1937. — ANUL XXIX

Ianuarie-Martie, Nr. 1—3

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE

OMAGIU POSTUM LUI C. STERE

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA: STRADA CLEMENCEAU Nr. 9

Viața Romînească
REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE
Directori: MIHAI D. RALEA și Dr. ERNEST ENE

SUMARUL:

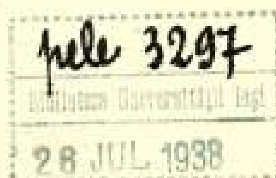
Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE

ANUL XXIX

IANUARIE—MARTIE 1937, Nr. 1—3

„TIPARUL UNIVERSITAR" — BUCUREȘTI — STR. ELIE RADU No. 6

Constantin Stere

Acum 27 de ani Universitatea din Iași, care nu era nici atît de mare, nici atît de populată ca azi — abia dacă avea vreo 600 de studenți în total — era totuși teatrul unor vii frămîntări ale tineretului. Pe culoarele largi ale facultăților, în sala pașilor pierduți de la intrarea în Universitate, pe străzi chiar, aveau loc discuțiuni animate între studenți, păstrîndu-se însă totdeauna o oarecare decență.

Studenții erau împărțiți pe acea vreme în două tabere adverse, după ideologia socială și politică, pe care o adoptase. Astfel deoparte erau antisemiții, adepți ai profesorului A. C. Cuza, iar de alta democrații, partizani ai cenaclului „Viața Romînească" și ai profesorului Constantin Stere. Intre aceste două grupe aveau loc interminabile discuțiuni, care de cele mai multe ori constituiau prilej de lecturi noui pentru aducerea de argumente mai convingătoare în sprijinul tezei susținute de fiecare. Și dacă nu întotdeauna astfel de discuțiuni erau ocaziuni pentru legarea unor prietenii, niciodată însă ele nu degenerau și nu se transformau în bătăi și dușmănii de moarte. Era o atmosferă mai senină, mai academică decît astăzi.

„Viața Romînească" deși nu avea încă un trecut și o tradiție, deoarece apăruse abea de cîțiva ani, reușise totuși să-și creeze o atmosferă a sa, să aibă un prestigiu, care convenea studenților democrați, dar supăra pe ceilalți. In afară de aceasta, personalitatea lui Constantin Stere exercita o puternică înrîurire asupra studenților, deși el nu s'a amestecat deloc în vîltoarea luptelor studențești.

Profesorul Constantin Stere ne inspira teamă și admirație în acelaș timp. Din acest punct de vedere preferam fiecare să avem contact nu cu el, ci cu Ibrăileanu, care era mult mai apropiat și care cucerea fără să provoace teamă. Nu știu cum, dar ori de cîte ori mă aflam în fața lui Stere îmi venea să fug și totuși rămîneam pironit pe loc și... îl ascultam. In genere,

a sta de vorbă cu Stere însemna a-l asculta mai mult cum vorbește el decît a scoate vreun cuvințel și tu. Dealtminteri aceasta ni se întîmpla nu numai nouă, tinerilor studenți de pe vremuri, ci și altora, unor oameni în toată firea și cu înalte situații sociale. Mult mai tîrziu am văzut în odaia lui Stere, de la Athénée Palace sau de la Esplanade, oameni politici în aceeași postură, în care ne găseam noi în vremea studenției noastre.

Orice întîlnire cu Stere era un prilej de a învăța ceva nou. Ce cap admirabil avea acest om! Ce minte luminată și bogată în cunoștinți variate! De la analiza minuțioasă a faptelor istorice din viața diferitelor popoare, la operele literare cele mai noui și pînă la detaliate informațiuni de botanică, tot felul de cunoștinți cuprindea minunata sa inteligență.

Cursul lui de drept constituțional era pentru studenții de odinioară prilejul unei vaste incursiuni în istoria popoarelor, din care el scotea materialul necesar pentru a arăta cum s'au născut și s'au desvoltat libertățile omenești. Anglia, țara clasică a constituționalismului, era exemplul viu și concret cu care opera Stere de preferință, arătînd ce însemnează lupta unui popor pentru cucerirea drepturilor sale.

Ce păcat că Stere nu a continuat lucrările științifice, pe care le-a început și în care pentru prima dată introducea în gîndirea romînească metoda sociologică de cercetare a realității sociale și politice.

Incă din anul 1903, cînd ideia de Stat nu era dominantă în mod absolut în gîndirea sociologică și cînd se continua încă discuția asupra limitei puterilor Statului, Constantin Stere susținea, în opoziție cu gînditorii clasici ai secolului trecut, că sfera de activitate a Statului va crește din ce în ce mai mult, întrucît utilitatea publică sau cooperația socială este singurul și ultimul determinant al ei. Dar această creștere a activității Statului nu trebuia să fie, pentru Stere, un mijloc de a comprima libertatea individuală, bineînțeles libertatea permisă de legi și de conștiința interesului general. Cine a ascultat cursul lui C. Stere sau a cetit „Introducerea în studiul dreptului constituțional" își dă ușor sama de valoarea științifică a concepției sale.

Temperamentul său însă îl împingea la lupta pe teren pentru realizarea idealului său social și politic.

Vania Răutu, înțelegînd chemarea firii și simțind tainica legătură cu pămîntul nației sale, dăduse largilor sale porniri generoase o nouă direcțiune, mai limitată, mai aproape de realitate, anume: lupta pentru ridicarea și luminarea poporului romînesc.

Ce a însemnat Constantin Stere pentru partidul liberal și pentru conducătorul acelui partid, o știu destul de bine vechii liberali și intimii lui Ionel Brătianu. Mulți au aflat

dela început că făgăduiala împroprietăririi și a votului universal, făcută în anul 1913 de șeful partidului liberal, era un angajament solemn față de Țară, la care contribuise într'o măsură destul de însemnată și C. Stere.

Imi amintesc că în anul 1914 C. Stere lucra la un proect de Constituție democratică, în care trebuia să înscrie cele două mari reforme anunțate și se pregătea să desvolte în formule de legi ambele principii. Am încă vie în minte figura lui de atunci și revăd bucuria pe care o simțea el cînd vorbea despre această nouă sarcină, pe care și-o luase asupra lui.

Au trecut anii, au urmat frămîntării și evenimente mari, care l-au prins pe Stere mai departe în vîrtejul luptelor. A putut greși, s'a putut înșela în părerile sale, întotdeauna însă el a fost sincer, întotdeauna a crezut intens în ideia pe care a avut-o. Lui, cuvîntul nu-i servea ca să-și ascundă gîndul, ci era tocmai mijlocul cel mai puternic de a-și exprima acest gînd. Ideia nu-i venea de pe buze ci din profunzimele sufletului său; de aceea n'a spus decît ceea ce a crezut.

A răbdat cu stoicism toate loviturile primite, dar nu s'a clintit din locul de luptă, căci ideia era pentru el un adevărat imperativ moral. Și a murit cu convingerea că nicio fărîmă de energie morală nu se pierde. Cine știe? Poate o fi așa!

Cînd vremea va estompa mai mult patimile, cînd nici măcar amintirea lui nu va mai fi incomodantă pentru nimeni, atunci desigur figura lui Constantin Stere va putea fi primită în adevărata ei lumină, senină și măreață.

P. Andrei

C. Stere, prietenul celor umili

Este rar cazul cînd un om a putut să atragă asupra sa valuri de ură, zgomotos și interesat manifestate, dar în același timp să fie înconjurat de o atmosferă sinceră de dragoste demnă și reținută.

C. Stere le-a înțeles pe amîndouă, le-a judecat la dreapta lor valoare, știind că isvorăsc din sufletul omenesc, așa de divers, pe cît de meschin la unii, pe atît de nobil la alții.

Nu s'a revoltat contra celor care i-au înveninat sufletul, după cum nu s'a entuziasmat, nici în intimul său, pentru cei care, desinteresați și sinceri ,îi arătau dragostea și devotamentul lor.

Pe cei dintîi i-a exasperat prin indiferență, prin atitudinea lui, iar pe cei din urmă, cari l-au înțeles, nu i-a desamăgit.

Sufletul lui C. Stere, față cu cei din jurul său, față cu cei mai deaproape chiar, constitue încă o enigmă de deslegat. S'a spus chiar de unii că el nu a știut să iubească, că nu a știut să adune prieteniile devotate, ce i se arătau. Unii i-au reproșat că nu a știut să le folosească.

Fiecare îl judeca potrivit cu felul lui de a fi.

Stere a iubit pe oameni după cum el însuși a fost iubit prin minte ,nu prin inimă. El a fost un cerebral și dragostea lui era pe cît de rece, pe atît de profundă.

Chiar atunci cînd vanitatea lui era satisfăcută, nu lua ca un semn de dragoste manifestările celor care-i satisfăceau această vanitate.

Stere a crezut întotdeauna că legătura dintre oameni nu este o concesie pe care și-o fac reciproc, simplă îngăduință amabilă, ci un angajament în vederea unui scop, care trece dincolo de apropierele de moment. El nu și-a apropiat oamenii prin căldura sufletului, ci i-a atras și reținut prin lumina minții. Se izola de oameni pentru a-i putea judeca numai

în ce aveau uman în ei, pe deasupra manifestărilor banale de fiecare zi.

Solitarul din Sărărie privea pe cei din jurul său prin prisma atitudinei ce aveau față de viață, de oameni, de suferințele oamenilor, prin prisma aportului ce puteau aduce în lupta pentru alinarea acestor suferințe.

Deaceia Stere a putut aduna în jurul său, la un moment crucial în istoria politico-socială a țării noastre, oameni de diverse culturi, de diverse temperamente și situații sociale, care nu-l cunoșteau personal, dar care-l iubeau, care-l stimau, căci el reprezenta pentru ei steagul unor idei cari cereau o deslegare.

S'a impus nu prin amabilități, nu prin compromisuri, nu prin satisfacerea unei clientele politice, de care n'a fost scutit.

„Ursul siberian" nu cunoștea două atitudini în aceiași chestiune. Contrar de ce susține Danilov în *Nostalgii*, Stere s'a încăpățînat toată viața lui în acea „incomensurabilă prostie, de a se încrede — în politică — în convingeri, în devotament și în celelalte nobile însușiri".

P. Locusteanu în volumul său: *Figuri contemporane* spune despre Stere: „El a adus în țara noastră de compromisuri și „acomodări ceva din asprimea și neînduplecarea climei din „care a venit. Caracter neșovăelnic, om întreg, cioplit dintr'o „bucată, d-l Stere apare în apele nu totdeauna limpezi ale „politicianismului nostru ca un sloi imens de ghiață, ce amenință „să ciocănească și să scufunde ori ce *Titanic* lipsit de prevederea de a-l ocoli. Un sloi de ghiață și un fond de lavă ce nu „poate isbucni.

„Acesta-i d-l Stere: un vulcan într'un ghețar".

Răceala gheței a îndepărtat pe unii, dar căldura vulcanului a apropiat pe alții. Dar nici aceștia din urmă nu sau putut apropia de însuși craterul vulcanului.

Dacă sufletul lui Stere nu a îmbrățișat sgomotos, — ca nu a vrut sau nu a știut —, individual, pe cei din jurul său; a vrut și a știut în schimb să se dăruiască total celor mulți, celor mici, celor nedreptățiți, gloatei fără nume. Pentru ei a luptat Stere din frageda copilărie și pînă la ultima suflare.

Descendent din autentică și bogată boerie, — ce nu i-ar fi rezervat viața acolo în Rusia, cu prețul renunțării la simpla acomodare în compromisul politicianist, așa de viu și mai ales așa de productiv?

O simplă renunțare, o simplă acomodare, ar fi fost suficient „ca să-și vîndă sufletul pentru un blid de linte, intrînd în „slujba *„triumfătorilor"* vieții, desăvîrșind procesul de adaptare „la cererile tubului digestiv", cum spune el undeva.

Dar nu! A renunțat la privilegii și averi, nu l-au ispitit demnități, cu care a fost insistent tentat, și a pornit aproape

de copil lupta pentru cei mici și umili, pentru drepturile lor la viață.

S'a scoborît în realitatea în care trăesc cei mulți, cei necăjiți, neauziți sau neascultați de nimeni. In lupta dusă în mijlocul acestei realități, el a găsit rostul vieței.

„Realitatea urîtă rămîne stăpînă, dar dorul de ideal, nos-„talgia idealului nu se stînge și numai ea dă valoare vieței", spune el în *Nostalgii.*

Petru Stere *Idealul* era suprema realitate, patria noastră reală. Sufletul lui era mereu încălzit în lupta pentru „*biruința finală a dreptului și libertăței.*"

Ce-a însemnat oare lupta titanică dusă de el pentru votul universal și împroprietărire? A fost lupta pentru drept, pentru libertate, pentru aducerea celor necăjiți pe planul demnității omenești și cetățenești.

Iubitor pasionat al florilor, pe care le îngrijea să aibă aer și lumină, Stere, între oameni, lupta pentru cei necăjiți să aibă lumină și dreptate. Mereu gîndul lui a fost către cei care sufăr. Destinul a făcut ca prin suferința lui să se contopească cu suferința și nedreptatea altora.

In *Cronicele* sale *interne* din *Viața Rominească,* comentînd „*reformele*" propuse după revoluția din 1907, spune că ele trebue să modereze cel puțin efectele regimului agrar și *să slăbească gradul de presiune*, care apasă asupra țărănimei, acordîndu-i-se un minimum oarecare de *dreptate și ocrotire.*

In altă Cronică scrie: „In asemenea împrejurări predica „platonică a culturei intensive ne apare nu numai lipsită de „ori ce eficacitate, dar și ca o fățarnică și crudă *bătae de joc de „suferința unui popor întreg*".

Fiul latifundiarului de la Cerepcău a luptat pentru distrugerea latifundiilor, căci credea cu încăpățînare că „în calea „înălțări neamului, alături de problema națională, stă și pro-„blema *dreptății sociale,* nu dreptatea abstractă pentru „pro-„letarii din toate țările", ci *sfînta dreptate* pentru un neam de „plugari, moșneni de baștină, din moși strămoși stăpîni de „pămînt și în același timp, vai, mucenici nerăsplătiți ai pîinii."

Cu ce entuziasm a binecuvîntat Stere *Cîntarea pătimirei noastre....* pătimirea unui neam oropsit de istorie... așteptînd „ca glasul poetului să trezească toate conștiințele adormite, „să lumineze toate mințile întunecate, să însenineze fruntea „*obidiților* și să întărească inima și brațul drepților".

Cu toată lupta eroică pe care a dus-o în sprijinul celor mulți, cu toate suferințele de care n'a fost scutit, Stere încă credea că nu luptă în deajuns. Comentînd volumul de poezii de mai sus el spune: „Vinovați fără de vină, vom răsplăti prin „chinurile conștiinței, clipele de înălțare sufletească și orizon-„turile largi și comorile de gîndire și știință și fiecare zi de

„soare..., toate ni le dă „*nerăsplătita pîine*", a gloatei fără „nume ce *duce răsboiul mare al tuturora*".

Și ca un sfat continuă:

„Să-ți pleci genuchii, frate în simțire și în chinuri, să-i pleci pentru noi toți și pentru cei cu cugetul deștept și pentru cei ce rătăcesc încă în visuri eteree și pentru cei în care nu s'a aprins flacăra divină a conștiinței".

Divina conștiință...!

Se înțeleg oare aceste cuvinte măcar azi?

* * *

Valurile urii vor continua să isbească neputincioase blocul de ghiață, îl vor lovi mereu, dar nu-l vor clinti din loc, în timp ce lava va încălzi deapururi sufletul celor asupriți, celor obidiți. Aceștia vor găsi oricînd în opera lui Stere un suflet care le-a fost prieten, care prin suferința lui s'a înfrățit cu umilința lor, fără să le ceară nimic.

Și sufletul lui Stere va trăi atît cît pe pămînt va continua să fie mizerie și umilință.

V. G. Beldie

Portret

Stere a scris la moartea lui Ibrăileanu:

„Un *om*, o *conștiință* ce lupta să se smulgă de sub stăpînirea forțelor oarbe și hostile din el, și din afară de el”.

„Dela înmulțirea, creșterea și biruința finală a acestor flăcări de conștiință atîrnă tot viitorul omenirii”.

Nicio slăbiciune în fața majestății morții; nici o elogiare pletorică. O simplă închinare discretă a sufletului doborît la pierderea prietenului valoros .O durere înăbușită pentru dispariția unui *om*, unei *conștiinți* luminoase în mersul spre bine al omenirii.

Un regret stăpînit de resignare în fața iremediabilului; o atitudine și o filosofie a vieții în fața marei probleme.

E icoana întregei ființi morale a lui Stere.

Ținută neîncovoiată în toate vicisitudinele vieții; prețuire entuziastă a valorilor spirituale; pasiune pentru progresul și binele celor mulți; credință în triumful forțelor conștiinții, care vor izbuti, la urmă, să stăpînească forțele oarbe, în evoluția societății omenești.

Iată convingerile adînci ale gînditorului și luptătorului Stere.

In el, toate interesele mari ale umanității, și niciunul al lui.

Un optimist de o generozitate grandioasă.

Un premergător din esența celor cărora contemporanii le-au ridicat ruguri, iar posteritatea monumente.

I. Botez

Cîteva note asupra romancierului

Cînd în toamna anului 1930, am aflat că Stere, înlăturat din arena politică, după ce fusese silit să bea pînă la fund cupa amărăciunilor, scrie, retras în conacul dela Bucov, un roman autobiografic în mai multe volume, am avut, în prima clipă, un sentiment de surpriză și de îndoială.

Admirator de un pătrar de veac al luptătorului fără teamă și fără tihnă, al gînditorului politic, profund, care elaborase programul a două mari partide istorice, al omului de largă cultură și deosebită elevațiune spirituală, al polemistului viguros și incisiv, mi-am pus împreună cu alții a căror tinerețǎ fusese fascinată de dinamismul acestei personalități de neobicinuite și excepționale proporții, unele întrebări.

Fără îndoială, pe Constantin Stere cu formidabila lui experiență omenească, cu trecutul lui vijelios atît de bogat în dramatice episoade la care participase ca actor sau ca martor, îi socoteam, asemeni unui Ioan Ghica cu jumătate de secol înainte, capabil să dea la lumină memorii pline de interes, de o valoare documentară și poate artistică, neprețuită.

Dar între un autor de memorii, oricît ar avea acesta, darul tainic de a creia viață și un romancier există totuși deosebiri însemnate și a debuta într'un gen care are technica lui complicată, ce presupune o prealabilă inițiere și practică, cînd ai trecut de șase zeci și cinci de ani, nu e oare o încercare, dacă nu supraomenească, dar negreșit singulară, temerară, riscată?

Sentimentul de îndoială care mă stăpînea, era totuși contrariat de unele amintiri.

Patetica povestire „In voia valurilor”, deși trecuse neobservată pe vremuri, nu revela oare un talent autentic din familia spirituală a scriitorilor ruși?

Mă obsedau însă, cu deosebire, două momente din trecut. Revedeam între 1906 și 1911 pe directorul de atunci al

„Vieţii Romîneşti", în biroul larg al modestei lui locuinţe din strada Sărăriei, în mijlocul unui grup restrîns, dar fanatic de tovarăşi şi amici de diferite vîrste, între care Ibrăileanu strălucea prin subtilitate şi vervă, reconstituind cu ce animaţie, scene dialogate din romancierii săi favoriţi Dickens, Gogol, Şcedrin sau Tolstoi şi cu un accent şi o mimică imposibilă de uitat, încarnînd înaintea ochilor noştri uimiţi, cu tot ce alcătuia nota lor individuală, personaje din cele mai variate.

Retrăiam cu intensitate deasemeni, o sară de August din 1916, cînd întîlnindu-l pe calea Victoriei, m'a invitat să prînzim împreună.

Erau cîteva zile înainte de intrarea noastră în război. Efluvii electrice pluteau în atmosfera încărcată a Capitalei.

Deşi absorbit de grave preocupări politice şi avînd parcă presentimentul că evenimentele apropiate vor apăsa cu o pondere hotărîtoare în cumpăna destinului sau, după ce mi-a vorbit de o recentă întrevedere cu Maiorescu, schiţînd cu respectul cuvenit, dar nu fără oarecare malițiozitate, portretul acestui mare spirit, conversaţia noastră a deviat repede, ca de obicei, pe tărîmul filosofic, apoi pe cel literar.

Kantian ireductibil, după ce a aruncat cîteva săgeţi împotriva lui Bergson şi James (gînditorii la modă pe care-i admiram împreună cu atîţia din generaţia mea acum două decenii), reproşînd celui dintîi intuiţionismul lui mistic şi celui de al doilea pragmatismul, însoţit de nu ştiu ce manieră de predicator metodist, s'a oprit îndelung asupra romanului lui Romain Rolland, Jean Cristophe, pe atunci, cartea zilei.

Scoţînd vibrant în lumină însuşirile acestei opere vaste, mai mult europeană decît franceză, în care existenţa unui artist de geniu, care e şi un om complect cu încercările, vicisitudinile, scăderile dar şi avîntul ei eroic, se împleteşte cu fresca însufleţită a epocii istorice care a precedat războiul, el a pomenit cu o căldură şi evlavie, în care trăiau, cum mi-a mărturisit şi amintirele adolescentului, de un roman mai vechiu pe care cu toată factura lui arhaică şi desuetă, îl preţuia între toate, pentru bogăţia interioară şi senzul lui profund, Wilhelm Meister al lui Goethe.

In concepţia de viaţă a lui Jean Christophe, în atmosfera lui, ca şi în felul cum erau înfăţişate unele figuri femenine, el susţinea că e vizibilă înrîurirea olimpianului poet şi înţelept de la Weimar.

Citind cu interes şi pasiune, totdeauna în primele zile ale apariţiei lor cele 8 volume, în trei mii de pagini, care alcătuiesc „In preajma revoluţiei", m'am gîndit ades la cele două romane mai sus pomenite şi mi s'a părut că opera lui Stere, oricît de importante sunt la prima vedere deosebirile, e scrisă subt semnul lor.

Nu e locul să fac acum analiza ei critică. Voi aşterne numai cîteva fugitive şi globale impresii.

Un defect însemnat e fără îndoială caracterul ei hibrid, datorit chipului în care ficţiunea se amestecă uneori mai mult, alteori mai puţin, dar continuu, cu adevărul istoric sau detaliul biografic. Un altul, deşi mai explicabil e excesul discursiv filosofico-ideologic ca şi messianismul politico-social, balast uneori didactic, alteori tendenţios, apoi în legătură cu el, unele situaţii forţat melodramice, destule figuri convenţionale sau falşe, dar mai ales stilul inegal, uneori retoric, prea des prozaic, neîngrijit sau plat şi în care e atît de vizibilă maniera simplistă sau brutală a tehnicei naturaliste de odinioară, demult depăşită şi atît de demodată azi.

Şi totuşi, în ciclul basarabean, şi rus, care sfîrşeşte cu al cincilea volum (Nostalgii), ce profuziune de personaje, înfăţişate cu o fizionomie individuală distinctă şi vie: boieri provinciali, ţărani, intelectuali revoluţionari sau conspiratori, amestec baroc de clase şi de naţii, mozaic social şi etnic din cele mai variate, care mişună intens şi dramatic de la ţărmul Nistrului pînă la Oceanul Ingheţat.

Un loc aparte şi nu cel mai neînsemnat, îl ocupă numeroasele figuri femenine evocate totdeauna cu căldură, cîte odată cu graţie, unele tandre şi devotate, altele pătimaşe sau senzuale, delicate sau suave, eroice sau martire.

Cine ar putea să tăgăduiască vigoarea impresionantă a unor secene ca aceea a deportaţilor de pe vaporul care taie apele Volgei sau a convoiului înaintînd pe o noapte cu lună pe drumurile Siberiei, scene care te sguduie sau te urmăresc ca şi unele viziuni de natură: taigaua nesfîrşită, piesajul polar sau aurora boreală, pagini poetice sau înălţătoare, care strălucesc, cu deosebire în „Hotarul".

Oricît de îndreptăţite ar fi unele rezerve de ordin estetic, forţa epică de creaţie ce însufleţeşte această frescă de o amploare, necunoscută încă în proza noastră, în care tragicul alternează cu umorul, duioşia cu sarcasmul, avîntul ideal cu realitatea crudă şi coardele cele mai diferite ale sufletului sunt puse în mişcare, rămîne impunătoare.

Ultimele trei volume care alcătuiesc ciclul, pe care-l putem numi romînesc al romanului (al patrulea, început, nu a putut fi dus la capăt) nu sunt fără îndoială la aceiaşi înălţime.

Atitudinea mai totdeauna obiectivă şi senină din primul ciclu a dispărut aici, pentru a face loc patimei şi resentimentelor, fireşti poate, ale omului politic, însă profund dăunătoare pentru artist.

Un egocentrism exclusiv, un orgoliu trufaş, supărător uneori chiar în primele volume, isbutesc de data aceasta covîrşitor şi colorează neplăcut multe pagini care prin tonul dispreţuitor sau prin caracterul lor de şarjă violentă şi agresivă au avut

darul să jignească atîţia duşmani şi ce e mai trist, cîte odată amici.

Şi totuşi, alături de siluete pătimaş sau veninos caricaturizate, în care ficţiunea nu poate marca îndeajuns elementul memorialistic, deformat de atacul direct şi de verva corosivă a pamfletarului, cîte portrete vii, observaţii pătrunzătoare de psihologie etnică sau reflexii din cele mai profunde!

Căci dominînd sintetic un imens material uman, ceia ce se desprinde în primul rînd din cele opt volume e prezenţa unei mari personalităţi cu odiseia, sbuciumul interior, nevoia de justificare, rancunele ei.

A judeca însă, după măsura comună, asemenea apariţii ale naturii, minunate şi surprinzătoare, care nu se ivesc de multe ori într'un secol şi în a căror fiinţă mari defecte sunt organic şi misterios legate de însuşiri capitale, mi se pare o sarcină comodă dar în acelaş timp o naivitate şi o eroare.

De aceia, voi spune mai degrabă, alături de cineva care l-a cunoscut de aproape, că i-a fost dat lui Constantin Stere, prin uriaşul efort literar al ultimilor ani, să-şi ridice cu propriile lui mîni, mauzoleul.

Şi îndrăznesc să cred că în ciuda vremelnicilor intemperii, a urii omeneşti sau a patimilor deslănţuite, piatra dură în care a fost sculptat va rezista sfidătoare.

Iar din cele trei mii de pagini, scrise în lumina scăzută a amurgului cu nebănuite şi superbe resurse de vitalitate spirituală, acei cari vin vor desluşi mai ales imaginea bărbatului cu sufletul bogat şi tare, care ca nimeni altul în epoca lui, în bătaia vînturilor vrăjmaşe, a încarnat neclintit şi dîrz aspiraţiile unei provincii ca şi o aprigă sete a dreptăţii pentru toţi umiliţii şi ofensaţii neamului său.

Octav Botez

Soarta predestinatului

O Seigneur! j'ai vécu puissant et solitaire,
Laissez-moi m'endormir du sommeil de la terre!..
A. de *VIGNY*, *Moise*

Fiindcă a fost judecat cu măsura omului comun, Constantin Stere a fost urît, hulit, insultat.

Fiindcă a fost cu totul altul de cît ce l-au crezut detractorii şi duşmanii săi, Constantin Stere a primit cu senină nepăsare ura, hula, insultele.

In acelaş timp, acelaş Constantin Stere a fost iubit, preamărit, adînc respectat de puţinii care l-au cunoscut de aproape.

Şi el a primit cu aceeaşi senină nepăsare şi această dovadă de admiraţie şi devotament.

Uluitoare şi neînţeleasă apariţie,—făptura acestui romîn din Basarabia, care a frămîntat atît de adînc societatea romînească în cele din urmă patru decenii!...

A venit oare vremea ca Stere să fie înţeles şi judecat cum a fost el în realitate?

Credem că da.

Scriem dar rîndurile acestea cu convingerea că încercăm să ne împlinim o datorie.

I.

Cîteva constatări, a căror exactitate nu poate fi tăgăduită:

a) De la venirea lui în Romînia, Constantin Stere a fost mereu pe primul plan şi uneori chiar iniţiatorul în mai toate marile fapte politice şi sociale ale *neamului romînesc;*

b) Intotdeauna acţiunea lui Stere a fost fermă, impetuoasă, clocotitoare, intransigentă, — o adevărată deslănţuire de forţe ale stihiilor;

c) Din nici una din acţiunile lui, Constantin Stere nu a tras foloase personale, — cele mai adese, din potrivă;

d) Nu a exploatat izbînzile, nu l-au doborît înfrîngerile, n'a fugit de răspunderi.

O astfel de existență, diametral opusă felului de a fi al cetățeanului romîn, trebuia să facă din Stere un fel de enigmă și să învălue toată activitatea lui într'un imens și deconcertant semn de întrebare.

Poate fi ea explicată?

Să examinăm cîteva din faptele lui publice pentru a ne da seama de înțelesul lor.

Nu vom îmbrățișa în această scurtă privire numai faptele cu adînc răsunet, ci ne vom opri și asupra altora mai mărunte pentru că sunt caracteristice, deși prea puțin cunoscute.

* * *

1. De cum s'a înscris la Universitatea din Iași, Constantin Stere a întemeiat societatea studențească „Datoria", al cărei prim scop era de a înființa, mai întîi în suburbiile orașului și apoi la sate, școli de adulți pentru populație săracă.

Numele societății înseamnă doar *datoria* pe care tineretul universitar trebuia s'o plătească astfel către cei din care mulți se ridicase și din a căror muncă Statul le punea la îndemînă mijloacele necesare ca să se cultive.

Dar *în înțelesul ei mare* „Datoria" reprezenta nevoia urgentă a neamului romînesc de a păși pe o nouă cale în ceea ce privește purtarea păturii diriguitoare față de populația de jos, — nevoia urgentă *a neamului nostru* de a curma o stare de lucruri care ducea la degenerarea poporului prin incultură, mizerie și excesivă exploatare.

Firește că, privită în sine, înființarea unei școli de adulți în suburbia Tătărași, de către o societate studențească din Iași, era o faptă cu totul neînsemnată.

Privită însă în semnificația ei adîncă, *prima* școală de adulți înființată de studenți în Romînia înseamnă *începutul unei orientări nouă,* marca *o importantă cotitură a istoriei noastre politico-sociale.*

Și această mare faptă, mare prin semnificația ei adîncă, o săvîrșea *un student* venit de peste Prut, în primul său an de studenție.

Să se mai reție faptul, pe care vrem să-l subliniem anume, că Stere nu a primit să fie președintele acestei societăți și nu a ocupat nici o altă demnitate în comitetul ei, — n'a urmărit, adică, ceea ce putea să urmărească un student între colegi: aureolă, titluri, efecte ori situație...

Ce-l îndemna dar pe Stere să întreprindă această acțiune, care i-a cerut multă muncă și stăruință?

Lăsăm întrebarea deschisă, pentru că ea va reveni la alte acțiuni pornite de el...

Dar notăm aici că, mai tîrziu și într'un mediu mai prielnic, *un discipol al lui Stere*, institutorul Mihai Pastia, a înființat la Galați o școală de adulți, care a ajuns în cîțiva ani o adevărată *Academie populară* a cărei însemnătate este confirmată de epitaful troiței pe care Ministerul Muncii a așezat-o pe mormîntul din Iași al lui Pastia.

Gestul studentului basarabean deschisese calea.

2. Lui Constantin Stere i se datorește, în cea mai mare parte, intrarea tineretului socialist, ca aripă stîngă înaintată, în *partidul liberal.*

Lui i se datorește *dar* faptul că o mulțime de valori naționale de primul rang au părăsit o activitate care, deși de-o înaltă calitate morală, nu putea contribui, în mod practic, cu nimic la îmbunătățirea situației politico-sociale din țară, ba chiar nu-și avea justificarea în structura societății romînești a timpului. Fără mare industrie, adică fără puternic proletariat orășenesc, partidul socialist romîn plutea în aer, iar activitatea lui, pur teoretică, se reducea la o simplă propagandă culturală în tineret.

Stere a convins pe conducătorii socialiștilor că mai mult bine vor aduce țăriii dacă, *intrînd bloc în marele partid liberal, vor crea un curent de stînga în acest partid și vor determina* înfăptuirea celor mai urgente reforme democratice,— ceea ce s'a și întîmplat.

Insă, după cum se știe, dintre fruntașii „tinerimii generoase", miniștri liberali au fost Alexandru Radovici și V. G. Morțun, — iar nu Stere care le era imens superior amîndurora și care a determinat intrarea socialiștilor în partidul liberal.

Atunci, ce-l mîna pe Stere, care nici nu era înscris în partidul socialist, să lupte pentru această întărire și democratizare a partidului liberal?

Evident că nu ambiția de a se ridica el, — ambiție pe care știe oricine că i-ar fi fost ușor s'o satisfacă, dacă ar fi avut-o, — mai ușor încă dacă intra singur, fără socialiști, deci fără concurenți, la liberali.

Dar iarăși, este evident că intrarea foștilor corifei socialiști în partidul liberal a însemnat pentru țară deschiderea drumului către marile reforme, împroprietărirea și votul universal, — *la un moment cînd neamul romînesc avea imperioasă nevoie de ele.*

Ceea ce începuse studentul, desăvîrșea omul politic.

3. Sunt prea puțini acei care au știut atunci că, ani de zile înaintea, în timpul și după războiul ruso-japonez din 1904, pentru a redeștepta și menține trează conștiința romînească în Basarabia, Stere a trecut de mai multe ori Prutul clandestin, *cu primejdia vieții,* știind precis că este serios amenințat.

Vă dați seama dacă este fapta unui muritor oarecare a-

ceastă repetată primejduire a vieții, la un om care avea copii pe care-i adora!...

Ce-l împingea pe Stere să treacă peste soarta micuților pe care, la fiecare sărut de despărțire, nu știa dacă-i va mai revedea?

Poate fi măcar vorba de vreun interes personal în această purtare?

Evident că nu.

Dar tot atît de evident este că, dacă rominimea din Basarabia ar fi fost pierdută pentru națiunea noastră, o mare știrbire s'ar fi produs în posibilitățile viitoare de întregire a neamului.

Interpretați cum voiți, după măsura omului *obicinuit*, această latură a activității lui Stere și vedeți dacă găsiți, nu o aprobare pe cont propriu, — dar măcar o atitudine normală de om!...

Ce? Era cel puțin sigur că Basarabia nu avea nevoie de cît de-o rezistență de cîțiva ani, — ca să justifice riscul și, eventual, sacrificiul suprem?

Nu e oare limpede că Stere, împotriva instinctului de conservare, urma un imbold care isvora din *adîncuri insondabile* și care-l mîna irezistibil spre fapte pe care chiar cei mai de aproape ai lui le considerau ca o *nebunie inutilă*, un risc fără sens, o inexplicabilă încăpățînare?...

Și cu toate acestea, ce adînc instinct, ce formidabil imperativ al neamului!...

Căci, să recunoaștem cel puțin acum, că, fără flacăra pe care Stere a întreținut-o vie în Basarabia, fără societățile și ziarele pe care le-a înființat și susținut, fără pleiada de tineri basarabeni, din care mulți au fost ajutați *direct* de Stere la studii, — *realipirea Basarabiei ar fi fost pentru noi o problemă cu totul altfel grea de cît cum a fost!...*

4. In timpul războiului ruso-japonez din 1904, Stere, printr'un *Memoriu* documentat pe care l-a prezentat Regelui Carol I, șefilor de partide și cîtorva bărbați politici mai însemnați, a propus conducătorilor Rominiei să ocupe Basarabia.

Stere considera războiul de atunci ca începutul sfîrșitului Rusiei țariste și era sigur că diplomația europeană avea să sprijine acțiunea Rominiei, iar Basarabia putea să ne rămîie definitiv.

Conducătorii noștri politici nu au avut curajul să întreprindă o astfel de acțiune, ori nu au avut destulă încredere în puterea de pătrundere a lui Stere, nu știm. Poate dacă îndemnul lui era urmat, multe se schimbau în situația țării noastre. In ori ce caz, prăbușirea Rusiei țariste, prevăzută și prezentată de Stere cu atita siguranță în acel memoriu, s'a produs nu mult după războiul ruso-japonez, așa că dreptatea lui Stere a eșit la iveală strălucit.

Dar nu aceasta vrem să subliniem aici.

Vrem să arătăm numai că atunci *cînd soarta unei părți din neamul nostru și, prin asta, soarta neamului întreg a fost în joc*, Stere, — ca un seismograf cre înregistrează frămîntările ascunse ale pămîntului — a *vibrat* și a dat semnalul.

Nu a atîrnat de dînsul realizarea frumoasei lui viziuni și ea nu s'a putut îndeplini.

Dar avem dreptul să ne întrebăm: Ce interes personal îl făcea să muncească la alcătuirea acelui Memoriu, să alerge singur la București, să ia contact cu atîția fruntași politici ca să li-l predea și să lupte pentru a-i convinge, — cînd totul se făcea în cel mai strict secret, iar gloria înfăptuirii ar fi revenit altora, nu lui?

Și să mai notăm ceva: la putere erau atunci conservatorii (așa că lor le-ar fi revenit meritul), — iar Stere era un democrat înaintat!...

Ce-l mîna, deci?

Evident că și aici Stere asculta de altă poruncă decît de acea a interesului egoist.

5. Cînd în rîndurile fruntașilor romîni din Ardeal s'au produs în 1912 disensiuni care amenințau să ducă la distrugerea solidarității naționale a fraților subjugați, ceea ce ar fi primejduit grav rezistența națională a rominismului, puternic amenințat în acea parte de presiunile pentru desnaționalizare, — Stere a plecat pe cont propriu, cheltuind timp, bani și muncă, și a reușit să realizeze împăcarea fruntașilor ardeleni.

Ce l-a împins la acest gest?

De ce numai el și *tocmai* el, personaj cu mai puțină suprafață politică și socială de cît alți romîni de dincoace de Carpați, s'a gîndit să alerge *acolo unde o mare primejdie amenința neamul nostru?*

Și ce putea cîștiga *personal* de pe urma jertfelor destul de însemnate ce le făcea?

Dar putea fi măcar sigur că va reuși?

Nu simțim însă că, așa cum fagociții în organismul omenesc, printr'un imperios impuls intern, aleargă acolo unde corpul este amenințat, — tot astfel aleargă Stere acolo unde neamul romînesc este în primejdie, — indiferent de soarta luptei, numai și numai din imboldul irezistibil de a-și îndeplini menirea?...

II.

Ne oprim deocamdată la aceste cîteva fapte, pentru că ni se pare că numai din ele se vede clar ce a însemnat Constantin Stere în viața neamului romînesc.

Dacă a fost oricînd gata să sacrifice totul, și avere și familie și chiar propria-i ființă intereselor mari ale neamului;

Dacă a intrat totdeauna în luptă vijelios, clocotitor, fără cruţare faţă de alţii şi faţă de sine însuşi;

Dacă şi-a urmărit ideea şi a luptat pentru realizarea ei cu îndîrjire, chiar cînd avea împotriva sa opinia generală a conducătorilor ţării;

Dacă nu l-au interesat insultele şi hula, iar laudele şi preamăririle l-au lăsat indiferent;

Dacă în acţiunile lui a avut totdeauna ţinuta unui om care se asvîrle orbeşte în prăpastie, nepăsător de ce poate să i se întîmple;

Toate aceste se datoresc faptului că Stere nu a fost un om *comun*, omul *normal*, dacă voiţi.

Degetul implacabil al destinelor acestui neam l-a ales pentru scopurile sale ascunse şi l-a scos din rîndul oamenilor obicinuiţi, supuşi micilor lor interese şi ambiţii trecătoare.

Acest necruţător destin al neamului i-a fixat şi domiciliul forţat în România.

Şi tot acest destin al neamului l-a acaparat pentru el, impunîndu-i şi căile spinoase pe care trebuia să-şi ducă greaua sarcină.

Căci Stere a fost cu mult mai mult în slujba *neamului* de cît în slujba *ţării* romîneşti.

E doar evident că nu ţara îl trimetea să-şi expue viaţa în Basarabia, care pe atunci nici nu făcea parte din România; nu ţara îl trimetea în Ardeal să împace pe fruntaşii romîni, care erau cetăţeni ai Austro-Ungariei.

Şi într'o parte şi în alta el se ducea ascultînd poruncile neamului.

Tot tragicul vieţii lui Stere aici trebue căutat.

Căci, cînd interesele neamului nu au coincidat cu interesele ţării ori cu interesele conducătorilor ţării, Stere a îmbrăţişat interesele neamului, care sunt *permanente*, nu pe ale ţării, care, sub anumite forme, sunt *trecătoare*, ori pe ale conducătorilor, care sunt cu totul *vremelnice*.

Atunci Stere a intrat în conflict cu contemporanii săi, pentru că în sufletul lui stăpîneau glasurile strămoşilor şi chemarea viitorimii.

Acest conflict a isbucnit puternic atunci cînd s'a pus problema revizuirii Constituţiei pentru reforma agrară şi cea electorală, dată dela care, mai ales, Stere a început a fi urît de marii proprietari de pămînt şi duşmănit de toţi beneficiarii stărilor pe care Stere lupta să le schimbe.

Numai această totală înrolare a lui Stere în slujba neamului ne explică întreaga lui activitate şi toată atitudinea lui, care altfel ar rămînea enigmă.

Aceasta ne explică pentru ce, în ţara unde se sacrifică *totul* pentru un portofoliu ministerial, Stere a sacrificat *totdeauna* portofoliul.

Aceasta ne explică şi absenţa lui (pînă la retragerea din viaţa politică activă) din arena polemicelor personale. Ce importanţă puteau avea ele — pentru omul împovărat de destin cu sarcini mari şi grele?.

Iată, vom da aici un singur exemplu de nepăsarea lui, faţă chiar de calomniile cu care era atacat, un fapt, cred, prea de puţini cunoscut. Ani de zile ziarul *Evenimentul* din Iaşi îl numea pe Stere „omul lui Neuschatz" (un evreu bogat din Iaşi). Şi iată ce era de fapt. Plecînd în vilegiatură, bătrînul liberal, avocatul Macri, l-a lăsat pe tînărul lui coleg de club şi de profesiune, Constantin Stere, să termine formele juridice pentru vînzarea către Stat a caselor Neuschatz, Macri fiind avocatul acestuia. Ştim precis că serviciul a fost amical şi gratuit. Credem că Dimitrie Greceanu, patronul *Evenimentului* nu ştia aceasta. Ei bine, Stere, cu toate insistenţele prietenilor, care-i arătau cum prinde calomnia aceasta, n'a voit nici să se explice cu şeful conservatorilor din Iaşi, nici să scrie un singur cuvînt la ziar. De ce? Petru că — spunea el — „Cine mă cunoaşte ştie că nu pot face o afacere urîtă; cine crede — treaba lui".

* * *

In lumina acestei mentalităţi trebue judecată atitudinea lui Stere faţă de detractorii şi calomniatorii săi, pe care i-ar fi putut oricînd reduce la tăcere.

Dar mutismul lui, siguranţa impunităţii, a încurajat pe duşmani, iar pe cei de bună credinţţă i-a lipsit de lămuririle care i-ar fi ferit de greşală.

O astfel de atitudine, în ţara noastră cu altfel de moravuri publice decît acele pe care ea le presupune, — nu e de mirare că a dus la situaţii în care comicul se îmbină cu tragicul: Omul care a ridicat pe atîţia la ranguri politice, a fost dat la o parte şi uneori înlocuit, chiar de cei pe care i-a înălţat... Omul care a dat partidelor ideologii şi programe a fost isgonit din partide...

Aceasta, pentru că nu a cedat nimic din ceea ce credea el că este imperativul neamului şi pentru că nu a menajat pe nimeni, cum nu s'a menajat, mai întîi, pe sine.

Dar dacă ne întrebăm ce-a însemnat viaţa lui Stere, acum cînd ea este încheiată şi cînd pămîntul a luat ce era al său, — nu cred că e paradoxal să spunem că nu putem pune numai pe seama *omului* nici binele nici răul răul pe care l-a putut face.

Stere nu a avut nici triumfuri, nici înfrîngeri.

Evident, din punct de vedere al omului comun, Stere a avut izbînzi foarte mari, ca atunci cînd — împotriva partidului conservator şi împotriva marilor proprietari din partidul său — a impus revizuirea Constituţiei în vederea reformelor agrară şi electorală, ori ca atunci cînd a apărut alături de Regele Fer-

dinand (pe care voise... „să-l detroneze"!...), după ce a determinat votul pentru alipirea Basarabiei.

De asemeni a suferit şi înfrîngeri nu mai puţin însemnate, ca atunci cînd a fost pus în situaţia să părăsească partidul naţional ţărănesc, ori cînd i s'a mutilat — pînă la reducerea la inutilitate — reforma administrativă.

Dar astfel de rezultate ale acţiunii lui Stere nu constitue nici izbînzi, nici înfrîngeri *pentru el*. Stere nu a urmărit doar izbîndă pentru izbîndă. Intotdeauna *misiunea lui* a fost îndeplinită în momentul cînd a dezlănţuit acţiunea ori lupta, — ce s'a întîmplat apoi, ca reuşită ori cădere, nu l-a mai privit pe el.

Acesta a fost Constantin Stere: *instrumentul prin care neamul romînesc a pus pe tapet, la vremea lor, problemele fundamentale atunci ale existenţei sale.*

Pentru a fi acest instrument al neamului, Stere a renunţat la prieteni, la familie, la sine însuşi, desbrăcîndu-se de tot ce ar fi fost interes personal al sărmanului om care suntem cu toţii...

III.

Şi a venit omul de gloată, preocupat în toate acţiunile sale numai de ceea *ce cîştigă el, ce se spune despre el, cu ce se înalţă el ori se coboară adversarul* şi s'a pus să-l judece pe Stere după normele omului comun:

— Ce urmăreşte Stere?
— Ce va cîştiga Stere?
— Ce-a cîştigat Stere?

Iar cînd a văzut că Stere nu a urmărit nimic pentru sine, că nu a cîştigat nimic personal chiar cînd acţiunea lui a reuşit, — omul de gloată a rămas uimit, a crezut într'o socoteală greşită, într'o ţintă neatinsă, a bănuit intenţii meschine, s'a bucurat de un presupus insucces, a aşteptat reacţiuni violente şi răzbunări ce nu s'au produs, şi *n'a mai înţeles nimic* din purtarea unui astfel de om, — dar l-a urît cu atît mai tare pe Stere, cu cît el rămînea mai senin şi mai neînţeles.

Şi îndată ce i s'a putut imputa ceva cu oarecare aparenţă de dreptate—omul de gloată a crezut tot ce a auzit ori citit de rău împotriva lui Stere, a mai adăugat şi din prisosul minciunii sale de suflet, aşa că mitul a făcut din el un adevărat monstru al distrugerii.

I s'a atribuit astfel lui Stere un fel de *ură* oarecum înăscută, fatală, insaţiabilă, — împotriva cui? împotriva ce? Impotriva, probabil, a tot ce există, poate a semenului însuşi, ca semen!...

In tot cazul împotriva ţării, împotriva celor din fruntea treburilor şi în genere împotriva tuturor oamenilor cuminţi şi paşnici: un duşman al poporului.

I s'a dorit închisoarea, plutonul de execuţie, moartea sub forma cea mai degradantă...

Şi nu s'au întrebat detractorii lui ce l-a determinat pe Stere să părăsească, încă de tînăr, situaţia lui de fecior de mare bogătaş, să renunţe la locurile şi onorurile de prim plan pe care le-ar fi putut obţine, în Rusia Ţaristă, ca mare moşier, — şi cu talentul, inteligenţa şi cultura lui!...

Ce fel de *ură* l-a împins să îmbrăţişeze, cu atîtea riscuri şi sacrificii, cauza celor asupriţi şi săraci?

Şi nu şi-au mai pus o altă întrebare, la care rugăm pe cititor să mediteze.

Cînd a venit de s'a aşezat în Iaşi, Stere aducea o moştenire destul de frumoasă ca să-şi poată cumpăra un imobil şi să ducă un trai abundent.

Ce l-a făcut să se statornicească în Romînia, unde îndată şi-a dat seama ce mediu politic, social şi cultural era?

De ce nu s'a dus în Franţa, Italia ori Elveţia, undeva, în sfîrşit, în Apus, unde mijloacele materiale i-ar fi permis să se aşeze şi să-şi creeze o situaţie?

In paranteză spunem că, în cazul acesta Romînia ar fi pierdut cîţiva ani din înaintarea sa politică, şi culturală (gîndiţi-vă că nu s'ar fi făcut reformele şi nu ar fi existat „Viaţa Romînească"), dar omenirea ar fi cîştigat tot ce, în alt mediu, putea da — — ca *om politic*, savant şi literat — acest extraordinar exemplar uman, pe care l-au firimiţat aici şi l-au anihilat geambaşii şi caracudele politice.

Dar nu s'a dus. A rămas aici, chiar cînd cu amărăciune a văzut cît de multe sunt de făcut şi cît de puţin se poate face, — sau nu cumva *tocmai* de aceea?

A rămas chiar cînd societatea l-a silit să devie „solitarul dela Bucov". Şi putea doar şi acum să se mute undeva, în acel Apus de ale cărui frumuseţi fusese încîntat peste măsură.

A rămas şi, cu ultima suflare, a dat tot ce mai putea da neamului său, acea strălucită serie de romane, dintre care al patrulea („Hotarul"), după umila părere a celui ce scrie rîndurile acestea, poate sta între cele mai bune zece, douăzeci de romane din literatura lumii.

Nu este oare clar că soarta omului acestuia purta *pecetea destinului* şi că ceea ce-l reţinea aici era un imbold mai presus de judecata şi hotărîrea liberă a omului, era porunca glasului celui mai din afund al neamului romînesc?...

IV.

Dacă îl înălţăm ori îl coborîm pe Stere, reducîndu-l la acest rol de *instrument*, fie şi al destinelor neamului său?

Nu urmărim nici una, nici alta.

Ceea ce interesează este să-i judecăm faptele şi purtările în această lumină, care este singura adevărată.

Dar el, Constantin Stere, şi-a dat vre-o dată seama de rolul pe care soarta i l-a hotărît?

Undeva, în „*Preludii*", ocupîndu-se de situaţia lui ca *reprezentant al Basarabiei*, vorbeşte de „postul ce mi l-a dat destinul istoric", iar mai departe, explicînd gestul Regelui Ferdinand faţă de dînsul, spune: „El a înţeles că şi în vremuri de restrişte istorică, răsvrătirea mea n'a fost o pornire individuală, ci prin mine a grăit *Basarabia însăşi*". („Preludii", 161).

Aşa, dar, Stere s'a considerat numai ca solul norodului basarabean.

Dar oare în *Ardeal* se ducea ca sol al norodului *Basarabiei*, atunci cînd ambele provincii erau sub stăpîniri streine?

Şi lupta pentru reforma agrară şi cea electorală o ducea ca reprezentant al Basarabiei, pe atunci gubernie rusească?

Dar sprijinul pe care-l dădea băncilor populare şi cooperativelor săteşti din Romînia, dinainte de războiu, ca trimis al Basarabiei îl dădea?

Nu.

Stere nu a fost numai glasul autorizat al unei singure provincii romîneşti, — el a fost conştiinţa trează a neamului întreg, instrumentul destinelor acestui neam. Astfel privit Stere nu mai este o enigmă.

Iată pentru ce a fost pe primul plan al vieţii noastre politice şi sociale în ultimele patru decenii; iată pentru ce acţiunea lui a fost totdeauna impetuoasă şi intrasigentă; iată pentru ce nu a tras nici un folos personal din toate acţiunile lui; iată pentruce nu a fugit de răspunderi, nu a exploatat izbînzile şi nu l-au doborît înfrîngerile.

Mai putem vorbi atunci de greşelile *lui*, dacă au fost? Îi mai putem imputa că a trecut peste orice consideraţii străine de ideea pentru care lupta, că a rupt legături şi prietenii vechi şi puternice, cînd cel dintîi peste care a trecut fără cruţare a fost el însuşi?..

Greşelile lui Stere!...

Hai s'o luăm pe cea mai mare: că a luptat împotriva intrării noastre alături de Franţa şi aliaţii ei în marele războiu şi că a rămas în teritoriul ocupat, unde a scos *Lumina*.

Este oare lucru atît de sigur că nu a făcut *reale* servicii neamului întreţinînd în ţară acel curent împotriva alăturării noastre de împătrita înţelegere, care i-a permis lui Ionel Brăteanu să întîrzie pînă la ultima limită intrarea noastră în răsboiu?

Citind *memoriile* d-lui *Mareşal Averescu*, nu poţi să nu ai impresia că şi atunci — după atîta timp de pregătire în vremea neutralităţii — şi încă am fost cu totul slab pregătiţi.

Dar dacă intram mai înainte?

Că a scos, sub ocupaţie străină, *Lumina*, — pentru oamenii de bună credinţă Stere a explicat complet şi definitiv ce-a urmărit şi la ce vreme a scos ziarul său.

Poate nu a spus tot ce a suferit el din partea cenzurii şi administraţiei germane...

Dar „nemţii trimeteau exemplare pe frontul nostru"...

Le trimetea Stere? Ştia măcar că se aruncă ziarul în tranşeele noastre?

Desigur, şi alte acţiuni ale lui Stere au fost exploatate în alte scopuri de cît acel pe care-l urmărea el.

Este vina lui? Trebuia oare să nu facă acţiuni pe care le credea folositoare ori absolut necesare?

Dar nu insistăm. Aceste lucruri şi imprejurări le va limpezi viitorul, care va restabili adevărurile şi va pune pe fiecare la locul ce i se cuvine în judecata istoriei.

Ceea ce facem noi aici nu este o pledorie pentru apărarea lui Stere: este o simplă dorinţă de a-l înţelege aşa cum a fost.

In sensul acesta, dăm aici o ultimă observaţie.

A făcut rea impresie unora că, în romanele sale, Stere a prezentat pe tinerii care i-au fost colaboratori de-aproape la „Viaţa Romînească" ca pe nişte instrumente ale acţiunii lui, reducînd oarecum proporţiile valorii şi rolurilor acestora.

Credem că nu au dreptate în fond, deşi au dreptate în ceea ce priveşte faptele.

Instrument el însuşi al voinţei de viaţă şi de realizare a neamului, — ce era oare mai firesc decît să vadă şi în cei din jurul său tot nişte instrumente, fie şi ale acestei voinţe a neamului, cristalizată în el?

Ni se pare că, dimpotrivă, nu ar fi fost firesc să aibă în vedere... statele personale ale tovarişilor săi, tocmai omul care nu a urmărit nimic pentru persoana sa.

Ni se pare chiar foarte caracteristică pentru înţelegerea lui Stere această minimă importanţă pe care o acordă el rolului, muncii şi devotamentului celor ce l-au secondat, dela înfiinţarea societăţii „Datoria" pînă la „Viaţa Romînească", în luptele pe care le-a dus ca instrument al destinelor neamului.

M. Carp

Drumul vieţii

Personalitate puternică, tenace, complexă, multilaterală, cu vastă cultură şi talent, a luat parte la toată viaţa sbuciumată a ţării noastre, din ultima jumătate de veac, a dispărut prea de curind, ca să fie judecat obiectiv de contimporani, in mici articole *in memoriam.*

A dus lupte mari, a cunoscut dragostea şi admiraţia prietenilor, respectul adversarilor, s'a bucurat de succese mari, a cunoscut ura puternică a vrăjmaşilor, pierderea prietenilor, laşitatea şi micimea omenească şi izolarea, — fără a se lăsa învins decît de moarte.

Din adolescenţă, nedeplin format, devine marxist — revoltat, romantic; este trimis în surghiunul siberian, sufere închisoare, lipsuri, înjosiri şi izolare pentru idei; îşi umple izolarea de oameni cu societatea naturii, autorilor, revistelor, bibliotecii, cărţilor. Se formează în anii siberieni un caracter şi un cărturar, cum n'am avut mulţi în ţara noastră.

Vine în ţară şi continuă, cît urmează la Universitatea din Iaşi, izolarea într'un cerc restrîns, pînă cînd se orientează în societatea nouă pentru el, pînă cînd trece criza sufletească de părăsire a marxismului şi elaborare a doctrinei poporanismului.

Intră la Universitatea din Iaşi, ca profesor de drept constituţional. Cursurile lui sunt frecventate, studiate, comentate, cultura lui vastă, curajul şi onestitatea convingerilor, temperamentul lui de cercetător şi luptător, originalitatea ideilor, legenda suferinţelor trecute pentru idei, — aduc în sălile amorţite şi îmbîcsite de mediocrităţi patente, aer nou, mişcare, primenire, curente de idei, conflicte de idei. Intră în publicistică, începe cu critica literară şi socială, scrie povestiri. Trece la critica politică. Intră în politica activă, — ca membru în partidul naţional-liberal, împreună cu grupul generoşilor, foştilor socialişti, grup de idei, de luptă, de propagandă. Votul universal, distrugerea oligarhiei şi latifundiilor, împroprietărirea

devin idei fundamentale în jurul cărora se dă lupta în viaţa parlamentară, publicistică, presă, întruniri; toată societatea romînească este sguduită de aceste idei. In jurul acestui program de reforme radicale, care se impun ca bază pentru o nouă viaţă naţională, politică, socială şi economică, în jurul „Vieţii Romîneşti", se adună elemente de elită din toată ţara, din toate provinciile romîneşti, subjugate atunci, şi din toate ramurile de activitate.

Lupta se dă pe deoparte cu oligarhia latifundiară, pe de alta cu marxismul, care-l declară pe Stere şi grupul generos „trădători". Polemica lui Stere cu Gherea (neisprăvită) constitue un model de critică a marxismului. Cele „Trei zile în Ardeal" şi „Poetul pătimirii noastre" scot chestiunea ardeleană din stagnarea dela Liga Culturală, ridică şi popularizează pe poetul O. Goga, scot chestiunea votului universal şi împroprietăririi din cadrul politicei interne şi le ridică la rangul de probleme fundamentale pentru întregirea neamului şi atragerea tuturor Romînilor subjugaţi la „Piemontul romînesc", în care urmează să dispară „foamea periodică", „pelagra cronică" şi celelalte rămăşiţe ale iobăgiei şi nedreptăţilor istorice, acumulate prin războaele, ocupaţiile periodice şi raporturile celor trei împărăţii vecine.

Răsboiul ruso-japonez, învingerea Rusiei (prevăzută de Stere), revoluţia (prima revoluţie rusească), determină reînvierea mişcării naţionale în Basarabia. Stere pleacă acolo, ajută, coordonează şi îndrumează în forma de grupare naţional-democrată, mişcarea spre Piemontul romînesc, pe baza programului larg desvoltat în No. 12 al gazetei „Basarabia", din Chişinău. In acel program din 1906 (scris de Stere) găsim ideile esenţiale realizate în 1917-1918: autonomie, sfatul ţării, expropriere, etc. Nu pot rezista tentaţiei de a reproduce ultimele cuvinte din acest program: „Cu aceasta, avînd credinţa că Romînul nu piere, încrezători în viitorul neamului nostru, păşim cu hotărîre neclintită la muncă şi luptă pentru înălţarea poporului nostru romîn din Basarabia".

Dar în Rusia şi Basarabia reacţia se produce repede. Stere (acuzat de trădare) este silit să se întoarcă repede în ţară şi reia lupta, în cadrul partidului liberal, pentru ideile democratice şi naţionale.

* * *

Răscoala din 1907 pune în mod acut şi violent problema agrară, problema ţărănească.

Prefect al judeţului Iaşi, scurt timp, pentru potolirea pacinică a răscoalei, Stere acceptă îndreptările temporale ale situaţiei, în cadrul restrîns şi de transacţie între partidele vechi: legea tocmelilor agricole, legea izlazurilor comunale, inspectorii

agricoli, Consiliul Superior Agrar și Casa Rurală, care, fără să rezolve problema gravă economică și politică, liniștesc pentru un timp spiritele și dau răgaz muncii pentru propagandă și acceptarea pacinică a soluțiilor radicale a problemelor de Stat: votul universal, exproprierea cu plată, împroprietărirea. Stere, atacat violent ca provocator, împreună cu prietenii lui (in special cîțiva basarabeni), al răscoalelor, se bucură totuși de un imens prestigiu în cadrul partidului liberal și ajunge să vadă pe șeful său, Ion I. C. Brătianu, reușind să se accepte de forurile constituționale, modificarea Constituției. Se pășește chiar la realizări, se fac alegeri pentru Constituantă. Stere este desemnat raportor pentru modificarea Constituției. Ideile grupului generos: votul universal, împroprietărirea au pătruns, au învins, sunt pe drum de realizare.

In acest moment, situația lui Stere este strălucită: este iubit de prieteni, respectat de adversari, are un mare prestigiu în țară, legături largi în Basarabia și Ardeal, este socotit ca un cunoscător profund al oamenilor și situațiilor din țară și din provinciile subjugate (Vezi polemica cu A. Popovici), este apreciat de regele Carol I; refuză ministerul și alte situații ce i se oferă, pentru a putea ,ca raportor la Constituantă, să obție cît mai largi reforme constituționale.

Războiul balcanic, apoi războiul mondial, ridică marea problemă a atitudinii Romîniei. Neutralitatea, războiul alături de Germania ,războiul alături de Rusia, erau cele trei soluții posibile.

S'a admis neutralitatea, care putea să fie oricînd schimbată. Neutralitatea a dat putința să se discute. La început discuțiile erau mai mult sau mai puțin academice, în cadrul alianțelor vechi, a urei împotriva Rusiei. A venit apoi propaganda sinceră, apoi cea interesată și patimile politice și omenești puternice, necruțătoare. Dela început pînă la sfîrșit, Stere a avut, curajos, o singură atitudine: „nici într'un caz cu Rusia". Argumentarea era simplă: Rusia sigur va fi învinsă, deci mergînd cu ea, mergem la dezastru și urmările învingerii, — Rusia victorioasă (per imposibilitatem) ne va înghiți.

Evident, argumentarea era prea simplă, problema prea complexă, cu prea mulți factori și in evoluție, ca atunci (1915-1916) să se prevadă totul. Nu știu dacă argumentarea era elementul esențial pentru rezolvirea problemei, sau simțămîntul. In orice caz, structura organică cerebrală, ideologia, trecutul și sentimentele îl opuneau pe Stere Rusiei țariste. Stere vroia învingerea Rusiei țariste și o prevedea.

De aici dureroasa și tragica ruptură cu prietenii intimi, cu partidul, cu mediul; pierderea întregei situații cîștigate, izolarea, acuzațiile de tot felul din toate părțile, pînă la maximum „trădător", dar fără arginți.

Chiar această latură a activității lui Stere, lupta pentru ideia: „nici într'un caz cu Rusia",, a fost extrem de folositoare

țării, prin faptul că ridicînd problema Basarabiei, actualizînd-o, aducînd-o în discuția tuturor forurilor internaționale,—a înlesnit mai tîrziu rezolvarea ei de acele foruri în favoare noastră.

Vine războiul, dezastrul, refugiul, revoluția din Rusia, mișcarea din Basarabia. Stere este chemat acolo, aduce aportul său de talent, convingere, muncă și pasiune pentru votarea de „Sfatul Țării" a Unirii. Este din nou la ordinea zilei, decorat de Regele Ferdinand, Președinte al Sfatului Țării, dar nu reușește să reînceapă lupta pentru ideile democratice, căci prăbușirea Germaniei schimbă situația complect: Stere e trimis la parchetul militar, Stere e închis la Văcărești pentru „trădare".

Părăsit, singur, suportă tot oprobriul deslănțuit, toată ura unora, toată lașitatea altora, se bucură de cîteva prietenii mari și sincere, care îl ajută să scape de parchet și închisoare, rămînînd numai cu suspendarea dela Universitate.

Nu se dă învins. După scurt timp își reia activitatea politică și publicistică în cadrul votului universal și a Romîniei Mari, pentru care a luptat și a sacrificat atît. Se alege triumfător la Soroca, intră în partidul național-țărănesc ,luptă în rîndurile lui contra abuzurilor din Basarabia, cu toată puterea lui încercată, contribue la formularea programului partidului, pentru Constituția largă și descentralizatoare, îi aduce tot prestigiul și autoritatea trecutului său democratic și toată puterea electorală a grupului său din Basarabia, ca după venirea partidului la putere, să fie eliminat în chip foarte puțin elegant de vechii și tinerii prieteni politici, nu din cauza unor deosebiri de idei ci pentru parvenire. (Vezi C. Stere: „Preludii").

Suportă și această lovitură.

Obosit, desgustat, dar neînvins, scrie romanul vieții sale: „In preajma revoluției", care arată o nouă putere ascunsă a bătrînului septuagenar.

Neînvins de oameni, de situații tragice, de muncă, de *lipsuri, natura* miloasă îi aduce liniștea eternă a sufletului lui chinuit.

Istoria va așeza la locul cuvenit pe Constantin Stere, — caracter, cărturar, om politic, publicist, critic literar, critic social, povestitor, romancier, luptător național, sincer și adînc democrat, care a fost de folos neprețuit țării și neamului său.

Dr. P. Cazacu

Cîteva însemnări despre C. Stere

In minte mi se suprapun mai multe imagini.

1906—1907. Inceputurile „Vieții Romînești". Iașii dinainte de războiu: pașnic sălaș al gîndurilor generoase și al cărții; observator mai înalt și oarecum retras, de unde fenomenele politice și sociale se puteau privi și altfel decît prin lentila oportunității.

Pricepem prea puțin atunci, cu cei 15-16 ani ai mei de licean, ce era lumea în care săltam. Dar Iașul, liniștit și blînd, îmi era o grădină prielnică. O grădină pe care o simțeam prielnică tuturor caldelor imbolduri care mijeau în noi. Eram prea tineri spre a ne da seama de frămîntarea din adîncuri. Ce a însemnat 1907 am priceput mai tîrziu. Dar toate lucrurile acestea erau în aer, nu spre a-l face de nerespirat, ci dimpotrivă spre a-l face mai tonic și mai viu.

Noua revistă ieșană, în care stările acestea aflau un atît de larg răsunet, nu avea cititori mai înfometați decît pe noi. Stere era unul dintre întemeietorii și adevăratul director al „Vieții Romînești". Unii dintre noi l-au apropiat chiar din timpul acesta. N'am fost printre ei. Dar am fost părtașul impresiilor proaspete. Omul negricios, cu barba stufoasă și cu ochii aprinși, pe care-l vedem suind vînjos către Copou, era în casa lui un domnitor desăvîrșit, din ale cărui haruri se împărtășea nu numai familia apropiată, dar și familia cealaltă, familia spirituală, prietenii cari căutau la dînsul orientare și exemplu.

Pentru adversarii politici, Stere era atunci Siberianul, osînditul scăpat din temnițele ordinei, purtătorul primejdios al revoltei împotriva atîtor drepturi consacrate. Pentru admiratori, el era omul care își pusese în joc ființa de dragul unei idei, vlăstarul boeresc coborît de bună voie printre cei obijduiți, minte ageră formată la școala criticismului istoric și pentru care instituțiile politice și sociale n'aveau taină.

Și pentru unii și pentru alții, statura omului acestuia creștea zi cu zi.

*

1918. Ziarul „Lumina". In biroul Directorului. Demobilizat, aduceam vești din Moldova și un bun prieten mă rugase să văd pe Stere. Așa l-am cunoscut. In zece ani, cîtă diferență. Figură de teatru trist, brăzdată puternic. Oboseală și desgust. Frunte grea de neguri, gura strînsă într'un rictus amar. Pierdusem munții și marea, prin pacea de la București. Invingeau nemții și aveam Basarabia. Stere nu triumfa. Singur în furtună, el părea acuma și mai singur, cînd furtuna se potolise. Liniște aparentă. In cîteva luni, situația era complect răsturnată; aliații repurtau victoria, împărățiile de la apus se prăbușeau și ele. Recăpătam Carpații și Dobrogea, și venea la noi toată Romînia de peste munți.

Doi romîni, doi moldoveni — desigur cei mai impunători atunci prin virtutile minții și prin tăria sufletului — nu știuseră să prevadă dărnicia soartei: Carp și Stere. Pedepsindu-se singur, Carp s'a dus să moară uitat la Țibănești. Un păcat prea greu — „Lumina" — a împiedicat pe Stere să rostească minunata vorbă: Am greșit.

*

1922. Țara cea nouă prinde să se afirme. Sămînța aruncată de Stere cel din 1906 a rodit. De la sate vine un freamăt turburător. O lume s'a dus, alta se deșteaptă. Noi formațiuni politice se impun țării. Intre Liga Poporului, alcătuire conservatoare patronată de bravul general care salvase renumele oștirii — și intre Partidul țărănesc, curagioasă înjghebare în spirit radical, strînsă în jurul învățătorului sătean Ion Mihalache, realitățile aveau să aleagă repede. Țărănimea se lepăda de politica tutelară. Ea își cerea dreptul la viață. Răsboiul îi fusese spre mare învățătură. Rostul, destul de încurcat, al treburilor Statului nu putuse să și-l apropie, dar un lucru aflase limpede: nici cei de pînă atunci și cari conduceau prea mult spre folosul lor, nu știau mai mult.

In aceste împrejurări, proaspătul partid țărănesc era o entusiastă pornire iluminată de bune intenții. El își alcătuise repede o conducere, din tineri cărturari, din profesioniști liberi nerobiți de meserie, din bărbați politici de stînga cari militaseră constant spre idealul cel nou. Partidul era, doctrina era, — lipsea doctrinarul cu autoritate. Dar îl știa toată lumea.

Va apărea pururi ciudat, dar așa este: Țărănismul sută la sută (intrupat de Ion Mihalache) n'a primit decît anevoe și cu rezerve pe Stere. Pentru ceilalți (țărănismul de aluviune, produs curios), Stere n'a fost decît un rău necesar. In acest cadru avea să se joace una din cele mai interesante drame ale vieții noastre politice. Partidul țărănesc, de la o vreme „național-țărănesc", s'a muncit zece ani să mistuie pe Stere. N'a putut. Corpul dur a fost evacuat. Dar urmările indigestiei se simt și acuma.

Stere era bătrîn şi partidul era tînăr. S'a început o straşnică luptă între tineri şi bătrîn, tinerii căutînd să domolească pe bătrîn. Văzînd lucrurile de sus şi cu o desăvîrşită intuiţie a momentului istoric, Stere urmărea să afirme înţelesul novator şi revoluţionar al mişcării. Dar partidul era „Naţional-ţărănesc" şi ardea de dorinţa reintrării în ordine.

Desfăşurarea faptelor a fost aceea pe care o ştim. Momentul eroic a trecut fără eroism. Astăzi partidul meditează programe şi caută să redevie integral ţărănesc. Stere a plecat, dar a lăsat partidului proectul său de Constituţie din 1922, cartea mare a Statului celui nou pe temelii ţărăneşti.

*

1935. Insfirşit liberat. Pe locul de reculegere de la Bucov, deasupra Teleajenului, departe de Moldova pe care o iubeşte — oarecum în marginea Bucureştilor care nu l-au vrut, Stere făureşte încheierea vieţii sale: o carte .

O carte cum nu avea încă literatura noastră, o carte care vrea să fie un roman şi care este o nesfîrşită polemică cu viaţa, o carte în care trecutul clocoteşte şi prezentul se răzbună — carte inegală, dureroasă şi măreaţă.

N'o putem judeca acum. Suntem prea aproape. Şi prea sintem noi, cu ideile noastre, cu amintirile noastre, cu prejudecăţile şi cu resentimentele noastre. N'o putem încă judeca. Dar turburarea pe care ne-o pricinueşte n'o putem înăbuşi.

Stere s'a dus fără să-şi încheie cartea. După cum s'a dus fără să-şi împlinească chemarea. Cine ne va explica tragedia lui?

S'a născut moldovan, în Moldova de atunci cotropită — şi oricine îl apropia îl simţea moldovan. Cum s'au născut în Ardealul cotropit atîţia mari ardeleni, pe cari îi simţim aşa de mult ardeleni.

Printr'un admirabil presimţimînt, omul politic Stere a militat o viaţă pentru ridicarea populaţiei băştinaşe. Şi a avut dreptate. In această lume de la ţară, neprefăcută de ideologii străine de firea sa — aşa de una pe tot coprinsul Romîniei — stă singura sinteză posibilă a romînismului.

Eugen Crăciun

C. Stere şi Basarabia

A face elogiul marelui romîn basarabean Constantin Stere nu-i uşor. A fost un om de ştiinţă, a fost un luptător politic, a fost un ideolog, a fost un literat, a fost un orator, a fost un publicist şi mai presus de toate a fost un om. Iată de ce este greu să scrii despre Stere.

Totuşi nu pot să lipsesc dela datoria pe care mi-o impune dorinţa „Vieţii Romîneşti" de a-i închina lui C. Stere un număr special, la care să particip şi eu cu cîteva însemnări. Am fost doar introdus la „Viaţa Romînească" dela Iaşi de pe vremuri de fondatorul şi conducătorul ei C. Stere, şi s'ar putea presupune că am depănat multe în memoria mea din vremurile acele îndepărtate.

Mărturisesc însă că nu cunosc lucruri extraordinare. Şi cu toate acestea, elogiul pe care l-am rostit anul trecut, în seara zilei de 6 Iulie, la clubul partidului naţional-ţărănesc din Chişinău, într'o şedinţă publică, consacrată memoriei lui C. Stere, a stîrnit o profundă impresie printre ascultători şi apoi în oraş, mai ales în tineretul care n'a avut norocul să-l cunoască pe ilustrul dispărut.

Aceasta mă îndeamnă să povestesc şi cetitorilor „Vieţii Romîneşti" ce ştiu eu despre C. Stere şi ce am spus deja la Chişinău, la şedinţa pomenită, folosind notele conferinţei mele.

Constantin Stere s'a născut în satul Cerepcău, judeţul Soroca, dintr'o familie de boieri moldoveni, veniţi în Basarabia din judeţul Botoşani. De mic copil a fost pus în situaţia de a cunoaşte reversurile vieţii. Inzestrat de natură cu aptitudini intelectuale şi morale C. Stere încă pe băncile liceului de băieţi din Chişinău (actualul liceu „B. P. Haşdeu"), a cetit mult şi serios, formîndu-şi o documentaţiune vastă şi bogată asupra vieţii, pe care el a conceput-o ca o necontenită luptă între *lut* şi *azur*, între instinct şi raţiune, între polul animalic şi polul divin din fiinţa omului. Şi C. Stere totdeauna a crezut

în puterea și biruința moralității în om. In semnul acestei moralități a luptat el pînă în ultimile clipe ale vieții sale.

In viața socială, C. Stere a luptat pentru triumful aceleiași moralități. Fiind un convins democrat, un poporanist, a luptat pînă la ultima istovire pentru binele mulțimii și împotriva opresiunii celor mulți și nedreptățiți. Viața întreagă, din tinerețe și pînă în clipa cînd a închis ochii, trecînd în lumea veșniciei, și-a consacrat-o acestei lupte. Și avem norocul să i-o cunoaștem în toată plenitudinea, pentrucă la bătrînețe, învingînd povara anilor plini de istovitor sbucium, C. Stere a scris și ne-a lăsat un roman uriaș, în care își descrie viața an cu an.

Nimic n'a fost în stare să-l abată din drumul trudnic al luptei ,pe care îl mîna conștiința, mintea și inima.

Era încă pe băcile liceului ,cînd C. Stere a fost pus sub supravegherea autorităților țariste. Apoi a stat la închisori: în Chișinău, Odesa, Moscova-Butirchi și în Siberia. Aceste toate pentru faptul că Stere făcea parte dintre acei oameni cari nu puteau suporta regimul de grozavă reacțiune ce a cuprins Rusia sub Alexandru al III-lea. C. Stere s'a încadrat în mișcarea revoluționară a intelectualității rusești, care ridicase steagul de luptă pentru libertate și pămînt.

Dar C. Stere nu era numai socialist. Era doar moldovean și dacă vroia dărîmarea Rusiei Țariste, cu atît mai mult rîvnea la renașterea neamului său. De aceia ,după cei 8 ani de surghiun, ispășit în Siberia, Constantin Stere pleacă în Romînia, unde îl duce conștiința de romîn. Trece Prutul și se instalează la Iași. Aici C. Stere caută să cunoască cît mai deaproape realitățile sociale ale Romîniei. Il vedem colaborînd cu articole de critică socială și politică la *„Evenimentul Literar"* de la Iași, semnînd *Șărcăleanu*. Totodată își face studiile universitare, tipărindu-și, în 1897, teza *„Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept"*, în urma căreia a fost numit profesor la catedra de drept constituțional dela Universitatea din Iași, unde a predat pînă la războiu.

Dar C. Stere nu poate rămîne numai om de știință și de catedră. Realitățile sociale romînești pe care le pătrunde foarte degrabă după venirea în țară, îl îndeamnă la luptă pentru ridicarea clasei celei mai romînești și totodată celei mai oropsite — a țărănimii. C. Stere înțelege că pentru cauza aceasta, concepția socialistă nu-i potrivită. Il vedem deci părăsind împreună cu un număr de prieteni partidul socialist și înscriindu-se în partidul liberal, în care formează „grupul tinerilor generoși". O face în credința că, militînd activ în partidul liberal, singurul partid de guvernămînt de pe atunci cu vederi democratice mai largi, va putea să puie pe tapet marea problemă a țărănimii romînești. Om al realităților, C. Stere și-a dat numaidecît seama că un partid democratic de masse și pentru masse, în sensul concepțiilor lui poporaniste, n'a putut încă să existe în

țara romînească în împrejurările acelui timp. De aceia, activînd în partidul liberal, și-a dat silința să-l transforme într'un instrument de luptă pentru interesele țărănimii, singurul proletariat din țara romînească de pe vremea aceia. Și în bună măsură, lui C. Stere i se datorește faptul că partidul liberal a îmbrățișat vederi mai de stînga și mai radicale. Căci Stere a fost necontenit mîna dreaptă și sfetnicul cel mai apropiat al lui I. Brătianu, redactînd programe, manifeste, etc.

Mi-aduc aminte, din vremea șederii mele la Iași, de hotărîrea cu care apăra C. Stere pe Ionel Brătianu, de cîte ori se ridicau glasuri de critică și de împotrivire la ascensiunea tînărului său prieten la șefia partidului liberal. Iată de ce, cînd evenimentul s'a produs, C. Stere a pășit imediat la fapte. El a inițiat și a redactat proecte de legi, care deschideau era reformelor de ordin social și economic și pentru care îndrumase partidul liberal să militeze.

Apoi, consecvent convingerilor lui democratice, C. Stere a luptat necontenit împotriva votului restrîns și pentru sufragiul universal.

Dacă Stere n'ar fi activat în partidul liberal, imprimîndu-i prin puterea sugestivă a personalității sale un caracter democratic, acest partid n'ar fi putut depăși cadrele restrînse ale unei grupări pur burgheze și conservatoare.

Dar lucrurile nu mergeau ușor, așa că de abia în anul 1907, cînd s'au produs răscoalele țărănești dela un capăt la cellalt al țării, fapt ce se datorește întîrzierii reformelor obștești și agrare, pe care le preconizease C. Stere, dar nu reușise să le impuie la vreme, — abia atunci acesta ajunge omul zilei și-l vedem prefect al județului Iași, unde potolește spiritele, nu pe calea represiunii, ci cu mijloace pașnice, mergînd el însuși în mijlocul poporului răsculat, precum a făcut de altfel și alt prefect de atunci, d-rul N. Lupu, în județul Fălciu.

*

Cu un an mai înainte, în 1906, am avut fericirea să-l cunosc personal pe C. Stere. La începutul acestui an, iarna, C. Stere vine la Chișinău, pentruca să deie o mînă de ajutor mișcării naționale moldovenești, care aștepta să se înfiripeze odată cu prima revoluție rusească din 1905. C. Stere, potrivit metodei celei mai bune de orientare, a venit la fața locului, să afle cum se prezintă moldovenii în fața unei posibilități de a lucra pe față pentru redeșteptarea națională a moldovenimei basarabene. In Chișinău, C. Stere a găsit trei, patru grupuri: Unul al tinerilor studenți moldoveni dela Dorpat, cari, folosind prilejul grevei generale studențești, deslănțuite în toate centrele universitare, venise în Basarabia, la Chișinău ,spre a pune un început de mișcare de redeșteptare a moldovenilor. Acest

grup intenționa să scoată o gazetă moldovenească și tînărul absolvent al Universității dela Dorpat, Nicolae Birol fusese împuternicit de noi, — colegii lui, — să ceară o autorizație dela guvernatorul provinciei basarabene pentru editarea ziarului „Lumina" — căci așa trebuia să se numească organul nostru de publicitate. Alt grup era al moldovenilor ceva mai maturi, în frunte cu d. Ion Pelivan. Mai era un grup de moldoveni, în frunte cu mult regretatul Emanuil Gavriliță, avocat. In sfîrșit, venea grupul boerilor moldoveni cari făceau parte din conducerea Zemstvei basarabene, cu Paul Gore, P. Dicescu, M. Glavcea, A. Botezatu, frați Anghel, Teodosiu și alții. Unii fruntași din grupurile acestea de asemeni doreau să scoată un ziar moldovenesc. Intre toate aceste grupuri nu era nici o înțelegere, ba — poate — nici o legătură: toate pluteau într'un haos, ca dela începutul lumii. C. Stere își luă sarcina să aducă ordine în acest haos și să facă lumină. După multă muncă și discuții, care pentru noi, tinerii, erau și o școală, s'a ajuns la hotărîrea, ca toți moldovenii democrați să se grupeze și să scoată ziarul „Basarabia". Acesta a și apărut în primăvara anului 1906, sub direcția lui Emanoil Gavriliță, angajîndu-se să scrie la el Ion Pelivan, Alexie Nour, Mihail Vîntu, Ion și Teodor Inculeț, Nicolae Popovschi, Alexie Mateevici, Gheorghe Stîrcea, subsemnatul și alții. Partea materială și gospodărească a primului ziar moldovenesc din Basarabia a fost și ea oarecum aranjată, căci în primăvara anului 1906 „Basarabia" a căpătat și o tipografie, cumpărată — după cum am aflat de curînd — cu banii răposatului Eugeniu Carada. După zece luni de existență, „Basarabia" lui Em. Gavriliță a fost înlocuită cu ziarul „Viața Basarabiei" de sub conducerea lui Alexie Nour.

*

Totodată, C .Stere, dîndu-și seama că lupta națională în Basarabia trebue împrospătată și susținută necontenit prin strînse legături ideologice și sufletești cu frații de dincolo de Prut, a îndemnat o seamă de tineri basarabeni să meargă la București la expoziția romînească din 1906 și apoi la Iași, pentru a face studii universitare. Seria de tineri moldoveni plecați din Basarabia la studii în Romînia, după îndemnul fericit al lui C .Stere, a fost lungă și a durat pînă la războiu. Dintre cei cari s'au remarcat în viața publică, cred nimerit să pomenesc pe Sergiu Niță, fost ministru, Ion Costin, primarul Chișinăului, Dr. Elena Alistar, fostă deputată în Sfatul Țării, inginer Mihail Vîntu, fost senator în primul parlament după Unire și alții. Subsemantul am stat la Iași între 1908-13.

Atitudinea lui C. Stere față de tinerii studenți basarabeni era aceia a unui frate mai mare, care ne întrunea din cînd în cînd la el acasă, unde discutam cu foarte multă aprindere fel de fel de probleme politice, în legătură cu politica romînească și stările din Basarabia, și unde ne simțeam și noi acasă.

In timpul rectoratului său la Universitatea din Iași, C. Stere a făcut ca o parte din studenții basarabeni, cari nu aveau mijloace, să capete burse, iar pe subsemnatul m'a introdus în familia marei reviste „Viața Romînească", al cărei creator și conducător era. Și cum revista se citea în toate ținuturile locuite de romîni, și în Basarabia, am căpătat însărcinarea să urmăresc viața din provincia mea.

*

Și fiindcă sîntem la amintirile legate de Iași, îmi permit să povestesc și durerosul conflict între studenții basarabeni și profesorul A. C. Cuza, pe tema democrației noastre sincere și a pretinsului nostru socialism și „jidovism", de care eram mereu acuzați de profesorul antisemit. Au ajuns lucrurile pînă acolo că A. C. Cuza îi năcăjea pe studenții basarabeni cu vorbe cicălitoare chiar și în timpul cursurilor, așa că tinerii Ion Scodihor și Ion Mițu s'au decis în cele din urmă să se retragă dela Universitatea din Iași și au plecat în Rusia să-și continue acolo studiile. Naționalistul și creștinul A. C. Cuza nu vroia să ție seamă că noi basarabenii veneam să ne facem studiile la Iași tocmai din dorul culturii naționale și din îndemnul sufletesc de a ține legătura strînsă între provincia noastră și Romînia. Și pe noi ne durea mult că naționalistul A. C. Cuza se apropia sufletește mai ușor de un Pavel Crușevan, dela Chișinău, care dacă organiza progromuri evreești acolo, nu uita totodată să asmuțe poliția și Ohrana rusească împotriva naționaliștilor moldoveni din Basarabia, învinuindu-i că hrănesc sentimente separatiste și complotează, împreună cu toți revoluționari ruși, împotriva imperiului. Firește că avea dreptate Pavel Crușevan în bănuelile sale, dar nu era îngăduit unui naționalist romîn să se așeze pe acelaș punct de vedere față de naționaliștii basarabeni și aceasta numai pe motivul că ei erau revoluționari doritori de a dărîma imperiul absolutist al Rusiei*).

Prin credințele sale poporaniste și avîntul ce-i domina toată ființa pentru binele masselor largi ale poporului, C. Stere opunea lui A. C. Cuza, spiritul sănătos și lucrativ al seriozității și conștiinciozității în politică, influențînd în acest sens și asupra tinerilor basarabeni ce urmau studiile la Iași.

*) Subsemnatul, am avut și eu neplăceri la întoarcerea dela Iași în Basarabia, din cauza veșnicei agitații a profesorului A. C. Cuza, pe tema revoluționarismului și a socialismului basarabenilor veniți în Romînia, dar despre asta, mai amănunțit, altădată.

Sub influența lui C. Stere și din îndemnul lui Spiru Haret, subsemnatul, cu toate că eram ispitit să rămîn la Iași în vederea unei cariere universitare, m'am decis să plec îndată după terminarea studiilor la Chișinău, pentruca să încerc o reluare mai sistematică și mai organizată a activității din 1906, cu propaganda scrisă și vorbală printre moldoveni basarabeni. Ca rezultat al acestei hotărîri a fost apariția revistei, gazetei și a altor publicațiuni a „Cuvîntului Moldovenesc". Și cel dintîi care m'a felicitat telegrafic la apariția primului număr al revistei „Cuvînt Moldovenesc", în luna Mai 1913, a fost C. Stere.

*

Dar activitatea națională și politică a lui C. Stere, nu s'a redus numai la Vechiul Regat și la Basarabia.

C. Stere a avut întotdeauna intuiția neamului întregit în granițele lui firești, a sfințit-o în sufletul său și a urmărit cu dîrzenie realizarea ei.

Paralel cu activitatea politică ce o desfășura în Vechiul Regat, pentru ridicarea țărănimii la rangul de primă forță politică în țară; concomitent cu activitatea națională, peste Prut, pentru trezirea și afirmarea conștiinței romînești în Basarabia, — C. Stere a luat parte activă și efectivă la frămîntările și mișcarea națională din Ardeal. In acest scop el făcea călătorii în Transilvania, fiind uneori chemat stăruitor de conducătorii mișcării naționale de acolo.

Și peste munți, ca și în Vechiul Regat și în Basarabia, C. Stere a reușit să se impună prin luciditatea gîndirii sale politice, prin claritatea cu care vedea problemele, prin logica cu care le despica și prin întreaga sa personalitate dominantă. Astfel, fiind, nu-i de mirare că la un moment dat C. Stere a devenit chiar arbitru în conflictul ce s'a iscat între Octavian Goga și conducerea Partidului Național, conflict ce se desbătea aprig în 1908, în coloanele „Tribunei" și „Rominului" dela Arad. Și noi, tinerii romîni basarabeni dela Iași, am văzut cupa de argint cu care s'a întors din Ardeal C. Stere, și care era darul din partea celor două tabere împăcate de el.

*

Dar în timp ce Stere se găsea în plină activitate politică și națională, survine războiul mondial. De aici începe pentru C. Stere calvarul. Totul pleacă dela atitudinea lui față de războiu. Pentru această atitudine i s'a atribuit lui C. Stere chiar și epitetul grozav de „trădător".

Care a fost această atitudine?

C. Stere era de părere că Romînia trebue să meargă alături de puterile Centrale. Ca unul ce cunoștea bine stările

de fapt din Rusia, avea convingerea că acest vast imperiu va ieși sdrobit din războiu și apoi distrus de valul revoluției. Dar atît în această din urmă perespectivă, cît mai cu seamă în perspectiva, cînd rușii ar fi ieșit biruitori, alianța cu Rusia implica dela sine renunțarea la Basarabia, poate pentru vecie.

Ca basarabean, unicul reprezentant pe vremea aceea al provinciei răsăritene în politica Vechiului Regat, C. Stere a pus dela început primatul Basarabiei, susținînd că Romînia trebue să meargă alături de Puterile Centrale, pentru a dobîndi în primul rînd Basarabia. In sprijinul tezei sale, C. Stere arăta pericolul pentru neamul romînesc din Basarabia de a mai rămîne sub oblăduirea Rusiei. Si într'adevăr, condițiile de viață ale romînilor basarabeni erau cu mult mai grele, periclitînd interesele naționale ale neamului într'o măsură mai mare, decît acele ale romînilor din celelalte provincii subjugate.

Acesta este adevărul și acestea sînt motivele, care l'au determinat pe C. Stere să adopte atitudinea cunoscută față de războiul mondial, susținînd că Romînia trebue să meargă alături de Germania și Puterile Centrale.

O altă „trădare" ce se pune în sarcina lui C .Stere, este că a rămas la București în timpul ocupației germane și a scos ziarul „Lumina". Dar și în această privință, lucrurile trebuesc judecate cu mai multă băgare de seamă și ținînd cont de fapte.

Este lucru știut că Stere n'a rămas la București din proprie inițiativă și fără autorizarea șefului guvernului romîn, ci în urma unei delegații a lui Ionel Brătianu, care i-a încredințat o misiune specială. Cei ce vor cerceta arhiva lui C. Stere, vor fi în măsură să precizeze dacă această delegație a fost dată în scris, sau numai verbal, C. Stere mi-a vorbit personal, că Ionel Brătianu i-a încredințat-o.

Care a fost rostul acestei delegații și misiunea lui C. Stere la București în timpul ocupației germane, nu este chiar așa greu de înțeles. De cînd există statul romîn ca organizare mai mult sau mai puțin independentă, el a fost nevoit nu odată să practice, în orientarea lui internațională, politica celor două fiare băgate în foc. Astfel, secole dearîndul, țările romînești au dus o politică dublă față de Turcia, Rusia, Austria și Polonia, căci așa impuneau împrejurările și cerințele politice ale neamului nostru, prins în vîrtejul influențelor și veleităților acestor state rivale.

Și în timpul războiului mondial trebuia ca statul romîn să aibă o rezervă pregătită de cu vreme, în cazul dacă Puterile Aliate ar fi fost învinse. Pentru pregătirea atmosferii și stabilirea unor legături cu Germania, în vederea acestei eventualități posibile, a fost delegat C. Stere de I. Brătianu, să rămîie

la București în timpul ocupației nemților. Tot în acest scop a scos C. Stere și ziarul „Lumina", prin care înțelegea să-și ușureze misiunea ce-i fusese încredințată.

Cunoscîndu-se, sau bănuindu-se aceste lucruri, este nedrept a se vorbi de o „trădare" a lui C. Stere. Acuzațiunea aceasta a fost inventată și susținută cu atîta cruzime de dușmanii săi, din răutate și invidie. Vroiau să nimicească un om, în care vedeau o personalitate puternică, capabilă să se impună și să impună.

De altfel, o bună parte din opinia publică a Vechiului Regat și mai cu seamă opinia publică a Basarabiei n'a luat în serios această învinuire adusă lui Stere. Dovadă este simpatia cu care a fost primit C. Stere după război la Iași și în Basarabia, unde activitatea lui, pe care a desfășurat-o pentru Unire, a fost apreciată de toți romîni conștienți.

Și cum subsemnatul am provocat personal venirea lui C. Stere în Basarabia, țin să se cunoască detaliul acesta că Marghiloman, cînd a format guvernul la Iași, a fost unul din cei dintîi cari au înțeles nevoia prezenții lui Stere la Chișinău în preajma zilelor mari și grele, înaintea votării Unirii de către Sfatul Țării. De aceia Marghiloman, la rugămintea mea, a luat toate măsurile și C. Stere a putut veni la vreme la Chișinău. Aceasta s'a întîmplat pe la mijlocul lui Martie 1918.

La Chișinău, C. Stere a intrat deodată în vîltoarea acțiunii pentru realizarea Unirii din 27 Martie 1918. A fost ales în Sfatul Țării și a fost introdus în toate fracțiunile parlamen-tului Basarabiei. Peste tot C. Stere s'a impus prin puterea ne-întrecută de orator și gînditor. Printr'o serie de discursuri — adevărate capodopere oratorice — și printr'o acțiune desfă-șurată zile și nopți de-a rîndul, el a reușit să înlăture multe piedici din calea Unirii, să paralizeze animozitățile din diferite grupări și să înlăture fricțiunile.

Era maximum de contribuție și dibăcie diplomatică ce se putea cere unui bărbat politic, care, pe deoparte, trebuia să vie cu argumentație revoluționară rusească pentruca să convingă fracțiunile minoritare și socialiste din Sfatul Țării, că Unirea se face pe baza ideilor și a drepturilor acordate de revoluție, determinîndu-i prin aceasta să se alieze actului Unirii, iar pe de altă parte, să insufle grupărilor naționaliste din „Blocul Moldovenesc" și din „Fracțiunea Țărănească" încredere în șansele alipirii, curaj în acțiune și siguranță în victoria finală a romînismului.

Este o contiribuție prețioasă care a fost recunoscută și apreciată în fața întregii țări de regretatul rege Ferdinand, care l-a decorat pe C. Stere și a stat alături de el pe balconul palatului regal dela Iași, în fața unei imense mulțimi, care aclama delegația Sfatului Țării ce venise cu actul Unirii,, săr-

bătorind, cu lacrimi în ochi, revenirea Basarabiei la Patria Mamă.

Să se gîndească acum cei ce își pot scruta sincer conștiința și sufletul, dacă Stere poate fi numit „trădător"! Iar cei cari îi tăgăduesc merite deosebite lui C .Stere în actul Unirii dela 27 Martie 1918, să-și deie osteneala să cerceteze fără patimă desfășurarea evenimentelor din preajma Unirii și după mărețul act și se vor convinge de contribuția imensă a marelui basarabean. Căci nu degeaba C .Stere, după Unire și pînă în ceasul morții, a reprezentat Basarabia în toate parlamentele Romîniei Mari, fiind ales de mai multe ori în cîte două, trei județe basarabene dintr'o dată. Era cel mai bun răspuns pe care l'a putut da Basarabia celor ce batjocoreau pe nedrept pe unul din cei mai vrednici fii ai săi.

*

După Unirea Basarabiei, C. Stere a luat parte activă la închegarea partidului țărănesc din Basarabia, iar apoi la contopirea lui cu cel din Vechiul Regat și cu partidul național din Ardeal.

Pînă în 1931 C .Stere a lucrat neîncetat în cadrele partidului național-țărănesc., Și aici personalitatea lui puternică și-a cucerit locul cuvenit: a fost unul din cei mai însemnați conducători ai partidului, i-a inspirat ideologia și programul și a fost colaboratorul nelipsit la toate reformele înfăptuite de partid.

In 1931 s'a produs despărțirea. Nimeni nu i-a impus lui C .Stere plecarea din partid. Demisia a fost hotărîtă de el personal. Și atunci, basarabenii au adoptat în această chestiune tactica celor două fiare în foc: unii cu Stere, alții cu partidul. Nici unii, nici alții însă, nu ne-am putut dispensa de gîndirea lui C. Stere și această gîndire ne-a fost ca o poruncă sfîntă, pe care ne-am impus-o și atunci, cînd Stere trăia, și acum, cînd învățătorul nostru ne-a părăsit.

*

După plecarea din partidul național-țărănesc, C. Stere n'a plecat din politica țării. Totuși, retranșat în partidul țărănesc-radical, el a socotit de bine să se retragă, încetul cu încetul, din viața publică și să se consacre scrisului. După o viață așa de sbuciumată și plină de atîtea necazuri și frămîntări, titanul nu putea capitula ca un învins, căci, de fapt, nu era un învins.

Retras în singurătatea dela Bucov, C. Stere a reînviat prin scrisul său măestrit, întreaga epocă a vieții sale sbu-

ciumate, devenind unul dintre romancierii noștri cei mai de vază.

Cele opt volume scrise de C. Stere ,constitue o operă care va rămîne pentru totdeauna în istoria literaturii romînești, atît prin talentul cu care au fost concepute, cît și prin forma lor frumoasă.

*

Democrat convins, C. Stere a fost în acelaș timp un aristocrat distins al gîndirii .O energie inepuizabilă și o minte enciclopedică și organizată ca pentru vremurile mari pe cari le-a trăit Stere și care își găsea aplicațiunea și creia în orice domeniu de activitate omenească — politic, cultural, științific, economic, artistic, etc., — cu aceiași finețe de analiză și aceiași putere de sinteză.

Un om care a făcut cinste Basarabiei și țării întregi, simbolizînd o epocă istorică, una din cele mai însemnate și sbuciumate ale neamului nostru romînesc: acesta a fost C. Stere!

De aceia se cuvine ca memoria lui să fie slăvită și azi și 'n veac!

Constantin Stere nu mai este în viață, dar el trăește și nu va muri niciodată din sufletele noastre ale celor de azi și în imaginația celor de mîine!

Și totuși, va fi oare răsplătit prin toate acestea omul care a reprezentat de atîtea ori tragedia personificată a Basarabiei, și care pentru ea a fost sortit să bea cupa amărăciunilor și a decepțiilor pînă la fund?...

Pan. Halippa

Constantin Stere, alesul Cetății Albe

Două din județele Basarabiei au fost strîns legate de marele luptător al mulțimilor: Soroca și Cetatea Albă.

Plugarii moldoveni, mîndrii răzeși ai Nordului provinciei, l-au ales neîntrerupt pe Constantin Stere, ca reprezentant al lor, în Adunarea Țării, fiindcă se ridicase dintre colinele pămîntului acelui ținut.

Cetatea Albă a avut mîndria să fie în linia întiia de luptă, avînd în frunte pe acela care frămînta cumplit sufletele și le îndemna la viața cetățenească liberă și cinstită.

Cetatea Albă a fost cel dintîiu județ al Basarabiei, care a ținut să aibă pe Constantin Stere ales reprezentant al său, chiar atunci cînd el se afla departe de țară.

Conglomeratul de nații din Sudul provinciei moldovenești l-a iubit pe Stere și l-a înțeles, fiindcă în toate prilejurile le-a arătat că, mai presus de orice interes lăturalnice, stă unirea temeinică a Basarabiei cu noua lor Patrie.

Glasul de tunet al luptătorului pentru dreptatea norodului a fost ascultat neîntrerupt de intelectualii și muncitorii Cetății Albe, care l-au ales de șapte ori ca deputat.

Loviturile nedrepte ce a primit în tot timpul vieții sale acela care și-a frămîntat inteligența lui covîrșitoare numai spre a învinge prostia și nedreptatea, reaua credință a dușmanilor democrației, au fost de el uitate mai ales atunci cînd se afla în mijlocul mulțimii, care-l asculta și-l urma cu fanatism.

Nu voiu uita niciodată adunarea din Decemvrie 1928, dela Tatar-Bunar, cînd Constantin Stere a vorbit celor 20.000 de țărani din satele Cetății Albe.

„Trădătorul" Stere era aclamat de mulțimea, care purta în mîini steagurile tricolore, pe care mîinile bătătorite în brazdă scriseseră „Trăiască Patria", „Trăiască Romînia", „Trăiască Iuliu Maniu".

Cuvîntarea lui de-atunci poate fi socotită ca o pagină

din cartea luptelor pentru dreptatea și libertatea cetățenească, dar mai ales un îndemn spre unirea sufletească a tuturor, pe pămîntul scump al patriei întregite.

L-au înțeles adînc pe Constantin Stere intelectualii din Cetatea Albă, cari au cunoscut lupta lui împotriva autocratismului țarist, în vremea tinereții lui; l-au înțeles și l-au iubit țăranii Cetății Albe, pentru că i-a apărat întotdeauna împotriva silniciei și abuzurilor unei administrații, trimise în Basarabia pentru motive electorale.

Firul vieții lui Constantin Stere a fost întrerupt mai înainte de vreme, datorită meschinelor atacuri ale unor adversari lipsiți de înțelegere pentru marele lui suflet.

Lumina scînteetoare din ochii lui s'a stins pe paginile în care amintirile vieții și luptei se înșirau cronologic.

Ce mare pierdere pentru democrația acestei țări; cîtă durere pentru luptătorii făuriți în flăcările geniului său, dacă destinul nedrept i-a oprit avîntul și sforțările luminatului său suflet, tocmai atunci cînd în cărțile lui din urmă, scria despre istoria vieții politice a acestei țări.

Cetatea Albă nu va uita niciodată pe Constantin Stere, îndrumător cinstit de suflete, pe drumul greu al vieții.

In satele de pe Nistru, rămas pe veșnicie hotar al drepturilor noastre istorice, va dăinui încă multă vreme imaginea acelui suflet sbucimat, care și-a închinat viața celor mulți și umiliți.

Teodor D. Iacobescu

Constantin Stere, profesor

Am fost elevul lui Constantin Stere la Facultatea de Drept din Iași, în anii 1908-9 și 1909-10. Pentru cetitorii care întîmplător știu că nu sînt cituși de puțin jurist se impune o lămurire. Acum 30-40 ani numeroși absolvenți de liceu se înscriau la două Facultăți, deobiceiu la Drept și la Litere, și le terminau pe amîndouă. Prima servea pentru carieră, cealaltă pentru cultura generală. M'am conformat și eu acestei tradiții, chiar dacă rezultatul ultim a fost, în cazul mieu, altul, și n'am regretat. Pe Stere nu-l văzusem niciodată mai înainte, deși între 1904 și 1908 am urmat cursul superior al Liceului Internat. Pe atunci libertatea elevilor interni se reducea la puțin lucru. Totodată discreția era, în toate privințile, mai mare decît astăzi, cînd și copiii, probabil, cunosc din vedere celebritățile tîrgului nostru. Știam însă multe despre el și chiar despre ai lui. *Viața romînească,* al cărei prim număr a apărut la 1 Martie 1906, se cetea cu pasiune la Internat. Era doar, într'un anumit *sens,* revista noastră, din moment ce aveam profesor de Limba Romînă, pe redactorul ei principal, neuitatul G. Ibrăileanu, care, este necesar poate să precizez, n'a contribuit nici odată direct și cu voință la entuaziasmul nostru pentru revista ieșiană: în cei 2-3 ani cît i-am fost elev, la Liceul Internat nu l-am auzit o singură dată vorbind despre publicația pe care o conducea. Dragostea și admirația noastră nemărginită pentru el îmbrățișau firesc și spontan tot ce sta în legătură cu ființa lui spirituală. Dar mai era ceva. Un coleg de clasă se găsea într'o situație cu adevărat privilegiată și vrednică de invidiat. Petrecea Duminicile și sărbătorile în familia lui Constantin Stere. N'am uitat și nici n'am să uit cu cîtă înflăcărare descria el și cu ce lacomă curiozitate ascultam noi cele văzute și auzite în casa din stradela Sărăriei, unde se muta, în zilele de repaos, redacția *Vieții romînești.* Avea colegul cela o rară capacitate de a se entuziasma și de a însufla și altora entuziasmul său.

Dealtmintrelea grație tocmai acestui talent, care se manifesta în toate compozițiile-i școlare, era apreciat în cel mai înalt grad de G. Ibrăileanu, și deaceea s'a putut bucura de privilegiul amintit mai sus.

Așadar nu-l văzusem pe Constantin Stere, cînd i-am devenit student. Știam însă cum scrie, aflasem despre activitatea lui ca prefect de Iași în zilele de groază din primăvara anului 1907, cunoșteam, din auzite, unele amănunte privitoare la viața lui de toate zilele, ba chiar și la înfățișarea lui exterioară. Cu atît mai mari mi-au fost curiozitatea și nerăbdarea la prima lui lecție din Noembrie 1908. Parcă-l am și acum în fața mea. O figură menită să impue respect, amestecat cu oarecare teamă, încă din primul moment. O barbă neagră enormă se prelungea pînă la brîu, acoperindu-i pieptul și dîndu-i aspectul unui om posomorit, ochi mari și scînteietori, un păr bogat și deobiceiu în dezordine, mai cu samă cînd își ținea cursul o atitudine de revoltat, veșnic în luptă cu sine și cu alții. Rareori am constatat o potrivire mai deplină între imaginea pe care mi-am făcut-o despre cineva, înainte de a-l fi văzut, și înfățișarea lui reală. Deobiceiu ni-i închipuim pe oamenii mari cu totul altfel decît sînt ei aievea. Deaceea sîntem surprinși, de cele mai multe ori neplăcut, cînd împrejurările ne permit să le facem cunoștința. Dacă Stere a constituit, pentru mine cel puțin, și supt acest raport o excepție, cred că se datorește marii și nedesmințitei lui sincerități. Răzvrătitul și însetoșatul de dreptate din articolele și mai cu samă din acele impresionante „cronici interne", care apăreau în fiecare număr al *Vieții romînești*, nu lepăda nimic din ființa sa sufletească atunci cînd se găsea în fața studenților. Și deoarece la curs trata o materie foarte apropiată de aceea a studiilor și articolelor sale obișnuite, — era doar profesor de Drept administrativ și constituțional —, sinceritatea lui, chiar dacă ar fi fost mai puțin profundă, îl împiedeca, presupunînd că ar fi vrut asta, să se prezinte altfel decît așa cum se manifesta și în opera sa de publicist, și anume ca un propovăduitor al principiilor de legalitate și de dreptate, evident că pentru toți locuitorii țării, dar în special pentru acei care aveau mai mare nevoe de ele, adică pentru țărănime.

Constantin Stere nu era ceeace se chiamă, la noi mai ales, un orator, vreau să spun un om care debitează cu mai multă sau mai puțină ușurință lucruri accesibile oricui și într'o formă dacă se poate chiar mai accesibilă, grație formulelor și clișeelor stilistice curente. Avea o seriozitate prea gravă pentru aceasta. Problemele pe care le punea el nu puteau fi prilej de exerciții retorice. Ele îl preocupau și-l frămîntau din cea mai fragedă tinerețe. In rezolvarea lor dreaptă și imediată vedea o condiție absolut indispensabilă progresului politico-social din țara noastră. Pentru un astfel de om și pentru asemenea chestii oratoria de salon sau cea de suburbie, atît de apreciate la noi,

mai cu samă după războiu, apăreau mai mult decît ridicule. Dealtmintrelea și publicul din timpul acela dădea, în general, dovadă de seriozitate. Deaceea marea majoritate a studenților, printre ei și acei care se considerau așa zicînd adversarii lui politici, îl ascultau cu interes și cu emoție. Și tot deaceea, în ciuda imperfecțiunilor sale oratorice și chiar lingvistice (vorbea cu accentul caracteristic al Basarabenilor puternic influențați de limba rusească), era urmărit cu cea mai mare atenție și la întrunirile publice. N'am auzit niciodată pe Gheorghe Panu, dar din spusele unora și altora am înțeles că și el își debita discursurile cu mare greutate și totuși era cu atît mai gustat de numeroșii săi admiratori. Căci cine se duce la un curs, la o conferință, la o întrunire pentru a învăța ceva, iar nu pentru simpla încîntare a urechii, simte o adevărată satisfacție, văzînd cum se frămîntă vorbitorul să găsească acolo pe loc terminii cei mai potriviți pentru ideile care „bat la poarta minții". Cînd se ocupa de problema agrară sau de libertățile publice, cele două pietre de încercare pentru existența noastră ca popor și ca stat, zbuciumul lui Stere se transforma într'un adevărat uragan. Atunci dificultățile de exprimare dispăreau ca prin farmec, iar convingerea profundă care-l însuflețea dădea vorbelor lui o forță extraordinară. Te simțeai în fața unui preot, iluminat și transfigurat de credința în slujba căreia își pune întreaga sa ființă. Niciodată patosul și etosul de care era capabil acest om nu vibrau cu atîta vigoare ca în momentele cînd descria suferințele seculare ale țărănimii sau batjocorirea celor mai elementare drepturi ale omului. Această atitudine de ordin pur moral ne impresiona mai adînc decît știința lui, pe care n'o puteam controla, dar o simțeam autentică și vastă, decît originalitatea lui, de care ne dam mai lesne sama comparîndu-i cursul cu manualele altor specialiști, romîni ori străini, și decît obiectivitatea lui, care se manifesta la tot pasul, chiar atunci cînd polemiza cu reprezentanții punctului de vedere opus.

Dupăcum nu era orator în sensul comun al cuvîntului, tot așa se deosebea Constantin Stere ca profesor de ceeace se înțelege obișnuit prin acest nume. Ii plăcea să vadă în student un om apt să priceapă discuțiile cele mai grele, și supt raportul înțelegerii propriu zise, și supt acela al cunoștințelor pregătitoare, avînd, probabil, în minte imaginea studentului rus din vremea tinereții sale. Deaceea nu se cobora niciodată la nivelul celor slabi sau mediocri, ci, dimpotrivă, căuta să-i ridice pe aceștia la înălțimea celor buni și foarte buni. Trata chestiile ca în fața unor camarazi mai tineri, nu a unor școlari, pe care să-i iei cu binișorul, utilizînd „treptele formale" și alte mijloace pedagogice, născocite mai mult pentru infirmii intelectuali decît pentru oamenii cu adevărat normali. N'avea nimic de ascuns. Tot ce-ar fi putut spune într'o lucrare științifică spunea și dela catedră, chiar dacă unele afirmatii și aprecieri cu caracter

oarecum personal ar fi dat loc la interpretări greşite. Dealtfel era deasupra oricărei bănueli, în această privinţă, ca şi în atîtea altele. Pentru acelaşi motiv nu se gîndea că ar putea obosi pe ascultători. Vorbea cel puţin $1^1/_2$—$1^3/_4$ ore în şir, plimbîndu-se tot timpul dela uşă la fereastră şi înapoi în fostul amfiteatru al Facultăţii juridice din vechiul local, totdeauna tixit de studenţi (şi particulari). Fără voe mi-amintesc de Alexandru Philippide, care nu vroia nici el să ştie de preceptele pedagogiei mai mult sau mai puţin oficiale a timpului său.

Şi totuşi, ce profesor într'adevăr mare a fost Constantin Stere pentru acei în sufletul cărora lecţiile lui găseau răsunetul meritat! Cine i-a urmărit cu interes şi înţelegere cursurile, cine i-a cetit, măcar în parte, studiile, articolele şi polemicile din *Viaţa rominească*, cine a asistat la întrunirile publice, unde vorbea cu aceeaşi seriozitate şi decenţă ca şi la Universitate, acela a rămas pentru toată viaţa un adevărat cetăţean, atent la viaţa semenilor săi, zelos de drepturile înscrise în legile ţării, sensibil la abuzurile administrative şi gata să le înfiereze după cuviinţă. O mai bună şcoală de civism n'am cunoscut în ţara noastră. In acest sens Stere a contribuit mai mult decît oricare altul dintre contemporanii săi la formarea unei opinii publice vrednică de acest nume.

Cît de mult ţinea să se fixeze precis şi definitiv în mintea studenţilor noţiunile elementare de drept constituţional şi administrativ, care trebue să se găsească la baza unei adevărate educaţii cetăţeneşti, se vedea mai ales la examene. Nici cu acest prilej nu se arăta a fi „pedagog". Asculta odată zece candidaţi, cîţi încăpeau, mai mult ori mai puţin înghesuiţi, într'o bancă de cele lungi depe vremuri. Interogarea dura, deobiceiu, cîteva minute, indiferent de rezultat şi chiar cînd acesta se desena limpede din chipul cum se desfăşurau lucrurile. Anumite chestii le punea foarte des, şi cu intenţie. Erau tocmai cele privitoare la fundamentele disciplinei sale, adică noţiunile absolut indispensabile pentru formarea unei mentalităţi de cetăţean conştient. In privinţa aceasta îmi permit să povestesc amintiri care mă privesc personal, întrucît sînt foarte caracteristice. In anul întîiu îi scosesem cursul (fără ca el să ştie), aşa că eram bine pregătit. Intîmplarea făcu să mă întrebe din materia unei lecţii la care lipsisem şi pentru care lăsasem un coleg să ia note. Era vorba, anume, despre atribuţiile Curţii de Conturi. Din felul cum am răspuns s'ar fi putut înţelege că dădeam acestei instituţii dreptul de a controla bugetul statului d u p ă votul Camerei. Stere, care constata des, spre marea lui desperare, că studenţii nu-şi dau bine sama de rolul Parlamentului în viaţa noastră constituţională (teoretic, fireşte, căci de fapt ştia el mai bine decît oricine cum mergeau lucrurile) şi care vedea în aceasta izvorul atîtor abuzuri rămase nu numai fără sancţiuni,

ci şi fără proteste, a considerat răspunsul insuficient, poate chiar mai rău decît atîta, şi a trecut imediat la alt candidat, cu toate explicaţiile, adică încercările mele de explicaţie. La examenul din anul următor mi-a pus iarăşi o chestie care revenea mereu ca un leit-motiv: Ce drepturi au străinii după constituţia noastră? Ştiu că răspunsul aproape curent la această întrebare era că străinii nu se bucură de niciun drept (studenţii confundau uşor drepturile politice cu cele individuale), ceeace nemulţumea, ba exaspera pe Stere, care preciza, deobiceiu: Da, după constituţia D-voastră... dela Iaşi! De data aceasta m'am reabilitat, nu în ochii lui, căci habar n'avea cine sînt (deşi un coleg din spate prevenise pe vecinul său că voiu scăpa uşor în calitate de... sterist), ci în ochii mei proprii.

Incheiu aceste rînduri slăvind memoria lui Constantin Stere, care, ca profesor, ca teoretician al poporanismului şi ca militant politic, a contribuit în cel mai înalt grad la formarea conştiinţii mele cetăţeneşti.

Iorgu Iordan

Amintiri despre C. Stere

Eram la Geneva cînd am aflat vestea morții lui Stere. Era in Duminica in care a fost incinerat. In clipa în care fusesem informat despre plecarea lui dintre noi, focul incandescent al Crematoriului îi descompunea ființa materială și trimetea cerurilor, vaporii și eterii care îi alcătuiseră ființa lui fizică.

Il știam greu bolnav și slăbit. Nu credeam că omul acesta, care în viață a suferit aspre și grele rigori și materiale și morale, nu va mai rezista. L-am văzut, deci, pentru ultima dată, la Athénée Palace, în antreul ce precede hallul.

Rezemat de biroul portarului, îmi spunea că din cauza unui regim la care fusese supus, inima îi slăbise și nu-și mai putea recăpăta forțele. Nu-mi închipuiam că e ultima mea convorbire cu dînsul.

Și, fără să vreau îmi aduc aminte clipa cînd l-am văzut pentru întiia oară. Eram în clasa a șasea de liceu, prin 1893. Vestea venirii lui în Iași se răspîndise și între noi, elevii de atunci.

Sosirea lui, persoana lui, erau înconjurate de nimb și de legendă, chiar dela inceput. Intr'o dimineață mohorîtă de toamnă, mergînd doi cîte doi în lung șirag, dela internatul nostru de atunci, la liceu, ne-am întîlnit cu un om nou pe ulițe, în dreptul spitalului Sf. Spiridon, pe strada de sus.

Scurt, spătos, cu o barbă mare, castanie, ce-i acoperea pieptul, cu o pălărie neagră, rotundă, cu boruri mici, cu un demi-palton bleu marin, cufundat în gînduri și cu privirea departe, îl intîlneam de atunci în fiecare dimineață.

— Aista-i Stere, măi, — ne șopteam noi între noi, fără să știm mare lucru de altfel despre el, decît că e moldovean din Basarabia și că a fost nouă ani în Siberia pentru ideile lui nihiliste.

Mai pe urmă, în anii de universitate am fost strîns legat

de el, de ideile lui, de familia lui, așa că în totalul de coarde ce formează vioara sufletească a unui om, Stere este în viața mea, prin rolul pe care l-a avut asupra desvoltării mele, una din coardele cele mai vibrante.

Cimentarea temeinică s'a făcut într'o escursie în Bucovina, la Cîmpulung, pe Rarău, la Dorna, pe Bistrița și pe Ceahlău. Eram o companie numeroasă și tînără. I. Ibrăileanu și Ioan Botez erau flăcăi maturi, Carp Mihai, C. Teodoru (mort de tînăr la Buzău, unde era profesor) Constantin Botez, (stins și el deunăzi din viață) și eu, atunci băețandru.

Erau și domnișoarele Caramlău și surorile lui Carp. Cu ei și cu Stere am ieșit prima dată din țară pe la vama dela Cornu Luncii, la Gura Humorului.

Acolo sus, pe Ceahlău, la lumina mare și mirosul cromat al unui uriaș foc de jeregai, ai cărui vașnici fochiști și alimentatori erau Ibrăileanu și cu mine, așteptind feeria de culori ce se desfășoară ochilor de pe Ceahlău în faptul zilei și răsăritul soarelui, ne-a povestit Stere, o noapte întreagă, pentru prima și ultima dată, toată viața lui siberiană și toată lupta titanică a poporului rus către limanul libertății.

Imi aduc aminte că deseori îi spuneam: „De ce nu le scrii, Stere, toate acestea?".

— Va veni vremea, — ne răspundea el.

M'a fascinat și pe mine, tinăr student, cum a fascinat și dominat pe toți oamenii și toate cercurile cu care a venit mai tîrziu în contact, în viața socială, politică și literară a țării.

Căci omul care venise din tundra siberiană, moldoveanul acesta cu voința neînfrîntă, era un titan al gindirii și un om de o mare și rară cultură generală.

Era, — îmi spunea mult mai tirziu Ion Cantacuzino, el însuși un savant și un enciclopedist, — cel mai bine mobilat creer din cîte cunoscuse dînsul.

Cu asemenea daruri moștenite și căpătate, cu voința lui, cu fanatismul pe care îl punea în credința lui politică, era imposibil să i se reziste.

Nu i-au rezistat socialiștii, nu i-a rezistat Ionel Brătianu, nimeni. Căci să nu se uite că deși Stere, oficial, n'a avut nici un rol, — nici șef de partid, nici măcar ministru nu a fost, — rolul spiritual a fost preponderent în viața politică a celor 40 de ani din urmă pe care i-a trăit printre noi.

Nu eu, și nu în aceste puține rînduri, voi domonstra aceasta. Democratizarea partidului liberal, conturarea doctrinei țărănești și așezarea ei în cadrele mondiale ale mișcării, se datoresc în mare parte lui Stere. In orice caz, el a fost un „spiritus rector".

Asupra unui singur lucru vreau eu să insist. *Stere a fost un mare patriot romîn și moldovean.*

Partea lui de viață pe pămînt ,comoara lui de știință și

de suflet a închinat-o acestui neam din care se trăgea şi către care instinctul profund l-a împins.

Era aşa de uşor să fie altfel!

Inchis şi exilat la 18 ani, cu sufletul îmbibat de titanii literaturii ruse, Tolstoi, Dostoewschi, Turgheneff, Gogol, Gleb-Uspenski, Puşkin, pentru a nu număra decît uriaşii, format la şcoala marelui critic Mihailowschi, cunoscînd limbile rusă, engleză, germană, franceză, versat în filosofia Kantiană, savant format în aurora boreală a Siberiei, el putea, înapoiat din exil, ori să continue fie în Rusia, fie afară de graniţele ei, viaţa integrală a revoluţionarilor ruşi, ori cu complexitatea firii lui şi marea varietate a cunoştinţelor sale, să joace în Apus un rol de prim rang între scriitorii şi gînditorii occidentului.

Problema aceasta, — ce drum să apuce, — el şi-a pus. Şi cu toată firea lui înclinată către generalitate şi universalitate, instinctul naţiei lui a învins. De aceea a venit la Iaşi, de unde a bătut un drum spinos, plin de venin şi de fiere împroşcată din belşug asupra-i, în viaţă şi chiar după moarte, de toţi pigmeii şi de toate chirciturile sufleteşti ale neamului din care făcea parte.

A făcut-o conştient. Şi-a ales calea cea mai grea, şi a făcut un imens serviciu gîndirii, culturii, sufletului romînesc.

Istoria nepărtinitoare, cercetînd cu obiectivitate şi explicînd greşelile, — cine nu greşeşte? — va recunoaşte acestea toate în lungile secole pustii de oameni, ale neamului. Stere va fi pururea ca o stea luminoasă, ca un far îndreptător spre noui limanuri.

De aceea, atîta vreme cît va fi un popor şi o conştiinţă romînească, o viaţă şi un suflet democratic (fără acestea, existenţa neamului însăşi e primejduită) numele lui Stere va fi pomenit, viaţa şi opera lui vor fi preamărite.

Dr. N. Lupu

C. Stere, ideologul

Tăcuta existenţă a profesorului C. Stere în sihăstria dela Bucov, a luat pe neaşteptate sfîrşit.

Prieteni şi adversari, admiratori şi detractori, în faţa faptului consumat, încearcă dificil să se împace cu gîndul dispariţiei sale. Pentru unii ca şi pentru ceilalţi, Stere reprezenta un focar de nestinsă energie spirituală şi o imensă sursă de posibilităţi eficiente. In izolarea lui olimpică, ei se obişnuiseră să vadă o concentrare creatoare, menită să pregătească o nouă isbucnire a inepuizabilului său fond sufletesc.

Pasivitatea şi renunţarea nu erau compatibile cu noţiunea tipului psihologic, pe care Stere îl manifestase temerar, violent şi constant, decenii lungi de luptă. Retras din sfera realităţilor efective, Stere rămăsese pentru mintea şi înţelegerea noastră, o mare sursă de potenţe sufleteşti, de virtualităţi multiple şi creatoare.

„Invins" de comprehensiunea limitată şi simplistă a mediului politic, pe care, în mod constant îl înălţase cu marile lui însuşiri de „răsvrătit" social, Stere s'a lăsat în umbră, misterios şi calm, asemeni unui mitic personaj, a cărei apariţie e accident, a cărei dispariţie este perpetuă şi implacabilă existenţă.

Stere a fost mai presus de orice, un temperament de luptător, de revoltat împotriva mentalităţii timpului său şi a organizaţiei sociale, sclerotizate în forme vechi şi incapabile de adaptare la nouile realităţi. Pentru el, idealul etic şi naţional, se îmbină — în admirabilă sinteză — cu idealul etic şi politic. Revendicările masselor oprimate erau însăşi revendicările dictate de conştiinţa etică individuală. Idealul democraţiei devenea astfel idealul elitei intelectuale a societăţii. De aci, afinitatea spirituală între exemplarele reprezentative ale claselor sociale, opuse pe planul luptei politice. Stere a experimentat dureros în celula închisorilor ţariste, din Chişinău

şi pînă în taiga siberiană, acea „înfrăţire" spirituală între oameni de naţionalitate şi clasă socială diferită, de confesiune deosebită, dar înrudiţi prin acelaş efort politic, prin acelaş ideal umanitar, prin aceiaşi comprehensiune largă, afectivă şi altruistă.

Lupta împotriva mentalităţii reacţionare, egocentriste şi conservatoare, a determinat în sufletul tînărului „revoluţionar" un profund ataşament de idealul democraţiei în plină desfăşurare.

Stere nu a fost omul formelor stereotipe, abstracte şi sterile, ci organizatorul ideilor pe terenul practic. O ideie îşi are exact valoarea fecundităţii ei în domeniul concret. Forţa de adaptare, de transformare şi regenerare a mediului social devenea astfel, în concepţia sa, suportul gîndirii teoretice. O atare mentalitate, dublată de energia unui luptător neobosit, nu putea rămîne departe de activitatea politică, diminuată şi restrînsă, în Romînia ante-belică. Pentru viziunea larg simpatetică, umanitară şi creatoare a lui Stere, mediul politic romînesc reprezentă un vast cimp de prelucrare fecundă, dominat de un antagonism necontestat; deoparte: imensa massă a ţărănimii muncitoare, pe de alta o concentrare generală a pămîntului ţării în latifundiare moşii ereditare.

In faţa acestei contradicţii reale şi apăsătoare, Stere a ales spinoasa atitudine a luptei pentru reforma agrară în conformitate cu spiritul justiţiei echitabile şi salvatoare. Instinctul vechiului răzeş şi trista experienţă a „deportatului" siberian, i-au impus acea continuă şi istovitoare frămîntare, al cărei rezultat a fost înzestrarea factorului productiv cu propriul teren al muncii sale, alături de eliberarea lui politică. Orişicine îşi dă azi seama de imensa latură practică, spirituală şi economică, a împroprietăririi ţărăneşti. Puţini însă cunosc imensa cale ce a trebuit străbătută pentru realizarea reformelor, ce au regenerat mediul rural al acestui popor.

Pentru învingerea mentalităţii reacţionare a tinerei societăţi romîneşti, trebuia săvîrşită o adevărată revoluţie spirituală. Trebuia precizată în mod definitiv noţiunea de clasă socială, de spirit naţional, specific etnic, şi valorificarea lor în sens profund democratic. Confuzia, în care pluteau noţiunile esenţiale ale factorilor determinanţi în viaţa socială ,atrăgea o reacţiune imediată în faţa oricărei tendinţi transformatoare.

Stere a simţit iniţial primejdia obscurantismului şi a lipsei de comprehensiune psihică în mediul intelectual orăşenesc. Şi cu acea intuiţie caracteristică oamenilor excepţionali în momente grele, a început lupta pe terenul ideologic. Absorbind forţele spirituale ale tinerimii generoase, ce milita în cadrele partidului socialist romîn, eliberînd de ermetismul prejudecăţilor ereditare tinerimea ce încerca să-şi precizeze atitudinea în faţa coplicatelor probleme sociale, — la primul contact cu Universitatea, — Stere a creiat focarul de intelectualitate, de aspră educaţie politică şi profund simţ democratic, care e „Viaţa Romînească".

Ce a însemnat „Viaţa Romînească" în cursul anilor pregătitori ai marilor reforme, e imposibil de exprimat în aceste puţine rînduri. Dar răsfoiască oricine cît de sumar paginile acestei reviste, şi se va convinge de marea forţă culturală, de soliditatea ideilor, de robustimea cugetării şi de abilitatea dialectică, închise în cadrele acestei tribune a naţionalismului luminat şi a democraţiei nealterate. Ideologia ei largă, comprehensivă şi umanitară a închis calea naţionalismului şovin şi antisemit; primatul economicului în faţa politicului a deschis calea unui evoluţionism salutar; iar afirmarea colectivităţii ca fundament şi totodată scop al progresului social a refulat în domeniul imaginaţiei, mirajul creaţiei strict personale şi al individualismului reformist.

Iată cîteva din marile atitudini ale revistei „Viaţa Romînească". Dar am putea uita oare, mişcarea beletristică şi literară, pe care a condus-o ani de zile în slujba masselor, pînă atunci dispreţuite şi ca subiect, şi ca obiect al inspiraţiei poetice? Toată activitatea literară a „Vieţii Romîneşti" a fost expresia substratului ei doctrinar, fondului ei ideologic ,al cărui animator era neobosit, viguros şi neînvins, C. Stere.

Din primul moment al apariţiei revistei „Viaţa Romînească", Stere afirmă — alături de marele său prieten G. Ibrăileanu — crezul său democratic, ataşamentul său indestructibil de clasa ţărănimii. Logica sa era simplă, invincibilă: specificul etnic al poporului romîn este produsul sufletului colectiv al massei ce constituie imensa lui majoritate. Dar clasa producătoare de valori — continuu asuprită în decursul veacurilor — trebuie pusă în noui condiţiuni de viaţă, pentru a da întreaga măsură a creaţiilor sale spirituale. Fără acest nou şi viguros impuls în domeniul vieţii sociale, poporul romîn ar rămîne veşnic tributarul culturii şi civilizaţiei străine. In loc de a-şi asimila valorile occidentului, va fi în fapt asimilat de forţa culturală a altor popoare. Impotriva acestei subordonări perpetui faţă de cultura apusului, şi pentru valorificarea caracterelor specifice ale spiritului naţional, Stere a afirmat necesitatea emancipării politice a ţărănimii şi accesul ei necondiţionat în pătura conducătoare. Aceste deziderate însă nu puteau fi realizate decît prin cele două reforme populare: exproprierea moşiilor urmată de împroprietărire şi sufragiul universal. Simţind că lupta pentru cucerirea acestor drepturi nu avea şanse de succes decît în cadrele unui mare organism politic, Stere a solidarizat cu idealul său democratic întreg partidul, al cărui „spiritus rector", dinamic şi organizator, nu odată a fost.

Destinul său de un tragism sfîşietor, a voit însă ca omul,

care a pregătit, — cu marea lui inteligenţă şi dragoste de ţăran, — reformele politice contemporane, să nu ia parte la festinul ce a încununat realizarea lor. Acel care a cunoscut neverosimila mizerie a închisorilor siberiene şi nesiguranţa zilei de mîine în timpul absolutismului ţarist, pentru crezul democraţiei sale şi idealul său naţional, a fost considerat nedemn de a culege rodul eforturilor sale.

Omul care n'a fost învins pe terenul ideilor, a fost doborît, — in mod laş şi dezonorant,— pe terenul meschin al loviturilor oculte. Acuzat de a fi luptat împotriva intereselor patriei sale, în timpul marelui războiu, sub povara unui proces, — al cărui fond de acuzaţii necontrolate şi excesive nu s'a desbătut niciodată, Stere, pentru care nu a existat nimic mai sfînt decît asigurarea existenţii şi înălţarea acestui popor veşnic ameninţat de primejdia expansiunii ruseşti, a cunoscut lungi ani de deziluzii şi continuă denigrare. Verdictul istoriei va reţine însă din viaţa acestei uriaşe personalităţi, strălucitoarea pagină a luptei pentru democraţie şi pentru unirea Basarabiei cu patria mumă.

Exilat în Siberia la vîrsta adolescenţii şi a tinereţii fragile, riscîndu-şi nu odată viaţa într'un regim ce nu cunoştea nici mila, nici îndurerarea; refugiat în Romînia, unde apariţia lui pe arena publică a însemnat un moment de renovare a vieţii politice; acuzat de trădare şi în acelaş timp luptînd cu entuziasm pentru auto-determinarea Basarabiei în procesul reîntregirii Romîniei; creator, la o vîrstă deja tîrzie, a celui mai mare organism politic, urgisit, izolat şi singur, — iată destinul epic al celui care şi-a împletit existenţa cu toate momentele cruciale ale Romîniei contemporane.

Şi alături de această multiplă, entuziastă şi dinamică activitate, care a declanşat tot ce putea pune în mişcare energia politică a acestei ţări, Stere a făcut dovada unei atitudini sceptice, resemnate, de un stoicism impresionant, menit unei superioare înţelegeri a realităţii şi izolat complect de lumea care nu l-a înţeles. Sensul retragerii lui Stere în conacul dela Bucov e sensul unei totale renunţări dela mediul, dela care nu se mai poate nimic spera pentru realizarea unui ideal interior, pe care practica îl deformează pînă la caricatură. O experienţă tristă, chinuitoare şi dificilă, a făcut pe acest om excepţional — în ultimii ani — să prefere mediul pur al naturii, apropierea blîndă a animalelor şi pe aceea savuroasă a plantelor rare, prieteniei oamenilor ce nu odată l-au decepţionat. Şi în mijlocul acestei naturi izolatoare şi atractive, convins că existenţa lui ardentă şi chinuită poate fi pildă pentru atîtea conştiinţi nepervertite, Stere ne-a dat — într'un elan de tinereţe şi cu inegalabil talent, romanul vieţii lui Ion Răutu, fresca singulară a luptei pentru libertate şi naţiune. Astfel a apărut scriitorul de

inepuizabile resurse în literatură, asemeni omului politic, unic prin vigoarea talentului, profunzimea cugetării şi spiritul său reformator.

*

Pentru mulţi, poate, procesul politic şi spiritual al lui Stere s'a încheiat odată cu lespedea lăsată pe mormîntul său. Omul care a tăcut aproape două decenii, ascunzîndu-se de ochii indiscreţi ai mulţimii, apărînd numai atunci cînd luminile cugetării sale erau necesare pentru consolidarea organizaţiei Statului, omul căruia mulţimea necăjită a norodului basarabean nu i-a retras o clipă încrederea, — nu va putea rămîne, în negura timpului, sub povara unor acuzaţii, al căror efect deja s'a consumat.

Istoria datoreşte, imparţial cum numai perspectiva ei o poate realiza, o lămurire a „cazului" Stere, cu documente reale şi obiective. Cînd patimile şi resentimentele personale, care au invadat şi azi deţin neîntrerupt firele vieţii noastre politice, vor tăcea, Stere va apărea în adevărată lumină, asemeni unui ctitor de instituţii şi organizator al societăţii romîneşti. Caracterul său linear, direct, neşovăelnic şi hotărît, patriotismul său de sacrificiu şi mai ales democratismul său sincer ce i-a atras cele mai grele lovituri, vor prezenta imagina unui demn luptător care a preferat destinul tragic al dispariţiei din viaţa publică, aceluia de renunţare la crezul său idealist, ce i-a condus paşii — „inadaptabil" şi „răzvrătit" — în viaţă.

Pentru această imagină ideală şi pură, cel care, altădată prea tînăr, nu a avut norocul de a asculta verbul cald de sinceră înflăcărare şi logică profundă a „maestrului", semnează aceste rînduri. Şi îşi exprimă speranţa că pierderea lui Stere, în momente atît de dificile, antagoniste concepţiei lui de viaţă, fundată pe respectul libertăţii, va însemna o clipă de reculegere critică, şi va marca începutul unei evoluţii superioare a societăţii romîneşti, a cărei viziune ideală a avut-o, mai mult decît oricine altul, marele dispărut.

Mircea Mancaş

C. Stere şi problemele muncitoreşti

Intreaga operă de sociologie politică a lui C. Stere se caracterizează prin această preocupare constantă de a da factorului muncă, importanţa sa socială primordială. Formaţiunea şi desvoltarea societăţii se explică prin diviziunea muncii sociale. Clasele sociale se diferenţiază pe un criteriu economic, iar lupta de clasă este, în realitate, lupta între capital şi muncă.

Era natural că, într'o astfel de concepţie, şi problemele societăţii romîneşti să fie examinate în funcţie de factorul muncă, fie el considerat ca muncă industrială sau muncă agricolă.

Poziţia ţărănimii — în procesul economic şi social şi in raporturile ei cu proletariatul industrial, a format preocupările din anul 1907 ale lui C. Stere, concretizate în seria de articole celebre, publicate în „Viaţa Romînească", şi cari au format studiul de ample proporţii ştiinţifice *„Social-democraţie sau poporanism"*.,

Definiţia poziţiei sale faţă de proletariat, o face Stere, analizînd doctrina social-democrată, pe care nu o găseşte aptă să dea soluţiuni practice şi politice, pentru ţara noastră, unde munca agricolă predomină munca industrială.

C. Stere găseşte în amintitul studiu de valoare europeană, următoarele caracteristice socialismului.

1) tendinţa de dispariţie a luptei de clasă prin desfiinţarea claselor sociale;

2) înlăturarea separaţiei mijloacelor de producţie de producători;

3) organizarea producţiei pe baza principiului asociaţionist.

Se poate suţine că toate statele tind către o formă de organizare socialistă?

Dar este clar — arată Stere — că evoluţia socială nu poate fi identică pentru toate ţările şi în deosebi pentru ţările agrare.

In susţinerea punctului de vedere că Rominia nu va urma
orbita de evoluţie a societăţilor capitaliste apusene, C .Stere
se întreabă dacă este inevitabilă industrializarea ţării noastre?

Pentru argumentarea răspunsului, face următoarele juste
consideraţiuni:

Asigurarea unei industri mari, presupune indispensabilă,
asigurarea unui mare debuşeu, a unei pieţi externe.

Insişi socialiştii indică exportul ca un remediu pentru crizele
de supra-producţie; „limitele naţionale sunt neindestulătoare
pentru desvoltarea unei burghezii", afirmă Marx, prin urmare
viitorul industriei mari în Romînia atîrnă de posibilitatea de
a avea debuşee externe.

Dar pieţele externe se deschid numai pe două căi: 1)
prin forţă, prin cucerirea de colonii, zone de influenţă, pro-
tectorate, etc; 2) prin superioritate economică (technică, utilaj
etc.).

Se înţelege că ţara noastră nu putea uza de nici una
din aceste căi.

Este adevărat că şi în *Romînia mică* — arată Stere —
exista o industrie — dar aceasta era o industrie parazitară,
alimentată din bugetul statului.

„Ancheta *industrială*", din 1907 *indică faptul* că valoarea
produsului *anual al* marei industriei, se urcă la 229.795.801 lei.

„Dar — observă Stere — această valoare nu e produsă în
industrie cu adevărat, ci e sustrasă ddela contribuabili prin mo-
nopol, protecţiune şi avantagii".

Scăzîndu-se diferenţele de preţuri datorate monopolului,
protecţiunii industriei naţionale, materie primă, combustibil, a-
mortizare, rezultă un produs real abia de 6.058.233 lei

Nu putem aspira — în aceste condiţi — socotea Stere —
la o mare industrie proprie.

Dar tăgăduind posibilitatea unei mari industrii romîneşti,
ca în Apus — nu înseamnă că Stere socotea imposibilă ori
şi ce industrie.

In capitolul VI al studiului *„Social-democraţie şi popo-
ranism"*, intitulat *„Formula progresului nostru industrial"*, Stere
analizează pe larg posibilităţile unei industrii naţionale.

Citez:

„Problema industrială la noi poate fi înfăţişată din trei
„puncte deosebite de vedere.

„1) Ţărănimea noastră e condamnată la lenevie aproape
„jumătate de an, din Noembrie în Martie.

„Trebuie găsit un tip de industrie — care nu are ase-
„mănare în Apus — şi care să fie sezonieră, să lucreze cu ţă-
„ranii, iarna; ar fi vorba de o industrie ţărănească pur casnică.

„Legislaţia noastră asupra cooperativelor poate servi ca
„punct de sprijin, în această direcţie.

„2) Problema industrială ni se înfățișează și din punctul „de vedere a! muncitorimii orășenești.

„Ori această muncitorime e compusă mai mult din me-„seriași decît din proletari.

„Acești meseriași trebuie încurajați să lupte în contra con-„curenții din afară, tot prin sistemul cooperativelor orășenești.

„3) In fine ,producția noastră industrială, va trebui să „ia și un aspect de mare industrie (d. ex: industria petrolului, „care ar trebui organizată pe bază de monopol de Stat)".

Și în fine — această admirabilă previziune a progresului nostru economic:

„O țărănime liberă și stăpînă pe pămîntul ei; *desvoltarea „meseriilor și a industriei mici, cu ajutorul unei intense mișcări cooperative la sate și orașe;* monopolizarea de către stat, în „principiu, a industriei mari (afară de cazuri excepționale, „unde ea s'ar putea devolta dela sine, fără prejudiciu pentru „viața economică); aceasta este formula progresului nostru eco-„nomic și social, ce ni-o impun condițiile însiși ale vieții „noastre naționale".

Astfel se punea problema industrializării țării noastre pentru C. Stere în 1907, și corolarul ei logic, problema muncitorească: încurajarea meseriașilor prin cooperație.

Ivindu-se împrejurările excepționale, de cari amintea încă din 1907 Stere, realizîndu-se România Mare, desvoltarea industrei mari s'a realizat și datorată nouii configurații geografice. Fapt e că, în 1932, cînd C. Stere, analizează din nou — după 25 ani — problema muncitorească, se găsea în fața unei mari industrii naționale și în fața unui proletariat industrial și în România. De data aceasta analiza se poartă asupra condițiilor de colaborare, de alianță între țărănime și muncitorime, impuse de determinante economice, ca și de determinante politice, în măsură egală.

In articolul puțin cunoscut *„Ce este țărănimea?*, publicat în gazeta *„Zorile"* (din 27 Martie 1932), C. Stere definește țărănimea în funcție de ceeace reprezintă ea ca factor muncă, în procesul de producție a bunurilor economice.

„Factorul muncii, în societățile de azi — scria Stere — „este reprezentat alături de proletariatul industrial și cel agricol „și de țărănime.

„Locul țărănimii în lagărul muncitoresc se poate vădi și „din raporturile ei față de celelalte clase sociale.

„Țărănimea, e adevărat, nu vine în conflict cu celelalte „clase sociale, ca proletariatul industrial, în procesul de pro-„ducțiune.

„La sfîrșitul acestui proces într'o gospodărie țărănească, „țăranul apare ca singurul stăpîn al produsului muncii sale.

„Dar, în realitate, în complexul raporturilor economice „moderne, el poate fi silit să cedeze altor clase grație aparatului „de credit și circulațiune pe care nu este stăpîn, cea mai mare „parte din acest produs....

„Țărănimii ca destinată clasă socială, i se impune dar „lupta pentru ameliorarea situațiunii și pentru reforma con-„dițiunilor sociale de azi".

In articolul următor *„Uniunea muncitorească"*, publicat tot în *„Zorile"* (No. 2/932), C. Stere desfășură pe larg teoria uniunii politice a țărănimii cu muncitorimea industrială. Articolul începe prin a face un scurt istoric al luptei de clasă, grefat pe procesul social și economic al diviziunii muncei în societate.

„In industrie — scrie Stere — muncitorimea formează proletariatul, care însușește partea din produsul muncii sale în formă de salariu"...

...„Muncitorimea industrială, concentrată prin însăși pro-„cesul de producțiune duce lupta aci, în primul rînd, pentru „îmbunătățirea condițiilor de muncă, sporirea salariilor, re-„ducerea orelor de muncă, asigurări sociale etc.

„Dar lupta de căpetenie este dusă pentru a renova din „temelie însăși organizația producției, prin socializarea mijloa-„celor de producție.

„In vederea acestui scop, există sub diferite denumiri partide muncitorești".

Examinînd, mai departe, cum s'au desfășurat evenimentele în agricultură, C. Stere arată că aci procesul n'a dus la concentrarea proprietății, ba, din potrivă, am asistat pretutindeni la o pulverizare a marei proprietăți și la repetate împroprietăriri.

Aceste împroprietăriri n'au mărit partea muncitorului de pămînt.

Or, și lupta țărănimii trebuie să tindă la ameliorarea condițiunilor muncii sale, la mărirea părții sale din produsul muncii și la realizarea progresului tehnic pentru o renovare technică a metodelor de cultură.

Capitalismului nu i-a reușit să realizeze aceleași condiții superioare de producție din industrie și în agricultură.

Țărănimea este exploatată de către capitalism, în afara procesului de producțiune și prin aparatul de stat.

In lupta împotriva exploatării capitaliste, cît și pentru cucerirea puterii de Stat țărănimea trebuia să se alieze cu muncitorimea industrială.

Sunt interese politice comune, identice, care impun solidaritatea între țărănime și muncitorime: o ordine de drept, bazată pe libertate și dreptate; o formă de Stat democratic, garanția drepturilor și libertăților cetățenești.

Aceste scopuri nu se pot realiza decît prin lupta comună a muncitorimii și a țărănimii împotriva capitalismului exploatator și autocrat.

Pentru România, concluzia unei colaborări politice între

țărănime și muncitorimea industrială, o bazează Stere pe următoarele interesante condițiuni:

„In lipsa de organizare și luptă a muncitorimii orășe„șenești, țărănimea împrăștiată prin sate, neavînd nici un punct „de reazăm în orașe, centre de administrație, de cultură, de ac„tivitate comercială, sediul instituțiilor de guvernămînt, cu greu „poate rezista presiunii aparatului de guvernămînt.

„Numai prin coordonarea sforțărilor muncitorimii din „toate categoriile, se poate nădăjdui la biruința democrației".

Continuînd argumentarea în această direcție C. Stere arată, în articolul *„Condițiile progresului social"* („Zorile" No. 3), că și revendicările de ordin economic ale acestor două clase, nu se pot realiza decît tot printr'o strînsă colaborare între ele.

In primul rînd, dacă puterea de consumație a muncitorimii din orașe va crește și standarul de viață va fi ridicat, țăranii nu vor avea decît de cîștigat, în calitatea lor de producători de alimente și materii prime.

In al doilea rînd, o țărănime îmbogățită formează un vast debușeu pentru industria națională

Desvoltarea cooperativelor rurale, paralel cu desvoltarea sindicatelor muncitorești, dă o și mai mare forță economică întregei clase. De această forță economică depinde, în aceiași măsură, și forța politică.

Așa dar înbunătățirea imediată a condițiilor de viață, implică colaborarea între țărănime și muncitorime, care trebuie să lupte „umăr la umăr".

Există apoi — la amîndouă clasele sociale — un interes comun pentru reforme sociale.

Proletariatul nu-și poate realiza ținta finală de socializare a mijloacelor de producție, dacă va avea o țărănime ostilă, manevrată de capitalism.

Pe de altă parte, și țărănimea, spoliată în procesul de circulație și de credit — și muncitorimea, spoliată în procesul de producție, au acelaș dușman, aceleaș elemente sociale inamice: capitaliștii exploatatori.

Această comunitate a adversarilor impune un plan comun de luptă.

Este foarte interesant de văzut, considerentele pe cari le face C. Stere în legătură cu lupta muncitorimii industriale din Apus și cu repercursiunea pe care o are această luptă asupra emancipării țărănimii din țările înapoiate economicește; le reproduc:

„Succesul proletariatului in Apus, socializarea mijloacelor „de producție în țările înaintate economicește sunt condițio„nate de emanciparea țărănimii de sub tutela capitalistă, și „organizarea ei într'un partid muncitoresc, conștient de soli„daritatea lui cu întreaga clasă muncitorească.

„Și invers, emanciparea țărănimii și chiar organizarea ei „și trezirea conștiinței de clasă, nu sunt cu putință, cîtă vreme „proletariatul industrial cu cultura lui, cu așezarea lui în marile „capitale ale lumii și puternicele centre de viață politică, so„cială și economică nu va înțelege solidaritatea lui de interese „cu țărănimea muncitoare și nu va îmbrățișa revendicările și „aspirațiunile ei, așa cum le înțelege și formulează ea însăși.

„Dela această acțiune solidară a muncitorimii industriale „și agricole, atît din țarile înaintate economicește, cît și în „cele înapoiate, atîrnă, în momentul de față, destinul omenirii".

Aceasta este formula progresului social, după Stere, unirea țărănimii cu muncitorimea! Este interesant să remarcăm că potrivit acestei doctrine, care a animat ideologicește primele începuturi ale mișcării țărănești, partidul acestei mișcări, se numea, înainte de fuziunea cu partidul național *„partidul țărănesc și muncitoresc"*.

Din punctul de vedere al problemelor juridice muncitorești și al măsurilor efective de ocrotire a muncii, e bine să amintim că Stere recunoaște în articolul *„Uniunea muncitorească", că sporirea salariilor, reducerea orelor de muncă, asigurări sociale etc., au realizat o „înbunătățire a condițiilor de muncă"*.

In fine, în articolul *„Ce este țărănimea?"* Stere recunoaște de asemeni că: *„legislația modernă de ocrotire a muncii a încrustat diferite etape de înălțare a proletariatului industrial"*.

Ceeace înseamnă că marele Stere aprecia la justa valoare aportul considerabil, pe care legislația muncitorească modernă l-a adus în acțiunea de proteguire a factorului muncă.

Stere a examinat pe trei planuri problemele muncitorești.

Pe plan sociologic—a arătat, că, în esență, viața socială se reduce la o acțiune de colaborare a eforturilor individuale și că progresul social s'a realizat prin diviziunea muncii.

Pe plan politic și economic — a demonstrat că numai strînsa conlucrare a țărănimii cu muncitorimea poate să realizeze și emanciparea asestor clase și condițiile progresului.

In fine pe plan juridic — C. Stere nu a uitat să sublinieze marele rol pe care-l are legislația muncitorească pentru ocrotirea condițiilor de muncă, în epoca modernă.

Cu optimismul ce caracterizează numai pe un om ce crede cu fermitate în avantagiile științii și în previziunile științii, C. Stere și-a manifestat ferm convingerea victoriei finale a claselor muncitoare.

Viața de muncă și de știință a lui C. Stere ne apare și prin aceasta, un admirabil îndemn la luptă pentru emanciparea muncitorimii.

N. N. Matheescu

Despre C. Stere

Constantin Stere a fost învăţător şi luptător.

Despre omul de litere şi despre omul de ştiinţă nu ne putem ocupa în acest articol. Gîndul nostru este ca să scoatem în evidenţă unele din caracteristicile omului politic C. Stere: ca învăţător şi îndrumător.

Toată viaţa lui el i-a învăţat pe alţii, înainte de toate pe ţărani, cum să-şi apere drepturile şi libertatea, iar pe unii tineri cărturari i-a îndrumat cum să găsească motivele şi mijloacele pentru apărarea drepturilor poporului.

Ţăranii, al căror învăţător politic a fost Stere, l-au înţeles şi l-au iubit. Am întîlnit, în judeţele Soroca şi Bălţi, mulţi ţărani care ştiau pe de rost părţi întregi din cuvîntările pe care le ţinuse Stere în acele judeţe. Am văzut de multe ori ţărani basarabeni plîngînd, în timpul cînd vorbea profesorul Stere.

Puţini l-au înţeles şi l-au pătruns pe luptătorul Stere, care a voit să dărîme temeliile greşit construite ale societăţii noastre romîneşti, pentru a le înlocui printr'un material nou, luat din viaţa poporului nostru de ţărani. Pentru luptătorul Stere revoluţia englezească, constituţionalismul englezesc şi democraţia poporului englez au fost idealul pe care l-a visat, pentru care a luptat şi a suferit în ţara sa. Stere a murit, iar acest vis şi plan al său, de-a vedea introduse în politica ţării noastre parlamentarismul şi democraţia după sistemul din Anglia, au fost zădărnicite şi au rămas îndepărtate. Deşi crescut în ideologia şi în suferinţele revoluţionarismului rusesc şi deşi temperamentul său l-ar fi apropiat de aceia cu care a trăit împreună şi cu care a gîndit la fel, — cel puţin pînă la un timp şi pînă la un punct — Stere n'a voit să dea urmare chemării lui Lenin şi n'a voit să colaboreze cu el.

Socotesc că adînca credinţă a lui Stere în biruinţa democraţiei şi convingerea sa că ţărănimii noastre nu i se poate

ajuta, decît mergînd pe drumurile mai încete ale evoluţionismului, l-au îndepărtat pe doctrinarul ţărănismului romînesc, C. Stere, de doctrinarul comunismului rusesc, Vladimir Ilici Lenin.

În acest timp, revoluţionrul Stere n'a avut nimic comun în gîndirea şi'n tactica sa nici cu revoluţionarul Pilsudski, deşi în tinereţea lor şi pe timpul cînd erau cetăţeni ai aceluiaş imperiu ţarist, Stere, Lenin şi Pilsudski au avut o ideologie comună, deosebită doar prin temperamentul fiecăruia.

C. Stere, romînul, n'a ajuns şi n'a preconizat internaţionalismul universal şi comunist, ca Lenin, nici n'a redus întreaga problemă politică şi socială la un naţionalism şovin, cum a făcut-o mai tîrziu ca bărbat de Stat, mareşalul Pilsudski.

Ţărănismul pe care l-a predicat C. Stere urma să fie o realitate a pămîntului şi a împrejurărilor ţării noastre, în cadrul unei democraţii largi şi precise.

Ideile nu intră în pămînt, odată cu omul care moare, nici nu pot fi arse pe rug sau la crematoriu.

Noi credem că statul ţărănesc va putea şi va trebui înfăptuit, căci altfel soarta ţării şi a poporului nostru n'ar putea avea deplină linişte şi siguranţă, în condiţiunile geografice şi politice în care suntem aşezaţi în această parte a Europei.

Generaţia care se ridică de pe tot cuprinsul ţării noastre şi care crede în ţărănism, va merge pe drumul trasat de mintea limpede a doctrinarului şi a omului de logică puternică, care a fost C. Stere.

Cu cît ţărănimea noastră se va unifica mai repede în gîndirea şi în aspiraţiile sale politice şi sociale, cu cît oportunismul şi calculele unei politici de sezon sau la modă vor fi mai curînd şi'n mod definitiv înlăturate din combinaţiile conducătorilor statului major al ţărănismului, cu atît mai sigur ideile ţărănismului profesat şi apărat pînă la moartea sa de către profesorul C. Stere, vor triumfa.

Scriu un articol destinat pentru revista „Viaţa Romînească", care a fost leagănul doctrinei ţărănismului şi de aceea spun: doctrina ţărănismului este numai una, aceea fixată şi susţinută de C. Stere.

Deosebirea programatică între ţărănişti, deci nu poate fi. Metoda şi tactica, precum şi mijloacele întrebuinţate, pot duce la deosebiri, sau chiar la separaţiuni; cine crede însă în ţărănism, acela trebuie să citească în evanghelia dela Iaşi din anul 1922.

*

Pe lîngă calităţile sale de bărbat de Stat, de om al raţiunii, pe care le-a avut C. Stere şi datorită cărora s'a distins ca om politic, el a mai fost şi un adînc psiholog.

El părea a fi om ursuz. Nici odată nu căuta să-şi apropie

oamenii, pentru a se imprieteni cu ei, însă îl căutau oamenii pe el. Oameni care cunoscuseră ideile și principiile profesorului dela Iași, aproape toți i-au devenit prieteni. O mică parte dintre acești prieteni ai lui Stere au ajuns și admiratori ai lui.

*

Pe de o parte, pentru a ilustra spusele mele, că Stere a fost un mare cunoscător de oameni, iar pe de altă parte, din dorința de a aduce la cunoștința obștească cîteva aprecieri ale lui C. Stere asupra unor persoane, cer îngăduința conducerii acestei venerate reviste de a-mi da voie să povestesc două amintiri.

Vorbind odată cu profesorul Stere despre Bucovina și despre oamenii politici pe care i-a dat acest colț de țară, în trecut, pînă la Unire, și apoi după această întîmplare istorică, Stere mi-a spus că îl consideră pe răposatul profesor Gheorghe Tofan ca pe cel mai talentat om politic; destoinic, energic, bun organizator, cu capul limpede și țărănist în convingerile sale.

Gheorghe Tofan a fost mulți ani în șir colaboratorul acestei reviste, iar țărănismul său îl putem cunoaște dintr'o serie de articole tipărite într'o gazetă dela Cernăuți, în anul 1919, care ar merita să fie adunate într'o broșură, dimpreună cu altele scrise de acest om de mare talent, care a dat Bucovinei o nouă îndrumare politică și culturală încă înainte de 1914.

A doua amintire este în legătură cu un Basarabean: Moș Ion Codreanu.

Era în iarna anului 1930. Intr'o seară, în București, răposatul profesor C. Stere mi-a spus că îl consideră pe țăranul autodidact din Ștefănești, Ion Codreanu, înzestrat dela natură cu un mare talent și cu o rară putere de discernămînt. Stere mi-a spus că el îl socoate pe Moș Ion Codreanu deopotrivă cu dînsul. Dacă moș Ion Codreanu ar fi avut parte de o cultură sistematică și ar fi urmat cursurile unor școli înalte, cum a avut putință să o facă el, adică Stere, este sigur că moșul Ion ar fi ilustrat știința și politica țării.

„Au fost momente grele în politica țării noastre, în decursul anilor dela 1918 și pînă acum" (1930), a spus profesorul Stere, „cînd moșul Ion a preconizat direcții și soluții pe care eu nu le-am împărtășit și m'am opus. Timpul i-a dat însă dreptate moșului Ion Codreanu. Pe viitor nu mă voiu opune judecății agere a lui moș Ion Codreanu", — a mai adăugat Stere, — „căci îmi dau seama că eu am îmbătrînit, iar moșul Ion a rămas tînăr, pe lîngă că are o minte atît de pătrunzătoare".

Am căutat să reproduc o parte din cuvintele profesorului Stere despre moș Ion Codreanu, în vorbire directă pentru a sublinia importanța lor. Am socotit că este bine să fie cunoscute aceste amintiri, din care se desprinde aprecierea omului politic și de doctrină C. Stere asupra unor persoane care au jucat mari roluri politice în epoca Unirii și a pregătirii Unirii, precum și'n întreaga epocă a nașterii și a ridicării țărănismului rominesc.

N'am scris despre moșul Ion Codreanu, pentru a-i face d-sale o plăcere, ci am scris pentru a desvălui două calități ale răposatului C. Stere: cunoscătorul de oameni și omul delicat și discret.

Peste cîteva luni numai după ce îmi făcuse profesorul Stere această mărturisire, am putut verifica, într'o împrejurare politică tragică, veracitatea lor. In acea împrejurare, mulți bărbați politici, cu mare rol în acea vreme, au desconsiderat facultățile și puterea țăranului din Ștefănești, dovedind, în acelaș timp, că n'au pătruns legăturile sufletești și intelectuale dintre un nobil și un țăran din județul Soroca.

D. Moldovanu

C. Stere şi „specificul politic" romînesc

— Fragment —

„Chestia Stere" a fost pentru Romînia „cazul Dreyfus" din Franţa: o problemă de conştiinţă pentru fiecare cetăţean, răfuială asupra unor probleme în suspensie, lichidarea unui trecut şi ocazia pentru definirea poziţiilor şi adversităţilor ireductibile

„Cazul Stere", in totalitatea lui, nu e un episod, ci o problemă crucială a doctrinelor şi practicei politice romîneşti, unde se pot studia diferenţele de metodă şi unde se poate surprinde de către cercetătorul politic o serie întreagă de fenomene şi atitudini.

* * *

Politica engleză se caracterizează prin oroarea revoluţiei şi a salturilor repezi (intr'un cuvînt conservatism), iar dela epoca sîngeroasă Cromvell, Anglia a ştiut să reformeze în interiorul ei insular numai la umbra şi în urma experienţelor revoluţionare continentale. Politica franceză este politica duelului şi a „cucoşului" agreşiv-spectaculos (cazul Dreyfus, linia Clemenceau). In Italia, ritmul, fastul, grandilocvenţa, imnul şi ditirambul hotărăsc destinele publice. In Germania lupta dintre federalism şi unitarism, pofta de prestigiu şi putere, (Der Wille zur Macht a lui Nietzsche) sunt elemente constitutive. In Romînia, fizionomia vieţii publice nu se poate caracteriza — luînd in consideraţiune vicisitudinile istorice — decît — ca... politica vînatului faţă de vînător. Max Scheler definea în aceşti termeni atitudinea politică a orientului faţă de politica vestului european. In lupta pe viaţă şi pe moarte care se dă pentru hrană la o vînătoare, se desvoltă anumite aptitudini. La vînător elementele cavalereşti şi agresivitatea sînt maxime. Simţămintele de „domn" şi de superioritate capătă format şi contururi precise. O anumită linişte, un surîs irezistibil de cuceritor, o atitudine mîndră şi francă, îi iluminează portretul de bestie plină de succes. Animalul vînat are o tactică extrem de complicată

unde şiretenia e dozată de teamă. Armele lui sînt: retragerea, evitarea luptei, tratarea dilatorie a adversarului. „Băjenarii" şi „anii de băjenie" sînt lucruri frecvente în istoria romînească. Fiindcă nu-i dă mîna, adversarul nu este poftit pe cîmpul de sport, ca să aibă loc lupta decisivă. El trebue atras în mlaştini, poftit in văgăunile munţilor, obosit prin alergare, otrăvit prin nesiguranţă. In tactica adoptată de adversarii lui Stere se văd „dungile rasei". Dela 1919 pînă în Iunie 1936 putea fi împuşcat, judecat, pus pe roată, reabilitat sau exilat în Insula Şerpilor ori la mănăstire. Nu s'a întîmplat nimic din toate acestea. Contra unui adversar redutabil, amintirile ancestrale ale „vînatului" şi ale „băjenarului s'au redeşteptat.

„Băjenărism" (opinia publică amorfă) + „şantaj permanent" (suprema voluptate fanariotă) = „chestia Stere". Acestea sînt cele două complexe ale psihologiei colective romîneşti cu care se pot explica fazele unei drame politice. „Băjenărismul" şi „fanariotismul" se complectează. Fanarul fiind tot atitudinea vînatului. La primitivitatea băjenarului s'a aliat rafinamentul „pezevenghiului" (furnizor fanariot de cadîne). Toată periferia vieţii noastre publice a săltat de bucurie. Se oferea, în sfîrşit, un caz unde îşi putea revărsa emoţiile cele mai scumpe: sadismul băjenar cu care îşi putea chinui adversarul, jocul felinei şirete cu vrabia proastă, posibilitatea — ce plăcere! — a unui şantaj permanent. Rareori „dungile" s'au arătat intr'o lumină mai hidoasă.

* * *

In discuţia cazului Stere revenea ca un leit-motiv eroarea capitală în definirea esenţei omului politic. Trebue să ne înţelegem. In diviziunea muncii pe care o implică orice comunitate, meseria de om politic îşi are legile ei mai mult sau mai puţin precise. Militarul, arhitectul, plugarul, inginerul, industriaşul, fiecare îşi are „legea" lui. Politica este o meserie şi ea in viaţa modernă, ca orice altă meserie. Vremea cînd Cincinnatus era adus dela plug să ia conducerea Republicii era adecvată pentru un stadiu patriarhal şi necomplicat. O lacrimă şi un suspin. Dar frumoasele zile sînt pe vecie dispărute. Angrenajul vieţii actuale nu mai suportă asemenea simplificări. Problemele complicate financiare, constituţionale, liniile generale şi permanente ale politicii externe nu mai îngăduesc pe Cincinnatus. Omul politic este specialistul vieţii publice. El este un profesionist ca oricare altul. De aceia, pe bună dreptate, Max Weber vorbeşte de „ştiinţă, ca profesie" şi „politica o meserie". In Germania s'a format un cuvînt special: „Berufspolitiker". Cetăţeanul mediocru şi neatent, evident, va protesta, El se indignează uşor şi indignarea nu mai cunoaşte margini la gîndul că este obligat să plătească deputaţi şi senatori.

De-obiceiu, cetățeanul mediocru și neatent nu știe ce vorbește. El nu trebuia mai întîiu să se înmulțească în asemenea proporții și trebuia să rămînă apoi în starea de sublimă simplicitate a consumației și producției. Intr'o gospodărie a unei comunități de milioane, își fac apariția o serie de instituții și realități neplăcute omului simplu, deși îl privesc și servesc direct, atunci cînd sînt puse în condițiuni favorabile de funcționare: Stat, aparat administrativ, legi, parlament, sindicate, etc. Pentru definirea, îndrumarea și reformarea acestor organe, există specialistul, care se chiamă „omul politic".

El se deosebește de militar care nu este obligat să aibă numai anumite opinii și anumite idealuri. Nu are nici în clin, nici în mînecă cu simplul cetățean, om liber și particular dedat ocupațiilor, plăcerilor și datoriilor sale, dictate de o structură intimă sau de opinii sociale însușite.

Se spune că omul politic depinde de opinia publică și de idealurile ei. Petre Carp, făcînd o abilă aluzie la Take Ionescu, a declarat odată: *„după cum frumusețea nu scuză prostituția, tot astfel talentul nu justifică corupția"*.

Tot boierul conservator mai cerea, ca o condiție esențială a activității publice, un minimum destul de ridicat de rentă, după cum Paul Bourget, nu dădea dreptul la iubire și suflet, decît cu o clauză analoagă. Intr'o serie de articole din „Cuvîntul", d. Nae Ionescu definea națiunea ca o *„comunitate de iubire și viață"*, iar pe omul politic, care nu urmează această lege, drept paria al vieții publice. Ce fel de viață publică? Viața unui Stat totalitar.

Carp, Paul Bourget și Nae Ionescu privesc problema dintr'un punct de vedere identic: sînt conservatori și eleați. Dar viața publică romînească nu este un cristal definitiv realizat în toată frumusețea directivelor ei originare. Se află dela 1829 pînă astăzi în necurmate transformări. Pentru cercetătorul cu privirea liberă și căruia îi sînt transportate mobilurile de unde pornesc opiniile celor trei conservatori, intoleranța apare fastidioasă și legile stabilite, suspecte. In afară de forțele de integrare ale unei comunități, aflată într'un anumit stadiu, se ivesc în mod fatal forțe de desintegrare; divergențele naturale de interese și opinii. Ele se încadrează, totuși, în linia largă a aceleași comunități. Din punctul de vedere al unei vieți sănătoase de stat, organism în afară de grupări și interese parțiale este o crimă excluderea acestor elemente prețioase, care împiedică tocmai încremenirea pe o treaptă și aduc necontenit fermenți noi de viață. S'a identificat Statul — purtătorul politic și technic al *„comunității de iubire și viață"* — cu adversarii lui Stere și cu interesele reprezentate de ei? De cînd? Tocmai aici este una din superioritățile Statului nostru, instrument tînăr și neanchilozat, capabil de elasticitate și mișcare, unde să se oglindească fidel raporturile reale de forță, fără a fi nevoe absolută precum e în Statul apusean, ca tendințele radicale de reînoire să ia calea revoluționară și subterană, forța politică supremă fiind confiscată în decursul istoriei de grupări parțiale din comunitate. Rezolvarea problemei agrare prin exproprierе — cîștigată în alte țări cu sînge, iar în Germania și Ungaria încă nerealizate, — dobîndirea votului universal, ambele înfăptuite de Executivă, care este în formula noastră publică unul din elementele fundamentale ale Statului, demonstrează tocmai elasticitatea și speranțele care se puteau pune în acest instrument tînăr. Nu a pătruns deocamdată în conștiința publică, deși e un dar prețios intrat în patrimoniul nostru în urma evenimentelor istorice și a constelațiilor politice postbelice. Este o naivitate a se crede, că exproprierea a rămas fără o influență adîncă asupra teoriei și practicei noastre constituționale din ultimul deceniu. Situația geopolitică (vecinătatea cu Rusia) trage anumite granițі înlăuntrul cărora se pot face legi și se pot lua hotărîri în treburile publice. Votul universal, reforma agrară, conversiunea, etatizarea multor ramuri industriale, participarea Statului la comercializări, dreptul de veto prevăzut în diferite legi care organizează economia privată, indică precis predominarea colectivului asupra individului (de aici apologia Statului făcută de noi), părăsirea liniei pe care se mișcă economia privată (izvorul resentimentelor sociale). In privința metodelor de urmat și a opiniilor, se pot ivi diferențe. Faptele rămîn în nuditatea lor magnifică. Teoretizarea și reflecția asupra lor, cred că s'au făcut greșit de elevii lui Stere și chiar de Stere însuși. Dar pentru teorie onestă nu se cere decapitarea.

Pe ce motive s'a încercat eliminarea lui C. Stere „din comunitatea de iubire și viață" a poporului nostru? In primul loc, o anumită psihologie și cîteva grupuri sociale înrudite, dar infime, se cred deja instalate sau încearcă să se instaleze, cu o grabă demnă de țeluri mai adecvate, în posesia instrumentului politic denumit „Stat". Lăsînd la o parte că în acest domeniu nu există unanimități, vom observa că nu s'au epuizat elementele care au dreptul a-și spune cuvîntul. Alegătorul și l-a spus în mod repetat. Dar alegătorul, într'un regim constituțional, este un factor hotărîtor. Dece nu se modifică Constituția, făcîndu-se o altă împărțire a puterilor? De ce nu se suspendă în întregime? Atîta vreme cît există principiul împărțirii puterilor în Statul nostru, alegătorul trebue să-și spună cuvîntul.

Eliminarea lui Stere se cerea pe baza unei definiții conservator-eleate a omului politic. Și pe o asimilare a lui cu meseria de „militar". C. Stere era obligat în 1916 să meargă în Moldova sau să tacă? Ah, la belle histoire! Erau momente grele și trebuia să tacă! Dar dacă omul politic nu dă expresie momentului și nu se îngrijește de treburile publice din momente grele, vorbesc pietrele și îl acuză. Aceasta ar fi fost trădarea! Trebuia să se ascundă în gaură de șarpe?! După războiu, mulți

viteji se arată. Eroii Odessei și ai Coțofăneștilor pot acuza după trecerea furtunii. Dar omul acțiunii și exponentul unei probleme și al unei convingeri politice trebuia să salveze pe vreme de furtună, trebuia să lege relații pentru salvarea pacientului, trebuia să-și intensifice energia pentru a-și îndeplini misiunea luată. Retragerea ca Ahile în cort e comodă și nu obligă. Au făcut-o alții — seniori preocupați de atitudine, — dar chirurgul trebuia să taie plebeian carnea putredă și să panseze rana.

In 1917, opinia publică generală nu mai credea în victorie — chiar „triunghiul morții" era patetismul disperării. Gestul intrării în războiu se considera ca o eroare, iar retragerea se făcuse în valuri și atmosferă de fatalism. Memoriile, romanele și nuvelele pe care le avem cu acest subiect, scrisorile și amintirile sînt chezășii. Chiar perspectiva trandafirie de azi nu poate înșela. Ionel Brătianu are merite istorice.

Omul politic e un exponent de opinii și interese colective, iar nu o personalitate coborîtă cu hîrzobul din cer, așa cum o concepe subiectivismul atroce dela noi. C. Stere avea pe umerii săi povara unei duble exponențe. Intîiu, luarea unei poziții încă dinaintea războiului, conform unor tendințe și interese ale opiniei noastre publice. (Interesele Basarabiei, anti-antantofilia„ tema „colosului rus", politica externă a Regelui Carol etc.). In 1917 a mai fost și exponentul unei direcții vădite a opiniei publice din teritoriul ocupat. Știm că s'ar dori punerea la zid a tuturor celor rămași. Dar dece nu se face?) Dacă omul politic este un domn preocupat să nu i se găsească într'o conjunctură neprielnică lui, nici o șifonare la veșmînt, ci e perpetuu preocupat de popularitatea și eleganța proastră în atitudini (în orice condițiuni și subt orice regim), atunci C. Stere a trădat. Dar oroarea de Beau Brummel a acțiunii grele duce la lașitate. Singurul criteriu e acela al purității de intenții și al perspectivei din care pornește acțiunea. Acest criteriu încadrează pe Stere în *„comunitatea de iubire și viață"*.

C. Stere a insistat auspra basarabenismului său — desordinile administrative sînt încă la ordinea zilei în toată țara — ca o explicare a animozității regățene. Am impresia că s'a înșelat. Ne-am unificat cu o repeziciune scandaloasă, dovedindu-se definitivă unitatea inițială înfăptuită de-a lungul veacurilor de păstori prin transhumanță sezonală. Sîntem cu mult mai unitari ca psihologie colectivă, decît cum se crede. In orice caz, deplasarea accentelor se face în direcții identice cu o ușurință rareori atinsă de alte neamuri. După șase decenii de unificare, constantă, animozitatea bavareză contra Prusiei durează și astăzi, iar sistemele politice și constituționale se pot împărți pe cele două axe: federalism, unitarism. Practica și teoria vai asa de rudimentare! — din politica romînească se găsesc actualmente într'o dulce armonie pe întreg ținutul țării. D. Iorga a definit cu măestria sa cunoscută acest peisaj inedit. Trădările basara-

bene, fripturismul, oportunismul, și abilitățile cusute cu ață albă regățeană — sînt trei ramuri ale aceleiași tulpini. Fac parte din compexul animalului „vînat".

Din psihologia animalului „vînat" își trage originea și teoria omului politic dela noi. E ciudat că omul tare se consideră mai întotdeauna exponent al unei realități, neavînd nevoe de a recurge la farafasticurile și fandacsiile personaliste ale omului slab, care, pentru a-și masca slăbiciunea, paradează cu insignele libertății nemărginite a personalității lui umflate și oneste. Este drept că aproape majoritatea constituțiilor au prevăzut un articol prin care se spune că alesul parlamentar nu este legat de mandatul dat de cetățeni și de lozincele pe baza cărora a fost ales. Este o rămășiță a ideologiei de dinaintea și în urma Revoluției franceze și a parlamentarismului englez din secolul al XIX-lea care aveau credința deplină în posibilitatea convingerii reciproce pe căi raționale și că sînt suficiente *„la Raison"* et *„la Vérité"* pentru a se termina polemica. E vorba de faimoasa domnie a zeiței Rațiunea. Secolul XX, ceva mai realist, a demonstrat irefutabil inanitatea practică a unor asemenea presupuneri și a stabilit prin uz și printr'o înțelegere tacită dependența absolută a reprezentantului de mandatul încredințat. Părăsirea unui partid implică pentru conștiința onestă de azi depunerea și a mandatului parlamentar.Părăsirea unui program se face printr'o serie de renunțări prealabile. Aceste practici invederează dependența omului politic de programul și direcția aleasă. Trebue aprobată dezertarea dela acest principiu tocmai în momentele de excepție? Naivitatea sentimentală a unanimității utopice e mișcătoare și stupidă. O nație poate greși la un moment dat și un singur om poate vedea just interesele ei. Minoritatea de azi se transformă printr'o conjunctură favorabilă în majoritatea sdrobitoare de mîine. O)mul politic își duce destinul și crucea aleasă. Jocul nu este *fair*, atunci cînd simple conjucturi se transformă în Golgote și se operează excluderi din interese de castă. Fără o concepție largă și pură, fără un „patos al distanței", viața publică apare ca un infern fără de scăpare. Lipsa de măreție a adversarilor lui Stere apare într'o cruditate penibilă. și demnă de plîns. Un om politic de asemenea dimensiuni avea dreptul la alți adversari.

Omul politic tipic din Romînia e lepra oportunistă, „gurița de aur", tipul untdelemnos aflat veșnic la suprafață. Incult, pretențios, șovin, flatteur și lesne de flatat, își arogă dreptul de a lua toate pozițiile, de a se amesteca unde nu se pricepe, leneș ca gîndire, lipsit de asceză, incapabil de renunțare și nedemn în atitudine. O țară de 18 milioane are dreptul și la alți reprezentanți. Incercările de a se defini prin conducător și altfel decît pînă acum au dat greș. Dar la noi mai există pe lîngă frivolitate elegantă și agilitate sprințară, și alt soiu de oameni. Gra-

vitatea, religiozitatea, pasul greu şi sigur, reflexia politică s'a intruchipat în C. Stere.

Dar să lărgim cadrul analizei cu un exemplu analog din Franța, pentru a surprinde diferențele şi a încercat delimitarea fenomenului, nostru politic: cazul Joseph Caillaux. Din cartea lui Jean Martet, Le Silence de M. Clemenceau. (Paris. Albin Michel. 1929) extragem următoarele dialoguri:

Clemenceau, — J'ai revé de Caillaux. Qu'est-ce qu'il devient. Caillaux? J'ai l'impression que le peuple français a compris que Cailaux était peut-être une victime de ma férocité bien connue, mais à coup sûr pas un sauveur.

Cu sinceritatea lui magnifică, Tigrul mărturiseşte direct: situația de „victimă", „ferocitatea" şi îşi face rezervele necesare poziției lui. Nu avem „jupiterianul" *non bis in idem*, pronunțat de Ionel Brătianu.

Martet (povestind şedința Camerei din 23 Decembrie 1917, cînd a fost judecat Caillaux): il a dit: vous vous souvenez. Monsieur le Président du Conseil, des séances tragiques ou vous avez été acusé de trahison, des discours pasionnés de Déroulède, de Millevove... L'injustice d'alors voulez-vous la recommencer aujourd'hui? Voulez-vous qu'il y ait une nouvelle affaire Dreyfus?" El il a eu ce mot— „Vous! vous, Monsieur Clemenceau, qui êtes aujourd'hui tout puissant!" Je vous ai regardé. J'ai cru qu'il allait se passer quelque chose...

Clemenceau. — Quoi?

Martet. — Je ne sais pas... Un phénomène électrique... M. Caillaux venait d'évoquer ces vieilles batailles, de faire appel a votre omnipotence, à votre générosité... Je me suis demandé alors quelles pouvaient être vos pensées...

Clemenceau. — Je pensais qu'il avait la France, tout simplement.

In ultimul răspuns atît de simplu şi mişcător al lui Clemenceau („je pensais qu'il avait la France, tout simplement") scos parcă dintr'o tragedie de Corneille, este închisă natura Executivei, de care vom vorbi pe larg mai jos. Tot astfel ar fi vorbit orice om al Executivei în fața unui asemenea tribunal şi la noi în Romînia. Numai că la noi s'a vorbi ulterior. Dar asupra ulteriorului din Franța şi din Romînia vom discuta.

Martet. — Vous aviez eu de la sympatie pour lui, autrement?

Clemenceau — Je ne le détestait pas. J'avais l'impression qu'au moins lui, il avait une sorte d'allant, de courage. Physiquement il avait une élasticité qui me plasait. Mais si jamais vous voulez faire de la politique, Martet, et aboutir à quelque chose, ne vous embarassez pas de questions de sympathie. Tenez-vous toujours prêt à rompre avec tous vos amis. Ou alors vous êtes perdu... perdu, j'entends que vous ne pourrez à jamais réaliser ce que vous aviez décidé de faire. En

politique, c'est par les amis qu'on est arrêté... ...Caillaux, en pleine guerre avec l'Allemagne, continuait ses rêves d'entente avec l'Allemagne, causait avec l'Allemagne, mois j'apelle ça une crime. Que M. Caillaux, avant la guerre, ait eu l'idée d'une équilibre européen basé sur des rapports de collaboration industrielle, économique avec les Boches, il fallait déjà qu'il fût fou! Car il suffisait de les regarder pour voir qu'ils n'avaient d'autre idée que de nous sauter dessus pour nous écrabouiller... Mais enfin, en regardant à ça d'assez loin, en jugeant de ça dans son cabinet, on pouvait à la rigueur soutenir que l'entente avec l'Allemagne, notre ennemie de toujours, valait bien l'entente avec l'Angleterre, — qui n'est pas notre amie de toujours. Seulement, c'était un petit jeu auquel on pouvait s'amuser jusqu'au 2 août 1914. Passé le 2 août 1914, il fallait se taire".

Cazul şi argumentarea sunt absolut analoage cu acelea din Romînia. Doi oameni politici din cercul Antantei fiind de părere că o înțelegere cu Germania este preferabilă continuării războiului. Ambii îşi duceau pînă la capăt convingeri anterioare declarațiilor de ostilitate (2 August 1914 şi 16 August 1916), încercînd o legare a relațiilor cu inamicul pentru a salva ce mai era posibil de salvat.

Caracteristica lui Caillaux, făcută de Clemenceau, coincide cu portretul, care se face adeseori d-lui Stere: „Malvy.... voyez-vous, Malvy, c'est le laissez-faire, le laisser-aller... la poignée de main à n'importe qui... Caillaux, lui, est un espéce de heros sombre, néfaste, comme il y en a dans les drames shakespearians. Il ne faut pas les mépriser, car ils apportent en ce monde, ou tont est usé, frotté, poli, ils apportent du pitoresque... Mais pour plus de sûreté il faut les retirer de la circulation".

Asemănările sînt uimitoare. Limbajul e identic: „mois, j'appele ça un crime", „il fallait se taire", „il ne faut pas trente six idées dans un pays qui défend sa vie. Il n'en faut qu'une", etc.

Acesta este într'adevăr limbajul Executivei, în momentul execuției.

Dar care a fost atitudinea „cucoşului" cavaler francez față de „trădătorul", Caillaux? I-a făcut proces şi l-a vîrît la închisoare, fiindcă era necesar într'o anumită conjunctură, iar cînd datele luptei politice s'au schimbat, Caillaux a devenit foarte natural Ministru de Finanțe şi, printr'o măsură excepțională, vicepreşedinte al Cabinetului, deşi, cum se ştie, conform practicei franceze, această demnitate este ținută de către Ministrul de Justiție. Inchisoarea politică nu descalifică, după cum crede omul de pe stradă nătărău sau burghezul comod. Inchisoarea politică este de obiceiu onorare şi piedestal. Ea declanşează simpatia, dă dovada curajului şi a independenței.

Contra lui Stere („complexul vinat") s'a luat calea ca-

lomniei, a acuzării fără curajul procesului și al închisorii, încercarea unei morții civile fără a fi purtată pe baza unei sentințe judecătorești.

* * *

Constituția franceză este o constituție unde se fundează domnia sistemului reprezentativ, adică a Parlamentului. Constituția Germană weimariană, de pildă, a fost plebiscitară, prin introducerea în elementele ei esențiale a referendum-ului cu care se făcea alegerea Președintelui Republicii: într'o democrația burgheză, cu o Executivă aleasă plebiscitar, s'a introdus în mod logic și principiul acțiunii directe (în art. 48), unde se specifică atribuțiunile dictatoriale ale președintelui în cazurile de excepție și unde i se căduse, totodată, însărcinarea de supraveghetor al Constituției. (Hüter der Verfassung).

Pentru Constituția franceză și pentru definirea raporturilor de forță între președinte și parlament este caracteristic epizodul faimos Millerand din 1924, cind președintele republicii a fost debarcat de către majoritatea parlamentară. Millerand dorea, între altele, o lărgire a atribuțiunilor președintelui pentru a putea interveni cu succes în crizele de cabinet endemice în perioada de după războiu, încercind o substituire a atribuțiunilor prezidențiale în locul celor parlamentare. Aici s'a lovit de tradiția franceză, care spune că „le président chasse des lapins, mais il ne gouverne pas". Este într'adevăr curios de observat, că bunul președinte trebue să aducă în general cu sine dovada unei aurea mediocritas. Gaston Jèze a formulat spiritual, spunind că un om politic poate fi ales președinte al Republicii franceze „s'il a donné la preuve de sa médiocrité". Legea se verifică, aruncindu-se o clipă privirea pe lista celor eșuați la cucerirea marii demnități: Gambetta, Waldeck-Rousseau, Clemenceau. Aici este o mefianță vădită împotriva minii tari și a Executivei, redusă la rol infim.

La noi, în Rominia, predomină Executiva și psihologia ei, chiar în momentele de neexcepție.

In Constituția dela Weimar din 11 August 1919, poziția președintelui Republicii germane era total deosebită de aceia a confratelui său francez. Deosebirea esențială consta în modul de alegere al lor. In Franța, parlamentul este părintele președintelui. Un prizonier ales pe 7 ani. Trebue notat detaliul amuzant, că Millerand a fost ales președinte și pentru a putea fi imobilizat și a i se tăia libertatea de acțiune. In Germania, pentru alegerea președintelui, exista referendum. Prin apelul la popor, se evita intermediul parlamentar, iar legătura dintre popor și capul suprem al Republicii era directă. De aceia și atribuțiunile președintelui față de Reichstag au fost cu mult mai largi și în cazuri excepționale el era învestit cu puteri proconsulare. (Așa s'a ajuns la dictatură!).

Președintele francez este dependent de Parlament și nu are decît un rol decorativ. Președintele german era ales prin plebiscit de către popor, supraveghea Constituția și unitatea Reichului, forma instanța ultimă în crizele parlamentare și era deținătorul deciziei politice în cazurile de excepție.

Care sunt motivele acestor deosebiri?

Predominarea la noi a Executivei — prin adiacențe și psihologie — face parte din amintirile „supunerii" ca și în Germania cu tradiții militariste. Franța republicană are în singe amintirea Marii Revoluții. Iacobinismul și laicizarea sint cele două complexe ale psihologiei colective franceze dela 1789 pînă acum. Cariera și destinul lui Clemenceau se datoresc ancorării puternice a Tigrului în centrul acestor elemente vii. Cazul Dreyfus este o ilustrație, iar reabilitarea căpitanului, dovadă elocventă a predominării lor.

Oroarea cezarismului fără glorie și a faptelor de mari dimensiuni istorice este o caracteristică a spiritului romantic. (De prisos să spunem, că nici din punctul de vedere al practicei și al instinctelor dovedite în viața publică, nu ne încredem în... latinitate. Noi admitem stăpînul și satrapul, — caracteristice orientale. Spiritul latin admite Cezarul numai subt forma napoleoneană — care aducea cu sine și pentru comunitatea franceză nimbul gloriei („al cincilea simț al Francezului", după cum spunea Napoleon), — ori genul Mussolini, care face apel la oroarea clasică a desordinei, la sensualitatea ritmului, retoricei și grandilocvenței.

Epizodul Brutus-Cezar este caracteristic pentru definirea esenței Executivei la popoarele romantice și o repetiție frecventă în decursul istoriei popoarelor neolatine.

Cezar reprezintă gloria, care l-a dus în pragul dictaturii, însă fără ritm, fără fast, fără retorică, fără gesturi teatrale. Scepticismul radical al acestei figuri complicate, sublim decadente și cu trăsături precise de *aporetica*, geniu militar aliat cu literaturism agnostic, întrupa numai parțial idealul Cezarului latin. Fastuosul August, Regele-Soare, gloria napoleoneană, ritmul Mussolini — sînt cazurile tipice și perfecte ale cezarismului latin. Jertfa libertății și a individualismului nu poate fi făcută decît în schimbul gloriei, al purpurei și al fastului — și aceasta numai în cazuri de excepție.

Brutus rămîne, pentru problema Executivei romantice, figura luminoasă și nevinovată prin care se întrupează inexorabilul. Cezar este dictatorul ratat, aducînd în tolba sa gloria și scepticismul, pofta de putere și disprețul intim al ei. Uciderea lui, înfăptuită în condițiuni așa de tragice și de penibile din punct de vedere omenesc — instrument ucigaș al Istoriei și fatalității latine, fiind insuși fiul său adoptiv — învederează condițiunile esențiale ale cezarismului romantic; 1) Cezarul tre-

bue să aducă gloria, 2) Cezarul trebue să fie reprezentantul voinței de putere unde poporul se integrează și retrăește direct, colectiv și fastuos puterea, 3) Cezarul trebue să fie omul acțiunii, iar nu al reflexiei agnostice ezitante și a patra condițiune unde a dat greș prin întimplare istorică, atît Iuliu Cezar cît și Georges Clemenceau, Cezarul trebue să se afle la încoronare în faza ascendentă și să fie deținătorul unor promisiuni de fapte nouă și aducătorul unei glorii viitoare. Gloria trecută nu e suficientă și popoarele, în genere, nu cunosc recunoștiința, decît sub forma speranței, a unei recompense viitoare. Iuliu Cezar și Georges Clemenceau n'au putut păși la încoronarea ultimă din cauze absolut identice. Ambii aduceau gloria. Iuliu Cezar cucerise Gallia și adusese în coroana imperiului roman piatra nestimată a insulelor britanice, etc. Clemenceau era „le père de la Victoire", salvatorul victoriei Franței într'un moment dificil, animatorul și organizatorul ei. Ambii erau posesorii celei mai sălbatice pofte de putere. Dar acțiunea lor era interior fără finalitate, colacul de salvare al unor suflete devastate de scepticism. Tigrul s'a sbătut o viață întreagă între acțiune și Nirvana, între afirmarea cu intermitențe și cu atît mai intensă a valorilor vieții și amărăciunea unui nihilism radical.

...Car je dois vous dire que je suis un mélange d'anarchiste et de conservateur, dans des proportions qui restent à déterminer". Silence, pag. 191). Energia clocotitoare a Tigrului nu găsea finalități ce depășesc persoana, ci numai surogate în dărîmarea continuă de guverne („obișnuit cu distrugerea altor cabinete, Tigrul și-a doborît propriul său cabinet", s'a spus cu ocazia crizei unui guvern Clemenceau). Imoralitatea din disperare metafizică a lui Iuliu Cezar și discontinuitatea liniei de conduită a unui suflet complicat și aflat in desagregare este notată anecdotic de Suetoniu și de istoricii latini. Aceste tipuri de personalitate nu pot fi conducătorii perfecți de lungă durată ai maselor. Aici e revanșa materiei inerte și necomplicate asupra spiritului, care tinde la îmbrățișarea în totalitate a aspectelor vieții. In afară de Bine sau de Rău, ei își duc destinul fără a lua în considerațiune necesitățile simpliste și simplificatoare ale maselor.

Masele au antene subtile cu care prind undele emanate din atmosfera unui conducător. Fiecare țară, își are conducătorul pe care îl merită. Iar noi pe-ai noștri. Este eronat a se crede în hazardul alegerii pe care o înfăptuesc masele. (La noi, masele țărănești au vorbit pînă acum, dar ele nu decid, mecanismul constituțional suferind deplasări spre sfere, în genere, orășenești).

Istoria instituției președinției Republicii franceze povestește basmul etern al mediocrității. Episodul Clemenceau demonstrează

eterna nerecunoștință populară, insuficența gloriei de a rupe legea de aramă a mediocrității insistent cerute, fără promisiunea gloriei nouă, ostracizarea liniei agnostice din viața publică și a liniei decadente. Episodul Millerand și Primo de Rivera arată instinctul masei latine, care nu îngădue mediocritatea drapată în togă proconsulară, ci își permite preferințele libertăților, dacă nu i se oferă ceva mai substanțial și o strălucire în plus.

Dar să insistăm asupra „măreției și mizeriei" carierii Tigrului, pentru a se vedea și mai clar esența Executivei, atitudinea și legăturile ei cu fenomenul politic. (Paralele pentru definirea aspectelor romînești: Ionel Brătianu — C. Stere, Clemenceau, — Caillaux).

Clemenceau e așa dar complexul iacobin și laic. Clemenceau mai este ritmul, retorica și pofta de spectacol franceză. La noi, rămîne mereu „supunerea". Nu cred să greșesc, dacă afirm că unele din motivele ascunse ale succesului lui Clemenceau erau varietatea, spectacolul și agresivitatea pe care o oferea zilnic în lupta parlamentară. Cetățeanul vrea să se integreze și să se oglindească în conducător și omul politic. El trăiește imaginar în conducător latențele sale cele mai scumpe. Cetățeanului francez i se servea, dimineața la gustare sau după amează la cafea, bucuria pur franceză a cucoșului, a duelului, a cavalerului *sans peur*. (Lăsăm la o parte *sans reproche*, fiindcă apare fantoma Panama, mizeria datoriilor lui Iuliu Cezar și immixtiunile scabroase ale plutocrațiilor moderne). La Romani, instinctele de agresivitate ale mulțimii se sublimau greoiu și primitiv în circ. *Panem et circenses* era pancarda plebei din Roma. In Spania, luptele de tauri păstrează pofta primitivă de sînge, voluptate și de moarte. Taurochomania lui Henri de Montherlant, cultul soarelui și al taurului, reiau o veche tradiție sudică și continuă pe Barrès în Spania (cu toată inconsecvența atacurilor: „bâtonner lyriquement son maître", spunea Barrès despre Renan, și maxima o aplică Monthertant maestrului său Barrés). Circul și sîngele de taur sau toreador se transformă, în lumină și limpezimea atmosferei franceze, în lupta de cucoș, simbolul galic, în duel și în parlament. Aici sînt izvoarele secrete ale lui Clemenceau, luptătorul. In prima perioadă se sprijinea pe iacobinism și laicism — ducînd luptă de cucoș, simbolul galic, în duel și în parlament, în conjuncturi defavorabile, la „gloire"). In a doua perioadă — războiul — a pus degetul pe clapa napoleoneană a gloriei.

Terminîndu-se războiul, faza maximă era atinsă. O depășire a Versailles-ului nu mai era posibilă pentru cîteva decenii. Lipsit de perspectiva unor noui ascensiuni opinia publică ce își sublimase în Clemenceau nevoia de spectacol și cucoș, sărbătorise cu el și în el apoteoza gloriei, intuia cu ingratitudine reversul medaliei: Nirvana și nihilismul Tigrului, pericolele vieții publice intrate într'o perioadă de refacere con-

dusă cu asemenea elemente sufleteşti. *Au soir de la pensée* este desvăluită eroică şi fără de precedente a unui luptător în toată nuditatea şi desperarea lui metafizică. Apologia lui Demosthenes e o recapitulare a cucoşului patriot, iar *Grandeurs et misères d'une victorie*, ţipătul ultim al cerbului rănit, însetat şi lipsit de apă vie, cîntecul final unde se sintetizează fără reticenţe acorduri şi desacorduri, polifonia unei vieţi.

Grandeur et décadence des Romains, Grandeurs et servitudes militaires, Grandeurs et misères d'une victoire — sunt trei titluri de cărţi franceze unde se pot studia trei etape din istoria Executivei, trei titluri de viaţă şi cultură: Montesquieu, Alfred de Vigny şi Clemenceau. Pretutindeni revine ca un leitmotiv: *„grandeur"*. Adică, eleganţă sufletească şi cavalerism.

Istoria Executivă la noi nu demonstrează decit oroarea deciziei clare, tratarea dilatorie a problemelor. Nu vreau să intru acum în amănunte. Cetitorul poate trage singur concluziile la istoria noastră contemporană şi la „cazul Stere" cu materialul comparativ pus la dispoziţie.

* * *

Lupta politică este *agon*. Duel neîntrerupt, luare la întrecere, polemică. Paralel cu procesul de integrare (asupra căruia a stăruit mai mult în ultima vreme Smend), care presupune „patosul distanţei". Integrarea este vizibilă prin plebiscitele de fiecare zi ale opinei publice, prin alegeri, întruparea în conducători, procesiuni şi festivităţi publice etc. Fără un „patos al distanţei", (Nietzsche) angrenajul public poate fi uşor dus pe povîrnişuri periculoase.

Ideea de agon (luptă pe stadion, întrecere sportivă) a fost introdusă în filosofia modernă de către Friederich Nietzsche, care a luat-o din cultura elină: cultura elină înainte de perioada socratică. Agon este încărcat de elemente eroice. Concepţia agonală a luptei politice şi sociale presupune cavalerism şi şanse egale la punctul de plecare pe stadionul vieţii publice. Agon este camaraderie şi luptă. La olimpiadele eline, concurenţii la lance, poezie, aruncarea discului, dramă, tragedie, sărituri, alergare de pistă — erau puşi în condiţiuni de egalitate perfectă şi inspiraţi de emulaţie cavalerească. Coroana de mirt era dată celui clasificat întiiu. Un primus inter pares.

Fermenţii agonali în viaţa publică înlesnesc desvoltarea instinctelor de agresiune şi luptă, „patosul distanţei" îmblînzeşte agresiunea şi o supune, învăţînd pe om să servească şi să cunoască umilinţa, adică limitele eului.

Intre Agon (luptă, atac, stadion — fără distanţă) şi iubire (depăşirea eului, sacrificiu personal, umilinţă, renunţare) cultura Europei şi cea romînească se sbat, negăsind scăpare. Realizarea agonului (cu distanţă între egali şi fără pentru ceilalţi) a fost posibilă în cultura antesocratică, cultură de dominatori şi hiloţi, dar nu mai e posibilă în epoca modernă, unde hilotul a căpătat conştiinţa sa de om şi a dobîndit drepturi de azi înainte, inviolabile.

* * *

Filosofii tragici — gen Kirkegaard, Pascal, Rosanov sau Nietzsche — au fost aceia care au pus problema deciziei morale (în consecinţă şi politice) cu tot patosul şi acuitatea ei. Oamenii aflaţi la încrucişări de drumuri, bătuţi de vînturile îndoelii şi biciuiţi de patimi mărete, s'au retras ca fiarele rănite în peşteri — sau fiind animale sociale în chilii (orele ultime ale lui Pascal şi Rosanov), în *chaise-longue* la Sils Maria sau în faubourg la Copenhaga — meditînd furios, scoţînd gemete şi ţipete de disperare ultimă. *„Eu nu sînt om: tristeţea mea duce pînă în pragul nebuniei"*, — a notat odată Sören Kirkegaard în caetele unei melancolii şi al unor tristeţe mortale. Puiu de cuc într'un cuib de vrăbii sperioase şi vorbăreţe, şi-a găsit scăparea în cîntecul monoton al creaţiei (fără finalitatea acţiunii), prevestitor de primăveri înflorite, pline de seva unităţii sufleteşti: *„asemeni prinţesei din 1001 de nopţi, mi-am salvat viaţa prin poveste. Creaţia a fost conţinutul vieţii mele. Melancolia îngrozitoare şi durerile interioare* (de un gen simpatic, de altminteri) — *suportam ori şi ce, dacă mi-era îngăduit să creez"*. Sau Rosanov, tragicul rus: *„pe umerii mei stau doi îngeri: îngerul bucuriei şi îngerul lacrimii. Ingerul afirmaţiei şi îngerul morţii. Conversaţia lor: viaţa mea"*.

Cine poate nega, că pe stadionul îndoelii se dau cele mai înverşunate lupte, se întîlnesc adversarii în zale grele şi se încrucişează săbiile purtate de braţele cele mai vînjoase? Ceiace, în domeniile adverse, este idilă şi împăcare, trăire lină şi pacifică, călătorul însetat de Absolut, purtat de destinul neîmpăcării prin ambele împărăţii, se retrage fără glorie în stadionul său — stadionul îndoielii şi al luptei de sine — Prometeu cu măruntaele mîncate de vulturi şi de şoareci, însoţit cu muzică de bufniţe şi speranţe de naufragiat.

Criza creatoare nu înseamnează desperare, ci decizie, plus oroarea de paleative, curajul de a încerca şi a părăsi încercări nereuşite.

Este demn de remarcat, că omul aflat în îndoială al vremii noastre poate cu mai multă uşurinţă să capete distanţa faţă de fenomene. Ii stă în atitudine. Obişnuit să plaseze imediat mobilurile în cercul din care a plecat, transparenţa imboldurilor fiindu-i suverană, nu se poate încălzi la rece, ci poate păstrasingura bucurie dintr'un naufragiu intim — o privire clară cu care dozează chestiile în măsură şi pe planurile lor adecvate. Tipul, destul de frecvent în ultima vreme printre intelectuali, al „dogmaticului din desperare" tinde la o asimilare — o, atîta

de rapidă! — a timpului său aflat între două lumii dogmatice pure. (D. Nae Ionescu este caracteristic în această privință).

Incercarea de excludere din viața publică a unor anumite grupuri sociale sau a reprezentanților acestor grupări mi se pare nefundată. Apoi, integrarea în comunitate nu este un fapt dat și aflat într'o încremenire eleată ci e un proces dinamic în continuă repetiție și prefacere, sau — după o expresie a lui Renan — *„un plébiscite du chaque jour"*. Grupurile posesoare și avantajate ale comunității au tendința acaparării lacome a forței executive.

Omul politic contemporan, atunci cînd are cunoștința mobilelor, acțiunilor și orizontul totalității, încearcă tocmai echilibrarea raporturilor și a contrastelor pentru evitarea catastrofelor. Veacul nostru nu mai e un veac în care purtători restrînși ai suveranității să fie considerați unși prin grația divină și nici nu se mai pune problema din punctul de vedere, care cerea condițiuni indispensabile și restrictive, vot censitar, posesiunea minimum de avere sau educație școlară — pentru exercitarea, determinarea, și participarea la treburile publice. Veac plebiscitar, nu îngăduie exterminarea nimănui pe baza unor principii incerte sau neavenite comunității, comode doar unui clan politic. O disparitate vrea să elimine o altă „disparitate" în numele comunității (aici e procedura *unfair)* aceștia sînt termenii „cazului Stere".

C. Stere face parte din categoria marilor reformatori. A fost un om de mare format: problema politică nu se pune parțial, ci se încadrează într'o atitudine generală asupra lumii și a existenței. Un act din viața lui nu e un epizod trecător, ci o verigă dintr'un lanț. El a fost omul marilor curajuri; omul care a trăit problema lui Aut-Aut, kirkegaardianul Entweder-Oder, luînd decizie definitivă, îmbrăcîndu-se, cum îi plăcea să spună „în cămașa morții". Trecînd peste cadavrele micilor vanități și ambiții apare micului politician romîn ca un monstrum unicum, indescifrabil, reprobabil și în relații cu Demonul. In fond, categoria de oameni, „Stere" are „patosul distanței" căpătat din experiențe timpurii catastrofale (catastrofale pentru omul mediocru), — de-aici înțelegerea lui senină a oamenilor, — categorie care stă deasupra evenimentului cotidian și e ancorată puternic în puncte centrale de viață publică și de viață a creaturii. Este justă observația, că omul politic are afinități cu actorul. Dar sunt actori și cabotini. Cabotinul se încîntă la locurile false de scenă și a pietrelor prețioase imitate. Actorul veritabil trăește plastic legile Creaturii (cu un termen teologal catolic), hrănind cu sîngele său desacordurile și tendințele Ei. De-aceia omul politic și actorul care joacă drama vieții nu sunt sfinți — legea sfîntului e renunțarea și harul religios. Harul omului politic este decizia, „cămașa morții" și viziunea globală. „Omul politic este — cum formulează un prieten — specialistul dorințelor populare. E un cetitor în suflete și un cetitor în stele. Misiunea lui este să înțeleagă aceste realități și să designeze specialiști în tehnica de rezolvare, de realizare. Specialist, e poate rău spus. Specialiștii sînt în genere incomprehensibili. Omul politic are dimpotrivă vocația divină, și vocația umană, întrunite. In politică nu trebue să joace rol decît *der nackte Mensch*, omul etern, omul existent".

Unitatea lumii organice era formată prin comunitatea de credință și frăție întru Dumnezeu. Prin introducerea și răspîndirea capitalismului și transformarea proprietății, uniunea dintre membrii societății nu se mai face pe baze charismatice (de iubire și emoție), ci pe formule și criterii exclusiv economice. Dela primatul religiosului s'a trecut la primatul economicului. Homo sapiens antic sau călugărul medieval au făcut loc lui homo economicus. Pentru a ilustra această trecere, vom lua un fapt fundamental din viața umană: căsătoria. Dreptul canonic, în vremea lui de înflorire supremă, împiedica o căsătorie cu „păgînul". Conștiința diferențelor și mîndriile interziceau mezalianțele. Apropierile se făceau pe baza omogenității, a unei comunități de credință, de opinii și a unui stil de viață. In faza capitalist-burgheză, uniunea are la bază mai ales banul. In aristocrațiile de sînge, au intrat burghezii înavuțiți prin operațiuni comerciale. Pălmașul lui Rebreanu seduce pe Ana, Rastignac cucerește Parisul, Dinu Păturică pătrunde între fanarioți, toți dînd altă față societății, înoind-o cu aspecte de viață nouă, care prezintă în felul ei o frumusețe unică în istorie. Secolul al XIX-lea a văzut întărindu-se forța burgheziei în arena politică și în cultură. In secolul XX își face intrarea proletariatul. In vestul european, subt formele lui citadine și industriale, iar în Răsăritul și Sud-Estul Europei, masele țărănești încep a-și spune pentru prima oară cuvîntul în viața politică. Filosofia veacului XIX a fost raționalismul burghez. Filosofia veacului XX este la început materialismul istoric, mai tîrziu — cu Sorel și școlarii săi italieni și ruși — iraționalismul, excelent și ca tactică de luptă prin creația miturilor și furnizor de formule polemice, apoi filosofia vieții ca o încercare de înțelegere totalistă a fenomenelor moderne. Trecerea s'a făcut dela Ratio la filosofia vieții și la o filosofie existențială (Nietzche, Kirkegaard). Termenii sunt: Rato, (lumea burgheză, iluminism), Viață, Existență (lumea modernă).

Trebue de remarcat că idealurile comunitare se refac pe baze nouă. Formula atomizantă, mecanicistă, individualistă și raționalizantă, creație a liberalismului plutocrat și burghez, este în amurg. Concentrarea capitalismului în trusturi imense a dat proletariatului citadin, strîns sub acelaș acoperiș și exploatare, baze nouă de uniune și interese comunitare. Masele agrare exploatate și ele pînă la sînge de plutocrația orășănească, își

string rindurile și-și pot găsi ușor atunci cind au exponenți adecvați, stindarde și lozinci.

Cum se poate justifica o construcție și o teoretizare a fenomenului politic și cultural contemporan, fără luare în considerație și absorbiți în structura sa a elementelor esențiale din viața contemporană?

Este inimaginabil ca din elementele raționaliste să se poată extrage indicații, directive sau sugestii pentru organizarea unei țări cu 80% populație agrară. De prisos să spunem că această doctrină este prin origine, structură, modalitate de punere a problemelor, eminamente liberal-burgheză. Valahi civilizați, speriați de instituții ale unui veac trecut, în loc de a pune accentele așa cum dictează poziția luată, de pildă democrație comunitar-etatistă, plebiscitar-agrară, dreptate și mai ales resentimente sociale, o pun burghez, individualist, raționalist, și atomizant.

Proprietatea mare privată este fără îndoială izvorul cel mai însemnat de unde se alimentează resentimentele sociale.

Inceputul distrugerii formelor ei maxime a fost înfăptuit prin reforma agrară și naționalizarea (sau mai exact etatizarea) subsolului. Semnificația acestor două reforme n'a intrat încă suficient în conștiința publică.

Impărțirea marilor averi boierești, din care a profitat țărănimea iobagă, și-a avut corelatul său în exproprierea subsolului neintrat încă în proprietatea privată, (reforma deci incomplectă), luat în orice caz, deși fragmentar, din mînile și posibilitățile plutocrației. La exproprierea agrară și etatizarea subsolului se va adăuga — e linia fatală a unei evoluții deja începute, — și exproprierea orășenească.

Exproprierea agrară (raportor în 1914: C. Stere) și etatizarea subsolului, pornită din aceiași tulpină a colectivizării bunurilor, reprezintă totuși două tipuri variate. Judecate din punct de vedere al perspectivei istorice, prima reformă reprezintă o treaptă inferioară, deși evident inevitabilă în condițiunile în care s'a înfăptuit. Exproprierea agrară este un act de trecere a proprietății mari private în mînile Statului, care l-a dăruit în condițiuni de plată avantajoase masei țărănești. Din punct de vedere juridic, a existat un moment în care Statul a deținut proprietatea expropriată. El era titularul acestor bunuri din care și-a oprit de alminteri pentru felurite scopuri publice cantități destul de mari. De pildă, și-a păstrat pămînt pentru experiențe agricole, școale, biserici, cîmpuri de sport, etc. In dispoziția inițială prin care se oprea revînzarea loturilor țărănești, Statul își păstra un drept de supraveghere și tindea la punerea de piedici a refacerii proprietății private peste o anumită limită. Spiritul reformei era comunitar și colectivist. Dispoziția amintită arăta un veto categoric față de proprietatea privată pe baze pur capitalist-individualiste a cărei primă caracteristică este tendința de acumulare și exploatare. „Hărnicia" individualistă se folosește de conjunctură pentru a-și stringe în hambarele ei diferențele de muncă ale „leneșilor" și „proștilor". Statul vrea prin dispozițiile reformei agrare să suprime exploatarea de către un grup infim de „harnici" a conjucturilor viitoare.

(Deschidem o paranteză: negarea existenței sau justificării existenței Statului, organism deasupra individului, este totdeauna o necesitate polemică, atunci cind se confundă Statul cu plutocrația, care l-a confiscat — ori utopie politică. Suveranitatea statală este caracteristica fenomenului comunitar contemporan și dovadă elocventă a primatului de fapt al colectivului. Chiar din punct de vedere al materialismului istoric este o eroare negarea Statului, deși în istoria socialismului european negația e frecventă. Mai ales linia Engels și anarihsmul sînt două curente unde negația e absolută. Dar marxismul, amendat teoretic și practic de evenimente ulterioare, a confirmat realitatea uriașă a suveranității statale, trecută din mîna grupului burghez în mînile proletar-agrare și posibilitățile imense de reformare și revoluționare ale societății pe care le implică posesia ei. Negarea suveranității și a Statului ca existențe spirituale este totală și îndreptățită numai din punctul de vedere al liberalismului cu tendințe anarhice ilustrat strălucit de Kelsen și Duguit).

Acumulările în agricultură se datoresc în genere mai puțin „hărniciei" și mai mult „conjucturii", unde individul nu are alt merit decît acela de a se folosi de „conjuctură". Iar folosirea nu poate fi decît un număr restrîns și dezavantajiile trebue să le suporte, prin natura lucrurilor, fără nici o vină, masa.

Crizele agricole se datoresc unor cauze cu care producătorul nu are nici o legătură. Ele sînt efecte sau ale pieței internaționale sau ale condițiunilor implacabile atmosferice. O excelentă recoltă argentiniană distruge în mod matematic recolta romînească la prețuri.

Negustorii din Buenos-Ayres și Rio de Janeiro aruncă vagoane de cereale în ocean pentru păstrarea unui preț convenabil și pentru a nu mai plăti magazinajul. Intre timp Roolis-ul chinez moare de foame, iar fotograful-reporter publică în revistele ilustrate europene tablouri înspăimîntătoare deacolo. Concomitent, șomajul face victime de milioane între muncitori în America, Anglia și Germania: otrăvire lentă și sigură pentru *homo faber,* innebunirea treptată a creaturii prin mizerie și abstinență forțată de muncă. Aceste apariții cotidiane demonstrează unitatea economică a lumii și prăbușirea unui sistem.

Apologeții individualismului, ai „hărniciei" și ai proprietății private ar trebui să reflecteze: ce „vină" are micul producător agricol valah, că Argentina, înzestrată cu tractoare, capitaluri și ploaie, aruncă pe piața mondială cantități de

cereale cu un preț la care agricultura romînească nu poate concura? Sau că în Valahia e secetă? In asemenea momente de criză, cînd prețurile pămîntului scad catastrofal, un mare industriaș poate cumpăra trei județe deodată.

Aici intervine rolul Statului prin organele lui legislative și executive. Subsolul și proprietatea rurală, fiind într'un anumit sens colectivizate, — se află sub protecția Statului, iar restul proprietății private — în general orășenești — nu poate fi decît subt un control continuu.

Reforma agrară, față de etatizarea subsolului, reprezintă în sistemul public actual și al liniilor lui de evoluție o treaptă inferioară. De ce? Tocmai prin elementele de individualism și „privat" pe care le conține. Repetăm: elementele erau o fatalitate istorică în momentul în care s'au dat. Dar dacă ele ar fi fost hotărîtoare — ceiace nu este cazul — și ar fi existat firma comunitară, refacerea marii proprietății s'ar fi făcut într'un deceniu.

Spiritul comunitar al naționalizării subsolului a suferit o înfrîngere prin comercializări. In loc de strîngere a capitalurilor, care să fie puse la dispoziția Statului pentru exploatarea subsolului naționalizat, s'a frînt linia inițială, — redîndu-le „hărniciei" private, care s'a dovedit faimos de rapace și nefructuoasă. Reforma s'a oprit la jumătatea drumului. In loc de formarea aparatului de exploatare, din lipsă de încredere și curaj, am avut părăsirea totală a reformei. Posibilitatea lucrării „colectiv" nu poate fi desmințită. In străinătate, avem exemple strălucite. Iar la noi, cooperația și atîtea alte instituții sunt începuturi și realități, dintre cele mai pline de nădejdi..

Atacul concentric contra lui Stere mi se pare că a pornit din cercuri pur orășenești sau orășenizate, ca unul ce a reprezentat doctrinar cel mai bine interesele permanente agrare și ca unul care nu a vrut să părăsească pentru un blid de linte sau un blid de onoruri linia inițială. Orașul în Romînia, aflat permanent la controlul împățirii bunurilor, și-a rezervat în adevăr bucata cea mai mare. Interesele lui nu au fost știrbite cu nici o centimă de valul reformist de după războiu. Demascarea acestei stări de lucruri este o datorie a cercetătorului imparțial de istorie socială contemporană. Arta, cu care orașul își asimilează apărătorii, este infinită și în felul ei amuzantă. Dar acei care nu trădează pentru blidul de linte, onoruri și prejudecăți, nu pot avea decît afecțiunea și stima cercetătorului.

Este locul să spunem aici cîteva cuvinte despre poziția cercetătorului social contemporan. El are o situație extrem de grea, mai ales de cînd, subt pretextul obiectivității cercetării, s'a introdus ca normă fuga dela analiza fenomenului contemporan ori privirea glacială, care nu spune, nu vrea să

spună sau nu poate spune nimic subt masca unei neutralități magnifice.

Cercetătorul, cu inima tristă și indecisă, aflat doar pe latura cunoașterii-categorie ușor de definit, la rîndul ei, sociologic și mai ales psihologic — mai întîlnește două categorii: a) categoria dogmaticului pur, a omului incapabil de a vedea altă poziție și de a-și analiza poziția proprie și subteranele ei — numeric extrem de redusă dacă nu inexistentă în Romînia cultă — b) categoria celui care simulează dogma și o admite ca atare sau din desperare sau din interes (legiune). Pentru cercetătorul ajuns la conștiință aporetică, totul îi este transparent. El reduce sensul și legitimarea unei acțiuni în domeniul de unde a plecat. De aceia, o polemică în sine este fastidioasă și nu-i poate servi decît maximum pentru definirea fenomenelor și a factorilor în acțiune. Karl Mannheim definește această stare sufletească și acest stadiu al gîndirii europene „perplexitate de viață" și „perplexitate de gîndire". Sînt, nu mai încape îndoială, faze ale unei destrămări și ale unui nihilism acut. Analiza și recunoașterea lor ca atare nu dizolvă și nu împiedică, ci mai de grabă intensifică. Dar această conștiință dă mai ales libertatea de cunoaștere, clasifică și divulgă. O analiză a acestor analize descopere mai multe stadii. Le las în grija cetitorului.

Petre Pandrea

88

Gîndirea sociologică a lui C. Stere

Viața frămîntată, risipirea generoasă de energie în serviciul marilor cauze ale democrației romînești, lupta dîrză împotriva coaliției puterilor întunericului nu i-au permis lui C. Stere să-și formuleze într'un mod destul de sistematic gîndirea sa sociologică. Cu toate acestea, din articolele și studiile risipite prin diferite publicații se poate constata că Stere a avut un sistem original de gîndire sociologică.

Ceeace caracterizează un sistem de gîndire, este cristalizarea tuturor ideilor în jurul unei concepții generale a lumei și a vieței, în jurul unui „Weltanschaung".

Atît personalitatea, cît și gîndirea lui C .Stere au fost cristalizate în jurul unei concepții generale, care străbate ca un filon toată gîndirea și toată atitudinea sa în viața publică.

Gîndirea sociologică a lui C. Stere este integrată într'o largă concepție a sensului moral al existenței în general și a omului, adoptându-se o filosofie și o etică a omului luptător: „Omul luptător înlocuind pe omul vierme" [1]).

Menirea unei filosofii, este de a da înțelesul vieței prin arătarea legăturilor individului cu întreaga omenire. „Filosofia trebuie să ajungă o știință a idealului omenirii" [2]). Știința nu poate neglija problema scopurilor omenești, finalitatea face parte din structura omului, știința trebuie să fie o armă de luptă pentru progresul omenirei.

Desăvîrșirea unei filosofii constă în realizarea unui principiu de etică, care să constitue în acelaș timp un criteriu al progresului omenirii. Acest criteriu este idealul visat de Kant: „unirea morală ideală a omenirii bazată pe egala îndreptățire și consimțămîntul liber al tuturor membrilor familiei umane".

Acest criteriu de progres uman, Stere îl integra într'o concepție a sensului evoluției omenești. Deși în evoluția sa

1) Incercări filosofice. C. Stere.
2) Ibid. (Rev. „Arhiva", 1896).

omul este stăpînit de aceleași forțe fatale ale firei, el are facultatea de a-și propune un scop pe care îl urmărește cu toate puterile, de care el dispune. Viața este o succesiune de scopuri, cari urmăresc supunerea puterilor oarbe ale naturei. Istoria pînă acum a fost un proces inconștient, „majoritatea omenerii a jucat un rol prea pasiv în istorie, cultura a fost domeniul unei minorități" [1]).

Omul conștient de scopurile sale în lupta „pentru stăpînirea inconștientului, va căuta să ajungă stăpîn pe istoria și soarta sa, evoluția inconștientă socială o va supune idealurilor sale de fericire și dreptate. „Atunci se va sfîrși istoria naturală a propășirii omenești și va începe adevărata istorie omenească" [2]). Este ușor de văzut, că Stere avea o concepție activistă și finalistă a vieței; o concepție foarte apropiată de pragmatism privea filosofia și știința ca un instrument al scopurilor omenești. Această concepție o complecta cu o concepție tragică asupra existenței omului, care lămurește atît gîndirea sa sociologică cît și atitudinea sa în frămîntările vieței publice; această concepție tragică a existenței a stat la baza întregei sale atitudini. C. Stere, atacat și hulit de dușmani, admirat de prieteni, a rezistat cu intransigență pe pozițiile sale ideologice, chiar dacă avea siguranța că va fi înfrînt.

Cu toate că suntem conștienți de cele două abisuri de întuneric ale nemărginirii ce înconjoară licărirea vieței noastre, cu toate trimfurile și înfrîngerile, cu toate acestea vrem ca în această viață să realizăm maximum de fericire și dreptate. Omul luptător își dă seama, că natura care l-a produs n'are nici un scop: „din punt de vedere al nemărginirii, eu și un purice, strigătul meu de durere și adierea vîntului au aceeași valoare; ca să ajung scopurile mele, ca să realizez idealurile mele ce fac înțelesul vieții, voiu lupta cu toate puterile oarbe ale naturii, le voiu zdrobi, și le voiu supune. Știu că s'au vărsat și se vor vărsa încă mări de sînge ,sînge sfînt pentru mine, știu că s'au distrus și se vor distruge încă mii de vieți omenești, dar nu voiu da îndărăt în luptă mea grea și nepregetată [3]). Ceeace accentuiază și mai mult această concepție tragică a existenței este că Stere nu considera această luptă neapărat condiționată de succes. Chiar dacă omul va fi învins în această luptă titanică, el este dator să nu renunțe la luptă, să nu accepte o pasivitate tîmpită în așteptarea unui sfîrșit dureros ,ca un rob al stihilor.

Această luptă nepregetată pentru marile idealuri ale omenirei dă valoare existenții omului; în această luptă fiecare pas este un triumf al omului conștient; indiferent de succes,

1) Ibid.
2) Ibid.
3) Cercetări filosofice. Revista .'Arhiva" 1897.

acest pas merită toate jertfele din partea noastră, căci numai el dă sens existenţii noastre. Această răscoală a omului împotriva automatismului obscur este prin sine însăşi zălogul biruinţei finale a spiritului şi a idealului.

In jurul acestor adevăruri filosofice şi etice formulate în închisoarea din Tobolsk, Stere a formulat întreg sistemul său de gîndire socială.

In ce constă acel triumf treptat al luptelor omenirii împotrivit inconştientului din natură şi istorie? Acest triumf constă în emanciparea individualităţii.

Individualitatea omenească, în societăţile primitive dizolvată în grupul social, robită de voinţa colectivă, s'a desvoltat dupăce această unitate primitivă, a fost spartă prin diferenţierea în clase sociale şi grupări heterogene, realizîndu-se astfel posibilitatea de creare a puterilor de critică şi iniţiativă individuală.

Emanciparea individului a fost un proces foarte lent; la Romani d. ex., individul era complect robit de către Stat, dreptul public nu era deosebit de dreptul privat, omul în dreptul roman avea o personalitate juridică reflectată, acordată de către Stat şi exercitată în folosul Statului.

Dar care era după Stere mobilul ce stăpîneşte tainicul mecanism al desvoltării sociale, în cadrele căreia are loc procesul lent de emancipare a individului, care este legea ce conduce variatele forme de viaţă socială?

Marxiştii au considerat forma de producţie şi de distribuţie a bogăţiilor ca bază a desvoltării societăţei. C. Stere afirmă că există o bază şi mai fundamentată a desvoltării societăţei: aceasta este cooperaţia. Cooperaţia este avantagiul pe care îl oferă societatea din punct de vedere al conservărei omeneşti şi este factorul care determină constituirea primului grup social.

„Omul ieşit din miinile naturii gol şi slab nu s'a putut conserva şi ridica învingător decît prin cooperaţie, prin acea sporire de putere ce dînsa o determină".[1])

Din cooperaţie se naşte un prisos de puteri; ea nu se reduce la suma puterilor individuale; tocmai prin acest prisos de putere ce naşte din cooperaţie s'a impus formarea grupului social. In lupta cu forţele naturei şi cu grupurile sociale inamice succesul atîrnă de gradul de putere rezultat din cooperaţie. Desvoltarea socială este în funcţie de acest prisos de putere rezultat din cooperaţie; după gradul de desvoltare al cooperaţiei se poate constata gradul de civilizaţie a unui grup social.

„Forma de producţie şi distribuţie a bogaţilor pe care marxiştii o consideră ca bază a desvoltării sociale nu este decît tot o formă, un moment al cooperaţiei"[2]).

Formele cooperaţiei sociale ,gradul lor de perfecţionare

1) Evoluţia individualităţii şi noţiunea de persoană în drept.
2) Ibidem. pag. 105.

determină victoria sau înfrîngerea grupului social în lupta cu natura şi grupurile duşmane.

Celelalte manifestări ale societăţii: moravuri, religie, artă sunt în fond determinate de formele cooperaţiei sociale şi se schimbă odată cu transformarea acestor forme.

Cooperaţia este după Stere *un centru în jurul căruia gravitează fenomenele sociale; pentru societate cooperaţia este un principiul fundamental analog cu principiul gravităţii sau atracţiei universale din astronomie. „Societatea este o cooperaţie"*[1]).

In ceeace priveşte desvoltarea individului în variatele forme de cooperaţie socială, Stere s'a alăturat concepţiilor ce rezultau din cercetările etnografice care dezminţeau teoriile clasice contractualiste şi asupra libertăţei naturale a individului. Desvoltarea individului porneşte dela lipsa totală a oricărei individualităţi spre individualizarea tot mai largă. Lipsa oricărei instituţii juridice vizibile în societăţile primitive, lipsa diferenţierei oricărui şef au creiat iluzia unei libertăţi individuale în societăţile primitive. Societăţile primitive, dacă nu sunt supuse tiraniei Statului sau tiraniei legilor, sunt supuse tiraniei obiceiului, tiraniei conştiinţei generale... „ Voinţa şi conştiinţa individului ajung fatal o reflectare a conştiinţei şi a voinţei generale, a atmosferei psihice sociale"[2]).

Lipsa de diferenţiere a societăţilor primitive în şefi şi supuşi, în clase sociale, în organizaţie de Stat este datorită gregarismului acestor societăţii, difuzării individului în grupul social.

Războiul veşnic al acestor societăţi, mărirea triburilor prin realizarea confederaţiei de triburi a necesitat şi prima diferenţiere a puterei militare; odată cu diferenţierea acestei puteri militare, tirania voinţei generale este spartă, realizîndu-se astfel germenul puterei executive şi judecătoreşti de astăzi şi a funcţiei de rege şi împărat. Această putere militară, alcătuită adeseori prin forţă, a constituit prima licărire a individualităţii omeneşti de subt jugul voinţei colective; este germenele emancipărei individului.

Războiul este cauza apariţiei primelor forme de proprietate, prada de războiu şi robirea sclavilor, apar astfel primele deosebiri între săraci şi bogaţi; din aceste deosebiri va naşte apoi lupta de clasă; acest conflict de clasă acentuiază şi mai mult procesul de individualizare. Organizaţia gentilică în care domnea voinţa şi conştiinţa generală, nu mai corespunde noilor necesităţi, o formă nouă a cooperaţiei, o formă mai complicată necesita, o nouă structură de organizare: această nouă structură era Statul şi organizarea juridică.

1) Op. citate. pag. 99.
2) Evoluţia individualităţei şi noţiunea de persoana în drept. pag. 81.

„In locul voinței colective spontane, apare organizarea coericitivă exterioară a statului.

In ceeace privește originea statului, C. Stere era inspirat de concepția germanică a lui Gumplowicz și Rudolf. v. Ichring.

Odată cu proprietatea privată asupra solului, Statul apare ca o necesitate; era necesară în aceste condiții o organizare a stăpînirei. „Henschhaftsorganisation", pentru a se putea asigura munca necesară cultivării solului.

Aci, în organizarea stăpînirei unei grupe sociale asupra alteia, stă punctul de plecare al organizării de Stat. „Orice Stat este suma dispozițiilor cari au de scop asigurarea stăpînirei unora asupra altora și această stăpînire se practică întotdeauna de o minoritate în favoarea unei majorități" [1]).

Această muncă socială comună împărțită în mod neegal era după Stere conținutul statului. Satisfacerea nevoilor materiale a dus la organizarea omului în societate și tot aceleași nevoi au dus la organizarea Statului. Diferențierea în clase sociale, organizarea în Stat permite creșterea așa zisei puteri sociale; datorită acestui avantagiu, fatal s'au impus în lupta socială grupurile diferențiate în clase sociale și organizate în Stat; se realiza astfel o combinație a cooperației cu un randament mai mare.

Această diferențiere în clase sociale și apariția Statului, este treapta cea mai importantă și prima în evoluția individualității.

Proprietarii de pămînt și stăpînitorii din Stat nu mai sunt robiți de voința colectivă, această luptă de interese, acest conflict de clase și exercitarea de către guvernanți a forței coericitive a Statului, ridică la suprafață individualitatea omenească.

Intre emanciparea individuală și creșterea domeniului de activitate a Statului nu este nicio contradicție, ci ele merg paralel, prima presupuse pe a doua. [2]) Cînd statul nu s'a diferențiat, încă, individul era complect copleșit sub presiunea societăței. [3]). Apariția Statului și desvoltarea sa nu știrbesc libertatea individuală, ci o formă de atîrnare este înlocuită cu alta mai compatibilă cu adevărata emancipare și libertate individuală.

Cînd se intervine de exemplu de către stat în raporturile dintre muncitor și patron se înlocuiește atîrnarea muncitorului față de trust sau față de monopol, cu atîrnarea față de interesele generale al colectivității exprimată prin lege și asigurată prin controlul Statului. Evoluția emancipărei individualității este o

1) Gumplowicz. Grundriss der Soziologie.
2) C. Stere. Introducere in Dreptul Constituțional.
3) C. Stere. Introducere in Dreptul Constituțional.

trecere dela atîrnarea față de voința generală la atîrnarea față de lege, o trecere dela arbitru la regula juridică.

„In mijlocul luptelor și sbuciumelor sociale, individul cu greu își străbate calea *și impune recunoașterea personalității juridice a omului ca atare*". [1])

Statul apare abia ca o primă etapă, ca o licărire slabă a individualității. In Statul roman dreptul privat nu era diferențiat de dreptul public. Dreptul roman nu avea ideea unui om liber ca atare. Pater familias nu era subiect de drept, gospodăria era centrul tuturor drepturilor și obligațiunilor, iar „pater familias" apare ca un administrator delegat de Stet.

Testamentul „callatis comitiis" se efectua în fața poporului, Statul intervenea direct la această formă de testament din prima epocă a dreptului roman.

In testamentul per aes et libram stutul intervenea prin 5 martori, cari simbolizau acele 5 clase censitare dela Roma. Maneipația la origine este o transmitere de administrare cu învoirea poporului. Falimentul privat al capacității de administrare atrage după sine falimentul politic, pater familias devine un simplu „res". Toate aceste fapte zugrăvesc situația în care se află individul în statul roman; o absolvire a individului de către stat, drepturile nu aparțin unui individ care să fie un subiect de drept, adevăratul subiect de drept era patrimoniul sau statul, omul avea o personalitate juridică reflectată.

Cu toate acestea și această fază poate fi considerată ca un pas important în evoluția individualității, însăși acel „jus vitae ac necis" este un pas ce sparge gregarismul omogen al societăței primitive.

„In lungul drum al evoluției individualității, fiecare treaptă a fost scăldată cu valuri de sînge, fiecare pietricică în clădirea emancipărei individuale a fost cimentată de jertfe omenești" [2]).

C. Stere, in ceeace privește originea individualității și a Statului, era influențat de școala istorică germană, dar în ceeace privește scopul Statului, în ceeace privește aspectul normativ al Statului a fost influențat de contractualism.

Ideia de contract social spunea Stere poate fi considerată ca o bază rațională a Stalui, ca un ideal al raporturilor juridice între cetățeni și Stat și ca un criteriu după care să putem judeca în ce măsură a fost realizat idealul de dreptate în societatea modernă democratică. In societatea modernă s'au schimbat raporturile intre indivizi și Stat, invers cum erau în Statul roman, Statul devine o proprietate a indivizilor. Personalitatea omenească devine acum centrul de gravitate al vieții juridice, ea nu mai este un mijloc pentru realizarea unei rațiuni de Stat

1) Evoluția individualităței și noțiunea de persoană în drept.
2) C. Stere. Ibidem.

ci devine un scop în sine. Scopul Statului este astăzi de a asigura libertatea și desvoltarea nestînjenită a fiecăruia. In Statul modern se realizează o solidaritate de interese între individ și Sat[1]). Odată cu creșterea conștiinței naționale și juridice și pe măsură ce massele populare participă tot mai mult la viața publică se asigură triumful dreptății sociale fără de niciun fel de subjugare a individului[2]).

Nu există nicio contradicție între desvoltarea individului și desvoltarea Statului. Numai în Stat și prin Stat s'a putut realiza progresul social al omenirei, numai în Stet și prin Stat s'a trezit simțul demnității, al omului și al cetățeanului.

Apariția Statului nu știrbește libertatea individului, ci o formă de atîrnare a individului este înlocuită prin alta, mai compatibilă cu adevărat libertate și emanciparea individuală.

Statul s'a născut din punct de vedere istoric, odată cu diferențierea în clase sociale, odată cu dominația politică și inegalitatea socială.

Locul cooperației simple din societatea gentilică, este luat de cooperația socială complexă între elemente sociale heterogene, încadrată în organizația de Stat. Alt factor care a contribuit la procesul de realizare a Statului a fost acea stare de războiu permanent al societăților din vechime starea de războiu era presupusă în aceste epoci ca o stare normală iar pacea era considerată ca un rezultat al unui pact deosebit.

Această stare de războiu permanentă a creiat între indivizii aceluiași Stat un sentiment de solidaritate și atîrnare comună față de puterea Statului.

Interesele comune erau unite în fața primejdiei comune; Statul apare astfel și ca o organizare a apărării împotriva primejdiei comune.

Această luptă între State este o forță centripetă; ea a dat naștere unei solidarități naționale.

Statul nu este expresia numai a unei dominațiuni economice de clasă; se poate întîmpla ca o clasă să predomine, dar în esența sa Statul rămîne deasupra unităților antagoniste, ca o expresie a solidarității naționale.

Așa dar, în Stat s'a născut cu timpul conștiința națională și conștiința juridică a poporului.

In privința scopului Statului teoretizările abstracte sunt oțioase, căci scopul acestuia variază în raport cu împrejurările sociale; nu există un scop abstract al Statului. Dar din studiul istoric al desvoltării lui se poate deduce, că dacă realizează vreun scop este acela al independenței naționale și al menținerei unei ordini de drept.

Față de împrejurările economice noi, scopul Statului este

1) C. Stere. Introducere în Dreptul Constituțional.
2) C. Stere. Introducere în Dreptul Constituțional.

mult mai extins, activitatea sa are limite mult mai extinse; ea nu se mai mărginește doar la menținerea ordinei de drept, ci intervine direct și hotărît în raporturile sociale.

Statul este dator să intervină 'n raporturile private pentru a protegui pe acei mulți și slabi împotriva atot puternicilor vieței economice, deoarece el reprezintă continuitatea generațiilor trecute și viitoare, fiind reprezentantul binelui general și permanent al poporului, dincolo de interesele trecătoare ale indivizilor. „Limitele activității Statului sunt trasate de considerente de utilitate publică" [1]).

Această intervenție a Statului în fond asigură adevărata expansiune a individualității, căci numai în cadrul Statului, individul se poate bucura de deplina desvoltare a virtualităților sale.

Emanciparea individului nu însemnează ruperea legăturilor sociale, ci întemeerea lor pe baze raționale, în acord cu năzuințele ideale ale omenirei.

S'au adus o serie de critici împotriva Statului; în orice caz, această formă a vieței sociale este o modalitate de atîrnare a individului cu mult superioară; în evoluția acestor modalități de atîrnare constă întreg progresul vieței sociale și întreg procesul de emancipare treptată a individului.

...Am expus pînă aci doar principiile generale ale gîndirei sociologice ale lui C. Stere și contingența lor cu filosofia. Nu ne vom ocupa de concepțiile sale în legătură cu actualitatea, cu probleme de politică internă și externă, căci atunci vom fi siliți a analiza „cazul Stere" indisolubil legat de concepția sa politică și nu este nici timpul, nici locul de a trata această problemă.

Gîndirea sociologică a lui C. Stere nu s'a păstrat însă numai pe planul principiilor generale; condus de aceste principii, a discriminat realitățile sociale romînești, creind curentul poporanist ale cărui consecințe s'au resimțit în viața publică romînească.

Poporanismul am putea spune că este 1) o concepție a culturii, 2) o metodă de cercetare socială, 3) un ideal social bazat pe cercetarea realistă a fenomenelor sociale romînești taote acestea întemeiate și pe un fundament afectiv de dragoste față de țărănime și față de valorile sale. Poporanismul a avut consecință efectivă asupra transformărilor democratice din Romînia, iar astăzi stă la baza ideologiei marei mișcări țărăniste.

In „Cuvîntul către cetitori" al primului număr din „Viața Romînească" grupul inițiator condus și inspirat de către C. Stere formula pentru prima oară premisele poporanismului.

Poporanismul pornea dela premisa, că pentru a realiza o cultură națională, cultura europeană trebuie asimilată. Numai

1) C. Stere. Introducere în Dreptul Constituțional.

prin integrarea culturii cu sufletul romînesc ne justificăm existența noastră ca popor distinct.

O cultură națională însă se va naște numai atunci cînd massele populare vor lua parte la formarea și la aprecierea valorilor culturale.

Aceasta se va întîmpla atunci cînd, prin cultură, viață publică mai largă și ridicarea economică a țărănimii, aceasta ar căpăta în Stat valoarea socială proporțională cu valoarea sa numerică, economică și națională. Țărănimea, luînd parte la viața culturală, vom avea atunci o adevărată cultură națională, cu o valoare universală.

Marea calitate a gîndirii lui Stere și a poporanismului este aceea de a îmbina elanurile idealiste cu realismul cel mai minuțios; puține curente și gînditori au știut să îmbine aceste două atitudini.

„Dacă idealurile omenirii trebuie să fie o stea conducătoare în calea spre progres a oricărui popor, această cale trece pe pămînt, este determinată de toate condițiile și accidentele solului, de sufletul poporului, de trecutul lui, precum și de nevoile lui concrete de astăzi și de grijile lui cele grele de toate zilele"[1]).

Unul din marile merite ale gîndirii lui C. Stere este refuzul formulelor abstracte; concepția sociologică a sa este plină de seva realităților romînești, este o reacțiune față de socialismul de pe atunci, care se complăcea în formule abstracte corespunzătoare statelor apusene.

In principiu acțiunea unui popor nu se poate desvolta decît în cadrul vieții naționale, ea nu poate fi eficace decît în sinul poporului, din care ea răsare ca o necesitate imperioasă. Punctul de sprijin al tuturor construcțiunilor teoretice asupra progresului social și punctul de plecare pentru orice program politic și orice activitate publică nu poate fi decît poporul din care facem parte[2]).

Factorul determinant în politică sunt massele concrete ale poporul muncitor; respectiv programele politice trebuesc să fi adecvate intereselor sale economice, sociale și culturale — „orice program pentru popor, iar nu popor pentru program".

Cuvintele lui K. Marx din Capitalul vol.. III pot fi folosite ca motto al concepției sociale a lui C. Stere: „Orice formațiune economică trebue să rezolve problemele ei proprii, ce se nasc în ea însăși. Dacă cineva ar tinde să rezolve niște probleme ce s'au născut într'o formațiune streină, aceasta ar constitui o absurditate"..

1) C. Stere. In literatură.

2) C. Stere. Intre Social-Democrație și Poporanism în „Viața Romînească". 1907.

Problema societății romînești este problema țărănească, țărănimea este însăși poporul romînesc. Problemele societăței roromînești sunt specifice, se deosebesc cu totul de problemele ce se pun apusului industrial. Elementul țărănesc constitue la noi baza oricărui program și scopul oricărei activități politice, care poate să fie „o mișcare a majorității în folosul majorității".

Țărănimea este un fenomen aparte, nefăcînd parte nici din proletariat, nici din burghezie; ea este o categorie distinctă din care s'au diferințiat celelalte pături sociale; ea este o bază socială nediferențiată.

Diferențierea între muncă și capital nu s'a efectuat în pătura țărănească; țăranul este proprietar al mijloacelor sale de producție, dar nu realizează cîștig cu ajutorul acestor mijloace de producție prin exploatarea muncii salariate.

Exploatarea țărănimii se efectuiază într'un proces strein de procesul de producție țărănească; este aci o pierdere analoagă cu un tribut; exploatarea țărănimei are loc în procesul de circulație. Țărănimea pretutindeni și în toate timpurile a fost baza socială nediferențiată, în jurul căreia s'au diferențiat celelalte pături sociale. Țărănimea pretutindeni a avut acelaș rol în producție; au dispărut civilizații și popoare, țărănimea a rămas aceeași.

Dacă structura țării noastre este agrară, se pune problema care este calea către progres a societăței romînești; este necesar ca această cale să treacă în mod neapărat prin etapa industrială. Stere susținea că drumul spre progres al statelor agrare este deosebit de drumul către progres al statelor industriale. Insuși Engels, spunea Stere, preconiza pentru statele agrare o altă cale către progres, anume calea evoluției spontane dela mica proprietate țărănească.

Calea către progresul social nu este identică pentru toate țările. Pentru o țară oarecare se pot suprima multe stări intermediare, care sunt fatale pentru progresul popoarelor din Apusul Europei.

Pentru Romînia, industrializarea este ea inevitabilă, sau este posibilă? Desvoltarea unei industrii, observă Stere, bazîndu-se pe argumente marxiste, presupune un factor esențial, care reese din însuși mecanismul societăței capitaliste: *debușeul.*

Industria trebuie să producă tot mai ieftin; pentru aceasta este necesară o scădere a costului de producție și o creștere a productivității muncei, ca un număr cît mai mic de muncitori să producă o cantitate cît mai mare de marfă. Această creștere a productivității muncii atrage o scădere a capacităței de consum față de cantitatea de mărfuri, puterea de consum a muncitorimei fiind limitată la legea salariului. Muncitorii primesc mai puțin decît produc și nu pot răscumpăra tot ce au produs; muncitorii constituind majoritatea consumatorilor, societatea capitalistă avea întotdeauna un surplus de mărfuri. *Producția*

capitalistă se înăbușă în limitele pieței interne, așa dar surplusul de mărfuri reclamă în mod imperios debușeul.

Viitorul industriei romînești atîrnă așa dar, de posibilitatea de a cuceri și asigura debușeuri.

Debușeul se cîștigă prin forță armată și superioritate economică; trăim o epocă de luptă acerbă pentru dobîndirea debușeurilor și a sferelor de influență. In faza actuală a desvoltărei capitalismului, pentru cîștigarea debușeurilor, e necesară pe lîngă superioritaea economică; și puterea armată.

Imprejurările fatale în cari s'a desvoltat Statul nostru nu ne permit o desvoltare industrială, de oarece nu putem lupta cu marile puteri industriale din Apus pentru dobîndirea debușeurilor.

Deci, calea Romîniei către progres nu trece în mod fatal prin faza industrială — progresul Romîniei constă în realizarea unei democrații rurale bazată pe realitatea satului.

Poporanismul lui C. Stere este o doctrină adaptată la realitățile romînești. Acest poporanism a fost și un puternic curent de naționalism care îmbina naționalul cu socialul, singurul naționalism constructiv și adevărat; el era în funcție de ridicarea politică, economică și culturală a clasei țărănești.

O grupare etnică, spune C. Stere, poate juca un rol activ în civilizația omenească numai după ce s'a constituit în națiune, producînd valori culturale conform geniului său național. Colaborarea individualităților naționale cît mai puternice și cît mai originale realizează marele patrimoniu al civilizației și culturii omenești. „Un popor subjugat altei națiuni este un material pasiv în istoria lumei, este silit la o imitație moartă, care ucide puterea sa de creațiune ,ceeace însemnează o pierdere pentru civilizația omenească în genere" [1]).

Dar pentru desvoltarea acestui specific național este necesară ridicarea maselor populare la o viață democratică și culturală.

C. Stere a arătat într'o serie de articole, cari azi nu sunt actuale, starea țărănimii; el a fost printre primii care a dat alarmă pentru dobîndirea de pămînt și vot pentru țărani. Țărănimea, însă, datorită stărei în care se află, nu poate constitui singură acea forță capabilă de a duce lupta necesară pentru realizarea unei democrații rurale.

In această luptă este necesar sprijinul micei burghezii și al intelectualilor; pretutindeni democrația s'a realizat prin colaborarea claselor mijlocii cu massele muncitoare; triumful revoluției franceze este datorit acestei colaborării. In momentul luptei pentru democrație, toate clasele ce colaborează sunt interesate pentru realizarea ei. Pentru clasa mijlocie, interesele

1) C. Stere. Intre Social-Democrație și Poporanism, „Viața Romînească 1907.

ei de clasă în această perioadă antemergătoare democrației, coincid cu interesele generale de propășire democratică. O țărănime întărită, viguroasă și conștientă este cu siguranță folositoare intereselor micei burghezii. O țărănime emancipată va avea necesități culturale mult mai desvoltate. Astfel se va creia un debușeu pentru intelectuali, pentru specialiștii de diferite categorii, medici, juriști, etc., va fi necesară o creștere a numărului de școli și profesori; căci în cadrul unei democrații rurale, intelectualii vor avea o misiune importantă.

C. Stere susținea necesitatea acestei clase mijlocii conștiente pentru a face posibilă înfăptuirea democrației rurale romînești. Clasa mijlocie servește ca un conduct de cultură pentru clasele de jos. Ideile cari agită straturile superioare ale societății, pătrund în straturile de jos ale societății; are loc astfel o circulație de curente și idei de jos în sus și de sus în jos. Lipsa acestei clase mijlocii romînești a întîrziat procesul de democratizare reală a țărei noastre; n'a fost înfăptuită încă adevărata democrație, democrația rurală. Această democrație țărănească o consideră Stere ca o condiție esențială pentru conservarea noastră națională .Deoarece calea spre progres a Romîniei nu poate trece prin faza industrială, ca în țările occidentale, rămîne această democrație rurală ca singur ideal al progresului țării noastre.

Progresul economic în Romînia trebuie să păstreze un caracter țărănesc și va trebui să ducă înainte de toate spre organizarea gospodăriei naționale pe baze țărănești, spre a avea o țărănime viguroasă, stăpînă pe produsul muncei sale, corectînd desavantagiile micei proprietăți prin cooperație. Pe de altă parte, realizarea unei industrii pe baze etatiste, ca o anexă a țărănimei și care să valorifice produsele țărănești [1]).

O țărănime liberă și stăpînă pe pămînt, cooperație, etatizarea industriilor principale și democrația rurală, aceasta era formula *progresului social în Romînia după C. Stere.*

Acest ideal era încadrat apoi în însăși desvoltarea istorică a neamului nostru. Opera generației dela 1848 a rămas nedesăvîrșită spunea Stere, introducerea formelor de Stat modern n'a dus la democratizarea adevărată a instituțiilor publice. Massele populare au rămas streine vieței politice, democratismul n'a pătruns încă în conștiința poporului.

Complectarea operei generației dela 1848 este o datorie căreia nimeni nu-i se poate sustrage, decît prin lașitate, egoism sau indiferentism. „Suntem datori de a asigura țărei tot progresul social și politic ce-l putem realiza" [2]).

*

1) Vezi C. Stere. Intre Social-Democrație și Poporanism, în „Viața Romînească" 1908.
2) Idem, ibid.

Sociologia lui C. Stere a avut firește strinse legături cu concepțiile sale politice. Concepția și activitatea sa politică au fost aproape o consecință, o complectare a propriei lui gindiri sociologice. Expunerea concepțiilor politice și a activității sale ar complecta expunerea de mai sus. Aceasta însă ar trece limitele propuse și ar intra în domeniul „Cazul Stere", care nu este decît consecința fatală a concepției și a activității sale politice, dar mai cu seamă o consecință a basarabeanului Stere.

Nu vom intra în acest domeniu, de oarece *concepțiile sale au trecut vremelnicia vieței sale; ele au avut consecinți nebănuite în viața noastră publică, o serie întreagă de transformări democratice au fost direct sau cel puțin indirect influențate de ideile lui C. Stere; viața culturală și literară a suferit deasemeni o puternică influență, datorită poporanismului dela „Viața Romînească".*

O mare parte din concepțiile sale au o actualitate palpitantă, ideologia și programul unor mișcări politice actuale au fost direct influențate de concepția sociologică a lui C. Stere.

Radu M. Paul

Constantin Stere și Basarabia

1.

A trecut mai bine de jumătate de an dela moartea lui Constantin Stere. Despre dînsul s'a scris mult, s'a vorbit și mai mult. Printre părerile și vorbele scrise și spuse la adresa marelui dispărut n'au lipsit și bîrfelile și clevetirile, calomnii din partea dușmanilor și chiar a adversarilor. Personalitatea lui însă e atît de însemnată, activitatea desfășurată de el atît de variată și rodnică, încît interesul nostru încă mult timp va fi îndreptat spre el și spre acele urme, pe care dînsul le-a lasat în vieața poporului romîn.

Printre multele chestiuni, pe care le provoacă personalitatea și opera lui Stere e și acea a legăturii între dînsul și Basarabia.

Fost-a basarabeanul Stere un fenomen intimplător în vieața provinciei noastre, sau între el și Basarabia a existat o legătură mai strînsă?

Ce a dat lui Stere Basarabia? Ce a dat și el acestei provincii?

Dacă moștenirea spirituală a lui Constantin Stere mai poate avea vreo însemnătate pentru provincia noastră și 'n viitor, sau cu moartea lui încetează și trebuie să înceteze la noi orice rost al celor făcute și vorbite de el?

Și nu e de prisos să ne oprim asupra acestor chestiuni.

Judecînd chiar pur teoreticește, din punct de vedere al cunoașterii trecutului, e interesant de lămurit raporturile dintre Stere și Basarabia. Dar întrebările puse sunt importante pentru noi și din alte motive. Stere a fost o fire complexă. Ideile propagate de el sunt atît de variate și cuprinzătoare, iar, pe de altă parte viața de astăzi e atît de sbuciumată și nesigură, încît îndrumările și în genere activitatea lui nu și-au pierdut încă actualitatea și ne pot fi de mare folos.

2.

Stere a fost fiul unui boer moldovean și s'a născut într'un sat moldovenesc din Basarabia. Astfel curtea boerească cu argați moldoveni, în mijlocul simplilor piuguri moldoveni, cu vechile datine moldovenești, cu graiul străbunilor, cu raporturile patriarhale dintre stăpîni și slugi, dar și cu cunoscute deosebiri în starea lor economică și socială, — acesta a fost leagănul, în care s'a plămădit firea lui Stere, s'au așezat în sufletul lui primele întipărituri ale vieții. Și ele au rămas adînci și tainice, neschimbate, pentru totdeauna, cu atît mai mult, cu cît și sentimentele eventuale de prietenie și dragoste, care puteau atunci să se deștepte în el, îl legau și mai strîns sufletește de același mediu de țărani moldoveni. Aceste întipărituri au alcătuit temelia, pe care vremea a așezat-o mărețului edificiu al crezului social și politic de mai tîrziu.

La vîrsta cuvenită Stere a fost dat la școală, bineînțeles — rusească, din Chișinău.

3.

Ce era pe atunci școala rusească?.

Mai întîiu vom nota că școala primară exista aproape numai pentru pătura de jos, copiii din celelalte pături fiind admiși în școalele secundare fără să fi făcut ei prealabil pe acea primară.

Incît privește învățămîntul secundar, acesta pe atunci se afla în perioada lui de „clasicism". Limbile clasice, în tot cursul școalei secundare, ocupau în program locul principal, așa încît chiar și pentru limba rusă era rezervat un număr mai mic de ore pe săptămînă. Spre a împăca spiritele și a apăra sistemul învățămîntului, cîrmuitorii aduceau multe motive. In fond însă clasicismul a fost aplicat ca un mijloc de a atrage atenția societății dela problemele actuale și de a o îndrepta spre trecutul îndepărtat.

In programul școlar însă aveau loc și alte obiecte și între acestea era și literatura rusă. E adevărat, scriitorii moderni, începînd cu cei din anii 1840 (Turgheniev, Gonciarov, Leon Tolstoi, Dostoewschi) nu erau admiși pentru studiere în școală. Motivul era că operele acestor scriitori pot răscoli în sufletul tineretului sentimente dureroase deasemenea pot deștepta idei și porniri, care nu corespund cu interesele educației, nici cu puterea de judecată a tineretului.

Programul cuprindea toată literatura anterioară, începînd cu cele mai depărtate vremuri, cu toate că majoritatea scrierilor nu prezintă nici o valoare, nici ca conținut, nici ca formă. In acest program însă intrau și marii scriitori — Pușchin și Gogol.

Intemeietori ai noului curent în istoria literaturii rusești — curentul „realist" — acești scriitori în operele lor reproduceau viața poporului rus în toată realitatea ei tristă. Dintre ei Gogol mai cu seamă a descris scăderile ei subt diferite raporturi, fără cruțare. La el aflăm reprezentate și starea de sălbătăcie a țăranului rus, și trîndăvia și ignoranța păturii boerești, și formalismul stupid și venalitatea funcționarilor.

Cu operele acestor scriitori programul școlar de literatură se termină, însă nu mai putea fi oprită curiozitatea tineretului deșteptată pe această cale. Pușchin și Gogol în mod firesc deschideau drumul spre continuatorii operei lor. „Noi (scriitorii moderni, N. A.) toți am ieșit de subt „Mantaua"[1] lui Gogol" — a mărturisit Dostoewschi și a avut mare dreptate: aceeași viață reală și tristă a fost conținut și al operelor lor; la ei însă realitatea era cuprinsă mult mai larg, privirea autorului pătrundea în fenomenele vieții mai adînc, întipărind în sufletul cititorilor impresii mai puternice, îndemnîndu-i spre cercetarea cauzei faptelor descrise și spre căutarea mijloacelor de vindecare.

In interpretarea operelor literare, cititorii erau ajutați de un grup întreg de critici literari: Bielinschi, Cernîșevschi, Dobroliubov, Mihailovschi și alții, erau cei mai de seamă tălmăcitori ai literaturii rusești din v. al XIX-lea. Acești scriitori, pornind la analiza operelor literare, aveau drept călăuză anumite concepții formate, pe temeiul curentelor din apus. Subt influența criticii, impresiile puternice dar totuși vagi, care veneau dela operele literare, căpătau o preciziune și deci și o valoare mai mare.

Atît operele literare ale scriitorilor moderni cît și scrierilor criticilor, cum s'a spus, erau oprite de programul școlar, dar cu toate acestea ele formau lectura obișnuită a tineretului. Ne fiind admisă în școală, această lectură se concentra în așa zisele „cercuri de autoinstruire", care funcționau paralel cu școala oficială. Prin urmare ,cînd merge vorba de școala rusească din anii 1870-1900, trebue să avem în vedere nu numai învățămîntul propriu zis școlar cu programul lui oficial cu toată acea materie de lectură, care trecea prin mîinile școlarilor. Astfel literatura rusă cu interpreții ei era, în toată puterea cuvîntului, un puternic factor al vieții intelectuale a tineretului din Rusia.

4.

Munca intelectuală începută în școală, cu toate sugestiile ei, era sprijinită de întreaga stare a societății rusești, care stare, la rîndul ei, era întreținută de aceeași literatură.

1) „Manta" — o nuvelă a lui Gogol.

Operele marilor scriitori erau pătrunse de un idealism neobişnuit. Acest idealism însă nu era abstract: el se referea în mod concret la personalitatea omului apăsată de regimul aspru: la toţi cei oropsiţi şi nedreptăţiţi şi mai cu seamă la pătura de jos a poporului.

Sentimentul de compătimire faţă de cei nedreptăţiţi se îmbină în mod firesc cu sentimentul de aversiune faţă de orice despotism, fie în familie, fie în societate. Aşa dar, cu ajutorul literaturii, în intreaga societate rusă se cultivă spiritul de nemulţumire, de protest contra tuturor asupritorilor şi in cele din urmă contra întregului regim politic. Ca rezultat, toată pătura intelectuală („inteligheniţia"), crescută subt influenţa literaturii, era pătrunsă de idei opoziţioniste îndreptate contra stăpînirii ţariste, care întruchipa puterea despotică a regimului. Astfel, în cuprinsul imperiului ţarist, s'au format două tabere adverse sau chiar duşmane: una era societatea („obşcestvo"), care visa cît mai largi libertăţi, alta — stăpînirea reacţionară, duşmana neînpăcată a celei dintiiu. Intre acele două tabere se ducea o luptă, după împrejurări, cînd pe faţă, prin diferite atentate, cînd subt forma mai mult sau mai puţin deghizată, prin presă şi alte mijloace de propagandă. Un mare rol în această luptă a jucat mişcarea poporanistă „narodnicestvo".

In stadiul lui începător, „narodnicestvo" n'a fost decît o adîncă dispoziţie sufletească sprijinită de un sentiment de dragoste pentru popor, mai precis — pentru pătura lui de jos. Pentru a-l cunoaşte mai de aproape, pentru a-i cerceta viaţa sau a-l ajuta, dacă şi cît se va putea, primii adepţi ai acestei mişcări renunţau la situaţia lor adesea privilegiată în societate şi porneau prin sate în calitate de colportori sau se aşezau printre ţărani în calitate de simpli învăţători.

Paralel cu evoluţia vieţii intelectuale s'a schimbat şi acest curent: la vechiul sentiment, mai mult romantic, faţă de „popor" s'a adăogat şi un interes teoretic provenit din noua concepţie social-politică, care se ocupă cu problema păturii de jos, nevoile ei economice, politice şi sociale, preconizînd marele ei rol în viaţa politică a intregului popor. Aceasta era noua perioadă a curentului, care acuma se transformase în mişcare politică, condusă de un program precis cu scopuri pur politice. „Narodnicii" din această perioadă, cu aceiaşi entuziasm plecau „în popor", uneori rămîneau printre ţărani îmbrăţişind îndeletnicirile lor de fierari sau birtaşi, ca să aibă un contact mai apropiat cu ei. In astfel de condiţiuni ei stăruiau să-şi îndeplinească misiunea, lucrînd pentru deşteptarea poporului, pentru pregătirea masselor, în vederea luptei cu regimul absolutist. Şi nimica nu-i putea opri pe aceşti fanatici ai ideii: nici condiţiunile grele de muncă în mediul înapoiat al ţărănimii, nici prigoana slugilor ţariste.

In lupta societăţii ruse contra ţarismului, avangarda societăţii era tineretul şcolar, mai precis — studenţimea, cu care aveau strînse legături şi elevii claselor superioare din licee.

Trebuie să mărturisim că tineretul şcolar din Rusia, în massă, în visurile şi năzuinţele lui social-politice, era hotărît de partea „societăţii" opoziţioniste, şi orice act de nedreptate sau de asuprire era comis din partea stăpînirii, acest act îşi găsea apreciere şi întîmpinare mai înainte de toate în mediul studenţimii. Tineretul era un fel de sensarium care se mişca la orice măsură de asuprire luată de guvernul ţarist, răspunzând prin greve şi tulburări de tot felul.

5.

Dacă am vroi să rezumăm ceeace conţinea într'însa mişcarea descrisă mai sus, ar trebui să spunem, că ea aducea şi întreţinea o atitudine îndreptată contra stării de fapt. La mulţi această atitudine nu ieşea din forma de dispoziţiune sufletească, vagă şi nedesluşită. La unii însă, potrivit cu aptitudinile şi cu pregătirea intelectuală, ea ajungea la concepţii surprinzătoare. La baza acestor concepţii era un idealism adînc, un interes viu faţă de soarta poporului de jos şi năzuinţa hotărîtă de a munci pentru îmbunătăţirea ei, pentru înlăturarea despotismului politic. Astfel se ajungea la probleme mari sociale şi politice, la un program de activitate politică, care pe atunci, în imperiul ţarist ,nu putea fi decît secretă, cu scopuri revoluţionare.

Altă trăsătură caracteristică a acelei mişcari consta în aceea, că ea nu se referea la o anumită noţiune din acea mulţime de popoare, care locuiau în imperiul ţarist, nu avea un caracter naţional. Din punctul de vedere social-politic care domina în concepţia de atunci, cum şi în programul de activitate, toate popoarele din Rusia erau la fel subjugate, aveau acelaşi duşman politic şi întiia problemă — problema la ordinea zilei — era aceea de a scăpa aceste popoare de dînsul. Problema propriu zis naţională servea în mod firesc să vie numai după rezolvirea acelei dintîiu.

Trăsătura aceasta era de mare importanţă, mai întîiu pentru că la asemenea mişcare, nemărginită în cadrele intereselor naţionale, puteau uşor adera reprezentanţii diferitelor naţionalităţi din Rusia. Pe de altă parte, adepţii acestei concepţii, ne fiind legaţi de o anumită naţiune, puteau să-şi consacre puterile acelui popor de care era mai mult legat sufleteşte, fie prin origine, fie prin alte condiţiuni de viaţă.

6.

Mişcarea revoluţionarilor intelectuali corespundea, în multe privinţe, cu altă mişcare care se petrecea în pătura de jos a poporului rus, venind din altă parte.

Subt influenţa religiei, care era puternic sprijinită de guvernul ţarist din motive politice, în massa poporului se cultiva un sentiment de nemulţumire faţă de starea actuală plină de păcate, şi dorinţa de a ajunge la altă stare mai satisfăcătoare. Acest sentiment era hrănit de condiţiunile grele de aici social-economice, în care îşi ducea vieaţa această parte a poporului, neavînd de nicăeri nici o rază de lumină afară de cea religioasă.

La mulţi acest sentiment ajungea atît de puternic, încît ei nu mai puteau rămînea în starea lor seculară şi apucau calea pribegiei spre a găsi o satisfacţie cerinţelor nedesluşite. Aşa a luat fiinţă fenomenul ciudat din Rusia numit „strannicestvo" — pribegie, în care porneau sute şi mii de oameni care cutreerau nemărginita lor ţară, minaţi de dorul nebiruit al unui ideal necunoscut.

Aceasta era latura socială a influenţei religioase care în poporul de jos îşi avea izvorul în credinţă şi nu ieşea din forma religioasă, cu toate că, în restul ei, nu corespundea de loc cu tendinţele nici ale bisericii oficiale, nici cu ale stăpînirii ţariste..

7.

Ideile literaturii ruseşti şi curentul „narodnicestvo", cum şi influenţa religioasă, s'au răspîndit pe tot cuprinsul Rusiei, au ajuns şi 'n Basarabia.

Odată cu înfiinţarea şcolilor, care erau numai ruseşti, a venit la noi din Rusia şi programul lor, au pătruns şi toate condiţiunile de vieaţă intelectuală. Alături de manualele şcoalelor la îndemîna tineretului stăteau toate cărţile de lectură obişnuită, printre care mai răspîndite erau operele marilor scriitori, apoi diferite reviste cu conţinut literar-ştiinţific şi înalte lucrări în care se discutau probleme de economie politică.

Centrul de viaţă intelectuală în Basarabia era Chişinăul: De altfel în alte oraşe ale provinciei nu erau şcoli secundare. Multe cărţi de lectură la noi, ca şi în alte părţi ale Rusiei, se găseau în biblioteci particulare, sau prin librării, iar scrierile oprite se puteau procura în biblioteci clandestine. Şi toţi basarabenii, fie ruşi, fie moldoveni, fie de alt neam, odată ce intrau în şcoală, treceau prin această atmosferă.

Bineînţeles nu toţi aveau aceeaşi dragoste pentru carte, nu toţi studiau cu acelaşi interes problemele de ştiinţă, dar putem spune fără exagerare, că nimeni nu trecea prin şcoală fără să fi citit pe marii scriitori ruşi.

N'a rămas streină elevilor nici „umblarea" poporaniştilor ruşi „în popor" fie pentru luminarea lui, fie pentru propagandă politică. Printre elevii basarabeni care, subt o formă sau alta au aderat la acest curent, au fost şi mulţi romîni. Aşa, de pildă, Constantin Ursu, un elev de liceu, de felul lui moldovean din cătunul Ceretea, jud. Chişinău (Lăpuşna), s'a făcut „narodnic", a fost însă silit, fiind deja student, să treacă în Rominia, din motive politice. In 1870 Nicolae Zuben, un elev al Seminarului teologic a părăsit şcoala după ce a terminat patru clase şi, renunţînd la cariera de preot, a intrat la universitatea din Petersburg. Isprăvind studiile superioare Zuben a fost silit să emigreze din Rusia, ca să scape de urmăririle poliţiei, şi s'a aşezat în Rominia. Nici atunci însă el n'a rupt legăturile cu Basarabia şi procura cărţi şi reviste socialiste („Vperiod", „Nabat") unor elevi din Chişinău.

Alt elev al seminarului, Petre Brahă, pentru cugetarea liberă a fost deportat în Siberia, iar întorcîndu-se de acolo, a rămas credincios ideilor poporaniste şi s'a dus „în popor", s'a aşezat în satul lui natal Ulmu, unde a înfiinţat o fierărie, ca să aibă un contact mai strîns cu ţăranii.

Tot pe atunci elevul Filip Codreanu a părăsit seminarul din cl. a III-a şi, dorind a lucra pentru „popor" ca un adevărat „narodnic" (poporanist) s'a dus ca învăţător la Nisiporeni, continuînd să se intereseze de problemele socialiste. Stînd la Nisiporeni, Codreanu făcea şi alt serviciu pentru mişcarea poporanistă. Trăind la o depărtare abia de 15-20 km. de graniţă, dînsul procura colegilor basarabeni cărţi socialiste pe care i le trimetea de peste Prut, Nicolae Zuben. Activitatea lui Codreanu în Basarabia n'a durat mult timp: văzîndu-se supraveghiat de jandarmi, el a emigrat în Rominia.

Cu aceeaşi putere şi treptat se infiltra în masa poporului moldovenesc din Basarabia influenţa religioasă, care venia din Rusia prin mijlocirea bisericii, dar şi pe alte căi. Zvonuri, despre locurile sfinte din Rusia, despre vestiţi pusnici care preziceau viitorul şi ştiau să aline suferinţele omeneşti, despre diferite minuni care se petreceau pe la cunoscutele centre mînăstireşti ca Lavra „Sf. Serghie" de lîngă Moscova, sau acea din Pociaev şi mai cu seamă la Peşterile (Pecerse) din Chiev, — aceste ştiri veniau necontenit din Rusia, de peste Nistru, fiind aduse de pelerini moldoveni. In astfel de condiţiuni şi în satele moldoveneşti dela noi, se creia o stare deosibită, cu gîndul îndreptat în depărtări, o stare de nemulţumire cu realitatea vieţii, de năzuinţi nedesluşite, însă puternice, spre altă vieaţă. Decenii întregi se cultiva în sufletul ţăranilor noştri această stare şi 'n cele din urmă, mult mai tîrziu, a izbucnit în cunoscuta „Mişcare dela Balta" sau „Inochentism" [1]) Rostul acestui fenomen consta nu atît în concepţie, lipsită de orice preciziune şi consecvenţă, ci în latura lui socială, în faptul că subt forma de protest religios a ieşit la iveală puternica nemulţumire a populaţiei moldoveneşti de starea în care ajunsese şi dorul de a trece la o vieaţă mai bună.

1) Vezi amănunte în lucrarea subsemnatului despre „Mişcarea dela Balta sau Inochentismul în Basarabia" 1926.

Atît influenţa literaturii ruse cu ideele poporaniste, cît şi această înrîurire religioasă, cu toate că veniau din Rusia, n'au rămas la noi întîmplătoare, lipsite de rădăcini. Aceste curente au găsit în Basarabia un teren foarte prielnic. Mai întîi, despotismul rusesc în aceeaşi măsură domina şi'n provincia noastră, ca şi 'n celelalte părţi ale vastului imperiu, iar din cauza limbii streine, regimul devenea pentru moldoveni şi mai apăsător. In al doilea rînd, nevoile economice, care pe mulţi îi sileau să-şi părăsească pămîntul natal şi să se mute în cele mai depărtate regiuni ale imperiului, aceste nevoi şi mai mult agravase situaţia, întreţinînd starea sufletească disperată.

In astfel de condiţiuni poporul basarabean a trăit mai mult de o sută de ani. Rezultatul firesc al acestor împrejurări a fost că acele curente, de care s'a vorbit mai sus, au pătruns adînc în viaţa spirituală a poporului basarabean; ele constituiau forma lui sufletească timp de mai mulţi ani şi au contribuit la formarea unor dispoziţii sufleteşti specifice, au dat naştere la o mentalitate deosebită.

8

Cînd Stere a venit în Chişinău, aici era în *toiul* ei mişcarea intelectuală de care am vorbit mai sus, provocată de lecturile din marii scriitori ruşi, de biblioteci clandestine, de cercurile de „autoinstruire" (samsobraz-ovanie') şi ele bineînţeles secrete. Stăpînitorul gîndirii" tineretului pe atunci era C. Mihailovschi — om de mare talent, care în concepţia lui vastă a reuşit să întrunească cele mai convingătoare idei din cugetătorii ruşi ca Cernîşevschi, cît şi din marii gînditori din Apus ca August Compte, Herbert Spencer şi alţii. In împrejurările de atunci, din a doua jumătate a domniei ţarului Alexandru al II-lea, care părea că renunţă la „marile reforme" înfăptuite în anii 1856—1866, şi începe o epocă reacţionară, — în acele împrejurări concepţia şi programul poporanist păreau cele mai corespunzătoare cu cerinţele vremii, şi tînărul Stere, cu mintea lui pătrunzătoare, s'a aruncat în munca absorbitoare a tineretului din Chişinău, aderînd fără şovăire la ideile ce predominau.

Cîtă vreme a durat ucenicia lui Stere în viaţa intelectuală, deasemenea şi pregătirea lui pentru activitate, impresiile vieţii săteşti, părerile şi sentimentele pe care i le putuse sugera soarta plugarilor moldoveni, rămîneau bineînţeles în umbră, fiind ascunse în adîncurile sufletului.

După cum se ştie, Stere nici, n'a reuşit să pună în aplicare ideile lui politice şi a fost deportat în Siberia, fiind silit să rupă legăturile cu Basarabia pentru mult timp.

Cînd a expirat termenul surghiunului, Stere a emigrat în Rominia.

De ce în Rominia şi nu în vreo altă ţară din Apus? Doar el cunoştea bine soarta multor emigranţi ruşi. Incepînd cu Kerzan şi cu Bacunin drumul spre ţările libere apusene era bătorit de luptători politici din Rusia. Printre emigranţii aşezaţi, să zicem, în Elveţia, erau fără îndoială şi cunoscuţi şi coreligioanari politici de ai lui. Acolo, cum ştia el bine, se putea continua aceeaşi activitate politică şi 'n condiţiuni mult mai lesnicioase. Şi atunci de ce el a preferat Rominia — ţara vecină cu Basarabia moldovenească? La această întrebare nu găsim decît un singur răspuns: ideile poporaniste s'au aşezat în sufletul lui Stere pe temelie romînească, pe acele idei şi sentimente, pe care le-a sădit în sufletul lui vieaţa în satul moldovenesc. Şi cînd a sosit momentul hotărîtor ca el să aleagă mediul concret pentru înfăptuirea în viaţă a ideilor lui politice şi sociale, vechile legături sufleteşti i-au impus să aleagă poporul romîn. Hotărîrea părea a fi cu atît mai uşoară, cu cît şi această cale era cunoscută, cum am văzut, emigranţilor politici din Basarabia.

Astfel Stere, scăpat din Siberia, a venit la el acasă. Romînul basarabean Stere n'a putut să se despartă de poporul său. Acest fapt răstoarnă toate învinuirile de trădare aduse lui Stere, toate calomniile exprimate la adresa lui de patriotarzii noştri ipocriţi.

Cu trecerea lui Stere peste Prut se termină o întreagă perioadă în vieaţa lui, — perioadă de pregătire pentru misiunea obştească, perioadă în care Basarabia i-a adus lui tot ce a avut şi ce putea să-l ajute în activitatea lui ulterioară.

9.

Cu ce a venit Stere în Rominia?

Nu punem chestia cu privire la ideile lui politice, la programul activităţii lui. Ne întrebăm numai despre structura lui sufletească de atunci, despre acele trăsături ale firii lui, prin care mai mult se caracterizează personalitatea acestui luptător.

Cînd ne gîndim asupra vieţii lui Stere şi ne reamintim momentele mai de seamă ale activităţii lui, întiiul lucru care ni se aruncă în ochi este adînca lui convingere că un om politic, serios şi cinstit, nu poate desfăşura o activitate rodnică, dacă nu este condus de o largă concepţie (Weltanschaung) întemeiată nu numai pe adînca cunoaştere a situaţiei reale în Stat, ci şi pe temeinice premise teoretice. Şi convingerea aceasta la Stere nu era o idee abstractă venită din afară, ea era o parte organică a personalităţii lui; aşa era structura lui sufletească, aşa era formată mentalitatea lui.

Inţelegînd astfel condiţiunile de gîndire şi de muncă obştească, Stere şi-a format asemenea concepţie după o pregătire

teoretică de mai mulţi ani, pe temeiul unui program, în care n'au lipsit nici „narodnicii ruşi ,nici cugetătorii apuseni.

Concepţia politică a lui Stere cuprindea toate laturile vieţii în Stat ,toate păturile poporului ,ca bază însă ea avea credinţa nestrămutată în puterile şi valoarea păturii de jos — a ţărănimii, în imperioasa necesitate de a scoate ţărănimea din mizeria şi întunericul în care zace, de a o îndrepta pe drumul propăşirii şi nu numai pentru îmbunătăţirea situaţiei ei, ci pentru binele întregului popor .Credinţa aceasta era temelia poporanismului lui Stere, izvorul acelui democratism al lui, care a rămas pentru totdeauna neschimbat.

Cunoştinţele sale vaste şi puterile sale, Stere le-a pus in slujba interesului obştesc. Aceasta a fost axa vieţii şi activităţii lui. Primele probleme de care s'a ocupat Stere au fost acele privitoare la binele întregului popor. Acest bine a rămas ca problemă principală a vieţii lui, ca scopul de căpetenie al activităţii lui. In tot cursul acestei activităţi Stere nici odată n'a făcut din interesul obştesc un mijloc pentru scopuri personale, niciodată el nu s'a transformat din bărbat de Stat în misit politic. Pentru apărarea acelui interes, Stere a luptat toată viaţa, indurînd adescori mari şi dureroase neplăceri. In această luptă dînsul uneori putea fi învins, dar steagul din mîini nu l-a lepădat şi capul nu l-a plecat. Şi chiar atunci, cînd, la amurgul vieţii, împrejurările l-au silit să se retragă de pe cîmpul de luptă, Stere n'a renunţat să slujească poporul şi a scris cunoscutul vast roman, plin de interes obştesc, — roman. pe care l-a lăsat urmaşilor săi ca o amintire a celor ce a fost şi ce a făcut.

10

Puterile sale Stere dela început le-a pus în slujba Statului romîn. Niciodată însă el n'a uitat şi de provincia lui natală şi 'n cele mai grele momente i-a venit în ajutor.

Ce-l făcea pe Stere să se gîndească pînă atîta la Basararabia? Peste Prut el ajunsese la situaţie bună, cîmp de muncă era şi acolo indeajuns. De ce el mai purta grijă şi moldovenilor basarabeni? De ce n'a procedat faţă de Basarabia, aşa cum au procedat atîţia basarabeni trecuţi peste Prut cari nu şi-au mai întors privirile spre locul lor de naştere, după ce au reuşit să-şi asigure viaţa în condiţiuni mai mult sau mai puţin satisfăcătoare?

Credem că un singur răspuns putem găsi la această întrebare: Stere era un mare patriot romîn, cu vederi largi, care cu ideile lui politice şi cu năzuinţele sale cuprindea soarta întreg poporului romîn. Preocupat de interesele vitale ale acestui popor, purtînd în sufletul lui adînca legătură cu pămîntul moldovenesc al Basarabiei, el nu putea să rămîe

indiferent faţă de soarta acestui pămînt rupt din trupul Moldovei, şi cînd numai s'a ivit putinţa, a şi venit în Basarabia pentru a o ajuta.

Intîiul moment însemnat a fost în 1906.

Erau primii ani după izbucnirea întîei revoluţii în Rusia. Problema pe care şi-o pusese Stere — de a înfiinţa în Basarabia un ziar romînesc — nu era uşoară. In imperiul ţarist începuse marea reacţiune sprijinită de „Uniunea adevăraţilor ruşi", şi îndreptată contra reformelor anunţate prin vestitul manifest din Octombrie 1905. Chiar în Chişinău pe atunci ajunsese la mare popularitate energicul Pavel Cruşevan, care susţinut fiind de stăpînirea ţaristă, urmărea şi denunţa în ziarul lui „Drug" pe toţii adepţii mişcării eliberatoare, fie ruşi fie moldoveni. In astfel de împrejurări a venit de peste Prut în Basarabia cu intenţia de a face propagandă contra orînduelii vechi din statul rusesc însemna a te expune la mari neplăceri.

Era mare piedică şi din altă parte.

In ziarul proectat puteau lucra evident numai localnici. Pe atunci însă oameni pregătiţi pentru acest lucru la noi în Basarabia nu erau. E adevărat, sosind în Chişinău, Stere a găsit acolo un grup de tineri moldoveni care, în frunte cu bătrînul avocat Gavriliţă, au şi luat asupra lor munca de a conduce noul ziar. Dar ei nu cunoşteau tehnica ziaristicei. Ce era însă şi mai important: ei n'aveau acele cunoştinţe, acele idei călăuzitoare care se impuneau în acele momente pentru munca ce li se cerea. Sufleteşte legaţi de poporul moldovenesc din Basarabia ,cunoscători ai limbii şi datinilor moldoveneşti, cu sentimente curate naţionale, ei nu 'şi dădeau bine seama de marea problemă naţională .Astfel, din partea iniţiatorului acestui ziar se cerea nu numai munca de organizare în această nouă şi complicată întreprindere: era nevoie şi de explicări serioase cu privire la marele rost al acestei întreprinderi, la acel rol pe care noul ziar urma să-l aibă pentru soarta poporului moldovenesc din Basarabia.

Stere a înţeles greutăţile întîmpinate şi a luat asupra lui această sarcină. El a fost nu numai începătorul acestei mişcări de la noi, ci şi povăţuitorul tinerilor moldoveni în chestiunile naţionale şi politice. El unul prevedea unde trebuie să aducă această mişcare şi 'n nenumăratele convorbiri, pe care le-a avut cu acei tineri naţionalişti romantici, le descoperea rostul misiunii lor, nevoile istorice ale moldovenilor din Basarabia, soarta întreg poporului romîn. Tocmai la una din acele adunări. Const. Stere, vorbind de soarta Basarabiei, ne-a aruncat ideea legăturii strînse, nu numai culturale ci şi politice, între Basarabia şi Romînia. „Ori voi la noi, ori noi la voi, altfel nu putem trăi" — a declarat Stere.

Pentru mulţi din acei tineri (dacă nu pentru toţi) cuvintele lui Stere erau pe atunci cu totul neobişnuite, istoria însă

ne-a dovedit că ele ascundeau o adincă idee patriotică — ideea unității naționale.

Cind, acum cițiva ani, in paginile acestei reviste, au fost publicate cuvintele lui Stere[1]), unii s'au și grăbit să declare că, cu această mărturisire, Stere și-a dat pe față sentimentele antipatriotice, odată ce pune chestia așa că „ori voi la noi, ori noi la voi!" Adică, pentru el era la fel de s'ar fi unit Basarabia cu Romînia, de s'ar fi alipit întreaga Romînie la imperiul țarist. Multă ură oarbă trebuie să ai în suflet, ca pînă atîta să pervertești o mărturisire atît de curată și cinstită! Pentru acei care l-au auzit atunci pe Stere, cuvintele lui au fost într'adevăr cuvinte de deșteptare a conștiinței lor naționale.

La cele spuse vom adăuga că noul ziar („Basarabia") putea să fie pornit și întreținut numai cu sprijinul material al lui Stere. Tot numai prin el conducătorii ziarului țineau contact și cu țara.

Astfel, in împrejurări foarte grele, în cel mai însemnat moment din mișcarea națională din Basarabia, cînd tinerii noștri moldoveni aveau nevoie de luminare în chestiuni de mare importanță istorică, ajutorul cel mai mare ne-a venit dela Stere. Acesta a fost întîiul ajutor neprețuit adus de dînsul pămîntului lui natal.

Puțin timp după înființarea întîiului ziar romînesc din Basarabia, împrejurările în Rusia țaristă s'au schimbat, reacțiunea s'a întețit, și contactul lui Stere cu Basarabia pentru multă vreme s'a întrerupt. Dar sămînța aruncată de dînsul n'a rămas fără roadă și îndrumarea dată de dînsul n'a fost uitată; cu toate greutățile vremii moldovenii basarabeni, strînși mai demult într'un grup mic, au continuat mișcarea de deșteptare a poporului basarabean, păstrînd focul sacru aprins de Stere pînă la marele eveniment din 1917-1918.

A doua revoluție din Rusia a adus alte posibilități de un nou contact, care a rămas definitiv. Acesta a fost al doilea moment, cînd Stere iar a venit în Basarabia cu spirit puternic.

Se petreceau evenimente de o covîrșitoare însemnătate istorică. In vîltoarea mișcării revoluționare din Rusia, cînd popoarele ei subjugate se răsculase ca să-și capete independența, în Basarabia se organizase „Sfatul Țării" căruia i-a fost sortit să rezolve aceeași mare problemă cu privire la poporul moldovenesc. Problema nu era ușoară. Printre membrii acestei adunări erau mulți minoritari, cărora le era cu desăvîrșire streină problema unirii și 'n genere vorbind, pentru ei nu existau probleme naționale: pe dînșii în preocupa mișcarea social-politică din Rusia și 'n aceeași direcție credeau să activeze și 'n Basarabia. Afară de aceasta ei nu concepeau de loc o despărțire de statul rusesc, care pentru dînșii își păstra vechea faimă

1) „Viața Rom.", 1924, IV, 98.

de mare putere, și la ședințe nu se sfiau să aducă naționaliștilor moldoveni învinuirea că ei „să uită peste Prut". Față de acești streini se cerea o atitudine precaută și abilă, căci de ei, în oarecare măsură, atîrnă votarea hotărîrilor adunării; pe urmă ei aveau influență asupra celorlalți membri ai adunării.

Pe lîngă minoritari, chiar mulți dintre moldoveni nu erau pregătiți pentru a rezolvi în pripă asemenea chestiuni. Evenementele se desfășurau cu atîta iuțeală, schimbările în viața politică erau atît de mari, încît mentalitatea basarabenilor nu izbutea să și le însușească: istoria i-a ținut prea mult în muțenie și robie, iar robii seculari peste noapte nu pot deveni cetățeni liberi.

La cele spuse se mai adăuga și starea generală lipsită de orice siguranță. Imperiul țarist nu părea încă doborît, și asupra conștiinții multora dintre moldoveni apăsa încă fantoma acelui uriaș cu picioare de lut.

Mult neliniștea întiiul parlament basarabean și faptul că printre moldoveni erau și trădători, cari cu atitudinea lor amenințau să zădărnicească toate străduințele naționaliștilor pentru unire.

In asemenea împrejurări era nevoie de un ajutor puternic, de o voință tare, de o hotărîre precisă și fermă. Acest ajutor l-a dat Constantin Stere.

In Martie 1918, la adunări, unde erau mai mulți basarabeni frămîntați de marea chestiune a unirii, a vorbit Stere. Cu autoritatea lui de vechiu luptător romîn, cu cunoștințele și puterea lui de a se impune, Stere în acele zile a adus cel mai mare serviciu cauzei romînești.

„A fost un praznic, a fost un delir, cînd vorbea D-l Stere", ne povestește un martor ocular al celor petrecute la o adunare. „Cu o voce fermă, hotărîtoare, cu o logică de fier, explica d-l Stere necesitatea actului unirii. Cred că d-l Stere niciodată în viața lui n'a fost așa de tare, așa de convingător, ca în seara de 24 Martie. Clipe înălțătoare, clipe mărețe, care nu se vor uita niciodată în vieață... Aci d-l Stere a putut converti la calea adevărată mai mulți moldoveni țărani"...

Și ce fel de idei îl călăuzeau pe Stere? Cum privea el problema momentului și în genere situația Basarabiei?. Răspuns găsim în cuvîntările rostite de dînsul la ședințele „Sfatului Țării". „Sunt mîndru și ferecit că mi-ați dat putința[1]) de a mă înjuga la luptă pentru drepturile și libertatea Basarabiei... Suntem chemați să luăm astăzi o hotărîre istorică, pentru care ne trebuie cuget și conștiință curată"...

Astfel problema unirii, în ochii lui Stere, privea cele mai dureroase și visate nevoi ale Basarabiei — „drepturile și libertatea" ei; această problemă era de însemnătate istorică, era

1) Stere a fost proclamat deputat.

ieșită — cum s'a exprimat el mai departe — din „voința de fier a istoriei".

Gîndurile profesorului însă nu se opreau asupra momentului de față și cuprindeau perspective mai largi. „Revoluția" — a continuat el în aceeași cuvîntare — „ne-a adus aici. Ați aprins aici o făclie, care a ars toate pergamentele feudale, care a nimicit toate privilegiile de castă, rămînînd un popor, care se întemeiază numai pe ogor și pe munca intelectuală. D-v trebuie să duceți făclia și dincolo pentru dărîmarea putregaiului și a nedreptăților, ca să fiți apărătorii întregului neam romînesc, în cea mai grea clipă a istoriei sale"...

Așa a vorbit poporanistul Stere, basarabeanul Stere, care nu uita de întreg neamul romînesc.

Bineînțeles, nimeni mai bine decît Stere nu înțelegea atunci că lupta va fi crîncenă, și totuși dînsul n'a dat îndărăt:... „Deși am trecut în al șaselea deceniu al vieții mele, totuși voiu porni la luptă cu aceeași energie și credință ca și în tinerețe, care mi-a deschis porțile temniței"... [1]).

Și el cu sfințenie s'a ținut de cuvînt.

Cu marele act al „Unirii" încă nu se rezolva întreaga problemă istorică pusă înaintea basarabenilor. Era nevoie de a introduce Basarabia în vieața întregii țări, de a-i da putința de colaborare cu celelalte părți ale Statului romînesc, de a o împărtăși la vieața lui obștească-politică. Aceasta s'a făcut cu înființarea partidului țărănesc și cu contopirea lui cu partidul național din Ardeal.

Și această problemă nu era ușor de rezolvit și întîmpina multe pierderi. O mare greutate era stabilirea bazelor ideologice ale noului partid.—reprezentant al unei noui pături sociale, chemată să ia parte la construirea și conducerea vieții nouă. Și se știe cîtă muncă a depus Stere în această chestiune. O altă piedecă, și mai mare, întîmpina la noi contopirea partidului țărănesc cu cel naționalist, din Ardeal.

Partidul transilvănean ieșit din lupta seculară pentru drepturi naționale în primul rînd, multor basarabeni părea cu totul strein partidului țărănesc, născut din revoluție, cu imperative social-economice mai înainte de toate. Nici originea ,nici rosturile acestor grupări, în concepția multor basarabeni, nu se asemănau, deci contopirea lor părea a fi antinaturală și ineficace.

Și de data aceasta situația a fost salvată de către Stere.

Ne aducem aminte de adunarea, la care s'a discutat la noi această chestiune. Mulți basarabeni s'au dus la adunare cu adîncă convingere că încercarea nu va reuși și adversarii contopirii vor birui. Așa judecau prozeliții noștri politici care erau mărginiți în cadrele momentului și nu pătrundeau în nevoile adînci ale epocii.

1) D. Bogos. „La răspintie", 1924. pp. 134—138.

Stere a vorbit, ca de obiceiu, cu toată puterea de convingere a unui mare om politic, a risipit toate îndoielile noilor lui colaboratori, și ca rezultat, toată adunarea în unanimitate a aprobat fuziunea celor două grupări în un singur partid național-țărănesc.

* * *

Astfel, Stere a adus pămîntului său natal mari servicii, în cele mai grele momente ale vieții lui.

Stere a fost factorul puternic în momentul de deșteptare națională a basarabenilor, îndrumîndu-le gîndurile și voința spre unire.

In clipa hotărîtoare, cînd mulți basarabeni se frămîntau cu privire la problema unirii,Stere le-a adus lor tăria credinții sale național-politice și entuziasmul slujirii pentru întregul neam.

Tot Stere a ajutat mult în legătura soartei politice a Basarabiei cu restul țării, prin fuziunea vechilor grupări politice — act, fără care Basarabia n'ar fi avut putința să-și pună în valoare puterile ei sufletești, iar pe de altă parte ar fi fost mult împiedicată problema consolidării pentru țara întregită.

Acesta a fost rolul principal al lui Stere în vieața Basarabiei.

* * *

Stere s'a stins din viață.

Ne întrebăm dacă cu moartea acestui adînc gînditor și luptător neînpăcat s'a isprăvit și rostul acelor idealuri cărora le-a slujit răposatul în vieață. Dacă pentru basarabeni mai pot avea vreo însemnătate acele idei și pilde, care se găsesc în vieața compatriotului lor dispărut?

Față de complexitățile vieții de acuma, întrebarea nu e zadarnică.

Urmărind cu gîndul cele petrecute și încercate pe pămîntul Basarabiei, după evenimentele descrise mai sus, constatăm, că provincia noastră a intrat într'o epocă nouă și dela faptele mărețe a trecut la proza plictisitoare a vieții, la lupta grea pentru înfăptuirea drepturilor cîștigate. Cu aceste schimbări s'a pus capăt perioadei naționalismului romantic. Aproape toți adepții lui s'au dovedit nepregătiți pentru vremurile noi. Unii au alunecat pe panta politicianismului, ajungind departe, de unde nu se văd și nu se aud suferințele omenești. Alții, ne putind a se adapta la condițiunile noi, s'au retras în celule de solitari și de observatori pasivi. Cei care au mai rămas

credincioși vechiului steag sunt aproape copleșiți de vitregiile luptei politice. Dintre cei care au ieșit mai tîrziu la iveală, mai mulți au îmbrățișat meseria misiților politici, pe cînd alții au rămas ambițioși și gălăgioși demagogi, fără atitudine sinceră și consecventă față de problemele vieții. Principiile vechilor visători naționaliști par a fi uitate. Parcă slăbește și credința în idealurile trecutului, se întunecă și chipul marelui luptător Constantin Stere. Noi devenim din ce în ce mai nepăsători față de el, uneori chiar nerecunoscători.

Nu putem uita o adunare, care a avut loc nu demult la Chișinău și la care s'a vorbit mult despre trecutul provinciei noastre, între altele și despre „Basarabia" — întîiul ziar romînesc din Chișinău. Cînd un orator, evocînd acele vremuri, a spus că rolul principal l-a jucat Stere, atunci unii din cei de față nu s'au jenat să declare în gura mare că vorbitorul nu se orientează bine în faptele trecutului, că Stere n'a fost atunci decît „a cincea roată la căruță"... Astfel figura puternică a lui Stere incomodează și pe vechii tovarăși ai lui de luptă.... S'au schimbat vremurile, s'au schimbat și oamenii.

Pe arena vieții au apărut alți oameni, alte năzuințe. Basarabia a intrat în noua perioadă, perioada apostolatului ipocrit și a politicianismului ignorant și încrezut.

Să se termine oare aici rolul Basarabiei în vieața țării? E oare cu putință ca visurile și năzuințele trecutului să dispară cu desăvîrșire? A admite acest lucru ar însemna că în istorie pot avea loc salturi, că trecutul nu lasă urme trainice, că sufletul unui popor de două milioane poate fi transformat în tabula rasa, pe care orice înrîurire vremelnică poate zugrăvi la întîmplare orișice.

Aceasta e cu neputință. Nu se va întîmpla așa ceva, credem, nici cu Basarabia. Și sunt semne că la noi se apropie o eră nouă, o epocă de reînviere.

Pentru orice observator nepărtinitor e clar, că printre mișcările de astăzi din Basarabia au loc două curente sănătoase, care au reprezentanți capabili și plini de inimă. Unul, după cum se vede, are ca scop să curețe terenul pentru viitor prin demascarea pretențioaselor nulități de tot felul, prin înlăturarea diferiților impostori cocoțați la locuri necorespunzătoare puterilor lor. Alt curent începe o operă constructivă de laborioasă studiere a pămîntului Basarabiei, a vieții poporului romînesc din provincie, cu scopul de a scoate la iveală tot ce e caracteristic pentru psihicul lui, prin ce el se poate afirma. Ambele aceste curente sunt abia la începutul lor, programul de muncă le este vast și în cale le stau multe piedici. Nu mai încape însă nici o îndoială, că aceste curente corespund nevoilor vitale ale vieții noastre de astăzi. Ele însă nu vor avea puterea cuvenită de rezistență, dacă vor fi lipsite de

îndrumări sănătoase, de principii cinstite și luminate, de pilde încurajatoare.

In astfel de împrejurări noi n'am putea găsi alt ajutor mai bun decît acela, pe care ni-l poate da concetățeanul nostru, profesorul Stere.

Greșelile lui?

Greșeli de ale lui nu le poate judeca decît istoria: contimporanilor, a căror judecată este supusă presiunii momentului și patimii, nu le este dat să priceapă înțelesul lor.

Dacă facem abstracție de aceste momente, atunci din moștenirea lui Stere ne rămîne testamentul lui, care ne cere: cinstită gîndire politică, dragoste luminată pentru neam, muncă pentru dărîmarea putregaiului și nedreptăților, luptă *„pentru drepturile și libertatea Basarabiei"!*

Acesta a fost crezul lui Stere, și acest crez nu și-a pierdut și nu poate să-și piardă valoarea pentru fiii Basarabiei.

Nicolae Popovschi

C. Stere

„Il fut élu pour de grandes infortunes"

(M. Barrès)

Puțini Romîni au avut onoarea unei adversități mai integrale ca C. Stere. Intre opinia publică romînească și acest om n'a fost nici o clipă de armistițiu. Toată viața sa a trebuit să lupte, într'o țară care nu cunoaște ura ca sentiment curent, cu calomnia, cu răutatea, cu perfidia. Originea acestui conflict stă în primul rînd în profunda nepotrivire dintre firea tragică și metafizică a lui Stere și psihologia frivolă, optimistă, ușuratecă a mediului social romînesc din vremea lui.

Se mai adăuga la aceasta și firea sa hursuză, orgolioasă, ironică, dispreţuitoare. Nu era un om amabil acest revoluționar. Stere a avut toată viața ceeace La Bruyère numea „l'aristocratique plaisir de déplaire". N'a făcut sforțări de a plăcea oamenilor, cari n'aveau interes pentru el. Și disprețul se iartă în genere prea puțin.

In toată istoria contemporană a Romîniei, puține personalități (poate Kogălniceanu, Hajdeu, Maiorescu și Iorga) pot prezenta o bogăție sufletească mai mare. Pentru a vorbi complect de C. Stere ar trebui să se ocupe cineva de aspectul sociologic al operei sale (care înainte de Durkheim a arătat procesul diferențierii sociale prin degajarea individualității), de talentul său de agitator, de propagandist, de om de acțiune politică, înfine de artistul C. Stere. Căci în el trăia deodată un om de știință, o fire de artist și un om politic.

S'a spus despre el că a fost un mare ratat. Afirmație numai în parte justă, în senzul că marile sale posibilități n'au fost încurajate de mediu. (El însuși spunea cîte odată că se simte ca un mare actor, care ar juca pe scena unui mic orășel de provincie). Se poate afirma însă cu o egală dreptate că, dacă C. Stere a putut vedea greșit în politica externă, în ce privește politica internă, el a reușit în totul. Timp

de treizeci de ani, toate partidele au trăit din programul său. Cooperatism, țărănism, constituționalism, contencios administrativ, agrarianism, libertăți publice, expropriere, vot universal, în toate aceste reforme de idei a fost un precursor.

Toate acestea își au importanță lor covîrșitoare. Ceeace e mai însemnat însă, pentru mine, e *aspectul patetic* al vieții sale. Romînii noștri trăesc fără grandoare, fără risc, fără fior demonic. Eroismul și mucenicia nu-i atrag.

Viața noastră e săracă, ternă, dar mai ales trivială fiind că e rezumată la valori de confort și epicureică juisare. C. Stere a avut o viață plină ca a unui aventurier, ca a unui sfînt și ca a unui tiran.

A dominat însă aspectul eroic.

Să-și pună crineva această întrebare: cîți oameni au suferit pentru ideile lor afară de cei din epoca patruzecioptistă, în decursul istoriei noastre politice contimporane?

Se vor găsi foarte puține nume și printre ele unul singur mai ales: C. Stere. Există în educația noastră morală multă comoditate și, trebue să am curajul vorbelor, multă lașitate. Impregnați, secoli de-a rîndul, cu mentalitatea Bizanțului, această floare otrăvită a decadenței greco-romane, acest cîntec de lebădă al antichității, poporul nostru a cunoscut prea puțin duritatea caracterului ori rectitudinea conștiinții. Epicurei veșnic nesatisfăcuți, căutăm să ne adaptăm la orice situație, numai ca rezultatul să ne aducă un profit. Instrumentul nostru, ca și acela al maeștrilor dela care l-am învățat, e compromisul. Totul se „aranjează" aici. Orășanul nostru e majoritar din fire; merge orbește către oficialitate, către autoritate ori putere, numai să i se svîrle cîteva fărămituri dela banchetul pe care-l prezidă cei mari.

In toată istoria noastră nu există un erou național pe care să-l fi indignat turpitudinea noastră, care să fi bătut indignat cu pumnul în masă, răscolind și răsturnînd această putredă vermină care se întinde, perseverentă ca o boală peste toate veleitățile de curățenie ale neamului acestuia.

Cîțiva idealiștii precoci se agită cu epice poze de revoltă între 20 și 30 de ani, ca să capituleze lamentabil după acest prag.

Individualitățile se domesticesc aici: indignarea se transformă în indulgent surîs, revolta face loc unei dulci filosofii sceptice, după care totul e permis, pentru ca în această toleranță generală să intre furișate ori obraznice, și propriile tale murdării. Și credeți-mă, e nevoie de mult, tare mult scepticism pentru turpitudinile unora.

Intoxicația aceasta se transmite dela o generație la alta și infecția se afirmă unanimă. Azi corupția e o chestie de structură a societății, e o situație normală, organizată, sancționată de instituții speciale.

Care, din cei mai delicaţi ori mai cinstiţi, n'au simţit că se înăbuşă măcar în vîrsta generozităţii, de cinismul unora, de eleganta sceptică a altora, de indiferenţa, lenea, ipocrizia ori duplicitatea din jurul lor. Pe urmă însă resemnaţi ori cîştigaţi, s'au aşezat cuminte la masă şi au primit cu amicale mulţumiri trataţiile.

Acest dulce consens a fost deodată tulburat de un glas care venia de departe, dinspre răsărit. C. Stere a descălicat ca un erou vagnerian, misterios şi neaşteptat, din ceţurile răsăritului îndepărtat.

Procesul şi lupta au început chiar de a doua zi.

Această energie curată îşi vărsa apele sale limpezi în cloaca otrăvită de aci.

Sunt puţini oameni cari au onoarea unui *destin*. Cei mai mulţi se sbat neputincioşi între firele, inestricabile pentru ei, ale unei sărmane *soarte*.

Destinul e rectiliniu şi are chemări stranii. El e drumul anevoios, indicat de Dumnezeu, pentru mucenicie. Cei aleşi nu-l pot evita. Merg cu ochii închişi către inexorabilul chemării lor. Au fost aici la noi, strălucite şi fascinante cariere politice. Avem talent pentru aceasta. Puţine cariere au avut însă semnificaţia morală. Se cheamă morală preocuparea de a impune, cu sacrificiul tău, o regulă de viaţă grupului din care faci parte. Indiferent dacă această regulă e adoptată sau nu.

In zile grele de asfixie, martirajul lui C. Stere ne-a dat formula etică, ne-a făcut suportabilă viaţa, ne-am refugiat în exemplul lui ca într'un liman.

Aceasta orice s'ar întîmpla vreodată, n'o putem uita. Fără exemplul lui C. Stere, am fi fost alţii sau am fi disperat. El ne-a permis să trăim. Poate cineva să nu-i fie exclusiv recunoscător? Ne gîndeam atunci: oare nu se găseşte şi în ţara noastră, bîntuită de spiritul trivialităţii joviale, al pehlivăniei şirete, al josnicei care se crede prudentă, al laşităţii care se crede cuminte, — nu există în acest blestem unanim care consumă poporul meu, o pildă de curaj, de suferinţă pentru idei?

In zadar am căutat în toate părţile: el singur ne satisfăcea complect. Alţii vor fi politiciani abili ori înţelepţi, alţii talentaţi pînă la virtuozitate.

C. Stere e simbolul etic al democraţiei romineşti. Toţi cîţi au inima cinstită şi caldă, toţi cari au simţul moral rafinat ori adînc, sufletul bîntuit de ingrijorări religioase ori metafizice, chiar şi acei pe cari îi conduce numai bunul gust artistic, nu pot să nu iubească acest patetic portret, cu trăsături sumbre de mister, cu luciri oţelite de forţă neînvinsă, cu îndărătnicie de martir şi majestate de comandant. Fără portretul lui C. Stere pe biroul nostru, ne-am fi împrăştiat sforţările, ne-am fi pierdut în neant puterile. El ne-a dat concentrarea şi increderea optimistă.

După revolta generoasă şi critică dela douăzeci de ani, ne-a împăcat cu viaţa. Am înţeles atunci că în ţara noastră e mai preţioasă o eroare susţinută cu caracter, decît un adevăr. Pereseverenţa pe o greşală e o formă de caracter care valorează mai mult decît acceptarea imediată a unei platitudini mai mult ori mai puţin veridică.

Dar această confesiune e poate reflexul subiectivităţii noastre. Dacă aş chema raţiunea în ajutorul inimii, ca să mă lămurească, aş gîndi la fel. După semnificaţia etică a operei lui C. Stere, să vedem care a fost contribuţia lui la politica ţării, care a fost activitatea lui pozitivă, creatoare, care prin obiectivitatea ei a adus nu numai exemplul moral, dar şi eficacitatea practică. Căci C. Stere nu s'a oprit la elocvenţa unui apostol retoric, indicînd atitudini. Gîndirea lui a luat forma precisă a unui sistem.

Oricine va recunoaşte că între anii 1900 şi 1915 politica internă a ţării a fost profund modificată de felul său de a gîndi. Nimănui nu-i venise în minte că la un popor de ţărani, trebuie adoptată o politică care să asigure echilibrul claselor sociale. In 1894, cînd a apărut „Evenimentul literar", unde s'au formulat pentru întia oară aceste idei, nu mai era în ţara romînească nimeni altul care să le susţie. Istoria va uita toate numele mărunte ale politicianilor de duzină. Istoria nu va putea trece cu uşurinţă peste numele C. Stere. Impreună cu I. Brătianu, care a creiat burghezia, el e acela care a prefăcut mai mult, în sensul progresului modern, clasa ţărănească. Liberalismul a indicat, cu reale foloase desigur, formula modernizării noastre cu ajutorul civilizaţiei urbane şi capitaliste: structura bancară şi industrială. Poporanismul cu cooperatismul indică cealaltă formulă de organizare a capitalului agrar, de echilibru echitabil al claselor. El indică metoda de viaţă a grosului populaţiei noastre ţărăneşti.

S'a vorbit şi se vorbeşte cu o uşurinţă beoţiană de bolşevismul lui C. Stere. Dar există oare teoretician care să fi arătat mai clar imposibilitatea industriei mari şi a socialismului la noi; există oare om politic, care, cerînd creaţiunea unei mici proprietăţi ţărăneşti, să ofere un dig mai serios anarhiei bolşevice, prin precauţiunile serioase pe care le-a luat, ideile lui C. Stere decît ale oricărui om politic de dreapta, adept al dictaturii, deci al exasperării masselor? Dar la noi, lucrurile au ajuns de aşa natură, încît cine nu-i pentru dictatură este implicit bolşevic.

Să mai vorbim de activitatea lui C. Stere ca profesor de „Drept constituţional" şi ca om politic în favoarea libertăţilor cetăţeneşti, a parlamentarismului, a modernizării noastre politice? Orice om informat şi de bună credinţă nu va putea nega această luptă şi acest rol.

Prin acelaşi canal al democraţiei şi al dreptăţii a voit el

să aducă și asimilarea sufletească complectă a Basarabenilor la totalitatea națiunei. Și aici stă aportul său cel mare la ideia națională. In timp ce alții voiau trunchierea idealului național, prin sacrificarea Basarabiei, C. Stere a urmărit idealul integral. Ca basarabean nu putea gîndi altfel. Se uită prea ușor și se înțelege prea greu că C. Stere a fost, înainte de toate, basarabean.

Pentru acest ideal național basarabean, pentru menținerea rominismului în Basarabia, a mers C. Stere ani îndelungați în închisorile Siberiei.

Această dă cheia întregii lui politici externe. Deci, dacă alții au avut dreptul să fie ardeleni ori regățeni, lui nu i-a fost permis să fie basarabean? Cu atît mai mult, cu cît basarabenismul lui nu se închidea în zidurile chinezești ale unui strîmt regionalism. Tocmai fiindcă voia idealul național integral, el a fost printre foarte puținii oameni politici, cari s'au ocupat de aproape de viața Ardealului, care a sprijinit de dinoace lupta milenară a transilvănenilor contra tiraniei de dincolo, care a trecut granița ca să ducă un cuvînt bun ori o mîngîiere. Și după realizarea întregirii naționale, el a fost acela care a împins la fuzionarea partidului țărănesc basarabean cu cel din regat, pentru ca viața politică să capete o unitate, să nu fie fărămițată, atomatizată, în lupte și ambiții locale.

Să mai amintesc pe lîngă toate acestea, de meritele culturale, de fondator de revistă, de profesor universitar, de om de știință, de critic literar, social, etc?. Și cîte, cîte!...

O asemenea personalitate multiplă și tare, rupe zăgazul mediocrității unei epoci.

Aceasta însă nu s'a iertat prea ușor. Atacurile de eri și cele de azi nu l-au tulburat. Ii știam disprețul suveran și toleranța umană infinită. Incetase de mult să mai spere înțelegere dela oamenii de azi.

Colectivitățile posterității restabilesc justiția imanentă. Era în caracterul acestui om să lucreze pentru miine.

Istoria nu se ocupă decît de cei cari o cultivă, adică de acei cari i se adresează direct peste capetele contemporanilor. Din contră, ea va prezenta cu siguranță o totală amenezie pentru toți detractorii lui C. Stere. Și uitîndu-i în clemența ei, le va face, fără îndoială, un real serviciu.

Mihail D. Ralea

Jertfa lui Stere

Va veni o zi cînd această chinuită imagine se va însenina.

Viața lui C. Stere a fost vifor, cu puține zile de blîndețe. Din tinerețea dintîi a cunoscut sbuciumul, s'a frămîntat și a suferit pentru idealul îmbunătățirii omului. Exilul în Siberia i-a întărit pornirea și convingerile. Trecînd prin peripeții dramatice, a căutat un liman în mijlocul rassei sale, punînd și aici energia lui în slujba poporului, stîrnind societatea noastră la preocupări nouă. Personalitatea lui covîrșitoare și-a mistuit energia în direcții multiple: agitînd Basarabia, creind poporanismul, grăbind votul universal și exproprierea, opunînd părerilor generale, în politica externă, credința unei minorități.

Activitatea lui, în vremea războiului de întregire, i-a păstrat pînă astăzi, la noi, dușmănii înfricoșate, care-l urmăresc pînă dicolo de mormînt. Cei puțini, cari cunosc însă toate datele acelei tragice probleme care s'a pus pentru neamul nostru în epoca dezerțiunii ruse, a tratativelor dela Buftea, și a tratatului dela București, au știință că faptele lui nu porneau decît din datorie și patriotism.

Jertfa lui se va cunoaște întreagă cînd acest proces se va desvălui în fața istoriei, pentru generații în care nu vor mai trăi pasiunile nedrepte ale anilor crînceni petrecuți de noi. Atunci vor ști toți de ce a rămas Stere în teritoriul ocupat și cine i-a cerut acest serviciu. Acuma știu puțini. Atunci faptele lui, hulite și amestecate cu noroiul defăimării, se vor așeza în nealterata lor dreptate. Schimbările fericite care au adus isbăvirea noastră nu vor fi, pentru cercetătorul imparțial de miini, o piedică întru a da îndreptățire și deslegarea celui obijduit și învins. Cred că nimeni dintre cei „foarte siguri" de izbînda noastră n'a putut avea bucuria lui Stere față de faptele extraordinare care desmințeau trista lui profeție. De aici activitatea lui renăscută pentru Basarabia, unde reintră cu un nou elan, pentru a o determina la Unire.

Un om mare dintre toți oamenii Țării, a știut a citi adevărul în toată această activitate. Regele-Intregitor a avut față de ostracizat atitudinea înțelegătoare și justă, ceeace e mai mult decît semnificativ.

Cuvîntul sfînt se va verifica iar. Din haosul pasiunilor se va face lumină și pentru C. Stere, ca să fie lumină nu numai pentru cei care îi iubesc și-l prețuesc.

Mihail Sadoveanu

Sfîrşitul romanului „In Preajma Revoluţiei" *)

In loc de încheiere

sau

Incheiere

Ultimile zile trăite de Constantin Stere au fost îndurerate de regretul că nu va putea termina seria volumelor „In preajma revoluţiei".

Pînă în clipa din urmă a suportat cu stoicism desăvîrşit suferinţele fizice sub care sucomba. Nu a fost deloc afectat de apropierea morţii.

Dar, pentrucă, prin structura sa sufletească, orice acţiune întreprinsă îi părea întotdeauna ca un dictat al conştiinţei, faptul că nu va putea duce pînă la capăt lucrarea cea din urmă, îl chinuia ca o vinovăţie.

Paginile ce urmează sînt plinite ca o datorie faţă de spiritul lui, ca lichidarea angajamentului faţă de cititorii săi.

* *

Incercînd a defini genul literar al operii „In Preajma Revoluţiei", C. Stere a exprimat părerea că aceasta este mai puţin un roman şi mai mult o istorie socială, aşa cum ea se oglindeşte în conştiinţa unui contimporan.

Este o istorie a societăţii şi nicidecum a persoanelor cunoscute în viaţă de autor. Deaceea, ca într'o istorie, fenomenele, episoadele şi faptele relatate sînt, în esenţa lor, riguros exacte; ele au fost însă atribuite unor personagii cu totul fictive.

Dacă, totuşi, se găsesc amatori de mahalagisme, cari pornind dela cunoaşterea vreunui fapt reprobabil, restabilesc identitatea făptaşului efectiv, indiscreţia aparţine exclusiv amatorilor respectivi, scriitori pe marginea literaturii, iar vinovăţia, dacă există, este probabil mai mult de partea făptaşului decît de partea istoriografului social.

In viaţa lui, agitată ca un coşmar, C. Stere a rămas mereu acelaş, consecvent în faptă şi în cuget. Dar din pricina versatilităţii factorilor noştri obşteşti, era cînd adulat, glorificat şi distins cu onoruri regeşti, cînd lovit cu înverşunare sau aruncat în puşcărie de aceeaşi oameni, adesea pentru una şi aceeaşi faptă sau atitudine a sa, socotită cînd ca o mare vină, cînd ca un mare merit. Deşi rigid în conştiinţă, ferm şi bătăios în acţiune, C. Stere a fost în fundul inimii sale un incorigibil sentimental.

Curînd după zilele de entuziasm, următoare unirii Basarabiei, cînd se deschisese procesul „cazului Stere", l-am însoţit într'o dimineaţă caldă şi însorită pe străzile Bucureştilor, cînd mergea pe jos spre Consiliul de Războiu, pentru a se supune mandatului care hotăra întemniţarea lui la Văcăreşti. Nu am să uit niciodată depresiunea extremă şi durerea amară zugrăvite pe faţa lui.

Supus în lungul vieţii la un regim de brusce alternanţe emotive, nu-i de mirare că a fost istovit în cele din urmă.

După ce a fost brutal aruncat peste bord din viaţa obştei noastre, cînd a început a-şi scrie seria ultimelor volume, C. Stere avea şaizeci şi şapte de ani şi inima incurabil atinsă.

Volum după volum au început să apară la scurte intervale, dar pe măsură ce scria, autorul îşi simţia din ce în ce mai împuţinate zilele disponibile de viaţă şi era nevoit mereu să tot reducă, să tot ajusteze, opera pe măsură.

Purtat de soartă cînd pe culmile obştiei, cînd asvîrlit în adîncurile ei miloase, C. Stere acumulase în amintirile sale un material neobişnuit de bogat: tipuri, fapte, episoade. Mintea lui clară, cultura multilaterală şi pregătirea ştiinţifică îi înlesneau să coordoneze, să tălmăcească, să integreze în viaţa societăţii acest imens material. De aceea a putut să arunce tiparului, într'un tempo vertiginos, volum după volum.

Cele opt volume din seria „In preajma revoluţiei", apărute în decurs de patru ani, utilizează amintirile dinainte de războiu, dar, şi acestea condensate, comprimate, adesea amputate. Autorul îşi dădea seama că cititorii noştri nu sunt deprinşi a se angaja

*) D. Roman C. Stere, care şi-a luat înalta obligaţie de a desluşi din manuscrisele rămase după moartea tatălui său, sfîrşitul marelui roman *In preajma revoluţiei*, comunică „Vieţii Romîneşti" acest fragment dela început.

Pentru „Viaţa Romînească" şi în deobşte pentru acest număr închinat amintirii lui, mesajul postum al lui C. Stere nu constitue o surprindere. Este prezenţa lui, în casa lui, de unde nu a plecat nici odată.

în lectura unei lucrări prea voluminoase, apoi se grăbea să termine opera începută şi simţea zi de zi că il depăşeşte în graba apropierea sfirşitului său.

Ultimul volum apărut, „In Ajun", arată că urmarea avea să cuprindă evenimentele, episoadele, faptele, acţiunile omeneşti trăite sau văzute în timpul războiului şi după războiu.

C. Stere, pînă în clipa din urmă, şi-a păstrat intacte vigoarea şi luciditatea minţii şi tocmai de aceea era perfect conştient de progsesul mereu accelerat al istovirii sale fizice, datorită muncii forţate pe care şi-o impusese în ajunul lichidării supreme.

Pe măsură ce îşi scria, corecta şi edita volumele apărute, pe măsură ce i se închegau imaginele şi luau formă gândirile destinate volumelor următoare, îşi dădea sama cît de vertiginos i se scurtează numărul zilelor, numărul ceasurilor, de care mai putea spera a dispune.

A socotit, mai intîi, că alegînd, concentrînd, reducînd, suprimînd, ar putea grămădi şi ordona logic lucrurile cele mai de preţ din tezaurul său interior în trei volume. Prea curind, însă, a trebuit să-şi dea sama că... nu mai este vreme.

Atunci a prins o inspiraţie. Să părăsească orice coordonare în expunere: Răutu cade victimă unui atentat şi, în agonie, într'un şir disparat de viziuni clare, de tulburi aiurări, de halucinaţii onirice, îşi revede fragmentar viaţa şi îşi visează realizarea nădejdilor de viitor. Totul trebuia să alcătuiască cuprinsul unui singur volum ultim, al IX-lea.

Dar, în cursa de întrecere, moartea a sosit mai devreme; volumul al IX-lea nu a fost scris.

Din materialul destinat ultimului volum, n'a rămas, pus pe hîrtie, decît o notiţă de cîteva rînduri scrise cu creionul. Dar C. Stere a povestit cîte ceva celor din jurul său. Şi din aceasta am reuşit a culege cele de mai jos.

R. C. Stere

*

„Ca o sîngerare istovitoare a trecut războiul; ca un foc pe mirişte a trecut, peste ogoarele basarabene, pîrjolul revoluţiei ruse.

Unirea Basarabiei, a Transilvaniei, a Bucovinei erau înfăptuite.

Exproprierea şi votul universal fuseseră legiferate.

In timpurile de neaşezare din anii 1922-1923, Răutu împreună cu un tovarăş tînăr se străduia să mobilizeze bunăvoinţele ferme pentruca printr'o acţiune energică şi hotărîtă, să asigure o aplicare a reformelor, care să scape ţărănimea de opresiunea şi exploatarea stăpînilor de pînă acum.

In parlament, în jurul lui Răutu şi a tovarăşului său închegase un grup, puţin numeros dar dinamic şi curajos, de oameni care le împărtăşau vederile şi voinţa.

Pentru „clasele diriguitoare" ameninţarea era serioasă.

Exploatînd atitudinea nonconformistă a lui Răutu din timpul neutralităţii şi războiului, organele „presei de ordine" prinseră subit a-l denunţa cu perseverenţă vindictei publice ca „trădător".

Christofor Arghir, în gazetă şi în viu graiu, nu-l mai numea decît printr'o singură vorbă: „neîmpuşcatul".

Ruptura cu Aurel Crăsneanu era definitivă, şi, acesta, dela înălţimea tribunii ministeriale, rosti pe un ton ridicat sentinţa: „Non bis in idem!".

La vreo cîteva zile după cuvîntarea lui Răutu în Cameră s'a produs atentatul.

Un student, dintre zelatorii fanatici ai „Apostolului", sună la uşa casei modeste din strada Sărata, cerînd să vorbească amfitrionului.

Luţa, care-i deschisese, neliniştită de privirile fugare şi nervozitatea tînărului, încercă să tăgăduiască prezenţa celui căutat. Dar, din cabinetul său de lucru, Răutu zărise zgomotul de glasuri şi se arătă în prag.

După o secundă de frămîntare mută, tînărul ridică mîna înarmată... In fulgerarea unei clipe, Răutu zări golul negru al ţevii, auzi o detunătură, simţi o izbitură formidabilă în piept şi se păbuşi.

. . . .

Neant.

. . . .

Nici timp, nici spaţiu, nici mişcare.

Beznă oarbă, mută.

Şi totuşi, o imensă tensiune, o supremă încordare, un tainic şi neînchipuit dor în zămislire, condensat ca o picurare din nesfîrşirea hăului mort, — din care, subit, porneşte o radiare de durere surdă.

Cu o sforţare lungă, trudnică, Răutu izbuteşte să între-deschidă pleoapele.

Alb... Cîmp de zăpadă?... Nu... Plafon înalt,... părete văruit,... pervazuri albe,... paturi,... noptiere lăcuite...

O figură omenească, o femee străină, înveşmîntată în alb îl priveşte atent... Spital!

Ce s'a întîmplat?

Incearcă să se ridice. Din piept răspunde o durere ascuascuţită ca un tăiş.

Infirmiera, cu un gest de spaimă conținută, îi impune nemișcarea.

Resemnat, rănitul închide ochii și se lasă în perne.

. . . .

Ca revenită din depărtări pustii, conștiința istovită încearcă să se regăsească, să restabilească propria continuitate, să se reașeze în timp și spațiu. Se agață de imaginele răzlețite, purtate de valurile amintirii. Ca un naufragiat, se încleștează de epave.

Zadarnice silinți!... Rămășițele de energie — prind a se scurge, a se topi.

Adoarme, leșină?

. . . .

Neant.

C. Stere

Patriotul Stere

Faptul că Stere și-a trăit cei mai mulți ani ai săi în Romînia este ceva mai întîi de toate nespus de ironic. Nicio țară *nu putea* fi mai nepotrivită cu firea lui, mai străină de mentalitatea lui. Ne vine aproape să pronunțăm, laolaltă cu proștii, cuvîntul trădare. A fost o adevărată trădare, *nu a lui* Stere *ci față* de Stere, această fantezie a destinului care a pus pe un revoluționar iubitor de riscuri să lupte într'o și pentru o țară unde riscul nu se găsește decît în dicționar și unde revoluțiile se fac fără ca nimeni să capete măcar un guturai.

Decît, tocmai această nepotrivire dintre om și mediu face interesul persoanei și soartei lui Stere. Dacă ar fi să-l definim printr'o formulă, am spune că Stere era un foarte ciudat amestec de străin și de patriot.

A fost un străin, pentru că standardul lui de viață spirituală îl obliga să privească moravurile romînești cu un ochiu de turist desvoltat.

Și a fost un patriot, pentrucă la el patriotismul era nu numai un ideal, ci aproape o profesiune. În fond, meseria lui Constantin Stere, meserie pe care a practicat-o cu regularitate timp de aproape cincizeci de ani, a fost patriotismul, naționalismul romînesc aplicat la diversele prrovincii asuprite și în deosebi la Basarabia.

Sunt din aceia care pronunță rar adjectivul „patriot". A-l spune tare socot că e o necuviință față de ceilalți, despre care aveam aerul să credem că nu-s. Afară de asta, a-ți iubi și sluji țara nu-i o ispravă eroică, ci o curentă împlinire de datorie elementară. A-ți plăti impozitele, a ține dreapta pe șosea, a-ți face serviciul militar nu sunt acte de naționalism. Însfîrșit a țipa pe toate acoperișurile că ne iubim „neamul", că ne adorăm și apărăm țărișoara noastră romînească etc., este exact ca și cînd o femee s'ar duce în piața teatrului și, înarmată cu un megafon, ar sbiera trecătorilor: „eu sunt femee cinstită:

afară de bărbatul meu legitim, eu nu mă mai culc cu absolut nimeni". Desigur, e un lucru foarte frumos, fidelitatea conjugală. Dar este indecent să faci declarații exprese pe această chestie.

Rominul are o vorbă, cu privire la un alt obiceiu prost; el zice așa: „acel care se laudă că n'a făcut asta, acela sigur mai face și astăzi". Spuneam adineaori că orice om este prezumat a fi patriot pînă la proba contrară. Ei bine, iată tocmai proba contrară.Cind cineva de dimineață pînă seara ne afirmă că este patriot, avem cea mai sigură dovadă că nu e...

* * *

Cîteodată, foarte rar, patriotismul nu mai e o simplă ascultare de legi, ci un fel de profesiune. Asta se intîmplă cind cineva, din iubire pentru țara lui, se expune la riscuri. Cind, pentru a sluji interesele Rominiei, un Romin se expune la moarte, la închisoare, sau măcar la ura altora.

Se expune la moarte sau la închisoare; dar să se noteze bine: e vorba numai de cazul cînd ar fi putut foarte bine să nu riște nimic. Militarul care moare pe front este patriot exact în măsura in care un magistrat nu fură sau un șofer nu intoarce pe dreapta. Soldatul nu are de ales între a risca și a nu risca.

A exxercita meseria de patriot presupune a putea alege între o viață liniștită, plină de belșug și de onoruri, și o alta, incomodă, făcută din frămintări și primejdii, o viață unde recolta e hula, ingratitudinea, amărăciunea de a fi fost neînțeles, prigoana ce duce la temniță sau la spînzurătoarea. A fi patriot înseamnă a alege acest soi de viață cînd puteai să-l fi ales pe cellalt;, a alege primejdia si lupta, pentru a cuceri țării tale un cîștig de demnitate, de teritoriu sau de avuție.

Stere s'a găsit în exact această situație. Asta s'a intîmplat de două ori: odată în Rusia, altădată în Romînia.

Pe vremea tinereții sale era bogat, socialmente bine situat (făcea parte din aristrocrație), eminentele lui daruri intelectuale il puteau duce la celebritate științifică și la acele voluptăți foarte apreciabile pe care le dau cugetarea și creația. In loc de asta, a renunțat la tinerețe (Stere n'a avut niciodată tinerețe; e primul și cel mai mare al lui sacrificiu pentru Romînia). A renunțat la moșiile părintești (care au fost confiscate de guvernul țarist). A renunțat la libertate și de mai multe ori și-a riscat viața. Pentru ce? Pentru că, de totdeauna, a fost obsedat de ideea naționalistă romînească. Citiți Enciclopedia Sovietelor la cuvîntul *Stere;* veți afla că niciodată el nu a fost socialist; doctrina lui a fost naționalismul romînesc, și condamnările suferite de dînsul izvorau din culpa de iredentist basarabean.

In Romînia, a avut din nou ocazia să aleagă. In 1916, el putea pleca la Iași. Avea situații de șef, peste Moldova, în numele partidului politic care se afla la putere (și ce putere!). La Iași ar fi fost unul dintre sutele de germanofili stimați. Prieten intim cu Ionel Brătianu, ar fi avut, în guvernul romînesc, o situație preponderentă. Decît, Stere, în momentul acela, a avut din nou prilejul să aleagă între interesele lui personale și riscurile patriotismului său impertinent. Ion Brătianu, care se gîndea la o infrîngere a Romîniei ca la o ipoteză foarte probabilă (pacea dela București a dat dreptate acestor aprehensiuni ale lui Brătianu) a făcut apel la Stere și i-a cerut să rămînă în Muntenia, pentru ca prestigiul persoanei sale să aducă Romîniei condițiuni mai puțin grele în caz de victorie nemțească. Stere, fără șovăire, a primit. Căci intrevăzuse putința unei obțineri, dela Germani, a Basarabiei. Și această Basarabie, Stere a obținut-o. Bine înțeles, acest succes i-a fost contestat. Istoricii alipirii Basarabiei pomenesc de zeci de nume, numai de al lui Stere, nu. Fireste, aproape toate acele nume erau în fond pseudonime de ale lui Stere (această păcăleală a suferit-o, în cartea sa, Doctorul Cazacu). In epoca păcii dela București, Stere parcă dobîndise darul ubicuității .Era simultan pretutindeni, în zece gazete, la zece tribune.

Mai tîrziu, Basarabenii, înnebuniți de teroarea regimului romînesc, îi reproșeau lui Stere că i-a vîndut regățenilor. Intre ciocan și nicovală, acuzat de trădare filo-regățeană de basarabeni și de trădare filo-basarabeană de regățeni, Stere și-a trăit ultimii cincisprezece ani atacat, hulit, ofensat de toată lumea. Suferea această nedreptate și această ingratitudine, dar nu-i părea rău de ce făcuse. Cu toată nefericirea provinciei de peste Prut, naționalistul Stere credea ferm că locul ei e alături de celelalte provincii romînești.

De altfel iredentismul lui nu fusese exclusiv basarabean. De îndată ce a scăpat din Rusia și s'a fixat la Iași, Stere și-a extins sistemul politic la toate provinciile locuite de Romîni. El devenă, în Romînia dinainte de războiu, cel mai aprig însuflețitor al legăturilor politice, sentimentale și culturale cu Ardealul. Fruntașii transilvăneni din acea vreme aveau pentru el o venerație aproape religioasă. Il admirau pentru trecutul lui revoluționar, pentru intinsa lui erudiție și pentru dreptatea cu care judeca toate conflictele delicate și complexe care surveneau pe atunci în viața politică ardeleană, conflicte pentru care se recurgeau aproape todeauna la avizul înțeleptului profesor ieșan. Se mergea la sigur că părerea lui va cumula maximum de demnitate și maximum de utilitate.

In 1905, prietenii lui înființează această revistă „Viața Romînească" unde pentru prima oară se institue rubrici fixe destinate fiecărei provincii romînești trăind subt dominație străină. Problema iredentistă preocupă grupul mai presus de orice. Firește, faptul că cele trei State care stăpîneau provincii romînești erau Austria, Rusia și Ungaria, adică trei țări reactio-

nare, dedea și un supliment social doctrinei naționaliste a lui Stere și a amicilor lui. Naționalism și democratism coincideau. Dar, încă odată, punctul de plecare era patriotic, nu social. Dacă cele trei țări ar fi fost nu Austria, Ungaria și Rusia, ci Franța, Suedia și Elveția, revendicările ar fi fost exact aceleași.

Cînd a izbucnit războiul din 1914, prima preocupare ideologică a lui Stere a fost situația cea nouă creată problemei iredentiste. Desigur, spune el, nimeni nu poate cunoaște desnodomintul dramei armate... Toată literatura de războiu a lui Stere va prezenta deci chestiunea subt formă de alternative, de dileme. „Dacă inving germanii... Pe de altă parte, dacă învinge Antanta..." „Dacă învinge Antanta grație Rusiei...; dacă învinge Antanta în ciuda defecțiunii rusești" (căci Rusia abandonînd lupta, sau explodînd, înlăuntru, subt dinamita revoluției sociale — acestea nu erau profeții, ci ipoteze curente de care toți teoreticienii sociali de pe vremea acea țineau sama; agramatismul sociologic al bărbaților de Stat romîni era singura pricină a mirării în fața acestor simple și banale presupuneri).

Așa dar: dacă învinge Antanta; dacă învinge Triplicea; dacă Antanta învinge fără Rusia; sau cu Rusia; sau dacă e înfrîntă din pricina Rusiei, etc., etc... Stere analiza toate aceste eventualități din punctul special de vedere al interesului Romîniei. Și conchidea că acest interes era să mergem cu Germania sau în cel mai rău caz să rămînem neutri. Problema pusă de el era tot vechea problemă a recăpătării provinciilor nealipite. Și toată această problemă depindea de situația din Rusia. Căci frica de a fi înghițiți de imperialismul țarist era singura pricină (dar o pricină deosebită de solidă) care ținea pe toți slavii din Impărăția habsburgică strîns uniți în jurul Impăratului. „Dacă o revoluție izbucnește în Rusia, Austro-Ungaria se desmembrează automat". Asta era o teorie curentă (Kautsky, Palacky, etc.) pe care numai istoricii romini o mai ignorau. Or, în caz de desmembrare a Austriei, provinciile romînești devenite disponibile, fatalmente ne revin nouă, indiferent de politica războinică făcută de Romînia. Iată de ce această politică trebuie să fie făcută în funcție de Rusia. Cade țarismul — problema iredentistă romînă se rezolvă pozitiv. Nu cade țarismul — problema iredentistă nu se mai pune; în schimb se repune vechea problemă a ocupației rusești. In acest caz, alianța cu Rusia nu poate însemna decît o anticipare asupra ocupației.

Evenimentele au dat drept, punct cu punct, socotelilor lui Constantin Stere.

1) Alianța cu Rusia a produs acea invazie de ruși în Moldova, care ne trimeteau, repetată de sute de mii de ori, dezolanta vorbă: „Nu äliați; prätiectori". Asta ne spunea nouă ultimul mujik rus cînd venea să ne ia cu japca o odaie, o vacă sau trei sferturi din cămara cu alimente.

2) In mod automat, revoluția rusească a adus realipirea Basarabiei, disolvarea spontană a Austro-Ungariei și alipirea, ca prin farmec, a Ardealului.

Rareori un om politic a avut dreptate în așa mare cantitate. Rareori un om pilitic a știut înfrunta mai multă ură și rezistență pentru reușita idealului său național. Rareori s'a fost intîlnit cazul unui om care, ca acesta, avînd de ales între cariera literilor, sau a științei, sau a politicei obicinuite, a preferat aspra meserie a patriotismului, a naționalismului cu orice preț.

Acest om a fost, în tot decursul existenței sale, numit trădător. Ponegritorii lui sunt de trei categorii: deliquenți, paraziți și gură-cască. Am asistat cum cele mai infamante învinuiri au fost aduse unuia din aprigii inamici ai lui Stere, fără ca învinuitul să găsească un singur cuvînt de desmințire. Am asistat la o insultare în public a lui Stere, din partea unui om a cărui singură activitate în viață a fost să avanseze în slujbă. Din a treia categorie face parte turma aproape necuvîntătoare a acelora care în inocența lor intelectuală iau drept bani-peșin marfa publicistică a negutătorilor de patriotism.

Dar puțin importă. Peste cîțiva ani, Istoria imparțială va păstra, din noianul de nume inutile, trei nume mari care fac cinste țării noastre: Maiorescu, Carp și Constantin Stere.

D. I. Suchianu

Ideologia lui C. Stere

„Problema a cărei rezolvare în primul rînd se supune generației noastre se poate rezuma în puține cuvinte: opera generației dela 1848 a rămas nedesăvîrșita".

Const. Stere

Sunt aproape treizeci de ani de cînd, în preajma răscoalelor țărănești din Martie 1907 și mai ales după răscoale, o vie polemică doctrinară s'a pornit între Const. Stere și grupul poporanist din jurul Vieții Romînești deoparte și socialiștii romîni de altă parte, asupra evoluției sociale a Romîniei.

Aceste vii discuții și polemici ideologice s'au născut și s-au desfășurat sub influența directă a doi factori de importanță socială istorică:

1. Apariția proletariatului în viața socială și politică și creiarea noului partid social-democrat după criza provocată de trecerea la liberali a „generoșilor". Noul partid social-democrat — format nu de intelectuali ci partid muncitoresc de clasă, independent față de celelalte partide — avea o nouă față politică și ideologică, îndreptându-și activitatea sa pe terenul construirii de sindicate, cooperative, etc.

2. Repetatele răscoale țărănești dela sfîrșitul veacului trecut și mai cu seamă din Martie 1907 — răscoale cari au desvăluit sîngeros toate contrazicerile economice și juridice ale agriculturii romînești și au pus brutal problema rezolvării democratice a chestiunii țărănești pe primul plan al preocupărilor sociale. „Anul 1907 a deschis o prăpastie înaintea ochilor celor mai neîncrezători, a arătat că sînt chestiuni sociale, sînt probleme grozave, cărora trebue să li se găsească soluția, sub pedeapsa celor mai mari și mai ireparabile dezastre. Și acum, afară de mici și neînsemnate excepții, toți sînt preocupați de găsirea soluțiilor" [1]).

1) Dobrogeanu-Gherea, „Neolobăgia" pag. 5.

Nu trebue desconsiderată influența pe care prima revoluție rusească din 1905 a avut-o asupra polemicii ideologice între poporaniști și socialiști. Această influență s'a manifestat nu numai din împrejurarea că protagoniștii polemicii — Const. Stere, Dobrogeanu-Gherea, Dr. C. Racovski — s'au format la școala diferitelor curente revoluționare rusești, dar și prin faptul că această revoluție a avut un puternic ecou în straturile muncitorești și mic burgheze dela noi din țară.

Dacă acești factori au născut și desvoltat curentele socialist și poporanist, ele au contribuit și, în parte, determinat înfrîngerea altor curente sociale. Astfel, cel mai important curent social înfrînt este acel reacționar — conservator — expresie a feudalismului romîn — care vedea tot răul în introducerea instituțiilor burgheze occidentale și ar fi dorit reîntoarcerea, parțială măcar, la instituțiile de altădată. Clasa marilor latifundiari și-a împletit interesele sale cu ale burgheziei în desvoltare și a trecut dela critica acerbă și nimicitoare a instituțiilor occidentale la susținerea noilor norme juridice, care aveau meritul de a statornici regimul de dominație burghezo-moșieresc, fără să știrbească pozițiile lor economice. Niciodată — poate — o îmbrățișare între doi fruntași politici nu a simbolizat mai mult împletirea intereselor a două clase ca îmbrățișarea dintre șeful partidului conservator și șeful partidului liberal în parlamentul romîn din Martie 1907.

Noile probleme puse de apariția factorilor sociali indicați mai sus și de înodarea burghezo-feudală au scos la suprafață în afară de curentul socialist — expresie a clasei muncitoare — curentul poporanist care, cum spunea Dobrogeanu-Gherea, domina opinia publică sub „multiple și variate forme și nuanțe, dela poporanismul conservator și antisemit, pînă la poporanismul democrat — înaintat, al celor grupați în jurul revistei „Viața Romînească".

Intr'o serie de articole intitulate „Social-democratism sau poporanism?" Const. Stere s'a străduit să arate că în Romînia, un partid de clasă muncitoresc — partidul social-democrat dinainte de răsboi — n'are nici o rațiune de existență și că singura mișcare serioasă ce are șanse de reușită în luptele sociale dela noi din țară este cea poporanistă. „Voi încerca în seria de articole ce urmează—scrie C. Stere în „Viața Romînească", 1907, No. 8—afirmînd punctul de vedere al „Vieții Romînești" pe care l-am numit *poporanist*, să cercetez, sine ira et studio, întrucît se poate justifica, din punctul de vedere al împrejurărilor concrete ale vieții noastre sociale și chiar în lumina concepțiilor socialiste, organizațiunea și activitatea unui partid social-democrat în Romînia".

Tema suținută de Const. Stere este rezumată în modul următor: „Marx, Engels și toți urmașii lor au declarat că socia-

lismul este expresia teoretică și politică a desvoltării industriale; în Romînia însă nu există decît o industrie foarte slabă, fără șanse de viitor, deci socialismul nu poate exista fiindcă el nu reprezintă nici un interes real. Muncitorimea industrială în orașele noastre e reprezentată în majoritate covirșitoare de meseriași, nu de „proletari" salariați ai fabricilor. In condițiunile desvoltării noastre economice este exclusă ipoteza că acești meseriași pot fi „proletarizați" de ftizica industrie „mare" dela noi [1]). Un partid social-democrat nu își poate găsi elementele necesare din care să se recruteze, într'o țară în care pe lîngă starea ei înapoiată socială, culturală, și politică — categoria socială a muncii e reprezentată exclusiv de țărani și meseriași, cu toate însușirile, caracteristice ale acestor clase [2]). Nu putem avea elementele sociale pentru formarea unui partid social-democrat care să fie în stare de a urmări, prin sine însuși, cucerirea puterii politice sau cel puțin înrâurirea directă asupra mersului afacerilor publice [3]). Poporanismul este acela care exprimă în mod desăvîrșit interesele celor 6 jumătate milioane de țărani, prin urmare și a poporului romîn întreg".

Acestei teme i s'a răspuns pe larg de către socialiștii romîni și în special de Dr. C .Racovski: „Socialismul este productul *evoluției capitaliste* în deobște și nu numai al industriei mari. De altă parte: socialismul nu reprezintă interesele actuale și viitoare numai ale proletariatului industrial ci al întregului proletariat din industria mare ori mică, din agricultură, comerț, transport și căi de comunicație etc. cît și ale acestor straturi sociale — mici proprietari din sate și orașe — cînd interesele lor economice și politice se aseamănă și merg paralel cu interesele proletariatului... Condiția necesară, fără de care socialismul n'are nici o rațiune de a fi este modul de producțiune capitalist cu toate consecințele lui... Intrebarea care se pune este următoarea: există sau nu în Romînia producțiune capitalistă în senzul cel mai larg al cuvîntului? Da" [4]).

* * *

Const. Stere tăgăduia posibilitatea de desvoltare a capitalismului în Romînia, în special desvoltarea industriei — singurul domeniu capitalist pe care Const. Stere îl concepea în aceia vreme: „numai interesul, ignoranța sau o ideie fixă de maniac poate explica visul industrializării Romîniei".

1) C. Stere, „Viața Rom." Aprilie, 908, pag. 61.
2) Idem, Ianuarie 1908, pag. 54.
3) Idem, pag. 55.
4) Dr. C. Racovski. Poporanism, socialism și realitate. „Viitorul Social" No. 11—12, anul 1908.

Pentru a înțelege întreaga evoluție a poporanismului lui Stere, este necesar de evidențiat că Stere s'a înșelat în această privință. *Insuși poporanismul lui Stere a fost produsul infiltrării relațiilor capitaliste la noi în țară, a problemelor puse de ciocnirea forțelor sociale isvorite din evoluția acelor relații cu forțele sociale bazate pe relațiile iobago-feudale.*

Să vedem cît de desvoltate erau forțele producătoare capitaliste la noi la începutul veacului acesta, — progresele realizate de industria capitalistă în acea perioadă.

Dacă luăm statistica dela 1906 despre *marea industrie*, vom găsi că în 1866 ea nu exista deloc iar pînă la 1887, adică în timp de 21 ani, s'au ridicat 173 întreprinderi — cîte 8, 2 pe an; dela 1887 pînă la 1893 alte 83 întreprinderi noi, cîte 14 pe an; dela 1893 pînă la 1906 alte 215 întreprrinderi noi, adică 18 pe an. Aceste 471 mari întreprinderi industriale reprezentau un capital fix de 214 milioane lei, un capital circulant de 143 milioane lei, adică un capital total de 357 milioane lei plasat în marea industrie. (Este vorba de moneda *leu* de dinainte de răsboi, deci leu-aur). Numărul personalului ocupat era de 37635 persoane clasificate în 2303 personal administrativ și conducător și 35322 lucrători dintre cari 6105 lucrătoare.

Aceste cifre sunt dedesubtul adevărului, serviciile de statistică oficiale fiind pe vremea aceia mult mai slab organizate decît astăzi. Statisticele particulare ce se publicau din timp în timp arătau o mult mai mare desvoltare a industriei capitaliste. Arătau că numai în industria petroliferă producția a crescut dela 180 mii tone cît era în 1898 la 1.130.000 tone în 1907 — iar capitalul învestit s'a urcat dela 185 milioane cît erau în 1906, la 218 milioane anul următor.

Această desvoltare a capitalismului în industrie a dat naștere unui proletariat cu o importanță numerică ce se ridica în 1906 — după datele subadevărate ale statisticii oficiale — la 37365 numai în industria *mare*. Acestora trebue însă adăugat personalul ocupat în industria mijlocie și mică ce se ridică, după statisticile din 1902, la un număr de 44168 lucrători și ucenici. Nu au fost socotiți impegații de toate categoriile din căile ferate (afară de ateliere) nici personalul tranwayelor din București, Iași, Brăila, Galați, nici salariații angajați în comerț, navigație, porturi, mine, etc., cari ridică numărul muncitorilor salariați la cel puțin 3-400.000.

Dar nu numai în industrie s'a desvoltat capitalismul, ci procesul de desvoltare al capitalismului a pătruns și în agricultură și a introdus în mijlocul relațiilor iobago-feudale, noui relații de producție, relații capitaliste.

S. Timov, în lucrarea sa „Problema agrară în Romînia (Anti-neoiobăgia)" arată cum elementele desvoltării capitalismului în agricultură și-au găsit expresia „întîi, în înlocuirea

treptată a arendei în natură prin arenda în bani, — al doilea, în transformarea treptată a marilor moşii în mari exploatări agricole — al treilea, în creşterea numărului lucrătorilor salariaţi în agricultură şi — al patrulea, în micşorarea proporţiei culturii de cereale şi mărirea proporţiei culturii intensive în sistemul general al agriculturii" [1])

Procesul de pătrundere a capitalismului în agricultură a fost descris cu multă justeţe de către d-l C. Garoflid în Noembrie 1907, în critica pe care d-sa a adus-o proiectului de lege pentru învoielile agricole:

„Piedicele şi cu deosebire îngreuiarea formelor contractelor prin care se plăteşte munca prin pămînt sau prin împărţeala produsului, pe de o parte; iar pe de alta reglementarea muncii pe bani gata oferind mai multă siguranţă în viitor capitalului, va determina pe marii explotatori să mărginească din ce în ce mai mult pămîntul oferit la învoială plugarilor şi să cultive cît mai mult în bani pe socoteala lor... Capitalul începe să devie mai puţin rar şi agricultura noastră îl întrebuinţează din ce în ce mai mult.... Această evoluţie se făcea încet... acum însă va fi grăbită" [2]).

Odată cu începutul de trecere dela relaţiile de producţie iobago-feudale (arenda în natură, dijmă deavalma, dijmă la tarla, rusferturi etc.) la relaţiile de producţie capitaliste, s'a desvoltat, urmare firească a procesului de pătrundere a capitalismului în agricultură, un proletariat şi semi-proletariat agricol. Noile relaţii capitaliste în agricultură nu au înlăturat relaţiile iobago-feudale ci s'a împletit cu ele, ducînd trai comun pînă în zilele noastre.

* * *

Const. Stere s'a înşelat asupra posibilităţii de desvoltare a capitalismului în Romînia, nu a văzut procesul de infiltrare şi întărire a relaţiilor capitaliste precum nu a văzut naşterea şi desvoltarea proletariatului romîn industrial şi agricol.

Dar din ce reiese că poporanismul lui Stere este produsul ciocnirii forţelor sociale isvorîte din relaţiile capitaliste cu forţele sociale iobago-feudale?

Manifestările sociale ale noilor forţe chemate la viaţă de evoluţia relaţiilor capitaliste isbiau din ce în ce mai mult în structura societăţii înapoiată şi încătuşată în relaţiile politice şi juridice care opreau desvoltarea lor. Pătrunderea şi întărirea din ce în ce mai mare a relaţiilor capitaliste în producţie; —

1) S. Timov. Problema agrară în România (anti-neoiobăgia). Capitol publicat în Agrar. Probleme editată de Institutul Agrar internaţional, Moscova, 1 Band. — 2 Heft, 1928.

2) Const. Garoflid. — Chestia Agrară în România pag. 121—122.

apariţia proletariatului şi manifestările [1]) sale crescînde în lupta pentru revendicările economice şi politice (8 ore de muncă, condiţiuni de muncă şi salarizare, vot universal, libertate de organizare sindicală şi lichidarea corporatismului medieval în industrie); — desele răscoale ţărăneşti dela sfîrşitul veacului trecut pînă la 1907, răscoale în fruntea cărora se aflau chiaburimea şi fruntaşii satelor şi cari răscoale reclamau lichidarea feudalismului prin desfiinţarea marei proprietăţi latifundiare şi împroprietărirea ţărănimii, iar pe teren politic acordarea votului universal — au pus în faţa tuturor claselor sociale problema orientării lor de clasă pe drumul desvoltării Romîniei.

Proletariatul — deşi tînăr politiceşte, folosind experienţa clasei muncitoare din alte ţări şi formîndu-şi propria lui conştiinţă de clasă în lupta împotriva exploatării la care era supus — s'a afirmat ca factor activ, acţionînd atît împotriva burgheziei cît şi împotriva structurii ţării. Formîndu-şi propriul său partid politic de clasă tindea să-şi afirme—confuz încă şi neînţeles chiar şi de conducătorii săi din aceia vreme — rolul de conducător al ţărănimii pentru reformele sociale burghezo-democrate (exproprierea moşierilor şi împroprietărirea, votul universal etc.). Ameninţarea directă ca lupta proletariatului şi ţărănimii să ducă dincolo de interesele de clasă ale burgheziei, a contribuit în mare măsură ca burghezia să-şi lege destinele sale de ale elementelor feudale şi să-şi împletească interesele sale cu ale feudalilor, renunţînd la desăvîrşirea revoluţiei burgheze.

Vintilă Brătianu, analizînd în Ianuarie 1913 criza de stat provocată de răscoalele ţărăneşti din 1907, îşi da perfect seama de importanţa politică a proletariatului şi de tendinţele sale de clasă: „Uitarea învăţămintelor ce ar fi trebuit să tragem din revoltele de la sate din 1907 se agravează prin faptul că în viitor trebue să ţinem seamă şi de massele muncitoreşti dela oraşe, mai lesne de aprins şi de revoltat. Sporirea meseriilor şi mai cu seamă crearea unei vieţi industriale au concentrat şi la noi masse de lucrători. Grevele, mişcările sindicale sunt probe evidente ale acestei mişcări... Revoltele neorganizate din 1907 pot găsi o organizare la oraşe şi deci să ia în viitor nu un caracter de revoltă ci de revoluţie. O criză economică, o scădere a salariilor şi lipsa de muncă pot fi scînteia care să aprindă o atmosferă încărcată" [2]).

Elementele burgheze radicale şi progresiste — sprijinite mai ales pe burghezia sătească şi mijlocie — s'au opus cel mai mult feudalismului şi s'au întîlnit în acţiunea lor pentru demo-

1) Cităm doar indicaţia dată de ziarul conservator „La Roumanie", care spune că numai în anul 1905 şi doar în Capitală au avut loc 56 greve muncitoreşti conduse de socialiştii din jurul gazetei „Romînia Muncitoare".

2) Vintilă Brătianu. Criza de Stat 1900—1907.—1913.

cratizarea țării cu proletariatul ce isbia atît în relațiile politice și juridice feudale cît și în capitalism. Desorientate de această intîlnire, parte din elementele burgheze progresiste au dus mai departe, șovăind, acțiunea lor opusă lagărului comun burghezo-feudal, dar fără să se alăture acțiunii proletariatului. Pierzîndu-și baza socială au dispărut ca factor politic după răscoalele din 1907. Cei mai înaintați exponenți ai acestor elemente erau reprezentați prin curentul democrat Vasile Kogălniceanu-Vălescu etc.

O parte însă din elementele progresive ale burgheziei, în fața apariției proletariatului ca factor politic-social activ, au capitulat complet față de reprezentanții capitalismului industrial și bancar pe care totuși îl urau. Au fost apoi înghițiți de partidul liberal — partid caracterizat foarte bine de către Petre Micescu în „Viitorul Social" din Martie 1914: „partid de conservare socială, care încearcă să împace interesele deopotrivă de scumpe pentru dînsul, ale marei proprietăți cu acele ale capitalismului propriu-zis".

Curentul poporanist reprezenta elementele burgheze radicale și progresiste sprijinite pe burghezia sătească și mijlocie, opuse feudalismului, neinteresate în desvoltarea capitalismului industrial și cari reacționau împotriva proletariatului care din lupta pentru democratizarea țării și ridicarea păturilor țărănești sărace își întăria platforma luptei împotriva burghezo-moșierimei ca regim social.

Poporaniștii își îndreptau privirile spre ridicarea unei burghezii țărănești în care își puneau speranța democratizării țării: „Dacă este la noi o clasă care sufere adînc de orientalismul vieții noastre publice ,de neînfrînata gospodărie a oligarhiei întemeiate pe principiile electorale, de lipsă de legalitate și dreptate, — aceasta desigur e țărănimea care, ea mai ales, poate numai cîștiga din democratizarea instituțiunilor noastre politice, legată cu stabilirea, însfîrșit, a domniei legilor, a administrațiunii corecte și a justiției neprihănite" [1]). Iar în țărănime, vedea în primul rînd „fruntașii satelor": „ridicați deasupra mulțimii, într'o situație materială mai prosperă, cu multă autoritate în mijlocul consătenilor ,fruntașii satelor" [2]) pe cari îi compară cu acea „yeomanry", a cărei însemnătate pentru luptele politice din veacul al XVII din Anglia o scoate la iveală Friedrich Engels"

Dăm aci o caracterizare a poporanismului romîn dată de Dobrogeanu-Gherea în Neoiobăgia: „Sub cuvîntul și pretextul de reprezentant al intereselor poporului țărănesc (de aci și denumirea de poporanist) în fond el reprezintă mai ales interesele burgheziei țărănești, iară pe ale imensei majo-

1) Viața Romînească 1908 No. 1, pag. 64, Const. Stere, „Social-democrației sau poporanism".
2) Idem, pag. 65.

rități, pe ale țărănimii desmoștenite, le reprezintă numai întrucît sunt în armonie, sau cel puțin nu se ciocnesc cu cele dintîi. Cînd însă această ciocnire se ivește, poporanismul trece de partea burghezimii sătești, împotriva mulțimii".

* * *

Sunt unii înclinați a considera poporanismul romîn un soi de „marfă de import" de proveniență rusească, adusă de Stere din mijlocul poporaniștilor ruși și transplantată aci, în mediul intelectualilor idealiști și generoși cu dragoste de țărani, deci un curent ce nu a avut nici o bază socială proprie în Romînia și a trebuit să dispară pe măsură ce influența poporaniștilor ruși se îndepărta în timp.

Nimic mai greșit decît aceasta. Poporanismul, produs al ciocnirii dintre anumite forțe sociale, a apărut în foarte multe țări în momentul social în care relațiile capitaliste erau puternic infiltrate în viața socială fără însă să domine efectiv, feudalismul își avea încă poziții puternice iar proletariatul apăruse în viața politică și socială fără a fi ajuns încă la maturitate politică. Neîncrederea în capacitatea de desvoltare a industriei și tăgăduirea rolului proletariatului, care luptînd pentru interesele sale de clasă, luptă pentru interesele întregei națiuni, este comună și îmbracă chiar aceiași formă în Rusia ca și în Bulgaria și Serbia, în Romînia ca și în Germania anului 1848. Tot ce s'a spus de către Stere în 1907-908 despre viitorul industrial al Romîniei le-au spus în termeni identici poporaniștii germani despre țara lor. Acest punct a fost pus în evidență deplină de Plechanof în lucrarea sa „Desvoltarea concepției marxiste în istorie" apărută în 1894 în Rusia și subliniat de dr. Racovski în „Viitorul Social", 1908, în cursul polemicei poporaniștilor și socialiștilor romîni. Interesant că în Rusia, Bulgaria și Serbia polemicile între poporaniști și socialiști se învîrteau în jurul aceleași chestii: este sau nu posibilă o mișcare social-democrată în țara respectivă?.

Dr. C. Racovski arată în termenii următori cum poporaniștii germani dela 1848 făceau aceleași confuzii ca și poporaniștii ruși, ca și poporaniștii romîni în frunte cu Const. Stere: „Ei considerau că dacă noi socialiștii socotim proletariatul industrial ca cel mai *interesat* și cel mai pregătit, prin viața sa, pentru realizarea scopurilor socialiste, prin aceasta noi eliminăm dela luptă celelalte straturi sociale. In realitate noi nu facem decît să le invităm a da concurs proletariatului. Și țăranii și micii proprietari pe cari îi amenință capitalismul, cu toții trebue să priceapă că în izbînda proletariatului este chezășia propriei lor izbînde. De altă parte, acțiunea proletariatului are, alături de scopurile sale finale, și scopuri imediate ca in-

troducerea votului universal și a unei serii întregi de reforme sociale și fiscale cari corespund și intereselor celorlalte elemente sociale"[1]).

* * *

Constantin Stere a văzut cu o claritate deosebită că cea mai importantă piedică în desvoltarea Romîniei este faptul că burghezia romînă nu și-a desăvîrșit propria ei revoluție. In fruntea unuia din ultimele capitole ale studiului său „Social-democratism sau poporanism[2])" pune cu un motto următoarele cuvinte: *„Problema a cărei rezolvare în primul rînd se impune generației noastre se poate rezuma în puține cuvinte: opera generației dela 1848 a rămas nedesăvîrșită"*. Și mai departe explică: „Introducerei formelor de stat modern nu i-a urmat democratizarea tuturor instituțiunilor vieții publice, înrădăcinarea democratismului în viața poporului însăși, în legislație, în funcționarea întregului aparat administrativ și politic, cu alte cuvinte: massele populare au rămas aproape cu desăvîrșire străine vieții politice; nu numai că suntem încă departe de guvernarea poporului prin sine însuși, dar toate „libertățile" înscrise pe fațada edificiului nostru constituțional n'au pătruns încă nici în realitatea vieții, în adîncimile ei, nici măcar în conștiința poporului".

Intr'adevăr atunci — ca și acum de altfel — sarcina cea mai importantă care stă în fața elementelor progresiste în Romînia a fost — și este — desăvîrșirea revoluției burgheze. Precum am văzut, Stere considera că desăvîrșirea revoluției burgheze ar fi îndeplinită prin introducerea reformelor sociale de ordin politic (democratizarea instituțiilor etc.) fără să condiționeze aceasta de reforma democratică a problemei agrare, deși vorbește la un moment dat de „emanciparea economică" a țărănimei: „Țărănimea emancipată de sub presiunea împrejurărilor actuale, puternică economicește, așezată temeinic pe pămîntul părinților...." Or, una din cele dintîi condițiuni de lichidare a rămășițelor iobago-feudale, de desăvîrșire a revoluției burgheze este rezolvarea democratică a chestiunii țărănești prin exproprierea complectă și fără despăgubiri a tuturor moșiilor și repartizarea lor fără plată țăranilor săraci sau cu pămînt puțin, odată cu înzestrarea lor cu posibilitățile tehnice de producție (unelte, vite, etc.).

Constatînd că „opera generației dela 1848 a rămas nedesăvîrșită", căror forțe sociale sau, cum spune Stere, căror

1) Dr. C. Racovski. „Poporanism, Socialism și realitate." Viitorul Social 1908, No. 11—12.

2) Const. Stere. Viața Romînească, anul 1908 No. 1.

„elemente sociale pozitive" le revine sarcina progresivă și revoluționară de a desăvîrși această revoluție?

Const.Stere a făcut greșeala imensă, greșeala fundamentală din care au pornit toate pozițiile greșite din viața sa, că a scos proletariatul — de plano — din numărătoarea factorilor sociali cari au menirea de a desăvîrși revoluția burgheză: „poate lua asupra-și această sarcină, în Romînia de astăzi, un partid social democratic, sau mai bine zis: o poate el pune pe umerii cîtorva sute sau mii de bieți „proletari" născuți din veșnicele și fantasticile „avantaje" și „încurajări" ale industriei noastre?" și răspunde „această sarcină, vădit, întrece strivitor puterile virtuale ale unui partid social democrat în Romînia". Această sarcină nu și-o poate lua nici țărănimea, căci după cum spune Stere „această clasă, singură, niciodată nu a putut să ia asupra-și vre-o inițiativă sau să aibă măcar un rol mai activ în luptele politice". Atunci?, lată atunci elementele sociale pozitive cari — după Stere — trebue să vină în sprijinul țărănimii pentru desăvîrșirea „operei generației dela 1848".

„In sînul țărănimei noastre se poate observa diferențierea unui nou element social — al *fruntașilor satelor* ...într'o situație materială mai prosperă... sîmbure al viitoarei mici burghezii rurale — oricît de mult s'ar putea desvolta în urmă germenii antagonismului de interese între ei și obștie — pentru moment sufăr alături de obștie toate neajunsurile situațiunii actuale și, în marea problemă politică a zilei, interesele lor coincid cu ale obștei. Pe acești fruntași îi jignește adînc situația lor intolerabilă în toate privințile, îi demoralizează și înjosirea acestui „parlamentarism" în care nu se găsește loc pentru ei; îi exasperează lipsa de viață cetățenească la sate, nesiguranța isvorîtă din disprețul legilor și abuzurilor administrative; îi înăbușe mai ales neputința oricării expansiuni și înălțări în acest regim care nu sufere stări intermediare între gloata robită și o mînă de patentați ai oligarhiei privilegiate și care mereu îi amenință, pe ei înșiși sau pe copiii lor, să-i afunde din nou în gloată — regim ce oglindește atît de minunat repartizarea proprietății noastre funciare".

„Alături de elementele mai viguroase ale țărănimii își găsesc locul lor firesc, între fruntași, și *intelectualii satelor, în primul rînd învățătorii și preoții*, pe care îi strivește mecanismul nostru politic și social deopotrivă cu țăranii și care simt prea dureros nepotrivirea între însemnătatea morală și socială a misiunii lor și înjosirea și mizeria, pe care fatal trebue să o împartă cu o țărănime ticăloasă și robită, pentru a nu-și da seama de solidaritatea ce o leagă în momentul de față cu obștia, în lupta pentru desrobire".

„Iar în orașe, vădit, aceiași menire o are *mica burghezie*. Interesele materiale ale micii noastre burghezii orășenești se

află, vădit, într'o strînsă atîrnare de prosperitatea clasei țărănești. Mica burghezie suferă și ea foarte mult din cauza lipsei de adevărată viață cetățenească, din cauza atotputerniciei oligarhiei privilegiate, a nesiguranței izvorîte din ilegalitățile și abuzurile administrative și are cel puțin tot atîta interes ca și țărănimea și fruntașii satelor, de a lupta pentru reformele democratice [1])".

Deci, după Const. Stere, „elementele sociale pozitive cari constitue acele forțe active pe cari trebue să se razime generația de azi pentru desăvîrșirea operei generației dela 1848" sunt: *fruntașii satelor, mica burghezie orășenească și mai ales intelectualii.* Citînd din Karl Marx care a spus că clasele sociale ce se află în fruntea mișcării pentru o nouă ordine socială reprezintă nu numai interesele sale egoiste, ci interesele societății întregi, care are nevoie de această nouă ordine sub amenințare de pieire, Const. Stere vroia să demonstreze cu Marx în mînă, bazat mai ales pe citatul acestuia că „în revoluția engleză din veacul al XVII-lea și în cea franceză din veacul al XVIII-lea, burghezia era aceia clasă care în adevăr s'a pus în fruntea mișcării" că factorii revoluționari în țara romînească sunt cei mai sus enumărați. „Caracteristica situațiunii claselor mijlocii și a celorlalte elemente progresiste în toate aceste momente istorice constă în faptul că interesele lor particulare coincid cu interesul propășirii sociale generale și că astfel aceste clase se ei nu poate figura în bilanțul forțelor active ale societății întregi" [2]). „Această categorii sociale formează puterea cea mai însemnată, elementul vital al armatei democratice; și izbînda nu poate rezulta decît din colaborarea strînsă între ele, din organizarea și disciplinarea lor politică [3])".

Cît despre rolul proletariatului în lupta pentru democratizarea țării și desăvîrșirea revoluției burgheze, Stere îi rezerva un rol cu totul auxiliar și de importanță minimă: „Din toată analiza situațiunii noastre politice interne rezultă prin urmare, că și proletariatul nostru industrial — atît de neînsemnat numericește și slab politicește — întrucît i se impune vr'un rol politic în momentul de față al desvoltării noastre politice și sociale, nu poate, fatal, face altfel decît să-și unească puterile sale cu grosul armatei democratice. Fiindcă altfel, el nu poate figura în bilanțul forțelor active ale societății; nu poate fi un factor al progresului politic și social [4]).

Problema a cărei rezolvire Const. Stere o punea imperios în fața generației dela 1907, problema desăvîrșirei revoluției

1) Const. Stere. Social-Dem. sau pop. „Viața Rom." Anul 1908, No. 1. pagina 64-65-66.
2) Idem. pag. 63.
3) Idem. pag. 71.
4) C. Stere. Social-Dem. sau pop. „V. R." 1908 No. 1. pag. 71-72.

burgheze — stă tot așa de imperioasă astăzi în fața generației noastre. Tot cu atîta tărie, astăzi ca și atunci, „problema covîrșitoare în însemnătate pentru noi este problema agrară" cu toate că între timp s'au îndeplinit „reforme" agrare cari însă nu au clintit de loc regimul burghezo-moșieresc și n'au înlăturat puternicile rămășițe feudale. Iar țărănimea cu fruntașii satelor împreună, mica burghezie orășenească și intelectualii sunt factori sociali „din a căror colaborare strînsă, din organizarea și disciplinarea lor politică, va rezulta izbînda". Aceste toate au fost văzute limpede de Stere (deși el punea greutate pe fruntașii satelor, nu pe țărănimea săracă). *Constitue meritul cel mai mare al lui și îl deosebește de toți ceilalți burghezi radicali.*

Dar ceiace nu a văzut Stere — pentrucă nu a sesizat procesul de desvoltare al capitalismului — a fost rolul proletariatului care în lupta pentru democratizarea țării, pentru desăvîrșirea revoluției burgheze în Romînia este factorul politic și social cel mai activ și căruia îi revine în primul rînd sarcina pe care Stere i-o contesta. Partidul proletar stă astăzi pe platforma ideologică și de acțiune care, pornind dela analiza marxistă a structurei sociale a țării noastre, stabilește că dominația de clasă dela noi e dominația burghezo-moșierească, iar sarcina care stă în fața proletariatului romîn este desăvîrșirea revoluției burgheze ca o condiție de trecere mai departe la revoluția proletară. Iar una din cele mai importante condiții în atingerea acestei sarcini, dacă nu este cea mai importantă, este „colaborarea strînsă, organizarea și disciplinarea politică" a proletariatului cu celelalte categorii sociale interesate la „desăvîrșirea operei generației dela 1848" și în special alianța dintre proletariat și țărănime. Este foarte semnificativ că astăzi, cînd forțele reacționare uneltesc pentru distrugerea puținelor libertăți și drepturi democratice de care ne bucurăm, din rîndurile proletare a ieșit prima chemare de concentrare a tuturor forțelor democrate într'un singur front de apărare activă a democrației.

* * *

Const. Stere, deși trecut la liberali, nu s'a contopit în acest partid. A rămas același burghez-progresist opus feudalismului și revoltat împotriva împletirii de interese burghezo-feudale, dar opus în același timp proletariatului. Faptul că era opus în același timp tuturor forțelor sociale de clasă din Romînia — fără însă ca niciun moment să renunțe la idealul său de democrație rurală — a făcut ca Stere să nu se adapteze niciunui mediu politic, să fie permanent hulit chiar în mijlocul taberei în care se găsea.

Colaborator principal al lui Ionel Brătianu la toate pro-

iectele de largi reforme democratice enunţate de partidul liberal înainte de răsboi, Const. Stere nu s'a regăsit in nici una din „realizările" acestor reforme-realizări reacţionare cu totul opuse idealului său democratic poporanist. Fruntaş doctrinar al partidului naţional-ţărănesc, în care a văzut la un moment dat instrumentul politic de realizare a „desăvârşirii operei dela 1848", l-a părăsit în împrejurările şi condiţiunile cunoscute, fără ca marea lui personalitate să fi reuşit să desvolte un curent propriu doctrinar în mijlocul celor pe cari totuşi îi domina ca inteligenţă şi putere de muncă.

Ultimii ani ai vieţii sale l-a găsit pe aceleaşi poziţii burghezo-progresiste pe care se afla cu treizeci de ani în urmă, sprijinindu-se pe aceleaşi „elemente sociale pozitive" în strădaniile lui de închegare a unui partid ţărănesc democratic şi radical. Dar momentul social de astăzi este mult diferit de cel din 1907, forţele sociale în luptă s'au desvoltat. Şi nu este o simplă coincidenţă că cei grupaţi în jurul lui Stere în ultimii ani ai vieţii lui, aşa zişii „sterişti" se găsesc astăzi pe poziţiile cele mai progresiste ale burgheziei, cei mai apropiaţi unei acţiuni comune cu factorii sociali cari au într'adevăr misiunea istorică a desăvârşirii revoluţiei burgheze în Romînia.

* * *

Polemica dintre Const. Stere şi socialişti, dela începutul acestui veac descoperă pe Stere în adevărata lui lumină, descoperă gîndirea lui căreia i-a rămas consecvent pînă la sfîrşitul vieţii sale, precum desvăluie cauza socială a fenomenului Stere în istoria luptelor de clasă din Romînia.

La capătul studiului său „Social-democratism sau poporanism", nu putea să nu simtă că aprecierea sa asupra evoluţiei sociale a ţării nu corespunde întocmai realităţii desvoltării capitalismului în Romînia. Şi nu fără temeiu încheindu-şi seria de articole ,a adăugat: „Cu vremea, desigur, se va da pe faţă că mi s'au strecurat constatări de fapt greşite, aprecieri nejustificate, generalizări pripite. Adevărul nu ni-l pot da decît cercetările laborioase, căutările stăruitoare şi nepregetate, adesea ale multor generaţii. Dar... oricine, al cărui cuget e frămîntat de căutarea unui fir conducător, de trebuinţa morală de orientare, e dator să-şi spună cuvîntul. Mi-am făcut datoria [1])".

Const. Stere nu avea — cum spunea dînsul — „prezumţiunea naivă că mi s'a deschis tot adevărul şi că mi-a fost dat să spun ultimul cuvînt în această privinţă".

1) C. Stere. Social-Dem. sau popor. „Viaţa Rom." 1908, Aprilie.

Noua clasă socială, pe care Stere o ignora şi căreia îi contesta importanţa în democratizarea ţării şi desăvârşirea operei generaţiei dela 1848, clădeşte astăzi — pentru a încheia studiul de faţă cu aceleaşi cuvinte cu care Stere şi-a încheiat seria de articole — „corpul doctrinal potrivit trebuinţelor şi aspiraţiunilor neamului, dar fără să ne îngrădească calea largă şi luminoasă a progresului universal".

Şt. Voicu

Profesorul C. Stere

1914. Eram pe-atunci cițiva studenți la facultatea de drept din Iași. Poate douăzeci. Mai erau ei „studenți ambulanți" care veneau pentru examene la Iași, cu iluzia că acolo nimeni nu cade, după cum în nu știu ce insulă a fericirei din Japonia, nimeni nu moare. Dar aceia nu ne încurcau la cursuri.

„Domnul Constantin Stere" era profesor de drept constituțional.

Aproape toți eram formați la școala judecății și ideilor lui. Din clasa 4-a de liceu, cititori ai „Vieții Romînești".

In ziua în care apărea, teancul de reviste era adus, pe cînd noi eram la dejun, în sufrageria liceului internat, și era așezat pe o masă de lîngă ușă, singura masă liberă.

In ziua aceia nici nu puteam mînca. Ne uitam mereu la teancul de reviste. Ce-o fi conținînd? Are ceva Sadoveanu? Ce-o fi avînd? Care-i sumarul? Dar Topîrceanu?...

Pe-atunci, așa erau băeții de liceu, „degenerați". Citeau „Viața Romînească" și se lăsau modelați sufletește de Stere, de Ibrăileanu, de Sadoveanu, de Goga cel de-acum două zeci și trei de ani.

Pe-atunci, făcînd așa, nu eram nici comuniști, nici măcar trădători. Nu eram chiar nici suspecți. Poate eram de „stînga" fără să ne dăm seama, fiindcă pe-atunci direcțiile acestea laterale: dreaptă, stîngă, erau numai la drumuri, la vehicule și subt o altă denumire mai rustică, la animale.

Inchiși în internat, pe Stere, — de altfel ca și pe ceilalți, — nu-i vedeam nici odată. Ii știam numai din fotografii. Colegul Alexandru Carp, care era rudă cu Ibrăileanu, îi cunoștea pe toți, îi vedea la el în casă. Ba, mi se pare se ducea și pe la redacție.

Din cauza asta Alexandru Carp căpătase pentru noi, un mare prestigiu literar. Era oarecum în tainele zeilor.

Căci pe vremea aceia, — care-i parcă dinainte de potop, scriitorii dela „Viața Romînească" erau pentru noi, elevii de liceu, adevărați supra-oameni. Era o vreme cînd elevii nu se simțeau micșorați stimînd sau adorînd pe cei mari, și nici nu se înghesuiau să le ia locul pe glob. Literatura ca și ideile publicate

în „Viața Romînească" erau pentru noi, pentru curiozitatea noastră speriată și înclinată spre epopeie, ca o treabă misterioasă de zei.

C. Stere ne impresiona mai zguduitor de cît toți. Nu-l văzusem, nu vorbiserăm cu el, dar parcă-i simțeam de departe energia lui clocotitoare, și parcă suflarea lui tare de om solid care urcă un pisc.

In impresiile noastre, „noțiunea Stere" era admirație umilă, atracție severă și imperativă, dar și o teamă. Nu știu de unde veneau aceste simțăminte. Erau și pe atunci legende. Și noi le primeam fără control, cu imaginația noastră.

Stere ținea cursurile într'un amfiteatru mic. Jos era o masă lungă și un scaun. Intre masă și șirurile de pupitre era un spațiu destul de larg pentru trecere.

Cînd a intrat întîi Stere, am avut toți o mare bucurie, ne simțeam crescuți în ochii noștri; importanți... Și ne-am uitat furiș unul la altul.

Stere n'a stat niciodată la masă cea lungă de jos, nici pe scaun.

Profesorul Stere se plimba, de la ușă pînă la geam, în fața pupitrelor.

Călca apăsat, cu capul în jos, cu un aer de aspră concentrare. Rar se uita în bănci. Noi, parcă asistam, nevăzuți la elaborarea unei Constituții și la fixarea unor reguli care trebuiau să fie de-atunci înainte, nu numai reguli pentru călăuzirea unui Stat, dar și pentru așezarea pentru totdeauna, în noi, în mintea și în sufletul nostru, a unor puncte morale, după care să ne ducem toată judecata rostului nostru între oameni.

Respectul de lege, credința că ordinea legală este singura garanție de desvoltare a unui Stat ca și a indivizilor în Stat, mi-au rămas de-atunci, ca niște adevăruri organice cărora mă supun ca unei religii acceptate cu încredere și în deplină libertate.

Am fost, seriile acelea de studenți, o generație fericită. Ni s'a dat credința în cîteva adevăruri, de care nu ne îndoiam. Și asta e o mare ușurare. Știi totdeauna unde mergi. Ai semne pe drum. Te călăuzești după ele, ca cei rătăciți iarna, noaptea, pe zăpezi mari, după stîlpii de telegraf.

Acele adevăruri au rămas și acum; și aceiași credință. Am și azi atîta siguranță în ele, și astăzi pentru ele aș suferi ca Galileu, fără să abjur.

De-atunci s'au săpat ca'n piatră, în structura mea socială, ideia de legalitate, ideia de libertate, ideia de justiție socială. De-atunci. Le-a săpat cuvîntul lui Stere, a profesorului de drept constituțional C. Stere; — cuvîntul acela dur, smuls din pieptul lui ca dintr'un bloc de stîncă, și credința lui fermă și aprigă.

Deaceia, de sigur sunt și-acum atît de impermeabil, la toate ploile, curentele și vinturile care frămîntă azi viața pupublică și socială, — fără teamă de rătăcire. Merg după stîlpii C. Stere, și chiar dacă furtuna mă va dobori și epuiza, voi cădea lîngă acești stilpi de călăuză, și totdeauna cine va vroi va ști unde să mă găsească.

Și azi port în urechi, glasul ridicat al lui Stere, strigătele lui, revolta lui zguduitoare, cînd ne-a vorbit despre injustiția votului cenzitar și despre proprietate, garanția ei constituțională și exproprierea pe care pe-atunci o preconiza.

La aceste capitole C .Stere era transformat. Pasul îi era mai repede și mai apăsat, vocea mai patetică.

Odată, vorbind despre țărani, a început să țipe furios, cu acel glas adinc și cavernos, și să bată cu pumnul în masă.

Nu eram noi autorii injustiței. Noi eram acei care aveam lacrimi în ochi, cei mici, cei care ne juram de-atunci să luptăm pentru o dreptate socială. Și ne făceam și mai mici in pupitre. Chipurile ne erau crispate și împietrite. Nu mișca unul. Parcă ne mustra cineva în numele cîtorva secole și a unui șir întreg de generații de obijduiți.

Atunci, în ședințele acelea, C. Stere făcea mai mult de cît profesorat; — făcea apostolat.

Cît de mult ne-am *simțit* sufletul prins atunci! Era în tonul, în glasul, în hotărîrea lui C. Stere, ceva *din* asprimea hotăririlor și blestemelor unui oracol; — a *unui justițiar ieșit* din pămînt, masiv, sburlit, furios, neînduplecat.

După ce pleca din sala de curs, multă vreme, rămineam subt inpresia acestei mari forțe, așa cum se întîmplă după ședințele de hipnotism.

Cugetam prin el; eram revoltați prin el; vorbeam parcă și noi cu aceiaș voce.

Era un fenomen de mimetism al sufletelor noastre, a rațiunei noastre, atunci în formație.

Azi, nu numai pentru noi, elevii lui, dar pentru toată țara asta, acel tainic zăcămînt de legalitate, de libertate, de justiție socială, care-i baza spirituală a ordinei noastre de Stat ca și a unei ordine moral-sociale, care dă măsura civilizației în sistemul și cugetarea socială și politică, vine din adincul, cu resonanțe de sguduiri subterane, a culturei, credinței și ideilor lui C. Stere.

C. Stere n'a fost profesorul nostru, al celor 20 de studenți din 1914, sau a seriilor dinainte și după aceia, ci profesorul a tuturor celor care păstrează și azi un patrimoniu de gîndire socială și politică, pentru a-l preda, salvat din foc și sabie, generațiilor viitoare, mai bune și mai omenoase.

Demostene Botez

Prețul abonamentelor:

In țară: Pe un an	lei	250
" " Școli și biblioteci . . .	"	500
" " Autorități și instituții	"	1000
In străinătate: Pe un an	"	1000

Abonamentele se pot face dela orice număr, trimițînd suma prin mandat poștal, administrației din București, str. Clemenceau, 9.

VĂ RUGĂM STĂRUITOR: ACHITAȚI ABONAMENTUL

1937. — ANUL XXIX Aprilie-Mai, Nr. 4—5

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE

SUMARUL:

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA: STRADA CLEMENCEAU Nr. 9

Pentru autori!

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie, nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi despre aceasta cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacţia işi rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviinţă, conducîndu-se numai după consideraţii tehnice şi editoriale.

Autorilor nu li se pot trimite corecturile şi prin urmare sînt invitaţi să-şi redacteze manuscrisele definitiv şi citeţ.

Deoarece revista urmăreşte în fiecare număr realizarea unui plan sintetic al articolelor, colaboratorii sînt rugaţi a lua mai dinainte înţelegere cu d. M. D. RALEA, strada Clemenceau No. 9 (Telefon 3.03.42).

PENTRU RECENZII, publicaţiile periodice şi cărţile apărute se vor trimite pe adresa T. Cristureanu, Bucureşti IV, strada Popa Soare, 14.

Viaţa Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ŞTIINŢĂ ŞI IDEOLOGIE

ANUL XXIX

APRILIE—MAI 1937, Nr. 4—5

„TIPARUL UNIVERSITAR" — BUCUREŞTI — STR. ELIE RADU No. 6

Amintiri despre G. Ibrăileanu *)

Am fost elevul lui Ibrăileanu şapte ani aproape fără intrerupere: patru ani, între 1904 şi 1908, la Liceul Internat, şi cinci semestre la Facultatea de Litere. O întîmplare norocoasă a făcut ca, imediat după terminarea studiilor mele secundare, Ibrăileanu să fie numit profesor suplinitor la catedra de Istoria literaturii romîneşti moderne şi estetică literară, infiinţată, s'ar putea spune, pentru el sau, cel puţin, în vederea lui. Aceasta s'a petrecut la 1 Aprilie 1909, cătră sfîrşitul primului mieu an de studenţie. In 1911, dupăce mi-am trecut licenţa, cu Ibrăileanu ca membru al comisiunii de examen, Facultatea, prin reprezentantul ei legal, a crezut că poate renunţa la serviciile lui, recomandînd pentru anul academic 1911—12 alt suplinitor, în persoana unui critic literar, foarte cunoscut astăzi, dar care pe atunci era apreciat mai cu seamă ca... adversar al fostului mieu profesor şi al grupului dela „Viaţa romînească". Acest amănunt este suficient ca să înţelegem semnificaţia înlocuirii lui Ibrăileanu, a cărui activitate didactică şi ştiinţifică în cursul celor cinci semestre cît suplinise catedra i-ar fi dat dreptul nu numai să rămie, ci să devie profesor titular. Dealtfel acest lucru s'a întîmplat, mai degrabă chiar decît sperau admiratorii lui. In ce priveşte pe adversari, numeroşi, dar slabi, — deaceea lucrau mai mult în umbră —, numirea lui Ibrăileanu pe baza art. 81 la 1 Iulie 1912, adică la mai puţin de un an după îndepărtarea lui dela suplinire, a venit ca o lovitură din senin, cu atît mai grea, cu cît a fost definitivă.

In Septembrie 1904, cînd am intrat la Liceul Internat ca elev al clasei V, Ibrăileanu era cu adevărat în floarea vîrstei. Implinise 33 ani, se afla, deci, cum ar fi spus Dante „nel mezzo del cammin di sua vita", plin de tinereţă şi de vigoare, fără niciunul din semnele aparente ale suferinţii care l-a frămîntat atîta după aceea. Nu ştiu cum se face că cea mai veche imagine a lui nu mi-a rămas dela lecţiile noastre din clasă. Il văd mereu

*) Cuvintare ţinută în aula Universităţii din Iaşi cu prilejul comemorării lui Ibrăileanu (17 Aprilie 1937).

pe culoarul nesfîrșit de lung și strălucitor ca oglinda, mergînd spre cancelarie, cu catalogul în poziția oarecum reglementară. Cred că era în prima zi a acceptării mele ca membru, cu toate drepturile și datoriile de bursier, al acelei instituții dorite și invidiate de mulți, care era Liceul Internat de acum 30—40 ani. Trăit pînă atunci într'un biet orășel de provincie, era firesc să mă emoționez peste măsură la vederea clădirii mari și luxoase, bine întreținută și echipată cu tot ce în mintea mea de băiat sărac treubie să trezească impresia unui palat fermecat din povești. Poate că datorită și acestei stări sufletești, cu siguranță însă că mai ales din cauza lui Ibrăileanu însuși, — ceilalți profesori pe care i-am văzut tot atunci și în același ipostas de... purtători ai cataloagelor sacrosancte, nu mi-au rămas în minte —, vederea lui m'a impresionat puternic. Nu se putea o potrivire mai deplină între cadrul măreț de casă boierească al Liceului Internat și ținuta aristocratică a lui Ibrăileanu. Această înfățișare, pe care el o avea cu adevărat, luase în ochii miei proporții excesive. Ambianța reală, dar mult exagerată de emoția și solemnitatea momentului, transformase pe Ibrăileanu într'o apariție care inspira nu numai respect, ci și destulă teamă. Părea mai înalt, mai dîrz, și, lucru de contrarul căruia m'am convins încă dela primele lecții, părea grav și distant.

Judecat supt raportul trăsăturilor caracteristice ale tagmei din care făcea parte, Ibrăileanu era, aș putea spune, antipodul unui profesor. Atitudinea lui față de elevi era aceea a unui om ceva mai în vristă, care se găsește într'o adunare de camarazi tineri, cîteodată foarte tineri, avînd misiunea de a discuta cu ei în toată libertatea. Îi lipseau cu desăvîrșire gravitatea și morga profesională, pe care le înlocuia printr'o familiaritate aptă să provoace indignarea multor colegi și mai ales inspectori. Închipuiți-vă că nu făcea niciodată apelul, nici nu se interesa de cei absenți, cu atît mai puțin de cauzele reale ori, mai cu samă, presupuse ale lipsurilor. Se așeza pe scaun, cu genunchii lipiți de marginea catedrei, și sta, adesea cîteva minute, fără să spue nimic, ci numai purtîndu-și ochii, iscoditori, dar prietenoși, dela un elev la altul. Cu ce scop? Greu de precizat. După căutătură, ca și după întreaga-i atitudine, ai fi putut bănui că se interesează dacă am dormit și am mîncat bine, dacă nu ne lipsește ceva, dacă am avut de îndurat vreun necaz, etc. Orice ai fi crezut că vrea să afle dela noi, numai lucruri în legătură cu lecția nu. Dealtfel nici nu punea, cel puțin la începutul orei, asemenea chestii. Își oprea privirea asupra unuia dintre noi și-l întreba... ce mai face. Așa pornea, în mod obișnuit, lecția, care se desfășura apoi fără niciun plan vizibil. Orideciteori am încercat, în clipe grele din cariera mea, ca practicant al Seminarului Pedagogic, candidat la examenul de capacitate sau postulant la titlul de profesor definitiv (cu... inspecție specială), să-mi amintesc despre lecțiile lui Ibrăileanu, mi-a fost imposibil să le descopăr firul

conducător, tocmai fiindcă acesta era inexistent pentru mine, pentru mine ca elev al lui Ibrăileanu. Și totuși, cîtă viață în orele lui de curs, cât interes și cîtă pasiune din partea lui și a noastră! Nu exista elev care să nu se învioreze la discuțiile despre valoarea unei opere literare, provocate de Ibrăileanu într'un mod cu atît mai vrednic de admirație, cu cît nimeni nu-i bănuia meșteșugul. Fiecare se simțea în stare să facă o observație, să propună o interpretare personală, să combată punctul de vedere opus ori să-și susție părerea cu argumente improvizate în toiul luptei. Căci Ibrăileanu, polemist prin temperament și educație, se amuza nespus la spectacole de acestea, pe care el însuși le organiza cu o artă desăvîrșită. Părea cel mai indiferent dintre noi toți, cel mai inocent și mai mirat față de ceeace se petrecea în jurul său. Mi-aduc aminte de o ședință, — căci nu-i pot spune numai lecție, o adevărată ședință de seminar, cum am dori ceva mai des noi profesorii universitari de astăzi —, în care am discutat cu mare aprindere despre poeziile cu subiectul „Mama" ale lui Eminescu, Vlahuță și Coșbuc. Fiecare dintre noi avea, firește preferințele sale, dar trebuia să le motiveze, căci nu mergea cu afirmații și aprecieri vagi ca cele obișnuite în asemenea împrejurări.

Preț mare punea Ibrăileanu pe ceeace astăzi se chiamă oficial, adică pompos și fără conținut, lectură particulară. Să nu vă închipuiți însă, că ne obliga la aceasta. Ajungeam noi singuri, în urma dezbaterilor estetice din clasă, la convingerea că avem nevoe de asemenea lucruri. Dealtfel sarcina lui era mult ușurată de atmosfera creată la Liceul Internat cu privire la această importantă chestie. O bibliotecă așa zisă a elevilor (spre a se deosebi de a școlii) ne stătea la dispoziție cu toate operele bune ale literaturii romînești și ale celor străine, bibliotecă administrată numai de elevi (un comitet compus din reprezentanți ai ultimelor două clase din cursul superior) și utilizată adesea pînă la... epuizarea fizică a cărților. Îi plăcea mult să ne vadă cetind și supt ochii lui, pentru a urmări emoția pe figurile ascultătorilor și în glasul cetitorului. Cînd i se părea că cei 2—3 buni lectori ai clasei oboseau ori nu mai nimereau tonul just, ne cetea el însuși, cu vocea aceea catifelată și puțin nazală, bogată în inflexiuni muzicale, la auzul căreia era imposibil să nu te simți mîngîiat parcă pînă și de durerile-ți fizice.

Ibrăileanu nu era profesor în sensul curent al terminului nici cu privire la ceeace am putea numi sancțiuni. Nu-mi amintesc să fi lăsat vreun corijent în cei patru ani, cît i-am fost elev la Liceul Internat. Niciodată nu l-am văzut punînd note în în clasă. Catalogul îl aducea, regulat, dar nu-l deschidea. Venea cu el, probabil, pentrucă simțea nevoia unui semn exterior al demnității profesorale. Se temea, poate, că, într'o clasă cu elevi care nu-l cunoșteau încă, s'ar fi putut produce nedumerire și îndoială asupra calității acestui domn tînăr, complect lipsit de

alură didactică. Şi totuşi nimeni nu judeca mai sigur valoarea elevilor săi decît Ibrăileanu. Aprecia în gradul cel mai înalt calităţile cu adevărat personale, originalitatea, talentul. Aceste lucruri avea prilejul să le constate mai ales la compoziţiile libere, pe care le vroia cît mai numeroase (chiar tezele trimestriale constau, deobiceiu tot din astfel de lucrări). Şi nu era greu să se găsească la Liceul Internat de acum 30—40 ani în fiecare clasă un număr de elevi care să-i satisfacă exigenţele în materie de creaţie literară. Compoziţiile excepţionale le nota cu... 10½, 11, cîteodată şi cu... 13! Imaginaţi-vă mutra unui director ori a unui inspector la vederea acestor note atît de puţin reglementare, care, chiar dacă în intenţia lui Ibrăileanu conţineau şi o nuanţă de ironie (la adresa sistemului de apreciere), traduceau evident marea lui satisfacţie în faţa unei opere de artă şcolară.

Lipsa lui de pedantism şi didacticism se observa şi atunci cînd avea motive să fie nemulţumit. Inţelege oricine că se iveau şi ocazii de acestea. Ele erau cu deosebire dese, mi-amintesc bine aceasta, probabil printr'un fel de anticipare, sugerată de... cariera mea viitoare, la lecţiile de Gramatica istorică a limbii romîne, care se studia atunci în clasa V. Din cauza materiei aride şi grele, care nu prea entuziasma nici chiar pe profesor, lecţiile mergeau de multe ori schiopătînd, mai cu seamă cînd sorţii cădeau pe elevii mediocri sau slabi. Ştiţi şi d-voastre, din proprie experienţă, că dificultatea cea mai mare pentru candidaţii la diverse examene o constitue găsirea exemplelor, a cazurilor concrete, menite să sprijine o discuţie teoretică. Ţin minte că la examenul de capacitate pentru Limba Romînă de acum 25 ani, — cum vedeţi, sîntem în plină actualitate, deşi a trecut de atunci un sfert de secol —, un coleg, care şi prin somn putea înşira cîte cel puţin 10-12 exemple pentru fiecare normă fonetică, în faţa comisiunii examinatoare s'a frămîntat cîteva minute pînăce, însfîrşit, a izbutit să găsească un cuvînt pentru a ilustra dispariţia lui *b* intervocalic, sprea marea sa bucurie şi spre hazul nespus al spectatorilor la vederea gestului de satisfacţie pe care oricine îl face în împrejurări similare. Cu atît mai greu, deci, îi este unui elev de clasa V să scoată exemple, adesea de unde n'are. Şi fiindcă ele trebuesc totuşi date, spui şi tu ce-ţi vine la gură sau, mai exact, la... ureche. Nu pot trece peste cîteva cazuri celebre, pe care le am tot atît de proaspete în memorie ca şi atunci. Unul a fost povestit de prof. Mironescu, în numărul din „Viaţa romînească" închinat lui Ibrăileanu. Sînt nevoit să revendic însă gloria pentru clasa mea, precizînd totodată că lucrurile nu s'au petrecut întocmai aşa cum le-a prezentat imaginaţia de poet a fostului internatist .Se cerea anume un exemplu de substantiv femenin aparţinînd declinării I. Elevul interogat stă şi se gîndeşte, destul de calm, o bucată de vreme, fără succes însă. Incepe să se

zbucíume, subt impresia atmosferei penibile, atît de firească în asemenea împrejurări, şi a panicii, cu gîndul la nota rea, pe care putea să i-o dea chiar şi Ibrăileanu. Totul e zadarnic. Ca să-l salveze din această situaţie, vecinul de bancă îşi ia rolul de Samaritean milostiv şi-i şopteşte, destul de tare, pentru a fi auzit şi de alţii, *fitil*. Nu se poate descrie reacţia lui Ibrăileanu la auzul acestui năstruşnic exemplu. Se forţa să-şi stăpînească indignarea, dar şi să-şi înnăbuşe rîsul, care la noi elevii a izbucnit fără nicio rezervă. De atunci numele colegului nostru a suferit o prefacere de care n'a mai putut scăpa decît după terminarea liceului şi pe care, la o ocazie binevenită, i-am comunicat-o, şi lui Ibrăileanu, autorul ei involuntar. Altădată trebuia găsit un substantiv neutru. Care credeţi că fu răspunsul (improvizaţie proprie a celui examinat)? *Vlădică!* Ibrăileanu avu aceeaşi figură dezolată ca şi în cazul cu... fitilul. Acum însă şi-a subliniat indignarea în această admirabilă replică: Poate pentrucă vlădica n'are voe să se însoare, de asta-i neutru? Astfel erau rarele momente, cînd Ibrăileanu dovedea că poate să se şi supere. Dar era o supărare, pe care parcă n'o lua în serios, atenuind-o şi abătînd-o dela mersul ei firesc printr'o glumă, care asupra noastră îşi făcea totdeauna efectul. Spunea, între altele, cu o gravitate la prima vedere, impresionantă şi convingătoare, că va interveni oficial la Ministerul Instrucţiei Publice să... scutească pe elevii clasei V dela Liceul Internat de studiul gramaticii istorice romîneşti!

Amănuntul din urmă ne dezvălue şi altă latură a sufletului lui Ibrăileanu: o largă inţelegere şi toleranţă pentru slăbiciunile de tot felul ale semenilor săi, cu atît mai mult ale elevilor şi studenţilor, puşi prin forţa lucrurilor într'o situaţie inferioară, şi faţă de cei din jurul lor, simpli spectatori deocamdată, şi faţă de profesor. Această indulgenţă izvora dintr'o delicateţă de simţire fără pereche chiar pentru vremea aceea. Era un om care nu putea jigni pe nimeni, nici atunci cînd ar fi avut dreptul, de pildă cînd era atacat, ceeace se întîmpla deseori, şi trebuia să se apere. Avea prea mare respect pentru umanitate, ca să nu trateze omeneşte chiar şi pe cei care meritau cel mai puţin un astfel de tratament. Cine l-a cunoscut de aproape a trebuit să rămiie cu aceeaşi impresie ca şi mine Ibrăileanu a fost un exemplar uman într'adevăr superior, şi ca inteligenţă, dar, ceeace se întîlneşte mult mai rar, şi din punct de vedere moral. Delicateţa lui se manifesta, în raporturile cu elevii, şi prin faptul că le spunea totdeauna „dumneata". Nici mai tîrziu, cînd îi deveneau prieteni, nu li se adresa cu „tu". Şi cred că, afară de foştii săi colegi de şcoală, faţă de nimeni nu întrebuinţa acest pronume, atît de facil în gura Romînilor de toate categoriile.

Discreţie desăvîrşită arăta şi atunci cînd vroia să te ajute într'un fel sau altul. Era bucuros să puie coloanele revistei,

pe care o crease şi o conducea de fapt, la dispoziţia elevilor săi dela Universitate. Se simţea extrem de jenat, cînd le propunea să scrie o recensie sau o cronică, fiindcă se temea, probabil, că intervenea oarecum nechemat, deci fără drept, în chestii strict personale. Tot aşa în alte împrejurări. Ca student, i-am editat cursul din anul întîiu pînă în al treilea. S'a gîndit, cu siguranţă, încă dela început să mă răsplătească pentru o osteneală care-i aducea şi lui un folos, mai cu seamă că el nu venea niciodată cu prelegerile scrise. Nu ştia însă cum să procedeze. Intr'o zi, scoborînd împreună, după lecţie, pe strada Carol, veni vorba despre Anatole France, din opera căruia nu cunoşteam decît un număr de pagini. Incercasem în clasa VI liceală să cetesc *Le crime de Sylvestre Bonnard*, dar a trebuit să renunţ repede la această lectură, care nu mă atrăgea deloc. Lucru foarte explicabil într'o vreme cînd... devoram romanele lui Sienkiewicz. De atunci rămăsesem cu ideia că Anatole France nu va figura niciodată printre autorii mei favoriţi. Ibrăileanu s'a arătat foarte surprins, ca să nu spun indignat, de aprecierile mele, dar s'a liniştit imediat, schimbînd discuţia. In Piaţa Unirii mă invită să intru împreună cu el la Barasch, celebrul librar al Iaşilor dinaintea războiului. Ii cere cele patru volume de *Histoire contemporaine* şi văd, cu uimire şi cu jenă totodată, că mi le oferă mie. De atunci am devenit un admirator dintre cei mai entuziaşti ai marelui scriitor francez, ale cărui opere, tocmai pentrucă nu mai sunt deloc la modă astăzi, regret profund că n'am răgazul necesar să le recitesc, măcar fragmentar şi din cînd în cînd.

Sensibilitatea lui Ibrăileanu era aproape femenină. Dealtfel în toată fiinţa lui exista ceva deosebit de ceeace întîlnim chiar la bărbaţi cei mai simpatici şi mai atrăgători. Nu pot preciza în ce consta farmecul extraordinar al personalităţii lui, deşi i l-am simţit vreme de peste 30 ani. Ataşamentul pe care-l producea contactul cu Ibrăileanu se resimţea de calităţile rare ale sufletului său. Aveai faţă de el şi admiraţie, dar şi dragoste, o dragoste ca pentru cineva din familie, ca pentru o femeie pe care o respecţi, din cauza deosebirii de vrîstă şi a gîndurilor curate ce-ţi insuflă, dar totodată o şi iubeşti.

Deaceea amintirea lui nu se va şterge decît odată cu moartea în inima şi gîndul acelora care, ca mine, au avut norocul să-l cunoască şi să-l înţeleagă.

Iorgu Iordan

Scrisoare fără dată

Fiece gînd al meu cuprinde o însingurare şi numai atunci cînd încerc să înţeleg această însingurare mă aflu neliniştită, prea singură.

Dar nu astfel voiam să începem mărturisirea fărîmei de viaţă pe care nici-o altă amintire, nici-o năzuinţă şi nici-o altă fărîmă de viaţă nu o poate îngenunchia, înălţa ori învecina. Şi pentru inceputul mărturisirii ce m'am hotărît să înfăţişez cunoaşterii tale, nu găsesc alt cuvînt decît acela care îţi adăposteşte numele, *Maria*, cu toate că el nu are nici-o însemnătate în tot ce am să-ţi spun. De lîngă melodia numelui tău am cules, odată, cîteva nedumeriri înalte şi triste, ca stînjineii, şi altădată aceiaşi melodie a numelui tău mi-a dăruit prietenie cu mine însămi, linişte, uitare... Poate că dacă ne-am fi întîlnit cîndva, închipuirea-mi despre tine nu s'ar fi recunoscut şi întîmplarea mi-ar fi înstrăinat chiar numele tău.

Cîteodată, îmi sprijin fruntea de clapele pianului, fără să fi cîntat mai înainte şi mă dor mîinile, de parcă le-aşi fi obosit îndelung. Nu mai ştiu nimic. Stau aşa. Nu gîndesc nimic. Şi mi se pare că aud, ajungînd pînă la mine, cîntecul tăcerii de pretutindeni.

*

Mă despărţisem de Run prea brusc şi mă alăturasem iar de singurătate şi zădărnicie. Nimic nu avea să mă mai poată chema sau respinge, încă o zi, încă două, pînă aveam să-l regăsesc. (Pe atunci, eram convinsă că trăiesc numai pentru viaţa lui Run. Deaceia, pe urmă, nemaitrăirea lui, mi-a fost îndemn către cuminte resemnare în continuarea vieţii mele). Deodată, mi-am amintit că e toamnă şi că mi-s dragi arborii ninşi de rugină. Şi am plecat, uitînd să închid uşile, ca şi cum mă izgonea cineva care, după ce voiu fi plecat, avea să le închidă, pentru ca, la întoarcere, să lupt în van să le deschid.

„Il iubesc pe Run", îmi ziceam. „Iată, umblu, avînd impresia că-l urmăresc. Tot ce înfăptuiesc e *pe urma lui*, în căutarea lui. Mai mult al lui decît al meu e tot ce înfăptuiesc".

M'am urcat într'un autobuz. Toate locurile ocupate. Urma să cobor la cea dintîi oprire a cutiei numerotate ori să aştept, cu falşă răbdare, coborîrea altcuiva. „Uite, singurul om de prisos, aici, sunt eu. Şi aici, aşa ca pretutindeni în viaţa mea, în viaţa altora. Pentru că întotdeauna viu acolo unde nimeni nu m'a chemat. Pentrucă nu ştiu niciodată ce m'a putut aduce acolo unde mă aflu. Pentrucă sunt mereu laolaltă cu oameni care nu sunt asemeni mie numai prin aceia că ei ştiu veşnic de ce se duc, unde se duc şi pentruce sunt acolo unde se găsesc. Oricine, aflîndu-se în situaţia mea de acum, nu ar gîndi ceiace gîndesc eu, fiind preocupat de orice altceva decît de faptul că de lîngă el şi dindărătul şi dinaintea lui se oglindesc, odată cu el, în aceiaşi clipă, alte zece ori douăzeci, ori patruzeci de priviri ce, neputînd să se vadă pe ele însăşi, se agaţă de prezenţa-i singură şi provizorie şi parcă şubred aninată de panică".

Mă sprijinii într'o mînă, de spatele murdar al unui scaun, ceiace îmi curmă inestetica balansare şi mă îndemnă să mă uit atent la punctul de reazim şi, în chipul acesta, să bag de seamă că omul aşezat pe scaun ţine în braţe un copil foarte palid. Copilul observă că-l privesc şi, nu pricep dece, zîmbi. Pentru obrajii aceia trişti, mai firesc era să se încrunte ori să rămînă aşa. Am zîmbit şi eu. *Zîmbetul meu îi adînci* ochii în surprindere şi îi lăţi înseninarea buzelor, dela marginea cărora pornind, ochii mei întîmpinară auriul buclelor proptite moale de vîrful umerilor înguşti. „Aşi fi putut avea şi eu un copil, la fel de palid, la fel de blond. M'ar fi iubit fiindcă, în loc să-i spun poveşti, l-aş fi dus în grădină, în plin soare şi aşi fi rămas atît de tăcută să-l veghiez încît, bănuind că e singur, copilul meu ar fi trăit cel mai minunat basm din cîte ar fi putut auzi. Pe urmă, i-aşi fi arătat întunerecul şi atunci, uimit sau poate cuprins de stranie înspăimîntare, ar fi început să-şi poată întrezări adevăratele umbre şi lumini ale vieţii de mai tîrziu. Pe urmă...".

— Tată, cine e cucoana asta?

Omul întoarse capul, încet, către mine. Nu-l cunoşteam, desigur, şi nici el nu mă cunoştea. Dar întrebarea despre mine aşternuse între noi doi o apropiere, o înţelegere, parcă. Se uită la mine, întîi nedumerit, apoi înciudat, ca întîmpinînd o o întîrziere de amintire. Nu-i puteam fi nici amintire, nu-i puteam fi nimic.

— Cine e?

—...

— Tată, n'auzi?

„Ce-i va răspunde? mi-am zis. Nu are ce să-i răspundă. Va îngîna, probabil: nu ştiu. Sau va începe să-i spună ceva, vrînd să-i îndrume atenţia spre altunde".

— Ssst...

— Cine e?

— Spune-mi cine e şi tac.

— Astîmpără-te...

— Vreau să-mi spui cine e cucoana asta.

Omul mă privi lung, rugător. In ochii lui, atunci, am văzut întrebarea pe care o rostise fetiţa cu bucle aurii. („Toate fetiţele au bucle aurii şi pun întrebări. Dece parcă mă surprinde aceia pe care o văd astăzi? Nu e deloc altfel decît cele întîlnite eri şi alaltăieri, mereu. Nu e nici măcar foarte frumoasă, nici măcar foarte urîtă"). Poate că ţi se pare ciudat cînd spun: *am văzut întrebarea*. Crede, Maria, sunt clipe în care auzul e văz, văzul auz şi amîndouă gust amar sau acru. Buimăcirea simţurilor rezultă dintr'o anumită neînţelegere a ceiace eşti perfect în stare să înţelegi şi acel ceva nu vine dinlăuntrul tău ori dinafară, ci de peste tot, ca plutirea timpului.

„Eu îl iubesc pe Run", mi-am spus şi mi-am simţit pleoapele împovărate, ca de somn. Aşi fi vrut să închid ochii şi astfel să-i pot reconstitui mai precis marginile gurii tremurînd în zîmbet, conturul figurii, pleoapele viorii, trupul în mers. Aş fi vrut să plec de acolo. Aşi fi vrut, cel puţin, să mişc mîinile ori să clatin capul. Toate gesturile îmi erau sclave nemişcării, în zadar le gîndeam, le vroiam, niciunul nu-mi era îngăduit. Imi fu frică: „Dacă şi cuvintele-mi de aci înainte vor avea aceiaşi soartă? Să nu mai pot vorbi... îngrozitor: să nu mai pot vorbi decît în gînd, aşa cum închid ochii şi cum umblu şi cum înalţ şi cobor mîinile, acum". Braţul rezemat de spatele scaunului se frînse din cot şi mă trase în jos. Atinsei umărul omului pe care mă ferisem de a-l privi şi nu mă putui îndrepta. „Il iubesc pe Run", murmurai prea încet pentru a fi auzită şi continuînd să rămîn foarte aproape de ochii fetiţei ghemuite în braţele necunoscutului.

— Ce ai sups? întreabă ea. îmi urmărise freamătul buzelor. El nu se clinti.

— Ce ai spus? repetă puţin mai tare.

Am şoptit:

— Nimic. N'am spus nimic.

— Ai spus. Te-am văzut eu.

— Dar n'ai auzit, nu-i aşa?, rostii răspicat, înspăimîntată. Răspunde: ai auzit?

— Nu.

— Ce bine...

Şi ameţii. Dacă aşi fi închis ochii, aşi fi căzut peste umărul de care abea îmi mai dădeam seama că mă alipesc. Dar aşa, mă rezemam, întreagă, de ciudăţenia privirii ce mă ţintuise.

— Cum te chiamă? întrebai, ca să nu-mi mai ascult svicnetul tîmplelor.

— Cris.

Auzii numele acela cu mîinile, *cum* auzisem de atîtea ori,

vag, resfirind un pumn de nisip și nefiindu-mi cu putință să precizez anume ce aud...

— Și pe tine cum te chiamă?

— Numele meu nu-i atît de frumos.

— Vă rog, ședeți, domnișoară.

Vorbise tot nemișcîndu-se. O ridică și o lăsă jos pe Cris. Ea își propti mînuțile de spatele scaunului din fața-i. M'am îndrepta și atunci se ridică și el. M'am strecurat în locul lui, neizbutind să evit de a-l atinge din nou.

— Mulțumesc.

Fără s'o fi chemat, fetița se urcă pe genunchii mei:

— Cum te chiamă?

Inmărmurisem alături de ineditul întîmplării. Nu-mi aminteam să mai fi ținut în brațe un copil pe care nu eu l-am luat în brațe.

— Cum te chiamă?

— Iana, bolborosii, ca și cum ași fi mințit și căutînd să uit atingerea de umărul omului care, acum, se afla îndărătul meu.

— Iana, repetă Cris.

Mă uitai pe fereastră. Treceam pe lîngă o drogherie, probabil. Pe firmă sta scris: „La *Vera-Violetta*". Am văzut numai firma. Și imediat, o biserică *mare, greoaie*, ca un *bolovan* gălbui, prăvălit anevoie acolo. Intotdeauna, privind o biserică sau pășind înlăuntrul ei, am simțit îndărătul frunții și în dreptul inimii, o destrămare și după ea, tot numai îndărătul frunții și în dreptul inimii, o incordare nefirească, istovitoare, geamănă cu simțămîntul premergător unui strigăt. Dacă aș mai trăi și în alte împrejurări o astfel de impresie, ași ajunge să cred că port, lîngă viața mea, veșnic, o teamă pe care nici eu nu-mi pot da seama cum izbutesc s'o înăbuș.

Inconjurai gîtul fetiței cu o mînă și cu cealaltă îi mîngîiai părul căzut pe umăr. Gîndeam:

„Ce să-i mai spun, de acum? Nu mă pricep să le vorbesc, așa cum trebuie, copiilor. Am să tac. Am s'o țin strîns în brațe și am să tac, pînă ce mă va întreba ea ceva sau pînă ce ne vom despărți. Cînd ne vom despărți?"...

Vorbii, totuși:

— Cum rîd și plîng totdeodată ochii tăi, Cris. Și ce albaștri sunt...

— La fel cu ai tatii.

— Cum?

— Toată lumea zice că-i semăn la ochi.

Așa dar, privirea de care mă sfiisem, era aceia la care mă uitam. Și zîmbetul, poate. Și neliniștea mîinilor.

— Și cînd rîzi, la fel cu cine rîzi?

— Cred că tot la fel cu tata.

Și mai încet, părînd că-mi încredințează o taină:

— El însă nu rîde niciodată...

— Nu-i adevărat, mă înfiorai.

— Tu l-ai văzut rîzînd?

— Nu...

— Atunci, dece spui că mint?

— Nu minți... Nici n'am vrut să... Eu n'am spus că minți. Nici eu nu mint.

Incercai să tac. Și mi se păru că sunt ridicolă. Și mi se păru că fetița observă că sunt ridicolă.

— ...să știi că toți oamenii rîd, Cris. Uite, eu sunt foarte tristă, oribil de tristă. Și cu toate astea mi se întîmplă de multe ori să rîd. Să rîd, ca tine, ca toată lumea.

Mă gîndeam: „...fiece cuvînt, mi-e ascultat și de el. Și în cea mai mare parte, înțelese numai de el, sunt cuvintele mele. De aci și vaga dorință de a nu mai vorbi, și neputința de a-mi prelungi tăcerea".

— Și tu ești tristă? Dece?

In chipul acesta, mi se păruse că o aud, citind „Gioconda", pe Sirenetta, întrebînd-o pe mama Beatei, ciungă: „Unde ți-s mîinile? Cine ți le-a luat?". Glasul Crisei căpătase o sonoritate cu desăvîrșire nouă, în izbitor contrast cu vîrsta ei, — intîiul surîs pentru mine față de obrajii uimitor de palizi. Glasul acela nu era al ei, cum nu-i fusese nici surîsul... „Dragostea mea...", răspunsese ciunga, Sirenettei, privind nemărginirea mării.

— Il iubesc pe Run, îngînai, uitîndu-mă iar pe fereastră. Nu mă auzi nimeni, deoarece, lîngă noi, pe cînd răspundeam, se opri taxatorul:

— Dumneavoastră?

Nu aveam bilet. Cautai banii.

— Pînă unde?

— Capul liniei, spusei, moale, asigurîndu-mă astfel că nu voiu părăsi autobuzul, înaintea celor doi tovarăși cu ochi albaștri. Și mă uitai la dreapta și la stînga. O doamnă cu pălărie verde, un domn cu mustăți și pardesiu gri, două scaune goale. „Cîte stații or mai avea pînă să coboare?" îmi trecu prin minte, așteptînd în zadar să-l văd ocupînd un loc din cele rămase libere. El rămase îndărăt, în picioare, ceiace mă liniști puțin. Dacă s'ar fi mișcat, ar fi trebuit să-l privesc și mă temeam de acea clipă. Ghemuii bucățica de hîrtie pe care mi-o strecurase în mînă taxatorul și foșnetul mărunt reuși să-mi aducă ochii și gîndurile înapoi, acolo de unde fugiseră:

— Sunt tristă. Atîta știu, Cris. Pentruce, n'am căutat să aflu și n'am aflat nicicînd. Tot astfel, — fără să știu dece —, ași putea tîrî cu mine o bucurie neobișnuit de n'am nici-o vină și niciun merit. Toate vin așa, fără intreagă. Intîmplarea vrea să fiu tristă și nu veselă, eu să le fi așteptat cîndva: lacrimile, hohotele de rîs, dru-

murile, popasurile, toate cîte le trăiesc mereu, Cris. (I-am spus numele, ca să mă asigur că ei îi vorbesc).

Viaţa ta este şi va fi, oricînd, mult deosebită de viaţa mea. Intîi, pentru că ai ochii albaştri. Apoi, fiindcă nu eşti tristă decît atunci cînd îţi aminteşti că semeni cu cineva. Eu nu ştiu să mă pot asemui cu nimeni. Poate pentrucă nu cunosc îndeajuns pe nimeni, poate pentrucă nimeni nu m'a învăţat să mă cunosc îndeajuns. Dealtfel, eu nu-mi dăruiesc atenţie. Eu nu-mi dăruiesc nimic.

Da, felul în care mă asculta nu-i aparţinea. Cris dispăruse în urma asemănării dintre tatăl ei şi ea. Pe frunte i se aşternuse o umbră nouă şi privirea îi căpătase o nemişcare minunată, ca de apă prea adîncă pentru a-şi dibui o alunecare de valuri.

— ...Mi-am dorit adesea, întotdeauna, o fetiţă palidă şi zîmbitoare ca tine. E unica prezenţă pe care o văd existînd armonios în singurătatea mea.

I-aş face rochiţe albastre şi aş îndemna-o să danseze fără să audă nici-o melodie, numai după cîntecul din gîndul ei; să-i fie dansul asemeni unui mers neobişnuit şi mersul să-i semene cu dansul... în toate mişcările, să poarte o înţelegere de cîntec nemaiauzit şi în toate cuvintele, o fremătare ciudată, ca de linişte prea mare... Aşi îndemna-o să se joace, numai uitîndu-se la ele, cu aripile fluturilor şi să urmărească, ceasuri în şir, *plutirea* norilor pe cer. Ar vedea, acolo, oameni şi păsări şi munţi şi arbori, la fel cu oamenii şi păsările şi munţii şi arborii de pretutindeni. Dar cerul n'ar mai fi *deasupra* lor, ci *lîngă* ele, foarte aproape de ele: — şi el om, şi el pasăre, şi el munte... Şi atunci, gîndul pentru Dumnezeu i-ar fi mai pe înţeles şi l-ar putea îndrăgi cu adevărat... Ceiace iubim e însuşi gîndul nostru pentru acel ceva. Numai gîndul nostru...

— Am ajuns.

Vocea venea din dreptul umărului meu stîng.

— ...Aici ne dăm jos, Cris.

Fetiţa mă luă de gît:

— Ai auzit? Aici ne dăm jos.

— Da. Sigur.

O desprinsei de mine şi mă sculai în picioare. Mi-o luă înainte şi o urmai, simplu, firesc. Şi cînd se opri autobuzul, aşteptă să-i trec înainte şi coborînd, să-i întind mîna. Colţul acela, de stradă neştiută de mine, îmi apăru prietenos, ca o mînă întinsă. O privii pe Cris, neîndrăznind să mă conving pe deplin că tatăl ei îi luase cealaltă mînă. După cîţiva paşi, m'am oprit. „Nu are nici-un rost", gîndisem. Cei doi se opriră şi ei.

— Eu... Eu nu mai merg, rostii, fără convingere.

— Dece?

— Rămîn... Rămîn să aştept autobuzul...

— Care autobuz?

— Cel cu care mă întorc. Dacă merg mai departe, se face tîrziu şi...

— Nu e tîrziu.

— Ba da.

— Tată, cît e ceasul?

— Ştiu eu cît e ceasul, mă grăbii să răspund. Nu cunosc străzile de pe aici şi mi-e frică să mă rătăcesc...

— Nu vreau să pleci.

— Trebuie să mă întorc.

— Uite cum te ţin şi nu vreau să-ţi dau drumul. Şi zîmbi. Mi se păru că nu-mi zîmbise de o veşnicie.

— Trebue să mă întorc. O să-mi dai drumul, Cris. Nu putem sta aici fără să luăm vre-o hotărîre. Şi eu am luat o hotărîre. Eşti o fetiţă prea înţeleaptă ca să mă împiedici de a o împlini...

— Unde te duci?

— Unde? („Aşa-i: unde mă duc? şi pentru ce?") Acasă.

— Şi eu tot acasă mă duc.

(„Oare dece n'o fi spus: şi *noi* tot acasă *ne ducem?* Doar nu e singură"). Mi-am închipuit... Lasă-mă acum...

— Nu. Nu. Vino şi tu.

Eu nu m'aş fi întors niciodată acasă. Totuşi, nu puteam să merg înainte. Eram obosită, îngîndurată, nesigură pe tot ce simţeam, nesigură în paşi, în glas... „Şi-apoi, *eu îl iubesc pe Run*". Inima îmi răsuci o durere crudă, cumplită, sub umărul încovoiat. „Eu îl iubesc pe Run", mai zise odată gîndul meu istovit. Şi în amintire, umărul îşi retrăi atingerea de necunoscutul din autobuz, tatăl fetiţei căreia îi ţineam, amîndoi, cîte o mînă.

— Te rog, lasă-mă, Cris...

Mă aplecai să-i sărut buclele. Şi ameţii foarte tare. I-am ridicat mîna ce nu se desclestase din a mea şi mi-am dus-o la un obraz şi la celălalt. In copilărie, prin gestul ăsta, îmi apropiam florile". N'am să te revăd, Cris...", şopti gîndul meu. Şi-mi veni să plîng.

***

...Am găsit uşile închise, aşa cum prevăzusem, plecînd. Inaintea celei după care începea camera mea, siguranţa că Run mă aşteaptă răsfoind o carte, — de cîte ori nu mă găsea, îmi pîndea sosirea închipuindu-şi că citeşte —, prinse a-mi desfăşura besna de pe gînd. Pentrucă despărţirea de ochii albaştri *(...„la fel cu ai tatii"... „toată lumea zice că-i semăn la ochi"... El însă nu rîde niciodată"...)* îmi strînsese gîndul în mii de fâşii de întunerec, pe care nu le putuse înlătura nimic, nici pînă la venirea autobuzului, nici în el, nici la oprirea lui

acolo unde am coborît, nici de acolo pînă... „Cum doare lumina asta"... îmi zisei, ducînd mîinile spre frunte, deși îmi dădeam seama că nu numai înlăuntrul ei există, în clipa aceia, gîndul meu și lumina din el... Umbra din odaie se resfirase, de parcă prin geamuri nu pătrundeau urmele depărtării apusului de soare, ci firele de argint ale începutului dimineții. Privii ferestrele. Nu dela ele venea lumina; către ele se rostogolea, în cercuri vălurite ușor, ca un fum.

„N'am să-i pot spune lui Run absolut nimic din toate acestea". Și încet, vîrfurile picioarelor mă duseră îndărăt. Alunecai, — toată strălucire —, pe lingă ziduri, pînă în fundul grădinii, unde seara se adăpostise atît de tainic, printre arbori și ierburi moarte, încît mă ascundea oricărei priviri.

...„Cînd o să plece, am să aud poarta. Pe urmă, am să intru în casă, fericită că n'am cui spune ce mi se întîmplă, ce mi s'a întîmplat. Și mîine, sau peste două zile, sau peste cinci, fiindcă Run, uitînd să întrebe ceva, își va aminti pentru ce venise astăzi (ori, nemaiamintindu-și de loc ziua de azi, nu va putea rosti nici-o întrebare), poate că voiu încerca să uit și eu... Să uit că sunt foarte tristă, oribil de tristă... „Am rîs: ...și cu toate astea, rîd". Am rîs, în singurătate și întunerec și frig. Am rîs tare, cu capul răsturnat pe spate, simțind că mă urăsc pentru așteptarea zadarnică a lui Run, pentru tot ce înduram, pentru setea inimii mele de a fi știută și îndrăgostită. Am rîs.

*

......înțelegi, Maria?

Coca Farago

Oswald Spengler în biologie

Pătrunderea ideilor generale degajate din lucrările specialiștilor în marele public urmează criterii stranii. Intrucît nu e vorba de descoperiri cu urmări practice epocale — ca lucrările lui Pasteur bunăoară —, cari se popularizează prin utilitatea lor, se pare că importanța unei inovații recente intr'o disciplină specială, n'are pentru interesul intelectualului pur și simplu decît o însemnătate cu totul secundară. In schimb, stîrnește interes pasionat o ideie nouă care se poate încadra ca un caz particular în tabloul opiniilor la modă. Am impresia destul de netă că vulgarizarea științifică mai mult răspîndește în știință opiniile nespecialiștilor, decît invers. Poate că numai faptul că ideea evoluției se degaja cu ușurință din observația curentă a societății omenești dela mijlocul secolului trecut — epocă de mari inovații în toate domeniile, dar de inovații cari mai mult adaogă, decît substitue — numai acest fapt, zic, a produs răspîndirea enormă a ideilor lui Darwin, al cărui quasi-contimporan Claude Bernard, deschizător de drumuri de importanță incomparabil mai mare, a rămas aproape necunoscut în marele public. Public în aparență atît de interesat de problemele de biologie în acea epocă. Intr'un caz asemănător ideile lui Spengler găsesc azi răsunetul, pe care-l au, poate fiindcă noi înșine, se pare, trăim o epocă de declin al valorilor consacrate. Noi înșine suntem cei mai puțin chemați să ne dăm seama întrucît e exact acest fapt. Indoiala în dogma consacrată a progresului neîntrerupt al omenirii ne e sugerată mai imperios decît de lucrările lui Spengler de dezechilibrele multiple în cari a ajuns societatea de azi. Un autor care se angajează să ne demonstreze de-oparte relativitatea tuturor adevărurilor, de alta lipsa de temei a ideii continuității progresului, are partida cîștigată din capul locului.

Am spus adineaori că poate ideea evoluției a fost promovată, dacă nu sugerată, de observația progresului societății europene. Resentimentele lui Spengler față de ideea generalizată a progresului neîntrerupt al omenirii întregi trec deasemeni cu multă ușurință asupra ideii evoluției în biologiei. Autorul care,

după modelul lui Spengler, atacă cu multă pasiune polemică această idee și-și propune să demonstreze lipsa de temei a ideii arborelui genealogic al vietăților, de la forme simple prin altele mai diferențiate la om, e Edgar Dacqué. Intre paranteze, pasiunea lui polemică îl determină să combată tot timpul ideile evoluționiste din primele epoci ,cînd de fapt se imagina, că speciile de azi descind una dintr'alta. Că această formă a teoriei evoluționiste e perimată de mult și că azi arborele genealogic al omului din „Natürliche Schöpfungsgeschichte" a lui Haeckel e ceva perfect inactual ,n'are în aparență nici o însemnătate pentru autor. O practică curentă a celor ce se declară cu ajutorul tiparului nemulțumiți cu biologia modernă e identificarea acestei științe cu conținutul lucrărilor de vulgarizare de acum o jumătate de secol.

O altă idee a lui Spengler, pe care o preia Dacqué, e aceea a civilizațiilor constituind individualități independente, evoluînd în vas închis, și tinzînd, în formă diferită, spre o evoluție în fond identică. Dacqué aplică această idee speciilor de animale deoparte — de fapt nu-l interesează decît vertebratele, — de altă parte erelor geologice.

Fiecare subîmpărțire a vertebratelor — pești, amfibii, reptile, paseri și mamifere, în plus omul, considerat ca tip de sine stătător — constitue ceva cu totul independent; nu se nasc unul dintr'altul, și fiecare evoluiază pe calea proprie. Ele reprezintă tipuri cari se nasc spontan, se desvoltă, se diferențiază în specii, trec printr'un punct culminant de desvoltare exuberantă, și declină. Originea spontană a acestor tipuri nu e exprimată clar, dar se subînțelege. Chestiunea e tratată foarte obscur, în stilul ermetic pe care Dacqué pare să-l fi împrumutat tot dela Spengler, cu confuzii des repetate între sensul propriu și cel figurat al cuvintelor și cu utilizarea largă a posibilității limbii nemțești de a compune cuvinte.

O altă idee a lui Spengler utilizată de Dacqué e aceea a unei civilizații evoluînd sub formele alteia ca sub masca, sub care îi poți regăsi caracterele propii. In această ordine de idei Spengler urmărește evoluția civilizației arabe în Roma imperială. Dacqué o adaptează în felul următor: Fiecare eră geologică e caracterizată printr'un stil al ei, definit prin forma vietății care domină imaginea vertebratelor în aceea epocă. Amfibia e forma dominantă a erei primare, reptila a erei secundare, etc.. In epoca corespunzătoare, toate vertebratele — zic vertebratele fiindcă Dacqué nu-și extinde decît foarte fugar ideile asupra celorlalte vietăți — fie că aparțin sau nu aceluiaș tip, îi adoptă „stilul" ca o mască, sub care evoluiază în formă proprie. Toate aceste idei sunt enunțate în expresii cari mai mult sugerează, decît definesc. Iată bunăoară definiția „stilului" unei ere geologice: „Wenn ein neues Baustil in einem erdgeschichtlichen Zeitalter erscheint, gibt er das Motiv an, nach dem

um diese Zeit ein neuer Baustil sich gestaltet, eine neue Melodie zum Grundthema des Lebens wird" (dacă într'o eră geologică apare un stil architectonic nou, el va indica motivul — în sensul lui Wagner probabil — după care în această epocă se formează un stil arhitectonic nou și o melodie nouă devine tema fundamentală a vieții). E vorba de tipuri biologice; comparația cu un stil architectonic, pornită la început ca o figură de stil, devine la sfîrșit analogie concretă.

Rămîn deci pentru Dacqué două idei stabilite: Intîi, ideea unui tip dominant al faunei fiecărei epoci, care influențează desvoltarea altor tipuri în aceeaș epocă, aceștia copiindu-l. Strămoșii omului — exemplu la care vom reveni pe larg — aveau în era primară aspectul amfibiilor, cari reprezintă tipul dominant în aceea epocă, fără să fie amfibii, păstrînd — vom vedea mai jos în ce sens — caracterul de om. Două exemple sunt aduse de autor în sprijinul acestui fel de-a vedea.

In era primară apar amfibiile înzestrate cu un organ senzorial special, așezat în vîrful capului; mai precis, cu o gaură în craniu la acest nivel .Această deschizătură e de fapt ocupată la singurul animal actual care o mai are, de un organ senzorial cu structura microscopică foarte asemănătoare cu aceea a unui ochiu. Rudimente ale acestui organ se păstrează la om, unde ele devin glanda pineală, care, pare-se, are funcțiuni de secreție internă, dealtminteri destul de insuficient precizate pînă acum. Acest organ apare în aceiași epocă la pești și chiar la unele animale, cari n'au nici o legătură cu amfibiile, — la acestea din urmă cu totul excepțional, la dreptul vorbind. Acest organ e, după Dacqué, „Zeitsignatur" în această epocă.

Al doilea exemplu. Se cunosc la sfîrșitul erei primare și la începutul erei secundare un grup de fosile stranii. E vorba de reptile, dar craniul, dinții, aspectul general și probabil atitudinea acestor animale, se aseamănă surprinzător cu mamiferele de azi; unul din ele, cu dantură asemănătoare cu aceea a unui carnivor, ar fi putut avea forma unei vulpi, bunăoară. Aspectul de mamifer e „Zeitsignatur" în această epocă, afirmație de altfel nefericită și forțată de un exemplu care mai curînd ar putea servi ca argument împotriva teoriei, întrucît tipul de mamifer apare ca „Zeitsignatur" cu mult mai tîrziu, cînd aceste reptile-mamifere au dispărut de multe milioane de ani.

Dar oricum ar fi, adaptarea la „Zeitsignatur" nu e decît aparentă animalul sub masca aceasta își păstrează individualitatea și și-o va manifesta la timpul său. Un tip de animal la un moment dat e deci rezultanta a două componente: aceea a tipului său și aceea a „Zeitsignatur"-ei epocii.

Ideii evoluționiste clasice Dacqué îi asemnează un rol cu mult mai redus: e cu putință cel mult, ca forma „ideală" a unui tip să se fi deferențiat prin modificări succesive în speciile grupate în tipul respectiv. Un tip nu se transformă în

celălalt, amfibia nu devine reptilă, dar reptila ideală devine prin modificări succesive șopirlă, șarpe, sau crocodil.

Desbrăcată de forma pompoasă în care e prezentată, aceastǎ noțiune se suprapune aproape perfect cu o noțiune destul de general acceptată în biologia „oficială", cum o numește Dacqué. Afirmația că speciile descind una dintr'alta s'a făcut cîndva; dar e mult de atunci și ideile curente asupra chestiunii au evoluat între timp simțitor. S'a conceput ideea tipurilor colective, animale prezentînd indicate mai mult sau mai puțin vag caracterele mai multor grupe, putînd să se modifice întru'un sens sau într'altul, dînd naștere prin modificări divergente la specii tot mai îndepărtate una de alta. Noțiunea e cu mult mai precisă, decît aceea de „realizare ideală a tipului" lui Dacqué. Se cunoaște bunăoară, ca tip colectiv de fosilă acela al pachidermelor, prezentînd o formă intermediară între speciile cunoscute azi. E o vietate în carne și oase — cunoscută, e drept, numai în oase — dar ceva cu mult mai palpabil, că autorul însuși ar avea o idee clară asupra chestiunii, deosebirea între cele două noțiuni e că un tip nu se transformă niciodată într'altul; dar, cum chestiunea originei tipurilor e cel mai obscur capitol din lucrările sale, cum n'ai impresia că autorul însu-și ar avea o idee clară asupra chestiunii, deosebirea e mai puțin importantă, decum apare.

In cadrul restrîns pe care-l acordă variabilității și evoluției — diferențierea speciilor din tipul ideal — Dacqué își pune chestiunea cauzelor diferențierii. Aici explicațiile sale sunt deosebit de sărace; nu formulează precis decît un singur factor, adaptarea la mediu în sensul lui Lamarck. Foarte vag, foarte confuz face aluzie la factorii interni ai variabilității, prin expresii care, cum spuneam adineaori, mai mult sugerează, decît definesc. Aceasta probabil din motivul că nu se bazează decît pe paleontologie; nu citează observațiile lui De Vries, care a văzut o specie de plantă transformîndu-se într'alta, mai precis eșind din grăuntele unei specii o plantă de altă specie înrudită, nici ale altor autori, cari au repetat aceste observații la animale. Deasemeni îi scapă complet interesul încercării lui Osborn de-a utiliza în explicarea factorilor cari au determinat evoluția speciilor fapte din domeniul fiziologiei. E cu putință, de ex., ca glandele cu secreție internă, al căror rol covîrșitor în desvoltarea individului îl cunoaștem, să fi jucat acest rol și în desvoltarea speciei. Reptilele gigante din era secundară evocă bunăoară destul de bine imaginea giganților produși în specia omenească de anume îmbolnăviri ale ipofizei. Scheletul ursului de caverne din ultima eră glacială sugerează surprinzător tabloul clinic al reumatismului cronic cu deformațiile lui, boală deasemeni produsă, pare-se, de anumite dezechilibre ale secrețiilor interne. Generalizînd cam hazardat această din urmă idee n'ar fi chiar absurdă afirmația că însăși apariția schele-

tului osos e rezultatul unei modificări în echilibrul acestor secreții interne, întrucît la individul izolat există stări patologice ale secrețiilor interne cari alterează profund osificarea. In orice caz, e surprinzătoare observația că primele vertebrate cu schelet osos îl formează într'un mod cu totul dezechilibrat — era să zic patologic — fără forma armonică de mai tîrziu; între altele, sub forma de plăci osoase pe piele. Nu e exclus ca în anume cazuri specii întregi să fi fost victimele unor modificări în sensul lui De Vries ale organelor cari coordonează desvoltarea .Dacă modificări ulterioare restabileau în timp util un nou echilibru, se năștea o specie nouă; dacă nu, dezechilibrul produs de prima stîrpea specia întreagă.

Dacqué simte lipsa acestor noțiuni „dar nu le poate formula, întrucît îi lipsesc cunoștințe suficiente de fiziologie. In rarele cazuri, în cari citează experiențe de fiziologie, le citează pe dos și se vede că nu le cunoaște decît din auzite [1]). Dacă uneori face aluzie la un mecanism coordonat al desvoltării, e vizibil, că n'are despre el noțiunea mult puțin precisă care se cuprinde în mod curent în acest termen. Dealtminteri e foarte stînjenit de împrejurarea că, în lipsa acestei noțiuni, nu se poate servi decît de aceea a efectelor folosirii și a nefolosirii ca factor al diferențierii, efecte pe cari le exagerează enorm. Explică bunăoară apariția membrelor prin frecarea în mers — sau, mai bine, în înot — într'un punct precis al pielei, deci ca asemănător cu formarea în mod curent a bătăturilor. Dealtminteri, riscul acesta de-a trece pe lîngă unele din cauzele variațiunii și de-a exagera altele, e dificultatea cea mai mare pentru cineva care elaborează o teorie evoluționistă cu unica documentație din paleontologie. Materialul de studiu al acestei științe e constituit pentru vertebrate — afară de cazuri rarisime — exclusiv de oase. Dar, osul e de-o parte influențat în desvoltarea sa de o mulțime de factori externi ,fizici și alimentari (e de ajuns să amintesc rachitismul, boală extrem de răspîndită, nici decum specifică omului); de altă parte osul e țesutul cel mai sensibil la efectele folosirii și ale nefolosirii. Importanța acestor efecte în ochii lui Roux bunăoară se datoresc împrejurării că a luat în considerare aproape exclusiv oasele. E lesne de înțeles la ce riscuri te expui, considerînd un os fosil in abstracto, fără corective din domeniul fiziologiei, pe cari Dacqué cum spuneam, n'are de unde să le ia.

Problema, care-l fascinează mai mult în cadrul ideilor evoluționiste e aceea a originei omului și a vîrstei speciei o-

1) Experiența mult pomenită a lui Babak asupra intestinului mormolocilor de broască, care se scurtează, dacă animalele sunt hrănite cu carne, o citează bunăoară „dacă o broască se hrănește cu carne, intestinul ei se lungește". Făcînd abstracție de faptul că experiența în felul acesta nu s'a făcut niciodată, broasca se hrănește în mod normal cu carne, numai mormolocul e vegetarian.

menești. In acest capitol se servește ca punct de plecare de ideile lui Klaatsch, unul dintre cei dintîi autori cari au afirmat că omul a existat pe pămînt înaintea ultimei perioade glaciale, că, mai exact omul s'a format deodată cu maimuțele în începutul erei terțiare .Omul nu poate să descindă din maimuțele de azi, fiindcă sub multe raporturi e mai puțin „evoluat" decît ele. Intreaga familie a primatelor, omul plus maimuțele, au tendința spre atrofierea mirosului și spre desvoltarea văzului; la desvoltarea văzului contribue în mare măsură așezarea ochilor în acelaș plan și îndreptarea lor înainte ,spre deosebire de toate celelalte animale, la cari ochii privesc în două direcții opuse. Nasul maimuței e mai atrofiat decît al omului, omul e deci sub raportul acesta oprit pe un stadiu mai puțin înaintat al acestei evoluții.

Mîna omului, cu posibilitatea opoziției degetului mare în gestul apucatului cu vîrfurile degetelor, are o formă primitivă, mai puțin specializată decît a maimuței. Forma actuală a mînii omenești e foarte veche. Ea există la amfibiile din era primară, dovadă urmele de picior ale acestor animale păstrate într'un nisip, de plajă probabil, care s'a întărit pe urmă și a fost scos la iveală într'o carieră de ardezie dintr'o localitate din Germania, al cărei nume îmi scapă. Asemănarea acestor urme cu ale unei mîni omenești e surprinzătoare. Aceeaș „mînă" o au unele mamifere carnivore din începutul erei terțiare; degetele lor sunt așezate radiar, ca la om, și au fost probabil capabile de mișcări independente ,spre deosebire de ale carnivorelor de azi. Simplificarea scheletului mînii e o tendință generală la mamifere; e îndeobște cunoscut arborele genealogic al calului, ai cărui strămoși aveau întîi cinci degete, într'o epocă mai tîrzie trei, cari prin atrofiere continuă a celor două degete laterale au produs forma de azi cu un deget și cu un mic rudiment dintr'al doilea. Tendinței acesteia nu-i scapă nici maimuța; toate maimuțele au tendința specializării mînii într'un cîrlig pentru cățărat, format din cele patru degete alăturate strîns, formă în care degetul cel mare își pierde funcțiunea și se atrofiază. De fapt, degetul cel mare al tuturor maimuțelor e cu mult mai mic decît al omului. Mîna omului e, dintre toate, cea mai apropiată de forma ei străveche, cea mai puțin „evoluată".

Aceleași observații se pot face în studiul comparativ al dinților la diferitele familii de mamifere. Dantura cea mai primitivă o au primatele; îndeosebi dinții canini la primate sunt mai puțin specializați. Sub raportul acesta deasemeni maimuțele sunt mai diferențiate decît omul, ai cărui canini au coroana foarte puțin diferită de a incisivilor; danturi asemănătoare cu ale omului nu găsim, decît la începutul erei terțiare. Din nou indicația dată de scheletul mînii; Klaatsch spune expres: „omul a rămas cu dantura sa pe un stadiu corespunzător cu prima parte a erei terțiare".

Din toate aceste motive, Klaatsch presupune că strămoșii omului s'au separat foarte curînd de celelalte mamifere. E greu să concepi că omul s'ar fi diferențiat mai tîrziu din forme mai specializate decît el însuși. Această separare s'a făcut în începutul erei terțiare, întrucît la mijlocul acestei era maimuțele au o dantură mai diferențiată decît omul de azi. Klaatsch își pune chiar chestiunea dacă din linia strămoșilor omului nu s'au despărțit prin specializare unilaterală unele specii de maimuțe. In orice caz, pentru Klaatsch existența omului în era terțiară e sigură, deși el primește cu rezerva cuvenită afirmația lui Rutot, care crede că a găsit uneltele de piatră ale omului terțiar.

Pînă aici Klaatsch. Dacqué se duce mult mai departe în aceeași ordine de idei. In sensul teoriei „tipurilor", respinge ideea unui tip colectiv de primată în sensul lui Klaatsch. Omul e un Grundtyp [1]) diferit de toate celelalte, și și-a urmat calea evoluției individuale cel mult sub influența diferitelor „Zeitsignatur"-e.

In punctul acesta utilizează Dacqué ideile lui Klaatsch. Mîna omului are o formă primitivă, apărută întîi în era primară. Nici omul n'a putut-o obține în altă epocă, întrucît în nici o altă epocă forma mînii omenești nu era Zeitsignatur. Alt Zeitsignatur la om e glanda pineală, rudiment al unui organ apărut deasemeni în era primară; pe aceste două caractere — alte dovezi anatomice nici nu aduce — își sprijinește Dacqué afirmația că omul există ca tip individualizat din era primară.

Dovezi pentru această afirmație aduce cu atît mai multe dintr'un alt domeniu, cu totul neașteptat, anume din interpretarea legendelor. Există de fapt asemănare între balaurii basmelor și reptilele uriașe din era secundară. Această asemănare a preocupat pe mulți autori, și trebue recunoscut că explicările sunt forțate. Dacqué trage din această coincidență concluzia fermă că reptilele din era secundară și omul au fost contim-

1) Deosebirea între cele două noțiuni e mai puțin adîncă. Dacă scazi dintr'o formă de animal efectiv prezentă, tot ce e „Zeitsignatur" sau rezultatul unei adaptări — dacă și picioarele, prezența lor pur și simplu, poate fi rezultatul unei adaptări — obții ființe destul destul de asemănătoare cu „tipurile colective" clasice. Faptul că, după Dacqué, fiecare tip poartă în sine evoluția sa ulterioară, e o petițiune de principiu pură; nu reiese din nici un cuvînt al autorului deosebirea între un tip devenit prin „Zeitsignatur" asemănător altuia și acesta însuși. Evident, originalitatea ideii lui Dacqué e mare, dacă concepi încă evoluția în sensul că crapul a devenit broască. Dar, părerea mult hulitei „biologii oficiale" e că în cazul cel mai bun aceste două specii descind din strămoși comuni, fel de a vedea aproape superpozabil aceluia al lui Dacqué.

porani, și legendele cari menționează balaurii sunt forma tirzie a unor tradiții cu privire la vietățile pe cari omul le-a văzut cu ochii.

Odată această concluzie trasă, nu-l impiedică nimic s'o extindă asupra multor alte cazuri asemănătoare. Legende ale multor popoare relatează despre neamuri de oameni cu un ochiu în frunte, cu plăci cornoase pe piele, și deci invulnerabil. Aceste caractere sunt Zeitsignatur în era primară și din moment ce admiți odată baza reală a legendelor, nu te poate impiedeca nimeni să susții că aceste legende păstrează de fapt amintirea unui aspect pe care omul l-a avut cindva. Deasemenea, legenda babiloniană a omului cu trup de pește, care ieșea din apă ca să învețe oamenii să construiască în piatră și să urmărească cursul stelelor, ii indică că omul a dus de fapt cindva o viață aquatică.

In genul acesta Dacqué citează și alte foarte multe legende. In lumina concluziilor de felul acesta, încearcă să reconstruiască omul în diferite faze ale desvoltării sale. Să vedem ca la ce rezultat ajunge.

Intîiul în serie e omul erei primare, „der adamitische oder vornoachitische Mensch", cum îl numește. Are creerul mare, foarte puțin desvoltat, un ochi în frunte, pielea acoperită cu solzi, mersul și aspectul general de reptilă. Această dihanie bizară e totuși om și mamifer; natura sa de mamifer e însă acoperită de „Reptilhaftigkeit" care e Zeitsignatur în această epocă. Intrucît e mamifer și intrucît e reptilă, deosebirea e explicată vag de tot, la dreptul vorbind deloc. Mîna actuală exista de pe atunci, dar cu degetele reunite prin membrane înotătoare, dat fiind faptul că o legendă babiloniană menționează existența astor fel de oameni.

Această variantă de om e stîrpită de potop, pe care Dacqué îl explică în sensul teoriei lui Hörbiger, teorie pe care e inutil s'o analizez aici .Dar încă înainte de potop apăruse tipul omului din faza următoare: „der noachitische Mensch". Caracterul acestei epoci, regăsit la unele reptile, e tendința spre stațiunea verticală; omul se ridică deci și el în două picioare. In acelaș timp creerul mare crește, ochiul din frunte devine glanda pineală, caracterul de mamifer al omului se eliberează de sub masca de reptilă, membrana înotătoare dintre degete dispare. Acest om e superior înzestrat. Prevede potopul și se salvează, cultivă vița de vie și portocalul (această afirmație e sprijinită pe epizodul viței de vie din Vechiul Testament și pe legenda drumului lui Hercules în țara Hesperidelor după merele de aur). Dacqué e atît de convins de existența acestui om, încît anticipează afirmația, că în regiunile unde a trăit se va da cu siguranță de urma resturilor civilizației sale. Intre paranteze: pățania vechiului său adversar Haeckel, cu anticipațiile lui, ar trebui să-i inspire mai multă prudență.

Cum se face atunci, că omul ultimei epoci glaciale, omul de caverne, cu mult mai recent, e într'un stadiu de civilizație cu mult inferior celui presupus de Dacqué? Agricultura și navigația apar cu mult mai tirziu, în orice caz cu mult în urma uneltelor de piatră nelustruite, deși Dacqué presupune că omul era agricultor înaintea epocii de piatră. „Nu se poate presupune, explică el, că începutul civilizației s'ar putea lega tocmai de partea neînsuflețită din ambianța omului; e de presupus că, înaintea epocii de piatră ‚a existat o civilizație legată de pămînt, plantă și animal". Argumentul i se pare fără îndoială suficient, dar totuși subzistă chestiunea, că omul civilizat din era terțiară a degenerat pînă la sălbatecul din caverne. Dacqué acceptă această interpretare, dar emite o a doua ipoteză, că, anume, omul din caverne e față de omul terțiar în aceiași situație în care sunt sălbatecii de azi față de europeni.

Acest om civilizat al erei terțiare n'avea încă fixat caracterul de om. In acest punct Dacqué reia ideea lui Klaatsch, care nu consideră ca exclus ca din linia genealogică a omului să se fi despărțit linii colaterale evoluînd spre specii de maimuțe. Aici, din nou intervine o legendă, anume, istoria animalelor adunate în corabia lui Noe. Fără îndoială, această legendă indică că omul din mijlocul erei secundare [1]) cuprindea în sine posibilități de desvoltare în mai multe direcții, cari s'au actualizat pe urmă în diferite specii de mamifere. După felul de a vedea al lui Dacqué așadar, tata Noe răspunde exact definiției tipului colectiv, a cărui existență efectiv cunoscută în cîteva cazuri totuși o respinge categoric.

In rezumat: omul există de cînd există vertebrate terestre, și, în decursul erelor geologice succesive, a purtat caracterele speciei dominante ale fiecăreia din ele. Am făcut adineaori aluzie la chestiunea cuprinsă în întrebarea: prin ce se deosebea omul de celelalte animale?

Supoziția, că în legendele omului de azi se găsește un sîmbure de tradiții din aceste epoci străvechi presupune că omul încă din această epocă avea o viață psihică suficient de desvoltată ca să le transmită. Aceasta ar constitui deosebirea. Totuși, după Dacqué, gîndirea logică ar fi o achiziție mai tîrzie, apărută la tipul de om de după potop. Omul dinainte era înzestrat cu facultăți din domeniul funcțiunilor metapsichice, în genul telepatiei și al hipnotismului. Dacqué numește acest complex de funcțiuni „Natursichtigkeit", și o definește (traducere aproximativă, din cauza limbajului dificil al autorului) ca „o stare sufletească, mulțumită căreia o ființă vie dobîndește cunoștința sau simțul raporturilor dintre ființele și corpurile

1) Potopul s'ar situa în mijlocul erei secundare, din singurul motiv că, în această epocă, apar plantele cu flori; or, tradiția leagă de potop originea a două plante cu flori, vița de vie și măslinul, din care i-a adus porumbelul o ramură lui Noe.

neînsufleţite din jurul său. Această facultate îi dă putinţa să influenţeze natura, să presimtă evenimente, să acţioneze telepatic, hipnotic sau teleplastic, sau, în limbaj curent, să vrăjească". Aceste facultăţi apar încă din cînd în cînd la oameni actuali într'o măsură cu totul redusă. Omul adamitic conjura cu ajutorul or evenimente din natură, stăpînea forţele naturale; între altele gravitaţiunea, de care se putea elibera. Mulţumită acestei forţe şi nu cu ajutorul unui număr corespunzător de oameni, după cum descriu reliefurile egiptene, s'au construit monumentele alcătuite din blocuri de piatră enorme în genul piramidelor (că în realitate construcţiile şi descrierile sunt făcute de aceiaşi oameni, acest amănunt Dacqué îl neglijează cu dezinvoltură). Oamenii tîrzii pierduseră această facultate şi nu-şi puteau explica construcţiile strămoşilor altfel, decît prin colaborarea unor masse enorme de oameni.

Deşi înzestrat cu aceste facultăţi impresionante, omul adamitic n'avea, după Dacqué, conştiinţa eului. Trăia în permanenţă în subconştient, într'o „stare, în care individul nu mai e net delimitat faţă de mediul său ambiant, şi care conduce la o viaţă sufletească supraindividuală". Sediul acestei funcţiuni sufleteşti e glanda pineală, „ochiul din frunte", al cărui regres coincide cu creşterea creerului mare. Prin această modificare, gîndirea logică cu sediul în creerul mare acopere în cele din urmă funcţiunea de „Natursichtigkeit" şi apare conştiinţa eului izolat de mediul ambiant.

O concluzie firească rezultînd din afirmaţia că omul a văzut cu ochii evenimentele şi fiinţele din legende: legende asupra creaţiunii lumii există la toate popoarele; însemnează aceasta, că omul a fost de faţă la facerea lumii? Dacqué îşi ridică însuşi această obiecţiune, şi o înlătură invocînd simţul de „Natursichtigkeit". E cu putinţă că într'o epocă mai tîrzie, oameni înzestraţi în grad deosebit cu acest simţ să fi putut imagina, mulţumită lui, evenimente petrecute cu multe milioane de ani înainte şi să le fi formulat, transmiţîndu-le sub forma de legende. De ce atunci n'ar fi suficientă această supoziţie şi pentru explicarea legendelor privitoare la potop şi la baluri? Dacqué pune şi chestiunea aceasta şi o lasă deschisă. Cel puţin consideraţiile pe cari le face cu acest prilej asupra metafizicei în biologie nu răspund nicidecum la întrebare.

O încercare de-a contopi metafizica cu biologia e greu să reuşească. Haeckel a încercat să facă metafizică, cum ar fi făcut biologie, cu rezultatul cunoscut. Metafizica materialistă, metafizica cianatului de amoniu a devenit perfect inactuală înainte de a se fi demonstrat că cianatul de amoniu nu e nicidecum substanţa chee a lumii vieţuitoarelor, şi că nici măcar sinteza ureii în natură nu se face pornind dela el, cum credea Haeckel după descoperirea lui Wöhler. Dacqué face operaţia inversă, face biologie cum ar face metafizică. E neîndoios că metafizica îşi are certitudinile ei, ca şi religia sau ştiinţa experimentală. Dar

sunt certitudini situate pe planuri total diferite, şi nu se pot contopi. Probabil fiindcă sunt dobîndite cu metode deosebite. Chiar în cadrul ştiinţei experimentale aceste deosebiri există, şi un chimist bunăoară, e cel puţin nedumerit cînd un zoolog îi vorbeşte despre funcţionarea unor organe ale peştilor din adîncimi mari, pe cari nu le-a văzut funcţionînd niciodată, fiindcă nimeni n'a văzut aceşti peşti altfel, decît în agonie sau morţi.

Dacqué numeşte complexul biologic-metafizic „Faustisch-Deutsche Naturwissenschaft", cu care termen se legitimează odată mai mult ca elev al lui Spengler. Dacă l-am considera pe Dacqué ca reprezentant tipic al acestei ştiinţe faustice şi germane, am avea despre ea o imagine destul de puţin măgulitoare, întrucît caracterul ei esenţial e desinvoltura cu care adepţii ei îşi fac afirmaţiile, şi uşurinţa cu care scot dovezi de oriunde, cu ajutorul simplei dialectici. Este adevărat că Dacqué, ca şi maestrul său Spengler, priveşte cu mult dispreţ asupra acelor cari nu cunosc în ştiinţă decît certitudinea experimentală şi-i categoriseşte scurt ca meseriaşi. Dar să reţinem cuvîntul. Metoda experimentală e introdusă în ştiinţe de meseriaşi: ceasornicari, grădinari şi bărbieri. Dar nu e mai puţin adevărat că tocmai introducerea metodelor acestor meseriaşi, a grădinarului Linné şi a bărbierului Mauriceau, în facultăţi e unul din momentele din cari îşi ia desvoltarea ştiinţa modernă, pentru care ştiinţa pur dialectică din universităţile medievale a fost numai un trist obstacol. Ca şi meseriaşii geniali cari au întemeiat-o, urmaşii lor au păstrat planul de lucru manual cel puţin pe atîta, pe cît e intelectual. Şi de numele celor mai reprezentative figuri ale ştiinţei moderne se leagă, ca titlurile de merit cele mai însemnate, imaginarea unei metode de lucru nouă. Un Lavoisier, un Virchow, un Claude Bernard sunt deschizători de drumuri şi fondatori de ştiinţe tocmai prin metodele de lucru pe cari le-au introdus. Se cuvine să i se aducă aminte tocmai acestui biolog faustic şi german dispreţuitor al „meseriei" cuvîntul unui alt german faustic: „Ehrt eure deutschen Meister".

Dr. Ion Comşa

Clopotul de aur

VARĂ CU HOLDE GRASE

Vară cu holde grase primește-mă la sîn
In peisagiu 'n care vor gîzele să 'nnoate;
Mă voi simți speriat ca un copil ce in
Garafa cu dulceață se sbate pîn' la coate.

AMURGUL CADE'N APE

Amurgul cade 'n ape, se 'ntunecă și moare
Dar boii mai rămîn cu stelele în coarne,
Petece vii din ziua păscută pe răzoare,
Din ziua care mîine din nou o să se 'ntoarne.

RUGĂCIUNE DE DIMINEAȚĂ

Cer pentru azi o cană cu miere ori cu vin,
Un bulgăr cald de pîine și-un piept viu de femee,
Cer vechea mea dumbravă să aibă svon senin
Și bucuria să te știu aproape, Zee.

INSULĂ FĂRĂ NUME

Insulă fără nume, pierdută în ocean,
Adolescența mea și-acum te mai visează.
Femee fără nume cu tîmple de mărgean
Și astăzi carnea mea aprinsă te cutează.

PĂTRUND CU ARMA'N CODRII BRAȘOVULUI

Pătrund cu arma 'n codrii Brașovului și 'ncerc
Să iau la ochi vînatul; copoii mi-l îndreaptă.
Dar gîndul stă în urmă, copoi plouat și berc,
La poalele femeii cu neg pe coapsa dreaptă.

STEAUA CARE NU CADE

Steaua care nu cade o port mereu pe umăr,
Roșie cum e jarul, greoaie cum e globul.
Steaua care nu cade doar una e la număr
Și dintre milioane doar eu, doar eu i-s robul.

FLOAREA AMARĂ

Caprele n'o mai pasc, orbii n'o mai culeg,
Dar crește pretutindeni, clorotică, amară.
Din trupul tău de fum nu mă pricep s'o șterg,
Din inima mea nu cutez s'o arunc afară.

VIRCIOROVA

O haltă 'n zdrențe, munții și Dunărea spumoasă.
Pe-aici am fost cîndva centurion în zale,
Și-am alintat în treacăt o pămînteancă ochioasă
Care fugea în toamnă cu hoarda ei la vale.

VECHI CIMITIR IN CARE

Vechi cimitir in care strămoșii mei dorm oase,
Mi-ești drag cum mi-e femeea în care intru seara.
Nu uit: în plasa ta cu ferige umbroase
Viața mea o să-și descarce și ea povara.

CĂLCIIE SPARTE

Călciie sparte 'n praf și sîni enormi, lăptoși,
Grumaji săpați în piatră și șolduri tari, rotunde,
In voi se ascund secoli munciți și voluptoși,
Străbunul sol sămînța bogată 'n voi și-ascunde.

IȚI LAȘI ACASĂ GHEBUL

Iți lași acasă ghebul și hainele cu pete,
Copii desculți asvirlă cu praștia în berze,
Șerpii își schimbă pielea pestriță, pe 'ndelete,
In soarele ce-a prins puterea să-și reverse.

BĂRĂGAN

Nici ape, nici copaci, doar zările și șesul ,—
Dulău, lungit pe labe cu buzele 'n pîrjol.
Nici sălcii, nici fintîni, doar inima și leșul
Acestui bivol, trupul, trudit după nomol.

Zaharia Stancu

Inceputurile nuvelei istorice românești în rusește

Nașterea și răspîndirea genului nuvelei istorice se datoresc puternicului curent al romantismului, care în prima jumătate a secolului al XIX-lea începe să pătrundă în Romînia prin două căi: direct din Franța și indirect prin Rusia.

Poetizarea trecutului prinde rădăcini adînci în țările romînești, dar abia la 1840 vedem primele apariții indigene de genul acesta: C. Negruzzi ne dă prima lui nuvelă istorică, „Alexandru Lăpușneanu", iar Gh. Asachi publică în franțuzește, cu un context rominesc, legenda populară „Dochia și Traian" [1]).

E interesant, însă, că înaintea acestor publicații romînești au început să apară, încă dela 1830, în Rusia vecină, nuvele istorice cu subiecte împrumutate din trecutul Moldovei.

Autorul lor este un basarabean, Alexandru Hasdeu, tatăl marelui B. P. Hasdeu, un erudit și poet socotit în istoria literaturii romîne ca începătorul folclorului romînesc în rusește [2]).

Il cunoaștem acum sub un aspect nou.

„Hasdeu, care ajunsese cunoscut Romînilor prin cuvîntarea sa școlară din 1837..., e în acelaș timp și *începătorul, tot în rusește, al nuvelei istorice* cu subiecte luate din viața vechei Moldove", spune N. Iorga, îndicînd și titlurile acestor începuturi: „Duca-Vodă", „Petriceicu", „Elena-fiica lui Ștefan cel Mare" [3]).

Aceste nuvele fuseseră pomenite și în „Dacia Literară" a lui Mihail Kogălniceanu cu precizarea datelor și locurilor apariției lor, date cari nu sunt tocmai exacte [4]). Astfel ne spune că nuvela „Duca-Vodă" ar fi publicată în revista rusească „Vest-

1) „Doquie et Trajan. Legende populaire des Roumains suivie d'un itinéraire au Mont Pion", Eși, 1840.
2) N. Iorga: „Ist. lit. rom. sec. XIX-lea", v. II, pg. 41.
3) Ibidem.
4) M'am ocupat cu erorile strecurate în bibliografia operelor lui „A. Hașdeu și lit. rom. populară" (Extras din Rev. Ist. 1936, Nr. 1-3).

nicul Europei" din 1830, dar nu am găsit-o acolo. Probabil să fi apărut în acelaş an într'o altă foaie sau mai degrabă într'o publicaţie separată, în tot cazul înaintea anului 1840[1]). Acelaş lucru e şi cu „Legenda asupra lui Petriceicu", care a apărut în revista rusească „Molva" nu la 1834, după cum ne arată „Dacia Literară", ci la 1835[2]).

Atenţia noastră se îndreaptă în deosebi asupra primei nuvele cu data de 1830, fiind socotită ca început al nuvelei istorice romîneşti în ruseşte.

Se pare că tocmai această nuvelă fusese pe urmă prelucrată şi publicată în traducerea romînească de către fiul autorului, B. P. Hasdeu, sub titlul: „Domnia Arnăutului" în „Columna lui Traian"[3]), adăugîndu-i-se, probabil, alte două nuvele ale lui A. Hasdeu pomenite de I. Vulcan: „Dabija-Vodă" şi „Hîncu"[4]).

Este, însă, oricum semnificativ că tocmai acelaş subiect atrăsese mai demult, încă de la 1823, şi atenţia lui Puşkin, pe cînd acesta stătea exilat în Basarabia. Poetul rus se interesa pe lîngă cîntecele populare moldoveneşti şi de trecutul acestui popor, avînd prilej să-l cunoască mai deaproape în deosebi după 1821, cînd pribegia Eteriei adusese pe meleagurile Basarabiei o bună parte din lumea intelectuală a Moldovei.

Printre alţii, Puşkin făcuse cunoştinţă cu trei eterişti, trădaţi de Ipsilanti: Constantin Duca, Vasile Caravia şi Pendadeca, cari erau oaspeţi obişnuiţi în casa prietenului lui Puşkin, Liprandi.

„Puşkin se întîlnea cu ei deseori la mine, găsind: mare plăcere să vorbească şi să glumească cu dînşii", scrie Liprandi în „Jurnalul" său:[5]).

„Dela ei a împrumutat două legende, pe cari le-a notat în cîteva rînduri şi totdeauna pe nişte file speciale.

El plecă la Odesa.

După puţin timp îl urmai şi eu într'acolo pentru cîteva zile şi, ca de obiceiu, am tras la casa clubului lui Oton, unde se instalase şi Puşkin. El îmi arătă poveştile compuse, dar cîteva pasagii din ele îi păreau neclare, deoarece pierduse cîteva file şi mă ruga să-i pun pe Duca şi Pendadeca să mi le mai povestească, iar eu să-i comunic datele, privitoare la personagii, căci povestitorii nu le cunoşteau"[6]).

1) I. Vulcan în biografia lui A. Haşdeu („Pant. Romin", Pesta 1869 pg. 133-136) spune că nuvelele lui A. Haşdeu: „Duca Vodă", „Dabija-Vodă" şi „Hîncu", au apărut în diferite timpuri „în felurite ziare ruseşti 1830-40".

2) Această nuvelă dealtfel e scrisă nu de A. Haşdeu ci de fratele său Boleslav, după cum am arătat în articolul meu, pomenit mai sus.

3) 1871, 19 Aprilie, Nr. 16/78 şi urm.

4) I. Vulcan, op. cit. Vezi şi prefaţa D-lui L. Marian la „Domnia Arnăutului", (Chşinău, 1930), pg. 4-5.

5) „Arhiva rusă" 1866, pg. 1408-1411.

6) Liprandi-istoric, arheolog şi etnograf, se interesa în deosebi de istoria popoarelor balcanice. Puşkin avea mare încredere în cunoştinţele lui istorice.

— „Cu proza, adevărată încurcătură", îmi spuse el, rîzînd: „Vreau să fac această *primă încercare*"! —

I-am împlinit rugămintea cu o completare în plus dela Scufo (deasemenea unul din cei blestemaţi de Ipsilanti), care în acest timp venise la mine, şi în curînd i-am şi înmînat lui Puşkin însemnările mele.

Vreo două luni după aceasta mă aflam în Odesa şi Puşkin îmi spuse că poveştile sunt gata, dar nefiind mulţumit, le-a dat spre cetire unui bun prieten (pare-se lui V. I. Tumanski). Mi-a făgăduit să le ia dela el ca să mi le arate, ceiace a şi îndeplinit a doua zi. Mi le-a cetit şi m'a rugat, dacă povestirea pe alocuri n'ar fi exactă sau ceva ar fi încurcat, să-i fac observaţiuni.

După cît îmi amintesc, n'am avut nevoie să corectez nimic din cele auzite, cu atît mai mult că nu mă aflam de faţă intotdeauna, cînd i se povesteau legendele.

Se înţelege, găsisem că totul e bine.

Subiectul poveştilor nu mă interesa de fel neintrînd în sfera cercetărilor mele; totuşi, spre a măguli pe Puşkin, i-am cerut voie să le copiez, şi am şi trimis după copist.

Pe manuscrisul poetului se găseau o mulţime de îndreptări, făcute de o altă mînă. Puşkin îmi spuse că intenţionează să dea în aceiaşi seară manuscrisul la o nouă examinare, întrucît el singur nu e prea mulţumit.

Ce a urmat după aceia, nu ştiu, însă mi-au rămas copiile amintite, din cari una avea titlul:

„Duca, legendă moldovenească din sec. al XVI-lea", şi a doua:

„Dafna şi Dabija, legendă moldovenească din 1663".

*

Din cele spuse de Liprandi reese că adevăratul începător al nuvelei istorice romîneşti nu este altcineva decît marele Puşkin.

E păcat că nici originalul poetului, nici măcar copiile lui Liprandi n'au ajuns pînă la noi. Nefiind mulţumit de această primă încercare în proză, Puşkin, după toate probabilităţile, a ars-o, cum a procedat şi cu materialul strîns pentru „Fraţii hoţi" şi cu multe altele din încercările sale basarabene.

Dar copiile lui Liprandi trebuesc odată să iasă la iveală.

Mărturisirile acestui contemporan şi prieten a lui Puşkin ne inspiră toată încrederea. E destul să observăm exactitatea datelor şi titlurilor, pe cari ni le dă în pasagiul de mai sus despre nuvelele istorice romîneşti ale lui Puşkin.

Şi apoi avem o altă mărturisire: Bartenev, cercetătorul vieţii lui Puşkin în Sudul Rusiei şi editorul „Arhivei ruse", unde au apărut amintirile lui Liprandi, adăugase la cele spuse de Liprandi nota următoare: „Aci Puşkin n'a pus nimic dela

sine", adică nu adăugase nimic la legendele povestite lui de către Caravia, Duca și Pendadeca.

Nota lui Bartenev ne arată că și el văzuse poveștile lui Pușkin, în original sau în copie — nu se știe.

Ceiace ne interesează acuma, e chestiunea: unde se găsesc aceste nuvele ale lui Pușkin, copiate de Liprandi? Manuscrisul „Jurnalului" său se află în Muzeul Rumiantzew din Moscova, dar ,după cum ne asigură unul din cercetătorii lui Pușkin, Lerner, aceste prime încercări în proză ale poetului rus nu s'au găsit acolo.

Cercetătorii istoriei literaturii ruse nu pierd, însă, speranța de a le găsi cîndva în vreo arhivă uitată.

Această descoperire va fi de o mare importanță, nu numai pentru o mai vastă cunoaștere a operei lui Pușkin, dar și pentru desvoltarea studiului nuvelei istorice romînești. Intîi, vom avea posibilitatea să comparăm textul lui Pușkin cu cel a lui A. Hașdeu — iar de aci va putea ieși o constatare surprinzătoare pe care acuma o putem numai bănui — și apoi se va stabili precis o dată nouă pentru inceputul nuvelei istorice romînești în rusește: anul *1823* în loc de *1830*.

E. Dvoicenco

Poem fără sfîrșit

Intregul tîrg cu vile albe avea la porți
cîte-o lumină —
aprinsă pentru bucuria Streinului
ce va să vină.
Intregul tîrg avea la prasnic
și muzică și flori și vin —
cu vraja lor să'nveselească
Ospățul Sfîntului Strein...

*

In mahala plîngea Orfanul
cuprins și el de așteptare,
căci numai casa lui săracă
n'avea la poartă luminare,
și numai masa lui săracă
n'avea nici muzică nici vin,
cu vraja lor să'nveselească
ospățul Bunului Strein...

*

Suna în turnuri Marea-Veste a Mîntuirii
celor morți...
Invesmîntați în mantii scumpe Bogații
au ieșit la porți —
chemați din vilele mărețe
s'asculte clopotul Venirii
cu flori și cîntec să-l primească
pe Oaspetele Mîntuirii...

*

In mahala plîngea Orfanul
și'nveninat îi era plînsul,
căci glasul clopotelor grele abea pătrunde

pîn'la dînsul; —
Și nu putea ieși la poartă
să-l cheme pe Streinul Frate,
că-l țintuia în pat blestemul
picioarelor paralizate...

*

...dac'a intrat în tîrg Streinul
mult așteptat de-atîtea zile —
cînd l'au văzut în haine rupte
Bogații
s'au închis în vile; —
cînd l'au văzut desculț și singur,
cu praful căilor pe mîini —
svîrlit-au florile în stradă
și prasnicul l'au dat la cîini...

Eusebius Camilar

Litigii moldo-polone în sec. al XVI-lea.

I. Chestiunea Pocuției.

In relațiunile politice dintre Moldova și Polonia, secolul al XVI-lea a început prin afirmarea pretenției lui Ștefan cel Mare asupra provinciei Pocuția, — pretenție care a fost susținută de către unii dintre urmașii săi cu mai mare sau mai mic succes. Și nu-i de mirare că această chestiune a trebuit să tulbure, o bună bucată de vreme, legăturile de prietenie dintre cele două țări vecine, căci teza domnilor Moldoveni era întemeiată pe acte istorice, iar curtea polonă, care-și dădea prea bine seama de adevărul acestor lucruri ,nu vroia să le recunoască.

In istoriografia romînă ca și în cea polonă nu odată s'a tratat această chestiune, fie separat[1]), fie în ansamblul evenimentelor istorice[2]). In studiul de față vom căuta să adăugăm la cele știute cîteva știri noi găsite prin arhivele polone și cele franceze.

Diferendul cu Pocuția datează din vremea lui Petru I Mușat, (1378-1393) domnul Moldovei, care, împrumutînd pe Vladislav Iagelo în 1387 cu trei mii ruble[3]), capătă drept zălog pînă la achitarea datoriei, țara Pocuției[4]), cu orașul Halicz. Acest împrumut s'a făcut după depunerea jurămîntului de credință al voevodului Petru către regele polon, vreme ce corespunde cu unul din punctele culminante ale rivalității polono-habsburgice pentru hegemonia politică în Moldova. Era deci un timp propice pentru consolidarea și ridicarea Moldovei; și

1) I. Nistor, *Die Moldavischen Ansprüchen auf Pokutien*, im Archiv für Oesterreichische Geschichte, 101. Bd., Wien 1910.

2) N. Iorga, *Relațiile Moldovei cu Polonia* in Conv. liter., XXXV, și Istoria poporului românesc, București 1925, vol. II.

3) La 17 Februarie 1388 Petru Mușat căpăta chitanța dela rege, drept confirmarea sumei împrumutate (Arhiva generală din Varșovia, Libri leg. No. 1, fol. 8—9); C. Costăchescu, Documente moldovenești, vol. II, pag. 599—601 și pag. 603—604 se află o scrisoare a lui Petru Vodă dată din Suceava la 10 Februarie 1388, unde se vorbește de cele 3000 ruble.

4) Hotarele acestei provincii erau cuprinse între Nistru, și orașele Halicz și Iablonka.

desigur că forma de politică inaugurată de Petru Mușat ar fi dat, în această privință, roade bune, dacă n'ar fi intervenit poftele domnești ale altor pretendenți, sprijiniți de partide boierești cu alte orientări politice. Astfel luptele interne cari au urmat după moartea lui Petru Mușat și în vremea domniei fiului său Roman I (1393-1394) au zdruncinat unitatea politică a țării moldove și nu mai departe decît la 6 Ianuarie 1395, fără a fi căpătat cele trei mii de ruble, solii noului stăpîn al Moldovei — Ștefan I (1394-1399) — făgăduiau regelui polon că domnul lor va veni în persoană să depuie jurămînt de credință și că nu va pomeni nici de Colomiia, nici de Sneatin și nici de Pocuția, iar despre Hmelov și despre Țețina vor vorbi cînd se vor intîlni[1]). Iată dar că pentru pofta de a stăpîni în Moldova Ștefan Vodă renunță de bună voie la zălog și la bani.

In vremea domniei lui Alexandru cel Bun (Aprilie 1399-Ian. 1432) chestiunea Pocuției fu reluată din nou și cu mai mult folos pentru Moldova. In 1411 (în ziua de Paști) regele polon Vladislav scria lui Alexandru domnul Moldovei, că peste 2 ani îi va achita o mie ruble de argint; iar de se va întîmpla să nu seție de cuvînt, în aceeași zi îi va ceda cetatea Sneatin, Colomiia și țara Pocuției, pentru ca domnul Moldovei să le poată stăpîni pînă la înapoierea banilor[2]). Dar nici de data aceasta regele polon nu s'a ținut de cuvînt și chestiunea Pocuției a rămas în suspensie pînă după moartea lui Alexandru cel Bun. La 13 Decembrie 1433 Vladislav, regele polon, arăta într'o scrisoare dată lui Ștefan al II-lea (Sept. 1434- 27 August 1435), — încă pe cînd era pretendent —, că hotarul între Moldova și Polonia va trebui să fie următorul: „mai întîi între orașul nostru Sneatin și între Șepinți, care Șepinți aparține Moldovei, pe aceste le desparte rîul Colacin, iar dela rîul Colacin drept peste cîmpia Bolohovului, pînă la rîul cel mare, Nistrul mai sus de satul Potoc, care sat Potoc aparține țării Moldovei. ...Iar țara Pocuției precum dedemult a fost supusă nouă, din veac așa și rămîne"[3]). Și Ștefan al II-lea, pentru a ajunge domn în Moldova, a fost înduplecat să aprobe propunerea regelui. De altfel se observă că toți pretendenții cari

1) C. Costăchescu, op. c., II, pag. 609-610. Se vede că la această dată Pocuția era deja ocupată de administrația polonă, întrucât se cere numai aprobarea unei situații existente.

2) C. Costăchescu, o. c., II, pag. 640-641. De altfel împrumutul de bani era un obicei des practicat la regii iageloni, cari niciodată nu aveau bani destui. De multe ori se împrumutau chiar dela particulari, dînd în schimb terenuri regale în stăpânire. Astfel vestitul umanist Filip Callimah Buonacorsi, împrumutând pe Ion Albert cu 5700 ducați căpătă pînă la achitarea datoriei provincia Gostynski (Cf. Fr. J. Papée, Jan Albert, Cracovia 1936). In această privință v. și P. P. Panaitescu, *Petre Rareș* în Memoriile lui Vasile Pârvan, București 1934.

3) C. Costăchescu, o. c., II, pag. 661-662.

au venit la domnia Moldovei cu ajutorul Poloniei și împotriva voinții majorității populației erau forțați să se lepede de drepturile istorice ce le aveau — și erau obligați să le păstreze — asupra Pocuției.

Starea de lucruri admisă de Ștefan al II-lea a durat pînă spre sfîrșitul domniei lui Ștefan cel Mare. Domnișorii mărunții cari s'au perindat la domnia Moldovei între vremea lui Alexandru cel Bun și cea a lui Ștefan cel Mare erau buni bucuroși să fie lăsați să domnească așa precum poftia protectorul lor, care putea fi regele polon, regele ungur ori Turcul. Ilias Vodă (1 Ianuar 1432—Sept. 1434) a fost obligat să primească colaborarea fratelui său Ștefan, din cauză că acesta din urmă avea sprijinul regelui polon căruia îi cedase Pocuția; iar după alungarea lui Iliaș, Ștefan domni singur pînă'n Iulie 1447. Apoi în vremea lui Petru al II-lea (23 Aprilie 1448 și Aug. 1448-1449), a lui Roman al II-lea (Iulie 1448) (Aug. 1448, 1449—Oct. 1449 și 16 Oct. 1451 — primăvara 1455), Bogdan al II-lea (Oct. 1449—16 Oct. 1451) și a lui Petru al III-lea Aron (16 Oct. 1451—April 1457), Moldova a fost continuu stăpînită de aprinse lupte interne. Deci nu era timpul potrivit pentru revendicarea Pocuției, trecută pe nedrept statului polon.

Pericolul turcesc multă vreme a împiedicat și pe Ștefan cel Mare să se gîndească la Pocuția. După pierderea celor 2 cetăți dela mare (Chilia și Cetatea Albă) și după ce s'a convins că nu le va mai putea căpăta, Ștefan cel Mare și-a îndreptat ochiul spre Pocuția. Prin anul 1491 se menționează atacuri tătărești în această provincie din îndemnul voevodului Moldovei[1]) Alexandru II; iar după dezastrul polon din codrul Cozminului, aceste atacuri s'au întețit și au continuat pînă'n Iulie 1497, cînd s'a încheiat pace între cele două țări vecine. Dar această pace înseamnă numai un armistițiu de scurtă durată, fiindcă chestiunea litigiului teritorial a rămas să se discute mai pe urmă. Era o metodă practicată deseori de Jageloni: se tărăgănau lucrurile pînă ce intervenia momentul cînd se puteau sustrage dela obligațiuni. Așa s'a procedat și în vremea lui Ștefan cel Mare. Astfel în 1502 domnul Moldovei trimetea solie în Polonia în frunte cu Iordan, cu misiunea să felicite pe noul rege Alexandru și să exprime dorința voevodului. Ștefan cel Mare cerea anume ca solii săi să aibă liberă trecere spre Moscova și să li se permită ca la întoarcere să treacă cu solii moscoviți spre Moldova, fiindcă și domnul moldovean va permite solilor regali să treacă spre Constantinopol. Mai departe se spune că: „Item comemorati sunt de finibus inter Regnum et dominium ipsius a

1) Al. Jablonowski, Zrodla dziejowe, X, Dod.

Bukowina et mencio facta legacionis domini Rege archiepiscopis et que promiserat que in illa parte terre non debebat locari homines usque ad limitacionis"[1]) și că data acestei delimitări se stabilise deja pentru ziua Sf. Mihail viitor, adică la 8 Noembrie 1502. Dar asupra acestui termin s'a revenit și s'a hotărît de comun acord că întrunirea comisiei de delimitare să aibă loc în ziua de Sf. Maria. In ajunul Sîntămăriei însă, doi soli ai regelui polon s'au prezentat la Ștefan și au convenit ca adunarea comisiei să se amîie pentru 1 Noembrie 1503, cînd comisarii celor doi regi și ai lui Ștefan se vor aduna la Colacin[2]). Dar nici de data aceasta nu s'a întrunit comisiunea Noul termin s'a fixat pentru 8 Noembrie la Lublin[3]). La data fixată delegații moldoveni s'au prezentat la Lublin, unde au susținut punctul de vedere al domnului lor în limba moldovenească, iar Luca Valahul o făcea pe interpretul[4]). Dar nici de data aceasta nu s'a aranjat litigiul teritorial dintre Moldova și Polonia. Intre timp Ștefan cel Mare, răpus de boală și de bătrînețe, își dădu obștescul sfîrșit. Regele polon răsuflă ușurat și imediat trimise în solie la Bogdan al III-lea cel Orb (2 Iulie 1504—18 Aprilie 1517), noul stăpîn al Moldovei, pe nobilul Ioan Ossolinski[5]) cu următoarea misiune: 1) să exprime condoleanțe lui Bogdan; 2) să discute asupra litigiului teritorial, adică chestia Pocuției; 3) să exprime nădejdea că sub noul voevod dificultățile vor fi mai ușor înlăturate; 4) să convingă pe Bogdan ca să rămîie dușman Turcilor și cu forțe comune să ocupe „Cetatea Albă și Chilia" și 5) să-l îndemne la război cu Turcii, căci regele îl va ajuta.

Nu mult după aceasta, în acelaș an, regele polon trimetea în solie la domnul Moldovei pe nobilul Ioan Balinski cu însărcinare specială să tranșeze defintiv litigiul în chestiune[6]). Dar nu s'a ajuns la nici un rezultat și lucrurile au rămas mai departe în starea în care au fost lăsate de Ștefan cel Mare. De-abia la 7 Februarie 1510, prin intermediul solilor unguri, se ajunse la un tratat de pace între Bogdan și regele polon. Relativ la Pocuția, căreia în document i se spune «TOTȣ BȣKATȣ ZEMAN» (= acea bucată de țară), se prevede că chestiunea se va discuta într'o comisie mixtă polono-moldovo-ungară. Data întîlnirii va fi stabilită de regele Ungariei și care dintre părțile interesate nu se va prezenta la termin — va pierde procesul[7]). Dar chestiunea s'a tărăgănat

1) Arhiva generală din Varșovia, *Libri legationum*, Nr. 1, fol. 8-9. Pentru complectarea acestei notițe cf. Fr. Papée. *Jan Olbracht*, Cracovia 1936.
2) I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 472.
3) Arhiva generală din Varșovia, *Libri legationum*, Nr. 2, fol. 1.
4) Ibidem, Nr. 1, fol. 162-165. Acest Luca apare tot ca tălmaci și în vremea lui Bogdan (ibid., dziat dok. mold., Nr. 103).
5) *Libri legationum*, Nr. 2, fol. 16-17.
6) Ibidem.
7) Zapiski odeskago obșcestva, etc., IV. 2. pag. 324-330.

pînă'n 1512, cînd între Bogdan și regele polon interveni un nou tratat de pace, iar, litigiul cu Pocuția rămase în suspensie.

Chestiunea Pocuției a rămas nerezolvată și sub Ștefan al IV-lea cel tînăr (18 Aprilie 1517—14 Ianuar 1527), domnia acestui domn minor fiind prea tulburată de variate evenimente interne. Numai în vremea lui Petru al IV Rareș (Ianuar 1527—18 Sept. 1538 și 19 Februarie 1541—3 Sept 1546) lucrurile s'au schimbat. Noul domn dovedia dela început o energie de conducere și o capacitate politică asemănătoare cu cea a lui Ștefan cel Mare. Polonejii au înțeles că Moldovenii vor căuta acuma să lichideze definitiv provizoratul cu Pocuția și desigur nu așa cum ar dori regele polon; din această cauză au început să se intereseze mai deaproape de această provincie. Intr'adevăr în cursul anului 1531, în timp ce Polonia era ocupată cu războiul împotriva Moscoviților, armatele moldovenești au ocupat Pocuția, prădînd sudul Poloniei pînă la Lwow[1]). Dar știm că în vara aceluiaș an Petru Rareș fu învins la Obertin și trebui să cedeze provincia care cu dreptate i se cuvenia. Deși în urma înfrîngerii lui Petru Rareș Polonejii au putut să se răzbune îndestul pe Moldoveni, totuși regele polon n'a vrut să ierte pretențiile justificate asupra Pocuției ale voevodului moldovean. Nici la intervenția regelui Ferdinand, care o făcea pe intermediarul între cei doi beligeranți[2]), Sigismund cel Bătrîn n'a cedat în furia sa împotriva lui Petru Rareș, împrăștiind mereu în toate părțile știrea că pe cînd Polonia se afla în războì cu Rușii, voevodul Moldovei a ocupat Pocuția și a ars mai multe sate. Intervențiile regelui Ferdinand pentru o împăcare între Moldova și Polonia au continuat și în anul 1537, dar tot fără rezultat[3]), pînă în cele din urmă Petru Rareș fu mazilit.

Bătrînul rege polon eși învingător și satisfăcut, dar în viitor liniștit nu putea să fie, căci chestiunea Pocuției nu fusese rezolvată definitiv și-și dădea seama că Moldovenii își vor reînoi pretențiile la timpul potrivit. Regele polon avea nevoie de un act oficial din partea Moldovei prin care s'ar renunța la Pocuția. O asemenea ocazie, nu multă vreme după mazilirea lui Petru Rareș, s'a și prezentat. In 1539, cînd a avut loc recunoașterea reciprocă a scrisorilor de acreditare ale solilor, Ștefan al V-lea Lăcustă (Sept. 1538—Dec. 1540) a fost forțat de împrejurări să consimtă oficial la pierderea Pocuției. Astfel la 10 Februarie 1539[4]) regele Sigismund trimetea textul tratatului domnului romîn, în care se spunea: „iar despre țara Pocuției nimeni n'are să amintească în veci vecilor, ori cine va fi domn în țara Moldovei; nici să o ocupe, nici incursiuni să nu se facă pe pămîntul ei, întrucît țara Pocuției totdeauna a a-

1) *Libri legationum*, Nr. 6, fol. 4-9.
2) Hurmuzaki-*Documente*, II-1, ppag. 98-99, 100-103, 107, 114-116.
3) Ibid., pag. 121, 133, 136, 143, 145, 146, 147, 149.
4) Arhiva gen. din Varșovia, Libri leg., Nr. 6, fol. 77-80.

parținut coroanei poloneze și va aparține în veci". Ștefan Lăcustă expedia la 18 Aprilie 1539[1]) textul jurămîntului semnat regelui polon, unde recunoaște că „despre țara Pocuției noi și țara noastră nu vom aminti în vecii vecilor, întrucît acea țară a Pocuției totdeauna, din vremuri vechi, a aparținut coroanei polone și va fi în veci".

Regele polon de multă vreme căuta un asemenea prilej pentru ca pe viitor Polonia să aibă pe ce să se bazeze în caz că Moldovenii vor reînoi pretențiile lor asupra Pocuției. Și a mai avut noroc regele polon ca această renunțare să se învechească, căci domnii cari au urmat imediat după Petru Rareș nu au avut posibilitate și nici putere să se gîndească la recuperarea acestei provincii.

Fiii lui Rareș, Ilie sau Iliaș al II-lea (Sept. 1546—Mai 1551) și Ștefan al IV-lea Rareș (Mai 1551—Sept. 1552) au fost niște degenerați, iar Ioan I Joldea, un favorit al Elenei Rareș, n'a domnit decît cîteva zile din luna Septembrie 1552. Alexandru al IV-lea Lăpușneanu (Sept 1552—18 Noembrie 1561) a căpătat domnia Moldovei din mîna regelui polon și deci renunțarea la Pocuția i se impusese ca o condiție sine qua non. Ion al II-lea,-Vasilic-Despot (18 Noembrie 1561 —6 Noembrie 1563) a venit la domnie cu ajutorul lui Laski, vestitul aventurier polon din sec. al XVI-a și apoi acest venetic, ajuns domn al Moldovei, nici n'are interes să scormonească o stare de lucruri învechită și care ar fi putut să-i grăbească sfîrșitul. Ștefan al VII-a Tomșa (10 August 1563—Martie 1564) s'a sbătut mai mult de șase luni să se consolideze în domnia Moldovei și în cele din urmă a trebuit să moară de mînă polonă. După mișeleasca omorîre a lui Tomșa stăpîn al Moldovei fu numit a doua oară Alexandru Lăpușneanu, care veni ca dușman înfocat al Polonilor și deci era foarte natural să deschidă iarăși chestia Pocuției, însă prea a fost ocupat cu înăbușirea anarhiei boierești din lăuntru. Totuși pela 2 Februarie 1466 izvoarele pomenesc de un atac moldovenesc în Pocuția, cu care ocazie nobilul Andrei Odrowansz ar fi ars singur bisericile din această provincie[2]). Dar drept o dovadă că regele polon din nou a simțit pretențiile moldovenești asupra Pocuției avem scrisoarea dată de Bogdan al IV-lea Lăpușneanu (5 Mai 1568— Dec. 1571) lui Sigismund August în 31 Ianuar 1570[3]) prin care il asigură că nu va ridica niciodată pretenții asupra acestei provincii. Urmașul lui Bogdan, Ion Vodă Armeanul, ca fiu al lui Ștefan Tomșa — vechi boier moldovenesc — cunoștea foarte bine drepturile Moldovei asupra Pocuției și în afară de aceasta

1) Ibidem, fol. 158-160. V. și Hurm.-Doc., II, I, pag. 187-188, unde dă data de 20 Februarie 1539 în loc de 18 Aprilie.
2) Colecția de doc.: *Akta grodzkie i ziemskie*, t. XIX, pag. 508.
3) Hurmuzaki-Doc., II, I, pag. 598-599.

era un dușman înverșunat al Polonejilor — omorîtorii tatălui său. Din această cauză în tot timpul domniei sale, cînd a avut posibilitate să vie în contact cu Polonejii le-a amintit mereu de drepturile sale asupra Pocuției și nu odată a intrat cu armată și a prădat această provincie[1]). Blîndul Petru al V-lea Șchiopul (10 Iunie 1574 — 23 Noembrie 1577 și 1 Ian. 1578—21 Noembrie 1579) a aprobat starea de lucruri așa cum se găsea; deși Polonejii aveau frică de pretențiile moldovenești și în timpul acestui domnitor, mai ales în urma interegnului după Henric de Valois[2]). La fel au procedat și domnii cari au urmat după Petru Șchiopul pînă prin vara anului 1600 cînd Mihai Viteazul, venind în capul treburilor moldovenești, dădu voie armatei să treacă Nistrul în Pocuția.

După cronicarul polon R. Heidensztein[3]) și Aron Tiranul (Sept. 1591—Iunie 1592) ar fi năvălit în Pocuția împreună cu un corp de armată turcă, care se îndrepta spre Ungaria. Nu se specifică însă cu ce scop se făcea această incursiune.

Cu acestea se încheie seria intervențiilor moldovenești în Pocuția, cari se făceau nu numai din cauza unei vechi datorii regale, ci poate mai degrabă la chemarea populației ortodoxe din acea provincie, formată în mare parte din păstori romîni, ale căror limbă și suflet pe atunci încă mai suna moldovenește[4]). Dar dela începutul sec. al XVII-lea acești păstori romîni erau aproape în întregime asimilați de către Ruteni și deci domnii din Moldova pierdeau primul suport în Pocuția, iar cu timpul s'a abandonat și zălogul, nu însă definitiv.

II. Chestiunea morilor de pe rîurile: Nistru și Colacin

Un alt diferend, pe care diplomația moldo-polonă l'a avut de rezolvat în sec. al XVI-lea, a fost chestiunea morilor de pe rîurile de graniță. Acest diferend este desigur mult mai puțin însemnat ca cel al Pocuției, dar totuși a avut puterea să tulbure o vreme pacea dintre cele două țări vecine.

După informațiile cunoscute pînă acuma chestiunea morilor de pe Nistru se începe odată cu anul 1512, deși ea poate fi mult mai veche. În Iunie 1512 Bogdan cel Orb făcea cunoscut că a trimes pe postelnicul Șarpe și pe tălmaciul Luca în solie la regele Poloniei cu însărcinarea să ceară „niște mori ce se află pe pămîntul și în țara Milostivirii sale în fața cetății noastre a Sorocii, mori cari sunt hrana acelei cetăți a noastre a

1) Th. Holban, *Ion Vodă Armeanul*, în curs de apariție.
2) Biblioteca polonă din Paris, ms. Nr. 3, fol. 201—203.
3) *Dzieje Polski*, t. II, trad2cere din latinește, Petersburg 1852. pag. 326—327.
4) Th. Holban, *Romînii pe teritoriul polon pînă'n sec. al XVI-lea* în Arhiva dela Iași 1930—34.

Sorocii, care este sentinelă împotriva păgînătăţii"[1]). Regele polon a „satisfăcut voia şi cererea" domnului moldovean. In felul acesta domnul moldovean ajunge stăpîn pe morile ce se aflau pe celălalt mal al Nistrului. Morile acestea însă au fost construite mai înainte vreme de către Moldoveni, iar Bogdan cel Orb căpăta numai o întărire a unei stări de lucruri existentă mai demult. Asemenea mori se aflau şi pe partea moldovenească a Nistrului In doc. din 10 Februarie şi 18 Aprilie 1539[2]), se spune clar că „morile acelea ce se aflau pe ambele maluri ale Nistrului zidite de voevodul moldovean, le va folosi numai cu învoirea noastră şi a urmaşilor noştri", adică a regelui Sigismund; iar Ştefan Lăcustă aprobă ca „morile ce le avem zidite pe ambele maluri ale Nistrului, nici noi şi nici urmaşii noştri, voevozii moldoveni, nu ne vom putea folosi de ele altfel, decît cu voia regelui şi a urmaşilor lui".

In a doua domnie a lui Petru Rareş, chestiunea morilor s'a pus din nou în discuţie. Astfel în 1542 Sultanul atrăgea atenţie regelui polon asupra următoarelor: „pentrucă în apropiere de graniţa vechilor voastre ţări, pe malurile unor rîuri, *voevodul moldovean cu aprobarea noastră a ridicat moară*, iar locurile acestea le avem drept moştenire dela înaintaşii noştri; dacă aceste mori ar impiedica buna prietenie dintre noi, adică în cazul cînd voevodul moldovean ar călca tratatul de alianţă, atunci noi nu vom mai permite să ţie acele locuri (reproduce, probabil, pasagii dintr'o scrisoare a regelui). Dacă aşa este, adică dacă acele mori au fost zidite pe malurile unor rîuri, iar rîuri sunt multe, atunci morile acestea pe cari rîuri se află *şi* în timpul cărui voevod au fost ridicate, lucru despre care în scrisoarea Voastră nimic nu se poate afla. Totuşi dorind să ştim ceva sigur despre aceasta, am întrebat pe solul vostru venit la noi, însă nici el n'a putut să ne spuie adevărul: de unde s'a iscat această chestie, cîte mori, pe ce ape au fost zidite şi cînd şi în vremea cărui voevod s'a întîmplat lucrul acesta"[3]). In consecinţă Sultanul roagă pe Sigismund să-i explice mai deaproape chestiunea de mai sus.

Intr'adevăr în timpul acesta relaţiunile de prietenie dintre Petru Rareş şi regele polon se stricaseră. Domnul Moldovei se supărase pe rege că nu permisese solilor moldoveni să treacă spre Moscova prin Polonia şi din această cauză opri pe Nicolae Flumacz, solul regal trimis la turci prin Moldova. In legătură cu acest incident regele trimite în solie la domnul Moldovei pe nobilul Matei W'odek care, ajungînd în Vinerea

1) Hurmuzaki — Doc., II-3, pag. 699.
2) Libri leg., No. 6, fol. 77—80 şi 158—160 în Arhiva generală din Varşovia.
3) Harmuzaki — Doc., I. II, pag. 125—128. Este o traducere polonă, foarte încurcată, a scrisorii Sultanului.

Mare a anului 1542 la curtea voevodului, fu primit cu aspre mustrări. Cu ocazia acestor discuţii s'a atins şi chestiunea morilor de pe pămîntul regal despre care Petru Rareş a spus că le foloseşte cu voia regelui, însă nu are mare folos din urma lor, fiindcă Tătarii mereu le pradă[1]). Nu se ştie care a fost rezultatul acestor pertractări, însă se vede că regele a fost mulţumit, fiindcă nu s'a grăbit să dea explicaţii Sultanului. Aşa încît azi nu putem şti precis cîte mori erau, cînd şi unde au fost construite.

Dar în afară de morile dela Soroca documentele vremii ne mai vorbesc despre mori pe rîul Colacin şi pe Nistrul lîngă Hotin[2]). In ce priveşte morile de pe Colacin documentul arată că din vechime erau comune celor două ţări, adică populaţia celor două maluri le foloseau frăţeşte[3]). Şi aceasta ar forma un indiciu că în acea vreme populaţia Pocuţiei era romînească. Tot aşa era şi cu morile de pe rîul Nistru de lîngă Hotin[4]). Proectul de pace turco-polon întocmit la 29 Oct. 1574[5]) şi ratificat la 20 Februarie 1575, prevedea ca rîul Nistru lîngă Hotin să rămîie comun celor două ţări[6]).

După această dată nu se mai aminteşte prin documente nimica despre mori. Se pare că voevozii de mai tîrziu au renunţat să se folosească de ele, fiindcă, după cum spunea şi Petru Rareş, din cauza deselor prădăciuni tătăreşti, nu le aducea mare folos, dar în schimb aveau mereu discuţii cu regele polon.

Th. Holban

1) Arhiva generală din Varşovia, Libri legationum, No. 11, fol. 9—14
2) Ibidem, No. 6, fol. 156—158.
3) Ibidem.
4) Ibidem.
5) Biblioteca polonă din Paris, No. 11 caiet 9.
6) Biblioteca Naţională din Paris, f. fr., No. 20141, fol. 182.

Epilogul romanului „In Preajma Revoluţiei"

In numărul din urmă al „Vieţii Romîneşti", închinat în întregime memoriei lui C. Stere, a apărut un articol datorit bunului meu prieten, Roman C. Stere, în care acesta publică: „Sfîrşitul" romanului „in Preajma Revoluţiei", aşa cum l-a schiţat grăbit defunctul C. Stere, în cîteva cuvinte şi cîteva note fugare cu creionul. Simţia că se apropie, nemilos, sfirşitul, care nu-i mai dădea răgazul să închege în roman, materialul abundent ce urma să formeze volumul 9 şi ultimul din seria romanelor sale.

Cred că aduc o contribuţie preţioasă publicînd aici „Epilogul" vastului roman social, aşa cum mi l-a comunicat Roman C. Stere, scurt timp după moartea regretatului său părinte.

Trimisesem prietenului meu o scrisoare de condoleanţe, în care, între altele, îl rugam să-şi ia sarcina de a da o formă definitivă şi de a publica manuscrisele romanului, ce desigur au rămas pe urma lui C. Stere.

Făceam acest demers ştiind că Roman Stere are talent de scriitor, şi că numai o modestie dusă la exces, sau un spirit exagerat de autocritică, au impiedecat manifestarea sa pe terenul literaturii romîneşti, tot aşa cum ştiam că numai la insistenţa unui consacrat scriitor romîn, el a consimţit să publice cîteva schiţe bune, sub pseudonim însă.

Răspunsul la demersul meu este scrisoarea de mai jos a lui Roman C. Stere.

Cer iertare bunului meu prieten pentru această indelicateţe, de a publica scrisoarea fără să-i cer consimţămîntul.

Multă vreme am vrut s'o ţin numai pentru mine, ca un document preţios şi ca o dovadă de afecţiune din partea lui.

Este un crîmpei rupt din sufletul său, şi nu ar trebui tocmai eu să-l divulg.

Imi dau sama, însă, că nu am dreptul să păstrez numai pentru mine această scrisoare, care aruncă lumini vii asupra ultimelor momente de creaţie ale lui C. Stere.

Incheerea dramatică a operii marelui dispărut trebue să devie bun comun al tuturor admiratorilor săi.

Deaceea, cu strîngere de inimă, dar şi cu conştiinţa implinirii unei datorii, public aici scrisoarea:

Dragă frate Aurel Feodorovici,

Am lipsit vre-o zece zile de acasă şi la intoarcere am găsit scrisoarea cea bună pe care mi-ai trimis'o. Iţi mulţumesc.

Am să-ţi răspund incepând dela coada scrisorii.

Inchipueşte-ţi că patru zile inainte de moarte, bătrînul a avut acelaşi gînd ca şi Mata. A chemat pe doctorul care îl asista şi l-a pus să scrie pe o bucată de hîrtie, pentrucă el nu mai putea mînui condeiul: „Manuscrisele mele să le ieie băiatul meu cel mai mare şi să vadă ce poate scoate din ele".

Această incredere m'a mişcat, cum poţi să-ţi inchipui, pînă intr'adinc. După moarte am căutat cu toţii, cei de aproape, manuscrisele, şi spre surprinderea tuturor celor pentru care voinţa lui a fost un lucru sfânt, nu am putut găsi nimic din materialul pregătit în vederea volumului ultim, deşi auzisem că avea un capitol în întregime scris, iar lui Jica, fratele al doilea, îi spusese că avea gata cam un sfert din volum.

Ce s'a făcut cu acest material, pina acuma, rămîne un mister.

Cu vre-o trei luni inainte de moarte, intr'o zi când suferinţele se arătau mai indurătoare şi bătrânul începuse a spera din nou că-şi va putea termina volumul al nouălea, dar nu avea destulă speranţă că va putea pune pe hîrtie e p i l o g u l *proectat, m'a chemat şi mi-a schiţat planul acestuia.*

Iată, aproape neschimbate, vorbele lui:

„EPILOG:

Au trecut mulţi ani de când nu mai exista Ion Răutu. A fost uitat de toţi.

Numai ideile pe care le semănase şi lozincele aruncate de el în lupte, işi croiseră drumuri cotite, şi din când în când izbucneau la lumină în unghere răzleţe de ţară. Dar de fiinţa lui fizică nu-şi mai aducea nimeni aminte.

Şi numai intr'o sară de toamnă, nepoţii lui Ion Cornea din Năpădeni, care işi făcuseră obişnuinţă să urmărească pe bătrîn tutindenea prin gospodărie, cotrobăind printr'un cotlon, au scos la iveală un pietroi de formă ciudată şi un hîrb de mărime neobişnuită.

Nici Ion Cornea nu mai ştia de unde le avea, dar, sgîndărit

de intrebările copiilor, se aşeză pe prispă şi privind asfinţitul prinse a descilci firele amintirilor.

Işi aduse aminte că petroiul şi hîrbul acela nimeriseră la el decind cu vînzarea celui din urmă petec din moşia Răuteştilor.

Işi mai aduse aminte că mai avea ceva. Şi scociorind pe o grindă din casa veche, găsi o carte colbăită.

O scutură de stîlpul prispei şi o deschise.

Pe intiia pagină desluşi o insemnare de mînă, cu slovele spălăcite de vreme:

„Nici o picătură de energie morală nu se pierde in zadar"! şi dedesupt o semnătură indesată.

Moş Ion inchise o clipă ochii, şi, dintr'odată, din străfundurile amintirii, i se infăţişă, năvalnic, un chip aprig de luptător: Ion Răutu.

Frate Aurel Feodorovici,

Deciteori îmi rememorez acest epilog, mă simt cu totul sdruncinat. Cred că ţi-am răspuns la scrisoare. Mai mult nu mai pot continua.

Cu dragoste,

R. C. Stere"

Aurel Ştefanelli

Fraţii Banditi

(1821)

Nu cîrdul ciorilor sbura
Deasupra oaselor grămezi —
In noapte-o ceată de viteji
Pe după Volga s'aduna...
Şi ce amestec de figuri,
Imbrăcăminte, limbi şi stări!...
Sunt pentru pradă-adunături
Din case, din închisori.
Aci un scop îl poartă toţi —
Trai fără legi ş'autorităţi.
Vezi printre ei şi un fugar
De peste Donul marţiar,
Şi un evreu cu negre plete,
Fiii sălbaticilor stepe,
Şi un calmuc, başchir hidos,
Finez roşcat, ţigan lenos,
Oriunde vecinicul nomad.
Primejdia, sîngele, desfrîul
Familia asta a legat;
Al lor e-acel ce face răul
Oricînd cu suflet împietrit,
Acel ce 'junghie liniştit
O văduvă, copil făr' tată,
Cel ce la gemete zîmbeşte,
Cel ce nu iartă niciodată,
Pe care-omoru'nveseleşte
Ca o 'ntîlnire, cînd iubeşte...

E linişte; doar luna rece
Lumina palidă-şi petrece,
Şi trece vinul cel spumos
Din mînă 'n mînă majestos.
Lungiţi pe umedul pămînt

Stau, unii poate dormitînd,
Și visurile rele sbor
Deasupra capetelor lor;
Vreo povestire altora
Reduce timpul' odihnitor.
Făcură toți, căci îi distra
Povestea unui nou venit...
Toți îl ascultă liniștit.

„Eram doar doi; doi frați eram.
Noi împreună am crescut
Pe la familiile streine —
Și nu ne era tocmai bine;
Nevoile noi le știam,
Dispreț amar am cunoscut,
Și-am auzit noi asprul glas
Invidiei chinuitoare.
Orfanilor nu le-a rămas
Nici o căsuță, nici ogoare —
Noi am trăit în griji și chin,
Ne-a plictisit acest destin;
Noi amîndoi ne-am înțeles
O altă soartă de ales —
Și ca tovarăși ne-am luat
Cuțitul de oțel și noaptea;
Uitarăm noi timiditatea,
Iar conștiința-am alungat.

Ah, tinerețe, tinerețe!
Viața ne-a fost viață bună
Cînd din primejdiilor disprețe
Ne 'mpărtășeam noi împreună.
Țin minte, luna cum răsare
Pe cerul sur, întunecos,
Ieșim voioși în drumul mare
La lucrul cel primejdios.
Pe după pomi stăm, așteptăm,
Nu trece oare pe 'nserat
Vreun popă ori ovrei bogat —
Și totul, totul îi luăm!
Țin minte, iarna uneori
O troică bravă înhămam;
Cîntînd și fluerînd sburam
Prin fulgii albi — scînteetori.
Pe cine oare nu 'ngrozeam!
Lumină 'n birt de observam
Noi într'acolo ne porneam

Și pe stăpîna o strigam.
Intrăm — tot gratis: bem, mîncăm,
Frumoase fete desmierdam.

Dar ce să credeți? Mi s'au prins;
N'au dus'o prea mult bravii frați:
Noi prinși am fost și ferecați
De frate-frate foarte strîns,
Și duși apoi la închisoare.
Eu cu cinci ani eram mai mare,
Mai multe am putut să 'ndur
In umbra umedului mur,
Iar fratele fu istovit.
El respirînd din greu, mîhnit,
Tot aiurînd, îmbolnăvit,
Pe umăru-mi stînd aplecat,
Murea, spunînd neîncetat:
„Oh mă sufoc... hai în pădure...
Vreau apă... apă!..." In zădar
Martirului tot apă-am dat,
El setea iar avea să 'ndure,
Și îl trecea sudoarea iar.
Lui cugetul îi agitase
Căldura boalei veninoase:
Bolnav, el nu mă cunoștea
Și îl chema mereu, mereu
Pe fratele ș'amicul său.
„Tu unde te-ai ascuns, spunea,
O, încotro mi te-ai pornit,
Dece, dece m'ai părăsit
In întuneric infectat?
Nu tu m'ai dus dela ogor,
Și în pădure să omor,
In noapte ori pe înserat,
Nu primul tu m'ai învățat?
El prin cîmpie singur, poate,
Acum se plimbă 'n libertate,
Invîrte buzduganul greu,
Uitînd de singurul său frate,
Uitînd și de amicul său...!"
Ori conștiința îl ardea
Cu vocea ei chinuitoare;
Fantome groaznice vedea
Amenințînd din depărtare.
Un biet moșneag, înjunghiat
De noi demult, neîncetat
Venea bolnavului în gînd;
Cu mîinile la ochi, plîngînd,

Pentru moșneag mă implora:
„Ai milă, frate, de bătrin!
La bătrînețe nu-l tăia...
Mă ingrozește-al lui suspin...
Nici singe n'are — numai os...
Dă-i drumu — nu-i primejdios...
Nu-ți bate joc de păru-i sur,
Nu-l chinui... prin ruga-i, poate,
Ierta-va Domnul din păcate!..."
Ingrozitor aveam să 'ndur:
Să-i potolesc un plins nebun,
Ori visul groaznic să-i înbun,
I se părea că din pădure
Toți morții vin să-l înconjure;
Ori asculta din șoapta lor,
Ori îi părea că-i urmărit,
I-ardeau ochii scînteetor,
Și păru-i se făcea măciucă,
Și ca o vargă tremura...
Ori îi părea lui în sfirșit
Un grup în piață că era
La execuție să-l ducă,
Călăi vedea în jurul său...
Și'n nesimțire, obosit,
Căzuse greu la pieptul meu.
Eu zi și noapte l'am păzit,
Nici un minut n'am adormit
Nici fratele bolnav, nici eu.

Dar tinerețea fu mai tare...
Și prinse fratele puteri,
Trecuse boala 'ngrozitoare
Cu groaznicele aiurări.
Ne-am renăscut. Ingrozitor
Tristețea ne cuprinse iar,
Și sufletul tindea 'n zadar
Spre cîmpul cel răcoritor.
Nu ne plăcea negru 'nchisorii,
Nici albul zilei prin zăbrele;
Nu ne plăceau nici păzitorii,
Nici glasul lanțurilor grele.
In stradă-odată am ieșit
Pentru'nchisoare să cerșim,
Noi împreună să fugim
In taină-atunci ne-am sfătuit.
Mai la o parte-un rîu răsună,
Fugim spre rîu — și de pe maluri
Buh! — și străbatem printre valuri

Sunînd din lanțuri împreună;
In valuri batem din picioare,
O insulă în depărtare
Vedem, și străbătînd prin ape,
Spre ea pornim. Iar după noi
Toți strigă: „Prinde-i, să nu scape!"
Vedem doi paznici înotînd,
Iar noi, pe insulă-amîndoi
C'o piatră lanțurile am frînt,
Apoi ne rupem haina toată
De apă prea îngreuiată...
In urmă paznicii vedem,
Plini de speranțe-i-așteptăm.
Dar iată, unul suspinînd
Se dă afund din cînd în cînd
Și în sfirșit la fund căzu.
Cel'lalt adîncul îl trecu;
Cu arma 'n mînă, el mereu,
Neascultînd de glasul meu,
S'apropie, neașteptat;
In cap o piatră i-a zburat —
Din rană sînge i-a țîșnit;
Prin valuri iarăși am pornit.
Dar nimeni nu ne-a urmărit
La mal ajunsem însfîrșit
Și în pădure am plecat.
Dar bietul frate... Apa rece
Puterile iar i-a secat
Și boala iarăși își petrece
Vedeniile neîncetat.
Trei zile, bietul, n'a vorbit,
Nici zi, nici noapte n'a dormit.
A patra zi, prea întristat,
Părea de griji preocupat:
Chemîndu-mă mîna mi-a'ntins,
In ochi privirea i s'a stins,
Purtînd un chin de neînvins;
Mai tremură, oftă din greu
Și adormi la pieptul meu.

La trupu-i rece mult am stat,
Să'nvie mortu-am așteptat...
Trei zile nu ne-am despărțit,
Am plîns amar... Și în sfîrșit
Lui un mormînt i-am pregătit,
O rugăciune i-am cetit
Și în pămînt l-am îngropat...
La pîndă singur am plecat...

Dar anii cei trecuți s'au dus,
Nu-s farmecele celea, nu-s!
Popasuri vesele, ospețe
Și năvălirile 'ndrăznețe —
Cu fratele le-am îngropat.
Și umblu singur, întristat;
Și sufletul mi s'a 'mpietrit,
Și mila 'n mine a murit.
Dar uneori mai cruț bătrînii,
Să 'njunghii un bătrîn mi-e frică —
La păru-i alb puterea mâinii
Cuțitul meu nu-l mai ridică...
Țin minte, cum la închisoare
Sărmanul frate-aiura
Și cum, atunci în aiurare,
Pentru moșneag mă implora".

Și ucigașul în tăcere
Apleacă capul cu durere,
Și lacrămi calde-i curg mereu,
Se'nmoaie'n lacrămi chipul său.
Prietenii i-au spus rîzînd:

„Plîngi! lasă, jalea să mai porți
In amintirea celor morți!
Noi vii suntem: hai să cinstim —
Cinstiți vecinul pe vecin!"
Și trece cana iar pe rînd;
O clipă vorba potolită
Incepe iar însuflețită...
Ei toți își au povestea lor,
Voioși discută de omor...
N'au conștiință... S'o trezi
Ea, poate, într'o neagră zi!

A. S. Pușchin

Trad. de Victor Spinu

Cronica Cehoslovacă

Răspunzind frumoasei inițiative și amabilei invitațiuni a d-lui prof. Mihail Ralea, am deosebita onoare a inaugurà în paginele acestei reviste „Cronica Cehoslovacă". Ideea, care stă la baza înființării acestei cronici, constă în ferma convingere că pentru cimentarea relațiunilor între statele amice ale Romîniei și Cehoslovaciei este necesară și cunoașterea reciprocă. Am mai avut ocazia să scriu despre această necesitate firească. Nu există o apropiere sinceră, dacă nu există cunoaștere reciprocă.

Deaceia, cu deosebită bucurie inaugurez astăzi „Cronica cehoslovacă".

Dacă am fi aruncat o privire cit de fugară asupra ultimelor evenimente din viața poporului cehoslovac am fi putut constata că două evenimente formau centrul atențiunei opiniei publice. Acestea sunt a 87-a aniversare a Președintelui Masaryk și călătoria d-lui Președinte Beneș în Jugoslavia, care a cauzat scoaterea din nou pe tapet a chestiunii Micei Ințelegeri.

A 87-a aniversare a Președintelui Masaryk a fost sărbătorită de întregul stat cehoslovac. Forța sa spirituală, munca sacrificată realizării unui ideal suprem—eliberării patriei sale—au făcut ca T. G. Masaryk să se bucure de o dragoste și un devotament unanime din partea cetățenilor cehoslovaci. Și 'ntradevăr viața lui Masaryk este un lanț necontenit de o muncă devotată, de o luptă înverșunată și de o abnegație rară — totul în vederea realizării unui ideal — libertatea patriei sale. Și Masaryk a avut o rară fericire, o satisfacție supremă: el a văzut realizarea visului său, crearea statului independent al Cehoslovaciei

Patriot în sensul cel mai larg al cuvintului, cărturar de o erudiție rară, Masaryk apare și ca apostol sincer și devotat democrației. Acest înalt principiu de dreptate l-a și pus la baza organizării Statului său. Un democrat prin excelență, întotdeauna a fost deasupra intereselor de partid, lucru care a contribuit și el la această stimă și dragoste unanimă pe care o nutrește poporul cehoslovac față de „Tatinek-ul" (tăticul)

lui, cum i se zice lui Masaryk în massele largi ale poporului.

Și deacea a 87-a universare a lui Masaryk a fost sărbătorită și de data aceasta de întregul popor cehoslovac. Un pelerinaj întreg de delegații și chiar de persoanele private s'a format în aceea zi pe drumul care duce spre castelul în care s'a retras Masaryk, după abdicare și de unde urmărește cu interesul neslăbit desfășurarea evenimentelor interne și internaționale. Cu toată vîrsta lui înaintată, cel dintîi președinte al Republicei Cehoslovace în fiecare zi face obișnuitele sale plimbări călare, după care se dedă lecturii, lucrînd în acelaș timp și la perfecționarea și completarea operelor sale.

Ziua aniversării lui Masaryk a fost o adevărată sărbătoare pentru poporul cehoslovac. In acea zi în toate colțurile țării s'au ținut discursuri consacrate vieții și operei lui Masaryk. Din mai multe localități au pornit stafete, pentru transmiterea unor mesagii speciale, unor mesagii în care poporul recunoscător îl felicita pe bătrînul său Președinte. Președintele Beneș, elevul, prietenul și succesorul lui Masaryk în cea mai înaltă și grea funcție de stat, împreună cu Doamna, au vizitat pe d. Președintele Masaryk în castelul lui.

Din numeroasele delegații care s'au prezentat în acea zi la Lany, cea mai mișcătoare a fost delegația compusă din 3 copii, din partea tineretului „Crucii Roșie” Cehoslovace.

Acestora, președintele Masaryn le-a adresat cuvintele, care ar putea fi adresate întregului popor cehoslovac. El a spus: *„Nu uitați, copiilor, că am căpătat Republica noastră printr'o muncă cinstită și fără teamă. In curînd va veni ziua cînd voi, copiilor, veți conduce destinul Cehoslovaciei. Pregătiți-vă serios pentru aceasta. Păstrați-vă sănătatea și fiți fericiți că sunteți cetățenii unui Stat democrat. Democrația liniștită și dreaptă este singura garanție a noastră pentru viitor. Ea trebue să fie puternică și dreaptă. Ajutați, voi, cu toții ca ea să fie așa și cred și știu că veți reuși. Nu trebue să aveam frică de nimic și de nimeni. Mergeți cu* Dumnezeu”.

In aceste cuvinte simple dar pline de suflet și elan, s'a pus întreaga concepție de viață a președintelui Masaryk. Munca, cinstea, încrederea în tineret și ca singura bază solidă a Statului modern — democrația, iată punctele esențiale care pot asigura fericirea unui popor. Și trebue și credem și noi că sfaturile bătrînului Președinte nu vor rămîne fără ecou în sufletele tineretului cehoslovac, care cu întregul popor al Republicei a sărbătorit din toată inima a 87-a aniversare a aceluia, care a pus bazele Statului Cehoslovac.

*

Un alt eveniment, care ocupa în ultimul timp atențiunea opiniei publice cehoslovace era călătoria Președintelui, Dr. Be-

neș, în Jugoslavia, care era interpretată, pe drept cuvînt, ca o întărire, o afirmare a relațiunilor strînse între popoarele ce intră în compunerea Micei Ințelegeri. Se știe că d. Beneș a fost unul dintre creatorii acestei uniuni de solidaritate politică economică și socială. El a fost și unul din inițiatorii stringerii și altor raporturi decît cele politice între cele 3 state, mai ales a celor economice. Cu această ocazie îmi aduc aminte cuvintele sale pronunțate la deschiderea conferinței economice a Statelor Micei Ințelegeri (9 Ianuarie 1934), cînd președintele Beneș, pe atunci Ministrul Afacerilor Străine a spus: „Conferințele Micei Ințelegeri Economice deschid calea pentru crearea definitivă în Europa Centrală a unui nou organism internațional, a cărui influență asupra statelor vecine va trebui să se afirme cît de curînd”. Dealtfel cu această ramură a activității Micei Ințelegeri am avut ocazia să mă ocup mai pe larg*).

Aici aș vrea să subliniez ce mare importanță se dă de către poporul cehoslovac acestei instituții superioare de drept internațional.

Această importanță dealtfel a fost subliniată de d. ministru Krofta, în discursul său rostit în ședința comună a comisiilor Afacerilor Străine ale Senatului și Camerei din 9 Martie a. c. Cu această ocazie, d. Krofta a spus: „Opinia publică a celor 3 State înțelege intuitiv ce înseamnă pentru noi toți Mica Ințelegere” și mai departe vorbind despre călătoria d-lui Președinte Beneș în Jugoslavia: „Raportul nostru față de Jugoslavia va fi arătat în întregime cu ocazia vizitei d-lui Președinte al Republicei la Belgrad, care are loc ca răspuns la invitația Alteții Sale Regale Prințului-Regent Paul. Astfel de vizite și intîlniri a capetelor Statelor, atît de apropiate, cum sunt Statele Micei Ințelegeri, au în zilele noastre o importanță extraordinar de mare. Cu ocazia lor se scoate la iveală mentalitatea cercurilor celor mai largi a popoarelor aliate, și mentalitatea aceasta este atît de puternică încît nici o propagandă subversivă nu-i în stare a schimba starea actuală a lucrurilor. Acest lucru s'a dovedit cu ocazia vizitei M. S. Regelui Carol și A. S. R. principelui Mihaiu în Cehoslovacia din anul trecut, cînd manifestările numai cu sinceritatea și puterea lor au arătat lumii întregi, cît de adînc s'a înrădăcinat în sufletul poporului nostru simpatia către poporul și Statul Romîn la fel ca și către Dinastia Romînească”.

Aceste cuvinte ale ministrului cehoslovac au subliniat odată mai mult importanța ce se acordă vizitelor șefilor Statelor Micei Ințelegeri.

Și nu numai în Cehoslovacia s'a dat importanță așa de mare acestei călătorii care simboliza prietenia celor 3 popoare.

*) Vezi cartea mea: *„Mica Ințelegere Economică”*, publicația Institutului Economic Romînesc, 1934.

Chiar și presa străină vedea în această vizită, care urma vizitei Regelui Carol la Praga, dorința nemărginită de colaborare în sensul realizării unei păci permanente, unei păci bazate pe respect și demnitate. In acest sens „Neue Freie Presse" scria: „Și statele mici vor să-și creieze prieteniile după nevoile proprii", iar „Reichspost" cu aceiași ocazie spunea, subliniind multilateralitatea discursurilor Prințului Regent Paul și Președintelui Beneș: „...discursurile au exprimat dorința de colaborare cu toate statele", iar din presa cehoslovacă ziarul „Vemcov" organul central al partidului agrar din Cehoslovacia în numărul din 9.-IV a. c. cu aceeași ocazie scria: „Precum Italiei i-a fost asigurată definitiv prin Veneția și Lombardia unitatea ei națională și independența statului, așa trebuie să fie consolidată uniunea națională a Jugoslaviei în toate părțile ei, care au fost în trecut desmembrate, uniunea Transilvaniei cu Romînia într'un singur corp suveran și uniunea inseparabilă a Slovaciei cu Republica Cehoslovacă contra amenințărilor revizionismului". Iar în ce privește crearea Ințelegerii Dunărene: Baza acesteia rezidă în „întărirea Micei Ințelegeri, în întărirea relațiunilor ei cu toți vecini și cu toate statele interesate în desvoltarea progresivă a Europei Centrale".

Este interesant de observat că întreagă presă cehoslovacă sau străină nu vedea în călătoria d-lui Beneș numai un act de curtoazie diplomatică, nu-i atribuia importanța numai pentru cele 2 state Jugoslavia și Cehoslavacia, ci vedea în această vizită o manifestare în plus a prieteniei și alianței între Statele Micei Ințelegeri. Astfel odată mai mult se confirmă că alianța între cele 3 popoare se prezintă ca un ceva concret. Deaceea și toate faptele de ordin extern nu mai sunt privite prin prisma numai a intereselor Romîniei, Cehoslovaciei sau Jugoslaviei, ci prin cea a intereselor Micei Ințelegeri. Mica Ințelegere astfel concepută ne apare ca o alianță bine închegată, ca o forță solidă, ca un zid de care se vor lovi toate încercările dușmanilor ce-ar vroi să atace unul din Statele ce compun Mica Antantă.

Călătoria d-lui președinte Beneș urmărită cu un interes atît de viu de către poporul cehoslovac, numeroasele articole publicate în ziare cehoslovace, care consacrau cu această ocazie pagini, subliniind din nou nu numai problema raporturilor prietenești ceho-jugoslave, ci problema intereselor comune a celor 3 state ale Micei Ințelegeri, ne permit să credem și să fim convinși de fidelitatea statului cehoslovac față de prietenii lui cei mai sinceri — Romînia și Jugoslavia.

Acest lucru e manifestat de întreaga opinia publică cehoslovacă.

Eugen V. Torgașev

Scrisori ardelene

Profilul istoric al Ardealului

O publicație de extremă dreaptă a deschis o aprigă polemică cu realitatea ardelenească, tăgăduind provinciei de peste munți, atît specificul ei, cît și importanța în viața publică. Argumentul suprem al acestei polemici, se întemeiază pe o pretinsă lipsă de omogenitate spirituală a societății romînești de aici, iar concluzia finală la care ajunge revista, s'ar putea rezuma, la un prohod cîntat clasicismului ardelenesc.

In mod direct, teza pusă în discuțiune nu merită un răspuns, fiindcă materialul folosit ca mijloc de convingere este *pueril*. *Indirect*, însă, publicația actualizează o problemă ce merită să fie lămurită și, mai ales, scoasă din nebuloza unei gîndiri prea simpliste.

Ardealul, deși perfect încadrat în unitatea națională, economică și religioasă, nu renunță totuși la profilul său particular, nici în viața publică, nici în cadrul vieții sociale, și nu renunță sub nici o formă în deosebi la rolul de factor în dinamizarea istoriei romînești.

Iar particularitatea aceasta ne pune în contact, cu fapte cari nu pot scăpa observației și cercetării atente. De pildă, pe plan politic, ardelenii nu fac confuzie între personalitate și exponent. Personalitatea rămîne un actor fără spectatori, oricită autenticitate locală ar prezenta, pe cînd exponentul întrunește în jurul său o puternică bază politică și socială. Noțiunile sunt atît de distincte, încît massele n'au căzut niciodată în greșeala de a avea preferințe pentru reformatori improvizați. Personalitatea echivalează în gîndirea populară, cu omul rătăcit la periferia satului, căruia îi dai bună ziua, dar eviți să-l poftești în casă. In schimb, exponentul exprimă încadrarea în stadiul conflictului dintre forțele de producție, cu raporturile de proprietate; el afirmă aspirații și nu formulează lozinci de suprafață; el se bizuie pe forțe omogene și nu întemeiază lupta pe clanuri. In tot cursul istoriei ardelenești, conducătorul nu s'a recrutat din păturile intermediare. In epoca singeroasei iobăgii, robotarii pămîntului și-au încredințat soarta unui țăran, el însuși iobag, lui Horia. La 1848, acelaș lucru. Conducătorul efectiv al revoluției materiale, n'a fost marele doctrinar Simeon Bărnuțiu, ci Avram Iancu, care

era atit de ataşat de ţărănime şi se identificase atit de mult cu clasa ce pretindea desfiinţarea iobăgiei, incit uitase de orice rezervă şi manieră intelectuală. Apoi, dela 1848 şi pină in zilele noastre, Ardealul a rămas deasemeni la înţelesul strict pe care are cuvîntul conducător. Au existat în epoca aceasta oameni de cultură considerabilă, cum a fost Aurel C. Popovici şi au reprezentat autenticitatea ardelenească bărbaţi politici de un vijelios temperament combativ. Şi totuşi ei au fost umbriţi de Iuliu Maniu, care descindea din aceiaşi ierarhie socială, însă se deosibea profund prin importanţa pe care o acorda factorului *massă*.

Iată una din trăsăturile istoriei ardeleneşti, care dă sens real noţiunei de exponent, — conducătorul în marile cotituri ale trecutului şi prezentului, nefiind omul acceptat ad-hoc, ci îndrumătorul încadrat în mişcări de massă.

Dar mai sunt şi alte diferenţieri, suficient de pronunţate. Cine şi-ar lua sarcina să studieze raporturile dintre gîndirea populară şi diversele funcţiuni economice, ale Statului burghez, ar descoperi foarte uşor, că între Ardeal şi Vechiul-Regat există o deosebire demnă de un amănunţit studiu. Aici în toate satele romîneşti — cu excepţia celor locuite de saşi — intermediarii dintre producători şi consumatori, sunt consideraţi mijlocitori utili, însă ţinuţi la distanţă de cadrul intim al aspiraţiilor locale. Nu li se oferă nici posturi de răspundere în funcţiunile publice, *şi nu ajung nici mandatarii obştei, pe linie* de mişcare a celulei agrare*). E o distincţie care nu se face în Vechiul-Regat. Literatura cunoscută ne destăinueşte că mica burghezie a şatului, din Moldova şi mai ales din Muntenia, dirijează în aşa măsură viaţa colectivităţii agrare, încît circiumarul devine factor electoral şi politic.

Deasemeni se poate verifica teza noastră, că în lumina fenomenelor Ardealul nu este identic cu celelalte provincii, prin însuşi actul Unirii. In 1918 s'au alipit Vechiului-Regat, deopotrivă, Basarabia şi Bucovina. Dar nici una din aceste provincii n'a planificat o concepţie de stat. Un asemenea rol l-a avut Ardealul. Directiva programatică ce a însoţit actul Unirii — după cum ştie toată lumea — a dinamizat viaţa publică timp de [illegible] ani. A fost surprins de această concepţie elaborată la Alba-Iulia chiar Vechiul-Regat, căruia îi revenea în primul rînd sarcina să fixeze conturul noului Stat. Ori, pătura conducătoare de acolo concentrată în partidul liberal, s'a arătat preocupată în ace[...]

*) In anul 1935, am intreprins o anchetă sociografică, in 12 sate ardeleneşti şi cercetînd la faţa locului componenţa socială a consiliilor comunale, am găsit numai intr'o singură comună, locuită de saşi, un circiumar ales în conducerea treburilor administrative. In restul satelor, ţăranii au consimţit să introducă in consiliile comunale chiar pe arhaicul meseriaş, impletitor al gardurilor de nuiele, însă, au refuzat să acorde o astfel de încredere unor comercianţi instăriţi.

vreme, în primul rînd cu stabilirea ierarhiei şi cucerirea posturilor de comandă din viaţa economică a noullor provincii.

Am încrustat pînă aici, numai cîteva fapte desprinse din particularitatea ardelenească, schiţate sumar, şi prezentate cu scop pur informativ. In faţa lor se pune întrebarea, ce atitudine să avem? Să negam evidenţele, trecîndu-le în sfera detaliilor fără importanţă, cum încearcă azi germanii în problematica istoriei, sau să le atribuim destinului, coborînd cunoştinţa pînă la filozofia sfîntului Augustin? Ar însemna să alunecăm şi noi pe panta celei mai crunte polemici cu evidenţele. Determinismul Ardealului este inseparabil de stadiile istoriei şi îl descoperim în tot cursul evoluţiei, operînd atit în infrastructura societăţii, cît şi în suprastructura ei politică şi juridică. Fenomenul ardelean a existat în perioada iobăgiei, apoi îl intîlneşti în secolul al XIX-lea, presînd pentru trecerea la formele de viaţă burghezo-capitaliste şi el se poate sesiza astăzi cu tendinţa de a lichida economia de profit, înlocuind-o cu cea de necesităţi.

Epoca feudalităţii

Intîiu rămîne stabilit, că lupta împotriva proprietăţii feudale, nicăeri nu s'a dus cu atîta intensitate ca aici. Ardealul are în privinţa aceasta o prioritate onorabilă, şi putem adăoga că intîietatea şi-o menţine în întreg continentul european. Provincia de peste munţi a cunoscut o perioadă de revoluţie permanentă înainte ca termenul să se fi introdus în sociologia marxistă. Pînă la sfîrşitul secolului X, proprietatea individuală era necunoscută. Formele de viaţă erau colective, moştenite dela perioada nomadă. Se muncea în comun, se stăpîneau pămînturile în comun şi se distribuia rodul muncii, în comun. Absenţa posesiunei private rămîne o trăsătură caracteristică în însuşi trecutul provinciei de peste munţi. Proprietatea s'a format sub primii regi ai Ungariei, ridicîndu-se la rangul de instituţie de drept, prin legile Sfîntului Ştefan. Au trecut mai întîiu sub noul regim viile şi morile, pămînturile cultivabile rămînînd în patrimoniul colectivităţilor, pînă în secolul XIII-lea.

Din acest veac începe drama ţărănimei. Pe firmamentul istoriei apare feudalitatea. Teritorii imense cu aşezări şi mii de oameni sunt donate unor stăpîni improvizaţi. Şi ca orice acumulare de capital, proprietatea trebuie să aducă maximum de profit, din maximum de exploatare. Feudalii devin lacomi şi cruzi, înăsprind servitutea pînă la sînge, şi transformînd un popor liber în sclavi, pînă la stări insuportabile. Aristocraţii răpesc mulţimei pînă şi dreptul de a se muta de pe o moşie pe alta.

Răbdarea ajunge la capăt, în 1437. Ţăranii Romîni şi Unguri, adunaţi pe muntele Bobîlna, apucă vînjos furcile şi im-

blăcii, hotărînd să-și facă singuri dreptate. E prima răscoală în Ardeal în epoca proprietății private, iar cronicile ne povestesc că furtuna a fost năpraznică, împurpurînd văzduhurile cu mînia ei și că a strîmtorat nobilimea pînă la cerșirea unui armistițiu.

In 1474, urmează răscoala romînilor din districtele Mediaș și Ceica.

In 1486, o răscoală cu proporții destul de mari, împotriva nobililor și a Sașilor.

In 1514, răsoala secuiului Dozsa, înăbușită printr'o cruzime cutremurătoare. Capul insurecției a fost așezat pe un tron de fier înroșit în foc, iar cei nouă tovarăși, făcuți captivi odată cu Dozsa, au fost siliți să mănînce carnea pîrjolită a căpitanului.

In 1526, se declanșează insurecția lui Iovan Țarul, care se extinde din Banat, pînă la Orăștie.

In 1599, altă oaste insurecțională, înarmată cu suliți, ocupă toate drumurile Transilvaniei, băgînd spaimă cumplită în domnet.

Apoi, urmează secolul XVIII-lea, veac învolburat de mișcările iobagilor. In Octombrie 1784, după o noapte de plumb, amorțită de coborîrea iernii, răscoala lui Horia, pășește ca un fapt material. Ca toate mișcările populare, răscoala are lozinci scurte și precise: pămînturile nobilitare să se împartă țăranilor, poporul să fie liber de iobăgie, iar domnetul să plătească impozite la fel cu plebea. In regimul feudalității, conștiința de clasă mijește pentru prima dată.

In concluzie deci, timp de cinci secole, țăranii au fost în conflict permanent cu *proprietatea feudală. Pe pîrtia veacurilor* s'au vărsat *necontenit* șiroaie de sînge, dela *apariția feudalității*, pînă la lichidarea ei. Revoluția s'a născut, odată cu procesul de constituire al marei proprietăți și din moment ce rînduiala lumii s'a împărțit în stăpîni și slugi, războiul civil a devenit inevitabil.

Ardealul a înregistrat considerabile mișcări de masse, iar țărănimea n'a rămas nici o clipă un corp inert, în vegetativul istoriei. Ea a presat violent pentru trecerea dela o epocă socială la alta și a fost singura opoziție, bruscînd feudalitatea și iobăgia.

Apreciind just semnificația socială a răscoalelor țărănești, putem da istoriei Ardealului un interes universal, iar datelor ei, o importanță mult mai mare decît cea de astăzi. Toate insurecțiile împotriva regimului feudal, au fost făcute și cîrmuite exclusiv de popor. Această particularitate nu o întîlnim în Europa decît foarte rar. In evoluția germană a lui Thomas Müntzer dela 1525, se descoperă și o cîrmuire intelectuală, pornită din mînăstiri și biserici, constrînse să părăsească comunismul *religios*. Deasemeni în revoluțiile din Bohemia și Moravia, din timpul Mariei Terezia, se poate întîlni o participare activă a păturei conducătoare. Ori, față de acestea și atîtea alte *insurecții* populare, războaiele civile ale iobagilor ardeleni, se deosebesc dacă nu prin cauze, dar în chip remarcabil prin componența forțelor revoluționare.

Dela 1848, la 1918

A doua etapă importantă o constituiesc întîmplările dela 1848—1849. Și aici trebuie să deschidem o paranteză amintind, că multe din aspectele acestei perioade apar pline de contraziceri și confuze. Istoricii polemizează între ei asupra acelorași evenimente, întîiu după origine națională, apoi după spiritul personal al fiecăruia în parte.

Epoca, privită însă pe planurile ei mari, se proiectează cît se poate de limpede. Spre deosebire de etapa feudală, cînd iobagii nu găseau aliați la orașe, deastădată intră în luptă un element nou, păturile orășănești. Sistemul feudal, cu întreaga lui formă de organizare devine prea îngust și sufocant, pentru nouile forțe; cari reclamă producție colectivă, întemeiată pe proprietatea liberă.

Iar formele gîndirei, corespund exact epocii sociale. Intrucît tendințele spirituale se suprapun realității obiective, sau mai precis zis, întrucît lipsește conexiunea între faptele materiale ale istoriei și conștiința ideilor, este o teorie lovită de nulitate, chiar în cea mai importantă epocă a ideii naționale în Ardeal. Incă de acum 90 de ani, cînd antagonismul din sînul societății nu era atît de adînc, între infrastructura și supra structura provinciei ardelene exista o legătură organică. Toate ideile de atunci nu pluteau în tipare abstracte, nici nu descindeau din speculații contemplative, ci ele erau expresia unei frămîntări sociale. Ideile apar la timp potrivit și intr'o societate coaptă pentru a le primi. Atît în Ungaria, cît și în Ardeal, își face drum filozofia contractualistă și raționalistă. La Careii-Mari, sunt adînciți, Kant, Montesquieu și Rousseau. La fel, la Aiud și alte licee unguresti, în cadrul lecțiilor de antropologie. La Blaj, unde filozofia e pusă în slujba teologiei, Simeon Bărnuțiu, face cunoscuți pe Kant, Haegel, Fichte și Krugg. Nu avem incrustări precise, însă o serie de indicii și mai ales limbagiul care se întrebuința, ne arată că unul din principiile gîndirei kantiene, justiția politică, menită să pună în armonie libertatea individuală cu cea de grup, a deschis, cel puțin la Blaj, orizonturile gîndirei politice, după cum Contractul Social al lui Rousseau se găsea pe linia tendințelor ardelenești, de a stabili raporturi libere consfințite între latifundiari și iobagi.

Din fondul ideilor, cari stăpînesc epoca, se actualizează două concepții, ambele în strînsă legătură cu principiul autodeterminării. Simeon Bărnuțiu invoacă dreptul natural, iar Kossuth Lajos, dreptul istoric. Cel dintîiu pledează pentru autonomia Ardealului, iar al doilea pentru unitatea națională a statului maghiar.

Momentul este mai prielnic pentru Kossuth Lajos. Unirea Ardealului cu Ungaria devine fapt, fiindcă puterea Habsburgilor, slăbită de șocul evenimentelor, nu mai poate frîna realizarea unității naționale a maghiarilor.

Dar ceiace trebuie reținut este faptul, că momentul a favorizat totuși perspectivele romînești. Cu, sau fără drepturi naționale, schimbarea raporturilor între forțele sociale, își urmează cursul firesc. Ideia națională n'ar fi putut căpăta suport, fără procesul de descătușare a proprietății de sub regimul iobăgesc. Naționalul se confundă cu socialul, iar înființarea partidului național nu este o întîmplare politică, ci derivă din necesitatea imperioasă de încorporare în stadiul istoriei. In epoca aceasta, ideia națională la ardeleni intră în fază pronunțată de militare, și determinarea ei nu se putea opri decît în 1918 la Alba-Iulia. De a treia fază nu se mai poate vorbi, așa că toate rățoielile de astăzi, apar absurde. O ideie nu se întoarce dintr'o etapă constructivistă, la una inițială de militare. Paradoxul acesta nu s'a înregistrat încă pînă acum în istorie. Cel mult, faza constructivă se poate prelungi prin efortul perfecțiunei și a consolidării. Altfel, ar trebui să răpim istoriei procesul ireversibil și să admitem că omul se poate arunca de două ori în aceiași apă.

Că etapa constructivistă, reclama Unirea dela 1918, explicația este deopotrivă de natură națională, cît și socială. In Ungaria, desăvîrșirea revoluției burgheze devenise forme fără conținut. *Revoluția dela 1848, a rămas pentru Unguri, deficitară.* Actul Unirii, dela Alba-Iulia, era deci *inevitabil, chiar* dacă împotriva lui s'ar fi ridicat grupuri importante de oameni. Pătura conducătoare romînească, din Ardeal, avea de cucerit pozițiile cari îi fuseseră refuzate în vechea orînduire, iar țărănimea, participînd efectiv la lupta antebelică, schimbase raporturile de forță politică, asigurindu-și împroprietărirea. Și cît de social a fost actul Unirii, confirmă reformele înscrise în Constituția dela Alba-Iulia.

Succesiune necesară

Cred că prezentarea celor două epoci, cu liniile lor de mișcare, lămurește suficient fenomenul bruscării în istoria ardelenească. Am avut o perioadă de răscoale permanente, cu obiectivul precis de a introduce raporturi contractualiste între iobagi și marii proprietari de pămînt, spirit care poate fi descoperit în petițiile din vremea lui Horia, Cloșca și Crișan, înaintate curții din Viena și forurilor administrative. Apoi, trecerea dela feudalitate la proprietatea liberă, a fost hotărîtă deasemeni de șocuri puternice și numeroase. Structura prezentă a Ardealului, este fără îndoială rezultatul schimbări'or provenite în felul de

producție, însă precipitarea succesiunei stadiilor istorice aparțin forțelor omenești cari au jucat un rol extrem de important. In Transilvania, nu s'a înregistrat o înlănțuire lentă a reformelor, decurgînd una din alta, ci toate înaintările pe pîrtia evoluției, sunt însoțite de năpraznice învolburări și de participarea efectivă a masselor în arena insurecției. De aici spiritul critic, cu manifestări adeseori tumultoase, pe cari lumea din București îl confundă cu regionalismul, de aici accentul pe puterea politică a poporului, de aici dispoziția sufletească spre prefaceri.

Insă, nu acestea sunt concluziile finale. In momentul de față, fenomenul ardelean, are iarăși o presantă actualitate. Provincia de peste munți, este străbătută în componența ei economică și socială, de grave contradicții. Și să vedem cum și în ce măsură.

Primul fapt: cum formele producției moderne nu cuprind decît sectorul industrial, satul se găsește în discrepanță cu orașul, procesul agravându-se în măsura în care se concentrează capitalul industrial. Pe lîngă criza prețurilor la producția agrară, Ardealul suferă și de o criză de structură. Orașul s'a încadrat formei de producție capitalistă, care se distinge prin concentrarea capitalului și specializarea producției, iar satul a rămas la forme de producție rudimentare. La oraș, a apărut trustul, iar în celula agrară, proprietarul cu un jugăr de pămînt. Și în fața unei asemenea contradicții, nu se mai pune simplist numai întrebarea, cum înlăturăm efectul. Putem elabora o mie de legi, coborînd prețul opincilor la un pol și încă deosebirea fundamentală dintre cele două forme de producție va rămîne. Vom șterge efectul, dar nu suprimăm cauza. Căci, imperialismul orașului asupra satului, în țările cu o economie rurală rudimentară, nu este o chestiune de prețuri, ci o presiune organică, a formelor celor mai puternice, asupra celor mai slabe.

Al doilea fapt: în cele mai multe sate, gospodăria individualistă a intrat în conflict cu propriile ei relații de proprietate. E o descoperire ce va părea multora paradoxală, sau lipsită de înțeles, din moment ce reforma agrară a urmărit să încadreze pe țăran tocmai în raporturile de proprietate asupra pămîntului expropriat. Dar nu este o descoperire căutată anume, ci surprinderea unui fenomen ce nu suportă polemică. Pămîntul a devenit insuficient, pentru a satisface dorința de proprietate a țărănimei. Terenurile productive ale Ardealului pot aproviziona o populație de patru ori mai mare decît cea de astăzi, într'o economie planificată, însă, acelaș pămînt este insuficient, cînd este raportat la nevoia de proprietate a fiecărui țăran. Să dăm și o exemplificare în cifre. Să luăm una dintre comunele cercetate în cursul anchetei de care am amintit, Roșia de Secaș, din județul Tîrnava-Mare. Aici am intîlnit excedentul cel mai mare de populație. La 1150 locuitori, sunt 300 elevi de școală. In schimb inventarul agricol, după reforma agrară, abia a sporit

cu 480 jugăre, iar media proprietăţii mici, nu depăşeşte de 7 jugăre. In limitele acestei gospodării, se mai poate oare incadra excedentul de populaţie? Nu, căci proprietatea nu mai suportă divizare. Acolo, unde ea a fost constrînsă la acest proces, rezultatele sunt dramatice. Pămîntul ne mai asigurînd nici cele mai elementar minimum de existenţă, ţăranii ajung la subalimentare şi proletarizare. A rămas micului proprietar inglobarea mai multor familii în aceiaşi gospodărie, fenomen care se generalizează în provincia de peste munţi. Adică, se exercită asupra ţăranilor constrîngerea socială dela oraşe unde, dintr'o familie muncitoare de şase persoane, trebue să muncească cel puţin patru pentru a-i putea întreţine pe toţi. Numai, că efectul constrîngerii este invers: dacă muncitorii îşi sporesc standardul de viaţă, trimiţînd în uzină cît mai mulţi membrii ai familiei, ţăranii şi-l reduc, fiindcă ei nu împart cu rudele decît titlul de proprietate, pe cînd capacitatea de producţie a gospodăriei rămîne aceiaşi. A încetat drama pămîntului, pentrucă la capătul ei să ţişnească din lumea fenomenelor o tragedie a societăţii.

Ce opunem în faţa acestor stări de lucruri? Formule de import, sau improvizaţii teoretice de un savantlîc confuz?

Ardealul îşi caută o nouă formă de viaţă. Şi care este această nouă formă, întrebaţi pe strănepoţii lui Horia, Cloşca, Crişan şi Avram Iancu, pe robotarii pămîntului, din Hunedoara. Pe planul istoriei a apărut un factor nou: ţăranul cetăţean. Are un profil sufletesc şi mintal refractar negustorilor de vorbe şi în faţa căruia fenomenele din adîncime nu mai sunt enigme. Arbitrul situaţiei este descendentul din răsmeriţa dela 1784, privit cu uluială de pătura conducătoare, cetăţeanul satului, păşind în ritmul contradicţiilor, pentru lichidarea economiei de profit şi organizarea celei de necesităţi.

Şi tot acest ţăran răspunde celor cari tăgăduesc specificul ardelenesc şi determinarea acestei provincii, în istoria romînească, de eri şi de astăzi.

V. Munteanu

Cronica militară

Doctrina armatei aerului

Este, cred, inutil să mai afirm că Aviaţia este azi o forţă care nu mai poate lipsi din organizaţia nici uneia din armatele unei ţări: Armata terestră, armata navală — iar, în ceia ce priveşte armata producătoare, armata aerului este *singurul mijloc* de atac asupra ei.

Cu escadrile sale de bombardament cari pot duce la mii de km., mii de tone de bombe explosibile, armata aerului este singura care poate lupta cu forţele de dinnapoia frontului.

Posibilităţile de azi şi cele de mîine ale aviaţiei au făcut ca aviaţia să fie privită, pretutindeni ca un factor deosebit de însemnat în însăşi politica generală a unui Stat.

In toate ţările mari şi mici aviaţia este considerată ca o problemă de stat — toţi factori conducători şi răspunzători ai Statului se ocupă de ea cu un interes deosebit.

Trei sunt problemele cari, rezolvate, formează politica aeriană a unei ţări. Prima: organizarea forţelor aeriene din punct de vedere militar: dotare, instrucţie;

a 2-a: organizarea technică şi industrială a aviaţiei;

a 3-a: organizarea aviaţiei comerciale, a aviaţiei de turism şi populară, şi cea de lucru practic şi productiv.

Organizarea forţelor aeriene militare

Pentru a ne da seama de modul cum trebuiesc organizate şi dotate forţele aeriene, trebuie să arăt în cîteva cuvinte care este doctrina de întrebuinţare a aviaţiei.

In arta militară, doctrina stă la baza tuturor deciziunilor în problemele ce privesc apărarea naţională. Această *doctrină* inspiră tactica şi strategia, precum şi ansamblul conducerii războiului.

Evoluţia doctrinei aeriene se poate rezuma astfel:

In perioada *1914-1923:* Unicul principiu al doctrinei aeriene a fost *Cooperaţia cu celelalte arme*. Misiunea principală

a aviaţiei era: *recunoaşterea* şi *observaţia* în profitul armatelor terestre şi navale, considerate atunci, ca singurele apte să întrebuinţeze focul..

In 1923: Progresul techinic al materialului, — viteza mare — raza mare de acţiune, armament puternic, oferă aviaţei posibilităţi militare superioare:

— Distrugerea obiectivelor terestre şi aeriene;

— Căutarea şi transmiterea informaţiilor. Astfel, aviaţia este considerată ca *armă de luptă* aeriană.

Statele care au pornit cele dintîi în organizarea şi dotarea aviaţiei lor pe baza acestei doctrine, au fost *Italia* şi *Sovietele.*

Doctrina armatei aerului prinde din ce în ce mai multă consistenţă şi, rînd pe rînd, marile puteri trec la organizarea *„Armatei Aerului"*.

Si astfel, aviaţia, considerată numai ca o *armă auxiliară* a celorlalte arme devine acum: *„armata aerului"* a cărei doctrină de întrebuinţare începe să devie precisă:

— a duce *lupta aeriană* — adică a *ataca* aviaţia inămică pe bazele sale, pe terenurile sale;

— a ataca în aer toate obiectivele cari prin distrugerea lor, să aibă o influenţă asupra potenţialului aviaţiei;

— a participa la toate operaţiunile terestre şi navale;

— a asigura apărarea aeriană a teritoriului.

Organizarea şi dotarea aviaţiilor tuturor statelor au la bază azi, *această doctrină.*

Expoziţia aeronautică din Paris, din anul trecut, pe care am putut-o vedea, reprezintă şi confirmă aplicarea doctrinei de care am vorbit; doctrina de întrebuinţare a *Armatei aerului.*

Rarele avioane de transport şi turism ce au fost expuse sunt dominate în *mod covîrşitor* de *numeroasele* şi *variatele avioane militare.*

Un fapt apare indiscutabil: la Paris ca şi la Londra, la Roma, Berlin, Moscova, în toate capitalele din Europa centrală — şi, pot zice, din lumea întreagă, grija de azi este consacrată *desvoltărei armatei aeriene.*

Discreţia însă a multor constructori, precum şi absenţa totală din această Expoziţie a unora din State aduc o probă mai mult de *neliniştea şi preocupările generale.*

Avioanele expuse răspund toate doctrinei de întrebuinţare a armatei aerului. Astfel vedem:

Avioane de vînătoare, caracterizate:
Viteză mare. 480-500 km. la oră.
Putere mare de foc: două mitraliere în aripi şi un tun în axul motorului.
Autonomie — rază mare de acţiune.
Avion de vînătoare. Motor 930 H. P.
Viteză 450 km.
Se ridică în 6 min. la 5000 m.

Maureaux 191 C. Viteză la 4000 m. 450-500 km. oră
aterizaj 95...
Le Loire . . 250 — Hispano-Suize 930
Nieuport . . . 61 — Viteză la 4.000 m. . . 450 km. oră
P. 2 L. — Aterisaj . . . . 100 km.
Urcare la 5.000 m. m. 5 m.

Toate aceste avioane au instalaţie de sbor de noapte, au T. f. f., emiţător şi receptor —, încălzire, — plan reglabil şi fente pentru aterizaj — tren de aterizaj escamotabil.

Avionul englez: Hawker-Huricane:
Av. Tokker g. i; — avion de atac 2 mitraliere;
Hoolhoven Fk. 53 — vînătoare

Avioane grele de bombardament

Viteză . . . . 350 la 4.500 kgr.
Autonomie . . 1.500 „ 2.000 „
Transportind . . 1.500 „ 2.000 „ bombe.
Armament . . 4—5 mitraliere, 1—2 tunuri.
Av. Auriot 144—143.
Viteza maximă cu 2 motoare 800 H. P.
Viteză maximă cu 2 motoare 1.200 H. P. 390.
Timp de urcare între 13—10 la 4.000 m.
„ „ „ „ 22—17 „ 6.000 „
Autonomie 2.000 km.
Plafon între 10.000—8.000.
Marcel Bloch 131 — bimotor 800 Ghome & Rhone 14 km.
Autonomie 2.000 km.
Farman.
Junkers — trimotor.
Junkers — 4 motoare.
Avionul sovietic A. N. P.
Avioane de recunoaştere în luptă { B. L. R. / B. C. R.
3 locuri — bimotor.
Viteză *400—450—500* km. la oră.
Rază de acţiune . . 2.000 km.
Armament . . . . 4 mitraliere.
2 tunuri.
Bombe . . . . 500 Kgr.
Sunt avioanele:
Avionul Potez 63;
„ Fokker G;
„ Bristol-Bleuhemi.

Cea mai importantă însă parte a expoziţiei este necontestat cea a accesoriilor şi a motoarelor care marchează un progres enorm,: mijloace de transmisiune T. f. f. cu pămîntul şi întrea avioane, aparate, sborul fără vizibilitate, prin nori.

1) Autostabilizatorul:

Aparate de bord cari pot da cu precizie altitudinea, viteza, etc., şi care fac navigaţia sigură pe orice timp.

Soliditatea şi marea putere a motoarelor permit să se realizeze celule care să fie în măsură să obţină viteză *şi* puterea de focaritate.

Expoziţia din acest an este prilej pentru o nouă constatare a solicitudinei oficiale pentru avioanele militare cerute de *armata aerului.*

Avioane de vînătoare, de luptă şi bombardament. Se remarcă clar separaţia în concepţie dintre avioanele militare şi cele de transport.

Avioanele moderne de bombardament au încetat a *fi* avioane de transport la care să se adapte lance-bombe. Iar avioanele de vînătoare au încetat a mai fi planoare pentru acrobaţie.

Inginerii anului 1936 aù încetat a mai fi *ingineri* civili. Ei sunt ingineri *militari.*

In rezumat: expoziţia din 1936, prin ceea ce arată, dar mai ales prin ceea ce *nu vrea să arate* dovedeşte încă odată eforturile făcute în ultimii doi ani de technică pentru a prezenta un material de război, de primul ordin. Toate aeronauticele vor fi forţate să-şi reînoiască materialul.

Avioane de vânătoare . **500 Km.**
" " bombardament **350** " cu 2.000 Kgr. bombe.
Rază de acţiune 2.000 Km.
" " " 1.500 "
Av. de luptă R. B. 400-450 km. Raza de acţiune 1500 km.
Armament puternic, echipament de bord complect:
— sbor fără vizibilitate
— stabilizator;
— Post de T. f. f. emiţător şi receptiv;
— Incălzire;
Armament puternic, tun la bord.

Inainte de a ne ocupa de potenţialul aerian al nostru — să aruncăm o scurtă privire asupra potenţialului aerian al diferitelor State.

Deşi se ştie precis că toate naţiunile se întrec azi în eforturi considerabile în domeniul aeronautic, totuşi trebuie să ne dăm seama că *precis* nu vom putea stabili bilanţul puterei aeronautice ale marilor puteri de oarece — şi este firesc — multe din progresele stabilite de ele, sunt ţinute sub un strict secret.

Putem însă să ne facem o ideie relativ precisă despre forţă aeriană ofensivă a fiecărui Stat prin cunoaşterea numărului unităţilor de bombardament şi posibilităţei de tone transportate.

Putem, asemenea, evalua valoarea aviaţiei defensive (av. de vînătoare) prin compararea materialului în număr şi valoare a performanţelor lui.

In fine, prin jocul alianţelor sau al acordurilor, cîteva

ţări au rămas la concepţii înapoiate, ele nedispunînd de cît de o aviaţie de cooperare (care nu trebuie neglijată), neglijînd aviaţia grea ofensivă.

Pentru a putea face o camparaţie între aviaţiile mondiale trebuie să avem în vedere următorii factori:
— Valoarea materialului;
— Organizarea generală — personalul activ şi de rezervă;
— Posibilităţile de mobilizare industrială şi protenţialul ei de producţie.

In *Franţa,* situaţia actualmente este limpede, cu toate că aviaţia e în plină transiţie.

Ultimele dispoziţiuni luate, noua organizare generală a forţelor aeriene franceze este de aşa natură în cît în scurt timp armata aeriană franceză va deveni o forţă realmente de temut. De altă *parte* renovarea periodică a întregului material prin tranşe anuale este asigurată.

Perioada de după răsboi, chiar pînă în 1933 pot spune, este dominată de vechile concepţiuni. Efortul aerian orientat aproape în întregime către misiunile de cooperare: Aviaţia de bombardament, limitată, aviaţia de vînătoare dotată cu un material destinat în principiu pentru misiuni de *interdicţie* şi *protecţie.*

In 1928 vedem o vagă încercare de regrupare a unităţilor de asociaţie şi un prim pas către reorganizarea generală.

In 1933 se organizează *„Ministerul aerului"*, se determină precis noua doctrină de întrebuinţare a forţelor aeriene. Ca o consecinţă, politică de prototipuri, in vederea realizării de avioane, cari să corespundă nouei doctrine. Un început de renovare a materialului.

1934: Legea organizărei Armatei aerului. Efort industrial considerabil permiţînd a renova materialul aerian prin comenzi masive de serie a diferitelor prototipuri de dotare a armatei aerului.

1936: Rezolvarea problemelor de echipare şi armare a noului material — Reorganizarea generală a forţelor aeriene, organizarea comandamentului, crearea de corpuri aeriene. Adaptarea organizărei armatei aerului în timp de pace, la organizarea sa pentru timp de război.

Extensiunea planului de renovare, stabilirea planului de renovare complectă a materialului în 5 ani.

Naţionalizarea industriei aeronautice. Crearea de subdiviziuni aeriene şi comandamente teritoriale.

Materialul întrebuinţat de unităţi în 1933 era:

***Avioane de vânătoare* — 790 av.**
451 Nieuport 62 . . viteză 240 km.
269 Gourdon 32 . . " 220 "
Wibault 7 . . " 220 "

***Avioane de recnnoaştere* — 2.158 av.**

1.602 Potez 25.
6 tip diferite — viteză 150—190 km.
19 Breguet.
6 tipuri — „ 160—180 km.
Avioane de bombardament:
258 Bréguet 19 H. P. m. m. viteză 180—400 kgr. bombe 200.
29 Blériot 127 „ „ „ „ 220—250 „ „ 350.
85 Amiot 122 „ „ „ „ 180—600 „ „ 300.
259 Leo 20 „ „ „ „ 200—800 „ „ 400.

In concluzie: Materialul aerului în Februarie 1933 avea caracteristicele următoare:

— Viteză insuficientă;

— Armament perimat, constituit din mitraliere din timpul răsboiului.

— Tonaj mic. Autonomie, raza de acțiune mică nu permitea a atinge centrele vitale.

— Legăturile radio aproape inexistente cu bătae 40-150 km. maximum.

In 1935, se dotează aviația cu av. *de bombardament:*
Avioane Bloch 200 — 1.000 kgr. bombe — raza 1.000 km.
„ Amiriot 143 — 1.500 „ „ — „ 1.000 „
„ Bloch 250 — 1.500 „ „ — „ 1.000 „
Viteza 300 km.
Avioane de recunoaștere L. B.
Multiplace Potez . . . 54
Maureaux . . . . 113—117
Bloch 130
2 motoare . . . . 600—700 K.

Efortul realizat la celule și motoare ar fi fost zadarnic dacă nu ar fi fost insoțit de realizări in armament, mijloace de transmisiune, echipament de navigație.

Toate avioanele moderne sunt susceptibile de navigare fără vizibilitate, sunt dotate cu T. f. f. putînd comunica între ele și cu posturile terestre. In privința armamentului se înlocuise toate mitralierele vechi prin tipuri moderne: Dorne-Chatellerand, Browning, puse pe turele cu mișcări rapide.

Se adaptă tunul de avion: Morane 227,
Dewortene 510
Bloch-Amiot

In concluzie: In Franța, inainte de a începe reînoirea materialului sau, s'a stabilit *doctrina* de întrebuințare a armatei aerului. Această doctrină a fost stabilită de generalul Denain, ministrul aerului în 1933, doctrină care constă în executarea de către aviație a 3 misiuni:

— Cooperare cu celelalte arme;

— Luptă aeriană, atac aerian. (Distrugere de obiective).

— Apărarea aeriană a teritoriului.

Franța trece anul acesta dela un program de 1000 avioane la o dotare de 1500 avioane de prima linie. Guvernul francez acordă pentru realizarea programului stabilit, 5 miliarde franci, toate fabricile lucrează azi în plin pentru renovarea materialului, iar pentru mărirea randamentului lor se naționalizează toate industriile.

Naționalizarea industriei de celule este realizată. S'au constituit 5 mari Societăți naționale, grupînd pe regiuni societățile existente:

— *Grupul de Nord:* Potez-Maureaux;
— *Grupul de Vest:* Marius Olive;
— Grupul de Sud-Vest: Marcel Bloch;
— Grupul de Centru:
— Grupul de Sud-Est: Arène.

S'a constituit un comitet de coordonare:
Pierre Cot, Ministrul Aerului ,președinte;
De l'Escaille-Valpert, Direct. constr. aeriene;
Hederer, Controlor general;
Nordmann, Administrator al Statului in cele 5 societăți, cu 5 administratori delegați.

Inființarea grupelor de Infanterie de aviație;
Inființarea Corpurilor aeriene.

General G. Rujinsky

Cronica muncitorească

Jurisdicția muncii.

Jurisdicția profesională este consecința nouilor raporturi de drept stabilite între clasele sociale, ca urmare a progresului industriei și capitalismului și ca urmare a generalizării măsurilor de ocrotire legală a muncii.

Intreaga legislație de protegiuire a intereselor muncitorești reclamă, pentru o dreaptă aplicațiune: organe administrative de serioasă inspecție a muncii și organe jurisdicționale speciale pentru rezolvarea conflictelor de muncă ce se ivesc.

Pentru a evidenția și mai bine, evoluția jurisdicției profesionale, vom utiliza cîteva date, indicate în însuși expunerea de motive a legii romîne.

In Franța, jurisdicția profesională există sub denumirea de „la jurisdiction prud'homale". „Les conseils des prud'hommes", sunt formate din patroni și salariați, în număr egal și după anumite norme prevăzute de legea de reconstituire din 27 Martie 1907, cu menirea de a înfăptui, în primul rînd, o conciliere a părților litigante și în al doilea rînd — în caz de eșuare — o judecare în fond a diferendului cu drept de apel la tribunal și recurs la Casație.

Napoleon a fost acela care — trecînd prin Lyon — a promis și a dispus în urmă, înființarea acestor consilii, la început compuse numai din patroni și șefi de ateliere și mărginite numai la orașul Lyon. Mai apoi — sub impulsul hotărîtor al necesităților sociale, aceste consilii s'au democratizat, s'a egalizat numărul patronilor cu al lucrătorilor în compunerea completului de judecată și s'a extins și la alte ținuturi industriale.

In 1907, s'a legiferat întinderea și sistematizarea lor în toată țara. In fine, prin legea din 21 Iunie 1924, aceste consilii au fost codificate în cartea IV-a a codului muncii.

In Italia, conflictele individuale de muncă sunt soluționate de consilii de prud'hommes și de comisii arbitrare provinciale, înființate prin legea Nr. 295 din 13 Iunie 1893 și prin decretul lege din 9 Decembrie 1923.

In Austria, găsim tribunale arbitrale industriale, în Portugalia tribunale arbitrale, în Spania la fel tribunale industriale, iar în Cehoslovacia tribunale muncitorești.

In Ungaria, judecătoriile de ocol fac oficiul de tribunale muncitorești de prima instanță.

In Rusia, există o jurisdicție înființată prin „Codul muncii" din 1922, care prevede la „tribunalul poporului" o „cameră de împăcăciune", „o cameră specială de muncă" și o „cameră de judecată".

In Germania, începînd din 1927, aveam o jurisdicție a muncii completă: 1) tribunale de muncă, de prima instanță; 2) tribunale de a doua instanță; 3) tribunalul suprem al muncii.

Dela venirea guevrnului hitlerist, legislația din 1927 a fost abrogată și înlocuită prin legea onoarei muncii și prin „comisii de onoare", în care Führeru-l întreprinderii are cuvînt hotărîtor.

Prin legea din 1933, legiuitorul romîn a dat o jurisdicție profesională, într'un sistem mixt: judecătorii de muncă înglobate în organizația generală judecătorească.

Alte legi romîne cu caracter de jurisdicție profesională sunt legea arbitrajului obligatoriu, legea pentru organizarea muncii în porturi și legea pentru asigurarea plății bunului efectuat.

Caracteristicele unei jurisdicții profesionale sunt, în general următoarele trei:

a) gratuitatea procesului și a tuturor actelor de procedură;
b) celebritatea judecății;
c) competența technică a judecătorilor.

Examinînd legea romînă din 1933, vom observa că nici una din aceste condiții nu sunt satisfăcute.

Gratuitatea proceselor nu este asigurată decît în măsură redusă, pînă la 10.000 lei valoare și pentru salarii numai în cazul cînd salariatul are un salariu sub 5000 lei lunar.

Cele mai importante acțiuni pentru sancționarea abuzurilor de drept, acțiunile în daune, nu sunt scutite de taxa timbrului.

Celeritatea judecății — azi, în lumina unei experiențe de patru ani — putem afirma, că a devenit inexistentă.

Se dau termene, în amînarea proceselor, de 2-3 luni.

Procesele sunt îngreunate enorm de lipsa asesorilor dela judecățile de fond și chiar de lipsa de pregătire și de conștiinciozitate a unor asesori.

Un distins jurist, specialist în legislația muncitorească, d. Barasch face următoarele considerente asupra lipsurilor jurisrilor jurisdicției profesionale romîne, într'un raport prezentat secției de studii a partidului național-țărănesc:

„Rezultatele ce le-a înregistat aplicarea legii jurisdicției muncii — scrie d-sa — au fost departe de a corespunde țelului pe care l-a urmărit legiuitorul și constatăm că starea actuală a

educației noastre sociale atît de rudimentară încă a trebuit să ne aducă decepții în experimentarea legii.

Practica legii a arătat că adeseori asesorii uită că misiunea ce le-a conferit legiuitorul este mai mare decît aceea ce și-o atribuie ei înșiși.

In locul de judecători ce ocupă, ei trebuie să înțeleagă că încetează să mai reprezinte interesele clasei căreia aparțin și că se găsesc deasupra părților în litigiu, trebuind să fie imparțiali, dezinteresați.

Dacă mai adăugăm la aceasta și împrejurarea că, prin lipsa frecventă a asesorilor dela ședințe, tărăgănirea devine o regulă, vom înțelege ușor atmosfera puțin favorabilă menținerii acestor jurisdicției în forma lor actuală „ce s'a creeat în jurul lor".

Soluția d-lui Marco I. Barasch tinde la desființarea acestor instanțe arbitrale de muncă.

Nu împărtășim această părere.

Din cauză că funcțiunea este defectuoasă nu trebue să se condamne organismul însuși .

De altminteri, în alt domeniu, de exemplu comisiile arbitrale de pe lîngă camerele de comerț și industrie, au dat rezultate favorabile.

Fără îndoială că jurisdicția muncii avea lipsuri, mari lipsuri și o ameliorare se impunea.

Este, mi se pare, tocmai ce a realizat decretul-lege modificator din 17 Mai crt.

Prin acest decret-lege se prevede, într'adevăr, că un proces în fața judecătoriei de muncă nu se poate amîna pentru lipsa oricărui asesor decît o singură dată și numai pentru caz de boală sau alt caz de forță majoră.

La termenul următor, procesul trebue să se judece neapărat.

Dacă lipsește un asesor, magistratul e obligat să judece cu asesorul prezent; dacă lipsesc amîndoi — magistratul va judeca singur.

Părțile își pot alege însă asesorii din instanță, după cum aceștia pot fi cooptați, de magistrat, în cazul cînd unul sau ambii asesori lipsesc.

Este probabil — că aplicarea acestor măsuri va împiedica, pe viitor, amînarea și tărăgănirea proceselor la infinit.

Acelaș decret-lege din 17 Mai crt. cuprinde dispoziții foarte interesante, privind modificarea legii pentru plata lucrului efectuat de meseriași.

Litigiile în curs, din fața comisiilor arbitrale de pe lîngă judecătoriile de ocol, au trecut asupra judecătoriilor de muncă.

Aceste organe jurisdicționale vor judeca în prima și ultima instanță, toate litigiile pînă la 50.000 lei valoare dintre meseriași și clienții lor sau numai dintre meseriași, tot după normele legii pentru asigurarea plății lucrului efectuat.

Competența teritorială a judecătoriilor de muncă, pentru aplicarea legii lucrului efectuat, se întinde asupra conflictelor din întreg județul în care funcționează o judecătorie de muncă.

Comisiile arbitrale de pe lîngă tribunale, ca și comisiile arbitrale de pe lîngă judecătoriile de ocol urbane din județele unde nu sunt judecătorii de muncă, vor continua să funcționeze.

La judecătoria de muncă din București, va funcționa cîte o comisie pe lîngă fiecare din cele două secții.

Ne exprimăm regretul că nu s'a venit cu scutiri mai importante de taxe pentru acțiunile în daune și că nu s'a prevăzut nimic pentru grăbirea soluționării litigiilor.

In orice caz — este de sperat că măsurile recent luate pe calea decretului-lege, vor realiza, cel puțin în parte, o ameliorare a jurisdicției profesionale și în Romînia.

N. N. Matheescu

Literatura vecinilor noştri

Bulgaria

In literatura bulgară Geo Milev este unul din numele cele mai importante. Important prin varietatea manifestării talentului său, prin inteligenţa şi cultura ce o reprezintă, prin deschizătorul de drumuri care era şi, mai ales, prin adeziunea care şi-a dat-o cauzei pentru libertate, în lupta căreia a căzut.

Inainte de război era considerat ca fiind cel mai dotat poet simbolist, cel mai inspirat şi sugestiv cîntăreţ al sentimentelor umane.

In război a luptat şi a fost rănit. O schijă i-a sfîrtecat o bucată de ţeastă, i-a desfiinţat un ochiu. Ca să se vindece a plecat în Germania. Aci a *întîlnit şi curentele noui* în artă, a asistat la marile frămîntări sociale.

Cînd s'a întors în patria sa, era de două ori altcineva: un poet şi mai evoluat, un luptător pentru nevoile şi cauzele mari a celor mulţi şi săraci.

A creiat curente noi în literatura bulgară, a adus reforme artei dramatice, a animat şi pregătit o generaţie nouă de gînditori şi novatori.

N'a neglijat nici lupta masselor populare ce se agitau, cerînd pămînt şi drept la viaţă. A asistat la acţiunea reprimată singeros a ţăranilor, apoi şi a muncitorilor dela oraşe în 1923-24.

Poemul lui „Septembrie" (apărut în traducere romînească în no. 2 din revista „Era Nouă"), nu e altceva decît procesul verbal plin de inspiraţie şi de un suflu epic al acestei mişcări populare, înecată în sînge.

El însuşi, pentru vina de a fi luat partea poporului, de a-i fi cîntat idealul şi lupta a fost urmărit, prins şi pedepsit, nu se ştie exact cînd şi unde. Se spune însă că gîzii i-au tăiat mîna dreaptă „ca să nu mai scrie" şi — după asta — l-au pus în cuptorul unei brutării, unde l-au ars.

A scris poezii inspirate şi emoţionante: altele de îndemn şi slavă ideii supreme; a condus publicaţii, a regizat piese

de teatru în spiritul nou al vremii; a desenat; a scris critice literare şi artistice şi a tradus pe cei mai importanţi şi aproape de el poeţi germani, ruşi, francezi şi belgieni. Şi a fost mai mult ca toate un vajnic camarad, un neobosit animator, un spirit de direcţie şi lumină pentru generaţia lui şi cele de azi care îl respectă, îl iubesc şi-l urmează.

Din poeziile lui prezentăm publicului nostru aceste trei de mai jos.

Ştefan Roll

MORMÎNT

„Acolo-mi voi săpa mormântul
şi-mi voi scrie numele
şi greiele mele suferinţi!..."

In privirile tale verzi mă sting
Fără patimi şi de răutate pal,
Surisul tău e, pentru mine, ghiaţă,
mîngîierea ta greu metal cu zimţi.
Din cenuşe beau ape în sorbituri ferbinţi
fără geamăt, fără protest, fără viaţă.
O ceas al tristei evadări ce m'a cuprins de viu
departe, spre pietre, spre lichieni şi pustiu!

Acolo, în amurg, mă aşteaptă mormîntul
— fără sălcii pletoase, fără chiparoşi —
Unde pe cripta rece singur voi încrusta
numele meu şi cronica tristă
a iubirii mele...
Oarbă atîrnă nemărginirea
Face adîncul peste şesurile aride
Şi moare ultimul pătrar,
al lunii însîngerate ,—
între pietre, lichieni şi pustiu.

PAŞTE

Sună, sună, sună
tobe, trîmbiţe, clopote

— trezeşte!
Ţîşneşte din vîrtejul alarmii
suflete adormit!
Arvirle cu besmetice miini,
în inimi, în capete,
Şrapnelele luptei,
granatele răsvrătirii,
— sori şi lune înebunite!
Invie şi năvăleşte:
fără ordine, fără poruncă
— înainte!
Lazăre, scoală!

PĂMÎNTUL REVOLTAT S'A DESCHIS

Şi cu limbi de foc a vorbit:
Apostoli! Sfinţi! Mucenici!
conducări de congrese imaginare,
Monarhi! Cruciaţi! Alhimişti!
Sunt însetate — spaţiile — de tină
Şi sufletul meu, după cenuşa voastră!
O minciună fără bucurii şi amăgitoare;
fără flacăre şi elan şi fie care dintre voi
Orbăcăeşte în *visul lui pustiu:* —
în timp ce eu v'am dat şi vă dau
bucurie — în loc de durere şi neputinţă;
euforia frunzelor de primăvară,
fericirea albilor crini,
a trandafirilor sălbatici,
şi a strugurilor copţi
în foşnetul toamnelor pure; —
şi rodii şi ananas —
şi v'am întins punţi
de linişte, mătase şi cristal —
înaintea tristeţii voastre,
spre banchetul la care fiecare din voi
era invitat ca oaspe:
de aur, de azur şi puritate.

Geo Milev

MISCELLANEA

Topîrceanu

La terminarea liceului, cei doi fraţi de cruce din internatul liceului Matei Basarab, s'au despărţit. Eugen Todie a apucat într'o parte, Topîrceanu în alta. Fire mai timidă, Topîrceanu s'a lovit repede de greutăţile vieţei şi a trebuit să primească incomoda situaţie de funcţionar public.

Ajutat de defensorul eclesiastic din acea vreme, bătrînul Eftimescu,a obţinut un loc de impiegat la Casa Bisericei. Acolo, erau aciuaţi în diverse servicii şi birouri o sumă de scriitori. Intre alţii şi Rădulescu-Niger, care de la început a văzut în Topîrceanu un element de viitor în domeniul scrisului.

Din îndemnul lui Niger a trimis Topîrceanu, pentru prima oară, la „Flacăra", o poezie spre publicare. Aşa a început cariera publicistică, mult regretatul poet dispărut deunăzi la Iaşi.

Cît a deţinut slujba dela Casa Bisericei, Topîrceanu locuia într'o mansardă din str. Primăverei, mansardă aşa de duios cîntată de el în Balada Chiriaşului.

In acea mansardă era adesea vizitat de Oreste, Ionel Pavelescu, Cincinat, Eugen Todie şi alţi prieteni scriitori, din cari,cei mai mulţi, au trecut de mult, înaintea lui Topîrceanu, pe drumul veşniciei.

Serile, mai toate serile de vară, lungi şi calde, poetul le petrecea atunci cu prietenii la şosea, în boschete, unde vocea lui de tenor liric desăvîrşit atrăgea în juru-i perechile de îndrăgostiţi, furate de vraja glasului lui.

Aşa a dus-o vre-o doi ani în şir Topîrceanu: ziua la serviciu, noaptea la şosea. Vocaţia lui era însă versul; şi cînd s'a hotărît să se închine poeziei, s'a despărţit şi de funcţionărie şi de vagabondajul la şosea. A pornit-o la Iaşi, atras parcă acolo de liniştea necesară scrisului. Şi în adevăr, a scris cum puţini alţii, vers simţit, vers muncit, vers inspirat care l-a aşezat definitiv în antologie.

Baladele vesele şi triste, Parodiile originale, Pirin-Planina, dar mai ales bogata colaborare anonimă dela „Viaţa Romînească"

unde a scris interesante articole de polemică și alcătuia — cîteodată singur — această rubrică a Miscellanei, — pot arăta posterității valoarea literară a lui Gheorghe Topirceanu.

S'a stins în plină tinerețe și în plină putere a talentului său, în Iașul de care era îndrăgostit și în care și-a muncit ogorul literar care-l va transmite posterității.

Trupește, se va odihni de veci între marile glorii literare ale țării: Conta, Delavrancea, Creangă, Gane, Anghel etc. Spiritualicește, va rămîne deapururi în mintea și în sufletul generațiilor ce vor urma.

I. L.

G. Ibrăileanu *)

Mi s'a dat însărcinarea să vorbesc despre Ibrăileanu, așa cum l-am văzut noi cei din urmă auditori ai lui, studenții din seria 1933/1934.

Știam încă de prin liceu că Ibrăileanu se bucură de o faima deosebită în rîndul celorlalți profesori. Mai știam apoi că e cel mai bun cunoscător al lui Eminescu; unii dintre noi veneau la Iași chemați tocmai de mîndria de-a ne numi elevii lui, și destinul de atîtea ori ingrat, a fost în cazul de față de partea noastră. Ne-a fost dat să ascultăm cele 5-6 lecții din iarna lui 1934 asupra *lui Eminescu și Creangă cu o religiozitate* care aducea ceva de dincolo de obișnuință.

Gîndurile lui coborau în sufletele noastre, în mănunchiuri de lumină ca razele de soare. Și culegeam tot ce împărția el, știind că ne găsim pe urmele unui adevărat semănător. Cînd începea să vorbească, sala era cuprinsă de un fel de muzică interioară, pe care ți-era jenă s'o întrerupi, și ascultai cu sufletul la gură. Vorbele lui erau frînturi de melodie și nu puteau fi altfel decît așa. Nu întrebuința fraze alese. Aveai impresia că, pentru el, cuvintele căutate n'au niciun rost. Lucrurile pe care le spunea erau totdeauna interesante și n'aveau nevoe de mască. Pentru noi, tot ce auzeam dela Ibrăileanu era nou, fiindcă nimeni nu știa să vorbească măcar pe departe ca el. Cînd intra în sala de curs, impunea prin figura-i de patriarh, și spiritul lui ne copleșea gîndurile. Atunci trăiam, parcă, toate nenorocirile prin cîte a trebuit să treacă Mihai Eminescu, într'o viață atît de zbuciumată. Niciodată n'am avut așa de mult impresia că lucrurile despre care vorbea profesorul erau smulse din sufletul lui și nu erau culese din viața altora. Și asta pentrucă, totdeauna, Ibrăileanu trăia faptele pe care le interpreta.

*

*) Note dintr'o conferință.

Intîmplarea a făcut ca vestea morții lui să ne găsească la Facultate, acolo unde toate colțurile erau pline de spiritul lui mare și unde îl așteptam mereu. Era ziua de 11 Martie 1936.

De atunci nu l-am mai așteptat și nu-l vom mai aștepta niciodată. Ne vom aduce aminte numai că, atunci cînd am sosit aici, soarele grăbea spre apus. Lumina lui mai păstra încă razele strălucirii de altădată, și ochii ne-au durut privindu-l.

*

Razele mai stăruesc încă în ochii noștri obosiți de atîta lumină, și muzica vorbelor lui o căutăm zadarnic pe coardele unei viori de mult dezacordate. Sufletele noastre nu se vor mai bucura așteptîndu-l și florile gîndurilor noastre nu vor mai împodobi pelerina mare a unui om de-atîtea ori minunat.

Nu-l vom mai vedea niciodată. Lecțiile lui vor rămînea însă, ca o amintire dintre cele mai plăcute din viața noastră universitară, și cu fruntea descoperită și inima îngenunchiată îl vom căuta pe toate cărările noastre ce nu odată se prevestesc întortochiate.

G. Istrate

Talent și „pornografie"

Istoria literară înregistrează de o bucată de vreme furtunoase polemici și discuții relative la artă și pornografie.

In cuprinsul unor note fugitive și observații modeste și vechi nu vom face nici măcar un cît de mic rezumat al acestui război spiritual.

Tolstoi face undeva cîteva reflexii cu privire la firea omului și la aruncarea în public a unor cuvinte în adevăr periculoase.

Dacă într'o sală de spectacol răsună vorba „foc", este suficientă această vocabulă pentru ca lumea în panică și disperare să se arunce și să se strivească în goana către ieșiri.

Dacă în imprejurarea închipuită de Tolstoi cuvîntul blestemat trebuie să producă în chip fatal apariția instinctului de conservare al indivizilor și zăpăceala cu rezultatele-i funeste, în alte cazuri lansarea unor vorbe care nu merită nicio atenție specială, cînd se provoacă situații asemănătoare, atitudinea oain acest caz este cel puțin comică.

In spectacolul literilor romînești a apărut deodată pe firmament cuvîntul: „pornografie".

Și iată că lumea serios avertizată și solemnă a literelor romîne și a marelui public cititor, se luptă ca să-și salveze măcar sufletul de sub păcătoasa înrîurire a cuvîntului „pornografie", egal cu „foc"!

Instituții de cultură și alte sfințite și oneste suflete de scriitori au sunat din trîmbița morală, ca niște sacerdoți către cele patru unghiuri ale țării intrată în panică la întinderea „flagelului". La urma urmei, toată chestia e foarte distractivă.

Noi nici nu ştiam că există atita nobleţă sufletească răspindită pe tot cuprinsul ţării romineşti.

Profesori şi profesoare, — o! profesoarele mai ales —, cu mentalitatea de fete mature şi educatoare a fragedelor suflete de copii, s'au considerat imediat răspunzătoare de soarta generaţiilor viitoare. Fiecare din aceste tabere au circumscris marginile artei şi pornografiei, şi-au imaginat un scriitor angelic, un om ce stă în permanentă conversaţie cu cerul şi duhurile bune şi protectoare.

Pornografia există, — spun ei, — la întuneric: ea nu se dă pe faţă, şi mai ales, nu se face din ea artă!

Raţionamentul acesta e superb şi prin sinceritate, dar şi prin înţelepciunea lui.

Despre laturea cea mai caracteristică a argumentului şi anume acea caraghioasă şi comică nici nu mai vorbim.

Aşa dar, de viaţa scriitorului în genere ,nu se mai ţine seamă prin delimitările nemotivate, arbitrare şi făcute asupra operei de artă.

Dar noi credem că degetul moralizator şi facila ameninţare cu bagheta corecţiunei, se aplică numai într'o societate de sălbatici.

Este societatea romînească o asemenea turmă necivilizată? Nu credem. Exemplul il găsim în faptul că am adoptat şi ne luptăm să primim cu o repeziciune în adevăr semnificativă, tot ce este bun în civilizaţia omenirii.

Atunci, unde găsim barbaria? Lăsăm ca răspunsul la această întrebare să-l închipuie moraliştii.

Ce rămîne însă cu uşoara mărginire a artei şi cu „pornografia"?

A doua chestiune ne interesează; cu pornografia se ocupă moraliştii; opera de artă însă — ştim că se face cu talent şi cu numeroase şi tragice sforţări.

Talentul este singurul apărător al artei şi tot el legiferează.

Justiţia lui este reprezintată prin legile lui, după cum ne spune un mare poet din timpurile noastre.

Legislaţia lui proprie este veşnică şi imutabilă. Restul, lipsa de talent, manifestată uneori în chestiunile zise morale, este „pornografie".

G. C.

„Cartea căpitanilor"

In colecţia „Rînduiala", a extremei drepte a apărut o nouă cărţulie, intitulată „Cartea Căpitănilor".

Lucrarea este închinată „Căpitanului", adică d-lui Corneliu Codreanu şi cuprinde o prezentare a figurilor şi luptelor duse de Horia, Cloşca şi Crişan, Tudor Vladimirescu şi Avram Iancu.

Autorul lucrării, d. Ernest Bernea, încearcă astfel — prin trucuri ieftine, prin grosolană şi tendenţioasă falsificare a sensului marilor mişcări populare şi democratice din istoria poporului romîn — să tragă un fir de continuitate istorică dela Horia, Cloşca şi Crişan, Tudor Vladimirescu, Avram Iancu, la... Corneliu Codreanu.

Figurile cele mai măreţe şi mai populare din trecutul luptelor poporului romîn pentru libertate şi pămînt — sunt puse pe acelaşi plan istoric cu conducătorul unei mişcări al cărei rost de existenţă este uneltirea pentru instalarea unei dictaturi fasciste, adică distrugerea complectă a tuturor libertăţilor publice, sociale şi naţionale şi înlănţuirea întregului popor. Eroii şi martirii libertăţilor democratice sunt prezentaţi pe acelaşi plan cu duşmanii acestor libertăţi.

Lucrarea d-lui Ernest Bernea se încadrează în arsenalul ofensivei „ideologice" a fascismului romîn, — ofensivă marcată pînă în prezent prin apariţia în vitrinele librarilor a o sumedenie de cărţi, cărţulii şi reviste cari, dacă sunt lipsite complect de gîndire ştiinţifică, impresionează totuşi tineretul prin stilul „eroic". Căci, de ani de zile, extrema dreaptă îşi învăluie atitudinele, atentatele şi frazeologia în veştminte „eroice", cari încearcă să acopere caracterul lor antinaţional şi antipopular.

Cu toate aceste, încercarea de a-l prezenta pe d. Corneliu Codreanu drept continuatorul lui Horia, Tudor Vladimirescu şi Avram Iancu este surprinzătoare. Falsificarea istorică este prea evidentă pentru toţi acei cari cunosc cît de puţin, trecutul poporului romînesc.

Care a fost caracterul luptelor duse de Horia, Tudor şi Avram Iancu? Nu vom cita de cît din însăşi lucrarea d-lui Ernest Bernea, pentru a evidenţia în cîteva rînduri caracterul profund democratic al acestor mişcări sociale şi naţionale.

„Revoluţia lui *Horia* a fost revoluţia ţăranilor iobagi din Munţii Apuseni. Ei s'au ridicat pentru dreptate şi au cerut să fie oameni liberi, cu aceleaşi drepturi şi datorii faţă de împărăţie ca şi nobilii, să aibă pămînt şi libertatea să meargă în armată". Iar mai departe: „Oamenii se simţeau tot mai mult nedreptăţiţi, deposedaţi de păşuni, de păduri şi de munţi. Ei cereau să se împartă pămînturile nobililor şi să se desfiinţeze iobăgia".

Despre Tudor Vladimirescu, d. Bernea este nevoit să arate că „în cele trei proclamaţii către popor, în arzurile către Poartă şi scrisorile către boeri, Tudor înfăţişează starea rea economică în care se sbat ţăranii şi suferinţele pe cari le îndură Romînii în propria lor casă. *Vina acestor stări o poartă... domnul şi boerii. Domnul străin... şi boerii romîni... (subl. n.)*. D. Ernest Bernea uită să extragă din proclamaţiile şi scrisorile lui Tudor, pasagiul prin care acesta chiamă la luptă pe toţi locuitorii ţării „ori de ce neam veţi fi" şi acela prin care spune boerilor romîni că „naţiunea e norodul, nu tagma jefuitorilor".

Iar despre mișcarea lui Avram Iancu, ce altă mărturisire a caracterului ei democratic poate fi mai valabilă decît prezentarea acestei mișcări drept urmare a revoluției dela 1848? „Lupta purtată cu armele de către Iancu, a fost urmarea firească a celeia purtată de oamenii gîndului, cari cu mulți ani înainte de 1848, încercau să cultive o conștiință romînească puternică. Adunarea Națională dela Blaj a fost o manifestare a acestei activități". Or, Adunarea dela Blaj și revoluția dela 1848 au fost mișcări revoluționare burghezo-democratice. Toți „teoreticienii" de pînă astăzi ai fascismului romînesc, începînd cu d. Nicolae Roșu și sfîrșind cu însuși d. Corneliu Codreanu au considerat și consideră spiritul democratic dela 1848 drept dușman împotriva căruia trebue să lupte.

In timp ce „revoluția lui *Horia* a fost revoluția țăranilor iobagi", în timp ce *Tudor Vladimirescu* pornise, în fruntea poporului de toate naționalitățile, împotriva domnului și boerilor, iar *Avram Iancu* continua lupta începută de democrația burgheză în 1848 — deci în timp ce mișcările lui Horia, Tudor și Avram Iancu erau mișcări populare, progresiste, democratice, mișcarea d-lui Corneliu Codreanu este o mișcare antipopulară, antimuncitorească și antițărănească.

Vom da un singur exemplu, foarte grăitor. Primele *acțiuni* politice ale d-lui Corneliu Codreanu — așa cum sunt descrise de d-sa în lucrarea „Pentru legionari" — au fost *acțiuni* antimuncitorești, spargeri de greve. Cu un lux de amănunte și plin de laudă, d. Corneliu Codreanu povestește cum în 1920, în timpul unei greve a lucrătorilor din atelierele C.F.R. Nicolina-Iași, a organizat, cu sprijinul poliției, echipe de spărgători de grevă.

Și-l poate cineva imagina pe Horia, organizînd o acțiune împotriva țăranilor iobagi, atunci cînd aceștia intrau în conflict deschis cu grofii proprietari de moșii? Ce continuitate istorică poate fi între Horia, eroul luptelor pentru libertate și Codreanu, spărgător de greve și adversar al libertăților democratice?

Rostul falsificării grosolane a istoriei și prezentării d-lui Corneliu Codreanu drept urmaș al lui Horia, Tudor și Avram Iancu își are un înțeles mărturisit, fără vrere, de către d. Ernest Bernea în prefața „Neamul nostru ține mult la trecutul său, la trecutul-tradiție, cugetul și fapta strămoșilor". Acest trecut glorios și eroic al poporului în lupta pentru libertate, independență națională și pămînt, extrema dreaptă vrea să-l folosească împotriva libertății, independenței naționale și revendicărilor economice ale masselor populare.

Horia, Cloșca și Crișan, Tudor Vladimirescu, Avram Iancu au fost însă și rămîn pilde și înainte-mergători ai luptătorilor democrați de astăzi, împotriva opresiunei și amenințării fasciste.

Șt. Voicu

Două rondeluri necunoscute ale poetului Macedonsky.

Cu cîteva luni mai înainte de a trece în veșnicie, maestrul Al. Macedonsky a ținut să mai treacă odată pe la mînăstirea Țigăneștilor, loc favorit poetului și unde a compus, în singurătate, multe din poeziile sale.

Pe registrul mînăstirei, poetul a scris două rondele cari nu sunt cuprinse în volumele tipărite și pe cari le transcriem mai jos:

RONDELUL CTITORILOR

In zugrăveala învechită
El, searbăd; ea, cu ruje-aprinse,
Biserica de ei clădită
Și-o țin cu degetele întinse.

Năluci, din vechiul timp desprinse
Știu viața lor că e sfîrșită —
In zugrăveala învechită
El searbăd; ea, cu ruje-aprinse.

Și nu-și blesteamă a lor ursită,
Dar orice candeli cînd văd stinse
Și sfînta slujbă părăsită,
Ei plîng cu lacrimi neînvinse
In zugrăveala învechită.

RONDELUL CASCADELOR DE ROZE

Urcînd pe pomi, zîmbind pe casă
Se surpă rozele grămadă
Sau întocmesc cîte-o cascadă
Pe vre-o alee mai retrasă.

Parfumul lor purtat în stradă
Intinde-a lui subțire plasă —,
Urcînd pe pomi, zîmbind pe casă
Se surpă rozele grămadă.

De-ori cîte stavili nu le pasă:
Sunt un torent, sunt o cascadă
Ce'n voia soarelui se lasă;
Dar ce, de cum sfîrșesc să cadă
Se urcă'n pomi, zîmbesc pe casă".

Ultimele poezii ale lui Ionel Pavelescu

La Rimnicul-Sărat unde a închis ochii pentru totdeauna şi unde a şi fost înmormîntat, Ionel Pavelescu a mai scris unele lucruri care, — din pricini ce nu le cunoaştem — au rămas nepublicate.

Ducîndu-mă să-l văd, înaintea morţei, i-am cerut manuscrisul cîtorva poezii pe care vroia să-l revadă, pentru ca apoi să-l publice undeva.

N'a mai apucat s'o facă. Aripa morţii i-a acoperit ochii.

Transcriem mai jos acest manuscris, nerevăzut, al poetului:

SONET

Da! Ora-mi va suna să amuţesc
Şi să arunc o ultimă privire
Că nu mai sper visînd la fericire,
Să nu mai rîd, să plîng şi să iubesc.

Fantoma de o noapte! fără ştire
Caşi o stea din haosul ceresc
O să dispar cu visul pămîntesc
Şi n'am să fiu măcar o amintire.

Eternitatea este ca şi marea
Te lupţi nebun s'apropii depărtarea
Hipnotizat de-o ţintă ce te cheamă.

Şi'n drumul fericirii 'ntrezărite
De-odată ea se cască şi te'nghite,
Ea care te-a născut şi ţi-a fost mamă.

...?...

Viaţa mi-e acum pustie,
Visuri nu mai duc cu mine
Mîndrul crin îi mărăcine
Cine-mi ştie de durere? — cine?

Calea vieţei este lungă
Şi pe ea, fără'ncetare
Rău şi bun, pe fiecare,
Care blestem îl alungă? — Care?

Primăverile-mi sunt toamne
Clipele-mi sunt mai urîte

Lungi şi mai posomorîte.
Cîte-au să mai fie Doamne? — Cîte?

La fereastra dragii mele,
Plîngeţi gînduri amărîte:
Să n'o ia pe căi pierdute!
Du-te inimă cu ele! — du-te!"

I. L.

RECENZII

Mihail Sadoveanu: Istorisiri de vînătoare (Ed. „Cugetarea" 1937)

D. Mihail Sadoveanu, acest vrăjitor al singurătății, a strîns într'un nou volum poveștile vînătorești publicate în ultimii ani în diverse periodice. Ele sunt pe lîngă producția de romane cari se desfășoară într'un ritm regulat și organic, asemenea unei forțe ale naturii, firimituri de pe masa festinului regal. Ele păstrează însă aceeași savuroasă prospețime și aromă. Mîna și duhul creatorului se recunosc nu numai în opere monumentale, ci și în cele mărunte și ocazionale.

Cum o spune și titlul, povestirile acestui volum sunt centrate în jurul vînătorii. Dela primul contact se simte — sub haina unei poeme în proză — o atmosferă miraculoasă de basm, în care oamenii, jivinile, cerbii și căprioarele, dealurile, văile, pădurile și bălțile apar transfigurate, contopite într'o unică armonie cu sufletul celui ce le contemplă.

Alături de aceste lucrări în filigrană, de poezie evocatoare, sunt încă două categorii de povestiri: cele care evocă sau comentează cu subtil și împăcat humor evenimente și oameni și altele cari sunt mici studii de psihologie animală, ce sondează sufletul jivinelor (vezi cele ce conțin psihologia cîinelui de vînătoare și a lupului) sau descriu cu o rigurozitate, în acelaș timp cu poetică și științifică, năravurile animalelor (de pildă: boncăläitul cerbului).

Multe din volumele d-lui Sadoveanu au un cadru vînătoresc. Acestea trădează un temperament și o pasiune. Vînătoarea este însă și terenul fertil pe care s'au cristalizat opere literare. Pe bună dreptate, autorul însuși mărturisește: *„Vînătorile mele au fost deseori vînători de tipuri și de impresii neuitate"*. (Pag. 243).

Contactul permanent cu natura, contemplația și reveria, activitatea cinegetică esențial dezinteresată, analoagă deci cu

creația artistică, au pricinuit acea sevă de naturalețe, de vitalitate intensă și de prospețime ce respiră din întreaga operă a d-lui Sadoveanu. Împreună cu Calistrat Hogaș, alt mare hoinar cu ochii deschiși spre toate miracolele naturii, spre peisagii sau oameni plini de frumusețe și sens, d. Sadoveanu este cel mai mare poet al naturii romînești.

Transcriem aceste două pasagii scurte din acest volum pentru a demonstra *ad oculos*, pe de o parte puterea de evocare și transfigurare poetică a naturii, iar pe de alta simțul de observație și istețime întru caracterizarea animalelor, pe care d. Sadoveanu o desfășoară cu virtuozitate, dealungul tuturor paginilor acestui volum. Mai întîi o aventură cu veverița:

„Globul iernei era jos, în tăul negru: și ea, era sus flacără măruntă a vieții. Se temea încă de dușmani: rămăsese încă o clipă în ea amintirea dezastrului și a marei bătăii; bănuia încă o primejdie, acum cînd cînta soarele în crengi; și stătea neclintită ca o frunză, lipită strîns de trunchiul fagului bătrîn și, cu urechea grămădită în scoarță, asculta un ceasornic care bătea acolo mărunțel, măsurînd timpul. Nu era însă decît inimioara ei de puișor al fagului, al pădurii și al primăverii.

„N'am simțit în acea clipă milă, nici bucurie; ci am avut un simțămînt intens de simpatie pentru fărîma ei simbolică de viață, într'o fracțiune a eternității, în tristul și scurtul timp al oamenilor.

„Am lăsat-o în îmbrățișarea ei prietenească, ascultîndu-și inima ei și a pădurii, sub mîngîierea soarelui, tatăl nostru al tuturora. M'am îndreptat încet, către tovarășii mei" (pag. 68-69).

Și acum ceva din metodele de vînătoare ale lupului:

„Inteligența lupului se dovedește, de pildă, în felul cum fură el porcul din ograda romînului. Vine astfel încît nici nu-l simt cîinii. Recunoaște spărtura în gard or pîrleazul pe unde va trebui să treacă. Intră și caută godacul și-l duce foarte repede cu sine. Il ține de ureche cu colții și-l bate dinapoi cu coada, ducîndu-l spre sălașul său. Porcul coviță odată ori de două ori, pe urmă tace și se supune, fugind alături de noul lui stăpîn". (pag. 140-141).

Bucățile acestea poartă grifa personalității artistice a d-lui Mihail Sadoveanu. Căldura, puritatea sentimentelor, prospețimea senzațiilor, humorul care străbate toate paginile sunt un tonic care se infuzează prin toți porii sufletești atunci cînd citești această carte.

E. Lovinescu: Memorii, III (portrete și scene din viața literară), Editura „Adevărul".

Se pare că d. Lovinescu a epuizat, cu acest al treilea volum de portrete literare, rezervele de material uman. Se ob-

servă, în succesiunea celor trei volume de memorii, o trecere dela marile fiare ale junglei literare la figuri mai mărunte (dar nu șterse!) pentruca acest volum să se centreze în jurul portretelor unor anonimi, nu mai puțin caracteristici însă pentru umanitatea literară pe care d. Lovinescu o caută, prinde și fixează cu voluptate, cruzime și artă în marele său parc mirific-teratologic al faunei literare romînești.

D. Lovinescu, critic și creator, inspiră cronicarului literar, la fiecare al său nou volum o ciudă, abia stăpînită, de recunoștințe și venerații. Căci și cronicarul literar e om. El nu se poate mulțumi să rezume, să clasifice o operă, să spună: „Pe-aci e bine, dincolo mai slab, pasagiul cutare e reușit, celălalt cam lipsit de vlagă". Inregistrarea și judecarea obiectivă este, firește ,un ideal. Repetăm: cronicarul literar e și om și literat, înzestrat deci și cu o mică vanitate. Dincolo de dreapta judecată a operei, îi face plăcere și îi dă tonicitate de mîndrie faptul că poate să descopere țesătura fină a personalității autorului analizat, să depisteze procedeele sale mintale și stilistice, dominantele și armonicele scrisului său. D. Lovinescu are grijă să anticipeze, analizîndu-se singur, precizîndu-și metodele, trădîndu-și toate secretele, anticipînd asupra muncii cronicarului literar. Și d. Lovinescu se cunoaște tot așa de bine ca și pe obișnuiții „Sburătorului". *Ba, de opt ani încoace, d-sa nu face altceva decît să se analizeze. Cred că această atitudine narcisică* l-a și îndepărtat de lupta obiectivă. De opt ani, strălucitul Ahile al luptelor literare de odinioară se oglindește în ape lucii.

Și liciditatea aceasta, autoportretistică, e periculoasă și din alt punct de vedere: cronicarul literar, frustat de bunul său, pus în imposibilitate de a reface mai bine ce a făcut d. Lovinescu, e înciudat de atîta perfecție și virtute și trece, cu arme și bagaje, de partea criticei distructive. Socotind că nervul activității tinerilor este deobiceiu dorința de a străluci și că un autor este cu atît mai exaltat cu cît oferă cronicarului literar sau esseistului o mai copioasă ocazie de-a străluci și scri articole frumoase, putem să ne explicăm de ce, în genere, d. Lovinescu a fost mai des înjurat decît analizat.

*

Și în acest volum ne lămurește, în prealabil, despre arta literară a portretisticei. „Memorii III" revendică titlul de operă literară. Ceeace nu este permis creatorului — de-a răspunde criticelor — se pare că este permis criticului. Beneficiind de acest cumul, d. Lovinescu se explică, se comentează, se apără. In acest caz e de preferat tactica mistagogică a d-lui Ion Barbu, care a tăcut melc, chiar acolo unde, într'adevăr, era nevoie de puțină lumină. Opera de artă trăește și se dăruește intuiției. Autojustificările nu înseamnează, adeseori, decît că autorul își raționalizează creația.

D. Lovinescu s'a înțeles bine, dealtfel, cînd militează pentru o portretistică bazată pe găsirea caracterului dominant al unei personalități, a resortului ultim și principial. Numai că aceasta favorizează portretistica miniaturală și anume a unui tip special de oameni, relativ puțin complecși. Dacă analizăm cele mai bune portrete din *Memoriile* d-lui Lovinescu, în care este aplicată această metodă, vom vedea că avem de-aface cu un tip special, monstros. E vorba de acel tip, foarte frecvent în lumea literară, în care ambiția și voința de putere creiază tipuri bovarice. Or, bovarismul este: *„Puțința de-a te imagina altfel decît ești" (Gaultier)*. Este un surogat de personalitate artificială, creată de imaginație, un rol jucat inconștient și care se suprapune, se întrepătrunde cu țesătura vie a ființei umane, anchilozind-o, mineralizînd-o. Viața infinit proteică, variată, pulsind mereu altfel (e drept, după o lege foarte ascunsă) numai cu greu poate fi prinsă de metoda amintită. Deaceea, d-lui Lovinescu îi reușesc îndeosebi portretele exemplarelor bovarizate ale literaturii. Acolo apar trăsăturile groase, mașinăria, tot ce e mecanic, artificial în personalitate.

Adunate la un loc, aceste portrete ar da d-lui Lovinescu gloria unui La Rochefaucauld al bovarismului literar autohton.

E drept: în personalitatea fiecărui om poate fi găsită o dominantă, un motor: ceeace s'a numit fenomenul originar ar unei vieți. Să nu confundăm această metodă cu cea a d-lui Lovinescu. E, dealtfel, foarte rar practicată, tocmai pentrucă și în cele mai bine conturate personalități viața este atît de proteică încît se aplică mai lesne metoda impresionistă, a unor suprapuneri de impresii momentane, subiective sau de date obiective. Deaceea acolo d. Lovinescu abordează oameni într'adevăr întregi, cu sufletul sbuciumat de viața adevărată, renunță acolo la metoda obișnuită și comunică în mod simplu și emoționant impresiile proprii, crîmpeie de biografie, fapte, scrisori. Astfel e cazul portretului lui Bogdan Amaru și a plugarului Gheorghe Chindriș.

Cu alte cuvinte susținem că, în ultima fază a activității d-sale literare *(Memorii)* d. Lovinescu a abandonat, cu rare excepții, teoria impresionistă, trecînd faptic la expresionism, dacă ne e îngăduit să adoptăm acest termen din literatura modernă germană, și care înseamnă că preconizează o maximă expresie a esenței unui fenomen (chiar cu riscul de-a brava „naturalețea", „asemănarea", principalul fiind expresia unui transcendent. De pildă: cea mai bună „critică plastică" a lui Brâncuși, sunt poemele închinate „Păsării Măiestre" de Lucian Blaga și Ion Vinea). Și d. Lovinescu caută să surprindă esențialul unei personalități. Metodă expresionistă, care duce

— cum s'a văzut în plastica şi dramaturgia germană — la caricatural şi grotesc. Darurile de portretist ale d-lui Lovinescu îşi găsesc valorificarea în demascarea bovarismelor diverse. Ea satisface setea, după o trăsătură centrală, care să explice toate celelalte. Aci d. Lovinescu se simte în largul său. Aci poate prinde, într'adevăr ,şurubul principal al unui ins. Dar natura obiectului, ca şi a metodei, fac ca portretele să fie adesea caricaturi şi groteşti, adeseori simbolice, dar lipsite de acea umanitate largă şi caldă. Ca şi Dante, d. Lovinescu s'a condamnat, împins de un demon lăuntric, să cutrecre bolgiile Infernului scriitoricesc.

Ii urăm ca şi în acest lin amurg al vieţii sale, să înceapă să stringă şi să melifice toată dulceaţa şi esenţele rare ale unei îndelungate convieţuiri cu lumea, oamenii, ficţiunile şi ideile. Căci aceasta este important şi durabil.

P. S. Mai adăogăm că *Memorii III* se compun din trei grupări: 1) Portrete de literaţi mai mărunţi sau mai recenţi (semnalăm: Dinu Nicodim, Cazaban, Bogdan Amaru); 2) Anonimi, caracteristici pentru patima bovarică a literelor — la aceştia ne referim îndeosebi în cuprinsul rîndurilor de faţă; 3) Polemici şi discuţii literare *pro domo*. Din păcate, discuţia alunecă adesea pe un plan prea personal *(Vizita medicală)* şi nu se ridică pe un plan mai înalt de *discuţii principiale*.

Camil Petrescu: Teze şi antiteze. Edit. „Cultura Naţională".

D. Camil Petrescu este un admirabil tip de personalitate rotunjită şi complectă, complexă şi diversă, asemeni unui om din Renaştere. Un cap în care flacăra spiritului pîlpîie în toate ipostazele sale. Poet, dramaturg, romancier, critic dramatic şi literar, esseist şi filosof cu o desinvoltură organică — reuneşte o majoră parte din feţele activităţii spirituale într'o scînteiere lucidă de diamant. Un ins în care spiritul zămisleşte o celulă a viitoarei Noocraţii. Şi cu aceasta am atins o nouă latură a activităţii d-lui Camil Petrescu: reforma socială.

Atîta diversitate, sprinteneală intelectuală, neastîmpăr creator nu putea să nu coalizeze împotrivă-i haita mediocrilor. Timp de zece ani d. Camil Petrescu a dus un război inegal, înfruntînd boicotul şi calomnia presei bulevardiere şi a cafenelei, cu simpla şi nuda spadă a minţii sale. Unele procese le-a pierdut în prima instanţă (aplauzele reporteraşilor şi a lui gură-cască). Pe toate însă le-a cîştigat în următoarele.

După *Transcedentalia este* stabilit că avem de-aface cu un reprezentant de frunte al poeziei metafizice. După *Danton* nimeni nu mai poate să-i conteste simţul dramatic al masselor şi al conflictelor. După *Ultima noapte de dragoste, prima noapte de război* şi *Patul lui Procust* d-sa s'a instalat în primul plan al romanului romînesc, inovînd o seamă de procedee de analitică psihologică. Insfîrşit, prin *Teze şi Antiteze*, cari string laolaltă esseuri şi articole răspîndite timp de un deceniu prin publicaţii rare şi aristrocrate, devine evident că avem de-aface cu un creer organizat pentru a descurca şi rezolvi cu luciditate şi eleganţă problemele vieţii noastre literare şi intelectuale.

*

Volumul *Teze şi Antiteze* este, aparent, neomogen; lăuntric, însă, purtat de un gînd unitar. Este păcat că viziunea filosofică a autorului nu a putut fi formulată cu tot aparatul documentar necesar. Cum insuşi anunţă în prefaţă, cristalizarea a fost împiedicat de lipsa mijloacelor bibliografice şi a liniştii necesare unei astfel de munci. Virtual însă, această concepţie prezidează toate studiile volumului. Ea promovează un substanţialism, o „nouă structură". Ce anume este aceasta, e greu de formulat. Ea corespunde, oarecum, cu fenomenologia lui Husserl şi cu intuţionismul bergsonian. Negativ se poate defini ca o depăşire a vechiului raţionalism, ca o luptă contra formelor încremenite şi deschiderea ferestrelor pentru un vînt nou şi viu. In *„Proust şi noua structură"*, d. Camil Petrescu arată cum marele romancier francez transpune pe terenul literar revoluţiile înfăptuite de noua structură în demeniul filosofic şi ştiinţific. Această lucrare e un stîlp ideologic al volumului.

Altă coloană a edificiului publicist al d-lui Camil Petrescu este pateticul *Fals tratat pentru uzul autorilor dramatici*. Intercalat, ideea organizării noocratice a Statului. Pe aceste coloane, edificiul — din cărămizi mărunte sau blocuri de beton — articole şi studii, scrise, unele acum un deceniu, dar şi în zilele de astăzi actuale .

Falsul tratat pentru uzul autorilor dramatici rămîne totuşi piesa de rezistenţă a volumului. E atîta virulenţă polemică, lumini asupra procedeului de creaţie a dramaturgului, sinceritate în descrierea tracului profesional, resemnare şi umanitate, încît va rămîne o bucată antologică a literaturii romîneşti, analog cu celebrele pamflete ale lui Paul Louis Courrier, un document usturător despre moravurile literare şi teatrale ale vremii noastre.

*

Se pare că a trecut epoca volumelor de esseuri diverse.

Tratatul și sistemul, opul masiv, le-au luat locul. Numai acelea se vor putea impune și menține, care unesc veșnica actualitate, transcenderea cotidianului prin problematică permanentă cu o viziune unitară, cu prezența unificatoare a unui om cu adevărat viu. „Teze și Antiteze" întrunesc aceste calități.

Lucian Boz

1937, — ANUL XXIX IUNIE, NR. 6

Viața Romînească

REVISTA DE LITERATURĂ, ȘTIINȚA ȘI IDEOLOGIE

SUMARUL:

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA: STRADA CLEMENCEAU Nr. 9

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURA, ȘTINȚA ȘI IDEOLOGIE

BUCUREȘTI STR. CLEMENCEAU, No. 9

ANUL XXIX

PREȚUL ABONAMENTELOR:

In țară: Pe un an	lei 250
„ „ Școli și biblioteci . .	500
„ „ Autorități și instituțiuni	1000
In străinătate: Pe un an . .	1000

Abonamentele se pot face dela orice număr, trimițînd suma prin mandat poștal, administrației din București, str. Clemenceau, No. 9

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTINȚA ȘI IDEOLOGIE

ANUL XXIX
IUNIE 1937

ATELIERELE „ADEVERUL" S. A.

Badea Toma

Căsuța de pază a lui badea Toma Orășanu e așezată pe Gotu, cu mult mai la vale de locurile unde sălășluim noi acuma — eu și Pavel-baci.

După ce trece prin chei sălbatice, cu tunet și zbucium de talazuri, după ce grămădește rînduri după rînduri de bușteni în etaje încîlcite în stîncării la marginea șoselei înguste, Sebeșul se domolește întrucîtva la locul ce se chiamă Tău. Acolo a fost odinioară o iezătură a celor dintăi exploatări. In lărgimea văii, acuma, se găsesc așezate cîteva case și un joagăr. Deasupra, în stînga cum intră la Tău Sebeșul, se înalță muntele Gotu. Și sus acolo, într'o poiană, în sihăstrie, se duce badea Toma ca să privegheze locurile.

Acolo, sus, n'ajunge țipătul strident al fierăstrăului. N'ajung nici strigătele Lăzurenilor care lucrează la descîlcitul plăviilor de bușteni, mînînd lemnele la vale în sforul apei. Nici chemările muntenilor Poienari, care trec tot mai la deal și mai la răcoare cu turmele lor, căutînd pășunile de văratic.

Cînd am făcut scurt popas cu Pavel-baci la a zecea ori a douăsprezecea cotitură a potecii trăgănate, deodată ne-am simțit desfăcuți de toate cele din vale și ne-am adaos oarecum albăstrimilor curate, unde plutesc scamele nourilor. Peste streșina făgetului trece cînd și cînd, cu opriri și suete, o aburire de vînt.

Mai departe, după alte zece zigzaguri ale potecii, am pătruns între brazi, într'o lumină amurgită care cuprinde în ea taina unor singurătăți mai adînci, spre rîpi și ponoare.

Acolo ne oprim un răstimp mai lung. Eu și Pavel-baci am întreprins această expediție ca să îngînăm și să chemăm

ieruncile depe Gotu. Ne-am așezat cu spetele răzimate în trunchiuri bătrîne de brad. Cînd unul, cînd altul sunăm subțirel, cu mlădieri anumite, din fluericea de os, chemarea cucoșelului de ierunca; după aceia ne ațintim urechea către tăceri, așteptînd răspunsul. Dintr'o rovină se va deștepta țiuitul, perceptibil numai pentru auzul nostru încordat. După ce dăm iar semn, răspunsul se mută mai aproape. Intr'un tîrziu paserea cu penele de coloarea frunzelor uscate de fag și cu ochii cercuiți roș se va arăta intr'o dungă de soare, înaintînd și oprindu-se, pe jos; apoi va fîlfîi către un cotlon de umbră.

Abia la amiază am pătruns în poiana închisă cu răzlogi, unde stă tupilată așezarea paznicului. E o căsuță puțintică și scundă; îi ajungem cu palma la streșină. Are hogeag din care iese fum: deci badea Toma e acasă. Are prispă unde putem sta la hodină, primind în plin puterea soarelui. Are și două ferestruici, pe unde badea Toma observă împrejurimile: vede în lumina cea dintîi a dimineții căprioarele și ciutele, ieșite cu vătuii și cu vițeii în marginea luminișului. După ce trece toamna și omăturile iernii închid văgăunile, badea Toma ascultă de aici, de pe prispă unde stăm noi, glasul împrejurimilor. In ceasul amurgului acest glas se înșurubează către stele, jăluind foamea neistovită din veac a lupilor.

Fum iese din hogeag; ușa nu-i închisă decît cu clanța; dar badea Toma nu-i aici; e prin apropiere. Poate s'a dus la izvorul de pe povîrniș, unde avea obiceiu, într'o toamnă, să-l aștepte, într'un tufăriș de soc bătrîn, o ierunca. Asta-i o poveste pe care badea Toma nu uită niciodată s'o spuie cînd poposesc aici oaspeți. Pavel-baci are s'o mai audă odată, fără să se supere. Trebuie s'o ascult eu, care m'am suit, întiia oară pe Gotu; deci Pavel-baci va zîmbi, lăsîndu-se într'o rînă și închizînd ochii, și ascultînd aceleași intonații monotone ale aceluiași glas moale și parcă totdeauna trudit al lui badea Toma.

Poate-i dus mai în fundul pădurii, ca să observe ceva. Ca să observe dihăniile umbrei, cu ochii lui rotunzi.

Badea Toma Orășanu e un om vechiu al pădurii și al muntelui. Casa lui, cea cu adevărat a lui, înscrisă în condicile funduare, e într'un sat la vale pe Sebeș. Acolo are muiere și fecior, și gospodărie. Dar viața lui și-o petrece de multă vreme mai mult aici, sau la Prigoana, sau la Braniște, subt acoperemîntul codrului. Din vreme în vreme, cînd se aude că au trecut pe aici domni, muierea se înfățișează, cercetînd cu viclenie cele ce-au fost și cîte s'au petrecut; pînă ce badea Toma se scobește în șerpar, scoate și-i pune în palmă ceiace știe că-i trebuie și ceiace urmărește și dorește ea. După ce s'a încredințat că a luat tot, punînd astfel rînduială, femeia iese iarăși la lume, lăsîndu-l singur pe Toma. Nu-l întreabă dacă are nevoie de ceva; nu mută o cergă din loc; nu clătește un blid. După ce a descîntat și a scos ce-i trebuie, se duce; iar Toma, dacă are vre-o lipsă, n'are decît să pogoare devale.

— Rînduiala asta nu mi-a plăcut mie niciodată... zice cu părere de rău Pavel-baci. Muierea asta e mai mult un dușman decît un prieten și un tovarăș pentru Toma al nostru.

— Ar trebui să-i aleagă poate o zi de judecată,. insinuez eu.

— Nu cred să se poată așa ceva... mă încredințează tovarășul meu. Dacă a răbdat atîția ani, are să mai rabde și cît în mai rămîne pînă la sfîrșit. Toma e un om care privește viața nu ca pe un dar, nici ca pe o bucurie.

Il văd în curînd. E un om cu înfățișarea liniștită și mai mult tristă, cu ochii îngropați subt frunte, ochi vii în lucirea cărora se simte parcă totuși o ușoară maliție. Subt mustața tușinată, gura cu buzele încrețite și stăpînite. In făptura lui măruntă, nervoasă și atentă este ceva din sălbătăciunea de pădure. A zîmbit o clipă; apoi a devenit iar serios și reținut. E curat și cuviincios îmbrăcat. Și-a lepădat haina groasă și pălărioara verde. Hrănește focul. Umblă cu luare-aminte; răspunde domol.

E omul cel vechiu al muntelui și al codrului. Cunoaște mersul anotimpurilor, crugul lunei, mișcarea stelelor, semnificația vînturilor. Știe obiceiurile dihăniilor, cunoaște și orînduiala domnilor de la orașe, care vin aici în petrecere.

Domnul baron Karl von Hacken și doamna baroană Hilde von Hacken au avut onoarea să fie călăuziți de badea Toma, la muget de cerbi, în cealaltă toamnă. Cu douăsprezece vorbe nemțești, cu care a mai rămas de cînd

a fost cătană, Toma Orășanu a făcut pe oaspeții din Germania să cunoască tot ce era de cunoscut, fie în ceeace privește muntele, fie în ceiace privește sălbătăciunea pe care o urmăreau.

Chiar în ziua întîia a așezat pe nobilii vînători cum se cuvenea, așa încît vîntul să vie dela cerb spre domniile lor.

Asta e o măsură tactică prea bine cunoscută de vînători și domnul baron o afirma în cuvinte străine, pe care Toma le asculta grav.

Nu înțelegea nimic, însă știa despre ce-i vorba.

— Nu-i bun, răspunde el; suflă vîntul cam tare. Azi nu vine cerb.

Ca părerea lui să poată fi înțeleasă, a avut nevoie de un singur vocabul: „Hriș“ ! — adică cerb „în limba lor“ — și de o negație, gesticulată deosebit de energică.

— Doamna a zîmbit, amuzată de acest sistem de exprimare. In curînd a fost încîntată de alte „sisteme“ ale lui badea Toma.

Vîntul era potrivnic nu numai vînatului ci și chibriturilor.

Doamna Hilde von Hacken luase cu sine o cutie întreagă. Așteptînd în colțul de tăietură unde se aflau, doamna baroană și-a potrivit într'un tubușor de chilimbar o țigaretă și a tras pe cutie un chibrit, care s'a stins numaidecît. Toma a stat și a privit cu lucirea particulară a ochilor lui, cum doamna trage al doilea, și al treilea, și al cincilea, și al zecilea chibrit. Vîntul le-a stins pe toate.

Atunci și-a pus în mișcare degetele-i negre, a scociorît în șerpar și a scos pe rînd cremenea, amnarul, iasca. Potrivind un firișor de iască pe zburătura de silex, a zbătut o singură dată cu oțelul și a prezentat, politicos, doamnei baroane cărbunașul.

Doamna baroană a făcut cu plăcere unele reflecții către soțul său, cu privire la civilizația străveche din acești Carpați, care produce focul cu mai multă seriozitate decît acele „lemnușe“ mederne. Nu înțelegea dece badea Toma a întîrziat s'o servească, așteptînd zece eșecuri. Ințelepciunea și delicateța lui Toma erau la înălțimea sistemului său arhaic: legile civilizației moderne prigonesc cu „ștraf“ pînă în fundul muntelui concurența pe care instrumentul

vechiu o face fabricilor de chibrituri. Strict logic ar fi fost ca sistemul arhaic să rămînă în chimir, — însă badea Toma era, întîiu, om și, al doilea, cavaler. Cînd a înțeles mai pe urmă doamna baroană aceste lucruri de la Pavel-baci, admirația și stima sa pentru badea Toma au sporit nespus.

După ce a împușcat cerbul în a cincea zi, baronul a devenit și el entuziast pentru acest autohton; însă Toma a primit manifestările domnului cu destulă răceală. Iar răsplata, în monedă bună, după ce au plecat oaspeții, a venit și a scos-o cu viclenie muierea. Paznicul a rămas cu privirile duse și cu buzele strînse, singur și așteptînd, pe muntele Gotu, ploile putrede prevestitoare de iarnă.

După ce mîncăm în căsuța scundă, lîngă foc, ne mai odihnim „o țîră“. Apoi ne gătăm să ne suim mai sus, spre Coman, unde se află alt adăpost și unde „trebuie să se fi tras astăzi ieruncile“. Badea Toma ne întovărășește. Intîi s'a pregătit: adică a răzimat pușca de ușă și a căutat un toiag; după accia a trecut spre izvor și a prins de coamă un căluț murg, aducîndu-l și închizîndu-l într'un grăjduț tot așa de mic cît și căsuța. Il tot îndemna cu bățul.

De adăpat, murgulețul e adăpat. Toma i-a grămădit în iesle un braț bun de fîn, „ca să aibă și el cu ce petrece“.

— De ce nu-l lași în poiană? întreb eu.

— Pentrucă după ce trecem pe la Coman, mă las și eu devale cu domniile voastre.

Imi explică Pavel-baci. Dacă nu-i om aici pe noapte, vin lupii și mînîncă pe murguleț.

Toma a făcut numai semn cu ochii: „așa-i“.

Căluțul nechiază în întunericul grăjduțului. Știe și el despre ce-i vorba.

Badea Toma își reia pușca. Mai întîrziem puțin: cît fumează Pavel-baci o țigară. Vorbim despre niște vremuri trecute și despre niște suferinți ale lui Toma.

De altminteri, cît a trăit și cît a slujit, ba la cătănie, ba în sat la muiere, ba în codru, badea Toma n'a avut a se plînge de sănătate: slavă Domnului!

Numai odată l-a apucat o durere de cap. Vedea așa verde înaintea ochilor, și-l durea capul, și-l durea capul, cît i se părea că i se desface țeasta în bucăți. Văzînd el

că trec trei zile și nu-i bine; și trec cinci zile și-i tot rău, s'a dus, după sfatul unora și altora, la o babă într'un sat. Ș'acea babă l-a închis într'o șură și l-a descîntat și i-a dat să bea o băutură, și iar l-a descîntat pînă la șapte ori într'o zi, și „i-a scos soarele din cap".

— Apoi de atuncea, mulțam Celui-de-Sus, n'am mai avut nici atita; fără decît am mai pățit c'o măsea. Așa-i rînduiala: cînd se înmulțesc anii, se împuținează măselele. Eu am avut semn cu cea dintăiu.

Eram aici, în căsuța asta, singur. Ieșeam într'o dimineață și mă găteam să mă sui mai sus: numai ce mă fulgeră! Parc'ar fi intrat din afară în mine ceva. M'a fulgerat — și m'am pus jos. Gata, zic eu; trebuie s'o scot. Dacă mă doare un ceas așa și dacă nu mor, musai să caut un meșter să mi-o desbată.

Așa, domnule, la Sebeșul-săsesc, la doftor de dinți, nu mă pot duce: pîn'acolo-i cale lungă. Pe urmă, nici n'am fost cu om purtat și desmierdat pe la doftori. Să caut un meșter de-a noștri mai aproape.

Aflasem că s'ar fi găsind un clește pentru așa treabă la un cioban, subt Pătru. Umblu cu mare grăbire și ajung către sară la acel loc unde auzisem că este stîna și la care stînă ar fi trăind acel cioban. După ce ajung, aflu că ciobanu-i dus. E dus cine știe unde, departe; după cît îndur, nu mai am eu răbdare să-l cat pînă ce l-oiu găsi.

Îmi spune un creștin cu milă ce se afla la acea stînă subt Pătru, să nu întîrzii mult și să caut pe unul Neculai Joldu, brigadier silvic. Acela se pricepe mai bine decît ciobanul, și are un clește nou. Cît ce-a apucat măseaua, a și dat-o afară; și cum a dat-o afară, gata, stă durerea, ca și cum nici n'ar fi fost.

— Mulțămesc, creștin bun, zic eu; hai să mă duc la Neculai Joldu.

Apoi de acolo pînă la Joldu m'am dus eu iar cale lungă, vreo treizeci de kilometri. Am întrebat într'un loc pe niște Lăzureni care împingeau cu țapinele buștenii pe Sebeș — parcă dădeau cu țapinele în falcă la mine. Mi-au spus încotro. M'am dus și am nemerit. Am găsit nevasta singură. Neculai Joldu nu-i acasă; e dus la un proces la Sebeșul-

săsesc. Era într'o Joi; de-acu tomna Duminică dac'a fi înapoi.

Când am auzit, să cad jos! Dar n'am căzut. Aflu de la muierea Joldului că s'ar fi zvonind de alt clește, într'un sat tocmai peste Măgură. Acel clește ar fi fiind în stăpînirea unuia cu numele Simion Ciuchendea.

De dormit nu puteam dormi, că nu mă lăsa măseaua. De mîncat nu puteam mînca. Am luat o gură de vinars și m'am dus iar vreo treizeci de kilometri, pînă ce am ajuns la badea Simion, carele m'a primit ca un binefăcător. — Dar acuma-i sară și s'a întunecat, zice. Pe întuneric n'om putea face nimica. Așa, frate creștine, zice, îi aștepta dumneata pînă mini-dimineață.

Am așteptat pînă a doua zi dimineața, fără să lipesc geană de geană. Numai mă legănam așa ca ursu — și mîrîiam. Nu îndrăzneam să țip, ca să nu trezesc pe cei care dormeau.

A doua zi dimineața cum s'a arătat soarele, mi-am făcut cruce și m'am așezat pe scăunaș, afară. A venit nevasta lui Simion Ciuchendea și m'a apucat de cap. Pe urmă s'a gîndit Simion Ciuchendea să cheme ajutor un vecin: și a strigat la el, să vie numai decît să dea ajutor pentru o faptă bună. A sărit vecinul gardul și a venit. Deci muierea lui Ciuchendea m'a ținut: vrednică femeie. Iar badea Simion a pus bine cleștele. Cînd a început a trage, s'a aninat de el, dînd putere, și vecinul. Ș'așa ne-am desfăcut unii de alții; eu am căzut într'o parte cu muierea, el a căzut în alta cu vecinul. Am căutat măseaua pe jos; am găsit-o; m'am bucurat și mi-a stat durerea.

Asta am pătimit, a zîmbit badea Toma. Acuma cu voia domniilor-voastre, eu zic să suim către Coman, ca s'ajungem înainte de asfințitul soarelui și să vedeți ieruncile.

MIHAIL SADOVEANU

Strofe pentru EL

De și noi toți, îi suntem frați
Și toți, îl ascultăm la fel —
Noi nu-i suntem de cît argați,
Căci l'am ales stăpîn pe EL....

Dar EU, cum nu-i pot fi argat —
De și noi suntem toți la fel —
De șorțul alb, m'am desbrăcat
Și n'am mai ascultat de EL...

Totuș... Cum simt că se cuvine
Ca toți să-l ascultăm la fel —
De și m'ascult numai pe mine,
EU nu m'ascult de cît prin EL!...

ION MINULESCU

Cavalerii timpului perdut

Dacă s'ar face o expoziție de ceasornice bucureștene, reunind în aceeaș sală: orologiul public dela Hotel Bulevard, bicapacul de aur al unui subdirector dela Culte, ceapa Roskopf-Patent a încasatorului de tramvai, cronometrul-brățară pudrat cu diamante al cocotei-șic, deșteptătorul-castron al studentului orfan —, vom constata că fiecare marchează altă oră.

Incercările de unificare intreprinse de societățile C.F.R., Radio București și Telefoane au rămas infructuoase. Nici chiar ceasul dela fosta cofetărie Nestor, însărcinat să reguleze randevuurile celei mai nerăbdătoare categorii umane: a îndrăgostiților, nici chiar acesta n'a reușit să facă prozeliți.

Și augustul nostru Suveran a avut o idee de mare Monarh atunci cînd dărîmînd o aripă din propriul Său palat, a făcut să înceteze discordia seculară dintre cele două orologii deopotrivă de regale care, ca niște frați Atrizi, se priveau pieziș, rămînînd fiecare la punctul său de vedere.

Hotărît lucru, pentru locuitorul veselei noastre capitale, ceasul poate fi ornament de arhitectură, articol de îmbrăcăminte, obiect de amanet, dar numai întîmplător și foarte aproximativ devine el cîteodată instrument de măsurătoare al exactității în relațiile sociale.

Asta, firește, nu înseamnă că bucureșteanul nu-i, și el, „om care are treabă". Decît, felul lui de a avea treabă este foarte particular, și consistă tocmai din a fi oarecum dezrobit de factorul timp.

Dacă n'ar fi așa, nu s'ar putea explica acea curiozitate geografică unică în lume și care se numește **Calea Victoriei.**

Inteleg prin Calea Victoriei strada care se întinde dela Nestor a Galeries Lafayette, regiunile septentrionale numindu-se la fel doar printr'o neglijență de edilitate și o lene

de limbaj. Totul e curios pe această stradă. Casele nu-s case, ci prăvălii; iar locuitorii lor nu-s locuitori, ci negustori. Nu „locuește" nimeni pe Calea Victoriei. Indărătul geamurilor, oamenii stau numai ziua, numai citeva ore pe zi, și numai in interes de serviciu. După inchiderea dughenelor, imobilele, intocmai ca in faimoasa „city" londoneză, devin pustii. Și nu-i oare curios că singurele case cu paturi sunt hoteluri, adică adăposturi trecătoare pentru oameni trecători? („pasager" este numele științific al acestor vremelnici domni).

Decit, impotriva tuturor așteptărilor, nicăeri Rominul nu se simte mai „liber de orice sarcini" ca pe asfaltul fericit al acestui „centru comercial". Zadarnic tejghele și galantare se căznesc să creeze o incordată atmosferă de afaceri. Nici un om, din ciți circulă pe trotuare, niciunul nu are propriu zis treabă. Cetățenii se plimbă pașnic, insuflețiți doar de calma dorință de a se plimba. Omul Căii Victoriei are ceva din nepăsarea superioară a ințeleptului și ceva din nepăsarea brută a vehiculului material. Media aritmetică dintre filozof și proectil. Un cuvint redă, de bine de rău, această psichologie complexă. Este cuvintul: pieton. Nu trebue să vedem niciodată in trecătorul Căii Victorie altceva decit un pieton. Poliția, odată, a nesocotit acest adevăr de etnografie Văzind că pietonul inundă strada, a pus lanțuri laterale. Dar asemenea zidurilor din Jericho, aceste bariere au căzut, spre rușinea acelora care le puseseră.

Cum se impacă insă două populații atit de deosebite: negustorul și pietonul, populația de dincoace și cea de dincolo de geamuri? Negustorul trăește din nevoile locuitorilor, și nu din indiferența lor sau din gustul indolent pentru plimbările fără scop. Comparați omul Căii Victoriei cu acel al Lipscanilor Acesta din urmă nu se plimbă. El merge, ca din pușcă, direct spre țintă, cu priviri incărcate de intențiuni precise.

Or, pietonul Căii Victoriei nu are, niciodată, intențiuni economice precise. El este un cumpărător **ocazional**. Dacă trece odată pe lingă un obiect care ii place, nu-i de loc zis că-l va lua. Mai trece odată, de două, de zece ori. Nimeni nu poate spune cind ii va veni, subit, dorința de a intra in prăvălie și de a plăti articolul. Pietonul nu vine pe „Cale" ca să cumpere. Dacă totuși o face, asta e un simplu

accident. Negustorul o știe prea bine. Negustorul Căii Victoriei trebue să știe să aștepte, cu vitrinele pleznind provocător ochiul pietonului, pentru ca acesta, odată și odată, să fie, subit, și nu se știe de ce, fulgerat de nevoia irezistibilă de a cumpăra.

Trecerea dela simplu pieton la cumpărător efectiv, sau, cu alte cuvinte, transformarea omului fără nici-o treabă in om cu treabă, se face brusc, inopinat și durează puțin, exact cit operația insăși a cumpărării. Imediat după, omul ocupat redevine un pașnic și nepăsător drumeț, pentru un timp a cărui durată nu se poate prevedea. Este intr'adevăr un fel particular de a avea treabă, „desrobit de factorul timp".

Citeodată strada e acoperită cu masse compacte de pietoni care stau, stau pe loc, așteptind cu răbdare să nu se intimple nimic. Am avut adeseori curiozitatea să intreb pe vreunul din acești nobili Cavaleri ai Timpului Pierdut:

— Ce așteptați Dvs. aici?

— Păi asta, aș vrea să știu și eu. Sunt și eu curios să știu de ce e adunată lumea asta. Trebue să fie ceva. Dar n'am avut noroc să dau peste cineva care știe.

Și cetățeanul meu, in nădejdea venirii unui informator mai precis, iși mută greutatea corpului, de pe piciorul sting, la loc pe cel drept, așteptind astfel, cu forțe innoite, desfășurarea mai departe a Istoriei.

Pelerinul Căii Victoriei, dispunind de o vreme teoretic infinită, nu-i niciodată deranjat cind traversarea străzii devine imposibilă din pricina trecerii vre-unui cortegiu, civil sau militar (funeralii, cluburi, fanfare, școli, etc., etc.). Căci cortegiu inseamnă in fond tot pietoni. Calea Victoriei aparține pietonului: atunci cind simplul pieton răsleț și individual vine in conflict cu pietonul colectiv, conștient și organizat, este natural ca cel dintii să cedeze pasul acestuia din urmă. Bravii oficieri ai ordienii au priceput bine situația cind s'au hotărit a nu lăsa pe nimeni să treacă, de pe un trotuar pe altul, in timpul defilărilor diverse.

Intr'o Duminică dimineața, am avut dovada acestor adevăruri. Stăteam și căscam gura, pe trotuar, la regimentul de gardă care tocmai indulcea moravurile cu valurile lui de armonie militară muzicală. Pe partea cealaltă a străzii, un băețel de vre-o nouă ani mergea insoțit de maică-sa. Aceasta

din urmă reușise să traverseze, aruncîndu-se intr'una din acele oaze de aer liber, care se formează între două plutoane. Astfel, rîul de muzicanți tăiase familia in două. Fragmentele răslețe, depe cele două maluri ale Podului Mogoșoaiei, își făceau apeluri patetice, perpendiculare pe valul de muzicanți ambulanți, așteptînd să se ivească o mică fisură în continuitatea mișcătoare a coloanelor. Intr'adevăr, nu trecu mult și coloana prezintă din nou unul din acele spații de vid interstițial. Băețelul se precipită. Nu însă destul de iute pentru ca mișcarea să-i fi scăpat unui brav gardian al păcii, care... aplicînd un zdravăn pumn în spinarea vinovatului, declară cu demnitate: „Dumnezeu măti de copil"!

Mi-am adus atunci aminte cum la Viena Schutzmnn-ul oprește toată circulația pentru a face pe un copil să traverseze; îl ține de mînă, și dacă e nevoie chiar în brațe. Mi-am adus aminte cum la Paris se produce o adevărată revoluție dacă într'un autobuz intră un copil; adulții de toate sexele se ridică pentru a-și ceda locul. Mi-im adus aminte cum la Londra copiii care merg la școală străbat kilometrii pe jos absolut singuri, căci părinții lor știu bine că *Policeman-ul*, la fiecare traversare, îi va lua de mînă și-i va trece drumul în mijlocul armistițiului vehiculelor. Și mi-am adus aminte că în oricare din aceste metropole un sergent care ar înjura pe un cetățean — minor sau major — n'ar putea fi destituit pentru bunul motiv că ar fi fost în prealabil linșat de populație.

Mi-am adus aminte de toate acestea, și o cumplită paralizie m'a cuprins. Imi dădeam seama că orice reclamație ar fi fost de prisos. Aș fi fost tratat de „persoană neserioasă"; mi s'ar fi spus, de pildă, „Ce știi D-ta? D-ta, crezi că de lucruri de astea ne arde nouă acum? In momentele astea grele prin care trecem și care trebue să rezolvăm fel de fel de probleme grele, D-ta, vii cu mofturi de astea! Ei și? Adică crezi D-ta, că o să se prăpădească lumea pentru că un sergent a înjurat o mizerie de plod?

Ceva nedrept și inuman se intîmplase sub ochii noștrii. Dar pietonului Căii Victoriei nu-i place, din principiu, ca vreodată să se petreacă vreundeva ceva.

In nonșalanta lui plimbare fără termen, el a inventat un fior de voluptate nou: ataraxia evenimentelor

D. I. SUCHIANU

Furtună, la Zapodia

Numărînd boabele mătăniilor între degete, Smaranda Cumpătă încerca să lege din nou firul gîndurilor.

In straiul alb de olandă, cu părul tot așa de alb despărțit la mijloc în cărare, puțină la trup și măruntă la stat: ar fi arătat poate și ea ca un copil travestit și grimat, dacă puzderia crețurilor n'ar sbîrci obrazul ca un măr iernatec și dacă în ochii ei negri n'ar stărui o ceață de griji și amărăciuni, de îndată ce rămîne singură cu sine. Se cugeta că acum feciorii trecuți de vîrsta copilăriei, îi aduc mai grele necazuri și îndoieli, decît atunci cînd erau numai niște gîngănii neastîmpărate, asemeni nepoților și nepoatelor din sufragerie.

La învățătură, în afară de doi sau trei, n'au făcut și nu făgăduesc a face mare ispravă. De pămînt nu se prea dovedeau prinși. Unul pe cale să-și ia doctoratul la București, Alexandru; altul întîrziind prin străinătăți, la o Academie de științi comerciale, Costin; încolo ce să se-aleagă de cei care tot schimbau școlile și prăpădeau anii? Erau isteți la minte, mucaliți la vorbă, arătoși la chip; însă nu se'mpăcau în ruptul capului cu știința de carte temeinică. Nădejdea întreagă și-o lăsau pe moșie. Cașicum după ce-or închide ochii, ea și Iordăchel, două mii de fălci de-arătură și pășuni, ar putea să îndestuleze atîtea guri! Acum, cu munca și chiverniseala lor bătrînească, și încă abia o înădesc cu socotelile dela o toamnă la alta... Privirea ageră, dar îmblînzită de speranțe, s'a îndreptat iarăși recunoscătoare spre belșugul din acel an al lanurilor, pe urmă spre șoprul harabalelor și spre magazia uneltelor gata pregătite, pentru începutul secerișului de-a doua zi.

Un vatav a ieșit în ușă, la odăile lor, a pus palma

paravan ochilor și s'a uitat cam lung în zare, spre munți, la spatele curții. A intrat înapoi..,

Soarele ardea parcă mai tare. Zăvozii au schimbat locul după umbră. Numai Zache se îndărătnicea în lupta cu legile echilibrului, răbufnindu-se la pămînt, șchiopătind cîțiva pași ca să încalece bicicleta din goană și să se răpeadă cu mai vîrtos avînt, cînd într'un gard, cînd într'un trunchiu de plop.

Smaranda Cumpătă a întors privirea dela această caznă vrednică de alt sfîrșit. Sus, depe terasa casei pentru tineret și musafiri, Irinel Măgură dispăruse înlăuntru. La dînsa se gîndea sau la altceva?

De astăzi dimineață, mereu i se pare c'a lăsat un lucru neisprăvit; o sgîndăre o nemulțumire, o neliniște, un nelămurit simțimînt ca atunci cînd își da socoteală că nu și-a îndeplinit o datorie deplin. Mătăniile se despart și se unesc mai repede pe firul de mătase neagră, cu sunetul lor mat, urmînd neastîmpărul degetelor. Argatul s'a ivit încă odată în ușă. S'a uitat tot spre munți, a clătinat din cap și s'a tras la răcoarea odăilor lipite cu lut. Ce-o fi găsit oare de privit într'acolo?

Era gata să se ridice și să facă înconjurul cerdacului, pentru a cerceta și ea minunăția la care se holbează Simion vătavul, cînd de odată își lămurise de unde vine nemulțumirea stăruitoare. Aceasta a fost...

In fiecare dimineață de Duminecă, după cum bulucesc oamenii la cancelarie pentru răfueli, îndată ce s'a încheiat sfînta slujbă la biserica; tot așa își așteaptă rîndul și o parte din suflarea satului, la o cămăruie a sa, care e un fel de chilie duhovnicească a spovăduirilor. Acolo orînduiește ea judecăți și împăcări, ascultă păsuri mărunte și alină cîte-un necaz cu povața și cînd s'arată neapărată nevoie, cu fapta; imparte leacuri la plodurile bolnave dintr' un dulăpior cu prafuri și șipuri dela spițărie, dar mai ales cu doftoriile pregătite de mîna ei cu învățături mai vechi, din bătrîni.

Acolo a venit și fata dela Prigoreni, Dochița, sora celor două aspide, a morăriței și a Saftei dela coșare, să-i ceară îndreptare. Păsul i s'a părut mai mult o închipuire de minte ușurică.

O adusese la Zapodia, nădejdea că Ion are să capete permisie dela oaste și că se vor vedea pentru a pune la cale casă nouă, de cum se liberează la iarnă... (Prea bine!..) Ion a trimis însă răvaș lui frate-său, Simion, că nu-i rost de permisie. (Mai puțin bine!..) L-a luat doamna colonel Asan Tiberiu la băi, ca să-i stea la poruncă și să-i păzească doi cățel care nici nu pot trăi fără dînsul. (Se'nțelege; mofturile cuconetului din București, fără alte griji!..) Așa că drumul fetei dela Prigoreni a fost de haram. Acuma Dochița întreba ce să facă?... Intre două surori căzute în vrajbă și dușmănie, nu poate trăi. (Trebue să le șmotrească ea odată și pe aceste găi ascuțite la plisc. Scurt!..) Acasă n'o așteaptă nimeni: a rămas orfană de părinți. (Păcat: vrednici și cuminți gospodari! In șapte ani, n'a avut a se plînge o singură dată de dînșii...) Doar să se tocmească la o curte. Boierul dela Prigoreni o chemase de două ori: îi făgăduia simbrie bună, îmbrăcăminte, vaca și juncanii de zestre trecuți fără plată pe imaș boieresc. (Ce vroia mai bun?..) Mintea n'o ajuta să hotărască singură. Ce-are să spună Ion?... Fără părinți, cu surorile în zizanie, aștepta dela coana Smărăndița cuvînt și povață,

Ea i-a dat cuvînt și povață. fără să cugete prea mult, ca pentru asemenea neînsemnată întrebare:

— Tocmește-te, Dochițo, dar nu te lega cu anul. Tocmește-te cu luna, pînă ce s'o întoarce Ion al tău... Pe urmă om mai vedea noi ce-i de făcut.

Și a trecut apoi la alte păsuri, ale altora, cu mai grele deslegări.

De-atunci o tot scormonește nemulțumirea. Ii pierise din gînd că „boierul" dela Prigoreni, e Iuju, feciorul lui Hună sin Leiba Chiorul, domnul Sidor Leibovici. Iar acum n'o vedea nici într'un chip slugărind un jupîn cu urechile desbîrnate și cu ifose de mare domn preumblat pela Viena. Mai ales că... Mai ales că...

Poate că s'ar fi cuvenit s'o oprească aici, la curte, unde niciodată o slugă nu rămîne fără rosturi la treabă. Era curățică, pare ascuțită la pricepere; la iarnă o cunună cu Ion și-i înlesnește pe-amîndoi să-și înjghebe o gospodărie, ca atîția alții oploșiți dela Hodora, dela Ruginoasa, dela toate moșiile pe unde-au trecut, cînd Zapodia nu-i ținea

decît cîteva săptămîni pe an și Iordache încerca să-și rotunjească avutul, plugărind pe mai întinse pămînturi în jos, spre șes.

Un pui de miță, mic și vărgat, se prelingea pe lîngă părete, aventurat din culcușul bucătăriilor. Explora întîia oară cerdacul, fiindcă abia făcuse ochi de-o săptămînă. A ridicat botișorul și a mirosit rochia de olandă a stăpînei. A încercat să se joace cu negrul canaf al mătăniilor.

Smaranda Cumpătă s'a plecat să-i desmierde spinarea moale cu degetele. Blănița a scos la atingere un sunet uscat, electric, ca părul trecut prin pieptenele de baga. Pisicul nici n'are încă nume. Trebue să-i găsească un nume. Dar Smaranda Cumpătă a îndepărtat aceste gînduri care mai putea aștepta.

A ridicat mătăniile pe masă. Masa s'a clătinat și din paharul plin a sărit un strop pe tăvița turcească, de alamă, cu incrustări de smalț. Apa s'a uscat îndată, ca picătura evaporată pe o cărămidă încinsă. E intr'adevăr din cale-afară de cald. O zăpușală de cuptor... Vai de secerătorii de mîine!

Pisicul văzînd că nu-i rost de joacă și *alintare*, a pornit mai departe să cerceteze alte domenii necunoscute. Smaranda Cumpătă s'a cufundat în grijile și hotăririle sale. Va urma deci, să trimită un răspuns la morar și s'o oprească pe Dochița a mai pleca mîine în zori, precum vestise. Astfel îi cădea spinul care o supăra urît de az dimineață. Și cum nu-i era în fire să-și amîne o hotărîre luată, i-a făcut semn să se apropie, lui Simion vătavul, care a treia oară răsărise în ușă.

Simion nu înțelegea semnul: căta mereu la cer, spre spatele casei.

— Dar ce tot vezi tu intr'acolo Simioane? întrebă stăpîna cu o nouă neliniște.

— Mă tem că vine urgie, coniță...

N'a isprăvit bine vorba și în depărtări a bubuit un tunet surd, prelung, ca din adînc de pămînt. Jumătatea de cer, din față, către răsărit, era însă limpede și învîlvorată de arșița după-amiezii.

Smaranda Cumpătă s'a ridicat repede și a făcut ocolul cerdacului. Intr'acea parte nori de păcură astupau zarea, mîncaseră munții, se opinteau să dumice soarele. Intr'o clipită l'au ajuns, au tras pătură neagră și groasă, au slobozit scăpăr de fulgere și-alt muget, scurt, detunat aproape, în creștetul cerului. Lumina s'a preschimbat vînătă, sepulcrală, sleită. Frunzele plopilor au prins a se frămînta intr'un înfiorător vaier. Un stol de hulubi a sburat săgeată, deadreptul la căsuța lor înălțată pe stîlpi. Iar ușile dela argați, dela bucătării, dela grajduri, s'au deschis de perete, lăsînd pretutindeni să se ivească o slugă cu ochii îngrijorați de balaurii negri.

Nu mai era vorba de Dochița, fata dela Prigoreni, pe care va s'o întoarcă din cale. Ca un comandir de corabie în preceasul furtunii, Smaranda Cumpătă a început a împărți scurte porunci argățimii, strunindu-i pe toți la posturile lor. Slujnicile alergau să închidă ferestrele vraiște, mînau păsările în coteţe, culegeau rufele întinse pe frînghii; rîndașii pregăteau ciubere și putini pentru apa de ploaie; din fiecare cotlon, unde se aciuaseră în sfînta zi a odihnei, sărea altul în straiele albe de sărbătoare, îndemnîndu-se cu mare grabă și larmă de glasuri, împiedecîndu-se de bicicleta lui Zache, care singur în deslănțuirea elementelor își continua neturburat exercițiile de neîntrecut velocipedist.

Acum cerul întreg era colcot de smoală, cu o unică peșteră de senin pe unde pătrundea lucire bolnavă, lugubră, de astru mort. Un vînt smuncit a smuls hîrtiile de pe masa terasei unde-a scris Irinel Măgură, a desfăcut dranițe sburătoare din streșini și a cules de unde-va, de pe vreun pervaz de fereastră, o pereche de pantalonași dantelați de fetiță; înălțîndu-le ca tot atîtea smeie peste vîrful plopilor și împroșcîndu-le vijelios, în vîrtejuri de nisip și gunoaie, spre iazul din vale cu apa plumburie, cu stuful și papura svîrcolindu-se'n șuier. Dealungul șoselei, un stîlp de pulbere albă gonea cu o iuțeală fantastică. Fuioare negre și piezișe de ploaie înaintau dinspre apus, despărțind munții de cealaltă parte a lumii; dar păreau a se opri în acelaș loc, la o graniță de unde n'aveau învoire să treacă. Aici nu stropea picătură.

Se svîrcoleau norii și vîntul intr'o încleștare încordată; frînte și albăstrui însulițări de trăsnete spintecau înflăcă-

rat și brusc catapiteasma țăriilor; tunete necurmate cutremurau pereții, zîngăneau geamuri, trosneau ca prăvălări de stînci rostogolite în hăuri. Urgia însă nu-și afla descărcare. Ropotul de apă întîrzia... La ferestrele sufrageriei s'au ițit capete de copii sburlite și înspăimîntate; s'au tras înapoi după perdele, cînd a fulgerat altă văpaie fosforică.

Pe urmă și vîntul a stat. Nu s'a mai clintit frunză. Plopii au încremenit în tăcere de panică.

— S'arată bucluc, Simioane, pentru săcerea de mine.., a mormăit Toader Gliga, potrivind un ciubăr, în dreptul ulucului. N'are să fie chip...

Simion vătaful, a înălțat obrazul cu trăsuri teșite și cu mustăți rare de nogai, scormonind din ochi amenințările văzduhului, cuprins de altă teamă:

— Asta n'ar fi nimica, moș Toadere. S'amînă treaba cu două-trei zile, și gata! Pagubă'n ciuperci!... Mi-i să nu ne'ncerce o blăstămată de chiatră.

— Taci și tu, nu mai meni! îl mustră moșneagul făcînd repede trei cruci, cașicum spusele lui Simion vătavul asmuțau nesăbuit mînia duhurilor rele. Bate-te peste gură! Să ne ferească Domnul, că-i vai și amar de toată munculița îngropată în pămînt.

Ca un răspuns, au început a tîngui și clopotele dela biserică. Cereau îndurare în primejdie pe două glasuri; unul rar și profund, altul mărunt, cu sunet subțire, tilincăind grăbit ca o talancă de turmă.

— Cam tîrziu și-a adus aminte de datorie, dascălul Chiriac...

— Taman mă gîndeam și eu! încuviință Simion, Imi pare mie că i-a luat înainte conița Smaranda..,

Intr'adevăr, stăpîna intrase în casă după ce-a încheiat cu poruncile și aprindea lumînările de Paști, la icoane, sub candela roșie. A îngenunchiat pe pragul cu perniță al mătăniilor și împreunînd palmele, murmura rugăciunea pentru cruțurea cîmpurilor de grindină și puhoaie. Copiii au pătruns pe ușă nechemați, s'au strecurat unul cîte unul în vîrful degetelor desculțe și s'au așternut în genunchi pe covor, în aceeași rugă pe care n'au învățat-o dela nimeni. In cămeșuici și pantaloni, așa cum i-au deșteptat trăsnetele și tunetele din somn, ciufuliți la cap și strînși unul

în altul de spaimă, nu mai păstrau nimic din neastîmpărul jivalaniei. Bătrîna nici nu-i simțise venind, atît le-a fost pasul de ușor și deodată cucernic, în nevinovata credință ca și glasul lor va afla ascultare la Cel Atot Puternic de sus. Era și aceasta altă lege a Zapodiei.

Afară, pisicul cel mic și vărgat, se cocoțase pe un stîlp și mieuna slab, necutezînd să coboare. Iar Zache în culmea fericirii, pedala și nu-i venea să creadă. Ca după o vrajă rea, biruită, toate obstacolele i se fereau în lături din cale. A ocolit fîntîna; a ajuns pînă la poartă pe șoseaua prunduită; a făcut înapoi fără să-și dea seama cum s'a întîmplat minunea; a scris opturi cu roțile în jurul arcurilor de sîrmă și potourilor de pe terenul de crochet; a pornit praștie spre grajdurile din fund și atunci l-a lovit un bulgăraș rece în ceafă. A vrut să întoarcă ochii peste umăr pentru a se dumiri cine era invidiosul cu asemenea glumă proastă, dar nechibzuita mișcare l-a răbufnit hiiș la pămînt. Cînd s'a ridicat de jos, îl împresuraseră răpăiturile grindinei.

Cădeau bilele de ghiață cît nuca înălbind ograda, bombardînd acoperișul de tablă dela casa cea nouă, izbind năbușit în șindrila dela casa cea veche și bătrînească, trosnind oblic în pereți, în cerdacuri, terase și geamuri; sfîrtecînd frunzele copacilor și pisînd florile grădiniței din față, potopind totul într'un ropot de gloanțe și mitralii fără strop de apă.

— Văleu! Ce-i asta? a strigat Zache buimac, rotind întîia oară privirea la cataclismul pregătit de-o jumătate de ceas în neștirea sa. Valeu, ce-i asta?...

A înșfăcat bicicleta de ghidon și s'a năpustit pe scările pridvorului. A lepădat-o rezemată de-un perete, alergînd din odaie pustie în odaie pustie, pînă ce a ajuns în ietacul buniței; îngenunchind tot în neștire la spatele celorlalți, alături de Irinel Măgură, adusă și ea la acelaș instinct. A prins să facă repede cruci și să-și petreacă prin minte crîmpeie din toate rugăciunile cunoscute. Duruituț sonor de afară, străbătea aici surd și parcă mai sinistru, întretăiat de zîngănitul ferestrelor sparte și de răbufnirea ușilor smulse din clanță.

Smaranda Cumpătă s'a ridicat strîngîndu-și o clipă

fruntea și tîmplele în palmă; s'a întorc, a privit fără mirare și cu desnădăjduită blîndețe la jivalania căzută zadarnic în genuchi, a pășit printre copii, rezemîndu-se cu mîna de-un creștet ori de un umăr plecat și a cules din treacăt șalul pentru făptura ei mică, gîrbovită și răpusă dintr'odată. Așa, înfășurată în giulgiul negru de lînă, sgribulită și cu mersul împleticit, a ieșit afară să măsoare cu ochii săi deslănțuirea nedreptei urgii.

In cerdac, prundișul alb se sfărma sub talpă cu scrișneli de sticlă. Se lăsase frig aspru, ghețos. De jur împrejur se întindeau nămeți de toiul iernii, în amestec cu frunze și crengi rupte, cu flori sdrumicate, hîrburi de geam și așchii de șindrilă.

Dincolo de vale, spre celălalt deal, al coșarelor, de unde începeau lanurile și unde s'a uitat mai întîi, nu se zărea ostrov de cîmp după perdeaua deasă a grindinei. Bătrîna a gemut încetișor, închizînd ochii și sprijinindu-se cu amîndouă mîinile de cerdac.

O luminau fulgerele și trăsnetele în față, îi smulgea vîntul șalul de lînă, o loveau gloanțele reci; dar nu le simțea acestea. Acolo era sfîrșitul, în lanurile bîntuite de prăpăd. Pe urmă au izbit-o în obraz și picăturile late de ploaie.

Alte zăgazuri s'au rupt în văzduh; altă cataractă a potopit. Boabele de grindină s'au rărit, răslețe; au făcut loc tălăzuirilor de apă. Și îndată, cu gîlgîiri de zăpor, frunzele și crengile rupte, hîrburile și merele rostogolite din livada dela spatele casei, au început a curge spre fundul ogrăzii, la vale, în jghiaburi covățite la clipeală, în turburi iezături clocotind cu bulbuci. Argații alergau de colocolo, sub glugile de saci, în apa pînă la genunchi, căutînd mereu la stăpîna din cerdac și așteptînd poruncile de cuviință, care să le afle un rost în vînzoleala lor aprigă dar fără spor. Stăpîna nu-i vedea, albă ca varul, în straiul ei alb și ud de ploaie, cu șalul căzut de pe umeri.

A tresărit numai cînd din șoseaua cea mare a cotit pe drumul curții, o trăsură în galop de copite.

— Aista-i boierul!... a grăit un argat scăzînd glasul. Vai de sufletul său!...

Iar toți s'au înșirat lîngă scări, cu frunțile plecate în

gugiurile ude de sac, parcă asupra lor apăsa vina năpaste de sus.

Trăsura a cîrmit în fața privdorului. Iordache Cumpătă a coborît pămîntiu la obraz și în capul treptelor s'a întors să cerceteze ograda, pe care o lăsase cu patru ceasuri înainte, în tihna și orînduiala de Duminecă, măturată și dereticată pînă la cel mai dosit cotlon. Devastarea i-a adîncit brazda dintre sprîncenele sure. A descleștat gura numai pentru trei cuvinte, rostite într'o oftare grea ca un muget:

— Șeaua pe Zarif.

— Șaua pe Zarif!... a trecut porunca din om în om, spre grajduri. Șaua pe Zarif, pentru boier!...

Argații își trimiteau unul altuia glasul, clătinînd din cap și împărtășindu-și gîndul din ochi. La vîrsta sa, cu glesna sdrelită de plumb turcesc în războiul dela 77, Iordache Cumpătă arar se mai înălța de cîțiva ani în șea. Își făcea drumurile de cîmp într'un docaraș potrivit pe arcuri tari, ca să poată răzbi fără primejdie prin șanțuri, viroage și ponoare. Insă toți pricepeau că pentru a măsura jalea dela un hotar al zapodiei la celălalt, nu era vremea de obișnuitul docar.

Iordache Cumpătă nu se îndura să intre în casă și să-și schimbe un straiu de cîmp și de ploaie. Rămăsese încleștat cu tălpile în ceardacul nămețit de grindină, purtîndu-și privirea dela haosul și năruirea din ogradă, la lanurile nevăzute de peste celălalt deal,

Pe unde venise cu trăsura, ogoarele oamenilor erau hăcuite de piatră, cu popușoaiele ferfenițite, cînepa trîntită palancă la pămînt și melițată pe loc. Lăsase în urmă un sfert de moșie, din întîmplare parte dată la oameni în socoteala învoielilor; parte păstrată miriște veche și pîrloagă în acel an, pentru odihna și pășunea oilor. Deci într'acolo grindina n'a avut ce-i vătăma; tot prăpădul era înainte, pe cele trei sferturi de lanuri din față. Acolo nu-l răbda inima s'ajungă mai grabnic.

Își trecu mîna pe ochi și pe frunte. S'a dat cîțiva pași îndărăt. A călcat pe șalul Smarandei Cumpătă și numai atunci a băgat de seamă că tovarășa-i din ceasurile de du-

rere și desnădejde, se află lîngă el, neclintită, în bătaia ploii.

A ridicat șalul de jos și i l-a pus în spatele scuturat de fiori, împingînd-o încetișor de umeri spre intrarea casei. Bătrînica s'a lăsat dusă. N'a întrebat unde pleacă. Nici dece pleacă. Nu era cea dintîi cumpănă pe care le-o trimetea lor cerul.

Cînd Zarif a fost la scară, înșeuat, ploaia se oprise ca un scoc închis la poruncă și cîteva raze au impuns norii desfășurînd o ireală arcadă de curcubeu. Arborii despuiați și crengile svîrlite în băltoace, apăreau astfel de-o mai lugubră pustiire sub străvezia și irizata panglică din înălțimile ogoite. Sburau și porumbeii ieșiți din căsulia lor, ca după adevăratul potop din Biblie.

Iordache Cumpătă a coborît scările. Apucînd frîul în mînă, nu-și putea desprinde privirea dela pisicul cel vărgat, mort acum, adus de apă și rostogolit cu pîntecul în sus, umflat și tăvălit de noroiu. O ață subțire de sînge se prelingea prin botișorul cu dinții mărunți, albi, rînjiți spre curcubeul cerului.

— Să-l puneți în pămînt...

Argaților nu le venea să priceapă.

— Să puneți țărînă peste el...

Slugile au dat semn de supunere, tot fără să înțeleagă însă de unde mai afla stăpînul lor suflet și grijă pentru un hoit de mîț, cînd altă obidă îi strîngea lui inima și îi înverzise obrazul. Toader Gliga s'a depărtat să îngroape pisicul sfîrșit din viață înainte de a fi căpătat pe lume un nume. Iordache Cumpătă a dat pinteni calului, tăind calea dreaptă, pe lîngă iaz, prin stuful și papura vrăcuite de vîrtejuri.

Pe altă cale, pe șosea, tot dintr'acolo, venea în galop Neculai Coșararul, pe-un cal de herghelie neînșeuat. Strigă din poartă:

— Unde-i boierul, bre? Unde-i conița, bre?...

— Ce s'o mai tîmplat, Neculai, omule? au dat busna argații, împresurîndu-l cu gînd să-l oprească a duce în casă, cine știe ce altă știre de cumplită cumpănă pentru stăpîni.

Neculai Coșararul a sărit pe picioarele lui crăcănate. Gîfîia și își lepăda apa depe musteți, cu amîndouă mînile, storcîndu-le ca după feredeu. Se lăsă pe spate și scutură și apa din plete, fiindcă încălecase cum la apucat vremea, cu capul gol.

— Ce să se 'ntîmple, bre? S'o întîmplat minune!... Vestea asta a aduc eu, bre!... Pînă la coșare, urgie și chisăliță!... De-acolo în sus, cum ai fi tras un hotar, bre!... N'o bătut un grăunte de ghiață, măcar de sămînță să spuneți, bre... una ca asta n'am văzut eu de zilele mele!... Hotar, na! Cum ai fi tras hotar, să nu s'atingă de lan boieresc!... Bre!

Printre gîfîituri, Neculai Coșararul trăgea pe pămînt hotar cu talpa, ca să arate în ce parte grindina a făcut chisăliță și în ce parte a cruțat lanurile boierești, bre! Pe urmă arunca priviri semețe argățimei, luîndu-și asupra sa o parte din meritul acestei minuni; după cum mai înainte slugile puseseră fruntea în jos la sosirea stăpînului, deși nu asupra lor apăsa vina năprasnei cerești.

— Bre, da hotar, bre!... Un schic boieresc să zici că-i vătămat! N'am văzut de zilele mele, bre!... stărui într'una, svîrlind din mîini și săltîndu-se pe picioarele scurte și crăcănate, care-au făcut morărița din vale să-l poreclească în pomenirile ei „Cracanatul dela coșare"; pentru a răsbuna porecla cealaltă, scornită de Safta: „Știrbul dela moară".

— Atunci, hai sus, la conița, frate Neculai... Și pregătește-ți gîtița pentr'o cinste cu rachiu boieresc, după asemenea știre de necrezut...

Toți clefăiau bucuroși cu opincile late în nămol, călcînd peste hîrburi și crengi, peste prundișul de grindină, peste mere și flori cărate de puhoaie. Din pămînt se înălța un abur ușor și o plăcută boare de țărnă udă și răcorită.

— Da pe ogoarele omenești, cum stă treaba, bre?... a întrebat Neculai.

Bucuria sa șters de pe chipuri și larma glăsuirilor a pierit.

Cîțiva au rămas în urmă.

Îi mistuia și pe dînșii nerăbdarea amară să vadă cu ochii lor ogoarele hrepcuite de piatră, măcar că se știau puși la adăpostul nevoilor, de simbria și tainul boieresc.

(Fragment din romanul: „1907")

CEZAR PETRESCU

Din munte

Lui Adrian Ghinescu

Dintr'un pom,
Mă privește lung, cu capul strimb, nedumerit și viu,
Un scatiu
Care n'a văzut în viața lui un om.

Prin singurătatea codrului sălbatec,
Lumea'n urmă a rămas departe
Și pnin umezeala de ferigă, singuratec,
Sufletul mi-l duc cu mine, ca pe-o carte.

Ca în discuri suprapuse și tăcute,
Toți copacii string în trunchiurile rotunde
O tăcere circulară'n roate mute
Care hăue de nu se știe unde...

Urc pe unde n'a fost nimeni pînă-acum.
Codrul își ferește fagii înainte, —
Colonade sure ca de fum.
Pentru'ntiia oară nu calc pe morminte.

DEMOSTENE BOTEZ

Metodă și obiect

Câteva observații de sociologie a cunoașterii

Intre obiect și metodă, acul indicator al bunei judecăți contimporane începe să șovăiască!

Lumea filosofilor trăise totuși, altă dată, intr'un acord rareori turburat. Actul de opțiune pe care l-a executat Lessing atunci cînd a afirmat că drumul către adevăr i se pare mai prețios decît însăși stăpînirea lui, a fost repetat de-atunci de toți acei gînditori ai Europei care, în timp de peste trei veacuri, au înzestrat pe aceasta din urmă cu o filosofie a mijloacelor eficace ale gîndirii. Din momentul în care Francisc Bacon și René Descartes arătau că pricina erorilor trecute stă în falșele metode pe care gîndirea le adoptase și că amendarea acestora poate grăbi cucerirea adevărului, problema căilor de urmat pentru cugetare și a mijloacelor de folosit, a devenit una din preocupările cele mai active ale speculației moderne. Criticismul kantian a fost încununarea acestei directive. Prin kantism se produce, pentru cel puțin un veac și jumătate, așezarea interesului filosofic pe studiul procedeelor și mijloacelor gîndirii, adică a tuturor acelor metode care, chiar atunci cînd nu sunt întrebuințate cu o intenție deliberată, rămîn totuși imanente operațiilor valabile ale inteligenții omenești. Kantismul determină apoi subordonarea radicală a problemei obiectului față de aceea a metodei, chipul în care obiectul apare nefiind, în ochii filosofiei critice, decît rezultatul căilor și mijloacelor cu care ne apropiem de el. Cind, în perioada post kantiană, curajul metafizic, sdruncinat de Kant, a ajuns să se afirme cu o nouă vigoare, motivele încrederii în posibilitatea inteligenței de a cunoaște

realitatea ultimă s'au alimentat din constatarea că modul în care cugetarea omenească se desfășoară reproduce pe acela al procesului realității. Metoda dialectică a devenit astfel fundamentul întregei speculații hegeliene. Problema metodei a rămas de atunci numai întrebarea de căpetenie a filosofiei contimporane, dar și aceea reputată că poate resolva toate greutățile care îi apare în cale. Astfel, cînd marele succes al stiințelor moderne ale naturii, a făcut să se nască speranța că generalizarea metodelor lor ar putea aduce lumină în problemele atît de delicate ale istoriei și culturii, răspunsul găsit pînă la urmă a fost că între cele două grupuri de științe există deosebiri radicale cât'privește metoda activă în cuprinsul lor și că, dacă ne ascundem acest adevăr, riscăm o confuzie fatală. Natura și cultura au apărut nu numai ca obiecte eterogene ale spiritului, dar și ca țintele unor procedări esențial deosebite ale acestuia. Autonomia disciplinelor morale în sistemul mai nou al științelor este rodul unei distincțiuni metodologice. In sfîrșit, dacă ne întrebăm care este contribuția principală a filosofiei lui Bergson, poate cea mai de seamă sinteză teoretică a epocii noastre, răspunsul nu este greu de găsit. Rolul epocal al filosofiei lui Bergson a fost de a legitima intuiția, ca o nouă metodă de cunoaștere metafizică.

Este interesant de observat, între acestea, că, de la un timp, cercetarea filosofică manifestă de a părăsi vechile preocupări în legătură cu metoda spiritului, atît de caracteristice pentru îndrumarea mai veche. In balanța reflecției contimporane, interesul pentru *obiect* pare a atîrna mai greu decît acel pentru *căile* care ne conduc către el. Cine urmărește, de pildă, sforțările teoretice contemporane grupate sub marea rubrică a ontologismului, nu poate să se sustragă impresiei că ele se produc printr'o desinteresare de metoda care ne poate apropia de cunoașterea Ființei, contrastînd astfel isbitor cu scrupulele pe care cugetătorii le manifestau altă dată în această privință. In timp ce kantismul închidea drumurile cunoașterii metafizice prin toate acele opreliști pe care analiza procesului inteligenții le recunoaștea în calea lui, metafizicienii mai noui, renunțînd de a se întreba cu aceiași insistență cum procedează inteligența și ce obstacole are de învins în drumul ei, execută

pur și simplu actul de autoritate care trebue să procure posesiunea spirituală a Ființei. De curind, un gînditor german, dl. W. Helpach, Profesor la Universitatea din Heidelberg a dat expresie acestei indiferențe față de problemele de metodă, indiferen ă atît de caracteristică orientărilor mai nouă. „Știința, scrie dl. Helpach, este făcută din *ceace*, obțin marii cercetători, nu din chipul *cum* obțin ei aceste rezultate. Pe cercetător, întocmai ca pe artist sau ca pe omul de stat, pe întreprinzător, pe apostol sau pe gînditor, îl legitimează *rezultatul* nu procedeul". Și mai departe: „Polemica, în jurul metodelor și metodologiilor este totdeauna un semn de disoluție, în știință, ca și în oricare alte domenii ale vieții. Desigur, breasla stiințifică nu pierde din vedere privilegiile, monopolurile și patentele procedeelor ei. Cu cît este însă mai rigidă în această privință, cu atît devine mai mediocră și mai improductivă. Valoarea durabilă este hotărîtă numai operă, de rezumat, de obiect"[1].

Este cu neputință să nu observăm că deplasarea interesului filosofic dela metodă către obiect decurge în isbitor paralelism cu anumite tendințe politice și sociale.

Intr'adevăr, cine nu vede că preocuparea de a preciza căile gîndirii, de a nu depăși limitele pe care singură și le prescrie și de a respecta principiile pe care le-a adoptat din capul locului ceeace cu un singur cuvînt se poate numi scrupulul metodologic, corespunde, în ordinea socială, morală, politică: spiritului de legalitate al societăților liberale? Este deasemeni, limpede pentru oricine, că atenția precumpănitoare acordată obiectului, credința în facultatea spiritului de a stăpîni acest obiect fără a pregeta în fața dificultăților metodologice, corespunde formelor politice în care puterea executivă este precumpănitoare.

Nu fără un înțeles mai adînc alătură dl. Helpach pe cercetătorul orientat de interesul obiectului, nu numai de artistul sau omul de afaceri realizator, dar și de omul de stat, al cărui tip, împrumutat unei certe categorii contimporane, este destul de transparent în exemplul său. Intâietatea problemei metodei în filosofia modernă manifestă un anumit spirit de formalism juridic, de care nu este

1) W. Helpach, *Die Wissenschaftstheorie vom zentralen Gegenstand*, in „Die Tatwelt" 13. Jahrgang, 1937 Heft 1, pg. 6-7.

străin regimul politic al liberalismului. A începe o cercetare, statuind principiile metodice de care înțelegi să te călăuzești, înseamnă a încheia o convenție cu propria ta inteligență, asemănătoare a c e l e i a pe care statele moderne și-au dat-o prin pactele lor fundamentale. Filosofia metodei este o apariție culturală analoagă formei politice a contractului social. Nu este deci de mirare că problema metodei, se impune îndată ce Descartes așează nu numai bazele filosofiei, dar și pe acele ale democrației moderne. Metoda, ca și democrația, sunt, în adevăr, fructe ale raționalismului. Căci credința în valoarea suverană a rațiunii trebuia să ducă deopotrivă la stipularea unui tip de viață specială și politică, întemeiat pe prescripțiile rațiunii universale, ca și la statuarea unei metode generale pentru găsirea adevărului. Metoda raționalistă a lui Descartes și constituția statului liberal, bazată pe drepturile omului ca ființă rațională, sunt fapte de cultură al căror „aer de familie" se impune. Nu este decît prea explicabil atunci că Immanuel Kant, cel mai important filosof al liberalismului, a trebuit să realizeze și cea mai consecventă filosofie *teoretică*, bazată pe examenul metodelor imanente ale inteligenții omenești.

Dacă însă filosofia metodei reprezintă primatul legislativului în viața spiritului, filosofia obiectului — am spus-o — înfățișează proeminența executivului. Aceasta nu numai prin atitudinea de indiferență față de metodele spiritului și de legitimitatea lor, despre care am vorbit mai sus, dar și prin unele caractere pozitive. Astfel, pe cînd filosofia metodei ajungea, prin Kant, să arate că obiectul este determinat de metoda prin care ne apropiem de el, ontologismul contimporan preconizează existența autonomă a lumii obiectelor. Această afirmație *realistă* aparține deopotrivă filosofiei ontologice și acelor regimuri politice în care predomină executivul. Politica executivului pornește și ajunge totdeauna la așa numitele *stări de fapt*. A constata o stare de fapt, a o combate și a o înlocui cu alta, fără să consulți cadrul de posibilități legale, alcătuește un program politic în contrast cu regimurile care pun între stările de fapt și inițiativele executivei stratul dispozițiilor legislative. Sensibilitatea pentru stările de fapt și pentru acțiunea directă asupra lor se justifică printr'o anumită afirmație a realității

autonome a obiectelor, pe care o regăsim și la baza ontologismului contimporan. Tot atît de isbitor este contractul dintre formalismul metodologic și materialismul ontologic. Obiectul nu este, pentru o consecventă filosofie a metodei, decît produsul elaborării unui material haotic prin anumite cadre formale, în timp ce, pentru ontologism, forma nu este decît ea însăși un element de conținut, o *calitate*. Acest materialism ontologic a fost afirmat și în știința moralei, unde binele a încetat de a mai fi definit în raport cu cadrul formal al unei legi, ca pentru Kant odinioară, spre a deveni un conținut de valori determinate, cum sunt dreptatea, temperanța, vitejia, etc. Un astfel de materialism ontologic mi se pare a recunoaște și în regimurile executivului. Căci valorile către care acestea aspiră nu stau în regimurile executivului. Căci valorile către care acestea aspiră nu stau în conformarea la un cadru legal, ci în anumite realizări imediate și concrete, care pot fi intuite și apreciate în materialitatea lor.

Binele politic cultivat de societățile liberale este mai de grabă o chestiune de atmosferă, ceva care nu poate fi apreciat în întrupări concrete, ceva ca un sentiment general de libertate și securitate, pe care îl sugerează funcționarea legilor; pe cînd binele pe care îl dorește executivul este totdeauna constituit de fapte și realizări precise, materiale, care lasă însă vie aspireația către avantagiile indiscutabile ale atmosferei legale.

În sfîrșit, filosofia metodei face lucrurile dependente de om, întrucît aparența lor, latura sub care ele ni se desvălue nouă atîrnă de modul sau de punctul de vedere din care ne apropiem noi de ele. Filosofia obiectului răstoarnă această relație, făcînd pe om dependent de lucruri, în sensul că spiritul lui este constrîns de realitățile pe care le întîlnește. Se poate spune că în filosofia metodei culminează poziția umanistă, pe cînd în ontologismul modern revine realismul pre-umanistic. Cine nu știe însă că politica executivului afirmă în toate ocaziile concepția despre om a filozofiei anti-umanieste, unde omul este nu măsura lucrurilor, ci simplul slujitor al unor așezări obiective, care îl întrec?

Obiectul în serviciul omului și omul în serviciul obiec-

tului: această fixează toată distanța dintre filosofia metodei și ontologie, ca și între regimurile politice care le corespund. Din poziția pe care o ocupă executivul anti-umanistic aruncă liberalismului umanist acuzația de egoism. Liberalismul întreabă însă cui mai poate folosi perfecționarea acelor realități obiective, din care omul cu nevoile și aspirațiile lui este exclus ca un element fără importanță?

Aceasta corelație între filosofia metodei și a obiectului, pe de o parte și filosofia legislativului și executivului pe de altă parte; corelația cu alte cuvinte între regimul politic și regimul... mental n'a fost încă, după cît și știm, semnalat pînă acum de vre'un gînditor. Pentru îmbogățirea acelei sociologii a cunoașterii, preconizată de atîtea ori în cursul cercetării moderne, credem că aceste corelații pe care am încercat a le pune în lumină, sunt de un oarecare interes. In tot cazul existența lor ni se pare indubitabilă. Și chiar făcînd abstracție de atîtea afinități de principii, deplasarea interesului filosofic dele metodă de obiect și concomitența actuală a acestui proces cu unele orientări politice către primatul executivului, nu poate fi un simplu efect al întîmplării.

TUTOR VIANU.

Indo-Europenii

(Patria și rasa lor)

Printre cele mai importante descoperiri ale secolului al XIX-lea, în domeniul istoric, a fost stabilirea unei înrudiri între principalele limbi europene (latina, greaca, germana, slava, etc.) de o parte, și unele limbi din Asia de cealaltă parte: indiana, persana, armeana, etc. Descoperirea aceasta a putut fi realizată îndată ce Europenii au făcut cunoștință cu limba veche indiană: textele sanscrite, mult mai asemănătoare cu greaca și latina decît limbile vorbite azi în India, au permis stabilirea de apropieri impresionante, iar cărțile de gramatică ale vechilor Indieni (reprezentant principal: *Panini*, sec. IV. a. Chr.), mai metodice și mai pătrunzătoare decît ale Grecilor, au lămurit cititorilor Europeni mecanismul schimbării sunetelor.

De la început a fost clar că textele vedice sînt mult mai vechi decît toate cele care se cunoșteau în Europa (în realitate, numai compunerea Vedelor aparține mileniului al doilea înainte de Christos, pe cînd manuscrisele pe care le cunoaștem noi sînt mult mai recente, în orice caz posterioare epopeilor omerice). Dacă mai adăugăm că gramatica indiană, incomparabil mai avansată decît cele europene, permitea să se întrevadă o fază mai veche a acestei limbi, și mai ales faptul că, potrivit Bibliei, lumea era dispusă să creadă că leagănul omenirii a fost în Asia, vom înțelege ușor de ce primii cercetători au vorbit de limba sanscrită ca de „mama" limbilor clasice și germanice.

Atît vechii Indieni cît și vechii Persani (care au format la origine un singur grup lingvistic) se numesc pe ei înșiși *Arieni*. In acord cu credința lor despre originea indiană a limbilor europene, primii noștri cercetători au

vorbit de latină, greacă, germană, etc. ca de limbi *ariene* iar oamenii care le întrebuințau au fost numiți și ei *Arieni*.

Foarte curînd însă, specialiștii au corectat această greșală: dacă Indienii și Persanii se numeau pe drept *Arieni*, Europenii nu aveau nici un motiv să-și dea acest nume. Intr'adevăr, cercetări amănunțite au arătat că sanscrita nu este nici decum „mama" limbilor europene, ci toate limbile amintite provin împreună dintr'altă limbă dispărută, căreia i s'au dat diverse nume: *ario-europeană*, *indo-europeană*, *indo-celtică*, etc. Germanii preferă termenul, măgulitor pentru ei, de *indo-germană*. Din punctul de vedere istoric, nici una dintre aceste numiri nu este corectă. Trebue însă adoptată una, oricare, pentru ca toată lumea să se servească de aceiași termeni. Cea mai răspîndită numire este *indo-europeana*.

In orice, caz, a numi pe un German *Arian*, este același lucru cu a numi pe un Romîn *Francez*: după cum limba romînă și cea franceză se trag amîndouă din cea latină, tot așa limba ariană și cea germană au un strămoș comun, pe care nici un specialist nu-l mai numește astăzi *arian*.

De altfel a fost o mare greșală credința că limba vorbită de strămoșii Indienilor și Europenilor era „primitivă" și că i se pot deci aplica ideile noastre privitoare la originea vieții pe pămînt. Limba indo-europeană este, din potrivă, foarte evoluată, aproape tot atît de departe de o limbă „primitivă" cît sînt și limbile pe care le vorbim noi azi.

Imediat ce s'a răspîndit ideea unei limbi vechi comune, savanții și-au pus problema poporului care a vorbit-o și a locului pe care a trăit el. Atît prima cît și cea de a doua problemă nu puteau fi examinate decît de lingviști, deoarece despre oamenii care au vorbit indo-europeana nu se știa nimic în afară de datele obținute prin studiul limbii.

La început s'a considerat ca de la sine înțeles că patria primitivă a Indo-europenilor a fost Asia, pentru motivele arătate mai sus: se credea în anterioritatea sanscritei și se făcea legătură între datele lingvistice și spusele Bibliei. Abia pe la jumătatea secolului trecut a început să se enunțe teoria originii europene. Aceasta se bazează mai

ales pe prezența în diversele limbi a unor cuvinte care denumesc animale și plante nordice și pe absența mai multor nume de animale și plante sudice. Diferiți cercetători aleg diferite țări: unii au vorbit de Polonia și centrul Rusiei, alții de Romînia și centrul Europei, iar Germanii, din motive lesne de înțeles, preferă uneori peninsula scandinavică.

Trebue să remarc mai întîi că argumentele pe care se bazează această teorie nu sînt decisive. Absența unui cuvînt dintr'o limbă sau dintr'un grup de limbi nu este o dovadă hotărîtoare, căci nu presupune totdeauna dispariția noțiunii. Romînii au pierdut cuvîntul latin pentru *gîscă*, fără să fi încetat prin aceasta de a cunoaște pasărea. Absența numelor de plante și animale mediteraneene în limbile vorbite în centrul și nordul Europei nu dovedește neapărat că aceste limbi sînt băștinașe în regiunile unde le găsim: ele au putut fi importate din sud, pierzînd termenii pentru noțiunile pe care vorbitorii nu le mai întîlneau în noua lor patrie. De asemenea faptul că în India nu găsim un cuvînt indo-european pentru *brad* nu este o probă că Arienii n'au cunoscut, într'o patrie anterioară, copacul.

Un argument care a părut multă vreme hotărîtor este prezența cuvîntului *fag* în greacă, latină și germană. Cum fagul nu crește în Nordul Europei, și nici în Rusia, s'a dedus că limbile care au în comun acest cuvînt provin din centrul sau din sudul Europei. Dar în grecește *phegos* nu înseamnă „fag" ci „stejar" și nimic nu dovedește că înțelesul primitiv al cuvîntului nu era „arbore în general". Trebue să mai ținem seamă apoi de posibilitatea împrumuturilor: latina și germana au amîndouă numele fagului (*fagus* și *Buche*), dar nu este exclus ca una din cele două limbi să-l fi împrumutat de la cealaltă în perioada preistorică.

Rezultă din cele arătate aici că faptele lingvistice nu ne pot da o siguranță.

In perioada mai nouă a cercetărilor s'au amestecat în discuție alte două categorii de savanți: arheologii și antropologii. Cei dintîi au căutat să stabilească o legătură între obiectele de artă găsite în săpături și populația care le-a creat, iar cei de al doilea, examinînd craniile, au încercat să

precizeze de ce rasă au fost locuitorii diferitelor regiuni. Atît unii cît și ceilalți au adus în discuție și limbile. Apariția unor noi curente în artă trebuia să coincidă cu imigrarea unei noi populații, purtătoare a unei noi limbi, iar apariția unor noi tipuri de cranii (întovărășită adesea de noi rituri de îngropare) lasă și ea să se întrevadă o înlocuire a populației și a limbii.

Toate acestea însă nu ne arată cînd și de unde au venit populațiile de limbă indo-europeană în fiecară țară, dacă nu izbutim să stabilim exact care anume tip de cranii presupune prezența Indo-europenilor și care curent artistic le aparține acestora.

Sarcina de a aduce aceste preciziuni și-a luat-o nu de mult d. G. Poisson, antropolog francez, care a publicat volumul *Les Aryens, etude linguistique, ethnologique et préhistorique*, Payot, Paris, 1934. Bănuesc că autorul, specialist în antropologie, cunoaște bine acest domeniu. Nu mă pricep destul în arheologie ca să-mi dau seama cît de bine se orientează d. Poisson; în schimb în lingvistică pot să spun că se vede după anume erori foarte grave pe care le comite, și mai ales după îndrăzneala cu care afirmă în mod peremptoriu fapte pe care specialiștii de-abia dacă le prezintă sub formă de timide ipoteze, că în lucrarea d-sale se simte lipsa unei ucenicii lingvistice riguroase. Bine înțeles, ar fi cam mult să cerem cuiva să stăpînească perfect trei domenii atît de vaste și de dificile cum sînt lingvistica, antropologia și arheologia. O operă ca cea a d-lui Poisson, pentru ca să inspire deplină încredere, n'ar putea fi decît rezultatul unei colaborări a trei specialiști.

Dar greșelile de amănunt pe care le găsim în *Les Aryens* nu au atît de mare importanță încît să ne împiedice de a examina dacă metoda întrebuințată de autor este corectă. Dacă rezultatul acestui examen ar fi afirmativ, n'am avea decît să așteptăm continuarea cercetărilor, cu îmbunătățirea detaliilor, pentru a ajunge la rezultate indiscutabile.

Din nefericire, nu pot decît să afirm contrariul. Pînă astăzi nu există încă nici un principiu strict științific care să ne permită să stabilim o legătură sigură între craniile

din morminte, autorii obiectelor de artă și vorbitorii unei anumite limbi. Tot ce s'a afirmat pînă astăzi pornește din impresii, din intuiții și din păreri apriorice. Și este foarte probabil că nici odată nu se va depăși acest stadiu, pentru numeroase motive de tot felul.

Mai întîi, nu întotdeauna și peste tot cadavrele au fost îngropate. Cel puțin despre unele dintre populațiile de limbă indo-europeană știm cu siguranță că își ardeau morții. Și cum arderea distruge craniile, rezultă clar că putem găsi documente antropologice numai acolo unde supraviețuitorii au binevoit să ni le păstreze în pămînt. Prin urmare deducțiile făcute pe bază de studiu al craniilor sînt prin forța lucrurilor pline de lacune.

Lucru și mai important însă este chestiunea întrebuințării metodei comparative. Printre studiile privitoare la trecutul omului, lingvistica, deși foarte tînără, este una din cele mai bine dezvoltate, grație unei metode extrem de riguroase, metoda comparativă, care a dat rezultate excelente. Dar această metodă este întrebuințabilă în lingvistică numai grație unor împrejurări excepționale: semnul lingvistic, este arbitrar, el nu are nici un raport concret, în majoritatea cazurilor, cu obiectul pe care-l denumește. Nu este nici un motiv ca deschizătura pe care se intră în curte să se numească *poartă* și nu altfel. Dacă deci constatăm că nu numai în romînește se chiamă așa, ci și în franțuzește, *porte*, în italienește, *porta*, etc., singura explicație este că la origine strămoșii Romînilor, Francezilor, Italienilor, etc. au vorbit una și aceeași limbă, limba latină, care avea cuvîntul *porta*. O simplă coincidență este posibilă între un cuvînt romînesc și unul eschimos sau australian, dar pentru un mare număr de cuvinte, această coincidență este exclusă.

Ce e drept, există și împrumuturi de cuvinte de la o limbă la alta, și de la o familie la alta: noi avem cuvinte comune cu Turcii, fără ca limba romînă să fie înrudită cu cea turcă. Dar aceste împrumuturi sînt ușor identificabile, în majoritatea cazurilor, prin amănunte asupra cărora nu e locul să insist aici; împrumuturile nu se fac decît în anumite cazuri bine precizate și ele nu ating nici odată elementele esențiale ale limbii.

Urmează de aici că înrudirea între două limbi se poate dovedi în mod absolut sigur pe bază de comparație. Faptul a fost cunoscut specialiștilor în celelalte științe umane, ca folclorul, etnografia, arheologia, istoria literaturii, etc., care se zbat cu mari dificultăți în lipsa unei metode riguroase. Constatînd succesul metodei comparative în lingvistică, folcloriștii, etnografii, etc. au început să o aplice și în specialitatea lor, fără să bage de seamă, uneori, că altele sînt condițiile în care lucrează ei. Din faptul că acoperișul caselor este înclinat în Romînia și în Japonia, nu se poate deduce o înrudire primitivă a populațiilor din aceste două țări, căci aici faptul nu mai este arbitrar, el este impus de condițiile climaterice care sînt identice în cele două regiuni. Din faptul că subiectul unei povești romînești coincide cu acela al unei povești patagoneze nu reiese, iarăși, înrudirea între noi și Patagonezi, căci poveștile călătoresc și se împrumută foarte ușor: este destul ca un Spaniol să vină în Romînia, să audă o poveste, să se întoarcă în țara lui, pentru ca peste un număr oarecare de ani toată Spania să cunoască această poveste. Și este destul apoi ca un Spaniol să plece în America de sud cu povestea, pentru ca în curînd tot continentul s'o asculte. In acest timp, nici un singur cuvînt romînesc n'a ajuns în America.

Greșesc deci arheologii și antropologii care vor să rezolve problemele istorice prin metoda comparativă.

Limba este un factor care unește între ei membrii unui grup și mai ales îi desparte de grupurile celelalte. Intre un grup lingvistic și altul relațiile sînt foarte greu de stabilit. Arta este un factor internațional; știu bine că ea este influențată în oarecare măsură de psihologia poporului, dar iarăși știu că elementele artistice se împrumută totuși cu destulă ușurință. Prin urmare apariția unui nou curent artistic într'o regiune nu implică numaidecît înlocuirea vechii populații cu alta, ci poate pur și simplu să însemne că populația veche s'a arătat permeabilă la influența artistică a vecinilor. Un cîntec se răspîndește pe toată suprafața pămîntului, fără să se schimbe populația de nicăieri. Prin urmare transformarea olăriei nu dovedește înlocuirea, și mai ales înlocuirea totală a populației dintr'o anumită regiune.

Cît privește forma craniilor, este lucru știut astăzi de toată lumea că ea nu este unitară în nici o țară și că săpăturile nu ne permit să afirmăm că acum cîteva mii de ani situația era diferită. Nimic nu dovedește că a existat vre-o dată o rasă indo-europeană, înțelegînd prin rasă o grupare etnică definită prin anumite însușiri fizice. Prin urmare a face o distincție între cranii găsite în morminte, a le atribui pe unele oamenilor care vorbeau o limbă și pe celelalte unora care vorbeau altă limbă este o activitate neserioasă. Iată de ce o stabilire de raporturi între limbă, artă și forma craniului este exclusă.

Noțiunea de „indo-europeană" este o noțiune lingvistică și ea trebue utilizată numai în materie de limbă. Sîntem chiar în drept să ne întrebăm dacă a existat vre-o dată undeva un *popor indo-european* și o *patrie indo-europeană*. Vom avea motiv să dăm un răspuns afirmativ numai în cazul cînd faptele de limbă pe care le vom examina vor fi concludente în acest sens.

Indo-europeana nu este o limbă unică, sau, cel puțin, în epoca pe care putem s'o atingem noi prin reconstruire a formelor originale care stau la baza limbilor cunoscute din texte, ea prezintă importante diferențieri dialectale. Lucrul acesta a fost în chip strălucit demonstrat de marele lingvist francez A. Meillet, care a studiat din acest punct de vedere raporturile între diferitele limbi. Rezultatul poate părea uimitor: s'a constatat că fiecare limbă are trăsături comune, mai mult sau mai puțin importante, cu limbile care în perioada istorică îi sînt vecine. Astfel latina formează un grup cu celtica, și are asemănări importante pe de o parte cu greaca, pe de altă parte cu germana. Aceasta din urmă, la rîndul ei, are legături profunde cu celtica, și e destul de aproape de lituană și de slavă. Același lucru ne apare peste tot. Acolo unde există asemănări între două limbi fără atingere teritorială în epoca istorică, faptul a fost perfect explicat prin așa numita teorie a zonelor laterale: o inovație pornită de la centru s'a răspîndit spre periferie, fără să fi putut atinge toate punctele excentrice, dintre care unele păstrează deci

stadiul primitiv. Dar inovații comune nu există nicăieri în două limbi depărtate una de alta.

Ce rezultă de aici? Că dispoziția pe teren a limbilor pe care le numim indo-europene are șanse să fi fost de la început aproximativ cea pe care o descoperim la aurora istoriei. Că prin urmare s'ar putea foarte bine să nu fi avut loc nici o migrațiune importantă.

Fără îndoială, Grecii au coborît, în mileniul al doilea înainte de Christos, din nordul peninsulei balcanice înspre sud. Dar nimic nu dovedește că această deplasare urmează alteia mai dinspre nord. E probabil că Italioții vor fi venit din nordul Italiei, sau poate din Dalmația sau Reția. Despre Gali se afirmă cu destulă siguranță că patria lor anterioară a fost Germania de azi.

In felul acesta ajungem la ideea că diferitele populații care în perioada istorică vorbesc o limbă indo-europeană s'au desprins la epoci diferite din masa comună, pentru a se deplasa ceva mai spre periferie. Transpunînd lucrurile în epoca noastră și la noi în țară, ar trebui să presupunem că unele populații din Basarabia ar trece Nistrul și ar coloniza o parte din Ucraina. Că altele din Dobrogea s'ar instala în Bulgaria. Că Ardelenii ar ocupa o parte a Ungariei, și așa mai departe. Numai în felul acesta s'ar putea ca limba coloniștilor dintr'o regiune să prezinte inovații comune numai cu limba din regiunile vecine. Numai așa putem înțelege de ce populațiile de limbă indo-europeană ocupă regiuni compacte, fără spații alogene.

In adevăr dacă privim migrațiunile care s'au petrecut în perioada istorică, vedem că multe dintre popoarele desprinse din locul lor primitiv s'au pierdut în masa populațiilor cucerite, în așa fel încît n'au lăsat aproape nici o urmă lingvistică: e destul să pomenesc de Galii din Asia, de Vandali, de Franci, de Goți, de Normani, de Bulgari. Iar cînd năvălitorii și-au păstrat limba, îi găsim complect izolați de matca lor, așezați în mijlocul popoarelor de altă limbă: Ungurii, Turcii, etc. E posibil ca Indo-europenii să fi adus cu ei prestigiul unei civilizații superioare și o mai mare experiență de organizare, dar acestea n'ar fi de ajuns ca să ne explice dispariția aproape totală a tuturor populațiilor de altă limbă.

Trebue să mai avem în vedere un amănunt. Invaziile în perioada care ne interesează aici (de prin mileniul al patrulea pînă pe la sfîrșitul mileniului al doilea înainte de Christos) nu puteau fi făcute de populații prea numeroase. Nici mijloacele de locomoție, nici sistemele de aprovizionare nu o permiteau. Trebue să ne imaginăm o invazie ca o năvală a unei mici bande de războinici, care se bizue fie pe valoarea lor personală superioară, fie, mai probabil, pe un nou sistem de luptă sau pe instrumente necunoscute localnicilor. Victoria le dă stăpînirea asupra unei regiuni, unde ei devin clasa dominantă. Dar numărul lor mic nu le permite să deznaționalizeze populația băștinașă, adică s'o facă să-și schimbe limba; din potrivă, cuceritorii și-o pierd de cele mai multe ori pe a lor. Exemplele istorice abundă.

Unde se produce deznaționalizarea localnicilor? Numai acolo unde *cuceritorii sînt veniți din apropiere* și unde *cucerirea poate fi urmată de noi valuri succesive de imigranți*, care găsesc calea pregătită de conaționalii lor. Exemplul clasic în această privință ni-l oferă Grecia: încă în secolul al XII-lea înainte de Christos, după ce primele valuri cuceritoare ocupaseră și insulele și ajunseră pînă în Egipt, mai apar hoarde noi de Greci, cari coboară din nord. Așa dar, în perioada preistorică, ținînd seamă de împrejurări și de mijloacele de colonizare, trebue să admitem că invaziile urmate de deznaționalizare a învinșilor nu puteau avea loc decît în țările imediat apropiate.

Cînd ne întrebăm deci unde a fost patria primitivă a Indo-europenilor, ar trebui să precizăm: în ce epocă? Deoarece este foarte probabil că acțiunea de cucerire și de deznaționalizare a vecinilor n'a fost pornită cu un plan consecvent, într'o anumită perioadă, ci a avut loc la întîmplare, cu perioade de expansiune, urmate de altele de regres. De aici rezultă că nu poate fi vorba de o rasă în înțelesul antropologic al cuvîntului, deoarece diferitele popoare învinse s'au amestecat repede cu învingătorii, care, la rîndul lor, vor fi pierdut multe elemente, în regiuni părăsite unor vecini momentan mai puternici.

Cel puțin în faza actuală a cunoștințelor noastre, termenul de indo-european nu se poate utiliza în antropologie, și mai ales în politică, decît cu intenția precisă de a clădi pe o bază falsă.

AL. GRAUR

Inceputurile capitalismului în cele trei principate romîne*)

Progresele economiei de mărfuri până la 1829

Problema nașterei capitalismului în Romînia nu poate fi privită numai prin unghiul restrîns al formării primelor debuturi ale industriei moderne. Problema nu se poate reduce exclusiv la studierea acestor începuturi. Ivirea și extinderea economiei capitaliste sunt reprezentate printr'o lungă serie de prefaceri economice și sociale care au atins și revoluționat pînă în rădăcini toate relațiile economice și morale ale societății vechi. In urma acestor prefaceri și pe baza lor, s'a desvoltat industria, motorul final al desvoltării capitaliste.

Capitalismul n'a luat naștere direct din relațiile economice feudale. La baza lui se află economia de mărfuri, adică economia în sînul căreia bunurile produse sunt destinate a fi vîndute pe piață și nu consumate de către înșiși producătorii lor. Economia feudală este însă prototipul economiei naturale închise, în care schimbul de mărfuri e o excepție, iar satisfacerea trebuințelor producătorilor prin propriile lor produse, regulă generală.

Leagănul sistemului capitalist de producție, Anglia, a cunoscut o lungă desvoltare a schimbului de mărfuri pînă în momentul apariției industriei capitaliste propriu zise. Aceasta din urmă a luat ființă ca încoronare a unui lanț întreg de transformări economice și sociale, al căror fir fusese înodat de progresul continuu al circulației mărfurilor. Studiul începuturilor capitalismului în Romînia trebuie să pornească

*) Fragment dintr'un studiu asupra evoluției Romîniei moderne.

așa dar dela clarificarea transformărilor adinci provocate de progresul economiei de mărfuri în principate. Aceste prefaceri, referindu-se în primul rind la relațiile agrare de producție și la starea țărănimii reprezentind și astăzi 70% din populația țării, au constituit începutul problemei agrare în Romînia — problemă care a condiționat întreaga desvoltare ulterioară economică și socială a țării. Ele au fost numai prima verigă a unui uriaș proces de expropriere, ale cărui începuturi se situiază în ultimul pătrar al veacului al 18-lea, și a cărui semnificație (din toate punctele de vedere: economic, social, politic) a rămas fie neobservată de cei mai mulți dintre cercetători, fie neașezată în adevărata ei lumină.

Este falșă concepția, curentă in literatura sociologică romînească, potrivit căreia punctul de plecare al desvoltării capitalismului în Romînia ar fi fost pacea dela Adrianopole (1829).

„In privința acestui moment istoric — afirmă Zeletin — intîlnim un acord unanim între cercetătorii speciali: toți scriitorii care au atins această chestiune, fie și numai în treacăt, au învederat că încheierea tratatului dela Adrianopole înseamnă momentul cînd începe procesul de dizolvare a „vechiului regim" romînesc, pe ale cărui ruine se deschide „era nouă" burgheză de europenizare a „vieții noastre sociale".

In anul 1829 „procesul de dizolvare a regimului vechiu", adică a regimului feudal avea în realitate, în spatele său cîteva etape deja parcurse. De fapt, libertatea comerțului, acordată atunci principatelor romîne, n'a făcut decît să continue, să accelereze și să dea întindere unui proces general de transformare economică și socială, început mai de mult, și care evidențiase deja schimbări structurale fundamentale. Acest proces a produs ambianța necesară desvoltării capitalismului în țările romînești și a fost el insuși pricinuit de rapida desvoltare a economiei de mărfuri, cu deosebire în ultimele decenii ale veacului fanariot și în primele două decenii ale celui următor.

Intemeerea principatelor romîne ca formații politice independente se datorește căilor de comerț, importante în acea vreme, care străbăteau Moldova și Muntenia. In tot cursul desvoltării lor istorice, acestea din urmă au fost teatrul unui comerț mai mult sau mai puțin intens, condiționat de diferitele împrejurări politice și economice din țările înconjurătoare. Fapt este, că pe meleagurile moldovenești sau muntenești nu s'au putut desvolta centre importante de comerț ca în alte puncte ale Europei. Cauza a fost mai cu seamă năvălirile Turcilor și modificarea căilor de comerț internaționale survenită în urmă. Incît cu toate diversele perioade de înflorire a comerțului și a tîrgurilor, cu toată stabilirea unor oarecari legături de schimb între acestea și țărănime, despre o creștere mai amplă a circulației interne a mărfurilor și despre înmugurirea, iar ulterior desvoltarea economiei de mărfuri nu se poate vorbi, decît în secolul domniilor fanariote.

Cu toate că atît comerțul cît și circulația banilor au fost vechi în principate cît și acestea însele, totuși numai odată cu pătrunderea capitalului negustoresc grecesc din Fanar avîntul dat de acesta schimbului de mărfuri din principate favorizează întinderea economiei de mărfuri, devenind o pîrghie de transformare a relațiilor economice de producție. Căci nu orice comerț, orice schimb de produse denotă existența economiei de mărfuri. Numai atunci cînd circulația produselor prin schimb, a atins o atare treaptă, încît producătorii destinează în mod regulat o parte din ce în ce mai mare a produselor muncii lor schimbului pe piață, e semn că economia de mărfuri a început să se desvolte.

In tot cursul veacului al 18-lea, relațiile comerciale ale principatelor romîne cu imperiul otoman cresc fără încetare. Poarta are drept de monopol asupra exportului Moldovei și al Țării Romînești. Acestea sunt obligate să aprovizioneze în primul rînd Constantinopolul și imperiul cu animale și grîne, și numai după satisfacerea trebuințelor acestora, prisosul poate fi negociat celorlalte țări megieșe. Bogățiile în vite cornute, în oi, capre, cai, în miere, apoi o serie întreagă de produse animale (ca untul, săul, lîna, pieile, carnea sărată), însfîrșit grînele, sarea și lemnul, sunt bogății atît de mari pentru acele vremuri încît cu toate obligațiile față de Sultan, legături comerciale se sta-

bilesc cu Polonia, Austria, Prusia, Rusia, Franța și chiar Anglia.

In 1760 marele vizir amintește că „s'a obișnuit din vechime totdeauna ca toată mierea, ceara, untul, săul, lîna, pieile, carnea sărată, boii și alte vite pe care le produc Țara Romînească și Moldova... să fie cumpărate de acei negustori cari erau obișnuiți a-i duce la strălucita Poartă“ [1]).

Acum însă aceste produse sunt expediate de „precupeți greci, armeni și evrei în „Polonia, Ungaria, Germania, Veneția, Ragusa“. Un călător Boscovici, trecut prin Moldova în anul 1761, afirmă a fi fost „asigurat“ că într'un singur an au fost vînduți Sileziei 40 mii boi bine îngrășați. Acelaș călător vorbește de un export de 10 mii de cai, de 100 pînă la 300 mii berbeci, de 300.000 chile de grîu. Un singur comerciant a vîndut Constantinopolului 60.000 berbeci [2]). In 1759 se exportă lemne prin Galați [3])

Principatele erau cutreierate în lung și în lat de împuterniciți ai demnitarilor turci, numiți *beiliccii*, care, în loc de negoț, practicau pur și simplu *jaful* în vederea strîngerii produselor sortite a fi predate cămărilor *Porții*. Față de prețurile oferite de ceilalți negutători ei plăteau o treime sau o pătrime; luau tot ce le convenea și pe deasupra maltratau pe vînzătorii țărani.

Așa dar pe la mijlocul veacului al 18-lea, cea mai mare parte a exportului principatelor, consistînd în primul rînd din bogății animale, *este fructul unei întinse campanii de rechiziții forțate și violente*, organizate de negustorii turci și de agenții lor. Țărănimea, silită prin mijloace violente să-și „vînză“ o parte tot mai mare din vite, grîne, unt, miere etc., este astfel atrasă *forțat* în procesul de circulație al mărfurilor.

In acelaș timp are loc în principate tot mai mult expansiunea comercială a Austriei. Negoțul prădalnic al beilicciilor constitue un mare obstacol în calea negustorilor doritori de a exporta produsele Moldovei și ale Munteniei în altă parte decît Turcia. Cu aceste interese ale Austriei coincid și tendințele politice ale Rusiei, ajunsă cu planurile ei anexioniste la granița Moldovei. Astfel se explică cum, în tratatul de pace dela Cuciuc-Kainardgi (1774), aceste puteri impun limitarea dreptului negustorilor turci de a intra în țările romîne, urmînd ca beilicciii să preieie „zahareaua“, adică animalele, grînele, într'un cuvînt hrana cerută de Poartă, la granițele principatelor.

1. N. Iorga: *Istoria comerțului romînesc*, vol. II, pag. 45.
2. *Uricariul*, XIV, pag. 289.
3. N. Iorga: *o. c.* pag. 48.

Rusia n'avea în această perioadă interese comerciale în principate. Ea urmărea însă slăbirea influenței turcești pe orice cale. Totodată diplomația rusă a fost mînată de intenția de a cîștiga simpatia clasei boerești, adînc nemulțumită de infiltrarea comercianților turci. Intr'o anafora către Poartă din anul 1774, boerii moldoveni cer ca turcii să nu se poată așeza în țară, „să nu fie volnici a avea cifilicuri [1]), case, tamazlîcuri [2]) în țară — nici să împartă bani înainte pe lucruri de negutătorii“ [3]).

Indiferent de mobilurile ei, presiunea exercitată de Rusia și Austria după pacea dela Cuciuc-Kainardgi a început să elibereze circulația de mărfuri din principate de marea povară a prădăciunilor beilicciilor. Obligația de a îndestula cu prioritate nevoile Țarigradului rămîne mai departe în sarcina principatelor. Strîngerea nu se mai execută însă de către agenții lui Casapbașa, starostele casapilor din Constantinopole, ci de către domni prin intermediul boerilor sau al marilor negustori.

Indepărtarea beilicciilor a însemnat o importantă etapă în desvoltarea economiei de mărfuri a principatelor, în special, a Moldovei. Următorul document ne clarifică pe deplin în această privință. In anul 1775, domnul moldovean Gr. Alex. Ghica întărește lui Sandu Panait, sulger, deci boerului însărcinat cu administrarea cămarei domnești și tovarășilor lui, dreptul monopolist de a cumpăra pe an, între Sf. Gheorghe și 20 Iunie, *50.000 de oi*, spre a le trimite la Țarigrad, după ce (afirmă domnul) a isbutit să mai oprească a mai veni casapbașele împărătești *cu bostangii* și beiliccii, „cari viind aici nu puțină risipă și călcare făcea locuitorilor intrînd în turmele lor și alegea cele mai bune oi și le lua *in silă* plătind cu *prețul ce vrea*,

1. Cifilic — moșie.
2. Tamazlîc — fermă de creștere a animalelor.
3. *Uricariul*, vol. VI pag. 422.

Osebit de cîte alte groazi ce trăgea locuitorii și morți ce se făcea de către dînșii și paguba ce făcea goștinii, și punea oile pe a cui moșie *vrea* și călca și strica fînațurile și țarinele pe unde trecea, și ține și odăi[1]) în silă pe moșii *neplătind* nimic stăpînilor moșiei, aducînd multă păgubire... atît locuitorilor cît și vistieriei".[2]).

Sulgerul căpătă monopol pentru intervalul de timp arătat, trimițîndu-și oamenii în diferitele ținuturi, înjghebînd o adevărată *companie de export*. Condițiile de achiziționare a oilor nu mai îngăduie jaful din trecut. Prețul oilor țurcane e rînduit de domnie. Oile se iau fără miei, iar cu miei dela „cine va voi să vînză cu *voia*, cu *tocmeala*, ce se vor putea *tocmi* cu dumnealor". Nu se vor lua țapii și dulăii, decît conform învoielii, „*pe cari îi vor da ciobanii și nu cari or vrea ei*". In trecere oile să nu fie ținute cu sila pe moșii, ci „cu *învoială* cu stăpînul moșiei". Țarinile să fie ferite, căci orice pagubă va fi plătită și se va pedepsi. După trecerea termenului sus numit „să fie *volnic* fiește carele oricine va vrea să cumpere oi, pentru neguțătoria lor, după cum se *vor putea tocmi* cu vînzătorii".

Acest hrisov indică schimbările ce se petrec în caracterul comerțului moldovenesc: *a) tendința de a pune pe picior de egalitate (lucru inerent schimbului liber) pe producătorii vînzători; b)* curățirea acestui comerț de o seamă de îndatoriri feudale, impuse cu sila, prin trasformarea lor în *servicii bazate pe relații bănești*. Prefacerea aceasta nu s'a realizat bineînțeles dela o zi la alta. In măsura progresării ei, s'a mărit din ce în ce mai mult cîștigul bănesc căpătat de boeri prin vînzarea produselor lor. Imboldul de a produce pentru schimb, pentru piață și-a făcut drum larg în agricultură.

Pe cînd în Moldova oprelîștea beilicciilor a fost radicală și eficace, în Muntenia în cursul încă a două, trei decenii incursiunile acestora continuă aproape regulat.

Vecinătatea imediată cu Rusia și protecția directă a acesteia au favorizat provincia moldoveană. Zece ani după

1. „Odăi" însemna în limba de atunci locurile în cari erau ținute animalele pe moșii.
2. Ghibănescu: *Surete și izvoade*, I pag. 282-83.

pacea dela Cuciuc-Kainardgi, sultanul Abdul-Hamid repetă domnului moldovean printr'un hatișerif îndatorirea casapbașei de a lua în primire oile moldovene dela granițile țării[1]). Asemenea el amintește domnitorilor obligația de a satisface trebuințele de lemne ale Porții, „valoarea ca și transportul (lemnelor) trebuind să fie *plătite peșin*" și enunță principiul că atunci cînd se va cere locuitorilor ambelor regiuni strădanie și muncă, să li se dea *leafa obișnuită fără scurtare și fără șovăială*".

Toate documentele timpului aduc mărturie că Moldova spre deosebire de Țara Romînească s'a bucurat într'o mai mare măsură de interzicerea amestecului beilicciilor în comerțul ei intern. Acestei împrejurări, i se datorește desvoltarea mai rapidă a economiei de mărfuri în Moldova, cît și faptului că porturile dunărene muntene au fost transformate în raiale turcești, pe cînd Galații a progresat neîntrerupt în ultimele decenii ale secolului, devenind un centru important de tranzit comercial pentru întreg Orientul Europei. Atît prefacerile raporturilor agrare dintre boieri și țărani, cît și viața politică a principatelor, au fost adînc influențate pînă în primele decenii ale secolului trecut de această diferență de stadiu în evoluția economică a celor două țări.

Expansiunea comercială a marilor puteri europene pătrunde progresiv în principate în cursul ultimelor decenii ale veacului fanariot și în primele decade ale secolului următor. In 1782, un reprezentant al Austriei se plînge Porții contra interzicerii unei cumpărături de cai. „Este de notorietate publică — spune el — că (în provincii) comerțul de cai, pe care-l fac particularii, e foarte *considerabil*", și că „puterile străine cumpără cai numeroși de remontă pentru cavaleria lor"[1]).

1. *Ibid*, pag. 285.
2. „Deoarece sunt cunoscute nedreptățile și asupririle ce se întimplă cu ocazia cumpărării oilor de către oamenii starostelui casapilor (din Constantinopol), acest fel de cumpărare a oilor este desființat; deoarece însă e nevoie ca locuitorii Constantinopolului să fie aprovizionați de principatul, aflat sub protecția noastră, supușii ambelor țări, cari doresc să-și vînză oile, să le vîndă negustorilor la prețurile curente, iar domnitorii să aibă grijă să nu fie cășunată procurarea lor măritului nostru tron". (Hurmuzachi: *documente* vol. VII, pag. 424).
3. *Ibid* pag. 358.

Intr'un hrisov din 1784, domnitorul moldovean Alex. Mavrocordat, acordînd un privilegiu unor negustori armeni pripășiți din Austria, afirmă că aceștia „prin activitatea comerțului *măresc* agricultura" și că „e cunoscut că nu puțin folos aduc locuitorilor acestor țări, prin acea că *măresc* cu plăcere *prețul* animalelor și altor lucruri". Diferite avantagii sunt acordate acestor negustori. Spiritul de cîștig a pătruns aît de adînc printre boerii moldoveni, incît aceștia încheie învoeli fictive de arendare a pășunilor lor cu vecinii sau răzeșii megieși, în vederea obținerii unor prețuri de arendă mai ridicate din partea negustorilor străini, pentru pășunatul vitelor pînă în clipa trecerii acestora peste graniță.

In perioada 1780—90, comercianții austriaci fac mari planuri cu privire la ținuturile romînești. Se înjghiabă un început de trafic naval prin Galați către Cherson. Galații sunt astfel caracterizați de un consul în 1783: „este un oraș mare... are cel mai bun port al Dunării și șantier, în care se fabrică neîntrerupt nave comerciale, iar acum cinci ani s'au fabricat două de 60 de tunuri".

In afară de vite se exportă din principate cantități importante de sare, lînă, unt, miere, grîne. In anul 1794, paharnicul muntean Hagi-Moscu vinde unui negustor austriac 7 milioane de ocale de sare [1]). Magazine sunt închiriate în acest scop la Siștov pînă la sosirea vapoarelor pe Dunăre [2]). Export important de lînă se face în acelaș timp spre Germania, pomenindu-se de comercianți, cari fiecare în parte traficau 80 pînă la 100 mii ocale. Cantități mari se trimit și în Transilvania [3]). Lemnele deasemeni constitue o mare bogăție în această vreme. După cererea Porții, domnul moldovean pune să se strîngă în 1703, 15000 de trunchiuri mari și 30.000 mijlocii, pentru a servi la întărirea cetăților Bender și Ismail [4]). Precum se vede exploatarea lemnelor capătă proporții importante, iar transporturile spre Galați sporesc neîntrerupt.

In notele sale de călătorie, Wilkinson a însemnat o serie de date foarte instructive asupra stadiului desvoltării

1. *Ibid* pag. 417, tradus din limba germană.
2. *Ibid* XIX, pag. 417.
3. *Ibid* pag. 737.
4. *Ibid* pag. 635.

economice a principatelor în anii 1814—18. Producția de grîu e apreciată la 10 milioane chile. Wilkinson vorbește de un export către Constantinopole, provenit numai din Moldova de 1.500.000 chile de grîu, ceeace reprezintă un progres apreciabil în comparație cu expedițiile efectuate cu cîteva decenii mai devreme [1]). Față de cele 50.000 de oi datorate cu 40 de ani înainte, el remarcă trimiteri anuale de oi către Poartă de cinci ori mai numeroase, anume de 250.000 de capete. In categoria produselor nelibere la export în virtutea obligațiilor față de imperiul otoman, el pomenește de vînzarea a 3 mii de cai. Apreciază exportul de lînă, care e liber fiind îndreptat spre Austria și Germania, la 40 de mii de chintale, de cîte 44 ocale, adică 1.760.000 de ocale [2]).

Datele culese și expuse de N. Iorga, în introducerea la vol. al zecelea al colecției de documente Hurmuzachi, indică pentru anul 1822 un *export de boi în Moldova de 32.000 capete (către Turcia, Germania, Austria, Polonia, Rusia). In acelaș an un export de unt de un milion ocale, de său de 2.500.000 ocale, de brînză de 1.500.000;* asemenea: *un export de lînă* de 2.220.000 de ocale în 1820, trei milioane, după altă socoteală. Muntenia exportă 22 milioane ocale de sare în 1822, din care 10 mil. Turciei, Moldova 8 mil. Se pomenește de un export de 50 de mii de porci, de 800.000 de piei de iepure (1822), de ceară ajungînd la 450.000 de ocale pe an, de cai atingînd cîteodată cifra de 40.000 de capete.

E dela sine înțeles că asemenea cantități importante de produse nu s'au putut scurge din principate pe *calea schimbului* decît în baza desvoltării producției de mărfuri.

Pătrunderea capitalului industrial apusean, prilejuită de încheierea tratatului dela Adrianopole, care a pus capăt subordonării exportului principatelor voinței imperiului otoman, a găsit deci agricultura, ramura principală de producție, *deja orientată asupra schimburilor pe piață.*

Progresele economice ale principatelor ar fi fost mult mai însemnate, dacă în afară de considerația înlăturării

1. Pentru anii 1782—83, boerii munteni soc tese a fi trimes Țarigradului 1.182.100 chile de grîu. (Ureche Ist. Rom. Vol. I, p. 27).
2. N. Iorga: *„Ist. Rom. prin călători"*, III pag. 102—103.

beilicciilor (în Moldova) și temperării lor (în Muntenia), cererile turcești n'ar fi echivalat deseori cu o istovire și o secare a forțelor de producție ale celor două țări.

Desele războae dintre Ruși și Turci precum și perioadele de ocupație ale celor dintîi, au contribuit deasemenea la repetata devastare a chiar izvoarelor producției agrare.

In 1795, în urma precedentului războiu ruso-turc, a unei recolte proaste și a cererilor neschimbate ale Porții de a se furniza aceleași contingente de produse, țărani moldoveni și munteni dospeau pîine din coaje de copac și puțină făină [1]. Iar domnul, boerii și marii negutători pămînteni, pentru a nu-și trage pe cap urgia Turcilor, cumpărau de aiurea cantitățile de hrană cerute, ceeace denotă dealtfel și mijloace bănești importante de care ei dispuneau în timpul ocupației rusești dintre 1806—12, consulul francez acreditat în Muntenia raportează (în 1808):

„Nu există vexațiuni asemănătoare celor exercitate la țară de către ispravnici, zoriți de Divan și Ipsilante și de către ordinele suverane ale Rușilor. Nu e zi, în care să nu găsesc la ușa mea sau la cea a cancelariei mele, cîte zece țărani valahi, plîngînd și implorînd în zadar ajutorul meu. Inecările din Nantes n'au fost mai crude ca mijloacele întrebuințate pentru a se stoarce dela acești nenorociți ultimul lor *vițel*, ultimul lor *miel*, ultima lor *găină*. Oameni, cu totul demni de încredere mă asigură că aceștia sunt puși la tortură la aceiași presă, piciorul bărbatului alături de piciorul femeei, pînă ce vor fi mărturisit și predat ceeace se cere“ [2]).

Luînd în considerație că în acest timp majoritatea bogățiilor agrare era *încă* [3]) în mîinile țărănimii, pot fi socotite daunele grave suferite de forțele productive ale

1. Hurmuzachi: *o. c.* XIX pag. 734. Turcii cerind cu insistență zahereaua obișnuită, este cuprinsă și preoțimea în obligația de a livra produse. Ea opune rezistență și conducătorii preoților de jos sunt arestați.

2. *Ibid*, XVI pag. 834. E interesant de notat, că precum diferitele categorii de boieri căutau sprijin în vederea promovării intereselor lor economice și politice la diferitele puteri, unii la Turci, alții la Ruși, ceilalți la Austriaci sau chiar la Francezi precum dovedește și această mărturie a consulului francez, tot astfel procedase țăranii. Indreptarea în cazul de față către consulul francez e plină de tilc. Faima revoluției franceze pătrunsese în principate, iar țăranii au fost desigur îndrumați către dînsul de „oamenii cu totul

țărilor în urma desului tratament prădalnic, exercitat de Poarta otomană și de armatele rusești. Cu toate aceste condiții vitregi, stimulată de economia de mărfuri producția principatelor a săvîrșit importante progrese.

Sporul exportului a favorizat în mod automat circulația internă de mărfuri. Incă din anul 1743, Const. Mavrocordat, în așezămîntul dat țării Moldovei, ordonă o serie de serie de dispoziții tinzînd a garanta o oarecare libertate și siguranță comerțului intern. „*Tîrgurile să fie volnice și slobode* la orice fel de negoț și ori și cine cu care vrea să se hrănească neoprit să fie“ glăsuește un pasagiu din acel așezămînt [1]).

Aruncînd o privire generală asupra desvoltării negoțului intern, se evidențiază constatarea că piața interioară a principatelor s'a lărgit într'o proporție mult mai redusă decît ne-am fi putut aștepta, luînd în considerație intensitatea legăturilor comerciale exterioare. Chiar către sfîrșitul secolului al 18-lea, cele mai multe tîrguri nu sunt decît niște sate mai mari, așezate pe marile drumuri, avînd o „moșie“ hărăzită printr'un pitac domnesc, „tîrgoveții“ fiind totodată scutiți de obligațiile de clacă, datorate de locuitorii de rînd de pe celelalte moșii boerești. In Suceava unul din centrele importante comerciale ale Moldovei, se pomenește înainte de anexarea Bucovinei, de „lipoveni, căldărari, ciobotari, opincari, tălpărari, sărari, olari, sticlari, pâscari și pitărițe, care cu făină sau cu alte legumi“ [2]). Inșiruirea acestor meserii denotă înnodarea unor legături de schimb între țărani și începuturi de așezare orășănească. *Incuviințările ținerii de iarmaroace pe moșii, acordate de domnitori tot mai des cu cît ne apropiem de sfîrșitul veacului fanariot, arată creșterea cumpărăturilor făcute de*

demni de încredere“, despre cari el vorbește, și cari reprezentau primele elemente progresive burgheze din principate.

3. Mult mai tîrziu, în 1883, dintr'o recoltă de cereale din Moldova de 419.111 chile, 63,9 % adică 267.380 chile erau produse de săteni, iar din cea a grîului de 92.637 chile abia 51 % reveneau exploatărilor moșierești. Asemenea în anul 1840, din numărul total de 674.280 de oi, 534.790 capete aparțineau sătenilor, iar din cifra totală de vite cornute de tamazlîc și de hrană de 245.301, erau în stăpînirea țăranilor 195.512. (C. Sturza-Scheianu, Acte și Legiuiri volumul III).

1. C. Sturza-Șcheianu, *Acte și Legiuiri*, vol. I, pag. 19.
2. N. Iorga: *Ist. Com. Rom.* vol. II pag. 25.

țărănimea iobagă. Aceste cumpărături rămîn însă cu mult inferioare mijloacelor bănești ce treceau prin miinele serbilor, ca o urmare a produselor vărsate de ei pe piață. Veacul fanariot a fost un veac de cumplită spoliere pentru țărănime. Nu atit datorită faptului că pe tronurile principatelor s'au perindat domni de neam străin, precum se vede a se interpreta în unele tratate de istorie, cît din pricina desvoltării producției de mărfuri într'un amalgam de condiții istorice, care în loc să ducă la sfărimarea vechei structuri feudale a agriculturei, au determinat în fond o adaptare a acesteia la noile împrejurări, povara suportată de țărănime devenind incomparabil mai grea. Iobăgimea nu s'a putut folosi decît de o minimă parte din cîștigul bănesc obținut prin contactul cu piața care vrînd, nevrînd i-a fost impus. Astfel se explică diferența dintre caracterul importului și al exportului principatelor din această vreme. Produsele exportate erau în marea lor majoritate vărsate de țărani pe piață precum se va vedea, numai către începutul veacului al 19-lea au început boerii să facă agricultură pe cont propriu. Importul era aproape exclusiv format din obiecte de lux, destinate diferitelor trepte boerești și comercianților mai avuți. El era mult redus în comparație cu exportul. In 1814, suma de bani intrată prin export era de *patru ori* mai mare ca cea eșită prin import [2]). Spre sfîrșitul veacului al 18-lea și la începutul celui următor, consulii puterilor străine se exprimau în mod pesimist cu privire la posibilitatea plasării in principate a unei cantități de mărfuri mai însemnate, evidențiind caracterul limitat al importului. In schimb ei remarcau în mod unanim cantitățile bogate de materii prime, alimentare și industriale, care ar putea fi canalizate către țările lor, pe calea înfiripării de legături comerciale.

Intîrzierea centrelor de negoț interne în raport cu progresele săvîrșite de comerțul exterior al principatelor, reflectă împiedicarea desvoltării extensive și intensive a pieții interne, ca o urmare a înăspririi regimului de încătușare feudală a masselor țărănești în timpul domniilor fanariote. In mod excepțional, o desvoltare relativ rapidă au avut numai trei orașe: Bucureștii, Iașii și Galații, primele două ca centre de viață ale domniilor și ale marilor boeri, cel din urmă ca port înfloritor, concentrînd o bună parte din tranzitul comercial al Europei răsăritene și dunărene.

ION C. ION

2. Asupra acestei chestiuni revenim pe larg în continuare. G. Zane: „*Economia de schimb în principatele romîne*", pag. 79.

Cronica literară

N. IORGA: Sfaturi pe întunerec

Adunarea în volum a cuvîntărilor la Radio ale d-lui N. Iorga, aşa de frumos intitulate *Sfaturi pe întunerec*, nu este un prilej de a învedera încodată marele talent de prozator combativ şi de memorialist al conferenţiarului. Talentul acesta e legat de ideile pe care le exprimă şi ideile acestea se despart adesea nu numai de ale noastre, pe care voim să le socotim neglijabile, dar în chip vădit de opiniile generaţiei noastre ca să ne exprimăm astfel.

Ca să studiem personalitatea d-lui Iorga (şi nu e locul aici) ar trebui să facem tabloul acestor idei, să determinăm odată atitudinea sa faţă de problemele acestor decenii, contribuţia spre înaintare sau oprirea în loc a unor tendenţe. Insă aceasta n'o putem face, fiindcă acţiunea d-lui Iorga se desfăşoară cu mai multă vigoare ca oricînd şi fiindcă e imprevizibilă şi, însfirşit, fiindcă nici vorbă, ar trebui nu numai să determinăm, dar să şi discutăm această atitudine. Pe de altă parte însă, discutând se poate să nemulţumim şi pe unii şi pe alţii. Unii ar dori să dezaprobăm, alţii să aprobăm şi în toiul discuţiunii s'ar pierde seninătatea necesară pentru înţelegerea singurului lucru pe care voim să-l dovedim: talentul d-lui Iorga. Să-l dovedim, se poate să fie cam exagerat, căci puţinii iniţiaţi îl cunosc, în tot cazul se poate să nu fie de prisos, deoarece orice cult mai întins se oficiază fără documentaţia necesară. Totuşi, alegînd cîteva exemple de proză, pentru valoarea lor literară, nu vom putea înlătura ideile din ele. Le vom descrie, deci, aşa cum sunt, pentru înţelegerea lucrului, fără a încerca să discutăm aceea ce poate nu este de competenţa noastră.

In câteva şedinţe consecutive, conferenţiarul a vorbit, în 1931, despre „Noua Direcţie în învăţământul românesc". Despărţind cuvântarea de împrejurările ei, lucrul pierde mult din semnificaţie. D. Iorga era ministru al Educaţiunii publice şi Preşedinte de consiliu, adică era o persoană care putea să facă ceeace spunea. Glasul său aci moale, alintat, aci grindinos, cu petulanţa sa ghicită de „ascultătorii... cei nevăzuţi" suna altfel decît acel al unui teoretician întîmplător. Ascultătorii erau fără îndoială învăţătorii, părinţii, elevii, toţi cei direct interesaţi în acea chestiune. D. Iorga nu venea cu vocea egală, oficială, a omului politic să expună un program uscat, ci cu instrumentele sale oratorice de zile mari îşi revărsa toate candidele entuziasme, toate indignările, chiar toate resentimentele, cu acea spontaneitate plină de savoare care-i este caracteristică. Cu dreptul pe care i-l dă o îndelungă dragoste a opiniei publice, îşi arăta într'un plastic humor ciuda de a fi ajuns aşa de tîrziu la locul unde putea fi folositor: „... patruzeci de ani cu mîinile legate am văzut această operă de ruină... Eu nu am venit la ministeriu, — cînd a sosit aşa de tîrziu pentru mine ceasul în care pot înfăptui ceva, atunci cînd atîţia alţii cari nu pot înfăpui nimic s'au găsit în locul unde astăzi, cu trudă şi în faţa unor duşmănii neleale şi nemeritate, caut să aduc schimbări de lucruri pe care foarte multă vreme le-am avut în conştiinţa mea — eu nu am venit la Ministeriu cu improvisaţii..." Sincerul dispreţ pentru predecesorii săi arătat în public, mărturisirea mizeriilor ce credea că i se fac, aerul acesta de pofidă şi onestitate, mobilitatea sufletească extremă acolo unde suntem obişnuiţi a vedea rigiditatea prudentă, erau de natură să facă bucuria literară a ascultătorilor. Această bucurie trebuia să crească îndată ce, cu un spirit de confidenţă totală a preferinţelor şi antipatiilor sale, d. Iorga începea să polemizeze pe de o parte cu proprii săi subalterni şi să deschidă înaintea ochilor noştri uimiţi tabloul unei şcoli idilice. Şcoala primară i se părea „o fabrică de coconaşi", directorii nişte răsplătiţi pentru servicii politice. Era prudent să fie astfel dela început speriaţi oamenii şcoalei spre a face apoi front comun? Nu ştim. Dar din punct de vedere literar e admirabil. Polemica se naşte acolo unde

spiritul critic s'a deșteptat peste automatismul din noi acolo unde ideea pierde orice prudență.

Ne îndoim și de putința de a preface printr'o simplă lege un grajd într'un muzeu și probabil d. Iorga cel dintîiu a fost cel dezamăgit. Dar puterea de viziune rămîne cu atît mai valoroasă: „Eu doresc o școală cu cerdac de jur împrejur, în care copiii să poată alerga și în recile zile de iarnă, doresc o școală împodobită cu scoarțe, cu covoare, cu tot ceeace produce lucrul de mînă, așa de ales, al femeilor din sat; o doresc împodobită cu tablouri, cu icoane, cu portrete, nu ale ministrului, ci ale oamenilor de ispravă de acolo din sat, ale bătrînilor satului, etc." „Cînd voiu intra în sat, să văd școala în mijlocul celor mai frumoase grădini". Dela școala primară, d. Iorga trece iarăș polemic la „pretenția de gradul al doilea" adică liceul, combătîndu-și împotrivitorii cu vehemență: „Acelora cari critică, n'am pretenția de a li se închide gura, căci gura omului numai pămîntul o astupă, ci am numai intenția de a li deschide puțin mintea. Fiindcă răutatea este pe trei pătrimi neînțelegere și numai o pătrime în adevăr răutate. O anume inocentă prostie ascuțită se numește răutate". Oratorul vorbea de „parasiții" școalelor și amenința limpede; „peste cîtăva vreme o să am inspectorii mei". Erau idei bune și intenții și mai bune în programul d-lui Iorga. Frica de încărcarea cu prea multă carte a minții copiilor, pe care o împărtășesc mulți pedagogi putea măcar să mire la un om care știuse să muncească fără să se îmbolnăvească din asta. Un lucru e hotărît. Deși o personalitate poate să educe o epocă, nimic nu se face fără concursul tuturor și fără o anume evoluție. Schimbarea programelor e un lucru în sine indiferent. Cu mai multă latină nu devine elevul latinist, cu multă morală, nu devine om de treabă. Indeamnă un școlar să citească. Va protesta părintele lui, vor protesta celalți profesori că li se ia timpul de învățătură copiilor. Suntem o țară cu spaima oricărui efort. La ce ajută legea? Pune un director să împodobească școala. Ori are un mare simț artistic și atunci nu va rămîne mult timp director, ori n'are și va face din școală un bîlciu. Mediul face școala și școala mediul, dar interdeterminațiunea lor e lentă. Ca să crezi altfel trebue să

fii un optimist, un poet. Poet era d. Iorga și asta ridică valoarea viziunilor sale: „Școala de meserii trebue să fie ca un roiu de albine harnice. In loc să se audă cum se recită lecțiile înaintea profesorului sau cum scirțiie condeiul pe hîrtie pentru a face o temă frumoasă, să se audă necontenit, în fiecare moment, ciocanul care lovește pe nicovală, uneltele care taie lemnul". Ideea de a da noțiuni de meserii liceenilor n'avea de ce fi rea. N'o discutăm dar constatăm eșuarea ei. De ce? Intr'o țară fără prea mari aptitudini intelectuale, vrem să spunem fără voința de a le desvolta, se văzuse tineri care făceau mai cu plăcere potcoave și ciocane. La rîndul lor meseriașii erau înspăimîntați. Cînd intelectualul ajunge să-și dreagă singur instalația electrică s'a dus orice putință de cîștig pentru meseriașul romîn și așa mizer. Și totuși viziunea d-lui Iorga era frumoasă: „Să se facă în anul întîiu puțină croitorie: să nu vină elevii cu coatele găurite și genunchii rupți; în al doilea an să se facă puțină cismărie, etc." Personalitatea d-lui Iorga e făcută din sincerități și viziuni de acestea și uneori din nevinovate cruzimi de care sunt adesea capabili oamenii de mare talent. Cuvîntarea *Optimism moral* trebue repusă în timpul ei. Statul trecea printr'o mare criză financiară și se vestea că salariile nu vor mai putea fi plătite, decît poate pe jumătate. Sunt mii de inși care trăesc numai din salarii și numai aminarea plății lor îi umple de îngrijorare. Injumătățirea salariilor însemna pentru mulți mizeria cea mai cruntă. Un cetățean al unei țări victorioase, al unui stat etern, nu poate înțelege excesele de prudențe financiare potrivite pentru indivizi și erau de aceia care dovedeau că neplata salariilor, desființînd circulația monetară ar fi ruinat și comerțul. Nu discutăm, încăodată, mai ales că s'a renunțat la acea nefericită formulă. Voim să arătăm numai în ce condițiuni ascultau mii de inși la Radio cuvintele d-lui Iorga care-și luase greaua însărcinare de a comunica funcționarilor ruina lor. Vorbele sale erau împunsături reci de sabie, însă ce curaj, și ce stil: „Statul se găsește în mare încurcătură... Să retragem Statul de unde n'are ce căuta (adică dela plata salariilor). Toată această suferință de astăzi nu e nimic pe lîngă ceea ce am răbdat... Soluția

greutăților de astăzi să o căutăm cu mîna întinsă?..." Oricare altul ar fi fost pe loc urît pentru acest curaj. D. Iorga este însă iubit, fiindcă se vedea că comunică soluții ce nu erau ale sale, și fiindcă vibrația glasului său, dovedea ea însăși că oratorul disperă singur de ceeace spune. Suflet de o mare sensibilitate, de unde și susceptibilitate, reacționînd prin elanuri lirice, d. Iorga nu e mulțumit niciodată de prezent. In preferințele sale e un amestec curios de patriarhialitate și viitorism, dozat după temperatura momentului, uneori intr'un chip neconvingător, dar totdeauna cu o plastică a simpatiei și vehemenței extraordinară. Puterea de emoție momentană cucerește. Iși aduce aminte cum „colegele noastre, unele-și păstrau cosițele, după care au bătut atîtea inimi, acum îmbătrînite" și deodată devine un mîndru retrograd partizan al „mustăților și bărbilor firești". Osîndește naționalismul exclusiv, intolerant și năvalnic, plin de alarma unui părinte iubitor dar de modă veche, aleargă ca Rector, la căminele studențești și găsește „amestecături de sexe, o murdărie fără păreche", fete care nu încercau să-și pieptene „cît păr își mai suportau pe bietul lor cap zăpăcit de o existență sub-omenească". Acum, cînd nu mai e la guvern, își aruncă la trecut, visător, toate încercările sale de faptă: „cînd eram minisru..." Retrograd cu fetele tunse, e juvenil și în acord cu copiii cînd fulgeră pe „bucherul, premiant sau ba". Și ultima însărcinare activă i s'a luat și totul cade în domeniul trecutului: „Cînd, ca rector..." Trece pe străzi și iritat de prefaceri, oftează după Bucureștii de altădată. Arhitectul care a mutat Turnul Vavilonului pe locul unde fusese case de boieri i se pare „țicnit". Și totuș, privind cu coada ochiului, nu-și poate reprima o anume plăcere în care își varsă și paraponul: „...zgîrie-nori, cari au uneori, cu tot stilul practic de azi, care nu îngădue niciun ornament și dă doar fațade goale străpunse de răsuflători mărunte, o oarecare linie". E doritor de „bine" și în literatură. Prezentul îl nemulțumește. Cutare scriitor e „ghidușul cu vorbe urîte și cu mișcările de dănțuitor prin seraiuri", d. Blaga îi place cu lucrurile vechi care nu ne mai plac nouă și-l descoperă cu o „filosofie falșă". Ii repugnă poezia fără legături logice, adică mallarmeismul, însă crede că Paul Valéry n'ar fi dintre

poeții fără „sănătoase învățăminte". El e un om „onest". Judecăți drepte sau curioase, prejudecăți sau entusiasme tinere totul îmbracă această haină vie a unei incomparabile personalități.

G. CALINESCU

Literatura străinătății

Franța de astăzi și cunoașterea culturii germane. O literatură fără țară

Una din caracteristicele lumii literare franceze de după războiu a fost și este încă și astăzi o curiozitate cercetătoare și o înțelegere largă față de literaturile străine. Francezii, înainte de război, traduceau mai puțin și mai prost decît Germanii bunăoară. Tolstoi și Dostoievschi erau demult traduși în întregime în limba germană, în timp ce în Franța nu existau decît traduceri infidele și scurtate din acești doi scriitori ruși. „Războiu și pace" nu apare într'o traducere franceză integrală și justă decît abia în 1930. Și abia în anii din urmă s'a început traducerea operelor complecte ale lui Dostoievschi. Pînă și Dickens, tradus pe vremuri în tomuri compacte, este reluat astăzi de editorii francezi în traduceri proaspete, față de care vechile versiuni se dovedesc destul de necorecte, deși traducerile din engleză în Franța au fost întotdeauna printre cele mai onorabile.

Față de literatura germană, mai ales, Francezii arătau altă dată o indiferență într'adevăr uimitoare. Scriitorii, criticii și istoricii literari, cu rare și ilustre excepții cum au fost Edgar Quinet, Taine, Renan, ignorau limba germană și aveau despre literatura germană o viziune sumară și greșită. Neînțelegerea și lipsa de curiozitate față de cultura germană, apar la unul din cele mai luminoase spirite ale secolului al XIX-lea francez, la Sainte-Beuve. In „Causeries du lundi" aluziile la scriitorii germani sunt rari și superficiale. Din Goethe chiar, Sainte-Beuve pare să nu prețuiască decît „Werther" aproape nu pomenește

de poezia lui Goethe și citează mai ales părerile acestuia cu privire la scriitorii francezi. Despre romanticii germani Sainte-Beuve vorbește în treacăt și pare să-i prețuiască destul de puțin. Nu-l interesează.

Dar chiar scriitori francezi care, pe vremea romantismului, se exaltau pentru literatura germană, cunoșteau această literatură în chip cu totul superficial și fals. L. Raynaud, într'o remarcabilă carte despre „L'influence allemande en France au XVIII-e et XXI-e siècle", vorbește despre inaptitudinea romanticilor francezi de-a prinde în producțiile literare germane altceva decît aspectul pitoresc. Din această superficială înțelegere a literaturii s'a născut apoi imaginea încă și mai falsă a unei Germanii poetice, sensibile și visătoare, imagine de care Francezii n'au început să se descotorosească decît după catastrofa din 1870. Literatura germană continua totuș să fie rău cunoscută în Franța. Războiul a stîrnit însă în lumea franceză nevoia de-a cunoaște bine pe Germani. Spiritul francez nu s'a mai mulțumit cu aproximații și clișee. Vecinii aceștia nesiguri trebuiau cunoscuți însfîrșit cum trebue. Primejdia a stimulat aici curiozitatea culturală. In două-zeci de ani s'a făcut în Franța pentru cunoașterea spiritului german, a culturii, literaturii și filosofiei germane, mai mult decît se făcuse (cu toate excepțiile de care vorbeam mai sus) într'un secol și jumătate. Germania comodă și sentimentală de pe vremea doamnei de Staël a dispărut lăsînd în locul ei o Germanie veridică, văzută realist și judecată cu pricepere, fără adorațiune poetică dar cu înțelegere adîncă. Scriitorii germani contemporani sînt traduși și comentați. Studiile și escurile asupra literaturii germane se înmulțesc mereu. Se încearcă cu privire la cultura germană o revizuire a valorilor. Toate clișeele vechi și toate opiniunile greșite sînt măturate. In această atmosferă de cercetare realistă, criticele nu lipsesc, fără îndoială; dar în acelaș timp laudele, cînd sînt, mai moderate decît admirațiile excesive de odinioară, sînt totodată mai trainice. Nu este exagerat să se spună că abia astăzi, Francezii încep să cunoască într'adevăr pe vecinii lor dela Răsărit.

Literatura comparată n'are decît de cîștigat din această

apropiere, care nu mai este deloc sentimentală, ca acum un secol, ci este făcută numai cu scopul unei cunoașteri pre-cise și al unei durabile puneri la punct.

Ceiace s'ar părea la prima vedere că contribue intr'o oarecare măsură la acest curent de cunoaștere în lumea literară franceză a culturii germane este desigur și faptul că, în urma prigoanei național-socialiste, o mulțime de scriitori și de oameni de cultură germani și-au părăsit țara, și au trecut în Franța unde s'au statornicit, conti-nuind să scrie aici. Astfel, operele acestor scriitori, dela apariția lor, ba chiar înainte de-a apărea în nemțește la vreuna din editurile germane din Amsterdam, din Praga sau din Zürich, sînt traduse în franțuzește și publicate la Paris.

Lucrul acesta a mai fost văzut odinioară în Franța. Dar atuncea era vorba numai de un singur scriitor, de Heinrich Heine, care și el își părăsise patria statornicin-du-se în Paris pînă la moarte. Totuș apropierea nu trebue împinsă prea mult. Heine se exilase singur și părăsise de bună voie Germania. Ceiace îl atrăgea în Franța era de-sigur cultura franceză, spiritul francez (în deosebi ele-mentul de ironie ușoară al acestui spirit); dar mai mult decît atîta îl atrăgea libertatea și bonomia comodă și con-fortabilă care caracterizau societatea franceză de pe vre-mea lui Ludovic-Filip „regele burghez", libertate și bo-nomie care contrastau cu rigiditatea militărească a so-cietății prusace. Dragostea pentru atmosfera socială fran-ceză nu-l oprea însă pe Heine să ironizeze oridecîteori avea prilejul pe contemporanii lui francezi. Cu drept cu-vînt L. Reynaud, în cartea citată, spune că la Heine apare de multeori „un fel de dispreț politicos față de spiritul francez". In articolele lui din Paris despre societatea și cultura franceză, publicate în ziare germane, Heine in-sistă asupra „defectelor naționale" ale Francezilor, și îi critică pe aceștia în multe privinți. (Uneori îi critică chiar în chip cu totul greșit, ca atunci de exemplu cînd ironi-zează pe Francezi, dojenindu-i că nu pricep filosofia ger-mană și arta din cauză că „nu au răbdare" ca Nemții, să învețe un limbaj abstract. Să acuzi de așa ceva pe un po-por care a dat pe Descartes și pe Pascal, înseamnă să te

lași rătăcit și înșelat de propria ta ironie. Poate Heine ar fi trebuit să spună că Francezii n'au înțelegere și gust pentru metafizica germană, ceiace ar fi fost just, dar lipsa aceasta temperamentală n'are nici-o legătură cu neputința de-a învăța un limbaj abstract, mai ales cînd e vorba de un popor de matematicieni și de logicieni.

Activitatea lui Heine în exilul lu voit dela Paris, în afară de poeziile lui, a fost alcătuită numai din scrieri menite să reveleze Germanilor cultura franceză și Fran-cezilor pe cea germană.

Fără îndoială, resentimentul politic nu lipsea lui Heine cînd le vorbea Francezilor despre Germania. Dar ura lui politică nu-l oprea să înfățișeze cultura germană cu căl-dură și cu vervă.

Cu totul alta este situația scriitorilor germani emi-grați de astăzi. Exilul lor nu este voit. Mulți dintre ei, mai ales cei de origine evreiască, au fost siliți să fugă din Germania, isgo iți și prigoniți. Este natural ca în litera-tura lor din exil să predomine resentimentul. Departe de a-și lua rolul de propagandist cultural pe care și-l luase Heine (rol pe care, dealtfel, ei nu l-ar putea îndeplini decît pe jumătate din cauză că în Germania nu mai au nici-o putință de pu licare) acești scriitori își consacră activitatea unei literaturi polemice, îndreptată bine înțeles împotriva regimului politic din pricina căruia sufăr. Unii dintre ei s' u devotat chiar mai mult literaturii politice. (Atitudinea aceasta o au mai ales scriitorii adunați în jurul revistei „Das Wort", condusă de Bertolt Brecht expresio-nist pe vremuri, autor al cîtorva piese puternice și ciu-date, și de Lion Feuchtwanger, autorul lui „Jud Suss" și, după surghiun, al romanului „Die Geschwister Oppenheim", tablou tragic și amar al prigoanei Evreilor din Germania național-socialistă).

Francezii au dreptul să se întrebe dacă această lite-ratură, tradusă în limba lor, le slujește la cunoașterea li-teraturii germane și a spiritului german în genere. Scrii-torii germani emigrați nu înfățișează literatura germană prin operele lor actuale, opere în cea mai mare parte de polemică, de invective, de resentiment și de luptă politică. In toate aceste scrieri domnește un sentiment amar de

desrădăcinare, care zadarnic se ascunde în pledoarii umanitare. In sforţarea lor de a identifica destinul lor cu destinul Europei este o bună parte de exagerare. Europa asistă cu indiferenţă la această răfuială, naţională în fond, şi care este adusă deodată pe piaţa publică a continentului. Deocamdată, şi pentru a conchide cu privire la cunoaşterea Germaniei în Franţa, această cunoaştere nu este ajutată de scriitorii emigraţi din Germania ci de Francezi singuri, care, cu rîvnă şi cu luciditate, se grăbesc să afle prin ei înşişi cum simt şi ce simt Germanii. In ce priveşte literatura germană, cercetările apărute în ultimul timp au dat la iveală cîteva opere remarcabile. Este drept că investigaţiile nu privesc literatura germană de astăzi. Se înmulţesc însă studiile asupra literaturii germane din veacul trecut. Mai ales romantismul german se bucură de mare trecere printre literaţii şi criticii francezi actuali. Ai spune că lumea literară franceză descoperă abia acum romantismul german. Nu este însă aici nicio rămăşiţă din adoraţia ignorantă de odinioară faţă de Germania poetică şi visătoare. Cercetările actuale sînt lucide şi juste. Documentarea nu mai este de-a doua mînă ci directă şi abundentă, iar punctele de vedere sînt originale şi subtile, cum se poate vedea de exemplu în „L'âme romantique et le rêve, essai sur le romantisme allemand et la poésie française" de Albert Beguin, carte despre care nădăjduesc să vorbesc cu alt prilej mai pe larg în această rubrică.

* * *

Chestiunea literaturii emigranţilor germani, atinsă mai sus, formează desigur un aspect interesant al lumii literare contemporane. Chiar de pe acum s'ar putea încerca o caracterizare generală, europeană, a acestei literaturi. Producţia scriitorilor germani emigraţi are o fizonomie proprie, rezultat al unei puternice conştiinţe de grup care leagă pe toţi aceşti scriitori, oricare ar fi deosebirile de temperament, de talent, de formaţie literară şi chiar de sânge care ar exista între ei. Efectele desrădăcinării şi ale depeizării se văd într'o anumită febrilitate a stilului şi într'un aer de improvizaţie stingherită pe care il au producţiile celor mai buni dintre ei. Este în ele o nervozitate şi o nelinişte care dovedesc un deschilibru în creaţie, rezultat fără îndoială al împrejurărilor vitrege în care această creaţie are loc. S'a spus că au plecat din Germania cei mai buni scriitori. Lucrul este în bună parte exact. Dar nu trebuie uitat că mulţi dintre scriitori emigraţi, şi dintre cei mai de frunte, au o carieră literară bogată în urma lor. Ei au trecut de jumătatea drumului şi au dat deja tot ce-au putut să dea mai bun. E destul să luăm ca exemple printre aceştia pe Thomas Mann şi pe Henrich Mann. E puţin probabil că ei vor egala cu opera scrisă în surghiun marile creaţii de odinioară: cel dintâi „Buddenbrooks", „Der Zaunberberg", „Tonio Kröger", cel de-al doilea romane ca „Der Untertan", „Der Kopf" sau „Professor Unrat". Dealtfel, lucrul e de pe acum dovedit. Henrich Mann, după cartea de polemică „Der Hass" s'a refugiat în trecut şi în romanul istoric. Thomas Mann cu „Istoriile lui Iacob" se scufundă în legenda biblică, uitând prezentul. Dealtfel mai toţi scriitorii germani emigraţi cultivă romanul istoric şi viaţa romanţată, atunci când nu scriu pledoarii şi rechizitorii împotriva regimului care i-a alungat. Operele lor încep să ia tot mai mult înfăţişarea unei literaturi care se sileşte să pară că este a umanităţii întregi, dar care nu poate decât să îmbrace aspectul ciudat şi dureros al unei literaturi fără ţară şi care, mai ales dacă ne gândim că cele mai multe dintre talentele care o ilustrează reprezintă valori medii, este menită să se ofilească de desrădăcinare. O consolare, şi desigur nu cea mai slabă, este pentru această literatură că producţia literară care înfloreşte în patrie e mediocră, fără strălucire şi fără elan, — cel puţin până acum.

Ceiace este sigur este că literatura emigrată nu înfăţişează nimic din Germania de astăzi, cum e şi firesc să se întâmple. Operele emigraţilor vorbesc despre Germania de ieri, văzută cu amărăciune şi cu patimă. Este o literatură aspră, parţială, violentă, scrisă de oameni talentaţi şi cu suflet larg. Ea va forma în istoria viitoare a literaturii germane un capitol interesant, fără îndoială. Mă îndoesc însă că va avea măcar a zecea parte din strălucirea literaturii emigraţilor francezi de pe timpul marei revoluţii, ilustrată de Chateaubriand, de Benjamin Constant, de doamna de Staël, şi despre care Brandes spunea că

„formează uvertura la marele spectacol literar al secolului al XIX-lea".

Dealtfel, este destul să ne închipuim o schimbare în regimul politic al Germaniei pentru a vedea cum producția literară a emigranților germani apare doar ca un episod care nu îmbogățește literatura germană cu nimic esențial.

AL. PHILIPPIDE

Cronica politică

Imperialismul țărilor mici

In sud-estul Europei există cinci state, dintre cari patru își datoresc forma actuală a războiului mondial, revoluțiilor din 1917—1919 și tratatelor de pace, iar unul datorește acestui complex de împrejurări însăși existența sa. In prima categorie sunt Jugoslavia, România, Turcia și Grecia, iar în a doua Polonia.

Pînă la isbucnirea crizei mondiale, acest grup de state urma cu fidelitate Franța și Anglia și era atașat în mod sincer de Liga Națiunilor. Politică de altfel naturală, dat fiind pericolul revizionist și amintirea unei împilări seculare din partea statelor revizioniste. Din 1931—1932 se desemnează însă tendințe noui în politica lor externă. Astfel, Polonia pretinde colonii în Asia, colonii în Rusia și desmembrarea Cehoslovaciei. Pentru a pregăti opinia publică s'a creat o ligă colonială. O parte din presă sprijină revendicările coloniale, nenumărate cărți apar și întruniri publice se țin în acest sens.

Pe aceeași linie politică, Polonia, care s'a apropiat de Germania, Italia și Ungaria, sabotează cînd și cum poate activitatea Ligii Națiunilor, încercînd să organizeze un cordon antisovietic la granița de apus a Rusiei. Polonia este potrivnică principiului securității colective și încearcă să disloce sistemul de alianțe al Franței,

La început independent de Polonia, mai târziu în legătură cu noua orientare a diplomației poloneze, Jugoslavia a urmat o politică similară. La Belgrad se încearcă o politică expansionistă în detrimentul Cehoslovaciei și eventual al Greciei și României. In adevăr s'au încheiat pacte bilaterale care distrugând Mica Ințelegere deschid drumul

revizuirii clauzelor teritoriale ale tratatelor de pace în favoarea Ungariei și Bulgariei. Și cum paralel cu acestea se duc tratative pentru Uniunea vamală Bulgaro-Jugoslavă, rezultă că eventuala revizuire se va face cu scopul de a extinde teritoriul comercial jugoslav.

Turcia și-a salvat independența națională grație luptei întregului popor dar și sprijinului acordat de Uniunea Sovietică. De aceea dela război încoace alianța ruso-turcă era considerată ca cea mai solidă din cele existente, iar atașamentul guvernului din Ankara față de Liga Națiunilor foarte serios.

După conferința dela Montreux care i-a acordat dreptul de a fortifica Strâmtorile, Turcia încearcă să realizeze un pact de asistență mutuală cu Iranul și Afganistanul, pact care în realitate este gîndit ca primul pas în vederea refacerii Imperiului Otoman. Deasemeni, pentru a contrabalansa influența franco-sovietică în Orientul apropiat, Turcia s'a apropiat de axa Berlin-Roma.

In fine România, cu o politică tradițională bine stabilită, abandonează în 1936 principiul securității colective și caută să se apropie de axa Berlin-Roma. Fără să fi trecut încă la fapte, a pregătit terenul și a inițiat unele acțiuni cari ar desăvîrși opera de desagregare a sistemului politic din Basinul Dunărean. In acelaș timp și-a făcut apariția o întreagă literatură, menită să arate poporului romîn rostul „imperialismului nostru“ și obiectivele care și le propune. In Universitate și în reviste susținute parte de fonduri guvernamentale, parte cu fondurile partidelor fasciste, se arată ce regiuni ar mai trebui cucerite. Oameni politici de dreapta și de stînga descoperă brusc că Franța ne exploatează în timp ce „luminații fascismului“ proclamă destinul messianic al poporului romîn.

Nu pare foarte curios ca țări cu 65—80% populație agricolă, cu minorități naționale variind dela 25 la 40% din populația țării, lipsite de capitaluri, cu o industrie minusculă, cu monede care „sar“ la cel mai ușor desechilibru bugetar, țări care trebue să facă apel la străinătate atunci cînd au nevoe de cîteva sute de tunuri, cu o agricultură supusă capriciilor climaterice, să fie cuprinse de frenezia imperialismului?

Pentru a domina și exploata popoare străine este nevoe în primul rînd de capital exportabil, de un potențial de război ridicat și de alt nivel industrial decît al Turciei, Iugoslaviei, Poloniei sau României. In Anglia, scontul privat este de 0,56%, iar în aceste țări de 14—15%; cel mai mic centru al industriei textile britanice produce tot atît cât întreaga industrie textilă a României; In Anglia se consumă de aproape 20 ori mai mult fer de cap de locuitor decât în România, iar *venitul a 85000 englezi a fost în 1936 de 375 miliarde lei, în timp ce toate veniturile a 19,4 milioane români nu au depășit 260 miliarde lei!* Și totuși, amândouă, Anglia și România, sunt țări imperialiste!

Unele din micile țări care fac politică de mari puteri au o coeziune națională extrem de labilă. Este notoriu cazul Jugoslaviei, unde unitatea națională a cerut până acum foarte multe sacrificii din partea Croaților și jandarmeriei. Deasemeni nu mai puțin cunoscut este cazul Poloniei, unde tendințe centrifugale ale minorităților naționale cresc mai repede decât puterea guvernului central. Mai mult, aceste țări sunt dintre cele direct amenințate de ofensiva imperialismului germano-italo-maghiar. Nu este un secret pentru nimeni că Germania nu a renunțat decât momentan la Silezia cu coridorul polonez, că Italia și Germania au promis refacerea integrală a Ungariei, iar guvernul polonez nu încetează să anunțe că densitatea populației fiind sufocantă, Polonia are nevoe de colonii (acest argument nu a apărut în literatura imperialistă a celorlalte țări agricole slab populate, dar va apărea cu siguranță).

De altfel, întreaga politică trecută a imperialismului german arată că linia lui aproape naturală de desvoltare merge deacurmezișul micilor țări agricole din sud-estul Europei.

Cum se explică totuși că aceste țări care prin istoria lor mai veche ca și prin cea recentă, prin poziția lor geografică, prin structura lor economică, socială și etnică, ar trebui să fie cu sfințenie atașate de orice sistem menit să le garanteze frontierele, fac dimpotrivă tot posibilul nu numai pentru a distruge încercările țărilor anti-revizioniste,

dar încep să formuleze pretenţiuni teritoriale în defavoarea altor state?

Toate aceste ţări s'au format într'o largă măsură cu ajutorul politic al democraţiilor occidentale care vedeau în ele instrumente diplomatice preţioase şi debuşee importante pentru capitalurile lor. De aceea, chiar dela începuturi, burgheziile naţionale s'au desvoltat în luptă cu capitalul străin. Burgheziile naţionale dispunînd de puterea de stat, antagonismul a devenit mai acut în perioada de după război, cînd puterea lor economică crescuse prin extinderea teritoriului comercial şi prin inflaţie. Atunci a apărut pentru prima oară ideea totalei emancipări financiare de străinătate. Nici un moment nu a fost însă vorba de o modificare a politicei externe. Pentru aceasta a fost necesar altceva, şi anume: un concurs special de împrejurări, creat în urma crizei mondiale.

În perioada 1931—36 valoarea şi volumul schimbului internaţional de mărfuri s'au prăbuşit pe piaţa mondială s'a pulverizat într'un număr de economii naţionale din cauza incapacităţii de transfer a ţăritor debitoare. Un moment, ţările înapoiate au trebuit să se descurce fără capital străin. Şi acest accident păru a se putea transforma în regim normal.

Unitatea economică a lumii şi solidaritatea mondială păreau să fie pentru multă vreme înlocuită cu suma economiilor naţionale.

La adăpostul restricţiilor de import, procesul de industrializare s'a accelerat într'atît încît în multe ramuri de activitate producţia naţională a acoperit consumul. Este drept că era vorba de un consum extrem de redus. Dar stăpînirea absolută a pieţei naţionale a dat iluzia înfrîngerii complete a capitalului străin. Fără ajutorul capitalului occidental, fără să-şi plătească datoriile, în timpul celei mai profunde crize economice, burgheziile ţărilor înapoiate au parvenit totuşi să domine piaţa naţională, în timp ce capitalul străin era lipsit de mijloacele sale obişnuite de a reacţiona, tocmai din cauza puverizării pieţei mondiale şi a crizei. De unde o falsă conştiinţă a victoriei şi un „complex de superioritate" resimţit iluzoriu de către burgheziile ţărilor înapoiate. Pentru prima oară se descoperea în mod oficial că ţările agricole sunt exploatate de cele industriale. Măsuri se iau împotriva întreprinderilor străine şi o politică sistematică pentru excluderea capitalului străin se inaugurează.

Pînă aici totul se limitează la evenimente, cari în domenul politicei externe s'au reflectat într'o politică de independenţă. Fiecare vrea să trateze cu Franţa, Anglia şi Rusia dela egal la egal, nu în drept ci în fapt, şi schiţează gesturi de ameninţare. Aceste tendinţe au fost însă desăvîrşite sub dubla presiune a pieţei interne care se îngusta şi a influenţei ţărilor fasciste. In adevăr, accelerarea procesului de industrializare s'a făcut în detrimentul consumului intern. Astfel Romînia consumă astăzi pe cap de locuitor numai 2 kgr. bumbac faţă de 4,3 kgr. înainte de război, 0,55 kgr. tutun faţă de 1,0 kgr. 350 beţe de chibrituri faţă de 1000, etc. In schimb capacitatea de producţie a industriei româneşti este pentru un consum dublu şi în unele ramuri de activitate, triplu.

Prin urmare, deşi suntem la începutul industrializării, suntem în fiece moment ameninţaţi de supraproducţie. Deci necesitatea de a începe exportul de produse industriale, deşi piaţa romînească este aproape neexploatată. Şi cum se poate asigura exportul decît organizînd debuşeele externe în aşa fel încît să devie inpenetrabile pentru produsele occidentale?

Acest deziderat se poate realiza organizînd ţările agricole aşa încît să devie independente în politica lor externă faţă de ţările industriale; şi unui din mijloacele reputate a asigura independenţa este cuceririle de teritorii. De unde „politica vie", pretenţiunile coloniale şi ideia „cordonului neutru dela Marea Baltică pînă la Marea Neagră".

Impulsul pornit din condiţiile economice create de criză a fost accentuat şi diversificat prin politica germano-italiană. Pornind dela idea necesităţii de a disloca sistemul francez de alianţe, Germania şi Italia au profitat de tendinţele existente în ţările din sud-vestul european pentru a izola Franţa de Mica Inţelegere şi de Polonia, iar Cehoslovacia de Romînia şi Jugoslavia. S'au acordat concesiuni economice şi politice în aparenţă mari, s'a corupt presa şi oamenii politici, s'a ameninţat şi s'au făcut promisiuni

teritoriale. Au fost utilizate toate mijloacele şi nu totdeauna fără succes. Mai cu seamă după demoralizarea micilor puteri în urma eşecului Ligii Naţiunilăr în problema Abisiniană şi cea spaniolă, presiunea germano-italiană a devenit extrem de eficace. Tendinţele născute din stăpînirea pieţii naţionale la un consum redus, păreau definitiv confirmate prin pasivitatea Ligii Naţiunilor şi a democraţiilor occidentale în faţa ofensivei victorioase a ţărilor fasciste. Autarhia economică se reflecta în autarhia politică.

Şi nu numai atît. Unele din micile ţări agricole fiind aşezate la intersecţia marilor ţări antagoniste, în mod natural s'a născut ideia că Statul cel mic ar putea utiliza, Statele cele mari arbitrind conflictele acestora în favoarea propriului său imperialism. Tipice în această privinţă sunt: atitudinea Poloniei între Germania şi Italia, sau între Franţa şi Germania, sau între Rusia şi Germania; atitudinea Romîniei faţă de Franţa şi Germania, a Turciei faţă de Italia şi Franţa. De doi ani micile puteri agricole se avîntă, se supără, atacă, fac politică „mare" şi din cînd în cînd sunt triste. Incheie pacte bilaterale, ameninţă Liga Naţiunilor, refuză să recunoască existenţa Rusiei — cazul Jugoslaviei — şi cînd au nevoe de citeva tancuri şi avioane „fac frumos" la Paris.

Aceasta este istoria imperialismului micilor puteri agricole din sud-estul Europei. Născut dintr'o iluzie, el va dispărea la prima încercare reală de forţe. Pe măsură ce comerţul mondial creşte spulberînd iluziile autarhiei economice, se stinge şi autarhia în politica externă. In 1934—35, comerţul ţărilor din sud-estul Europei se îndrepta în mod natural spre Germania şi Italia, din cauza preţurilor mari primite la export şi a preţurilor mici plătite la import. In 1936—37, preţurile mondiale au sporit. Exportul materiilor prime este rentabil în orice ţară din lume. In acelaş timp Germania şi Italia nu mai pot oferi unele produse industriale cerute şi uneori nu pot livra mărfurile comandate din lipsă de materii prime. Experienţa Jugoslaviei, a Greciei şi a Turciei sunt semnificative în această privinţă.

De altă parte puterea militară a ţărilor anti-revizioniste creşte mai repede decît aceea a Germaniei şi Italiei. Cît

despre puterea financiară a blocului Anglo-Franco-American este inutil să mai insistăm.

Astfel, odată cu dispariţia cauzelor cari au provocat complexul de superioritate, raportul de forţe actual se modifică în favoarea marilor democraţii occidentale. Prin urmare, în mod fatal, se va modifica şi politica externă a micilor ţări agricole imperialiste. Ele vor reveni la rolul normal de ţări pacifiste şi antirevizioniste în cadrul Ligii Naţiunilor.

Pentru a împiedica această evoluţie, curentul botezat „axa Berlin-Roma" caută în ultima vreme să cîştige timp, făcînd repede concesiuni de tot felul pentru a sfărîma sistemul politic francez înainte ca forţele obiective să-şi fi făcut efectul. Aşa se explică de exemplu avantagiile recent acordate Jugoslaviei şi presiunile făcute asupra Romîniei. Dacă axa Berlin-Roma ar reuşi însă să provoace agregarea micilor puteri agricole „imperialiste" în jurul ei înainte ca forţele economice şi politice internaţionale să-şi fi făcut efectul, situaţia ar putea deveni delicată. Deşi principial este imposibil ca acţiunea puterilor care concentrează 80 °/₀ din producţia şi comerţul mondial şi 70 °/₀ din puterea militară a lumii să nu covîrşească, chiar şi fără o acţiune conştientă şi sistematică în favoarea păcii indivizibile şi a securităţii colective. Dealtfel, ceeace nu înseamnă că imperialismul micilor puteri agricole nu ar putea deveni, momentan nefast pentru pacea lumii şi — mai ales — pentru propria existenţă a acestora.

ANDREI ŞERBULESCU

Cronica legislativă

Opera legislativă a ultimei sesiuni parlamentare, începută în Noembrie 1936 şi sfîrşită în Aprilie 1937, nu se deosebeşte prea mult de cea-ce a constituit fructul celorlalte sesiuni care au precedat-o. Aceiaşi inflaţie de legi îmbrăţişînd cele mai variate aspecte ale vieţei sociale, ca şi cînd România ar avea a se reclădi în fiecare an. Aceiaşi credinţă că orice text de lege este instrumentul necesar şi suficient al oricărei guvernări. Credinţa în virtuţile şi eficacitatea legei fie pentru a stabili noui raporturi între Stat şi indivizi, sau între diferiţii factori ai producţiei şi ai repartiţiei bogăţiilor; fie chiar pentru a schimba moravurile, e în primul rând un fenomen de esenţă revoluţionară.

Numai revoluţiile — care încep prin a face în prealabil vidul juridic în viaţa socială — se simt obligate să dea LEGI NOUĂ Societăţei şi Statului. Trăeşte cu adevărat Statul Romîn o epocă pre-revoluţionară? Sau îşi continuă numai revoluţia începută imediat după răsboiu? Răspunsul la această întrebare e pentru moment indiferent. Cu atît mai mult cu cât nevoia de a legifera despre toate şi ori cînd, îşi are şi alte cauze, unele de ordin general, altele specific autohtone. Printre cele dintîi se cuvine a reaminti încă odată moda generală a crescîndei intervenţii a Statului în aproape toate domeniile activităţei naţionale. Liberalismul economic — ca şi acel politic dealtfel — a intrat în istorie. Statul jandarm al liberalismului a rămas mai mult ca ori-când jandarm, dar... un jandarm pe care îl interesează îndeaproape exportul, importul, agricultura, cinematograful sau pescuitul. Intervenţionismul etatist e în plină creştere şi limitele lui pot fi cu greu prevăzute. Dacă însă el va continua să aibă acelaş aspect pe care-l

arată cele două legi de care ne vom ocupa aci, atunci *cuvîntul intervenţionism* va deveni *inutil*, din lipsă de... obiect contrar. Cineva care dispune, efectiv, suveran şi nepedepsit de o bogăţie a altuia şi o consideră ca patrimoniul său nu mai poate fi numit hoţ. Tot astfel un Stat care intervine exact totdeauna nu mai poate fi numit „intervenţionist".

Dintre cauzele specific autohtone ale inflaţiei legislative, se cuvine să menţionăm în primul rînd mitul legalităţei, sau al statului de drept. Ipoteza statului de drept, în care nimic nu scapă controlului legei şi totul e construit pentru a garanta respectul ei, e extrem de măgulitoare pentru spiritul omenesc. Şi nu e de mirare că toate statele nouă s'au declarat, singure, ca făcînd parte din categoria statelor de drept. Dar statul de drept e încă cel puţin în actualul stadiu de civilizaţie — o simplă ipoteză. Intre lege, ce prin definiţie trebue să fie justă şi obiectivă — şi realizarea ei, intervine un nou element ce se numeşte administraţia. Administraţia aplică legea, şi în exerciţiul acestei activităţi principiul abstract al legei se concretizează, ia un aspect mai puţin metafizic, mai omenesc. Dacă legea e o poruncă imparţială şi senină, actul administrativ nu mai e decât o „măsură". Măsură ce necesită totdeauna o parte din arbitrar.

Dacă dozajul acestui arbitrar nu este exagerat, atunci se poate spune de o administraţie că nu e abuzivă. *Neîncrederea guvernanţilor romîni, chiar într'o relativă imparţialitate a administraţiei, a fost cauza determinantă a inflaţiei legislative, a nevoei de a îngrădi mereu pe administrator, de a nu-i lăsa nici o iniţiativă şi deci nici o posibilitate de abuz.* Numai pentru că administraţia nu-şi îndeplineşte cum se cuvine funcţiunea, legislativul şi-o îndeplineşte pe a lui oarecum prea mult, spre deplina satisfacţie doar a acelora obicinuiţi să admire o activitate oarecare din punctul de vedere strict cantitativ.

282 de legi şi regulamente desvoltătoare de legi au fost promulgate în intervalul de timp dintre Noembrie şi Aprilie.

Această cifră, ce nu mai pare remarcabilă dacă i se cunosc cauzele — necesită totuşi două observaţii.

Mai întîi aceia că în ea intră o mulţime de legi aşa zise *formale*, adică simple măsuri de ordin administrativ luate însă în formă de legi votate de parlament. Aşa sunt autorizaţiile de împrumut ale comunelor şi judeţelor cele pentru schimburi de terenuri, ori declaraţiile de expropriere pentru utilitate publică. Încă o dovadă de neîncredere a guvernanţilor în administraţie, ştiut fiind că pretutindeni administraţia singură acordă aceste autorizaţii. (Legea administrativă din 1929 rupind cu această tradiţie, stabilise un întreg sistem de autorizaţii administrative în afară de intervenţia parlamentului. Inovaţia era fericită, şi prin urmare... nu a durat).

A doua observaţie: regulamentele — operă exclusivă a administraţiei şi deci ne-supuse controlului parlamentului — depăşesc adesea şi cu bună ştiinţă cadrul legei, al cărei simplă desvoltare ar fi trebuit să fie.

Lăsind de oparte cauzele (de altminteri uşor explicabile) ale acestei derogări de la principiile de drept: lipsa de control parlamentar şi de control al neconstituţionalităţei lor — ne mulţumim a observa că se cuvine ca şi regulamentele *să fie uneori considerate ca adevărate măsuri legislative*. Ele stabilesc, la noi şi foarte adesea, norme de drept, tot atât de obligatorii cît şi legile propriu zise.

Pentru a aprecia caracterul general ca şi tendinţele recentei legislaţii, două reforme merită să reţină atenţia: legea pentru încurajarea agriculturei din Martie 1937 şi proectul de regulament pentru construcţia şi funcţionarea teatrelor, cinematografelor şi sălilor de spectacole.

* * *

Pornind de la îndoita premiză că cea ce importă agriculturei româneşti e reglementarea circulaţiei pămînturilor cultivabile şi cultura lor, legea consideră „a priori" că singurul ce are cuvînt hotărîtor în aceste două domenii este Statul. Deşi, în regimul stabilit de Constituţia încă în vigoare, statul nu e proprietarul eminent al tuturor terenurilor agricole, totuşi în virtutea legei nici-o vînzare de terenuri în loturi mici — loturi de sătean — nu e permisă fără autorizaţia Ministerului de domenii. E vorba de necesara proteguire a săteanului cultivator. Totuşi legea vorbind

de *energii utile* şi *îndrumători ai vieţei satelor*" cărora li se permite cumpărarea de loturi ţărăneşti enumără pe funcţionarii de stat, pensionarii de stat, cântăreţii, funcţionarii bisericeşti şi titraţii şcolilor de silvicultură, deşi pământurile destinate agriculturei nu pot fi confundate cu pădurile şi încă mai puţin cu stranele bisericeşti.

Apoi, drept pedeapsă în cazul când loturilor de 50 ha nu li s'a dat — în caz de alienare — întrebuinţarea impusă de lege — proectul de lege prevede că aceste loturi vor intra în patrimoniul Statului, fără acea mică formalitate ce sub regimul Constituţiei din 1923 se numeşte *expropriere cu o dreaptă şi prealabilă despăgubire*. Prevederile proectului în această singură privinţă nu s'au transformat în lege. Ele rămân însă ca document pentru tendinţele actuale în legislaţia dreptului de proprietate.

Măsurile privitoare la conducerea exploatărilor agricole cuprinse în partea XI-a legei alcătuesc un cod de exploatare agricolă pentru uzul unui proprietar de pământ. Dificultatea constă însă în faptul că aceste măsuri sunt luate de către... agenţii statului şi că proprietarii de pământ sunt nu ei, ci cetăţenii. Avînd în vedere acest dualism datorit regimului de proprietate individuală — în ce măsură se vor aplica prevederile legei şi în ce chip producţia agricolă a ţărei se va îmbunătăţi? La o asemenea întrebare un răspuns precis este cel puţin greu de dat.

Totuşi două elemente sunt de pe acum cunoscute. Cel dintîi e eficacitatea extrem de relativă a numeroaselor legi ce încearcă să conducă economia naţională. Cel de al doilea e persistenţa sentimentului de proprietate individuală în special la populaţia agricolă a ţărei, pentru care dreptul de proprietate e încă *un jus abutendi* fără zăgazuri şi fără restricţii.

* * *

Dacă problema agriculturei e de o importanţă atât de covîrşitoare încît explică — dacă nu justifică totdeauna — un cît de larg intervenţionism, cu uitarea acelui fundamental principiu după care producţia agricolă e o operă individuală — în schimb e de netăgăduit că cinematograful ca şi teatrul cer mult mai puţin o atît de minuţioasă solicitudine din partea puterilor de Stat.

Cenzura, deci controlul filmelor e un principiu admis, de vreme ce ordinea morală, deci adevărată ordine, poate fi atinsă prin anumite spectacole. Inţelegem la rigoare principiul financiar în baza căruia cu cît o activitate socială e mai prosperă cu atât statul trebue să se *„intereseze"* mai mult de ea. Dar proectul de regulament al cinematografelor pune un principiu cu totul nou, şi mult mai revoluţionar cînd vorbeşte de *„concesiunea"* dreptului de a deschide o sală de cinematograf!!

Cea ce presupune, că deşi cel ce deschide o asemenea sală, se supune tuturor condiţiilor de ordin moral, estetic, fiscal, arhitectonic etc., el trebue încă să obţină o concesiune din partea Statului. Şi statul poate acorda ori refuza această concesiune, pur şi simplu. Exact aşa cum are dreptul să o facă orice proprietar al unui bun oarecare.

Deşi nici în Constituţie şi nici măcar în legea teatrelor — a cărui simplă desvoltare regulamentul ar trebui să fie — nu este scris că statul ar fi singurul proprietar al dreptului de exploatare cinematografică, totuşi regulamentul consideră chestiunea ca rezolvată şi stabileşte dreptul de concesiune în această materie. Şi pentru a rupe definitiv atît cu textele constituţionale cît şi cu acele ale legei, regulamentul ia exerciţiul acestui drept Ministerului Artelor (drept care îi aparţine pe baza unei legi) şi-l acordă Ministerului de Interne, complectând această manifestaţie de suveranitate prin obligaţia de a pune la dispoziţia sus numitului Minister — în afară de locurile zise oficiale — şi 500 de bilete zilnice. Lăsând astfel să se prevadă *un regim ideal radical etatizat, în care cheltuelile şi riscurile să fie suportate de particulari şi spectacolul să aibă loc numai în faţa reprezentanţilor statului!!*

Făcînd încă odată demonstraţia, prin reducere la absurd, că etapa ultimă şi necesară a etatismului colectivist e birocraţia.

E. A. POULOPOL

Cronica economică

O nouă conferinţă economică mondială?

Opinia publică europeană este, de câtăva vreme, făcută atentă asupra proectului unei noui conferinţe economice mondiale. Iniţiativa se produce după o prea scurtă trecere de timp dela insuccesul conferinţei economice şi monetare din 1933. Ar trebui s'o apreciem deci ca pe un act de curaj, dacă ea nu ar semăna şi cu un gest grăbit. Pentrucă în actuala situaţiune a raporturilor economice internaţionale şi în conjunctura monetară prezentă, o conferinţă *economică* a guvernelor închide în ea mai multe necunoscute de cât precedentele două (dela 1927 şi din Iunie 1933).

Nimeni nu va nega necesitatea vie a aşezării comerţului internaţional pe alte baze. Dar cum s'ar putea oare susţine că o conferinţă economică „mondială" este astăzi calea indicată către un asemenea scop?

La 1927 — conferinţa economică avea loc în cadrul Societăţii Naţiunilor. La 1933, pregătirea tehnică a conferinţei economice mondiale s'a făcut deasemenea la Geneva, iar convocarea ei s'a produs într'o atmosferă care mai lăsa încă să se creadă că sistemul securităţii colective este adevăratul gardian al păcii. Acum, idealul menţinerii păcii este pus direct în funcţie de reconstrucţia economiei mondiale.

Intre timp ideia despre fundamentul economic al păcii şi-a pierdut unitatea ei din trecut. Politica internaţională se organizează pe „axe"; şi pe când unii concep baza economică a păcii în forma unui *comerţ internaţional degajat de restricţiuni*, alţii socot că *menţinerea regimurilor economice de izolare este singura garanţie de asigurare*

a păcii. Și dacă a determina coborîrea barierelor vamale și înlăturarea restricțiunilor este o dificultate capitală, a obține abolirea regimului de autarhie în anumite state este astăzi o quasi-imposibilitate.

Primăvara aceasta a cunoscut o serie de vizite internaționale care — stimulate de ideia unei descătușări a schimburilor dintre țări — au prilejuit declarațiuni și manifestări în favoarea unui comerț mai liber, relevându-se totodată și dificultățile cari stau în calea realizării unui astfel de regim.

In acest spirit, s'au produs declarațiunile Ministrului de Comerț al Angliei, cu ocazia vizitei sale la Washington, când acesta a recunoscut necesitatea unui acord în vederea coborîrii barierelor vamale între Anglia și Statele-Unite, adăugând că eforturi și cercetări mai sunt încă necesare pentru a se vedea dacă există sau nu „o bază serioasă pe care să poată avea loc negociațiuni". Cam în acelaș timp, Georges Bonnet, călătorind tot la Washington, a formulat aceeași ideie, subt forma unei politici de concentrare a democrațiilor, pentru a-și strânge rândurile în jurul postulatului comerțului liber și a-și asigura astfel garanțiile stabilității situației politice în lume, fără intervenția războiului.

Concepția aceasta este practicată de toți aceia cari cred că izolarea economică a statelor constitue prin ea însăși o amenințare pentru pace. Și în această direcție, este natural și semnificativ faptul că sondajele în vederea obținerii participării statelor la o eventuală conferință economică mondială, s'au îndreptat mai întâi către acele state, cari făcuseră din politica de izolare economică o dogmă oficială.

Faptul că principial Germania nu s'ar da în lături dela o participare la o eventuală nouă conferință economică, nu spune nimic în favoarea soluțiilor practice, cari s'ar aștepta dela o atare conferință. Iar cât privește Italia, există indicațiuni pozitive asupra atmosferii pe care propunerea o va întâlni la Roma.

Un exemplu: cu ocazia deschiderii celei de a treia adunări generale a corporațiilor, Musolini nu a scăpat din vedere să se pronunțe asupra bazelor economice ale păcii, pe care el le concepe însă cu totul altfel decât acei cari privesc securitatea prin prisma intensificării schimburilor internaționale.

Musolini a afirmat respicat că Italia n'ar putea renunța la politica sa de autarhie economică. Argument: „In mijlocul unei lumi înarmate din creștet pînă în picioare, *a depune armele autarhiei, ar însemna a ne lăsa la bunul plac al celor cari posedă tot ceeace le trebue pentru a face războiul. Autarhia e o formă de pace.* Acea pace pe care *o vrem din toate puterile noastre.* Acei cari au trecut prin primejdia de a fi strangulați, știu în ce fel trebue să lucreze și să gândească". (Căci politica sancțiunilor economice a întărit pozițiunile doctrinei autarhice în Italia.)

Fapt e că ne găsim astăzi în fața a două concepții diferite a vieții economice, ca bază a menținerii păcii. Una, care reclamă schimburile libere și o alta, care fundează totul pe ideia de autarhie.

Intre aceste două concepții, pe care trebue să le considerăm ireconciliabile în forma în care ele se manifestă, se intenționează azi a se întinde o punte de înțelegere cu ajutorul unei conferințe *economice* a tuturor statelor.

Nu este greu de observat că într'o asemenea conjunctură internațională, problema nu mai e doar o problemă economică; iar ideia reunirii statelor într'o conferință cu acest caracter-fie ea emanația guvernelor participante — este numai o probă a curajului de a se întrebuința metode nepractice.

In fond lupta să dă între pozițiile consolidate ale imperiilor existente și între imperialismul veleitar a două state: Germania și Italia. *Rivalitățile economice se actualizează pe plan politic.* Nu există și nu poate să ia ființă astăzi niciun fel de for *mondial*, care să-și poată însuși în mod eficace, autoritatea unor soluțiuni economice opozabile tuturor statelor.

Experiența făcută cu precedentele două conferințe economice, ar trebui să fie mai instructiv folosită. La 1927 conferința a fost lăsată pe mâna experților. S'a ajuns la rezoluțiuni cu caracter de recomandări tehnice, adică platonice, către guvernele reprezentate în conferință. Numai

după doi ani, criza a făcut din aceste recomandări o simplă amintire.

Conferința dela 1333, a pus la îndemâna oamenilor de stat o experiență și mai instructivă. S'au adunat la Londra 66 state, de astă dată cu participarea directă a guvernelor respective. Conferința a avut deasemenea un caracter economic, problemele fiind considerate sub aspectul lor tehnic și mondial. Prin urmare o eroare identică, care de altminteri a și fost demonstrată *stante pede.* Căci simplu refuz al Președintelui Roosevelt de a adera la ideia unui acord monetar, abandonându-și propria politică, a fost determinant pentru soarta defavorabilă a conferinței. Cele 65 de state la un loc n'au avut nimic de opus atitudinii divergente a unui singur guvern.

Iată la ce se poate reduce așadar, în orice moment, „mondialitatea" nouei conferințe economice a tuturor statelor.

* * *

Actuala inițiativă a convocării unei a treia conferințe economice mondiale a fost stimulată de perspectiva unei agresiuni. care în ultimul an a întreținut o structură economică de războiu în statele practicante ale concepției autarhice. Dar optimismul caracteristic manifestărilor în favoarea ideii unui comerț mai liber în lumea capitalistă, prin metoda întrunirii statelor în conferință economică, are la bază și un considerent special: așa numita tendință de „*repriză* economică mondială". Această ultimă situație rezultă din cifre statistice concentrate, în care în mod inevitabil se confundă într'o prezentare generală, situații diverse, caracteristice fiecărei economii naționale în parte și asupra cărora, decide suveranitatea fiecărui stat în parte.

Dar pe când suveranitatea politică mondială este foarte fărâmițată, piața economică mondială se repartizează după o scare de proporție care nu corespunde și nici nu are cum să corespundă mozaicului de state și guverne.

Structura pieței *mondiale* nu are drept corespondent, în ordinea politică, *totalitatea* statelor.

Intr'o reuniune politică internațională, care ar avea să decidă asupra regimului relațiunilor economice, nu in-

teresează *numărul* statelor care fac acordul, *ci capacitatea economică a pieței supusă regimului unui atare acord.* Sub acest raport, există state care printr'un consens foarte restrâns din punct de vedere al numărului — pot aduce deciziuni cari să aibă repercusiuni practice asupra întregii piețe mondiale — și state cari, chiar printr'un acord multilateral (de altfel imposibil de realizat) — nu ar putea să exercite vre-o influență determinantă asupra situației economice generale. — Și ținând seama că guvernele se orientează, în măsurile practice și în adoptarea tezelor oficiale de politică economică externă, nu după cifre mondiale, ci după cifre cari exprimă situații specifice, locale, și cari determină curba intereselor economice naționale, — se poate spune că o reuniune a *tuturor* statelor, cari să ia decizii executorii în comun, — atâta vreme cât nu există o înțelegere de *politică economică internațională* între cele câteva *mari piețe capitaliste* — este nu numai irealizabilă, dar și neinteresantă din punct de vedere practic și prin urmare inactuală. Sau, mai precis: astăzi, ar fi suficient și determinant de pildă un acord *tripartit* între Statele-Unite, Anglia și Franța, cari să ducă la coborirea tarifelor și la un regim de stabilitate a schimburilor.

Dar în calea unui astfel de acord, stau dificultăți cu greu înlăturabile. Un astfel de acord pune într'o postură dificilă regimul clauzei națiunii celei mai favorizate. El presupune apoi o refundamentare a regimului datoriilor de războiu și o reformă a politicii tarifare în Statele-Unite și Anglia. Și în sfârșit, presupune posibilitatea de a se normaliza situația monetară în fiecare dintre cele trei state. Dar nu este o realitate necunoscută perspectivă unei noui devalorizări a francului, căreia nu-i mai lipsește decât o recunoaștere oficială.

Căci situația este indirect confirmată prin lipsa de eficiență a acordului monetar tripartit din septembrie trecut, care tinde să iasă cu totul din actualitate, Desigur că un acord economic complex între cele trei piețe ar recruta imediat importante adeziuni printre statele capitaliste mai mici, cari își au orientate privirile către o destindere a raporturilor economice internaționale. Ar fi

un mare pas înainte, cu reală influență asupra întregii piețe internaționale.

Dar tocmai dificultățile mari cari stau în calea realizării unei restrânse unități de vederi în politica economică internațională, demonstrează măsura în care metoda unei conferințe economice mondiale este nepractică și lipsită de perspectivă.

Deaceea, convocarea unei noui conferințe economice a tuturor statelor mari înainte ca anumite situații să se fi lămurit între marile piețe capitaliste, mai înainte ca unele acorduri parțiale de importanță capitală să se fi perfectat, mai înainte deci ca anumite etape dificile dar imposibil de ocolit să se fi consumat — rămâne o ideie subiectivă, o ideie care aparține poate viitorului. Până atunci, regimul comerțului internațional și politica monetară din lume va continua să evolueze pe drumuri disparate. Puterile dictatoriale vor continua să „consolideze" pacea la adăpostul politicii de autarhie care prepară în fond economia viitorului războiu, și să-și dispute *sfere de influență* în Europa centrală și răsăriteană. Iar statisticile vor prezenta mai departe tendințe de „repriză economică mondială".

EUGEN DEMETRESCU

Cronica muncitorească

Criza economică a impus măsuri de politică socială neașteptate. In perioada de declin și marasm economic, începută în 1929 și — se pare — terminată în 1935, nu s'a realizat nici o diminuare accentuată a salariilor și nici o majorare a duratei zilei de lucru.

Din potrivă criza a impus măsuri eroice: majorarea salariilor care avea drept consecință creșterea puterii de consum a masselor, și reducerea duratei muncii, care, la rându-i, a avut drept efect absorbția în câmpul muncii a unui număr mai mare de lucrători șomeuri.

O criză, atât de specifică, precum este aceea isbucnită în 1929, a impus după cum se vede, măsuri de prevedere socială eroice.

Incă din anul 1935 — se putea marca o ușoară ameliorare a conjucturei economice.

Directorul Biuroului internațional al muncii C. H. Buttler, constată, în raportul său din 1935, că, în general, indicele producției industriale s'a ameliorat constant, în acel an, în raport cu situația din 1929.

Socotind la 100 indicele din 1929, iată cum se prezintă el, în diferite țări astfel, după arătările d-lui Buttler asupra indicelui industrial:

Statele Unite 75, Suedia 105, Germania 95, Italia 95, Japonia 140, Franța 70, Polonia 68, Olanda 100.

In acel an însă, prețurile au urmat un curs ascendent în funcție și de cursa nenorocită a înarmărilor.

Raportul pe anul 1936 al d-lui Buttler ne aduce date îmbucurătoare, cu privire la constatarea că ne aflăm în plină repriză a vieții economice, cu consecințe firești și asupra politicii sociale.

Repriza economică e o realitate, afirmă d. Buttler,

Ceeace se doreşte azi, în toată lumea, constată pe drept cuvânt d-sa, este o perioadă de linişte, prosperitate, şi de rélativă securitate.

Dacă se poate vorbi de uu progres, încă nu se poate totuşi vorbi, de înfăptuirea reală a acestei stabilităţi şi a acestei securităţi, atât de mult dorită.

Mecanismul economic s'a repus în funcţiune.

„Pentru cât timp?" este întrebarea neliniştitoare, auzită din toate părţile.

Răspunsul comportă un examen amplu asupra situaţiei generale şi asupra coordonărilor măsurilor în vederea reconstrucţiei economice.

Redresarea economică se poate seziza şi din graficele şi cifrele indice ale producţiei şi ale şomajului în diferitele ţări.

In adevăr, în următoarele ţări, producţia a depăşit în 1937 nivelul din 1929: în Germania, Chili, Danemarca, Estonia, Finlanda, Marea-Britanie, Grecia, Ungaria, Japonia, Norvegia, Suedia şi U. R. S. S.

Ameliorarea este remarcabilă în Canada, Statele-Unite, Austria, Belgia, Polonia şi Ceho-Slovacia. In Franţa şi Ţările de jos, indicele producţiei marchează însă o stagnare.

Aceleaşi concluzii favorabile reprizei economice ni le indică datele privind şomajul:

In Germania, în Marea Britanie, în Japonia, în Suedia, numărul lucrătorilor întrebuinţaţi era mai mare, la sfârşitul lui 1936 decât în 1929, punctul culminant al crizei şomajului.

Este de observat totuşi că această creştere a producţiei nu a corespuns exact cu diminuarea numărului de şomeri şi că mai sunt încă în lumea întreagă milioane de oameni fără lucru.

Indicele comerţului internaţional este al treilea criteriu obiectiv al prosperităţii economice.

Raportul d-lui Buttler constată, în această direcţie, că volumul estimativ al schimburilor internaţionale de mărfuri a rămas inferior cu un procent de 10—15 la sută aceluia din 1929; acest lucru denotă că dacă s'a reuşit să se augmenteze producţia industrială aceasta a fost, mai ales în vederea consumaţiei interne.

De altminteri, restricţiile valutare, contingentările, barierele vamale, nu sunt de natură să uşureze şi să înlesnească schimburile internaţionale.

Un factor decisiv, care a ajutat într'o măsură hotărâtoare repriza, a fost acordul tripartit din 26 Septembrie 1936, încheiat de guvernele francez, englez, şi american, în vederea:

„punerii în aplicare a unei politici care să tindă la desvoltarea prosperităţii în lume şi la ameliorarea nivelului de viaţă al popoarelor".

Acordul specifică anume că puterile contractante urmăresc să se pună de acord pe viitor asupra măsurilor economice ce-şi propun a lua.

Statele-Unite, conştiente de absoluta necesitate, a unei mai mari libertăţi a schimburilor, urmând o politică de abolire a barierelor vamale, a încheiat o serie de tratate bilaterale, cari conţin clauza naţiunii celei mai favorizate, cu *Belgia, Franţa, Brazilia, Canada, Cuba, Finlanda, Ţările de Jos, Elveţia, Suedia* etc.

D. Buttler, în raportul său subliniază şi alte semne ale prosperităţii economice: creşterea consumaţiei, creşterea preţurilor, o mai mare cerere de materii prime etc.

Pe de altă parte, ameliorarea, observată în ultimii trei ani, în marile ţări agricole, a fost de natură să provoace o absorbţie a produselor manufacturate: Supraproducţia agrară a fost astfel temporar eliminată, deşi preţurile produselor agricole nu au crescut simţitor.

In fine, printre simptomele redresării economice se citează şi intensificarea transporturilor maritime.

Toate aceste semne îmbucurătoare de ameliorare sunt întunecate de perspectiva similară a desvoltării înarmărilor.

Industriile înarmării au, intr'adevăr un caracter netantieconomic: ele grevează cu sarcini enorme bugetele statelor, absorb materiile prime şi împiedică întrebuinţarea braţelor de muncă în opere real productive.

Incertitudinea politică şi primejdia războiului pot compromite, din moment în moment, acţiunea de redresare economică.

In opera de combatere a spiritului războinic, în opera de afirmare a păcii şi de normalizare a raporturilor dintre

națiuni, măsurile de politică socială își au un mare rol.

D. Buttler trece în revistă, în raportul său, toate aceste măsuri de ordin social, cari au fost luate pentru a ameliora sau a preîntîmpina criza; iată, pe cele mai importante:

Acțiunea de combatere a șomajului prin mijlocul unor mari lucrări de utilitate publică s'a dovedit că nu este anti-economică, cum se pretindea, că, din potrivă, ea a contribuit foarte mult să întreție funcționarea organismului economic (în măsură egală, producție și consumație).

In materie de politică a salariilor — criza economică ne-a dat următoarea învățătură: nu prin micșorare ci prin majorarea salariilor se poate lupta cu succes împotriva depresiunii economice. Salarii mari înseamnă în acelaș timp creșterea puterii de consum a masselor iar reducerea duratei muncii — cu acelaș nivel de salarii — înseamnă posibilitatea absorbirii în cîmpul muncii a cît mai mulți lucrători someuri.

S'a dovedit, așa dar vetustă concepția după care, în timp de criză, se impune automat scăderea salariilor și majorarea duratei zilei de lucru.

In al treilea rînd, intervenția directă a statului pentru reglementarea ocrotirii legale a muncitorilor, s'a arătat ca mijlocul cel mai eficace pentru combaterea crizei.

Astfel, pe cale de lege, s'a legiferat săptămîna de 40 de ore, în Franța, în Noua Zelandă, în Belgia.

In Rusia Sovietică, s'a adoptat sistemul celor 5 zile de lucru urmate de o zi de repaos; iar durata muncii zilnice este de 7 ore pentru toate categoriile de muncitori.

Experiențele de reconstrucție economică din Franța, din Noua-Zelandă, din Rusia dovedesc, în mod clar, că numai printr'o coordonată politică de stat, în care măsurile planiste economice să se complecteze cu măsurile sociale de protecție a muncitorilor, pot să ne asigure, în viitor, o normalizare a vieții sociale.

N. N. MATHEESCU

Cronica cooperatistă

Cooperație și Economie dirijată

Cooperația atît ca doctrină cît și ca acțiune se găsește acum în fața unor noui sisteme de economie socială, unele realizate, altele pe cale de înfăptuire. De aci necesitatea de a-și preciza pozițiunea față de aceste curente, căci pînă acum de curînd problema se rezuma la căutarea relațiunilor între cooperație și cele două sisteme economice: capitalismul liberal pe de o parte, Socialismul pe de altă parte.

Problema este dificilă. Dificultățile provin mai ales din aceea că ne găsim fără'ndoială acum într'o perioadă de tranziție. Dela vechea economie, trecem azi la un nou sistem ori poate mai corect la mai multe sisteme economice, încă neprecizate bine. Totuși credem că se pot stabili cîteva caracteristici generale.

Mai întîiu: o neîncredere aproape unanimă în regimul economic dominant de pînă acum, regim socotit a nu mai putea asigura normala desfășurare a vieții economice și nici corespunde aspirațiunilor de dreptate socială ale generațiilor tinere.

Este cert că automatismul vieții economice pe care se sprijinea concepția liberală și din care decurgeau vestitele „armonii economice", nu mai funcționează. De aci abandonarea liberalismului economic și, ca un corolar, discreditarea și a liberalismului politic. De aci dispariția capitalismului liberal.

Accentuăm: a *capitalismului liberal* și nu a capitalismului în genere. O confuzie se face între aceste două noțiuni, greșeală uneori voită și care nu înlesnește desigur lămurirea gravelor probleme ce se pun astăzi Societății omenești. (Este interesant și tot odată instructiv de a ur-

mări declaraţiunile şi expunerile în acest domeniu ale doctrinarilor oficiali ca şi ale conducătorilor înşişi ai nouilor regimuri politice şi economice, cărora le place grozav calificativul de „revoluţionare".)

Trebuie să reţinem acest fenomen: deosebirea din ce în ce mai profundă dintre ideologia liberală şi realitatea regimului capitalist provocată mai ales de antinomiile ce s'au născut în chiar sînul Societăţii capitaliste.

Distincţiunea pe care o facem este de mare însemnătate petru *stabilirea atitudinei cooperaţiei* faţă de nouile formule de economie socială ce se agită azi: Cooperatismul este şi nici nu poate fi de cit: *anti-capitalist*. Poziţia lui faţă de un mare sistem economic se stabileşte în primul rînd în raport cu poziţiunea pe care o are faţă de faptul fundamental al capitalismului. Subiectul, actorul principal în sistemul economic capitalist, adică elementul ale cărui interese şi concepţiuni decid asupra modului de organizare şi de funcţionare a sistemului asupra treburilor şi activităţii economice este, după cum se ştie, *întreprinzătorul* capitalist. Subiectul sistemului economic cooperativ este *muncitorul*, în înţelesul larg al termenului, adică elementul care întruchipează factorul *muncă*. Cooperaţia organizează interesele muncitorului atît ca producător cît şi în calitatea lui de consumator: Cooperaiţa se va alătura ca atare acelor regimuri economice şi politice cari urmăresc o deplasare a modului de repartiţie a venitului naţional în favoarea factorului muncă.

Iată deci precizată atitudinea cooperaţiei faţă de capitalism şi prin acestea faţă de fiecare din nouile regimuri.

Dar care este relaţiunea dintre cooperaţie şi *liberalismul economic*? Mişcarea cooperativă s'a desvoltat pînă acum în cadrul unui regim liberal. Acest regim asigura pretutindeni cu excepţia poate a Rusiei ţariste şi a Romîniei „liberale" autonomia mişcării cooperative, lăsată să se desvolte în mod liber, pe temeiul propriilor sale forţe economice şi umane în cadrul unei economii bazată pe economie privată şi pe piaţa economică liberă. Era o consecinţă firească a chiar regimului liberal. De aceia era normal ca în ţări unde, ca în Romînia, Statul înţelegea să „tuteleze" în mod special cooperaţia, creindu-i un regim diferit de

restul vieţii economice, (regim care-înfond îi stînjenea libertatea de mişcare şi de acţiune pecăile ce-i sunt proprii), — era normal ca lupta cooperatorilor adevăraţi să fie îndreptată împotriva acestui tutele pentru a se realiza autonomia mişcării cooperative faţă deStatul politic. Căci Statul acesta politic representa alte interese de cît cele pe cari le slujeşte cooperaţia.

Dar această ostilitate a cooperaţiei faţă de tutela Statului nu reprezenta la noi, decît un aspect local şi de circumstanţă. Problema doctrinală a poziţiunii cooperaţiei faţă de liberalismul economic nu s'a pus la noi decît pur teoretic.

Exista ce-i drept un curent liberal în cooperaţie mărginit de altfel la adepţii ortodoxi ai lui *Schulze — Delitzsch*. Pentru aceştia, cooperativa nu represintă altceva de cît o formă de întreprindere economică, avînd fireşte unele caracteristici proprii, întreprindere care se desvoltă în cadrul economiei *liberal-capitaliste*, ale cărui fundamente şi metode de lucru le adoptă, — cooperaţia neputînd avea ca ţel răsturnarea ordinei economice de pînă acum. Pentru aceştia deci nu se punea problema *sistemului economic cooperativ*, adică a unei economii sociale bazată pe cooperaţie. Dar după cum am spus, era vorba de'un simplu curent ideologic, care de altfel în momentul de faţă se poate socoti ca dispărut.

Intreprinderea cooperativă nu poate fi închipuită izolat ci numai făcînd parte dintr'un organism mai mare, cuprinzînd întregul teritoriu al economiei naţionale. Acest organism trebue să aibă o structură federativă. Federalismul acesta economic ţinînd seama de condiţiile speciale de muncă şi de viaţă ale diverselor regiuni şi ale diverselor categorii eco- nomice, permite elaborarea şi executarea unui *plan economic*, alcătuit pe baze naţionale şi unitare, fără însă a însemnă un centralism colectivist uniformizant.

Cooperaţia represintă deci o formă de economie organizată. Spunem „economie organizată" şi nu „economie dirijată", această ultimă expresiune reprezentînd o noţiune mai restrînsă. Un mod de economie organizată, în care rolul de conducător îi revine Statului politic. Ne rămîne deci să precizăm atitudinea cooperaţiei faţă de această formă de economie organizată.

In această privinţă, cooperaţia trebue să aibă în vedere cele doua moduri în cari se realizează impietarea Statului (ca şi a celorlalte colectivităţi politice subordonate) în domeniul economic.

Intervine aci mai intiiu fenomenul etatizării şi municipalizării intreprinderilor. In timpul răsboiului ca şi in anii cari i-au urmat, am asistat pretutindeni la o desvoltare importantă a regiei directe. Dar, cu toate eforturile susţinute in această direcţie, rezultatele nu sunt prea remarcabile. Gestiunea directă poate fi considerată pretutindeni (afară de Rusia Sovietică) ca o excepţie. De aci străduinţa de a se inlocui sistemul intreprinderii publice printr'o serie de forme destul de variate de economie mixtă, bazate pe colaborarea colectivităţilor publice cu iniţiativa şi capitalul particular[1]). Dar cu toate avantagiile teoretice ale acestor forme de întreprinderi, desvoltarea lor a mers destul de încet, pînă acum mărginindu-se aproape numai la exploatarea bunurilor şi a serviciilor de utilitate publică. In orice caz locul pe care-l ocupă în raport cu ansamblul economiei omeneşti este cu totul neinsemnat. Dacă nu întotdeauna în chip formal, dar în fapt, ideea „Statului totalitar" este acum pretutindeni abandonată.

Ni se pare de o perfectă evidenţă că doctrina cooperativă nu poate accepta principiul Statului totalitar, adică al Statului care absoarbe toate activităţile Naţiunii. Doctrina cooperativă trebuie să socotească *Statul* şi *Societatea economică* drept două noţiuni distincte, avîndu-şi fiecare domeniul propriu de activitate. Chiar în Rusia actuală Statul a trebuit să recunoască realitatea că în domeniul economic competenţa lui are limite destul de înguste. Apoi, Statul totalitar, Statul care absoarbe întreaga activitate economică, ar însemna un sistem de economie forţată, care ar avea drept rezultat distrugerea oricărui spirit de iniţiativă şi de răspundere individuală.

Aceste constatări ne lămuresc fenomenul că în ţările socialiste netotalitare etatismul este din ce în ce mai mult abandonat îndreptîndu-se spre economia dirijată propriu

1. Tema am tratat-o recent, mai pe larg, intr'un studiu apărut în organul Alianţei Cooperative Internaţionale: *Review International Cooperation January 1937*.

zisă. In acest regim, Statul nu intervine ca întreprinzător, ci, în calitatea lui de representant al intereselor colectivităţii naţionale, el îşi rezervă doar dreptul să dirijeze, să coordoneze şi să controleze activitatea economică.

Pentru rezolvarea marilor sarcini cari privesc satisfacerea necesităţilor de ordin colectiv, puterea guvernamentală, în loc să intervie în chip direct, se adresează organizaţiilor economice întemeiate de cei interesaţi. Mişcarea cooperativă, prin activitatea şi rezultat le obţinute în decurs de aproape un veac a făcut dovada că pentru organizarea producţiei şi a circulaţiei bunurilor, stimulentul profitului nu este numai decît necesar. Mişcarea cooperativă presintă deci acest mare avantagiu al probei experimentale în favoarea posibilităţii funcţionării a unei economii guvernată de principiul satisfacerii necesităţilor care să nu se sprijine neapărat pe mobilul profitului.

Dar aceasta corespunde pe de altă parte aspiraţiunilor celor mai vii ale masselor muncitoare şi tot odată, se acordă perfect cu ideologiile pe cari le afişază marile curente de reformă politică din timpul de faţă. Pe acest teren, aşa dar, o colaborare între cooperaţie şi puterile publice este teoretic posibilă. Căci pe de o parte puterile publice au la dispoziţie — pentru înfăptuirea unei economii ordonate şi condusă de principii de dreptate socială, — au la dispoziţie o reţea de instituţii cooperative bine utilate pentru o acţiune care tinde la eliminarea factorilor de dezordine economică şi de nemulţumire socială ce ameninţă omenirea. Iar, pe de altă parte, cooperativele de producători şi de consumatori pot primi noui impulsiuni, deschizându-li-se noui câmpuri de activitate, în cadrul programului lor.

De sigur că, in stadiul actual de desvoltare, nici o ţară nu dispune de o organizaţie cooperativă unitară realizând o articulare a cooperativelor de producători cu cele de consumatori, formînd ca atare, un sistem de economie completă, capabil să-şi asume şi să ducă la bun sfârşit sarcina de a organiza producerea, circulaţia şi distribuţia bunurilor şi serviciilor în cadrul economiei naţionale. Nouile sisteme politice şi sociale rizează organizarea naţională şi unitară a *totului* economiei naţionale. Este cert deci că

în situaţia actuală, cooperaţia nu şi-ar putea asuma sarcina organizării şi asigurarea bunei funcţionări a ansamblului economiei naţionale. Există însă pretutindeni un *sector cooperativ*, mai întins ori mai restrîns, care însă tinde să obţie *exclusivitatea* organizării a trei domenii importante ale vieţii economice: 1. agricultura, mai ales întrucât e bazată pe mica şi mijlocia exploatare, 2. mica industrie şi meşteşugurile şi, în fine, 3. organizarea consumatorilor.

Am spus mai sus că o colaborare între cooperaţie şi autorităţile publice în cadrul unui sistem de economie dirijată este *teoretic* posibilă. Dacă ea este şi în fapt posibilă şi dezirabilă, — asta depinde de caracterul, de interesele pe cari le represintă, de ideologia adoptată de regimul politic care guvernează Statul respectiv. Cooperaţiei — care organizează interesele economice ale categoriilor muncitoare ale Naţiunii — nu-i poate fi indiferent cine va avea conducerea economiei naţionale, cine va „dirija", viaţa economiei. Economia dirijată este o metodă care poate urmări ţelurile cele mai opuse diverse, interesele cele mai diferite. Economia dirijată poate avea drept obiectiv salvarea regimului capitalist ameninţat de dispariţie, — după cum el poate avea tendinţe net anticapitaliste. Sincer cooperaţia nu poate colabora de cît cu acele regimuri politice, cari pe teren economic înţeleg să înlesnească instalarea unui sistem de economie socială capabil să asigure o echitabilă repartiţie a venitului naţional, prin reducerea oricăror venituri cari nu sunt provenite din muncă. Metoda cooperativă de repartiţie a productului social — *fiecăruia potrivit contribuţiei la realizarea acestui product* — este de natură să provoace o deplasare din ce în ce mai importantă, în modul de repartiţie a venitului naţional, în favoarea factorului muncă.

Regimurile politice cari au drept scop în domeniul economiei naţionale — primatul muncii dispun prin organizaţia cooperativă a muncitorului dela sate şi din oraşe de un instrument adecvat şi bine utilat întru atingerea acestui obiectiv.

GR. MLADENATZ

Cronica militară

Forţele aeriene

Orientarea politicei Marei Britanii a fost impusă de geografia sa insulară şi de întinderea considerabilă a imperiului său colonial.

Problemele aeriene pentru Anglia sunt total diferite de cele ce se pun pentru celelalte ţări europene.

Anglia cere forţelor sale aeriene două acţiuni principale:

— Apărarea teritoriului şi coastelor (în special Londra) contra atacurilor aeriene inamice.

— Asigurarea securităţii în ansamblu — şi securităţii dominioanelor sale — asigurarea şi garantarea legăturilor dintre metropolă şi dominioane.

In afară de aceste întrebuinţări Statul Major trebuie să rezolve şi problema cooperaţiei cu armatele terestre şi cu marina.

Cu toate că Anglia a fost prima ţară care a organizat integral Ministerul Aerului, totuşi progresele realizate au fost foarte încete.

Abia în 1933 în urma eşecului conferinţei de desarmare şi probabil din cauza reînarmărei Germaniei, guvernul britanic găseşte urgentă *desvoltarea forţelor sale aeriene*.

In 1934 — guvernul britanic întocmeşte un mare program de 5 ani — care prevede crearea a 41 de escadrile noi, din cari 33 destinate apărărei aeriene a metropolei.

Acest program s'a constatat *insuficient*. Un nou efort se face — astfel că la finele anului 1936 Anglia va poseda 115 escadrile — aproximativ 1350 avioane moderne — iar pentru primăvara anului 1937, *1450* avioane moderne — toate cu echipament modern care înlocuieşte materialul perimat.

Efortul britanic este considerabil. Se poate socoti că, grație potențialului industrial aeronautic Armata Aerului a Angliei va trece în fruntea marilor puteri aeriene.

Materialul său în serviciu este:

Bimotor Haudley-Page, Hawker-Hart, Fairey — de bombardament vechi

Hawker-Andax — Cooperație

Hawker-Demonc, Glaster-Gladiator — de vînătoare

Materialul de transiție 1935

Bombardament: Bristol derivat de avioane de pasageri — 400 Km. la oră.

Vînătoare: Fainy-Fantôme — Motor Hispano Suize viteza peste 400 Km. oră.

Pentru 1937. După calitățile ultime ale prototipurilor noului program se prevăd importante performanțe.

Av. de bomb. Bristol 480 Km.

Av. de vînătoare Hawker — 500 Km.

Germania, în organizarea forțelor aeriene începută de fapt în 1933 cunoscută însă numai în 1935, nu a avut să sufere de erorile trecutului și a putut să o facă pe baze noi în raport cu perfecționările technice moderne și cu experiența cîștigată de alții.

Geograficește, Germania este o țară cu frontiere întinse — acțiunea sa este prevăzută în 2 direcțiuni: către Vest și către Est.

Germania duce o politică net ofensivă. — Din declarațiile făcute, sunt cîteva luni în parlamentul său, rezultă net că maximum de efort se face către aviația de bombardament special — către avioanele grele.

După programul din 1933 bazat pe numărul de 1050 avioane.

60%	sunt aparate de bombardament grele . . .	630
20%	,, ,, de recunoaștere și bomb. ușor	210
20%	,, ,, de vînătoare	210
		1050

Asupra valoarei efective a puterei aeriene germane este greu să ne facem o ideie precisă — Germania este țara surprizelor — totuși, ținînd seama de importanța uzinelor sale de aviație și de potențialul lor de lucru ne putem face o ideie de intensitatea producției.

Nu trebuie să uităm că, dela 1933, uzinele de celule și de motoare se găsesc în stare de mobilizare industrială — au deci un randament optim.

In 1935 — Aprilie — Cancelarul Hitler a declarat că forțele aeriene germane egalează pe cele britanice — se raporta natural la materialul nepus în serviciu.

La acea dată, după cum am arătat, Anglia avea 1050 avioane moderne — De la această dată — adică de peste un an — în Germania s'a lucrat în continuu. Cu toate acestea, se poate afirma că Germanii socotesc mare parte din acest material, ca *material de tranziție*, pînă la punerea în serviciu a materialului prevăzut de planul de înarmare al Germaniei.

Acest material cuprinde:

Av. de bombardament greu: 3 tone bombe — raza de acțiune 2000 Km. Viteza *400* Km.

Av. de luptă — B. bomb. ușor: 1 tonă bom. raza 2000 viteza 500.

Av. de vînătoare . . . . Viteza peste 500 — raza de acțiune 1000 Km. Armament — *tun*.

O problemă mai grea în această țară este a personalului. Dacă industria sa puternică poate pune cît mai repede materialul la dispoziție formarea personalului va întîmpina greutăți de timp. Acelaș lucru pentru personalul navigant și de conducere.

Materialul de serviciu este cunoscut:

Av. de bombardament: *Yunkers* trimotor 2100 H. P. transportă 1500 Kgr. bombe — autonomie 1000 Km. viteză 270 Km.

Av. de recunoaștere: *Heinkel* 70. Monomotor 800 H. P. Autonom 1000 Viteză 380.

Av. de vînătoare: Aredo — Monomotor.

Cele ce sunt azi în fabricație, nu sunt cunoscute. Ele răspund însă planului ce am indicat.

O piedică în desvoltarea vertiginoasă a armatei aerului este, cum am spus, lipsa de *personal format*. De aceia Germania face azi eforturi extraordinare pentru ca să-și

pregătească personalul. Ea chiamă la școala pe pilotaj — elevi cari n'au nici bacalaureatul.

* * *

După răsboi, *Aviația italiană* este dotată cu un material provenind în parte din industria franceză — pînă la instalarea regimului fascist nu s'a făcut nimic — Mussolini găsește aviația *in ruină*. Una din primele sale griji a fost reorganizarea și dotarea aviației.

Statul major italian a fost, dintru început, inspirat în organizarea aviației de faimoasa doctrină a generalului italian Douhet.

Generalul Balbo n'a uitat un moment, cît timp a condus aviația italiană, să-i dea cît mai mare avînt, grație prestigiului său — reamintesc celebrele sale raiduri în America și Rusia.

In 1933, Mussolini constitue departamentul Apărărei Naționale — și-l ia sub a sa conducere — înființează 3 subsecretariate: Răsboi — Aer — Marină.

Statul Major Aeronautic are ca însărcinare organizarea, prepararea și întrebuințarea tuturor forțelor aeriene. Organizarea generală a aviației.

Aeronautica militară este împărțită în 4 mari grupe:

— *Armata aerului*, propriu zisă, cuprinzînd toată aviația de bombardament și vînătoare.

— Aviația pusă la dispoziția armatelor terestre. Această aviație cuprinde unitățile de recunoaștere puse sub ordinele Comandamentelor terestre în timp de răsboi (avioane de cooperație).

— Aviația pusă la dispoziția Marinei care operează sub Comanda Marinei.

— Aeronautica Colonială la dispoziția Ministerului Coloniilor.

Teritoriul italian este împărțit în 4 zone aeriene care organizează bazele și reaprovizionările.

De cîți-va ani toată industria aeronautică italiană lucrează în plin, asigurînd țărei o puternică flotă aeriană.

Generalul Valle, subsecretar de Stat al Aeronauticei, a făcut în luna Martie anul trecut, declarații precise înaintea Camerei asupra desvoltărei aviației italiene.

El a asigurat Camera că reinoirea forțelor aeriene italiene urmează într'un ritm din ce în ce mai accelerat. „Nici un colț din basinul mediteranean nu poate scăpa controlului nostru" a declarat el.

In cursul anului 1935 numărul escadrilelor aeriene a fost dublat. Opt noi regimente de aviație au fost formate, permițînd formarea a două noi brigade. Anul trecut a fost decisiv pentru Italia din cauza campaniei din Abissinia unde aviația a avut de jucat un rol de o covîrșitoare importanță.

Intreaga industrie lucrează azi la înlocuirea materialului perimat.

In Sept. 1935, Italia avea în prima linie 1340 avioane. După noul program, se poate afirma cu certitudine, că, la finele acestui an, Italia va avea 2000 în prima linie din cari, mai mult de jumătate va fi material de *tip modern*.

Avioane azi în serviciu:

Avioane de bombardament în afară de tipuri vechi Caproni 101—102 — Fiat B. R. 3 — Hidroav. Savoia azi: Savoia S 79 w Savoia 81 trimotoare 700 HP.

2000 Kgr. bomb. autonomie 1000 Km.

Pieggio P. 16 — trimotor 1500 Km. rază — 1000 Kg. bomb.

Av. de recunoaștere: Romano — cu remarcabile calități ca av. de cooperație.

Av. de vînătoare: *Breda* 27 — *Alfa Romeo* 650 HP. viteza 370 — la 3000 m. — Caproni 114 — Fiat C. R. 30 cu 370 la 1000 m.

Printre noile tipuri: Fiat C. R. 33 — 700 HP. 440 K. la 4700. Sunt de remarcat asemenea seriile de Hidroavioane în concluzie: Italia posedă o forță aeriană mereu în creștere care dispune de unități capabile de o rază de acțiune 2000 Km. Viteza 330 Km. și transp. de bomb 1500 Kgr. putîndu-se urca la 8000 m.

Aviația de vînătoare cu viteza de 500 Km. și un puternic armament.

In Uniunea Sovietică organizarea forțelor aeriene nu datează de azi. Conducătorii sovietici au concentrat încă de mult toate eforturile lor în vederea constituirei unei puternice forțe aeriene — atît militară cît și civilă — rezervînd aviației o mare parte din mijloacele disponibile. Acest

lucru, ca o consecinţă logică a situaţiei geografice, sociale, şi politică (teritorii imense, frontiere întinse).

In 1922 dejà, principiul forţelor aeriene, autonomia era adoptat — şi o *Direcţie a flotei aeriene* — a fost creată pe lingă *Sovietul apărărei naţionale*.

Incetul cu încetul industria aeronautică a fost organizată. Plecind de la zero, republica Sovietică a ajuns azi să dispună de numeroase uzine din care unele sunt cele mai puternice din lume. Această organizare se înfăptueşte prin etape succesive. Mai întii se face un larg apel la străinătate. Ingineri din diferite ţări (la început mai ales Germani) lucrează în primele birouri. Apoi, se construieşte în licenţă atît avioane cît şi motoare ale firmelor engleze, germane, americane, franceze.

Technicienii ruşi formaţi la Institutul Central Hidro-Aeronautic din Moscova — înlătură încetul cu încetul din aeronautica sovietică pe technicienii străini — ajungând azi ca technica să rivalizeze cu acele ale marilor puteri.

Ca valoare şi număr, s'a discutat mult asupra forţelor aeriene sovietice.

Din punct de vedere calitativ ea poate fi comparată cu o producţie clasică fără mare originalitate şi într'o uşoară întirziere asupra technicei moderne.

In rezumat: Avioane bune — solide — capabile de un serviciu îndelungat.

Din punct de vedere cantitativ, se recunoaşte de toţi o superioritate în organizarea industriei şi un potenţial de producţie excepţional. Lucrul în serie, e foarte bine organizat şi se ajunge la fabricarea avioanelor în serie — şi a motoarelor — într'o cadenţă extraordinară.

Uzina 22 din Moscova, care construieşte avioane de bombardament e cea mai bine organizată. Flota aeriană sovietică reprezintă azi o mare valoare. Massa sa impozantă asigură ţărei o mare securitate.

Intenţia Conducătorilor Uniunei Sovietice este să facă toate eforturile pentru a ajunge ca Rusia să devină putere aeriană de primul ordin care să asigure stăpînirea aerului în tot lungul frontierelor sale.

Armata aerului a Uniunei Sovietice dispune de 50.000 oameni.

Materialul de serviciu este un material de transiţie. Unităţile vor fi, într'un viitor apropiat, dotate cu avioane derivate din prototipurile care de curind au terminat încercările lor.

Acest material este sensibil comparabil cu cel ce se găseşte azi în serviciu la majoritatea marilor puteri.

Avioane de bombardament:

In mare parte de tip A. N. T. 6 avioane vechi ca concepţie 4 motoare 3000 HP. Raza de acţiune 1000 m. cu 1500 Kgr. bombe, viteza 250 Km.

Apoi: Junkers — Yn. 30.

Avioane de recunoaştere: Avion tip R. 5 Junkers Ju. 21 şi A. N. T. 3.

Av. vînătoare — Tip. I. 5 274 Km. la oră
Tip. J. 4 motor Jupiter
Heinkel H 043 H 045 cu 725 H.P. viteză la sol 392 Km.
la 3000 m — 450 Km. — Pus în construcţie în serie.

In rezumat: O mare parte din forţele sovietice aeriene sunt încă dotate cu motor bun însă de construcţie veche.

Baza aviaţiei viitoare este constituită azi de Z. A. G. 1 A. N. T. A. N. R. — de concepţie modernă.

Forţa numerică a flotei aeriene sovietice la finele an. 1935:

Se conta pe 4000 de avioane din cari: 1200 — Bombardament
1000 — Vînătoare
1500 — Cooperaţie
300 — Hidroavioane

Actualmente această flotă depăşeşte planul stabilit trebuind să se ajungă la 7000 de avioane în 1937.

Proporţia bombardamentului şi a avioanelor de luptă fiind mult mărită. Aceste cifre arată cu prisosinţă puterea aeriană a sovietelor putere care se bazează pe o enormă rezervă în oameni, materii prime — şi o industrie cu o producţie nelimitată.

Romînia.

Situaţia geografică a ţărei noastre, cu o desfăşurare de frontiere foarte întinsă, pe de altă parte, configuraţia teritoriului nostru sunt de aşa natură în cît principalele centre

vitale și orașe ale țării care vor deveni obiective sigure în caz de răsboi, se găsesc foarte aproape de frontiere în raport cu razele de acțiune ale avioanelor moderne, dată fiind viteza lor considerabilă. Situația noastră politică, cu aliații noștri depărtați — cu amenințări de dușmani probabili foarte aproape — ne determină să adoptăm *doctrina Armatei Aerului* care trebuie să fie la baza dotărei și organizărei aviației noastre.

Această doctrină răspunde la următoarele misiuni:

— A ataca aviația inamică *pe bazele sale*, pe terenul său — à ataca în aer.

— A ataca toate obiectivele a căror distrugere poate avea o mare influență asupra potențialului armatei aerului inamice.

— A participa la operațiile armatelor terestre și navale.

— A asigura apărarea aeriană a teritoriului.

In afara acestor misiuni ale armatei aerului mai sunt cele de cooperare cu armata terestră și cu marina — misiunile de recunoaștere, de observație în cîmpul tactic — reglări de tragere ale artileriei etc.

Această doctrină necesită o organizare adequată și o dotare care să răspundă misiunilor ce i se cer aviației noastre.

Armata aerului trebuie formată din unități de bombardament — din unități de vînătoare.

Unitățile armatei aerului trebuie să-și consacre întreagă lor activitate numai pentru instrucția de sbor, instrucția technică și instrucția tactică. Toate celelalte preocupări de administrație, de reaprovizionare, de contabilitate, trebuiesc separate și încredințate unităților teritoriale — posturile aeriene și bazele aeriene care pun la dispoziția unităților de luptă aeriană tot materialul necesar și care fac întreaga administrație a unităților.

In felul acestă, întreg personalul armatei aerului se ocupă numai de sbor și de instrucția profesională.

* * *

Intre activitatea aeriană și culturală este o strînsă legătură. Intrebuințarea unui material nou foarte complex foarte delicat cere cunoștiințe întinse și multiple.

In ducerea luptei aeriene, în cooperare cu celelalte arme urmărind operațiile terestre, executînd misiuni atît de diferite în acelaș spirit și doctrină, sunt însărcinări foarte grele. Comandantul trebuie să posede o vastă cultură profesională ce nu poate fi însușită de cît în centre de înalte studii aeriene.

Personalul navigant trebuie format, cu toate sacrificiile în sensul unei adevărate și înalte mentalități aeronautice.

Pentru comandamentele de escadră și flotilă alegerea trebuie îndreptată către șefi plini de avînt și de hotărîre, cu spiritul răspunderei.

* * *

In privința materialului, pentru ca armata aerului să poată avea puterea ofensivă, ceea ce este principala sa caracteristică, ea trebuie să fie dotată mai întîi cu un material puternic: avioane de luptă multiplace „și cu mai multe motoare ușoare", și avioane de bombardament grele.

Caracteristicile acestor avioane sunt:

— Cea mai mare viteză utilă

— Ca mai mare rază de acțiune

— Cel mai puternic armament de bombardament și armament de bord — tunuri-mitraliere.

— Mijloace moderne de transmisiune și de navigație la înălțimi mari — și în nouri.

Pentru ca forțele aeriene să poată executa planul de războí care prevede manevre, trebuiesc organizate baze de concentrare succesive, bine echipate pentru aprovizionarea marilor unități de bombardament, astfel ca unitățile să aibă putință să manevreze fără să fie subordonate eșalonului rulant (automobil).

Pe tot întinsul teritoriului, trebuiesc organizate terenuri *pincipale* și *auxiliare* în raport cu ipotezele de apărare.

Asemenea terenuri vor fi organizate și în zona de operațiuni ale Armatei terestre.

Armata aerului este avangarda și rezerva generală a forțelor de apărare ale țărei.

* * *

Forțele aeriene trebuie să intre în acțiune din primul moment al isbucnirei unui conflict.

Am văzut că, conform doctrinei de azi, primul obiectiv al armatei aerului este să lovească forțele inamice chiar *pe bazele lor*. Deci, aceste baze din timp de pace trebuiesc imediat părăsite. In acest scop, trebuie ca aprovizionarea și dotarea unităților aeriene să fie astfel organizate încît în 2—4 ore unitatea complectă să fie gata să plece în misiune iar la întoarcere să cunoască baza (terenul) pe care trebuie să aterizeze și unde să găsească aprovizionările necesare: bombe — benzină — ulei — etc. precum și personalul necesar manevrei terestre.

Unitățile de cooperare ale unităților din acoperire trebuiesc să fie din timp de pace repartizate Diviziilor și Corpurilor de armată din acoperire.

GENERAL RUJINSKY

Cronica medicală

Turburările funcționale în patologie Acțiunea voinței asupra voinței vegetative.

Medicina secolului al XIX-lea, secolul lui Laënnec, Claude Bernard, Pasteur, Vichow, Charcot, a fost dominată de concepția anatomo-chimică. La originea fenomenului chimic Laennec căuta și găsea de cele mai multe ori, leziunea organică corespunzătoare; Claude Bernard ne-a învățat să studiem fiziologia patologică reproducînd prin suprimări sau excitări turburările provocate în fiziologia normală de diferite leziuni ale organelor, iar Pasteur ne-a desvăluit cauza multora dintre aceste leziuni în originea lor microbiană.

Recolta a fost atît de bogată, descoperirile atît de rodnice, încît multă vreme s'a trecut cu vederea mulțimea stărilor patologice care nu-și găseau explicația în leziune, fie că aceasta nu putea fi descoperită, fie că importanța turburărilor era disproporționată față de cauza organică ce li se atribuia. In cadrul acesta intră toate turburările funcționale, adică acele fenomene patologice interesînd o funcțiune oarecare a economiei organice fără ca vreo leziune a organului care e sediul acestei funcțiuni, să o legitimeze. Făcînd abstracție chiar de acele turburări funcționale, care, datorită sugestiei și vindecabile prin aceasta, formează cadrul isteriei, (cu toate că în timpurile din urmă lipsa absolută de substrat organic în provocarea accidentelor isterice este mult desbătută) mai bine de jumătate din afecțiunile de care suferă omenirea, ar fi după afirmația profesorului Abrami, de natură pur funcțională, adică fără leziune.

Bine'nţeles că nu e vorba de a contesta acestor tur-
burări un substrat material; şi ele sunt, desigur datorite
unor profunde turburări ale echilibrului fisico-chimic sau
electrical umorilor şi al nervilor; dar aceste modificări
sunt trecătoare şi mai ales nu determină leziuni adică
modificări de structură ale organelor. Cu toate acestea ele
pot cauza moartea, oprirea definitivă a funcţiunilor vieţii.
Moartea cauzată de o emoţie este o realitate, moartea prin
sincopă reflexă, prin şoc anafilactic este din fericire ex-
trem de rară totuşi prea bine cunoscute medicului. Ceeace
este mai important însă, e faptul că aceste morţi nu-s
definitive. Printr'o intervenţie la timp, o injecţie intracar-
diacă de adrenalină, un organism care-şi suspendase toate
funcţiunile, care neajutat ar fi rămas definitiv în această
stare, poate fi rechemat la viaţă. Lucrul e astăzi bine sta-
bilit, şi nu puţini sunt chirurgii care şi-au reînviat astfel
bolnavii; Abrami a reuşit în trei rînduri să readucă la
viaţă bolnavi care de o jumătate de oră erau în această
stare în urma şocului determinat de o scădere bruscă a
temperaturii provocată de un acces de paludism, alţii după
el au repetat operaţiunea. Dar ce e mai curios este că
aceşti oameni muriseră fără leziune; odată reînviaţi orga-
nele lor se dovedeau a fi perfect normale.

In afară de asemenea stări extreme cite nu sunt cazurile
acelora care, atinşi de suferinţele cele mai diverse — dureri,
impotenţe funcţionale, turburări sugestive, circulatorii etc. —
nu au totuşi leziuni orga ice explicative ale acestor stări.
O stare de iritabilitate exagerată a sistemului nervos vege-
tativ, uneori constituţională, alteori provenită dintr'o igienă
defectuoasă, din emoţii repetate, din excitaţiile unei vieţi
agitate, destul de frequentă în condiţiile actuale de traiu,
sau parvenită din neîndeplinirea normală a unora dintre
funcţiunile fundamentale ale organismului, o asemenea
iritabilitate nervoasă exagerată poate transforma în tur-
burări patologice reacţiile la diferiţii excitanţi ai vieţii de
toate zilele.

Alte ori turburarea funcţională e cauzată de o leziune
reală dar disproporţionată cu aceasta. O aceiaşi leziune
poate deci fi perfect suportată sau din contră, în condiţii
diferite, să dea naştere la turburări grave.

Iată, în cursul unei pneumonii, un bolnav care-şi face criza; dintr'o zi pe alta, toate turburările au dispărut, bolnavul nu mai are temperatură, nu mai tuşeşte, nu mai simte nici-o durere, cu un cuvînt nu mai suferă; totuşi leziunea persistă, blocul pneumonic este acelaş, şi abia peste cîteva zile plămînul va reveni treptat la starea lui normală. Un caz citat de Abrami e şi mai demonstrativ. Un bolnav prezintă în urma unei hematemeze toate semnele unei ramoliţii cerebrale cu hemiplegie consecutivă. După şapte săptămîni paralizia e definitivă, starea reflexelor arată existenţa neîndoioasă a leziunei cerebrale.

Starea de anemie a pacientului impunînd un tratament activ i se face o transfuzie de 50 cmc de singe; ca prin minune, în urma acesteia, paralizia dispare. Totuşi starea reflexelor arată că leziunea cerebrală persistă, paralizia cauzată de această leziune nu era în funcţiune de distrugerea anumitor centrii nervoşi, ci determinată de o *excitare*, de o *turburare* plecată de la acestă leziune, turburare pe care transfuzia printr'un mecanism încă neexplicat a suprimat-o, fără a fi suprimat bineînţeles leziunea. Bolnavul însă s'a considerat vindecat, căci el suferea de turburarea funcţională de paralizie, iar nu de leziune.

Tot de aceiaşi natură, e cazul citat de acelaş autor, al bolnavului atins de reumatism deformant, redus la complecta imobilitate şi care-şi recapătă toate mişcările în urma urma unei operaţii in care trebuia să i se scoată paratiroida, dar în cursul cărei operaţii, scosese (după cum s'a dovedit ulterior) un fragment de ţesut care nu conţinea nici urmă de paratiroidă. La fel s'a petrecut lucrurile cu bolnava căreia i se începe operaţia de decapsulare a rinichilor pentru o urenie inconlecibilă, şi care a doua zi e vindecată, cu toate că operaţia n'a putut fi terminată din cauza unei sincope survenite în momentul cînd chirurgul era pe cale să incizeze capsula renală.

Simplă coincidenţă ? Desigur că nu. Aceste intervenţii, prin traumatismul operator exercitat asupra ţesuturilor, prin secţiunile şi tracţiunile pe terminaţiile nervoase au schimbat ceva în echilibrul sistemului nervos şi circulator, sch mbare care a fost suficientă pentru a suprima turbu-

rările funcționale, cu toate că leziunea organului nu e suprimată.

Dealtfel medicina cunoaște de mult asemenea tratamente, care printr'un mecanism neidentificat încă precis modifică stări patologice. In acest cadru intră terapeutica de șoc, proteine, metale colo dale, etc. Dar, în afară de această terapeutică oarecum empirică, medicina dispune astăzi și de mijloace mai precise, prin agenți chimici, modificînd excitabilitatea sistemului neurovegetativ, extracte glandulare influențînd funcționarea glandelor endocrine, toate menite nu să suprime leziunea acolo unde există, ci să modifice reactivitatea organismului, suprimînd astfel turburările funcționale.

Deși de pe acuma bogate în roade, cercetările în această direcție sunt abia la începutul lor, permițînd speranța că pe viitor cunoscînd și cercetînd nu numai leziunea, dar felul de a reacționa al bolnavului, deci tocmai ceiace constitue individualitatea cazului chimic, vom cunoaște mai bine cauza turburărilor funcționale și vom suprima mai curînd și mai ușor suferința.

In sfîrșit nu e lipsit de interes faptul că printre factorii care pot influența reactivitatea organismului, și în general sistemul nervos vegetativ, voința, conștiența joacă un rol mai mare decît s'ar bănui la prima vedere, fiind vorba de funcțiuni care prin definiție nu sunt din domeniul activității voluntare a organismului.

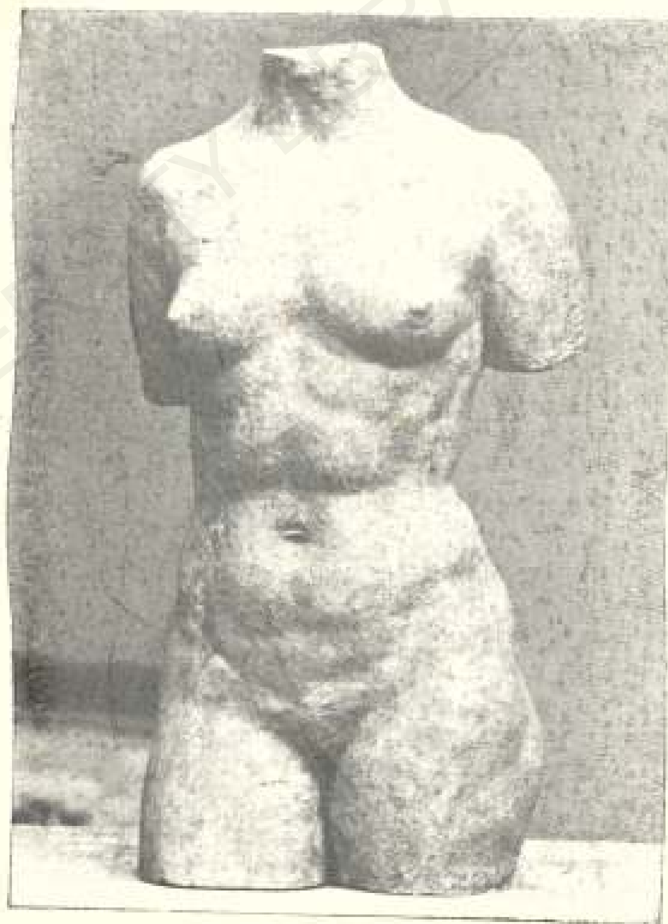
Rolul voinței în rezistența la boală, în vindecare a fost de mult cunoscut în mod empiric, aplicat și chiar exploatat. In momentul de față însă cercetarea științifică a acordat problemei toată atenția și a studiat-o cu metode riguroase. La început, observații răslețe au arătat că la unii indivizi excepționali fenomenele circulației, ritmul cordului, tensiunea arterială pot fi după voință influențate după și prin voință. In urmă, cercetări sistematice întreprinse de Laubry și colaboratorii săi asupra membrilor sectei „Joghi" din India, au arătat că indivizii supuși unui antrenament și unei discipline speciale, reușesc să imprime o activitate voluntară la grupuri musculare izolate, apoi la sisteme întregi de organe care în mod normal sunt în afară de controlul voinței.

Exemplele citate de acești autori arată că resursele de care poate dispune omul sunt nebănuit de mari și reprezintă isvoare de energie care în lipsa unei educații potrivite rămîn neutilizate. Fără a mai vorbi de folosirea terapeutică a unei voințe astfel educate și disciplinate, ne gîndim la binefacerea ce ar decurge pentru omenire din repunerea în valoare a metodelor de educații severe, urmărind stăpînirea impulsiunilor și desvoltarea „energiei". Intr'o epocă în care se proclamă pe toate căile primatul subconștientului și se reclamă descătușarea impulsiunilor, nu este desigur cel mai mic merit al medicinei de a fi reamintit și reclamat nevoia înscăunării rațiunei și voinței conștiente, dovedind odată mai mult că, după cum spunea Ipocrat, „ tot ce este necesar înțelepciunii se găsește în medicină".

Dr. M. NASTA

Cronica plastică

Scriind această cronică în Viața Romînească, gîndul meu se îndreaptă spre întemeetorul revistei, profesorul *I. Cantacuzino*. Nimeni la noi n'a făcut vreodată artei, în viața și în preocupările sale, un loc mai important, nimeni n'a fost mai deschis tuturor formelor pe care ea le-a luat în decursul vremurilor, nimeni n'a vorbit despre artiști cu mai multă înțelegere, cu mai multă emoție, cu mai sinceră recunoștință. Pentru cei cari l'au ascultat comentînd una sau alta din gravurile strălucitei sale colecții, în camera care-i servea de odae de lucru, căldura cuvintelor sale, timbrul armonios al vocei, gesturile care însoțeau expunerea, vor rămîne vecinic săpate în memorie. Am fost printre privilegiații care se bucurau de intimitatea acestui mare Romîn. Romîn de modă veche, cu spirit larg și îngăduitor, cu inimă iubitoare, nu Romîn de moda nouă, pătimaș și intolerant. Multe din cîte știu, ca și îndrumarea mea spre studiul artei, îndemnului lui le datorez, al lui și al celuilalt mare cunoscător al frumosului, sub toate formele, *H. Focillon*. De aceia orice am scris de atunci încoace m'am silit să-l prezint astfel încît să merit aprobarea acestor doi prieteni, al lor și a cîtorva alții, puțini la număr. Pentru a ajunge la acest rezultat mi-am impus obligația de a fi în aprecierele mele nepărtinitor, de a căuta să înțeleg înainte de a aproba sau dezaproba, de a nu sinrece niciodată cu vederea la un artist dezinteresarea, sinceritatea, munca onestă și pasiunea pentru arta adevărată, fără sofisticări, fără afectație, fără acele atitudini dubioase, cunoscute subt numele de maniere. Procedînd astfel eram convins că mi-am îndeplinit datoria de critic. Iar dacă spusele mele nemulțumeau pe unul sau altul, acesta m'a lăsat cu totul rece, publicul, adică cei mai luminați dintre

I. Jalea — Nud

Vasile Popescu

Natură moartă

Th. Pallady

Nud

G. Petrescu — Interior de atelier

lectori, fiind singurii mei judecători, chemați să-mi cintărească aprecierile și să le controleze, să hotărască în ultimă instanță dacă am sau nu dreptate. Este linia de conduită pe care o voi urma în cronicile mele de acum și de la care nu mă voi abate.

* * *

In luna Aprilie am avut în București citeva expoziții interesante, unele prin lumina ce aruncau asupra nivelului general al artei noastre, altele prin faza ce constituiau în evoluția citorva artiști de seamă, printre care, în primul rînd, se numără *Th. Pallady*[1]). Tinerimea Artistică și Salonul oficial, deși aproape aceiași artiști expun în ambele cazuri, nu-și fac unul altuia concurență. Scopul lor fiind diferit, diferit trebue să fie și punctul nostru de vedere în judecarea lor. Tinerimea, cea mai veche societate de artă plastică la noi, reprezintă o tradiție. Fiecare manifestație a ei se cuvine a fi examinată în raport cu trecutul. Salonul, la care proporția debutanților este mai mare, din contră, trebue considerat în el însuș, cel mult în legătură cu două sau trei expoziții anterioare, spre a ne permite să ne dăm seama de progresele realizate, de la an la an, de unul sau altul dintre artiști, ceia ce de altfel se observă mai bine la expozițiile individuale —, sau de nivelul general comparativ al lucrărilor prezentate.

Tinerimea a avut de jucat, în desvoltarea artei noastre, un rol însemnat și dreptatea ne obligă să spunem că ea n'a înșelat așteptările. A intrat într'al treizecișișaptelea an al existenței. Fundarea ei corespunde deci cu începutul secolului. Ne găseam atunci, în 1900, într'o perioadă nesigură, ca toate perioadele de tranziție, în care își făcuseră apariția și ajunsese să joace un rol însemnat unii artiști fără vocație și cițiva pseudo artiști, jumătate pictori, jumătate „administratori", fertili în fel de fel de mijloace de a se menține în situații nemeritate și a se înălța în erarhia socială, cum era faimosul C. I. Stăncescu. Toate hotărîrile ce se luau în domeniul artei depindeau de bunul plac al acestui mediocru desenator în cărbune, rău, vindicativ și cu „principii". Cu cițiva ani înainte *Luchian* se ridicase cu tărie contra atmosferei apăsătoare creată de acest au-

tocrat. El fusese urmat de cîțiva oameni mai curajoși, care constituiseră grupul Ileana. *Grigorescu* era cu cei tinerii ,dar mai mult platonic, căci nici vîrsta, nici temperamentul nu-i îngăduiau să fie un luptător. Victoria părea nesigură, cu tot marele talent al conducătorului. Fundarea grupului Tinerimei, care se constituia contra acelorași abuzuri și aceleași intolerante incompetențe, determină o reacțiune așa de puternică în opinia publică, încît succesul mișcării tineretului fu asigurat. Cele mai promițătoare talente făceau parte din noua asociație, iar primele sale expoziții au rămas în memoria tutulor. Noua școală romînă de artă, cea al cărui crez își trăgea originea din opera lui *Luchian* și din doctrina pictorilor mari francezi de atunci, își făcu o strălucită apariție. O înaltă protecție, aceea a Principesei Moștenitoare, era o garanție pentru Tinerime că lumea oficială va renunța la ostracismul aruncat pînă atunci asupra „modernismului".

Expozițiile s'au succedat de atunci încoace, dar entuziasmul a slăbit cu timpul. Cîțiva din membrii Tinerimei, care numărase la început pe toți pictorii buni de astăzi, se dezinteresează de manifestările ei. Urmează o perioadă de stagnare, cu eclipsa din vremea răsboiului, stagnare care se continuă și după încheerea păcii. In sfîrșit, conducătorii de acum cîțiva ani ai societății, dîndu-și seama de situația reală a curentelor artistice, de care unii din ei fuseseră puțin cîte puțin depășiți, se decid să facă apel la elementele mai noi: măsură de înțeleaptă prevedere, care a salvat existența Tinerimei. De atunci încoace expozițiile ei acum în plină vigoare, au devenit din ce în ce mai interesante. Contradicția însă n'a încetat între pictura de formulă mai veche, evident perimată, și pînzele acelor mai tineri. Nu mai asistăm însă la noianul de lucrări lipsite de interes, superficiale, pretențioase, din salonul Tinerimei, devenit adevărat sobor al mediocrităților. Și n'aș vrea să se tragă concluzia din cele spuse, că părerile mele ar fi dictate de o preferință irezistibilă pentru pictura mai nouă. Excesele celor mai „moderni", ca și lucrările lor nestudiate le consider tot așa de primejdioase ca și tablourile de gen „pompier" ale celorlalți. Ceea ce mă impresiona defavorabil nu era atît „stilul" și „spiritul" academicilor, ci lipsa

lor de personalitate, de cunoștințe, mulțumirea cu orice, prostul gust, acel perpetuu „à peu près" de care dedeau dovadă în lucrările lor, subt o fațadă de ieftină și înșelătoare virtuozitate. Mai învățați, mai muncitori și mai serioși, ei ar fi putut fi suportabili. Se zice că Degas însuși admira tehnica lui Bouguereau și aceasta ar trebui să ne facă mai circumspecți, atunci cînd vorbim nu de artiști izolați, ci de școale.

Nu pot zice că tablouri de felul celor descrise mai sus au dispărut cu totul din expoziția din ăst an. Ele au încetat însă de a forma majoritatea, iar impresia generală este hotărît favorabilă, în sălile de pictură, ca și în cele de sculptură. Ceva mai multă autocritică, de sus și pînă jos, și Tinerimea își va relua locul pe care l'a deținut atît de onorabil între 1900 și 1915.

Salonul oficial ne lasă cam aceiași impresie. Regăsim *aici pe mulți din cei întîlniți în sala Dalles*, dar și cîțiva *noi*. Aceștia aparțin grupului *debutanților*, adică a celor care nu-s încă destul de cunoscuți ca să se poată aștepta la o invitație din partea comitetului Tinerimei. Spre ei se vor îndrepta, mai ales la salon privirile noastre, căci din mijlocul lor ar putea veni surpriza, adică acea operă care să ne izbească de la prima vedere, în care să găsim promisia celui mai puternic temperament sau a unui dar excepțional. Surpriza însă nu s'a produs; cu excepția, poate, a lui Andronic Cantacuzino, care se prezintă cu o lucrare ciudată, migălită, însă severă și deosebindu-se de ceeace vedem obicinuit în expoziții, și cu excepția, deasemeni, a lucrării sculptorului Ioan Popovici, un tors plin de avînt, schiță de proporții supraumane, în care se simte căldura inspirației dar și expeditivul unei execuții grăbite și poate cam încărcată cu reminiscențe. Incolo, ceilalți debutanți nu dau prilej la nici un fel de nedumerire. Cei puțini mai mai în vîrstă n'au adus nici ei nimic senzațional, afară poate de Vasile Popescu, ale cărui lucrări, prin proporțiile lor și prin studiile pregătitoare ce presupun, se impun chiar celor care nu-s totdeauna de acord cu tendințele sale. In „Natura moartă" aflăm îndrăzneală și dorința de a rezolvi în acordul culorilor unele probleme, care chiar dacă n'au fost complet soluționate — albul cam prea uni-

form şi răspîndit cam în tot cuprinsul tabloului, dezacordează armonia tonurilor — ele ne arată că asistăm la o etapă însemnată din evoluţia pictorului. Peisagiul bucureştean este solid construit şi destul de original.

Evident, prezenţa unui Petraşcu, a unui Pallady, a lui Steriadi, pe care îl vedem aşa de rar în expoziţii, şi care are întotdeauna ceva încîntător de spus — dovadă cele trei lucrări, aşa de deosebite între ele şi aşa de armonioase, fiecare în felul ei — a lui Verona şi Bunescu, printre pictori, a lui Jalea şi Medrea printre sculptori, aduce salonului prestigiul de care are nevoe spre a fi considerat ca reprezentativ pentru arta noastră actuală. Dar fiecare din cei de mai sus, împreună cu Tonitza, cu Sion, sînt cunoscuţi şi clasaţi. Nu pe ei îi căutăm într'o expoziţie, ci pe ceilalţi, pe cei în devenire. Impresia ce aceştia ne lasă este de sigur plăcută — am avut însă şi păreri contrarii — dar nici unul n'a depăşit stadiul în care l'am văzut ultima dată — afară poate de Angheluţă, de Iorgulescu, de Ciucurenco —, iar unii nici nu l'au atins.

Care să fie pricina sau pricinile acestei impresii? Una din ele aş vedea-o în faptul că salonul urmează de aproape anul acesta expoziţiei în vederea pavilionului romîn din Paris, la care artiştii au trimis ceea ce considerau mai bun, mulţumindu-se pentru salon cu ce le cădea subt mînă. Dealtfel — şi aceasta constitue a doua pricină a impresiei de slăbiciune care se desprinde în general din Salon, acum şi în trecut, artiştii noştri dau prea puţină importanţă acestor manifestări colective şi anuale. In alte ţări ele constitue un eveniment, în vederea căruia fiecare se pregăteşte pe îndelete de timpuriu, în care îşi dă osteneala să apară cu ce are mai bun şi în modul cel mai avantagios. La noi nimic din toate acestea. In preajma Salonului se iau la întîmplare două sau trei lucrări şi se expun indiferent de mărime, de subiect, chiar de execuţia lor. De aceasta este desigur vinovat şi juriul care nu reacţionează, care nu impune un punct de vedere mai mult şi care lasă să dureze o situaţie nu tocmai spre onoarea artiştilor. Nu vreau să spun prin aceasta că ar trebui să se introducă o cenzură mai aspră a operelor, bazate pe alt criteriu de cît pe cel al excelentei execuţii, ci numai că, dacă s'ar

face un regulament mai precis şi s'ar aplica mai cu stricteţe, aspectul Salonului ar cîştiga. Iar obiecţia că pregătirea specială a unor lucrări, în vederea acestui concurs, ar necesita cheltueli suplimentare, pe o vreme de criză, adică cînd se cumpără mai puţine opere de artă, cade în faţa celor treizeci şi mai bine de premii în bani, instituite de ministrul actual al Artelor, la cererea comitetului artiştilor.

Puţine compoziţii de oarecare importanţă: Lobin, Enea, Paşca (de cei din urmă, unul în genul cuminte, altul în cel liric, mai bine nu mai vorbim). Tot aşa de puţine opere de dimensiuni importante, în vederea Salonului: Fraţii Moscu Alexandru şi Adina, Angheluţă, Stoica. Nu voi insista asupra lor, nici nu voi face o dare de seamă amănunţită a celorlalte opere care, dintr'un motiv sau altul, se impun atenţiei noastre: am făcut-o în ziarul „Universul". Acolo am vorbit şi de sculpturile care mi se par că vor conta în producţia anului acestuia: operile lui Jalea, aşa de juste ca observaţie, aşa de vii, aşa de armonioase în simplicitatea lor. Se mai pot semnala: bustul lui Vasile Popescu, executat de Medrea cu un remarcabil dar al pătrunderei fizionomiei apoi bustul ceva mai aspru al lui Themeli, bustul mai simplificat, însă păstrînd tot contactul cu viaţa, al lui Vasiliu Folti, Naiada gingaşe a lui Tureatca, cele două torsuri, unul de bărbat, altul de femeie ale lui Caragea, motivul decorativ, original ca materie şi ca tehnică, al lui Mac Constantinescu.

Ceeace aş vrea să scot aci în evidenţă este un fenomen pe care cîţiva observatori mai obicinuiţi cu analiza estetică l'au constatat la artiştii noştri, mai ales la pictori. Puţine neamuri la care darul înăscut, care nu se poate înlocui cu nimic, simţul pentru culoare, gustul, o facilitate mai mare în execuţie să fie mai pronunţate ca la noi. Cînd intri în expoziţie şi mai înainte de a-ţi fi oprit ochii cu atenţie asupra lucrărilor, eşti izbit de voioşia tonurilor, te simţi solicitat din toate părţile de culori vii şi vesele, de o punere în cadru ingenioasă, de ciudăţenia plăcută a unor compoziţii, de tactul celor mai mulţi, de formulele sugestive cu care sînt tratate mulţimile forfotind, adică tot ce nu reclamă muncă şi aplicaţie, şi apare spontan la un artist. Cînd iei însă operă cu operă şi examinezi, nu poţi

evita un sentiment de decepţie, convingerea că mai fiecare artist s'a oprit la suprafaţă, că n'a vrut sau n'a putut atinge acele adîncimi, de unde ţişnesc operile eterne. In scurt timp, imediat la ieşirea din şcoală sau fără chiar să fi trecut de acolo, fiecare şi-a ales un gen, şi-a făurit o manieră — de cele mai multe ori o indeminatică adaptaţie venită din streini — s'a ridicat la oarecare înălţime, şi acolo a rămas. Fiecare operă nouă este o mică variantă a unei formule. Experienţele penibile, mai nainte de a fi fructuoase, studiile mai lungi, neliniştea, tristeţea şi gravitatea vieţii nu i-au tentat. S'ar crede că sînt incapabili, — cu mici excepţii cu atît mai admirabile — de un efort lung şi serios, de tot ce necesită cheltuială de energie şi încordare de atenţie. Impresii, senzaţii, voie bună, cît pofteşti, aceasta găsim; în schimb, nimic din ce atinge regiunele mai dificile ale artei. Cîndva, generaţiile viitoare ne vor întreba ca în Evanghelie: Ce aţi făcut cu talentul pe care vi l'a hărăzit Domnul?

Dintre expoziţiile individuale cea mai strălucită, poate cea mai însemnată a anului, este cea a lui Pallady. Iată un artist dotat, din belşug dotat, căruia nu i se poate de loc aplica vreuna din obiecţii precedente. In sgomotul Parisului, în liniştea dela ţară, unde îi place să se găsească după vîrtejul vieţii din marea capitală, el este un singuratic şi un meditativ. Muncitor şi preocupat să se înoiască, la o vîrstă la care cei mai mulţi cred că au dreptul să se odihnească, el n'are alt gînd de cît să se întreacă pe sine, să vină cu lucrări care în majoritatea cazurilor să se poată menţine alături de ce a făcut mai bun în anii precedenţi, iar în chip excepţional să se ridice mai sus. Cînd priveşti punctul de plecare al lui Pallady, lucrările sale de acum treizeci de ani, în care evident, întîlneam cîteva din însuşirile sale de acum — ochiul fin, gustul rafinat, sensualitatea vibrantă în faţa nudului — dar care nu se pot nici pe departe pune alături de ceea ce face azi, îţi dai seama de drumul parcurs de acest mare artist, de voinţa sa neînfrîntă, de luciditatea spiritului, de marea sa cultură artistică, de ambiţia sa, de claritatea cu care şi-a dat seama de puterile sale, de terenul pe care poată să-l parcurgă conştient de tot ceeace nu i se potriveşte şi trebue

evitat. O conversaţie cu acest pictor, excesiv în opinii, nedrept de multe ori, însă totd'auna interesant, ne lămureşte asupra drumului parcurs de el, asupra factorilor care au contribuit la evoluţia sa. Oricine i-a vizitat expoziţia a părăsit-o, sînt sigur convins, cu ideea că avea înaintea sa opera unuia din cei mai puternici artişti ai artei noastre.

Maxy, care împreună cu Marcel Iancu se situau aşa zicînd la extrema stîngă a esteticii noastre, a avut o interesantă expoziţie la sala Mozart.

Drumul parcurs de artist în ultimii ani l'a apropiat — de altminteri ca pe ori cine având spiritul epocii noastre — de acel grup, în care forma începe să-şi reia valoarea sa clasică în compoziţii. Experienţa anterioară n'a fost inutilă, mai ales lui Maxy. (Marcel Iancu, mai conservator, a rămas încă legat de faza sa de acum cîţiva ani, deci n'a ieşit încă din acea „experienţă"). Ea i-a pus la îndemînă o mare facilitate de a jongla cu volumele şi cu efectele de lumină care le sugerează. Culoarea sa, de asemeni, a devenit mai pură, gama sa mai întinsă, mai clară, şi mai variată.

* * *

Zilele trecute am primit în acelaş timp din Madrid, oraş guvernamental şi din Grenada, azi în mîinile rebelilor, două importante publicaţii de artă. Emoţia mea a fost adîncă deschizîndu-le. Din Spania nenorocită, cîmpul de luptă al extremiştilor de dreapta şi de stînga, ne vine mesagiul spaniolilor veritabili, muncitori să se afirme pe teren pacinic.

La sediul Juntei din Madrid, de unde a pornit Archivo Espanol de Artey. Argueologio, Organul Centrului de Studii istorice, stup de intelectuali şi de adevărat creer al poporului spaniol în timpuri normale, precum şi la Universitatea din Grenada, profesorii lucrează, ca să nu fie obligaţi să se gîndească tot timpul la vieţele care se pierd, la tezaurile care se distrug, la ţara jefuită şi sărăcită, la mizeria care va urma, ani şi ani de zile după încetarea răsboiului între fraţi, în profitul streinilor. Să consulţi fişe sau să redactezi studii de artă sau de ştiinţă subt bombele avioanelor şi ghiulelele tunurilor care au distrus jumătate cel

puțin din oraș, cere mai mult curaj și o incordare mai mare de voință de cît subt puterea unu sentiment irezistibil, să te lupți pe front.

Cînd lupta se va termina, cînd după distrugerile de acum, va veni vremea construcțiilor, Spania, secătuită de vlagă, va conta atit cit vor conta intelectualii săi, care, inainte de răsboiu erau printre cei mai insemnați din lume.

G. OPRESCU

1) V. clișeele aci alăturate. In cronica viitoare ne rezervăm a reproduce și alte pânze de ale acestui mare artist.

Cronica muzicală

Bilanțul anului muzical sfîrșit, indică un cîștig, pe care nu-l putem încă evalua și care nu e rezultatul unei activități muzicale colective ci fructul copt al străduințelor unei personalități. E vorba de cel mai însemnat compozitor al nostru, Enescu și de opera sa: Oedip.

Cifra de afaceri a fost însă mare la București: incepînd cu seria concertelor marelui nostru violonist și dirijor, un șir întreg de nume ilustre și cu putere de circulație internațională trezesc în mintea iubitorilor de muzică amintirea prețioasă a unor seri de mare și variată desfătare artistică: Chaliapin, Casals, Kreisler Rubinstein, Cortot, *Carolo Zecchi* (mai ales), Borowsky, Orloff, Cassadessus, Hubermann, Feuermann, Casella, Bandrowsky și alții au dat o strălucire cu totul excepțională vieții noastre muzicale. Să nu ne înșelăm însă: strălucire trecătoare și împrumutată.

Desigur arta nu are hotare și naționalismul în acest domeniu poate fi și este discutat; dar chiar din punctul acesta strîmt de vedere belșugul de mari interpreți care s'au abătut pe la noi a fost o binefacere căci desigur a ridicat nivelul sensibilității și competenței publicului care se interesează de muzică. Indirect, această înseamnă un triaj mai sever al tinerelor noastre talente, care deseori se grăbesc să reclame sufragiile mulțimei cu recitale pripite și puțin interesante.

Filarmonica s'a achitat conștiincios de rolul considerabil pe care-l are în viață noastră muzicală și aproape că a meritat nu mai puțin considerabilul sprijin de care ea se bucură. Meritul cel mai mare îl are desigur nu conducerea ci organizarea artistică, mulțumită căreia s'au perindat în concertele ei atîția șefi și soliști de bună calitate. In ceeace privește orchestra însăși cu toată părerea de rău trebuie

constatat că nu se poate semnala nici o îmbunătățire permanentă. E drept că la ocazii marii, atunci cînd e condusă de unii dirijori străini, Filarmonica face câte o sforțare violentă și trecătoare care o ridică la înălțimea așteptărilor publicului. Cît despre impresiile cu care vor fi părăsind dirijorii oaspeți prima noastră orchestră, e mai bine să nu insistăm. Criză de autoritate? Neglijență? Lipsă de repetiții suficiente? Surmenajul orchestrei, care trebuie să se împartă între Operă și Filarmonică? Atîtea cauze posibile dar toate remediabile. Nu e cuminte să nădăjduim prea multe lucruri deodată, dar cine știe, poate că în toamna viitoare se va găsi cineva care din considerente de strictă higienă muzicală să oblige de pildă ca instrumentele filarmonicei noastre să fie riguros acordate.

Deficitară însă (falimentară aproape), s'a prezentat din punct de vedere artistic, anul acesta oropsita „Operă Romînă". Toată lumea cunoaște mai mult sau mai puțin greutățile finaciare ale acestei instituții de Stat, nesiguranța în care trăiește, cași pletora de „artiști" care în afară de darul ceresc al unei glas eligibil, nu cunosc nici rudimentele profesiunii lor. Indulgența publicului e dinainte cîștigată și modestia pretențiilor lui e mare. Totuși . . . . .! Cu puținilele elemente de mare și incontestabilă valoare artistică pe care le are (și acelea mizerabil plătite); în ciuda unei orchestre disproporționat de redusă la care o silește exigentatea localului necorespunzător cerintelor, Opera Romînă a dat totuși în alți ani spectacole mai mult decît onorabile. Să amintim numai primele reprezentații de „Rosenkavalier" ale lui R. Strauss sau „Meistersinger" de Wagner. Se vedea atunci rodul unor sforțări oneste și pricepute de a face cît mai bine cu ceeace este; și rezultatul a fost mai presus de așteptări.

Anul acesta însă un vînt pustietor pare să fi secat orice entuziasm, orice dor de muncă și de realizare; un șir nesfîrșit de lucrări obosite, într'o redare sub-mediocră „dată peste cap" a înstrăinat operei multe simpatii și a sleit multe indulgențe.

Din cînd în cînd, cîte un oaspete străin mai scutură cenușe, stimulînd curiozitatea publicului. Dacă nimic nou și esențial nu se va produce în organizarea conducerea și

insuflețirea acestei instituții, e de prisos să așteptăm pentru anul viitor vreo îmbunătățire.

O grupare care acționează deja de 2 ani și e totuși foarte puțin cunoscută publicului mare e "Asociația pentru Muzica Nouă". De altfel, ea nici nu-și propune deocamdată să convertească marele consumator la jocul dărimării idolilor, mărginindu-se doar la răspîndirea muzicei noi în cercul încă restrîns al mai mult sau mai puțin „cunoscătorilor". La aceștia există un început de saturație muzicală care-i face apți de a asculta cu simpatie dacă nu chiar cu toată înțelegerea, o anumită producție muzicală contimporană. Se poate observa în treacăt că noile curente muzicale au izvorît în țări unde suprasaturația muzicală este permanentă: este cazul Germaniei, Austriei și a țărilor de cultură germanică.

De acolo aceste curente revoluționare sau anarhice și-au întins influența în restul Europei, mai ales în anii de după războî, astfel că ne aflăm astăzi în plină și universală criză a *limbajului muzical*.

Ascultătorul mijlociu cunoscînd rudimentele technicei și avînd experiența sălilor de concert, este total dezorientat, în cea mai mare parte din cazuri, față de acest nou alfabet. In zadar va căuta o punte de trecere între muzica cu care este familiărizat și aceea care i se oferă astăzi. Nedumerirea lui este desigur mai mare decît va fi fost în veacul trecut aceea a iubitorului de opere italiene sau franceze ascultînd pentru prima oară „Tristan și Isolda". Ceeace este sigur e că, pentru muzica nouă și pentru public, o singură audiție este insuficientă în majoritatea cazurilor. Și astfel, din cauza timidității, a parcimoniei cu care producția contimporană este oferită publicului, rezerva, neînțelegerea, ostilitatea, sînt întărite în loc de a fi atenuate. Dar acesta este rostul înjghebărilor muzicale care se adresează marelui public.

Acel al „Asociației pentru Muzică Nouă" este altul. Acestuia i se oferă numai prime audiții din lucrările compozitorilor romîni și străini și organizează printr'un sistem de compensații concerte de muzică romînească în străinătate. In felul acesta se stabilește o legătură spirituală și o colaborare amicală a tuturor echipelor de avangardă muzicală. Care ar fi rezultatul acestor încercări, cîte din țele vor

supraviețui stadiului experimental, care va fi limbajul muzical de mîine, e greu și prematur de precizat. Se poate spune însă, că reacțiunea anti-romantică și anti-impresionistă se dovedește a fi durabilă și că tendința spre un neoclasicism se accentuează, în același timp, credința în rostul artistic al școalei „naționale" e mai viguroasă ca oricînd și specificul romînesc este astăzi căutat la noi cu un talent și cu o hărnicie care nu pot să nu aducă rezultate durabile. Toate acestea însă se petrec aproape în umbră și publicul mare nu este nici suficient de informat și nici suficient de pregătit pentru a aprecia și încuraja așa cum s'ar cuveni aceste încercări.

Evenimentul mare, luminos și dominant al anului rămîne "Oedip"-ul lui Georges Enescu. Știu din experiență cît de densă e materia muzicală în compozițiile lui Enescu. Și totuși cât de puțin cunoscută la noi (cu excepția celor două, Rapsodii), difuzarea radiofonică a primei reprezentații la Paris a fost insuficientă pentru a aprecia altfel decît general admirativ (admirație prudentă și vagă). Nu putem deocamdată decît să ne mulțumim cu aprecierile și comentariile criticei franceze care de altfel a fost unanimă în a recunoaște calitățile, eminent dramatice, originalitatea mare și multiplă a acestei mărețe lucrări. — Privit din colțul nostru de pămînt, evenimentul are o semnificație muzicală specială și îndeamnă la unele întrebări cărora nu este îngăduit a răspunde. Care este locul acestei opere în creația muzicală contimporană care este valoarea ei în momentul de față la răscrucea drumurilor noi care ademenesc tineretul?

Este ea numai sinteza cuprinzătoare a unei naturi muzicale cu puteri prodigoase de înțelegere, de asimilare și de expresie? Sau reprezintă o formă de echilibru rodnic al atâtor tendințe divergente câte stăpânesc astăzi muzica? Aceasta din punctul de vedere universal. Din acel românesc se pune întrebarea dacă și în ce măsură „Oedip"-ul lui Enescu exprimă ceva din specificul nostru și dacă se vor fi găsind în această Operă germenii, impulsul unor noui creațiuni care să statorniceească în cultura universală rostul nostru etnic muzical. Iată întrebări la care nu se poate răspunde decât în parte și aceasta numai după ce ne va fi fost dat să ascultăm de multe ori pe îndelete opera de căpetenie a lui Enescu.

Dificultățile care stau în calea realizării lui „Oedip" la noi sânt mari și numeroase, dar pentru demnitatea și prestigiul statului nostru care se mândrește cu „ofensiva culturală", ele trebuie învinse, și „Oedip" lăsat să rodească de va putea, în pământ românesc.

RADU GEORGESCU

Cronica dramatică

Iluzia teatrului

Câteodată, in zile de primăvară cu vânt subțire și iarbă fragedă, te simți dintr'odată redevenit copil, intors cu atâția ani in urmă, parc'ai fi regăsit ceva ce credeai că murise, și viața aceea adormită se urcă in tine cu valuri entuziaste.

Acest sentiment l-am avut anul acesta când am regăsit bătrânul meu teatru din copilărie, pe care il credeam mort, ori cel puțin in agonie. Cel care nu iubește teatrul, care n'a tremurat in anii fragezi la lectura palpitantă a piesei cumpărate cu cei câțiva gologani strinși cu trudă; acel care nu s'a cufundat ca 'ntr'un vis in universul de pe scenă nu poate ințelege simțirea aceasta, acum cind, după multă vreme deprinși cu spectacolul bogat — aproape luxos — al cinematografului, regăsim dintr'odată, intr'o seară, iluzia de vis a teatrului. Recunoscind-o, simțim svicnitura aceia puternică, intocmai ca la vederea unui sculat din morți. Și ințelegem in aceiași clipă ceiace ne chinuiam zadarnic cu mintea să aflăm: că indiferent de concepția dramatică a oamenilor de teatru, indiferent că s'ar pune accentul pe text, pe joc, ori pe decor, esența teatrului, sufletul său e acea iluzie, acel vis interior ce spectacolul trezește, un sentiment cu totul altul decit acel al lecturii unui roman, al privirii unui tablou, al ascultării unei bucăți de muzică ori al „vizionării" unui film de cinema. Teatrul, mai tare ca toate celelalte arte, te face să fii tu — insuți erou, răscolind cele mai intime și mai străvechi porniri, făcindu-te să retrăiești vieți

Gordon Craig, marele om de teatru, la inceputul secolului nostru proclama că esența acestui gen e exaltarea vieții interioare prin joc, vorbă, proporții, culoare, lumină, muzică, toate la un loc formind un ansamblu desăvirșit, bine sudat, după viziunea pe care o are marele maestru de ceremonie: regisorul.

Visul, exaltarea interioară, trebuie să fie ținta unui spectacol de de teatru, spre care trebuie să tinzi cu toate mijloacele și artificiile, orice fiind permis.

E și concepția școalei moderne, cu Copeau și Batty, și este religia oricărui regisor care are focul sacru, ințelegerea și dragostea pentru arta dramatică.

Cine n'a tremurat la cetirea unei piese bune de teatru, cine n'are insușirea să se transpună in acel vis pe care ți-l prezintă rampa va vedea numai artificiile și convențiile și va zimbi neincrezător la durerile și bucuriile celor de pe scenă așa precum cel bine hrănit nu crede celui flămind, fiindcă n'are puterea de a se transpune el singur in iluzia care trebuia să fie a lui.

Spectacolele noastre

Am auzit pe mulți spunind că aici, la noi in țară, se joacă mizerabil teatru. Protestez. E drept că n'avem tradiție proprie, că am stat pină acuma subt influența străinătății, că am adoptat rind pe rind, toate curentele și inovațiile: pinza pictată a pseudo-clasicismului, scena-relief a elvețianului Appia, fulgerele, ploaia, țipetele de animal și toate amănuntele reale ale rusului Stanislawsky, treptele lui Max Keinhardt, trapele și mașinăriile lui Vsevolod Meyerhold, perdelele lui Jacques Copeau, etc., etc., și că noi n'am dat nimic original. Mai mult; uneori le-am amestecat pe toate intr'o oală, punind pe aceiași scenă un fond *stilizat* alături de un prim plan *realist* ori un decor *realist* și un joc *simbolic*. Totuși, asta se intimplă *numai uneori, și* putem să numărăm și noi cițiva regizori serioși care, deși nu vin cu o concepție a lor originală, cel puțin animă un spectacol, servindu-se bine de mijloacele pe care le au de-a *gata la indemină*.

Cit privește repertoriul teatrelor noastre, cred că suntem dintre *puținele țări* unde se reprezintă pisele fruntașe ale tuturor națiunilor și, suntem in curent cu tot ce e nou pe piața artei dramatice. Nu mai tirziu decit in chiar stagiunea aceasta, Naționalul din București a pus in scenă recentul succes al piesei cehe „Oameni pe un sloiu de ghiață" de Wilem Werner, care abia anul trecut s'a reprezentat la Praga. Teatrul Regina Maria a prezentat piesa „Cloșca" de Conrad și „In Amurg" de marele dramaturg Gerhardt Hauptmann. Anglia a fost și ea pusă la contribuție prin povestea plină de fantezie „Omul și Masca" prelucrată de marea scriitoare Clemence Dane. Tot pe scena Naționalului din București ni s'a făgăduit că vom vedea „Straniu Interludiu" al marelui dramaturg American Eugen O'Neil.

Piesa clasică de-a-emeni a fost cu grijă regizată de I. Sava la Naționalul din Iași, cu „Hamlet"

Comedia ușoară, spumoasă, satiră, ori pur și simplu calambur de situații, a fost imbrăcată in costum plăcut și vesel de către toate teatrele bucureștene, mai ales de „Teatrul Vesel", „Comoedia" și „Modern", care au ratificat vorba lui Voltaire: „o comedie la care nu se ride, e o ticăloșie de neiertat"; de aceea venindu-le in ajutor și talentul și știința de scenă, au zbutit să distreze un public așa doritor de citeva ore de plăcere ușoară.

Din acest gen de piese nu mă pot opri să nu citez „Prima zi de primăvară" pe care Teatrul Comoedia a avut nemerita idee s'o puie in scenă.

Piesele originale

In cronica de faţă, care nu-i decît un scurt bilanţ al spectacolului nostru, trebuie să sfîrşesc prin a-mi exprima părerea de bine că arta dramatică romînească a fost aşa de onorabil reprezentată anul acesta.

Incepînd cu piesa măestrit ţesută a domnului Eftimiu „Stele călătoare", continuind cu lucrarea d-nei Claudia Milian „Vreau să trăiesc" în care se pune o problemă atît de interesantă, apoi povestea delicată „Prinţul cu două chipuri" a Margaretei Miller-Verghi, drama puternică „Generaţia de sacrificiu" a d-lui Jean Valjean, comedia aşa de amuzantă a d-lui Mircea Ştefănescu, „Lupul şi Sania", ultima operă a d-lui N. Iorga „Fiul cel pierdut", piesa d-lui Gh. Chiriţescu „Scurt circuit" unde o idee induioşătoare se 'mpleteşte minunat cu intriga hazlie; semnalăm şi „Crai de tobă", una din cele mai pline de vervă comedii din repertoriul romînesc modern, a domnului Const. Colonaş. In sfîrşit, scenele noastre au arădat din belşug că începem şi noi să înfiripăm o literatură dramatică unde piesele, dacă privesc în sus, ca la cer, la Caragiale, cel puţin se străduiesc să se grupeze în jurul lui.

Vorba D-lui Mihai Ralea, să scriem ori şi cum, dar să scriem cît mai mult; la seceriş bogat, grîul se alege de neghină.

PROFIRA SADOVEANU

Cronica cinematografică

Publicul vine sau crede că vine la spectacol ca să capete distracţie, nu ca să-şi identifice obligaţiuni. Domnul dela parter ar fi cu siguranţă mirat foarte dacă ar afla că instalarea lui în fotoliu înseamnă în fond nădejdea unei datorii şi speranţa de a deveni debitor. Totuşi, primul val de nedumerire odată trecut, cetăţeanul va înţelege că aşa este, că adică cei cincizeci de lei pe care el îi plăteşte la intrare sunt banii cu care cumpără voluptatea de a fi, tot el, recunoscător autorului. Căci Dl. spectator ştie că nu-i pe lume voluptate mai mare decît să te simţi recunoscător faţă de unul din acei creatori de artă care dau oamenilor putinţa de a trăi mai tare şi mai concentrat faptele vieţii.

Acest sentiment de gratitudine, pe care spectatorul e silit să-l recunoască, criticul profesionist îl caută dinadins. Fireşte nu totdeauna îl găseşte. In unele arte — cum e literatura — gratitudinea se îndreaptă către cutare binefăcător individual; în altele — cum e cinematograful — el e distribuit unei colectivităţi mai mult sau mai puţin numeroase. Unii spectatori aleg calea cea mai simplă, dictată de aparenţa directă şi materială, şi anume se pun să adore pe actorul sau actorii delegaţi a transmite emoţiunea dela autor la spectator. Alţii, înţelegînd că actorul nu-i decît un instrument, sau chiar şi mai puţin: un funcţionar, caută un alt personaj — scenarist, regisor, „producer", supervizor, etc. — asupra căruia să-şi concentreze admiraţiunea. Astfel, după natura spectatorului, acelaş spectacol va fi numit „filmul lui Garry Cooper" sau „filmul lui Lubitch". Insfîrşit mai este o categorie de spectatori, care nu zice nici „filmul lui Peter Lore" nici „filmul lui Fritz Lang" şi nici măcar, vag, „un film Paramount" sau „Metro-Goldwin". Se mulţumesc a semnala titlul, ţara de origine, adresîndu-şi recunoştinţa în bloc către întreaga enormă populaţie de colaboratori, dela figurant la vedetă, dela inginer la superproducer, dela electrician la nababul finanţator. Căci chiar şi acesta din urmă îşi are rolul lui estetic. El va trebui să-şi

rişce banii pe cutare îndrăsneală artistică; fără asemenea curajoase consimţăminte la aventură din partea „leilor din Wall Street" arta ecranului n'ar fi ajuns, în America, la calitatea ei intelectuală de astăzi.

Aşa dar există o categorie de spectatori care ştiu că e o prostie să alegi cui să dărueşti gratitudinea artistică, toţi colaboratorii acestei vaste întreprinderi spirituale care se numeşte un film fiind solidari în drepturi de admiraţie şi recunoştinţa populaţiei.

Criticul de ecran este oarecum un profesionist al acestei gratitudini. Şi nu-i pentru el plăcere mai mare decît cînd s'a descoperit pe el şi pe clienţii lui, încă odată debitori.

Despre asemenea agreabile datorii vreau să vorbesc în rîndurile ce urmează. Despre prilejurile recente de gratitudine pe care le-a avut spectatorul bucureştean.

* * *

S'a adus, după Paşti, un nou film cu Stan şi Bran. Un motiv pentru noi de a măsura încă odată evoluţia acestor doi comici precum şi aceea a managerilor lor. Drumul parcurs de ei începe cu clovnării primare, mai întîi organizate în comedioare de scurt metraj, apoi intercalate în filme lungi mai mult sau mai puţin operetoide, pe urmă integrate în poveşti cu structură de basm, pentru a sfîrşi — ca într'un proces de dialectică hegeliană, cu întoarcerea înapoi la filmul pe bază de gaguri, dar care, fireşte, ca orice „sinteză", va fi o **înlănţuire** de gaguri, nu o simplă înşirare ca'n primele timpuri; o progresie, călăuzită de o idee fundamentală, de o mare şi statornică idee umană: „trăirea în doi". Stan şi Bran sunt doi oameni care nu pot face nimica „de unul singur". Sunt ca o partitură pentru pian, scrisă pe două chei şi inadmisibilă a fi executată numai cu o mînă.

Incetul cu încetul, vreme de cincisprezece ani de încercări, de muncă şi osteneli de imaginaţie, Laurel, Hardy şi zecile de cinematografişti de toate speciile s'au ocupat cu găsirea de idei noi pentru a face pe Stan şi Bran să execute lucruri de „gen stan-şi-bran", apoi cu găsirea, identificarea, filtrarea şi consolidarea genului acestuia care acum are contururi fixe şi chiar un nume. Cum spuneam adineaori, este ideea lui „doi omenesc", este situaţia nu a cârdăşiei dintre orb şi paralitic (care în fond e o prea comercială asociaţie într'o excelentă pereche de ochi şi una de zdravene picioare) — ci o tovărăşie care nu se poate mai bine exprima decît prin expresia romînească: „tusea cu junghiul".

Cei care au urmărit interesantul binom humoristic Laurel - Hardy; cei care-şi amintesc fie-care eroare sau invenţie bună, fiecare rătăcire ca şi fiecare progres, se simt invadaţi de o enormă recunoştinţă pentru atîţia oameni care timp de cincisprezece ani au căutat un nou fel de a produce semenilor lor veselie şi înduioşare.

Căci Stan şi Bran sunt mai ales drăguţi şi înduioşători, ca doi copii proşti, şi gravi, şi caraghioşi şi emoţionant de cum-se-cade, care nu fac decît gafe, dar le fac totdeauna conştiincios şi foarte organizat.

* * *

Apoi gratitudinea spectatorului lunei expirate se împrăştie asupra întregei acelei populaţii californiene care duce o viaţă de rob, cu tensiunea nervoasă infernală, cu riscuri de tot momentul, cu sacrificiul oricărei fericiri, pentru a da onestului cumpărător de contra-mărci putinţa de a vedea mereu altceva: cînd o poveste romantică de aventuri, cînd o „felie de viaţă" luate din fundurile suferinţei umane, cînd o fantezie spumoasă şi simbolică, unde caracterele sunt mai mult „glumite" decît înregistrate; cînd, în sfîrşit, o pagină de moravuri tratată grav şi cu o infinitate de detalii sugestive.

Am avut, în luna aceasta, comedii savuroase ca „Nik gentleman detectiv" „Theodora", „Păianjenul": apoi satire filozofice ale moravurilor bune şi rele — ca „Sirena"; picturi de situaţii tragice, combinaţie de demenţă şi de banalitate — ca în „Inamicul femeilor"; spectatorul a plecat, desigur, dela toate aceste filme, cu sentimentul că „a fost bine", să „a fost chit", că n'a fost păcălit, că „făcea" banii pe sare îi dăduse. Peste cîteva zile însă, revenindu-i în minte cutare crimpei de viaţă acum sedimentat în memoria lui şi devenit bogăţie nouă pentau averea lui spirituală, spectatorul nu se mai simte „chit"; se simte „debitor". Debitor cu delicii, cu deliciile acelea dezinteresate ale recunoştinţei.

* * *

Dacă America e ţara cinematografică eminamente exportatoare de creanţe gratitudinale, nu trebue să credem că nu mai există şi alte State importatoare de recunoştinţă.

Anglia, Rusia, Franţa şi Germania se numără şi ele printre acestea. E drept că ultimele două fac să alterneze entuziasmul cu exasperarea, admiraţia pentru filme ca „Victoria", sau „Mathias Pascal", cu indignarea faţă de atîtea filme franceze anoste şi falşe, sau descurajarea faţă de neantul vodevilesc al micei producţii ger-

mane scăpată — nu se știe cum — de obligația hitleriană de propagandă vaterlandă.

In luna aceasta am avut multe filme franceze proaste, unul cu oarecare calități („In serviciul Franței"), și în sfirșit unul aproape în întregime fermecător: „Mister Flov". Este dela „Milionul" lui René Clair (cu care dealtfel nu seamănă de loc) prima încercare franceză de a „glumi cu evenimentele" și de a împinge faptele istorice pînă la granițele lor de grotesc și de poezie.

In ce privește arta cinegrafică germană, e foarte bizar de spus, dar nu mai puțin adevărat că singurul film nemțesc bun al acestui an a fost unul vorbit în limba... japoneză. Este recentul „Mitsuko", producție de o profundă și subtilă originalitate.

Foarte simptomatic, desigur, cum Germanii, obligați subt pedeapsa spînzurătorii, să nu mai folosească în poveștile petrecute în mediul nemțesc, decît teme perfect aliniate la ortodoxia nazistă, sunt nevoiți să caute puțină libertate — acea libertate fără de care arta nu este cu putință — să o caute în subiecte — de pildă — japoneze.

D. I. SUCHIANU

Cronica științifică

In anii din urmă s'au făcut cercetări [1]) pentru a se *preciză* gradul de înrudire dintre om și acele animale, care prin construcția lor și prin amănuntele lor de formă au fost întotdeauna socotite ca cele mai apropiate de om, și anume: maimuțele antropide. Faptele fundamentale pe care se întemeiază metodica acestor cercetări sînt stabilite mai de mult, și sînt atît de interesante, încît chiar prin ele-însele merită a fi cunoscute în cercuri cît mai largi.

* * *

Inrudirea de care vorbim e o înrudire de *substanță*. O înrudire prin acei compuși chimici, care înainte se numeau în mod curent albumine, care astăzi poartă îndeobște denumirea de proteine și care sînt componentele hotărîtoare ale protoplasmei, căci ele sînt sediul proceselor fizico-chimice și chimice caracteristice vieții.

Toate proteinele acestea, în orice organism animal ori vegetal le-am cerceta, sînt clădiri moleculare de o complexitate felurită, dar totdeauna considerabilă, alcătuite la rîndul lor din clădiri moleculare relativ mai simple („pietrele de construcție" ale proteinelor) înlănțuite între ele și variabile prin număr și compunere. *Planul general de construcție* al proteinelor provenite din feluritele organisme se aseamănă, dar amănuntele — după cum era de așteptat — variază într'o mare măsură.

Pentru a stabili, dar, gradul de înrudire „prin substanță" a două organisme, trebue precizat în ce măsură sînt identice clădirile moleculare ale proteinelor celor două organisme. Operație de pură chimie. Decît, chimia, azi, nu e încă

1). E vorba de cercetările antropologistului din Münich, *Mollison*, publicate în diferite reviste.

în stare să execute, în măsura care trebue, această operație. Atunci, chimia declinîndu-și competința, de unde a venit răspunsul? Răspuns la întrebarea pe care, în mod concret, am putea-o formula astfel: iată două probe de proteine; una provine din sîngele unui om, cealaltă din sîngele unui cimpanzeu; există oare vre-o înrudire între ele? Și, dacă facem să intre în cercetare o a treia probă, provenită dela un orangutan, o a patra dela un pavian etc., atunci: se vede oare vreo deosebire în gradul lor de înrudire? adică de constituție fină. Răspunsul, pe care reactivii chimistului nu l'au putut da, l'a dat sensibilitatea *organismului viu*, întrebuințat el însuși ca reactiv. L'a dat reactivul viu, ori „biologic" cum i se spune.

* * *

Dacă avem în vedere organismele mai complexe, putem afirma, că în sînul chiar al aceleiași specii, nici-un individ nu e identic cu altul [2]).

Nu ne sînt oare familiare deosebirile de constituție observate la semenii noștri? Deosebiri exprimînd diferențe în decurgerea unor funcțiuni elementare ale vieții și deci, — fără nici-o îndoială — deosebiri în alcătuirea fină a proteinelor, a celor mai importante materiale de construcție și de funcționare ale substanței vii? Cu atît mai pronunțate vor fi deosebirile dintre doi indivizi aparținînd unor specii distincte; și tot astfel — crescendo — pe măsură ce vom urca treptele clasificației naturale a ființelor.

Din pricina rolului primordial, pe care proteinele îl joacă în procesul vieții, *nici-un organism nu poate folosi direct proteinele provenite din alt organism*. Proteinele unui organism poartă în construcția lor pecetea acestuia. Ele nu se pot reface cu proteinele altui organism, căci acestea poartă deasemeni, în construcția lor fină, corespondența materială cu funcționarea caracteristică organismului din care au făcut parte.

Concepția aceasta ne mai arată într'o altă lumină rostul, în funcția digestiei, a fermenților secretați de aparatul digestiv. Curent se știa că acești fermenți sparg clădirile moleculare complexe, le dărîmă, desfăcîndu-le în „pietrele lor de construcție": cînd e vorba de proteine, acestea sînt desfăcute, treptat, pînă la moleculele de amino-acizi. In locul moleculelor enorme din alimente care din pricina mărimii lor difuzează greu la acțiunea fermenților digestivi, avem un număr incomparabil mai mare de molecule mult mai mici, și care, de aceea, se rezorb ușor. Dar mai ales, — și în aceasta stă progresul problemei: prin acest proces, moleculele de proteină, subt acțiunea fermenților, și-au pierdut pecetea lor de origină, caracterul lor specific; iar amino-acizii în care s'au desfăcut, rezorbiți în organismul nostru, sînt folosiți ca pietre de construcție pentru edificarea proteinelor *noastre*, caracteristice nouă, specifice nouă [3]) (specificul rezidînd în constituția proteinelor).

2) Nu iau în considerație aici cazul indivizilor care s'au desvoltat dintr'unul și acelaș ovul și despre care se admite că au aceiași constituție.

O probă în favoarea acestei concepții: dacă introducem într'un organism proteine străine ferindu-le de acțiunea fermenților digestivi, — (le injectăm prin piele în țesuturile de dedesubt, ori mai bine în cavitatea peritoneală) — atunci organismul fabrică, în interiorul lui, în anumite celule, fermenții necesari meniți să ieie proteinei străine caracterul ei străin, specific, fermenți cari apar și în sînge. Ba, mai recent, *Abderhalden*, părintele cercetărilor de acest fel, le a dovedit prezența chiar în urină.

Dintre variatele rezultate obținute prin experimentație în acest domeniu, unul a fost cu deosebire impresionant: In sîngele femeii gravide apar fermenți împotriva proteinelor copilului pe care-l poartă. Dece? Copilul, pentru timpul cît trăiește în ambianța aceasta vie care e trupul mamei sale, își creiază un organ prin care să importe materialul care-i trebue pentru desvoltarea sa și să exporte sgura proceselor chimice ce se petrec într'însul. Acest organ e format din milioane de prelungiri fine, — „vilozitățile placentei". Vilozitățile acestea sînt cufundate în sîngele mamei precum rădăcinele unei plante în apa subterană. Dintr'însele, unele, mai multe ori mai puține, se rup — desigur din pricina vreunor acțiuni mecanice — și atunci,

3) E meritul lui Abderhalden de a fi prezentat această concepție.

cu totul libere în sîngele matern, sînt purtate de valul lui mai departe, spre inimă, o străbat, şi de acolo sînt trimise în plămîni, unde se înfundă în vasele mai strîmte; corpuri străine, pe care organismul matern le desfiinţează prin acţiunea unor fermenţi *speciali*, anume produşi împotriva acestor proteine din trupul copilului. Pe baza acestor constatări s'a putut elabora o metodă de diagnostic al sarcinii, azi detronată de altă metodă, tot biologică, dar de altă concepţie şi cu rezultate mai practice.

Pe cale experimentală s'au putut produce fermenţi *specifici* împotriva a tot felul de proteine. E o metodă de primul rang pentru descoperit deosebirile specifice dintre proteine, metodă de viitor însemnat şi cu perspective mari şi variate. Au şi început investigaţiile, cu ajutorul ei, în domeniul eredităţii. Dar la rezolvarea problemei de care se ocupă această cronică, ea n'a fost aplicată pînă acum.

Stau deschise întru aceasta şi alte căi, care folosesc drept reactiv tot sensibilitatea unui organism viu. Dar numai una din acestea a fost folosită. Rezultatele ei le vom expune acum.

* * *

Iepurele de casă a fost „reactivul viu" întrebuinţat. I se injectează, în repeţite rînduri, subt piele, proteine de om — în speţă serul sîngelui de om, — în cantităţi determinate şi într'un ritm determinat. Se provoacă astfel o reacţie a organismului animalului împotriva proteinelor din serul sîngelui de om. Rezultatul acestei reacţii poate fi învederat ochilor noştri în felul următor: se amestecă, într'o epruvetă, în proporţii anumite, pe de o parte ser din sîngele iepurelui tratat astfel, pe de altă parte ser din sîngele omului. Şi atunci, în acest amestec făcut din lichide perfect de limpezi, apare o tulbureală, un precipitat. Molecule de proteine din cele lichide, care pînă a nu se face amestecul stăteau izolate unele de altele invizibile nu numai pentru ochiul neinarmat dar şi chiar la microscop, aceste molecule lichide, în urma amestecului, s'au alipit între ele pînă ce s'au format părticele mari, vizibile cu ochiul liber. Aceste părticele cad la fundul epruvetei. Cu ajutorul unei centrifuge putem obţine o coloană de sediment omogenă

şi al cărei volum poate fi măsurat. Volumul e în raport cu intensitatea reacţiei.

Intrebarea care ne vine în minte întîi este, cred, următoarea: precipitarea, care se produce în acel amestec de seruri, e o reacţie de apărare? In felul acesta, precipitîndu-le, se apără organismul iepurelui împotriva proteinelor străine introduse în corpul lui?

Se poate răspunde afirmativ. O condiţie fundamentală pentru ca nişte corpuri de felul proteinelor să-şi poată desfăşura activitatea este că ele să prezinte faţă de ambianţă, o suprafaţă de contact imensă. Această suprafaţă mare se obţine prin desfacerea materialului în părticele extrem de mici (vizibile numai la ultramicroscop), astfel ca suprafaţa lor să devină enormă. Aglomerarea acestor părticele în blocuri reduce imens suprafaţa liberă şi prin aceasta, în aceiaşi măsură, le reduce activitatea. După care nu mai rămîne decît să fie atacaţi de fermenţi *speciali fabricaţi* anume împotriva lor de organismul „reactiv".

A doua firească întrebare: care e mecanismul acestei precipitări? Ce se poate spune, în mod simplificat şi desluşit, despre el?

Proteinele de om, în organismul iepurelui, au stîrnit o reacţie. S'au produs în acel organism nişte corpuri duşmane lor, nişte aşa zise „anticorpuri". Acestea apar legate tot de molecule de proteină. Ele trec şi în sîngele din vasele iepurelui şi se pot aduna acolo în cantitate mai mare. Dacă amestecăm ser de iepure „anti-om" cu ser de om, atunci moleculele de proteină „anti-om", din serul iepurelui, se întîlnesc cu moleculele de proteină din serul omului şi se lipesc, numeroase, pe suprafaţa lor. E unul din gradele de combinaţie pe care le cunoaşte chimia de azi. Şi aşa se constituie precipitatele.

Se înţelege că orice animal, nu numai iepurele de casă, poate fi silit de experimentator să fabrice „anti-corpuri" împotriva unor proteine determinate, străine de el. Şi aceste „anticorpuri" sînt *specifice*, adică ele nu reacţionează decît împotriva proteinelor care au stîrnit producerea lor şi în mai mică măsură, împotriva proteinelor *înrudite cu cele dintîi*.

Metoda aceasta pentru a deosebi proteinele specifice,

folosind precipitarea acestora prin serul unui animal pregătit anume împotriva lor, e cunoscută de mult. A avut și aplicări practice, bunăoară în medicina legală, pentru recunoașterea sîngelui de om. Metodă bună pentru aceasta, fiindcă sîngele dela celelalte animale nu reacționează cu serul de iepure anti-om, în condițiile determinate pentru realizarea experienței. Cu excepția maimuțelor. Sîngele lor dă și el răspuns pozitiv la serul anti-om. Inrudirea „de sînge" a omului cu maimuțele superioare a fost stabilită astfel mai de mult.

* * *

De **gradul** acestei înrudiri s'a ocupat în anii din urmă *Mellison*. Experiențele lui și rezultatele lor le vom prezinta acum.

Operînd, așa cum am arătat mai sus, și pe numărul cuvenit de iepuri de casă, s'a obținut dela unul din ei ser *anti-om*, dela altul ser *anti-cimpanzeu*, dela al treilea ser *anti-orangutan*, dela un al patrulea ser *anti-pavian*, dela un al cincilea ser *anti-cynomolgus*. Cu aceste anti-seruri s'a experimentat în felul următor:

Serul *anti-om* a fost încercat în experiențe paralele, pe serurile celor cinci specii de maimuțe, precum și pe ser de om. S'a procedat în condițiuni identice și bine chibzuite. Serul de om, se înțelege, că a dat cum trebuia, un precipitat puternic cu acest ser îndreptat anume împotriva lui. Dar cu acelaș ser anti-om au reacționat și serurile celor cinci specii de maimuțe, deși nu cu aceiași intensitate. Intensitatea reacției serului de cimpanzeu raportată la intensitatea cu care a reacționat serul de om, a fost de 84,5%; a serului de orangutan, de 70,6%; a pavianului de 64,8%; a cynomolgus-ului de 63,5%. Deosebirile dintre aceste cifre, acolo unde sînt destul de mari, *arată și gradul înrudirii.*

După cum în această experiență, reacțiile au fost făcute cu serul *anti-om*, într'alta s'a experimentat, în mod analog, cu serul *anti-cimpanzeu;* în a treia cu serul *anti-orangutan*, etc. Cu fiecare din aceste anti-seruri s'a încercat paralel serul celorlalte organisme. Rezultatele s'au confirmat reciproc. S'a putut deduce *în ce măsură* fiecare din speciile

în chestie s'a depărtat de tulpina comună a *primatelor*, din care se trag toate.

Concluzia cea mai interesantă e întărirea, pe această cale, în chip mai temeinic a convingerii, pe care, bazați pe morfologie, cei mai mulți anatomiști o împărtășesc azi: anume că dintre toate maimuțele antropoide, cimpanzeul e acela cu care omul e înrudit mai mult.

FR. I. RAINER

Vecinii noştrii

Viaţa culturală rusă

Procesul cultural din U. R. S. S. este cu totul altul, după evenimentele din 1917. O serie nouă de probleme s'au pus unor oameni supuşi la condiţii de o existenţă nouă şi unică în Istorie: colectivismul organizat de stat. Viaţa politică, socială şi culturală, în acest cadru, ia o cu totul altă fizionomie. Interesul suscitat, în afară de aceste experienţe a fost considerabil. In nicio parte a lumii n'au plecat atâţia oameni să verifice şi să vadă ce se petrece, ca în U. R. S. S.

Realizările pot fi azi urmărite. Au apărut reforme culturale, temerare iniţiative de mare anvergură. Au apărut generaţii noui de scriitori şi de cetitori; aspecte inedite de literatură.

Teatrale

Festivalul teatral anual din U. R. S. S. a devenit o tradiţie consacrată, o sărbătoare a artei dramatice, în fiecare toamnă.

Incă de pe acum organizatorii au pus la punct o parte a programului, au stabilit repertoriile, au fixat datele reprezentaţiilor.

Festivalul începe la 1 Septembrie, zece zile la Moscova, cinci la Leningrad şi alte zece la Rostov-Don, în Ucraina.

Iată cum se va desfăşura programul:

O seară a maeştrilor artei naţionale, va avea loc la Teatrul Operii şi Baletului, cu concursul celor mai buni artişti dramatici.

Două spectacole vor avea loc în fiecare zi la toate teatrele, — spectatorul având latitudinea să aleagă sala şi reprezentaţia ce-i convine.

Va fi jucată piesa *„Gloria"* a scriitorului modern Goussev şi *„Pădurea"* lui Ostrovsky, la Teatrul *„Mali"*.

Teatrul *„Vahtangoff"* va monta comedia lui Shakespeare *„Mult zgomot pentru nimic"* şi piesa lui Maxim Gorki *„Egor Bulicev"*.

Piesa lui Alexis Tolstoi *„Cheia de aur"* va fi reprezentată la *„Teatrul Central de copii"* sub conducerea Nataliei Sats.

„Teatrul tinărului spectator" are inscrise în repertoriul său piesa lui Calderon *„Sub proprie pază"* şi alte spectacole instructive.

„Teatrul Evreesc" va juca *„Sulamita"*, iar cel ţigănesc *„O nuntă în tabără"*.

Anul acesta la festival participă şi *Teatrul Militar* cu piesa scriitorului modern I. Prut, *„Anul 19"*.

„Teatrul realist" va monta *„Aristocraţii"*, satiră de Pagodin, care a repurtat un strălucitor succes anul trecut.

Ultimele trei zile ale festivalului la Moscova vor fi consacrate celor mai bune puneri în scenă ale *Teatrului Academic de Artă* şi ale *Teatrului de operă şi balet*.

Teatrul de artă va mai reprezenta piesa după romanul lui Leon Tolstoi *„Ana Karenin"*, *„Boris Godunov"* de Puskin şi piesa scriitorului modern Trenev, *„Liubov Iarovaia"*; *Marele teatru*, operele *„Ruslan şi Ludmila"* de Glinka, *„Pămînturi desţelenite"* de Dzerjinski şi baletul lui Ceaikovsky *„Zina Pădurilor"*.

Programul la Leningrad cuprinde, opera compozitorului sovietic Teiko *„Cuirasatul Potemkin"*, noul balet al lui Asarev *„Partizanii"*, *„Logodnica Ţarului"* a lui Rimsky-Korsakov şi *„Copilăria fierarului"* care va fi jucată de *Teatrul tinărului spectator*

* *

Planetarium-ul din Moscova a făcut o interesantă încercare de a pune în scenă mici piese teatrale „astrologice".

Astfel a fost reprezentată piesa *„Poem despre evenimentele fericite in viaţă"* de Smólin. Subiectul conţine marile descoperiri cosmice, voiagii feerice în lună, nouile planete şi revelaţiile cele mai actuale ale ştiinţei.

Prima parte a piesii reprezintă cabinetul de lucru al lui Galileu, unde acesta este văzut construind un telescop pentru studierea cerului. Dar savantul este supraveghiat de autorităţile clericale, ce-l socoteau eretic.

In părţile următoare spectatorul participă la desfăşurarea episoadelor tragice ale vieţii savantului din epoca Renaşterii, ale acestui *„Columb al lumii celeste"* cum este numit şi prizonierul Inchiziţiei sacerdotale de pe atunci.

Telescopul pe care Galileu îl manevrează, cu mîinile lui tremurătoare, scrutează noaptea înstelată şi spectatorul face o călătorie prin lumea astrelor. Instructiv şi minunat.

Spectacolul este realizat de regizorul Ilin.

Muzicale

Violoniştii ruşi la concursul internaţional „Ysaye"

Anul acesta muzica rusă a obţinut două distincţii internaţionale: una la concursul de pian, ţinut la Varşovia, şi cealaltă la concursul *„Ysaye"* dela Bruxelles, unde, din cele şapte premii, cinci au revenit ruşilor, al şaselea compatrioatei noastre Lola Bobescu, iar al şaptelea unui francez.

Cei cinci laureaţi ruşi sunt: M. Cozolupova, L. Guilels, B. Ojstrach, B. Goldstein şi M. Fiktengaltz.

Toţi consacraţi prin diferitele concerte date in ţara lor şi în turneele prin străinătate.

Comemorarea morţii lui Beethoven

Muzica lui Beethoven se bucură de o deosebită atenţie in U. R. S. S. Există, la Moscova, un celebru quartet care cântă numai muzica autorului celebrelor simfonii şi care-i poartă şi numele.

Recent, ruşii au sărbătorit 110 ani dela moartea marelui compozitor, printr'o serie de concerte, conferinţe şi studii în toată ţara.

Cu prilejul sărbătoririi, Conservatorul din Moscova a organizat un ciclu de concerte in care au fost cântate toate quartetele lui Beethoven, triou-rile sale pentru pian şi cele 32 de sonate.

Operele de muzicografie ale lui Romain Rolland

Anul acesta apare, la Moscova, culegerea complectă a operelor lui Romain Rolland despre Istoria muzicii.

Iată cum sunt repartizate ele: trei volume *„Muzicienii din zilele noastre" „Goethe şi Beethoven"* şi *„Studii asupra lui Mozart, Lulli, Gretry, Glük, Berlioz, Strauss, Wagner, Debussy, Saint-Saëns* şi alţii". Două volume din *„Istoria Operei"* şi un volum despre *„Muzica lui Haendel"*.

In sfirşit, un ultim volum conţinind pagini alese din Jean Christophe şi articole asupra muzicei, scrise la diferite intervale de Romain Rolland.

Culturale

Societatea de relaţii culturale cu ţările străine şi-a intensificat activitatea de schimburi cu organizaţiile ştiinţifice şi publice din toată lumea. Astfel, anul acesta, au fost primite 162.000 cărţi şi expediate 61.542 in 76 ţări. Majoritatea cărţilor tratează despre probleme technice, lucrări ale marelor laboratoare, uzine, etc. Apoi vin cele ale ştiinţelor medicinei, istoriei, etnografiei, folklorului, etc.

Ţările cu care se face schimbul cel mai mare, sunt America, Franţa şi Anglia.

* * *

In 1936 apăreau în U. R. S. S., aproape 10.000 de gazete cu un tiraj zilnic de 38 milione exemplare. Faţă de cite apăreau în 1913 proporţia e cu de 11 ori mai mare.

Mai ales în anii din urmă numărul gazetelor a crescut considerabil, ele apărînd nu numai în centrele regionale dar şi în staţiunile de maşini agricole şi tractoare, in sovkozuri şi depourile de cale ferată.

Un sfert din tirajul zilnic global revine jurnalelor centrale, a căror tiraj atinge şi întrece uneori pe cel al celor mai mari gazete din lume. „Pravda", oficios, are un tiraj de 1.900.000, „Izvestia", tot oficios, 1.600.000 şi „Gazeta ţărănească" 1.750.000.

* * *

Clasicii străini sunt din ce în ce mai mult gustaţi de publicul cetitor din U. R. S. S.

Editurile din Moscova, ca să satisfacă exigenţele, publică anul acesta 150 opere clasice în 3 milioane exemplare.

Intre aceste se cuprinde: trei volume cu operele complecte ale lui Balzac în afară de *„Père Goriot" „Ţăranii"* şi *„Poveşti"* ce vor apărea separate. Din operele lui Goethe se vor publica: *„Faust"*, *„Wahrheit und Dichtung"*, *„Scrisori"*. Maupasant va fi reprezentat în opere complecte; Stendhal prin *„Le Rouge et le Noir"*. Anatole France va fi şi el editat în patru volume de opere complecte plus *„Zeilor le e sete"* şi *„Crainquebille"*, ce vor apărea separat. Poemul *„Atta Troll"* al lui Heinrich Heine va apărea în original şi tradus.

Shakeaspeare va fi complect tradus anul acesta şi prezentat în 8 volume.

Deasemeni mai sunt cuprinse nenumărate scrieri din Diderot, Dickens, Twain, Schiller, Alexandre Dumas, discursurile lui Demositene, *„Metamorfozele* lui Ovidiu, tragediile lui Eschyle, satirele lu Juvenal şi altele.

* * *

In Aprilie a. c. a fost sărbătorit scriitorul Novicov-Priboi, cu prilejul celor 60 de ani împliniţi.

După o copilărie grea, instruindu-se şi cizelindu-şi singur scrisul, publică în 1906, primele sale opere *„Nesimţiţii şi jertfe zadarnice"* şi *„Pentru greşelile altora"*, consacrate etapelor tragice ale bătăliei dela Tchou-Schima, din războiul ruso-japonez, la care a luat parte ca matelot în flota ţarului. Pentru realismul cu care descria faptele şi care nu convenea regimului, cărţile au fost confiscate.

Intre 1907 — 1913 Novikov-Priboi a călătorit, ca emigrant politic în Anglia, Franţa, Spania, Italia şi Africa de Nord.

Intors în patria sa care eşise din regimul ţarist, el a continuat să scrie şi să se impue. *„Piscine de soare"* *„O femee în mare"* şi *„Submarinele"* sunt cele trei cărţi din ultima perioadă a activităţii sale. Deasemeni romanul *„Tsou-Shima"* a repurtat un strălucit succes, fiind socotit cea mai bună operă a sa.

Actualmente el lucrează la un nou roman asupra flotei sovietice, intitulat *„Căpitan de rangu 'ntii"*.

Vladimir Maiakovsky

Vladimir Maiakovsky care s'a sinucis în Aprilie 1930, este con-
siderat astăzi cel mai reprezentativ poet al generației tinere din
timpul războiului, cintărețul înaripat al evenimentelor ce l-au sur-
prins în momentul în care era numai un liric exuberant și revoltat.
Această efervescență l-a dus ușor la cealaltă efervescență — (socială)
a timpului său. Și poetul, golanul de geniu, a urcat poezia lui la tri-
bună, care tribună nu mai era un amvon, ci o baricadă. Silueta
lui înaltă și masivă, vocea sonoră detuna în fața mulțimii, prin
versuri de revoltă de o extraordinară frumusețe. Evenimentele
la ordinea zilei — evenimentele serioase — deveniseră subiect literar.
Iubita, soarele, luna, anarhismul poetic, erau abandonate. Inspi-
rația se făcuse tot mai cruntă, mai imediată, mai incandescentă.

Poezia era transmisă — ca o spadă de luptă — direct mulțimii,—
devenise retorică, o conversație, o elocință asvirlită cu miinile, în
acelaș timp, spre astre și spre oameni. Publicul il iubea. Mai ales
tineretul. Și el, la rindul său, devenia tot mai atașat lor. Poezia nu
mai era izolată și sublimă. Ea denunța puternic și sonor toate in-
famiile și ingratitudinile ce măcinau umanitatea și devenia imn al
concepțiilor progresiste, al curajului, al elanului necesar unor oa-
meni în acțiune. Lirica, acum, căpătase o substanță politică. Poe-
zia — nu mai îmbrăca o mină de fildeș, ci una de nichel și oțel.
Fără însă ca degetele ei să fie diforme și inestetice. Dimpotrivă:
ele aveau să-și păstreze aceiași caligrafie serafică, acelaș magne-
tism, — mai aprins încă. Maiakovsky era conștient de aceste două
lucruri și făcea eforturi să le prezinte într'o ambianță atit de per-
fectă, ca poezia să rămiie valabilă — așa cum s'a și intimplat. Și,
mai mult: perioada a doua a însemnat în creația lui o verificare
artistică. Toate poeziile din acest timp, mai ales cea intitulată *„Cu*
toată vocea", prezintă înalte valori poetice. In prima perioadă Ma-
iakovsky era considerat ca un răzvrătit împotriva formelor poetice,
futurist, iconoclast, inadaptabil. După asta își însușește o viziune care
este și aceia a contimporanilor săi, lăsind culturii și istoriei citeva
mari și viguroase cintece. Disperarea lui se transformase într'un
robust optimism, într'o adeziune pentru viața energică. Inspirația
nu avea numai metafore, ci și idei pentru care aceste metafore erau
ca învelișul blindat al unui proectil.

Numai așa poetul a putut fi un reprezentant al vremii lui, —
pentru care generațiile de azi il revendică și-l recită, considerindu-l
ca pe un cintăreț al lor.

GHEORGHE DINU

Polonia

Pentru a putea înțelege caracterul manifestărilor culturale ale Poloniei postbelice este nevoe să aruncăm o scurtă privire asupra creațiunilor marelor talente polone dinaintea marelui război. Alte mentalități și alte idealuri stăpâniau atunci spiritele atunci și altele după redobîndirea independenții. De aceea și caracterul producțiunilor este diferit.

Astfel, în ultimile momente ale veacului al XIX-lea, se abate asupra Poloniei o adevărată furtună literară, stîrnită — în domeniul liricei și al prozei — de către marele prooroc al nouilor forme, Stanislav Przybyszewski (cet. Pșibișevschi). Acest scriitor, hrănit de avânturile lui Nietsche, de misterele lui Maeterlinck și sprijinit pe pesimismul lui Ibsen intră pe neașteptate în atmosfera de atunci, liniștită, a literaturii polone, înlocuește, în sufletul cetitorilor pe marele Sienkiewicz, dă naștere la o nouă lirică și face să se aștepte o nouă proză. Dar, acest sol al nouilor forme, în scurtă vreme a rămas singuratec. Creațiunile lui foarte repede s'au învechit.

Impotriva tuturor așteptărilor, lirica și proza polonă nu merg pe urmele lui Przybyszewski. Lirica este condusă de poetul țăranilor, Kasprewicz, iar proza de cel mai mare povestitor polon dela începutul sec. al XX-lea — Ștefan Zeromski. Drama în sfârșit, al cărei stăpân se credea că va rămâne multă vreme Przybyszewski, își găsește un nou loc în operele lui Wyspianski, poet și dramaturg asemănat cu cei mai de seamă tragici din vremurile antice ale Greciei.

Anii 1905 — 1907 sădesc o nouă eră în viața Poloniei subjugate: sunt primii ani de luptă ai eliberatorului Iosef Pilsudski. Aceste războaie au avut un puternic răsunet în creațiunile literare ale timpului ce a urmat. Incolțise pretutindeni în sufletele Polonilor nădejdea sigură a eliberării. In această atmosferă se scrie drama „Ludus pro Patria" de Wyspianski, opera de mare răsunet „Vântul dela mare" de Zeromski și cele mai frumoase epopei țărănești ale lui W. Reymont („Țăranii"), ale lui „Tetmayer" și „Orkan".

Astfel redobândirea independenții Statului polon a fost precedată nu numai de luptele eroice ale lui Iosef Pilsudski, ci mai ales de o frumoasă literatură plină de profeție. Printre cei mai de seamă exponenți ai acestei literaturi trebuiesc numiți Zeromski, Sieroszewski, Danilowski, Strug, Orkan și Micinski.

După marele război, în urma căruia Polonia și-a recăpătat independența, literatura și în general întreaga viață culturală își croiește alte drumuri, călăuzită de alte idealuri. Peste tot domină marea bucurie a libertății și nemărginita încredere în puterea națiunii polone. Toate tărîmurile vieții sunt supuse unei amănunțite analize ridicându-se în slava cerului capacitatea poporului polon. Marele talente s'au pus în slujba țării lor cu o nebănuită rîvnă, pentru a completa golurile produse de cei 150 ani de captivitate politică Izvorul principal de inspirație al tuturor manifestărilor cultural

şi artistice este noul stat polon cu toate nevoile şi bogăţiile lui.

In literatură, tânăra generaţie de scriitori din Polonia postbelică, a rămas sub influenţa marelui naturalist Ştefan Zeromski, cu toate că unii dintre ei, în multe privinţi, sunt mai individualişti, apropiindu-se de un realism psihologic. Reprezentanţii tipici ai acestei generaţii sunt: Nalkowska, marea interpretă a sufletului femenin, Strug, Kaden-Bandrowski şi Choynowski — maestrul nuvelei polone.

Dacă Przybyszewski se analiza totdeauna pe sine, pentru ca din fundul sufletului său să scoată viziuni metafizice, Zeromski şi elevii săi sunt observatorii vieţii de toate zilele.

Mare vâlvă face azi în Polonia cartea d-şoarei Vanda Karczewska despre „Oamenii de pe Yachturi", premiată de „Societatea literaţilor şi ziariştilor poloni". Este una din cele mai frumoase scrieri marinăreşti, fiind în acelaş timp începutul unui nou gen în literatura polonă. Autoarea, deşi tânără, având numai 23 ani, şi-a creat şi prin alte opere un loc de frunte în literatura polonă.

*

Moartea timpurie a vestitului compozitor polon, Carol Szymanowski, înseamnă o mare pirdere pentru muzica polonă. Celebrele lui opere muzicale, între cari „Hagit", „Regele Roger", „Stabat Mater", „Demeter", „Mazurka", „Harnas" etc., au fost admirate deopotrivă la Paris, Londra, Berlin, New-York, Bucureşti ca şi la Varşovia. In cinstea marelui dispărut, societatea Filarmonică din Varşovia a dat, la 7 Mai, un concert închinat exclusiv operelor lui.

TH. HOLBAN

Miscellanea

Moralitatea artei

La discuţia asupra libertăţei artei, care a avut loc în sala Fundaţiei Carol, D-l Cezar Petrescu a exprimat următoarele opiniuni:

„Pornografia pentru pornografie, acea care se adresează omului dela cingătoare în jos, se elimină de la sine din zona literaturei şi artei.

„Socot deci, că nici nu se cuvine să mai fie luată în discuţie. Există profesionişti ai pornografiei, cum există şi pornografişti ai pudicităţei morale, care ar dori să se închidă muzeele şi să se pună frunzuliţă de viţă statuielor eline şi romane. Categorii tot atît de puţin interesante amîndouă.

„Problema moralei în artă, însă, e mult elastică, mai dificilă şi prin aceasta mai primejdioasă. S'a spus că talentul scuză orice. Tot ce se poate! S'a mai spus că talentul implică datoria de a servi cauzele nobile, pentru a ridica mulţimea din trista ei împotmolire în mediocritatea şi trivialitatea cotidianului. Tot ce se poate!

„Eu cred că talentul, ca apa cristalină a isvorului îşi face el singur drum la suprafaţă şi îşi sapă el singur albia. N'are nevoie de nici un povăţuitor. Apele putrede rămîn în smîrcuri. De ce le-am mai scormoni?

„O carte e bună sau rea, nu fiindcă e morală sau mai puţin morală. Ci fiindcă cuprinde ori nu un suflu autentic de viaţă. Flaubert a fost urmărit de justiţie pentru imoralitatea operei sale literare. Nu zîmbim astăzi? Baudelaire la fel. Nu zîmbim astăzi? Alte exemple se pot înşira la infinit. Iată primejdia acestei probleme elastice, care oscilează între ridicol şi absurd, între injustiţie şi platitudine.

„Mi se pare însă că răspunsul mai teribil decît orice rechizitoriu, nu l-am aflat nici în polemicile literare, nici în temeile articolelor, nici în campaniile de veselă memorie ale senatorului francez René Bérenger, poreclit *Père-la-pudeur*.

„L-am aflat într'o pagină din jurnalul de bord al lui Alain Gerbault. Mare admirator al lui Oscar Wilde, din mica bibliotecă luată cu sine să-i țină tovărășie în pustietatea oceanelor, cărțile acestui idol nu puteau lipsi. Și n'au lipsit. I-au ținut tovărășie pînă la cea dintîi cruntă furtună pe Atlantic... După ce-a luptat cîteva zile între viață și moarte, cînd valurile s'au potolit, Alain Gerbault a deschis din nou cărțile autorului favorit. A încercat să citească o pagină. Uscată. Lipsită de viață și sens. Alta. Altele. Toate lipsite de aderența autenticei vieți. Și atunci, în singurătatea spumoasă a oceanului, departe de orice ochiu omenesc, Alain Gerbault a aruncat una cîte una în adîncuri cărțile care atîta timp i s'au părut o culme a idealului estetic.

„Problema mi se pare că așa se pune; și numai așa.

„Există cărți moarte și există cărți vii. Pe cele moarte nu le poate învia nimeni și nimic. Nici ponografia chiar. Pe cele vii, nu le poate ucide nimeni și nimic. Nici un text de lege, nici un *Père-la-pudeur*.

„Precum au dovedit toate experiențele de două mii de ani încoace.

Oameni de bronz

Masoneria de rit scoțian nu mai există. S'a dizolvat de bună voie. Șeful ei a făcut o declarație publică în care explică motivele dizolvării:

„Acum 17 ani am înființat loja masoneriei naționale romîne de rit scoțian cu scopul de a creea legături cu celelalte organizațiuni similare din alte țări. In ultimul timp, ivindu-se un curent foarte puternic împotriva masoneriei, conducerea lojei naționale romîne a hotărît cu unanimitate desființarea acestei organizațiuni".

Că francmasoneria romînă nu mai există, nu are importanță. Că la cel mai mic obstacol, la cea mai mică dificultate, această masonerie (al cărui scop și a cărei origine au fost tocmai lupta) fuge de și la inamic, nici asta nu are vre-o importanță excesivă. In orice țară există oameni la care curajul nu este calitatea centrală. Ceea ce însă este înmărmuritor e candoarea cu care se spune:

Am fundat masoneria la noi pentru că puteau rezulta de acolo mici sau mari profituri din aceea că în străinătate masoneria este o forță. Ivindu-se însă oarecari dificultăți, apoi supărîndu-se pe noi diverse instituții mai mult sau mai puțin naționale, am renunțat, firește, la masonerie. In unanimitate. Ințelegem masoneria, dar fără obstacole. La primul impediment, o părăsim bucuros.

Este exact ca și când s'ar spune: ne place duelul; e ceva nobil și, cavaleresc, impresionează damele și dă un aer distins; dar cu condiția ca adversarul să nu tragă. Dacă acesta e măgar și începe să dea și el, veți recunoaște (cu unanimitate) ca în asemenea condiții nici-un duel nu mai, mă'nțelegi, poate pentru ca să fie...

Conținutul însuși al declarației marelui șef al masoneriei romîne nu ne surprinde. Asemenea socoteli se petrec vai, în forul interior al celor mai mulți dintre oameni. Ceea ce ne miră este tocmai ieșirea lor afară din forul interior, sub forma unei declarații solemne.

Și ceea ce ne miră poate mai mult ca orice este felul particular de a fi solemnă al acestei solemne declarațiuni. Ea a fost făcută în sala de festivități a Patriarhiei. De ce? Ce legătură este între Biserică și Francmasonerie? Este exact ca și cînd o societate de canto ar declara că înființată în scop de a încasa taxe pe muzică, ivindu-se un puternic curent împotriva cîntăreților fără voce, a hotărît cu unanimitate desființarea societății. Și această declarație ar fi fost făcută în fața Directorului General al Poștelor, sau în fața Consiliului de Administrație al Societății Herdan — 7 — lei. Iar după declarație, d-nii diriginți poștali ar lua pe rînd cuvîntul, dojenind pe coriștii penitenți și spunîndu-le părintește că cîntul este, a fost și va fi pieirea națiunilor.

Căci uitasem să amintim că, la solemnitatea de la Patriarhie, șefii francmasoni au ascultat în poziție de Canossa

cum unul cîte unul Inalţii Prelaţi au batjocorit (poate chiar calomniat) francmasoneria ca atare.

Incă odată, desfiinţarea unei asociaţii civice, şi chiar faptul că motivul desfiinţării a fost sentimentul oroarei de luptă — toate acestea sunt slăbiciuni curente în societăţile omeneşti. Ceea ce însă nu-i curent, şi mai este şi adînc îngrijorător pentru soliditatea unei Societăţi, este incoherenţa comico-dementă a procedurii exterioare, şi candoarea în ignominie.

Infrînări

O gazetă de seară anunţă inaugurarea Institutului de Istorie Universală creat prin stăruinţa şi din donaţiile d-lui Iorga. Şi ziarul reproduce propriile cuvinte ale d-lui profesor:

„Sunt adunate 50.000 volume strînse din puţinii bani pe care i-am avut la dispoziţie şi care reprezintă o adevărată epopee de silinţi şi un şir de înfrînări".

Acest text dovedeşte:

1) Că dacă nu şade frumos ca cineva să spună despre el-însuşi că este erou de epopee, în cazuri însă cu totul excepţionale şade (frumos să spui etc...).

2) Că un savant romîn, atunci când cumpără o carte, se înfrînează cumplit. Cam de la ce se înfrînează savantul romîn, savantul romîn nu ni-o spune.

Putem bănui că de la mici operaţiuni cu un caracter mai păcătos decît cumpărarea de cărţi, operaţiuni despre care nu ştim decît că valoarea lor trebue să graviteze în jurul cifrei de 100 de lei bucata, preţul mediu al unui volum.

3) Că fenomenele monetare prezintă un caracter ca să zicem aşa *absolut relativ.* Aceeaş cantitate obiectivă unii o socot mare, alţii mică. Astfel D-l Iorga numeşte „puţini" bani primiţi de D-sa de la diversele instituţiuni doritoare a realiza pe această cale fericirea neamului. Din contra, contribuabilul român, autor final al finanţării, socoate acei bani că sunt în cel mai bun caz „ne-puţini".

S'ar putea totuşi să nu avem dreptate în chestiunea „epopeii de silinţi şi înfrînări". Căci în ipoteza cînd D-l Iorga ar scrie gramatical corect (ceeace la urma urmelor se prea poate), atunci pronumele „care" în fraza:

„puţinii bani *pe care* i-am avut la dispoziţie *şi care* reprezintă o adevărată epopee etc..." se raportează nu la cumpărările de cărţi, ci la substantivul *bani* (pe care,... şi care...). Deci epopeea de silinţi şi înfrînări se referă la modul cum D-l Iorga îşi procura „puţinii bani". Infrînările d-lui profesor nu-s deci legate de chestiuni de voluptate — cum crezusem noi la început, ci de chestiuni de mîndrie personală. Şi este perfect logic. Solicitările băneşti — mai ales când sumele sunt „puţine" — presupun dureroase înfrînări de demnitate. Ce este poate mai puţin logic e ca cineva să se laude cu ele.

S. S. R. şi S. S. R.

Societatea scriitorilor români socoate că arestarea unui scriitor român şi deţinerea lui abuzivă în prevenţie nu este o chestiune de care să trebuiască a se ocupa o societate a scriitorilor români. A manifestat această atitudine de două ori şi în două chipuri. Mai întîi, negativ, ne-protestînd împotriva amintitei încălcări. Al doilea, pozitiv, cînd, sesizată de cîţi-va membrii ai ei, societatea a conchis printr'un declinatoriu de competenţă.

Unul din membrii, luând cuvîntul, a declarat că nu este bine să se ia atitudine contra unui curent potrivnic. Şi acest membru avea într'o privinţă dreptate. Este mult mai curajos şi demn să se ia totdeauna atitudine „pentru" curentele potrivnice. Lupta e un lucru frumos şi admisibil, dar cu condiţia strategică de a aştepta cu răbdare momentul dispariţiei ultimului adversar.

De altfel Societăţii Scriitorilor Romîni îi displace acest gen de luptă, pornit din deşarte consideraţiuni doctrinare, şi-şi rezervă silinţele pentru chestiunile gospodăreşti, unde destoinicia şi curajul pot merge până la lucrurile cele mai curioase — inclusiv.

Totuşi chestiunea nu-i atât de simplă. Printre membrii S. S. R.-ului există o parte, (majoritate sau minoritate, nu se ştie bine încă), şi care socoate (ca să reproducem o formulă a D-lui Arghezi) că „se numeşte scriitor acela

care scrie", iar nici decum acela „care se răsfață o viață întreagă cu o broșurică întâmplătoare scrisă acum cincizeci de ani". Mai mulți din categoria aceasta a „scriitorului-care-scrie" au intențiunea să pună S. S. R. în întârziere în chestiunea luării unei atitudini ferme pentru libertatea scrisului. In cazul cînd eminenții gospodari nu vor obtempera la injoncțiunea scriitorilor reclamanți, aceștia din urmă vor constitui o altă societate a scriitorilor romîni.

Noua asociație propunem să se numească „Sindicatul Scriitorilor Români", nu numai pentru că titulatura s'ar potrivi cu conținutul, dar și pentru că numele abreviat S. S. R. ar fi identic cu acel al primei societăți. Grație acestei coincidențe, se va putea practicește desființa vechiul S. S. R. Căci cum, prin definiție, noul S. S. R. va fi singur pentru a lua atitudini (cel vechiu ocupîndu-se cu chestiuni exclusiv economico-sociale), publicul romînesc fatal nu va mai cunoaște, cu timpul, decît noua societate.

Noutăți despre Gide

Intr'o carte intitulată „Regenerarea neamului românesc", găsim scris, la pag. 130:

„Literatul comunist, evreu francez, André Gide"....

Intâmplător, Gide nu-i nici literat comunist, nici evreu francez.

Gide este literat. Gide este comunist. Dar nu e „literat comunist", Este literat pur și simplu, literat de talent și atâta tot. Că e comunist, asta e ceva complect distinct, după cum poate fi bunăoară astigmat sau cărunt. A spune despre cineva „literatul comunist" are tot atâta sens ca a spune „romancierul prezbit" sau „dramaturgul blond".

Și este, în greșala de care ne ocupăm, mai mult decît o inadvertență de limbaj; este un cusur de caracter, cusur care nici nu e, de altminteri, personal al autorului, ci aparține întregei culturi romînești, unde nu se știe a se distinge punctele de vedere, unde arta și politica nu se disociază, unde plăcerea estetică și ura de clasă nu-s în stare să se despartă, unde valorile civilizației se gîndesc în blocuri „totalitare" și necioplite.

Dar Gide nu-i numai „literat comunist" (ne închipuim

că, după autorul Regenerării Neamului, un Pierre Loti, de pildă, ar fi „romancier-locotenent-colonel"); Gide mai este și evreu.

Atunci când se invocă religia unui scriitor, este pentru a face din ea un argument doveditor al unei anumite mentalități; al cutăror tendințe, al unei maniere sau unui stil determinat. Lucrul e admisibil. Dar mai trebue, totuși, ca el să fie și exact. Pentru asta, procedura e foarte simplă. Ne informăm, și aflăm. Câteodată informația ne vine direct dela autor, care ni-o spune el însuși în vreuna din operile sale.

In această privință, Gide e un caz privilegiat. Aproape că nu e carte scrisă de el în care să nu ne destăinuiască profunda lui credință protestantă. Gide face parte dintr'o veche familie hughenotă, convertită de câte-va secole și care a dat Franței mulți magistrați, profesori, avocați, medici. *Este tipica familie de bună burghezie franceză. Și toate aceste date, cetitorul le poate afla nu numai dela comentatorii lui Gide*, care insistă asupra „evanghelismului" *inspirației sale*, dar și deadreptul din aproape oricare carte a marelui scriitor.

Așa încât singura explicație plauzibilă pentru care autorul regenerării neamului socoate că acest scriitor e jidan este — credem noi — faptul că Gide, în franțuzește, se pronunță „jid".

De altfel, nu-i singura oară când André Gide suferă în România importante schimbări de stare civilă. Acum vre-o cinci ani, cercul „Criterion" făcuse un „Simposion" despre acest scriitor în Sala Fundației Carol. Incinta, la un moment dat, a fost invadată de niște bravi regeneratori ai neamului care au început a reproșa lui Gide că este anti-dinastic (fără să se precizeze dacă era vorba de dinastia Loubet sau de dinastia Fallières).

A doua zi, un profesor de la Universitatea din București și de două ori fost ministru, a scris un foarte abil articol într'un ziar, în care lua apărarea studenților acuzați de a fi făcut scandal. Nu! zicea profesorul; e o calomnie! Așa cum cunosc eu pe studentul român, știu sigur că e incapabil de astfel de manifestări. Studentul român e

studios și pacinic. Și afară de asta, cunosc din experiență sentimentele studențimei față de Gide. Nici-un autor francez nu este atât de respectat în cercurile universitare ca marele și savantul economist Charles Gide....

Alexandrescu versus Kant

Autorul recentului volum intitulat „Regenerarea Neamului Românesc" are lecturi variate. Aceasta este dreptul lui, și este și un merit. Dar citațiile sale sunt la rându-le foarte variate. Ceeace-i un merit cu mult mai mic. De altfel, această particularitate ține de stilul caracteristic al epocei istorice pe care o străbate cultura românească.

In cartea pomenită se citează, cu măreție, în josul paginei: Kant: Kritik der reinen Vernunft; apoi pe fila următoare: Ilie Rădulescu: Porunca Vremii. Este o tipică dovadă de civilizație incipientă această neputință de a disocia valorile, această neglijență în prezentarea categoriilor, acest fel de a spune: „marii noștri bărbați politicii Carp, Forțiu, Maiorescu, sau „Câți-va poeți: Eminescu, Vasile Militaru, Victor Hugo și alții".

La pagina 14 a regenerării neamului cetim:

Herbert Spencer, în autobiografia sa, spune: etc., etc.; ceva asemănător glăsuește (firește că „glăsuește", că e mai ca din cronici) și D-l Corneliu Z. Codreanu: *Țara aceasta etc., etc*".

Pasagiul ne amintește un examen de Istoria Filozofiei pe care îl trecea acum câți-va ani un student la Iași. Candidatul își dedese toată osteneala. Intrebat despre teoriile lui Kant, tânărul declară că cetise „Critica rațiunei pure" precum și o monografie asupra lui Kant scrisă de C. Alexandrescu. La un moment dat, examenul ajunge la o chestiune mai delicată din sistemul kantian. Candidatul, atunci, declară, cu modestie;

— Asupra acestui punct, am cetit cu atenție „Critica Rațiunei pure"... și l-am cetit și pe Domnu Alexandrescu... Și părerea mea este că.... are dreptate Kant...,

Chestiuni de limbă

Se face, în limba romînă, un abuz vinovat de adjectivul „național". In ordinea gramaticală, a spune că facem „politică națională" este un pleonasm; orice politică e națională pînă la proba contrarie. Iar în ordinea morală expresiunea e o necuviință și un început de calomnie. A-ți atribui caracterul de național ca semn „distinctiv", este a-l tăgădui implicit celorlalți, de care tocmai ai vrut să te distingi prin aceasta.

Adjectivul „național" pus ca prefix sau sufix la titulatura unui partid este justificat în cazuri de pildă ca ace al unui partid „național maghiar" sau „național german", cum sunt în Cehoslovacia sau în Rominia; *național* aci exprimă o situație „minoritară"; în Rominia național înseamnă „ne-romînesc"; în Cehoslovacia: „ne-cehoslovac" Și aceste exemple dovedesc mai bine ca orice absurditatea logică a folosirii adjectivului „național" pentru a dezigna *situații majoritare.*

S'ar mai putea, la rigoare, admite ca acest cuvînt să figureze pe blazonul unui partid cu simplu titlu istoric, spre amintirea primelor lui origine. Astfel, partidul național-țărănesc indică prin această apelație că „provine" din fuziunea țărăniștilor cu naționalii ardeleni; iar aceștia au logicește dreptul, la rîndu-le, să poarte numele „național" pentru că ei s'au născut ca „minoritari romîni" pe hartă politică austo-ungară. La origine, ei erau un partid „național", așa cum sunt ungurii din actuala Romînie.

Tot pe temeiu istoric este admisibilă și firma „național-liberală". Căci la origine acest patid, meritosul contribuitor al alcătuirii Romîniei moderne, a fost o minoritate combatantă.

Intr'un film de propagandă japoneză (și nimeni nu e mai patriot decît japonezul) ni se arăta un tînăr întors din Europa împreună cu o nemțoaică, logodnica lui. Intrînd în rada Yokohamei, japonezul începe, fără voie, subt efectul electrizant al revederii țării sale, să vorbească în termeni lirici despre Japonia.

— Nu știam că îți admiri și iubești atît de mult patria

— remarcă logodnica (presupusă totuşi, ca atare, a cunoaşte destul de bine sentimentele viitorului ei bărbat).

— Iubirea de ţară — răspunde atunci japonezul — este ceva „dela sine înţeles. Este absurd a se vorbi despre ea".

Şi acestea nu-s declaraţii ipotetice şi fictiv literare. Era vorba să se facă explicit şi dinadins un film de propagandă. Pentru aceasta Japonezii, cărora numai deficitul de patriotism nu li se poate reproşa, n'au uitat a atrage atenţia cît de ridicol, cît de necuviincios, cît de suspect şi, la urma urmelor, antipatriotic este să se rostească, din chiar senin, cuvinte ca „eu sunt patriot".

Afară de cazurile speciale de genul celor analizate mai sus, ar fi bine să ne desvăţăm de a mai anexa, de dimineaţă pînă seară, adjectivul naţional în coada tuturor substantivelor care ne trec prin minte.

NICANOR & Co.

Recenzii

TITU MAIORESCU: Insemnări zilnice. Socec. 193

Insemnările lui Titu Maiorescu cuprinse în volumul de faţă se întind dela Noembrie 1855 pînă la sfîrşitul anului 1880, adică se referă la viaţa lui Maiorescu dintre cincisprezece şi patruzeci de ani. Scrise în cea mai mare parte în limba germană, redate în romîneşte de d. Rădulescu-Pogoneanu, ele formează numai primul volum dintr'o serie de volume care vor fi publicate mai tîrziu, deoarece Titu Maiorescu şi-a continuat jurnalul pînă în preajma morţii, ultima însemnare fiind din 15 Iunie 1917.

Jurnalul are cîteva lacune: lipsesc însemnările dintre anii 1860—1865 şi 1867—1869. Materialul pe care îl oferă acest jurnal este însă îndestulător pentru a se putea urmări viaţa autorului în epocile importante ale existenţii lui, în perioada adolescenţei între cincisprezece şi nouăsprezece ani şi în vremea cînd a debutat în politică.

Marea revelaţie pe care o aduc însemnările acestea este desigur desvăluirea unor anumite aspecte ale sufletului lui Maiorescu. Il vedem ca un om frămîntat şi chinuit, sentimental şi febril, urmărit în lungi răstimpuri ale vieţii lui de ideia sinuciderii, însfîrşit îl vedem în realitatea lui sufletească şi astfel cum scrierile lui, produse numai ale inteligenţii lui critice, sînt departe de-a ni-l arăta.

Cititorul care va căuta să urmărească mai ales partea aceasta a sufletului lui Maiorescu va fi cuprins şi de-o altă latură a însemnărilor zilnice. Faptele şi întîmplările mărunte sînt notate cu meticulozitate şi ocupă un loc covîrşitor în ansamblul jurnalului. Maiorescu notează cu precizie o mulţime de detalii ale vieţii de toate zilele. Cu-

getările asupra vieții și însemnările frămîntărilor lui sentimentale se învecinează la data aceleaşi zile şi pe aceiaş pagină cu socoteli de băcănie, cu liste de cumpărături şi cu informații despre temperatură în grade Réaumur şi Celsius, la soare şi la umbră. Cînd călătoreşte notează sumele în lei şi bani plătite pentru birje, hoteluri, restaurante, bacşişuri, cadouri, cumpărături de tot felul, comparînd prețuri, indicînd locurile unde se mănîncă şi se locueşte mai ieftin şi reflectînd copios asupra tuturor acestor chestiuni.

Abundența acestor mărunțişuri ar dovedi — şi d. Rădulescu-Pogoneanu afirmă chiar în prefața sa acest lucru — că însemnările de față nu erau destinate publicității, sau cel puțin nu erau destinate publicității în forma lor actuală. Maiorescu n'a mai avut, probabil, timp să le revadă şi e păcat, pentrucă, revăzute, desigur ele ar fi fost curățite de multe inutilități. Bine înțeles, la o personalitate ca a lui Maiorescu, chiar mărunțişurile sînt interesante. Abundența lor, însă, poate deveni perfect inutilă prin repețire şi monotonie şi mai ales din pricină că ele nu aduc nimic nou şi nu ne revelează nimic din sufletul autorului.

Totuş, rămîn încă destule lucruri importante în aceste însemnări. Intre altele, criza sufletească pe care o deslănțue în Maiorescu înclinarea lui către Mite Kremnitz, iubită şi de Eminescu. Apoi sînt multe pagini în care Maiorescu îşi notează experiențele lui politice, judecînd şi caracterizînd oamenii cu luciditate tăioasă, fapt care dă unora din pasagiile din aceste însemnări o valoare documentară prețioasă pentru istoria noastră politică şi literară.

AL. PHI.

VLADIMIR TUDOR: *Caterina a doua.* 1937, Vremea.

Autorul a mai apărut pe firmamentul literilor cu poezii şi esseuri. Lucrarea de față este o dramă în patru acte şi şapte tablouri, în care ni se descriu cîteva momente de criză dela curtea imperială rusă, pe vremea marei Caterina. Este epoca Orlov şi epoca Potemkin. Dialogul e scăpărător, psihologiile bine țintuite, şi, calitate încă mai considerabilă, dealungul dramaticelor evenimente, un vînt de ironie bate, care e totodată al autorului, al personagiilor şi poate al evenimentelor însele. Cartea a fost acceptată de comitetul de lectură al Teatrului Național din Bucureşti. Mi se pare chiar că şi premiată. Nu ne-ar surprinde. Căci lucrarea prezintă solide calități.

AL. DIMA: *Zăcăminte folklorice în poezia noastră contemporană,* 1937, Fundația Carol II.

O foarte ingenioasă scotocire a cîtorva poeți de astăzi pentru a găsi, la fundul inspirației lor, cutare reminiscență de tradiție populară şi legătura cu mitologia astrelor, a ființelor animale, cu mitologia pămîntului, cu credința în comori, cu diversele concepții despre viața „de dincolo", cu personagii prestigioase şi mai mult sau mai puțin divine, cu practicile vrăjitoreşti, etc., etc.

Cel mai des au fost puşi la contribuție, pe lîngă Eminescu, poeții Ion Pillat, Adrian Maniu şi Doctorul Voiculescu, trei poeți de incontestabil talent şi netăgăduită originalitate. Ceace ne miră însă peste măsură, e că nu se vorbeşte nici-un cuvînt de Arghezi. Şi uimirea ne este cu atît mai mare cu cît pe Arghezi îl socotim, dacă nu cel mai mare poet romîn („cel mai mare" în artă este dealtfel o expresie prin ea însăşi prostească) în tot cazul însă cel mai *tipic popular* dintre poeții noştrii (asta se poate dovedi; căci nu-i vorba de dimensiunile talentului, ci de măsurarea intensității acestui caracter „popular" al operii poetice).

Se ştie cît de îndrăgostit era Eminescu de folklorul romînesc şi cu cîtă ardoare îl punea la contribuție în savant-elaboratele sale strofe. Dealtfel, poate tocmai această ardoare dovedeşte că tradiția romînească nu aderă direct şi încoercibil la sufletul lui, şi avea nevoie de „elan" pentru ca să şi-o încorporeze (zelul e totdeauna ceva suspect). Pecînd la Arghezi nu este nici-un fel de entuziasm poporanist. In poeziile lui, florile (şi mult mai adeseori buruienile) simțirii romîneşti se topesc dela sine în fierul „slovei făurite"; fără să caute voit metamorfoza, el „din îndemnuri pentru vite" „iveşte cuvinte potrivite". Opera lui

poetică e înplinirea unui „testament" cronic, lăsat lui de „buni" săi şi retransmis de dînsul copiilor. La Arghezi în suflet se împreună şi binele şi relele sufletului romînesc, toate chinurile şi figurile sensibilităţii şi imaginaţiei seculare a poporului acestuia, tot hazul şi toată turpitudinea, toate stimabilele suferinţi precum şi toate reprobabilele lui îndurări, revolta şi laşitatea, elanul şi resemnarea, tot cocktail-ul de virtuţi şi vitii. Poetul le ia pe toate, şi-şi face:

„cugetul hotar
„între înger şi măgar".

Dar afară de imanenţa aceasta folklorică în opera lui Arghezi, să nu uităm că multe din poeziile lui sînt pur şi simplu basme în versuri.

Nu vreau să spun că Arghezi este cel mai mare poet romîn; dar e sigur poetul romîn cel mai puţin *„livresc"*. cel mai popular. Un poet foare complicat, foarte elaborat. Dar *elementele brute* ale acestor complicări şi elaborări *nu provin niciodată din cărţi*, ci direct din simţire ancestrală, populară, obştească. Asta se poate identifica la fiece strofă, aproape la fiecare vers.

Incă odată: de mirare, de mare mirare că Dl. Al. Dima n'a analizat şi pe Arghezi din interesantul punct de vedere care a făcut obiectul interesantei sale cărţi.

I. SIMIONESCU: *Ţara noastră. 1937. Fundaţiile Regale Carol II.*

Iată o carte care nu e un manual didactic, şi care totuşi este acelaş lucru într'o măsură mai largă decît s'ar crede. O lucrare în cincisute de mari pagini care ţine totodată de tratat de geografie şi de ghid quasi turistic; de monografie geologică şi repertoriu de fapte culturale; o carte pe care toţi acei ce-şi cunosc datoria de romîn trebuie s'o citească. Se găseşte toată fiinţa fizică şi spirituală a peisagiului romînesc reflectată în ea ca 'ntr'o oglindă.

Scrisă fără parţialitate, într'un stil cald (poate puţin prea cald pentru o astfel de lucrare; acesta-i singurul ei cusur; şi-i după cum se vede, neînsemnat), prevăzută cu o mare mulţime de ilustraţii, fotografii, desene, scheme, grafice, etc.; tipărită în condiţiile acelea cum numai Fundaţiile Regale ştiu să tipărească, — „Ţara noastră" este o carte nu de bibliotecă, ci de „masă de lucru", pe care s'o vedem mereu în faţa noastră.

MIHAIL SADOVEANU: *Istorisiri de vînătoare. 1937, Cugetarea.*

Dl. Sadoveanu are mai multe coarde la arcul său. Una este vijelia, precipitarea dramatică a evenimentelor, învălmăşala trepidantă a caracterelor. Alta este liniştea, pacea, zîmbetul lucrurilor care se aşterne peste sufletele oamenilor.

Amîndouă aceste stări au ceva elementar, căci provin din natură, din stihia cînd furtunoasă cînd placidă. La Dl. Sadoveanu natura nu traversează caracterele, ci acestea din urmă derivă oarecum, adică sunt exprimarea, delegatul simbolic al celor dintîi. Există un joc de salon unde fiecare demoazelă personifică o floare. Mi l-am adus fără voie aminte, şi mă miră că ceva înduioşător caraghios îmi poate veni în minte cînd mă gîndesc la Sadoveanu. Dar asociaţiile de idei ale minţii noastre sunt bizare şi păcătoase. Domnişoara care a andosat blazonul unei flori seamănă caricatural cu gravele personagii ce oglindesc, în personalitatea lor sufletul unei case, sau al unei păduri, sau al unui iaz. Aşa-s şi eroii lui Sadoveanu. Soarele, drumul, ploaia, satul, sunt personagii, în sensul că ele se împrumută oarecum pe ele-însele cutărui personaj. Codrul acela secular din „Nopţi de Sînziene", sau satul acela tradiţional alături de satul recent din „Paştele Blajinilor" nu comunică ele oare tot timpul psihologie oamenilor din poveste?

Natura e, de felul ei, cînd furtunoasă, cînd majestuos imobilă; cînd palpitantă, cînd limpede şi pură. Iată de ce atmosfera din scrierile lui Sadoveanu e cînd repezită cînd lentă, atît în romanele lui cele lungi cît şi în istorioarele cele mai scurte. Este, în „Ţara de dincolo de negură", o povestire care se petrece pe vremea mărilor sarmatice (Dl. Sadoveanu ştie ce era pe acolo; cred că numai D-sa ştie asta) — unde văzduhul e încărcat cu luptă şi insecuritate;

alteori (ca în „La Săniuță" din „Ți-aduci aminte"), toată istoria e ca un zîmbet mînjesc, ca un vesel și candid-șiret „făcut-cu-ochiul". Cui face Dl. Sadoveanu acolo cu ochiul? Foarte simplu: lui domnu Sadoveanu Mihai, cel ce avea opt ani și învăța meșteșugul bobsleigh-ului național.

In „Istorisiri de vînătoare", ca și în „Aventurile Șahului", pedala e pusă pe sonoritățile liniștite. Cartea e o colecție de „taclale". Invățătură, ironie de-treabă, ici și colo cîte un eveniment mai „dinamic", și mereu, peste tot, o imensă iubire de dobitoace, începînd bine înțeles, cu omul; căci Dl. Sadoveanu nu-i snob, și oricît pricepe el de bine pe toate vietățile lui Dumnezeu, știe totuși că tot omul e în fond mai interesant. Orice ar spune semenii noștrii, eventual supărați recent de cine știe ce porcărie făcută de semenii lor....

O lectură pacinică, pe care o intrerupi ușor și o reiei cu și mai mare plăcere. Iată ce dă ultimul volum al D-lui Sadoveanu.

S.

MARGARETA BARCIANU: Minuk, pisoiu, 1937, Oficiul de Librărie.

Literatorii au fost de multe ori atrași spre sufletul mai simplu și totodată mai misterios al dobitoacelor. Mirabeau, Kipling, Colette, la noi doamna Farago au făcut asemenea încercări de a vizita conștiința prietinilor noștrii domestici. Așa că întreprinderea doamnei Barcianu ar părea să nu fie de tot nouă. Decît, toți autorii de mai sus aveau ceva în minte oarecum străin de subiect. Nu urmăreau pura și simpla descripție a vieții interioare și exterioare a unui cățel sau motan; mai aveau și scopuri personale, literare, satirice, didactice, polemice sau altele. La D-na Barcianu nu găsim nimic din aceste sunete parazite. D-sa, nu se știe de ce, a putut afla toate tainele gîndurilor unui pisoiu. Și le spune. Atît și nimic mai mult. Iată de ce a putut scrie autorul prefeței că „Margareta Barcianu a fost ea-însăși cu siguranță pisoiu în vre-o existență anterioară".

Orice bucată literară trebuie să aibă două soiuri de

valori. Una pur estetică, alta psihologic documentară. In „Minuk pisoiu" nu poate fi vorba de „documente omenești", ci de (mult mai interesant) „de documente pisicești". Pentru a le aprecia doza de adevăr, criticul literar trebue să fie și zoopsiholog (psiholog trebuià el să fie în tot cazul).

Psihologia animală există. Nu de mult, dar există. Două școli psihologice relativ recente — și deosebit de celebre — o cultivă cu mare interes: școala behavioristă (care studiază psihologia „pe din afară" după reacțiile exterioare) și școala configuraționistă (care consideră „formele", în care se grupează datele sufletești drept calitatea esențială a vieții psihice). Margareta Barcianu nu cunoaște toate acestea. Ea cunoaște direct pe pisici. Și tabloul pe care ni-l zugrăvește nu conține nici-o eroare, nimic care să fie desmințit de rezultatele obținute de cele două școli de cercetători citate adineaori. Ba, ceva mai mult, existența lui Minuk pisoiu este o confirmare luminoasă a tuturor observațiilor făcute de psihologi. De pildă, aceștia au observat că „configurațiunile" în care se toarnă gîndurile unui animal sunt mai simple ca ale omului și totuși adeseori mai bogate în cuprins (nu e absurd; complicație înseamnă înmulțire plus diversitate). Afară de asta, legătura dintre configurații nu este nici logică nici socială, ca la om, ci se face pe bază de analogii și contiguități cronologice — așa cum se face curgerea brută a gîndului în timp de vis sau de reverie.

Autoarea noastră a ghicit aceste adevăruri. Viața sufletească a lui Minuk. Pisoiu, are structură de mici blocuri, ușor incoherente și oprite doar de neantul provizoriu al somnului. Chiar tipograficește organizarea ideilor lui Minuk samănă cu formule identificate de configuraționiști la mamiferele superioare.

Apoi, foarte interesante sunt confuziile pur pisicești pe care eroul le face, precum și distincțiile analitice la care un mamifer-om nu s'ar fi gîndit.

Intr'un cuvînt, această poveste nu are nimic, dar absolut nimic „antropomorfist"; iată de ce ea diferă de toate încercările anterioare de literatură animalieră.

Și, ca un corolar al acestei calități, avem plăcerea de a descoperi evenimentele *umane* ce au loc în jurul lui

Minuk, de a le afla *indirect*, prin descripțiile *eronate* ale acestuia, erori care provin din trecerea lor prin prizma deformatoare a punctului de vedere pisicesc, a „teoriei cunoașterii specific feline". Este o aplicație literară neașteptată a.... subiectivismului kantian, și căreia nu-i lipsește savoarea...

Insfîrșit, cartea e bine scrisă romînește. Remarcabil de bine scrisă. Lucru cu atît mai curios, cu cît autoarea e abia la a treia sa încercare (și în total la al treilea ei an de carieră beletristică; autoarea fiindde felul ei pictoriță).

D. I. S.

C. RADULESCU-MOTRU: *Romănismul.*

D. Rădulescu-Motru simte, din cînd în cînd, nevoia să-și închege observațiile sale culese din politica militantă și, combinîndu-le cu reflecțiunile pe care i le sugerează activitatea sa de dascăl și om de cultură, să alcătuiască un sistem de filozofie socială. Cetitorii își aduc aminte de lucrarea sa, de pe la începutul acestui secol, intitulată „Cultura romînă și politicianismul", carte bună, plină de idei, care a interesat mult, cu toate criticile ce i s'au adus (pe cari i le am adus, și noi, cei de la Viața Romînească).

Azi, d. Motru din nou încearcă o sinteză a fenomenelor culturale romînești. Trecutul a fost vinovat — socoate d-sa — fiindcă ori a însemnat neîncredere în puterile acestei națiuni (e marele cusur al vechilor conservatori), ori încrederea a găsit un punct de aplicare în instituțiile apusene pe care le-am copiat în mod adeseori nereflectat (și e cusurul vechilor liberali). Azi suntem iar la răspîntie. Dezvoltarea excesiv burgheză de pînă acum a nesocotit realitățile eminamente țărăniste ale societății romînești — socoate autorul. Suntem organizați ca pentru o viață industrială intensă; și organizația nu are obiect. In schimb obiectul n'are, el, ca să zicem așa: organizație, în sensul că țărănimea, principalul obiectiv meritînd eforturile organizatorilor se află într'o stare de abandon crescînd.

Alături de asta, vedem desvoltîndu-se „personalitățile anarhice", *personalități* pentru că școala obligă pe oameni să devină personalități, și *anarhice* pentru că aceste individualități relativ cultivate nu găsesc un obiect apropriat lor și atunci se abat pe calea idealurilor anarhiste. Impotriva acestor apucături de incoherență, dezorientare și violență, d. Motru opune dezideratul țărănist. Statul țărănesc, care să ridice satul la nivelul cultural al orașului, dar păstrîndu-i pecetea sa specific rurală. Este absurd — spune d. Motru — să țărănizăm orașele. Este absurd, de asemeni, să orășenizăm satele. Dar este perfect posibil să le ridicăm amîndorora cultura și viața sufletească la un nivel egal de înalt.

Rominism se cheamă noua doctrină a d-lui Motru. Acest nume indică, prin etimologia sa, un amestec de naționalism și de țărănism. Ceeace înseamnă excluderea xenofobiei, pe care în cartea sa autorul o înfierează în mod energic și sugestiv.

IOAN LONGHIN: Japonia economică, 1937, Eminescu.

Japonia este o țară curioasă care samănă cu alte două țări care la rîndul lor samănă nu se poate mai puțin între ele. Intr'adevăr, nu există două țări mai diferite ca Anglia și Romînia; Și Japonia tocmai samănă cu amîndouă. Cu Anglia din cauza insularității și a imposibilității de a îndestula, cu producția agricolă proprie a insulei, populația internă. Cu Romînia, fiindcă întocmai ca și dînsa, a făcut un salt evolutiv fără altăanalogie în Istorie. Aceste două țări au trecut, în mai puțin de un veac, dela feudalitate la capitalism. Mult mai mediocrii ca Romînii, dar și mult mai serioși ca ei, Japonezii au putut trage mai mare folos decît noi de aceste brusce progrese: Și ambele țări au profitat de o conjunctură internațională favorabilă. Romînia modernă a „demarat" în momentul cînd mașinismul occidental, după ce terminase de a se instala în cele 11 State din apusul Europei, încerca să-și plaseze marfa în celelalte țări, anume în cele din răsăritul continentului. Astfel socotelile burgheziei anglo-franceze făceau să nască posibilități și chiar exigențe de viață modernă romînească. Tot astfel, Japonia trage folos din faptul că (formula e a fostului președinte Theodor Roosevelt): „Istoria lumii a început printr'o

perioadă mediteranee, s'a desvoltat în perioada Atlanticului și azi intră în faza Pacificului"

D-l Longhin studiază geografia Japoneză și efectele ei asupra civilizației. Insularitatea dă sentimentul izolării și solidarității, natura vulcanică a terenului dă disprețul morții, orografia capricioasă dă dorința desvoltării inmorții, orografia capricioasă dă dorința desvoltării industriale, rîurile japoneze oferind magnifice potențiale de energie industrială. In tot cazul Japonia nu e o țară geograficește bogată (în ciuda diversității geologice a solului și subsolului ei). Rapida ei ascensiune se datorește unor industrii ce nu-s în mod firesc legate de o anume structură a solului japonez. Astfel e bumbacul și mai ales mătasea vegetală. Este sugestiv de comparat evoluția în Anglia și Japonia în ce privește acest ultim produs;

	Export Englez	Export Japonez
1928	99,5 mil. yarzi	13,5
1929	80,6	47,6
1930	57,2	84,5
1931	36,5	94,9
1932	38,3	147,3

In asemenea condiții înțelegem îngrijorarea Engliterii. Mai ales că Japonia, țară ce „duce la tăvăleală" altfel de cît Englitera (unde lucrătorul nu cedează nici-un penny din înaltele lui salarii) — realizează niște prețuri de cost de o ieftinătate uimitoare. E suficient să amintim că un lucrător romîn calificat (care e un lucrător extrem de ieftin) primește totuși 100 lei pe zi, în timp ce unul japonez cîștigă 1 yen — adică vre'o 35 de lei! Și japonezii sunt pătrunși de ca să zicem așa superioritatea acestei inferiorități. Ca probă, ei au, zice D-l Longhin, ideea preconceputǎ și o conștientă „dorință de a păstra încă subt formă acută problema surplusului de brațe, pentru ca, pe această cale, să poată menține la actualul nivel salariile muncitorești din metropolă".

După o serie de analize statistice și istorice, D-l Longhin ajunge la următoarele concluziuni:

1. Oricît s'ar încerca, mijloacele de subsistență nu pot îndestula consumația unei populații din ce în ce mai dense.

2. Mîna de lucru ieftină înseamnă o concurență pe care marfa niponă o face pe piața internațională, care concurență va determina mai curînd ori mai tîrziu o energică reacțiune din partea celor două imperii lezate (Marea Britanie și Statele-Unite).

3) Pe de altă parte, Japonezii se tem, ca de cel mai primejdios dintre ai lor dușmani, de Chinezi, superior Japonezului din multe motive, printre care: rezistanța fizică la un climat riguros (insulele cunosc o climă dulce maritimă, în timp ce Manciuria și alte eventuale regiuni de expansiune au clima aspră), și o putere de muncă mai pacinică și mai dîrză.

S.

C. KIRIȚESCU : O Spovedanie — 1937, Cartea Românească.

Peste o mie de intelectuali romîni au avut ideea de a sărbători cei șaizeci de anı de vîrstă ai D-lui Kirițescu. Cu această ocaziune, sărbătoritul a ținut o cuvîntare, pe care o publică acum în volum. Este o confesiune emoționantă, unde modestia se aliază cu demnitatea și faptele cu talentul.

D-l Chirițescu ne spune care i-au fost dascălii: au fost în număr de cinci. Unul, a fost Sărăcia care l-a învățat să lupte. Altul a fost Socialismul, mișcarea generoasă de altă dată la care D-sa a luat parte și dela care a deprins știința de a lucra pentru idealuri, pentru obiective dezinteresate. Al treilea profesor a fost Muzica prin care a deprins meșteșugul evadării din proza vieții, recreație fără de care lupta ar fi biruită de oboseală și de monotonia istovitoare. Al patrulea magister a fost pentru el Laboratorul, oficina de experiențe a naturalistului, ce i-a insuflat respectul faptelor, supunerea la obiect, curiozitatea aflărilor marilor taine ale oamenilor și lucrurilor. Insfîrșit, mai este un dascăl, care a reunit învățămintele celelalte și a făcut posibil demarajul în viață al D-lui Kirițescu. Este marele savant, pedagog, politician, apostol și organizator: Spiru Haret. Acestea cinci sunt „premisele sufletești" — cum le numește D-l Kirițescu, cu care a început lupta.

Mai departe, tonul D-lui Kirițescu devine patetic și creștin:

„N'am pretenția că atitudinile mele au fost totdeauna cele mai juste. Sunt convins că adesea am greșit. Am greșit poate, uneori ca atitudine; desigur că am greșit mai deseori ca măsură. Am fost uneori poate nedrept, de multe ori prea aspru. *Intr'o carieră de 30 de ani în posturi de observație, de control de execuție, de deschideri de drumuri de așezare a oamenilor în drepturi, într'o carieră în care am avut prilejuri de a schimba direcții și a întoarce din cale, a încuraja pe unii, a descuraja pe alții, a înălța ori a scobori, a împărți laude ori hulă, ar fi prezumțios a crede că nu m'am înșelat niciodată. Pe pragul a 60 de ani de vîrstă și a cîtorva decenii de carieră, ajuns aproape de capătul unei lungi campanii de luptă, dusă cu graiul, cu condeiul, cu fapta, cer iertare acelora pe care îi voi fi nedreptățit, amărît, descurajat, lovit ori jicnit".*

S.

M. GHELMEGEANU : *Producția Agricolă și regimul agrar-țărănesç. 1937, Eminescu.*

Intr'o foarte cuprinzătoare lucrare, fostul subsecretar de la Agricultură și de la Finanțe pictează portretul prezent al agriculturii romînești. Studiază mai întîi actuala conjunctură mondială a agriculturii, externă și internă, în care dilema se pune între liberalism și acțiune de Stat, simpatiile autorului mergînd mai de grabă către aceasta din urmă, și pe care o vede chemată „a raționaliza producția agricolă într'un întreit domeniu: geografic, economic și technic. Și scopul fundamental ar fi „de a trece la regimul culturii intensive și proprietatea țărănească" In acest scop analizează posibilitățile mașinismului, soliditatea regimului de proprietate țărănească în luptă cu tendința de reconstituire al marilor proprietăți, Examinează modurile de înstrăinare (inclusiv cele silite) și conchide prin cuvintele:

Problemele regimului agrar țărănesc sunt complexe. Rezolvarea lor devine anevoioasă cînd producția agricolă este înapoiată.

Atunci țărănimea sărăcită simte din greu lipsurile și singura ei nădejde este continua împărțire a pămînturilor. Din acest stadiu nu se poate eși, spre prosperitatea economică a țărănimei și consolidarea regimului funciar romînesc, decît printr'o stăruitoare și continuă politică de ridicare a producției agricole, și de organizare a muncii țărănești, de care depinde viitorul a milioane de țărani și a țării întregi.

Regimul agrar țărănesc, prin expropriere, s'a născut dintr'o nouă împărțire a pămînturilor: consolidarea regimului va veni numai dela o nouă politică de producție".

Cartea D-lui Ghelmegeanu e instructivă, și cuprinde, în puține pagini, o expunere destul de completă a nedumeririlor de azi relative la evoluția agrară mondială.

S.

N. PORSENNA : Regenerarea neamului românesc, 1937 Cugetarea.

O foarte interesantă carte, amestec de gazetărie și sociologie, de filozofie și reportaj. Elanuri de elocință personală, și, deodată, o avalanșă de citații heteroclite: Stuart Mill și Zelea Codreanu, Kant și Crevedia dela „Porunca Vremei". Firește departe de noi gîndul de a reproșa d-lui Porsenna acest obiceiu romînesc de amestecare de valori (de pildă, Romînul zice: „Petre Carp, Ion Th. Florescu, și alți bărbați politici": sau „Caragiale, Nigrim și alți scriitori" etc.) . Știu că la D-l Porsenna amestecarea e intenționată și că d-sa dorește, ca orice cronicar conștiincios, pentru care o părere nu-i decît un fapt, un document omenesc, să arate că spiritele cele mai diverse, dela geniu, și pînă la pitecantrop, se pot uneori intîlni pe o chestiune oarecare...

Calitatea fundamentală a d-lui Porsenna e curajul. In acest rechizitoriu — căci rechizitoriu este — se face inventariul vinovățiilor noastre. Rechizitoriu, sau dacă preferați, certificat medical:

„Scriu aceste rînduri și-mi pare că aștern rămasul-bun, al unui romîn dela poporul său, care nu va mai fi. Nu suntem oare la Pompei, înainte de izbucnirea Vezuviului?" (11).

„Caracteristica sufletească a poporului romîn este *elasticitatea. Ca pisica cu 9 suflete" (26). Coloană vertebrală elastică și 9 suflete, pentru fiecare guvern cîte unul (poate și cîte două).*

„Principiul supunerii absolute înaintea forții, ideal

moral care reprezintă spiritul poporului indian" (35). Dar nu este nevoie de „poporul indian", sau de sutele de mii de țigani cari au colaborat la rasa noastră; teroarea turcească și boierească sunt explicații suficiente.

O altă trăsătură a „psihologiei romînești este *pomana* și *gratuitatea*" *(36)*,

Apoi stilul incoherent al efortului la romîn. „*In occident, efortul este ferm, conștient, cu spirit de continuitate; al nostru cînd există, e svîcnit întrerupt, convulsiv; nu știm ce vrem, și vrem ce nu știm*". *(37)*.

Cît despre inteligență, celebra calitate a Romînului, ea e — spune d. Porsenna, o calitate inutilă dacă nu e complectată de însușirile de caracter. (37).

Soluția d-lui Porsenna? Un „*naționalism de stînga*". Ce înseamnă aceasta? După înțelesul firesc al cuvintelor, aceasta ar exprima o luptă de înăbușire a tot ce e etnicește nerominesc („naționalism"), dar prin mijloace democratice („stînga"). Lupta „de stînga" este — scuzați paradoxul — lupta „dreaptă", adică „fair play"-ul, cu egalitatea punctului de plecare. Să distrugem, pe evrei fiind noi mai buni negustori, mai buni școlari, mai buni, sub toate raporturile, decît ei.

Mi se pare însă că aceasta nu redă tocmai complect fundul gîndului d-lui Porsenna. Deși centrul de gravitate al sistemului său de „regenerare" este școala, liceul, de unde „băeții mamii" să fie riguros dați afară dacă n'au cap de carte și unde meritul să fie distribuit independent de naștere.

Volumul se încheie cu deviza: „*Popor romîn ajută-te singur!*", care n'ar trebui greșit înțeles, ca un exclusivism xenofob. „Singur" pare a însemna fără corecție venită dela străini, fără acea obligativitate de civilizare proprie țărilor de colonie și de ocupație.

„Profesorii străini de civilizație" de neam străin nu numai că nu-s incompatibili cu programul naționalist, dar sunt poate chiar indispensabili.

„Iți trebue un lucrător — scrie d. Porsenna — care să-ți strice instalațiile, un secretar care să-ți încurce treburile, un avocat care să-ți piardă termenele? Se impune să-l alegi romîn. Il vrei serios capabil? E nevoie să-l iei străin". (40-41).

Nici un popor nu se bucură de o mai mare admirație din partea d-lui Porsenna ca cel japonez în ceea ce privește știința lui de a elimina pe străini prin întrecere victorioasă cu arma învățăturii, muncii, destoiniciei (218-19). Cum pe de altă parte, la japonezi, cînd au hotărît o luptă, prima grijă a fost să împăneze toate soiurile de școli cu profesori numai străini, aceasta înseamnă că acel „ajută-te singur" al d-lui Porsenna nu exclude ajutorul didactic al străinătății, ajutor pe care exemplul japonez l-a arătat a fi condiția *sine qua nou* a naționalismului eficace (de altfel Franța a învățat naționalismul dela Italieni, Olandezii dela Francezi, Englezii dela Olandezi, atunci cînd, grație economiei capitaliste, s'au injghebat primele state naționale valabile),

Că acesta e și gîndul d-lui Porsenna, o dovedește următorul pitoresc pasagiu:

„Un țăran isteț îmi spunea:

— E bună cooperația, domnule, dar noi n'avem oameni. Romînii fură tot; mănîncă și registrele. Ar trebui *o societate străină* să conducă cooperativa satului...

„Prin *străini*, rominul înțelege *oameni competenți și corecți*" (141).

Cum cartea d-lui Porsenna e o jerbă de sugestii, observații, propuneri, întrebări și ipoteze, împroșcate în toate direcțiile, e firesc ca ea să conțină multe păreri contenstabile, în deosebi cînd e vorba de evrei, de comunism, de fascism și alte asemenea fenomene pe care romînul le gîndește handicapat, cu mult plumb îngreuitor, cu tot balastul prejudecăților și formulelor-revolver. Iată de ce acest aspect al lucrării ar merita poate o examinare mai atentă, pe care, din nefericire, spațiul restrîns al prezentei analize nu o poate permite.

S.

1937. — ANUL XXIX IULIE, NR. 7

Viața Romînească

REVISTA DE LITERATURĂ, ȘTIINȚA ȘI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU

SUMARUL:

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA: STRADA CLEMENCEAU Nr. 9

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU

ANUL XXIX
IULIE 1937

O POLITICA EXTERNA NAȚIONALA

O desbatere violentă și vagă, transferată în Romînia din alte țări, a cuprins în vîrtejul său și chestiunea politicii noastre externe, a naturii și orientării ei. Din mai multe părți, pare să fie criticată această politică pentru infiltrațiunile străine pe care le-ar accepta sau penttu faptul că și-ar trage inspirațiunile esențiale din capitale stăine în loc să se spijine pe nevoi naționale.

Criticele acestea trebuesc privite cu discernămînt și luate în considerațiune numai în măsura în care au o valoare morală și arată o oarecare competentă technică. Dintre ele, trebuesc eliminate fără întîrziere cele supuse, ele înșile, unor sugestiuni străine și cele care se ridică împotriva unor anume influențe pentru ca în fond să le înlocuiască cu altele. Apoi nu pot fi examinate în mod serios criticele prea utopice, care pornesc dintr'o ignoranță totală a actualei situațiuni internaționale, cu legăturile ei interne, cu jocul intereselor reciproce, cu necesitatea concesiunilor mutuale, cu nevoile țărilor mici amenințate de a-și găsi forme de apărare în fond egale cu pericolele eventuale, etc. Apoi, pot fi lăsate de o parte criticele inspirate de un fel de ingîmfare națională, care se bazează pe idea onorabilă dar ireală că Romînia este singura țară din lume care nu are nevoe de nimeni și de care toți ceilalți au nevoe, că ea poate comanda singură legăturile sale cu străinătatea, felul și întinderea lor.

Criticele care rămîn au o îndoită țintă. Pe deoparte ele atacă orientarea politicii noastre externe; pe de alta, ele se îndreaptă contra metodei și caracterului acestei politici.

In observațiunile de mai jos, nu ne vom ocupa de prima chestiune decît în măsura în care poate folosi celei de a doua. Nu de orientarea politicii noastre externe va fi vorba,

ci de modalitatea de a practica o politică externă. Chestiunea a doua ne interesează deocamdată, fiindcă, în adevăr, ea este la baza oricărei politici naționale.

Discuțiunea poate avea un interes esențial și durabil. Ea este de o importanță eminentă și gravă, fiind legată de istoria, de psihologia noastră, Ea vine după secole grele, în care virtuțile acestei națiuni au fost cheltuite pentru menținerea ființei ei elementare și în care împrejurările nu i-au îngăduit să elaboreze forme savante de politică internațională și să fondeze instituțiuni solide pentru practica ei.

In cadrul Romîniei actuale, cu o valoare ascunsă care o poate îndreptăți la un rol internațional, și într'o lume care ne comandă să jucăm acest rol pentru organizarea securității noastre însăși, problema metodei unei politici externe naționale devine primordială.

Am vrea însă să definim cu preciziune subiectul și să lămurim că nu chemăm națională o politică de izolare, de neutralitate sau alte asemenea utopii, și nici politica de strînse legături cu statele zise naționaliste. După cum nici nu eliminăm teoretic vreuna din aceste combinațiuni din noțiunea generală de politică externă națională. Nu vrem să examinăm aici valoarea lor pentru țara noastră.

Noi chemăm națională o politică externă pe care națiunea hotărăște să o facă pentru menținerea și propășirea ei și pe care organele competente o practică liberă de influențe străine. Această politică poate fi o politică de alianță sau de orice altă formă de colaborare cu Puteri străine și va accepta restricțiunile și concesiunile mutuale pe care orice asociațiune le comportă, Nu aceste limitări derogă dela definițiunea unei politici naționale, ci lipsa de reciprocitate în practica lor, sau o nejustificată inegalitate în repartițiunea lor.

Caracterul național al unei politici externe este garantat de libertatea cu care se concep și se alcătuesc formele ei și de felul cum este practicată de către organele competente. O libertate de altfel cu totul relativă, fiindcă este stînjenită de elemente străine care intră neapărat în combinațiunile ei elementare și asupra cărora influența proprie este cu atît mai redusă cu cît pericolele de evitat sunt mai mari față de puterile de rezistență.

Strînsă însă în atîtea cercuri, politica externă a unei țări poate fi practicată cu mai multă sau mai puțină independență. Ea poate fi inspirată de un sentiment de demnitate personală și națională sau de un spirit de concesiune și de umilință. In mersul său, poate trece peste anume rezistențe străine și poate călca pe anume sentimente născute în afară de condițiunile succesului său, sau se poate inclina umilită în fața primelor protestări. Iși poate menține cu perseverență pozițiunile caracteristice, sau poate schimba cu precipitare punctele de vedere. Poate fi suplă și tenace, sau fluidă, inconsistentă. Poate avea ca scop prezervarea intereselor naționale sau poate tinde să facă plăcere străinilor. Poate fi rezistentă, onestă, mîndră sau poate fi parvenită, slugarnică. Poate, legată de destinele națiunii, să se ridice pînă la înălțimea lor, sau poate, agățată de incidente, să se tirască la nivelul unei afaceri.

Va fi deci și ea după cum e și națiunea care o susține sau oamenii cari o practică.

O politică externă națională trebue să se spijine pe o largă adeziune a națiunii, pe instinctul său de conservare și pe condițiunile statornice ale integrității teritoriale a statului. Ea nu poate fi sprijinită pe întorsături trecătoare ale legăturilor internaționale, sau pe dispozițiuni vremelnice ale opiniunii publice. Fapte diverse, incidente, beneficii momentane nu pot fi ridicate pînă la rangul unor criterii în politica externă a unui Stat. Din contră, un element de durată, de continuitate îi poate asigura caracterul național și îi conferă un prestigiu în lume. Tot el atrage adeziunea națiunii consolidînd această bază necesară oricărei combinațiuni superioare. Politica externă britanică este înconjurată de o rară autoritate nu numai fiindcă execuția ei se sprijină pe o forță națională excepțională, dar și pentru că în direcțiunile sale esențiale se recunosc caratere de lungă continuitate. Această îi dă un fel de măreție și subliniază perenitatea destinelor britanice, care par astfel legate de vecinicie. Și poate că absența acestor caractere de durată împiedică politica italiană să dobîndească prestigiul pe care l-ar justifica adesea succesele obținute.

O politică închisă, ocultă, sau făcută din combinațiuni

contradictorii va fi din ce în ce mai greu de realizat. In unele state poati fi practicată o politică externă nepotrivită cu adevăratele lor destine, dar numai pînă în momentele grave cînd ea cere o supremă realizare. Atunci se vede că naţiuuea nu o susţine, o refuză sau se imparte, slăbind puterile de rezisfenţă ale statului în împrejurările cele mai tragice. Noi Romînii, am făcut odinioară experienţa unei politici oficiale, care s'a dovedit a nu fi naţională. Nu e locul să examinăm aici meritele politicii noastre externe dinainte de război, e deajuns să amintim că în ceasul grav cînd am voit să o realizăm. naţiunea, s'a deslipit de acea politică. Vor exista totdeauna între cetăţenii unei ţări deosebiri de păreri în privinţa chestiunilor de politică externă, ca în privinţa oricăror chestiuni politice. Ele se disting în faţa primejdiei şi mai ales în cazul cînd însăşi acea primejdie arată că politica externă a fost justificată.

In afară de aceste condiţiuni generale pe care trebue să le îndeplinească o politică externă pentruca să fie naţională, trebuesc întrunite de partea naţiunii însăşi altele, care să constitue o bază de susţinere a unei asemenea politici. O naţiune lipsită de un puternic instinct de conservare şi compusă din cetăţeni fără sentimentul demnităţii, sau o naţiune a cărei societate superioară nu simte legătura cu statul, nu va avea o politică externă naţională.

De aceea, partizanii serioşi ai înălţării politicii noastre internaţionale trebue să caute o îmbunătăţire a bazei interne a acesei politici. Să privească problema dela începutul ei. Să contribue la formarea mentalităţii publice necesară şi la alcătuirea cadrelor şi instituţiunilor destinate să o servească. Fiindcă în acest domeniu ca şi în multe altele, am realizat formele exterioare, dar nu le-am umplut de conţinut.

In scopul acesta, voi indica cîteva din cusururile noastre cele mai grave, care ar trebui stîrpite pentruca să putem practica o adevărată politică externă naţională. O oarecare experienţă, participarea în cadrul mai multor ani le conferinţe internaţionale, avînd onoarea să reprezint ţara în străinătate în diferite capitale sau să fac parte din instituţiuni internaţionale, mă îndreptăţesc poate să supun cetitorilor cîteva observaţiuni.

O politică externă naţională cere îndeplinirea unor condiţiuni morale, politice şi technice.

* * *

Condiţiunile morale privesc valoarea politicii însăşi ca şi mediul intern în care se desvoltă o parte din activitatea reprezentanţilor străini în ţară. Ele atrag sau îngădue exercitarea unor influenţe străine sau le menţin în cadrul lor normal imprimîndu-le caracterul de măsură şi de discreţie voit.

O politică concepută clar şi practicată prin mijloace leale va inspira celorlalte State un sentiment de respect. Prejudecăţile asupra caracterului machiavelic necesar al politicii internaţionale pier treptat. Discreţia, abilitatea, spiritul inventiv în negociaţiuni păstrează toată utilitatea lor şi se pot exercita fără să destitue politica dela onestitate. Din contră, o politică confuză în concepţia sa, întortochiată în mersul ei zilnic, în care declaraţiunile se disociază de acte şi angajamentele de realizări, atrage un control neîntrerupt al celorlalte State, o privire plină de îndoială din partea aliaţilor eventuali şi numeroase intervenţiuni din partea tuturora pentru a obţine explicaţiuni şi justicicări. O politică devenită astfel suspectă conduce Statul care o practică la nevoia unor desminţiri, la acte de umilinţă şi la concesiuni. Prin mobilitatea sa excesivă, prin contradicţiunile sale, prin aparenţele variate subt care se înfăţişează, ea nu prezintă un punct de reazem pentru colaborări străine. Acestea devin laborioase şi fragile, iar adversităţile întîlnesc neapărat o faza prielnică pentru atacuri piezişe,

Cu cît o politică externă este mai stabilă şi mai limpede cu atît rezistă ea mai uşor influenţelor străine. Definiţiunea sa însăşi trebue să fie fermă ca să nu îngădue infiltraţiuni din afară. Să fie aşezată pe elementele durabile ale securităţii naţionale şi supusă unor direcţiuni constante. Să nu fie tulburată de tot felul de incidente şi să nu se mlădieze după fapte diverse.

Aceste caractere generale, împreună cu altele, conferă unei politici externe autoritatea necesară funcţionării sale independente.

*Ele trebuesc însă combinate cu altele în fruntea cărora
stă respectul angajamentelor de tot felul. Tratate politice,
convenţiuni economice, aranjamente financiare dau loc, prin
neexecutarea lor, la demersuri străine, care sunt cu atit mai
grave cu cit statul vizat are o mai mare nevoe de colabora-
rea străină.*

*Observaţiunile de mai sus sunt de ordin general. Ele nu
privesc, decit într'o măsură Statul nostru. Ar fi de dorit
totuşi ca negociaţiunile noastre în străinătate să fie mai bine
organizate, în privinţa competenţei şi a discreţiunii Dacă
aş menţiona cazurile pe care eu însumi le cunosc, cu vicisi-
tudinile lor ridicole şi rezultatele lor nefaste, dacă aş po-
vesti demersurile străine penibile la care au dat naştere, s'ar
vedea uşor cit de urgente sunt nevoile de rectificare ale unor
metode naţionale, Cea dintii ar avea ca obiect modestia ne-
gociaţiunilor. Aţi observat poate că orice delegat romîn care
pleacă în străinătate devine dintr'odată mai inteligent, mai
competent şi mai abil decit toţi delegaţii străini la un loc.
Propunerile sale sunt adoptate în unanimitate, metodele sale
se substitue triumfătoare celor practicate pînă la ele, ideile
îi sunt acceptate de toată lumea ca un nou panaceu pentru
vindecarea durerilor universale, drepturile Romîniei sunt so-
lemn afirmate de conferinţele internaţionale şi interesele ei
îndestulate pe spinarea celorlalte ţări ai căror delegaţi în-
mărmuresc în faţa unor astfel de talente. Delegatul romîn,
întors în ţară, după o serie de telegrame de presă care îi
trîmbiţau succesele, face declaraţiuni ziarelor în care se lau-
dă de felul subtil în care şi-a învins interlocutorii şi cifrea-
ză milioanele şi prestigiul pe care ţara le-a ciştigat pe urma
activităţii sale în străinătate.*

*Dacă un statician pasionat şi ingenios ar calcula, după
aceste declaraţiuni, avantagiile obţinute de Romînia ar ajun-
ge la munţi de aur si ar găsi ţara noastră pe culmile uma-
nităţii.*

*Va veni odată vremea să povestesc, alături de scene în
care delegaţii noştrii au ridicat prestigiul şi valoarea acestei
ţări pînă la înălţimi de mîndrie şi de putere, altele în care
îmi puneam capul între miini de sfială şi amară părere de
rău.*

*Aş vrea să enumer printre, condiţiunile morale necesare
unei politici externe naţionale, şi independenţa presei interne.
Chestiune gravă, care în ultimul timp a luat proporţii ne-
faste. Este vorba de independenţa ei politică, morală, mate-
rială. Şi înainte de toate, de decenţa ei. Violenţa presei
noastre, atacurile personale, calomniile la adresa miniştrilor
de externe şi reprezentanţilor noştri în străinătate creiază o
atmosferă de decădere în care se deslănţue jocul ocult al in-
fluenţelor străine. Unele ziare iau în mod sistematic partea
unor Puteri străine contra politicii noastre oficiale, fără dis-
cernămînt, fără cruţare pentru interesele ţării noastre, înles-
nind manevrele cele mai evidente.*

*Tonul presei reproduce desigur pe acela al partidelor
politice şi e legat de sensibilitatea publică. Dar de ce oare
acestă putere în Stat nu vrea să întreprindă şi o operă de
educare colectivă ?*

*Societatea bucureşteană şi lumea noastră politică au o
mare parte de răspundere în activitatea exorbitantă pe care
unii diplomaţi străini o desfăşură în Romînia.*

*Societatea bucureşteană îşi simte viaţa ei mondenă cu
totul deslegată de poziţiunea şi interesele ţării noastre în
lume. Ea nu priveşte niciodată legăturile cu străinătatea prin
ochiul statului şi nu le practică cu simţul reciprocităţii. Mi-
nistrul nostru în capitala unei ţări învinse nu era invitat,
acum citâva vreme, în nici o familie mai importantă; în ace-
laş timp, ministrul acelor ţări la Bucureşti era invitat, flatat
serbătorit. Ascultaţi, în înalta societate déla noi, conversa-
ţiunile cu străinii şi vă veţi minuna de indiscreţia şi vulga-
ritatea cu care se vorbeşte de oamenii noştri politici, de acti-
vitatea lor. In ce chip vreţi să răspundă unii din aceşti străini,
cari au facultăţi de adaptare mai pronunţate ?*

*Romînii au spiritul atit de larg şi de primitor, încît din
legăturile lor de societate cu străinii trag consecinţe politice.*

*Oamenii politici, la rîndul lor, n'au secrete pentru străini.
Tot ce ştiu, tot ce îşi închipue, tot ce urăsc sau speră, ei îl
spun, la prima convorbire, primului ziarist, diplomat sau chiar
simplu turist străin. Cei mai mulţi dintre ei sunt fericiţi să
pară informaţi şi gata să-şi combată adversarii în aceste con-
versaţiuni cu persoane importante. Cel mai mic funcţionar*

dintr'o legaţiune, dacă este întreprinzător, poate, cu un aer grav, să asculte profesiunile de credinţă ale unor oameni politici dela noi şi să facă în comun planuri de viitor. El poate pătrunde prin ministere, prin serviciile Statului, în incinta parlamentului, în redacţiile ziarelor şi să facă, în modul cel mai liber, propagandă pentru ideile şi interesele sale.

Am fost acreditat, cu calitate deosebită, în mai multe Capitale din Europa: peste tot am admirat tactul, discreţia şi gravitatea pe care oamenii politici ein acele ţări le puneau în raporturile cu străinii si grija cu care fereau viaţa lor publică de amestecul acestora.

La noi, diplomaţii străini sunt atraşi în luptele noastre interne; sunt invitaţi să facă declaraţiuni politice presei, să aprecieze public poziţiunile oficiale ale politicei noastre externe, să ţină conferinţe cu subiecte politice, să imprime scrisori cu caracter polemic şi, cîteodată, să transfere în această ţară luptele dintre Statele pe care le reprezintă şi care lupte ne sunt cu totul străine.

Cu atît mai mult admir pe cei cari continuă tradiţiunile de discreţie diplomatică şi respectă independenţa acestei ţări.

Una din misiunile importante ale unui diplomat este să cunoască situaţiunea ţării în care este acreditat şi să fie informat asupra dispoziţiunilor ei politice. Misiune delicată şi complexă, care cere pe lîngă nenumărate alte calităţi personale, perseverenţă, tact, răbdare pînă să poată lega cu lumea politică şi societatea acelei ţări raporturi de încredere şi poate de prietenie.

La noi, după cîteva săptămîni de activitate, nu-i mai rămîne diplomatului decît grija să aleagă în maldărul de informaţiuni depuse la picioarele sale. Nicăeri funcţiunea de diplomat nu este mai uşoară decît în Romînia. De aceea, pe vremea cînd reprezentam ţara noastră în străinătate, spuneam în glumă că idealul meu profesional ar fi să fiu acreditat pe lîngă Statul romîm.

Aceste note nu învinuesc pe niciun stăin. străin. Fiecare dintre ei îşi desvoltă o activitate potrivită cu mentalitatea publică din ţara unde se află. Aceste note, pe noi Romînii, care dorim o politică externă naţională, ne privesc. De aceea

le supun cititorilor cu sinceritatea pe care o comandă importanţa gravă a chestiunii.

* * *

Evoluţiunea statelor moderne, în care opinia publică s'a ridicat treptat spre cunoaşterea problemelor esenţiale, comandă deasemenea o nouă metodă în elaborarea poziţiunilor elementare ale politicii exerne: o metodă deschisă, care să comporte o circulaţiune activă între instictul de conservare şi facultăţile de sacrificiu ale naţiunii pe de o parte şi formele înalte ale politicii internaţionale pe de alta. Unanimităţile în politica externă sunt excepţionale, în adevăr. Ele trebue să fie dorite de orice om politic. Dar fiindcă nu le poate realiza în mod sistematic, omul politic nu trebue să părăsească ideea unei cît mai largi adeziuni populare şi s'o înlocuiască cu forme secrete. In mersul său zilnic, în funcţionarea principiilor sale stabilite cu consimţimîntul naţiunii, diplomaţia unei ţări trebue desigur să evite publicitatea şi să prezerve combinaţiunile sale de desbateri notorii. Dar baza sa trebue să fie larg aşezată pe umerii naţiunii. Influenţele străine devin astjel mai slabe şi, prin stabilitatea ei, astfel dobîndită, politica externă a unei ţări capătă autoritate în lume.

Numai o politică stabilă poate fi cu adevărat naţională Şi numai aşa poate fi fructuoasă. Altfel devine un cîmp de litigiu, în care se exercită concurenţe de tot felul. Stabilitatea unei polirici externe nu înseamnează imobilitate, nu cere forme închise şi împietrite, nu alcătueşte un fel de carapace impenetrabilă nouilor curente din lume. Ea îngădue, din contră, o mai uşoară înregistrare a fenomenelor străine, fără să-şi piardă structura elementară. Ea se poate îmbogăţi treptat şi poate avea o înriurire favorabilă asupra legăturilor internaţionale. Ea trebue să reproducă acest raport dintre conservare şi mobilitate care să la baza doctrinei democratice.

Politica externă trebue întoarsă cătră vitor. Oridecîteori se va repeta lupta spirituală dintre Metternich, doritor să lipească evenimentele de instituţiuni împietrite, şi Tal-

leyrand, aliat subtil al inovațiunilor, ultimul va cîștiga. Dar fără grabă.

In epoca prezentă, evenimente furioase par să fi tulburat increderea oamenilor politici în facultățile spirituale și în puterea lor de a așza o ordine între fapte. Ei imaginează parcă o gîndire fără obiect, paralizată în fața unui foc autonom al faptelor. Și cei mai isteți își propun, cel mai mult, să fugă fără scop după ele. Au însă o vanitate: să fie numiți, din cauza aceasta, realiști.

In politica externă a pătruns acest spirit de panică, sau, cel puțin, de extremă mobilitate. Ca și cum destinele națiunilor, declarate de aceiași oameni permanente, și-ar putea făuri vecinicia din această anarhie.

Ziarele noastre au reprodus odată, desigur cu oarecare fantezie, declarațiunile ministrului de externe al unei țări amice, care ar fi spus că „un ministru de externe care nu vrea să pară demodat trebue să-și revizuiască părerile din șase în șase luni". Spirit activ și fertil, care a adus mari servicii țării sale, nu îl credeam totuși pe acel ministru de externe atît de cochet.

O altă condițiune din această categorie este spiritul de egalitate în care se concep legăturile cu statele străine. Nu o egalitate utopică, așezată pe vanitate, dar o tendință de egalitate bazată pe reciprocitatea avantagiilor și a riscurilor. Combinațiunile politice care au în vedere beneficii unilaterale și exclusive nu au meritul să pună țara care le urmărește pe picior de egalitate cu cea dela care sunt cerute. Aci stă cea mai gravă infirmitate a raționamentului făcut de oamenii politici dela noi, cari propun țării o politică de neutralitate garantată.

Am spus că nu vom examina în aceste pagini chestiunea orientării politicii noastre externe. Altădată vom studia diferitele formule propuse, printre care și pe cea mai utopică dintre toate: neutralitatea.

Deocamdată, am vrut să subliniem una dintre contradicțiunile sale cele mai evidente și care cuprinde în cadrul acestor observațiuni. Doctrina neutralității, numită de cîteva săptămîni a independenței, se laudă, mai ales, cu două merite: că ar fi capabilă să confere țării cea mai mare libertate de acțiune și să-i asigure toate avantagiile fără obligațiunile corespunzătoare.

Se uită însă că o țară a cărei existență este garantată fără reciprocitate de alte Puteri, este obligată să accepte un adevărat control al garanțiilor, fiindcă nimeni nu-și va asuma riscurile unui război din cauza acțiunii arbitrare a unei țări garantate.

Nu există politică de beneficii fără riscurile corespunzătoare.

Și nu există politică externă națională fără obligațiunile echivalente avantagiilor urmărite.

Aceste cîteva truisme comandă conțiunile politice ale unei diplomații care tinde către ridicarea oricărui Stat la un nivel de egalitate în legăturile internaționale.

* * *

Condițiunile technice ale unei politici naționale privesc formarea unui cap diplomatic la înălțimea misiunii ce îi este încredințată precum și organizarea și funcționarea unui adeadevărat minister de externe.

Chestiunea este de o mare importanță, fiindcă de ea depind informarea noastră asupra străinătății, propaganda în favoarea tezelor și intereselor romînești și, mai ales, soarta unor însemnate negociațiuni.

Caracterul general al acestui articol nu îngădue un examen amănunțit al chestiunii. Amînîndu-l, vom enumăra numai capitolele ce ar trebui să îl compună.

Știu discreția care mi se impune, după ce am făcut eu însumi parte din corpul diplomatic, dar și îndatoririle pe care mi le creiază cunoștința virtuților și infirmităților lui. Am certitudinea că una din cele mai urgente reforme pe caate trebue să o facem în scopul de a practica o politică liberă este aceea a ministrului de externe.

Stabilitatea politicii, conducerea ei înțeleaptă, legătura necesară dintre chestiunile tratate, valoarea negociațiunilor întreprinse, adaptarea continuă a mersului politicii externe la evoluțiunea situațiunii internaționale se sprijină, într'o largă măsură, pe serviciile diplomatice. Ele sunt cu atît mai im-

portante cu cit întîmplările politice pot aduce în fruntea ministerului oameni care de abea în momentul instalării își întorc privirile către problemele internaționale.

Și aceste probleme au devenit complexe și particulare. Tratate de tot felul, pacte juridice, convențiuni economice, aranjamente financiare, instituțiuni financiare cu competințe felurite, conferințe internaționale, congrese, etc. se îngrămădesc astăzi treptat; fără cunoștința lor aprofundată nimeni nu poate reprezenta țara cu folos în străinătate.

Inainte de răsboi, problemele erau mai simple și mai rare. Atunci, diplomația se putea face numai cu geniu. Astăzi, ea se face cu competință. Odinioară, un candidat cădea la examenul de admitere în corpul diplomatic dacă nu știa protocolul dela Curtea Caterinei a II-a; acum, trebue să știe articolele din pactul Societății Națiunilor, sau preambulul pactului jugoslavo-bulgar, etc.

In afară de pregătirea personală a corpului nostru diplomatic, exercițiul funcțiunii lor normale trebue ajutat de conducerea și informarea lor dela centre, de utilizarea lor.

Ministerul nostru de externe are tendința să trateze chestiunile de competența sa cu miniștrii acreditați la București, iar nu prin reprezentanții noștri în străinătate, pierzînd astfel avantajul negociațiunilor cu o țară multiplă, diversă, cu interese deosebite, pe care ministrul nostru acreditat acolo le-ar putea folosi în întregime.

Reforma însă cea mai importantă ar trebui neapărat să fie organizarea puternică a serviciilor din minister, care să conducă la un monopol al legăturilor cu străinătatea, exercitat de ministerul de externe.

Nu am face decît să adoptăm și noi metoda țărilor mai civilizate. Această concentrare, singură, ar pune ordine în chestiunile tratate, și chiar în liniile generale ale politicii noastre externe. Dispozițiunea actuală produce o confuziune foarte costisitoare și ca prestigiu și ca beneficii. Cererile străine sunt examinate de diferite ministere independent de revendicările noastre care nu le pot fi cunoscute, și între ele nu operează totdeauna jocul legitim al compensației. Soluții sunt acceptate în afara codului general al convențiunilor dintre state. Chestiuni, legate între ele prin lucrările

ministerului de externe, sunt, în mod neprevăzut, disociate. In general, se pierde, în paguba noastră, beneficiul reciprocitatății..

Iată, cîteva din deziderătele cele mai generale ale unei politici externe naționale. Rectificarea, în acest scop, a politicii noastre nu se îndreaptă către pozițiunile cele internaționale. Caracterul național nu se poate dobîndi din combinațiuni naționaliste, nici prin declarațiuni de vanitate în fața străinătății. El va rezulta din organizare morală și administrativă a unei națiuni libere și din simțimîntul de cinste și de mîndrie al cetățenilor.

CONST. VIȘOIANU

PENTRU TOPIRCEANU

Cuvîntare rostită de dl. Al. O. Teodoreanu la înmormîntare, care a avut loc la cimitirul „Eternitatea" din Iaşi.

Fără să mai aştepte înflorirea liliacului, căruia nu-i trebuia poate decît o strofă săltăreaţă pentru a surîde soarelui de primăvară şi inimilor noastre, asemeni chiriaşului grăbit din propria-i baladă, poetul Gheorghe Topîrceanu ne părăseşte dureros de prematur, pentru a-şi ocupa locul în nemurire, alături de Ion Creangă, Barbu Delavrancea, Dimitrie Anghel, Neculai Gane, Alexandru Philippide, Gheorghe Asachi, A. D. Xenopol, Teodor Codrescu, Alexandru Lambrior şi alţi nemuritori care şi ei dorm în pace, în acelaş lăcaş de veşnică hodină, denumit printr'o macabră vrere a Destinului „Eternitatea".

Cînd pleacă dintre vii un om care nu s'a îndeletnicit în viaţă decît cu agonisirea mult rîvnitelor bunuri materiale, mîhnirea acelora care îl petrec până la pragul necunoscutului, e ades făţarnică. Dar cînd un poet închide ochii, ducînd cu el în groapă un univers întreg, cu toate tainele lui nepătrunse, mare este durerea care adună laolaltă pe toţi cei ce l'au preţuit. Desigur, că acolo sus, în ceruri, îngerii plîng. In clipa în care un poet iubit, aşa cum a fost Topîrceanu, îşi dă suflarea din urmă, putinţa fiecăruia de a-şi auzi rostit ceia ce n'ar fi putut decît îngăima, încetează. Ceva din sufletul colectiv al naţiei se sfîşie. Aceasta este o suferinţă reală.

* * *

S'au îndemnat unii a zice că Topîrceanu ar fi scris puţin. Pentru aceia care socot mai spornică îndeletnicirea cizmaru-

lui, a căruia umilă trudă Topîrceanu a imortalizat-o şi care confecţionează şase perechi de încălţăminte, în timp ce giuvaergiul de peste drum deabea pridideşte să şlefuiască vre-o cîteva numai din faţetele unui diamant, aşa este. Dar pentru aceia al căror suflet e sensibil la imperceptibilile adieri ale imponderabilului, Topîrceanu a scris enorm. Leonardo nu s'a vîndut nici cînd cu metrul, nici Rodin la cîntar, Arvers a rămas celebru printr'un s i n g u r sonet, dăruit unei literaturi bogate. In sacul cu cîţiva bani buni ai tezaurului nostru spiritual, Topîrceanu a aruncat un pumn plin cu giuvaeruri adevărate. Şi dacă acei care l'am cunoscut îndeaproape deplîngem, în această zi de doliu pentru literile romîne, dispariţia fizică a prietinului, fie-ne cît de slabă mîngiere că în faţa mormîntului său deschis, întreaga suflare romînească îngenunchiază cu pioasă recunoştinţă pentru tot ce i-a dat, cu nemărginită jale pentru tot ce i-ar fi putut şi nu-i mai poate da.

* * *

D. General adjutant Nicolae Condiescu, secretar general al Fundaţiilor Regale şi preşedinte al Societăţii Scriitorilor Romîni, mi-a încredinţat trista sarcină de a aduce atît din parte-i, cît şi din aceia a înaltelor aşezăminte de cultură pe care le conduce, un ultim şi îndurerat omagiu rămăşiţelor pămînteşti ale celui dus, precum şi un respectuos, deşi zădarnic cuvînt de condoleanţă, nemîngîiaţilor pe care îi lasă în urmă. O fac cu prietenească strîngere de inimă şi o fraternă îndurerare, pomenind creştinescul: fie-i ţărîna uşoară şi adăugînd: şi gloria eternă.

G. TOPIRCEANU

Cunosc o mulţime de oameni, perfecţi în toate, pe socoteala cărora nu s'ar putea înjgheba nici o ponegrire, şi care-s însă suspectaţi fiindcă îşi permit să fie spirituali.

Multă vreme economistul german W. Sombart, a fost privit cu neîncredere fiindcă îşi presăra indicele numere ori abstractele legi monetare cu o vorbă de spirit. In ţara noastră, un om de seriozitatea sufletească a lui Petre Carp, a dat ocazie la atîţia imbecili să-i dispreţuiască ca pe un simplu zeflemist, fiindcă, îngrozit de realitatea timpului său, ca şi Figaro al lui Beaumarchais, rîdea ca să uu plîngă. De această prejudecată a gogomanilor şi filistinilor a avut să sufere şi subtilul, simţitorul poet care a fost Topîrceanu.

Vor fiind mulţi fini cunoscători în ţara aceasta. care se abţin să-i atribue epitetul de mare poet, fiindcă alături de poeziile lui de o definitivă frumuseţe, a scris şi cîteva parodii mai uşoare ori pentru că unele din lucrările lui, în fond grave, au fost publicate subt rubrica de „cronică veselă". Alţii motivează poate această atitudine pe o teorie estetică. Aceştia sunt deprinşi cu axioma că poezia tipică e de cînd lumea plîngătoare, sentimentală, tristă, plină de nopţi cu lună, de imagini delicate, din care n'au voie să lipsească fluturii, trandafirii, amorul nenorocit, femeia suavă, etc. Pe scurt poezia trebue să fie sentimentală, şi rîsul tocmai nu e. Pentru prima afirmaţie, privitoare la obligaţia de sentimentalism a poezieii suntem aproape de acord. Pentru a doua însă, să ni se dea voe, să atragem atenţia că rîsul, ca şi comicul, e un sentiment. Şi dacă se poate spune, un sentiment serios, fiindcă e o atitudine în faţa Vieţii şi fiindcă e, pînă la un punct, un fel de soluţie filozofică.

Fireşte, există rîs şi rîs. Una e comicăria eftină, floare

de circ, şi alta e rîsul-atitudine, comicul intelectual isvorît ca derivator al seriozităţii la cei cari găsesc că, la urma urmei, tot distracţia e cea mai înţeleaptă sancţiune aplicată urîţeniilor din această lume. E adevărat s'ar putea susţine că poezia e incompatibilă cu insensibilitatea. cu răceala perfectă (deşi Paul Valery a demonstrat teoretic şi practic contrariul; dar să admitem că el e o excepţie). Comicul, însă, e tocmai o probă de sensibilitate.

Dar toate acestea sunt digresiuni în treacăt. Ele n'au de scop să justifice dacă un poet ca Topîrceanu are sau nu voe să scrie versuri umoristice, fiindcă el poate fi judecat şi pentru poemele lui integral grave, destul de numeroase pentru a caracteriza un poet.

* * *

André Gide defineşte undeva clasicismul „un romantisme dompté". Cu cît poate cineva să-şi canalizeze, să-şi sublimeze pornirile emoţionale primare, cu asît arta lui e şi mai personală şi mai sugestivă. In fond procedarea artistică ca şi caracterul moral adevărat stau în inhibiţie. Filtrarea naturii prin voinţă şi demnitate, prin bun gust şi luciditate duce la valoarea morală ca şi la cea estetică. E o prejudecată să credem că poezia e impulsivitate pură. Nici chiar poezia romantică disperată nu scapă de cenzura intelectuală. Cu atît mai mult cea clasică.

Asistăm dela răsboi încoace la o renaştere a versului clasic. Baudelaire, care e primul poet critic lucid, am zice primul poet în adevăr inteligent. e luat drept precursor. Arta lui, făcută din intelectualitate şi măsură, exclude ca printr'o logică de fier, zburdălniciile, frivolitatea ca şi lipsa de ţinută artistică şi în genere acea neglijenţă sufletească, prea obişnuită pînă la el. Astăzi Paul Valery reprezintă aceiaşi severă atitudine, poate cu oarecare exagerare.

Topîrceanu se apropie şi el de acest punct de vedere. Clasicismul său făcut din cerebralitate, din cenzura severă a inteligenţei, îl aşează printre făuritorii poeziei neoclasisce.

Atenţiunea specială pe care cel mai savant mînuitor al

technicei poetice romîneşti o dă aspectului formal al poeziei, nu e numai o meticulozitate de profesionist niţel maniac. E o chestiune de fond, nu de formă. La Topîrceanu intelectualitatea se coboară pînă la tehnică, pînă la materia fizică a versului. Perfecţiunea estetică a poeziei sale isvorăşte din atitudinea sa lucidă, inteligentă în faţa lumii. El crede că pornirile instinctive ca şi sentimentalitatea desmăţată sunt aspecte urîte ale vieţii. Simţul său critic îi spune că a prezenta o emoţie fără haina decentă care trebue s'o îmbrace, înseamnă a fi ori grosolan, ori ridicul.

La Topîrceanu, între cunoşiinţa intelectuală şi cea poetică este o perfectă armonie şi colaborare. Materia poetică se selecţionează după legile logicei, ale criticei, ale bunului gust.

Puţini poeţi romîni au ajuns la atîta perfecţiune a versului prin elaborarea severă a materialului ca Topîrceanu. Citiţi „Balada morţii" ori „Balada iernii". Se poate spune că el e primul poet clasic romîn, dacă clasicismul are înţelesul pe care i l'am dat mai şus. Alexandri era şi el un clasic, dar un clasic preartistic, am zice un *clasic psihologic*, nu un *clasic estetic*. La el echilibrul eşea din natura sa sufletească, nu din arta lui. Deasemeni la Coşbuc. La Topîrceanu, clasicismul reese din elaborarea artistică a poeziei· Echilibrul său sufletesc e cucerit, nu e dat a priori. El n'a fost un burtă verde mulţumit, deşi natura a pus în el o sănătate excepţională. Armonia şi împăcarea, la el, sunt efectul unei lupte adînci, al unei victorii, în care materia amorfă e turnată într'o formă. Sbuciumului elaborării îi urmează calmul creaţiei. Alexandri era clasic fiindcă era născut aşa, Topîrceanu fiincă se învingea şi se depăşea. Şi la urma urmei omul nu interesează; poetul însă se defineşte, clar, prin ceeace exprimă. Şi ne e deajuns opera ca să-l putem clasifica.

Analiza philogică ne duce pe acelaş drum ca şi cea estetică. Nimic mai curios ca structura sufletească a acestui poet. Inteligenţa s'ar putea defini: neutralizarea bine dozată a tragicului cu comicul.

Cu toată luciditatee sa cerebrală, există în Topîrceanu un bogat fond sentimental. Dare ste prezentat astfel încît deabia se întrezăreşte. Rare ori un vers îl trădează. Sentimentalismul lui Topîrceanu e şi el critic. inteligent. Versurile care i se

par prea emoționate le exprimă cu rezervă, ca între ghilimele avînd parcă aerul că se scuză. Un sentimental umorist e un caz sufletesc din cele mai originale. Ne gîndim la exemplare ca Theodore de Banville sau Laforgue. Și pe cînd majoritatea poeților romîni uzează coardele, mereu aceleaşi, ale unei monotone paupertăți psihice, la Topîrceanu contrastele de tonalități sufletești permit cele mai variate efecte.

Umorul său, consecvent cu aceeaş linie a bunului gust şi a măsurii, nu cade în glume, nici în bufonerie, nici în farsă. E atitudinea „pince sans rire", poate cea mai subțire formă a comicului. Inzestrat cu ea, Topîrceanu. nu se cruță nici pe el , nici pe alții. Trece în revistă toate peregrinările sale de boem, de artist amorezat de libertate, de libertate înainte de orice. Faptul divers are la el o semnificație mai generală. Astfel odiseea sa dealungul multelor diverse odăi cu chirie e identificată cu scurgerea însăşi a vieții printre fapte inutile sau inconştiente.

Nota boemului sentimental e, la rîndu-i, o contribuție inedită la istoria literaturii romîne.

Am avut pînă la Topîrceanu poeți declasați, ratați, neadaptați de tot soiul. Boemi însă în sensul occidental n'avusesem încă. Adăogați la toate acestea, că Topîrceanu e cel mai virtuoz dintre făuritorii versului romîn în momentul de față, că arta lui poetică a atins perfecțiunea şi asta tocmai prin procesul descris mai sus.

M. RALEA

POETUL TOPIRCEANU

Topîrceanu nu este un humorist. Sau atunci ar trebui să spunem acelaşi lucru despre Hugo, Beaudelaire, Valery, Eminescu, Nietsche, Laforgue şi mulți alții. Căci toți marii poeți au momente cînd „fac haz" de absurditatea lucrurilor, de micimea oamenilor, de sărmanele excrocherii cusute cu ață albă ale Destinului. Acest humor este filozofic — şi atunci este sarcasm; sau este rău — şi atunci e ironie; sau e pur şi simplu amuzat; în tot cazul însă nu se poate fi poet dacă lipseşte această atitudine humoristică permanentă în fața lucrurilor.

A avea un zîmbet — cum zic Francezii — „goguenard" în fața Naturii, a privi întreagă această Natură ca pe o comedie curioasă, ca pe o farsă ineptă, înduioşătoare şi adevărată, ca pe ceva totodată ridicol şi serios, ridicol pentrucă universul e plin de cusururi, serios pentrucă nu poate fi altfel şi nici nu putem concepe cum ar fi altfel; — a privi cu ochi amuzați şi gravi la această „panaramă" este de competența nu a humoristului, ci a unui personaj cu mult mai prestigios decît dînsul, anume: de competența Poetului (poate, chiar de a lui Dumnezeu, cu care poetul are atîtea trăsături în comun).

Topîrceanu nu era humorist. Era poet. Cînd a prezentat odată directorului unei trupe de reviste din Bucureşti o serie de „numere" în versuri, directorul l-a refuzat. Găsise cupletele fără haz. Ceia ce nu i s'ar fi întîmplat lui Caragiale. Acesta era într'adevăr humorist, adică (şi asta e poate cea mai bună definiție) avea *„mania omenescului"*, îi plăcea să privească pe om *şi numai pe om;* ceasornicăria lui îl interesa prodigios; îl indigna şi-l făcea să rîdă. Dar dincolo de această ceasornicărie, nu-l mai interesa cu adevărat nimic

Humoristul ignorează „Natura". Sau atunci o tratează, ca orice alt cetățean, făcînd-o obiect de știință sau obiect de admirație. Humoristul nu știe a avea atitudine humoristică în fața naturii. Această curioasă conduită aparține numai poetului.

Căutați în opera lui Eminescu. Nu veți găsi aproape nici-un rînd unde natura să fie descrisă numai pentru pura și simpla ei frumusețe. Plopii fără soț, lianele din apă, nourii lungi pe șesuri, mișcătoarea mărilor singurătate, vînturile, valurile, — toate elementele naturii sînt la Eminescu împletite cu subtile semnificații umane, deopotrivă sordide și resplendescente, ironice și terifiante. Acel humor cosmic — care nu e sarcasm, căci poate conține induioșare și ceva cald părintesc — zîmbetul indulgent al lui Dumnezeu față de copilul său: universul — îl găsim neîncetat la Eminescu (și asta nu numai în „Scrisori" unde e doar mai imediat evident).

La Topîrceanu amestecul de lucruri și de omenesc, ambele învăluite cînd în gravă și măreață frumusețe, cînd în ironică absurditate, constitue o substanță poetică riguros identică cu aceia din versurile lui Eminescu (ași fi putut de altfel alege oricare alt nume de mare poet; am preferat pe acel al lui Eminescu pentrucă reputația lui de inalterabilă gravitate constitue o exagerare egală și inversă față de aceia care făcea din Topîrceanu un fel de Prinț al Humoriștilor).

Urmăriți, pas cu pas, drumul călare al Popii Florea din Rudeni. Veți vedea cum colaborează stihiile cu omul; cum iarna se combină cu reumatismele și ninsoarea cu beția; cerul face tovărășie cu plosca părintelui, cu voința lui Dumnezeu, cu omătul.

La un adevărat poet, cosmicul și omenescul nu pot sta separat. Intre aceste două categorii ontologice schimbul e curios și, ca să zicem așa, foarte reciproc. Elementul material servește de supapă ironică elementului psihologic, și viceversa. In fața primejdiei de înălțime morală excesivă, situația cosmică intervine și reduce splendoarea omenescului la justele lui proporții. Sau dacă, dimpotrivă, natura descrisă riscă să fie prea frumoasă, semnalarea unui detaliu uman ne recoboară la realitate (și ne permite un nou demaraj în altitudine; de aci utilitatea estetică a humorului).

Alegeți, la intîmplare, oricare din „rapsodiile" lui Topîrceanu, sau în genere, oricare din peisajiile lui. Amintiți-vă acea descripție a primăverii, a cărei „acțiune" se petrece în punctul geometric de intersecție dintre Univers și ograda unui mahalagiu ieșan. Observați regia poetică a lui Topîrceanu. Cînd tabloul riscă să devină „prea" frumos în ordinea naturală, se aplică antidotul humoristic al omenescului. Și atunci, trei efecte: batjocură, înduioșare și apariția unei frumuseți nouă, egală cu cea care fusese întreruptă. Versurile:

> ***„Peste toată hărmălaia***
> ***„Trece 'n zbor un fluture***

evocă un peisaj atît de frumos și limpede (acea diagonală pe care drumul imaterial al fluturelui o face — ca un gest de sfințire și purificare — pe deasupra „pasiunilor" deșteptate de primăvară în ograda rominului) încît poetul e cuprins de panică, — frica de a se înțepeni în frumusețe. Și atunci dărîmă această frumusețe, cu versurile următoare:

> ***„Pe trotoar, alături saltă***
> ***Două fete vesele...***
> ***Zău că-mi vine să-mi las baltă***
> ***Toate interesele!".***

Dar este o dărămare creatoare; căci s'a fost numaidecît născut un alt tablou, de astădată fabricat exclusiv cu omenesc, și de o poezie tot atît de mare. Căci acel cuplu care „saltă" este o alta din miile de pulsații ale primăverii; cele două gîsculițe care spun prostioare pe uliță capătă deodată ceva grav, vibrant ca o muzică venită din fundul pămîntului, din străfundurile Universului. Este una din notele pe care le cîntă primăvara. Cele două eleve de externat își înneacă mediocritatea în participarea lor la o semnificație sublim casnică, egală cu aceia a lotușilor și narcișilor, a puiului de muscă ieșit la soare să-și usuce labele, a motanului care miaună, a păsărilor migratoare, a gîzelor care depun la soare ouă microscopice.

Nu este un humorist Topîrceanu. Cetiți cea mai aparent humoristică dintre poeziile sale: „In jurul unui divorț", care mai are și, pe lîngă alte toate, particularitatea de a fi, formal, un fel de nuvelă în versuri.

Desigur, materialul poveştii se compune dintr'o droaie de mitocani de provincie, fotografiaţi în flagrant delict de grotesc, de meschinărie, tîmpenie şi nedemnitate. Decît mai cetiţi odată, de două ori, bucata (Literatura nu se ceteşte; se receteşte). Incet-încet, ridicolul se estompează; mai întâiu se preface în simplu haz, într'un dispreţ mai moale, mai dulce; oamenii care mişună în jurul divorţului par din ce în ce mai mulţi, mai mici şi mai înduioşători pe măsură ce lecturile repetate ne fac să-i privim mai de sus.

Intocmai ca satele şi cîmpiile văzute din balon, romanul în versuri al d-lui St. Popescu, considerat de la înălţimea lecturilor repetate. capătă o structură nouă şi altfel coherentă, o structură de hartă, cu drumuri sistematice, curente constante de mărfuri şi gînduri. Descoperim atunci că Topîrceanu n'a vrut să ne povestească o întîmplare, ci a vrut să regiseze un „chassé-croisé" de păreri pasionale, încrucişarea mai multor vînturi de idei, formarea şi curgerea la vale a acelor torente sentimentale care-s opiniile colective.

„Unii spun că Mişu singur e de vină,
Că la ei acasă etc., etc..

Total 32 de versuri, care dau acestui prim curent de gînduri toate vijeliile de gamă cromatică, ascendentă şi descendentă, a vîntului. Versul al optulea:

„Este bunătatea personificată!

indică o recădere la zero; cel următor:

„Că'nainte Zoe până nu-l luase

începe o nouă suire; versul al douăzeci şi cincilea:

„Dar mai e un lucru mai fenomenal:
„Mişu St. Popescu este imoral!

indică, în mijlocul unei suiri, o intensificare a acesteia, un crescendo al vîjîitului ascendent.

Dela strofa doua (versul 33), vîntul începe a sufla din altă parte:

„Alţii spun că totuşi nu-i de vină el,

etc.. Şi tot aşa, cu puncte culminante şi recăderi la nivelul

de origină. Astfel e acel „*altfel*" (subliniat de autor) din versul 61:

„El putea desigur „altfel" să se'nsoare —

Apoi, din nou, schimbare de vînt (versul 75):

„Alţii spun că Zoe, la Madam Lipan,

etc..

Insfîrşit, ultima strofă:

„Toate astea însă n'au nici un temeiu,
Că nu ştie nimeni ce-a fost între ei.
Vineri, toată lumea a putut să-i vadă
Amîndoi alături, braţ-la-braţ, pe stradă...
Ei, şi ştiţi, aseară, după ce-a stat ploaia,
Ce-a aflat Tănţica dela Procopoaia
Cînd s'a dus să-i ceară un model de şorţ?...
Că madam Popescu nu mai dă divorţ."

Această ultimă strofă nu e, cum s'ar putea crede la o lectură superficială, o revenire la fapte, la realitatea obiectivă, de unde până atunci, nu ni se zugrăvisera faptele, ci oglindirea lor în curentele de opinie, simpla lor reflectare în mişcările pasionale ale tîrgului. Să nu uităm că, prin aflarea acestei realităţi, diversitatea opiniilor n'a încetat; dimpotrivă a renăscut, mai vijelioasă ca niciodată. Căci dacă a fost ce a fost căutarea unei explicaţii plauzibile a divorţului eveutual, toate acestea-s nimic pe lîngă ipotezele suscitate de împăcarea soţilor noştri. Povestea nu se termină deci cu o elucidare, prin fapte, a problemei, ci cu o reîncepere a supoziţiilor, o declanşare de zeci de alte interpretări, trecute din gură'n gură ca moleculele de apă ale unui rîu care curge. Poezia se termină deci cu declanşarea unui al doilea potop de supoziţii nouă; şi povestea se opreşte tocmai pentrucă povestitorul nu le mai poate urmări.

Cu două cuvinte, două singure cuvinte, Topîrceanu indică toate acestea. Cuvintele: „Ei, şi...". Să se observe absurditatea voită a acestui „Ei, şi". După ce povestitorul ne informează direct că cei doi soţi s'au împăcat, trece, foarte animat, ca la un corolar. ca la un efect, ca la un fapt nou

rezultat din cel precedent, trece la vestea că... cei doi soţi s'au împăcat. Pare idiot a spune:

„Toată lumea a văzut pe soţii Popescu împăcaţi. Ei, şi ştiţi marea noutate? Soţii Popescu s'au... împăcat!"

Decît cele două împăcări n'au acelaşi sens. A doua este împăcarea transmisă prin gura şi imaginaţia Tănţicăi, şi a Procopoaiei, şi a altor „cîteva persoane". Topîrceanu, prin acel *„ei, şi"* în aparenţă absurd, a trezit, violent, atenţia cetitorului asupra profundei deosebiri dintre faptul-fapt şi faptul devenit cancan, devenit vînt de idei, fluviu de raţionamente pasionale curgînd în şerpuiri capricioase pentru a deservi „nevoile" morale ale cutărei regiuni spirituale a tîrgului. Şi acestea toate, Topîrceanu le-a făcut tocmai pentru a arăta că bucata nu e o poveste unde, la sfîrşit, faptul real, aflat direct cu ochii, a curmat brusc toate comentariile, înecînd în ridicol şi pitoasă inutilitate pe comentatori, — ci că bucata e o simfonie complicată de arii multiplu fugate şi contrapunctate.

Repet vorba de adineaori. Dela înălţimea unei a patra sau a cincea lecturi, nu mai vedem de loc nişte caraghioşi provinciali care-şi şopotesc mahalagisme, ci *o hartă* compusă din curente care o brăzdează în toate direcţiile, harta unei ţări morale, o bucată din această ţară mare a lui Dumnezeu care se cheamă Universul. Aci, ca pretutindeni, Topîrceanu integrează detaliul prozaic şi ridicol-omenesc în imensitatea universului. Certurile lui Zoe, Mişu, madam Stamate, Jorj Atanasiu, Goldman de la Credit, se prefac într'o hartă de „curenţi" suflînd în toate sensurile. O roză grafică a vînturilor; şi această hartă apare — ceia ce în fond şi este — ca o porţiune de cosmos. Nicăeri ca în această poezie materia nu era mai rebarbativă pentru o astfel de „reducere la universal". Este unul din tururile de forţă ale autorului. Mult mai grea întreprindere decît aceia din „Balada chiriaşului", unde dela început ideia era poetică (neastîmpărul, soarta neodihnită a „chiriaşului trecător în scurtul popas al vieţii"). „In jurul unul divorţ" e făcută numai din detalii prozaice; din sute de fapte banale, nume caraghioase, convorbiri triviale. Decît ele-s distribuite astfel încît compun atmosfere, vîrtejuri de pasiuni, de socoteli, ambiţii, resentimente. Şi, la

urmă, după toate aceste compuneri, ne trezim geografi în faţa unei hărţi reprezentînd una din grădinile lui Dumnezeu. Un sentiment superior comic de inutilitate este provocat de învîrtirea în loc a cancanurilor, de acel perpetuum mobile de vane instigaţii colective, care se ciocnesc sau se sprijină între ele ca valurile absurde ale unui ocean.

* * *

[A fi poet înseamnă a face două lucruri: a dovedi că realitatea fundamentală e visul:

„Atunci lumea cea gîndită, pentru noi, avea fiinţă
„şi, din contra, cea aevea ne părea cu neputinţă.

Cît despre cea de a doua obligaţie a poetului, ea consistă din preface vulgarul în cosmic.] Gîndiţi-vă la toate banalităţile, amănuntele sordide şi prozaice prefăcute de Beaudelaire în tablou parcă destinat elegantelor distracţii ale unui zeu; gîndiţi-vă la toate platele idei fizico-astronomice sau istorico-politico-economico-sociale din care Hugo făcea versuri trezitoare de fiori metafizici; gîndiţi-vă la subiecte ca trenul, coşul de fabrică, banii, exodul rural şi alte asemenea sarbede lucruri împămîntenite de Verhaeren în ţara poeziei. Gîndiţi-vă că ar fi poet este a transforma în poezie ceia ce nu-i, — ceia ce în cel mai înalt grad nu-i; *„din îndemnuri pentru vite"* a *„ivi cuvinte potrivite"*, cum spune Arghezi.

Eminescu şi Topîrceanu sînt foarte interesanţi dacă îi comparăm din punctul acesta de vedere, al celor două atribute poetice fundamentale. La Eminescu preocuparea de a împămînteni prozaicul în poezie este secundară; cultivarea lumii visului este îndeletnicirea lui de toţ momentul, care face ca versurile lui — cum zice foarte bine d. Călinescu să *„tragă la somn"*. Fiindcă cuvintele lui Eminescu sînt extrase din fundul visului, de aceia vorba lui — cum tot d. Călinescu zice — este *„o vorbă gustoasă şi puţin stătută"*, ca vinul vechiu care astfel capătă un buchet *„prin care-l recunoşti numaidecît"*.

Din potrivă, Topîrceanu consideră ca principală cealaltă îndatorire, aceia de *poetificare a ceia ce e apoetic*. Cîteodată, amorul lui pentru această operaţie este atît de mare încît

înobilarea roturierului e plătită cu recăderea în roturǎ a blazonatului. „Balada chiriaşului") începe aşa:

„Trec anii, trec lunile 'n goană
şi'n zbor săptămînile trec.
Rămîi sănătoasă, cucoană,
că-mi iau geamantanul şi plec".

Primele două versuri sînt, ca să zicem aşa, nobile din naştere. Trecerea fatală a clipelor mari şi mici este material deja poetic. Dimpotrivă, conţinutul versurilor 3 şi 4 este ticsit de vorbe „ordinare", expresii cotidiene, net vulgare.

Decît lui Topîrceanu i-a plăcut să inverseze toate aceste stări civile. Aşa cum a legat el cuvintele strofei, primele două versuri devin nişte plate informaţii obiective. Căci atunci cînd eşti chiriaş, trecerea timpului e o categorie juridică, foarte mult economică şi foarte puţin filozofică. In schimb, cînd eşti chiriaş, a fi chiriaş nu e o noţiune de drept-ci un fragment de epopee, un indicator de nostalgii, de avînturi, suferinţe, curiozităţi şi neîmpliniri. Acel:

„Rămîi sănătoasă, cucoană,

etc. are, atît prin forma lui apostrofală şi solemn declarativă, cît şi prin obiectul său: plecarea, schimbarea, hotărîrea — cum ar zice [Haraucourt — *„de a muri puţin"* ceva cu mult mai liric decît placida constatare a banalei treceri a timpului,] consemnată doar puţintel mai literar în versurile 1 şi 2.

Este aici un exemplu tipic de transmutaţie între poetic şi prozaic, şi care dă măsura puterilor lui Topîrceanu în această privinţă.

Cele două atribute poetice fundamentale: căutarea visului şi poetificarea prozaicului sînt uşor antagoniste, în sensul că visul oferă materiale de cele mai multe ori poetizate-gata, iar, pe de altă parte, pasiunea împămîntenirii lirice şi epice a banalului şi a ordinarului presupune o căutare inversă, adică nu atît în lumea visului cît în aceia a platei vieţi cotidiene. De aici acel farmec cu „tragere spre somn" la Eminescu şi din contra „tragerea spre veghe", spre rîs, surîs, încîntare vioae şi fermecare prin limpiditate, la Topîrceanu. De aci parfumul greu, de lucru *„gustos şi stătut"* la primul

şi, dimpotrivă, sonorităţile nete, fin decupate, cizelate cu acurateţă de orfevru, pe care le găsim în stilul celuilalt.

[Eminescu şi Topîrceanu stau pe cele două puncte culminante ale celor doi poli poetici posibili.] Cînd va mai trece vreme, se va vedea cît de mult aceşti doi diferiţi poeţi samănă între dînşii. Samănă pentru credinţa lor religioasă, în Poezie şi 'n destinul Poetului, adică a omului menit pe această lume să „ivească cuvinte potrivite"; samănă pentru truda cu care amîndoi adunau vorbe şi teme şi motive de construcţii viitoare: samănă pentru înţelegerea insuficientă din partea contemporanilor; samănă pentru minuţiozitatea cu care-şi şlefuiau de o mie de ori fiecare silabă; samănă pentru amorul rimelor rare, pe care îl aveau amîndoi; şi mai samănă pentru o mulţime de alte lucruri, pe care le vom mai găsi poate în drumul nostru.

Căci acest drum nu se opreşte aici. Vreau să explorez fiecare colţ din geniul poetic al acestui scriitor care, alături de Arghezi şi de Eminescu dovedeşte că poezia romînească a fost poate una din cele mai protejate de ursitoare.

D. I. SUCHIANU

NEGUSTORUL DE FLUTURI

E mărunțel, durduliu, cu ochii rotunzi ca nasturii ghetelor de demult, și cu un cîrlionț veșnic răzvrătit în vîrful capului, — de-ți face impresia că are cheutoare ca să-l atîrni de cîrligul din tavan în locul lămpii pretențioase cu siluete din comedia italiană și ciucuri de mărgele. Dar vezi, asta nu i-o poți spune, — nu poți să știi dacă i-ar face plăcere... Așa că, spre satisfacția Donei Luizina, nu se schimbă nimic în prăvălioara pe care și-a împodobit-o dînsa cu atîta drag și atîtea ciudățenii și în care tot este, cu autoritate și blîndețe, singură stăpînă.

Dar atunci... „Dom' Căpitan"... cine e?... Și ce face?!...

Tocmai aici este dovada perfectei armonii care stă la baza căsniciei Domnului Căpitan Lăscăruță. Dona Luizina, — Profesoară, mă rog, cu diplomă, — domnește în prăvălie, și... lucrează. Domnul Căpitan, soțul doamnei, păzește pragul prăvăliei și, fiindcă nu este numai Omul-care-cunoaște-pe-toată lumea-din-Rio-și-de-oriunde, ci și un om cu irezistibilă putere de a convinge... el e acela care atrage, selecționează și *„duce"* clientela...

In prăvălia de doi metri cubi a soților Lăscăruță, Avenida Rio Branco, Rio de Janeiro, se vînd pudriere și bomboniere, rame și tăvițe, și multe alte obiecte. Lucrușoare făcute din aripi de fluture lipite pe și supt sticlă, în chip de peisaje cu Corcovado și Tijuca, palmieri și zgîrie-nori cît gămălia de ac. Toate aceste obiecte au cîte un *„Suvenir din Rio"* decupat pe cer de *aguamarina* sau valuri de turmalină. Se vînd și piei de șarpe scump pentru pantofi uriți; și șerpi colosali, împăiați, pentru sportsmenii foarte cinstiți cari au

explorat Amazonul, și *Corali* pitici, îndoiți în formă de brățară, cu stropi de topaz reconstituit în bortițele căpșorului triunghiular. Se mai vînd și orhidee din pene de puf, orhidee și crini, gardenii și magnolia, păpădii și flori de cireș... toate măestrit lucrate de însăși mînuța Donei Luizina, zîna care, cu o crudă și nemăsurată fantezie, lipește cu Pelikanol și leagă cu sîrmulițe împărăția paserilor Braziliei. Perichițiі de safir alb se prefac în buchetele de hortensia, *arăra* de văpae se preface în bujor cu inimă de chihlimbar, Dona Luizina nu cruță decît pe *inseparabilii* trandafirii care-s vînduți vii și triști, pe o crenguță de *jabaticaba* sau pe *guanumbi-ul* cît albina, pe care semenele dumisale îl vor purta, ca rubini sau ca smaragd, pe soclul clipsului dela gît.

Ocupația Domnului Căpitan Lăscăruță este să vîndă celor ce au poftă să cumpere, toate minunățiile acestea; iar talentul Domnului Căpitan este să facă pe toată lumea să aibă o asemenea poftă.

Și este păcat că iscusința, spiritul, inteligența, verva, tăria de caracter și toate capacitățile Domnului Căpitan sînt întrebuințate numai întru acest scop. De părerea asta nu este numai „Dom' Căpitan", ci și Dona Luizina, jumătatea Domniei Sale, și suflet distins al prăvălioarei din Avenida Rio Branco.

Cum ai zis Domnule!?... Ia... ia mai spune odată... Pleacă ai spus? Pleacă adevărat? Hai... hai să luăm o bere, că m'am încălzit... Nu-i așa Lizico?

Dar „Dom' Căpitan" nu mai așteaptă, ca de obiceiu, aprobarea — zeiței — stăpîne. Ștergîndu-și fruntea, și căutînd să-și lărgească gulerul cămășii, se trîntește pe scăunelul berăriei de alături și poruncește cu glas tunător:

— Doi șopi!

Apoi, ascultă iar povestea pe care i-a mai spus-o odată omul „de acolo", — omul pe care l'a tras adineauri de mînecă, fiindcă voise să afle ce se mai petrecea pe *Acolo*, — unde omul acesta este slujbaș.

Suntem prieteni, ce Dumnezeu... Trebue să-mi spui și mie... Ce? Există cineva mai sincer decît mine? O clică de păcătoși și de secături... asta sunt ceilalți toți... Mie poți să-mi ceri orice, ca să te convingi ce fel de om sunt... Frate îți sunt... Și tu mie prieten veritabil...

„Prietenului veritabil" îi rîd ochii, — poate nu pentru că ar fi fost ceva de rîs în chestia asta, dar pentru că așa era mutra lui, cu ochi șireți și zîmbitori, în ciuda brazdelor adînci de pe frunte.

— Așaaa! Vasăzică... se duce. Ei bravo! Nu-ți spuneam eu? Ce ne trebuea nouă ministru? Și dacă trebue — că *tot* trebue, — dece să vie de acolo? Ce? Acolo n'au ce face cu ei? Miniștrii să stea în țară, nu să-i trimită țara pe cheltuiala, ca să se plimbe, să vadă și ei America... Unde scrie că trebue să vezi America cu orice preț? De America Miniștrilor îi arde vistieriei Statului? Auzi, auzi... Știam eu ce știam cînd ziceam... Dacă trebue, — că vezi... *tot* trebue, făceam noi unul, aici. Adică ce? Dacă ar fi fost nevoe, nu făceam eu așa ceva pentru țara mea? Insfîrșit, eu nici acum nu sunt supărat. Au făcut ei așa, au greșit... o experiență nu strică... Dar noi să spunem: că a fost o experiență proastă. O să ne servim de ea. Și cum îți spuneam scriem o scrisoare, așa, ca manifest. Da, da... un manifest personal colectiv, și îl semnăm toți... Redactăm frumos, elegant, dar răspicat: „Noi, colonia romînă din Rio de Janeiro, etc. etc. etc..." Adică arătăm greșelile comise, arătăm ce se poate face, ce este neapărat de făcut. Și-l semnăm cu toții... Adică ce nu știm noi ce vrem? Noi să nu știm ce facem, Domnule? Ce's'tem noi? Clică de păcătoși și de secături? Eu Dom'le am fost Căpitan în Armata Romînă... am luptat alături de Dom' Mareșal... Eu știu multe, Domnule, și cînd trebue, *fac*, nu mă dau înapoi nici chiar dela război... Eu sunt om de curaj, Domnule, nu cu ventuze. Auzi... Păi sigur că nu suporți clima, dacă nu ești învățat. Eu m'am învățat, eu știu ce-i America. Să poftească America să-mi dea reumatisme...

Eu nu răcesc, eu nu-mi pui ventuze, să știi m'neata... Și s'o știe toți... Ia... ai o hîrtie la D-ta, să începem?

Prietenul de *Acolo* dă peste gît restul de țap, își scoate în tihnă tabachera din buzunar, aprinde o țigaretă. Și, pe cînd se ridică dela masă împingînd cu piciorul scaunul înapoi, ochii lui rîd, rîd cu poftă, cu toate că buzele, timid și perfect serios întreabă:

— Păi... dacă și așa vine altul... dece să ne mai deranjăm?...

Cîrlionțul din creștet s'a răsucit, s'a despletit, s'a înălțat apoi bîrzoi și a rămas așa, cheutoare stricată în vîrful capului cu ochi holbați și obrajii 'n flacări.

* *

Lunile trec. Trece și anul. Și în toată vremea asta, vin și se duc, și iar vin, și iar se duc, zeci și zeci de vapoare. Odată cu mărfurile calelor pline, vapoarele acestea aduc celui mai frumos oraș din lume vizitatori. Călători curioși, care, chiar dacă nu poposesc decît cîteva ceasuri în capitala Braziliei, cu siguranță că se vor urca în cușculița trasă pe cablu pînă'n vîrful Căpățînei de Zahăr; că vor face apoi un drum cu automobilul pe Avonida Niemayer, pînă sus de tot, la „pavilionul chinezesc", — de unde se vede tot ce cuprind munții și apele Guanabarei, — și că nu se vor întoarce la puntea care-i va purta pînă la Buenos Ayres sau pînă la Țara de Foc, decît după ce se vor fi oprit pe Avenida Rio Branco. Da, ca să cumpere ceva, orice, o nimica toată, ca să le amintească, mai tîrziu, acel sfîrșit de etapă.

Dar Dom' Căpitan Lăscăruță, de foarte multă vreme, nu se mai preocupă de sosirea și plecarea transatlanticelor din portul Rio de Janiero. Ce-i pasă D-sale de călătorii care au plecat din New-York sau Alabama, din Mexic sau Venezuela ca să ajungă aici sau aiurea, împinși de visuri sau de nevoi? Cum să'l mai intereseze pe Dom' Căpitan „suvenirul" de

vîndut Englezoaicei cu tocuri joase care se va duce să se cațăre pe coapsele Anzilor, și care ar cumpăra, de sigur, chiar un arc de *Guarany* cu săgeți cu tot (i-ar putea spune că săgețile-s otrăvite, — de ce nu?) Ori asta, ori Franțuzoaica pornită pe drumuri în convingerea că se va mărita cu stăpînitorul celei mai întinse *haciende* și care în așteptarea acestui eveniment. își pune puful de pudră într'o cutiuță cu capac de *borboletă.* Dar nu; clientela nu-l mai preocupă.

Domnului Căpitan nu-i mai pasă de nimic, nici chiar de crescînda nemulțumire a Donei Luizina, al cărui optimism este mai puțin trainic decît al Domniei Sale.

Dona Luizina nu mizează așa de sigur pe rezultatele scontate pe baza actualei îndeletniciri a masculinei dumisale jumătăți. Dar pentru că nici nu s'a întîmplat nimic care să curme interesul operei începute, zîna-stăpînă nu-și arată încă nervii. Abea cîte-odată, — cînd rezistă vre-o sîrmuliță sau îi sboară, din mînă, ghiduș, cîte un fulg, — oftează, așa, cu înțeles, de parcă ar fi extrem de obosită...

„Dom' Căpitan" se face că nu înțelege, și scrie înainte. Da, *scrie.* De dimineață de cînd vine la prăvălie cum se vine la birou, și pînă seara. De cum se ridică obloanele, se instalează la berăria de alături și scrie, sorbind cafeluțe peste cafeluțe. Prînzește la aceiași masă, dar mănîncă distrat, pentrucă, în vremea mesii, trebue să-i citească și Donei Luizină ce a scris. Și iar așa, tot mereu, pînă se închid din nou obloanele.

La început, toți care-l vedeau scriind, cu coatele amîndouă pe măsuța berăriei, cu mînecile suflecate, cu nădușeala șiroaie pe frunte și cu belciugul din vîrful capului pleoștit înainte, puteau crede că scrie vre-un roman. De! cînd ai talente multe, te pomenești că ți'l afiii și pe acesta, așa, rătăcit printre celelalte. Dar ce? De romane îi ardea Domnului Dăpitan Lăscăruță, cînd se prăpădea banul țării în zadar și suferea, fără să știe nimeni. în tăcere și cu resemnare, „personal și colectiv" toată colonia romînească din Rio de Janeiro?

Nu, nu... „Dom' Căpitan" nu făcea literatură... nu poetiza o stare de lucruri, prin care se lăsa prestigiul țării romînești pe mîna oamenilor fără experiență, nesocotind sfaturile unui om care, el, cunoștea America pe degete, și care nici măcar nu era invitat la dineurile oficiale dela Legație...

„Dom' Căpitan" făcea apeluri și proteste. Aducea „la cunoștința forurilor competinte" că dacă trebuia, — că sigur că trebuia, — să aibă și Romînia un Ministru la Rio de Janeiro, era mai cuminte, mai util, și mai puțin costisitor, să se numească cineva de acolo... Că... de găsit... de ce să nu se găsească? Să nu fie cineva care să vrea să-și ofere Patriei serviciile? Erau, pe acolo, slavă Domnului, și oameni care luptaseră alături de Dom' Mareșal... Foști Căpitani în armata romînă, Domnule... Știa și Lizica...

Și tot așa, pînă într'o zi, zvonul cel plăcut și-a făcut drum prin colonie.

— Cum Domnule... Pleacă? Pleacă adevărat? Ia... ia spune... Ce dracu, vei fi ținînd D-ta cu ei, că nu zic așa trebue, dacă ești slujbaș, — slujbașul trebue sa ție cu slujba... Dar mie tot poți să-mi spui... Nu-i așa Lizico?

— Vezi, știam eu că pînă la urmă o să se facă lumină, o să înțeleagă și cei de acolo, și o să'l cheme înapoi. Nu degeaba mi-am bătut eu capul un an întreg. Pleacă? Foarte bine. Prima parte a cererilor mele s'a satisfăcut. Acuma nu mai poate să întîrzie a doua. Și să știi, dragul meu, că o să te am în vedere. Ce? Pe tine o să te neglijez eu? Auzi, auzi... să ceară Dumnealui informații despre mine la Armată? Să pretindă că armata i-a răspuns că eu n'am fost decît „plotoner"... Și încă la Ață... Dar ce? armata știe? De unde să știe Domnule? O fi uitat... Parcă dacă e Armată nu uită? Uită oricine... Parcă dacă nu eram *eu,* țineam minte? Dar vezi... Acuma îmi vine mie apa la moară. Și pentru că am ajuns aici, o să facem ceva care o să facă plăcere la toți... Iacă, o să facem o masă. Ue banchet. La Casa Heim. Cu tot ce-i mai bun... Cu icre negre, Domnule... Ca să rămînă de pomină sum s'a prăpădit de necaz Colonia Romînă din Rio de Janeiro cînd a aflat de plecarea „Dumnealui", Ii chemăm

pe toți, și ținem și un discurs... mai multe discursuri. Așa, pe toți... ia să vedem cîți sîntem... Facem o listă... Nu-i așa Lizico?

Iacă, o adevărată „circulară"... Chemăm și jurnaliști. Unu doi, cîți om vrea... O să vie Domnule, că lor le place. Și — eu plătesc... că eu am vîndut fluturi, Domnule... nu sticleți, cum zice „Dumnealui". Mu-i așa Lizico? Asta s'o știe și jurnalele...

Ei, spune tu, și eu notez... Cu care începem?

Prietenul *de Acolo* dă pe gît restul țapului, își aprinde tacticos o țigaretă, se ridică de la masă și, foarte a lene, potrivindu-și panamaua pe cap, întreabă cu seriozitatea pe buze și rîsul în ochi:

— Păi... dacă începem acuma... pe urmă ce facem? Dăm două?

— Cum două, Domnule? Două *ce*? Dece *două*?

Păi... dacă și așa vine *altul*.., dece să nu dăm?...

Au trecut ani. Au plecat și au venit mulți Miniștrii ai Romîniei la Rio de Janeiro.

Și „Dom' Căpitan" Lăscăruță neclintit în concepțiile sale sociale, scrie și azi petiții personal-colective...

CORBUL

de Edgar Allan Poe[1]

Intr'o noapte 'ndurerată
stam cu fruntea 'ngîndurată
Peste vechi hrisoave, scrise
de 'nțelepți uitați acum,
Și, cum stam în aromeală,
mi-a părut c'aud pe sală
O ușoară ciocăneală
dinspre poarta dela drum.
Musafir, desigur, care
bate 'n poarta dela drum,
Asta-i tot, — o știu acum.

Da, și astăzi mai pot spune:
în Decembrie era anume
Și orice răzleț tăciune
se înflăcăra 'n stafie.
Doream ziua să răsară,
în zadar cerșeam uitare,
Din citanie, alinare,
liniște cătam să-mi vie,
Liniște pentru Lenore
ce'ntre noi n'o să mai vie;
Morții's morți și nu învie

Foșnetul de falduri grele'n
stacojiile perdele
Mă cuprinse, îmi încinse
inima înspăimîntată;
Vrînd s'o potolesc întîne,
îngînai, tăcut, în mine:

„E un musafir ce vine
și'n curînd iar o să bată,
O ființă care vine
ca la ușa mea să bată,
Dar, am priceput îndată !"

Și, mai îndrăzneț cum fosta-m
m'am gîndit acum ce rost-am
Și am zis : „Să am ertare
dacă n'am răspuns de mult,
Dar atunci chiar ațipisem,
ciocăneala n'auzisem,
Doar prin vis de o ghicisem
și prinsesem s'o ascult".
Și, tăcînd, din clanță ușa
de perete eu am smult ;
Besnă doar, nimic mai mult.

Besna m'a cuprins în teamă
și pierdusem orice samă ;
Aiuram, cum nu 'ndrăsnise
s'aiureze cineva.
Dar tăcerea ne 'ntreruptă
biruise fără luptă,
Doar o șoaptă stinsă, suptă,
numele Lenor' grăia ;
Il grăisem eu, și-un echo,
slab, de mi-l înapoia,
Și-asta-i tot ce s'auzea.

M'am întors atunci în casă ;
inima'mi bătea să iasă,
Cînd, deodată, ciocăneala
se-auzi mai hotărît.
Negreșit că ce se 'ntîmplă
se întîmplă la ferestre,
Haide, să vedem ce este —
să aștept mi s'a urît !
Inimă, te potolește —

să aștept mi s'a urît !
Vîntul este — doar atît.

Deschisei fereastra bine
când, cu fîlfîiri și schime
Nimeri semeț un corb din
sfinte vremuri de-odinioară ;
Nu făcu o ploconeală,
naintă fără sfiială
Și cu boerească fală
se-așeză, așa 'ntr'o doară
Peste bustul, palid noaptea,
dela ușe, — într'o doară,
Sta tihnit — atîta doară.

Pasărea ca abanosul
îmi batjocorea ponosul,
Neclintită stînd, în dosul
bustului, îngîndurată.
„De pleșuva-ți creastă-i roasă,
cred că firea-ți nu-i fricoasă,
Arătare 'ntunecoasă
dintr'o țară înoptată ;
Spune-mi, cum ești poreclit tu
în domnia înoptată !"
zise corbul : „Niciodată !"

M'am mirat s'aud jivină
rostind vorbă așa deplină,
Deși vorba-i nu fusese
cu vre-un tîlc sau însemnată ;
Dar nu-i minte să gîndească
cum o ființă omenească
Vreodat'o să găsească
în odae așezată
Pasăre, pe bustul palid
din odae așezată,
și cu nume „Niciodată".

Insă corbul îndărătnic
stînd acolo, negru sfetnic,
Doar o vorbă își îngînă'n

mintea lui îngurată;
Alit nimic nu mai grăește,
nici o pană nu clintește, —
Pin'ce sufletu-mi șoptește:
„Ceata lui este plecată;
Miine va pleca și dinsul
ca Nădejdea ce-i plecată":
zice corbul: „Niciodată".

M'am crucit văzind cum dinsul
așa clar mi-a dat răspunsul.
„Oh, desigur, tot ce spune
e doar vorbă învățată;"
Un stăpin el părăsit-a
care-l urmărea ursita
Și la dinsul auzit-a
vorba-aceasta 'ntirziiată,
Vorba-aceasta, cea din urmă,
de nădejde 'ntirziiată:
„Niciodată — niciodată".

Dar, simțind cum corbul ride
de durerea-mi, ca un gide,
Un fotel eu așezat-am
în odaia blestemată,
Și 'ntinzîndu-mă într'însul
înecind în pieptu-mi plinsul,
Socotil, ce-o fi vrind dinsul,
și cu vorba-i repetată,
Ce-o fi 'nțelegind el, corbul
negru 'n vorba repetată
Croncănind un „Niciodată"?

Cufundat în cugetare
amețeam în nemișcare;
Stam, cătind în ochii care
sfredeleam făptura-mi toată.
Dar odihnă nu găsisem,
deși capul îmi proptisem
De fotel, și amorțisem,
supt lumina 'mprăștiată,
Că 'n fotel, acum simțisem,

supt lumina 'mprăștiată
Nu va sta ea niciodată.

Parcă aerul mai des e,
fum de smirnă în el se țese;
Serafimi pășesc podeaua
de covor împovărată.
Și mi-am zis: „Trimis-a Domnul
înger să-ți împartă somnul
Și odihna într'u Domnul
a Lenorei, — împăcată.
Bea nepenthes, că-ți dă somnul,
pe Lenore împăcată!"
zise corbul: „Niciodată!"

Tu, profet sau sgripțor tainic,
corb sau al satanei crainic,
De mi te-a sortit vicleanul
sau furtuna blestemată,
Intr'o casă părăsită,
Intr'o țară bintuită,
Stearpă și părăginită, —
spunem, rogu-te, îndată,
Este în Galaad balsam, —
spune-mi, rogu-te, îndată,!"
Zise corbul: „Niciodată".

Tu, profet sau sgripțor tainic,
corb sau al satanii crainic,
Mă ascultă, întru Domnul
și 'ntru bolta înstelată:
Poate inima-mi bolnavă,
în a cerurilor slavă,
Pe fecioara să revadă
ce Lenore e chemată?"
Zise cordul: „Niciodată".

„Fie semn de despărțire",
eu urlat-am, scos din fire,
„Du-te iar în vijelie
și 'n domnia înoptată!
Nici o pană nu-ți rămînă

martoră de-a ta minciună;
Fie-mi pacea iar stăpînă!
sboară depe bust îndată!
Smulge pliscul tău din pieptu-mi;
sboară depe ușă 'ndată!"
Zise corbul: „Niciodată".

Astfel corbul tot nu sboară,
stă ca și odinioară
Pe paladeanul bust din
încăperea 'nfrigurată,
Și de Demon i-e căutarea
ce l'ar bîntui visarea,
Și cum lampa 'și arde para,
îi întinde umbra lată
Și tot sufletu-mi de-acuma
depe umbra aruncată
Nu se va 'nălța vre-odată.

Traducere de ION LUCA CARAGIALE

ROLUL ȘTIINȚELOR IN SOCIETATEA DEMOCRATICA

Democrația este regimul politic care a fost creat de revoluția franceză; opus democrației este regimul absolutismului. Absolutismul poate să fie sintetizat în trei cuvinte: Statul sînt eu. Democrația e acea doctrină care socoate dimpotrivă că originea oricărei autorități nu poate să fie decît în suveranitatea națională. Principiul oricărei suveranități — spune Declarația drepturilor omului și cetățeanului, decretată în Adunarea națională a Franței la 1789 — rezidă în națiune. Nici un grup de oameni, nici un individ nu poate exercita vre-o autoritate care să nu emane în chip expres dela ea. Democrația este opusă prin urmare absolutismului în însăși esența ei constitutivă. Deviza absolutismului este: totul pentru națiune, dar nimic prin națiune; deviza democrației este: totul pentru națiune, dar totul prin națiune și numai prin națiune. Cu alte cuvinte, ordinea democratică a lucrurilor este o afirmare a majorității poporului. Poporul este socotit de democrație capabil să-și orînduiască viața lui prin el însuși; poporul este socotit de absolutism a fi incapabil ca prin el însuși să poată îngriji de nevoile lui, de traiul lui.

Dacă analizăm democrația, trebue să constatăm că, la suprafață, ea nu este altceva, decît o formă de guvernământ. Este forma de guvernămînt, care are la bază sufragiul universal cu toate consecințele lui; regimul parlamentar, este acea orînduire politică în care toate puterile pornesc dela națiune și se concentrează în parlament. Parlamentul deleagă anumite puteri ale sale puterii executive-guvernului. Soarta guvernelor este în mîna parlamentului. Acesta este întregul circuit al democrației.

Prerogativele, care în regimul absolutist, erau concen-

trate în întreaga lor plenitudine în persoana suveranului toate aceste prerogative, în afară de una mai mult de ordin formal au trecut dela suveran la națiune, care își găsește expresia în parlament. Suveranul a rămas, în concepția democratică, mai ales așa cum este ea realizată în organizația politică a Marei Britanii, un simbol al unității naționale. De bună samă: chiar în cea mai perfectă democrație s'au acceptat și se acceptă încă anumite corective menținerea unora dintre prerogativele regale și a anumitor prerogative, care sînt acordate celei de a doua Camere, Senatul. Dar aceasta nu schimbă esența democrației. Este indiferent pentru un regim democratic dacă el este într'un stat republican sau într'unul monarhic; nu se schimbă nimic dacă în capul statului este, ca simbol al unității naționale, un președinte sau chiar un împărat. *

Intrebarea care se pune e însă următoarea: este idealul democrației realizabil?

Democrația ideală încă nu s'a descoperit; nu există nici o țară în care să fie realizată o democrație ideală. Mai mult decît atît noi trăim astăzi într'o criză a democrației. Imprejurările de după războiu au deslănțuit o criză a democrației, care a mers pînă la negarea democrației. Dar negarea democrației nu este de astăzi sau de ieri. Anarhismul, începînd cu Bakunin, sindicalismul revoluționar, reprezentat mai ales de Sorel, au negat democrația și sînt doctrine, antiparlamentare, adică opuse principiului care formează însăși esența democrației. Insă mai tare decît forța acestor doctrine antidemocrate, a fost faptul, pe care l-a putut constata oricine și care s'a întîmplat după războiu, că tocmai masele populare care au fost purtătoarele idealului democratic dinainte de războiu, mai mult decît oricare altele, masele proletare, s'au îndepărtat după răsboiu, în anume părți ale lumii, dela democrație spre autocrație, sintetizată în regimul de dictatură.

Acesta a fost un produs, în primul rînd, al dezamăgirii, născută îndată după războiu, cînd democrația a venit la putere în împrejurări extrem de critice. S'a născut, din dezamăgirea pe care a trebuit să o producă acea așteptare magică a unei schimbări imediate și profunde a stărilor de mizerie de toate naturile, produse de războiu, prin însăși înfăptuirea ordinei de

lucruri democratice. Dar ea s'a născut mai ales fiindcă, paralel cu aceste împrejurări, care au fost de natură să producă dezamăgire în masele populare, a apărut și mirajul dictaturii proletare din Rusia. Și numai, încetul cu încetul după ce acest miraj și-a micșorat forța atractivă, prin observația tot mai atentă a stărilor de lucruri din Rusia, proletariatul a început să nu mai aibă, cel puțin în aceieaș măsură ca a douazi după războiu, aceieași atracție pentru dictatură, și să se îndrepte din nou către democrație.

Odată cu apariția atacului masselor proletare împotriva democrației, a apărut atacul fascist tot împotriva democrației, produs în urma efectelor exercitării puterii o bucată de timp în Italia, de către massele populare proletare.

Prin urmare, democrația este atacată de dictatura proletară și de dictatura fascistă. In fața acestui îndoit atac este natural să fi apărut cugetători cari să descopere că democrația trece printr'o criză puternică. Unii au mers chiar pînă acolo, încît să cînte o veșnică pomenire acestei ordine politice. N'a fost însă greu să se observe că nu ne găsim decît în faza de febră dictatorială, cum a botezat-o Francesco Nitti în opera lui de critică a fascismului și de apărare a democrației.

Intr'adevăr, democrația se poate găsi în criză și în momentul de față este de fapt în criză. Democrația însă e un fapt de evoluție, ea este, un produs al evoluției sociale, recunoaște evoluția ca o lege științifică și se supune ea însăși acestei evoluții. Dar, dacă se poate vorbi de o criză a democrației, nu se poate vorbi de un faliment al democrației. Dacă în războiul mondial a dat ceva definitiv faliment, a fost absolutizmul. S'au prăbușit în timpul războiului mondial trei mari monarhii absolutiste și au rezistat, din toate punctele de vedere, tocmai statele cu o orînduire democrată și această rezistență a fost maximă la statele care au realizat maximul democrației, cum e cazul Marei Britanii.

Dar criza democrației există ea pretutindeni și se manifestă în același fel în toate părțile?

Criza democrației s'a manifestat in special în marile țări capitaliste industriale. De cînd conceptul democratic a fost inventat de Rousseau și Jefferson, într'un moment în care

societatea se prezenta ca o comunitate mai mult sau mai puțin egalitară, omenirea a trecut printr'o revoluție industrială, care a spart societatea capitalistă în țările din Apus și în unele țări din centrul Europei în două clase distincte: de o parte capitaliștii, de altă parte proletariatul. Lupta de clasă a fost egida subt care s'a dezvoltat capitalismul pînă la forma imperializmului. In această situație parlamentul a fost pus la încercare și s'a constatat că parlamentul nu e reprezentativ, că a dispărut legătura dintre aleși și dintre alegători, și că parlamentul nu este efectiv, ne fiind în stare să soluționeze problemele pe care le pune societatea. Acesta este fondul crizei parlamentarismului și explicația a ceiace se numește incompetința parlamentarismului de a rezolva aceste probleme.

Acestei crize a parlamentarismului i-au rezistat, în măsura cea mai mare, acele state în care, cu toate că a existat o opoziție între democrația politică și structura socială antidemocratică, totuși existând o mentalitate și o tradiție democratică, aceste state cu parlamentele lor au putut să reziste și învingă frigurile crizei democrației de după războiu. Este destul să trecem înaintea ochilor noștri marile crize sociale care au avut loc in Anglia în cei din urmă zece ani de după războiu, care la un moment dat se părea că amenința însăși trăinicia edificiului social.

Parlamentul englez a găsit, în mentalitatea democrată, respectuoasă de drepturile și libertățile cetățenești, și în tradiția democrată a poporului englez, forța ca să treacă peste această criză și să rămîie în vigoare, cu toate instituțiile sale componente.

Dar dacă putem să vorbim de o criză a democrației in statele industriale, oare se poate constata același lucru în noile state agrar-sociale, care sînt pe cale de creație și consolidare în sudul și răsăritul Europei? Poate fi ordinea de lucruri democratică, subminată de conflictele de clasă între capital și muncă, așa cum se întîmplă înlăuntrul capitalismului industrial din Statele din apusul și centrul Europei?

In statele din sudul și răsăritul Europei, în care configurația socială este dată de o structură agrară întemeiată pe mica proprietate, există, în primul rînd o omogenitate, socială cu mult mai mare decît în statele capitaliste industriale. Proletariatul este o infimă minoritate față de celelalte clase sociale și, dacă se poate vorbi de existența unui conflict de clase în acele state, acest conflict se produce nu în domeniul producției, cu toate consecințele grave pe care asemenea fapte le au acolo unde se ivesc, ci în sfera de circulație a bunurilor, adică acolo unde societatea a putut să descopere soluții practice și experimentate în formele organizației cooperatiste.

Prin urmare, constatăm că, dacă există un fundament, aproape natural pe care se dezvoltă criza democrației în statele capitaliste industriale, acest fundament lipsește în statele agrar-sociale din răsăritul și sudul Europei. Putem să tragem deci încheerea că, în ceia ce privește răsăritul și sudul Europei, regimul politic quasinatural, care este adecuat situației social-economice a acestor țări, este democrația. Prin aceasta nu înțelegem a nega dificultățile, care răsar în calea democrației pretutindeni. Democrația, cum spuneam, este acea doctrină care cunoaște legea evoluției și înțelege și faptele proprii ale evoluției ei. Democrația știe că ea nu este o stare naturală; că nu este o ordine naturală impusă cu dela sine putere, cum este autocrația. Democrația este e elaborare conștientă a evoluției societății. Autocrația este o stare de ordin natural, fiecare vrea să fie stăpân; în psihologia fiecărei democrații există o tendință aristocratică, iar nu o tendință democratică. Monarhia absolută este apoi de drept divin, ea este prin grația lui Dumnezeu și nu prin voința națională. Autocrația este, afară de aceasta, bazată pe o încredere și o supunere oarbă. Autocrația ca atare, are la bază interzicerea examenului liber al problemelor sociale, pentrucă tocmai aceste probleme sociale dau material de conflict în societate și trezesc în același timp, conștiința cetățenească.

Pe cînd revoluția franceză a întemeiat la Academia franceză o secție de științe politice, Napoleon cînd a devenit consul, a dat decretul din 1793, prin care a desființat secția de științe politice și morale dela Academia franceză. Este simptomatic și foarte caracteristic pentru mentalitatea autocrației, faptul de a se scoate din arena discuțiilor publice, chestiile sociale și politice. Democrația, dim-

potrivă, este critică și științifică. Tocmai pentrucă democrația este critică, ea cere dreptul de publicitate a tuturor actelor. Ea este pentru libertatea cuvîntului, pentru libertatea scrisului, pentru libertatea întrunirilor. Mișcarea democratică modernă, zice fostul președinte al republicei cehoslovace, Masarik, este organic și necesar legată cu știința, ceiace nu va să zică erudiție și nici mandarinat universitar; este vorba de o politică, ce reflectează, observă și studiază. Parlamentul democratic, zice tot Masarik, are deci ca scop de a observa faptele sociale, de a însemna nevoile societății și de a propune și întrebuința în consecință mijloacele adecuate.

Nu trebue însă să credem că sufragiul universal. prin el însuși, crează spiritul critic și științific: nu trebue să credem, cu alte cuvinte, că sufragiul universal, prin el însuși crează spiritul democratic; nu trebue să ne închipuim chiar că sufragiul universal, prin el însuși, crează ceiace este la baza organizației reale a unei națiuni, pe cetățeanul conștient. Deasemenea, trebue să ne dăm sama că, ordinea] de lucruri democratică nu crează în mod mecanic un parlament, efectiv. Nu trebue să credem că ordinea de lucruri democratică crează, în mod automat, o administrație excelentă și în interesul poporului. Și totuși, democrația, mai mult decît guvernarea poporului, este și trebue să fie administrația poporului. Un parlament slab, un parlament neeficace, neefectiv, are drept corespondent sigur, un guvern slab și incapabil.

De aceia una dintre problemele pe care trebue să și le pună democrația, este organizarea parlamentului. Parlamentul nu trebue să mai dea impresia că este o adunare a demagogilor, sau o sală de teatru și cîteodată chiar de circ. Parlamentul trebue să fie o organizare a muncii științifice, legislative, în comisii, iar în ședință publică el trebue să reflecteze curentele de opinie publică, în legătură cu soluția problemelor la ordinea zilei, și trebue să fie, și organul de control al guvernului.

In afară de aceasta, țara trebue să fie administrată. In consecință democrația trebue să se preocupe de selecție și formarea oamenilor din administrația publică a țării.

Să examinăm mai întâiu prima problemă a democrației; formarea politică a cetățeanului.

In 1868, Marea Britanie se îndrepta cu pași foarte repezi către definitivarea regimului sufragiului universal. Atunci un adversar al acestui sufragiu universal, a strigat în parlament, acelora cari votau legea extensiunii sufragiului universal: „instruiți-vă stăpînii, instruiți corpul electoral". Teoria însăși a democrației se întemeiază pe doi pilaștri: pe sufragiul universal, care crează voința de a se servi de vot și în al doilea rînd pe știință, pe darul de a ști să se servească cît mai bine de această armă, de acest instrument de influențare a conducerii treburilor publice.

Intrebarea care se pune este însă următoarea: este îndestulător a se răspîndi într'o țară învățămîntul primar, în sensul că toată lumea să știe a ceti și scrie, pentru ca prin aceasta să fie creat și cetățeanul conștient? Este oare adevărat că alfabeții sînt cetățeni conștienți, iar analfabeții cetățeni inconștienți? In această privință, Bryce, care a studiat democrația contimporană, crede a putea afirma că țăranul englez acum 60-70 de ani, se deosebea print'o inteligență sigură, printr'o judecată cumpănită, printr'un bun simț superior, așa încît îl socoate mult superior și nepoților, strănepoților lui de astăzi, deși țăranii de atunci nu știau ceti și scrie. Este adevărat că abecedarul și toate celelalte cunoștințe pe care școala primară le poate da, nu sînt suficiente pentru a se crea cetățeanul, dar tot așa de adevărat este că nici celelalte certificate de studii superioare, nici diplomele de bacalaureat, licență sau doctorat, nu sînt totdeauna arme sigure în mînile celor cari le au, în sensul ca să se poată spune că se vor folosi de ele, în calitatea lor de cetățeni conștienți ai societății. O democrație care s'ar ocupa numai de desființarea analfabetismului, de uniformizarea culturii poporului, s'ar preocupa numai de a crea, prin școlile speciale de toate categoriile, specialiștii și profesioniștii de care are nevoie, pentru îndeplinirea tuturor rolurilor societății, o asemenea democrație n'ar putea să aibă un fundament sigur pentru existența și propășirea sa. Dacă o democrație nu crește generațiile noi în așa fel încît să le facă destoinice să gîndească, să judece, să observe și mai ales să aibă interes pentru treburile publice, este amenințată în existența sa.

In ceia ce privește modul și împrejurările în care se pot forma cetățenii conștienți, trebue să observăm că asupra spiritului are o mai mare importanță fapta și o importanță destul de mare vorba. Așa se explică pentru ce, în toate partidele de după războiu și în partidele post-revoluționare se observă o creștere a conștiinței cetățenești în masele populare și chiar în cele analfabete, datorită faptului că împrejurările produse de războiu și împrejurările produse de revoluții, aprind o lumină mare, o lumină așa de puternică, încît faptele sociale și noțiunile cari trebuesc să fie cristalizate în mentalitatea cuiva pentru a putea spune despre el că are conștiință cetățenească, se deslușesc în ochii oricui are puțină inteligență dela natură, puțin dar de observație și bun simț; pe cîtă vreme în perioadele de liniște, de acalmie după ce au trecut vîltorile războaelor și revoluțiilor, cînd societățile nu se preocupă de a crește cetățeni conștienți, se poate constata că elementele dotate de cultură superioară în profesiunea lor, sînt totuși elemente inferioare din punctul de vedere al calității de cetățeni, lipsite de orice interes pentru treburile publice, și prin urmare elemente nule pentru progresul unei societăți.

In ceia ce privește creșterea generațiilor de cetățeni, numai acolo unde au existat în vremuri normale anumite instituții, care să sădească în mintea fiecăruia datoria cetățenească, numai acolo s'au format cetățeni în adevăratul sens al cuvîntului. Așa a fost în țările ca Anglia și Elveția, unde au existat instituții locale autonome, care au deprins pe oameni cu dragostea de interesul public și cu sentimentul responsabilității. In statele, unde a existat și o atmosferă de libertate absolută, care a îngăduit critica și controlul cetățenesc formarea cetățenilor conștienți a fost și mai ușoară.

In ceia ce privește rolul pe care îl are învățătura și știința, tot Bryce spune următoarele: „Știința nu este decît unul din elementele care contribue a face un bun cetățean". Spiritul de civism și onestitate nu se poate dezvolta decît în împrejurările pe care le-am amintit. De sigur însă că răspîndirea învățămîntului primar este o necesitate primordială, este un punct de plecare; de sigur că acest învățăm întprimar — care precum am arătat nu e suficient nici chiar atunci cînd împrejurările sînt propice pentru dezvoltarea sentimentului cetățenesc — trebue să fie *întreigt* cu un învățămînt de *continuare*. Nu voiu intra în discuția *organizării* acestui *învățămînt* de *cootinuare*, voiu spune numai atît, că în această privință sînt două direcții: una care socoate că învățământul de continuare trebue să fie general, și să fie anume legat numai de cultura generală, prin urmare continuarea școlii primare; alții socot că învățămîntul de continuare trebue să fie legat de profesiunea insului, prin urmare școala de continuare profesională. Dacă observăm că societatea se dezvoltă astăzi în direcția organizațiilor profesionale, și acestea formează centrele unde pulsează viața, centrele care influențează conducerea treburilor publice în toate direcțiile și o influențează în mod mai sănătos decît o pot face conglomeratele de cetățeni, de diferite profesii și categorii care n'au comun decît anumite directive de ordin general, ajungem la convingerea că învățămîntul cetățenesc de continuare poate da roade mult mai sigure dacă va fi legat de profesiune.

O a treia instituție, care poate fi într'adevăr de mare valoare, în această privință, este armata.

Armata, în statele de cultură, este un factor al educației naționale de prim ordin și ca atare o școală de creație a sentimentului de datorie cetățenească. Intr'adevăr, curajul, entuziasmul, sentimentul de sacrificiu și de datorie, punctualitatea, precizia, subordonarea individului față de colectivitatea socială, în folosul ideii generale și sacrificiului suprem, cultivate în armată, sînt virtuți cetățenești de foarte mare preț. De aceia, în țări democratice ca Elveția, există o școală cetățenească, a recrutului, care a dat foarte bune rezultate. Noi n'avem însă o școală cetățenească a soldatului, dar avem în schimb o școală politică a jandarmului!

In al patrulea rînd, locul unde se poate forma conștiința cetățenească ar trebui să fie, de sigur, cluburile politice. Pentru ca clubul politic să poată fi într'adevăr un locaș de educație cetățenească, trebue să fie altfel organizată însăși făptura partidelor politice, decît este în genere. In organi-

zația partidelor politice trebue să se oglindească organizația democratică a societății. In consecință, partidele politice trebue să fie așa organizate, încît să existe o eșalonare de jos în sus, dela organizația celulei sătești, trecînd prin organizația județului și a provinciei, până la organizația centrală și în toată activitatea lor să fie călăuzite de spiritul cel mai democratic.

Acțiunea aceasta de educație, a cluburilor politice, se poate face mai ales atunci cînd ele sînt și factori de cultură și propagandă; cînd aceste cluburi sunt înzestrate cu biblioteci; cînd au cercuri de studii, cînd organizează conferințe de propagandă și prin urmare cînd întreprind o acțiune reală de educație cetățenească, și mai ales cînd, în atmosfera însăși a cluburilor, se poate constata acțiunea de devotament, de sacrificiu, de moralitate și mai ales atunci cînd în întreaga acțiune politică de partid se respectă spiritul celei mai înalte legalități, pentrucă numai așa se poate avea garanția că, odată intrat în administrația publică, cel crescut în școala cluburilor politice, să poată duce acolo spiritul de legalitate.

Insfîrșit, în legătură cu acțiunea partidelor politice, este propaganda politică.

Propaganda politică poate să fie un element de propășire a culturii cetățenești, dar și un element de dezagregare cetățenească. Intr'adevăr, dacă propaganda politică este bazată pe adevăr, pe sinceritate, de bună samă că ea poate să contribue la formația unei mentalități cetățenești; dacă însă propaganda politică este întemeiată pe calomnii și neadevăruri, dacă ea este bazată numai pe exagerația unor anume sentimente, a sentimentelor de ură și dușmănie, de difamație, această propagandă politică are efecte contrare.

O mai mare influență asupra creșterii cetățeanului o are însă presa.

Presa, căreia i se zice a patra putere în stat, nu este totdeauna a patra putere în stat. Presa a apărut în timpurile cele dintâiu ale desvoltării societății democrate supt forma unor ziare care erau tipărite de idealiști, de oameni cari-și puneau tot sufletul, toată credința lor pentru propovăduirea unei idei. Bucurîndu-se de libertatea scrisului și de dreptul

de critică și control, acești scriitori socoteau că au de îndeplinit o misiune socială. Se cunosc în istoria presei din toate țările nume de conducători de ziare cari au jucat un rol extraordinar în dezvoltarea societății politice a țării lor. Din nenorocire însă, cu cît a înaintat organizația nouă a societății capitaliste, cu cît a avansat procesul de concentrare a averilor în mînile marilor bănci, și ale marilor societăți industriale cu cît industria tiparului s'a organizat și ea pe bază capitalistă, cu atît presa a încăput, în mai toate statele, supt influența sferelor capitaliste. Aceasta face ca presa să nu mai fie liberă, de oarece presa, ca să poată să existe, are nevoe de publicitate mare. Sînt foarte multe ziare în toate țările care sunt anexe ale societăților de publicitate, iar societățile de publicitate sînt și ele anexe ale marilor concerne industriale și bancare. De aceia presa tace de multe ori cînd ar trebui să vorbească, pentrucă are, cum se spune, în cercurile populare, sgardă. Deaceea presa vorbește uneori așa cum n'ar vrea redactorul respectiv și redacția este subordonată administrației dela care primește directive; și sînt atît de amare clipele cînd redactorii trebue să primească directive din partea administrațiilor marilor cotidiane!

Dar dacă presa a ajuns în această situație, faptul se datorește tot indiferenței și lipsei de conștiință politică a cetățenilor. Un fapt caracteristic este de pildă că o gazetă reacționară și ațîțătoare de conflicte și războiu în Anglia, și care a dus continuu lupta în contra intereselor muncitorești, este cetită în toate casele muncitorești din Anglia, pentrucă soțiile muncitorilor găsesc în această gazetă cursurile bursei și alte informații necesare gospodăriei lor; iar gazete care sprijină cauza muncitorească, dar care, din cauza greutăților financiare, nu pot fi așa de larg informate și să dea cetitorilor suficient material util și plăcut, nu sînt cetite și, nefiind cetite, nu pot exista față de celelalte gazete care au de partea lor și numărul cetitorilor și reclama, care produce sume extraordinare, așa încît face aproape neglijabil aportul adus de vînzarea cu numărul sau de abonamente.

Bine înțeles presa trebue să fie la înălțimea culturală a societății și din punctul de vedere redacțional. De aceia

în mai toate statele culte, începînd cu America şi sfîrşind cu Germania, s'au creiat şcoli speciale pentru gazetari, pe lîngă universităţi. La universitatea din Lipsca există [de cîteva decenii un seminar de jurnalistică, organizat de profesorul Karl Bücher; la Heidelberg s'a înfiinţat deasemenea un institut de jurnalistică. Pe lîngă mai toate universităţile din America există asemenea facultăţi, sau secţii, sau seminarii de jurnalistică, pentru formarea jurnaliştilor.

(Continuare în No. viitor)

VIRGIL MADGEARU

EUGEN LOVINESCU

Cine - în aceşti nouăsprezece ani de după război - ar fi dorit să cunoască pe d. E. Lovinescu şi cenaclul său literar, n'ar fi avut decît să pornească într'o Duminecă după ora cinci pe strada Cîmpineanu. Acolo, la colţul pe care această stradă îl face cu strada Luterană, se mai află încă o clădire cu două caturi şi mansardă, al cărui parter doarme vecinic cu obloanele trase. Clădirea, de o architectură tristă, uscată, înfăţişa probabil înainte de război un specimen de casă de raport de tip occidental, cu multe apartamente, îndeajuns de spaţioase şi confortabile, pentru oameni de afaceri doritori de a locui în preajma centrului şi suficient de lipsiţi de prejudecată pentruca în acele vremuri patriarhale să prefere caselor scunde pierdute între copaci cutiile răscoapte de soare ale unei construcţii pe atunci îndrăzneţe. Azi însă casa e fumurie şi prematur ruinată, cu aerul sinistru de părăsire al unui depozit de vinuri. Uşile dela intrare mereu deschise duceau pe scări aci prăfuite, aci noroioase, după anotimp, pe coridoare care, nefiind ale nimănui, rămîneau neîngrijite ca o uliţă. La catul al doilea vizitatorul neinvitat ar fi zărit lumină la uşa apartamentului din dreapta, răspunzînd deasupra străzii Palatului. Uşa era închisă dar amatorul putea suna fără sfială. O servitoare, de regulă tînără, atrăgătoare, i-ar fi deschis numaidecît fără să-l întrebe cine este, sfătuindu-l chiar să intre „înăuntru" fără să mai bată la usă. Anticamera era o încăpere mică cu un cuier încărcat, iarna, de haine. Pălării, paltoane, stăteau grămadă şi pe un mic dulap de alimente, un frigorifer după toate aparenţele. Asta dădea dintr'o dată o idee de multitudinea ticsită undeva în apropierea acestei sălițe, în care nu rareori răbufnea pe o uşă mirosuri de mîncări şi sosea ecoul sfirîiturii de unt topit dintr'o apropiată

bucătărie, aşa cum se'ntîmplă în apartamentele dela etaje, ceeace putea totdeodată da o vagă indicaţiune asupra felurilor de bucate dela masa cu care pentru unii avea să se'ncheie şedinţa literară. Din cele patru uşi, eliminînd uşa dela intrare, care perforau pereţii, vizitatorul putea să aleagă cu uşurinţă pe aceea dinspre care se auzea mai mult sgomot. Dacă, reprimînd fireasca emoţie, ar fi intrat însfîrşit, el putea fi încredinţat că nu va produce vreo surpriză deosebită, adesecori trecînd cu totul neobservat din cauza unui zid de tardivi fără scaune aşezaţi în faţa uşii. Dar dacă uşa era liberă şi şedinţa începută, el s'ar fi găsit deodată, într'o odaie cu laturile de vreo cinci, şase metri, cu un birou lat de lemn de palisandru lîngă o sobă de teracotă la capătul opus uşei. In faţa biroului, aşezat pe un scaun şi ridicat cu ajutorul unui morman de jurnale şi reviste, un bărbat voluminos, cu părul alb şl faţa lăptoasă ca a unui copil, cu ochelari de baga rotunzi, l-ar fi scrutat puţin întrerupîndu-şi lectura sau convorbirea, lăsîndu-l apoi să se aşeze fără nicio obiecţie. Vizitatorului nepoftit nu i-ar fi rămas decît obligaţia de a-şi stăpîni turburarea pe care i-ar fi produs-o alte vreo treizeci de perechi de ochi ridicate dealungul pereţilor, deasupra unor divane, canapele şi rînduri de scaune. De fapt ochii amfitrionului, nu l-ar fi părăsit propriu zis niciodată, ci aruncaţi furtiv deasupra lentilelor l-ar fi studiat tot timpul. La încheierea şedinţei, gazda, mîncată de o îndreptăţită curiozitate l-ar fi întrebat cine este, sfîrşind prin a se arăta încîntată de vizită şi poftindu-l şi altădată. Insă după oarecare familiarizare cu cercul, neofitul ar fi aflat că abia întors dela uşa pe care-l petrecuse, amfitrionul comunica volubil celor rămaşi în urmă tot ce putea scoate dela el. Domnule, ăsta este cutare, etc. etc. De aci încolo invitatul putea veni nu numai în orice Duminecă, dar în orice zi cam la aceleaşi ore. Aşa cum eşti sigur că intrînd la ora cinci la oficiul poştal vei găsi la ghişeu pe acelaş impiegat de serviciu, timp de douăzeci de ani intrînd la d. E. Lovinescu la aceiaş oră puteai fi sigur de a-l găsi pe acelaş scaun la acelaş birou. Pentru a pătrunde, nici o anticameră: a bătea şi a intra ca'ntr'un oficiu public. Trebuia totuşi să motivezi vizita printr'o noutate. printr'o relaţiune sau delaţiune. D. Lovinescu era lacom

de cancanuri, de anecdote, de ştiri noui. Totul îl interesa în cel mai înalt grad, îi smulgea exclamaţii de mirare prefăcută cu ajutorul căreia scotea un supliment de amănunte adevărate sau inventate. Şi cum pe la aceleaşi ore se perindau toţi obişnuiţii cenaclului, ştirea se răspîndea fulgerător trecînd ca o scîntee dela unul la altul prin această formulă: Ei, maestre, nu ştii cine a fost adineaori la mine... cutare... nu ştii ce mi-a spus... etc. etc. ?

Dar să revenim la şedinţa de Duminecă. Stînd la o parte neofitul putea observa nestingherit odaia. Era o încăpere de om cu stare, care însă nu ţine să facă lux, mobilată decent. Birou, dulap de cărţi, rafturi de cărţi în stil minuscul, de palisandru, scoarţe de bună calitate la ferestre şi pe divan. scaune pe piele ţintuită, de sufragerie, în număr insuficient pentru mulţimea invitaţilor, la care se adăoga cîteun fotoliu de paie, de grădină, pentru d-na Papadat-Bengescu sau d. Brăescu, cu neajunsul unui veşnic pîriit. Portrete pe pereţi, rămînînd neclintite în deplasarea lor. Cărţi legate economic, mai multe laolaltă, fară a dezordona interiorul. Acelaş stil cu mult mai modest, în sufragerie. Casa părea mai degrabă a unui moşier subţire care locueşte în oraş numai în treacăt şi ţine să aibă ocolo pentru el şi membrii feminini ai familiei tot ce omoară timpul şi intreţine lenevia delicată. Lipsea însă participarea omului la interior, stilul intelectual sau artist. Chiar în mizerie (şi d. E. Lovinescu pare a avea o stare materială pe deasupra situaţiei sale de profesor secundar) creatorul spiritual se recunoaşte după un chip de a strînge cărţile morman, de a simplifica odaia, de a izola o gravură, de a se răzvrăti împotriva mobilierului comun. Totul decent şi chiar costisitor, dar nicio preocupare de artă, niciun semn de organizare a obiectelor în vederea unui efect, niciun indiciu că mobilele mai au altă destinaţie decît utilitatea. Cîteva caricaturi, îngrozitoare, desvăluiau această vanitate pe care o au actorii, de a întinde pe pereţi documentele succeselor de carieră. Făcînd aceste constatări, vizitatorul nu comitea nicio indiscreţie, deoarece biroul făcea parte din viaţa publică a criticului, reprezenta împreună cu discuţia literară mijlocul său de captare a spiritelor şi de orientare. Comparînd omul cu opera, un adevăr te izbea numaidecît. Din „gus-

tul" criticului se elimina, ca la atîți scriitori romîni de altfel, gustul artistic general, ba chiar o satisfăcătoare informație de istoria artelor. Criticul se arăta indiferent la plastică sau la muzică și avea curiozitate numai pentru literatură.

Impresia aceasta de sterilitate era însă acoperită de personalitatea fizică a criticului, care absorbea orice altă reacțiune. Omul era într'adevăr frumos, plin de noblețǎ animală. Inchipuiți-vă un atlet enorm, cu liniile încă rotunjite, morbide, cu mască gigantică, efeminată și suavă, cu ochi fără scîntei, indiferenți dar enigmatici ca ai unui bou Apis, cu piept greu, cu pulpe grele, făcut parcă dintr'o marmură moale. Genuchii săi uriași, ca acele al lui Moise pe care Michel Angelo i-a isbit cu ciocanul, rupeau stofa; laba tare a piciorului ca aceia antică de pe una din ulițele Romei, pleznea ghiata, cărnurile sale suceau veștmintele. Era gigantic și aveai impresia că punînd urechea pe toracele său monstruos spre a-i asculta bătăile inimei, ai fi auzi un motor imens, o orgă cu căderi de apă. Vetustatea corporală a omului nu trebue ca și monumentele, privită, de aproape. Omul se îmbrăca neglijent, sumbru; perii feții sale erau adesea nerași. Dar ținuta generală, albinositatea înghițeau amănuntele și conservau eleganța masivului. La masă mînca și bea repede, vorbind printre înghițituri, fără să aibă totuși aerul lăcomiei; într'atît gura sa de Ciclop părea de încăpătoare pentru oasele unui pui.

Ședința literară consta din lecturi de romane, piese de teatru și poezii. Pe acestea din urmă le citea criticul, pe celelalte autorii. Nu rareori asistența era în pragul nebuniei. Citeo autoare obscură și prolixă citea monoton, fără oprire. Toți agonizau, numai d. E. Lovinescu asculta atent la inepție, nu numai politicos, dar și cu o invederată placiditate, și s'ar părea că și cu plăcerea ascunsă ca totul să decurgă cît mai pitoresc, pentru a putea fi însemnat la jurnalul secret. Gazda nu era atît interesată de conținutul operei, cît de reușita socială a ședinței. Unui cenaclist care nu venea asiduu i se făceau aluzii, goliciunea odăii era privită cu neliniște și ideea încetării ședințelor era intrevăzută cu teroare. Pentru d. E. Lovinescu cercul era o condiție a existenței sale și o metodă; și avea pentru asta distincții și sancțiuni. Un poet asiduu

oricît de nul, era inregistrat cu multă cruțare, altul fără frecvență era înlăturat. Incetul cu încetul politica criticului fu clară oricui. D. E. Lovinescu nu voia să cerceteze valoarea literaturii romîne în genere, decît ca să demonstreze că adevarata „contribuție" o dăduse *Sburătorul*. Meritul era bine înțelel al gustului și perspicacității sale. El avea această ciudată mentalitate, pe care au îmbrățișat-o mulți critici fără vocație literară, că un critic „descopere" talentele și prin asta devine el-însuși o figură literară. De aci o goană după talente, o nervozitate, un respect pentru tot ce este aprobat și de alții și atribuit cercului, un dispreț pentru cel care prin eșuare poate compromite cercul. Criticul nu voia să aibă numai meritul ci să i se și recunoască acest merit, de unde o străduință din ce în ce mai neacoperită de a obține laude, îndemnuri de a face cronică literară, daruri insistente de cărți cu dedicații și cu bănuială de a nu fi fost citite, invitarea la masă a oricui deținea o cronică în vreo publicație. In opera d-lui Lovinescu plăcerea de a analiza este foarte puțin cultivată, în schimb bate la ochi metoda de a scoate în evidență descoperirile sale, de a atenua pe ale altora, de a formula în așa chip opinia încît să nu i se poată imputa că a ignorat și să nu iasă niciun fel de blam. Dacă acceptăm că se cade să atribuim vreun merit cui „prevede" talentele literare, atunci fără îndoială că trebue să recunoaștem d-lui Lovinescu o mare străduință în acest sens, din care i s'au tras și mari suferințe morale.

Cu astfel de mentalitate d. Lovinescu se purta în ședință cu multe chibzuieli. Citea versurile limpede, fără declamație, le recitea și apoi aștepta opinia asistenței. Ei, ce zici Bebs? Ce zici dom' Camil? Ce zici dom' Aderca? Dacă sala era mută, încerca o timidă sugestie: e remarcabilă, e admirabilă! Dar cu răceala cu care într'o piesă engleză eroina spune: te iubesc cu pasiune! și exact ca și cînd ar zice: dă-mi un pahar cu apă! Criticul rezista opiniei sălei, dar ieșea din luptă rece. Analiza compunerii se oprea la suprafață, criticul căutînd în deosebi să fure dela autor cheia. fiindcă în epoca de glorie a *Sburătorului* se cultiva poezia hermetică. Cît de supus părerii altora era d. Lovinescu o dovedește această confundare a poeziei cu un stil exterior, care l-a și dus apoi la teoria

absurdă a mutației valurilor. Odată aflat un criteriu, cerut cu insistență de cei cu notoritate din cerc, d. Lovinescu se feri cu grijă de a se compromite cu poezia clară, singura care în fond îi plăcea. Poeții, de structură clasică, erau surprinși: „clasic" devenise aci sinonim cu „învechit", „nevaloros". Mulți, speriați, dezertară; alții prinseră meșteșugul, devenind niște ridiculi agramați schimonositori ai lui Mallarmé, tocmai cînd criticul, bîntuit de incertitudini, lăuda pe Ion Pillat. Lectura poeziilor era o adevărată comedie. Cînd debutantul întindea foițele cu versuri, criticul le lua temător de aripi și le punea în palma sa uriașă cu o grijă nesfîrșită. Se uita atent, mirat la toate fibrele lor, apoi le înapoia ușor. cu respectul proprietății!, în palma autoru-ui ca nu cumva fluturii să moară pe drum de exalația sărată a podului palmei. Perfidie amabilă de critic, căci înapoierea însemna condamnarea, An autor cu suflet mai profund, mai simțitor, încercînd să răzbată dincolo de politeța indiscutabilă a criticului, rămînea, după cîteva convorbiri, uimit de o altă descoperire. Ceeace mișcă pe un poet nu e atît verdictul abstract cît constatarea că criticul participă și el la ideea compunerii, că o înțelege, că a trecut prin atari turburări. O astfel de comunitate de simțiri e plină de scîntei pentru autor, care poate într'o clipă întrevedea unde stă adevărata lui chemare. Crilicul trebue să fie și el poet. Însă d. Lovinescu nu era deloc poet și nu dutea întrevedea în pieptul lui greu nicio simțire. Lipsa lu de umanitate părea așa de perfectă că, secționat, pîntecele său ar fi trebuit să răsară fără viscere, alb ca și carnea crinilor. El nu se lăsa tras în nicio exaltare, privind prudent orice frenezie, nu era surprins în nicio înfierbîntare confesională, nu scotea niciodată vreo vorbă doveditoare că trăește. El interoga, interoga, interoga, despre ce se-aude și ce se mai spune, smulgea cheia poeziilor și rămînea apoi în impenetrabilitatea boului Apis. Un om de o bună creștrre așa de ireproșabilă devenea, prin ataraxie sufletească, în stare de inconștientă nedelicatețā. Observînd unui invitat că pare de umoarea, acela îi explica pricina: un membru de aproape al familiei era grav bolnav. D. E. Lovinescu, departe dr a lua figura compătimitoare pe care convenția o impune, zîmbea cu îndoială, se făcea chiar că n'aude motivarea, insinua o

cauză meschină ca de pildă rezerva față de cele ce se citeau acolo. Ei — zise altădată aproape vesel d. Lovinescu unui tînăr — ți-a murit maestrul! (adică Vasile Pîrvan). Și după asta începu interogatoriul și o ploaie de anecdote. Nesimțirea față de marile turburări ale vieții se izbește la tot pasul în paginile criticului. Tot ce e profund este privită cu antipatie, gîndirea, mistica, marele pathos ridiculizate. Neliniștea metafizică, întrebările în jurul sensului vieții apar ca „oțioase", poezia lui Arghezi este elogiată ca o cromolitografie verbală. De altfel criticul își mărturisește singur insensibilitatea. Ceeace bucură pe alții, Crăciunul de pildă, îl lasa în „indiferență"; sentimentul morții îl are „mult mai rar". nIcolțit de obiecții de felu ei acesta d. Lovinescu a început să răspîndească oral știrea că de fapt era frate bun cu moartea, că trăia pe o lespede de mormînt, că în tinerețe fusese tuberculos și avusese hemoptizii. *Bizu*, roman autobiografic părea a întări această neașteptată ipoteză ce nu schimba totuși problema psihologică. Însă azi, uitînd de tuberculoză, d. Lovinescu mărturisește că n'a avut niciodată de a face cu medici, că n'a fost niciodătă bolnav, de unde rezultă că nu trebue să se puie niciun temeiu autobiografic pe romanele sale. Insensibilitatea care sărăcește priceperea poate să ducă însă la cruzime. Subt forme atît de nevinovate în aparență, în aere moralizatoare chiar, se ascunde o mare statornicie a dușmăniei, o implacabilitate amară. Al. Cazaban, scriităr care stă în umbră, nu lipsit de un talent în modul chiar al lui Locusteanu și al d-lui Lovinescu, este urmărit fără cruțare în fața oamenilor care nu-l cunosc ca „suflet îndeobște cunoscut ca rău, sau numai înăcrit de insuccesele vieții și ale literaturii". Pentru niște biete maliții de scribi, criticul se bucură de groaznica nenorocire a doi vechi publiciști, dintre care unul de mare merit, informînd că N. Zaharia s'a spînzurat de belciugul lămpii și Chendi s'a aruncat pe fereastra unui ospiciu. Nimeni nu este iertat din cîți au putut umili mîndria din tinerețe a criticului, incredul la bunătate, tenace în antipatii.

O astfel de constituție afectivă se agravează prin golurile culturii. Ceeace uimea pe tînărul torturat de toate problemele existenței era fuga d-lui Lovinescu de orice discuțiune,

retragere în care dovedea mare îndemînare. Credul și incredul totdeodată, d. Lovinescu rămînea surprins de orice deviație de pe terenul interogației anecdotice și avea aerul că pune la îndoială seriozitatea interlocutorului, silindu-se cu o ciudată insistență a face pe musafir să creadă despre el însuș ceeace criticul însuș printr'o naivă simplificație voia să creadă despre el. Dar uneori cădea în cealaltă extremă înspăimîntîndu-se de pretinsa erudiție a cutărui poseur, socotind bibliofilie și informație entusiasmul dezordonat al unui frecventator de anticării. Un superficial autodidact care înșiră nume proprii din cultura universală (Novalis, Hölderlin, Keats etc.) înfricoșa atît de mult pe d. Lovinescu încît era declarat „erudit". Că toate acestea sunt o dovadă de puțina informație a criticului însuș nu mai este astăzi nicio îndoială. De sigur d. Lovinescu este titrat, citește cărți al căror inventar nu se poate face obiectiv, dar sfera cunoștințelor sale se centurează singură prin marginile capacității de înțelegere. Totdeauna filosofia a fost scrisă de d. Lovinescu în ghilimete („filosofia") și ironizată; un articol de tinerețe despre *Geniu pustiu*, scriere așa de bogată în situații sufletești, e un prilej de a strecura neîncrederea în latura „filosofică" a lui Eminescu. Lipsa oricărei idei, a oricărei capacități de speculație, a oricărui element de cugetare din opera sa, confruntată cu repulsia sa orală invincibilă pentru orice dispută, fac indiscutabil acest adevăr: d. E. Lovinescu nu are nicio cultură filosofică. Însă d. Lovinescu, profesor de latină, înlocuește acest neajuns cu pregătirea clasică! Ce greu este însă și aci să determini cu cît depășește criticul simpla rutină didactică. D. Lovinescu nu și-a făcut niciodată o taină din neîncrederea față de valoarea literaturii latine. Nimic în genere nu desvăluia vreo erudiție, vreo penetrație deosebită a culturilor antice. Un clasicist n'ar fi lăsat necercetată opera lui Pîrvan, măcar spre a-și dovedi competența în partea în care aceasta iese din pura archeologie, și nu ar fi privit-o cu acea incuriozitate a nespecialiștilor. Clasicismul d-lui Lovinescu a fost o decorație artificială de aluzii mitologice, de șabloane. D. Lovinescu visa că eroinele lui Vasile Pop sfîșiau pe autor întocmai ca *Bacantele*, în d. Goga vedea un *Secrat*, Iosif era un *Belizariu* întinzînd casca. Multă vreme

critica a fost pentru d. Lovinescu *lancea lui Achile* care rănește cu un capăt și lecuește cu altul, iar debutantul un *alergător cu torța* dela Academic pînă lă Ceramic. etc. Despre literaturile germană și italiană criticul nu pare să aibă nicio cunoștință serioasă, nesondîndu-le niciodată, nedestingînd dulcele stil nou de petrarchism făcînd greșeli grosolane de limbă („hast du versteht", „muorto"). Străin de orice preocupări istorice, departe aproape de orice disciplină exactă, criticul s'a mărginit, imitat în chip nefast de mulți, numai la cultivarea literasurii romîne contimporane în legătură cu aceea franceză, citind cu o lăudabilă lipsă de repulsie cele măi neînsemnate lucruri, cunoscînd pe cel mai mărunt scriitor, prinzînd din aer orice schimbare adaptîndu-se cu ușurință și grație oricărui mod de expresie a superficialului. Însă între vasta erudiție a lui Maiorescu și curiozitatea extraordinar de competentă a multor tineri, d. Lovinescu rămîne, în ciuda aparențelor, unul dintre cei mai puțin cultivați scriitori, cu care nu poți discuta decît chestiuni de strictă actualitate literată.

Nimic nu e mai regretabil pentru un critic decît a fi ajuns la acestă carieră din ratarea genurilor creatoare. Existența lui este o vecinică înșelare de sine, Neizbutind să fie lăudat, el laudă în silă pe alții sperînd să obțină laude pentru aceasta. D. Lovinescu a început prin a face romane și piese de teatru, s'a resemnat la critică și a recăzut cu violență la patima romanului. Asta dovedește o mare ambițiune. Mai mult. de fapt, sau mai puțin decît ambițiune: o părere de rău de izbînda altora și dorința de a o anula. D. E. Lovinescu își intitulează operele *Critice* cași Titu Maiorescu, *Spiritului critical al* lui G. Ibrăileanu îi răspunde cu *Istoria civilizației moderne*, operă tratînd prolix și fără vervă dialectică aceleași idei cu vădită intenție de a desființa cartea bătrînului critic ieșan. După cîțiva ani de tăcere d. Lovinescu tipărește o slabă traducere a *Odiseei* pe care o opune cu prefacută modestie celebrei și magistralei traduceri a d-lui G. Murnu. Un tînăr întreprinde un studiu despre Eminescu care obține oarecare succes. Numaidecît și înainte ca opera să-și găsească un editor, în vremea chiar cînd tînărul citea lucrarea în casa criticului, acesta dădea un interview prin

care vestea că el însuş intreprinde o vastă cercetare eminesciană, la care nu făcuse aluzie niciodată în viață. După întîiul volum al tînărului, primit favorabil de ceeace se chama opinie publică, d. Lovinescu era de părere că nu asta merita Eminescu ci o cercetare de sinteză, de valorificare critică. Tînărul îi comunică intenția de a săvîrşi acea lucrare. Făcîndu-se că nu-l aude, d. Lovinescu vestea crunt celorlalți: Asta am s'o fac eu! Lipsit de orice generezitate pentru cei care încalecă armăsarul său, dominîndu-i prin tot soiul de sofisme şi procedee tipografice, criticul bătrîn se fereşte să onoreze pe cel tînăr cu o discuție oricît de aspră, arătîndu-se doar în particular şi oral un mare admirator. Apoi deodată tratînd pe Eminescu în bizare romane cu pretenții de atitudine critică nu-şi mai stăpîneşte ostilitatea şi în locul unei potolite discuții, criticul declară că a „anulat" înşirşit opera tînărului care „iese pe fereastră, cînd Lovinescu intră pe uşă". In acest chip de purtare se ascunde o mare suferință, drama criticului care n'a putut fi scriitor, care pune la îndoială cele mai blînde şi sincere judecăți defavorabile şi atribue ostilității ceeace aparține simțului critic. El care a iritat atîția scriitori şi a amărît cu impasibilitatea lui atîtea entusiasme, palid la critică, încearcă, invitînd pe cetitor să-l privească în ochi, să dovedească cum că criticul tînăr îl prețueşte dar nu vrea să mărturisească că opera sa a fost anulată, mizerie a judecății, fiindcă niciodată teatrul n'a concurat istoria, nici romanul critica.

De cînd există literatura, există şi vrajbă între scriitori. Insă acolo unde producția e mare şi putința de izbîndă mărginită, scriitorul a devenit mai conciliant, mai mulțumit cu puțina reputație pe care o poate căpăta. In Romînia, fiecare voeşte a fi cel mai mare, bătrînii afectează a nu cunoaşte pe tineri, tinerii se prefac că ignorează pe bătrîni, invidiile sunt violente, urile implacabile. Ceeace surprinde este să vezi că această psihoză a cuprins pe un critic. Insuşirea incotestabilă a d-lui Lovinescu era de a avea o mare presiune literară, cum singur recunoştea, de a prmi cu mare cordialitate fie şi superficială orice manifestațiune scriitoricească, de a fi omul pentru care făptuirea unei poezii este un lucru normal şi promovarea so-

cială un lucru anormal. El a întreținut această flacără cu un talent real, cu o mare putere de adaptare la orice noutate, şi dacă nu cu profunditate cu acea inteligență a femeilor care alimentează marile discuții avînd aerul că le înțeleg. Deodată apăru, înainte de cincizeci de ani, un proces de bruscă revoluție care a mers vertiginos. Chipul apolonic al criticului grațios şi gigant se uscă, gura căpătă o tăietură amară şi ochii apărură serioşi, nemulțumiți. Criticul păru preocupat numai de persoana sa, încercă cu stăruință să-şi dovedească valoarea, iritat la orice critică, dureros înflăcărat de orice elogiu convențional. Aceasta este criza prin care trece, pare-se, scriitorul asupra căruia s'a păstrat o viață în întreagă o tăcere nedreaptă şi care interpretînd aceasta în favoarea sa, cade acum în exagerarea opusă făcîndu-şi despre sine o părere magnifică. D. Lovinescu începu să aduleze pe tineri, prevăzînd mari *genii* în publicişti modeşti sau deadreptul ridiculi. Un *literator* cursiv şi trivial cu ostentație îi apare ca un nou Creangă, o foarte neînsemnată începătoare de notațiuni vag sensuale devine „un geniu", un gazetar vulgar şi limbut se preface într'un mare povestitor în modul lui Calistrat Hogaş. Dealtfel nu are nici o statornicie, căci se retractează repede şi se explică, ceeace dovedeşte că părăsită de prudența de altădată abil formulată, lipsa de gust țişneşte violent, prefăcîndu-l într'un alt Mihail Dragomirescu, cu mult mai bombastic. Pe de altă parte, scriitor întîrziat de romane, adună pe cele mai insipide şi se arată mulțumit de elogiile cele mai plate şi mai vădit adulatoare şi fără competență, cade în sfirşit în acea suferință a literatului, care cerşeşte un elogiu. Autorul publică fără nici o moderațiune tot ce-l măguleşte în chip aşa de eftin. Denunță ca pline de interes nişte scrisori ale lui Lazăr Şăineanu în care se spune că „E. Lovinescu m'impose". Un şcolar isteț amator de autografe îl umple de încîntare cu declarația că a cetit reaua traducere a *Odiseei*, plăcîndu-i şi dovedind prin asta „gust precis". Un țăran de prin Ardeal, amator de cărți gratuite şi poate un mistificator fiindcă sunt mulți scriitorii care au primit dela el scrisori naive, îl vesteşte că i-a plăcut mult *Bălăuca*. Un individ bizar îi vine în casă şi fiindcă declară că viața nu-i oferă nicio plăcere criticul se gîndeşte repede că individul

a citit pe *Bizu*. Individul însă nu-l citise, deci era... fără cultură literară. La *Sburătorul* sunt de față „treizeci de scriitori", pe acolo trec „miniştri, prim-miniştri, mulţi generali". Şi înainte de altfel d. Lovinescu manifesta această neînțeleasă vanitate socială, fiind mai încîntat de vizita unui general, a unei doame de onoare sau de a doamnei care a vorbit cu Nando (adică cu regele Ferdinand) decît de a d-lui Murnu, de pildă, care tradusese *Odiseic*. Nesastisfăcut cu cronicele literare ale prietenilor, d. Lovinescu căzu în cea mai teribilă şi cea mai inedită rătăcire, aceea de a se prețui singur, mustrîndu-se pe ici pe colo, exaltîndu-se global, cu aere smerite şi nevinovate. A scrie *Memorii* cînd nu eşti factorul de seamă al unor evenimente e încă un lucru ciudat. Dar a crede că poţi singur să ai o impresie obiectivă asupra propriului scris e ceva ce iese şi va ieşi poate totdeauna din comun.

Instrăinat de chipul nostru de a gîndi d. Lovinescu scria astfel cu aere serioase despre stilul său: „respirația se lărgeşte progresiv dela propoziție la fraza simplă încă şi apoi se orchestrează în fraza cromatică, articulată în inele solide, şi întinsă pe suprafeţe respectabile, fără a fi totuşi retorică şi redondantă" (Şi fraza e tocmai retorică şi redondantă!) Intr'un fel de *Istorie a literaturii romîne contimporane* d. Lovinescu mai avu stăpînirea mîndră de a înşira numai titlul operelor. In noua ediție însă sentimentul de sine birue şi criticul se dedă cu totul blîndei rătăciri de a se preţui singur după ce reduce la neant orice critic trecut şi viitor. El nu afirmă nimic mai mult decît că E. Lovinescu a făcut o operă „care să poată rezista timpului chiar dacă piloţii afirmaţiilor s'ar surpa" etc. etc. Criticul E. Lovinescu vorbeşte detaşat despre romancierul E. Lovinescu. In *Viața dublă* roman lipsit de orice valoare el găseşte „schematism dramatic descărnat cu un amestec de poezie, de pitoresc descriptiv" şi aşa mai departe în acest chip obiectiv. Cu mult înainte, oral, d. Lovinescu, avea pretenţiunea să fie crezut pe cuvînt cînd despre propriile sale scrieri zicea: „Romanul meu n'are creație, dar are stil", sau simplu: „Am stil".

Alături de această frenezie a laudei de sine, observatorul mai putu remarca mîhnit o jactanţă, un spirit de revindecare neobişnuit. Toată viața d. Lovinescu a dorit să fie profesor universitar, să aibă onoruri şi ultima sa nechibzuinţă e de a fi sperat că poate fi acceptat la Academie. Dacă un om de o valoare reală ca d-sa merită simpatia, cînd vezi cum atîtea nulităţi ocupă locurile de vază, înverşunarea sa, de stea de mărime mică, de a se pune în rînd cu N. Iorga, adevărat luceafăr, este penibilă. Cititorul e întreţinut mereu cu gesturile de abnegaţie ale d-lui E. Lovinescu, cu procesele sale de scriitor izbutit numai pe jumătate împotriva celor cari au izbutit în întregime cu o mulţime de obsesii care agasează şi care vădesc o vanitate enormă, desproporționată cu mijloacele şi lipsită de tact. Asta duse prin comprimare la un adevărat complex de imensitate. Lipsit de controlul judecăţilor din afară sau necrezînd în ele d. Lovinescu începu să se sperie de sine ca de un colos incomprehensibil, destinat urii. Grandoarea operii sale îl uimi. La început numără exaltat cîteva zeci de volume, apoi zecile deveniră sută, apoi suta fu depăşită. „Cîte kile ai" îl întreabă un medic, iar d. Lovinescu atins şi cu viziunea volumelor răspunse mîndru: „In orice caz, mai puţine decît numărul cărţilor mele" (adică vreo 120). Apoi rătăcit cu desăvîrşire în această iluziune, scriitorul spori cantitatea operei la colosalul cuprins al unui „vagon de hîrtie". In realitate opera critică a d-lui Loainescu se reduce la un singur volum, la ultimul, căci cele zece volume (mai de grabă broşuri) de *Critice*, sporite prin introducerea lucrărilor de doctorat şi a felurite prefeţe, au fost toate trase în *Istoria literaturii romîne contimporane* şi în aşa zisele *Memorii* şi apoi totul anulat prin ultimul volum. Nimic din lucrările vechi ale criticului nu se mai poate reciti, din cauza acestui obiceiu de a transporta pagini întregi din volume vechi în altele noui, înmulţind volumele nu însă şi opera. Dacă citeşti de pildă *Cei trei Cgaraiale* din *Memorii III*, numaidecît îţi dai seamă că un articol din *Critice V* a fost anulat.

In ultima vreme scriitorul apare tot mai iritat, mai pornit să explice lumii evoluția stilurilor sale şi s'o convingă de notorietatea sa. Un ins care îl ignorează e numaidecît denunţat prin presă; fireasca nepăsare a omului de

toate zile pentru omul de litere îl asinge dureros. Criticul care ironiza pe d. Iorga de a țipa peste tot: Eu sunt Neculai Iorga, strigă la rîndu-i, cu penibila circumstanță agravantă de a nu fi cunoscut. Eu sunt Eugen Lovinescu, scriitorul notoriu. Bolnav avînd nevoe de un concediu, criticul merse la comisia medictlă. —„Desbrăcați-vă!"— zise doctorul cu un ton profesional și absent. Criticul fu mirat de această pretenție la care se supun și regii. „Eu sunt E. Lovinescu... Eu sunt E. Lovinescu, scriitorul... eu sunt un om notoriu și de o conștiință tot atît de notorie". Indiferența medicului dovedi scriitorului care nu avea filosofia vieții că nu era notoriu. D. Lovinescu ieși cu lacrimi în ochi, un altul plînse și el și plînsul spori și mai mult sentimentul de grandioasă singurătate al criticului. De curînd scriitorii avură a deplînge moartea prematură a unei prietene, a Margaretei — Bebe Delavrancea, fiică a marelui orator. Sicriul era tocmai coborît în groapă și cei de față aruncau țărînă deasupra cînd o izbitură surdă masivă, făcu pe toți să tresară și să întoarcă privirile. Omul care scrisese zece volume, douăzeci de volume, o sută douăzeci de volume, un vagon de volume aruncase în groapa rece ca un demon uriaș proaspătul său volum de *Memorii*.

G. CĂLINESCU

DOMENIUL IMPLICITULUI

Țăranii romini vorbesc in multe privințe corect romînește. Toți zic spre pildă: o femee *frumoasă*, un bărbat *frumos*, doi bărbați *frumoși* etc., acordă prin urmare adjectivul cu substantivul ca gen și număr. Și totuși nu se poate spune că țăranul *cunoaște* regula această gramaticală. Nu numai că nu știe ce însamnă „adjectiv" și „substantiv", dar niciodată, in mintea lui, nu a fost formulată, in nici-un fel de termeni, hotărirea de a acorda totdeauna adjectivul cu substantivul. Pe de altă parte iarăși nu se poate spune că el *nu* cunoaște regulele gramaticale, căci li se supune, și cum ar putea să le urmeze fără să le cunoască de loc? Le cunoaște și nu le cunoaște. Lucrul e cu atit mai straniu cu cit țăranul urmează și alte reguli gramaticale mult mai complicate decit cea luată ca pildă.

Tot așa dacă ni s'ar cere să descrim toate sforțările musculare și mișcările elementare a căror succesiune coordonată constitue mersul, n'am putea să o facem; nu știm cum să procedăm ca să umblăm, și totuși trebue să știm, intr'un sens, dovadă că umblăm.

E evident că avem aface cu un fel de cunoaștere parțială sau mai bine zis imperfectă, ceva intermediar intre cunoașterea adevărată și neștiința complectă. Propun să-i zicem cunoaștere *implicită*, intrucit nu poate fi enunțată explicit, dar e implicată in gindurile, in spusele și in acțiunile noastre.

Cunoașterea implicită a mersului e mai puțin stranie decit cea a regulilor limbajului; intr'adevăr, cunoașterea implicită are ceva automatic, și poți să-ți inchipui un manechin

care umblă, dar nu un manechin care vorbește cu șir și potrivit cu împrejurările (căci vorbitul e adesea gîndire cu voce tare). Și totuși iată automatismul își are locul în plină gîndire, ca la el acasă. Alte exemple ne vor dovedi că lucrul e încă mai adevărat decît se vede pînă acum.

Să zicem că un copil te întreabă: „ce e aia *pod?*" — E destul de verosimil că i-ai răspunde, să zicem: „e ceva... peste care treci de pe un mal pe altul al unei ape". — Copilul ți-ar putea spune atunci: „Vrea să zică, dacă e peste o prăpastie nu e *pod?*" — Rușinat, ar trebui să recunoști că și cînd e peste prăpastie, tot „pod" se cheamă. Copilul poate să continue: „Vrea să zică, o scîndură peste un șanț plin cu apă e un *pod?*" — Și iarăși ar trebui să-ți corectezi definiția și să spui copilului că scîndura aceia e cel mult „o punte", dar nu un „pod". Și e probabil că dacă copilul ar mai insista și dacă ar avea și nițel noroc, ar putea să te mai pună și în alte încurcături în ce privește sensul „pod".

Ceia ce am căutat, împins de copilul imaginar, a fost regula după care mă conduc cînd e vorba să acord sau să refuz numele de „pod". Această regulă constitue înțelesul cuvîntului „pod", și acest înțeles eu nu-l cunoșteam cu adevărat, dovadă că m'am înșelat asupra lui, că m'am corectat de două ori și că nici acum nu sînt sigur dacă am găsit definiția adevărată. Dar am căutat în mine nu în afara mea. După regula căutată mă conduc, ea e implicată în gîndurile și vorbirile mele despre poduri. Pe scurt, ea e o cunoaștere *implicită.*

E evident că lucrurile se petrec la fel cu marea majoritate a noțiunilor. Am învățat definiția fracției ordinare sau a cercului; dar în ce privește cele mai multe cuvinte, situația noastră, a oamenilor, e destul de umilitoare: le întrebuințăm cu înțeles, le atribuim toți *același* înțeles (altfel nu ne-am putea pricepe), și totuși nu știm cu adevărat care e semnificația lor. E doar un „sentiment al semnificațiilor", un instinct cîștigat, care ne conduce în alegerea cuvintelor. Astfel automatismul se ridică pînă în regiunile cele mai înalte ale spiritului și umple interstițiile inteligenței.

Hotărît, e lucru de mirare! *Pod, grădină, pasăre,* toate vorbele acestea atît de familiare, toate înțelesurile acestea

atît de cunoscute, nu le înțeleg și nu le cunosc cu adevărat. Mai mult încă: cu cît o noțiune îmi e o cunoștință mai veche și mai obișnuită, cu atît cunoașterea ei e mai implicită. Un om valid nu poate descrie cum face ca să umble tocmai pentrucă umblă foarte bine și din copilărie; pe cînd cineva care a fost până de curînd paralizat umblă foarte prost, trebue să fie atent la orice pas, și tocmai de aceia cunoaște mersul în chip explicit. Dar cu cît o noțiune ne e mai familiară, cu atît *sentimentul* de a o cunoaște e mai viu în noi. Incît ajungem la următoarea concluzie paradoxală: impresia de a cunoaște și cunoașterea sînt în raport invers; cu cît o noțiune îți pare mai cunoscută cu atît (în genere) o cunoști mai prost, într'un anumit sens.

In practică cunoașterea implicită e perfect suficientă; în teorie însă, în știință sau în filozofie, nu contează decît cunoașterea explicită. Spre pildă, n'am putea spune decît după destulă bătae de cap ce numim o pasăre în limbajul de toate zilele; dar pentru zoolog cuvîntul acesta semnifică o noțiune precisă, perfect explicită. Totdeauna omul de știință a procedat așa. In schimb filozoful nu și-a împlinit această datorie. Există un număr de noțiuni, fundamentale atît pentru simțul comun cît și pentru filozofie: „eu", „lucru", „timp", „spațiu", „cauză", „a exista" etc. Am putea zice că aceste noțiuni fac parte dintr'o regiune mult mai adîncă decît „pod" și semenii lui. Ele se regăsesc aceleași sau cu foarte mici schimbări, în toate epocile, la toate popoarele sălbatece sau civilizate; ele constituesc fundamentul, scheletul tuturor gîndurilor noastre. Nu este frază care să nu *presupue* măcar pe unele din ele, dacă nu le numește chiar. Se înțelege că ele sînt, pentru fiecare din noi, noțiunile și cele mai vechi și cele mai familiare; e de prevăzut deci că acestea ne vor apare ca perfect cunoscute, rămînînd totuși cele mai ignorate. Inșelată de falsa lor claritate, filozofia nu le-a explicitat ci le-a considerat ca, dela sine înțelese".

Sînt „experiențe de gîndire" care dovedesc într'adevăr că ce e aceia „eu", „timp", „lucru" etc. nu *știm* (în înțelesul plin al cuvîntului). Să ne ocupăm spre pildă de „lucru" (în sensul de „obiect material"), și să începem cu acest citat din *Meditațiile metafizice* ale lui Descartes: „Prenons

ce morceau de cire: il vient tout fraichement d'être tiré de la ruche, il n'a pas encore perdu la douceur du miel quil contenait, il retient encore quelque chose de l'odeur des fleurs dont il a été recueilli; sa couleur, sa grandeur, sa figure sont apparentes; il est dur, il est froid, il est maniable et si vous frappez dessus il rendra quelque son. En fin toutes les choses qui peuvent distinctement faire connaitre un corps se rencontrent en celui-ci. Mais voici que pendant que je parle on l'approche du feu: ce qui y restait de saveur s'exhale, l'odeur s'évapore, sa couleur se change, sa figure se perd, sa grandeur augmente, il devient liquide, il s'échauffe, à peine la peut-on manier, et quoique l'on frappe dessus, il ne rendra plus aucun son. La même cire demeure-t-elle encore après ce changement? Il faut avouer qu'elle demeure. Personne n'en doute, personne ne juge autrement. Qu'est-ce donc que l'on connaissait en ce morceau de cire avec tant de distinction? Certes, ce ne peut être rien de tout ce que j'y ai remarqué par l'entremise des sens, puisque to tes les choses qui tombaient sous le gout, sous l'odorat, sous la vue, sous l'attouchement er sous l'ouie se trouvent changées, et que cependant la même cire demeure". — Expeiența a constata disparitia unui solid și apariția unui lichid in același loc. Putem să dăm samă de ce-am văzut in două feluri: sau zicind că ceara solidă a fost nimicită și cea lichidă creiată in locul ei, sau spunind că solidul a fost *transformat* in lichid. A doua interpretare afirmă că *ceva* s'a menținut in cursul schimbării. Ce e acest ceva care se conservă și care face ca ceara solidă și cea lichidă să fie aceiași substanță pentru simțul comun? Zicem: „solidul a fost *transformat* in lichid", și a se transforma insamnă a-și schimba *forma*. Dar *fondul* care corespunde acestei forme e pentru noi ceva cu totul misterios.

Dacă, după cum vedem, identitatea unui lucru e independentă de insușirile sale, atunci afirmind că rămine celaș, nu ne referim la permanența insușirilor lui sensibile ci la un element necunoscut, mai bine zis neexplicitat. Dar fără permanență „lucrul material" e de neconcep t. Ce nu rămine același de-a lungul timpului nu e un „lucru". Prin urmare, după cum anunțam la inceput, nu știm in chip explicit ce

vrem să zicem cind zicem „lucru". — Nu e locul și timpul să descriem și alte experiențe de gindire asupra celorlalte noțiuni fundamentale.

„Comedia intelectuală" (vorba lui Valéry) ne oferă aci o scenă din cele mai amuzante: niște oameni („filozofi") cari discută despre natura, originea și esența „timpului", „spațiului" etc., fără să cunoască semnificația acestor cuvinte. Inchipuiți-vă o discuție despre „ting": dacă „ting" există, dacă „ting" e o formă a sensibilității sau o insușire a lumii exterioare, etc., discuție in care nimeni n'ar ști ce insamnă „ting" pe chinezește. Nu va fi de mirare dacă discuția nu ar da roade grozave.

Am spus că noțiunile de care e vorba sint dintr'un strat spiritual foarte adinc. Explicitarea lor e mult mai grea decit stabilirea unei reguli gramaticale sau a sensului „pod". Cr dem totuși că această intreprindere ar merita osteneală.

IOAN D. GHEREA

CRONICA LITERARA

„Poesii"-le lui G. Călinescu

Soţia unui profesor foarte universitar romîn spunea odată aşa:

— Lumea crede, unde mă vede frumoasă şi elegantă, că sînt o chochetă. Dar mie în fond cel mai mult îmi place filozofia...

Trăind într'o ţară liberă, avem dreptul să rîdem sau să nu rîdem de doamna profesor universitar. Dar nu-l avem pe acela de a pune în dubiu adevărul mărturisirii sale. Prietina noastră nu spunea minciuni. Declaraţia ei avea ceva solemn, aproape oficial: căci dînsa, în momentul acela, vorbea în numele umanităţii întregi.

Omul e acel animal caraghios care crede că visul e mai real decît realitatea, şi care — lucru mai caraghios — nu se înşală de fel crezind aşa. Să nu ne amăgim cu cuvinte: singura realitate directă şi sigur dovedibilă nouă-înşine este aceia a imaginilor ce călăresc fără preget în mintea noastră, aceia a miilor de nebunii diverse care compun scumpa noastră filozofie interioară.

Iată de ce toate averile pămîntului nu preţuesc pentru noi cît cutare fărîmă de vis avut cînd eram copii, sau cît cutare ciob de gînd pe care îl îmbrăcăm în legende şi filozofii oridecîteori sîntem lăsaţi slobozi să redevenim noi-înşine.

Şi fiindcă orice om, până şi doamnele profesor universitar romîn, iubesc „cel mai mult filozofia" — poetul este, în fond, profesionistul binefacerii şi dispensatorul prin excelenţă de plăceri şi fericire.

El bate în strună maniei noastre fundamentale: aceia de a pune întâiu visul, iar Universul după, ca un simplu şi subaltern corolar al celui dintâiu.

Am fost silit să-mi reamintesc toate aceste stări de lucruri atunci cînd, deschizînd eleganta plachetă de poezii a lui G. Călinescu, am început a ceti dintrînsa. Nu-mi venea a crede. O bucurie imensă mă cuprinsese. Vedeam însfîşit făcut ceia ce de mult — ceia ce de totdeauna — dorisem: un poet care să nu se mărginească, la fel cu ceilalţi, a visa şi eventual a ne povesti pe urmă visul. G. Călinescu face mult mai mult. Pleacă ostăşeşte, aşa cum a plecat de curind Bird la Polul Nord, sau cum a plecat, mai de mult, defunctul şi şi eventualul Radu Negru. Pleacă să însemne locul unde a descins şi ţara pe unde a trecut. Noutatea la acest poet este că duce — pentru prima oară — până la capăt credinţa noastră cea veche în realitatea visului.

Visul e o ţară — socoteşte d. G. Călinescu. Ceva mai mult, — e singura ţară unde omul poate călători (dacă prin călătorie înţelegem a „schimba", a merge acolo unde e altceva decît acolo de unde am plecat. E deci logic să pornim să vedem.

Şi d. Călinescu tocmai porneşte. Călare. Căci numai călare se călătoreşte cu adevărat.

„Noaptea cînd uşa doarme şi lemnul grinzii creşte
Şi patul şade prins de vise'n cuie, sar
Pe spatele acelui puternic armăsar
Cu mâna sprijinită pe gâtu-i merg călare
Spre muntele cu lacuri şi perii de păduri
Cu coniferi în lună şi dinţi de piatră duri
Pe care nici o hartă nu-l scrie şi nu-l are

(Vinătoare)

Imbarcarea începe din pat. Patul e prima etapă a voiajului în ţara visului; e primul patruped, înainte de cal, care transportă pe pasager:

„Şi patul miriia pe labe groase
„De leu

(Melodii)

Pe urmă:

„Treceam cu herghelia prin ţara fără grîu
In care plouă sgură şi pomul e mărunt

Ca o uscată ghiară şi peste-un prund cărunt
De grea bolovănime se 'ncoardă un arc de rîu.
A calului supt pulpe simţeam ţepoasa crupă.
Ferbinte, dimineaţa mi se spărgeau pe piept
(Fragment epic)

Aşa dar nu numai personal călare a plecat călătorul, dar şi cu o imensă herghelie după el,

„pădure de picioare
Ce tremurau frăţeşte supt grelele covoare.

Şi a ajuns în „ţara fără grîu". Ţara-Fără-Grîu. Aşa se numeşte Impărăţia aceasta. Şi, gîndiţi-vă bine: s'ar fi putut ea numi altfel? Grîu, pîne, mîncare — ce să caute asemenea ridicole lucruri în regatul visului? A visa însamnă a gîndi, a trăi spiritual, ca Dumnezeu, care n'are „mici-nevoi" de nici un soiu.

Şi acolo, odată ajuns în ţara fără grîu, cu trena lui lungă de herghelie alergînd „frăţeşte", poetul nu stă de geaba. Are treabă. Aranjază o mulţime de „chestii grave" (care nu samănă de loc cu acele de care ne ocupăm noi aici, în ţările-cu-grîu). Bunioară, trecînd cu caii printr'un lac, tocmai cînd:

„plesnea deodată lacul de-atîtea trupuri grele", poetul zăreşte pe autorul unei foarte mari obrăznicii. Era un centaur, un minotaur. Este, nu-i aşa, foarte agasant, un minotaur. Fireşte, nu-i putem tăgădui existenţa. El este copil natural al împărăţiei visului şi legendei. Dar tot în această împărăţie există şi tradiţia ca omul să omoare totdeauna pe minotaur. Este ca un fel de datorie de onoare.

Poetul nostru atunci face asta. O face într'un foarte elegant, moderat şi nostim fel. Dar să-l lăsăm pe el să ne spună:

„La ţărm, pe patru pulpe
Sălta un om cu gura lăţoasă, miniată,
Adevărat centaur...

Acesta, adresîndu-se poetului, îi spune:

„Jivină, tu, cu două picioare, ce te scalzi

„Călare pe aceste neisprăvite vite
De Jupiter lăsate cu braţe neivite...

Fireşte, principiul relativităţii e universal. El e valabil şi'n lumea visului. Pentru teoria cunoaşterii de centaur, un cal, nu-i „animal serios", ci o „neisprăvită vită".

Poetul insultat pedepseşte atunci obrăznicia. Suprimă, frumos, partea de sus — adică personajul cel insolent, şi ia cu el acasă restul, devenit simplu cal:

„Păstrai din el doar calul, pe care purcezînd
Scosei din apă, udă, tropăitoarea oaste
Iuţind cu tari călcăe picioarele răpite.

Chiar aşa: picioarele răpite. In Ţara-Fără-Grîu există, printre alte lucruri ciudate, şi posibilităţi de existenţă pentru breasla hoţilor de picioare, pentru oameni care se ocupă cu furtul picioarelor (picioare adevărate, care umblă şi fug...).

Ne vine, cînd cetim aceste lucruri, să strigăm tuturora, transportaţi de bucurie:

Ştiţi, ţara visului, unde ne place aşa de tare să ne ducem; ţara aceasta există, adică vreau să zic că deacum ştiu că există complect, ca şi celelalte ţări, de vreme ce poate fi aceiaşi pentru doi călători deosebiţi şi simultani, atît pentru acela care s'a întors de acolo cît şi pentru cel ce ascultă povestirea expediţiei.

D. G. Călinescu, a fost primul om care, cultivînd dorinţa aceasta a omului de a cutreera vastele cîmpii ale visului, a împins această dorinţă până la graniţele logicii sale (şi marginile logice ale unei dorinţe sînt însăşi realizările ei).

D. Călinescu este acel Santos Dumond care a făcut cea dintăiu plimbare efectivă în ţara visului, pe care el, primul, a avut ideia s'o bănuiască a fi o ţară ca celelalte.

Intr'una din bucăţi, intitulată „Melodii", poetul ne spune că naviga pe „apa unui bal". Oricare din noi îşi va da sama că ceia ce deosebeşte un bal oarecare de balurile din ţara visului (care, ele, sînt adevăratele baluri) este că acestea din urmă nu se pot concepe fără o apă, o mare apă în ele, la mijloc, la margine, în fine undeva, pe acolo. Dar trebue „o apă". E deajuns să ne gîndim la un bal cu apă pentruca să

și fim, nu deja plecați, ci deja ajunși în țara visului pe care o iubim mai tare decît orice.

Poeziile lui G. Călinescu au, pentru aceste motive, o originalitate enormă și un farmec unic. La care, bineînțeles, ajută mult și minunatele găsiri verbale, care mișună la tot pasul, după cum, chiar din puținele citații făcute, cetitorul a putut ușor să vadă.

Și este imposibil ca cineva să mă poată convinge a mă îndoi că G. Călinescu este un mare și adevărat poet.

La asta, meseria (și vocația) lui de critic nu a stricat cu nimic. Socot chiar că a ajutat. Ceva mai mult: cred că poetul care a adus liricei darul acestui „frisson nouveau" trebuia să fie (nu putea să fie decît) un critic literar. De ce —, asta am s'o explic eu altădată.

D. I. SUCHIANU

CRONICA INTERNA

NOI FORME DE NAȚIONALISM

Ni se afirmă mereu că am intrat într'o eră naționalistă Numai că această eră durează cam de mult. Teoreticienii naționaliști vor să ne convingă că perioada contemporană a avut două epoci: una democratică, care acum e perimată, și alta naționalistă care abia acum începe. Istoria arată însă că democrația n'a fost niciodată separată de naționalism. Vechiul Stat feudal era de esență patrimonială. Internaționala albă a aristocrației e un fapt cunoscut. Abia revoluția franceză a realizat totdeodată și democrația și naționalismul, două expresii ale aceluiaș spirit individualizant, una aplicată la individ, cealaltă la tipurile colective diferențiate după stiluri naționale.

Nu există, așa dar, opoziție istorică între naționalism și democrație. Din contră ambele ideologii s'au determinat și condiționat reciproc, ca două fețe ale aceluiași principiu apărut simultan pe scena istoriei.

Conflictul între democrație și naționalism e de dată recentă, El a apărut atunci cînd marile burghezii, avînd nevoe să guverneze în mod autoritar și dictatorial națiunile pentru a lupta contra proletariatului, au invocat diversiunea naționalistă. Pentru a găsi o antinomie puternică și instinctivă problemei sociale, marea burghezie a recurs la excitațiile șovine. Însă în afară de un mic procent de intelectuali și de unul de mică burghezie, matadorii naționalismului în formă extremistă nu sunt sinceri. Ei nu apără convingeri, ci interese care se dau drept aspirații ideale.

Dealtminteri, naționalismul nici nu are a se apăra. El e o stare de fapt, Și stările de fapt nu dau naștere la doctrine.

Elementele biologice: trebuințe, instincte, impulsii pot forma baze inconștiente pentru teorii. Ele nu se pot transforma **direct** în ideologii. Nu există o doctrină ori ideologie a setei ori a somnului. Naționalismul e deci din domeniul **realităților**, nu din domeniul valorilor. Sunt romîn după cum sunt blond, înalt ori schiop. Nu pot fi altceva ori altfel. Romînismul e o fatalitate fenomenologică. Și după cum nu pot să mă sustrag gravitației ori umbrei, nu pot evita de a fi ceace sunt, adică de a mă fi născut cu un anume temperament antropologic modelat de o serie de deprinderi ale unui anume stil cultural. Judecățile de constatare, cum li se zice în filosofie, judecățile existențiale, „de realitate", nu pot fi niciodată obiectul unor speculații de ordin doctrinar. Aici stă, după cum am arătat altă dată, neputința dreptei, bazată numai pe naționalismul extrem, de a alcătui o ideologie proprie. Patidele de dreapta au deosebite tactici, **dar n'au, și nu pot avea programe.** Ele guvernează poate cu îndrăzneală, der **empiric** fără orizont. Ceace creiază teorie politică și socială e domeniul **valorilor.** Valorile singure sunt reformatoare, *fiindcă* ele urmăresc să obțină ceva mai bun decît ceace există, cu alte cuvinte să modifice ori să perfecționeze natura umană.

Forța naționalismului stă așa dar în menținerea sa pe domeniul realităților. El trebue să-și spue că faptul de a constitui o anumită tipologie particulară, o anumită specificitate individualizată e suficient pentru a constitui o întreagă rațiune de a fi. Căci omenirea are datoria să nu oprească varietatea și complexitatea în sînul ei. Cu cît vor fi mai multe tipuri de societăți și de oameni, putința de creație va fi mai mare, pitorescul va crește, sursele de fericire vor spori.

Dar în loc de a constata aceste diferențieri în sînul marei familiei umane, care singure sunt suficiente pentru a jusstifica naționalismul, acesta se muncește să treacă în domeniul valorilor. Nu e deajuns să spun: sunt francez, sunt englez, sunt romîn și nu pot fi altfel. Cu o orbire fanatică și misionaristă se spune mereu: sunt francez ori sunt romîn fiidcă aceasta constitue singurul mod posibil de a fi, fiindcă a fi romîn ori francez ori german constitue o supremă valoare care exclude pe toate celelalte. Tipul meu național e singurul admisibil: celelalte sunt ori inutile ori inferioare. Exclusivismul și fanatismul, șovinismul rasist urmează ca formă firească a oricărui naționalism. Și candidînd astfel la afirmarea de valori pe care caută să le interpreteze exclusivist și să le confiște numai pentru sine, formula naționalismului intră în conflict cu toate valorile umane.

A fi naționalist după ultima formulă înseamnă a nu ține seamă nici de adevăr, nici de iubire, nici de dreptate, adică a distruge din suflet toate idealurile pentru care a luptat de veacuri omenirea. In condițiile acestea, examenul naționalist e prea greu de susținut. Prea puțini vor fi aceia cari vor accepta să se simplifice într'atît sau să opteze pentru o poziție anticulturală. Reducînd la atît naționalismul, inferiorizîndu-l, înseamnă a recruta pentru el o clientelă mai ales primitivă, a-i forma partizani de ținută suflefească rudimentară. Ceace, cu timpul îl va compromite. Nu merită naționalismul atîta decădere. Și nici nu trebue să-și oblige partizanii la o alegere așa de grea. Una din crizele sufletești cele mai puternice de azi, stă în faptul că naționaliștii n'admit decît oribil mutilate idealurile de adevăr, dreptate și iubire, pe cînd orice om care are în suflet respect pentru aceste bunuri spirituale, trebue să renunțe la acest fel de naționalism. Sau — ceace e și mai grav — să-și aibă mereu sufletul sfîșiat într'un etern dualism.

Sarcina cea mai urgentă constă în a normaliza situația, împăcînd naționalismul cu celelalte virtuți umane în care omenirea cultă crede ca într'o religie. Pentru aceasta: înapoi la naționalismul realist, la naționalismul de constatare a unor specificități individuale.

MIHAI RALEA

CRONICA LEGISLATIVA

O recentă decizie a Curţii de Casaţie în Secţii Unite, dată cu privire la legea administrativă, — prin precedentele ei cît şi prin consecinţele ei,—pune în discuţie nici mai mult nici mai puţin decît însăşi temeiurile juridice ale regimului democratic în ţara noastră.

Existenţa unei Constituţii ce-şi are obîrşia în voinţa naţiunii e de esenţa democraţiei. Iar supremaţia Constituţiei, crearea unei ordine constituţionale regulate care să asigure legalitatea şi stabilitatea juridică, e caracteristica democraţiei organizate.

Legea — oricare ar fi ea, — constituţională sau ordinară, fiind expresia voinţei generale, e natural să se impună respectului tuturor.

Adică mai întîiu particularilor, apoi autorităţilor administrative inferioare, şi însfîrşit înşişi autorilor ei, ceia ce presupune că nici parlamentul nu poate primi legi ordinare să nesocotească legea supremă care e Constituţia.

Aşa dar, atunci cînd parlamentul votează o lege, el nu face un act de suveranitate ca reprezentant al naţiunii suverane, pentru bunul motiv că e îngrădit de Constituţie, singura lege suverană.

Din punctul de vedere juridic, democraţia nu e regimul în care parlamentul e suveran, ci regimul în care parlamentul respectă Constituţia, şi prin urmare, nu se mai poate vorbi de regim democratic atunci cînd parlamentul nesocoteşte Constituţia, alcătuind o lege neconstituţională şi cînd această lege continuă, totuşi, să pretindă ascultarea tuturor.

Ori acesta e cazul art. 186 al legii administrative din 1936, pe care decizia din 12 Mai a Curţii de Casaţie în Secţii Unite l'a declarat neconstituţional.

Acest articol acordă dreptul administraţiilor locale de a înfiinţa temporar cote adiţionale suplimentare pe lîngă impozitele existente.

Folosindu-se de această autorizaţie a legii, municipiul Timişoara a stabilit printr'un regulament aceste cote şi a pretins încasarea lor dela contribuabili. Insă patru din aceştia, au refuzat plata şi, urmăriţi, au ridicat în faţa instanţelor, excepţia de neconstituţionalitate, susţinînd că art. 186 din legea administraţiei locale, temeiul regulamentului municipal, ar fi neconstituţional. Aceasta pe motivul că suscitatul articol nu determină cuantumul cotelor pe care le autoriză, lăsînd fixarea lui în sarcina fiecărei administraţii locale.

Dispoziţie care contravine articolului 109 din Constituţie care statorniceşte: „că nici un impozit de orice natură nu se poate stabili decît pe baza unei legi".

Acest punct de vedere a fost admis de Inalta Curte care a admis recursul, declarînd neconstituţional art. 186 din legea administrativă.

Intenţia legiuitorului constituţional nu putea fi decît aceia de a obliga pe legiuitorul ordinar să fixeze precis **cuantumul** şi „asieta" oricărui impozit, iar nicidecum numai numele ori principiul lui, în aşa fel ca cetăţenii să aibă garanţia că impozitele vor fi fixate de parlament şi nu de diverse autorităţi.

Pentrucă ceia ce interesează pe contribuabil în primul rînd e **cît** plăteşte şi care anume din veniturile sale sînt impozabile, iar nicidecum numele noului impozit ce va avea de plătit.

A „autoriza", o oarecare autoritate publică să fixeze un impozit şi să-l perceapă, fără să i se precizeze limitele, însamnă a lăsa la arbitrarul administraţiei însăşi fixarea impozitului. (E deja prea destul că administraţia încasază impozitele legal stabilite cu fantezia-i în deobşte cunoscută).

Decizia Inaltei Curţi dovedeşte încă odată - dacă mai era nevoe! - că pentru a cunoaşte regimul constituţional al unei ţări, nu e de ajuns să i se citească Constituţia. Textele ei, nu formează niciodată o reţea destul de strînsă sau destul de solidă pentru a împedica moravurile

parlamentare sau guvernamentale să-și facă ele singure o „Constituție ocultă" care depășește sau denaturează pe cea regulată. Departe de a fi un îndreptar, sau o regulă de conduită pentru legiuitorul cotidian, Constituția noastră nu e considerată — de cele mai multe ori — decît ca un obstacol pe care cei șireți îl ocolesc cu subtilitate.

In cazul art. 186, legiuitorul nu are nici acest merit și nici scuza — dacă aceasta poate fi una — de a fi inovat. Cu trei ani mai înainte, consiliile județene au fost autorizate și ele de legiuitor să perceapă cote adiționale pentru drumuri, lăsînd la libera lor alegere cuantumul acestor cote.

Astfel principiul că legea e **una** pentru toți, suferea o bizară excepție deoarece locuitorii județului Ilfov erau mai impovărați decît acei ai județului Alba, dar totuși mai fericiji decît acei ai județului Vlașca, a căror contribuție pentru drumuri lua aspectul unei adevărate donațiuni. Pe aceleași considerente cași acum, Inalta Curte de Casație a decis că aceste cote adiționale contraveneau Constituției.

Precedentul nu a servit la nimic, și după un scurt interval, legiuitorul a nesocotit exact aceleași dispoziții constituționale, deși autoritatea judecătorească arătase luminos limitele în care legiuitorul poate să legifereze în materie de impozite.

Prima decizie a Curții de Casație a tost urmată de abrogarea textului incriminat și înlocuirea lui printr'o dispoziție care preciza care ar fi cuantumul cotelor adiționale pentru drumuri.

Această hătărire a legiuitorului de a se conforma unei decizii a Inaltei Curți de Casație, luată în virtutea unei atribuții speciale acordate ei de către Constituție, nu a fost dealtfel decît rezultatul înaltei sale bunevoințe. Pentrucă nimic nu-l împedica de a lăsa în vigoare textul declarat neconstituțional, deoarece însăși Constituția stabilește că decizia dată în materie de neconstituționalitate nu se aplică decît părților în litigiu.

Legea declarată ca neconstituțională rămîne în vigoare, însă încetează de a mai fi aplicată acelora ce-au ridicat

excepția de neconstituționalitate cu ocazia unui proces, și a căror excepție a fost admisă de Inalta Curte de Casație. E dealtfel exact cazul actualului articol 186 al legii administrative, care deși declarat neconstituțional — deci **nelegal** în cea mai **comp ectă** accepțiune a cuvîntului — continuă să oblige pe toți cetățenii Romîniei, dar nu și pe cei patru fericiți cetățeni ai municipiului Timișoara care au avut energia de a duce procesul pînă la Curtea de Casație și norocul de a-l cîștiga.

Această paradoxală situație juridică și legală, negațiune categorică a principiului de legalitate și aceluia că legea e **una** pentru toți, izvorăște din două cauze.

Una din ele e însăși imperfecțiunea sistemului stabilit de constituantul din 1923, care deși acordă Curții de Casație dreptul de a declara o lege neconstituțională, limitează efectul acestei declarații numai părților în cauză. Sistemul, instituit dealtfel după multe discuții și încercări, se bizue pe silogismul următor: judecătorul într'un proces e pus în fața unui conflict de legi. Deoparte legea ordinară ce e chemat să aplice și de altă parte legea constituțională ce e contrară legii ordinare.

Față de acest conflict, judecătorul nu poate decît să aplice legea superioară, care e Constituția și să declare inaplicabilă legea inferioară.

Iar cum judecătorul într'un proces nu e decît arbitru între părți și nicidecum legiuitor, hotărîrea lui se aplică părților dar nu poate abroga legea votată de parlament.

Silogismul e în aparență irefutabil, dacă se admite că și premizele pe care se bizue sînt în afară de discuție.

Ori aceste premize sînt departe de a fi necontestabile. Dacă se recunoaște judecătorului dreptul de a se pronunța în conflictul între Constituție și legea ordinară, logica ar fi cerut ca acest drept să fie acordat oricărui judecător de drept comun, pentrucă fiecare judecă suveran în limitele competinței sale.

Trecînd acest drept numai Inaltei Curți de Casație în Secții Unite, această instanță nu mai e o instanță de drept comun, întîmplător sesizată de un conflict de legi, ci un adevărat tribunal constituțional. Iar **limitele**

competenței acestui tribunal nu pot fi aceleași cași acele ale celorlalte instanțe.

In precizarea acestor atribuțiuni intervine însă principiul suveranității naționale, reprezentată prin parlament, care ar fi grav atinsă, dacă o instanță judecătorească ar putea abroga o lege votată de dînsul.

Principiu eminamente discutabil dacă se admite că parlamentul nu poate fi suveran — adică putere fără superior — deoarece el nu poate avea drepturi dec t în cadrul Constituției care singur determină ordinea juridică a unui stat. Dacă am aplica riguros raționamentul că supremația Constituției e condiția însăși a legalității, o lege neconstituțională, nu e legală, nu e o adevărată lege, **nu e nimic.**

Tribunalul constituțional nu ar face deci operă de legiuitor, modificînd ceva din dispozițiile unei legi ci numai ar declara și recunoaște un fapt pozitiv: inexistența măsurii neconstituționale.

Am luat marea libertate de a închide în cîteva propoziții una din cele mai grave probleme ale vieții juridice și legale ale unui stat democratic.

Numai într'un asemenea regim o asemenea problemă se poate pune, pentrucă numai într'însul noțiunea de „bun plac" nu-și poate justifica acțiunea nici unei persoane și nici unei adunări.

Trebue însă recunoscut, că această schemă dialectică e prematură, pentrucă sistemul în rigoare nu poate fi modificat decît printr'o revizuire constituțională.

Ceia ce e destul de greu. Mai grea însă ni se pare schimbarea moravurilor politice și guvernamentale care fac ca o lege declarată neconstituțională de Inalta Curte de Casație, să fie totuși lăsată în vigoare de către guvernanți, deși perpetuarea ei pune în discuție principiul de legalitate, temeiul național al regimului democratic.

Iar în cazul articolului 186, respectul acestor principii ar fi cu atît mai ușor cu cît nu ar fi nevoe decît de o simplă circulară.

E. A. Paulopol

CRONICA LINGVISTICA

Metode politice în știința limbilor

In numărul recent apărut al revistei *Grai și Suflet* s'a publicat un articol intitulat *Din argoul nostru.* Autor: d. Al. Vasiliu. Se știe că argoul este un teren de studii lingvistice dintre cele mai interesante și că există mai multe lucrări importante în acest domeniu. Publicarea unei noi lucrări nu poate decît să ne bucure.

Din nefericire, metodele de lucru ale d-lui Al. Vasiliu se inspiră mai mult din politică decît din știință. D-sa începe, așa cum fac mulți debutanți, prin a arăta că studiile dinainte de d-sa nu conțin decît greșeli: tot ce s'a publicat e prost, de-abia acum vom putea afla ce este și ce nu este. Printre studiile aruncate astfel la gunoi se găsește și unul al subsemnatului. Vreau de la început să precizez că mobilul care mă îndeamnă să scriu rîndurile de față nu este dorul de polemică (n'am polemizat niciodată cu nimeni și nu doresc să încep cu d. Vasiliu), nici încercarea de a mă apăra (dacă aș crede că am nevoie de apărare, m'aș adresa unei reviste de strictă specialitate); nu e nici necazul că am fost criticat: mi s'au mai adus și în alte rînduri critici, unele întemeiate și altele nu, și le-am suportat pe toate cu seninătate. Unicul motiv al prezentei expuneri este dorința de a sublinia o anumită metodă de lucru care ar trebui să dispară cît mai curînd: o fac cu conștiința că în felul acesta aduc o contribuție la dezvoltarea adevăratului spirit științific, așa cum am mai făcut-o și în altă ocazie, cu riscul de a primi răspunsuri injurioase.

Și dacă mă voi mărgini să discut mai ales partea care privește lucrarea mea, lăsînd la o parte imputările aduse altora, aceasta o voi face din două motive: 1. Nu

vreau ca prin intervenția mea să stînjenesc reacțiunea eventuală a autorilor în chestiune, avînd aerul că le iau apărarea; 2. Deși discut un punct de principiu, voi fi totuși mai la largul meu atunci cînd materialul va fi furnizat de propria mea lucrare.

Iată deci pasajul din introducere în care autorul numit se ocupă de articolul meu.

In Bulletin linguistique, *II, referindu-se și la argou A. Graur a publicat articolul* Les mots tsiganes en roumain. *Sînt date mai mult de 250 de forme țigănești pătrunse în limba noastră și mai mult de un sfert din ele sînt termeni și expresii argotice. Mărturisește însă autorul că izvoare i-au fost revistele umoristice* Veselia *și* Pardon, Anecdotele populare *ale lui Sperantia etc. și dă chiar rețeta după care „poetul" I. Pribeagu — fără să cunoască limba țigănească — alcătuește cuvinte și expresii țigănești, servindu-se de vocabularul nostru. Aș putea să spun că aproape toate formele pe care Graur le citează numai după* Veselia *și* Pardon *sînt inventate, ele neexistînd nici în țigănește. Pe de altă parte, putem oare considera ca împrumuturi din țigănește cuvintele luate din dicționare sau cerute anume dela Țigani spre a fi trecute în literatura* Veseliei *sau a* Pardon-ului *de către I. Pribeagu ș. a.? Aș putea cita din acest articol zeci de forme țigănești care nici pomeneală să existe în limba noastră, dar nu e locul aici. Același lucru s'ar putea spune, în mai mică măsură totuși, despre termenii de argou. De această dată însă Graur a avut izvoare care presintă mai multă încredere. S'au strecurat cu toate acestea unele forme inexistente în argou, iar altele redate greșit ca aspect fonetic sau ca înțeles. Voi releva în cursul expunerei parte din aceste lipsuri.*

Mărturisește însă autorul... Oare cum mă va fi constrîns d. Vasiliu să mărturisesc? Pentru d-sa înseamnă „o mărturisire" faptul că am dat, la sfîrșitul studiului, o listă de 132 de publicații pe care le-am folosit în cursul lucării (deci 130 afară de *Veselia* și *Pardon*). E adevărat că d. Vasiliu îmi acordă un certificat ceva mai puțin dezavantajos pentru izvoarele de argou, ca și cînd eu aș fi despărțit textele utilizate în două categorii.

Aș putea să spun că aproape toate formele... Acesta

este un procedeu politic (și cînd zic „politic" înțeleg acest cuvînt în sensul lui rău). In știință, ori spui, ori nu spui, și, în acest al doilea caz, taci.

Aproape toate formele pe care Graur le citează numai după Veselia *și* Pardon *sînt inventate, ele neexistînd nici în țigănește.* Cîte or fi oare aceste „aproape toate formele"? Mai sus a fost vorba de peste 250 de forme; se poate crede deci că „aproape toate" va fi însemnînd un număr foarte mare. Am avut curiozitatea să număr toate cuvintele citate numai după *Veselia* și *Pardon*, și am găsit în totul 26: *arag, astarau, beleautor, belebahtu, beștele, cames, ciuchina, ciunti, corcoro, daciu, dandibo, el, ha, handes, haptardo, hohavdilem, la, ma, matrașo, mabal, mangalos, sa, saura, siga, somnal, tudah.* Dintre acestea 12 sînt date chiar de mine ca forme greșite, sau cel puțin îndoielnice *(beleautor, belebahtu, ciuchina, daciu, dandibo ha, handes, haptardo, la, mabal, mangalos, tudah).* Rămîn, deci 14 cuvinte dintre care patru *(arag, ma, saura, somnal)* aparțin unui singur text, alte patru *(astarau, corcoro, hahavdilem, ma)*, altuia, în fine trei *(cames, la, sa)* altuia. Toate aceste trei texte sînt hotărît țigănești. Se poate discuta în ce măsură cuvintele citate pot trece drept romînești, și o voi discuta imediat; dar este imposibil să se afirme, cum face d. Vasiliu, că nu sînt țigănești. Iată ca exemplu unul dintre textele pomenite:

haolică, so kărdém?
korkorò hohavdilém,
miri-ma, so te kărau?
pe saó te astarau?

Oricine a studiat cît de puțin limba țigănească recunoaște că acest text este țigănesc (iată și înțelesul: „aolică, ce-am făcut? singur m'am înșelat; mă mir, ce să fac? pe care (drum) s'o apuc?"). De altfel, în general, afirm că toate cuvintele pe care le-am dat drept țigănești, sînt țigănești, verificate în toate dicționarele și gramaticele existente, și desfid pe oricine să dovedească contrariul. Jumătatea de afirmație a d-lui Vasiliu *(„Aș putea să spun...")* este numai pentru atmosferă. Procedeul acesta nu e științific, ci politic.

Este foarte adevărat că mi-am adunat o parte din material din revistele *Veselia* și *Pardon*. Ori de cîte ori am putut verifica aceste date cu altele culese din altă parte, ele s'au dovedit demne de a fi discutate (de altfel nici d. Vasiliu nu o tăgăduește, căci incriminează formele citate *numai* după aceste reviste). Nu aveam deci nici un motiv să le arunc fără cercetare pe cele 26 pe care le-am găsit numai în cele două reviste. După cum am arătat, am reținut dintre ele numai 14.

Aşi putea cita din acest articol zeci de forme... care nici pomeneală să existe... Iarăşi o jumătate de afirmație. Aici însă nu-i cer autorului să precizeze, pentru că eu însumi aş putea cita, şi chiar am citat: în introducerea la studiul meu am avut grija să arăt cum se fabrică țigăneasca literară, adevărată limbă artificială, pe care am comparat-o cu persana lui Aristofan. Am explicat chiar că, pentru ca publicul romînesc să înțeleagă despre ce e vorba, se recurge mai adesea la cuvinte romîneşti țigănizate. Am mai adăugat că mare parte din pasajele unde se găsesc cuvinte țigăneşti sînt sau pronunțate de Țigani, sau adresate Țiganilor. Prin urmare măsura în care cuvintele acestea sînt romîneşti a fost discutată şi stabilită chiar de mine. Crede d. Vasiliu că o problemă de felul acesta nu merită să fie studiată? Alții sînt de părerea contrarie.

Acelaşi lucru s'ar putea spune (iarăşi jumătate de afirmație), *în mai mică măsură totuşi, despre termenii de argou*. Prin urmare dintre aceştia nu mi s'ar putea contesta chiar aşa de multe zeci ca dintre ceilalți. In realitate, în paginile care urmează, d. Vasiliu intră în detalii şi-mi contestă... un cuvînt *(mehalit)*. Este întotdeauna mai periculos să afirmi că un lucru există decît că nu există. Are oare cineva monopolul asupra argoului, aşa încît să poată afirma fără nici o rezervă că un cuvânt nu există? Tu nu l-ai auzit, dar poate-l cunosc alții. Eu nu contest formele pe care le găsesc pentru prima oară la d. Vasiliu, deşi d-sa, în deosebire de mine, nu indică sursele, ci ne spune numai că şi-a cules materialul în închisoare.

După rîndurile de mai sus, autorul trece la lista de cuvinte. Despre lucrările pe care le-a pomenit n'are decît cuvinte de dezaprobare. Ele „nu au adus un plus față de ceea ce s'a dat de diletanți". S'ar zice că nici măcar indi-

cațiile bibliografice nu i-au fost furnizate de aceste lucrări. Şi aici procedeul este politic, nu ştiințific. In politică, dacă eşti candidat, trebue nu numai să-ți expui meritele tale, ci şi să le tăgăduești pe ale adversarului, căci nu este decît un singur loc de ocupat. In ştiință însă este, slavă Domnului, loc pentru toată lumea, prin urmare nimic nu te împiedică să recunoşti că şi înaintaşii au adus ceva nou.

Discutînd diversele cuvinte, d. Vasiliu găseşte la 24 dintre ele ocazia să se refere la lucrarea mea, de 20 de ori pentru a mă contrazice: ori nu-i place etimologia pe care am propus-o, ori crede că sensul cuvîntului e altul, ori am omis a cita un derivat. De două ori constată pur şi simplu că eu am propus cutare explicație; o dată se asociază la explicația mea, iar o dată, după ce dă explicația, adaugă: „cum crede şi A. Graur", şi tocmai acolo explicația nu este a mea, căci eu trimet la autorul care a dat-o pentru prima oară, ceea ce de altfel am făcut peste tot unde am putut. Chiar cînd ai găsit tu insuți o etimologie şi constați că altcineva a publicat-o mai de mult, corectitudinea ştiințifică te obligă să-l citezi. Bine înțeles, între numeroasele cuvinte de origine țigănească pe care le discută d. Vasiliu sînt multe pe care le-am lămurit eu; d-sa preferă să reia discuția ca să ajungă la aceeaşi concluzie, sau să indice pur şi simplu etimologia, fără să pomenească nimic de vre-o încercare anterioară în aceeaşi direcție.

Alt punct care trădează metoda politică este obiceiul de a atribui înaintaşilor intenții frauduloase. Cutare scriitor are altă părere decît tine, sau citează alte fapte decît ți se pare că ar trebui: imediat declari că o face anume ca să falsifice adevărul, care nu-i convine. Intre alte înțelesuri pentru verbul *a cardi*, l-am citat şi pe „a vorbi". D. Vasiliu declară: *Sensul de „a vorbi" e necunoscut, dar A. G. avea nevoie de acest înțeles pentru ca să poată deriva cuvîntul din țig.* kar-, *part.* kardo *„a pronunța"*. Scurt şi cuprinzător: l-am inventat, ca să înşel cititorii. De fapt, am întîlnit cuvîntul cu acest înțeles în mai multe rînduri, între care o dată în expresia *nu zbungheşte să cardească Nea Stelian* „omul ăsta nu poate vorbi", pe care am citat-o sub cuvîntul *zbanghiu*. Acuma d. Vasiliu

mă va acuza că am inventat şi expresia aceasta şi că nu am citat-o la *cardi*, anume ca să mă pot referi acuma la ea!

Dacă aş fi şi eu obişnuit cu metoda suspiciunii şi a acuzării de necorectitudine, aş spune că d. Vasiliu a urmărit să încurce pe eventualii cercetători care ar voi să-l controleze, atunci când citează la pag. 114 lucrarea mea *Nom d'agent et adjectif en roumain*, iar apoi, referindu-se în tot restul articolului la *Les mots tsiganes en roumain*, scrie *l. c.* (locul citat), ca şi cînd ar fi vorba de aceeaşi publicaţie. Cum însă eu nu practic metodele politice, zic pur şi simplu că e o dovadă de zăpăceală.

Alt punct din metoda politică. Un om de ştiinţă, cînd descopere un adevăr, poate cita pe cei care înaintea lui au afirmat alte idei, pentru a uşura un istoric al chestiunii, dar se abţine de a-i ocări, din două motive: 1. Este absurd să ceri unui om de ştiinţă să ştie tot şi este ridicol să reproşezi celor de mai înainte să n'au descoperit mai de mult ceea ce tu descoperi abia acuma; 2. Te expui la rîndul tău să fii atacat în acelaşi mod şi pentru acelaşi motiv. D. Şt. Paşca a explicat pe *şuti*, „a fura" prin *şut* „fără coarne". D. Vasiliu îl ceartă, atrăgîndu-i atenţia că „era atît de uşor să deschidă orice vocabular ţigănesc unde ar fi întîlnit verbul *şau-, şutem, şutar* „a pune, a băga". Iar d. Vasiliu, la rîndul său, explică pe *caraman* „buzunar" prin turcescul *karaman* „negru, de culoare neagră", cînd era atît de uşor să deschidă orice vocabular rusesc unde ar fi întîlnit substantivul *karman* „buzunar". Ale tale dintru ale tale...

Iată în fine şi un punct de metodă pur şi simplu. Cînd studiezi cuvintele împrumutate dintr'o limbă străină, trebue măcar cît de cît să ai cunoştinţe despre structura acelei limbi şi despre istoria ei. Dacă găseşti un cuvînt care sună la fel în limba ta şi în cea străină, după ce te vei lua pentru a stabili care dintre ele a împrumutat de la cealaltă? Eu am arătat că expresia de argou *cotoare* „bani" vine din ţigăneşte, unde se zice *kotor*. D. Vasiliu preferă să plece de la cuvîntul romînesc *cotor;* ce te faci atunci cu ţigănescul *kotor*, care există cu înţelesul de „bani", şi care nu vine din romîneşte, ci din armeneşte? Dar d. Vasiliu nu pare să fi utilizat bibliografia ştiinţifică

pentru limba ţigănească. D-sa nu citează, din loc în loc, decît pe d. Şerboianu, ceeace este vizibil insuficient. Cînd inserează bunăoară un ţig. *hăvits* „mămăligă", ar trebui să ne spună unde este atestat, de ce origine e, ca să ne putem convinge că e într'adevăr ţigănesc şi nu împrumutat din romîneşte.

Articolul meu la care se referă d. Vasiliu a apărut în 1934. In 1935 şi 1936 am mai publicat, tot în *Bulletin linguistique*, adaose şi îndreptări. Desigur volumul din *Grai şi suflet* apărut acuma se tipăreşte de mai bine de un an, căci d. Vasiliu nu cunoştea, atunci cînd şi-a imprimat articolul, adaosele mele. A mai avut totuşi timpul să adaoge o notă la sfîrşitul revistei. Şi găsim acolo amănunte care servesc să ilustreze aceleaşi metode politice de care am vorbit mai sus. Iată ce găsim acolo despre subsemnatul: *Recunoscînd că informaţiile care i-au servit i-au fost insuficiente şi une-ori eronate...* Prin ce am recunoscut aceasta? Prin faptul că am scris: *Quelques nouvelles publications apportent des faits que je ne connaissais pas au moment où j'ai rédigé mon article.* Prin urmare informaţiile mi-au fost insuficiente prin faptul că de atunci încoace s'au mai publicat alte lucrări. In cazul acesta orice informaţie este insuficientă, căci în toate domeniile se va mai publica de aici înainte. Dar prin ce am recunoscut că informaţiile mi-au fost eronate? Oricît aş căuta, nu găsesc o astfel de recunoaştere în textul meu. Atribuirea de afirmaţii inexacte face parte din arsenalul celor mai detestabile metode politice.

Mai departe citim:

Revenind asupra lui cardi, *citează cîteva expresii dela A. Cota, din care reiese bine sensul de „a lovi" şi într'adevăr acesta e înţelesul de bază a cuvîntului, iar nu acela de „a vorbi", cum credea mai înainte. Inregistrînd apoi derivatul* carditor, *A. Graur îşi însuşeşte explicaţia dată de A. Cota: „animator (complice)". Nu ştiu ce vrea d-sa să înţelegem prin „animator".*

Rezumatul este iarăşi fals. Eu am scris textual:

Cardi *„parler" a comme derivés* cardeală *„conversation", „plan",* carditor *„animateur (complice)" (?) chez Cota, qui ajoute les expressions* cardeşte-i o labă *„donne-*

lui un soufflet", cardeşte-i un vast „*donne-lui un coup de poing*" (s. v. vast). *Il est clair que dans ces expressions cardi a le sens de „frapper", que j'ai également signalé. Il faut y ajouter* a scardi liber „*mettre en liberté*"... *Pour le sens, on pourrait rapprocher allem.* freisprechen...

Se vede deci clar că în pasajul citat al d-lui Cota am găsit o confirmare, nu o infirmare a înțelesului „a vorbi" (pentru care vezi şi mai sus).

Işi însuşeşte explicația dată de Cota... Mi-am însuşit-o atît de puțin, încît i-am pus un semn de întrebare.

Mai departe:

Pentru susținerea sensului de „a da" pe care îl atribue lui dili *citează dela A. Cota expresia „donner un coup". E tocmai ce am spus cînd m'am ocupat de cuvîntul acesta, că are anume sensul de „a da lovituri, a lovi", nu propriu zis acela de „a da"... Nu ştiu de ce a citat A Graur expresia dela Cota, pentru că nu vine de loc în sprijinul explicației d-sale, ci din contra.*

E tocmai ce am spus dă impresia că am revenit asupra primei mele păreri după ce am citit articolul d-lui Vasiliu, care însă a apărut la şapte luni după al treilea articol al meu. Dacă ne referim la primul meu articol, constatăm că am spus:

Le sens de „frapper" va très bien avec celui de „donner", puisque, en roumain comme en français, on dit „donner" un coup, un soufflet"..., adică aproximativ ceea ce a spus, după mine, şi d. Vasiliu.

In al treilea articol m'am mulțumit să adaug că acest cuvînt figurează şi în glosarul d-lui Cota.

Nu ştiu de ce a citat... este o frază care caracterizează în chip minunat o metodă (politică): d. Vasiliu este de părere că trebue să citezi numai ce vine în sprijinul părerii tale, iar restul să te faci că nu-l vezi, ca şi cînd ai urmări nu stabilirea adevărului, ci cîştig de cauză, cu orice mijloace, într'o chestiune de interes personal.

Atestarea lui manglitor *în glosarul lui Cota... face pe A. Graur să recunoască că* manghitor — *pe care l-a dat astfel în articolul său, după* Dimineața — *e datorit, cum am spus, unei erori de tipar şi renunță la etimologia greşită pe care o dăduse, datorită tocmai acestei erori. Aceeaşi rectificare ar trebui să o facă însă şi în ce priveşte* pe mehalit *în loc de* nehalit *şi să renunțe de asemenea la etimologia* ma-halo, *pe care a propus-o pentru această formă inexistentă.*

Face să recunoască că e datorit, cum am spus, unei greşeli...: notați că d. Vasiliu a spus-o, într'adevăr, dar după mine! *Renunță la etimologia pe care o dăduse...* Renunț atît de puțin, încît o susțin şi acum: țig. *mang-*, part. *manglo.* Singurul lucru la care renunț este afirmarea că nu cunosc o formă verbală în romîneşte: acuma o cunosc, pentru că am găsit-o în glosarul d-lui Cota.

Aceeaşi rectificare ar trebui s'o facă însă... Cum adică? Fiindcă am găsit într'un glosar verbul *a mangli*, de aceea trebue să renunț la cuvîntul *mehalit*, pe care l-am auzit în mai multe rînduri cînd eram copil? Asta nu mai e nici măcar logică politică.

Nu înțeleg de ce avea nevoie A. Graur de atestările dela Cota pentru mardeu, matol, mierli... *cînd nu aduc nimic nou ca sens sau ca fonetism, fiind destul de frecvente în argou.*

In primul meu articol, am citat pentru aceste cuvinte atestări din revistele *Veselia* şi *Pardon*; d. Vasiliu se grăbeşte să declare că ce se găseşte în aceste reviste n'are valoare. Mai departe găseşte însemnate aceleaşi cuvinte dintr'un glosar, şi se miră că le mai reproduc. Prin urmare: rău dacă citezi, rău dacă nu citezi. Admit că aceste cuvinte sînt frecvente în argou, dar eu nu cer cititorului să mă creadă pe cuvînt decît acolo unde nu-i pot aduce o dovadă scrisă.

Pînă aici am arătat ce spune d. Vasiliu. Am acum ocazia să arăt şi ce nu spune. Citind cu atenție adausele mele, ar fi putut vedea că am revenit asupra unora dintre punctele pe care avea să le discute d-sa (de ex. la *uşchi, şindel*). De ce, în notele pe care le-a adăugat, n'a prins ocazia să rectifice afirmările pe care le-a făcut mai sus şi să arate că m'a învinuit pe nedrept? Pentru că d-lui era ocupat numai să găsească greşeli la alții, şi nici de cum să-şi rectifice acuzațiile greşite. Metodă politică.

In fine, referindu-se la alt articol al meu, d. Vasiliu discută explicația pe care am propus-o pentru expresia *a cădea pe bec: în tomber sur un bec (de gaz)*, Romînul a înțeles greşit pe *bec* ca „cioc", deci „a cădea în nas", ceea

ce după mine se confirmă prin suprimarea articolului. D. Vasiliu întreabă: *ar fi vrut A. Graur să se zică:* a cădea pe un bec? *nu ar fi fost romînește.* Nu, d-le Vasiliu: adevărata traducere a lui *tomber sur un bec* nu este *a cădea pe bec*, şi nici *a cădea pe un bec*, ci *a da peste un bec*, şi aici articolul este indispensabil, dacă înțelegi, aşa cum trebue, ądică, *bec de gaz*, şi nu „cioc". Dar d. Vasiliu se lansează într'o teorie romantico-literară, pentru a explica cum *a cădea pe bec* înseamnă a cădea aşa cum cad fluturii pe becurile electrice, deci „a se arde". Foarte subtilă teorie, n'am ce zice, dar, după cum am spus mai sus, pentru a studia cuvintele împrumutate trebue să ai cunoştințe şi asupra limbii din care provin ele. Cine le are, ştie că în franțuzeşte *bec de gaz* înseamnă „sergent de stradă", deci *tomber sur un bec* înseamnă exact „a da peste gardist, a te întîlni cu gardistul". E mai puțin frumos, dar e mai ştiințific.

AL. GRAUR

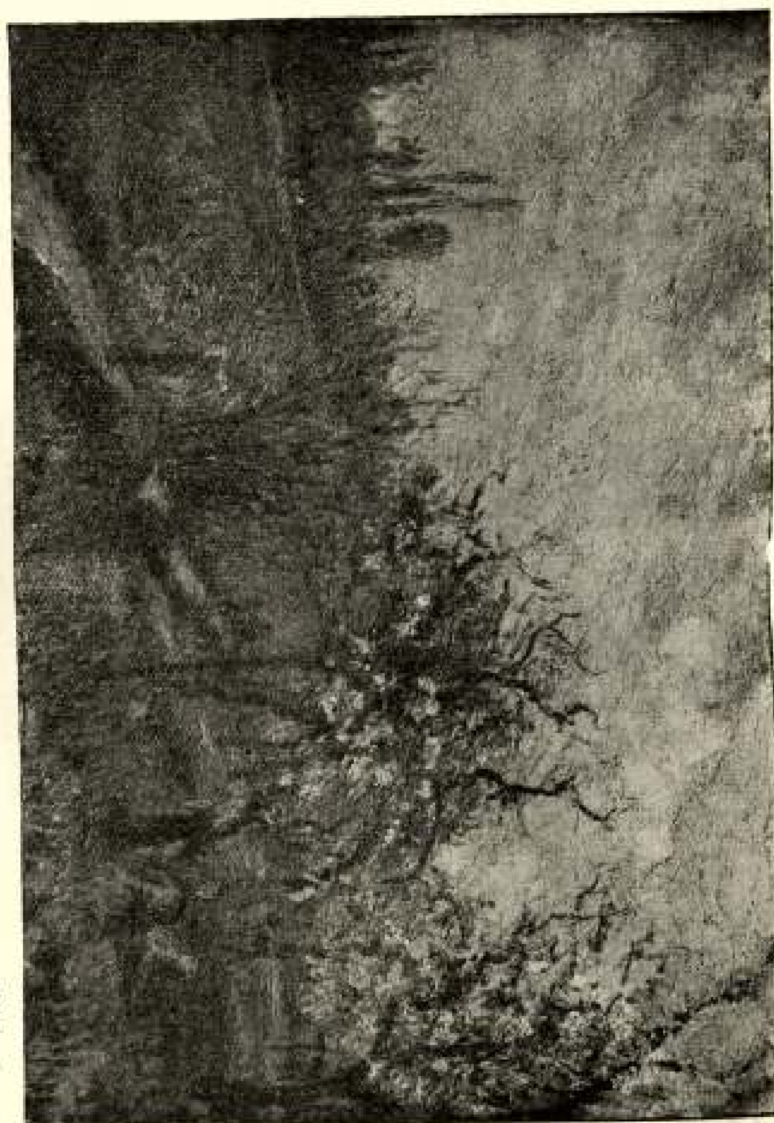
A. Bourdelle *Bustul lui A. Simu*

A. Bourdelle *Bustul D-nei Simu*

A. Bourdelle *Heracles*

C. Pissarro — Primăvara

I. Andreescu — Găinile

H. Daumier — *Compartimentul de cl. III-a*

Şt. Luchian — *Niculae Cobzaru*

A. Sisley *Biserica din Moret*

CRONICA PLASTICA

REORGANIZAREA MUZEULUI SIMU; PRMIILE NAȚIONALE.

Deschiderea Casei Simu a luat, luna trecută, o importanță care întrece cu mult pe aceia a oricărui alt eveniment artistic produs de vre-o cîțiva ani încoace. Acum, numai, ne-am putut da sama cu precizie de valoarea colecțiilor lăsate statului de regretații Elena și Anastase Simu. Dar regesc, care în vechea organizare a muzeului nu se putea îndestul pune în lumină, dar care acum, subt pricepută administrare a lui Marius Bunescu, apare în toată strălucirea lui.

De sigur casele particulare nu-s potrivite pentru a deveni muzee publice. Imi dau sama de aceste dificultăți, conducînd eu însumi o instituție de această categorie, muzeul Toma Stelian. Ori-ce fel de prezentare am admite, atunci cînd este vorba de o colecție obișnuită și nu de o selecție de opere excepționale, ea nu ne poate satisface. Tablourile stau sau à contrejour, sau de-a dreptul în fața soarelui, iar sculptura este luminată dintr'o parte. Avem ori prea multă umbră, ori o strălucire orbitoare. Și într'un caz și într'altul operele vor perde. Dacă adoptăm apoi o înșirare a pînzelor pe două rînduri, sălile vor părea prea încărcate; dacă le punem pe un singur rînd, avem aerul că dăm o importanță excesivă la lucrări care nu-s totdeauna impecabile. Totuși și o casă particulară poate deveni un muzeu simptatic și atractiv atunci cînd — cum e cazul cu noua „Casă Simu" — este spațiu destul. Se pot face amenajări și îmbunătățiri fără prea multă economie, și colecția se compune din opere nu prea mari, dar cu totul semnificative. Să nu perdem din vedere că cele mai multe din operele de artă modernă n'au fost făcute în vederea muzeului, ci pentru a mobila și înveseli o locuință. In mediul

acesta intim vor dobîndi ele toată importanța, vor crea acea atmosferă de poezie și de înaltă voluptate estetică, în jurul vieții noastre cotidiene. Așa sînt ca să iau două exemple din altă țară, minunata colecție Hirschsprung din Copenhaga și Maoritghius din Haga; așa a devenit acum Casa Simu.

Pereții vechiului apartament ospitalier, care a cunoscut prezența femeii elegante și fine, vechea stăpînă a casei, sînt acum îmbrăcați cu o stofă de culoare deschisă, însă caldă. Nu se mai vede nicăeri zidul în afară de tavan. Până și pervazurile ușilor au fost mascate. Pe acest fond atrăgător s'au atîrnat tablourile, mai toate în culori vii, toate pe un șir, cele mai importante cîte unul singur pe un perete. Efectul este minunat. Deși mai tot ce vedem ar trebui să ne fie cunoscut, condițiile în care apar astăzi lucrările le dau un prestigiu nou, le scot în valoare calități care altfel se perdeau. Spațiul gol din jurul lor împedică ca unul să vatăme pe celălalt. Ele nu numai produc o rară încîntare, dar pentru cine știe să le întrebe aduc răspunsuri la multe probleme pe care și le pun artiștii, ne povestesc cele mai intime secrete. Niciodată schița lui Monet (Portretul Camilei) n'a avut mai multă grandoare, cele două tablouri de Daumier mai mult mister, iar execuția lor n'a părut mai francă în simplicitatea ei inimitabilă. Renoir cu unul din cele mai complecte și mai subtile peizagii. Rafaelli, elegant și veridic, Pissarro. Sisley, Bondin, Lépine, Courbet, atîtea nume prestigioase ale artei franceze din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Tot ce vi se prezintă este caracteristic pentru artist și mai totdeauna o lucrare de cea mai incontenstabilă frumusețe. Avem deci în București muzeul de artă modernă pe care îl doream cu toții, încă departe de a fi complect, ce e drept, căci s'a oprit în ce privește Franța la epoca post impresionistă, dar care, fără exagerare, pentru perioada 1850-1900, poate rivaliza cu muzee mult mai celebre. Putem plimba, fără jenă, prin sălile lui, pe orice amator, ori-cît ar fi de exigent. Nu mai vorbesc de utilitatea lui pentru formarea pictorilor noștri, acum când se călătorește în străinătate cu atîta dificultate. Ei au astfel sub ochi, ori de cîte ori au un moment liber, nu numai școala cea mai îndemînatică, cea care a știut mai bine să se servească de toate resursele culorii, — școala franceză — dar pe

singura care ne poate fi nouă, Romînilor de folos. Și ce lucru mai instructiv și mai simptomatic în ce privește excelența acestei școale, decît să vedem că nu numai pictorii mari, cei de care vorbesc toate tratatele și toate manualele, des și cei mai puțini prețuiți sau chiar cei rar întîlniți prin muzee, un Pierrat, un Vignon sînt neîntrecuți executanți, sinceri, viguroși, pricepuți. Fiecare trăsătură de pensulă este vroită și necesară. Nimic nu e lăsat la voia întîmplării, nimic nu dă impresia că vre-o dificultate a fost ignorată ori mascată prin cine știe ce subterfugiu. Totul e spontan și direct. Ce lecție serioasă pentru pictorii noștri, uneori așa de încrezuți în puterile lor!

Dar importanța colecțiilor expuse nu se oprește aici. Alături de străini, mai ales francezi, cum am spus, ni se oferă o selecție bine făcută din școala noastră; pînze de Andreescu, de Grigorescu, de Luchian. Și minunea este că fiecare din ele poate rivaliza cu operele celebre pe care le-am citat, rezistă vecinătății lor primejdioase. Ne găsim în fața unuia din acele fenomene, pe care le cunoaște uneori istoria artei: discipolii care au primit sugestii și maeștrii care le-au dat sînt cu adevărat demni unii de alții, căci învățătura primită a fructificat, a servit la recunoașterea și la exaltarea personalității. Și unii, și alții sînt pictori în toată puterea cuvîntului. De sigur, sensibilitatea a lor noștri este mai aspră, firea lor mai rustică; ei însă nu-s nici mai puțin stăpîni pe meșteșugul lor, nici mai puțin viguroși, nici mai puțin sinceri. Niciodată aceste constatări, consolante și stimulante pentru noi Romînii, nu mi-au apărut mai evidente ca în muzeul Simu.

Interiorul locuinței este mai puțin propriu pentru expunerea sculpturii. Și în acest domeniu întîlnim opere admirabile, mai ales tot ce poartă semnătura lui Bourdelle sau Dalon. Sînt însă prea multe bucăți mici, prea multe de un stil romantic. Mișcările violente, care se traduc prin linii și forme proectate în multe direcții, strică nițel armonia sălilor. Oricum, cele două mărețe busturi, al lui Simu și al D-nei Simu, sînt demne de cele mai celebre opere ieșite din mîna unui sculptor.

Marius Bunescu merită toată recunoștința noastră.

* * *

Le mieux est l'ennemi du bien zice un înțelept proverb francez. Ministrul actual al artelor a desfăşurat o laudabilă activitate. Nu ştiu însă dacă a fost totdeauna bine sfătuit. El a ținut să scoată artele, pe toate, literatura ca şi plastica din părăsirea în care fusese până acum ținute şi, în acelaş timp, să ajute artiştii, care se găsesc într'o grea situație. S'au fondat nenumărate premii pentru Salonul oficial şi s'au restaurat premiile naționale, care nu se mai dăduse de multă vreme. Nu este rolul meu să apreciez dacă acest lucru este sau nu favorabil literaturii. Pentru artele plastice, în felul în care premiul este organizat acum, el devine ceva cu totul dăunător.

S'a gîndit oare cineva ce însamnă un „premiu național" distribuit în fiecare an printre pictori? Aceasta va să zică, nici mai mult, nici mai puțin, că *în fiecare an* se naşte la noi un artist demn de a primi această supremă recompensă. Din nefericire realitatea este cu totul alta. Aşa încît, după ce premiul s'a acordat celor care cu adevărat puteau aspira la el, acum a venit rîndul celorlalți, la vechime sau poate la alegere, — după criterii care nu-s totdeauna ortodoxe.

In zece, cincisprezece ani se va căuta cu lumînarea un pictor mai răsărit care să nu fi obținut „marele premiu național" şi cu greu va mai fi găsit. Iar ceia ce ar trebui să fie omagiul pe care *națiunea* îl acordă celor mai iluştri fii ai săi, cu economie, căci geniul nu se întîlneşte pe toate cărările, grație şi faptului că fiecare premiat devine pe viitor membru al juriului, va ajunge poate un mijloc de popularitate şi o sursă de combinații care n'au nimic artistic.

Premiul național este poate necesar deşi, în ce mă priveşte, chiar din punctul de vedere al artiştilor, consider mai utilă zidirea unui muzeu de artă. El n'ar trebui însă acordat decît la intervale mult mai distanțate, din zece în zece ani de pildă, reprezentantului celui mai strălucit al ultimei generații, în amurgul vieții sale. Numai astfel şi-ar păstra tot prestigiul şi n'ar putea fi considerat cum va fi fatal cazul în viitor dacă se continuă sistemul de acum, ca un simplu „plocon", pe lîngă cîteva altele. în favoarea unor artişti mai favorizați de soartă.

Totuşi ceva trebue făcut mai ales în perioada grea prin care trec artiştii. Ministrul artelor a înțeles-o, după cum s'a

văzut din frumosul discurs, foarte liberal, pe care l-a ținut la inaugurarea Salonului din anul acesta. Cele trei zeci şi mai bine de premii, la Salon, nu însamnă o soluție. Artiştii nu cer pomană, ci încurajare şi comenzi. In loc de o pusderie de premii, care pică şi unde se cuvine şi alături, ar fi mult mai bine, pe de o parte să se cumpere mai multe opere de către autorități, pe de alta să se acorde numai trei premii, însă serioase şi serios distribuite, care s'ar ridica la sume mai importante şi ar constitui o reală recunoaştere a talentelor noi. Aşa se procedează aiurea. Nu cunosc acțiune mai inteligentă şi mai eficace în acest domeniu decît cea întreprinsă de guvernul elvețian. Acest guvern a pus la dispoziția artiştilor suma de aproximativ un milion de franci, anual, adică ceva peste treizeci de milioane în moneda noastră. Suma aceasta se împarte între arhitecți, sculptori, pictori şi artiştii specializați în arte aplicate, nu pentru proecte, ci pentru opere efective, executate în favoarea statului; se repară şi se modifică clădiri publice, se înfrumusețează parcuri, se ridică monumente, se decorează teatre, gări, şcoli şi alte construcții. O comisie din care nu face parte nici o persoană susceptibilă de a beneficia ea din acea sumă, cum e uneori cazul la noi, distribue pe bună dreptate, munca răsplătită pe care o va produce fiecare artist. Controlul suprem este opinia publică, care nu se lasă dusă de nas, ca la noi, şi nici nu se îmbată cu vorbe. Evident asociațiile artiştilor sînt şi ele treze, căci nimeni în Elveția nu se lasă intimidat şi nici impresionat de sunetul armonios al sacului cu grăunțe. Elveția este însă o țară cu adevărat civilizată, în moravuri şi nu numai în vorbe. Noi mai avem până atunci.

G. OPRESCU

CRONICA SPORTIVA

ALPINISMUL. — INTRODUCERE LA SPORTUL PE MUNTE

S'ar părea că într'o revistă cu preocupările „Vieţii Romîneşti", o cronică sportivă ar constitui un fel de decădere, amorul sportului fiind considerat de foarte mulţi ca o manifestare inferioară faţă de cele pur spirituale.

Inaugurînd, totuşi, în numărul de faţă, această cronică, „Viaţa Romînească" înţelege să urmărească o reabilitare a sportului, insistînd în special asupra rolului său social şi laturei sale estetice, atribute incontestabile ale sportului, lăsate de obiceiu în urmă.

Vom urmări deci în cronicile noastre să subliniem un adevăr ce trebue ţinut în samă de tineretul sportiv de astăzi, că prin sport nu trebue căutată numai realizarea de performanţe şi recorduri, ci şi dezvoltarea unor calităţi sufleteşti ce nu se pot căpăta decît pe această cale, sportul avînd, în acest sens, un rol educativ egal de important cît şi acel al studiului. Vom fi preocupaţi deasemeni să arătăm că astăzi, ca o urmare directă a progreselor făcute în toate domeniile, sportivul trebue să fie dublat de un om de caracter, în sensul că el nu se va putea ridica la un nivel sportiv mai deosebit, dacă nu-şi va fi dezvoltat pari passu însuşirile esenţiale sufleteşti.

In epoca actuală, sportul nu mai apare ca o activitate în care oameni, dotaţi cu anumite calităţi fizice, pot deveni în scurt timp vedete, pot doborî recorduri şi stabili epoci. Nurmi, Arne Borg, Weissmüller, Tilden, sînt azi anahronisme.

Personalităţile excepţionale, avînd, drept atribut esenţial, calităţi fizice excepţionale, aproape au dispărut. La marile concursuri internaţionale din ultimul timp şi la Olimpiada anului trecut s'au remarcat numeroşi atleţi de aceiaşi clasă superioară, cari aproape toţi au întrecut vechile recorduri mondiale şi olimpice, victoria nemai fiind ca în trecut, a celui mai bine dotat fiziceşte, ci mai totdeauna a acelora ce au realizat mai multă tensiune psihologică, o mai bună pregătire sufletească. Invingătorii au dominat, prin calităţi morale, oameni egali cu ei din punct de vedere strict fizic.

In fine, epoca noastră acordă sportului un rol din ce în ce mai însemnat în educaţia individuală a indivizilor, dovedindu-se că prin pregătire metodică şi inteligentă, pot face sport chiar oamenii lipsiţi iniţial de calităţile fizice necesare, dar dotaţi cu suficientă voinţă de a-şi apropria o anumită activitate sportivă. In acest sens, sportul constitue un minunat mijloc de perfecţionare a rasei umane, de întărire a trupului şi a sufletului în acelaşi timp. Privit şi din acest punct de vedere, nu poate fi decît sprijinit de cei preocupaţi cu problemele sociale.

Inaugurăm cronica de faţă tocmai cu unul din sporturile în care pregătirea individului este neobişnuit de importantă, şi anume cu alpinismul. La sportul de munte calitatea sufletească apare nu numai ca utilă ci ca absolut necesară. Nu vom putea da, pentru început decît cîteva considerente generale, cîteva idei oarecum disparate, în legătură cu unele probleme pe cari le ridică acest sport.

* * *

Alpinismul este unul din sporturile cari dau cele mai mari şi mai preţioase voluptăţi, căţăratul dealungul văilor abrupte şi colindatul crestelor dantelate ale munţilor fiind, la propriu şi la figurat, o evadare din cadrul îmbîcsit de reguli şi constrîngeri al vieţii burgheze, evadare pe care şi Paul Morand, exagerînd puţin, a putut-o numi o adevărată protestare în contra civilizaţiei.

Sus pe culmi, adepţii acestui sport găsesc, la intensitatea pe care numai liniştea absolută o poate da, senzaţia atît de

prețioasă a mulțumirii fără rezervă și a echilibrului sufletesc desăvîrșit.

Truda de a te ridica minut cu minut spre locuri greu de ajuns, mai proaspete și mai frumoase, capătă uneori în alpinism aspectul unei opere de creație, iar satisfacția contemplării văilor adînci și orizonturilor largi din vîrfurile ridicate deasugra norilor se asamănă cu bucuria cuceritorului ce cuprinde din pisc înalt, cu ochii, ținuturile cucerite.

Muntele este pentru alpinist veșnic nou, îmbrăcînd haină inedită cu prilejul fiecărui anotimp, giulgiu alb imaculat iarna, covor smălțat de flori vara, schimbîndu-și complect aspectul, uneori în cîteva ceasuri, cu o bogăție de culori și sunete neîntîlnite nicăeri în alte părți.

Din înălțimile muntelui, spațiul ne este perceptibil direct prin cele trei dimensiuni ale sale, căpătînd adîncimi și relief și dăruind ființei noastre o varietate infinită de senzații capabilă să modifice într'un asemenea grad noțiunea timpului încît individul coborît jos, are impresia că funcționează „au ralenti" într'atît ritmul vieții este mai accelerat și motorul uman reacționează mai viu mai sus pe vîrfuri.

De aici o senzație caracteristică de bine, de calm spiritual, o senzație de putere și sănătate trupească, rezultat al unei carburații mai active în aerul pur și ozonizat.

Este deci un simptom îmbucurător faptul că și la noi munții au început să fie colindați de un număr din ce în ce mai mare de turiști, mai ales cînd ne gîndim că nu de mult munții noștri erau umblați doar de păstori și de pionierii turismului romînesc: Bucura Dumbrava Ureche, și alții cîțiva.

Astăzi, trenuri pline cu oameni de toate vîrstele, dar în special cu tineret, debarcă în ajunul sărbătorilor și Duminicelor, excursioniști plini de entuziasm, dornici să colinde înălțimile.

Simptom îmbucurător spuneam, care ar fi și mai îmbucurător dacă dezvoltarea activității sportive în munții noștri ar merge în acelaşi ritm cu pregătirea necesară celor ce vor să facă alpinism pur. Căci dacă elanul și o anumită rezistență fizică, pe cari le au mai toți tinerii plecați spre culmi, pe cărări bătute, sînt în general suficiente să învingă greutățile muntelui, nu tot astfel stau lucrurile cu acei cari, dorind să

meargă prin locuri neumblate și abrupte, își riscă, ca urmare a lipsei totale de pregătire tehnică, sufletească și fizică, în mod gratuit și inutil viața.

Efectele dezastruoase ale acestei situații se pot vedea la noi din accidentele tot mereu mai frecvente, accidente ce nu reprezintă de fel jertfe inerente, necesare progresului, survenite cu prilejul îndeplinirii vre-unor fapte excepționale, ci sînt nenorociri banale, simple urmări ale nepriceperii și nepregătirii.

Căci trebue ținut sama, în alpinism mai mult poate decît alte sporturi, că pregătirea trece pe primul plan, de ea fiind legate direct viețile celor ce se duc pe pereți de stîncă și văi abrupte, spre micile împărății de frumos, neaccesibile altfel.

Calitățile sufletești și fizice ale individului sînt desigur necesare, dar sînt complect subordonate acestei pregătiri menită tocmai a le dezvolta.

In cadrul acestui articol nu putem nici măcar schița în ce ar consta *pregătirea tehnică*. In cărți de specialitate, în publicații periodice, editate de asociații turistice, cei pasionați de alpinism vor găsi, detaliat cunoștințele și îndrumările necesare. Semnalăm, că la noi apare de 2 ani o excelentă revistă de alpinism supt denumirea „Buletinul Alpin", editată de Clubul Alpin Romîn, în care, lunar, sînt tratate cu deosebită competență mai toate problemele în legătură cu această pregătire.

Incepătorii pot învăța din publicații de felul acesta cum să-și aleagă un echipament adecuat anotimpului și situației, cum să-l îngrijască pentru a-l păstra în bună stare, cum să se alimenteze în munte, cum să se apere, acolo, de frigul iernii, etc. etc.

Chestiile privitoare la echipament: bocanci cu tricouni, colțari pentru pantele de ghiață, piolet, coardă de siguranță, veștminte, ochelari, hrană — etc. etc. — sînt deci în legătură cu pregătirea tehnică. Tot în cadrul acestei pregătiri intră o serie întreagă de cunoștințe absolut necesare, cari nu se pot căpăta decît prin exerciții pe teren. In străinătate există școli sistematice de alpinism unde începătorii învață tainele muntelui, deprinzîndu-se să utilizeze prizele pe cari le oferă stînca, să traverseze fără risc pantele de zăpadă deosebit de

înclinate, să folosească funia întrebuințînd pitoane, (cue mari de oțel, ce se bat în stîncă în porțiunile foarte grele), să cunoască pericolele avalanșelor și ale crevaselor precum și mijloacele de a le evita. Intr'un cuvînt: școală metodică, unde școlarul își asumă fără risc cunoștințe regulate puizate din experiența, truda și nu arareori jertfa înaintașilor.

Și la noi s'au înființat de curînd cîteva cluburi de alpinism, cari prin excursii gradate colective au inițiat până acum un număr destul de important de tineri în practica acestui sport.

Paralel însă cu pregătirea tehnică, care constitue după cum spuneam baza alpinismului, trebue urmărită pregătirea sufletească și fizică a individului.

Deseori muntele este capricios, plin de surprize, supunînd organismul uman la eforturi și încercări mult mai mari decît cele prevăzute. Condiții climatice defavorabile sau incidente nebănuite pot pune pe alpinist în situații critice, unde antrenamentul și vigoarea brută nu sînt de ajuns.

Se cere dela individ în astfel de momente energie sufletească deosebită, capabilă să-l facă oarecum să se depășască pe el însuși.

In sensul acesta muntele este o școală excelentă pentru formarea caracterului individului, tocmai din cauză că dese ori pune pe alpinist în situația de a-și da sama că de el și de posibilitățile sale depinde viața lui și uneori și a altora, ceia ce-l incită a face apel la toate resursele lui de voință, energie, tenacitate, pentru a face față împrejurărilor. Iar după izbîndă, o senzație nespus de prețioasă și meritată de mulțumire și putere îl inundă.

Pregătirea fizică este oarecum o anexă a celei sufletești. Ea nu interesează decît ca un fel de punct de plecare; ea e doar măsura rezistenței individului și limita pe care acesta în mod normal nu trebue să o depășască în eforturile curente pe cari și le propune într'un timp dat. Un alpinist încercat își cunoaște rezistența fizică, își cîntărește bine forțele, pregătirea sa sufletească reprezentînd o adevărată rezervă de posibilități *în plus, pentru neprevăzut*. In alpinistul adevărat cele trei soiuri de pregătire: tehnică, sufletească și fizică, se găsesc într'un echilibru armonios.

Fără îndoială, așa cum sînt pornite lucrurile astăzi, alpinismul se va desvolta și la noi într'un ritm rapid. Sînt însă necesare pentru aceasta, în afară de condițiile schițate mai sus, cîteva realizări cari să dea posibilitate adepților acestui sport să fie în deplinătatea mijloacelor lor. Să ne explicăm.

Partea cea mai obositoare a muntelui o constitue zona de pădure cu vegetație abundentă, cu teren moale și umed. De multe ori din gara unde coboară grăbit Sîmbăta după amiază sau în ajun de sărbători, turistul trebue să parcurgă timp de 4-5 ceasuri un drum extenuant, pînă în zona de unde începe ascensiunea propriu zisă. Mijloace de locomoție, funiculare sau căi ferate cu linie îngustă, ar scuti aceste eforturi. Așa se și face în străinătate, unde numeroase mijloace de transport la îndămîna turiștilor îi pun în situația să ajungă odihniți în regiunea propriu zis alpină.

Ne gîndim că poziția geografică a văii Prahova cu impunătorul masiv al Bucegilor și cu numeroasele centre importante de populație aflate acolo, ar prezenta la noi cele mai multe șanse să se poată realiza unul sau mai multe funiculare pentru persoane.

Intr'adevăr, numărul din ce în ce mai mare de schiori în timpul iernii, de turiști în timpul verii, ca și faptul că în unele stații cum sînt Sinaia și Predealul se desfășoară cea mai mare parte din viața de sport în munte a Rominiei, ne îndreptățesc să credem că și din punct de vedere financiar și comercial ideia de mai sus ar prezenta avantagii.

Insfîrșit, faptul că la Sinaia se construește la cota 1400 m. un mare hotel și că mai sus, pe același drum, spre Vîrful cu Dor aproape de creasta muntelui, se găsește cabana S. K. V-ului, una din cele mai mari din munții noștri, că la Bușteni fabrica Schiel, are, instalat de mulți ani, un funicular ce străbate tot masivul Bucegilor peste munții Jepi, la Bolboci în Valea Ialomiței; faptul că la Predeal s'ar putea realiza relativ ușor funiculare spre muntele Piatra Mare iar la Brașov spre muntele Postăvarul, ne îndreptățesc să credem că în această regiune se vor amenaja cele dintâiu funiculare de persoane.

Avantajele funicularului sînt prea evidente ca să fie

necesar să mai insistăm. Menționăm numai că, în timpul verii, cei plecați să urce pe trasee grele vor putea să-și transporte la cabanele de pe munte, țintă finală a excursiunii, rucsacurile grele, avînd astfel posibilitatea să urce delestați stinca, iar în cazul cînd traseul ascensiunii propuse nu este prea departe de una din stațiile funicularului sau liniei de tren înguste, ar putea fi scutiți de zona obositoare de urcuș prin pădure, ajungînd la stîncă odihniți și deci cu posibilități maxime.

In timpul iernii, avantajele ar fi și mai mari, schiorii urcînd cu funicularul în maximum o oră până în vîrful muntelui și economisind astfel, pentru coborîre, cea mai mare parte din timpul unei zile, știind că urcușul durează iarna, cu schiurile, în medie de 6—10 ori mai mult decît scoborîșul.

Grație funicularului, un schior ar putea astfel coborî de 3—4 ori într'o zi, și în condiții fizice mult mai bune, un traseu cu o diferență de nivel de 1.500 m. ceia ce fără funicular este exclus a se face mai mult ca o singură dată.

Semnalăm deasemeni că folosind funicularul, cabanele se pot aproviziona mult mai ușor, fapt foarte important în epoca zăpezilor mari, cînd comunicarea cu centrele dela poalele munților este foarte anevoioasă.

* * *

Firește, sumarele indicații din prezenta cronică nu ne dispensează, ci poate tocmai ne obligă să revenim asupra acestei probleme.

V. NICOLESCU

MISCELLANEA

Radio-București e în Italia?

Se știe că astăzi posturile de Radio nu mai sînt legate de teritoriile naționale, ci sînt adesea în străinătate. Belgianul Degrelle își avea nu de mult postul lui în Italia, iar acum de cîtva timp, postul spaniol și catalan Radio-Verdad funcționează, cu mult curaj, în Italia.

Ne întrebăm dacă nu se va fi întîmplat, fără știrea noastră, vre-o mutare în Italia și a postului nostru național. Intr'adevăr, constatăm că el nu mai depinde, pentru directivele politice și economice, de guvernul nostru, ci de cel italian.

N'am auzit până acum ca Romînia să fi recunoscut oficial cucerirea Abisiniei. Radio-București însă a făcut-o de mult, căci nu vorbește niciodată de regele Italiei, fără să adauge și „împărat al Abisiniei".

Mai interesant este felul cum se privește problema petrolului. Acum cîtva timp, una dintre speakerițe cetea pe un ton entuziast, o poveste care arăta cum în Italia s'a organizat o cursă de automobile alimentate cu carburant național, cum această cursă a reușit perfect deoarece... unul dintre vehicule a învins, și, încîntată, vorbitoarea își arăta speranța că în curînd Italia se va elibera de jugul străinătății în ce privește petrolul. Iar străinătatea sîntem noi !

De atunci încoace nu se perde nici-o ocazie de a se insista asupra pretinselor descoperiri de zăcăminte petroliere în Sicilia, sau în alte regiuni. Știrile acestea au probabil o singură menire : aceia de a arăta că petrolul romînesc nu e chiar atît de indispensabil pentru Italia, și că deci i s'ar putea reduce prețul.

Când vrei să eviți neologismele

Nimic nu este mai amuzant decît să vezi gafele pe care le fac diferiți autori și mai ales traducători atunci cînd încearcă să evite cu ori-ce preț neologismele. Am răsfoit de curînd traducerea în romînește a unui roman franțuzesc, unde am găsit o sumedenie de „perle".

O batistă în care mai dăinuește ceva din parfumul ei. A dăinui, verb cu aromă arhaică, nu poate înlocui pe *perzista*, atunci cînd găsim alături neologismul *parfum*. Cred apoi că *a dăinui* se întrebuințază numai pentru instituții și pentru lucruri abstracte, nu pentru un obiect al simțurilor cum sînt parfumurile.

Pentru ca otrava ciupercilor să fi avut vreme să înrîurească aproape sigur asupra d-lui C... Aici originalul trebue să fi fost: *a-și face efectul*. Otrava nu înrîurește asupra cuiva, ci îl desființează. De altfel *a înrîuri*, cuvînt oribil, nu este altceva decît o copie recentă și rău executată a neologismului *a influența*.

Bătrînul om al legii *răsfoia un volum...; avu darul să redea imediat culori mai vii bătrînului* om al legii. Cu cît mai scurt, mai frumos și mai precis e legist decît *om al legii !* Legea n'are oameni.

Nu e niciodată o nedreptate *să fii amorezat*, spune șeful unui subaltern. Bine înțeles că nu: nu e nici dreptate, nici nedreptate, căci amorul n'are nimic deaface cu dreptatea: trebuia simplu și clar *incorectitudine*.

E măritată și în preajma *divorțului* se spune despre o femee, care declară și ea: *Sînt* în preajma *divorțului*. Dar *în preajmă* însamnă „în apropiere", ori puțin înainte, ori puțin după. Termenul tehnic este: *în instanță de divorț*.

Prin perdeaua pe jumătate străvăzătoare... Știu foarte bine că *transparent* e neologism, dar știu tot atît de bine că *străvăzător* însamnă „care străvede", după cum *hotărîtor* este „care hotărăște". Și perdeaua nu străvede nimic.

O secretară... ale cărei avantaje exterioare nu ar fi prilejuit *trupelor lui Menealos să se îndrepte spre zidurile Troiei...* Aici expresia care trebuia evitată cu orice preț este *a da ocazia*. Numai că dacă *a da ocazia* se construește cu dativul, *a prilejui* nu are această construcție: e corect romînește *a prilejui* (sau *a prileji*) *ceva* dar nu *a prilejui cuiva*.

Cunoști ciupercile? Eu le deosebesc *în mai multe* feluri... Expresia de aici este științifică, prin urmare trebuiau menținute neologismele: *eu le disting în mai multe specii*.

Pe cînd străbătea *drumul spre X...* Un drum nu se străbate, ci se parcurge. *A străbate* însamnă a „traversa" în lățime, nu în lungime.

Se temea că nu se va bucura de tihna *care-l înconjura la hotel*. Pentru un Romîn însă, *tihna* nu e niciodată împrejur, ci în el. Evident, *confortul* te poate înconjura, dar *tihna* nu.

Intărîtarea *inspectorului nu mai cunoștea margini*. Aici trebuia *enervarea*. *A întărîta* însamnă „a provoca" sau „a excita, a ațîța", lucruri destul de deosebite.

Inceputul prînzului a fost tăcut. Dar nici începutul, nici prînzul nu vorbesc niciodată. Trebuia *taciturn*, cuvînt care însamnă „unde se tace" sau „la care se tace".

Dejunul fu mai însuflețit *decît prînzul*. Cuvîntul *însuflețit* nu e decît o traducere proastă a lui *animat*. De unde *animat* pentru noi nu are etimologie transparentă, și însamnă numai „cu viață, cu veselie sau gălăgie", *însuflețit* este clar și însamnă „care are suflet", ceia ce nu se potrivește de loc pentru un dejun.

Simțea fără greș *că puterile îi slăbiau*. Ce poate fi *a simți fără greș?* A fi sigur că simți. Dar nu asta este ideia autorului care a scris *simțea în mod infailibil*, ci „simțea că slăbește, și nu se înșela".

Imbrăcase aceiași rochie... de o strășnicie *aproape monahală*. Știm cu toții ce se cheamă *strașnic:* mai întîiu „îngrozitor", apoi „grozav de", în bine sau în rău. Prin urmare *o rochie strașnică* ar fi însemnat la început o rochie „care îți inspiră groază"; astăzi însamnă, după tonul cu care se pronunță, că e „foarte frumoasă", sau că e „ridicolă". Dar substantivul *strășnicie* a păstrat înțelesul etimologic și nu însamnă decît „grozăvie" și „strictețe". Bănuesc că în original rochia era numai *severă*.

Cred că aceste cîteva exemple arată cu prisosință că

fuga nesocotită de neologisme duce la alcătuirea de fraze absurde, ceia ce constitue negarea scopului esenţial al limbii: acela de a te face înţeles.

O mică prostie a unui mare romîn

„Sfaturi pe întuneric".— Pe lîngă frumuseţea lui literară, titlul acesta, ales de d. Iorga pentru ultima d-sale carte, mai prezintă şi avantajul unei perfecte potriviri cu conţinutul. Intr'adevăr, e vorba de o reunire de conferinţe ţinute la radio. Ori toată lumea ştie că undele de T. S. F. se produc printr'o considerabilă scîntee, adică prin ceva eminamente obscur, scînteia fiind, după opinia unanimă a fizicienilor, negaţia însăşi a tot ce e energie luminoasă.

Pe de altă parte camera cu microfonul în faţa căruia vorbitorul îşi distribue sfaturile, este totdeauna cufundată în întunerec. Lucru foarte natural, dacă ne reamintim că orişice conferinţă la Radio trebue *cetită*, şi că tenebrele sînt, prin natura lor, special de propice lecturii. Iată de ce s'a creat această tradiţie ca în camera de cetire să fie întuneric besnă.

Cît despre împrejurările în care domnul abonat ascultă programul, orice tesefist ştie că această audiţie nu se poate face decît în cea mai complectă obscuritate. Dealtfel, partea mai importantă a programului are loc seara, adică — precum toată lumea ştie — cînd soarele, de mult apus, nu mai poate produce aproape nici-o lumină.

Insfîrşit, aparatul de radio, ca să funcţioneze, este prevăzut cu ceia ce în limba vulgară se numeşte „lămpi". Fiecare din noi cunoaşte, încă din copilărie, ce este o lampă, ustensil foarte comod, prevăzut cu un dispozitiv ingenios prin care putem stînge oricînd lumina şi produce întunericul la comandă.

Pentru toate aceste motive, conferinţele la radio trebue — exact aşa cum face d. Iorga — considerate ca nişte mijloace sigure de a provoca întunerec. Şi tăcere — va adăoga un alt bărbat de Stat, d. Coolidge fostul preşedinte al Statelor-Unite. Căci „radiofonia — a spus odată acesta — e una din cele mai mari invenţiuni ale omului; într'adevăr, e deajuns să întorci un mic şurub pentru a face, subit şi definitiv, pe vorbitor să tacă".

Teoria americană a radiofoniei fabricantă de silenţiu trebue neapărat combinată cu teoria romînească a conferinţei producătoare de tenebre.

Din cariera unui vechiu necrofil

Dl. Iorga nu-l iubea pe Nicolae Gane, acel om bun şi de treabă, care a fermecat adolescenţa noastră cu povestirile lui romantice şi înduioşătoare. D-l Iorga nu-l iubia. Şi cînd Nicolae Gane a murit, d. Iorga i-a făcut un elogiu funebru în care a aranjat pe defunct aşa cum ştie d-sa.

Ii reproşează, de pildă, că a fost ministru liberal. Dar tot d-sa îl iartă, explicînd că „numai nevoile lui îl legau de liberali". Şi ca să-l reabiliteze complect, d. Iorga descopere că Gane, în fond, şi în forul lui interior, era iorghist:

„Insamnă oare aceasta (adică faptul de a fi făcut politică liberală) că el n'ar fi vrut să facă o politică pe care, deşi om politic, n'a făcut-o? Imi amintesc o scenă".

Atenţiune! Urmează producerea probelor. Căci asta a fost totdeauna puterea d-lui Iorga: argumentele de fapt. In speţă, ca să dovedească că Gane ardea de dorinţa să facă ceia ce în realitate nu făcuse niciodată, d. Iorga invocă faptul că odată, la o conferinţă ţinută de d-sa la Iaşi, a venit şi Nicolae Gane să asculte. Se ştie cît de sensibil este d. Iorga la asemenea mici atenţii şi cum oricine poate cumpăra cu o amabilitate pe acest om de o bunătate infinită. Aşa dar:

„Imi amintesc o scenă. Se vorbise la Iaşi de alte credinţe, de alt ideal, de alt sistem şi de alte moravuri, de o politică naţională unitară, senină şi bună..." (cetitorul a înţeles, desigur, despre cine e vorba aici...) Printre cei prezenţi „era şi un frumos bătrîn, cu plete şi barba de mult albe" (fireşte, cînd te porţi cuviincios, devii numaidecît „frumos bătrîn"). Şi d. Iorga conchide:

„Din viaţa politică a fericitului răposat păstrăm această *singură* clipă".

Pentrucă, la urma urmelor, într'un elogiu funebru este de o elementară delicateţă să arătăm tot ce nu ne plăcea la

defunct și să indicăm puținele lucruri care ne convin — subliniînd că este *singurul* lucru decent atunci cînd socotim că este numai unul.

Cît despre meritele literare ale lui Gane, d. Iorga le pomenește sincer — dar critic:

„Viața noastră *politică* va îmbrăca *un moment* (!) la Iași, doliul *obligat* (!) pentru acela care i-a fost *figurant* (!) de frunte în *scriitorul* ilustru care era Nicolae Gane".

Fraza este o remarcabilă concentrare de rezerve și precupețiri. Plus maliția clasică de a lăuda pe un om politic pentru meritele sale literare sau, viceversa, pe poet pentru situațiile sale în Stat.

In fraza următoare, printr'un frumos contrast de ton, d. Iorga părăsește stilul indirect, și-și exprimă franc agasarea. Vorbind de publicul dispus să slăvească pe Nicolae Gane cu prilejul morții sale, d. Iorga izbucnește:

„Ar face bine să-l lase în pace, acolo în căsuța lui, neagră de durere adevărată, **între** fii și fiice, nepoți și nepoate".

Este sincera dorință a d-lui Iorga ca regretarea lui Gane să rămie o strictă afacere de familie...

Bicentenarul Universității din Goettingen

La 30 Iunie încep serbările pentru împlinirea a două sute de ani dela înființarea Universității din Göttingen, care s'a bucurat pînă nu de mult de o mare strălucire și de un deosebit prestigiu în lumea intelectuală.

Deși anul trecut, cu ocazia serbărilor similare dela Heidelberg, invitațiile trimise universităților străine au fost în mare parte respinse, deoarece în multe țări se socotește că știința merge mînă în mînă cu libertarea de cugetare și de exprimare, care astăzi sunt înăbușite în Germania, totuși conducătorii învățămîntului au adresat și anul acesta invitații principalelor centre universitare.

De astă dată refuzurile au fost încă mai masive decît anul trecut. In special țările scandinave și anglo-saxone au declarat că se abțin dela serbările din Göttingen, de teamă ca nu cumva prezența lor să fie socotită ca o abdicare dela

idealul libertății intelectuale. Oamenii de știință au refuzat să acopere cu prestigiul lor sabotarea adevărului și a științei în cel de al treilea Reich.

S'a mai remarcat și un amănunt concludent, anume faptul că data de 30 Iunie constitue o aluzie la un fapt petrecut exact acum o sută de ani: la 30 Iunie 1837 au fost izgoniți dela universitatea din Göttingen șapte savanți de reputație mondială, acuzați că și-au permis să semneze un manifest pentru respectarea constituției și pentru libertatea de cugetare. Intre cei șapte se găseau și frații Jacob Wilhelm Grimm, creatorii lingvisticei germanice și ai folclorului german, savanți ale căror lucrări (în special dicționarul limbii germane) sînt pînă azi socotite de specialiști ca indispensabile.

Este ușor de înțeles dece profesorii dela Oxford sau dela Cambridge au ținut să arate că nu se asociază la sărbătorirea acestui centenar rușinos.

Totuși serbările nu vor fi cu totul lipsite de prezența străinătății: Romînia va fi reprezentată prin d. Sextil Pușcariu, dela Universitatea din Cluj. La întoarcere, d-sa ne va arăta, de sigur, ce bine merge știința atunci cînd li se răpește oamenilor libertatea.

Stricătorii de limbă

Cultura romînească modernă a început cu vaste controverse în materie de limbă. Faza Russo-Eliad este acea a încercărilor în toate direcțiile, a exagerărilor atît în sensul neaoșist cît și în acel nelogist. Faza Maiorescu este aceea a culesului roadelor, a punerii la punct și a găsirii unei atitudini cuminți, eclectice, atitudinea bunului gust. Astfel chestiunea părea închisă. Și într'adevăr, închisă este. Sadoveanu, Arghezi sunt exemple tipice în această privință. Ei știu inventa cuvinte care să prindă instantaneu, ca un altoi, pe limba existentă. Ei știu împămînteni neologismele, știu să le combine cu vorbele arhaice astfel încît căsătoria să pară firească. Așa încît, în măsura în care avem aface cu scriitori de talent, vechea discuție nu mai poate avea loc. Autori ca Cezar Petrescu, Teodoreanu, Camil Petrescu, Rebreanu, Ibrăi-

leanu, Pătrăşcanu scriu exact după principiile de cumpătare şi eleganță ale lui Russo-Negruzi-Odobescu. Chestiunea e lichidată.

Dar trebue să mai socotim şi pe proşti. In ultima vreme o mişcare exact tot atît de ridicolă ca şi aceea a lui Arune Pumnul cere, cu orgoliu, lepădarea neologismelor din limbă. Este revendicarea mizeriei fudule: să se sacrifice proprietatea ca să se păstreze puritatea. Sau când este absolut nevoie de redat o anumită noțiune pentru care vorba romînească lipseşte, să se compună cu bravură, un „pumnism".

Vremile de humoristică memorie ale lui gîtlegău şi deperetefrecător s'au reintors. Cu acest mic supliment de grotesc: că legiferările iau un caracter fascist coercitiv şi cer a fi aplicate cu baioneta. Cer —, şi obțin. Există, bunăoară, un regulament al cenzurii cinematografice prin care membrii comisiei de control a filmelor sancționează nu numai pornografia eventuală din acestea, ci şi estetica limbii întrebuințată în traducerile din subtitluri.

In cursul acestui an, unul din prepuşii comisiei, scriitor romîn membru al S. S. R.-ului, a socotit scandalos să se mai întrebuințeze cuvîntul „flirt". Faptul că Franța îl foloseşte nu-i o încurajare, Franța avînd azi o reputație foarte proastă în cercurile culturale romîne. Atunci, scriitorul însărcinat cu corectarea textelor, a creiat, el, o vorbă, din propria d-sale închipuire personală. Flirt — a hotărît funcționarul — se va traduce de acum înainte prin „*glumici*".

Cum proprietarul filmului nu era îndestul de poet ca să simtă frumusețea acestei noui expresii, n'a ținut seama de ucazul puristului, care a cerut pur şi simplu suspendarea filmului, şi ridicarea lui de pe afiş pînă ce veneticul „flirt" va fi înlocuit prin legalul „glumici". Şi a trebuit să intervină mijloace desigur economico-financiare pentru a neutraliza elanul patriotic al linguistului revoltat.

Premiera d-lui C. Manolache

Academia Romînă a premiat romanul „Sfînta Dreptate" a d-lui C. Manolache. Premiul decernat nu consacră un scriitor, după cum nu valorifică o operă, deoarece şi una şi cealaltă n'au aşteptat distincția înaltului aşezămînt, pentru a fi realități. Gestul subliniază cel mult o justă apreciere.

Realistul viguros din „Destăinuirile Colonelului Mihu", subtilul esseist şi autor dramatic, d. C. Manolache ni-a dat în romanul său „Sfînta Dreptate" frînturi, de o puternică evocare, din viața satului romînesc şi o frescă a peisajului autohton. Viața lui Tudose Leahu, eroică prin efortul permanent de a face să triumfe dreptatea, înfățişează în multiplele ei frămîntări tot atîtea aspecte din realitatea romînească — cu luminile şi scăderile ei. In cadrul Prigorenilor şi apoi la Iaşi viața eroului se desfăşoară plural, se amplifică, pînă în momentul suprem al acțiunii, care marchează şi prăbuşirea.

Peregrinările şi dibuirile lui Tudose Leahu — rod al atîtor frămîntări în care eticul se îmbină cu socialul — trec peste momentul individual şi sintetizează o epocă şi viața unei întregi colectivități. Aceasta dă valoarea deosebită romanului premiat şi oferă argumentul decisiv pentru gestul chibzuit al Academiei Romîne.

Bilete de papagal

Au reapărut Biletele de Papagal, pline de sevă proaspătă şi acidă. Arghezi este un om apolitic. N'are păreri de dreapta ori de stînga. El dacă loveşte sau înțeapă este pentru că omul acela e prost sau fudul, sau obraznic, sau excroc. Şi împunsăturile lui sunt curate, ca cele de floretă, şi merg drept la țintă. Şi împunsăturile lui sunt de o vervă enormă:

„In timpul discursului, monitorul cîrnilor deformați s'a comportat ca un zeflemist de bîlciu, şi față de un Martor, care-i dicta decență ca un băiat gătit. O ținută de farsor de Cişmigiu şi de crai informat, de răspîntie, care tocmeşte prețul lîngă o plăcintărie, dă fum pe nas şi sună sutele în buzunarul pantalonului din stînga".

Cine ar putea spune că acest protret, destinat d-lui Iorga se potriveşte cu modelul? Dar n'are afaçe. Căci se potriveşte altfel. Se potriveşte cu situația generală, cu ce ştim noi că face d.

Iorga și cu nevoia noastră de a spune ceva d-lui Iorga pentru asta. Și atunci, potopul de invenții verbale ale lui Arghezi răcorește ca o invectivă în sine, și cu cît torentul de cuvinte conține aranjamente mai curioase, mai neașteptate, cu cît puterea poetică a combinațiilor de imagini e mai mare, cu atît mai bine se potrivesc ele cu d. Iorga, cu, adică ce am dori noi să-i facem d-lui Iorga. Arghezi este poezia însăși; cînd spune el ceva, devine incantație magică ori blestem eficace.

Arghezi are mulți dușmani, căci nu știe menaja pe nimeni. Un singur prieten îl apără. Acesta e Regele, căruia și el îi întoarce cu căldură prietenia.

Biletele de Papagal apar săptămînal, și-s scrise integral de Arghezi. Sistemul revistei personale e un semn de cultură înaintată. Faptul că aceasta e posibil în România e un semn îmbucurător. Și încă mai îmbucurătoare e educația pe care o face cetitorului finețea și ironia lui Arghezi. Ascultați numai una singură din glumele sale:

„D-l Dr. C. Angelescu, ministru al Instrucțiunii Publice, și fostul chirurg al lui Ion I. C. Brătianu. (Se știe ce s'a întâmplat: chirurgul a rămas în viață)".

Un proaspăt comunist

Fabrica de „comuniști" din România, lucrează intens. Zilnic aproape se lansează cîte un nou produs, cu toată reclama și publicitatea aferente.

Ultimul comunist romîn este d. Titulescu. Propriu zis, d. Titulescu era mai de mult reperat ca atare de o anumită presă patriotică. Ba încă un fel de șef de partid îi făcuse o interpelare în Parlament, cu cuvenitele inexactități, încă de pe cînd d. Titulescu era ministru în funcțiune. Dar oricum, era, pe atunci, vorba de un „comunism" incipient, în faza lui de incubație, scăpînd multora, și observabil numai de inițiați.

La debarcarea d-lui N. Titulescu, prin prea eleganta concediere de acum un an, șoaptele au început să facă ocolul

cafenelei — și, evident, ele se învârteau tot în jurul „comunismului" d-lui Titulescu.

In presă, la început, nu au pătruns, pentrucă pe vremea aceia cenzura simplificase problema Titulescu prin suprimarea a tot ce se scria despre d. Titulescu.

Misterul acesta, întreținut de cenzură, în jurul plecării d-lui Titulescu din fruntea Ministerului de externe putea desigur confirma opinunile susținute de cafenea, dar mai puteau însemna și altceva.

A urmat boala fostului cancelar — singurul episod care n'a fost pînă acum calificat comunist. In schimb, adeziunea sa la mișcarea pentru pace din România, a cărei prezidenție de onoare a primit-o, alături de preșidenția activă a d-lui dr. Lupu a fost viu salutată de patrioți ca un gest net „comunist".

Cînd d. Titulescu, răspunzînd numeroaselor invitații ce i s'au făcut de a conferenția la Londra, Praga și Paris, a început să se miște, atunci șoaptele cafenelei, cu concursul de astă dată al cenzurii, s'au materializat într'o campanie de presă contra d-lui Titulescu cu aceiași furie ca și aceea deslănțuită contra d-rului Lupu, în anul precedent.

Intreaga dreaptă în frunte cu marii noștri „diplomați" sub conducerea spirituală a d-lor Manoilescu și George Brătianu, au luat poziție și au rostit sentințe intenționat inteligente destinate să desființeze pe omul de stat, onorat cu atîtea măgulitoare atențiuni desigur din eroare în atîtea capitale europene.

Acum d. Titulescu e pur și simplu declarat „comunist", „avocat al internaționalei III-a", „agent al Moscovei" și „vândut Sovietelor".

Lipsa din țară a celui atacat dăduse mare curaj vitejilor care conduceau campania, care scontau ce putea fi interpretată o înfrângere definitivă a fostului ministru de externe.

Replica însă a venit promtă, printr'un interview acordat ziarului „Universul". Și a adus cu ea și o promisiune de mare răfuială, la toamnă, în Parlament. Iar voinicii, dintr'o elementară precauțiune, au început să tremure anticipat la gîndul acestor puneri la punct.

Evoluția dreptei

„Dreapta" noastră națională a avut o bogată evoluție, neașteptată, în fond. Căci considerînd absența de conținut real, pare curios a se vorbi de evoluție. Vidul e ceva relativ constant. Cum ar putea vidul să comporte faze?

Decît în lumea mirajelor de tot soiul care este viața socială se întîmplă multe minuni.

Așa dar dreapta romînească a traversat mai multe faze.

Prima a fost imitația pură, pe baza simplului fapt că, la un moment dat, dreapta ajunsese a fi „la modă" într'o anumită parte din Europa.

A urmat apoi încercarea înjghebării unei ideologii proprii. S'au propus două formule: „Stat totalitar" și „Stat corporatist". Dar repede s'a observat că „tot" și „total", și „totalitar", și „totalitaritate", și „totalitarism" și oricît s'ar lungi cuvîntul, înseamnă în fond ceva foarte vechiu și banal; înseamnă naționalism încuiat, șovinism exclusivist. Cît despre corporatism, s'a putut ușor constata că partidele de stînga întotdeauna au fost „corporatiste", cerînd principiul acesta profesional cînd ca un simplu corectiv (stînga moderată) cînd ca bază de regim (socialiștii).

S'a trecut atunci la faza treia; s'a căutat a se compensa eșecul ideologic cu succese obținute printr'o simbolică teatrală. Este epoca uniformelor, a cămeșilor verzi, albastre sau brune. Desigur nu se poate contesta oarecare izbândă în această privință. Ideea cămeșilor a fost bine primită, căci țăranul realiza pe această cale un deziderat important — mai ales în regiunile sărace. Se vedea deodată împroprietărit cu o cămașă. Decît, prin aceasta, caracterul ideal simbolic dispărea. Cămașa, revenită la sensul propriu, și-l pierdea pe cel figurat. Ceeace nu înseamnă că culoarea cămeșii nu-și avea și ea importanța ei. Căci, spre deosebire de cămașa albă, cămașa colorată duce mai bine la tăvăleală și suportă superior ale timpului reparabile sau ireparabile ultragii. In fond, cămașa cea mai politică este tot cea neagră, care dă un aspect demn indiferent de orice considerațiune temporală.

Și a trecut și asta; și „dreapta" a intrat atunci în faza patra, aceea a calomniilor zvîrlite împotriva partidelor de ordine și oamenilor politici care, prin destoinicia și cinstea lor, păreau periculoși pentru nouile curente. Intr'o privință, faza aceasta e cea mai hidă din toate și cea mai demoralizantă. Am asistat cum se înjghebau, din senin, sisteme de orori, deplin scornite, cu care se căuta a se mînji cutare om politic. Am asistat cum acele cîteva încercări de apărare prin justiție ale calomniaților se loveau de o metodică pasivitate a instituțiilor de Stat destinate tocmai să redreseze aceste infamante conduite. Am asistat apoi la renunțarea dezolată a victimelor. Pasivitatea tribunalelor a contagiat pe cei lezați, care s'au resemnat a primi fără să crîcnească valul de gunoaie pe care ultimul mic gazetăraș binevoia să-l arunce asupra unei lungi vieți de onestitate. Și în momentul cînd codul penal cel nou întărea sancțiunile împotriva defaimațiunii și ponegririi, paralizia generală a justiției își continua liniștit mersul înainte.

Decît, lucru curios. Această încercare sistematică de a mistifica opinia publică, al cărui succes în ce privește demoralizarea și dezolarea a fost — cum spuneam — deplin, a eșuat totuși în scopurile ei directe. Qui abundant nocent. Exagerările acestei prese de scandal-cu-ori-ce-preț n'au întîrziat a deveni suspecte. Bunul simț al populației a mirosit minciuna. Și pînă la urmă nimeni nu mai lua drept bani-buni moneda cea măsluită a calomniatorilor.

Atunci dreapta a trebuit iarăși să mai inventeze ceva. Și astfel a intrat ea în faza cincea — deocamdată (și sperăm) ultima. Este faza promisiunilor fanteziste. S'au dus acești eroi în regiunile cela mai mizere din țară și, șantajînd sărăcia, au început a făgădui lucrurile cele mai abracadabrante. Au mers din sat în sat cu lozinci absurde (și irealizabile, ca de pildă „omul și pogonul" — care e o aberație technică, o familie neavând ce să facă cu un pogon sau chiar cu un hectar). S'au promis acolo păduri care nu există și s'a agitat ideea împărțirei tuturor soiurilor de bunuri, pe baza unui comunism exact identic cu acela pe care acești onești luptători îl combăteau cu atîta străşnicie.

Acțiunea dreptei a intrat în faza „demagogiei totalitare". Și aci nu mai putem surîde, ca la celelalte faze. O asemenea campanie de promisiuni utopice și perspective deșănțate di-

namitează terenul și deschide calea revoluției. Pe de altă parte, dreapta, în această privință, handicapează stînga. Căci dreapta nu se teme de revoluție, ca una ce, neavînd nimic, nu poate avea nimic de pierdut. In aceste condiții, propaganda demagogică constitue o primejdie care poate duce la o explozie a întregei acestei nefericite țări.

RECENZII

CEZAR PETRESCU: 1907., ed. Cugetarea, 1937.

Există două metode în arta romanului. Ca să alegem două nume (am fi putut alege și altele), am zice că există o metodă Anatole France și o metodă Balzac. Cel dintăiu scria rar, și nu dedea drumul decît la opere îndelung peptănate, cu toate piesele ajustate migălos și șlefuite. Celălalt încerca tot timpul, se descurca pe drum, și, dacă nu-i plăcea, se despăgubea încercînd, mai departe, altceva. Din cînd în cînd, din acest elan uraganic, eșea o capodoperă de un suflu majestuos.

Cezar Petrescu intră mai degrabă în familia Balzac decît în categoria France. Ceia ce izbește în cărțile sale e cantitatea enormă de lucruri pe care le are de spus. Simțim că e silit să procedeze nu pălind ani întregi deasupra planului lucrării, ci pornind la drum, cu o vagă schemă de plan în cap. Marta Bibescu îmi spunea odată: „Nu există mai multe feluri de a scrie, ci doar unul singur: ei o foae de hîrtie, un toc și începi". Doamna Bibescu se înșela, desigur. Mai există și alte procedee. Dar acela al descurcării „chemin faisant" este, fără îndoială unul din cele mai importante.

Romanele lui Cezar Petrescu sînt pline și de fapte și de personagii. Romanul său ultim: **1907** ne prezintă figurile cele mai diverse, luate din toate etajele așezării sociale, din toate categoriile caracterologice, din toate perioadele vîrstei. Un țăran, un filfison, un boer plin de morgă, un mitocan emfatic, un ovreiu parvenit și obraznic, un student socialist, o coanămare autoritară și inteligentă, un self-made-mane serios și lucid, apoi, cîteva figuri, dinadins șterse, de femei *caracteristic oarecari*, apoi — adică *mai ales*, un tînăr adolescent, de 16 ani, cu tot potopul de gînduri contradictorii, unele profunde

altele frivole, amestec de seriozitate, și secăturlîc, de suave entuziasme și găunos snobism.

Personajele lui Cezar Petrescu trăesc. Ele nu-s numai simple indicații tipologice, cu viața lor întreagă sprijinită pe vîrful subțire al unei anecdote nostime sau al unei replici caracteristice. Personajele aici sînt hrănite cu fapte multe și atitudini repetate. Figurile sînt — cum se zice — „elaborate" — în cel mai deplin înțeles al cuvîntului.

Dorim ca aprecierile laudative din această recenzie să fie considerate ca o pură și simplă constatare de adevăr. Tocmai de aceia ne silim a fi cît mai exigenți cu putință semnalând și ceia ce displace în noul roman. Și se întîmplă ca aceste imperfecții să fie toate fără prea mare importanță.

De pildă neglijențe stilistice ca: „fireștile orînduiri ale naturii".

Nu se poate. *Firesc* și *natural* sînt exact sinonime; nu se poate zice orînduirile naturale ale naturii.

De asemenea nu se pot contopi (de cît în scop intenționat humoristic) două metafore. De exemplu: se zice „odoare" — la figurat pentru copii; se zice „feciori de bani-gata", tot la figurat, și tot despre copii. Dar, Dumnezeule, nu se poate zice „odoare de bani gata". (Se poate zice „mon petit bonhomme de chemin"; se poate zice „le chemin de la croix"; dar nu se poate fuziona și zice„mon petit bonhomme de chemin de croix").

Sau, alteori, autorul făcînd pe niște personaje din protipendada culturală a epocii să vorbească franțuzește, pune pe unul să zică „il nous a faussé la compagnie". In franțuzește se spune „fauser compagnie", și nu „la compagnie". Și nici nu se poate atribui greșeala de franceză personajului, căci atunci am cădea într'o eroare de psihologie, adică în ceva mult mai grav. Și chiar de n'ar fi eroare de psihologie, pentru asemenea lucruri trebue ca autorul să indice prin ceva că a făcut înadins.

Alt gen de mici scăpări de vedere: mici fapte materialmente imposibile. De pildă eroul — un licean — este pus să facă niște cheltueli, de sigur, psihologicește caracteristice, dar care necesitau niște fonduri cam de trei ori cît sumele de bani de care dispunea el (și care sume fuseseră

deja dilatate pînă la limită, printr'o avalanșă de daruri din partea tuturor rudelor).

O altă eroare este aceia de a face să intervină la un moment dat un personaj istoricește real, și anume Barbu Ștefănescu Delavrancea. Amestecul planurilor diferitede realități diferite este foarte dăunător esteticește. Dar asta se produc numai mai odată și scurt.

O altă eroare este aceia de a atribui unui personaj, existent istoricește, pe baza reputației lui de om de spirit, vorbe de duh care în realitate sunt de un haz dubios. De pildă Carp este presupus a fi botezat pe un politician anume Dincă și care se amesteca în toate: „Dinque de la Mirandole". Asta dă o idee dacă nu eronată dar în cel mai bun caz imperfectă despre omul foarte spiritual care era Conu Petrache Carp. Și chiar dacă realmente Carp ar fi făcut acest destul de eftin calambur, romancierul trebuia să-i ignoreze selectînd „bon-mots"-uri adevărat caracteristice, deci tocmai pe acele excepțional de spirituale.

Dar, cum am mai spus — semnalez aceste mici cusururi tocmai pentru a arăta cît sînt ele de mici. E limpede că ele nu afectează opera în temeliile ei, și că-s doar simple neglijențe — neglijențe oaricum balzaciene sau tolstoiene, căci,— nu mă sfiesc a o spune — d. Cezar Petrescu aparține în mod evident acestei familii de scriitori, care cunună armonios „creația" cu „analiza"; care reușește deopotrivă în așezarea, pe picioare solide, a unor personaje multe și halucinante de realitate, și în scotocirea psihologică în profunzime. La care se mai adaogă și o agreabilă delicatețǎ în pasajele unde obiectul însuși de descris este delicatețea sufletească, timiditatea, modestia, decența și alte stări de suflet cenușii ce-s totdeauna foarte anevoe de redat.

Ne propunem să revenim asupra acestui roman, atunci cînd vor apărea și celelalte două romane cu care „1907" formează o trilogie.

Deocamdată ne mărginim, în prezenta recenzie, să atragem atenția că 1907 este una din cărțile d-lui Cezar Petrescu care ne-a plăcut poate cel mai mult. O viață intensă și multiplă se găsește întrînsa, ca într'un bun roman englezesc. Fără să mai vorbim de valoarea poetică particulară a acelui

început de veac, epoca 1900—1914, care devine din ce în ce mai interesantă şi mai tulburătoare, şi pe care d. Cezar Petrescu a ştiut-o zugrăvi în toată complexitatea ei.

S.

N. IORGA: Oameni care au fost. Fund. reg.

Geniul — a spus Bacon — este o lungă răbdare. Formula se aplică de două ori operii d-lui Iorga. Pentru că geniul său este făcut 50% din răbdarea noastră şi alte 50% dintr'un fel foarte particular de răbdare, personală dumisale, şi despre care vom avea a ne ocupa mai jos. Este caracteristic cum opera culturaliceşte cea mai pozitivă a d-lui Iorga o reprezintă excelentele d-sale portrete de „oameni care au fost". Pentru a deveni genial, d. Iorga aşteaptă cu o lăudabilă răbdare ca oamenii să treacă pe lumea cealaltă. Frumuseţea literară a necrologului este atunci justul preţ al aşteptării recompensate.

Moartea oamenilor în genere şi a oamenilor de cultură în deosebi este excitantul prin excelenţă al remarcabilului său talent. Faptul e de alminteri perfect explicabil. Orice defunct este, în sănătoasa limbă a biologiei, un concurent mai puţin, un eventual detractor în minus, un necuviincios posibil care devine miraculos imposibil.

In al doilea rând, lăudarea unui decedat nu leagă aşa cum ar angaja elogierea unui om în viaţă. Faţă de un mort nu ai ocazia să trebuiască a-ţi schimba părerea. Defuncţii au această calitate că nu-ţi pot plăti cu ingratitudine bunele cuvinte ce le-ai avut pentru dînşii, nici cere pe urmă altele, ca pe un drept în numele nu ştiu cărui principiu de consecuenţă.

In al treilea rînd, decesul altuia comunică o legitimă euforie din pricina constatării că el a terminat, în timp ce noi mergem, zdraveni şi teferi, înainte. Un om cu simţul nuanţelor nu poate să nu distingă această dualitate de situaţii. Şi o firească bucurie îl va cuprinde.

Să nu se creadă însă că la d. Iorga bucuria necrofilă întunecă judecata. Chiar atunci cînd zugrăveşte pe un decedat recent, d-sa tot ştie găsi accente de mustrare şi de nemulţumire. Cîteodată direct împotriva mortului, alteori împotriva

zecilor de vii care s'au purtat, odinioară, urît cu „omul care a fost". Astfel, dela un banal discurs funebru, d-sa se înalţă pe nesimţite la un vast rechizitoriu împotriva unei populaţii întregi de necuviincioşi, ca şi cînd în cavalerismul său gata oricînd de a-şi asuma cauza altora, d. Iorga a început să învectiveze pe cei rămaşi în viaţă cu aceeaşi generoasă violenţă pe care ar pune-o în răzbunarea unor injurii suferite personal de d-sa.

S.

ALFRED SAVELLE: „Spania 1937", Cultura Poporului, 1937

Publicul românesc trebue să fi băgat de seamă că informaţiile care ne vin din Spania sînt toate favorabile uneia singure dintre cele două tabere în luptă. Lucrul acesta merge atîta de departe, încît ajungi să te întrebi cum se face că, după atîtea uriaşe succese neîntrerupte, ambii beligeranţi se mai găsesc încă pe teritoriul spaniol.

Răspunsul pe care mai toţi cititorii l-au dat de mult este că ştirile pe care le găsesc în ziare şi la radio sînt departe de a fi obiective şi mai ales complete fie într'un sens fie în cellalt. Tot ce e în avantajul „inamicului" — fie stîng fie drept — este trecut cu vederea sau dezminţit.

Dar operaţiile continuă, nestînjenite de ideile false care se pot răspîndi într'o ţară depărtată cum este a noastră. Şi cum situaţia este destul de serioasă pentru a interesa pe toată lumea, publicul romînesc începe să fie nemulţumit de întunerecul în care este cu voinţă lăsat.

De aceea socotim că este foarte bine că s'a tradus în romîneşte cartea d-lui Alfred Savelle, intitulată *Spania 1937*. Autorul cunoaşte perfect împrejurările din Spania, cauzele şi dedesubturile rebeliunii, precum şi faptele de arme care li-au urmat pînă azi.

Cine citeşte această carte va găsi explicaţia multor amănunte care pînă acum, în lipsă de informaţii obiective, i s'au părut inexplicabile. De asemenea îşi va putea forma o idee despre felul în care se va termina groaznicul măcel.

Dela „Colibe blestemate", romanul lui Blasco Ibanez, pînă la „Pămînturi împărţite", romanul apărut acum doi ani, al

lui Arconada, se situează o epocă decisivă în evoluţia socială a poporului Spaniol. Diferenţa de timp dintre cele două cărţi nu e decît de cîteva decenii. (Ar fi putut însă fi mai puţin: în 1931 să fi fost scrisă prima, iar în 1932 cealaltă). In acest scurt răstimp identitatea socială a Spaniei a suferit un important reviriment. Din ţară cu sistem de guvernare feodală, devine o naţiune progresistă, republicană, aproiindu-ca formă de Stat de vecina ei Franţa. Paradoxul de a fi rămas o ţară de un tip semi medieval, contimporană totuşi cu regiuni de avansată conformaţie socială, se datora anihilării, timp de un secol, a oricărei vieţi politice pentru populaţia spaniolă. Slaba dezvoltare a industriei şi comerţului, existînd totuşi din belşug posibilităţi pentru acestea, raporturile autocrate dintre ţărănime şi proprietarii funciari. menţinea mai departe situaţia. Despre Spania lumea ştia doar că are dansuri cu castagnete, curse de tauri şi un mare trecut artistic păstrat prin muzee, monumente şi catedrale. Despre viaţa masselor largi nimic nu transpira. Singura mărturie mai notorie a fost cartea lui Blasco Ibanez.

In 1931 însă situaţia se schimbă. La alegerile din toamna acelui an, din cei 472 deputaţi ai Cortesilor, 471 erau republicani şi gata să treacă la marile reforme sociale. O nouă Constituţie intră în vigoare. Problema vitală — aceia a reformei agrare — este luată în consideraţie. Un pas uriaş e făcut, dela Blasco Ibanez la Arconada. Aşa a mers pînă în Iunie 1936, cînd s'a produs insurecţia generalului rebel Franco. Şi deatunci întreaga Spanie sîngeră.

Progresul istoric ce părea să se facă lent şi fără perturbări grave, capătă faţa oribilă a războiului civil la început şi a acelui propriu zis de azi.

Cartea lui Alfred Savelle. care a apărut în librăriile romîneşti, este o expunere substanţială şi stufos documentată a evenimentelor (în Anexele dela sfîrşitul volumului găsim lucruri întîmplate în cursul lunii Mai) nu numai a evenimentelor redate arid ca într'un proces verbal, ci şi a cauzelor determinante, a caracterului lor, a ambianţei în care s'au produs, toate pe linia desfăşurării lor cronologice.

După o scurtă prezentare istorică a trecutului spaniol, autorul trece la anul crucial 1931, expune sistematic schimbările şi consecinţele lor, nu neglijează nici vestigiile mereu active ale celor debarcaţi dela privilegiile lor absolutiste; enumără faptele obiectiv, fără a lua vreo atitudine de partizan înflăcărat ci încercînd cu ponderaţie o analiză precisă bazată pe documente şi informaţii materiale.

Intervenţia notorie a armatelor străine nu este nici ea neglijată dîndu-i-se locul şi importanţa cuvenite.

Intenţiile imperialiste sunt relevate cu toate procedeele şi manevrele lor; sunt apoi analizate toate ipocritele dezminţiri, şi deasemeni toate diversiunile.

Primejdia comunistă, fantoma cea mai de preţ a celor interesaţi este şi ea arătată în realitatea ei, care nu este foarte consistentă.

Consecinţele şi intervenţiile europene, perturbarea politicei internaţionale sunt arătate cu acelaş ton de obiectivitate şi fără parti-pris.

Partea doua a cărţii se ocupă cu latura militară şi strategică a războiului. Raportul de forţe dintre cele două tabere este considerat în evoluţia lui evidenţiindu-se luptele mai principale, acţiunea de cucerire, technica războiului dus, etc. Această parte a cărţii va interesa îndeosebi, căci va interesa de opotrivă pe simpatizanţii ambelor tabere de beligeranţi.

Cartea d-lui Savelle un este opera unui autor care şi-a permis să dea o viziune proprie evenimentului. Este mai curînd o compilare de fapte şi mărturii în vederea unei expuneri cît mai precis confirmată de diverse surse de documentare asupra situaţiei. Astfel găsim în decursul cărţii o sumedenie de citate cari degajă pe autor de orice răspundere personală (carte albă a situaţiei obiective, am spune). Dar tocmai prin aceasta ea devine cu atît mai interesantă şi mai completă. Acel care vrea să aibă adunate la un loc evenimentele din Spania, va găsi un material precis şi foarte îngrijit în cartea d-lui Alfred Savelle.

A. G. G. D.

B. FONDAINE (FUNDOIANU): Titanic, 1937.

Revista noastră nu recenziază decât cărţi româneşti (despre cele străine se ocupă în studii sau cronici, când aseme-

nea cărți merită o asemenea atențiune). Totuşi, recenzia de față nu este o excepție dela regulă pentru bunul motiv că Benjamin Fondane autorul volumului de versuri intitulat sugestiv „Titanic", este poetul român B. Fundoianu care a plecat de lângă noi de puțină vreme, câțiva ani după război. Această plecare însă nu a fost decât o simplă mutare a ființei lui fizice pe alt meridian. O simplă deplasare dintr'un loc de unde o dureroasă nostalgie îl va duce pe drumul veşnic şi imens dinlăuntrul său.

In volumul de versuri romîneşti „Privelişti" ochiul poetului a surprins dantelele peisagiului sfâşiat cu degetele lui, seara. De pe atunci se remarca, în toată personalitatea şi viziunea lui, cât era de împrejurată cu elementele poetice ale ambianței, ancore abstracte ce-l țineau prins de nămolul de aur al spațiului.

— *Je vais inaugurer ma seconde année et mon second voyage parmi les hommes neufs, le voyage d'un homme assis mais qui regarde encore à travers les fenêtres...*

In Ulisse, primul său volum de versuri în franţuzeşte, poetul e tot pe drumuri. Pe un drum din acele care nu te lasă să ajungi nicăeri, care nu-ți precizează o țintă fiindcă umbra ta a rămas pe punctul inițial, legată ca un palmier care se îndoaie dar nu se rupe. De aci pribegia devine cu atât mai impresionantă, mai dureroasă şi aduce accente duse pe lira cântărețului, sunete aspre cari devin iarăşi moi, flexibile, evocătoare şi pornite parcă din cavernele rămase în ființa lui profundă. Pasul călătorului trezeşte ori pe uude calcă o rezonanță din trecut, îmbrăcată mereu cu alte brocarte şi stofe scumpe, țesute între timp.

„Titanic" este al doilea voiaj. Impresurat de aceleaşi simțiminte, obsedat de aceleaşi fantome din trecut, fantome ce-i apar dinainte şi cari se vor orândui înapoia lui ca să-l turmenteze în viitor. Fondane rămâne astfel un poet autentic prin destinul lui.

Assis sur les tropiques ou sur les pôles froids
qu'est-ce qu'un homme après tout?
Quelqu'un qui a peur et qui crâne
qui aime la folie et qui jeune,

moitié réel moitié fictif,
qui souffre du foie et du songe,
qui aime ses dieux et les mange
et dont le coeur durcit comme un morceau de pain...

St. R.

I. PETROVICI: *Viața şi Opera lui Kant* (ed. Casa şcoalelor)

Publicul romînesc cultivat cunoaşte de multă vreme pe acest conştiincios şi talentat filozof care în fiecare an aduce cetitorului produsul investigațiunilor şi cugetărilor sale. Cărțile acestui gînditor nu-s cărți de popularizare. Sunt totdeauna studii aprofundate, destinate în primul rînd specialiştilor. Doar faptul că-s scrise cu claritate şi cu o deosebită strălucire stilistică le face accesibile vulgului „ca şi cînd ar fi" nişte opere de vulgarizare. Dar nu trebue să luăm drept cauză, şi încă pejorativă, simpla coincidență a unor avantagii suplimentare.

De data aceasta, profesorul de la Universitatea din Iaşi a atacat o figură centrală, pe aceea alui Immanul Kant, filozoful care „a împins cu mult înainte gîndirea omenească din locul unde o lăsaseră cei mai mari predecesori, cîştigînd însă poziții prea avansate" ceeace „a lovit de oarecare sterilitate sforțările urmaşilor săi. Gînditorul care a dus aşa de departe cugetarea omenească este tot acela care, după isbînda lui glorioasă, a înțepenit pentru multă vreme evoluția filozofică ulterioară". Decît, adaogă d. Petrovici, o asemenea nenorocire „constitue totodată pentru Kant măreția şi slava lui unică".

Lucrarea d-lui Petrovici conține, pe lîngă biografia filozofului, o analiză, bucată cu bucată, a operii acestuia, operă enciclopedică, unde toate disciplinele cunoscute în acea vreme de spiritul uman au fost fecundate de geniul profesorului dela Königsberg. E de prisos să spunem cu cîtă limpezime şi cu cîtă artă pedagogică diferitele piese ale sistemului (teoria cunoaşterii, morala, sociologia, estetica) sunt demontate şi explicate. Monografia d-lui Petrovici reprezintă cu siguranță una din cele mai comode şi folositoare inițieri în filo-

zofia kantiană. Vrem însă aci să atragem atenția asupra părții nu expozitive, ci apreciative.

D. Petrovici recunoaște că în opera lui Kant există contradicții și incompatibilități de concluziuni. Dar nu se grăbește, ca alți comentatori ispitiți de gloria de a critica și a mustra un titan de talia acestuia, să triumfe, bèat, de asemenea descoperiri desconsiderătoare. D. Petrovici interpretează altfel nepotrivirile doctrinare la Kant, căutînd — și găsind — ceeace am putea numi „calitatea cusurului", calitatea pozitivă care a atras inconvenientul. Și aceste calități — căci sunt două — sunt multeralitatea sistemului, combinată cu o bună-credință, cu o onestitate profesională rară care-l împingea pe Kant „să-și consemneze exact reflecțiunile, chiar dacă deocamdată nu se legau prea bine între ele".

„Juxtapunerea unor idei nu îndestul armonizate este — adaogă d. Petrovici — vestigiul unui electism care nu s'a topit peste tot într'o sinteză perfectă. Filozofia lui Kant, care unifică atîtea concepții diverse subsumîndu-le unui punct de vedere inedit, a putut scăpa, pe ici pe colo, idei heterogene și opuse".

Originalitatea de ansamblu a operii kantiene este amestecul de invenție și bun simț mijlociu. Deobiceiu, calea de mijloc, observă d. Petrovici, duce la un „eclectism ieften și nesatisfăcător". Pe dealtă parte, originalitatea lunecă ușor pe puntea pozițiilor extremiste, luînd drumul „într'o parte și cheltuindu-se în fosforescențe paradoxale". Immanuel Kant are privilegiul de a cumula avantajele ambelor situații; el este „un exemplu excepțional de structură spirituală la care aplecarea puternică pe o linie *mediană* este întovărășită de originalitate și strălucire, iar bunul simț echilibrat se asociază cu o putere de invenție uimitoare".

S.

I. PETROVICI: Schopenhauer (Bibl. pentru toți).

Calitățile de scriitor și istoriograf de care vorbeam mai sus își găsesc un cîmp și mai slobod de manifestare în monografia despre Schopenhauer. Căci aci eroul este nu numai autorul unui sistem filozofic puternic și viabil, dar și stăpînul unui splendid talent literar. Astfel d. Petrovici se găsește în fața unui subiect cu totul potrivit resurselor sale de patetic abstract și de prezentare lirică a ideilor.

S.

ROMULUS CIOFLEC: „VIRTEJUL" Roman, edit. „Adevărul"

Lumea satelor ardelenești din această carte a D-lui Romulus Cioflec, nu este nici idilică, nici pitorească. Intrăm cu romanul său printre oamenii aspri și brutali încrustați în haine de pămînt cu care îi îmbracă ogorul, bătuți de vînturi năvalnice care-i mînă pînă îi prinde vîrtejul patimilor și al întîmplărilor. Din primele pagini se creiază o intensă atmosferă dramatică, care însă nu poate exista de cât în lumea satului, în societatea țărănească, cu elementele ei, ce nu pot fi transformate în altă atmosferă. Ea are caracterul unei certe surde care clocotește pe înfundate în patimi sălbatice și neînfrânate, ce nu se pot descărca în cuvinte, ci izbucnește „în fapte", în pradăciuni, incendieri, cultivând infracțiunea supt toate formele ei.

Personagiile romanului sunt toți țărani, oamenii legați de pămînt și apropiați de origina lor, în afară de societatea burgheză dr azi, dar în care această societate caută să-și trimită influențele prin toate spărturile vieții sătești, producând turburări în acest mediu îngust până ce marea spărtură a războiului provoacă vîrtejul în care viața satului este luată cu totul. Diferențiarea în viața de până atunci uniformă și stagnantă a satului, începe cu plecarea lui Căuș, eroul romanului, la militărie. Plecând din sat „se socotea ca și stăpân pe jumătate din pământ, în care intra și locul lângă casa părintească, cel cu mormîntul mamei, unde plănuia să-și ridice mai târziu casa și să fie — în valea Tîrnei — casa lui cu mormîntul"... Acolo își lăsa el și alte comori: „o frăție" cu Ghiță Haidamai și o dragoste, „de care mai atîrnau și trei jugăre la socoteală", jugăre ce trebuiau să-i vie când o lua-o pe Măriuța de nevastă... Cel întâi lucru pe care-l află cătana Mitrea Căușu la militărie, a fost că era „mic de tot

la cazarmă", cel ce fusese, dimpreună cu Haidamai, cineva de temut la Tîrna... In lipsa lui din sat apoi, taică-său îi înstrăinase o parte de pământ, coborându-l dintre fruntaşi la mijlocii, iar preotul pusese ochii şi pe jugărul cu mormîntul... Prin însurătoarea cu Lința (căci Măriuța îl părăsise şi se măritase cu altul), „cele trei jugăre se desprinseră şi ele din socoteala lui Căuş, căci Lința era „fără cuță". Cei doi fârtați Mitrea Căuş şi Ghiță Haidamai, îşi puseră nădejdea în munca lor cu brațele... dar toate încercările lor desperate de a-şi agonisi ceva pe calea aceasta, nu izbutiră — Toate au dus la încheerea că „nici birăit şi nici negoț, aşa dar nici contrabandă şi nici cooperativă fără creițari şi fără legături nu se poate". Iar din vorba lui Ghiță „care le vedea toate cu mintea lui neastâmpărată", ca şi din acea a lui Mitrea, care le simtea mai mult cu inima, se turbura şi se mistuia „se oglindeşte viu şi colorat, prefacerea înceată dar singură a vieții satului, în care pătrunde otrava oraşului şi a capitalismului". Nu pământul îi ține în căutare, ci mai mult negustoriile astea care-i saltă pe toți de parcă prind banul din fugă", observă Haidamai. Foarte interesantă ca prefacere supt influența spiritului vremei este personalitatea preotului Cornel Brânduşa şi rolul său în formarea şi ridicarea unei clase noi de fruntaşi ai satului, care nu mai lucrau la sapă ori la coasă, ci se dădeau ori se prefăceau că se dedau la un negoț pe care preotul îi consfințea prin mânuirea cădelniței în biserică. Partea cea mai bună din romanul D-lui Romulus Cioflec mi se pare a fi în paginile în care analizează cu trăsături de gravor cu un ales meşteşug şi o subtilitate în felul celei țărăneşti, prefacerile din viața satului sub influența vremurilor noi ale capitalismului şi „ale capitalului speculativ", după expresia părintelui Brânduşa. Sunt aceste pagini o ilustrare de mare valoare artistică şi adevăr social a istoriei satului din preajma războiului: descompunerea valorilor morale tradiționale în viața țăranului, care duce la crearea unei clase noi de exploatatori la sate, duce şi la o regresiune spre morala de hoardă şi prădăciune medievală a sufletului țărănesc, care până atunci se putea considera în posesiunea unei culturi de un grad destul de înaintat. Ințelesul moral al noilor moravuri sociale, aşa cum se înfiripau sub ochii celor doi fârtați, în Tîrna. se traduce prin hotărârea lor de a întreprinde şi ei „un fel de negoț" care să fie echivalentul acestuia şi care, în definitiv, era aşa zisul negoț cu cai... — „Ne înghite iadu, Ghiță,..." — „Ne-om duce după ăilalți Mitre... „Asta nu-i păcat ca oricare altul"... — şi Mitrea cătă lung la el. — „Ca toate, Mitre. Nu mă judeca cu ochii... Unde so'r duce alde Bordeanu şi Fătuleț, alde Iordache şi Fulea şi domnu notar, ne-am duce şi noi"... Infiriparea „negoțului", tot acel compromis plin de tăcută şiretenie, toată aventura plină de fiorii riscului şi de ațîțarea înfruntării primejdiei cîntată de amintirea doinelor haiduceşti, belşugul care pătrunde încet în colibele sărace, încălzind viața femeilor şi a copiilor, dar înmuind tot mai mult conştiința şi tocind frica şi prevederea prin obiceiu, toate aceste sunt minunat alcătuite, dense de acțiune, de emoții şi interes. Mitrea e prins asupra faptului. — Hoții de cai sunt arestați, judecați şi condamnați. Mitrea Căuş zace la închisoare. Dar... izbucneşte războiul.

Marele merit al romanului d-lui R. Cioflec este accentul adevărat din toate reacțiile satului şi ale sufletului țărănesc la contactul cu lumea nouă care pătrunde în vatra sa, fie în timp de pace sau năpădeşte în timp de războiu. De aceia ajunşi la jumătatea cărții cu începerea războiului, avem puțină părere de rău că evenimentele covârşitoare ale războiului, nu ne dau răgaz să ținem un contact mai îndelungat cu felul în care se prefac sufletele după diferitele sale momente, Impresiile plecării ațîțarea, înduioşarea, entuziasmul în care se amestecă facticele şi realul, ruperea sufletelor celor plecați din sat, treptat cu coborârea în câmpie şi cu schimbarea în felul în care erau tratați cu cât se depărtau şi intrau în împărăția războiului. Țăranii în foc şi luptă, „cu chipurile de nerecunoscut, sosite parcă de departe, groaznice, după ceva în căutare"... Spitalul în care se întâlnesc cei doi fârtați, toate trec într'o desfăşurare în goană a unui plan pe ecran. Grozave sunt clipele întoarcerei lui Mitrea în vatra satului, la vatra lui, minunate clipele întâlnirii cu Ghiță... Dar toată partea dela sfârşitul romanului, care ar fi putut fi o încheere de o alură demnă de epoca desfăşurată este prea deasă de evenimente şi prea strânsă pentru ca să răspundă la nevoia

analizei și a sintezei, pe care o cere felul cum s'a pus, și s'a tratat problema dela început și s'a desfășurat acțiunea până aici. Mai ales e prea restrânsă partea dela urmă pentru nevoia noastră sufletească de a prinde cu senzibilitatea toate momentele din legătura eroului cu destinul său. Simți cum unul acceptă destinul și altul se răzvrătește împotriva lui, conflict cu atât mai interesant cu cât e răsfrînt în sufletul și viața elementară dela sat. Trebuia construită puntea între haosul războiului și haosul vremei în care trăim. Adică trebuia o desvoltare a romanului în decursul unei trilogii. Paradoxul e, că, pe când ne indignăm împotriva romanelor sarbede și sărace care apar pe piața literară, imputăm D-lui Romulus Cioflec abundența, ticseala unui material care covîrșește puterea sa de creație și pe acea a noastră de receptivitate.

Aici însă e adevărata artă a D-lui Cioflec. Asemene ne spune prea puțin despre dragoste, dar nici aceasta nu e o vină, cum nu e o vină nici scrisul său dezbrăcat de efecte, simplu și fără nici o artă D-l Cioflec observă și caută întâiu de toate să înțeleagă ca și personajele sale, apoi după ce a înțeles e emoționat și ne comunică și nouă emoția sa. Intr'o zămișlire lentă ese din întunecata existență toată această lume de la țară, violent luminată de focul unui destin aprig.

IZ. S.

T. ARGHEZI: Ce-ai cu mine, vîntule?

(cu figuri de Lucia Demetriade-Bălăcescu)

1937 Cultura Națională

Sunt stropi de supărare ori de înduioșare, mici arțaguri de copil contrariat, bucurii trecătoare și momentan enorme, ca bucuria de copil care se joacă. Lucrurile sunt privite așa, cam dintr'o parte, cam prin ceeace oamenii mari numesc „ punctul de vedere din Sirius". Și sunt privite cu acea seriozitate cumplită și complectă, pe care n'o au decît copii, atît copiii ca să zicem așa „titularii", cît și cei „honoris causa", cum este T. Arghezi.

Bucățele scurte, despre tot ce ne poate trece prin minte.

Poezii în proză, picături de infinit căzute pe urzeala de culoare cenușiu-ștearsă a zilelor de toate zilele.

S.

ION BIBERI: Oameni în Ceață (edit. Ramuri, Craiova).

Cartea d-lui Ion Biberi este o carte ciudată. In ea nu sunt personagii, chiar atunci cînd au un nume și un pronume, ci numai anumite stări sufletești, duse la paroxism, îndărătul cărora crește drama groazei, „l'angoscia" stărilor morbide.

Oameni în Ceață, nu e, desigur, nici roman, nici esseu, nici chiar o culegere de nuvele. E o serie de „momente" distribuite în patru episoade: „Penumbra Vieții", „Robia corpului", „Puterea mitului", „Lumea Visului".

E poate un poem în proză, un poem dramatic al unui „eu", de o reală incoherență, divizat la infinit în el însuși, dar chinuit de o nemărginită sete de a exista ca unul singur.

Astfel în „Penumbra Vieții", „Febra", se realizează stările halucinante ale unui adolescent, care încearcă să-și închege personalitatea, eliberîndu-se de tutela parentală și încercînd a lua contact cu realitatea. Dar nu găsește sprijin nici în stările moi și deslînate ale lumii interioare, nici în realitatea exterioară, care nu-i restituie decît peisagii în culoarea și forma impuse de propriul său psichism.

In „Noapte" avem groaza nebună a descompunerii personalității la un senil, cu toate chinurile omului care presimte izolarea sa prin singurătatea plină de spaimă a omului privit ca unul ce și-a împlinit misiunea, urmînd a fi scos afară din viață, adevărată moarte anticipată.

In „Țipătul" avem disoluția personalității în aura epilepsiei. „Lunecare" e poate cea mai bună bucată din volum. Ea răsfrînge un conflict mai complicat. Drama are mai multe „momente" culminante, conflictul ajuns la paroxism are o dezlegare brutală și cutremurătoare. Intr'un organism ajuns la o „totală sfîrtecare", bogatul, cinicul, destrăbălat și mazochist, care-l întreține pe cel dintâi, introduce, în locul personalității reale, o altă personalitate, creiată de strîmba sa fantezie.

Istovit de foame, îngenuchiat de mizerie, un om bicisnic dar de o reală valoare morală, e silit de propria lui neputință

să joace rolul unui bufon de bîlciu, pentru a-și amuza patronul și pe oaspeții săi, trecînd prin grozave suferințe fizice și morale.

El trebuie să se prezinte drept un prinț rus, care vine „să facă o vizită de digestie" în timpul ospățului nemîncînd nimic, ci numai bînd amestecurile de alcohol cele mai tari. Petrecerea începe numai din clipa în care flămîndul, aproape beat, se repede la chelner pentru a-i zmulge farfuria cu mîncare. Chelnerul se ferește cu îndemînare și la timp, pentru ca nenorocitul să se prăbușească la pămînt, într'o cădere burlescă de clown de circ de bîlciu. Conflictul ajunge la paroxism într'una din aceste scene, petrecută sub ochii unei femei, noua prietenă a patronului „care trona în frumusețea ei impersonală de animal tînăr" la un asemene ospăț. Sub influența alcoholului și a prezenții tinerei femei, eroul povestirii uită masca și rolul ce-și impusese, personalitatea străină pe care o adoptase. „Din existența mea anterioară, desfășurată geometric, măsurat, mărunt și îngrozitor de monoton, țîșnise neașteptat beția eliberării, fiorul dulce al nebuniei, ruperea zăgazurilor", zice povestitorul. Umilința, denunțarea brutală a adevăratei situații față de femeia care se lăsase furată de amăgire și care acum îl strivea cu resentiment sub disprețul său, zăgazurile nu mai putură fi ridicate. Odată cu eliberarea personalității, însă, toate fiarele din peștera adîncă a inconștientului se agitară și năpădiră cu o putere în afară de orice control, de orice frînă. Conflictul, de data aceasta, nu se mai dezleagă printr'o conciliantă evadare înspre lumea visului, ci încheerea fu omorul brutal al hidosului opresor.

„Puterea mitului", a simbolurilor și a idolilor, își ieau obîrșia în intermitențele vieții, în nevoia de a umplea golurile din viața noastră interioară, infinit de divizată în ea însăși. Cînd se risipește iluzia mitului și se dărîmă idolii, individul se trage în el însuși întorcîndu-se spre trecut. Dar ce se poate construi în haosul ale cărui margini se destramă în discontinuitatea timpului și al cărui început e neființa, al cărui sfîrșit e moartea, absența veșnică? Doar o „Lume din vis", care să-i îngăduie evadarea, să-i împrumute cadrul ei fragil și iluzoriu pentru o destindere trecătoare, o sintetizare

simulată ca aceea din „Regăsire" în care, personalitatea „făcută praf" în urma „șocului" dintr'un proces, nu se mai poate reconstitui complect în nici un fel de condiție de viață. Grupul care a scăpat de sub controlul mitului și s'a desprins de sub stăpînirea idolului, nu poate găsi altă încheere de cît demența, distrugerea finală a supremației genului omenesc. „Animalele prolifice domină", „fuga generală", „panica oarbă", „în fața invaziei irezistibile a elementarului și animalicului", sfîrșitul grozav al filmului. „Lucruri care vor să vie".

D-l Ion Biberi a scris o carte nu numai ciudată, cum am spus la început, dar și extrem de interesantă. Pretutindeni atmosfera densă și puternică care se cuvine unei asemenea lumi, o măreție tragică în această brutală împingere a limitelor vieții sufletești, dincolo de rațiune și de conștiință. Nicăieri în literatura noastră și foarte rar în literaturile străine, ni se impune senzibilității noastre mai pătrunzător, mai halucinant, simțimîntul singurătății omenești, profunda, iremediabila singurătate a omului chiar cînd face parte dintr'un grup sau mai ales cînd face parte din grup. Niciodată nu am văzut mai deslușit profunda mizerie morală cu care se tîrăște omul în odioasa încetineală a cotidianului și nu s'a accentuat mai cu tărie binefăcătoarea nevoie de a evada în vis, de a ne smulge din noi și din monotonia iremediabilă a existenții, pentru a trece pragul dincolo...

Mărturisesc că aș fi vrut să termin cartea cu bucata „Călătorul", care mi-a adus în suflet un rece vînt de fatalitate a destinului, ca acel al Infernului lui Dante.

Nu putem reproșa d-lui Biberi că nu ne-a dat un roman cu bogatul material pe care-l posedă. Nimic însă nu ne poate împedica de „a visa" că ne vom „evada" odată și odată din golul lugubru al literaturii noastre celei de toate zilele, pe „înălțimile urlătoare" sau în pîntecul pămîntului, în noul infern al lumii, sub călăuza autorului „Oamenilor din ceață". In așteptare, ne putem bucura la gîndul că vom citi (poate în curînd) cele ce va scrie despre „Breughel cel ciudat", pe care ni-l vestește printre operele date în editură. Cine ar putea interpreta mai bine viziunea acestui artist, care scrie tainele cele mai nedeslegate ale lumii, cu semnele cele mai pămîntești?

IZ. S.

C. C. GIURESCU: *Istoria Romînilor 1937 Fund. Carol II. vol. II; 2 tomuri. 793 p.*

Este volumul II din lucrarea care a produs atîta sînge rău d-lui Iorga, convins că orice tratat de Istoria Romînilor este o ofensă personală adusă domniei sale. Cetitorii își aduc aminte de polemica dusă acum un an de d. Iorga, discuție în care buna credință fusese, cum zic francezii, „le cadet de ses soucis". Trebue să ne așteptăm acum la o recrudescență de venin. Cu atît mai mult cu cît volumul 3 (noi le numim după aparențele materiale) are un conținut deplin sociologic (ca și ultimile capitole din volumul 2) — și toată lumea știe că d. Iorga consideră că sociologia este pieirea națiunilor, lucrările de Istorie trebuind a fi tratate nu după criterii instituționale obiective, care-s niște lanțuri metodologice agasante, și niște necuviințe, ci tratate așa cum face d-sa, adică „genial", înțelegînd prin asta a merge frumos într'o parte mult-mult-mult pînă cînd te saturi, și, numai după ce ți s'a făcut bine silă de acea direcție, s'o mai iei puțin și pe dincolo. Cadrele rigide, împărțirea în capitole după niște realități scornite de cine știe ce obraznici de sociologi, — acestea nu-s admise de savanții cu adevărat temperament, care socot știința o chestie de elan și în cel mai rău caz de răzbunare împotriva măgarilnr (sălbateci sau domestici).

După ce, în volumul I și în volumul II pînă la pag. 331 d. Giurescu face „istorie istorizantă", ocupîndu-se, cronologic, cu conținutul domniilor pînă la finele acelei a lui Mihai Viteazul, în restul volumului II și în tot volumul III reia materialul studiat pînă atunci în ordine temporală și-l analizează logic, „instituțional". Domnul, titulatura Statului, organizarea administrativă (ceea ce o cuprinde și pe cea financiară cu care se confundă în bună parte, cealaltă parte confundîndu-se cu atribuțiile judecătorești). Remarcabil este capitolul despre civilizația urbană care a existat (sau mai corect care n'a prea existat) în principatele dunărene.

Perioada cuprinsă în nouile două volume este aceea posterioară lui Mircea cel Bătrîn și lui Alexandru cel bun, epoca dacă nu cea mai interesantă, în tot cazul cea mai tipică din Istoria noastră. In acest răstimp se dă lupta între două mari

idei-forțe, între două „serii" ar fi zis Xenopol. Pe de o parte, toate diversele împrejurări care tindeau să facă din țară o negustorie, din guvernare o afacere, din domnie un obiect de vînzare la licitație, din dregătorii un fel de titluri de rentă, din populație o simplă „materie impozabilă". Pe de-altă parte, trecutul, care nu murise încă; un trecut mai decent, cu țărani încă chiaburi și capabili de serviciu de oaste pe cont propriu, cu tot spiritul cavaleresc legat de această independență. Unii voevozi — nu zic mai patrioți, căci așa ceva nu prea există încă pe vremea aceea — dar capabili de a vedea nițel mai departe decît ziua de mîine și rețeta săptămînală a birurilor, capabili de ambiția de a juca un rol în chestiuntle mari de peste graniță, și doritori — nu zic să devină neatîrnați, dar să atîrne de o constelație de suverani mai complexă decît singura Turcie, cu supușenia ei financiară dezagreabilă și moralicește infamantă din pricina deosebirei de religie; unii voevozi, zic, mai isteți (cum Ștefan cel Mare e un exemplu tipic) caută să strîngă la olaltă tot ce era preocupare mai idealistă pentru a ridica importanța principatului său. Intre aceste forțe și cele care trăgeau țările romînești spre structura materialistă de fabrică de impozite, lupta era inegală, și concepția exagerat economică a politicei trebuia să învingă.

Domnia lui Mihai Viteazul este ilustrarea tipică a acestui desnodămînt. Subt el triumfă concepția „Statului-afacere", a condotierismului gen quadrocento. Dacă dăm la o parte amorul literilor și artelor care la noi n'a existat pe acea vreme în mod excesiv, încolo, domnia lui Mihai exprimă fidel concepția Renașterii italiene.

Dar pînă la Mihai, lupta între cele două principii S'a *dat*. Domnia lui Țepeș, a lui Ion Armeanul, a lui Rareș chiar, oglindesc această luptă, singurul aspect care conține puțină reabilitare peste trecutul atît de sumbru moralicește al clasei stăpînitoare din principatele romînești. Iată de ce această perioadă, cuprinsă în cele două noui tomuri ale d-lui Giurescu apărute acum, este poate cea mai dramatică din toată Istoria noastră. Și autorul descrie faptele, atît în curgerea lor cronologică cît și sociologic, grupate în jurul instituțiilor, în chipul cel mai limpede și mai captivant. Fără să mai vorbim

de cantitatea de informații nouă, neexistente în Istoria lui Xenopol, lucrarea utilizată înainte de apariția acelei a d-lui Giurescu (alte sinteze de acest soiu nu se mai scrisese) Capitolele finale se ocupă cu civilizația materială și cu cultura.

Revista noastră își rezervă a analiza în mod mai technic și mai amănunțit această lucrare de mare valoare în momentul când publicarea ei va fi terminată. S.

MIHAIL R. ROLLEA (Tip. „Atheneu" Buc).
Din istoria drepturilor omului

Intr'o broșură de 100 pagini, d. Mihail R. Rollea, evoacă începuturile și activitatea „Ligii drepturilor omului", înființată la noi de G. Costa-Foru.

Evocarea țelurilor și manifestărilor acestei instituții de înaltă ținută civilizatoare, în zilele noastre, e serios resimțită. Intr'un timp în care drepturile omului sunt tot mai atacate și mai nesocotite, cînd inteligența, demnitatea și prestigiul civilizației și al culturii sunt tot mai încălcate, un post al vigilenții, o instituție protestatară care să atragă, de cîte ori se ivește o abatere dela ținuta etică, atenția conștiinței publice, este în mod absolut necesară. In Franța Liga Drepturilor omului e activă și trează.

Broșura d-lui Rollea ne sesizează prin conținutul ei substanțial asupra importanței ce a avut-o instituția de sub auspiciile umanitaristului C. G. Costa-Foru.

R.

1937. — ANUL XXIX Nr. 8—9 AUGUST-SEPTEMVRIE

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU

SUMARUL:

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA: STRADA CLEMENCEAU Nr. 9

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ŞTIINȚĂ ŞI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ŞI C. VIŞOIANU

ANUL XXIX
AUGUST - SEPTEMBRIE 1937

SCHIŢE MICI

TELEGRAMA URGENTA

La ghişeul oficiului poştal e la rînd un băiat de şcoală.

Funcţionara scrie fără grabă într'o condică. Pune sugativa, închide condica, deschide alta. Scrie şi într'asta, pune sugativa, închide. Apoi, pe fila neîncepută a unui chitanţier, numerotează toate chitanţele, de sus pînă jos.

Băiatul aşteaptă.

Lumea, venită în urma lui, aşteaptă.

Funcţionara complectează, în sfîrşit, şi chitanţa băiatului.

— Şaptesprezece lei!

Băiatul întinde o sută.

— N'am vreme să-ţi schimb!

Un domn din mulţime îi dă repede băiatului şaptesprezece lei.

Domnişoara ia banii, îi numără, îi aruncă într'o cutie, Aşează încet şi cu precizie rigla pe chitanţier, rupe chitanţa, aplică ştampila şi înmînează chitanţa băiatului.

Persoana care urmează pune pe masă o telegramă.

— Vă rog, e urgentă!

Funcţionara învălue cu o privire vagă pe cel ce vorbeşte şi întinde mîna spre telegramă.

In acel moment se deschide o uşă din fund şi — în incinta inaccesibilă dindărătul grilajului — intră un tînăr, într'un costum jumătate civil, jumătate militar.

Telegrama rămîne pe masă.

Individul se apropie şi dă domnişoarei dela ghişeu un ghemuţ de aţă *sable*.

— Iaca, ţi-am adus.

Domnişoara ia ghemuţul şi-l cercetează foarte atent. Apoi îi imprimă cu răbdare o serie de mişcări, ca să-i treacă pe dinaintea ochilor diferitele lui meridiene şi să poată prinde toate jocurile de lumină. Se opreşte puţin şi se uită la tînărul care i l-a adus. Şi din nou începe să învîrtă ghemul....

— Păi, nu-i bun, dragă.

— Nu-i bun?

— Nu. E prea închis.

— Da?

— Sigur, e prea închis. Uite!

Şi, cu o mişcare repede, Domnişoara se ridică depe scaun, sprijină piciorul pe marginea lui şi alătură ghemuţul de ciorap.

— Vezi? Așa îmi trebue... nuanța asta.

Individul se dă și el mai aproape, cercetează nuanța ghemului, nuanța ciorapului și, pînă la urmă, declară convins:

— Da, e prea închis... a matale nu-i așa *fonsè*.

Apoi se îndreaptă spre ușa din fund, zicînd:

— Mă duc să-ți caut altul.

Domnișoara se așează pe scaun, zărește telegrama, o ia, o cercetează cîtva timp...

— Nu-i bună! zice, în sfîrșit, rău dispusă.

— Da' ce are? întreabă îngrijorat prezentatorul.

— *Are* că trebue scris întîi *numărul* și pe urmă *numele* străzii.

Apoi ciocănește nervos cu tocul în masă și întreabă:

— Cine-i, mă rog, la rînd? Că n'avem vreme!

POLITICA

Cuconul Costache e în discuție politică cu Sandu.

— Ei, și te-a trimes taică-tău la mine?

Sandu Osoianu e un băețaș de vreo nouă ani, blond-leșietic, cu mutra spăsită. Visul lui e să intre în seminar. Acuma stă foarte cuminte pe un scăunel în fața sobei, cu mîinile pe genuchi. Cînd vorbește, înalță spre interlocutor o privire angelică.

Da, m'o trimes tătăica la mata... cu scrisoarea... că n'are *servici* de astă iarnă...

— Bine, văd eu asta. Dar vorba-i: tătăica e țărănist?

— Nu. Amù, deodată-i liberal.

— Apoi atunci are să fie cam greu, că liberalii vor să se retragă.

— Nu-i nimica — răspunde cu glas dulce și clerical băiatul — că tătăica o spus că dac' a mirosi el c'or să chice liberalii, să și înscrie la țărăniști!

PERSECUȚII

Te sui în tramvai. In ușă taxatorul improvizează numaidecît niște figuri de dans. Vrei să intri pe dreapta — se dă și el imediat la dreapta, astupînd trecerea. Te îndrepți spre

stînga? Taxatorul repetă jocul — cu figura simetrică la stînga.

Dar să nu exagerăm. Dela o vreme izbutești să intri, numai că aceasta se întîmplă exact cînd locurile bune s'au ocupat.

— Taxa! strigă taxatorul, normal (caz foarte rar). Băiatul venit de curînd dela țară cere:

— *Taxia!*

— *Teaxa!* rostește cu dispreț un taxator de baștină, pentru care meseria nu prea are secrete.

„Așii" corporației tot după cuvîntul „Taxa" se recunosc. Numai că în gura lor cuvîntul acesta devine operă de artă. Secretul technicei stă în primul *a*. Pronunță ei „teaxa?" ori „tăxa?" ori „teuxa" (ca *eu* din *deux* franțuzesc)? Nu. Acea corupție a primului *a* n'are nici un corespondent grafic posibil. Are în el o deformare unică și subtilă, cu substrat psihic: mîndrie de castă, francmasonerie, club *fermé*. Are și ceva din inaccesibilul *a* englezesc... Dar cît de puțini sunt taxatorii, care ajung la pronunția ideală!

Ai nimerit-o bine. Adică ești la haltă tocmai cînd sosește vagonul care-ți trebue. Te urci fără grabă. In vagon numai un domn bătrîn moțăie într'un colț.

— Dați-vă jos! Vagonul *defect!*

Stai comod pe bancă. Lume puțină. Cînd vezi că taxatorul se apropie, îți pregătești banii — exact cît trebue: o monedă de doi lei și una de un leu. Perfect în regulă, ești gata să ridici mîna. Taxatorul te-a observat cu coada ochiului și *te sare*. Taxează pe pasagerul din fața ta. A terminat. Acuma îți vine rîndul. Intinzi mîna cu banii. Tocmai atunci el întoarce capul și descopere un pasager în picioare. Discută lung ce fel de bilet să-i dea: de patru? de trei? direct, ori cu transbordare...?

Acuma! Ridici brațul. Taxatorul își aduce aminte deodată că trebue să comunice ceva manipulantului și iese pe platformă.

Lași mîna pe genunchi. La urma urmei, nu-i nici o grabă. Privești pe geam. Mișcarea străzii te fură și uiți de tramvai, de bilet, de taxator...

— Teaxaa! răsună fără veste la urechea ta, ca o trîmbiță. Și tonul și atitudinea taxatorului spun limpede: „Te faci că te uiți pe geam, ca să scapi fără bilet!" Și strigă încă odată, din toate puterile:

— Teaxaa!

Ceasul mesei. O lume nebună. Stai în picioare. Un vagon afurisit, cu niște smunciturі neașteptate, care mereu îți amenință echilibrul.

Nici n'apuci să-ți delimitezi cît de cît locul tău în spațiu (de scos banii — nici vorbă!) și — cu toată îmbulzeala compactă — taxatorul s'a și înfipt lîngă tine:

— Taxa! Taxia! Teaxa!

Ți se așează în coastă, în picioare. Ișі ia dejunul: cîrnat cu usturoi și pîne. (Scoate la intervale regulate cîte o bucățică din geantă). Mestecă fericit și fără încetare în urechea ta — din Piața Unirii pînă la *Corso*. La fiecare haltă ți se întinde peste cap — continuînd să mestece — îți strîmbă pălăria și trage semnalul de oprire.

Taxatorul roș și pistruiat are un „sistem": cînd se hotărăște să-ți dea bilet, cotrobăește întîi în geantă, prubuluind pe nevăzute cam cîți bani a adunat. Pe urmă cercetează carnetele de bilete, fixate în mapa lor de piele. Alege pe cel care-i trebue... filuește biletele... oare or să-i ajungă să-ți dea și ție?! Apoi rupe un bilet, încetișor, cu băgare de seamă, de-i iese marginea perfectă, ca dela mașină. Il privește lung, îl perforează migălos, într'un anumit punct, determinat micrometric. Intinde brațul și consideră biletul dela distanță, ca pe un tablou și, în sfîrșit, ți-l dă.

Ai descoperit o ocupație pentru așteptarea aceasta imbecilă și enervantă: scoți ceasul-brățară dela mînă și vrei să-l întorci. Tot e ceva!

Cu o iuțeală vertiginoasă roșcatul smulge biletul din *sușă*, zdrențuindu-l sălbatec, îl perforează unde se întîmplă și ți-l vîră sub nas cu o grabă așa de semnificativă, încît înțelegi fără șovăire că orice activitate a ta, personală, e o crimă de *lèse-tramvai*.

De Sf. Dumitru ți-ai schimbat locuința. In loc să iei vagonul de Sărărie, ca pînă acuma, trebue de aici înainte să-l iei pe cel de Copou.

La fiecare dată — luni de zile de-a rîndul — cînd dai să te sui în vagon, taxatorul îți tae calea:

— Asta-i Copou!

Adică: „Ce-i cu d-ta? Nu mai știi ce vagon îți trebue?"

Dar pînă la urmă te lasă să intri și să ocupi, cu oarecare nesiguranță, un loc.

Cînd vine să te încaseze și ceri *Copou*, te privește cîteva clipe lung, apoi repetă:

— Copou? Hm! Copou!

Vrei să ieși din vagon, ca să cobori, dar nu poți din pricina taxatorului, care s'a înjurat tot drumul cu manipulantul și acuma a ajuns la *concluzii*, drept în ușă.

Cînd, în sfîrșit, te vezi la scară, manipulantul a și pornit *în viteză*, iar taxatorul — prins de o subită și surprinzătoare solidaritate cu colegul lui — strigă:

— Grăbiți, mă rog! Nu țineți vagonul! Avem întîrziere!

Lucia Mantu

ROLUL ŞTIINŢELOR IN SOCIETATEA DEMOCRATICA

O importantă problemă pe care trebue să şi-o pună democraţia conştientă este organizarea muncii în Parlament.

S'a afirmat adesea că Parlamentul este asociaţia incompetenţelor. Este şi drept, dar şi exagerat. Este exagerat pentru că nu se ţine seama că Parlamentul astăzi nu seamănă cu Parlamentul de-acum 50 de ani. Acum 50 de ani problemele care se puneau unui guvern şi unui Parlament erau simple: chestiuni privitoare la organizarea poliţienească administrativă, judiciară, în schimb foarte puţine chestiuni, privitoare la viaţa economică şi încă şi mai puţine privitoare la buna stare a societăţii; pe cînd astăzi Parlamentul şi guvernele se găsesc în faţa unui număr imens de probleme şi de conflicte. Astăzi Parlamentul, prin creşterea enormă a funcţiilor Statului din ultimele decenii, trebue să rezolve probleme de şcoală, sănătate publică, prevederi sociale, conflicte între capital şi muncă, probleme privitoare la organizarea vieţii economice, la transporturi, telegrafie fără fir, circulaţii aeriene, etc. etc., o serie întreagă de chestiuni care necesită un grad de tehnicitate cu mult mai mare decît înainte.

Am putea spune că astăzi politica nu poate fi concepută decît dacă şi-a anexat o organizaţie întreagă de tehnică socială. Deaceea astăzi rolul ştiinţelor sociale în societăţile democratice este considerabil. Prepararea legislatorului şi a legislaţiei este în primul rînd legată de organizarea ştiinţelor sociale. Se poate astăzi imagina o legiferare fără a se cunoaşte exact situaţia care se legiferează? Şi această situaţie nu poate fi cunoscută, decît dacă e exprimată în statistici de toate categoriile, în stare să înfăţişeze desvoltarea diferitelor fenomene sociale, care cer a fi cunoscute spre a se înlesni soluţionarea problemelor trezite de ele. Pentru aceasta este absolută nevoe de existenţa unui institut central de statistică menit să furnizeze Parlamentului în fiecare chestie toate datele în toate direcţiile vieţii sociale, politice, economice şi culturale, pentru ca Parlamentul să-şi poată da seama exact de situaţia pe care are să o aibă în vedere în momentul legiferării. Avem noi o asemenea organizare astăzi în ţara noastră?

Dacă nu lucrează bine parlamentele în zilele noastre, una din cauze este insuficienţa materialului informativ necesar.

In al doilea rînd, tot în legătură cu pregătirea parlamentarilor şi a operei legislative în general, unde este oare biblioteca centrală politică, care să pună la dispoziţia tuturor oamenilor politici şi celor chemaţi a legifera, materialul de informaţie de care este absolută nevoe pentru a se putea în-

cepe lucrări de o asemenea natură ? In buget s'au prevăzut fonduri pentru biblioteci, avem biblioteci aproape la toate ministerele, avem o bibliotecă în formaţie chiar la Parlament, dar toate acestea sunt tezaure moarte. Nouă ne trebue o bibliotecă centrală care n'ar fi numai a noastră, ci a întregului sudest european, unde s'ar centraliza tot materialul şi care ar fi pus la îndemîna tuturor acelora cari ar voi să studieze. Atunci am putea avea şi parlamentarii de cari este nevoe şi o operă legislativă mai serios studiată decît este astăzi, cînd se prezintă foarte adeseori Parlamentului rapoarte de cîteva pagini sau o expunere de motive de cîteva rînduri pentru a soluţiona chestiuni, care nici nu se cunosc, chestiuni care n'au fost studiate şi n'au fost lămurite. Deaceea noi în fiecare an avem un maldăr de legi, dar nu putem spune că avem legislaţie adecuată intereselor şi nevoilor acestui Stat. O asemenea bibliotecă centrală s'ar putea face prin centralizarea tuturor cărţilor care sunt la toate ministerele, unde zac prăfuite şi nu se utilizează decît din cînd în cînd de unii funcţionari sau de curioşi, cercetători ai chestiunilor sociale, cari trebue să umble din bibliotecă în bibliotecă şi să scotocească prin rafturi cărţi care nu sunt catalogate. Dacă am avea o asemenea bibliotecă am putea să avem şi noi o democratizare a materialului informativ, care astăzi nu este decît secretul cîtorva. Cînd fiecare om politic ţine la el acasă, în biblioteca lui, acest material, ascunde opiniei publice ceeace ştie, deaceea nu se poate legifera cum ar trebui.

Dacă pe această cale s'ar înlesni pregătirea celor cari legiferează, rămîne deschisă chestiunea elaborării legilor. Cine elaborează legile ?

Am arătat, cînd am vorbit la Institutul Social despre reforma parlamentară, părerea mea despre Consiliul Legislativ. Nu voi insista deci.

S'ar putea admite un Consiliu Legislativ care să supravegheze redactarea şi coordonarea legilor pentru ca ele să nu se bată cap în cap, fără însă a-şi da avizul asupra oportunităţii legilor.

O organizaţie care să asigure ceeace-i lipseşte democraţiei parlamentare: contribuţia competenţei în legiferare, aceasta se poate obţine dacă, din momentul în care se ia iniţiativa unui proect de lege şi pînă cînd acest proect de lege ajunge în desbaterea publică a Parlamentului, în toată filiera de comisii prin care trece, s'ar cere colaborarea tuturor specialiştilor şi colaborarea tuturor reprezentanţilor intereselor care sunt şi ele organizate, colaborare necesară pentru a se cunoaşte exact de legiuitor punctul de vedere al diferitelor categorii pentru care se legiferează. Colaborarea specialiştilor se poate obţine însă numai prin intermediul tuturor institutelor de ştiinţă şi institutelor de cultură socială şi econo-

mică. Avem din acest punct de vedere Institutul Social care ar putea să fie folosit cu întregul său corp de colaboratori, oameni de experiență și oameni de competență. Avem Institutul Economic Romîn, care s'a specializat mai ales în chestiuni de ordin economic practic, care are o bibliotecă foarte interesantă, destul de bine organizată, și un sistem de fișe care poate fi folosit. Avem în sfârșit Institutul de Științe Administrative, creiat de un mănunchiu de oameni preocupați de problemele administrative și cari scot și o revistă. Iată de unde trebue cerută colaborarea competenței în toate comisiile, inclusiv comisiile parlamentare care urmează să fie completate cu specialiști ceruți dela institutele respective, pentru elaborarea științifică a legilor.

Să trecem la o ultimă problemă, problema culturii omului politic și formarea funcționarilor de Stat.

Este extrem de interesant și caracteristic cum, după lupta dela Sedan, din inițiativa privată a lui Emile Boutmy, s'a înființat la Paris o școală liberă de științe sociale și politice: „Ecole libre des sciences sociales et politiques". Această școală a fost înființată de Boutmy care a caracterizat admirabil problema culturii politice, în scrisoarea adresată prietenului său Ernest Vinet, în care îi spunea următoarele:

„Ar putea să pară ciudat ca, a doua zi chiar după o așa de teribilă încercare, să vorbesc de instrucția superioară. O fac însă într'adins și cred că o fac cu folos. Universitatea din Berlin este aceea care a triumfat la Sadova, s'a zis cu mare dreptate, și trebue ca cineva să fie orb ca să nu vadă ignoranța franceză îndărătul nebuniei declarării de răsboiu care ne-a adus unde suntem. Se zice pretutindeni că trebue să refacem oamenii, cu alte cuvinte să refacem în oameni cultul lucrurilor înălțătoare și gustul studiilor dificile. De sigur aceasta este o necesitate grabnică.

„Instrucția superioară atinge toate problemele politice cele mai urgente în grad superlativ. Ne trebue în Franța o cultură liberă superioară.

„Cultură liberă nu exită în țara noastră. Liceul dă învățămîntul elementar; formează oameni cari știu limba lor, puțină latină, puțină știință de istorie; școlile înalte speciale, de drept și medicină, școala politechnică și școala normală formează capacități pur profesionale. Sorbona, Colegiul Franței, formează savanți și literați. Insă omul cult, observator atent al marilor mișcări ale spiritului secolului, capabil de a le modera, cetățeanul judicios, apreciator competent al chestiunilor politice, capabil de a le discuta temeinic și de a conduce opinia publică, de unde iese? Unde e școala care-l pregătește?... Aceștia sunt produsul hazardului și el se arată destul de sgîrcit. Aceasă clasă mijlocie a inteligenței care e forța și legătura unei societăți, lipsește aproape complect în Franța.

„Lacună funestă! O națiune cade tot mai jos, cînd savanții n'au alți auditori decît oameni de specialitate, cînd oamenii de Stat nu găsesc auxiliari pricepuți decît în funcționari, cînd nu găsesc critici competenți decît în candidații cari umblă după locurile lor. Pentru ce, de exemplu, conducerea opiniei publice ar aparține jurnaliștilor frivoli, mai mult decît jurnaliștilor serioși? Este pentrucă oamenii cari ar putea să aprecieze o presă luminată sunt în număr prea mic pentru a o putea face să trăiască. Intre alte lucruri foarte necesare, Franței i-a lipsit putința de a forma în fiecare an două sau trei sute de spirite de o înaltă cultură, cari amestecați în massa cea mare ar fi impus respectul științei, o atitudine serioasă față de inteligență și mai ales deprinderea sănătoasă de a face greu lucrurile grele. Partidul acelora cari judecă fără studiu și decid despre toate, acest partid ar primi prin aceasta o lovitură de moarte.

„Cred deci că arăt în acelaș timp și un rău serios și remediul său cînd spun: lipsește în Franța un sistem ordonat de înaltă cultură sau, dacă doriți, de înaltă informație liberă. El trebue organizat".

Și, la 1871, a fost organizată această școală. Toți oamenii politici francezi sau au fost profesori la această școală, sau au trecut ca auditori sau studenți prin această școală. Iar astăzi, este un fapt extrem de curios — Germania a recunoscut că victoria franceză se datorește în foarte largă măsură spiritului politic care a fost creat de această școală liberă de științe politice. Iată de pildă, în 1918, imediat după înfrîngerea germană, pedagogul social german Paul Rühlmann spune: „Conștiința de Stat în genere, cugetarea pe care a întipărit-o în sufletul poporului francez democrația franceză este aproape o minune pentru ochii Germanilor, cari trebue să observe zi de zi lipsa sentimentului de solidaritate și de conștiință cetățenească la ei acasă"'

Explicarea, Paul Rühlmann o găsește, pe lîngă opera de massă exercitată de învățămîntul primar, în educația tuturor spiritelor politice conducătoare dela Școala liberă de Științe politice și apoi dela Școala creată mai tîrziu, Școala de Inalte Studii Sociale. Și este extrem de caracteristic că, după Versailles, după înfrîngerea germană, Germania a imitat exemplul francez dela 1871 și a întemeiat și ea o asemenea școală activă de Științe Politice: „Deutsche Hochschule für Politik", recunoscînd și afirmînd public că lipsa de maturitate politică de care a dat dovadă poporul german cînd a declarat răsboiul, și felul cum l-a condus din punct de vedere politic, se datoresc lipsei unui învățămînt superior politic.

In ceeace privește formarea funcționarilor de Stat, în Germania a existat această preocupare mai înainte chiar decît

s'a trezit interesul pentru formarea culturii politice superioare. In Germania există aşa numitele cursuri de continuare în ştiinţele de Stat, organizate mai ales pentru funcţionarii publici, deşi între auditori există şi oameni politici. Incă din 1895, asemenea cursuri au fost organizate pe lîngă Universitatea din Berlin. La 1902 s'a înfiinţat asociaţia pentru continuarea educaţiei în ştiinţe de Stat, pentru persoane care, pe lîngă cultura generală, urmăresc dobîndirea de cunoştinţe în domeniul ştiinţelor de Stat. Funcţionarii de Stat capătă concedii din Decemvrie pînă în Februarie pentru a urma aceste cursuri şi mai este o sesiune şi în primăvară. La 1903 s'a întemeiat o asemenea şcoală la Frankfurt şi la 1906 la Colonia.

In ceeace priveşte formaţia funcţionarilor publici, sunt două căi care pot fi urmate: este calea şcolilor speciale şi calea reformei universitare. Calea şcolilor speciale a fost întrebuinţată în anume părţi şi în Germania. Aşa la Düsseldorf s'a înfiinţat în 1901 o Academie pentru administraţia comunală. După aceea, la Colonia, Frankfurt, academii analoage pentru studii administrative.

S'a constatat însă că asemenea şcoli speciale de administraţie nu dau rezultate, pentrucă ceeace se cere nu este numai a se pregăti un bun funcţionar, nu este numai a se da elementele de technică, de care are nevoe în administraţia unde funcţionează, ci este absolută nevoe, pentru a avea funcţionari capabili, cari să facă faţă funcţiunii pe care o îndeplinesc, să aibă şi cultură generală politică. Deaceea calea a doua, aceea a reformei universităţii, este cea indicată. Universitatea trebue să-şi adapteze programele la necesităţile administrative ale Statului şi pentrucă, în acest scop, în afară de cursuri de ordin general sau pur ştiinţifice, este nevoe de o serie de cursuri care să meargă pînă în amănunt în descrierea legislativă şi tehnică. Este util ca se împrospăteze corpul profesorilor cu înalţi funcţionari cari au dovedit în timpul carierei lor şi preocupări ştiinţific, au publicat lucrări ştiinţifice a căror valoare poate fi adeseori cu atît mai mare cu cît au verificat teoriile ştiinţifice la realitatea pe care au avut prilej să o urmărească cu ochii lor în timpul funcţiunii pe care au îndeplinit-o. Dacă se face o legătură între viaţa de stat şi Universitate, legătură care se poate face prin instituirea de examene de Stat pentru funcţionarii de diferite grade, aşa cum sunt examenele de capacitate pentru magistraţi şi profesori, s'a făcut tot ceeace este necesar pentru a se pregăti un corp funcţionăresc adecuat intereselor unei societăţi democrate.

In ceeace priveşte cultura politică în Rominia, ea a fost începută prin opera inaugurată de Institutul Social Romîn. In secţiile sale, Institutul Social Romîn pregăteşte studiul şi cercetarea marilor probleme ale vieţii noastre sociale. Ma-

terialul acesta se găseşte publicat în revista „Arhiva pentru studii sociale" care e condusă de d-l profesor Gusti. Ciclul de conferinţe constitue atîtea prilejuri de educaţie politică cetăţenească superioară. De sigur că Institutul Social ar putea să facă un pas mai departe şi să creeze o şcoală liberă de Ştiinţe sociale şi politice, cu un program sistematic, pentru a fi şi la Bucureşti o şcoală care să corespundă cu şcoala dela Paris şi cu cea din Berlin, care s'a dovedit a constitui aşezăminte însemnate de formaţie pentru oamenii politici. Dar nu trebue să uităm că Institutul Social la origine are exact aceeaş situaţie ca şi creaţia şcolii dela Paris sau Berlin. Şi Institutul Social Romîn s'a creat în momentul dezastrului nostru din Moldova. Acolo, din frămîntarea spiritelor, s'a constatat necesitatea unei culturi politice. Tot din nemulţumirea faţă de conducerea politică a eşit şi la noi Insttutul Social Romîn. A face un pas mai departe şi a înfiinţa o şcoală liberă de ştiinţe politice, cred că este o datorie. In orice caz, este un început lăudabil care s'a făcut. Toate iniţiativele conştiente şi patriotice trebue să fie sprijinite. Institutul Social Romîn trebue să fie sprijinit, opera sa trebue să fie continuată, pentrucă toţi aceia cari dorim să contribuim cu o pietricică, fie cît de mică, la fondarea democraţiei romîne, trebue să ne dăm seama că suntem datori să facem tot ce ne stă în putinţă pentru formarea unei intelectualităţi şi unei mentalităţi democrate.

Masaryk, Preşedintele republicei Cehoslovace, spune: „cineva nu poate să fie democrat numai în Parlament, el trebue să fie democrat şi în oraşul şi în satul său şi în familia sa. Iar pentru a fi democrat conştient nu numai în vorbă, ci şi în fiecare din actele noastre, avem multe de făcut şi, către aceasta trebue să tindă intelectualul democrat".

Adaug: către aceasta trebue să tindă oamenii de Stat romîni.

Virgil Madgearu

DUPA ANESTEZIE

D-lui Prof. Dr. N. Hortolomei

Rezidii de narcoze s'aştern în mine lin,
In straturi lungi ca norii intr'un amurg senin.
Sunt pături stranii, fine, de noapte şi tăcere,
Subtile emanaţii de nefireşti mistere......
In trup, ca'ntr'o mumie, cu balsam ca să dorm,
E-o vată ireală de vis de cloroform,
In care stă'nvelită fiinţa încă vie,
Pe undeva, prin neguri, pe unde..... nu se ştie.....
Am rătăcit se vede în lumea ceilaltă
Şi-am respirat deodată miresmele de baltă
Pe care le exală fosforul „Mărei Moarte"
De m'am uitat pe mine, şi-adinc, şi-aşa departe,
Şi-aşa de'ntins în mine, şi-atita fără viaţă
Că-s desfăcut eu singur, în linişte şi ceaţă.....
Am aburi grei de moarte în trupul meu uşor; —
Deasupra mea, eu însumi, m'am destrămat în nor.
Şi sint de-abia plutire, şi nefiinţă sint,
Cum este-o amintire, şi cum ar fi un sfint.

Şi aburii în mine s'au aşezat acum
Ca nişte caravane ce-au obosit de drum;
Orizontale suluri de fum şi nevăzut,
Pe ce-a fost să mai fie, pe ce-a fost în trecut.
Şi singur dus de mină de stafiile lungi
Spre orizonturi albe la care nu ajungi
Eu am simţit că cheamă, din ceţuri vagi, pe nume,
Reminiscenţi din vremea cînd nu eram pe lume —
Şi am intrat cu zimbet în val de veşnicie
Ca'n începutul veşnic, ca'ntr'o copilărie
A nefiinţei mele, de care n'am ştiut.
Şi m'au purtat miresme de moarte, ca pe scut,
Şi n'a mai fost durere, nici lume, nici lumină,
Nici existenţă n'a fost. Cu clopote 'n surdină
Se ridicase timpul în cer, şi au rămas
Pe loc, în lume, toate..... cum ar fi stat un ceas.....
S'au adunat grămadă, cind n'am putut să mişc

Narcozele în mine, ca nourii pe-un pisc,
Se mai întind alene în suluri şi acum
Prin moartele galere a trupului de fum.

E-o linişte întinsă, şi ochii nu mi-s trezi —
Nu m'am întors din drumul cu sănii şi zăpezi,
Cu şesuri îngheţate, fluide, plutitoare,
Cu mersul fără drumuri, cum ar fi fost pe mare,
Cu trene ireale, de pinză din ninsori,
Cu sufletul ca albul care pluteşte 'n nori.
Nu m'am întors din drumul în care moartea-i bună,
Şi-i liniştită tare, şi-i ca un clar de lună.
E greu să vin în mine, de unde-am fost uitat,
Cînd port încă 'n narcoze mai strînge neant stratificat.

Demostene Botez

POVESTEA FETEI CARE A GASIT TOAMNA

Printre basmele copilăriei mele, era unul special de misterios unde Moartea apărea în persoană, ca erou-principal. Cînd am auzit prima oară povestea, m'am năpustit asupra povestitorului cu o grindină de întrebări. Un viguros scepticism pentru inteligența adulților a fost tot ce am putut recolta.

Firește, nu renunțasem la poveste. Ceream să mi se repovestească încă, și încă, doar o țîșni odată din textul ei intunecat înțelesul pe care nu-l găseam. Povestitorul era „compromis"; dar vorbele, vorbele își păstrau prestigiul intact. Pe vremea aceea credeam mult mai mult în ele decît în oameni. Cuvintele îmi apăreau atunci — și poate și acuma — ca niște suflete libere, care se așează ici și colo, depozitate în mintea unuia sau altuia, așa, ca în niște simple locuințe provizorii, care nici nu dau nici nu iau valoare.

Primele întîmplări ale poveștii erau limpezi și agreabile. Autorul anonim se gîndise să-și umanizeze nițel personagiul. Moartea avea voie să stea de vorbă cu oamenii fără să le facă vre-un rău; ba chiar avea dreptul să-i îndatoreze cu mici amabilități. Așa, odată, discutînd cu un viitor client mai fricos ca alții, îi promisese solemn că înainte de a veni să-l ia îl va înștiința din timp.

Apreciam, cum se cuvine, delicatețea procedeului. O experimentasem doară personal de atîtea ori. Cînd vre-unul din adulții prepuși la paza mea îmi aducea, ca s'o înghit, vre-o doftorie urîtă, îi ceream totdeauna să lase acolo instrumentele de tortură, și să se 'ntoarcă mai tîrziu, ca să mă mai familiarizez nițel cu nenorocirea. Sau, la dentist, cînd domnul cu rochie albă ridica cleștele, ziceam:

— Te rog! numai puțin!

Și-l lăsam, cu brațu 'ntins, douăzeci-treizeci de secunde, pînă ce adunam, din tot cuprinsul sufletului meu, materiale pentru construit curaj.

Intr'o zi, Moartea sosi la omul cel cu promisiunea de preaviz. Brutal, se postă în fața lui, și zise:

— De-acu ți s'a împlinit. Vino.

Știam eu că există pe pămînt ticăloșie și călcare de cuvînt. Totuși purtarea Morții mă decepționa. Altfel îmi închipuisem eu personagiile acestea „eroice". Le credeam capabile de grozăvii, de vaste răutăți, dar nu de chiuluri și găinării.

In timpul acesta, Moartea se disculpa:

— Eu m'am ținut de făgăduială — zicea ea omului. Ți-am trimis vestitorii mei. E vina ta că nu ți-i mai aduci aminte. Și mă mir că nu mai știi. Vestitorii mei nu-s de cei pe care

să-i poți uita. Numele lor e Slăbirea-Puterilor, Tocirea-Auzului, Durerea-de-Șale, Stricarea-Vederii, Tusea, Răceala....

— Intr'un cuvînt, bătrînețea, rezuma povestitorul, văzînd că eu căscam ochii și nu prea păream a fi priceput.

— Da' de ce bătrînețea înseamnă c'o să vie Moartea? întrebam eu.

— Fiindcă moartea.... hm.... moartea înseamnează că.... nu mai ești de loc.... ei, și tocmai, bătrînețea e tot așa ceva, doar că.... mai puțin. Adică nu-ți strică tot, ci numai cîte ceva.... Pecînd, cînd mori, te faci praf.

— Va să zică Moartea întîi te ia, și te duce într'un loc, și pe urmă, acolo, te face praf?

— M' da....

— Unde? La cimitir?

— Mmm'... da...

— Și atunci Moartea merge îmbrăcată în popă?

Spre norocul povestitorului, mintea mea se mișca mai iute decît viteza dialogului; astfel, sărind peste întrebarea rămasă fără răspuns, trecusem deja la o alta:

— Și Moartea te strică și te face praf numai dacă ești bătrînă??

— ăăă....

— Va să zică pe copii nu-i ia niciodată?

— Ba.... (fulgerat de o idee superioară) ba da, dacă nu se poartă frumos.

— Va să zică bătrînii nu se poartă frumos?

— Ba da, dar....

— A! pe ei îi ia chiar și dacă se poartă frumos?

— Mm' da....

— Va să zică pe mata, care ești bătrîn, te-a vestit deja, și trebue acum, curînd, să te ia?

Povestitorul, aci, agasat de sentimentul incapacității sale pedagogice, combinat cu neplăcerea aluziei la propria lui moarte, ia o bruscă și viteazã hotărîre. Sătul de a-și tot pierde echilibrul pe muchea subțire dintre ficțiune și realitate, apucat de un mare resentiment împotriva basmelor, poveștilor și literaturii în genere, izbucnește:

— Ascultă, draga mea. Basmu-i basm, și realitatea — vreau să zic adevăru-i adevăr. E cu totul altceva. Intr'un basm autorul....

Apoi, cuprins de rușine că fusese cît p'aci să țină o conferință de estetică unei fetițe de șase ani:

— Uite ce e.... Bătrînețea, la noi, la oameni, nu-i totdeauna la fel. Unii mor mai iute, alții mai încet. Nu-i ca la plante.... la iarbă, la frunze, la flori.... acolo moartea vine mai repede, și odată la toată lumea....

Inviorat de aceatsă teorie egalitară a morții vegetale, care confirma, prin opoziție, privilegiul regnului animal de a nu

muri la bătrînețe, bătrînul povestitor se afundă, cu mult chef de vorbă, în noua ordine de idei:

— Ai văzut cum înverzesc pomii. Pe urmă, iarna, rămîn numai cu crăcile lor negre şi goale, ca nişte bețe. Dar între iarnă şi vară, este toamna, cînd frunzele nu mor încă, dar se îngălbenesc şi cad. Frunzele acelea care ruginesc şi le ia vîntul — sunt, pentru pom, ca bătrînețea: sunt un vestitor al morții. Pînă ce iar le face praf, ele trăiesc, bătr-ne veştede şi.... înştiințate dea venirea în curînd a iernii şi a morții....

Refugiindu-se în botanică şi climatologie, povestitorul îşi salvase pînă la un punct obrazul. Nu că explicația lui mi-ar fi plăcut cine ştie ce, dar pentru că croise gîndurilor mele o albie nouă către acelaş ocean. „Am să ma uit bine-bine la toamnă, cînd o veni" — îmi ziceam eu. „Atunci o să pricep cu ce e cu moartea, şi cu vestitorii ei....

Şi astfel se născu, la şase ani, marele meu amor pentru toamnă. Pasiune pur intelectuală. Nu o dragoste ordinară, o dragoste de persoane, cum aveau alte fetițe proaste.

Ani de-arîndul m'am uitat la toamnă, la fiecare moment al toamnei, ca la un copil pe care vrei să-l ghiceşti, şi ca la un profesor dela care vrei să înveți.

Căderea frunzelor galbene — prima „teorie asupra toamnei" ce mi se servise — de multă vreme o dedesem la o parte, ca pe o teorie falsă. Căci dela început observasem eu că frunze moarte se găsesc oricînd. Vara e plină de foi galbene şi căzute, după cum toamna are adesea splendide năpîrliri de verdeață lucitoare.

Incetul cu încetul, tot uitîndu-mă atent la toamnă, sfîrşisem prin a nu mai vedea nimic, aşa cum, cînd fixam prea tare o stea, mi se întîmpla s'o pierd din ochi, topită în gol.

Mă enervau şi picturile cu toamne, mă enerva încăpățînarea lor obtuză pentru simfoniile portocalii. Nu asta era toamna. Era altceva. Şi trebuia să găsesc.

La poeți, în loc de toamnă, îi găseam pe domniile-lor personal.

Hohotele lungi de plîns
Ale viorilor
Toamnei

Rănesc inima mea
Cu moleşala lor
Monotonă.

Eram indignată de „moleşala hohotelor de plîns" în genere, şi mai ales de aceea a hohotelor de plîns ale toamnei. De ani de zile pîndeam toate purtările toamnei. Si jur că niciodată n'am auzit-o hohotind.

Les sanglots longs
Des violons
De l' automne

o fi, frumos, aşa, în sine. Dar ce avea asta de-aface cu toamna?

Altădată mi se părea că o găsesc, pe adevărata toamnă:

Deschideți, oameni buni, deschideți uşa,
Eu bat în prag şi la fereşti
Deschideți — eu sunt vîntul
Imbrăcat în frunze moarte.

Deschideți, oameni buni, sunt ploaia,
Văduva în rochie cenuşie
A cărei urzeală se nesfîrşeşte în ceață.

Mă uit la titlul cărții: „Les saisons". Bun. Mă uit la titlul poeziei: citesc: *Décembre!*.... Brr....

Unde să mai caut?

Oamenii din jurul meu vorbeau adesea despre toamnă, dar în stil de măsuri — şi — greutăți:

— La toamnă, cînd o'ncepe şcoala...

— Dăcă la toamnă cade guvernul...

Toamna, simplă unitate de cronometrie, devenea sinonimă cu primăvara sau cu orice altceva:

— Astă primăvară am divorțat...

— Pantofii cei de lezard sper să mă țină pînă la iarnă...

Cîteodată, foarte rar, auzeam şi cîte ceva direct despre toamnă. In vreuna din acele dimineți romîneşti de sfîrşit de Octomvrie, cînd cerul e albastru 'nchis şi sticlos, cînd ici şi colo verdeața renaşte, cînd văzduhul stă nemişcat ca un triumf şi o căldură plină de dulceață îmbracă lucrurile —, auzeam pe cîte-cineva spunînd, euforic şi patriot:

— Frumoase toamne avem noi!

Mă uitam atunci la frumusețe. Asta era deci toamna. O „restaurație" a verii. Puțin mai tristă, poate? Nu, de ce tristă? Toate diminețile cu soare au veselie întrînsele, chiar dimineţele de iarnă. Şi toate serile sunt triste, chiar cele de April. Nu era nimic melancolic în începuturile acelea de zi de Octombrie.

Alte ori, în plin Iulie, lumina se întuneca, iute şi lin totdeodată, ca o cortină care se lasă, ca un zîmbet care, instantaneu şi totuşi fără grabă, se stinge. Şi o şuviță de frig ințepa inima. Oamenii din jurul meu, atunci, spuneau:

— Vine toamna!

Nu mai pricepeam nimic. Restaurație sau Revoluție? O vară care se strică? O vară care se drege? Oamenii ziceau „toamnă" şi pentru una şi pentru alta, şi pentru deranjare şi pentru reparație. Nu mai pricepeam nimic.

Cînd eram în ultimii ani de şcoală, o colegă a mea s'a îmbolnăvit şi a plecat în Elveția. De la sanatoriul din vîrful Alpilor, îmi scria:

„Noi, aici, am renunțat la multe lucruri. Printre altele

am suprimat anotimpurile. Nu există la noi sezoane. Sunt numai zile, zile roz şi zile bleu. Intr'o dimineaţă, te deştepţi, te uiţi pe geam, şi vezi iarnă, cu zăpadă şi ger. A doua zi, albul s'a dus, soarele arde cu 30 de grade; e vară, vară ca toate verile".

Informaţiile acestea geografice mă pusese într'o humoare de cercetător obiectiv. Mă rog, raţiona savantul: vara şi iarna. Astea sunt stările... hm... esenţiale. Primăvară şi toamnă sunt umpluturi dispensabile. In Cîntecul Vremii, iarna şi vara sunt notele fundamentale; celelalte două: diezii şi bemolii.

Pe urmă, savantul devenea filolog. „Primăvară". Adică vara cea dintîi. Cea mai timpurie. „Prima vreme" bună: „printemps". Un adverb: „devreme", „früh", devine verb şi substantiv: „frühling", adică „devremind", „devremire". Vara, înainte de a se fi instalat oficial, a dat buzna peste timp; a ţîşnit cu un salt brusc: „spring". Este tot vara, văzută în momentul de „săritură" al demarajului. E şuvoiul care, cu aceleaşi ape, se va preface în iaz stătător.

Dar toamna? Filologia — însfîrşit, ceeace credeam eu că se poate numi filologie — refuza şi ea să mă ajute, aşa cum rînd pe rînd mă trădaseră pictura, poezia, conversaţia, corespondenţa...

La şcoală, fetele, vai, pictează toate. Una din colegele mele găsise că frunza galbenă „face bine" oriunde. Şi punea conştiincios în aplicare acest sănătos principiu. La ea acasă, în odaia ei de domnişoară, spînzurau vreo duzină de tablouri proprii. Fratele fetei, indignat de această marfă, lipeşte, în absenţa soră-si, deasupra fie-căreia din pînze, etichete cu numele capodoperii. Patru titluri, patru categorii de capodopere: „Toamnă-Vară"; „Toamnă-Iarnă"; „Toamnă-Primăvară"; „Toamnă-Toamnă".

Obicinuită să „pun la inimă" tot ce era informaţie despre toamnă, am început să reflectez profund la semnificaţia acelei farse. Aşa dar, toamna fusese „dată factor-comun" la toate celelalte anotimpuri. O asemenea operaţie ar fi fost, chiar în glumă, imposibil de practicat cu vre-un alt sezon. Era, sigur, în toamnă, ceva special, ceva scurt şi care se poate regăsi în toate, în toate stările timpului. M'am apucat atunci să fac un lucru grotesc şi absurd. M'am hotărît să aplic experimental formulele humoristice ale fratelui colegei mele. Am căutat, de pildă, toamnă in primăvară.

Şi am găsit. In plin elan de frumuseţe, sau cum zic poeţii de talent, al „Renaşterii Naturii", am surprins accente brusce de avînt frînt. Dura puţin. Urma, repede, o restauraţie a iernii. Dar n'are importanţă ce urma. I n c e p e a m a pricepe toamna. O simţeam ca ceva asemănător unui zvon sumar de moarte. Povestea cea veche din copilărie mi se întorcea în minte. Peste liniştea primăverii, sau peste atmosfera

de odihnă şi încredere a verii, venea, deodată, o ştire macabră. Ştirile sunt, din firea lor, laconice. Si toamna, acum, o vedeam, limpede, ca o veste panică şi urgentă.

In acea vreme începusem a ceti literatură romînească. Lucru care mă întărea încă mai mult în trista mea convingere că poezia nu poate fi de nici-un folos pentru nefericita „problemă a vieţii mele". Nici pic de toamnă în toată opera marelui Eminescu. Iar la ceilalţi, la fel. Am zărit odată, în librărie, un volum de versuri romîneşti care cuprindea numai toamne. O „Antologie a Toamnei". Vă închipuiţi cum am sărit. Dar, şi acolo, tot aşa ca pretutindeni. Nimic despre toamnă. Ba chiar am făcut atunci o descoperire senzaţională: Poeţii au reuşit să facă din cele patru sezoane nişte simple unelte literare. Se simte domnul poet bine? Scoate vara din panoplie, şi-şi ticlueşte dintrînsa un decor avantajos. Se simţeşte domnul-poet în ape rele? Dă, iute, drumul la toamnă, şi „climatul de tristeţe" e gata.

Răsfoind, dezamăgită, filele cărţii, dau de o bucată: „Rapsodii de toamnă". Credeam că cunosc pe autor. Ştiam că e poet humoristic. De nenumărate ori auzisem, reproduse, versuri de ale lui, pline de haz. Şi-mi ziceam: „asta mai lipsea; acum, toamna va fi luată şi „peste picior". Imi proptesc mai bine ochii în pagină. Vroiam, cu sadismul dezabuzaţilor, să gust, împotriva voiei mele, iconoclastia. Şi citesc. Şi citesc iară. Şi nu-mi venea a crede. Găsisem.

Găsisem ceea ce căutam de totdeauna. Pentru întîia oară mi se vorbea „serios" despre toamnă. Era prima dată cînd un poet vorbea de toamnă fără să vorbească personal de el. Şi toamna aceasta, privită, în fine, cinstit, din punctul „ei" de vedere şi nu dintr'al poetului, semăna întocmai cu toamna mea — aceea pe care începusem a o bănui.

Toamna, veste scurtă, veste purtată din loc în loc; o panică ce-şi face drum şi care, după ce a făcut înconjurul, se stinge simplu şi dela sine.

A trecut intîi o boare
Pe de-asupra văilor,
Şi-a furat de prin ponoare
Puful păpădiilor.

Cu acorduri lungi de liră
I-au răspuns finețele
Toate florile şoptiră,
Intorcîndu-i fețele.

Un salcîm privi spre munte
Mîndru ca o flamură;
Solzii frunzelor mărunte
S'au zburlit pe-o ramură.

Mai tîrziu, o coțofană
Fără ocupație
A adus o veste'n goană
Şi-a făcut senzație:

Ci-că 'n munte, la povarnă
Plopii şi răsurile
Spun că vine-un vînt de iarnă
Răscolind pădurile.

Şi-auzind din depărtare
Vocea lui tiranică,
Toți ciulinii pe cărare
Fug, cuprinşi de panică...

Svonul prin livezi coboară.
Colo jos, pe mlaştină

S'a 'ntîlnit un pui de cioară
C'un bitlan de baştină
Şi din treocăt îi aruncă
Altă veste stranie,
C'au pornit-o peste luncă
Frunzele 'n bejanie !

Inţelegeam, acum căderea frunzelor, timpul războiului, părinţi mei şi cu mine am plecat în „bejanie" la Iaşi. Eram fetiţă de cinci ani pe atunci. Ţin minte cum, la gară, apoi, dimineaţa zilei următoare, pe şoseaua văzută din tren, mergeau grăbite convoaie de fugiţi, adulţi cu coadă lungă de copii inegali, coloane terminate la cap cu cîte o brişcă în care şedeau, într'un peş, o boccea, o vioară, un fotoliu schilod şi o maşină de cusut; trăsurici de copil mic cu, înăuntrul ei, un sugaciu înconjurat de alimente împachetate... Toţi mergeau, căzuţi din casele lor, şi duşi în şuvoaie palide de vîntul fricei, de vestea venirii duşmanului şi a morţii...

Şi acum, cu ochii pironiţi pe zmîngăliturile ireale ale literilor de tipar, vedeam, dincolo de strofe, vedeam cum se topesc cuvintele din sufletul meu: toamnă, veste, moarte, vînt, panică, fugă....

Şi citesc mai departe. Incă opt strofe. Ştirea mai are cale de făcut. N'a fost încă informată toată lumea. Turul panicei nu s'a sfîrşit. La un cot al drumului:

De emoţie, 'n surdină,
Subt un snop de bozie
O păstaie de sulcină
A făcut explozie.

Căci fiecare personalitate a poienii reacţionază „conformément à son propre génie":

Florile 'n grădini s'agită.
Peste straturi, dalia
Ca o doamnă din elită
Işi îndreaptă talia

Trei petunii subţirele
Farmec dînd regrelelor,
Stau de vorbă între ele:
— „Ce ne facem, fetelor?..."

Floarea-Soarelui, bătrînă,
De pe-acum se sperie
C'au să-i cadă în ţărînă
Dinţii de mizerie

Alte unsprezece strofe. Trebue toată lumea din vale să afle. De altfel, asta nu durează mult. Iar cînd toată lumea a aflat, toată lumea, cu inima strînsă, tace şi stă nemişcată, să priceapă toamna:

Dar de-odată, pe coline
Scade animaţia....
De mirare parcă'şi ţine
Vîntul respiraţia.
Iat'o!... Sus în deal, la strungă,
Aşternînd pămîntului
Haina ei cu trenă lungă
De culoarea vîntului.

Sboară veşti contradictorii
Se 'ntretaie ştirile
Ce e?... Ce e?... Spre podgorii
Toţi întorc privirile.
S'a ivit pe culme Toamna,
Zîna melopeelor,
Spaima florilor şi Doamna
Curcubitaceelor.

Ani dearîndul, am stat la pîndă, aşteptînd să se întîmple „*ceva-de-toamnă*". Dacă se întîmpla, tresăream. Dar nu pu-

team spune ce fusese. Vînt? Da fireşte. Dar vînt e tot anul. Atunci tot anul poate să fie toamnă? Ş'apoi, e vînt şi vînt. Viscolul te ia pe sus, din toate părţile. Zefirul deabea te atinge — şi tot din toate părţile. Asta era. Vîntul toamnei nu-i nici tare, nu-i nici mare, şi vine numai dintr'o parte. E ca un fir de sfoară. Vezi pe pămînt o dungă subţire: firele de praf şi de frunză fărîmată se leagă strîns ca să curgă, ca un curent electric prin sîrma telegrafului. Toamna e o depeşă scurtă şi directă.

Cum au putut oamenii să-i zică toamnei: „anotimp"? Poştaşul, cînd aduce scrisoarea, străbate timpul — uneori chiar ni-l schimbă — dar el nu *e* Timpul. Toamna, şi ea, e vizita grăbită şi multiplă a unui mesager. Slujba lui ţine tot anul. Sau aproape. Numai iarna este el în vacanţă, din lipsă de afaceri. Dar în celelalte trei sezoane lucrează: primăvara, vara şi „*ultimăvară*", cea mai lungă, cea mai calmă, cea mai frumoasă şi, în fond, cea mai „vară" din trei.

Toamna nu e. Toamna trece. Soseşte, şi, cum vine, pleacă:

Lung îşi flutură spre vale,
Ca 'ntr'un nimb de glorie,
Peste şolduri triumfale
Haina iluzorie.
Apoi pleacă mai departe
Pustiind cărările,
Cu alai de frunze moarte
Să colinde zările.

Am închis cartea. Am împreunat cele două jumătăţi ale cărţii deschise, şi am rămas cu miinile pe scoarţe, şi cu sufletul pe gînduri.

Dumnezeu voise să răspundă azi la întrebarea pe care o fetiţă de şase ani i-o pusese, odată, despre moarte. Oamenii nu ştiu. Nu ştiu ce e moartea. Au împopoţonat-o ca de parastas şi au făcut din ea „problemă filozofică" Numai vietăţile lui Dumnezeu simt adevărul morţii. E ca o veste, ca o înfiorare ce trece din frunză 'n frunză, din gîză 'n gîză. E un vînt lung şi subţire, care vine şi pleacă. Este o ştire tristă care parcurge o sărbătoare. Ce spune ştirea cea tristă, dobitoacele lui Dumnezeu n'ar putea spune. Ştiu doar că e o ştire. Pe urmă, ele se 'nviorează iară. Pentru cît timp? Căci din nou vestea cea întunecată va mai trece pe acolo. Este frica. Este moartea. Este toamna.

Un om s'a făcut odată tovarăş cu Dumnezeu. Şi a privit, ca El, fiinţele pămîntului, de sus, toate. Şi le-a văzut cum se bucură de viaţă. Şi le-a văzut cum înnebunesc cîteva clipe, cînd ceva scurt ca o telegramă le aducea prima cunoştinţă despre neant.

Şi, întocmai cum Dumnezeu El-însuşi, dezolat de-a şti ce o să se întîmple, rămîne, înduioşat, pe gînduri, omul acela zice:

...Și cînd știu c'o să vă 'ghețe *Mă cuprinde o tristețe*
Iarna mizerabilă *Iremediabilă.....*

. . . .

Aci se sfîrșește cariera mea de „roseau pensant". Mă simt acum liberă, ca un funcționar demisionat dintr'o slujbă falșă. Sunt mîndră că nu mai sunt „roseau pensant". Am crezut — complice fără voie cu grandomania oamenilor — am crezut că-i mare treabă „a ști că voi muri". Acum știu altceva, mult mai important. Știu, la fel cu toate viețățile Domnului, știu „cînd" vine moartea, știu cînd moartea trece; și mai știu că ea trece mereu, și că ea este Toamna.

Am găsit, în fine, Toamna, Am învățat a recunoaște pasajul morții printre toate bucuriile lucrurilor. Ea tot mă mai înfioară. Dar mi-i dragă, ca un membru din familie.

Am găsit ce căutam.

Și povestea, povestea asta, s'a sfîrșit și ea.

Margareta Popescu

EUGEN LOVINESCU

La vîrsta de patruzeci de ani, judecind cu ochiul de acum, d. E. Lovinescu nu avea nicio operă temeinică, nicio compunere care să se mai poată reciti sau ține minte. Monografiile despre Gr. Alexandrescu, C. Negruzzi, Gh. Asachi, de care autorul este și acum așa de mîndru, arătîndu-le ca o mustrare Universităților care nu l-au primit, monografii care par a-i fi procurat o scurtă aureolă de erudit, sunt, ce-i drept în, comparare cu nimicul atîtor profesori, lucru onorabil, dar, pentru un învățat și un scriitor, stîngace exerciții de seminar. Ele compilează fără nicio elaborațiune date biografice și bibliografice, iar cînd vine vorba de a da o judecată estetică, istoricul fuge în generalități didactice, cu un aer învederat de a fi fost constrîns la indulgență spre a nu indispune cercurile academice înlăuntrul cărora cărțile urmăreau un anume folos. De aceea monografiile acestea nu pot fi recitite. Iar un cercetător care voește raporturi istorice fundamentale, se poate scuti de a le consulta.

Intrucît privește critica propriu zisă, în epoca în care a bîntuit barocul neo-impresionist cultivînd ornamentațiunea de frunze grase încurcată în asimetrii de lujere, d. Lovinescu a căpătat reputația și însușirea de critic impresionist. Termenul, cu totul nepotrivit, a slujit multă vreme criticei „științifice" ca o insultă superlativă. Și cu toate acestea orice critică este prin definiție impresionistă, adică bizuită în fond pe sentiment. Criticul, nemulțumit numai cu simpla impresie psihologică de plăcere sau neplăcere, reface în el starea originară a autorului și o exprimă din nou în mod discursiv. Asta se chiamă analiză. Cu cît reexprimarea este mai complexă, mai rămuroasă, cu atît cititorul este ájutat de a intui mijlocit ceeace n'a putut prinde dintr'o dată. Asta înseamnă că criticul este și el un poet în felul lui, un creator, și de altfel numai criticii poeți au înțeles cu adevărat poezia. Cu totul altfel procedează dogmaticul, deși chiar impresionistul ascunde în colțurile sufletului un oarecare dogmatism. El compară obiectul estetic cu anumite principii, cu anumite reguli de pildă, și e în stare să scoată concluziuni fără a fi căpătat dela operă vreo impresie, fără a trăi explicit ceeace exista implicit în fața lui. Dogmaticul e capabil

să afirme că o poezie este o capod'operă şi în fond să nu încerce, citind-o, nicio plăcere. Există şi un alt soiu de fals impresionism, acela cultivat de d. Lovinescu, şi care nu e decît o vegetaţie livrescă în jurul operei de artă. Criticul porneşte dela obiect nu spre a se ocupa de el şi a reconstitui impresia, ci spre a exprima emoţiile sale personale adesea foarte îndepărtate, trezite prin asociaţie. Dacă critica este arta de a explica, atunci acest impresionism ar putea fi numai o artă de a divaga, în tot cazul destul de primejdioasă şi de hibridă. Cele două moduri de impresionism pot fi ilustrate cu extracţiuni din chiar opera d-lui Lovinescu. Ocupîndu-se de culegerea de poezii *Pe Marea Neagră* a lui Duiliu Zamfirescu (în 1920, într'o vreme cînd aşadar metoda impresionistă părea depăşită), după un scurt preludiu discursiv, d. Lovinescu scria astfel:

„Prin tumultul imaginilor ce se desprind la rînd dintre paginile cărţii, nu ştiu de ce se desface de odată şi imaginea unui tînăr... Spre seară. Pe geamurile deschise pătrunde mireasma Cişmigiului. Din aromeala amurgului, tînărul se întrupează. Un efeb de o frumuseţe echilibrată. Cunoaşte farmecul euritmiei şi al glasului grav şi vibrant. Vine de departe. Vine din antichitatea clasică. E poate unul din discipolii lui Socrat".

Cîteva rînduri mai jos tînărul ţine un lung discurs în numele antichităţii clasice a cărui esenţă este că iubirea de atunci era mai sănătoasă, mai aproape de natură, în vreme ce pasiunea modernă este o escrescenţă intelectuală peste un act simplu, o nevroză. După o scurtă tăcere se aud glasurile poeţilor moderni din rafturile de cărţi, cari, în replică fac elogiul dragostei spirituale, izvor vecinic de artă şi frumos. In cele din urmă scriitorul, cumpănind cele două concepţii, trage o concluzie împăciuitoare şi-şi aduce aminte de Duiliu Zamfirescu:

„In acest amurg melancolic de Iunie, ochii mi-au căzut din nou pe cartea deschisă a d-lui Duiliu Zamfirescu. O uitasem.. Versuri de dragoste... Dragoste de crepuscul... Nu versuri însă de nevroză... O arătare tînără şi frumoasă... O clipă de primăvară şi de iubire... etc."

In afară de afirmarea trecătoare că materia poeziei lui Zamfirescu este erotismul senin, şi de o impresie de graţie şi

primăvăratec, unice elemente critice, restul e asociere de idei şi sentimente străine de atitudinea estetică. Imaginea tînărului efeb, evocarea Cişmigiului sunt fragmente lirice a căror legătură cu poezia lui Duiliu Zamfirescu apare cu totul accidentală şi de o valoare subiectivă; în vreme ce consideraţiile asupra dragostei antice şi moderne, deşi provocate de opera poetică a lui Duiliu Zamfirescu, rămîn simple excursuri ideologice fără nicio obligaţie faţă de tema centrală. Intr'un cuvînt compunerea este o contemplaţie pe marginea unei cărţi, o divagaţie literară care „se detaşează cu totul dela sensul strict al criticei şi se consideră ca o artă". Explicaţia acestei renunţări la judecata critică pentru a se refugia într'un gen uşor şi delectabil o găsim în introducere: „Critica literară nu se mai poate mulţumi. Dincolo de cuvîntul scris şi îngăduit în sunetele lui hotărîte, se deşteaptă adîncile ecouri ale sufletului.... Dela o vîrstă oarecare, trăim mai mult din rezonanţele inimii şi cugetului nostru, etc." din care am putea deduce dorinţa criticului de a trăi o clipă în voia imaginaţiei, dar din care rezultă sigur intenţia de a ascunde cu delicateţe lipsa de consimţire.

Cîteva rînduri din studiul asupra poeziei d-lui Camil Baltazar ne vor ilustra acum impresionismul critic.

„...deşi pasivă şi resemnată, ea (sensibilitatea) e adîncă şi colorează întreaga claviatură sufletească a poetului; cu o estompă uniformă şterge contururile şi spiritualizează materia. D. Baltazar e un Beato Angelico al mizeriei trupeşti... Asemănarea cu Bacovia se opreşte însă la unele elemente exterioare: peisagii de orăşele de provincie, văzute în cadrul jilav al toamnei, colţuri de mahala înnoroiată, aspecte de cimitire desfundate, zări împînzite de ploae... Boala e o infirmitate a materiei; porumbelul spiritului pur se înalţă însă peste mizerii spre seninătăţi; pînzele ploilor de toamnă se dau la o parte spre a face loc luminii, etc.".

Oricine, cu puţină atenţie, va observa că lama subţire a frazei este făcută din două foiţe fin lipite. Impresionism înseamnă exprimarea unei impresii, adică a unei stări, evident, prin mijloace *concrete*. Ignorînd cu totul spiritul care animă aceste propoziţii rămînem cu un extaz poetic creat de orientarea în sens metaforic a cuvintelor peste cuprinsul lor logic. Dialectica critică are într'un cuvînt o putere iradiantă,

care, fără să distrugă, ca în poezie, ideea, o turtește și o sfarmă în clătinarea de ape a sugestiei. Ce vrea să zică din punct de vedere intelectual *„D. Baltazar e un Beato Angelico al mizeriei trupești"?* Expresia *Beato Angelico* are nevoe ca însăși, pentru înțelegere, de o nouă definiție, fără de care problema alunecă mai departe fără să fie prinsă. Dar dacă acest nume nu clarifică nimic, luat în esența lui simbolică, el este însă o piatră, care, aruncată în mijlocul unor conștiințe de diferite superficii, stîrnește o tremurare concentrică așa de variabilă încît orice optimism dogmatic este *a priori ruinat*. Sugestia critică iese din contaminarea variabilă a numelui finit cu conștiința infinită receptoare, fenomen asemănător recreării poetice, cu această deosebire că emoția poetică anulează eul în subiect în vreme ce emoția critică o distruge în obiect. *„Beato Angelico"* este un termen inefabil. Filologicește îngenunche în el un înger cu aripile deschise. Memoria de nuanță istorică ridică fațada barocă a bisericii San Marco din Florența și ne întîmpină cu o procesiune monacală. *(Gerolamo Savanarola, Bartolomeo della Porta, Angelico).*

Cultura artistică abia conturează reveria cu amintirea unor fresce inocente în alb și albastru celest, trăind parcă în exalarea și umbra unor crini. Și apoi perspectiva se poate adînci oricît de mult într'o neprevedere totală. Cu toate acestea e o mărginire impusă de rama concretă a peisagiului, o coherență *obiectivă* a divagației în sensul că toate derivatele subconștiente se pot nimici printr'o singură definiție abstractă, pe care criticul a lăsat-o să respire în tăcere. Această notă distinge falsul impresionism de origine lirică de impresionismul critic căruia de altfel i se poate aplica tot așa de bine ca și poeziei canonul lui Paul Valéry că *„lipsa și lacuna sunt acelea care crează" (Littérature, nrf. 1930 p. 14).*

Dar să continuăm analiza *subconștientului* în frazele citate. Expresiile *claviatură, estompă*, la origină concrete, au devenit, din cauza uzului simbolic, abstracții. Cu toate acestea este în paginile din care s'au extras citatele un fel de *spirit de maree* care face gîndirea să oscileze între noțiune și stare, încît fără să fim îndreptățiți să redăm cuvintelor primitiva lor valoare fantastică, suntem totuși trași de o neli-

niște onirică, asemănătoare luptei interne pe care am încerca-o stînd cu un picior pe fermitatea plajei și cu altul în spuma de undă oceanică.

Astfel între interstițiile gîndirii logice, tratate cu întreruperi și reluări, se strecoară sugestia fugitivă a clapelor albe, a pînzelor neterminate, a îngerilor în chilii și a madonelor suave, care formează o muzică abia perceptibilă și adiacentă, în raport direct cu numărul de lămpi al stației de recepție a sufletului, dată esențială prin aceea că, fără ea, adică numai cu înțelesul logic, expresia n'ar avea *sens*.

Trecînd mai departe, este lesne de remarcat că locuțiunile *peisagii de orășele de provincie, văzute în cadrul jilav al toamnei, colțuri de mahala înnoroiată, aspecte de cimitire desfundate, zări împînzite de ploae* și așa mai departe, sunt expresia singulară a două planuri de conștiință deosebite. In primul rînd ele au o funcțiune logică fiindcă stabilesc o enumerare de aspecte poetice inteligibile și într'acest chip orice bănuială de impresionism liric este înlăturată. In al doilea rînd însă cuvintele se recompun din nou, peste organismul noțional, pe cale pur asociativă, de astă dată în plan imaginativ. Expresiile acestea, abstracte și concrete totdeodată, nu se află în opera poetică studiată. Ele sunt pe de o parte condensări ale examenului critic, iar pe de alta impresii în tonul muzical al obiectului. *Cadrul jilav al toamnei, colțuri de mahala înnoroiată, cimitire desfundate, porumbelul spiritului, pînzele ploilor de toamnă ce se dau la o parte spre a face loc luminii*, toate aceste imagini laolaltă sunt aripile numărate ale unui poem suprapus sticlei clare critice, dar în așa fel că nimic nu este în plus peste ceeace ar ajunge exprimării gîndului abstract.

Desigur că nici exemplele date nu sunt suficiente și nici fragranța subțire exalată de ele nu poate fi captată de oricine. Dar s'a putut face distincția între impresionismul *recte* lirismul în critică și critica impresionistă, adică aceea care înțelege refăcînd, în acelaș timp, în sens invers, procesul de intuire al inefabilului. Analiza chimică a vinului dă mai totdeauna rezultate vagi și numai frecat în palmă sau clătit în în gură vinul desvălue expertului formula sa organică.

In „impresionismul" livresc al d-lui Lovinescu, adesea lipsit de impresia literară, se ascunde nu rareori un dogma-

tism rigid. In articolele asupra d-lui Mihail Sadoveanu schema ideologică este proeminentă și toate liniile apar precise ca scheletul unei nävi eșuate. Paragraful 1 stabilește romantismul eroic al d-lui M. Sadoveanu, enumerînd cîteva tipuri de personagii (operație de natură abstractivă constînd din compararea materiei cu un termen stabil al gîndirii). Paragraful 2 urmărește acest romantism în procesul lui de simplificare. Paragraful 3 caraterizează simțul pitoresc al scriitorului și strînsa legătură între om și natură. Apoi vin la rînd: naturalismul liric fără obiectivitate al lui Sadoveanu, cu documente (§ 4), pesimismul lui (§ 5), îndreptarea către romanul social și lipsa de adîncime psihologică (§ 6), Sadoveanu și războiul (§ 7), elementul biografic în opera sa (§ 8). Iată dar destule urme din care iese nu numai dovada unei metode obiective de cercetare, dar chiar o anume pedanterie științifică ce nu lasă loc pentru contemplație. Totuș cititorul poate avea cîteodată impresiunea că criticul se lasă în voia „artei". In jurul leagănului lui Sadoveanu se adună cinci zine spre a-i împărți darurile. D. Lovinescu pune pe cea mai tînără să-i menească astfel:

„— Să iubești frumusețile naturii, să petreci zile întregi culcat în fundul bărcii, cu ochii la albăstrimile de sus și cu urechea adulmecînd șoaptele stuhului; să colinzi pădurile îndepărtate, înduioșat la căderea frunzelor ruginii, să străbați ogoarele galbene, cu pușca în spate, în așteptarea vînatului sperios..."

Ultima zînă vorbește astfel:

„— Darul meu e și mai mare. Vei scrie; vei scrie de nu te vei mai putea opri; condeiul tău va zugrăvi copacul din față, vecinul din colț, cîinele ce trece pe uliță, apusul soarelui, cîntecul privighetoarei, cerdacul din curte. Cititorii vor osteni, tu vei rămîne însă neostenit; nu vei cunoaște oboseala, după cum n'o cunoaște nici natura, cînd își aruncă pe lume formele; te vei întrece cu dînsa și vei scrie, vei scrie..." și tot așa mai departe.

Trebue o mare lipsă de perspicacitate pentruca cineva să nu observe că tot aparatul fantastic e un decor extern ce cu greu acoperă goliciunea ideei. Artificiu literar da, impresionism nu; căci e deajuns să colectăm toate urările într'o singură versiune la persoana a treia și iată ce obținem:

„D. Mihail Sadoveanu iubește frumusețile naturii, petrece zile întregi culcat în fundul bărcii...; colindă pădurile îndepărtate, înduioșat la căderea frunzelor...; străbate ogoarele galbene cu pușca în spate, în așteptarea vînatului... D-sa simte poezia acțiunii omenești în micimea ei jalnică: se apropie de sufletele întunecate...; iubește basmele, povestirile eroice; adîncindu-se în trecut, prețuește valoarea epică a vitejilor neamului... D. Sadoveanu scrie; scrie de nu se mai poate opri; condeiul său zugrăvește copacul din față, vecinul din colț, cîinele ce trece pe uliță... Cititorul obosește, dînsul rămîne însă neostenit; nu cunoaște oboseala, după cum n'o cunoaște nici natura, cînd își aruncă pe lume formele; el se întrece cu dînsa și scrie, scrie..."

Poate oare ieși vreun lucru valabil din această metodă? Da, cu condiția unui mare interes de idei sau în sfîrșit a talentului literar. Insă puținătatea ideologică a d-lui Lovinescu este o notă bătătoare la ochi iar talentul literar in înelesul substanțial al cuvîntului lipsește. Să analizăm bunăoară articolul *Concepția apolonică a criticei*. Scriitorul este închipuit a se întoarce noaptea pe ploaie și frig acasă. Orologiul bate de douăsprezece ori. D. Lovinescu intră în odaie dar înlemnește. O fantomă se mișcă într'un colț.

„— Ființă vie, spirit sau umbră — întreabă dînsul, făîndu-și curaj — din hotarele cărei lumi ai lunecat pînă la mine? Ești tu un prieten, ori o nălucă răufăcătoare, strecurată în odaie cu bătaia miezului nopții?"

„— Fii liniștit — răspunde umbra. Nu-ți sunt dușman; în lumea oamenilor ce-ți zîmbesc fără să te iubească eu ți-s adevărat prieten".

Apoi criticul întreabă hamletian:

„— Ești tu ceiace *e* sau ceiace *nu e?*"

Iar umbra răspunde enigmatic:

„— De oarece tu *ești*, *sunt* și eu.

După ce-l poftește să șază, umbra se prezintă criticului astfel:

„— Sunt *Ka* (!?): alături de ființa materială, în tine mai e și o divinitate nemuritoare: este Ka. Cînd trandafirii înfloriți își vor scutura petalele deasupra mormîntului tău, eu mă voiu prosterna pe lespedea de marmoră, plîngînd învelișul pierdut... Sunt zeul din tine. Șezi. Focul ne încinge

Afară plouă şi e urît; aici e cald; e, deci, momentul să stăm puţin de vorbă".

Criticul şi Ka stau apoi de vorbă în acelaş stil preţios discutînd despre esenţa criticei, ca să ajungă la o platitudine pentru care era de prisos atîta aparat:

„Critica este raza ce sfredeleşte întunericul ca să poarte bucuria luminii pretutindeni, şi să arate faţetele înmiite ale lucrurilor. Datoria ei principală este de a spori, printr'o acţiune simpatică, emoţia estetică".

Altădată criticul vorbeşte despre „filozofia" (sic) lui Eminescu din *Geniu pustiu*, voind a insinua că gîndirea lui Eminescu e fără valoare. Pentru asta născoceşte o scrisoare a poetului însuş (procedeu neserios folosit masiv de Octav Minar) şi pune pe Eminescu să-şi osîndească propria-i scriere, în stilul bine înţeles şi cu ideile d-lui Lovinescu: „O zi întreagă m'am căutat şi nu m'am găsit... nimic nu-i statornic; valorile estetice se măsoară şi ele în tiparele conştiinţei noastre mobile. (Eminescu teoretician al „mutaţiei valorilor"!). La douăzeci de ani mi-am impus trufia pînă a mă crede un „geniu pustiu"; neputînd adînci, tinerii înlocuesc intensitatea prin extensiune şi preciziunea gîndirii prin divagaţiune. Nici o notaţie exactă, ci numai găunos patetic romantic; etc., etc.". Să pui pe Eminescu însuş, într'o scrisoare falsificată, să-şi facă literatura „găunoasă", acesta e un preludiu al romanelor de mai tîrziu în care Eminescu derivă după *Dacoromania* „a dezmierda" din „merda" şi face teoria diferenţierii care însă e a d-lui Lovinescu. Despre Caragiale vorbesc Agathon şi Glytyon şi Picrophonios şi apoi apare şi fantoma lui Pristandă, care, lucru foarte interesant, încearcă a dovedi că a murit, că adică azi nu mai sunt poliţai necinstiţi şi analfabeţi, nici moravuri electorale sălbatece. Ca şi în cazul lui Duiliu Zamfirescu sau al lui Eminescu, tînărul Lovinescu atacă pe Caragiale, cu o mască rizătoare pe faţă. Aceste critici impresioniste aşa de sărace în idei, unde nu se analizează adînc niciun scriitor, sunt de un rococo ridicul, de o preţiozitate imposibilă. Nu sunt naive, ci de-a dreptul stupide.

Insă d. Lovinescu, adunîndu-le în volum, a lăsat să se înţeleagă cum că în ele străluceşte o însuşire artistică străină de opiniunea critică, şi anume: stilul. Să examinăm şi stilul d-lui Lovinescu. Aptitudinea de totdeauna a criticului a fost de a socoti stilul drept o maşinărie independentă de puterea de creaţie. Autorul îl strînge, îl desface, după cum îi place, pentru simpla plăcere a urechii. La început apare o frază scurtă, automată, cu respiraţie gîfîitoare de cardiac o frază simetrică pînă la artificiu, ce nu traduce o gîndire ci se consumă după legile ei mecanice. Scriitorul este sclavul frazei, după cum poetul este sclavul rimei, fiindcă necesităţi geometrice îl silesc să strivească sau să depăşească gîndirea cu simple viduri încordate. Iată cîteva exemple de frază astmatică:

„Moartea i-a curmat firul.

„Un pătrat de veac s'a aşternut peste cele mai de seamă opere ale scriitorului.

„L'am putea judeca întru cîtva în perspectiva timpului.

„Voi încerca.

„In prisosul admiraţiei tuturor, o rezervă nu schimbă nimic.

„Poate fi folositoare.

„Nu sunt posteritatea lui Caragiale.

„Ea îşi va spune cuvîntul mai tîrziu.

„Sunt însă din generaţia următoare.

etc.

Automatismul frazei se mai vădeşte şi în unele ticuri retorice care apar cu supărătoare stăruinţă, ca spre pildă abuzu de negaţie:

„*Nu* reprezintă un partid, *ci* un neam...; *nu-i* un factor răspunzător, *ci* un factor al conştiinţei etnice; „*nu* e un individ, *ci*... *nu* cere o funcţie, *ci*... *nu* este deci o „ascensiune", *ci*... (Cr. I, pag. 157—60). El *nu conta cu* curentul... *Nu* reprezintă o ascensiune, *ci*... nu este expresia clară, *ci*... *nu* în înţelesul calităţii muzicale, *ci*... simbolismul *nu* reprezintă... Subconştientul *nu* poate fi... poezia *nu* este de etc." (Toate aceste perle, concentrate pe o singură pagină: Cr.IV, p. 7) Apoi elipse în deosebi gerundivale şi participiale (semn a influenţei latine):

„*Impresionist*, n'a ridicat impresiunea pînă la o convingere robustă.

„*Citit* acum nu mai rezistă; *mobil*, interesul iar schimbă mereu obiectul.

„*Cultivînd* infinitesimalul, distingem o tendință estetică.

„*Renunțînd* uneori la realism, d. Rebreanu renunță și la avantajul unei concepții.

„*Pogorîndu-se* prea mult în prostia omenească, naturalismul duce la un fel de nihilism.

„...*pogorîndu-se* prea adînc în mizeriile vieții, duce la un fel de *pesimism*.

Adesea ne întîmpină invocațiile:

...Tinere cu ochi albaștri, o Octavian Goga, feciorul domnului părinte din Rășinari..."

„Cititorule de acum și cercetătorule de miine, vezi în această modestă întîmplare un simbol al vremii, un semn al împrejurărilor în care trăește literatura romînă".

sau elocvența:

„Ce cîntă acest poet cu deosebire?

Dragostea? — niciodată... Neantul vieții? — nu. Iubirea de viață? — nu. Moartea? — nu. Liniștea? Fericirea? Natura? Trecutul? Viitorul? Orașul tentacular sau cîmpia bucolică? — nu, nu. Atunci ce?".

Cînd crede că a dat suficiente documente pentru susținerea unei teze, d. Lovinescu obișnuește în sfîrșit să mai zică:

— *Ajunge*.

Printr'un proces mecanic foarte normal, d. Lovinescu a trecut chiar dela început dela astm la palpitațiunea stilistică enormă, fraza dilatîndu-se în chip mostruos și ritmîndu-se pînă la perderea oricărui sens:

„Ceeace isbește la acest om de retorică pasională și evocatoare — începe d. Lovinescu rotația unei fraze despre Sadoveanu — e blocul de *tăcere*, ce-l configurează, ermetică, definitivă, elementară, în jurul căreia larma vieții se sdrumică în pulbere; *tăcere* plină de conștiință de sine și de rezervă față de oamenii zilei, egal de izolatoare cu inoportunii, ca și cu prietenii; *tăcere*, în fața căreia mult vorbărețul Pompiliu Eliade s'a speriat ca în fața unui inexplicabil fenomen al naturii; *tăcere*, în care unii citesc indiferență, egoism, dispreț, simțindu-se incomozi și inexistenți, de oarece nu sare cine sare? Tăcerea? Sau poate „unii" sare?) să mîngîe sau să ajute, nu se grăbește să lege firul vorbei într'un interes comun; *tăcere* nesociabilă de om crescut printre copaci și albine, în margine de oraș, adăpostit între sîrmele ghimpate ale grădinii sale, nevăzut de nimeni timp de un sfert de veac, deși știut de toți; *tăcere* care supără sau îndepărtează — dar care, mai presus de orice comentar și resentiment momentan, impune ca o forță primară, simțind-o așa și nu altfel, nu din atitudinea ei, ci dintr'un principiu organic, îndărătul căreia fermentează germenii atîtor creațiuni și obîrșește izvorul atîtor armonii verbale; cu foșnetul de fapte și cu acordurile de liră, cu curcubeul de colori și cu violoncelul duioșiei, opera scriitorului stă de veghe deasupra lacului tăcerii sale, care, în loc de a deveni opacă și neinteligentă, se spiritualizează, se umanizează, și prinde o autoritate ce face respectabilă prin toate castelele fermecate bănuite în adîncuri".

Dacă întîiul mod este paralizia frazei, cel de al doilea este delirul ei.

(va urma) G. Călinescu

DESPRE CREANGA

S'a încheiat un veac decînd în Țara-de-Sus și anume în satul Humulești din despărțămîntul Neamțului, Ionică a lui Ștefan al Petrei a văzut lumina, — pentru ca Istoria literilor romîne să mai înregistreze o minune.

Nu ne putem încumeta să cercetăm adîncurile unei opere atît de subtile, nici să zugrăvim deplin chipul unui artist atît de original. Mă voi mărgini să articulez cîteva observații elementare, de mulți bănuite, de puțini rostite și de mai puțini pricepute, avînd convingerea că va veni o vreme cînd ele se vor înfinge în conștiința publică în chip de neclintite adevăruri axiomatice, făcînd ca note în felul celei de față să devie cu totul inutile.

*

Am asistat mai demult la un curs de limba romînă, unde un profesor, în jurul căruia se făcuse o inexplicabilă vîlvă, comenta în fața elevilor opera lui Creangă. Ca mulți colegi de-ai lui și în conformitate de altfel cu învățul oficial de atunci, profesorul vedea în Creangă un povestitor popular, adică pentru popor. Tot secretul artei lui fără pereche era pus pe seama faptului că Ion Creangă ar fi scris cum vorbea, tot așa cum am susține că, în raporturile lor cu semenii și în trebile casnice, Virgil se exprima în hexametri și Heredia exclusiv în îndecasilabe. O cît de superficială examinare a biografiei povestitorului e suficientă pentru a nărui această șubredă nerozie și o cît de deficitară sensibilitate artistică ajunge pentru a ne da seama că literatura lui Creangă se adresează tot atît de puțin prostimii, cît și fabulele lui La Fontaine copiilor. Pentru înțelegerea atît a unuia, cît și a celuilalt, se presupun minți coapte și spirite plivite. Dar acel om al școalei avea credința că inspirația artistică e o stare quasi-hipnotică și că volumele se scriu singure, oarecum peste capul autorilor. El își închipuia că stilul acela pur și curgător țîșnise de la sine și fără sforțare din pana meșterului, așa cum apa Ozanei, în care se scălda în copilărie autorul Amintirilor, isvorăște din stînca ei de sub munte.

In adevăr, în opera lui Creangă aproape nu întîlnim neologisme. Pofesorului Weigand, (despre care învățatul filolog profesorul Alexandru Philippide scria că weigandește), nu i-a trebuit mult timp să le numere. Cine nu știa, afle dar

că nu se puteau găsi decît vre-o duzină. Pentru cine vede cît de cît ceva mai departe 1 m, 50 nu este imposibil să-și dee seama că-i cu neputință ca un om de oarecare cultură să vorbească așa fără să cadă în prețiozitate și pedanterie puristă. Un artist cum era Creangă resimte acea oroare firească a oricărui artist adevărat față de farisei și necărturari. Cu simțul măsurii și cu bunul lui gust, el nu se putea înrola voluntar în tagma caraghioșilor. Stilul lui, fără să aibă aerul — și ca să nu aibă aerul — căznit (asta e cea mai mare a lui virtute), presupune, pentru cine are minte să priceapă, o migăloasă trudă de atelier, satanicești unelte și complicate scule. Dacă cetim corespondența lui Creangă, găsim, cum este și firesc, neologisme sumedenii. Se știe doar că în corespondență, afară de cazul cînd acel ce scrie e un maniac literaturizant, fiecare își păstrează tonul curent și limba cea de toate zilele, limba vie, limba vorbită în cercurile în care viețuește. In scrisori, omul scrie cum vorbește. Cu-atît mai bine dacă vorbește frumos. Fenomenul se repetă identic cu Eminescu și cu toți scriitorii inteligenți, stăpîni pe mijloacele lor. Pentru ei limba destinată literaturii nu se reduce la un instrument primitiv și monocord, ci este o vastă claviatură care sub mînă meșteră sue și coboară de la tumult pînă la nuanță și semiton și vice-versa.

Compare oricine limba din poeziile lui Eminescu cu cea din articolele lui.

Așișderea pentru Creangă.

*

Drag mi-i Platon, dar mai drag îmi este adevărul. De aceia trebue să mărturisesc că, pentru a-mi reîmprospăta memoria cu niscaiva date biografice asupra în Humulești născutului Ion a lui Ștefan al Petrei, m'am văzut silit să recurg la un autor francez, d. Jean Boutière, căruia îi datorim cea mai documentată lucrare asupra vieții și operii lui Ion Creangă.

Iar dacă ne umple de melancolie gîndul că pentru a ne informa asupra stărilor de acasă trebue să ne ducem tocmai la Paris, e desigur o mare mîngîiere să cetim că un distins învățat străin așează la loc de cinste, alături de Charles Perrault, frații Grimm, Schmid și Andersen, pe Ionică al nostru, socotindu-l ca pe unul din cei mai înzestrați povestitori europeni.

Dar chiar înainte de aceasta numele tovarășului de hoinăreală al lui Eminescu trecuse fruntariile. Bucăți de ale lui fusese traduse în englezește — prost ce-i drept, dar traduse — de Lucy Bing, în nemțește de Weigand, în limba polonă de Ecaterina Mandicewschi, în franțuzește de Jules Brun și și Leo Bachelin.

*

Să mă ierte susceptibilii, dar cu părere de rău trebue să constat că cei mai iluștri și fanatici ieșeni s'au născut aiurea. Eminescu la Ipotești, Creangă la Humulești, Ibrăileanu la Roman, Topîrceanu în Muscel, Sadoveanu la Pașcani. Ieșeanul de baștină, (și „Cercul Ieșenilor" e o dovadă), preferă să ție întruniri la București, de unde se tratează cel mai bine subiectul Iași.

In acest municipiu, pe vremuri frumos, acum numai fotogenic, Ion Creangă n'a călcat numai pe straturi de flori, iar cununile care i s'au întins nu erau toate de laur. Netrebnici iscoditori de amestecături viclene și firi hulitoare au șoptit, pe atunci, înalților prelați conducători ai preoțimei ieșene, ba că diaconul Creangă merge la teatru (mare ticăloșie!), ba că trage cu pușca în ciorile de pe clopotnița sfintei mînăstiri Golia, unde slujea, și cîte și mai cîte. De mirare și jale este numai că acele cinstite obraze, plecatu-și-au duhovniceștile și arhipăstoreștile urechi la pîrile cele tainice, scoțînd pe bietul om din cinul clericesc și mai apoi și din învățămînt, unde cu chiu cu vai l'a repus Maiorescu mai tîrziu.

Nu vor fi oblicit acei înpietriți șefi ierarhici și nici acel inutil ministru al Școalei că, în timp ce simandicoasele lor nume se vor prăbuși în țărînă odată cu ei, intrînd cum se și cuvine în haznaua fără fund a uitării veșnice, răspopitul din Țicău intra, el, în Istorie, cu bojdeuca lui cu tot. Și ce-i mai picant de sigur e faptul că răspopeala și maziliarea din învățămînt coincide cronologic cu trecerea numelui de Ion Creangă, de către italianul A. de Gubernatis, în al său „Dizionario biografico delli scrittori contimporanei."

Greu și-au împovărat sufletele acei superiori întru cele trecătoare și întru Domnul frați, lovind în asemenea om de omenie și amărîndu-i puținele zile pe care le-a străbătut prin zădărniciile lumești; că era Ion Creangă la suflet pînea

lui Dumnezeu, vesel la inema lui, și sfătos și mucalit. Călcat-am și eu pe pămînteștile lui urme, pe toate coclaurile aceluiași Iași în care îl întovărășa pe bădița Mihai — cum îi zicea el lui Eminescu — și întovărășind și eu la rîndu-mi pe poetul și bunul meu prieten Mihai Codreanu, chematu-l-am ades cu gîndul printre noi.

La „Trei-Sarmale" sau „Viață Lungă", pe vremea cucului și a privighetorii, cînd prin aburii vinului se strecurau fantome scumpe, nu ne-am fi mirat cîtuși de puțin dacă vre-un băiat din prăvălie ar fi grăit către noi: „Acuș trebuie să vie și domnu Creangă", sau „chiar acum a plecat domnu Eminescu".

*

Spuneam că apariția lui Creangă e o minune și am impresia bine făcătoare că nu e nevoie s'o dovedesc.

Știți cu toții că Ion Creangă nu cunoștea limbi străine, așa că pentru modèlele lui de stil și compoziție, cum traducerile nu prea abundau, a trebuit să se mărginească la literatura noastră începătoare. Dar opera lui Creangă nu seamănă cu nici una alta, rămînînd de o absolută originalitate. Căci dacă, pentru omul din mulțime chiar, o pagină de Creangă e o adevărată desfătare, pentru acel ce s'a apropiat vreodată de nepătrunsele taine ale creațiunei, faptul Creangă apare pur și simplu uluitor. Onestitatea lui artistică, perfecția construcției cît și orînduirea vorbelor în ea, ne amintesc înțeleptul sfat al lui Anatole France, venit mult după Creangă: „Caressez la phrase; elle finira toujours par sourire,"

Asta-i metoda Creangă. Asta-i-, și minunile nu se explică. Căci nu e oare minune, ca numele lui Ionică a lui Ștefan al Petrei din Humuleștii Neamțului, cu bruma de carte pe care a prididit s'o învețe, să fie cinstit la Paris, Berlin și Londra, de cei mai de seamă meșterii și cărturari?

Care e literatul cu perucă din acei care au împodobit cu harul lor marile epoci pudrate ale literilor apusene, care n'ar semna o poveste ca Moș Nechifor Coțcariul? Care mare scriitor din lume s'ar rușina de-o operă ca Amintirile?

De aceia cu cea mai adîncă smerenie mă închin în fața umbrei lui Ion Creangă, acest Rabelais al neamului nostru, aducîndu-i cel mai umil și mai pios omagiu.

Al. O. Teodoreanu

GORKI ȘI LITERATURA RUSA

Ultimul reprezentant al realismului critic rusesc şi în acelaşi timp primul clasic al literaturii proletare, Maxim Gorki ocupă un loc cu totul deosebit în rîndurile scriitorilor din ţara lui.

Simţul lui artistic ascuţit, vocaţia literară, memoria extraordinară, puterea de muncă neobişnuită şi setea lui pentru toate cuceririle culturale şi ştiinţifice au făcut din acest lucrător autodidact unul din oamenii cei mai instruiţi şi unul din scriitorii cei mai străluciţi ai epocii noastre.

Toată viaţa lui Gorki e o avîntare optimistă spre viitor, o încordare continuă a voinţei pentru realizarea idealurilor umanitariste. Aproape o jumătate de secol, operele scriitorului au chemat omenirea spre lumină şi progres, au îndemnat-o la luptă neînduplecată pentru o viaţă mai bună, bazată pe muncă liberă, creatoare.

Gorki a servit umanitatea cu puterea inepuizabilă a pasiunii, cu pana literatului, a criticului şi a publicistului. Numele lui Gorki a devenit în scurt timp sinonimul luptei pasionate şi perseverente pentru prefacerea revoluţionară a lumii.

Gloria lui a trecut fulgerător graniţele patriei sale, şi operele sale, traduse în toate limbile civilizate, au ajuns să fie cetite în colţurile cele mai îndepărtate ale Americei şi Asiei.

Maxim Gorki se plasează alături de militanţii ştiinţei, artei şi revoluţiei, cari au consacrat toată puterea geniului lor conducerii omenirii şi ajutorării ei în lupta împotriva obscurantismului şi reacţiunii.

Imaginile vii din operele lui Gorki ajung pînă la adîncurile sentimentului şi conştiinţii a zeci de milioane de cetitori. Gorki pătrunde totdeauna dincolo de înfăţişarea exterioară a oamenilor, a fenomenelor, şi prinde înţelesul lor profund.

Oameni din toate clasele, din toate păturile sociale sînt zugrăviţi de Gorki cu o putere artistică neobişnuită, în manifestările lor variate. Mai ales viaţa de vagabonzi, hamali de port, muncitori industriaşi şi meseriaşi, cunoscută lui Gorki ca nici unui alt scriitor rus, e redată în culori vii şi pline.

Gorki posedă în gradul cel mai înalt metodele realiste ale reprezentării artistice. In operele lui autobiografice, în romane şi nuvele, redă cu limba lui frumoasă şi sonoră un tablou viu al societăţii ruse pe o perioadă de cîteva decenii. „Copilăria în lume", „In lume", Universităţile mele" readuc realismul critic necruţător din „Suflete moarte" a lui Gogol, din „Fraţii Golovlev" a lui Scedrin sau din „Invierea" lui Tolstoi.

Gorki ştia să preţuiască valorile culturale create de predecesorii săi, de reprezentanţii de samă în domeniul artei, literaturii şi ştiinţei. Ca omul care s'a ridicat din pătura de jos, Gorki a putut să înţeleagă mai profund importanţa culturii pentru umanitate.

El a fost adeptul ideologiei marxiste, căreia însă n'a dat, ca mulţi intelectuali, o interpretare vulgară; n'a vrut s'o privească ca pe-o simplă dogmă apărută undeva izolat în afară de marea cale a dezvoltării civilizaţiei universale, ci ca o continuare directă şi imediată a marilor cuceriri anterioare din domeniul filosofiei, economiei politice şi ştiinţelor sociale.

Gorki a absorbit din cultura trecutului ce a fost mai bun: umanitarismul nobil şi încrederea în om. Materialismul istoric i-a arătat calea de realizare a visurilor umanitare ale predecesorilor săi. Clasa muncitoare i-a apărut ca unicul moştenitor al culturii universale, ca creatorul civilizaţiei viitoare. Toată creaţiunea sa artistică, toată activitatea de critic literar şi publicist şi-o consacră idealului său umanitarist şi proletar.

Cu Gorki începe o nouă epocă în literatura rusă. Mai ales cu apariţia romanului „Mama", Gorki se manifestă deschis ca un artist revoluţionar, plin de încredere în misiunea clasei muncitoare, constructoare a unei vieţi mai fericite.

In operele lui Gorki, muncitorul intră definitiv în literatura rusă, ca un obiect firesc şi legitim al reprezentării artistice. Eroii principali din literatura anterioară, în curentele ei aristocratice, liberale sau poporaniste, erau aleşi mai ales din mediul nobilimii latifundiare, din burghezia capitalistă şi din pătura ţărănească. Chiar dacă muncitorul apărea cîteodată în literatura rusă din veacul al XIX-lea, se urmărea prin zugrăvirea vieţii lui grele şi triste mai mult provocarea simţămîntului de milă şi compătimire faţă de oamenii săraci şi ofensaţi. In timpurile acelea, muncitorimea industrială rusă reprezenta o forţă socială încă neînsemnată. Şi numai pe măsura dezvoltării capitaliste muncitorul cucereşte în literatura rusă un loc mai important.

Evoluţia literaturii urmează, de fapt, modificările structurale ale socetăţii. „Literatura n'a fost niciodată afacerea personală a unui Stendhal sau Lev Tolstoi, scrie Gorki; ea aparţine totdeauna epocii, ţării, clasei". Fiecare stare socială aduce cu ea un conţinut nou de vieţă, interese nouă, curente nouă de idei şi de sentimente. Moşierimea rusă, mica şi marea burghezie, ţărănimea şi proletariatul imprimă, fiecare, pecetea intereselor proprii de clasă asupra dezvoltării gîndirii sociale, asupra formelor artistice, asupra conţinutului şi stilului literar.

Literatura rusă începe existenţa sa independentă abia după războiul cu Napoleon şi rămîne legată până la mijlocul

veacului trecut cu Rusia iobagă, cu conacurile nobilimii, cu cultura lor, cu eroi luaţi din „cuiburi de gentilomi". Scriitorul eşit din mediul aristocraţiei latifundiare oglindeşte, conştient sau inconştient, interesele, concepţiile şi idealurile clasei sale. Puşkin, Turghenev, Gonciarov, Axacov şi alţi scriitori ai nobilimii sînt esteţi. Operele lor sunt destinate în special păturii înalte şi culte a societăţii ruse, unde literatura e o podoabă.

Desfiinţarea iobăgiei dă lovitura de moarte clasei feudale. Artistul din cuibul nobililor „cîntă ultimele sale cîntece". Scriitorul îmbibat de cultura nobilimii cedează locul noului curent literar. Feciori de preoţi, negustori, funcţionari, mici burghezi ca: Cernîşevski. Pomealovski, Dobroliubov. Necrasov, Uspenski, Salticov-Scedrin, Ostrovski etc. acaparează literatura şi publicistica. Aceştia, trecuţi în istoria literaturii ruse subt numele de „raznocinţi", adică reprezentanţi ai diferitelor clase sociale legate pentru moment de interesul comun al luptei împotriva feudalismului reacţionar, democratizează literatura rusă. Lupta pentru interesele societăţii devine la ei scopul literaturii, „Viaţa primează Arta; Arta în serviciul Vieţii"—această maximă a lui Cernişevski este primită cu entuziasm de tot tinererul cult din epoca aceea. Arta nu trebue să fie un mijloc de declarare personală, ci e menită să servească societatea, susţin reprezentanţii literaturii revoluţionare democratice. Operele acestor scriitori au jucat un rol covîrşitor pentru societatea rusă din al şaselea şi al şaptelea deceniu ale veacului trecut, îndemnînd pe cetitori la lupta împotriva jugului feudal.

Treptat conacul nobilimii este împins pe planul al doilea de oraşul capitalist. Scriitorului din „cuibul nobililor" şi scriitorilor „raznocinţi" le urmează artistul burghez, plin de încredere în cultura şi progresul oraşului. El cade, fără să vrea, subt influenţa civilizaţiei europene. Boborîkin descrie evoluţia burgheziei ruse, victoria capitalului comercial şi industrial asupra boerimii. Desigur că scriitorii acestei epoci nu formează un mediu unitar în ce priveşte origina, starea şi tendinţele lor sociale. Toţi însă: Cehov, Mamin-Sibireac, Briusov, Blok, Boborîkin, Veresaev, Andreev, Şmeliov sînt copiii oraşului modern şi imprimă pecetea acestuia asupra eroilor şi temelor din operele lor literare.

Liberă concurenţă în raporturile economice, luptă crîncenă între diverşi întreprinzători, „toţi contra tuturora", toate aceste condiţii au fost excelente pentru înflorirea ideologiei individualiste. Scriitorii, publiciştii, poeţii şi criticii literari din ultimele două decenii ale veacului trecut ca Briusov, Balmont, Ertel etc. opun societăţii personalitatea. In locul artei cu tendinţe sociale reînvie arta ca mijloc de înfrumuseţare a vieţii. Pe drapelul scriitorului se scriu

acum lozinci ca: „artă pentru artă", „estetism", „arta mai presus de viaţă", „arta în afara vieţii".

Concentrarea producţiei, creşterea populaţiei urbane, desvoltarea căilor de comunicaţie. înflorirea industriei schimbă caracterul şi spiritul epocii. Clasa muncitoare, tot mai numeroasă, îşi strînge rîndurile şi porneşte la luptă înverşunată împotriva burgheziei. O pleiadă de beletrişti, critici literari şi publicişti iese din acest mediu social nou al democraţiei urbane. Gorki, Grebenscicov, Lenin, Martov, Plehanov, Axelrod etc. atacă pe scriitorul burghez individualist care se alinta cu o „cultură pentru aleşi". Şi ideologia marxistă tinde să distrugă ideologia nietzscheană.

Perioada reacţionară de după revoluţia din 1905 întăreşte şi mai mult curentele decadente care domneau în literatura rusă încă dela sfîrşitul veacului al XIX-lea. Criza culturală care a cuprins în acest timp Europa întreagă se manifestă şi în literatura rusă printr'o serie de poeţi şi scriitori simbolişti ca Balmont, Sologub, Ivanov, Briusov, Blok, etc.,

In această perioadă, cînd literatura rusă e pătrunsă de misticism şi melancolie bolnăvicioasă, Gorki vine cu operele sale pline de un realism sguduitor continuînd în literatură, ca un moştenitor legitim, realizările cele mai perfecte ale realismului critic rus.

După înăbuşirea revoluţiei din 1905, majoritatea scriitorilor progresişti rămîn dezamăgiţi şi pierd încrederea în eficacitatea luptei revoluţionare. Andreev, Kuprin, Arţîbaşev etc. defăimează pe revoluţionari şi adoptă o atitudine binevoitoare faţă de regimul reacţionar. In acest moment de covîrşitoare importanţă pentru desvoltarea viitoare a literaturii ruseşti, Gorki publică romanul său „Mama".

Romanul lui Gorki e o epopee a muncitorimii revoluţionare, a luptei sale eroice, a entuziasmului tineresc. El îndeamnă pe cetitorul, deprimat de regimul reacţionar al lui Stolîpin, să-şi regăsească stăpînirea de sine, vigoarea de luptă, încrederea în victoria democraţiei.

Gorki arată în romanul său cum clasa muncitoare, ţinută în sărăcie, mizerie şi ignoranţă, dobîndeşte, subt influenţa luptei revoluţionare contra exploatării, trăsături adînc umane: sentimentul demnităţii omeneşti, atitudinea activă în viaţă, iniţiativă, intoleranţă faţă de asuprire şi nedreptate, simţul de colectivitate, respectul femeii, dorul de ştiinţă şi cultură. Astfel Gorki introduce în atmosfera bolnăvicioasă a literaturii decadente un curent de vioiciune, dorinţa de luptă, încrederea în progres.

Alături de Gorki, apar, înaintea răsboiului mondial, o serie de poeţi, beletrişti şi critici literari, eşiţi din mediul ţărănimei şi al proletariatului, ca: Damian Bednîi, Leaşco, Biboc, Neverov, Esenin etc.. Anii de revoluţie şi de răsboi civil

1917—1921 scot la iveală din acest mediu zeci de scriitori noi. Pe acelaş drum păşesc şi tinerii beletrişti eşiţi din mijlocul intelectualilor mici burghezi ca: Maikovski, Aseev, Tretiacov, Ivanov, Pilneak, Seifulina, Iacovlev, Leonov, Lavrenev, etc..

In primii ani ai revoluţiei, cînd a avut loc prăbuşirea vechiului regim şi răsturnarea claselor vechi, în perioada negării, distrugerii şi furtunii, domnesc în literatură ego şi cubo-futuriştii. Sub influenţa poeziei decadente, care însă din 1909 a fluturat lozinca dezagregării şi a descompunerii spirituale, precum şi sub impresia frămîntărilor haotice ale epocii, scriitorii futurişti creiază febril şi isteric poezii unde cuvintele fără sens se împletesc cu imagini nebuloase. In sufletul lor clocoteşte ura contra literaturii clasice.

Pe măsură ce haosul revoluţionar cedează locul energiei creatoare conştient dirijată, mai ales după 1921, cînd viaţa economică şi socială se normalizează, observăm o îndepărtare dela literatura decadentă şi o orientare spre clasicism, spre o creaţiune sănătoasă. Numeroase şcoli şi grupuri literare dispar, grupul imaginiştilor se desface şi Serghei Esenin încearcă să se întoarcă spre noii scriitori ai ţărănimii. Futuriştii ca: Maiakovski, Tretiacov, Aseev, Ehrenburg, etc. se leapădă de futurism şi merg împreună cu scriitorii din alte şcoli literare către claritatea clasicilor.

Zeci de scriitori noi, sute de opere literare reclamă ca lozincă întoarcerea spre operele clasicilor, cer înţelegerea şi cercetarea mai aprofundată a vieţii de toate zilele şi reflectarea ei în imagini simple, legate într'un tot întreg, diferit de simpla copiere a naturaliştilor. Dinamismul evenimentelor, ritmul accelerat al epocii de reconstrucţie influenţează puternic asupra creaţiei lor. Serafimovici, Gladcov, Ivanov, scriu sub steagul realismului sintetic revoluţionar, redînd în operele lor sbuciumul anilor de revoluţie, naşterea formelor noi de vieaţă, aspecte colective, trăsăturile şi frămîntările eroului nou activ şi plin de viaţă, însetat de bunurile culturale. Unii din aceşti scriitori noi sufere încă de ideologismul exagerat, iar alţii de naturalismul lipsit de orizont.

In general eposul beletriştilor noi pare încă prea palid faţă de importanţa istorică covîrşitoare a evenimentelor.

Toţi aceşti scriitori găsesc în Gorki un prieten plin de atenţie şi un îndrumător iscusit. Cu vorba şi cu fapta, Gorki luptă pentru o literatură nouă, literatura clasei muncitoare. „Sunt ferm convins, scrie el, că proletariatul e în stare să creeze literatura sa artistică proprie, după cum el şi-a creat, înfruntînd greutăţi enorme şi suferind jertfe multiple, o presă cotidiană".

Literatura era pentru Gorki ceva organic şi inerent

luptei sociale. Dintre toţi scriitorii ruşi de subt regimul ţarist, numai Gorki, Cernişevski şi Necrasov au arătat înţelegere deplină faţă de această menire a literaturii, faţă de rolul social al artistului. In literatură Gorki a văzut o forţă titanică chemată să acţioneze în interesul celor ce muncesc. „Sunt două forţe care contribue în cea mai mare măsură la educarea omului cult — arta şi ştiinţa. Alături de ştiinţele sociale, literatura artistică serveşte ca un alt mijloc, poate chiar mai puternic, de înrîurire asupra gîndului şi voinţei omeneşti".

Opera de organizare şi de îndrumare a acestei forţe sociale a fost pentru Gorki scopul suprem al vieţii sale. El a depus toată energia, toată vigoarea sa artistică pentru formarea adevăratei literaturi a clasei muncitoare. Mai mult decît toţi, Gorki a văzut lipsurile şi slăbiciunile operelor literare apărute în primii ani de după răsboi şi revoluţie.

Gorki explică toate nebulozităţile scriitorilor noi prin îngustimea orizontului lor cultural şi cere tinerilor literaţi să-şi însuşească o cultură cît mai vastă.

In calitate de critic literar, Gorki manifestă o claritate neobişnuită pentru înţelegerea perspectivei literare, unind-o cu o analiză profesională migăloasă a textului, temei, ideilor. El combate negligenţa şi graba în muncă, cere un respect, o atenţie deosebită pentru forma şi limba operei artistice. Stăpînind cu măestrie clasică arta literară şi cunoscînd toate tainele stilisticei, Gorki conduce lupta pentru ridicarea calitativă a literaturii proletare, pentru culturalizarea limbii noilor scriitori. Inţelege cerinţele literare ale masselor şi chiamă pe scriitori la rezolvarea problemelor noi şi complexe care se pun creaţiunei artistice a clasei muncitoare. „Scriitorii şi criticii literari trebue să caute să perfecţioneze căile muncii colective camaradereşti în interesul masselor muncitoare".

Către anul 1932 dispar grupurile literare răzleţe şi toţi literaţii din Uniune se unesc în Asociaţia Scriitorilor Sovietici sub lozinca unică a realismului socialist. Gorki vede în realismul socialist adevărata cale de desvoltare a literaturii nouă. Preţuind literatura realistă din trecut cu operele neîntrecute artisticeşte ale lui Balzac, Flaubert, Dickens, etc., Gorki consideră însă că realismul burghez e mărginit în posibilităţile sale de zugrăvire a eroilor din alte clase.

Gorki e încredinţat că scriitorii eşiţi din mediul muncitoresc, liberi de prejudecăţile clasei burgheze, vor vedea realitatea mai viu, mai obiectiv şi mai adînc decît predecesorii lor.

Scriitorii noi, pătrunşi de importanţa problemelor ce se pun literaturii, caută să îndrepte creaţia lor artistică pe făgaşul nouei şcoli literare a realismului socialist.

Asociaţia lor ţine prima ei adunare în vara anului 1934. Congresul face bilanţul literaturii de subt regimul nou şi preconizează calea desvoltării viitoare a creaţiei literare. Se scoate în evidenţă ce probleme grandioase stau înaintea literaturii, ce rol important joacă această literatură şi cîtă răspundere are ea în opera de educare a masselor muncitoare. Se arată ce posibilităţi enorme ofere regimul nou pentru ridicarea nivelului cultural al masselor, ce material bogat, ce perspective de legătură strînsă şi vie cu mulţimile cititoare se deschid în faţa literaturii ce urmează drumul realismului socialist. Un ziar de mare tiraj, comentînd lucrările congresului, subliniază în articolul său de fond sarcinile ce se pun literaturii noi. „Massele, scrie el, aşteaptă ca literatura să le dea delectări adînc artistice, să nască în sufletul lor bucurie şi entuziasm, să le ajute în munca lor de construcţie a vieţii noi, în lupta împotriva reminiscenţelor burgheze din conştiinţa oamenilor. Massele vor ca literatura să fie plină de luptele eroice ale proletariatului, de entuziasmul victoriei socialismului".

Scriitorii noui caută deci în operele lor să ajute pe cetitor să se cunoască mai bine pe sine, să se orienteze în mediul ce-l înconjoară, să-l îndrumeze, să-l îndemne a deveni un constructor activ şi conştient al societăţii noi.

„Realismul socialist, spun satutele Asociaţiei Scriitorilor Sovietici, fiind metoda de bază a literaturii artistice şi a criticii literare, impune scriitorului să reprezinte viaţa cît mai real şi mai concret în desvoltarea ei revoluţionară. Redarea artistică fidelă trebue să fie în acord cu sarcina sa de transformare şi educare ideologică a masselor în spiritul socialismului. Realismul socialist oferă creaţiunii artistice libertatea deplină de manifestare a iniţiativei creatoare, alegerea liberă a formei, stilului şi genului literar".

Realismul scriitorilor noi nu se mărgineşte însă la zugrăvirea naturalistă a faptelor izolate. Scriitorul realist se deosebeşte fundamental de cel naturalist. Acesta din urmă se ocupă de fenomene cu caracter general şi din observaţiunile sale asupra oamenilor reproduce numai trăsături tipice. Scriitorul realist, (care deşi, întocmai ca şi cel naturalist, e atent faţă de faptereale) merge însă mai departe: prin tipizare, el determină rostul social al faptelor. (Engels caracterizează astfel realismul literar: „După părerea mea realismul presupune, în afară de exactitaeea detaliilor, fidelitatea redării caracterelor tipice în condiţiuni tipice").

Plenitudinea şi certitudinea generalizărilor făcute de artist depind de individualitatea, de talentul lui. „Cu cît, spune Ehrenburg, un scriitor e mai bine dotat, cu cît zugrăveşte el mai viu, mai adînc, mai plin caracterul eroilor săi, societatea, evoluţia ei istorică.... cu atît mai repede eroii lui

cresc din nume proprii în nume comune, din personagii întîmplătoare în tipuri".

Adoptînd metoda realismului socialist, scriitorii şi criticii ruşi sunt puşi în faţa problemei ascuţite a subiectului, a eroului, a temei noi din opera literară. Gorki, cu autoritatea lui în problemele artei proletare, le vine în ajutor. Subiectul unei opere literare este compus — spune el — din „legături, contraziceri, simpatii, antipatii şi în general din relaţii omeneşti reciproce, din urmărirea creşterii şi formării caracterului omenesc". Aceste raporturi reciproce sunt prezentate înt'o anumită înlănţuire de evenimente. Fiecare pătură socială, în anumite etape ale desvoltării sale, are anumite subiecte literare preferate. Pentru scriitorii trecutului, structura subiectului este caracterizată print'un sistem de coordonare de fapte şi stări care pun pe primul plan relaţiile cu caracter personal subiectiv, frămîntările amoroase şi familiale. In „Oblomov" al lui Gonciorov, în „Cuibul nobililor" al lui Turgheniev sunt atinse o sumedenie de probleme sociale, dar punctul central al subiectului îl ocupă raporturile de dragoste dintre Oblomov şi Olga, dintre Liza şi Lavreţki. Această structură a subiectului se explică prin separarea intereselor societăţii de cele ale individului, prin dominarea individualismului unilateral, caracteristic regimului liberal; individul tinde oarecum a se separa de societate, a pune fericirea lui personală în opoziţie cu lumea exterioară.

La baza subiectului nou stau evenimente importante socialmente, legate însă în acelaş timp cu soarta şi caracterul oamenilor concreţi. Frămîntările acestor personagii nu acopere problemele sociale, ci le subliniază. In romanul lui Gorki „Mama" întîlnim acest subiect nou, subiectul social, care nu înlătură personalitatea omului, ci din contra ne permite s'o înţelegem mai bine, mai plin. „Intărind drepturile individului, susţine scriitorul Ehrenburg, noi prin aceasta am nimicit individualismul".

Sugrumarea individualismului şi relaţiile cu totul nouă între individ şi societate au dat naştere subiectului nou, care reflectează întregul mers al evoluţiei sociale. Scriitorii proletari îşi aleg ca subiecte preferate: transformarea omului în lupta revoluţionară („Mama" lui Gorki, „Bruski" lui Panferov), lupta colectivă în răsboiul civil pentru victoria puterii proletare („Ceapaev" al lui Furmanov, „Torentul de fier" al lui Serafimovici, „Dărîmarea" lui Fadeev) şi construcţia socialistă („Cimentul" lui Gladcov, „Soţii" lui Leonov, „Pămîntul nou" al lui Şolohov).

Pentru scriitorii sovietici interesele individului se contopesc cu interesele societăţii. In operele lor ei ,tind să redea realitatea prin zugrăvirea omului în manifestările lui multilaterale, unind astfel armonios individualul cu so-

cialul. In această unitate, care permite a prezenta pe om în diversele lui manifestări şi deci prin el a arăta şi viaţa în toată complexitatea ei, vor scriitorii cei noui să afle puterea artistică a subiectului nou.

O altă problemă importantă este alegerea eroului. Scriitorul nu redă pur şi simplu o imagine fotografică a omului, ci una care să cuprindă trăsăturile caracteristice ale unui grup social întreg. El poate zugrăvi în operele sale pe reprezentanţii păturilor sociale celor mai diferite. Dar preferinţa ce dă autorul unui anumit mediu nu rezultă din simpla întîmplare; alegerea obiectelor este determinată de situaţia şi interesele mediului social căreia el aparţine.

Revoluţia a născut pe omul nou, pe omul cu alte patimi, sentimente, emoţii şi frămîntări. Pentru acest om al lumii noi „care a făcut din munca creatoare o sărbătoare, care a pătruns în toate tainele muncii sale, care în acelaş timp a îmbogăţit spiritul său cu adevăratele comori ale gîndirii tuturor popoarelor din toate epocile" pentru acest om care „a terminat cu superstiţiile seculare şi care acum împreunează desvoltarea perfectă şi armonică a persoanei sale cu interesele colectivului" luptă Gorki, şi împreună cu el şi ceilalţi scriitori.

Scriitorii clasei muncitoare aduc tipuri nouă ale eroului în literatură, o metodă nouă de prezentare a lor. Literatura proletară are o serie întreagă de tipuri de luptători pentru socialism: Nilovna şi Pavel Vlasov în „Mama" lui Gorki, Levinsohn în „Dărîmarea" lui Fadeev, Kojuh în „Torentul de fier" al lui Serafimovici, etc.. Dar nu putem totuşi spune că literatura sovietică a creat pînă acuma tipuri de comunist, de kolhoziian, de comsomolian, etc. de aceiaşi perfecţiune artistică cu cele ale literaturii clasice; n'a parvenit, adică, „să ridice încă nişte nume majuscule la înălţimea unor nume comune".

Deosebit de important apare pentru Gorki a învăţa pe scriitorul nou să observe formele creşterii omului muncitor în multiplele lui manifestări, să scoate le iveală ceeace este mai caracteristic şi de valoare, să arate cauzele care împiedică desvoltarea omului. Cu cît un scriitor posedă o cultură mai vastă şi e mai talentat, cu atît el reuşeşte să perceapă şi să zugrăvească mai bine trăsăturile adevărate ale omului nou. Descriind în opera sa pe omul socialist, scriitorul sovietic vrea să creeze o imagine de o importanţă educativă enormă. Eroul lui învaţă pe cetitor cum trebue să trăiască, să mediteze, să simtă, să acţioneze omul nou, constructorul conştient al societăţii.

Inainte de a alege subiectul operei literare şi pe eroii ei, scriitorul trebue să-şi dea bine seama ce vrea să arăte cititorului şi în ce scop. Cu alte cuvinte trebue să-şi fixeze

tema. „Tema unei opere literare, spune Gorki, îi este sugerată autorului de experienţa vieţii; ea se cuibăreşte la început în complexitatea impresiilor, neavînd încă o formă clară; apoi cere dela scriitor exprimarea ei în forme mai precise, inspirîndu-i dorul de muncă pentru modelarea ei".

Scriitorul, după pătura socială din care face parte, alege pentru operele lui artistice teme diferite. Literatura nouă rusă îşi ia temele din lupta clasei muncitoare pentru cucerirea puterii politice si din viaţa actuală de edificare a unei societăţi pe baze socialiste.

Dacă tema reflectează unul sau altul din momentele luptei revoluţionare, eroismul clasei muncitoare, viaţa sub noul regim, atunci tema aceasta este considerată ca binevenită şi capabilă să intereseze marele public cititor care a luat sau ia el însuşi parte zi de zi la cucerirea şi organizarea condiţiunilor noi de viaţă. Darul de a înţelege tema sa în concordanţă cu edificarea societăţi noi — iată ce se cere scriitorului sovietic. *)

Alegînd tema nouă, subiectul nou, eroii noi, lucrînd asupra arhitectonicei noi a romanului, asupra desvoltării noi a caracterelor, asupra dialogului nou, tinerii scriitori ruşi speră că vor reuşi să creeze o nouă formulă literară, aceea a realismului socialist.

Maxim Gorki, creatorul şi îndrumătorul acestei literaturi, este considerat ca primul clasic al literaturii proletare. Sfaturile şi învăţăturile lui sunt urmate cu stricteţe de noua generaţie literară rusă.

Anii sumbrii ai copilăriei şi adolescenţei, viaţa grea de simplu muncitor brutar, temniţele ruseşti şi şicanele poliţiei, atacurile ascuţite din partea criticei oficiale, i-au fost compensate cu prisosinţă de o bătrîneţe luminoasă în mijlocul admiraţiei unanime.

Soarta n'a favorizat aproape niciodată pe marii artişti şi scriitori, făcînd ca gloria lor să rămîie nestinsă pînă la sfîrşitul vieţii. Majoritatea au murit în mizerie şi izolare morală, neînţeleşi de contemporani sau părăsiţi de foştii lor admiratori.

Gorki a fost desigur o excepţie. Moartea l-a găsit în plină activitate artistică şi socială, în momentul cînd gloria sa era în ascensinne.

Numele acestui genial artist al cuvîntului, acestui prieten neprihănit al celor ce muncesc, va arde ca o flacără vie în inima omenirii lucrătoare. Eşit din mijlocul clasei proletare, Gorki a rămas pînă la moarte slujitorul ei devotat, apărătorul intereselor şi susţinătorul conştient al idealurilor sale conducătoare.

Vera Panfil

*) Şi caracterul imperativ al acestei obligaţii nu este nici mai mult nici mai puţin coercitiv decît acela al oricărei alte şcoli ori mode literare. Clasicismul legiferat de Boileau sau romantismul codificat de Hugo erau exact tot atît de tiranice, şi de... ascultate. (*Nota redacţiei*).

CAUTARE

„Şi m'am sculat atunci şi am cutreerat cetatea, uliţele şi răspîntiile largi, şi am căutat pe acela după care inima mea tînjeşte, l-am căutat, însă n'am dat de el".

„Cîntarea Cîntărilor". III, 2

In noaptea caldă şi senină de vară
ard flăcări albastre pe ţară
ca peste o comoară.
De departe sunete vin
şi revin
pînă se încheagă cîntecul plin.

Dar acum totul s'a liniştit,
s'a molcomit;
pe străzi înoptate-am ieşit.

In ore tîrzii,
printre oameni cu pasul grăbit,
pe străzile pustii
din oraşu' adormit
te caut în ape şi 'n vînt,
în nori, sub pămînt
te caut...

Noaptea s'a 'mpînzit cu stele
pe cari nu le ştiam,
aşi vrea să le 'nvăţ drumul şi numele

străveziu ca o boabă de mărgean.
Durerea mi s'a risipit în vine
ca o boală veche.
Dar cîntecul uitat,
cine mi-l repetă mereu la ureche?

Cînd tu umblai,
mersul tău svelt de căprioară
răsuna 'n stradă ca 'ntr'o vioară.
Cînd zîmbeai,
Capul tău plecat într'o parte
sîngera din buzele resfrînte şi 'nvoalate.

Cînd priveai,
privirea ochilor tăi, cucută
în sîngele meu revărsată, crescută.
Cînd sărutai,
gura ta ca o pecetie fierbinte de ceară

adînc îşi înfigea în carne-mi roşia-i pară.

Dragostea-mi
îţi schimba făptura albă şi uşoară
încîntec, în soare şi 'n primăvară.

In ore tîrzii,
printre oameni cu pasul grăbit,
pe străzile pustii,
din oraşu' adormit,
te caut în ape şi 'n vînt,
în nori, sub pămînt
te caut...

Dacă luminile
'n oraş se sting,
cu flacăra inimii
merg şi le-aprind...

Şi dacă ţi-e pasul
pierdut — şi privirea —
în nopţile reci
îmi înec fericirea.

In mers răsucit
pe străzile goale
pentru sbuciumul meu
caut pedale.

In jos oglindit
în lîncede ape
fumuriul trecut
caută să-mi scape.

Singur încerc
pe stinsele clape
un cînt risipit:
nimic nu-l încape.

In nopţile negre
mi-e cîntecul mut,
ca fulgere sterpe.
In ele resfrînge-se
palidu-mi chip,
zidul se strînge
şi cade: nisip.

Sub uitatele zodii
peste anii pierduţi
latră zăvozii
roşii prin curţi.

Braţele moarte,
chip cenuşiu,
timpul se 'ndoaie
'n vînt şi 'n pustiu.

Reci se 'ntorc dimineţile
şi, albe, feţele.

Toate s'au frînt
în ape, în vînt.

In oraş şi 'n suflet e-atîta răceală

Nu mai ştiu să gîndesc,
nu mai ştiu să cînt,

şi cuvintele mi le-am pierdut pe străzile goale.

Miron Constantinescu

INCEPUTURILE CAPITALISMULUI IN CELE TREI PRINCIPATE ROMINE

AGRAVAREA STĂRII ŢĂRĂNIMII.

Pînă în secolul fanariot agricultura romînească a reprezentat tipul clasic ale economiei închise, naturale. Produsele nu erau în deobşte lucrate pentru a fi vîndute. Relaţiile economice în covîrşitoarea lor majoritate nu erau bazate pe valoarea de schimb a bunurilor, ci pe însuşirile lor naturale. Prin propria lor muncă, ţăranii îşi satisfăceau mai toate trebuinţele, precum şi cele ale boerilor feudali, de cari erau dominaţi. Semnele bogăţiei erau vitele, grînele, lucrurile în *forma lor naturală*, şi nu banii.

Raporturile de exploatare dintre boerii feudali şi ţăranii *vecini* sau *romîni*, iobagi legaţi de glie, se mărgineau la îndatorirea de a da o rentă în produse, *dijma*, adică a zecea parte din roade, şi de a munci pentru stăpîn *trei zile de clacă* în cursul unui an.

„Pînă la sfîrşitul veacului al 17-lea vedem că hotarul [1]) *satului este privit ca aparţinînd obştiei locuitorilor acelui sat''*, [2]) a scris unul din bunii cunoscători ai istoriei noastre agrare, Radu Rosetti. Cu privire la ţăranii cu libertatea limitată, deveniţi vecini, nu se poate vorbi de un drept exclusiv al lor de stăpînire asupra pămîntului. Dreptul de „proprietate'' asupra gliei în acea vreme era un drept de esenţă *feudală*, însemnînd stăpînirea *comună* atît a obştiei vecinite cît şi a boerului asupra „moşiei''.

In regimul economiei naturale închise, nevoile clasei dominante, ale boerilor feudali, erau în mod *firesc limitate*. Bogăţia era reprezentată de valoarea naturală de întrebuinţare a produselor, de forma lor materială de existenţă. Oricît de copios ar fi fost belşugul curţilor feudale, el nu putea totuş înghiţi de cît o sumă destul de mărginită de produse, fiind doar vorba de consumarea lor directă. Boerii nu puteau aşadar să fie mînaţi de o sete nemărginită de a produce. Zeciuiala prelevată din roadele vecinilor le îndestula cu prisosinţă traiul, avînd în vedere şi claca de trei zile pe an. Exploatarea ţăranilor avea în consecinţă o margine firească: punctul de saturaţie, limita în care conacul îşi vedea trebuinţele satisfăcute.

Desvoltarea schimburilor, întinderea economiei de mărfuri din secolul al 18-lea preface din temelii starea de exploatare patriahală a ţărănimii. In economia de schimb care se desvoltase, banul devine *forma ideală şi cea mai apreciată a bogăţiei*. Cu deosebire în a doua jumătate a secolului fanariot o adevărată răsturnare se produce în procesul de gîndire al boerimii feudale. Valurile crescînde ale circulaţiei de bani şi de mărfuri îi ameninţă posibilitatea de

a se menţine în fruntea ierarhiei sociale. Ea nu poate deveni stăpînă pe noile bogăţii şi străluciri, învederate de activitatea comercială, decît creindu-şi venituri băneşti cît mai considerabile. Dorinţa de a acumula averi subt formă lichidă, în bani, aur, argint, giuvaeruri, devine mobilul ei principal de acţiune. [3])

Setea de avere devine nemărginită, şi pasiunea de a aduna bani nu mai are graniţi. Din *consumatori* ai roadelor plămădite cu truda ţărănimii, boerii feudali devin *vînzători* ai acestor produse pe piaţă. Funcţia lor economică e schimbată. Incepe *goana* după dobîndirea unor cantităţi cît mai mari de produse menite a fi vărsate pe piaţă. Exportul principatelor fiind în neîntrerupt progres, oferta nu cunoaşte limite, şi nici ardoarea, cu care boerimea tinde să intensifice explotarea ţărănimii. Subt mobilul noilor interese ale clasei feudale, toate raporturile agrare sufere mari prefaceri.

Intre altele dreptul feudal de stăpînire asupra pămîntului se transformă în proprietate invidualǎ absolută, de esenţă burgheză, prin exproprierea în masă a ţărănimii.

Prima consecinţă este *setea de clacă* pe care o manifestă boerimea dealungul noii evoluţii economice.

„Imediat însă ce popoare, a căror producţie se mişcă încă în formele inferioare ale muncii sclavagiste, ale celei iobage, etc... sunt atrase într'o piaţă mondială dominată de modul de producţie capitalist, care cultivă ca interes preponderent al lor vînzarea produselor lor în străinătate, grozăviilor barbare ale sclaviei, iobăgiei şi a. m. d. p., li se adaogă grozăvia civilizată a supra-muncii. Deacea munca negrilor păstră în statele de sud ale Uniunii americane un caracter patriarhal moderat, atît timp cît producţia a fost cu deosebire orientată nemijlocit asupra propriilor trebuinţi. In măsura însă în care exportul de bumbac deveni interesul vital al acelor state, supramunca negrului, ici colo consumarea vieţii sale în şapte ani de muncă, deveni factorul unui sistem. Nu mai era vorba să se stoarcă dintr'însul o anumită cantitate de producte utile. Era vorba de însăşi producţia plus-valorii. *La fel cu munca iobagă, de pildă, în principatele dunărene*". [4]).

Acest pasagiu a fost scris cu referire la Regulamentul Organic. In perioada în care Marx a compus „Capitalul", istoria poporului român era puţin cunoscută în străinătate, fiind de altfel şi la noi într'un stadiu cu totul rudimentar. El nu avea de unde să ştie că procesul de sporire a clăcii, de stoarcere a supramuncii, începuse cu aproape o sută de ani înainte. Analiza sa asupra fenomenului în sine este însă magistrală.

Deveniţi interesaţi la exportul principatelor şi însufleţiţi de câştigurile astfel obţinute, boerii nu mai storc dela vecinii şi rumînii lor *nemijlocit propria lor întreţinere*, ci *mărfuri*, cît mai multe, produse cu cît mai multă muncă apropriată. *Clasa feudală devine o maşină de stoarcere a muncii ţărăneşti neplătite, a supra-muncii.* Clasa feudală şi supramunca modernă se îmbină într'un sistem combinat de exploatare a ţărănimii.

Din documente reiese că slujba fusese în vechime de trei zile. Fără a se fi descoperit legiuiri intermediare, la 1748 constatăm un salt apreciabil în aşezămîntul ţării Moldovii al lui Const. Mavrocordat:

„Oamenii ce vor şedea pe moşii mănăstireşti *nefiind* vecini să fie datori a face de om *douăzprăzece zile* într'un an şi dijmă să dea; iar vecinii mănăstireşti au boereşti să dea după obiceiu".

Precum se vede, încă din prima jumătate a veacului al 18-lea claca apare dintr'o dată *împătrită*, *nevecinii* fiind obligaţi şi ei la slujbă. Procesul de robire a muncii ţărăneşti se desfăşoară cu tărie încă din primele momente ale desvoltării producţiei de mărfuri în principate. Dar schimbarea e atît de bruscă şi de violentă încît ţăranii vecini sunt împinşi într'o situaţie de totală *robie*. Mărturii sunt reformele lui Const Mavrocordat, denumite în mod greşit de către istoric „acte pentru desrobirea vecinilor". In hrisovul moldovenesc din 1749 se afirmă:

„... adică părîndu-le oamenilor că acest nume de vecinie *n'are osebire de robie* şi se silea ca să găsească îndreptare şi mîntuire de numele veciniei, arătînd şi pricini, că unii din stăpînii satelor s'au obişnuit a *vinde pe vecini ca pe robi şi a-i împărţi cu împărţeala ca pe ţigani, şi a da numele lor în foi de zestre, şi a-i despărţi pe copii de părinţi, luîndu-i în casă la sljba lor, şi a-i muta de la un loc la altul*; nefiind acia volnicie a se vinde şi a se supune până într'atîta ca pe robi". [5])

Hrisovul opreşte robirea totală a ţărănimii: „oamenii să nu se vânză, ci ca nişte săteni ai satelor să rămîie". Dar *nu* desfinţează vecinia, căci ţăranul „din stat *nu este volnic ca să iasă*", şi stabileşte o sumă enormă: „*douzeci patru de zile* de om într'un sat".

Motivul care l-a îmboldit pe Const. Mavrocordat să oprească robirea completă a ţărănimii şi a silit pe boeri să bată în retragere a fost *bejenia*, emigrarea din principate a locuitorilor năpăstuiţi de noul regim de exploatare. Cu toate că sunt ameninţaţi să rămîie fără braţe muncitoare, boerii pretind a avea dreptul la 24 zile de clacă, totuşi nu pare să fi putut realiza în practică pe acea vreme această normă. Urmările stării de aproape desăvîrşită robire a vecinilor şi ale sporirii neîntrerupte a clăcei, se văd în hrisovul pentru bejenari al domnului moldovean Const. Racoviţă din 1756,

care pentru a retrage pe fugari, în afară de scutirile de biruri acordate, dispune ca „*nici de boeresc nimic să nu lucreze, nici cu clacă să nu-i supere nimeni*, atît stăpînitorii moşiilor cît şi dregătorii ţinuturilor". Sporul clăcii a depopulat principatele, prin desfiinţarea ei sunt ademeniţi locuitorii înapoi. Domnitorul previne însă cu străşnicie pe cei întorşi, de a nu îngădui amestecul printre dînşii al sătenilor din ţară.

Lăcomia boerilor întru amplificarea clăcii e atât de lipsită de scrupule încît pînă şi locuitorii de pe moşiile *răzăşeşti*, ţăranii înstăriţi, complect idependenţi, se plâng a fi asupriţi de lucru de către boeri, precum reiese din întîiul aşezământ pentru boeresc al lui Grigore Ghica. (1766). [6] Prin aceasta se fixează 12 zile de clacă. Dar acest aşezămînt scoate pentru prima oară la iveală *nartul*, produs al spiritului ingenios al stăpînilor feudali, în arta născocirii progresive a celor mai rafinate procedeie de acaparare a muncii ţărăneşti. Nartul era echivalent cu o anumită *productivitate*, fixată pentru ziua de slujbă prestată de iobag, egală, în aşezămîntul despre care vorbim, cu lucratul a 12 prăjini la munca prăşitului, a 15 prăjini la seceriş, a 14 prăjini la cosit. „*Această citime de muncă întrece îndoit şi întreit puterile unui om*", observă foarte judicios R. Rosetti. [7])

Robirea muncii ţărăneşti a mers înainte pe aceste trei căi: *inmulţirea zilelor de slujbă, exagerarea continuă a obligaţiilor cuprinse în narturi*, ceace revenea la prelungirea numărului zilelor de clacă, precum şi *iobăgirea în masă a tuturor locuitorilor*, prin obligarea chiar şi a nevecinilor de a sluji boerilor.

In 1875, membrii divanului, avînd în frunte pe acelaş mitropolit Gavril Calimah, care, precum am văzut, preamărea într'atît însuşirile aurului, argintului şi ale giuvaerelor, au îndreptat o anafora către domnitor, în care asemănînd întru cîtva situaţia ţăranilor cu cea a robilor ţigani [8]), şi proclamînd obligaţia locuitorilor nevecini de a face şi ei clacă, declară marele neadevăr că în trecut sătenii „la toate trebuinţele ce aveau stăpânii moşiei *fără soroc* slujeau", şi cer drept clacă *zeciueala*, adică a zecea parte din zilele de muncă ale ţăranului într'un an. Radu Rosetii numeşte această anafora „încurcată". Văzută prin prizma noilor dorinţi de clasă ale feudalilor ea e însă foarte clară: boerii falşifică trecutul în sensul noilor lor interese. Ca rezultat al presiunei lor, în al doilea al său aşezămînt (1777) domnitorul nu hotărăşte zeciuieală clăcii, [8]) însă fixează „a mai lucra fieşte carele pe tot anul 2 clăci la orice va avea trebuinţă stăpînul moşiei, să întocmească izlazurile şi morile fiind şi pentru a lor trebuinţă [9]) (sic!), să deie ajutor pentru întocmirea (repararea) acareturilor pe moşii". In plus se mai impune fiecărui sătean o podvadă sau cărătură cu depărtare măsurată şi aducerea a două care de lemne de foc. Aşa dar celor douăsprezece zile de slujbă boerească dinainte li se adaogă încă trei zile statornice, pe lângă altele inerente sarcinilor mai sus enumărate.

Cît de idilic apare încă acest aşezămînt faţă de obligaţiile de clacă, impuse ţărănimii iobage prin hrisovul, lui Alexandru Moruz şi anaforaua divanului pentru pontul boerescului din anul 1805! Ce sunt aceste 15 zile, faţă de cele 35, dintre cari 25 cu mîinele şi 10 cu carul, în afară de un număr nedeterminat pentru repararea acareturilor, precum le socoteşte R. Rosetti, 10 sau cele 36 pînă la 40 zile de slujbă pe an, după părerea prinţului Niculae Şuţu, [11]), edictate de boerimea moldoveană la inceputul secolului al 19-lea? In numele „dreptăţii neamului boeresc, care se jertfeşte în slujbele (atât de mănoase!) ale ţării", boerii se tînguiesc că nu au „nici măcar zeciuiala zilelor anului... fără numai 12 zile obişnuite dela o epocă necunoscută (un sfert de veac de desvoltare a economiei de mărfuri transformase viaţa până la nerecunoaştere!), cînd moşiile erau fără preţ, ţara nelocuită, cheltuielile micşorate şi toate întru eftinătate". [12]) In continuare ei se plâng că stăpânul moşiei cu cele 12 zile de clacă "nici îndestulate semănături poate a face, ca să fie şi pentru trebuinţa casei sale, să prisosească şi pentru vînzarea la cabanlii, acei ce duc zahareaua ţării la împărătescul Caban al Ţarigradului". Prin orînduiala din 1805, boerii moldoveni ale căror interese de mari producători au devenit preponderente, au obţinut *chiar mai mult de cît atît rîvnita zeciuială a zilelor anului.*

Pînă la 1829 se mai întîmplă o sporire cu două zile a îndatoririi iobăgeşti de muncă. Dela claca de trei zile la boerescul de peste 40 de zile, plus nefixatul număr de zile de lucru la reparaţiile moşiei, iată un prim rezultat al împletirii formelor de exploatare feudală cu setea modernă a câştigului dobîndit prin acapararea muncii celor mulţi — sete stîrnită de contactul cu piaţa externă, înainte încă de momentul încadrării libere a principatelor în orbita de înrîurire a capitalismului european.

Claca era cea mai mare plagă pentru o ţărănime, chiar iobagă, dar care antrenată în circuitul schimbului de mărfuri este îmboldită a-şi mări producţia şi varietatea produselor în vederea scurgerii lor pe piaţă. Ea incearcă deaceea în fel şi chip să se descotorosească de „slujbă", şi modul cel mai uzitat e răscumpărarea zilelor de muncă datorate, prin plătirea unei anumite taxe băneşti. Aceasta din urmă, fixată în Moldova la începutul celei de-a doua jumătăţi a veacului al 18-lea la 20 bani pentru o zi nelucrată devine obiect de tîrguială, tocmeală şi învoială prin dispoziţia corespunzătoare

a hrsovului lui Alex. Moruz din anul 1805. [10]) Prilej minunat de a stoarce iobagiior rente băneşti usturătoare. In actele din ambele principate este accentuat fără încetare dreptul boerilor de a cere iobagilor răscumpărarea cu bani a zilelor de clacă rînduite, de cari ei nu aveau trebuinţă. Astfel că acest drept a fost transformat într'un *adevărat constant şi regulat venit bănesc* al moşiilor! Claca servi aşadar nu numai ca mijloc de acaparare a unei cantităţi de supra-muncă din ce în ce mai considerabile, ci, printr'o importantă transformare, trecu ea însăşi dela forma rentei de muncă la forma rentei în bani. „Prin rentă în bani înţelegem — scrie Marx — nu renta industrială sau comercială care, în producţia capitalistă, este culeasă peste profitul mijlociu, ci renta funciară care decurge dintr'o simplă schimbare de formă a rentei plătite în produse, precum aceasta nu este de cît transformarea rentei achitate în muncă". (Kapital III, pag. 395).

Existenţei paralele în principate a rentei în produse cât şi a celei plătite în muncă îi corespunde procesul paralel de prefacere parţială, a amândurora, în formă bănească. Astfel stăpânii înpămîntesc obiceiul de a percepe dijma în *bani*, mai cu seamă în domeniul produselor animale, obiectul principal al negoţului de atunci. Domnitorul Ion Ipsilante intervine printr'un hrisov în Muntenia (în *1870*) prin care opreşte transformarea cu *sila* a dijmei pe vedrele de vin [13]), ceeace denotă că prefacerea dijmei naturale într'una bănească era de multe ori rezultatul violenţei clasei boereşti.

Această violenţă avea însă o raţiune economică: convertirea constantă în bani a unei părţi din producţia ţărănimei, deci participarea acesteia la schimbul general de mărfuri al societăţii. Pentru ca renta în bani să capete oarecare întindere trebue după Marx, ca „comerţul, industria în oraşe, producţia de mărfuri şi circulaţia monetară să fi atins o desvoltare destul de considerabilă. Trebue de asemenea ca produsele să aibă deja un preţ pe piaţă şi să fie vîndute aproximativ la valoarea lor, ceeace nu era necesar pentru formele anterioare". (Ibid. pag. 394). Aceste condiţiuni existau sau se formaseră în principate, în această perioadă, într'o formă destul de desvoltată fără a excepta industria, deşi era încă la primele ei începuturi, precum se va vedea.

Analiza făcută se referă la Moldova, principatul cel mai înaintat pe linia desvoltării economiei de mărfuri. Era firesc că în Muntenia, rămasă în urmă din cauzele expuse, sporul clăcii să nu fi luat proporţii atît de monstruase. Sub influenţa legiuirii lui Grigore Ghica este statornicită şi în acest principat claca de 12 zile. Raritatea populaţiei săteşti a contribuit însă la îngreuierea aplicărei acestei norme. [14]) Totuşi nici cînd densitatea locuitorilor a sporit, pînă la Regulamentul Organic nu se pomeneşte de vre-un *nart* al zilei de clacă, precum în nici un document nu sunt văzuţi boerii munteni revendicînd zeciueala zilelor anului. Mai mult, R. Rosetti afirmă: „Din actele dintre 1778 şi 1828 pare a rezulta că în deobşte numărul zilelor de clacă în Ţara Romînească era mai aproape de 6 decît de 12". [15]) Explicaţia poftei mai moderate a boeriler munteni nu trebue căutată în domeniul psihologic, spiritual, ci în deosebirea stadiilor de desvoltare economică, tot aşa precum ulterior, în cursul întocmirii reg. organic., „bărboşii" (după expresia lui Kiseleff) munteni au fost mai hrăpareţi, progresul economic fiind mai intens în Muntenia.

A *doua* consecinţă, rezultată din angrenarea boerimii feudale pe calea legăturilor cu piaţa, constă în desfăşurarea unui uriaş proces de *expropriere* a ţărănimii de glia stăpânită de veacuri. In acest proces se reflectă transformarea treptată a *deptului feudal de stăpînire comună a moşiilor*, în dreptul *individual absolut, burghez, de proprietate* asupra pămîntului. Evoluţia în acest sens durează timp îndelungat, ajungînd la un anumit desnodămînt abia în anul 1864.

In economia naturală pămîntul n'are valoare de schimb decît în mod accidental, precum nu o au cele mai multe produse ale societăţii. Neavînd alt interes decît aprovizionarea nemijlocită a curţilor lor, boerilor feudali din principate pînă în secolul al 18-lea nici nu le venea în gînd să recurgă la exploatarea proprie a pămîntului. In ochii lor aceasta din urmă nu avea în mod principal valoare de schimb, valoare bănească. Numai în măsura în care ei se transformă în mari producători pentru piaţă, vechea lor concepţie se preface în contrariul ei. In procesul de extindere al schimbului de mărfuri. *pămîntul capătă a doua a sa natură, în valoare de schimb* reprezentînd rentă capitalizată. Pămîntul este isvorul natural al produselor agrare, care acum posedă o valoare de schimb în procesul de circulaţie al mărfurilor, în virtutea cîtimei de muncă întruchipate în ele. Munca aceasta este o muncă gratuită, muncă forţată, claca ţaranilor. Cine deţine cît mai mult pămînt, are posibilitatea să ţină în exploatare cît mai multă muncă ţărănească, ale cărei produse trimese pe piaţă se transformă în cîştig bănesc. Pînă să fi ajuns lucrurile în acest stadiu, pămîntul neavînd decît valoare de întrebuinţare, era lăsat *nelimitat în voia ţăraniior*, pentru a fi muncit cu obligaţia dijmei. Raportul de exploatare de 1-10, adaptat producţiei pentru satisfacerea nemijlocită a propriilor trebuinţi, nu mai apare convenabil boerilor. Ei dispun doar de o cantitate de muncă gratuită (claca) în continuă creştere pe care o pot întrebuinţa la cultivarea părţilor de moşii, ocupate de ţărani şi lucrate de ei. Dar chiar munca salariată, care precum vom vedea apare de timpuriu paralel cu desvoltarea producţiei de mărfuri, tocmai ca garan-

tează o rată superioară de exploatare, succeptibilă de a fi neîntrerupt sporită, față de cea fixă și coborîtă, rezultată din raportul vechi al dijmei. Acesta e marele imbold, în virtutea căruia boerii din *stăpini* al moșiilor tind să devie *proprietari absoluți, liberi de orice servitute*, pe întinderi cît mai considerabile de pământ. Cu toate că termenii de „proprietari" și de „drepturi proprietaricești„ apar în principatele cu ocazia întocmirii Reg. Org., totuși procesul de luare în posesie absolută a pămîntului de către boeri și de expropriere în massă a țărănimii începe în Moldova cu cîteva decade înainte.

Principala bogăție a Moldovei fiind creșterea animalelor, din care provenea și marea majoritate a exportului, primele întinderii pe cari boerii le sustrag țărănimii sunt locurile *de finaț și de pășunat*, și anume în urma nouilor orînduiri hotărîte de hrisovul lui Alexandu Moruz din 1805. Boerii vorbesc de „moșiile noastre" ca și cum niciodată țărănimea n'ar fi avut vre-un drept asupra lor:

„Ei urmează alișverșiul (cîștigul) cel mai folositor pe moșiile *noastre*, hrănindu-se pe moșiile *noastre* cu indestulare, hrănind dobitoacele lor. dintrînsele vînzînd cu prețuri bune, și printr'însele săvîrșind toate dobîndirile *lor*". [16]).

In frămîntările ulterioare încinse în jurul problemei agrare, marii moșieri vor continua să susțină că ei au fost în vremurile de demult singurii și deplinii proprietari ai pămînturilor lor. Nu este însă un singur istoric român de vază care să fi confirmat pe bază de documente această teză.

Boerii invidiază, după cum glăsuiește hrisovul, pe „acei ce au moșii fară locuință de săteni", ceeace înseamnă că unii din stăpînii moșiilor și-au arogat dreptul de proprietate asupra bucăților de pământ libere ale hotarelor, cu alte cuvinte *au furat loturile comune ale obștiilor sătești*. Partea cea mai importantă a hrisovului o constituie *scindarea, desfacerea* stăpânirii comune a boerilor și a țăranilor asupra imașului și pășunilor. Se atribue fiecărui sătean un anumit număr de fălci pentru fînaț și pășune în proporția numărului vitelor lor, „iar avînd locuitorii trebuință de mai mult fănaț, *să le dea stăpînul moșiei cu prețul acela care va fi vînzînd și la alți cumpărători*". „Iar unde nu va fi destul... să se facă tot fînațul în patru părți; din care o a *patra* parte să ia stăpânul pentru trebuința sa și trei părți să le ia sătenii". Legiferând *dizolvarea* dreptului feudal boerii moldoveni înhață în calitate de proprietari individuali cel puțin un *sfert* din întinderile de fănaț și de pășune ale principatului, expropriind în aceași măsură iobăgimea.

E prima etapă a exproprierii în massă a țărănimii.

Pe lîngă asta, vecinii sunt obligați să plătească și cîte patru parale pentru pășunarea fiecărei vite, ceeace în-

seamnă că *ei plătesc un fel de arendă chiar și pentru folosința suprafeții ce le-a fost lăsată în stăpînire!* In acelaș hrisov pot fi descoperite și simptomele prevestitoare ale smulgerii din mîinile țărănimii a pămînturilor de arătură. Locuitorii nu mai sunt slobozi „a face împrăștiete arături", ci „cu *îndestulare* să-și aibă ei țarinile lor într'o parte a moșiei". Sensul acestei mutări reiese clar, din faptul că hrisovul oprește pe stăpînul moșiei de a lua" pămînturile cele vechi, care au apucat a avea locuitorii... până nu le vor părăsi ei de învechite și netrebnice". Tendința boerilor de a pune stăpînire și pe o parte din arăturile sătenilor e evidentă.

Dealtfel, după cum se poate vedea din așezământul pentru boeresc al lui Ioniță Sturza din 1828, în cursul celor două decade scurse, procesul de expropriere a țărănimii săvîrșeşte un însemnat pas înainte.

„Ca să nu rămîie veșnicul (sic!) stăpîn lipsit de trebuinciosul fîn și arătură — se vor împărți în *trei* părți *atît locul de arat cît și finațul*, intrînd în măsură și cărăturile ce se vor fi făcut din codri, și două părți de loc de hrană și de fînaț se vor da locuitorilor, iar a treia parte să rămîie neapărat veșnicului stăpîn".

Zestrea de imaș și de pășune, acaparată de clasa boerească se mărește dela o *pătrime* la o *treime* din totalul întinderilor. Asemenea țărănimea e expropiată de o *treime* din suprafețele de arătură, de cari dispunea în trecut. Procesul de expropriere îmbrățișează și pădurile, exportul de lemne fiind foarte important. *pînă la 1792 codrii erau pe de plin slobozi intru folosirea țărănimei*. Prin așezămîntul lui Al. Moruz, referitor la „păduri, rediuri și dumbrave", se instituia în favoarea stăpînilor moșiilor acoperite cu codri zeciuiala, dijma din produsele exploatării lemnelor de către săteni. [17]) In „sobornicescul hrisov" al lui Ioan Sandu Sturza din anul 1827, pontul 6 glăsuiește:

„Codrii, pădurile, dumbrăvile, rădiurile, luncile ce vor fi pe moșiile stăpânilor, nimeni să nu fie volnic a le strica sau tăia un lemn măcar... de învoire cu stăpînul moșiei, păzind din partea ocîrmuirii cu sfințenie de atingerea pădurilor pînă la un lemn". [18])

Pădurile au intrat la această dată cu totul în proprietatea privată exclusivă a boerilor. Dreptul sanctificat prin spolierea, prin exproprierea unei țărănimi întregi este apărat contra tăierii „unui lemn măcar"!

E a doua etapă a exproprierii obștești a iobăgimii. [18])
Cea următoare va fi impusă prin Reg. Organic.

Concentrarea pămîntului în mîinile boerimii nu se săvîrșește numai pe calea exproprierii țărănimii iobage. Mari moșii se nasc și din hrăpirea ocinelor răzășești și a moșiilor domnești ale tîrgurilor, fie cu ajutorul unor vînzări forțate dela mic la mare, fie prin mijlocul a tot felul de presiuni

frauduloase. „Timp de un veac întreg, dela 1750 pînă la 1850 — scrie Radu Rosetti — de câte ori nu era răsmeriță în țară, îndeletnicirea de căpetenie, după țesătura de intrigi cu care-și frămîntau minţile cei bogaţi şi puternici, era iscodirea de mijloace pentru a se vări în vre-o obştie de răzeşi şi a le răpi cu încetul întreg hotarul stăpînit de ei". [19]) Cu privire la răşluirile moşiilor tîrgurilor, de către puternicii timpului — moşii constituind hărăziri domneşti scutite de clacă şi chiar de dijmă, avem exemplul tîrgului Dorohoi. Suprafaţa moşiei acestuia a ajuns dela 11341 ha. în anul 1735 la 3240 ha. în 1838, adică la aproape o pătrime. [20]) In consecinţă procesul de expropriere strînge în chingele lui toate păturile ţărănimii, iobăgimea, răzeşii independenţi, precum şi pe locuitorii privilegiaţi ai moşiilor tîrgurilor, accelerînd şi intensificînd alcătuirea marilor latifundii.

A treia urmare, determinată de avîntul economiei de mărfuri constă în aplicarea celor mai diferite mijloace de acumulare primitivă, menite a stoarce pungile ţărăneşti de mijloacele băneşti intrate în mîinile sătenilor, în urma contactului stabilit între aceştia şi piaţă. Primul procedeu a fost acela al dijmuirei acelor produse, pe cari ţăranii au început să le lucreze tocmai în vederea noilor cereri provenite din partea pieţei. Astfel fu cazul cultivării legumelor în vederea vinderii lor pe piaţă. [19]) Asemenea în 1772 se înfiinţează dijma asupra „tăiatului cherestelei, ce vînd locuitorii în tîrguri şi fac plute de vînd la corăbii", precum şi asupra „haragilor pentru vii", „beţelor pentru cercuri", parilor şi nuelilor.

Atît hrisoavele munteneşti cît şi cele moldoveneşti consfinţesc privilegiul exclusiv al boerilor, de a ţine cîrciumi, băcănii, de a pune în vînzare vin pe moşiile stăpînite de ei. Rentabilitatea acestui privilegiu era cu atît mai mare, cu cît era însoţit de cele mai respingătoare silnicii. Ţăranii erau constrînşi prin fel de fel de mijloace să cumpere în mod obligator vinul sau rachiul boerului; moşierii care erau şi singurii deţinători ai morilor, menite a deservi aşezările sătenilor, refuzau măcinatul grînelor, dacă iobagii pe lîngă lăsarea „uimului" datorat în schimb, nu cumpărau şi spirtoase, impuse la început ţărănimii iobage, lărgindu-se după aceea în virtutea poftelor deslănţuite, devin o afacere atît de mănoasă pentru boeri, încît la începutul secolului al 19-lea, „fabricele" de spirtoase se înmulţesc ca ciupercile pe moşiile acestora. Metodele acumulării primitive, chiar cînd se deosebesc în formă, se aseamănă în fond. Porniţi pe calea expansiunii coloniale, englejii au impus Chinei cu forţa comerţul de opium, realizînd formidabile profituri şi silind zecile şi sutele de milioane de „Culi" a produce pentru piaţă. La noi rachiurile şi vinurile, turnate pe gîtul popo-

rului iobag, mai cu sila, mai cu voia au prilejuit venituri boerilor şi arendatorilor, noilor elemente burgheze, apărute odată cu desvoltarea procesului de transformare în senz capitalist a producţiei agrare.

In fruntea boerilor, domnitorii fanarioţi, au fost acerbii protagonişti ai celor mai prădalnice mijloace de acumulare primitivă. Iată un exemplu tipic, demn de a fi menţionat:

„Cu puţin înainte, domnitorul a făcut o fumoasă speculaţie cu sarea. Pentru a da drumul marelui său depozit, pe bani peşin, a poruncit să se facă împărţeala tuturor satelor din ţară, şi fiecare sat a trebuit să preieie sarea dela ocne cu propriile sale căruţi, iar ispravnicul a adunat banii din sate, o cruzime care întrece orice simţiminte omeneşti, deoarece ţăranul n'a avut nevoie de această cantitate de sare, totuşi a trebuit s'o plătească cu bani, şi în caz de opunere şi cu bătăi, şi încă pe lîngă toate acestea să o aducă de aşa departe cu propriile sale vite". [21])

Cel mai formidabil mijloc de acumulare primitiv în această vreme a fost însă incontestabil proverbialele dări impuse de domeniile fanariote. Inventivitatea cu care se înmulţesc şi sporesc dările sub cele mai felurite şi variate numiri în cursul stăpînirii fanarioţilor a fost aruncată, printr'o evidentă denaturare a realităţii, în seama originei străine a acestora. [22]) Logica lucrurilor a fost cu totul alta, căci boerii pămînteni au fost activi părtaşi la împărţirea profiturilor obţinute prin ramificarea şi amplificarea sistemului fiscal. In principate s'a petrecut de fapt un fenomen analog celor întîmplate în toate părţile Europei, atunci cînd economia de schimb şi puterea în creştere a banului au stîrnit cupiditatea vechii clase dominante a societăţii feudale, ameninţate în situaţia ei proponderentă, de trecerea săpînirei pămîntului pe planul al doilea, în cadrul erarhiei economice. Dările, *impuse cu ajutorul forţei politice despotice. aveau rolul de a canaliza în pungile reprezentanţilor vechei societăţi, factorul de putere al celor noi: banii.* Astfel se explică nemai pomenita îmbulzeală de dări din timpul fanarioţilor, care a smuls din mîinile ţărănimii mijloacele băneşti căpătate de ea în urma antrenării ei în virajul schimbului de mărfuri. Metodele de stîngere a dărilor lasă în umbră celelalte grozăvii ale acestei epoici:

„Iar slujbaşii închideau oamenii şi mueri prin coşere, şi-i înneca cu fumuri de gunoi şi cu ardei îi afuma, şi-i ţinea închişi ziua şi noaptea flămînzi, să dea bani, pe alţii îi lega cu mînile îndărăt şi cu spatele de garduri şi-i bătea cu bicele, pe alţii îi băga cu picioarele goale în zăpada geroasă... şi ca vrăjmaşii ucideau oamenii..." [23]).

Dijmuirea noilor soiuri de produse, monopolul comer-

ţului de desfacere la sate, constrîngere la cumpărări forţate, în primul rînd de alcoluri, îngrămădirea fără capăt a dărilor — acestea au constituit marile mijloace, cu cari ţărănimea iobagă, despoiată de munca ei, expropriată de o parte a principalului ei mijloc de producţie — pămîntul, a fost spoliată şi de produsele restului muncii ei, cari au îmbrăcat formă bănească.

Pe acest fond se vor isca primele mişcări ţărăneşti de răsvrătire din secolul al 19-lea.

Ion C. Ion

---

1) „Hotar" are aici înţelesul de întindere de pămînt.

2) „Dece s'au răsculat ţăranii", pag. 8.

3) „ Dintr'un documment din veacul al 18-lea se poate vedea că însăşi biserica (mare exploatare feudală N. A.) prin glasul mitropolitului Calimachi şi al patriarhului Avramie din Erusalim recomandă ca prisosul veniturilor să se plaseze „în giuvaeruri şi lucruri de aur şi argint, care in acelaş timp împodobesc şi sunt veşnic avere..." (Zane, o. c. pag. 89).

4) „Capitalul" vol. I pag.

5) C. Sturza Scheianu, o. c. pag. 19.

6) Ibid. pag. 21.

7) Afirmaţia cum că Const. Mavrocordat ar fi desfiinţat vecinii e cu totul nefondată, ca fiind născută din neînţelegerea întregului proces de transformare a principatelor din această vreme. Şi Radu Rosetti e în dubiu, negăsind explicaţia justă. Pe deoparte scrie: „Desăvîrşirea reducerii la starea de robie a ţărănimii moldoveneşti întregi fu împiedicată de C. Mavrocordat". Adaugă însă imediat: „Acest domn care desfiinţase vecinătatea în Ţara Romînească la 1746, pentru temeiuri fiscale, o desfiinţă de fapt la 1749 şi în Moldova pentru aceleaşi pricini". (O. c. pag. 15) In afară de aceasta, reformele lui Mavrocordat n'au fost determinate de motive fiscale, ci atît aşezămîntul cu privire la raporturile dintre boeri şi ţărani, cît şi cel privitor la unificarea dărilor, au fost determinate de aceeaşi cauză: emigrarea ţărănimii, ca reacţiune împotriva înrăutăţirii stărei ei.

8) C. Sturza-Scheianu, o. c, I pag. 25—6.

9) o. c. pag. 15.

10) „...toate mînăstirile şi neamurile boereşti aveau pe moşiile lor vecini... şi pe aceşti vecini îi stăpîneau din neam în neam, slujindu-se cu dînşii la toate trebuinţele şi în fieştecare vreme şi loc, întocmai ca şi cu robii ţigani, numai cu atîta deosebire, că pe vecini nu-i putea vinde cîte unul ca pe ţigani; iar cînd se vindea un sat intrau şi vecinii cîţi erau într'acel sat la preţul cumpărării şi nu erau volnici a se duce aiurea". C. Sturza-Scheianu o. c. pag. 33.

11) „...Dreaptă şi cuviincioasă (limbajul oficial pentru robire!) am găsit cererea obştească, dar starea locuitorilor de acum ...n'am lăsat a se împlini această dreaptă şi potrivită cerere" — acest pasagiu denotă teama de reacţiunea eventuală a ţărănimii.

12) III Deoarece boerii aveau dreptul exclusiv de a ţine morile, acestea constituiau de fapt un mijloc sistematic de exploatare a sătenilor.

13) O. c. pag. 21.

14) „Munca aceasta dacă se ţine în seamă transporturile şi reparaţiile îndatoritoare, nu poate să se facă în mai puţin de 86 pînă la 40 de zile din răsărit în asfinţit" (Prinţul N. Şuţu, Note statistice asupra Moldaviei, pag. 81, Iaşi, 1852).

15) C. Sturza-Scheiauu, o. c. I, pag. 51.

16) „ La moşiile unde nu vor avea trebuinţă stăpînii de lucru hotărît, să urmeze învoiala ce se va face cu locuitorii".

17) C, Sturza-Sceianu o. c. I, pag. 86.

18) In legiuirea lui Ion Caragea găsim următoarea dispoziţie: „Care din stăpînii moşiilor cu vicleşug se va tocmi cu clăcaşii altuia să-i facă lui clacă mai puţine zile decît 12, şi-l va trage pe moşia sa. aceasta cînd se va vădi, să piardă privilegiul clăcii şi să plătească şi stăpînului moşiei claca clăcaşilor ce a tras". Ibid. pag. 88.

19) O. c., pag. 23.

20) C. Sturza-Scheianu, o. c. I, pag. 44.

21) Ibid. pag. 64.

22) In Muntenia pînă la Reg. Org. dreptul iobagilor de a se folosi de hotarul aşezării săteşti n'a fost întru nimic limitat. Ca şi în cazul clăcii, şi în această privinţă noile fenomene au apărut mai de timpuriu în Moldova din cauza stadiului ei de desvoltare mai înaintată.

23) O. c., 41.

24) Ghibănescu, Surete şi Isvoade, vol. XII, pag. XXXIV.

25) Se lua dijma „...afară numai de grădinile cu legume, ce vor fi numai de trebuinţă casei locuitorilor, iar de negustorie să dea dijmă". (întîiul aşezămînt al lui Gr. Ghica, 1766, C. Sturza-Scheianu o. c. vol. I, pag. 27).

26) „Cît priveşte cumpărarea obligatorie de vin (4—5 ocale plus uiumul cerut), aceasta fiind în interesul boerimii proprietare a cârciumei, domnitorul nu putea stârpi cu totul acest abuz..." V. A. Ureche, Istoria Romînilor, vol. V, pag. 453.

27) Hurmuzachi, o. c. vol. XIX, pag. 421—2.

28) Tributul datorat Turcilor a existat şi înainte, iar sumele cu cari domnii fanarioţi şi-au cumpărat Tronurile, n'au constituit decît continuarea unui sistem practicat şi anterior de voivozii pămînteni.

29) Dionisie Eclesiarhul, II, pag. 193.

DESPRE O DESCONSIDERARE A CERTITUDINILOR

Certitudinile nu apar tardiv, şi nu reclamă o experienţă îndelungă. Ele se ivesc obişnuit, odată cu primele cercetări neamănunţite.

Istoria porneşte totdeauna dela o sumă de certitudini, pentru ca apoi, să-şi anuleze pe rînd sau violent aceste certitudini...

Certitudinea se acceptă necondiţionat. Ea începe cu o stare de fervoare care se menţine prin simplul fapt al apariţiei ei. Ea sileşte conştiinţa la o tensiune care o face improprie realităţii. De unde, trebuinţa de a rămîne într'un plan restrîns de valori şi de a se manifesta liniar, cu cîteva date aceleaşi, şi cu un singur punct de vedere.

Nu se poate, deci, *avansa prin certitudini*. Ele nu rezultă din colaborarea inteligenţei cu lucrurile.

Sunt oameni care au vocaţia certitudinilor...

Certitudinile nu sunt determinate de obiect. Ele nu operează în afară, asemeni cunoaşterii, ci subiectiv, ca un act de iubire.

Ele pierd astfel unicul prilej de justificare şi de experienţă.

Comunicarea cu lumea se efectuiază într'un singur fel, prin cîteva scheme, şi este, oarecum, anterioară ; în sensul că certitudinea are numai imaginea *convenabilă* a lucrurilor.

Certitudinea nu presupune, aşa dar, o adecuare a conştiinţei la realitate. Evidenţa ei, căpătată anticipat şi direct se dezvoltă după indicaţii personale şi nu poate fi considerată ca un rezultat.

In fond, toate certitudinile sunt egale. Ceeace le deosebeşte nu este valoarea, nici gradul de intensitate, ci obiectul căruia, întîmplător, se adresează.

Intervine, aci, o notă de hazard. Certitudinile nu depind de inteligenţă. Ele apar. Fără ca prin aceasta să ducă la o altă cunoaştere sau să releve un adevăr inedit.

Certitudinea ridică în schimb starea de suflet cu cîteva tonuri mai sus. De aceea nu se preocupă de prezenţe. Ea există înainte şi, dacă e nevoe, împotriva lucrurilor.

Este în orice act cert un element arbitrar care face să se confunde realitatea cu reprezentările simbolice ale mitului. Certitudinea este întrucîtva mitul unei singure conştiinţe.

Certitudinea exclude caracterul problematic al lumii. Ea anulează orice element de aventură, de miracol.

Ignorînd limitele şi condiţiunile cunoaşterii obişnuite, certitudinea nu ţine seama de contingenţe, şi deci de posibilitatea de a se ajunge la un alt sistem de fapte — mai propriu — decît acela care a fost deja acceptat. Un act cert implică necesar o anume suficienţă.

Certitudinea presupune un eroism plat, mediocru, brutal Determinat de o stare de fervoare care nu permite să se observe erorile, şi care provine din simplă linişte.

Antrenînd sensibilitatea dincolo de manifestările ei uzuale, eroismul rămîne o condiţie de fiinţare a certitudinii.

De aici, unele confuzii şi, indirect, unele avantagii ; întrucît se socoteşte această atitudine sectară şi agresivă ca expresia unei orientări stabile şi creatoare.

Certitudinea oferă elemente care tangenţial vizează un echilibru.

Simplificarea conştiinţei impune un raport stabil între sensibilitate şi lume.

Socotind existenţa doar din unghiul unei singure evidenţe, certitudinea implică o stare egală, neutră, care se menţine prin exclusivitatea devoţiunii şi care nu cunoaşte nici-un sentiment de măsură sau de nuanţă.

Echilibrul este, de astădată, în funcţiune de afect. El se confundă cu satisfacţia conştiinţei de a rămîne staţionară. Certitudinea începe dela această satisfacţie ceeace este suficient pentru o sensibilitate fanatică, dar impropriu pentru o înţelegere valabilă a lumii.

Certitudinea se opune, aşa dar, schimbării. Datele converg în favoarea unei reprezentări unice. Cunoaşterea devine imobilă, aceiaşi, întreţinînd un elan care durează fără justi-

ficări și fără reticențe. O stare certă presupune o absență de conflict. Ea convine, psihologic. Ca dovadă, certitudinile își găsesc întrebuințare eficace în utilizarea entuziastă a maselor.

Este, aci, un semn de fatuitate mai mult...

Certitudinea oferă cîteva date sigure. Ceeace nu înseamnă neapărat claritate. Deoarece siguranța nu provine din cunoaștere și nu este urmarea unor concluzii care să se poată repeta.

Procesul de condiționare este, în consecință, invers.

Suprimînd încercările de inoire ale conștiinței, certitudinea stabilește dela început rezultatele la care va ajunge. Evidența ei provine din întrebuințarea unor elemente identice și din absența spiritului critic. Simplitatea apare acum ca un act de devoțiune.

Constituind din cîteva stări o viziune de ansamblu, certitudinea acceptă numai realitatea acelor obiecte la care, întîmplător, s'a oprit. Ea reclamă o conștiință în stare să participe la un fel de explicație magică, pentru care datele se rezolvă în simboluri și în care fervoarea ține loc de orientare și de punct de reper.

Facilitatea de a ajunge la un „adevăr ultim" fără trebuința de a epuiza un material sau de a experimenta o realitate este așadar proprie certitudinii. Deaceia, viziunea pe care o deschide un atare sistem este restrînsă de o parțialitate arbitrară, dar care în schimb, din lipsă de supleță, apare ca o viziune absolută.

Se poate vorbi despre aspectul anti-modern al certitudinilor.

Apariția lor, condiționată de existența unei „substanțe", este urmarea unei anumite reprezentări a lumii. Intrebuințarea metafizică a fenomenelor reducîndu-se la o așezare rigidă, face imposibilă sesizarea lor în timp și sub unghiul unei aprecieri relative. Certitudinea reclamă neapărat un tip eleat de cosmos.

Dimpotrivă, înțelegerea prezentă încearcă înlocuirea formelor fixe de sensibilitate printr'o experiență cotidiană, cantitativă, care urmărește nu atît atributele Absolutului în

sine cît inutilitatea oricărui punct de reper. Cu alte cuvinte, o cunoaștere care nu ajunge niciodată la un capăt, care este oarecum „în aer", și care totuși se adecvează perfect lumii...

De fapt, această înțelegere nu este decît reacțiunea împotriva conceptelor imobile. Excluzînd o cunoaștere definitivă, importanța ei stă în acceptarea lucrurilor sub aspectul lor omenesc, adică, pasager și lucid.

O experiență absolută supără astfel pentru faptul că devine dogmă, că participă la un sistem de valori închis, că este o certitudine care se opune altor certitudini.

Preocuparea esențială, — atunci cînd operația se efectuiază pe un plan de cunoaștere, — nu este deci intransigența rezultatelor cît utilizarea conștiinței într'o activitate riguroasă și clară.

In felul acesta, se exclude poate legitimitatea certitudinii, dar se lămuresc în schimb informațiile noastre asupra existenții. Cunoașterea implicînd o combinație legală de concepte și nu un adevăr necondiționat.

Caracterul melancolic al epistemologiei moderne nu poate fi, totuși, dedus — așa cum s'a încercat uneori — din efortul de a depăși sau a ignora stările certe. Deosebirea constă doar în faptul că trebuința de valabilizare a lumii se împlinește, de astădată, lucid prin cunoaștere, — și nu cum s'a împlinit pînă acum, prin diversele „aurori ale certitudinilor".

E ceva paradoxal în existența certitudinilor.

Nefiind rezultatul unor experiențe de durată, ele se păstrează ca echivalent, pe alt plan, al superstiției. Adeziunea la care se angajează conștiința se face direct, fără satisfacția unei înțelegeri și fără limita pe care obișnuit o impune un adevăr sau o realitate.

Sensul certitudinii este acela de a închide cunoașterea, de a urmări un stadiu final care să prezinte existența ca ființă în repaus.

Certitudinea devine astfel un prilej de stagnare. Ea face loc unei inerții definitive.

Se poate desprinde, totuș, un *aspect politic* al certitudinii. Anume, înfățișarea ei ca mobil de acțiune, conducînd la o serie de manifestări, totdeauna violente, a căror valoare este

constituită pe o axiomă şi ale căror apariţii sunt absolut instructive.

Şi aci este non-sensul. Intâiu, fiindcă axiomele sunt operante în cadrul unei lumi invariabile, aceiaşi. Apoi, fiindcă scopul investigaţiilor noastre a fost tocmai acele cîteva concluzii pe care certitudinea ni le oferă, în general, dinainte.

Anticipînd şi manifestîndu-se ca dogmă, certitudinea nu poate promova valabil o activitate. Ea se opune lucrurilor şi nu se raportează la realităţi. Sau, această raportare nu contează ; ea fiind indispensabilă pentru adevăr, adică pentru certitudinile care nu presupun o stare de suflet ci o capacitate de cunoaştere [1])

Dealtfel, înţelegerea certitudinii ca forţă propulsivă impune *încă* un drum de aflat, pe care însăşi existenţa ei ca atare îl exclude.

Importanţa certitudinii stă în suprimarea acestui „alt ceva". Ea constitue un moment de oprire. Deaceia, poate şi o satisfacţie.

E posibil ca esenţa certitudinilor să fie conţinută în răspunsul dat de Madeleine, bolnava lui Pierre Janet: „si tu reussissais à m'enlever la foi, qu'est ce que tu me donnerais à la place" ?

Certitudinile nu se înlocuesc, ci se epuizează. Ele presupun o conştiinţă care lucrează mecanic, fără claritate. Implinindu-se printr'un act de voinţă, ele urmăresc să concilieze o stare de suflet cu lumea.

Echilibrul acesta este, totuşi, altceva decît o împăcare şi altceva decît o cunoaştere.

Se poate vorbi despre un aspect ascuns al certitudinii. Acela de a fi totdeauna oportună...

Justificările certitudinii nu aparţin inteligenţii.

Certitudinea se poate manifesta fără necesitatea unor experienţe anterioare. Ea nu impune o problematică. Nu implică, necesar, cîteva soluţii. Certitudinea aduce cel mult un sentiment de linişte. Adică neconstituind un mijloc pentru avansarea cunoaşterii, ea păstrează o simplă valoare de confort. Ceiace presupune un spirit obosit sau simplu. Dovadă că certitudinile nu ajung, ele fiind suficiente pentru o conştiinţă sau pentru o massă de sensibilităţi doar în condiţiunile primare de existenţă.

Sunt rezultate la care se ajunge fără nici un fel de exerciţiu.

Certitudinea este un astfel de rezultat.

Ea se opune unei cunoaşteri adecvate. Ea se refuză, deasemeni, oricărei sensibilităţi care ignorează limitele şi care nu caută să se fixeze definitiv în faţa unei *singure* explicaţii.

Nu există un Adevăr ultim; fiindcă nu este posibilă o coincidenţă perfectă cu obiectul. Rămîne totdeauna un rest care relativizează conştiinţa, dar care foloseşte, în acelaşi timp, la eliberarea ei, la un fel de întrecere.

Ceeace se poate căpăta, deci, sînt unele adevăruri mici, simple, fragmentare.

E posibil ca Dumnezeu să nu fie decît fiinţa care a ştiut să adune toate aceste adevăruri mici laolaltă...

Este nevoe, mai ales astăzi, de o cunoaştere clară, lipsită de salturi, care să se adreseze direct lucrurilor.

(1). S'a încercat, oarecum, o disociere psihologică a certitudinii şi s'a insinuat, in unele rinduri, ineficacitatea ei ca mobil de acţiune.

Se va căuta acum, prin cîteva exemple, dovada practică a celor sugerate aci.

S'a spus bunăoară că în Rusia se creiază fiindcă s'a ajuns la dobindirea unor certitudini. Astfel prezentată, aserţiunea este falşă. *Căci certitudinile nu rezultă dintr'o luare de contact cu lumea şi, in consecinţă, nu pot constitui un mijloc real pentru promovarea unor experienţe.* Dacă se creiază în Rusia este pentru motivul că răsturnarea de valori a deschis drum unor energii latente, că s'a dat unor masse de oameni posibilitatea unei înţelegeri clare, că s'au îndepărtat condiţiunile omului vechiu şi s'a fixat o limită nouă de existenţă.

Ineficacitatea certitudinilor provine din manifestarea unui surplus de viaţă. Cadrele vechi n'au ajuns. Iar pentru aceasta nu era nevoe de alte certitudini, ci de spaţiu.

Misticismul nu a fost, aşa dar, în Rusia, un act iniţial. Nu s'a creiat pe baza acestui misticism. S'a avut în vedere, dela început, numai considerarea ştiinţifică a procesului de transformare economică şi socială.

Dacă există, totuşi un elan sovietic, el nu este decît satisfacţia, sau cel mult înfăţişarea electorală a rezultatelor de până acum.

...Cu totul altfel apare mişcarea revoluţionară din Germania. Acolo lipseşte tocmai acest fundament de cunoaştere.

Entuziasmul german este întocmit pe cîteva certitudini. Natura lui este strict afectivă.

Nazismul se concretizează pe un plan limitat, psihologic, unicul an care certitudinile pot fi oarecum operante.

O astfel de experienţă, însă, nu duce la rezultat. Sau rezultatul îcela este împotriva istoriei. In consecinţă ineficace.

Mobilitatea prezentă e o dovadă că se poate viețui și fără certitudini.

Ceeace interesează acum nu este o viețuire sigură, cu cîteva evidențe arbitrare și calme. Poate nu interesează nici indicele de verosimilitate pe care viziunea actuală o implică, nici caracterul *uman* al cunoașterei, cît hotărîrea de a experimenta, prevenit, cu o conștiință lucidă, în stare să depășească formele indistincte ale devoțiunii și să observe direcțiile spre care sensibilitatea se îndreaptă în procesul de constituire și de recunoaștere a lumii.

E, aci, un aspect modern al libertății.

Este, în orice caz, satisfacția de a urmări spectacular colaborarea inteligenței cu lucrurile

S. Sebastian

LITERATURA STRAINATAȚII

ALBERT THIBAUDET: HISTOIRE DE LA LITTERATURE FRAUCAISE DE 1789 A NOS JOURS

Thibaudet a alcătuit „Istoria literaturii franceze dela 1789 până astăzi" după un plan original, confortabil în multe privințe, dar care poate uneori să prezinte dificultăți de construcție. Thibaudet vede în istoria literaturii o succesiune de generații. Această ordine i se pare cea mai firească, pentru că „are avantajul de-a urma mai bine mersul naturii, de-a coincide mai strîns cu schimbarea neprevăzută și durata vie.

Fără îndoială construirea după epoci a istoriei unei literaturi are desavantaje mari. Thibaudet semnalează pe unul dintre cele mai frapante și anume nesocotirea „influențelor cu întîrziere". Deasemeni istoriile literare clădite pentru ilustrarea unei idei, așa cum este de exemplu istoria lui Désiré Nisard, constituită pentru a demonstra superioritatea clasicismului francez din secolul al șaptesprezecelea, sufere de păcate incontestabile dintre care dogmatismul strîmt și părtinitor nu este cel mai puțin grav.

Construcția pe bază de generații îngădue o mare mobilitate a punctelor de vedere. Dar ea oferă în acelaș timp greutăți în ce privește fixarea datei generațiilor literare, precum și intervalul care le desparte. Thibaudet este silit să întrebuințeze, pentru a nu cădea în arbitrarul clasificărilor abstracte, formula inter-generațiilor și a semi-generațiilor care umplu intervalele dintre generațiile principale. Astfel după fiecare din cele cinci mari generații literare franceze care s'au perindat, dela 1789 până la 1914, urmează la interval de 10—15 ani cîte o astfel de jumătate de generație sau o generație intermediară. Această construcție, pe lîngă că corespunde mai bine realității, asigură în acelaș timp o continuitate, evitând golurile și întreruperile. Nu există perioadă de acalmie absolută în literatură. Chiar atunci când se pare că producția literară este săracă în evenimente importante, evoluția literaturii continuă, ocultă, greu observată din pricina lipsei de perspectivă temporală, dar puternică totuș și plină de germenii desvoltărilor viitoare.

Datele capitale, datele-culmi, pe care Thibaudet le distinge în evoluția literaturii franceze din ultimii o sută cincieci de ani sînt: 1789, 1820, 1850, 1885 și 1914. Este de ob-

servat că fiecărei din aceste date îi corespunde un eveniment istoric important: revoluția, restaurația, imperiul lui Napoleon al treilea, republica și războiul mondial. Fiecărei din aceste date i se poate alătura un curentliterar care își găsește maximum de intensitate în jurul ei sau între ea și o dată ulterioară corespunzînd, după formula lui Thibaudet, unei semi sau intergenerații. Astfel 1789—1802 este perioada primei infiltrații romantice și a literaturii franceze emigrate a d-nei de Staël și a lui Chateaubriand; 1820, anul primelor „Meditații" ale lui Lamartine, înseamnă data romantismului, care ajunge de altfel la apogeu între 1830 și 1850. Generația dela 1850—1870 este a reacțiunei realiste și parnasiene, generația lui Flaubert, Taine, Renan, Baudelaire, Leconte de Lisle. In jurul lui 1885 se 'nchiagă generația simbolistă. Singură generația din 1914 nu poate fi îngrădită în-tr'o formulă unitară. Desechilibrată de război, ea își va da dealtfel roadele abia între 1920 și 1930.

De pe culmile acestor ani Thibaudet aruncă o privire panoramică asupra fiecărei perioade literare. Ferindu-se de orice sinteză dogmatică, el procedează prin caracterizări scurte, căutând să desprindă din fiecare generație ideile mari, curentele și atmosfera spirituală. Grija lui principală este să compare întotdeauna situația scriitorilor și a operelor în epoca lor cu aceia pe care o au în vremea de astăzi.

Thibaudet consideră, pe lângă situația unui scriitor, și prezența acestuia. Iată, de exemplu, pe Lamartine și pe Hugo:

„Opera literară a lui Hugo a rămas, aproape în bloc, ca o peninsulă iberică. Dimpotrivă, aceia a lui Lamartine s'a născut în mare parte: Arhipelag, Ciclade, Sporade pe locul unei Egeide distruse. Cîntărind bine lucrurile, opera lui Hugo este mai mare, mai bine croită după măsura veacurilor decît aceia a lui Lamartine. Există o *situație* a lui Hugo superioară situației lui Lamartine. In acelaș timp, însă, există o *prezență* a lui Lamartine mai considerabilă decît prezența lui Hugo, o prezență a geniului, o familiaritate, o prietenie, o atmosferă, un refugiu și un ajutor zilnic. Lamartine oferă Franței din secolul al douăzecilea un geniu al locului. Hugo un loc al geniului. Poate că am fi călăuziți să facem aceiaș distincție între situația lui Balzac și prezența lui Stendhal

sau ceiace a fost multă vreme situația lui Musset și prezența lui Baudelaire".

Thibaudet se slujește des de această distincție dintre prezență și situație pentru a măsura valorile literare, pentru a desprinde ceiace durează și a fixa justele proporții ale celebrității literare.

Cartea lui Thibaudet este plină de curajoase puneri la punct din care măcar câteva merită să fie citate. Iată de exemplu cîteva rînduri definitive despre Musset:

„E singurul mare poet al secolului al nouăsprezecelea pe care nimic, dar absolut nimic, nu ne permite să-l numim un om mare și care n'a lăsat absolut nici o mărturie sau, cum se spune, un mesagiu. Și aceasta, vai! Nu din pricină că n'a vrut".

Sau, această caracterizare a lui Francois Coppée:

„Popularitatea lui Coppée, ca și aceia a lui Béranger, e în legătură cu valoarea mistică pe care francezii o acordă noțiunii de *mic*, și cu accentul religios pe care îl ia acest cuvînt în titlul unui jurnal și într'un discurs politic... Nenumăratele povestiri ale lui Copéce, în genul „Grevei fierarilor", au alcătuit un fel de *romancero* al micimii, puțin original dealtfel, pentrucă există deja pe deantregul în Saite-Beuve, și cu ajutorul căruia Copée a lărgit și mai mult anumite hotare ale neroziei. El rămîne însă, bun parnasian, chiar mare parnasian, printr'o formă desăvîrșită, prin procedee de atelier mereu înoite, în care se simte mîna dibace a lucrătorului parizian (era de altfel de origină belgiană). Nu voi numi pe Coppée poet al Parisului în sensul în care l-au numit astfel pe Baudelaire: numele, totuș, i se potrivește exact".

Thibaudet găsește accente inedite și argumentări ingenioase atunci strânge apără pe Hugo de verbalism excesiv:

„Legenda cara face din Hugo un verbal ce nu gîndește a fost scornită de oameni care sînt ei înșiși consumați de prea mult scris, ca Faguet, sau de o viață cu relații multe, oameni înlăuntrul cărora nu mai rămîne aproape nimic. Despre unul dintre aceștia spunea Capus într'o zi: „Iată-l singur cu el însuși, adică într'adevăr singur!" Adică tocmai contrarul singurătății monstruos de populate a lui Hugo. Dealtfel niciun filosof n'a întrebuințat față de Hugo acest loc comun al publicisticei".

Vorbind de poezia lui Baudelaire, Thibaudet spune că ea „se deosebește de poezia romantică prin faptul că nu este o efusiune ci o critică a inimii omenești". Deosebirea aceasta se poate aplica la poezia modernă în general într'atît cît ea isvorește din Baudelaire, adică într'o foarte mare măsură și nu numai în literatura franceză. Poezia-efuziune, poezia-meditație patetică, poezia eloquentă și convingătoare face tot mai mult loc unei poezii cerebrale, unei poezii de inteligență, de experiențe sufletești, unei poezii de cunoaștere.

O altă observație de valoare generală este aceia că „revoluția simbolistă, ultima pînă acum, va fi fost poate chiar ultima în general, fiindcă ea a încorporat motivul revoluției cronice în starea normală a literaturii".

Ideia aceasta de „revoluție permanentă" în literatura timpului nostru este atrăgătoare și plină de sugestii. Ea ar despului nostru este atrăgătoare și plină de sugestii. Ea ar desvălui o stare de decadență și de lichidare. Thibaudet nu trage nici o concluzie, mulțumindu-se doar să constate acest „climat nou al literaturii franceze" care este „avant-gardismul cronic al poeziei".

Deși e prezentată ca o „istorie", cartea lui Thibaudet, accentuat polemică și pe alocurea paradoxală este o încercare îndrăzneață eși strălucită de-a erupe cu tradiția istoriilor literare obișnuite. Este o operă de critică fără preocupări didactice, lipsită cu totul de clișee și în care grija de a vedea limpede apare la fiecare rînd.

Al. Philippide

CRONICA LINGVISTICA

O CARTE DESPRE ȚIGANI

Anul trecut a apărut în editura Payot de la Paris o carte intitulată *Moeurs et coutumes des Tziganes*, de Martin Block, traducere de Jacques Marty, diplomat al școalei de Inalte studii.

De la început ne surprinde faptul că ni se dau pe copertă mai multe deslușiri despre traducător decât despre autor. Dar, lucru și mai bizar, aflăm că e vorba de o traducere, fără să ni se spună din ce limbă. O fi o limbă rușinoasă? Asta ne amintește de filmele botezate „austriace" ca să scape de boicot, sau de mărfurile fabricate într'o anumită țară și dotate cu o etichetă în limba altei țări.

Autorul pare să cunoască bine, din proprie experiență, pe Țigani și, după cît reiese din lectură, mai ales pe Țiganii din Romînia. Găsim astfel în carte informații destul de prețioase despre felul de viață al nomazilor, deși trebue s'o spunem, prezentate într'o lumină cam idealizată. Autorul a avut grija să se pună la curent cu cercetările științifice asupra Țiganilor, ceeace nu e cazul pentru toți culegătorii de informații pe acest teren, și ne dă un număr destul de mare de fotografii utile. Lipsește însă o bibliografie și chiar o listă a lucrărilor consultate.

Ziceam că felul de viață al Țiganilor este idealizat. Se lasă anume să planeze o atmosferă misterioasă, ca să nu zic mistică, asupra traiului în șatră. Dar une-ori măsura este depășită, de exemplu atunci cînd ni se spune (și ni se dovedește cu ajutorul unei fotografii) că Țiganii, cînd sînt obosiți de drum, își odihnesc cîte un picior pe rînd, ținîndu-l în aer, ca berzele.

După d. Block, s'ar părea că Țiganii noștrii salută turcește și, cînd ne vorbesc, ni se adresează țigănește. Găsim astfel pe cîteva pagini numeroase expresii țigănești pe care Țiganii le spun *gagiilor* cu care se întîlnesc. Va fi fost așa în trecut, dar astăzi cu siguranță că nu mai e.

La pag. 45 ni se vorbește de numele pe care le dau Țiganii străinilor și străinii Țiganilor. Aflăm astfel că străinilor li se zice pe țigănește *barosan*, adică „tu ești mare", iar Țiganilor li se spune în romînește *cioară*, pentru că ei înșiși, cînd cerșesc, zic *seom cioro* („sînt sărac"). Pentru ca aceste cuvinte țigănești să fi fost adoptate de Romîni, era nevoe ca Țiganii să li adreseze Romînilor în țigănește, ceea ce autorul dă ca un fapt real.

Adevărul este altul. Amîndouă explicațiile au fost copiate (și exagerate) după studiul nostru *Les mots tsiganes en roumain* (să nu uităm că d. Block nu indică sursele bibliografice). Am făcut acolo ipoteza că *barosan* ar fi țigănescul *baro san* „ești mare", înțeles de Romîni ca un singur cuvînt,

substantiv. Bine înţeles, am dat această afirmaţie cu rezerva cuvenită. D. Block îşi apropriază această explicaţie, pe care o dă ca un fapt pozitiv, şi adaugă că Ţiganii întrebuinţează în limba lor pe *barosan*, care a trecut şi în greceşte. Este totdeauna periculos să afirmi că un cuvînt nu există într'o limbă, căci nimeni nu se poate flata de a-i cunoaşte întregul vocabular. Dar, după cît am putut afla informîndu-ne de la diverşi Ţigani, *barosan* nu se întrebuinţează decît în romîneşte, iar Ţiganii îl folosesc numai cînd se adresează Romînilor. Lucru explicabil, de altfel, dacă etimologia este cea pe care am propus-o: Romînii puteau să înţeleagă greşit pe *baro san* „eşti mare" ca un substantiv, dar Ţiganii evident că nu. Cît despre limba greacă, ne temem că aici s'a făcut o confuzie şi mai gravă: pînă la studiul nostru *barosan* era explicat în Romînia ca un derivat de la *baros* iar acesta (tot element ţigănesc) trecea drept împrumut din greceşte. Să fi înţeles de aici d. Block că *barosan* e cuvînt grecesc? In orice caz, dicţionarele greceşti nu-l pomenesc.

Pentru *cioară, cioroi*, ca nume ale Ţiganilor, lucrul e şi mai complicat. Este evident că avem de aface cu numele păsării negre. Ţiganilor li se mai zice doar şi *corbi, garoi, ciriclii (ciricli* înseamnă „pasăre" pe ţigăneşte), etc. S'a emis însă ipoteza că ar putea să mai fie amestecate şi alte cuvinte: s'a vorbit de ţigănescul *cior* „hoţ", iar noi am propus, cu multă rezervă, pe *cioro* „sărac" şi pe *ciaoro* „băiat". D. Block pune mîna şi pe această explicaţie, pe care deasemenea o caricaturizează; pretinde anume că Ţiganii, cînd cerşesc, zic într'una *seom cioro* „sînt sărac". Aţi auzit vre-o dată fraza aceasta? Evident, nu. Dintr'o ipoteză pentru trecut s'a făcut deci o afirmaţie pentru prezent.

Cărţile de ştiinţă trebue traduse de cineva care cunoaşte nu numai limba originalului, ci şi materia. D. Jacques Marty o fi un om foarte cumsecade şi capabil, dar este evident că nu cunoaşte limba Ţiganilor, nici a noastră. De aceea găsim în ediţia franceză tot felul de erori. Cuvintele care conţin un *u* sînt transcrise cînd cu *u*, cînd cu *ou*, de exemplu *dour* „departe" (p. 26), dar *but* „mult" (p. 78). Femininul dela *Rudar* este *Rudarin* (evident că formaţia e germană, nu romînă). Să mai cităm şi două exemple de traduceri: *mişto arakhleom tut*, adică „bine te-am găsit", e tradus „je me félicite de t'avoir trouvé" (p. 77), iar meşter-lăcătuşul strigă, chipurile, „J'arrange les serrures, je suis le maître!".

In rezumat: carte care poate fi folosită numai cu multă prudenţă.

Al. Graur

CRONICA EXTERNA

NEGOCIAŢIUNI OCCIDENTALE ŞI INTERESE ROMINEŞTI

Atmosfera de violenţă şi actele de forţă din Europa sunt, din cînd în cînd, întrerupte de ipoteza unor negociaţiuni amicale între marile state europene.

Condiţiunile elementare ale păcii, contrazise şi exasperate prin fapte zilnice, sau nevoile jocului diplomatic al Puterilor dictatoriale cer, ele înşi-le, aceste intreruperi; altfel, primele ar plesni definitiv şi echilibrul delicat care menţine încă relaţiunile internaţionale în această zonă mijlocie şi nestabilă dintre pace şi război, în care se găsesc astăzi, s'ar răsturna producînd dezastrul; iar celelalte ar pierde beneficiul incontestabil al alarmelor care înfricoşează Europa alternate cu gesturi de retragere.

Este totuşi de mirare că pacea din Europa dovedeşte atîta elasticitate. Supusă la presiuni înalte, la lovituri suprinzătoare, la un proces continuu de dezagregare materială, atacată în raţiunea şi în idealul ei, îşi păstrează încă o oarecare rezistenţă. Ea apare astfel, şi din acest punct de vedere, prin persistenţa ei autonomă în corpul societăţii, ca o funcţiune naturală, dotată cu virtuţi multiple.

Europa cunoştea de lungă vreme cîteva din procedeele diplomatice actuale. Poate că în atmosfera sa de astăzi să se fi păstrat ceva din tonalitatea lor şi astfel să se explice, prin exerciţii prelungite, capacitatea sa de rezistenţă şi de absorbţiune. Fiindcă sistemele de intimidare ale unor puteri militare erau experienţele făcute în mod regulat înainte de război ca şi savantele combinaţiuni ale Italiei de totdeauna, a cărei fineţe naturală, din cauza repeţirii sistematice a aplicaţiunilor sale, nu reuşa să ocolească obstacolul principal: previziunea.

Metodele acestea întîlnesc din fericire pentru ele, dar mai ales pentru pacea lumii, dispoziţiunile pacifice ale marilor democraţii. Altfel, Europa ar fi fost distrusă pînă acum. Aceste dispoziţiuni pacifice au condus cîteodată la slăbiciuni contrare intereselor păcii, dar umanitatea cîştigă adesea din piedicile vremelnice ale unor ţări şi naţiunile îşi regăsesc în cursul istoriei beneficiile corespunzătoare sacrificiilor făcute în serviciul lumii. O naţiune care nu se întoarce către viitor, care pîndeşte cu toate puterile numai avantagii prezente, o naţiune care astăzi se laudă că este „realistă" îşi împiedică desvoltarea liberă a destinelor. **Nu este mai mare utopie decît acest „realism", care reduce conţinutul vieţii numai la condiţiunile sale materiale şi istoria naţiunii numai la epoca prezentă.**

Democraţiile europene sunt gata să examineze propune-

rile de reorganizare a vieții internaționale. Anglia dorind, prin temperament și tradiții, și putînd, prin situațiunea sa și natura intereselor sale, să joace un rol de arbitru, stă în fruntea negociațiunilor internaționale.

De cîtăva vreme, Germania, pentru motive pe care nu este locul să le menționez aici, pare să îndulcească tonul politicii sale externe. Italia reia, mai ales, față de Anglia, inițiativa unei împăcări. Ambasadorul său la Londra are, în acest sens, o convorbire cu președintele consiliului britanic. Ziarele vorbesc de un schimb de mesagii între șefii guvernelor italian și englez. O voință sfioasă de a lichida diferende, pe care un nu prea vechi „gentlemen-agrement" nu le-a putut nici aplana, nici evita, pare să fie la origina inițiativei italiene. Cercurile diplomatice britanice reîncep să privească cu o vagă nădejdie ideea negociațiunilor între Puteri occidentale. Franța nu are obiecțiuni de principii, considerînd totuși că în orice tratative occidentale ea reprezintă un sistem continental, nu numai o Mare Putere izolată. Pacea Europei pare să fi cîștigat un nou termen. Șeful guvernului italian face un discurs la Palermo, în care amenințările sunt amestecate cu afirmațiuni pacifice, încît nimeni nu poate ghici care tendință predomină în politica italiană sau care pasagii din discurs sunt adresate opiniei fasciste din Italia și care se îndreaptă către Anglia și Europa. In dorința sa de pace, presa din Anglia și Franța îl privește, cu mari rezerve este adevărat, dar ca și pe un discurs „ce nu închide porțile". Păcat însă că, continuînd tradiția, discursul italian este însoțit de o înăsprire a politicii fasciste în Spania și în Mediterană.

Totuși se vorbește de apropiate convorbiri preliminare, capabile să conducă la reluarea negociațiunilor pentru un pact occidental. Precedentele, aspectele actuale,, un examen obiectiv al situațiunii prezente, toate, ar justifica scepticismul. Intre Marile Puteri din Europa litigiile, izvorîte din dorința unora de expansinne, sunt încă acute; punctele de vedere asupra marilor chestiuni europene sunt divergente; doctrinele privitoare la organizarea păcii și la formarea spiritului public, opuse. Pe ce bază s'ar putea face apropierea?

Cu toate acestea, trebue păstrată nădejdea că politica violenții și a învrăjbirii se va înclina treptat în fața necesităților unei vieți normale. Fiindcă situațiunea de astăzi nu poate dura. Ea este condamnată de însăși absurbitatea ei. Toată lumea se va convinge că este ridicolă, obositoare și nefastă. Ori își va urma calea tragică cuprinsă în peripețiile sale actuale și se va rezolva în război; ori se va întoarce spre pace prin reorganizarea vieții internaționale. Această viață este aproape în întregime descompusă. Legăturile sale colective au fost rupte. Centrul său activ, Societatea Națiunilor, și-a plecat capul. Dar nevoia de a se reface o viață inter-

națională va reîntoarce Statele către formele părăsite. Altele nu există. Și decăderea lor momentană nu este mai gravă decît falimentul metodelor întrebuințate de cînd ele au fost neglijate. Căci criza prin care trecem a avut darul să dovedească inepția sistemului ce pretindea să se substitue Societății Națiunilor cu metodele ei de pace. De cîte ori izbucnește astăzi un conflict, de atîte ori detractorii Societății Națiunilor constată cu ironie că ea mai există, iar partizanii ei regretă că a fost slăbită. Dar și unii și alții dovedesc în fond acelaș lucru: că pacea înseamnează Societatea Națiunilor și lipsa acestei instituțiuni echivalează cu războiul.

Statele europene au putut constata deasemenea că securitatea nici unuia din ele nu este izolată și că nu se poate sprijini de cît pe garanții colective. Legăturile de fapt, pe care viața modernă le-a stabilit între state, cuprind în ele fatalitățile generalizării conflictelor, contra cărora nimeni nu se poate apăra printr'o politică de neutralitate. Această periodică revenire la ideea unor negociațiuni colective dovedește că nici o Mare Putere nu poate fonda politica sa externă pe o pozițiune de izolare. Iar pentru statele mai mici nu există decît calea unei progresive atîrnări de o Mare Putere, la care conduce neîndoios o politică de neutralitate, sau aceea a unei independențe politice prin participarea la un sistem mai general de înțelegere internațională. Ințelegerile acestea se fac chiar fără voia micilor state și este mult mai bine să te aflii în ele, decît, rămînînd în afară, să facă obiectul unor compensațiuni străine.

Cu această experiență generală și cu cunoașterea mai mult sau mai puțin exactă a poftelor și intereselor Marilor Puteri, va examina Romînia eventuale negociațiuni occidentale. Dar, mai ales, ea nu va putea uita exemplul istoric al trecutelor tratative în vederea pactului în patru. Multe elemente de atunci se mențin în actuala configurație politică a Europei; unele s'au schimbat și în deosebi situațiunea Germaniei, care i-a îngăduit să reia planul său de expansiune economică și politică în această regiune a Europei.

Dacă, într'un viitor apropiat, negociațiunile occidentale vor fi reluate, Romînia va avea deci de evitat toate pericolele pe care le-a întîlnit în 1933 și, pe deasupra, cele pe care le adaugă nouile situațiuni din Europa.

Țara noastră dorește desigur o apropiere a Marilor Puteri și îndulcirea relațiunilor internaționale care ar decurge. Ea nu se poate opune la instituirea unor garanții de securitate între un grup de state sau la stabilirea unor proceduri pacifice pentru reglementarea chestiunilor ce interesează exclusiv acele state. Dar ea preferă și trebue să afirme întîietatea unui sistem de securitate cu garanții egale pentru statele din Europa: menținerea și întărirea, în cadrul oricărui

nou aranjament, a obligațiunilor de existență contractate prin pactul Societății Națiunilor și, mai ales, prin tratatele regionale sau particulare pe care le-a semnat; păstrarea unei egalități de tratament între toate regiunile Europei pentru ca unele să nu rămâie la discreția unor întreprinderi de cuceriri, imposibilitatea pentru orice Putere sau grup de Puteri de a examina chestiuni privitoare la State neparticipante.

In aceste privințe, acțiunea diplomatică a Romîniei, în numele ei și al Micei Ințelegeri, din 1933, cînd se discuta pactul în patru, este plină de învățăminte. Atunci, s'au putut constata tendințele unora dintre Marile Puteri; conținutul periculos pe care l-ar fi avut aranjamentul final dacă noi nu am fi înălțat în fața Europei drepturile noastre cu puterea, înțelepciunea și autoritatea ilustrului negociator care ne reprezenta; ajutorul decisiv pe care l-am găsit în amiciția Franței precum și situațiunea tristă pe care ar fi avut-o o Romînie neutră. Fiindcă, în adevăr, niciodată n'a stat Romînia mai sus în relațiunile sale cu Franța decît în timpul tratativelor privitoare la pactul în patru.

Dar pentru ca țara noastră să-și poată formula și apăra interesele cu prilejul oricăror tratative europene, trebue să ne dăm seama exact de situațiunea acestei regiuni din Europa în legătură cu tendințele Marilor Puteri și, dorind să beneficiem de dispozițiuni mai generale de securitate, să fim gata să participăm la un sistem capabil să le institue.

Elementele favorabile Romîniei, în asemenea negociațiuni, sunt: solidaritatea Micei Ințelegeri și a Ințelegerii Balcanice; realitatea și puterea legăturilor noastre cu Franța; evoluția opiniunii publice din Marea Britanie în favoarea unui interes crescînd arătat tuturor regiunilor din Europa; orientarea fericită a politicii externe actuale a Uniunii Sovietice; solidaritatea cu Polonia și alte țări în privința necesității de a se asigura tutulor regiunilor din Europa un regim egal de securitate.

Tezele noastre ar întîmpina, desigur, mari greutăți în timpul unor negociațiuni occidentale și nu ar putea fi satisfăcute în întregime. Aceasta nu trebue însă se le reducă nimic din întindere, nici din puterea cu care vor fi apărate. Pentruca să aibă cît mai mulți sorți de izbîndă, aceste teze trebue să se sprijine pe toate elementele favorabile indicate mai sus, întărite print'o serioasă politică romînească.

Fiecare din aceste elemente, înălțat la plina lui valoare, poate fi utilizat cu folos și combinațiunea lor poate conferi situațiunii Romîniei titluri considerabile. O asemenea cronică nu poate examina procedeurile diplomatice, mijloacele personale, abilitatea și ingeniozitatea necesare în negociațiunile internaționale. Ele atîrnă de împrejurări, de capacitatea negociatorilor, etc. Noi indicăm numai liniile generale și datele stabile ale chestiunii. Analiza elementelor favorabile menționate și a pericolelor de evitat poate conduce la concluziuni interesante. In orice caz politica noastră externă ar avea misiunea să păstrese puterea de negociațiune a acestei țări prin menținerea și chiar întărirea legăturilor noastre internaționale și prin orientarea sa generală în sensul politicii Marilor Puteri doritoare să păstreze actuala situațiune teritorială în Europa și capabile să o așeze pe garanții reale.

Iată, în acest sens, cîteva observațiuni foarte sumare în legătură cu elementele favorabile enumărate.

Solidaritatea Micei Ințelegeri, orice s'ar spune, a declinat. Ea trebue refăcută. Experiența a arătat că tendința de a limita competința și activitatea sa comună numai la obiectul inițial, considerat în întinderea lui pe vremea cînd Mica Ințelegere a fost fondată, este nefastă. Datinele Micei Ințelegeri sunt legate de sporirea competinței sale. Altfel, ea poate pica. La origine ca și acum, misiunea sa era să păstreze integritatea teritorială și independența politică a Statelor ce o compun. Dar apărarea se putea face odinioară mult mai ușor și pe un front limitat. Aceleași probleme au luat astăzi o întindere mult mai mare, s'au complicat cu noui intervențiuni străine, cu legături recente. Apărîndu-se contra acelorași pericole, vrînd să-și mențină aceleași drepturi, Mica Ințelegere a fost obligată să-și lărgească competința. Odată cu aceasta a văzut crescîndu-i valoarea politică, influența internațională. Și orice tendință de a o readuce la începuturile ei istorice este destinată să-i curme valoarea internațională și deci forța de rezistență proprie.

Eventuale negociațiuni occidentale pot fi un exemplu de această nevoe a Micei Ințelegeri de a-și întinde competința pentru ca să-și apere aceleași drepturi.

Legăturile noastre cu Franța au fost de o valoare esențială în timpul tratativelor din 1933 pentru elaborarea și încheierea unui pact în patru. Scrisoarea din 7 Iunie a ministrului de externe francez către reprezentanții statelor Micii Ințelegeri este unul din semnele rezultatului satisfăcător obținut prin aceste legături. Pe vremea aceea situațiunea era mai ușoară. Guvernul francez era mai la largul său, Astăzi, ar trebui să compensăm pierderile suferite în raporturile internaționale prin întărirea celor ce au rămas. Opinia publică din Franța trebue să știe că ceeace ar putea sacrifica din beneficiile unui regulament de securitate limitat la zona occidentală ar fi împlinit într'o largă măsură prin garanțiile reciproce existente în altă regiune.

Opinia publică din Anglia începe să privească cu interes menținerea păcii în orice parte a Europei, știind, pe deoparte, că localizarea adevăratelor conflicte este o iluzie și, pe de altă parte, că orice expansiune a altor țări în Europa este primejdioasă pentru puterea și chiar existența britanică. Evo-

luția aceasta se face treptat, încet. Ea se bazează pe pactul Societății Națiunilor și se desvoltă în cadrul a ceeace Englezii numesc Societatea colectivă. Noi trebue să favorizăm evoluția britanică în măsura mijloacelor noastre. Opinia britanică trebue să știe că participarea sa la securitatea colectivă întîlnește dispozițiuni analoage în țările care ar putea profita de intervențiunea engleză. Răspunzînd la acest progres istoric, pe care Anglia îl realizează în ceeace privește organizarea păcii în Europa, cu o politică de neutralitate, orice țară de pe Continent s'ar face vinovată față de propria sa securitate. Și Romînia nu trebue să uite că singura legătură dintre ea și Marea Britanie este pactul Societății Națiunilor.

Politica externă sovietică, determinată fie de considerațiuni doctrinare fie de interese actuale, este neîndoios întoarsă către colaborarea internațională pentru păstrarea statului opus și către participarea efectivă la organizarea securității colective. In legătura dintre orient și occident, pe care această politică rusească o stabilește, Romînia poate găsi condițiunile unui echilibru necesar situațiunii sale libere. Căci interesul nostru e ca U. R. S. S. să găsească destule justificări ale politicii sale actuale, astfel încît să o poată continua și desvolta în sensul în care este angajată. In marea problemă a coeziunii dintre regiunile Europei, Rusia poate juca un rol predominant. Negociațiunile de care vorbim vor cunoaște desigur pretențiunile unei Mari Puteri de a-și întinde o apăsătoare influență în partea aceasta a continentului, declarînd-o mai puțin importantă pentru securitatea țărilor din Occident, mai ales după ce acestea ar fi fost asigurate cu noi garanții de pace. Aci, stă grava preocupare pe care ne-o pot inspira eventuale tratative occidentale. In fața ei, trebue să ridicăm solidaritatea Micei Ințelegeri, puternice legături cu Franța, raporturi excelente și efective cu Rusia, etc.

In sfîrșit, solidaritatea noastră cu Polonia și alte țări din această regiune a continentului pe tema unui regim general de securitate în Europa constitue un alt element favorabil în această chestiune. Asemănarea de poziție între noi ar putea desigur da rezultate și mai favorabile dacă ar fi așezată în cadrul unei politici analoage privitoare la marile teze ale organizării păcii în Europa. Să sperăm că noua cădură a relațiunilor dintre Polonia și Romînia va înlesni o apropiere reală a punctului de vedere polonez de acela al guvernului romîn în domeniul securității generale.

Elementele acestea trebuesc pregătite de Romînia în vederea nouei faze a politicii internaționale. Ele arată încăodată, orice s'ar zice, că cele două mari probleme generale ale politicii noastre externe sunt: legătura noastă cu Occidentul și Relațiunile noastre cu Rusia.

Const. Vișoianu

CRONICA INTERNA

PROPRIETARI COMUNIȘTI

Acest titlu poate suna ca un non-senz. Se va vedea îndată însă că el are totuși unul. Nu unul logic, ci unul real. Căci ceace crează viața, ceace există, capătă oricum un rost, adică un senz în contra oricărui aspect de absurditate. Cutreerînd satele unui județ din Moldova cu ocazia ultimelor alegeri administrative, mi s'a întîmplat să văd, pînă și în modesta viață a unui cătun de cincizeci de locuitori, un rezumat al luptelor de ideologie politică care sfișie azi, cu o furie ineptă, lumea dela un capăt la celălalt al continentului. Privilegiul civilizației noastre e, datorită invențiilor moderne, viteza difuziunii. Se zice că, cinci ani după izbucnirea revoluției ruse, un reporter englez, poposit într'un sat izolat din Siberia, a fost întrebat de locuitori dacă tot Rasputin e mare și tare la curte și dacă e adevărat că țarina a născut un nou fiu. Asemenea colțuri de rai ferite de zbuciumul civilizațiilor nu se mai găsesc în Romînia, nici chiar în păpurișul infinit al deltei sau pe vîrfurile inaccesibile ale Călimanului. Așa dar în majoritatea cătunelor, bravii țărani s'au împărțit în comuniști și anticomuniști. Dacă întrebi pe cei ce acuză de comunism ce înseamnă aceea, ți se va răspunde invariabil că un comunist e acela care admite ca nevasta lui să fie a altuia și care, pe deasupra, prigonește biserica și pe preoți. Definiție care seamănă ca două picături de apă cu aceea despre socialism pe care ne-o dădea un instructor la regiment și care suna cam astfel: ,,Socialismul este doctrina care dezertează din armată, lucrează la fabrici mai ales în Germania și atentezi la viața guvernului".

Dar ceeace e mai original încă e repartiția socială a categoriilor: comunistă și necomunistă.

Denunțătorii de comunism sunt aderenții noilor curente de dreapta. In genere ori oameni foarte tineri ori un soi de „lumpen-proletari" ai satelor, bieți sărmani fără rost, fără putere de muncă și de inițiativă, mizeri fataliști așteptînd ca o paradiziacă speranță munții de orez și rîurile de miere ale fascismului. In orice caz oameni lipsiți de orice posesiune în lumea aceasta, de orice fel de temei economic de esență burgheză.

Cei acuzați de comunism sunt în genere membri ai par-

tidului naţional-ţărănesc, in majoritatea cazurilor oameni gospodari cu proprietăţi între 5 şi 10 hectare în medie, ţărani fruntaşi, trecuţi de patruzeci de ani, care au avut timpul să-şi agonisească niţică avere.

Astfel paradoxul rural cel mai izbitor se poate formula azi în modul următor: proprietarii au devenit comunişti, iar proletarii au ajuns apărătorii ordinei capitaliste.

Evident, nu e singurul paradox al timpurilor pe care le trăim. Am văzut doar armeni, greci sau italieni recent veniţi în ţară care fac rasism romînesc în modul cel mai militant. Am văzut şi evrei antisemiţi. De ce n'am admite proprietari comunişti? Decadenţa logică şi realistă a epocei noastre e aşa de adîncă încît nimeni nu se mai sinchiseşte să-şi ferească gîndirea de raporturi de contradicţie.

Pentru ca un lucru să fie crezut nu mai e nevoe azi să fie demonstrat. E suficient să fie afirmat cu tărie, de multe ori şi de multă vreme. Trăim doar de la un timp în stări de mulţime. Şi în astfel de situaţii sociale raţiunea unui fenomen e indiferentă. Ceeace interesează e utilizarea lui practică.

„Proprietarii comunişti" sunt cel mai caracteristic semn al vremii. Toată lumea serioasă, aceea care-şi controlează sentinţele şi credinţele ştie de mult că, dacă există în lumea de azi o ţară unde comunismul e ca şi inexistent, aceea e Romînia. Indică clar această constatare nu numai un proces destul de slab de industrializare dar mai ales lipsa totală de organizaţie sindicală (complect confiscată prin subvenţii de stat) precum şi lipsa unei conştiinţe de clasă proletară. Nici un simptom tulbure: nici o grevă, nici o rebeliune, nici o mişcare serioasă, nici măcar voturi prezumate. Argumentul hotăritor este însă situaţia proprietăţii în Romînia.

S'a spus şi afirmarea la cel mai superficial examen capătă valoarea de evidenţă, că o ţară de ţărani (83 $^0/_0$ din populaţie) se adaptează greu la programul comunist. Setea ancestrală de pămînt a ţăranului e o barieră de neînvins pentru orice încercare de socializare.

Individualismul ţărănesc nu scade din îndărătnicia sa negativă în faţa nici-unui fel de propagandă şi la nici-un fel de presiune ori persecuţie.

Şi iată totuşi că propietarii au devenit comunişti ! Imbe-

cilitatea unor atari afirmaţiuni nu e lipsită însă de anumite aplicări, utile dreptei din Romînia. Acuzaţia de comnnism adresată ţărănimei romîne nu e numai repetarea oarbă a unor lozinci comandate după acelaş şablon în străinătate şi poruncite spre a fi fără grijă faţă de condiţiile locale, împrăştiate, în Iugoslavia, în Bulgaria şi în Romînia. E mai mult decît papagalizarea unor formule absurde de către agenţi venali la ordinele propagandei străine.

Tîlcul adevărat al acestei inepţii stă în necesitatea de a compromite clasa ţărănească. De a o semnala ca periculoasă ordinei burgheze, de a o îndepărta de la rolul ei firesc de baraj contra oricărei tentative de socializare. A recunoaşte ţărănimii misiunea de a conserva statul romîn aşa cum este implică anumite datorii de recunoştinţă. După cum în timp de război importanţa armatei ajunge primordială, în profilaxia anticomunistă ţărănimea fatal trebue să ia proporţii de primat social. Şi evident, dacă multe forţe politice doresc să utilizeze ţărănimea, ele însă nu-i pot dori atîta importanţă. Iar pe deasupra, dacă în clasa ţărănească intră morbul diviziunei, dacă se formează în sînul ei elemente pentru sau contra comunismului, atunci solidaritatea ei e sdruncinată şi fără îndoială realizarea destinului ei cu mult întîrziată.

Numai că aceste calcule meschine duc la un teribil inconvenient: se decretează din senin, fără nici un motiv, drept comunist un popor care n'are nici-o înclinaţie pentru aşa ceva. Intrebarea care răsare imediat în mintea fiecăruia e aceasta: cui foloseşte o asemenea reputaţie a clasei ţărăneşti? Şi răspunsul e limpede: nimănui decît politicianilor fără scrupule.

Mihai D. Ralea

CRONICA ŞTIINŢIFICA

PROBLEMA VIEŢII IN UNIVERS

Chestiunea dacă viaţa poate apărea şi pe alte astre — în particular dacă mai sunt şi alte planete locuite de fiinţe superioare, pare mai mult un subiect pentru literatura de imaginaţie sau pentru meditaţiile filozofilor decît o problemă de ştiinţă. Fără voie, ne gîndim la vreun roman de Wells sau la acele cărţi pseudo-savante în care printr'un raţionament aproximativ ştiinţific se trag concluzii mistico-religioase. Cu toată forma aceasta amuzantă subt care ea se prezintă, problema vieţii în univers a fost, ca orice chestiune în legătură cu natura, tratată şi în mod obiectiv ştiinţific.

Istoria ne învaţă că această chestiune s'a prezentat la o anumită epocă subt o formă tragică. Unul din primii gîndi- tori, care au atacat-o în mod raţional, călugărul Giordano, a fost condamnat la moarte de biserica catolică şi ars pe rug la 1600 tocmai fiindcă susţinea pluralitatea lumilor locuite. Această socotinţă era în contrazicere cu sistemul cosmogonic oficial, bazat pe Biblie şi apărat cu îndîrjire fanatică de biserica papistaşă care rezervase pămîntului un loc central în univers unde omul, încoronare a creaţiunii, avea o situaţie absolut excepţională. A presupune deci că planetele pot fi locuite de fiinţe asemănătoare omului era o erezie gravă, căci Sfînta Inchiziţie nu admitea, în plus de om, decît existenţa îngerilor cari mişcă planetele.

Revoluţia socială făcută de burghezie a constrîns biserica catolică să devie cu timpul mai puţin intransigentă în această chestiune. E de menţionat un astronom al Vaticanului din secolul al XIX-lea, abatele Secchi, care în cartea sa despre sistemul planetar a putut scrie, fără nici o consecinţă gravă pentru el, că i se pare absurd să admită atîtea astre absolut deşerte şi nelocuite de fiinţe inteligente. Trecerea dela sistemul geometric al lui Ptolemeu la sistemul heliocentric a lui Copernic odată admisă şi de biserică, a condus deci la o extindere paralelă a bunătăţii creatorului asupra nenumăratelor astre ale cerului.

*

Tratarea ştiinţifică a problemei necesită examinarea unor chestiuni prealabile: materia moartă se poate transforma în

materie vie? germenul vieţii poate să treacă dela un corp ceresc la altul prin spaţiul interstelar? Aceste chestiuni au fost examinate de mai mulţi savanţi celebri cari au căutat să le soluţioneze prin diferite ipoteze logice îndrăzneţe, în limita permisă de cunoştinţele ştiinţifice contimporane.

Prima problemă duce la discuţia ipotezei „generaţiei spontane" a vieţei din materia brută, care pare să fie imposibil de admis în urma cercetărilor clasice ale lui Pasteur. Cu toate acestea sunt biologi (L. Prenaut şi alţii), cărora teoria nu li se pare absurdă, mai ales în urma recentelor descoperiri în legătură cu virusurile filtrante (ca acela care e cauza variolei) şi cu bacteriofagele. E vorba de nişte corpuri (vii sau moarte) care nu pot fi zărite nici cu ultra microscopul, şi pe care numai bacteriologii au reuşit să le separe prin procedee speciale. Nimic nu ne împiedică să presupunem generaţia spontană a unor astfel de fiinţe. In schimb, menţinerea în viaţă şi evoluţia acesor fiinţe pare a constitui o problemă cu mult mai dificilă.

Chestiunea a doua, foarte desbătută, conduce la ipoteza eternităţii vieţii şi a dualismului materiei vii şi moarte, conform căreia germenii vitali ar fi existat din eternitate. Aceşti germeni vagabondează prin spaţiul interstelar dela un corp ceresc la altul şi fac să apară fiinţe vii acolo unde condiţiile fizico-chimice permit desvoltarea lor. Ingeniozitatea savanţilor se epuizează în explicarea modului de transport al acestor germeni prin spaţiul interastral. Cea mai cunoscută e ipoteza celebrului savant suedez Svante Arrhenius, după care germenii se mişcă minaţi de presiunea radiaţiilor. Alţii presupun că bolizii cereşti şi meteoriţii ar putea duce cu ei astfel de germeni. E drept că se pot ridica şi grave obiecţiuni dacă ţinem seamă de condiţiile fizice din spaţiile siderale (mai ales că radiaţiile intense, ca razele cosmice, pot distruge orice germen).

In definitiv vedem că nu prea există argumente pozitive solide nici pentru nici contra uneia sau alteia din aceste două ipoteze. Putem deci admite ca ceva foarte verosimil că viaţa a putut şi poate să apară în univers oriunde condiţiile favorabile existenţei sale sunt realizate, mai ales dacă acceptăm vederile celebrului fizician danez Nils Bohr, după care viaţa ar fi o stare specială de rezonanţă a materiei.

orice stea trebuie să se comporte ca soarele nostru, recenta teorie a astronomului englez Jeans, mult mai verosimilă, conduce la concluzia că apariţia şi formarea unui sistem planetar este extrem de rară. Intr'adevăr conform acestei teorii, planetele se nasc dintr'un fel de marèe stelare" provenite din apropierea mai mare a două stele în mişcarea lor prin spaţiul interstelar. Anume cele două stele sori trebuie să se apropie la o distanţă inferioară triplului diametrului celei mai mici. Or, calculele lui Jeans*) arată că o astfel de apropiere nu se produce decît pentru o stea din 100.000 de stele într'o perioadă de mai multe trilioane de ani. Admiţînd că conglomeratul de stele din care face parte şi soarele nostru, galaxia sau calea lactee, are vîrsta de mai multe trilioane de ani, putem afirma că ea conţine cîteva zeci de mii de sisteme planetare. dar universul cuprinde, după datele cercetărilor actuale, vre-o 2 milioane de nebuloase spirale, adică conglomerate de stele analoage, în mare, galaxiei noastre; deci numărul posibil al sistemelot planetare e mare, cîteva miliarde. Admiţînd chiar că puţine din planntele unui sistem pot conţine vietăţi şi că durata existenţei fiecărei din aceste „umanităţi" nu e decît o parte mică din durata existenţei „soarelui" care îl luminează, ajungem la concluzia neaşteptată că universul poate conţine foarte multe planete purtînd fiinţe evoluate ca şi noi, poate chiar mai mult. Dar va mai trebui mult timp pînă să ajungem să verificăm această ipoteză.

Pentru încheere vom face cîteva observaţii ce decurg din cele precedente:

1) Viaţa este *extrem de rară* în Univers. Iar proporţia materiei vii faţă de materia neorganică este încă şi mai mică. Astfel într'o carte de astronomie am găsit următoarea comparaţie: massa umanităţii terestre se cuprinde cam de 69 de trilioane ori în massa pămîntului şi aceasta din urmă de aproximativ 300.000 ori în massa soarelui! Iar distanţele dintre diferitele sisteme planetare posibile sunt de ordinul de mii de ani de lumină, ştiind că lumina face pe secundă 300.000 km.

2) Această raritate a vieţii şi izolarea omului în univers e exploatată în mod tendenţios de mulţi autori de cărţi de popularizare. Anume ei se grăbesc să tragă concluzii metafizice în sensul că fenomenul vieţii şi existenţa umanităţii în particular, n'ar fi datorită decît unui *privilegiu foarte rar* unei intervenţii providenţiale divine. Astfel se caută să se înlănţue din nou focul prometean al ştiinţei moderne la metafizica religiei. Răspunsul cel mai bun, care are darul de a învedera ridicolul acestei teze, a fost dat de astronomul Couderc: „Să considerăm un stejar într'o pădure. El produce mii de ghinde, dintre cari însă puţine ajung să încolţească. In orice caz cîte un copac ajunge să urmeze tatălui său. Şi ghinda care a reuşit să devină stejar matur, obse· vînd miile de ghinde putrezite pe jos, va putea zice că pădurea este duşmana stejarului şi că numai o providenţă specială a scăpat-o pe ea!".

*) Vezi cărţile lui Jeans: l'Univers, trad. franceză Payot 1930 şi Couderc: L'Architecture de l'Univers, Gauthier Villars, 1930.

Vedem că introducerea unor astfel de criterii mistice nu pot să facă să înainteze întru nimic proplema complicată a vieţii în univers. Ea va progresa numai prin adunarea sistematică a unor observaţii minuţioase asupra planetelor şi meteoriţilor cari cad pe pămînt, precum şi a raportului dintre materia vie şi cea moartă.

Dr. Valer Novac

CRONICA ECONOMICA

PIAȚA INTERNĂ. (PREȚURI, FINANȚE, MĂRFURI). SITUAȚIA INTERNAȚIONALĂ.

Combaterea speculei pe piața romînească a repus în vigoare concepția obișnuitei poliții a prețurilor. Fenomenul de urcare a nivelului general al prețurilor este totdeauna întovărășit de tendințe de speculă. Dar — presupunînd eficacitatea acțiunii de combatere a acesteia — dispariția ei nu poate fi însoțită de fenomenul invers al coborîrii nivelului general al prețurilor. Prețurile sunt susceptibile de a fi economicește dirijate într'o măsură destul de restrînsă. In nici un caz nu subt presiunea unor dispoziții cu caracter disciplinar. In această privință, cercurile economice private, care și ele obișnuesc să se exprime confortabil, susțin că pur și simplu specula nu e speculă, că n'avem deaface cu un abuz al comercianților, ci cu o creștere a prețurilor legitimă și explicabilă, ca un efect al creșterii volumului circulației monetare. Argumentul a căpătat curs și poate fi ilustrat cu aceste rînduri tipice:

„Circulația fiduciară a crescut și la noi în proporții foarte mari. Iată în cifre, evoluția monetei de pe piață, din 1932 pînă la 1 Mai 1937 și portofoliul Băncii Naționale (în milioane lei):

		Circulația Fiduciară	Portofoliul
1 Decembrie	1932	21.594	15.207
„ „	1933	21.210	14.844
„ „	2934	22.307	16.002
„ „	1935	23.127	15.322
„ „	1936	25.663	16.162
„ „	1937	26.752	— —

„Rezultă din aceste cifre că dela 31 Decemvrie 1932 pînă la 1 Mai 1937 circulația fiduciară a crescut cu peste 5 miliarde. Dacă adăugăm cele 4 miliarde în monetă metalică pusă în circulație în acelaș interval, se observă că, în realitate, în ultimii 4 ani și jumătate, circulația semnelor monetare a crescut cu 9 miliarde, adică cu 40% peste nivelul din 1932. Aceste sume considerabile aruncate pe piață au contribuit desigur — împreună cu urcarea taxelor de consumație și a impozitelor de tot felul — la urcarea prețurilor din ultimul timp, urcare ca nu poate fi socotită ca speculativă" (*Excelsior*, 29 Mai 1937).

S'ar putea adăuga că creșterea circulației monetare semnalată are loc în timp ce portofoliul rămîne aproape staționar, cu variațiuni neînsemnate. In ce privește regimul monetar,

se știe că Banca Națională practică o politică în cadrul căreia reglementările importului sunt condiționate de disponibilul efectiv existent în alte țări. Sub acest raport, este de înregistrat limitarea domeniului de aplicațiune a măsurilor de decontingentare a importului, motivată de nevoia aprovizionării cu materii prime. S'au descontingentat pînă aci o serie de produse, printre care lîna, bumbacul și alte materii brute, însumînd din importul anual circa 3, 5 miliarde lei. Conjunctura de război, cu intermitențe de momente de liniștire alternînd cu altele de încordare, se menține; iar programul de înarmare continuă și va mai exercita încă o influență vizibilă asupra situației economice dela noi. Astfel măsura decontingentării importului de lînă a fost complectată la 25 Iunie c., cu prohibirea exportului lînei de orice fel, regimul fiind cerut în mod expres de Ministerul Apărării Naționale.

Decontingentarea n'a putut fi extinsă mai departe, întrucît structura angajamentelor, ce ar naște ca urmare a decontingentărilor masive propuse, nu coincide cu structura repartiției disponibilului țării în străinătate. Situația și regimul transferurilor rămînînd aceleași, s'ar naște astfel pericolul reapariției creanțelor netransferabile ale arieratelor comerciale, a căror lichidare este atît de dificilă. Banca Națională nu și-a dat adeziunea la generalizarea decontingentărilor. S'a creiat însă o categorie de importuri scutite de viza de transfer, dar pentru care se vor înregistra totuși cereri de autorizare, pentru, zice-se, evidența statistică. In această categorie intră: comenzile administrațiilor Statului, ale industriei petrolifere, ale industriilor de armament și ale importatorilor de mașini și piese de schimb. Această categorie este evaluată la 5 miliarde lei. Cît privește decontingentările efectuate, ne găsim încă într'o fază de tranziție, de lichidare a vechilor autorizații de import care au fost menținute în condițiunile regimului anterior.

Balanța comercială se menține puternic excedentară. Este ceeace, la un moment dat, a motivat sugestia admiterii facturărilor în lei la exportul în țările cu care Romînia are balanța favorabilă, și unde prin urmare avem de lichidat disponibile importante. Măsura proectată n'a devenit fapt, dar se poate spune că dacă scopul ei era lichidarea drepturilor noastre în acele țări în care am exportat mai mult decît am importat, atunci ea nu era cea mai potrivită ideie, și iată de ce.

Din punct de vedere technic, poziția externă a leului nu se sprijină direct pe excedentul balanței comerciale decît în epoci de schimburi normale, adică atunci cînd excedentele se lichidează în devize libere a căror circulație este scutită de bilateralitate și de orice element convențional în efectuarea operațiunilor. Cînd adică, piața externă a schimburilor este

unitară, fiind liberă de orice restricţiuni din partea tuturor statelor şi în special din partea acelor state, ale căror monete circulă ca monete forte. Căci, în general, intensitatea de circulaţie a mărfurilor de export şi de import (care determină apariţia excedentului balanţei comerciale) nu reglează *automat* poziţia economică a monetei naţionale decît întrucît ea se traduce printr'o circulaţie echivalentă de devize libere, adică printr'o circulaţie lichidă valorînd aur. Necesitatea lichidării disponibilelor pieţii romîneşti în anumite ţări nu poate, singură justifica ideia facturărilor în lei şi în orice caz, nu compensează riscurile operaţiei în actualele împrejurări de incertitudine monetară internaţională. In schimb, facturările în lei ar aduce, cu mare probabilitate, o falşificare parţială a poziţiei externe a monetei romîneşti, care şi aşa nu este dispensată de o paritate plurivalentă şi dezarticulată. S'a exprimat însă părerea că măsura ar fi reclamată de un aşa zis „comandament naţional", de nu ştiu ce prestigiu al politicei noastre monetare. Perspectiva trebuie înlăturată, căci în materie de gestiune a economiei naţionale, manifestările de amor propriu e bine să fie păstrate la rece.

Cît priveşte situaţia viitoare a balanţei comerciale, ea este în mare parte condiţionată de excedentul de export al recoltei. La sfîrşitul lunii Mai, buletinele economice înregistrau acalmie atît la export, cît şi în tîrgul intern al cerealelor. Preţurile erau staţionare. cu variaţiuni neconcludente. Se menţiona însă o tendinţă de ameliorare. Luna Iunie a fost, aproape întreagă, o lună secetoasă. Deaceea mişcarea slabă pe piaţa cerealelor a reflectat în parte rezerva provocată de incertitudinele recoltei viitoare, incertitudini vii în special în primele trei săptămîni ale lunii. Către sfîrşitul lui Iunie, ploile au ameliorat situaţia. Previziunile sunt acum destul de bune. Mă refer la declaraţiunile unui specialist, Prof. Em. Brancovici, făcute unui ziar de dimineaţă. D-sa prevede o recoltă bună. Consumul intern va fi pare-se deplin asigurat. Vor fi chiar „excedente suficiente" pentru export, aşa încît balanţa noastră comercială nu va avea de suferit, cu atît mai mult cu cît numărul articolelor de produse agricole la export a sporit în ultimii ani considerabil şi volumul lor e în continuă creştere, astfel că nu mai depindem numai de exportul de grîu şi de porumb".

Recolta de grîu va fi „satisfăcătoare", de calitate „foarte bună", rezervînd şi un excedent pentru export de ca. 70 vagoane.

La orz şi ovăz, cantităţile vor fi mediocre şi submediocre. In schimb, vom avea preţuri relativ bune. In ce priveşte porumbul, acelaş specialist evită pronosticurile, ca premature. Excepţie fac regiunile defavorizate de intemperii.

Oficialitatea a organizat în Iunie „săptămîna vinului". Este de necontestat necesitatea propagandei oficiale organizate în vederea ameliorării technice şi popularizării metodelor ştiinţifice de conservare a produselor agriculturii. Dar manifestările propagandistice au încă la noi un aspect de festivitate oficială fără ecou şi fără participare activă a producătorilor înşişi. Este ceeace a îndemnat pe d. C. Garoflid să scrie cu acest prilej: „...săptămîna vinului, dacă nu e sărbătorită de lumea podgoriei, n'are nici un sens. Chemaţi podgorenii să înveţe cum se gustă vinul, care sunt însuşirile unui vin bun şi cum îl pot păzi de stricăciuni; numai atunci săptămîna vinului va da roadele pe care le aşteaptă iniţiatorii ei". (*Excelsior*, 19 Iunie). Săptămînile şi zilele speciale, regisate de Stat, par ar fi actele unei birocraţii care nu se poate depăşi, într'o economie care nu se poate disciplina: accentul nu cade pe mişcarea şi şcoala agenţilor de producţie, ci pe etalajul oficial. Este un viţiu de organizare al pieţei interne şi o lipsă a organizaţiei noastre de Stat şi deaceea observaţia d-lui Garoflid cu privire la săptămîna vinului ilustrează un defect general şi, pare-se, greu de înlăturat.

In sfîrşit, piaţa romînească cunoaşte sentimentul de îngrijorare provocat de scăderea producţiei de petrol. Se menţionează dificultăţile întîmpinate în trecut la obţinerea perimetrelor de exploatare (sic!) şi de explorare. Se mai atrage atenţia asupra atmosferii de ostilitate creiată societăţilor petrolifere cu capital străin. De unde se deduce „lipsa de interes" a acestora pentru achiziţionările de perimetre în genere.

Că dezinteresarea întreprinderilor cu capital străin este cauzată acum şi de anumite aprehensiuni în ce priveşte consacrarea oficială a unei doctrine petrolifere discriminative după originea capitalului, aceasta este un fapt. Un fapt de dată recentă, cel puţin în forma în care el este prezentat ca justificare. Căci, propriu vorbind, lipsa de interes manifestată de societăţile cu capital străin pentru perimetrele de explorare şi pentru activitatea de foraj în vederea descoperirii de noi terenuri nu este o noutate.

Dezinteresarea aceasta faţă de necesitatea asigurării unei rezerve permanente de terenuri dovedite datează cam de când datează şi primalege a minelor după naţionalizare. La rigoare, statistica fora- jelor ar putea-o dovedi, şi ne-ar ajuta să vedem că raţionamentul just nu poate fi răsturnat astăzi în favoarea capitalului străin, care, dacă mai înainte a fosti impresionant şi desinteresat faţă de nevoia unei explorări intense, fără a fi fost tot atît de desinteresat faţă de posibilitatea unei exploatări intensive a terenurilor cunoscute, are acum prilejul de a-şi revizui politica şi de a înlătura practic o atmosferă care pretinde că pe nedrept i s'a creiat. Pentru o asemenea revizuire, întreprinderile cu capital străin au toată capacitatea tehnică şi capacitatea financiară necesare. Nu le mai lipseşte

decît bunăvoinţa de a dovedi — mai bine mai tîrziu decît niciodată — că nu consideră avuţia subsolului Romîniei exclusiv ca pe o sursă de îmbogăţire colonială, precum şi de a nu se mărgini la soluţiuni accesorii, ca aceea a *decontingentării* „maşinilor şi pieselor *destinate forajelor* şi menţinerii producţiei industriei petrolifere", măsuri care oricît de legitime ar fi ele în sine, deîndată ce ar fi considerate ca suficiente, ar constitui numai o soluţie dilatorie la problema rezervelor.

In cronica precedentă spuneam că o devalorizare a francului este destul de probabilă şi că, invers, o conferinţă economică mondială destul de improbabilă.

Nu a fost nevoie de o lună întreagă, pentru ca o confirmare definitivă din partea evenimentelor să se producă. Cauzele crizei politice dela sfîrşitul lui Iunie au relevat o situaţiune, care a creiat obligaţia de a se vorbi deschis, ceiace nu a lipsit să facă noul ministru de finanţe, d. Bonnet. Telegramele sosite dela Paris în primele zile după constituirea noului guvern ne-au adus informaţii preţioase, cu privire atît la poziţia intenabilă a francului, cît şi la situaţia dificilă a finanţelor statului francez. D. Bonnet a desvăluit dela tribuna Camerei lucruri surprinzătoare: In dimineaţa zilei de 29 Iunie, în tezaurul public nu se mai aflau decît 20 milioane franci, astfel încît a fost nevoie de un avans de 400 milioane franci din partea Casei de Depuneri şi Consemnaţiuni pentru a se putea face faţă plăţilor dela sfîrşitul lunii. Se evaluează deficitul anului 1938, la 25 miliarde franci; iar în ce priveşte deficitul anului 1928, d. Paul Reynaud a coborît evaluarea la cifra de 30 miliarde franci, numai datorită unei energice demonstraţiuni din partea ministerului de finanţe.

Intre 1—22 Iunie, evaziunea aurului a atins valoarea de 3.200.000.000 franci, iar între 22—28 Iunie, 2.500.000.000 franci. La 22 Iunie, fondul de egalizare a schimburilor „nu mai dispunea de metal galben".

Noul guvern a căpătat depline puteri: pentru a face o nouă devaluare a monetei, prin înlăturarea limitelor cunoscute ale conţinutului aur al francului, adică prin detaşarea lui de aur; pentru a face un apel de 12 miliarde franci la Banca Franţei, adică inflaţie; pentru a agrava masiv impozitele, şi a comprima cheltuelile publice ale unei ţări care „a cheltuit mai mult decît a încasat".

Consecinţele defavorabile ale măsurilor extraordinare ale guvernului, menite să aducă în primul rînd o asanare a situaţiei tezaurului public şi o reanimare a încrederii pe piaţa franceză, l-a angajat într'o îndoită acţiune: o luptă contra deprecierii francului sub limita observată („supraveghiată") de guvern, limită suţinută cu ajutorul fondului de egalizare a schimburilor, — ceiace este plauzibil; şi o luptă cu preţurile, o acţiune care şi acolo se numeşte „contra speculei" şi care nu va fi desigur absurdă decît în măsura în care va fi ineficace.

Din primele aspecte ale evenimentelor financiare şi politice din Franţa, vom detaşa deocamdată aceste constatări: că politica economico-financiară a guvernului demisionat se resfrînge astăzi, în dauna claselor cu venituri nominale fixe şi cu mici economii; că atagonismul dintre oligarhia financiară şi reformismul social este îndulcit graţie evaziunii capitalurilor şi a aurului; că acordul monetar tripartit din Septembrie 1936, dintre ale cărni scopuri unul era garantarea pieţii franceze împotriva exodului aurului, a avut o valoare practică foarte relativă; şi în sfîrşit, că în faţa stării creiate prin noua devaluare a francului e probabil ca chiar iniţiatorii să recunoască inactualitatea proectului unei noi conferinţe economice mondiale. Faptul va influenţa ca un obstacol în plus asupra tendinţelor de reorganizare a schimburilor internaţionale.

Eugen Demetrescu

CRONICA MUZICALA

BAYREUTH 1937

A trecut mai bine de jumătate de veac de cînd „marele vrăjitor" a închis ochii şi vre-o 35 de ani de cînd s'a produs în domeniul creaţiei dramatice muzicale cea dintîi şi mai rodnică reacţie antiwagneriană. Dacă se mai socoteşte şi războiul şi dacă privim lucrurile subt efectul optic al unui binoclu întors pe dos, „complexul Wagner" poate fi văzut în perspectivă istorică „sine ira et studio". Decît numai că muzica lui Wagner nu se împacă cu obiectivitate, rezerve, imparţialitate ş. a. m. d.; ea cucereşte şi subjugă, sau, invers, e detestată. In ceace priveşte pe amatorii de muzică, această din urmă atitudine admite două explicaţii: sau vrăjmaşii muzicei wagneriene sînt snobi întîrziaţi cari adoptă o poziţie scumpă delicaţilor şi rafinaţilor de pe la 1900, sau sînt persoane de bună credinţă care mărturisesc onest enorma plictiseală de care sînt surprinşi cînd întîmplarea îi sileşte să asculte vre-una din dramele muzicale ale Ring-ului. Nu e nimic surprinzător în felul acesta de a fi insensibil la farmecele vrăjitorului, căci muzica wagneriană cere neapărat o solidă iniţiere. In lipsa ei, orice apreciere este lovită de nulitate.

Un exemplu, convingător şi încurajator totodată, îl povesteşte singur un eminent muzicant şi profesor la conservatorul din Paris. Intîmplarea se petrece pe la sfîrşitul veacului trecut, în anii cînd triumful lui Wagner nimicise orice rezistenţă. Un profesionist al muzicei aşadar, se dusese în Bavaria ca să asculte între altele Parsifal şi Tristan. Pentru prima operă era bine pregătit: studiase partitura, căutase de nenumărate ori reducerea la piano, în fine se familiarizase cu toate motivele conducătoare şi cu sistemul de a le întrebuinţa în ţesătura simfonică. Din Tristan şi Isolda însă, nu cunoştea nici o măsură. Rezultatul experienţe a fost categoric: „Parsifal" a fost o perfectă desfătare muzicală, iar din Tristan şi Isolda nu a înţeles, după propria lui mărturisire, absolut nimic. Şi e vorba de un profesionist al muzicei (înzestrat, cei drept, cu un neobişnuit curaj moral). Se vede dar cît e de mic sacrificiul de vanitate pentru amatorul neiniţiat cînd nu-şi îngădue să confunde efectul inexperienţii lui cu o judecată estetică.

E păcat mare să se ducă cineva la Bayreuth fără credinţă şi fără cunoştinţă, ci numai din simplă curiozitate. De snobism, din fericire, nu mai poate fi vorba; acest util ferment social în desvoltarea unei noui mişcări artistice, şi-a făcut de mult datoria faţă de opera lui Wagner, care trăeşte astăzi despuiată de toate extravaganţele cu care se încărcase în primii ani ai triumfului. Senină şi readusă în matca frumosului muzical ea este astăzi, — în condiţiile în care este

realizată la Bayreuth. — un izvor nesecat de emoţii şi de bucurii artistice, cu nimic alterate.

Orăşelul curat şi ospitalier care adăposteşte teatrul visat de Wagner ca şi ultimul lui refugiu, este în întregime închinat cultului wagnerian în timpul celor cîteva luni în care au loc pregătirile şi apoi reprezentaţiile: cei aproape două mii de pelerini mişună dimineţile pe străzi, prin librării, prin grădini, pentru a se regăsi apoi după amiază urcînd, ca într'o procesiune, colina de unde domină teatrul. Intre toţi aceşti străini adunaţi acolo din toate colţurile lumii, dragostea comună pentru muzica wagneriană săvîrşeşte un fel de solidaritate care se exprimă prin tăcerea de o neîntrecută calitate cu care este aşteptat începutul, şi respectat sfîrşitul fiecărui act.

Nimic din ce este vizibil la lumina zilei în teatrul din Bayreuth nu e făcut ca să impresioneze; exterior, o arhitectură indiferentă, construită cu materiale care nu suportă tocmai fericit povara anilor; în faţa teatrului, aleea Niebelungilor care duce spre oraş; în spate, copaci bătrîni şi lanuri de grîu şi de secară. Interiorul, de o simplicitate mai curînd sărăcăcioasă de cît severă şi o lumină mai mult tristă de cît misterioasă. Dar din clipa în care pe nesimţite s'a făcut întuneric în sală şi primele acorduri se ridică din gaura orchestrei invizibile, farmecul stăpîneşte atotputernic. Nu e locul de a intra în amănuntele de technică artistică, nici de a scoate în evidenţă nenumăratele detalii de realizare care însumate totuşi, dau sentimentul perfecţiunei, sentiment rar şi preţios cînd e vorba de un ansamblu atît de complex ca acel al dramei muzicale. Surpriza mare pe care o are ascultătorul care vine pentru prima oară la Bayreuth este fără îndoială volumul sonor cu totul neaşteptat al orchestrei. Obişnuit, în sălile de concert se execută pagini eroice şi tumultoase extrase din operele lui Wagner; orchestra e pe scenă, vocile sînt absente, instrumentele de percusiune deslănţuite şi efectul gros, asigurat. Nu se poate face din aceasta o prea mare vină dirijorului, căci ispita succesului uşor e mare, elementul ponderator al cuvîntului rostit lipseşte, caşi, de altfel, acea imensă surdină care în teatrul din Bayreuth ascunde orchestra privirilor. Dar acolo, în grupa invizibilă din care se înalţă valurile de armonie, orchestra wagneriană sublimiază.

Toate asperităţile şi zgomotele parazite care însoţesc de pildă un atac viguros al corzilor sau emisiunea unui acord de alămuri, dispar; fuziunea timbrelor e totală. Toate acestea însă nu sînt o proprietate acustică a teatrului, ci una artistică a dirijorului şi profesională a executanţilor. A păstra, — de-alungul unor pagini în care exaltarea abundă, — echilibrul sonor dintre o orchestră de 140 de instrumente şi o voce omenească, este faptă mare şi grea. Wilhelm Furtwängler, care a avut anul acesta direcţia muzicală, a săvîrşit-o cu o artă mai presus de orce calificative. Dar acest echilibru, indispensabil, între vocea omenească şi orchestră este numai o etapă în realizarea partiturii. Se ştie cît de intimă este în opera lui Wagner, legătura dintre cuvîntul vorbit şi orchestră; comentarul simfonic aderent textului este aproape neîntrerupt şi orchestra wagneriană foarte stufoasă pentru cine o mînueşte imperfect. Dar la Furtwängler totul este numai lumină, măsură, adîncă înţelegere şi adîncă simţire; acest mare artist inobilează şi dă putere expresivă celui mai neînsemnat, — în aparenţă — detaliu, celei mai fugare nuanţe. Desigur că trebue făcută mare şi partea eminenţilor artişti adunaţi din toate ţările germane. Bockelman, Max Lorenz, Manswarda, Frida Leider, Maria Müller, atîtea nume familiare wagnerienilor, au fost cu toţi la înălţimea marei lor reputaţii şi au colaborat pentru a face din spectacolele dela Bayreuth o mare sărbătoare muzicală şi o splendidă afirmare a civilizaţiei germane.

RADU GEORGESCU

CRONICA SPORTIVA

INOTUL IN ROMINIA

S'au disputat zilele acestea la Sibiu campionatele Romîniei de natație. S'au doborît 6 recorduri naționale, s'au remarcat numeroși înotători tineri de mare talent, s'a arătat în fine că în acest sport progresăm cu pași repezi, apropiindu-ne de țările din apus și în special de vecinii noștri unguri, față de cari, trebue să recunoaștem, ne găsim încă mult înapoiați.

Progresele realizate sunt îmbucurătoare, atît ca o mărturie a difuzării acestui sport în marea masă a tineretului, cît și ca o dovadă de ameliorare a calității înotului practicat actualmente în Romînia, care, la aceste, concursuri.poartă în chip manifest urmele unei pregătiri temeinice și riguroase.

Dela publicul restrîns care acum zece ani frecventa, odată pe săptămînă, Duminica, strandul Kiseleff proaspăt inaugurat, pentru a se bălăci și a da de lucru numeroșilor salvatori, forțamente angajați de direcțiunea localului în urma celor trei cazuri de înec întîmplate în chiar ziua deschiderii — și pînă la numărul mare de înotători cari zilnic populează acum strandurile și bazinele tot mereu mai neîncăpătoare, progresul este vizibil și merită să fie relevat.

Trebue s'o recunoaștem, exemplul și îndemnul a venit din Ardeal, Cluj și Sibiu fiind centrele unde sportul nautic romînesc a prins rădăcini și s'a desvoltat mai întîi.

Acum zece ani, la noi, se înota în mod cu totul rudimentar și empiric. Inotătorii practicau diverse stiluri „în forță", cu smucituri, cu salturi deasupra apei, producînd la fiecare lovitură de braț și de picior un efort considerabil și extenuant astfel încît cîteva lungimi de bazin deveneau, pe vremea aceea, o adevărată performanță.

Se remarcau la concursuri numai cei excepțional dotați fiziceşte și deosebit de atrenați pentru a susține un efort mai continuu. Apoi, odată cu apariția la noi a înotătorilor străini care practicau stilurile moderne, trudgeon-ul, over-ul și în sfîrșit *crawl-ul*, (crolul) —, amatorii de înot au putut vedea că „mediul lichid" poate fi stăpînit și altfel decît prin simpla forță.

An cu an tineretul a învățat să înoate „în supleță" alungind trupul; împrietenindu-l cu apa și apropriindu-și încetul cu încetul sistemul Polinezienilor perfecționat și standardizat în universitățile americane, sistem care consistă din a lăsa trupul să plutească în voe, muschii relaxați, cu capul afundat.

Un mare iubitor de frumusețe, scriitorul francez Paul Morand, asistînd la un concurs de crol, a rămas fascinat de apoliniana grație a acestei technice de mlădioasă călătorie pe apă. Iată „portretul" entuziasmat pe care i-o face:

„Naiva dar eficacea înaintare în apă a Oceanienilor, acei oameni-amfibii, perfecționată și standardizată de monitorii sportivi ai universităților americane, a cucerit întreaga lume, și azi, în toate piscinele, vedem înotători prevăzuți la capăt și la coadă oarecum cu două motoare. Ii vedem ricoșind astfel încît ar trebui să nu se mai zică: „a înota *in* apă", ci „a înota *pe* apă", „*peste*" apă. Unda a devenit o substanță dură, pe care se asvîrle alergătorul aquatic. Capul, unica parte a corpului care, la înoturile de pînă azi, ieșea la iveală, deacum înainte e singura parte care stă imerjată. In loc de a vedea, ca odinioară, pe înotător spintecînd întîi apa, apoi deschizîndu-se ca pentru a o îmbrățișa, acum vedem cum brațele boxează apa din toată lungimea lor zburătoare, apoi se acață de ea, într'o escaladare orizontală, iar picioarele par că deabia o ating. Nici o clipă spectatorul nu pierde din ochi mușchii lungi și umezi ai înotătorului care lunecă înconjurat, ca de o nebuloasă, de spuma beșicuțelor de praf lichid. Vîslele nu se înfig pe dreapta decît pentru a se dejoja pe stînga. Cît îm place de tare această torsiune a șalelor, această arcă lombară suptă, aceste pulpe strîns împreunate ce reamintesc coada unei sirene!"

La vechile sisteme de înot, problema esențială era „sustentația", plutirea. Azi s'a schimbat, și problema esențială este „propulsia", înaintarea. Inălțarea pe apă, la înotul modern, este o simplă „rezultantă" a vitezei, așa cum iuțeala vertiginoasă a bărcilor cu motor puternic face ca nava să circule tot timpul cu fundul afară și deasupra apei.

La crawl, înotul cel mai perfecționat și mai rațional, corpul lungit ca un fus, cu capul afundat, ricoșează pe deasupra apei, datorită vitezei considerabile (dublă față de sistemele vechi). Inotul, astfel, tinde să se apropie de o hidro-planare. Picioarele mișcate din șold printr'o forfecare verticală, în care genunchiul și glezna sunt relaxate, imprimă o viteză inițială suficientă „dejojării" trupului din apă. Omoplații lipiți prin bombarea torsului fac ca pieptul înotătorului să tindă a se ridica deasupra apei, fără totuși ca înotătorul să facă vre-un alt efort decît acela necesar înaintării. Brațele aruncate ritmic din umăr spre înainte, deasemeni „în supleță", măresc viteza corpului susținîndu-l afară din apă. In sfîrșit, capul, care la înoturile moderne este afundat pentru a asigura o plutire mai bună (datorită volumului mai mare de apă deslocuită), la fiecare două sau trei aruncături de braț se întoarce la dreapta sau la stînga, cu gura deschisă pentru respirație. Inotătorul inspiră în momentul cînd a întors capul cu jumătate din obraz (întoarcere care automat degajează gura deasupra apei), și expiră tot timpul cît capul se rotește prin apă în sensul celălalt, pentru a inspira din nou în momentul cînd gura iese iarăși afară din apă.

Mişcările sunt armonioase şi calme. Continuitatea deplasării trupului, fără sacade, fără efort vizibil, fără contorsiuni, dă o impresie de echilibru şi eleganţă.

Crawl-ul, aşa cum l-am schiţam mai sus în cîteva cuvinte, este astăzi înotul de bază în America, Anglia, Japonia şi alte multe ţări. Capabil de regimurile de viteză cele mai variate, este utilizabil pe orice distanţă, dela suta de metri, distanţa clasică pentru viteză (ca 6½ km. la oră) şi pînă la întinsul cuprins al Canalului Minecii, (38 km. cu aproape 3 km. jumătate pe oră), sau lăţimea lacului Geneva, (65 km.).

Vechile stiluri de înot sunt astăzi aproape abandonate. „Brassa" a rămas mai mult un stil „demonstrativ". Cît despre stilurile de înot pe spate, şi aci „crolul-spate" a suplantat „brasa-spate" la cele mai multe concursuri.

La Sibiu, anul acesta, am putut vedea ce s'a învăţat la noi pînă acum în materie de crawl. Timpurile realizate pe diferitele distanţe clasice: 100 metri, 200 metri, 400 metri şi 1500 metri, au arătat că în sfîrşit începem să ne putem compara şi noi cu ţările mai înaintate. Inferioritatea noastră, măsurată prin numai cîteva secunde la suta de metri şi numai trei minute la proba de 1500 m., dovedeşte doar recenţa noastră în practica ştiinţifică şi raţională a înotului, iar nici decum lipsa de posibilităţi sau de aptitudini.

Recordurile noastre naţionale, de altfel, sunt bătute de noi-înşine de 3—4 ori în fiecare sezon, pentru fiecare distanţă şi fiecare stil. Ele marchează fără îndoială progresele pe cari le realizăm. Dar adevăratul progres, progresul cel durabil, trebue căutat în numărul din ce în ce mai mare al înotătorilor şi mai ales în vîrsta deosebit de mică a celor cari se relevă la concursuri.

Bazinele închise de iarnă, existente în toate oraşele din străinătate şi în mai toate oraşele din Ardeal, dar lipsind cu desăvîrşire în restul ţării, constitue principala şi permanenta piedică pentru ca înotul metodic şi ştiinţific să ajungă şi în Romînia în scurt timp la nivelul celui din alte ţări.

Şcoala de instructori de înot, organizată de Federaţia Romînă de Nataţie, anul trecut, sub conducerea cunoscutului profesor german Sommer, a fost un început fericit de încurajare din partea oficialităţii, roadele arătîndu-se în mai puţin de un an.

Antrenorii străini, aduşi anul acesta de Federaţie, continuă munca începută, un număr din ce în ce mai mare de copii fiind învăţaţi crawl-ul precum şi celelalte stiluri, acestea din urmă relegate la rolul de simplu mijloc de aclimatizare cu apa, de gimnastică aqualtcă complimentară.

Introducerea obligatorie a înotului în şcoli, şi cînd spunem înot înţelegem numai sau mai ales crawl-ul, precum şi construirea unor bazine de iarnă, ar permite să se pună în

valoare aptitudinele tineretului nostru pentru acest sport. Prin aceasta s'ar trage foloase mai mari decît se pot aprecia la prima vedere. Să nu se uite că înotul e un sport foarte complect mecaniceşte, armonios esteticeşte şi util din punctul de vedere pur practic. Evitarea atitor accidente, ameliorarea „rasei", atît subt raportul raportul sănătăţii cît şi subt acela ai frumuseţii, sunt în parte consecinţele naturale ale tuturor sporturilor, dar în bună parte ele-s un adevărat privilegiu al sportului nataţiunei. Exerciţiile zise „de atletism" riscă să formeze muşchi tari şi pînă la un punct rigizi; boxul duce la o dezagreabilă procentualitate de nasuri suprimate; numeroase alte practici sportive se soldează cu fracturi de tot soiul, sucituri muşchiulare şi alte asemenea. Aşa încît nu exagerăm spunînd că securitatea sanitară, spectacolul graţios al unui trup făcut din muşchi lungi, supli şi disimulaţi discret, o siluetă sveltă, într'un cuvînt toate acele atribute care fac să se spună despre o anumită populaţie că este o „rasă frumoasă" — constitue un fel de quasi-monopol al sportului nataţiunii.

V. Nicolescu

CRONICA CINEMATOGRAFICA

PROPAGANDA PRIN FILM IN GERMANIA

E foarte curioasă poziţia actuală a cinematografiei germane. Pe deoparte poporul acesta are tot ce-i trebue pentru a produce opere esteticeşte valabile. Are capitaluri deja investite, are instalaţiuni considerabile (cum este de pildă „Ufa"), are technicieni eminenţi, are o destul de veche tradiţie artistică, şi mai are, pe deasupra, şi un real talent pentru cinematograf, cu privire atît la actori cît şi la regisori.

Pe de altă parte, astăzi, toate aceste calităţi sunt ţinute în şah de cîte-va grave inconveniente. Unul e persecuţia evreilor, care a gonit din Reich sau, în tot cazul a ţinut şi ţine departe de studiouri, pe o mulţime de foarte buni actori şi regisori. Vom cita numai două nume: Elisabeth Bergner şi regisorul Litvak (autorul lui „Equipage"), care acum lucrează în America.

Un alt inconvenient este propagandomania nazistă. Este un fapt sociologic extrem de amuzant această dorinţă spasmodică de propagandă în regimurile politice obscurantiste. E ca o nevoie de a se disculpa. E ceva asemănător cu psihologia exprimată proverbial prin „musca pe căciulă". Asta cu privire la propaganda pozitivă, la dovedirea eminentelor calităţi. Şi mai este şi propaganda negativă, adică lovirea cu orice ocazie, în „ceilalţi". Iarăşi psihologie de inculpat, cu instinctiva aruncare a vinei pe altul.

Dar toate acestea — adică faptul că frenezia propagandistă este cel mai eloquent certificat de vinovăţie refulată — priveşte personal pe cei ce le practică şi nu ne interesează pe noi decît ca curiozitate etnografică. Dacă n'ar fi decît asta, am constata-o, ni-ar părea niţeluş rău pentru poporul german care e un mare popor şi merita o soartă mai bună, şi ne-am gîndi la altceva. Decît propagandismul cu-ori-ce-preţ are efect direct asupra valorii estetice a producţiunilor, pe care le strică garantat şi automat.

Fireşte, orice regim de coerciţiune are spărturi. Corectivul natural al cenzurii sunt cenzorii, care, tocmai fiindcă consimt a face parte dintr'o instituţie anticulturală ca aceasta, sunt prin definiţie oameni de o calitate intelectuală specială. Aşa încît, cu foarte puţină ingeniozitate, cineaştii îi pot mulţumi convingîndu-i de existenţa unor intenţiuni de propagandă în absolut orice film. Aşa se explică că s'a dat drumul la filme nemţeşti ca acesta: prima scenă reprezintă un portret de general guvernator, care portret este progresiv ciuruit de gloanţe, pentru ca, o secundă după asta, să vedem portretul cel găurit înlocuit cu altul identic, al unui alt general — guvernatorul următor. Este un foarte sugestiv simbol de instabilitate şi de efemeritate a oricărei dictaturi. Nici că se putea pledoarie mai dezavantajoasă hitlerismului, dispus a-şi prelungi şede-

rea la nesfîrşit. Totuşi, a fost uşor autorilor filmului să adoarmă suspiciunile cenzurii explicînd că povestea arată cum un şef de stat slab a fost măturat de un Fuehrer energic şi iubit, etc..

In fond autorii filmului n'au avut nici-un fel de intenţie propagandistă. Ei au urmărit numai buna calitate artistică a poveştii. Aveau de redat un episod de agitaţii politice sud-americane. Este de esenţa regimurilor de pronunciamentos de a fi efemere, şi asta chiar dacă întîmplător vre-unul din dictatori este un om capabil, bun şi iubit (poate mai ales atunci, căci atunci este el în special periculos, şi excită prin asta zelul adversarilor pentru a-l suprima). Aşa dar, realitatea istorică, psihologică şi sociologică este în sensul efemerităţii dictaturilor. Nu-i nici vina nazismului nici meritul anti-naziştilor dacă realitatea e aşa sau altfel. Dar fiindcă e aşa, artistul care pictează viaţa trebue să o descrie aşa cum e. Iată de ce autorii filmului au montat scena aceea cu portretul mitraliat, scenă sugestivă în sensul realităţii, şi implicit în sensul frumuseţii artistice.

Noi nu spunem: acolo unde e intenţie de propagandă, acolo şi filmul este prost. Se poate ca propaganda şi realitatea să fie, întîmplător, orientate identic. Atunci se potriveşte. E cazul unui film sportiv şi turistic făcut de Leni von Riefenstahl, unde se pun în valoare cîte-va aspecte din viaţa germană nazistă care realmente sunt mulţumitoare pentru orişicine, chiar pentru ne-nazişti. Prin asta se face, bine-înţeles, propagandă hitlerismului. Dar este o propagandă pe care chiar ne-hitleristul trebue s'o accepte. Căci are de partea ei realitatea istorică. Şi indicele, ştampila de recunoaştere a acestei coincidenţe cu realitatea, se numeşte frumuseţe. Frumuseţea este semnul arătător al adevărului. Cînd ceva e frumos artisticeşte dovedeşte că dedesubt s'a respectat adevărul istoric şi psihologic. Iar cînd din potrivă, s'a falşificat acest adevăr — fie din nepricepere, fie pentru propagandă cu-ori-ce-preţ — sancţiunea este urîciunea estetică, ridicolul, caraghioslîcul şi plictiseala.

Iată şi cîte-va exemple în această ultimă ordine de idei.

Intr'un film german recent („Mitia") e vorba de un prinţ rus, foarte „vieille branche", refugiat la Paris unde îşi cîştigă penibil existenţa pentru a permite fratelui său mai mic să facă studii universitare regeşti, la Oxford mă rog. La un moment dat, prinţul cel tînăr şterpeleşte nişte bani. Prinţul cel mare, consternat, discută trista faptă cu un amic intim, tot prinţ şi ex-colonel rus. Şi cum credeţi că comentează ei fenomenul:

— Degeaba l-ai ţinut în Anglia; degeaba l-ai dat la Eaton şi la Oxford. Tot Rus a rămas. La prima ocazie, a furat ca un mujic.

Este o splendoare această declarație de etnografie penală prin care doi ruși își auto-dau la cap cu un certificat de neonestitate principială a tot ce e rusesc. Rezultatul e că domnul spectator se prăpădește de rîs. Ca cineva să spună despre țara lui că e o țară de hoți fără leac, asta e de o neverosimilitate atît de enormă, încît nu poate stîrni decît zîmbete amuzate și haz cu „efect-contrar". Se mai complică apoi problema și din cauza cuvintelor „ca un mujic". Căci, în realitate, dacă tînărul prinț șterpelise portmoneul, în măsura în care asta e verosimil, se datorește faptului că e prinț. Asemenea impulsive uitări de sine sunt destul de caracteristice pentru mentalitatea de prinț decavat. Din potrivă, un mujic fură cu totul altfel: fură o pîne, fură un cal, fură fiincă îi e foame sau din ură de clasă, în tot cazul are o — dacă nu justificare — motivare socială. In filmul nostru se furase nu ca un mujic, ci ca o „lichea de ciocoi". Așa încît cuvintele „ca un mujic" aruncă un supliment de comic asupra personagiilor (presupuse, în film, a fi niște aprigi eroi ai onoarei).

După cum vedem, sancțiunea propagandei anti-istorice este asasinarea valorii artistice și ridicolul consecutiv. Iată de ce, dacă aș fi ambasador al Rusiei la Berlin nici nu mi-ar trece prin gînd să protestez contra acestei insultări în bloc a poporului rus de către filmul german. Din potrivă, m'aș bucura, și încă de două ori: mai întîi pentru că încercarea injurioasă s'a dezumflat singură prăbușindu-se în caraghioslîc; al doilea, pentru că efetul comic produs e un indice, pentru public, că vorbele acelea injurioase sunt inexacte, mincinoase. Și. prin asta, se aduce un indirect omagiu poporului rus, căruia marele public — german și de pretutindeni — îi ia spontan apărarea certificînd, prin rîs și haz, neautenticitatea insinuărilor calomnioase. Și este, în fond, propagandă anti-nazistă și filo-rusă.

Sau, alt exemplu. Există o piesă pariziană de teatru: „Fiul meu, ministrul", unde se face, cu finețe și haz, o ușoară satiră a regimului democratic-parlamentar. Naziștii iau această piesă și o „desvoltă" punînd pe politicienii francezi să facă tot soiul de lucruri compromițătoare pentru doctrina liberală. Decît, cu această ocazie, se pun în scenă niște fapte care-s nu numai istoricește inexacte, dar universal cunoscute ca false. De pildă, cheia întregii povești este o interzicere, din partea Ministerului Artelor, împotriva unei artiste de varieteu care „diza" cuplete cu conținut de satiră politică. Ceeace toată lumea știe că nu poate avea loc în Franța. Orice se poate întîmpla acolo, numai asta nu. Una din caracteristicele poporului francez este acest obiceiu al lui de a ironiza prin cîntece humoristice pe oamenii săi politici (în deosebi pe capul Statului). Și este aproape genial cum s'a ales, ca fapt tipic francez, tocmai faptul cel mai tipic-imposibil dintre toate faptele din Franța. Rezultatul este că spectatorul se prăpădește de rîs — nu de hazul filmului ci de delicioasa naivitate a autorilor lui. Aici ca și în exemplul precedent, orice altă intervenție în folosul Franței calomniate este de prisos. Imbecilitatea se pedepsește totdeauna singură.

D. I. Suchianu

SCRISORI GERMANE:

PARTICULARISMUL HANSEAT

Fără a putea avea pretenţia de cocktail perfect — cum era cazul odinioară pentru Impărăţia Habsburgică — Germania de azi este o simfonie etnică destul de complexă. In deosebi, există un anumit colţ al Reich-ului unde a rămas şi azi un fel de particularism social curios. E vorba de Hansa, noţiune deopotrivă istorică şi contemporană, care traduce o puternică mentalitate autonomistă şi, mai cu seamă, o mentalitate foarte distinctă de a tuturor celorlalţi germani din actuala Impărăţie.

Hansa, astăzi, nu mai reprezintă decît cele trei oraşe: Hamburg, Brema şi Lübeck, spre deosebire de odinioară cînd Hanseaţii ţineau sub stăpînirea lor toate oraşele din Pomerania şi Brandemburg, întinzîndu-se pînă la Cracovia şi Praga, Colonia şi Frankfurt pe Main, Danzig, Riga, la un moment dat chiar şi Petersburg. Un primar al Lübeck-ului, odată, a înceacat să supue întreaga Scandinavie. A fost bătut; dar încercarea lui dă măsura puternicelor veleităţi hanseate.

Hansa din zilele noastre şi-a păstrat multe trăsături din vremile trecute. Hansa, azi, este conceptul german al „Welthandel"-ului; este bursa internaţională a bumbacului şi a cafelei; este transoceanismul, concentrat la Hamburg, marele port al continentului nostru.

E foarte curios — şi aproape paradoxal — cum acest colţ nemţesc de o mentalitate relativ negermană a lucrat totdeauna la gloria şi prosperitatea Germaniei. Naţiunea germană a tras, timp de secole — şi mai trage încă — enorme foloase materiale şi morale dela această populaţie cu o mentalitate atît de deosebită — de opusă chiar — faţă de sufletul german majoritar. Dovadă strălucită de avantagiile pe care le are o naţiune dintr'o structură etnică cît mai complexă; dovadă a superiorităţii sistemului simfonic faţă de sistemul cocnocord în constituirea unui popor.

Hanseaţii de astăzi se deosebesc mult de celelalte tribur germane. De rasă saxonă de jos (Niedersachsen) se întind dealungul coastelor, dela gurile Oderului spre Apus, pe valea Elbei şi a Rinului pînă la hotarele Franconilor, păstrînd, fiziceşte, tipul nordic. Sunt înalţi, blonzi, au capul lung şi îngust, cu picioare lungi, în total foarte asemănători Englezilor cu care de altfel sunt legaţi prin numeroase afinităţi. Sorbi la vorbă, speculatori hotărîţi, negustori cu vederi largi, activi şi solidari între ei, Hanseaţii s'au afirmat totdeauna ca Germani, însă au ţinut mereu cu toată dîrzenia la o deosebită independenţă faţă de Reich.

A mai contribuit mult la aceasta şi faptul că sunt, toţi fără deosebire, protestanţi că sunt deci lipsiţi de acea mentalitate catolică care, oriunde a putut, a dat gîndirii germane o nuanţă oarecum străină de neam, căutînd să supună poporul unei influenţe din afară. Să fie zis cu prilejul acesta că este o mare nefericire pentru poporul german că nu a adoptat în entregime confesiunea luterană. Cele două confesiuni, una lînga alta, cea catolică în minoritate, cea protestantă în majoritate, au provocat mereu, dela reformaţiune încoace, lupte intersine care au slăbit puterea naţiunii. Misticismul catolic nu se potriveşte de loc cu firea germană. Acest popor, deşi „ein Volk der Dichter und Denker" (un popor de poeţi şi gînditori), nu se poate totuşi împăca prea bine cu catolicismul care, în afară de stăpînirea sufletelor mai urmăreşte şi una politică.

O altă interesantă particularitate a sufletului hanseat este că feudalismul, mentalitatea feudală, care a avut (şi poate are încă) o atît de mare influenţă în Germania — pe hanseaţi nu i-a atins niciodată. Spiritul junkerist, aceea morgă de aristocraţie latifundiară pe deoparte, apoi prestigiul aşa zisei „Militär" şi „Beamtenadel" pe dealtă parte, n'au putut pătrunde în incinta Hansei. Puterea aproape mistică a silabei aristocratizante „von", cu care regele Prusiei sau împăratul Germaniei făcea fericirea pe veci a unei întregi familii, n'a fost cunoscută la Hanseaţi. Fără îndoială, în oraşele Hansei o vastă mîndrie patriciană s'a păstrat încă pînă acum; dar este un orgoliu de negustori burghezi, nu o trufie de feudal. Şi azi mai există la Lübeck famila Wollenweber. Numele nu înseamnă decît ţesător de lînă, arătînd deci o origină de meseriaş; însă toate aceste neamuri pentru nimic în lume nu şi-ar schimba blazonul burghez vechiu de sute de ani pe vre-o stemă aristocrată cu coif sau coroană.

In diferite rînduri, oraşele hanseatice primiră refugiaţi străini, tot burghezi şi protestanţi, care repede s'au identificat cu vieaţa băştinaşă. Cel mai mare contigent au dat Hughenoţii din Franţa, apoi Olandezii, chiar Englezii, acei „merchant adventurers" siliţi odinioară să părăsească Anversul.

In urma blocusului continental, cele trei oraşe au avut mult de suferit. Infiinţarea noii uniuni germane „Deutscher Bund" în 1815 le-a ajutat însă să-şi refacă vechea poziţie în Germania. Politica internă le-a atins prea puţin. Totdeauna au ştiut să-şi păstreze o autonomie administrativă şi politică în Reich unde, la 1871, au intrat ca stat federal, alături de Prusia, Bavaria şi toate celelalte, păstrîndu-şi cu sfinţenie consituţia republicană. Imperialismul german, în floare dela 1871 şi pînă la prăbuşirea lui în 1918, n'ar fi putut nici măcar încerca să schimbe ceva în constituţia oraşelor hanseatice,

unde primarul Hamburgului a fost totdeauna considerat ca șef suprem. Fiecare din cele trei orașe își trăia viața constituțională proprie fără amestecul celuilalt în treburile lui. In afară, erau reprezentate de un delegat comun. Mai exista până și acum câteva luni un ministru plenipotențiar al orașelor hanseatice acreditat pe lîngă guvernul Reichului. Pînă în 1918 acest împuternicit era și membru al „Bundesratului", deosebit de parlamentarii pe care orașele îi trimiteau în Reichstag, toți făcînd parte din partide politice liberale și democratice.

Militarismul german n'a prins nici o dată rădăcini în Hansa, a cărei mîndrie a fost, este și va fi poziția ei în marele comerț internațional și transmaritim. Wilhelm II, împăratul cel van și răsfățat, pentru care uniforma era simbolul Germaniei, a fost foarte măgulit cînd, cîțiva ani după suirea lui pe tron, orașul Hamburg l-a proclamat cetățean de onoare. Hanseații îl tolerau. Il lăsau, zîmbind îngăduitor, să zică „*Meine* Handesflotte", și-i satisfăceau indelebila lui copilărie primindu-l întotdeauna cu mult fast. Faptul că primarul Hamburgului îl întîmpina nu în vre-o uniformă de diplomat, ci în tradiționalul costum al primarilor hanseatici din evul mediu, îi dădea Kaiserului iluzia că este un Carol Quintus venit într'unul din orașele libere ale Reichului. Nu este imposibil ca acest costum să fi contribuit, mai mult ca orice, ca Wilhelm să respecte republicanismul hanseatic. Un primar în frac și cilindru n'ar fi fost luat în serios de această majestate.

Cu prilejul aniversării de 50 de ani de domnie a împăratului Francisc Iosef al Austro-Ungariei, toți regii, ducii, principii Germaniei, în cap cu împăratul Wilhelm, i-au exprimat felicitări la Viena. A fost un convoiu strălucitor de capete încoronate din toate părțile Germaniei, revărsați în mod concentric asupra Vienei, Printre ei, un domn în negru, cu pantalonii scurți, cu ciorapi de mătasă, cu o mică pelerină, o beretă spaniolă împodobită de o pană neagră de struț, cu un lanț gros de aur în jurul gîtului însă fără spadă, un domn foarte civil și burghez: Herr Burghardt Oberbürgermeister von Hamburg, reprezenta, la cea mai vastă e-, xibiție monarhică din lume, în anticul Hofburg din Viena pe cele trei mîndre republici hanseate. Era singurul domn fără titlu aristocratic, fără uniformă strălucitoare; un punct negru în buchetul bariolat unde Wilhelm era trandafirul cel mai înflorit și mai bătător la ochi.

Prăbușirea Reichului, învingerea Germaniei, monstruozitatea păcii de la Versailles au durut pe Hanseați poate mai cumplit decît pe toate celelalte state federale germane, atît moralmente cît și din punctul de vedere material. Răsboiul și blocada le închiseseră porturile. Pacea le luă cea mai mare parte a flotei comerciale. Din punctul de privire sentimental,

Hanseații vedeau însă în noua constituție de la Wiemar o putință de renaștere, pentru Germania, întreagă pe alte baze, mai largi — baze bine cunoscute de ei, și pe care de atîtea veacuri le practicaseră spre folosul întregei comunități germane.

Ar fi prea lung dacă ne-am apuca acum să analizăm dece aceste idealuri au fost zădărnicite de evenimentele politice și morale ulterioare, și de ce așteptările hanseatice au fosr înșelate. Dealtfel cetitorul își poate reconstitui singur cauzele fenomenului.

Să revenim deci la Hansa. Și cu acest prilej, nu putem să nu ne oprim o clipă în fața uneia din cele mai interesante figuri ale epocii uoastre, vrednică de pana biografică a unui Ludwig, Maurois sau Zweig. E vorba de Albert Baliin.

Fiu al unui nenorocit de funcționăraș dintr'o mizeră comunitate evreiască din Polonia rusă, refugiat din Rusia din pricina persecuțiilor antisemite frequente pe aceea vreme în blagoslovita Moscovie, plecat împreună cu tatăl său, tînărul Ballin veni la Hamburg cu intenția de a pleca în America. Rămas orfan înainse de a putea ajunge în noul continent, se opri la Hamburg, unde își cîștigă pîinea zilnică cine știe cum. Dar acolo vedea portul, și asta îi dedea idei; vedea o viață internațională, marele trafic transoceanic, nebănuit pînă atunci de vreun puiu de ovreiaș dintr'un gheto nenorocit de la periferia Europei.

Pe vremea aceea, nu exista serviciu de emigrare; nici măcar începutul vreunei organizațiuni de acest fel. Micul Albert se gîndi la asta, și găsi și pe cineva care îi înțelese ideea și chiar consimțind să o finanțeze. Se întoarse deci în Rusia, în regiunea de unde venise, și făcu acolo propagandă printe evreii lui pentru emigrare în Statele Unite. Pe atunci, ori-cine venea era primit în America, fără control, fără a trebui, ca astăzi, să te înscrii cu mai mulți ani înainte. Astfel, Albert Ballin reuși să organizeze un prim transport de cîteva sute de familii. Călătorii ajunseră, toți, cu bine în noua lor patrie. Autoritățile rusești dîndu-și seama că Ballin făcea treabă, începură să-l ajute. Cei sosiți dincolo de apa cea mare, găsind de lucru, mai chemară și pe alții. Transporturile pe vase închiriate se înmulțeau, cîștigurile lui Ballin creșteau. Astfel bucurîndu-se de credit, putu el să-și cumpere un prim vapor cu care își mînă coreligionarii spre vieață mai fericită. Neînșelînd niciodată pe nimeni, ținîndu-se mereu cu strictețǎ de toate angajamentele, profitînd de vasul lui gol la întoacere pentru a aduce mărfrri din America cu tarifele cele mai reduse, Ballin culese roadele onestității și ale iscusinței: reputația lui în Rusia, la Hamburg și New-York se consolidă din ce în ce. Cînd i se păru momentul oportun, își transformă intreprinderea relativ mică, bazată pe

două-trei vaporaşe, într'o societate anonimă cu firma „Ham-burg-Amerikanische-Paketfahrt-Aktiengesellschaft", prescurtată H. A. P. A. G.

De atunci, numele societăţii s'a transformat îl „Ham-burg-Amerika-Linie"; prescurtarea „Hapag" însă a rămas, şi a intrat ca să zicem aşa în istorie. Inainte de rănboiu, era societatea de navigaţie cu cel mai mare tonaj din lume. După statistica internaţională înregistrase, în 1905, 711.856 tone, pe cînd cel mai mare tonaj, în acelaş an, în Anglia în avea „British-India Steam Navigation Co. London", cu 445.696 tone. Punctele geografice mondiale principale pe care „Ha-pag"-ul le deservea prin linii permanente, erau Hamburg, New-York, Genova, Boston, Baltimore, Philadelphia, Mont-real, porturile braziliene şi din La Plate, apoi San Francisco, Wladiwostok şi fluviul Yang-Tse pînă la Hau-Kau.

Văzînd această desvoltare uriaşă, Wilhelm al II-lea n'a stat pe gînduri să se identifice cu intreprinderea cea mai importantă („Meine Handelsflotte"), inspirîndu-l pe Ballin care se putea făli cu titlul de prieten personal şi intim al Impăratului. Lumea politică din Berlin vedea chiar cu oare-care îngrijorare această intimitate între împărat şi dictato-rul de la „Hapag". Cu mult tact însă, acesta s'a ferit să se amestece în treburile politice.

Cu începutul războiului mondial se încheie un mare ca-pitol al comerţului hanseatic. Şi avem cu acest prilej o do-cadă impresionantă, o dovadă dramatică, a patriotismului de care un evreu poate fi capabil. Acest Ballin, micul jidănaş din ghetto-urile ruseşti, văzîndu-şi noua patrie şi opera cu care, după o muncă de o viaţă întreagă o înzestrase — vă-zîndu-şi această patrie şi această operă călcate în picioare, s'a sinucis în iarna anului 1918.

Wilhelm al II-lea fireşte — a supravieţuit. In surghiun, în Olanda, înconjurat de curtea lui imperială, ca şi cum ar fi fost numat plecat provizoriu într'un concediu de repaus, la un castel oarecare de vînătoare, procul negotiis — el mai trăeşte şi astăzi.

P tărîmul intelectual în decursul veacurilor, Hansa n'a produs, cantitativ, nimic important. In privinţa aceasta, ma-teria cenuşie a nemţilor era de mult concentrată în regiu-unile mai apropiate de Dunăre şi de Rin. Calitativ însă, han-seaţii au dat pe scriitorul poate cel mai mare din cîţi a avut Germania modernă, pe Thomas Mann. Fiu al unei vechi familii patriciene din Lübeckel, este un tipic reprezentant al gîndirii hanseatice. In cele două celebre ale lui romane „Die Bud-denbrooks" şi „Der Zauberberg", el înfăţişează viaţa fami-liilor şi indivizilor hanseatici. Gîndirea lui filozofică şi po-litică este imbibată de acel hanseatism liberalo-republican, de o vechime pluriseculară.

Thomas Mann n'a putut niciodată înţelege Germania wilhelmistă şi nici n'a putut-o stima; în romanul său „Kö-nigliche Hoheit", i-a schiţat portretul, un portret mai puţin răutăcios ca acel zugrăvit în „Der Untertan" de fratele său, Heinrich Mann, scriitor sub valoarea lui Thomas. Şi dacă marele Thomas Mann nu înţelegea Germania Kaiserului, cu atît mai puţin putea gusta el Germania naţional-socialistă. Şi azi, cei doi fraţi în multe privinţi atît de deosebiţi unul de altul, cu privire însă la cel de al treilea Reich solidari, se găsesc a fi „entbürgert" de către guvernul german, adică desbrăcaţi de toate drepturile unui cetăţean german. Thomas Mann, senin, trăeşte în apropierea lacului celor patru can-toane; fratele său Heinrich, luptător agresiv, trăeşte amărît în Olanda.

Dacă îşi vor mai revedea vre-o dată ţara, asta nu o poate şti nimeni.

In fiecare Hanseat se poate găsi un pic din aceea men-talitate anglo-democratică care a făcut mărirea Hansei timp de veacuri. Wilhelmismul, cu toate avansurile pe care le fă-cea, n'a putut pătrunde în ea şi cred că nici Hitlerismul, cu toată rigoarea lui, nu o va cuceri.

Aceasta este Hansa, cu originele ei glorioase, cu numele ei pur-negustoresc (hansa însemnă, în limba gotică, breaslă), cu necurmatul paradox al fiinţei sale. Mereu niţel alături faţă de gîndirea majoritară germană, totdeauna însă aducă-toare de prestigiu, avuţie şi alte binefaceri acestei Germa-nii unde ea reprezintă în multe privinţi progresul şi speran-ţele de mai tîrziu. Este, în spiritul hanseatic, o rezervă, nici-odată epuizată, de energie şi îndrăsneală, Şi nu este o sim-plă întîmplare că revoluţia din 1918 care a pus, de fapt, ca-păt războiului mondial, a pornit de la Hamburg.

De nenumărate ori cele trei libere oraşe au văzut cum li se impunea, pe vîrful edificiilor lor publice, tot soiul de steaguri mai mult sau mai puţin străine: drapelul danez, cel francez, drapelul imperial, cel roşu comunist, însfîrşit, cel al crucii încîrligate. Dar totdeauna s'au găsit, se găsesc şi se vor găsi mai departe, fîlfîind cu mîndrie, cele trei steme istorice: aquila cea neagră, bicefală şi fără coroană a lui Lübeck, cheia simbolică a Bremei, şi Castelul cu trei tur-nuri, emblema oraşului Hamburg şi al întregei ligi. Pe acestea, suntem absolut siguri, nu le va putea nimeni da vreodată jos,

Victor Beldiman

VECINII NOŞTRII

VIAŢA CULTURALĂ RUSĂ

Teatrul academic de artă din Moscova a reprezentat, în regia lui Nemirovici-Dancenco, piesa extrasă din romanul lui Tolstoi: Ana Karenin.

Piesa cuprinde 28 de scene cari fac un spectacol de cinci ore. N. Volkov, care a adoptat romanul pentru teatru, a înţeles că numai cu un material care să ţie trează atenţia spectatorului şi care să-i gradeze crescînd emoţia, numai aşa spectacolul poate fi suportat. Intr'un interview, acordat ziarelor, iată ce spune Dancenco:

„Sarcina a fost într'adevăr grea. Nu e lucru uşor să adaptezi scenei esenţialul din imensa operă morală şi literară a lui Tolstoi. Romanul este atît de fecund, subt toate raporturile — psihologic, artistic, social, filozofic — încît forţa lui poate fi exprimată integral numai în literatură. Nici teatrul, nici cinematograful nu pot să redea toate scenele, tablourile, coloritul, logica, impresiunile şi întreaga epocă cuprinse în carte.

Cum toate aceste laturi ale romanului nu puteau încăpea într'un singur spectacol, a trebuit să se extragă ceia ce s'a crezut că este principal: intriga dintre Ana Karenin şi Vronski, care rezumă conflictul social dela baza lucrării. E acel şoc tragic dintre morala crudă şi fariseică a mediului aristocratic şi pasiunea profund umană şi fără margini, care domină vieaţa Anei Karenin.

Teatrul de artă care acordă o atît de mare importanţă psihologiei, simplicităţii şi adevărului, s'a adresat de foarte multe ori geniului tolstoian care oferă posibilităţi imense în acest sens. Astfel a reprezentat „Puterea întunericului", „Cadavrul viu" şi „Invierea".

In reprezentaţia de acum a Anei Karenin, după ce s'a îndepărtat tot ce putea îngreuna linia esenţială a spectacolului, s'a vizat tot ceia ce din Tolstoi putea să fie, pe scenă, viu şi veridic".

Fiindcă am început cu cinematograful, vom reproduce aci o mică polemică pe care cunoscutul regisor sovietic, Serghie Einsenstein, a avut-o cu presa franceză. Gazetele din Franţa publicaseră că Einsenstein ar fi căzut în disgraţia regimului şi că s'ar găsi deportat undeva departe într'o închisoare.

Tot într'o gazetă din Franţa Eisenstein a înţeles să răspundă ca să desmintă versiunea arestării lui.

„Jurnalele din Franţa, scrie prezumptivul şi... prezumţiosul deportat, mi-au procurat în ultima vreme cîteva momente de bună dispoziţie. Am rîs din toată inima. La fel trebue să fi rîs şi Mark Twain, cetind în gazetele europene ştirea morţii sale.

„In ce mă priveşte pe mine nu s'a spus că aş fi murit,

ci că am fost închis. Acest lucru însă nu m'a făcut să rîd mai puţin.

„Şaptesprezece ani din vieaţa mea de artist conştient au fost puşi în serviciul ţării mele. Actualmente trec printr'o perioadă de intensă activitate artistică. Sînt pe cale să termin un mare film al eforturilor ce le fac generaţiile de pioneri în vederea edificării unei noi vieţi.

„Respir aerul celei mai perfecte libertăţi şi nu pot să nu rîd cînd aud spunîndu-se că mă sfîrşesc în cazematele bolşevice.

„Dar acolo unde încetez să rîd este cînd îmi aduc aminte că toate aceste versiuni fac parte din diabolicul sistem de defăimare a ţării mele, prin care se caută a se infiltra credinţa că artiştii ar fi în dezacord cu regimul. Aceşti răuvoitori nu vor putea şti niciodată că noile generaţii de artişti din Rusia s'au *„născut în furtună"*, şi că numai entuziasmul unei creaţii noi duce arta şi cultura noastră spre o înflorire maximă şi de o nebănuită amploare. Tot ei uită că arta autentică te identifică din totdeauna cu ideile de avantgardă, cu progresul, şi cu vieaţa. Atunci cînd aceste idei se împotrivesc regimului, artistul se răzvrăteşte.

„Aşa cum s'a întîmplat cu Puşchin în Rusia ţaristă.

„Azi mai pronunţat ca oricînd lumea e împărţită în două. Deoparte fascismul pregătitor de războae; de cealaltă acei ce au înscrisă pe steagul lor lupta pentru pace şi democraţia mondială. Artiştii din U. R. S. S. s'au strîns în jurul acestora din urmă. Şi tot ceia ce ţine în mod veritabil de om şi umanitate va fi într'un mod definitiv cu noi".

In ordinea filmului educativ, studioul filmelor tehnice din Leningrad a început turnarea unei serii despre economia şi geografia Rusiei — filme ce vor constitui un atlas cinematografic, în care vor fi arătate vieaţa, cultura şi edificarea regimului de azi din republica transnistriană.

Aceste lucruri sînt destinate cinematografelor şcolare, conferinţelor publice şi lecţiilor de geografie. Pentru luarea vederilor, şase expediţii au plecat în diferite regiuni ale Rusiei. Astfel expediţia arctică va fotografia trecerea vapoarelor prin ruta maritimă de nord, vieaţa popoarelor de acolo, iernarea exploratorilor arctici pe insula Dickson şi lucrările staţiunilor polare. Expediţia din Rusia centrală va strînge material despre punerea în valoare a deşertului Kara-Kum, a golfului de Karabugaz şi a altor regiuni.

Şi fiindcă am vorbit de expediţii arctice, trebue să spunem cîteva cuvinte despre cucerirea polului nord de către expediţia condusă de Otto Schmidt.

Incercarea cu „Celeuskin" a aceluiaş Otto Schmidt, întreprindere neizbutită dar care a stîrnit totuşi, prin temeritatea ei, o imensă emoţie în lumea sovietică pe vremea cînd

a avut loc, — nu l-a dezarmat pe tenacele savant mînat de un singur ideal: să învingă gheţurile dure şi să ajungă la inaccesibila margine a pămîntului. Nu numai să ajungă. Au ajuns şi alţi exploratori, înaintea lui. Dar să cucerească Polul şi să-l aservească binelui general. Să instaleze acolo un post permanent care să vegheze asupra tuturor capriciilor pe care le are natura acolo şi, încet-încet, să le domesticească supunîndu-le voinţii oamenilor.

Otto Schmidt nu e numai exploratorul pasionat. El mai este unul dintre cei mai de samă matematicieni, publicînd în 1916, pe cînd era profesor la universitatea din Kiew, un important studiu asupra teoriei numerelor. A ocupat nenumărate funcţii, încredinţate capacităţii lui de savant. O pasiune pentru voiajuri l-a împins spre regiunile neexplorate, spre acel Pol Nord care a fost mirajul atîtor alţi temerari voiajori.

In 1928 îl găsim în expediţia organizată să ajungă pe „acoperişul Pămîntului". La fel şi în anii următori.

In 1932, pe spăgătorul de ghiaţă „Sibiriakov" pe care se îmbarcase, a demonstrat că se poate trece într'o singură vară pasagiul îngheţat dela nord-est.

In nenumăratele lui voiajii a studiat, observat şi pregătit planul încercării definitive, plan supus la 13 Februar statului. Planul viitoarei staţiuni polare. A primit aprobarea şi a pornit. Azi visul lui s'a împlinit şi este o realitate. Otto Schmidt cu încă alţi 28 de oameni iernează la Polul Nord ca să-i afle toate secretele, toate variaţiile neprevăzute, pentru ca, atunci cînd le va fi aflat să spue întregii lumi:

— Poftiţi domnilor, pe aici puteţi trece mult mai repede în America!

Tot în ordinea intreprinderilor de dimensiunile grandiosului trebue să semnalăm construirea deja începută, în centrul Moscovei, a Palatului Sovietelor, conceput ca cel mai mare edificiu din lume. Clădirea va avea o înălţime de 420 metri, un volum de 6,5 milioane metri cubi şi o suprafaţă de 110.000 metri pătraţi. Oricine va putea astfel, printr'o simplă călătorie cu ascensorul imobilului, să treacă dela clima şi aerul de stepă la oxigenul regiunilor alpine.

Edificiul se va compune din trei părţi cilindrice, proectate în văzduh, şi este închinat şefului doctrinar al sovietelor: Lenin. O statue de 100 metri a acestuia va fi ridicată pe platforma prevăzută la partea superioară a palatului.

Edificiul va servi pentru marile reuniuni şi congrese. Sala în care se vor ţine acestea, se află în centrul palatului, înaltă de 100 metri, cu o suprafaţă de 12.000 metri pătraţi, putînd primi 20.000 de oameni. Incinta sălii în care se află dispuse în formă de amfiteatru cinci rînduri de fotolii, se poate transforma în arenă pentru competiţii sportive, prin lăsarea fotoliilor în trape.

Biblioteca va putea cuprinde 500.000 volume, avînd o mare sală de lectură, cabinete de studii şi o cameră de audiţie.

Dar toate acestea privesc viitorul. Intre timp, secţiunea de propagandă culturală a guvernului organizează la expoziţia internaţională din Paris un pavilion sovietic al presei indicînd anvergura muncii efectuate de către editurile de stat. Un mare număr de jurnale, reviste şi cărţi literare atingînd un tiraj impresionant — mărturie a consumului de lectură al populaţiei — sunt reprezentat acolo.

Apar astăzi în U. R. S. S. 9250 jurnale în 69 de limbi în 38 milioane exemplare. In afară de oficioasele mari „Pravda", „Izvestia", „Gazeta ţărănească", mai apar gazete mici de fabrică, uzină, kolhozuri şi de regiuni naţionale. Corpul de redactori şi corespondenţi numără nu mai puţin de 4 milioane oameni. In ordinea cărţilor apărute, aflăm că din 1918 până azi, regimul editurii socialiste de stat a făcut să apară 6,5 miliarde de volume. Literatura clasică mai ales a fost foarte apreciată, constatîndu-se chiar că anumite opere au avut un tiraj mai mare decît în ţara lor de origine.

Standul lui Puşkin, (altă secţiune a pavilionului rusesc) este deadreptul impresionant. Un portret al poetului în basorelief prezidează complectul operelor lui traduse în toate limbile vorbite azi în U. R. S. S. Numai în 1936 au fost editate 12 milioane volume din cărţile autorului sărbătorit cu mult fast anul acesta în Rusia.

In deosebi atrage atenţia colţul „autorilor stakanovişti", unde sînt expuse între altele cartea lui A. Stakanov „Metoda mea de lucru", aceia a Mariei Denatcenco „Cum trebue să faci ca să recoltezi 500 chintale de sfeclă pe hectar", o „Istorie a fabricii şi uzinei", — scrisă de sute de lucrători, scriitori şi gazetari — operă colectivă. Deasemeni figurează cartea „Cum am salvat pe naufragiaţii de pe spărgătorul de ghiaţă „Céluskin", scrisă de grupul de piloţi care au luat parte la expediţia de salvare.

Să părăsim acum Parisul şi să ne întoarcem în Rusia, unde literile au avut de suferit un mare doliu. Luna aceasta a murit humoristul Ilya Ilf, foarte gustat de publicul cetitor.

Genul de humor al dispărutului nu era un comic exterior, bazat pe jocuri de cuvinte sau calambururi de efect. Ceia ce îl interesa, era latura socială şi psihologică a ironiei. Ştia să trateze minunat portretele ridicole ale personagiilor luate din lumea micii burghezii, a birocraţilor, a pedanţilor şi a infatuaţilor, proectate pe viaţa nouă şi intensă care refuză şi elimină caractere de felul celor de mai sus.

Ilf este originar din Odesa. Fiu al unui mic funcţionar, el a avut o viaţă extrem de variată. A fost electrician, contabil, băiat de grajd şi altele. Vocaţia de scriitor şi-a găsit-o lucrînd la o agenţie telegrafică, unde excela în a găsi le-

gende spirituale afişelor politice, publicate în epoca războiului civil. Cărţile lui mai importante le-a scris în colaborare cu Eugen Petrov. „Cele 12 scaune", „Viţelul de aur", „America într'un etaj" — impresiile unui voiaj cu automobilul prin continentul transatlantic, — sînt cărţile acestei colaborări şi cele mai importante ale dispărutului.

Un alt doliu a suferit literatura rusă pierzînd pe Maxim Gorki. Moartea a oprit mîna genialului autor al „Mamei" să termine ultima lui operă: „Klim Samguin". Al patrulea volum este neterminat.

In acest roman, Gorki a zugrăvit tipul intelectualului rus, plin de proecte, meditaţii şi îndoeli. În volumul ultim, toate ezitările şi acţiunile difuze ale personajului se închiagă într'o sinteză personală tare.

Eroul a existat. A fost, la urmă, comisar al guvernului provizoriu şi a murit subt roţile unui furgon militar, sfîrtecat de trupele armatei albe în retragere.Patru decenii din viaţa acestui intelectual sînt strîns analizate de Gorki. Este epoca în care a apărut în viaţa socială şi culturală a Rusiei acea pătură denumită *inteligheniţia*. In eroul său, Gorki a oglindit aspiraţiile intelectualilor ce ocupau posturi importante în stat şi încercau să se acomodeze tendinţelor democratice, dar lovindu-se puternic de plutocraţia dominantă.

Klim Samguin a trăit epoca revoluţionară a lui 1905, a fost martorul tuturor vicisitudinilor şi prefacerilor suferite de inteligheniţie.

Aspiraţiile lui erau, ca ale multora din acea vreme:să parvină, să ajungă ministru sau înalt funcţionar de stat. In jurul lui roesc personagii pe care spiritul lui Gorki le-a surprins magistral. Personagii reprezentînd decrepitudinea unei clase, contradicţiile ce se iveau în calea lor şi acea perseverenţă în eroare ce-i făcea ridicoli şi exasperanţi. Deasemeni sînt arătate veleităţile lor politice, pornirile revoluţionare, cu acea mentalitate de mici burghezi, revoluţionari rataţi şi nevolnici. Defilarea tuturor acestor personagii nu face decît să traseze tabloul istoric al ultimei decade din Rusia ţaristă, cu întreg procesul mişcărilor sociale şi politice. Raporturile dintre oameni; acele dintre intelectualii, ce se considerau conducători şi masele populare, sînt relevate pregnant, mai ales în cel de al IV-lea volum. Apar în tot adevărul lor, privite cu discernămîntul matur al lui Gorki, care cunoştea — poate în gradul cel mai mare — aceste raporturi, trăite de el clipă cu clipă.

Prin particularitatea vieţii sociale ruse, prin adeziunea mult mai definitivă pe care au dat-o intelectualii ruşi mişcărilor sociale, Klim Samguin este un erou de o vastă anvergură.Un personaj tulburător, poate cam complicat pentru cetitorul dela noi, dar perfect veridic.

Moartea însă n'a lăsat pe autor să termine cartea şi să pue concluziile.

Gh. Dinu

TINERETUL AGRAR CEKOSLOVAC

In zilele pe 23, 24 şi 25 Mai ale acestui an s'a ţinut la Praga congresul general al tineretului agrar cehoslovac, care a sărbătorit a 30-a aniversare de muncă fidelă şi perseverenţă depusă în scopul realizării şi propăşirii acelei democraţii sincere şi naturale, care poartă numele de agrarianizm.

Această mişcare plină de entusiasm şi încredere în forţa clasei ţărăneşti, mişcare începută acum 30 de ani avînd ca principii de bază naţionalismul, democraţia şi muncă, pe care le-a văzut concretizate şi păstrate în clasa ţărănească, a putut în aceste zile, să arate cu mîndrie rezultatele date de ea, rezultate într'adevăr strălucitoare.

Congresul a început cu peste 150.000 de delegaţi veniţi din toate colţurile ţării, aducînd cu porturile lor naţionale frumuseţea şi forţa tineretului, a tineretului menit să continue opera de construcţie, de creaţie, a celor cari depun astăzi o muncă asiduă pentru propăşirea ideologiei lor neclintite.

Un tablou de o rară măreţie şi frumuseţe prezenta această defilare, în fruntea căreia imediat după tricolorul cehoslovac păşea comitetul executiv al tineretului agrar urmat de 2.000 de călăreţi făcînd parte din „cavaleria ţărănească". Iar după aceştia delegaţii în porturi naţionale, un adevărat tablou etnografic în culori, un tablou pitoresc, ce rareori poţi avea ocazia să admiri. Arta, gustul şi un entusiasm neprefăcut, o fericire adevărat tinerească făceau şi mai splendid acest tablou unde alături de costume sobre în care predominau culorile alb şi negru, se putea vedea o adevărată simfonie de tonuri vii ale porturilor din Boemia de o rară frumuseţe, plină — aşi spune chiar — de poezie. Veneau apoi porturile oamenilor din Bratislava, cari îmbrăcaţi în albastru deschis şi alb şi purtînd pe cap penaje bogate albe îţi dădeau impresia acelor valuri albastre ale Dunării, care scaldă ţinutul de unde au venit aceşti tineri ca să aducă prinosul lor la această sărbătoare.

De sigur, ca la orice manifestare, fie ca de ordin politic, social sau altul, nu lipseau nici figuri alegorice nici placarde cu inscripţii. Insă atît unele cît şi altele nu reprezentau altceva decît simbolurile şi ideile de bază ale ideologiei tineretului agrar. Trei simboluri de devotament şi dragoste deosebit de mişcătoare trebue să fie menţionate. Un car de flori purtînd literele M. şi B. (Masaryk şi Beneş) exprima dragostea şi recunoştinţa faţă de fostul şi actualul preşedinte al Republicei; o imensă coroană de frunze de stejar purtate de 15 tineri în costume naţionale era un oma-

giu fidel adus eliberatorului, creatorului, ţăranului ceh Antonin Svehla; — însfirşit un car alegoric tras de 3 perechi de cai albi purta statuia leului alb, simbolul Slovaciei, avînd în faţa lui un placard pe care puteai citi: Eliberatorului Slovaciei — creatorului Republicei Milan Ratislav Stefanik.

Imensele placarde purtate de manifestanţi erau menite să oglindească ideologia cinstită, sigură, loială, fără compromisuri şi fără echivocuri, a acestui tineret. Astfel am putut citi: „Fără agricultură nu există pîne şi fără pîne nu există viaţă" sau „In unitatea Cehoslovaciei puterea noastră", „Vrem colaborarea loială cu toţi" şi multe altele, care, repet din nou, se rezumau la patriotism, democraţie, pămînt şi muncă. Cuvintele rostite de D. Beran, preşedintele partidului republican-agrar cu ocazia depunerii jurămîntului de credinţă de către tineretul manifestant, ne confirmă acestea. Dl. Beran a spus: „Vom păşi pe căile democraţiei... vrem responsabilitatea tuturor şi colaborarea tuturor factorilor ce formează statul... chiar acelora care merg altfel decît noi le vom oferi prieteneşte mîna pentru colaborarea spre buna propăşire a ţării". Aceste cuvinte au fost confirmate şi de d. Milan Hodza, prim ministru al Cehoslovaciei, care cu aceiaşi ocazie a spus: „Democraţia agrară cehoslovacă vine astăzi în oraş şi spune palatelor, fabricilor şi tuturora: camarazi, acceptaţi mîna noastră. Ea este bătătorită; însă e şi puternică, şi credincioasă"....

Un lucru aş vrea să subliniez, un lucru ce merită să fie observat şi chiar reţinut. Această manifestare a unui tineret înregimentat înt'un partid politic nu avea aspectul maselor oarbe aduse de fata morgană a promisiunilor, ce sînt menite a nu fi realizate niciodată. Acest caracter cam obişnuit tuturor manifestărilor politice lipsea acestei defilări, caracterizată în schimb prin entuziasm, prin dragoste şi pietate faţă de cei cari au început şi au condus mişcarea agrară, apoi prin dragoste şi devotament faţă de cei ce o conduc acum. Recunoştinţa faţă de cei ce au fost, siguranţa în cei ce sînt azi şi speranţa în cei ce vor veni — iată atmosfera ce se degaja din rîndurile acestui imens fluviu de tineret ce vesel, mîndru şi sigur a trecut defilînd prin principalele străzi ale oraşului Praga spre a depune jurămîntul de credinţă în piaţa oraşului vechiu în faţa capelei în care se odihnesc rămăşiţele eroului necunoscut.

Nu voiu descrie nici impunătoarea reprezentaţie dela Stadionul Strahov, cînd în prezenţa d-nei şi d-lui Beneş, preşedintele Republicei Cehoslovace, s'au desfăşurat scenele reprezentînd obiceiurile populare ale poporului cehoslovac. Nu mă voiu opri nici asupra festivităţii de distribuire a premiilor către cei ce s'au distins în mod deosebit la aceste reprezentaţii şi nici asupra concertului orhestrei filarmonice cehoslovace, condusă de maestrul prof. Vaclav Talich, cînd cei invitaţi au putut admira toată varietatea muzicii populare, integrată de genialul compozitor Dvorak. Toată poezia sufletului popular, toate nuanţele: dela o melancolie adîncă însoţită de şoaptele frunzelor şi murmurul apelor, până la o veselie din cele mai ameţitoare, o bucurie, un sbor puternic al sunetelor, s'au putut admira la acest concert.

Un alt lucru vreau să subliniez în aceste rînduri.

Una din trăsăturile caracteristice ale poporului cehoslovac este desigur spiritul realităţii. Poporul cehoslovac ştie mai bine poate decît oricare altul că chiar cele mai frumoase vorbe, cele mai înalte idei, cel mai mare entuziasm rămîn lucruri abstracte dacă nu sînt concretizate în fapte, în realizări. De aceia conducătorii mişcării agrare au găsit necesar de a demonstra rezultatele practice ale acestei mişcări.

In acest scop delegaţii (francezi, belgieni, jugoslavi, olandezi, romîni), au fost invitaţi să viziteze expoziţia agricolă şi să facă cîteva excursii care îi puteau edifica asupra rezultatelor practice ale muncii depuse de agrarienii cehoslovaci.

In ce priveşte expoziţia agricolă, a cărei deschidere a coincis cu ţinerea congresului, ea avea drept sîmbure viaţa micului agricultor. De aceia pentru cercurile agricole care vizitau această expoziţie ea era o adevărată şcoală a practicei agricole, în care agricultorii au putut vedea exemplele muncii de ameliorare, noile invenţii tehnice şi realizarea progreselor în diferite ramuri ale vieţii ţărăneşti.

Iar ca o introducere, ca un ghid general pentru aceste excursii de o mare valoare şi însemnătate practică, la „Centrocooperativ", ornanizarea centrală a cooperaţiei agricole din Cehoslovacia, s'a ţinut un seminar sub preşedinţia d-lui ing. F. Klindera, preşedintele „Centrocooperativ"-ului, şi în prezenţa d-lui dr. Dvorak, vice-guvernatorul Băncii Naţionale, a ministrului K. Mecir, a ministrului jugoslav Djordjevici şi L. Feiraben, şi a directorului general al „Societăţii pentru monopolul de cereale". Delegaţii străini au putut cu această ocazie căpăta lămuriri asupra anumitor chestii ce îi interesau în mod deosebit. Astfel s'au discutat monopolul de cereale, organizarea generală a cooperativelor, creditul agricol, presa agricolă, etc. Intr'o atmosferă intimă şi prietenească, căpătînd explicaţii dela conducătorii cei mai experimentaţi ai mişcării agrare cehoslovace, am fost lămuriţi cum agrarienii din această ţară a poporului brav şi muncitor lucrează cu rîvnă şi elan pentru dezvoltarea ideii cooperatiste, pentru păstrarea şi continuarea testamentului celor doi stîlpi ai cooperaţiei agricole cehoslovace: dr. Kampelik şi Antonin Svehla.

Acestui seminar îi urma vizitarea fermelor și gospodăriilor model, silozurilor de cereale și lăptăriilor cooperativeale, casei „Klindera" și a multora altele, toate create și desvoltrte în spiritul unei gospodării cuminți, avînd, ca bază, înalta idee a ajutorului reciproc, concretizată în organizarea cooperatistă. Din cele văzute și pot să spun nu numai văzute ci și admirate, din toate gospodăriile-model se desprindea același spirit de gospodărie cuminte, de muncă și dragoste de pămînt.

Cu ocazia congresului tineretului agrarian cehoslovac s'a putut constata odată mai mult (și spiritele cele mai sceptice s'au putut convinge de aceasta) că roadele bune aparțin unei politici calme și sigure, unei politici păstrătoare de tradiții, propovăduitoare de muncă cinstită. Considerînd ca bază a populației și a economiei naționale pătura agricolă, conducătorii mișcării agrare din Cehoslovacia au înțeles că numai printr'o muncă calmă și disciplinată se poate asigura acestei părți a populației, acestui sector important al gospodăriei naționale, buna stare și siguranța in propășire. Negînd atît liberalismul excesiv cît și colectivismul ce distruge inițiativa și desființează proprietatea individuală, organizatorii agriculturii cehoslovace au ales altă cale, calea de echilibru a ajutorului mutual, a muncii solidare și loială: calea cooperației. Dovada că aceasta a fost o alegere fericită ni-o dau rezultatele practice ale acestei politici. Tineretul agrar cehoslovac, fidel față de preceptele celor ce i-au precedat, ia parte activă alături de cei în viață la opera agrarianizmului constructiv. Străin oricăror excese politice, dornic de muncă serioasă și rodnică, gata să colaboreze cu toate vîrstele și clasele sociale, dacă această colaborare poate asigura binele patriei, tineretul agrar cehoslovac asigură continuitatea acelei opere sociale, politice și economice, care caută să garanteze cetățenilor dreptatea și legalitatea.

Nu putem decît să urăm acestui tineret să pășască și mai departe pe calea aleasă de el. Sîntem siguri că idealurile lui neclintite nu-l vor înșela niciodată.

Sărbătorind a 30-a aniversare a mișcării tineretului agrar cehoslovac, tineretul de azi întră cu puteri noi într'o nouă perioadă de activitate consacrată binelui țăranului, și deci al întregii națiuni.

Iar cu această ocazie îmi aduc aminte cuvintele spuse de părintele mișcării agrare cehoslovace, neuitatul Svehla, care adresîndu-se tineretului acum zece ani a spus: „Văd în voi garanția continuității sigure între trecut și viitor. Cred că veți fi mai buni decît noi. Cred în entuziasmul vostru cel tînăr. Văd în voi siguranța pentru popor, pămînt și stat"....

Eug. V. Torgașev

MISCELLANEA

Campania noastră pentru limbă

De nenumărate ori revista noastră a atras atenția asupra unui fapt curios: în mediile romînești, ca să spunem așa culturale, există specialitatea de a se pune probleme care nu există, combinată cu o altă specialitate, încă și mai tenace, de a ignora sistematic probleme care cu adevărat există. Un exemplu tipic este chestiunea greșelilor de limbă. De multă vreme nu s'a scris și vorbit mai prost romînește. Faptul are desigur circumstanțe ușurătoare. Cultura în țara noastră și-a mărit volumul subt raportul extensiunii. Obiceiul lecturii s'a lățit considerabil. O statistică, oricît de sumară, a numărului de reviste, ziare și cărți, comparată cu statistica dinainte de război, poate ușor dovedi aceasta. Motivul fenomenului este înmulțirea cetățenilor cu știință de carte, ba chiar „titrați". Ceeace în principiu este îmbucurător. Dar comportă și un revers al medaliei. Căci orice cetitor nou este un intelectual recent, cu deprinderi cărturărești puține. Foarte lesne un asemenea neofit va comite personal greșeli în mînuirea unui limbaj cult pe care de abea a apucat să-l învețe, și încă și mai lesne va „înghiți" el, fără să observe, greșelile de vorbire ale altora, mai ales cînd acești alții exercită asupra lui prestigiul unui titlu, fie academic, fie special cultural (ca de pildă director de gazetă, ministru, etc.) Așa dar este explicabil, și pînă la un punct pardonabil ca extensiunea în spațiu a culturii să fie întovărășită de o recrudescență a vorbirii incorecte.

Dar această intensificare a greșitei întrebuințări a limbii romînești rămîne o problemă gravă, pe care oamenii cultivați și toți scriitorii competenți în ale scrisului sunt azi datori să o studieze, colaborînd la rezolvirea ei.

Spre adînca noastră surprindere, nimic nu se face în acest sens. O perfectă anestezie pare a fi cuprins pe intelectuali față de monstruozitatea felului cum se vorbește și scrie romînește.

In cele mai răspîndite manuale de limba romînă aprobate de minister găsim cu duiumul absurdități de exprimare și greșeli de gramatică. Nimeni nu le semnalează (ce se semnalează, din cînd în cînd, sunt niște fleacuri, care cel mai adesea nici nu-s greșeli, și cu prilejul cărora cel ce le semnalează comite, el, greșeli cu mult mai grave decît ar fi fost — dacă ar fi fost — cele de care se plînsese el. Dar vom vorbi și de asta mai la vale).

In revista noastră s'a practicat întodeauna sensibilitatea față de vorbirea romînească defectuoasă. In această rubrică cetitorul a găsit adesea, și va găsi deacum înnainte mereu numeroase discuții și analize privitoare la felul nepermis de a se folosi, în presă, literatură publicisti-

că şi conversaţie, — limba romînească. Credem, făcînd aceasta, că umplem o lacună foarte gravă. Dragostea oamenilor pentru limba ţării lor, grija de a o feri de atingerile micşorătoare ale agramaţilor sunt simţăminte momentan atrofiate, dar pe care trebue, fiecare după puterile sale, să caute a le redeştepta.

O ultimă remarcă. S'ar părea că într'adevăr există o asemenea preocupare de a îndrepta. S'a început, de cît-va timp, o cruciadă împotriva neologismelor (subt care nume se înţelege, nu prea ştim bine de ce, exclusiv franţuzismele). In ce priveşte valoarea şi utilitatea acesteicampanii, trimitem pe cetitor la rubrica recenziilor din prezentul număr al „Vieţii Romîneşti", unde va găsi analizate studiile d-lor profesori secundari Măruţă, G. Călinescu şi Al. Graur, care, fiecare altfel, au spus tot ce era de spus în această privinţă. Aci vrem doar să atragem atenţia asupra curiosului processus sociologic şi psihologic, care stă la baza amintitei campanii.

Se poate capta favoarea publică pe două căi. Una este aceia a satisfacerii nevoiei de dreptate. Se atacă, cu curaj şi cu preţul a unor nenumărate incomodităţi, diferitele injustiţii, diferitele rătăciri care se comit în jurul nostru. Şi asta place nespus de mult. Cetăţeanul, care — oricît de decăzută ar fi o societate — este, la urma urmelor, om, deci simţitor la prigoană, la înşelătorie, la succese nejustificate, la erori culpabile şi alte asemenea, este recunoscător acelora ce, plătind cu propria lor piele, li le semnalează, explică şi înfierează. Este prima categorie de popularitate.

Şi mai este şi a doua. Căci să nu uităm că omul e, cum foarte subtil arată doctrina creştină, jumătate zeu jumătate ticălos; sau, cum spune un mare poet creştin romîn, omul stă cu „cugetul hotar, între înger şi măgar". Aceasta „partea umbră" a sufletului omenesc, partea de păcate, slăbiciuni, lene şi trădări, trufie şi măsluire, excrocherie sentimentală şi lichelism — această regiune întinsă şi bogată a conştiinţei umane poate fi şi ea exploatată, luată comercialmente în antrepriză. Pentru a izbîndi în această operaţie există — printre altele — un mijloc foarte eficace: să i se dea omului putinţa de a triumfa uşor. Să i se ascundă — eventual chiar să se nege — existenţa problemelor celor adevărate, a problemelor grave, ce se rezolvă greu. Să se ferească clientul de osteneli şi, de acele descurajări momentane inerente oricărei opere „de răsuflare lungă" şi de depărtată scadenţă. Să i se servească probleme scurte — chiar cînd ele nici nu-s propriu zis probleme. Să i se dea ca ţintă de ochit un obiectiv care nu se apără, care poate nici nu există, aşa cum profesorul zugrăvit de Caragiale pune probleme tînărului elev Ftiriade, fiul deputatului Ftiriade:

— Nu-i aşa că pămîntul se'nvîrte în jurul soarelui în douăzeci şi patru de ore?; sau nu-i aşa că Ştefan cel Mare a domnit între anii 1457 şi 1504?

Cuvîntul „da!", pe care cu bravură îl rosteşte drept răspuns candidatul, exprimă exact coeficientul de dificultate pe care exploatatorii de totdeauna ai slăbiciunilor omeneşti îl reclamă dela clientela popularităţii lor.

O publicaţie poate atinge, în Romînia, un mare tiraj înlocuind toate problemele cele dificile şi reale prin nişte false probleme rezolvabile printr'o formulă pe care cetitorul şi-o plasează ca panaceu general în acel colţ al sufletului său unde ar fi putut începe vre-o nelinişte, de care şi scapă, instantaneu, cu, în plus, voluptatea de a se simţi reformator.

Astfel, în loc de a se găsi o soluţie pentru stîrpirea furtului politic; în loc de a se căuta mijloace de educare a spiritului comercial la populaţia romînească excesiv orientată spre parazitismul funcţionăresc; în loc de a se căuta mijloace de ameliorare în sensul unei mai mari rentabilităţi a exploatării ţărăneşti — din care rezultă, ca un corolar, şi prosperitatea tuturor celorlalte ramuri de economie; în loc de a se semnala, zi de zi, ilegalităţile şi incălcările, în loc de a se ironiza ridicolurile unei civilizaţii care se sinucide — exploatatorii lenii obşteşti şi ai triumfului ieftin propun, drept soluţiune la toate relele, formule ca „să fim romîni" sau „jos jidanii".

Acum au mai găsit o a treia, variantă a celorlalte două. Este lozinca: „jos neologismele, trăiască limbuşoara noastră părintească, a lui Ştefan şi Mihai, drăguţii, limba doinelor, a troiţelor şi mioarelor, etc., etc.

Exact ca şi „să fim romîni" sau „jos jidanii" — problema „afară cu neologismele" face parte din curioasele probleme: care nu există. Căci orice romîn este romîn pînă la proba contrară (proba contrară fiind o hotărîre judecătorească definitivă condamnatoare pentru trădare, spionaj şi alte asemenea). Acelaş lucru cu „jos jidanii". Există desigur ovrei odioşi, dar care trebue combătuţi nu ca ovrei, ci ca escroci, laolaltă cu alţii, mult mai numeroşi, şi perfect grecoortodocşi. Insfîrşit, chestiunea neologismelor este şi ea în întregime imaginară. Toate cuvintele unei limbi, dar toate, sunt neologisme — neologisme, la origină. A fi contra neologismului este sinonim cu a fi contra limbii pur şi simplu.

Dar problema neologismelor e avantajoasă comercialmente. Ea dă putinţa ultimului agramat să se simtă grămătic.

Toată lumea îşi poate da fiorii de înaltă voluptate ai reformatorului de limbă, căci orişicine poate găsi, în conversaţiile din jurul său sau în literatura proastă din păcate luxuriantă care se tipăreşte astăzi, exemple de neologisme ri-

tive, ştiut fiind că majoritatea numirilor în învăţămîntul nostru universitar sunt ilegale.

Şi fireşte, s'a găsit. S'a găsit că această numire, ca multe altele, fusese un abuz. S'a găsit că legea interzice crearea unor asistenţi de conferenţiari; că patronul împricinatului nefiind profesor titular, nu putea avea asistenţi. Că funcţionarea, totuşi, a asistentului în chestiune fusese o simplă favoare pe spinarea legii, o toleranţă, o mică violare juridică făcută din amabilitate pentru faptul că patron şi asistent erau oameni de dreapta şi gazetari pe deasupra, deci de două ori patrioţi. Dar dacă ministerul comite, din gentileţă, o ilegalitate, nici-o lege din lume nu-l poate obliga să o comită la infinit. Vine un moment cînd o gentileţă de interes mai mare anulează gentileţa trecută. Supărarea d-lui Iorga fiind mai primejdioasă decît supărarea părţii adverse, ministerul hotărăşte a reveni, curajos, la legalitate. Şi cu sistemul acesta, se scapă de şubrezenia vechiului temeiu al destituirii: vina de pornografie.

Desigur, persoanele nu interesează. Importante sunt faptele şi mecanismul psihologic al fenomenului. Intimidat, un ministru, pentru a face plăcere intimidatorului, comite o ilegalitate. Incolţit de spaimă, repară ilegalitatea revenind asupra unei alte ilegalităţi, care dacă n'ar fi intervenit ilegalitatea cea nouă, s'ar fi prelungit indefinit. Şi astfel asistăm la spectacolul unei societăţi unde legea este redusă la rolul modest de simplu punct de reper pentru recunoaşterea, aprecierea, măsurarea şi combinarea între ele a ilegalităţilor diverse...

O chestiune lichidată

In Romînia unde multe din problemele existente sunt lăsate fără răspuns, se discută, în schimb, cu aprindere, probleme care nu există. Astfel cîţiva academicieni au ridicat chestiunea pornografiei în artă, chestiune care nu se mai pune nicăeri pentru bunul motiv că ea se rezolvă oarecum singură.

Şi la noi problema s'a rezolvat singură. Ba chiar în mod deosebit de pitoresc. Academicienilor de care vorbeam li s'a părut, la un moment dat, că li s'a dat ordin să înceteze. Şi au încetat. Pur şi simplu.

Interesant este aci procesul psihologic al suprimării unui viţiu prin alt viţiu. Căci îngustimea şi obtuzitatea în materie culturală este un cusur; pe dealtă parte renunţarea, din ordin, la o opiniune morală este deasemeni un cusur. Iar combinate, aceste defecte se anulează mutual.

De altfel, principiul lui „rîu pe rîu alungă" este o realitate terapeutică de mult observată. Pierre Janet relatează un caz curios de psihastenie combinată cu colită. Cele două afecţiuni nu erau niciodată simultane. Cîteva luni, bolnavul avea o digestie impecabilă; în schimb, în ordinea mentală, suferea de fobii, delir al persecuţiei, manie a revendicării, turburare a funcţiei realului, sentimente de „incompletudine", etc. La un moment dat, o minunată elucidare se producea în mintea pacientului, care devenea absolut normal; în schimb reîncepeau constipaţia, diareea, colicile, vomitaţiunile, etc. Şi asta dura alte cîteva luni, pînă ce iarăşi se inversa poziţia celor două maladii care parcă ar fi posedat proprietatea de a ţine, fie care, în respect pe cealaltă. Este exact fenomenul observat în Academia Romînă, unde docilitatea servilă neutralizează efectele culturale păgubitoare ale nepriceperii aşa precum la pacientul lui Janet psihastenia anulase constipaţia.

O cronică sportivă

Revista noastră şi-a permis o inovaţie care este şi un proces de reabilitare. A inaugurat o cronică sportivă, în dublul scop de a informa pe cetitorii săi asupra problemelor sanitare, sociale, estetice, educative, morale, technice şi turistice pe care diversele sporturi le ridică, şi pe de altă parte de a dovedi că toate aceste chestiuni pot avea acelaş „coeficient de seriozitate" ca orice altă chestiune ştiinţifică, artistică ori morală.

Din nefericire, publicul e încredinţat de ridicolul unei încercări de a se acorda o tratare gravă unor lucruri frivole ca sportul. Şi acest scepticism este favorizat de deplorabila calitate intelectuală a aproape tuturor cronicelor sportive, atît de la noi cît şi de aiurea. Aceste rubrici sunt scrise de persoane total agramate, sau atunci de eliminaţii naturali ai altor rubrici. Redactarea acestor coloane e sau primară ca o notă de băcan sau fals înaripată ca o compoziţie de adolescent prost. Cunoaşteţi desigur acel stil unde radicalele în contrasens se combină cu greşeli de sintaxă, cu expresiuni tamnesam fizico-matematice şi cu subite cuvinte de argò mai mult sau mai puţin pungăşesc.

Apoi mai există o cauză, oarecum istorică, a desconsiderării sporturilor. Oamenii serioşi, adică oamenii de cincizeci de ani, au copilărit într'o epocă unde numai puşlamalele jucau oina, lucrau la „rec" sau paralele, mergeau haimana prin munţi ori se dedeau cu deşuchiaţii pe ghiaţă. A fi sportiv însemna pe atunci a candida la „coada clasei". Băeţii buni erau acei care-şi populau orele libere cu ver-

suri şi meditaţiune. Era stilul intelectual al tineretului de dinainte de războiu, cu idealurile sale pedagogice excesiv spirituale, după cum azi s'a căzut în excesul contrar, care şi el trebue combătut cu cea mai mare asprime.

Pentru ambele motive, atît din pricina desconsiderării de altă dată, cît şi pentru suprapreţuirea sporturilor de către generaţia nouă care-şi neglijează învăţătura de dragul unor performanţe de altă natură, oamenii care au azi cincizeci de ani privesc cu dispreţ şi cu o justă pică tot ce este sport şi găsesc natural ca cei ce scriu despre asemenea probleme să fie nişte agramaţi.

Revista noastră vrea să reabiliteze calitatea intelectuală a acestor probleme. Dacă eugenica este azi o disciplină foarte respectată, cu atît mai mult trebue să scape de dezonoare „ştiinţa sportului", disciplină complexă, unde problemele tehnice se împletesc cu cele estetice, problemele geografice cu cele medicale, problemele educative cu cele sociale. La care se adaogă, special pentru ţara noastră, problema unei practicări moderate a sporturilor, în aşa fel încît ele să fie nu un substitut, ci o simplă anexă a educaţiei generale care trebue — mai ales în Romînia — să fie în primul rînd o educaţie intelectuală.

Revista noastră îşi propune, prin felul în care cronica ei sportivă va fi concepută şi redactată, să reabiliteze această ramură puţin studiată a cunoştinţei omeneşti punînd la punct toate amintitele probleme.

Şi pentru ca cetitorul să-şi dea sama de starea în care se află azi această literatură, vom reproduce, dintr'o revistă scrisă numai de intelectuali, un studiu despre nataţiune: (punctuaţia şi sublinierile aparţin autorului).

„Innotul nu este mişcare absolută, ci este desmembrarea fiinţei în mijlocul unei stări de lucruri care o fortifică şi regenerează, dela firul de păr la unghiile picioarelor.

Filiera prin care trece individul fizic şi psihologic, este cea mai desăvîrşită artă, ce-a putut-o concepe cineva, în a educa fizicul uman. Poezia libertăţii, pe care o simte corpul omenesc desfăşurat de îmbrăcămintea tradiţională şi incomodă, poezia cerului şi a apei albastre, *imnul ce-l cîntă eul omenesc naturei*, aerul, soarele, lumina, senzaţiile de frică şi plăcere, de frig şi de cald, de curaj şi virtute, de îndrăsneală şi teamă şi în sfîrşit de greutate şi nimic, transformă sufletul şi corpul omenesc atît de mult, încît, dacă vă studiaţi după prima baie la 6 ore, găsiţi individul vostru (!) un alt om, energic, virtuos, uman şi filozof. Şi pentru a complecta această aureolă a Puterei Supreme-Natura, voi adăuga şi mişcarea în apă, care este cea mai complectă gimnastică uşoară, ce s'ar putea imagina de către individ. Numai cîteva zile de recreere în apropierea unei ape, vă transformă într'o

maşină umană perfectă. Muşchii, sîngele, nervii, creerul, concepţiile, raţiunea, înţelepciunea, renasc, se reîmprospătează, se descongestionează de toate impurităţile, vremei şi muncei, omului şi patimelor, ambiţiilor şi desfriului, rămînînd ca educaţia şi instrucţia, să-şi desăvîrşească opera, pentru a da poporului un om, şi energiei un atom".

Aceste rînduri, scrise de un intelectual (gradul de sublocotenent e asimilat în ierarhia şcolară cu diploma de bacalaureat) explică şi de ce cronicele sportive au fost privite cu scepticism şi de ce vrem noi, în modesta măsură a mijloacelor noastre, să le reabilităm.

Două greşeli de traducere

O bine cunoscută greşală a traducătorilor neîndemînateci este acumularea de pronume: de oarece în limba din care traduc pronumele subiectul este exprimat la fiecare pas, ei pun în romîneşte înaintea fiecărui verb un pronume. In loc să zică de exemplu *vă salut*, scriu *eu vă salut*, în loc de *mă plictiseşti, tu mă plictiseşti*, şi aşa mai departe.

Lucrul acesta l-au aflat unii traducători, care au învăţat că trebue să evite de a reda pronumele în romîneşte. Şi nu-l mai redau, nici măcar acolo unde este necesar. Cînd verbul e la persoana întîi sau a doua, subiectul este în general ştiut fără să mai fie exprimat. Dar cînd e la persoana a treia, de cele mai multe ori e nevoie să precizăm cine face acţiunea, sau măcar dacă e vorba de un bărbat ori de o femee. Evitînd pronumele, facem să nu se mai înţeleagă de cine e vorba.

Găsim astfel în romane prost traduse pasaje în care un bărbat discută cu o femee, urmate de o frază în care se descrie atitudinea unuia din ei, fără să ni se spună de care anume e vorba: *Se aşează pe scaun...* Cine? el sau ea? Mister.

Iată alte exemple mai complete:

„O clădire roşie cu coşuri multe", zise ea. O privi şovăind... Ea privi clădirea, sau el privi clădirea, sau el o privi pe ea? Cine poate ghici?

„Să uităm de d. Monkford. El mai trăeşte încă!" Se sui în barcă... Se sui el, sau ea, sau d. Monkford?

„Vreţi să-mi arătaţi cadoul?" Ezită un moment, apoi... Aici nu ştim dacă persoana care a ezitat este doamna care a cerut să vadă cadoul sau domnul căruia i s'a cerut să-l arate.

„Aţi uitat să achitaţi nota, d-le Long". zise ea. Luă nota în mînă... Cine?

Iată cîteva exemple mai grave.

Vocea ei era puternică şi totuşi dulce. O crezu soţia unui oarecare nobil..., Cine o crezu? S'ar înţelege că vocea; pe cine

o crezu? poate tot pe voce (bine înțeles, nu mă ocup de celelalte greşeli pe care le conțin exemplele citate).

Vaporul fu căutat de la un capăt la altul, dar bine înțeles că nu fu găsit. Traducătorul voia să spună că un individ a fost căutat peste tot pe vapor, fără să fie găsit.

Era mult prea sigură că el nu trimesese inelul. Şi totuşi susținea în prezența stăpînei sale că el ar fi donatorul. Vă închipuiți că persoana care era mult prea sigură este femeea care susține. In realitate este un bărbat.

*Lady Tithermite se afla oficial pe bord, căci predase controlorului şi biletul ei.*Cine a citit întregul pasaj ştie totuşi că numita doamnă murise şi că nu se afla pe bord. Inainte de cuvântul *predase* trebuia pus pronumele *el* (bărbatul ei).

Inainte de a fi devenit „un număr" în închisoarea Parkhurst, Marylou trăia pe picior mare... Dar Marylou nu e la închisoare; înainte de a fi devenit are de subiect pe *el* (bărbatul ei).

Se vede din aceste exemple că abuzul de pronume este mai puțin periculos decît suprimarea pronumelui acolo unde el este indispensabil pentru înțelegerea textului.

Altă greşală care se întîlneşte adesea în traduceri este legarea prin *şi* a două propoziții care se deosebesc între ele atît de mult încît trebue despărțite cu îngrijire. Greşala aceasta se explică în două feluri: sau că în textul original cele două propoziții puteau fi legate prin *şi*, dar în versiunea romînească s'a introdus o modificare care aduce o despărțire de înțeles între ele, sau că de la început cele două propoziții sînt de aşa natură încît n'au nimic de aface una cu alta. In acest caz e vorba de un original nemțesc, căci Nemții obişnuesc să lege prin *şi* chiar propoziții neasemenea.

Iată exemple unde ar trebui înlocuit *şi* prin punct sau printr'un adverb despărțitor, deoarece subiectele sînt diferite.

Imbrăcămintea ei dovedea un gust deosebit şi ceeace atrase mai mult atenția lui Reeder era mersul ei; de sigur aici ar fi fost mult mai bine să se fi pus *dar* în loc de *şi*.

D. Cravel salută oaspeții şi prezența inspectorului Long părea inutilă. Aici trebuia pur şi simplu punct în locul lui *şi*.

X-ul lui John era cu totul altfel ca alte X-uri (e vorba de felul de a scrie această literă) *şi ştiusem că fratele meu era falşificatorul.*In loc de *şi*, trebuia *de aceea*, sau, cel mult, *şi astfel*.

Va veni deasemenea şi d-na Ecacheur, femeea aceea de ispravă care o ajută pe d-na Raynouard în treburile casei, şi am hotărît să doarmă într'o cameră învecinată cu a d-tale. Aici iarăşi ar fi fost preferabil un simplu punct.

Vreau să sper că nu s'a prăpădit cu totul şi am dat

dispoziție ca să fie replantată. Subiectul lui *s'a prăpădit* este o plantă. După *cu totul*, trebuia punct în loc de *şi*.

Trebue să-ți comunic ceva, d-şoară Belma, şi sper că nu te voi nelinişti prea mult. Ar fi trebuit *dar* în loc de *şi*.

Ar fi zadarnic să încercăm să o convingem şi te rog să nu te amesteci. Era mai bine *aşa încît*.

In alte cazuri conjuncția e supărătoare pentru că verbele nu sînt la acelaş timp sau mod. In acest caz trebue sau ca unul dintre verbe să fie schimbat pentru a obține concordanța, sau trebue pus unul la participiul prezent (în care caz suprimăm pe *şi*), sau înlocuită conjuncția prin altă particulă. Exemple :

Ce, zise el dus pe gînduri şi se mişca rău dispus pe scaun. (Mişcîndu-se.)

E numai o firmă de avocat cu renume şi părea nemulțumită cînd Reeder regretă că n'are vre-o legătură. (Şi păru.)

Populația din localitatea Béziers este în cea mai mare parte socialistă şi se aflase că taurii vin din partea Spaniei ocupată de naționalişti. Aici ar fi trebuit: şi deoarece se aflase că taurii vin din partea Spaniei ocupată de naționalişti, se produse o manifestație etc., etc..

Poți povesti asta şefului d-tale şi predă-i complimentele mele călduroase. (Predîndu-i, sau, mai bine.: *Predă-i şi.)* (Astaindiferent de frumusețea expresiei a „preda complimente".)

Urmarea a fost că Lew Kohl îşi căută altă cameră şi avea acolo destul răgaz să se gîndească. (Unde avea sau*: Acolo avea.)*

Majordomul era un om cinstit, chiar dacă-i plăcea să bea vin şi bere, şi-l denunță poliției. (De-aceea îl denunță.)

Aşa dar d-ta eşti Reeder, murmură el, şi părea a nu fi prea încîntat de musafirul său. (Părînd.)

Leni Riefenstahl conducea de multă vreme cinematografia oficială germană şi acum un an a fost autorizată să se instaleze în palatul cancelariei. (Iar acum un an.)

Alte ori dificultatea o formează un complement din prima propoziție, care pare că se referă şi la a doua :

In biroul procurorului era sezon mort şi se părea că au dispărut păcatul şi crima. Bine înțeles, nu din biroul procurorului au dispărut.

Este o nepotrivire de caracter între noi şi trebue să divorțăm. Nu trebue să divorțăm între noi. Era mai bine *de-aceea* sau *aşa încît* în loc de *şi*.

In fine, une-ori *şi* este greşit pentru că cele două propoziții sînt pe planuri total diferite şi nu pot fi deci legate.

Porția era o dansatoare bună şi părea atît de fericită ! Era dansatoare bună de felul ei, şi părea fericită numai în momentul acela.

Dar ce legătură au între ele cele două greşeli pomenite pentru ca să fie tratate împreună, aşa cum am făcut mai sus? Singura legătură este că adesea apar în aceeaşi frază, pe care în felul acesta o fac şi mai obscură sau mai ridicolă.

Uşa automobilului era deschisă şi o împinse înăuntru, urcîndu-se apoi după ea. Uşa o împinse? O împinse pe uşă? Nu se înţelege nimic. Contextul singur arată că un bărbat împinse pe o femee, după care se urcă. Trebuia: *Uşa era deschisă; el o împinse pe cutare* (aici numele femeei) *şi se urcă după ea.*

Tenul ei era splendid şi avea o faţă rotundă. Un ten care are faţă? De fapt posesoarea tenului avea şi faţa.

Cineva vorbea foarte serios şi mai tîrziu află că era confesorul penitenciarului. Un om care vorbea şi care nu ştia despre sine însuş cine e? Nu, trebuia: *Cineva vorbea foarte serios. Mai tîrziu, ea află...*

Camera era bine luminată şi o putea vedea bine pe d-na Welford. Nu camera vedea: *Camera era bine luminată, deaceea el o putea vedea.*

Probabil că era o cracă ruptă şi atrase atenţia poliţistului asupra ei. Nu craca a atras atenţia: *Probabil că era o cracă ruptă. Femeea atrase atenţia poliţistului asupra crăcii.*

Intre ei se află o sticlă cu whisky pe jumătate goală şi se admise că îmbătîndu-se, au căzut în zăpadă şi muriseră îngheţaţi. S'a îmbătat sticla? Trebuia: *se afla o sticlă goală. Se admise că, îmbătîndu-se, ei au căzut...*

Relativele în limba romînă

La Paris a apărut în vara aceasta o carte intitulată *Două relative homerice*, teză secundară pentru doctoratul în Litere a d-lui Armand Minard, conferenţiar la Universitatea din Lyon. Se înţelege dela sine că un studiu asupra pronumelor relative la Homer nu poate interesa publicul mare, căruia i se adresează această revistă. Dacă totuşi pomenim aici de cartea d-lui Minard, care este o lucrare de mare valoare ştiinţifică, o facem pentrucă în introducere autorul defineşte foarte riguros deosebirea dintre cele două feluri de relative, deosebire care există şi în limba noastră.

Foarte puţini scriitori ştiu să întrebuinţeze corect virgula înainte şi după o propoziţie relativă. Unii — aceştia sînt cei mai puţini — o suprimă peste tot, şi scriu aşa: *Ştefan cel mare care a fost un domn viteaz a purtat numeroase războaie.* Alţii pun toate relativele între virgule, ceea ce nu este mai puţin greşit: *Ochii, care nu se văd, se uită.* Insfîrşit, a treia categorie — cea mai numeroasă — este for-

mată de cei care pun virgulă numai la sfîrşitul relativei: *Călătorii care vor fi găsiţi pe vagon fără bilete, vor fi amendaţi.* Soluţia aceasta esta absurdă, căci, nefiind vorba de o intercalată, se ajunge la rezultatul că se desparte subiectul de predicat prin virgulă.

Iată cum priveşte d. Minard această problemă, concretizată în două exemple.

„Cel care e înţelept e fericit; el, care e înţelept, e nefericit. Dintre aceste două relative, prima defineşte un tip cu ajutorul unui criteriu mai mult sau mai puţin strict. Deaceea putem fără pagubă să o înlocuim printr'un substantiv *(cel-care-e-înţelept = înţeleptul)*, — cel puţin atunci cînd acest echivalent există, cum e cazul aici. Iar relativa este, ca şi substantivul al cărui loc îl ţine, indispensabilă atît pentru înţelesul frazei, cît şi pentru integritatea ei sintactică. Cea de a doua, din potrivă, atribue o calitate unui subiect de mai înainte determinat. Oricît de importantă am socoti-o pentru gîndire, şi orice nuanţă ar exprima (cauzală, adversativă, explicativă, etc.), ea poate dispărea, fără ca fraza să înceteze de a fi completă, sau inteligibilă."

Această definiţie ni se pare că se potriveşte de minune şi pentru limba romînă, şi ea ne lămureşte perfect care relative trebue intercalate între virgule şi care nu. In exemplele citate mai sus, e clar că s'ar putea foarte bine scrie *Ştefan cel mare a purtat numeroase războaie*, deci relativa trebue pusă între virgule. Din potrivă, *ochii se uită* nu are nici un înţeles, sau are unul absurd. De aceea *care nu se văd* nu trebue pus între virgule căci formează un singur bloc cu *ochii.* La fel în exemplul al treilea: Nu *călătorii* vor fi amendaţi, adică orice călător, ci *călătorii care vor fi găsiţi fără bilet* deci virgula este greşită.

E adevărat că regula aceasta nu e prea uşoară, căci ea cere scriitorului să judece puţin asupra frazei înainte de a pune punctuaţia. Dar cred că asemenea pretenţie nu este exagerată.

Costa-Foru şi democraţia

S'au împlinit în cursul lunei August, doi ani dela moartea lui C. G. Costa-Foru.

Cel ce va cerceta mai tîrziu frămîntările politice şi sociale din ţările romîneşti dela sfîrşitul veacului trecut şi începutul veacului acestuia, se va opri desigur cu interes asupra unei figuri atît de deosebite ca aceea a lui Costa-Foru. Boier în toată puterea cuvîntului, aparţinînd prin toate legăturile sale marei moşierimi reacţionare încă dominante, conservator prin gîndire şi înregimentare politică, G. Costa-

Foru a fost totuși unul din elementele cele mai liberale din generația sa.

Nedreptățile sociale, suferințele claselor asuprite și descompunerea morală a claselor stăpînitoare, arbitrarul violent sau ipocrit al oligarhiei noi, ieșite din împletirea intereselor burgheziei în plină desvoltare cu interesele moșierimei rămase în ființă, au stîrnit în sufletul lui un sentiment de revoltă. Temperamentul său potolit, educația conservatoare și mediul său social au împiedicat ca acest sentiment de revoltă să-l rupă de clasa lui și să-l ducă de cealaltă parte a baricadei; totuși, s'a detașat de toți cei din jurul său și, devenit luptător mai mult prin reflecțiune decît prin temperament, a acționat cu dezinteresare și curaj pentru ideile de dreptate și progres social.

„Rostul și scopul vieții — spunea dînsul în introducerea la primul număr al revistei sale „Părerile unui Spectator" — nu este altul, pentru fiecare din noi și pentru omenirea întreagă, decît propășirea". Iar celor care îl învinuiau că ar fi devenit „socialist", expunîndu-se la persecuții și expulzare din propria lui țară, el le răspundea: „De cît cu opresorii mai bine cu oprimații... Socialist nu sunt: dar mărturisesc că îmi sunt simpatici. Simpatici fiindcă sufere și simt".

Dl. prof. C. Rădulescu-Motru, în scrisoarea de adeziune la Liga Drepturilor Omului, scrisoare adresată lui Costa-Foru, secretar general al acestei Ligi, îl caracteriza cu o deosebită pătrundere: „Domnia ta ești o raritate printre compatrioții mei. La domnia ta respectul pentru drepturile persoanei omenești este nu numai pe buze, ci este și în inimă. Te-am văzut în cele mai felurite ocazii. Totdeauna contra nedreptății. Totdeauna de partea celui slab, pentru a-l ajuta și a-i da încredere".

Inamicul

Unul din cele mai curioase paradoxe ale Istoriei Universale a fost puterea de odinioară a Olandei. Această țară mică — mai mică decît România—Mică — izbutise, prin veacul al XVII-lea, să-și întindă stăpînirea peste întreg cuprinsul globului, datorită calităților sale sufletești variate: curaj, destoinicie, economie, spirit de întreprinderi, șiretenie, ingeniozitate. In ordinea ingeniozității și a șireteniei este interesantă o invențiune care a contribuit considerabil la edificarea inperiului colonial neerlandez, și anume așa zisa „Companie a Indiilor Nerlandeze". Această Societate — prim strămoș al societății anonime — era investită cu drepturi regaliene: taxe, batere de monedă și chiar armată proprie. In felul acesta, Olanda se putea războі, peste mări, cu Anglia, Spania, Franța, fără a fi în situație de războiu cu acele țări, cărora le putea oricînd răspunde că nu ea, ci Compania Indiilor personale e în luptă cu ele.

Acest sistem de abilitate părea că a dispărut din Istorie. Eroare. El mai există și azi, în persoana Societății de Radio din București care, învestită și ea cu drepturi regaliene și cu autonomie, își permite nu numai a ridica taxe, dar și a-și avea, în chestiile de războiu, inamicii ei personali. Astfel, în timp ce Statul Romînesc n'a încetat nici-un moment de a întreține relații oficiale și diplomatice cu guvernul spaniol, Compania Indiilor Moldo-Valahe oridecîte ori vorbește de guvernamentali, în comunicatele date de Radio-București, îi numește: „*inamicul*", și nu citește, din principiu, decît aproape numai telegramele de sursă rebelă. Foarte rar se comunică ei cîte o telegramă de a guvernului „inamic" ca de pildă: „Marele-Cartier-General al forțelor guvernamentale anunță că trupele naționaliste au izbutit să se strecoare în localitatea x, pe care au ocupat-o reușind să spargă frontul nostru pe o întindere de y km și ajungînd pînă la localitatea z."

Oricît ar fi de sincer un beligerant, tot te surprinde să-l auzi vorbind aproape cu bucurie de propriile lui nenorociri, parcă subit cuprins de un acces de mazohism.

Dar să nu ne grăbim. In ziarele de a doua zi, apărea textul integral al comunicatului, unde, după faza reprodusă mai sus, urma: „Dar trupele republicane au contra-atacat cu energie, au respins pe rebeli *dincolo de punctul lor de plecare*, au luat nu mare număr de prizonieri și au cucerit un important material de războiu"

Partea ultimă a telegramei fusese pur și simplu amputată de către Radio-București. Nu vrem să susținem că procedeul este corect, dar el este fără îndoială practic.

„Revistă de literatură, știință și ideologie"

Acesta e, ca să zicem așa, sub-titlul „Vieții Romînești". Cuvîntul „ideologie" cuprins intrînsul va părea poate unora curios. Credem asta fiindcă o publicație mai mult decît serioasă, „Insemnări Ieșene" tocmai exprima o asemenea nedumerire. In ce constă ideologia „Vieții Romînești"? se întrebau „Insemnările Ieșene". Vechea ideologie se cunoaște. Este, și acum, tot aceeași? Adică „V. R." luptă încă pentru votul universal și reforma agrară? Sau dacă azi „V. R." are o nouă doctrină, de ce nu o expune?

Socotim că oridecite ori un cetitor cere lămuriri unei reviste în legătură cu ideile ei, revista are datoria să le dea — chiar dacă, în bună logică aceste lămuriri ar fi inutile. (Obligația de care vorbeam face parte integrantă din tocmai ideologia pe care o semnalăm noi pe copertă). Iată de ce, cu prilejul aniversării de treizeci de ani al revistei, în numărul festiv de la 1 Ianuar 1938, vom explica pe larg ideologia noastră care — spre dezamăgirea, poate, a cîtorva — a rămas, vai, exact aceeaş.

Pentru că însă dorim să dăm revistei „I. I." o consideraţiune specială, vom anticipa asupra explicaţiilor de la 1 Ianuar.

Ideologia noastră este democrația, o democrație „more vritannico" în ce priveşte latura formal juridică şi politică, o democraţie poporanistă în ce priveşte conţinutul ei social, însfîrşit o democrație pur şi simplu în ce priveşte regimul cultural.

Noi n'am susţinut odinioară democrația fiindcă doream votul universal şi împroprietărirea, ci, invers le vroiam pe acestea două din urmă fiindcă credeam în cea dintîi. Democrația are un vast cuprins. Dispariția din acest cuprins a două elemente nu însamnă devenirea inutilă a ideologiei însăşi. Dinpotrivă, cînd un deziderat important se realizează, realizarea lui stîrneşte automat altele, corolare obligate ale acestuia. In sînul aceleiaşi doctrine, un capitol de program, murind, naşte nenumărate altele care-l moştenesc, continuă şi-l complectează.

Iată de ce înfăptuirea reformelor cerute de noi departe de a sărăci, îmbogăţesc programul nostru de revendicări nerezolvate.

Doctrina „Vieţii Romîneşti" nu s'a schimbat. Dar „Insemnări Ieşene" au dreptate. De vreme ce lista problemelor s'a lungit între timp, este util să dăm lămuriri de detaliu. De altfel este exact ceeace face, în mod analitic şi fragmentar, Nicanor & Co. O vom face şi „sistematic" în numărul festiv de care am pomenit mai sus.

Nicanor & Co.

RECENZII

G. CĂLINESCU: Poesii. *Ed. „Cultura Națională"*, 1937

Poeziile, puţine la număr, pe care d. G. Călinescu le-a strîns într'o plachetă, dovedesc existenţa unui material poetic bogat, din care însă nu ni se înfăţişează acum decît cîteva aşchii.

O inspirație ciudată, înclinată către rit şi legendă, se revarsă în versuri puternic construite, bine împlinite, fără rigiditate totuş şi fără stricteţe prosodică: versuri ţîşnite, nu făcute; spontane dar nu uşoare:

Treceam cu herghelia prin ţara fără griu
In care plouă sgură şi pomul e mărunt
Ca o uscată ghiară şi peste-un prund cărunt
De grea bolovănime se'ncoardă-un arc de rîu.

Ţipau spre apă caii trăgîndu-mă la vale
Incît păream centaur cu-o mie de copite,
Cu mîna'n şold pluteam spre recile ispite
Ale sticloasei groape fluide şi orale.

(Fragment epic)

O sensibilitate trecută prin sita culturii şi o emotivitate cerebrală îl înclină pe autor către motive mistice sau cărturăreşti, dovadă bucata intitulată „Neoromantică":

La locul cel de munte, sub ninşii colţi alpini,
Pe-o bancă de mesteacăn, solemn şi elegant,
Ax redingotei negre, ţilindrului gigant
(Funebră turlă sumbră printre molifţi şi pini)

Şedea acum un secol Poetul. Sau tăcut,
Cu mîinile la spate, cu coamele pe umăr,
Se preumbla prin codri cătînd solemn un număr
De trestii pentru orga cu fluerul acut.

Descoperit-am lacul între păduri. C'un tic
Mărunt tic-tic din vestă ceasornicul măsoară
Tăcerea greeroasă ce valea împresoară,
Ce-ar fi dădut extaze lui Richter şi lui Tieck.

In cap îmi creşte, turlă, ţilindrul cel gigant,
Cu mîinile la spate vîr faţa'n redingotă,
Din ape ies sirene şi o undină gotă
Iar eu mă pierd în codrii solemn şi elegant.

Sonorităţi eminesciene (necesare cînd e vorba de a găsi în romîneşte tonul romantic pur) se împletesc ciudat cu mlădieri de vers modern, redînd just şi cu impreciziunea cerută de subiect atmosfera unei litografii de-acum un secol. Bucata este tipică pentru întreaga poezie a d-lui Călinescu.

Este o poezie de cunoaştere, adînc intelectuală, lucidă şi gîndită, care aduce o interesantă diversiune în lirica noastră contemporană, lipsită în general de intelectualitate şi lunecînd pe povîrnişurile unui primitivism nefiresc şi vulgar.

P.

VASILE ALECSANDRI: *Drame istorice, ediţie îngrijită de George Baiculescu. Clasicii romîni comentaţi,* *Scrisul Romănesc, Craiova, 1937.*

Cele trei drame istorice în versuri ale lui Alecsandri, „Despot-Vodă", „Fîntîna Blanduziei" şi „Ovidiu" sînt înfăţişate acum într'o ediţie definitivă de către d. G. Baiculescu.

Textul este acela al primelor ediţii. Pentru textul lui „Despot-Vodă", d. Gh. Baiculescu s'a folosit de două exemplare din ediţia din 1880, corectate de Alecsandri.

In producţia dramatică, vastă şi inegală, a lui Alecsandri, dramele istorice în versuri merită un loc de frunte. Scrise către sfîrşitul carierii literare a poetului („Despot-Vodă" în 1880, „Fîntîna Blanduziei" în 1884" şi „Ovidiu" 1885), ele formează, desigur, (în special „Fîntîna Blanduziei"), opera lui de maturitate literară. Intr'o introducere documentată şi amănunţită, d. Baiculescu analizează fiecare din cele trei drame, referindu-se, mai ales în ce priveşte influenţele străine în teatrul lui Alecsandri, la remarcabila lucrare a d-lui Ch. Drouhet, „Vasile Alecsandri şi scriitorii francezi". Cu privire la „Despot-Vodă" d. Baiculescu aduce o bogată documentare, insistînd asupra pieselor din literatura romînă, anterioare lui Alecsandri, în care apare figura aventurosului Domn al Moldovei, şi arătînd superioritatea dramei lui Alecsandri faţă de „Alexandru Lăpuşneanu" a lui Bolintineanu, piesa cu acelaş titlu a lui N. Scurtescu sau „Lăpuşneanu-Vodă" a lui Bodnărescu. Studiul amplu al d-lui Baiculescu dă mai multă valoare acestei ediţii conştiincioase.

P.

PROFIRA SADOVEANU: *Domniile Lor Doamnele şi Domnii... (Reportagii)*; *„Adevărul", 1937.*

Sunt talente care se dovedesc cu calităţi proprii, bine caracterizate, de la primele încercări. Astfel este Profira

Sadoveanu care a debutat în „Mormolocul", o carte puţin luată în seamă de critica literară. Cartea poate nu e roman, cum a calificat'o autoarea, dar e o mărturie despre cele observate, care impresionează puternic la acest talent abia mijit, prin forţa crudă şi aprigă cu care se afirmă.

Ceia ce impresionează în primul loc e grija de exactitate, amănuntul cules şi adus pentru întărirea mărturiei. Talentul, arta se dovedesc în alegerea amănuntului exact, dar şi colorat, încărcat cu senzibilitate. Rezultă de aci o redare uscată, în liniile clare ale desemnului, o delimitare în relief a reprezentării, dar şi o coloraţie violentă pe unele locuri, foarte deosebită de descrierea lui Mihail Sadoveanu care seamănă mai mult cu o pictură în guaşă, dominată de culoare, nu de linii şi desemn. Fraza scurtă sbîrnăie ca o coardă prea întinsă, rupîndu-se brusc şi strident, ca într'o compoziţie modernă sincopată.

Cu asemenea calităţi nu e de mirare că Profira Sadoveanu s'a îndreptat spre reportaj, în care s'a afirmat foarte curînd ca stăpînind genul. Aceleaşi imagini atît de frumoast şi de originale din „Mormolocul", au servit acum la înfiriparea cîtorva din personalităţile noastre literare.

Scriitorii, morţi sau vii, au pasionat curiozitatea aprigă a fetiţei care iscodea lumea, ce i se arăta ei din pragul vieţii, cu atîta aviditate de a o prinde şi a o pătrunde în toate chipurile şi în toate direcţiile. Setea istovitoare de a cunoaşte şi a înţelege este îndreptată asupra modelurilor ca un puternic reflector luminînd personajul pe dinăuntru, făcînd să radieze în jurul lui un „halo" de o anumită calitate de strălucire şi tonalitate de culoare; şi autoarea desenează atunci o schiţă rapidă care să-l redea viu, în plină mişcare, în acord cu opera, cu confidenţele, cu visurile pe care fiecare din noi le-am polarizat în jurul fiinţei lor. Simţimîntul ei constant este însă că ceia ce scrie trebue să fie o „mărturie"; dincolo de imagini sunt faptele pe cari arta le ilustrează şi de a căror exactitate răspund dar şi oamenii care le reprezintă. Exactitatea a intrat în obiceiurile tinerei autoare, încă de la primele încercări, dar mărturia, sub impasibilitatea ei aparentă, presupune alegere, convingeri proprii, răspunderea celor relatate ca să ne dea cheia înţelegerii operii şi a personalităţii pe care ne-o prezintă. Lucrurile acestea toate amestecate, strîns legate în fondul permanent al sufletului reporterei formează o technică aparte a prehenziunei şi a şi a făuririi „omului în opera sa". In felul acesta reportajul este fără îndoială jurnalism, dar este şi artă. El presupune agerime în pătrundere, iuţeală în notarea esenţialului, toată exigenţa de curăţire în vederea clarităţii şi a conciziunii, impusă de technica ziarului dar cu condiţia de a reţinea existenţa concretă şi specifică, iar nu numai o schemă avidă şi abstractă.

Inteligentă, cu poezie în suflet, Profira Sadoveanu posedă şi o cultură care-i permite să înţeleagă toate problemele care frămîntă sufletul şi impregnează opera şi personalitatea scriitorului sau a scriitoarei, fără a cădea în amănuntul anecdotic, a mahalagismului, ca să-i zicem pe nume.

Sufletul cititorului e limpezit de orice aluzie meschină şi acest sentiment de desăvîrşită încredere în lealitatea reporterei, face, fără îndoială, încă unul din farmecele reportajului său, care-şi păstrează o frumoasă ţinută spirituală.

S'a discutat mult dacă reportajul este sau nu gen literar. Discuţia pare fără nici o bază. Totul depinde de talentul celui care semnează. Au fost şi sunt reporteri celebri în toate ramurile reportajului, scriitori consacraţi prin faptul că şi-au strîns reportagiile în volum, trecînd astfel dela ziar la carte. Mulţi reporteri sunt romancieri, care au plecat de la roman la reportaj, ca fraţii Tharaud, sau au trecut de la reportaj la roman. Aceasta dovedeşte cât de inutile sunt discuţiile pe această temă, mai ales în vremurile noastre cînd gustul literar al epocii favorizează atît de vădit compoziţiile care, plecînd de la un sîmbure central, dela un fapt real şi necontestat, caută să construiască în jurul lui toate atitudinile posibile ale omului sau ale evenimentelor, în diferite împrejurări pe care le creiază imaginaţia.

Nimic nu ne îndreptăţeşte a crede, deci, că autoarea „Mormolocului", comoară de notaţii juste şi de frumuseţi literare, nu va scrie poate foarte curînd un roman, pentru a reveni apoi la reportaj sau fără a-l părăsi cătuşi de puţin.

Interesant pentru noi este şi faptul ca cea dintîi operă de acest fel se datorează unei femei, care a dovedit acolo cu strălucire multe din calităţile femeii, fără nici unul din defectele ce i se atribue de banala opinie publică.

I. S.

T. D. MARUŢA: „Cazul" T. Pisani şi neologismele în limba Română. — *Craiova, 1937*

Este cunoscută de toţi activitatea „lingvistică" a d-lui Pisani: în coloanele unui ziar de tiraj, d-sa tună săptămînal contra neologismelor, contra pornografiei, contra autorilor editaţi de întreprinderi concurente, etc. Intre cei atacaţi a fost şi d. T. D. Măruţă, profesor de limba romînă la Craiova şi unul din cei mai distinşi membri ai corpului didactic.

D. Măruţă a publicat, în introducerea la o ediţie a lui Caragiale, un studiu asupra neologismelor întrebuinţate de acest autor. Atîta a fost de-ajuns ca să-şi atragă fulgerele d-lui Pisani. In mai multe articole, acesta a revărsat torente de insulte asupra profesorilor de limba romînă, care nu se consacră exclusiv luptei contra neologismelor.

In broşura publicată acum, d. Măruţă, pe un ton moderat, cu multă obiectivitate, arată de ce campania d-lui Pisani este greşită. Marii scriitori romîni (Odobescu, Eminescu etc), citaţi ca model de purişti, au întrebuinţat ei înşişi extrem de numeroase neologisme. A-i da ca model de limbă neaoşă înseamnă a arăta că nu i-ai citit. De altfel, dacă arhaismele îşi au farmecul lor, nu se poate zice că neologismele sînt întotdeauna cu totul lipsite de savoare. D. Măruţă aduce în această privinţă un număr de exemple copleşitor.

Nu vreau să rezum aici toate argumentele excelentului profesor de la Craiova. Cititorii vor avea mai mult de cîştigat citind broşura. Dar voi mai releva un singur fapt pe care-l găsesc de o extremă gravitate. O profesoară îi scrie d-lui Pisani că tinerii normalişti, cînd părăsesc băncile şcoalei, „duc cu ei un mare bagaj de neologisme, de care numai timpul şi satul îi scapă". Şi d. Măruţă adaugă pe bună dreptate: „*Timpul şi satul*", iată emblema celui mai cumplit obscurantism din cîte s'au ivit în cursul veacului al XX-lea!"

In adevăr, părăsirea neologismelor sub acţiunea timpului şi a satului arată că unii învăţători, după ce şi-au luat postul în primire, nu mai citesc nimic: nici literatură, nici ştiinţă, nici ziare. Nimic. Pentru că altfel, dacă ar citi ceva, indiferent ce, ar fi imposibil să nu păstreze neologismele învăţate în şcoală şi chiar ar primi altele noi.

Avînd de ales între a renunţa sau la cultură sau la neologisme, unii intelectuali şi patrioţi se decid pentru prima alternativă.

G.

B. P.-HASDEU, Cuvente den bătrâni, texte alese. Cu o introducere şi note de J. Byck.-*Bucureşti, Cultura Naţională, 1937.*

S'au împlinit anul acesta 100 de ani de la naşterea, şi 30 de ani de la moartea marelui istoric, filolog, lingvist şi literat Bogdan Petriceicu-Hasdeu. S,a vorbit mult despre el cu această ocazie, i s'au relevat meritele şi i s'au subliniat şi defectele. Dar dacă toată lumea a auzit de Hasdeu şi cunoaşte biografia lui, puţini sînt acei care-i cunosc opera prin directă lectură.

In ce priveşte partea ştiinţifică, ignorarea aceasta se explică uşor prin faptul că lucrările lui Hasdeu, deşi în general foarte aproape de înţelegerea marelui public, nu se găsesc decît în ediţii vechi, şi unele dintre ele sînt de multă vreme epuizate.

Lucrarea cea mai direct accesibilă cititorului mijlociu este fără îndoială *Cuvente din bătrâni*, vastă culegere — din păcate neterminată — de texte vechi, culte şi populare, cu introduceri şi note istorice, filologice şi lingvistice, după

care urmează o istorie a limbii romîne. Textele editate de Hasdeu pot fi luate încă şi astăzi ca model de scrupulozitate în reproducere, de exactitate în tipărire, şi de gust în ce priveşte alegerea. Cu bună dreptate, programa analitică a liceelor a prevăzut citirea unor părţi din *Cuvente* în ultimele clase.

Din păcate, exemplarele din această măreaţă operă au devenit extrem de rare, aşa încît cititorii sînt în general obligaţi să se restrîngă la cele cîteva pagini reproduse în manualele de limba romînă. De o reeditare nu poate fi vorba: ar fi o lucrare prea prea costisitoare, şi nici nu şi-ar ajunge în totul scopul, deoarece nu toate capitolele prezintă aceeaşi importanţă

Se impunea deci publicarea unei crestomaţii din *Cuvente*, sarcină pe care şi-a luat-o d. Jacques Byck, un distins specialist, a cărui pricepere în materie de editare a textelor este bine cunoscută. După ce a ales textele cele mai caracteristice din toate capitolele, însoţite de o culegere de note ale lui Hasdeu, d. Byck a adăugat o serie de note personale, căci progresele ştiinţei au lăsat de multe ori în urmă pe autorul *Cuventelor*. Cititorii vor găsi astfel la sfîrşitul volumului ultimul cuvînt al ştiinţei cu privire la toate problemele discutate în introducere şi în note, şi vor avea un Hasdeu, cu spiritul şi cu fantezia lui, dar pus la curent cu vederile actuale ale savanţilor.

Unul din marile merite ale lui Hasdeu a fost desigur metoda cu care a tipărit textele vechi. Pentru a nu micşora acest merit se impunea ca d. Byck să dea o reeditare ferită de greşeli de tipar. Oricine a reprodus vre-odată un text vechi ştie cît e de grea această muncă. Totuş d. Byck a reuşit să evite în totul erorile şi să dea o ediţie impecabilă.

Cuventele devin astfel accesibile elevilor de liceu, care vor putea împlini cerinţele programei, studenţilor în litere şi în general acelora care cred că e necesar să cunoască direct opera unuia dintre cei mai mari savanţi romîni ai secolului al XIX-lea.

G.

BOGDAN PETRICEICU-HASDEU: *Scrieri literare, morale şi politice. Ediţie critică cu note şi variante de Mircea Eliade (2 volume. Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II". Bucureşti, 1937).*

In schiţa biografică cu care îşi începe ediţia operelor lui B. P. Hasdeu, d. Mircea Eliade însemnă sub anul 1907, vara: „Agonia lui Hasdeu, singur, uitat, la Castelul din Cîmpina". La treizeci de ani dela moartea lui, Hasdeu a încetat de a mai fi uitat. El e necunoscut. Afară de cîţiva specialişti, cine îşi mai îndreaptă privirea spre vre-o lucrare a lui? Şi cîte şi care din scrierile lui Hasdeu sînt răsfoite chiar de aceştia?

Aşa stînd lucrurile, te întrebi dacă e mai mare nedreptatea ce i se face memoriei lui Hasdeu decît paguba ce o suferim prin ignorarea operei unei minţi strălucite. Oricum ar fi, e trist. In istoria culturii noastre moderne, Hasdeu a avut un rol hotărîtor de deschizător de drumuri. Indiferent de ceeace a rămas în picioare din teoriile lui linguistice sau istorice, el e creatorul linguisticei romîneşti în sens modern, el e întemeietorul la noi al istoriei ca ştiinţă. Adevărata filologie romînească de la el începe, în cercetarea folklorului el ne-a deschis ochii, iar modelul unui dicţionar romînesc grandios el ni l-a oferit. Şi n'a fost numai un savant strălucit şi fecund. A fost un mare poet, un perfect dramaturg, un gînditor original, un ziarist pasionat şi viguros, un critic pătrunzător şi caustic.

Se înţelege deci cît poate fi de îmbucurător că, în mijlocul acestei indiferenţe, apar — rare, dar cu atît mai de preţuit — mărturiile unei veneraţii răscumpărătoare. Astfel, acum cîţiva ani, publicînd o ediţie ştiinţifică de scrisori romîneşti vechi, *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècle tirées des Archives de Bistritza (Transylvanie)*, d. Al. Rosetti a închinat-o „memoriei lui Bogdan Petriceicu-Hasdeu, autor al *Cuventelor den bătrâni* (1878—79)". In calitatea de director al Fundaţiei pentru literatură şi artă „Regele Carol II", tot d-sa a dat la tipar, anul trecut, *Inceputurile literare ale lui B. P.-Hasdeu*, publicate prin grija d-nei E. Dvoicenco. De asemeni a primit la „Cultura Naţională" o ediţie prescurtată a capodoperei lui Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, ediţie îngrijită de subscriitorul acestor rînduri. In sfîrşit, tot d. Rosetti a încredinţat d-lui Mircea Eliade publicarea unei culegeri de scrieri literare, morale şi politice, care a şi apărut sub auspiciile Fundaţiei pentru literatură şi artă „Regele Carol II", în cursul acestei veri.[1]

D. Mircea Eliade şi-a luat asupră-şi o răspundere mare. Să alegi din miile de pagini ale lui Hasdeu atîta cît să poată încăpea în cîteva sute nu-i tocmai uşor, mai cu seamă cînd ai a face cu scrieri din domeniile cele mai variate, risipite în publicaţii diferite, şi cînd îţi lipseşte un studiu analitic şi biografic, fie cît de vag. Cu un devotament care-i face onoare, d-sa a pornit totuşi la lucru şi, spre deplina satisfacţie a celor care ştiu preţui o asemenea osteneală, şi-a dus opera la bun sfîrşit. Antologia d-sale, pregătită cu îndelungă răbdare

1) Locuri de cinste, printre cercetătorii care s'au consacrat studiului vieţii şi operei lui Hasdeu, se cuvin d-lor Barbu Lăzăreanu şi Liviu Marian.

și cu meticulozitate, ne dă o desăvîrșită imagine a personalității lui Hasdeu ca poet, eseist și ziarist.

Culegerea d-lui Eliade începe cu treizeci și una de poezii, la care se mai adaugă, la sfîrșitul volumului I, încă unsprezece. Toată evoluția poeziei lui Hasdeu e oglindită aici, de la faza începutului de tip Bolintineanu:

Ștefan Tomșa Vodă plînge 'n închisoare
Aruncat în lanțuri și lipsit de soare:
„Ah! de ce, Moțoace, m'ai urcat pe tron?"

(Ștefan Tomșa Vodă și Vornicul Ion Moțoc în prinsoare la Leopole, 1564)

„Robi să nu se facă! Nu voi să mă 'ncurc!
„Piară tot ce-i Turc!"
Astfel Ionașcu Vodă poruncește.
Zbîrnîe săgeata, și funebru-i cînt
Acordat în vînt
Șueră prin carne și-apoi amuțește!

(Ionașcu Vodă. Baladă. 1574)

pînă la deplina maturitate din poema *Dumnezeu:*

Un cîntec, numai unul și cel mai de pe urmă,
Voind să-l smulg din mine, îl azvîrlii în cer;
Și ca să prind fugarul, zburat-am după dînsul:
Văzui eternitatea.....

și pînă la poezia care ne dezvălue un precursor al lui Topîrceanu, de acum 70 de ani:

Dar oase — lucru îndrăcit! —
Tot nu ajung de-a binele;
Și drumul nu s'a isprăvit:
Mi-l rîd pîn' și găinele.

(Treisprezece! O baladă în genul lui Schiller).

Profunzimea cugetării, imaginația fără frîu, umorul sarcastic, o uimitoare virtuozitate în versificație — iată calitățile poeziei lui Hasdeu, calități pe care le pune atît de bine în lumină alegerea d-lui Eliade.

Proza literară a lui Hasdeu e reprezentată prin nuvela *Duduca Mamuca — Din memoriile unui studinte,* scriere plină de vervă tinerească, în care ficțiunea slujește pe alocuri drept paravan al satirei unor moravuri și personaje autentice.

Răzvan și Vidra, model de dramă romantică, minunată prin puterea de evocare și prin versul curgător, e reprodusă în înregime.

De asemenea bine alese sînt eseurile: *Filozofia portretului lui Țepeș, Dicționare și dicționare* (introducere la tomul II din *Etymologicum Magnum Romaniae)* și *Fondul basmului* (un fragment din capitolul *Basm,* care ocupă 57 de coloane în *Etymologicum...).* O vastă și variată cultură, precum și un dar fermecător de a expune apar în aceste scrieri, în care Hasdeu îmbină fantezia cea mai îndrăzneață cu cele mai sigure rezultate ale științelor pozitive.

Cea mai mare parte a volumului al doilea e ocupată de scrierile grupate în capitolele „Pamflete și cronici", „Morală și profetism romînesc" și „Articole politice", scrieri de un deosebit interes documentar, dar prețioase mai ales pentru înțelegerea deplină a unei personalități de o complexitate puțin obișnuită.

D. Mircea Eliade nu s'a limitat la alegerea scrierilor amintite mai sus. D-sa a adăugat, la sfîrșitul volumului I, variantele operelor literare, iar la sfîrșitul volumului II a dat o serie de note ample, pentru a lămuri rostul unora dintre articolele politice.

In introducerea de prezentare a personalității lui Hasdeu, d. Eliade a pus toată căldura și simpatia pe care le merită acest strălucit învățat, „unul dintre cele mai uluitoare genii pe care le-a zămislit neamul romînesc".

Dacă mai ținem seama că d. Eliade ne-a dat cea dintîi schiță biografică („Curriculum vitae") și cea dintîi listă a scrierilor lui Hasdeu („Contribuții bibliografice"), cît s'a putut mai desăvîrșite, putem afirma că d-sa nu a omis nimic pentru a pune la îndemîna iubitorilor de carte o ediție critică impecabilă.

Iată de ce d-sa are dreptul la recunoștința noastră, în aceeași măsură în care se cuvine să fim recunoscători Fundației pentru literatură și artă „Regele Carol II" și directorului ei, d. Al. Rosetti, fără grija cărora opera literară și politică a lui Hasdeu ar fi continuat să rămînă, ca și atîtea altele, „înnecată".

B.

A. LAPEDATU: Un episod revoluționar în luptele naționale ale Romînilor de peste munți acum o jumătate de veac. — *Memoriile secțiunei istorice ale Acdemiei Romîne. — 1937.*

D-l Alex. Lapadatu face un interesant și documentat istoric al unei mișcări revoluționare întreprinse de „Irredenta Romînă" din Ardeal, care mișcare, prin proclamația răspîndită la 18 August 1885, a determinat o intensă corespondență între cele două cancelarii.

Șase romîni ardeleni fură atunci expulsați din Romînia: Gh. Secășanu, Gh. Ocășanu (autori ai proclamației), Alexandru Ciurcu (director al ziarului „L'independance roumaine"), Nicolae Ciurcu (tatăl lui Alexandru), I. Droc Bănciulescu (casier al ziarului și secretar al societății „Carpații") și I. Corneanu (funcționar la Calea Ferată).

Primii trei fură trimişi peste graniță prin Galați la Paris, iar ceilalți prin Giurgiu la Rusciuc.

Aceste întîmplări stîrniră o mare emoție în presă, în opinia publică şi în cercurile politice. Se făcură numeroase interpelări în parlament, unde vorbiră bărbații cei mai de seamă de pe atunci: Brătianu, Orleanu, Mîrzescu. Eugen Stătescu, Dim. Sturza, C. Boerescu, şi, în fine, cu un deosebit talent, Mihail Kogălniceanu, care invoca sentimentele de odinioară ale aceluia care acuma iscălise expulzarea:

„Dacă d-l Brătianu a uitat astăzi îi aduc aminte de poemul lui Michelet! Fac apel, d-le Ioan Brătiene, la tinerețele d-tale, la cele ce profesai pe atunci, etc., etc.". Ion Brătianu îi răspunde „ca să — zicea el — şterg lacrimile de pe fața d-lui Kogălniceanu". „Să-i aduci înapoi (pe exilați) şi le-ai şters" îi răspunse Kogălniceanu. Dar Brătianu fu inflexibil, şi explică Parlamentului cu cîtă durere a trebuit să facă ce făcuse. „Eşti în eroare, d-le Kogălniceanu, căci numai aruncați (afară din țară) nu au fost. Am luat pentru dînşii toate precauțiunile posibile ca să nu sufere. Bine voeşte a te informa dacă, în această privință, nu am luat mai multe precauțiuni decît am luat pentru înşişi copiii mei cînd i-am trimis la studii în străinătate.

Căpetenia exilaților, Secăşanu, după ce a stat cîtva timp în surghiun, s'a întors în țară unde îşi reluă *locul* său „modest de profesor secundar la Severin, la Tulcea şi la Măgurele, unde se şi sfîrşi din vieață, la 1930, în vîrstă de 72 de ani, ignorat de presa ce acum o jumătate de veac făcuse atîta zgomot în jurul numelui său. E singurul din tovarăşii de exil care a avut norocirea să vadă Romînia întregită".

In privința acestei ultime aserțiuni, trebue să amintim că Alexandru Ciurcu, unul din acei şase exilați, a avut aceeaşi norocire, deoarece a murit la Bucureşti în 1922, după ce mai fusese, în timpul războiului, internat de germani.

Lucrarea d-lui Lapedatu cuprinde, ca anexe, întreaga corespondență diplomatică referitoare la proclamația dela 1885 şi la expulzarea celor şaşe Romîni.

S.

COOPERATIVA MUNCITORILOR STRAINI DIN U. R. S. S.: *Procesul centrului antisovietic troțkist*, Moscova 1937.

Un volum extrem de interesant, unde sunt trecute în extenso toate desbaterile procesului, cu pledoarii, rechizitoriu şi cu „ultimul cuvînt" al fiecărui acuzat, la care s'au adăogat şi rezultatele expertizelor tehnice judiciare.

Caracteristice sunt atît atitudinea tribunalului cît şi atitudinea vinovaților. Cuvîntarea acestora samănă ca însăşi cu un rechizitoriu. Cer singuri pedeapsa cea mai aspră. Declară că nu solicită indulgență, pentru că, spun ei, o crimă ca a lor nu merită îndurare.

Această atitudine a produs efect asupra tribunalului. Mulți din acuzați n'au fost împuşcați, ci doar osîndiți la 10 sau chiar numai la 8 ani închisoare, şi nu cu pierdere definitivă a drepturilor politice.

E interesant de căutat criteriul după care curtea de judecată a acordat aceste atenuări de pedeapsă. In nici-un caz înduioşarea. Motivele au fost tot sociale, legate direct de utilitate, de calitatea personală a condamnatului, de calitatea lui politică şi culturală.

O mare personalitate poate aduce mari servicii patriei sale. Este deci interesantă pentru republică îndreptarea şi revenirea la adevăr a unui om superior. Cuminţit, el poate iarăşi fi de folos țării. Aceste considerațiuni justifică oarecare cumpănire şi chiar indulgență înainte de a trimite pe un asemenea om la moarte.

Pe de altă parte, dacă printre acuzați, vre-unul s'a dovedit a fi fost un minuscul personaj, fără educație socială, fără talent muncitoresc, atunci el prezintă un pericol public mai mic şi poate chiar mai puțină vinovăție. Nu ar fi drept ca lui să i se aplice aceeaşi pedeapsă ca de pildă lui Koriazev, directorul regional al căilor ferate, care, înțeles cu Japonezii, a făcut să sară nenumărate vagoane de tren încărcate cu soldați sovietici.

In rezumat, criteriul de discriminare a pedepselor a fost *valoarea personală* a vinovatului. Cînd această valoare este fie special de mare fie special de mică, se cruță viața culpabilului şi se dă o pedeapsă relativ neînsemnată.

Din toate aceste cazuri, vom semnala două caracteristice: Arnold şi Radek. Avocatul lui Arnold spune: „acuzatul este unul din personagiile cele mai neînsemnate şi se prenumără printre aceia care pot fi numai executori în această organizație şi nu pot juca nici-un rol". Şi i se dă numai închisoare pe opt ani.

Şi, invers, iată ce spune procurorul Vişinski despre Radek: „Radek e unul din troțkiştii cei mai de vază, şi, să fim drepți, unul dintre cei mai talentați şi mai îndărătnici. Pe timpul lui Lenin el ducea războiu împotriva lui Lenin, după Lenin duce războiu împotriva lui Stalin. Mărimea primejdiei lui sociale, primejdiei lui politice, este direct proporțională cu aptitudinile lui personale. El e incorigibil. El e acela care deține în Centrul troțkist antisovietic portofoliul externelor. El duce tratativele diplomatice cu cîteva persoane străine. El este unul din oamenii cei mai de încredere şi mai apropiați de Troțki; este hatmanul principal al acestei bande".

Ne-am aştepta ca el să fie cel mai aspru pedepsit. Nicidecum. Zece ani de închisoare, şi atîta tot.

Dar poate că a dovedit că nu-i atît de vinovat? Nici asta. Iată textul „ultimului cuvînt al acuzatului Radek": „Cetățeni! După ce m'am recunoscut vinovat de trădare de patrie, este exclusă orice posibilitate de a pronunța pledoarii de apărare. Nu există asemenea argumente pentru un om matur, care nu și-a pierdut judecata, să le poată invoca pentru trădarea de patrie. Nu pot să cer nici circumstanțe atenuante".

Care să fi atunci explicația că Radek se numără printre cei cruțați? Explicația e foarte simplă. Oricît de mare ar fi fost ura tribunalului împotriva unor vinovați care au cauzat moartea atîtor lucrători și au conspirat, atît împotriva Statului înlăuntru, cît și cu puteri străine în afară, tribunalul se gîndește rece la raportul obiectiv dintre om și societate, cîntărește valoarea omului și implicit pe aceea a serviciilor ce le poate aduce comunității, și, dacă o cît de mică speranță mai există că vinovatul se va îndrepta, încearcă această șansă. Cu alte cuvinte chestiunile sentimentale sunt lăsate de o parte. Atît înduioșarea, mila, cît și ura, răzbunarea. Se consideră exclusiv utilitatea serviciilor cetățenești care se pot aștepta dela individul în chestiune. E singura realitate care poate modifica purtarea tribunalului. O purtare, după cum vedem, destul de deosebită de aceea obicinuită a Curților de Justiție.

S.

AL. GRAUR: *Neologismele. Fund. Regale, 1937*

In acest studiu care, o putem spune fără exagerare, epuizează chestiunea, se arată cusururile de judecată ale puriștilor oameni de obiceiu necultivați, care nu pot ști de pildă dacă „pedestru" e neologism din veacul al XVI sau dacă e moștenit direct din latinește. „Cei mai mulți vînători de neologisme, oameni ceva mai în vîrstă, se mulțumesc să facă o comparație între ceeace știu din tinerețea lor și ceeace află acuma: tot ce nu au întrebuințat ei în copilărie e anatemizat".

Autorul arată cum neologismele abundă în Negruzzi, Ghica, Odobescu, Eminescu, etc. Mai arată cum propaganda aceasta puristă absurdă falșifică cultura tineretului. Astfel, „o profesoară de limba romînă povestea deunăzi cum, discutînd cu elevele meritele scriitorilor romîni contemporani, a pomenit și de opera d-lui Liviu Rebreanu. Dar una dintre eleve i-a replicat cu vădită reprobare: „Rebreanu întrebuințează neologisme!", și profesoarei i-a fost cu neputință să-i schimbe elevei părerea, „pentru că așa a citit ea în cutare ziar".

Mai departe autorul arată avantagiile unei limbi de a avea sinonime; mai ales pentru literatură, este aceasta folositor.

De altminteri, nu există sinonime perfecte, ci nuanțe diverse ale aceleiași idei, ceeace iarăși îmbogățește și înmlădiază atît limba cît și — mai ales — gîndirea.

Afară de asta, neologismul poate produce efecte comice, de pildă „dinți firești" în loc de „dinți naturali" sau „alegere firească" în loc de „selecție naturală".

In sfîrșit, adeseori neologismul alungă cuvîntul neaoș, și nimeni nu poate împedica asta. „Să deschidem — zice Dl. Graur — la o pagină întîmplătoare excelentul dicționar al lui Tiktin, care reproduce elementele de vocabular de azi și din trecut. Găsim astfel la rînd: *iorangiu* „(plăpumar)" (turc), *iorgantin* „organdi" (oriental), *iorgavan* „liliac" (sîrb), *iortoman* „viteaz" (turc), *iosag* „avere" (ungur), *iotă* „cantitate minusculară" (grec), *iotesie* „adopțiune" (grec), *iovă* „un fel de salcie" (slav), *ipac* „deasemenea" (slav), *ipingea* „manta" (turc), *ipochimen* „persoană" (grec), etc..." Ceeace dovedește: că foarte multe din neoișme sunt în realitate niște perfecte neologisme, și al doilea că și ele, la rîndu-le, dispar din limbă, gonite de alte neologisme — dacă se poate spune — noi.

„Există, ce-i drept, neologisme care mă agasează și pe mine" — spune autorul, întrebuințînd verbul „a agasa" fiindcă toată populația orășenească romînă îl folosește, și pentru că, dintre toate vorbele din limba romînă, el e singurul care dezignează exact sentimentul acela de enervare pe care îl produce un neologism nepotrivit, „în special — adaugă d. Graur — acelea întrebuințate pentru a arăta ce om subțire este vorbitorul. Dar limba fiind un factor social, ea nu ține seamă de gustul unei persoane izolate".

D. Graur se silește să „liniștească pe cei ce s'ar speria că limba romînă se va transforma total, astfel încît, la un un moment dat, să nu mai putem înțelege texlele cele vechi". In primul rînd — explică autorul — „trebuie să ținem seamă că numai o anumită categorie de cuvinte este foarte susceptibilă de a se schimba, anume termenii culturali, tehnici, și mai ales cei privitori la administrație. Influența slavă ne-a adus pe *vornic, postelnic, nacealnic*, etc.; cea maghiară pe *pîrcălăb, dărăban, pîrgar;* cea turcă pe *zapciu, agă, beizadea;* cea greacă pe *ipistot, logofăt, ipochimen*, etc. Toate s'au înlocuit unele pe altele sau au fost toate înlocuite de elemente romanice și latine. Iar dacă s'ar întîmpla ca Europa să nu se unifice curînd și prestigiul țărilor latine să scadă și să fie înlocuit cu al altor țări, de altă limbă, ne-am putea aștepta să vedem termenii noi: *prefect, comisar*, înlăturați și înlocuiți prin cuvinte din cine știe ce limbă care ar fi atuuci la modă. In timpul acesta, cuvintele principale din limbă: *casă, mamă, ochi, picior, a zice, a crede* și atîtea altele, și mai ales materialul gramatical, conjucțiile, prepozițiile, etc.,

rămân neschimbate de două mii de ani și vor rămînea degigur atîta cît va dura limba romînă".

Autorul mai semnalează și un alt avantaj al neologismului, acela de unificare lingvistică între popoare și de extensiune mondială a literaturilor naționale, avantaj cultural care nu-i neglijabil.

Și d. Graur conchide documentatul și inteligentul d-sale studiu, indicînd care-s cei doi factori esențiali de pătrundere a neologismelor într'o limbă. Unul ține de cunoștințele vorbitorului; cellalt de cunoștințele auditorului sau lectorului. „Primul factor este atît de evident, încît e inutil să mai fie explicat: nimeni nu poate împrumuta elemente ditr'o limbă pe care n'o cunoaște. Cel de al doilea nu e nici el prea greu de prins: poți să cunoști oricît de bine limba japoneză, dar nu-ți vei permite, într'o publicație romînească privitoare la lucruri de la noi, să strecori adjective sau verbe japoneze, căci cititorul nu va înțelege nimic. Prin urmare faptul că un cuvînt străin apare într'un text sau într'o conversație presupune în general că cititorii sau auditorii îl cunosc de mai înainte, din limba de origine. Așa dar, în afară de termeni tehnici, care dispar tot așa de repede cum apar, terenul pentru recrutarea neologismelor este destul de restrîns, și puriștii pot să doarmă liniștiți".

S.

CONST. GEORGIADE : Probelemele psihologiei moderne. — 1937. —

Dl. Const. Georgiade aparține celei mai interesante categorii de intelectuali, a căror prezență într'o societate constitue îmbucurătoarea mărturie a unei civilizații înaintate. D. Georgiade este un „Privatgelehrter", un cercetător specialist în toată puterea cuvîntului care nu practică în chip profesional psihologia. D. Georgiade nu-i profesor, ci savant pur și simplu, așa cum e, de pildă, în Franța, Fr. Paulhan, cu care se asamănă și prin aceea că amîndoi sunt directori de bibliotecă.

In volumul de față d. Georgiade face un inventar al celor mai de seamă curente care fecundează — și unele chiar „constitue" psihologia de azi, concepția bio-chimică a behavioriștilor, conduitismul lui Janet, psihologia lui Rădulescu Motru, teoriile asupra naturii inflexului nervos, și altele. Dar asupra acestei interesante lucrări ne propunem a reveni.

S.

1937, — ANUL XXIX Nr. 10 — OCTOMVRIE

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU

SUMARUL:

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA: STRADA CLEMENCEAU Nr. 9

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU

ANUL XXIX
OCTOMBRIE 1937

DON JUAN

Satan scripcar şi Moartea se unesc
Să-mi cinte arii grave şi selecte.
E cel din urmă bal. Imbătrînesc
Sătul de frumuseţile perfecte.
Aminta, Clara, Bianca, Leonor
Şi Consuella mult-pasionata
Zadarnic trec rîzînd subt măşti, sonor:
Eu astăzi voi dansa cu cocoşata!

O simt murind de vis în preajma mea:
nu m'a iubit mai mult ca ea niciuna...
Pe toate le-am minţit, dar pentru ea
Luceferi îmi vor înflori minciuna.
Şi-a pus o mască: toţi o recunosc...
Ii spun pios: „—Tu eşti mult aşteptata!..."
In cînt de oase şi'n parfum de mosc
Eu astăzi voi dansa cu cocoşata.

O inimă subt umerii adinci
Subt pieptul mic, de os bombat, mă poartă:
Trofeu suprem — gazelă printre stînci —
Imi va sburda pe tinereţea moartă.
Subt candelabrele ce scad şi plîng
Deşi-i tîrziu şi valsul încetat-a,
Hai păsărică strîmbă să te strîng:
Vreau să dansez cu tine, cocoşata!

INCHINARE

Prinţesă Moarte, ai trecut prin bal
Şi mi-ai şoptit că s'a sfîrşit sonata...
Te-ascult: închei amurgu-mi triumfal
Dansînd în zori de zi cu cocoşata...

Victor Eftimiu

CAMERA LEOPARZILOR

O bătaie în uşe. Se ivi figura roşiatecă a lui Ieronim, iar în urma lui, cu o palmă mai jos, Andrei Sima recunoscu monoclul lui Clovis. La Sima se intra pe neanunţate. Un hohot clopotit băeţeşte fu salutul introductiv al acestei vizite. Un hohot de mirare jovială, ca în faţa unei vechi arătări, descoperită prin surprindere, arătare simpatică, dar humoristică.

Depe divan, Sima nu dădu nici un semn de bună primire. Nemişcarea lui cataleptică avea un înţeles plin de dispreţ: nu face, totuşi, să mă deranjez pentru aceste cotidiene şi iubite mutre.

Poate nu avea dreptate. Ieronim nu mai dăduse pe la el de vreo şase săptămîni, şi un prieten mai atent ar fi trebuit să se intereseze, cel puţin din politeţe, de isprăvile lui în campania electorală.

Dar îndărătul celor doi, apărea un străin, mai înalt cu o tîmplă, cu ochii speriaţi, de o culoare coclită şi croiţi în migdală, cum sunt ai ţarilor ruşi în cromolitografii, ochi mari sub o frunte de pasăre. Il lăsaseră dinadins în urmă, ca pentru o surpriză. — Trebue să semene cu maică-sa, gîndi Sima, care nu cunoştea nici pe fiu, nici pe mamă. Sări în picioare într'un elan de ospitalitate surprinsă. Făcu lumină. Din nou, Ieronim îi propti în faţă surîsul său purtat ca o emblemă, şi care aducea cu al tînărului radios depe coperta broşurilor ce oferă în 30 de lecţiuni cheia voinţei si a succesului. Apoi se întoarse astfel, încît îşi puse în evidenţă profilul lui de şoim domestic şi jumulit. — Fürst Mavrogheni, prezentă el repezit, ca şi cum şi-ar fi adus aminte. Fürst Mavrogheni, repetă Ieronim, aproape cu ironie. Grija lui de mic burghez de a nu se arăta intimidat, nici onorat de titlul însoţitorului său, era motivul ascuns al acestei agresiuni imperceptibile. Ieronim îi lămuri lui Sima că îi adusese pe „prinţul ăsta simpatic ca să-i vadă tablourile şi eventual să cumpere vreunul.

— Dar poate nu e momentul potrivit, se scuză Mavro-

gheni...; drept răspuns, Andrei aprinse toate luminile atelierului.

„Fürst-ul" vorbia romîneşte cu accentul moale al apusenilor. Porni să cerceteze atelierul, urmat de cei doi prieteni ai săi, ca de doi adjutanţi. Avea un ochiu sigur şi apucături de senior, nesilite. Se duse deadreptul la un tablou anonim, îl desprinse fără ezitare din perete, şi determină, pe un ton totuşi întrebător, modestie menită să ascundă siguranţa de sine, oraşul de origine, şcoala şi secolul.

Ascultîndu-i accentul străin şi elocuţiunea ciudată, Sima îi reconstituia în gînd o fişă întreagă: — născut în ţară, crescut în străinătate, şcoală austriacă pînă tîrziu... dar ce fel de şcoală? poate o Academie militară — apoi universitatea franceză, şi viaţă pariziană, întors în ţară cu prilejul războiului, astăzi aproape ruinat şi foarte obosit...

...Vorbirea lui răguşită, inegală, cu acuităţi neaşteptate, îi evoca suişurile şi prăvălirile unui montagne-russe. Heredítate suspectă, completă Sima seria observaţiunilor sale.

Ieronim şi Clovis îi aruncau priviri discrete şi încîntate: era doar vorba de o descoperire a lor. Fürst-ul fusese găsit de ei şi se felicitau ca de un obiect pe care l'ar fi dibuit la vreun anticar neştiutor de comorile-i din rafturi. Mîndria lor era cît p'aci părintească.

Mavrogheni alese cu mult discernămînt şi cu negustorească precauţie un carton mic şi, spre surprinderea prietenilor, discută preţul.

— Mon cher, astăzi găseşti un Van Gogh pe 20.000 franci, cît despre Picasso, Bragne, Van Dongen, Vlamink, nu mai dă nimeni nici o para chioară... Şi trînti un hohot de ris atît de violent încît părea că-şi rupe coardele vocale. Rîdea cu capul şi întreg corpul dat pe spate, iar limba şi-o scotea, peste măsele şi dinţi, ca pe o mică şi necesară contrageutate.

Uu tîrg atît de prost, însă, era, în acel moment, binevenit pentru Sima: îl scutea de un apel la punga lui Adam Gună şi de confidenţele ce trebuiau născocite ca să-l înduplece, să-l mistifice, să-l satisfacă.

— Am o idee! sări Ieronim. Şi propuse, agitat ca deobiceiu, ca şi cum ar fi fost vorba de o expediţie hotărîtoare în viaţa celor patru, o vizită la Adam Gună. — Ajungem tocmai la cafea, e ora cea mai plăcută.

Sima şovăia.

— Ştiu că n'ai nici o poftă, dar trebue să te surmontezi. Şi eu trec prin nişte transe pe cari firea ta superficială nu o să le cunoască niciodată.

Clovis sprijini propunerea cu vorbe care se înfingeau, ascuţite, în inima plină de tresăriri a lui Sima. — Haide Wertherule. Ai o figură de alcov astăzi, — ţi-ai pierdut toată ferocitatea.

Prietenii lui Sima, și cîte odată el însuși, cultivau aprig indiscreția. I se păru că vorbele acestea, aruncate cu nepăsare, aveau un înțeles neîndoelnic, că erau aluzii sălbatice la taina lui delicată. Se pregăti de plecare. Fürst Mavrogheni își învelea tabloul într'un jurnal, și-l purta ca pe un ghiozdan prea mare, cu siguranța omului care știe că-i șade bine oricum.

— Nu-mi place jovialitatea lui Ieronim și rîsul lui de imbecil, astăzi, șopti, pe drum, Sima. Clovis care șchiopăta cu eleganță alături se opri:

— Ar trebui să-i împrumuți ceva parale. Găsește dacă n'ai. Are o femee bolnavă într'un sanatoriu la Brașov. O pneumonie gravă. A venit să caute bani și pleacă diseară înapoi.

— O femee? Dar par'că plecase în companie electorală?

— Ce-are a face. Am să-ți povestesc.

Un taxi. Peste câteva minute se aflau la Adam Gună.

* * *

Feciorul Ambrozie îi pofti în fumuarul pustiu și adînc. Era un vlăjgan svelt, îmbrăcat în haine scumpe, țărănești. cu broderii negre și mîneci de borangic. Făt Frumos de carte poștală, cu părul ondulat, cu fața, buzele și unghiile ușor sulemenite. Ambrozie preîntîmpină întrebarea.

— Conașului i-a fost foarte rău aseară. L-a ținut criza vre-o trei ceasuri. Am fost noaptea după doctor.

— Ne aflăm în camera leoparzilor, lămuri Clovis. Așa îi zice. Aici țin leoparzii sfat. Nu cei depe jos și depe pereți. Ceilalți. Ai să-i vezi dacă ai răbdare.

* * *

— Se deschise ușa. O femee înaltă de statură își făcu oprirea de efect în cadrul alb. Cei patru se ridicară. Ea merse deadreptul la Sima, îi întinse mîna și se porni cu o volubilitate mecanică, aproape fără oprire între fraze: — „bine ai venit dragă Andrei, dece așa de rar pe la noi, închipue-ți că ieri era să trimit să te cheme, — nu te speria că nu ți-am pus gînd rău, mi-a trecut béguinul pe care-l aveam pentru tine, dar mi-era dor să citim versuri împreună (ții minte?" și tu Alcibiade, dorit adolescent...") Știi că nenorocitul ăsta de Clovis (femeea întoarse un moment capul înspre el, dar nu-l salută nici nu-i întinse mîna) mi-a scris în album o poezie nouă, în care e un vers foarte frumos, i-a plăcut și lui Adam, stai cum începea, da: „să te sărut mai jos de cingătoare" nu-i așa că-ți place și ție? Are talent individul, — ce păcat că uită atît de des să se spele, dar ia privește, ce

mai face Ieronim? Cînd ai picat, știi că se vorbeau o groază de lucruri despre tine. niște complicații...

Ieronim se roși pînă la rădăcina părului și cu vinele tîmplelor, umflate, cu ochii lui tiviți mai injectați ca niciodată, se înclină să sărute mîna care tartiv se întinsese, se'nclină exagerat și cu o eleganță voit ireproșabilă de curtean neizbutit, vrea să acrediteze că încă din copilărie a fost deprins cu asemenea exerciții, care excelează în asemenea gesturi. Un moment femeea schiță și ea o atitudine învățată de doamnă mare, dar părea că se interesează cu totul de altceva, și pironea ochii pe Mavrogheni: cine o mai fi și domnul ăsta? Sima prezentă: Prințul Mavrogheni, doamna Iada Gună. Mavrogheni simți strîngerea caldă a Iadei, mîna ei încăpătoare și sensuală.

— Prinț veritabil sau prinț papal? îi surîse Iada, surîsul ei oblic și corupt: dinții neregulați și mici și un sîsîit imperceptibil care se accentua în emoție... Iada purta părul tăiat a la Jeane d'Arc și părea o întruchipare modernizată și pervertită a războinicei fecioare. Ochii verzi și pieziși într'o figură neregulată dar mică. O frunte viperiană, sterilă, implacabil îngustă. In schimb gîtul era generos, o comoară de reflexe calde, umerii și sînii de o amploare antică, sub bluza de mătase și sub cravata băețească: vestminte cu tendințe „sport", de o calitate ostentativ fină, pe un corp svelt, în care forța se cumpănea cu moliciunea.

Dar ședeți vă rog. Din nou un scurt gest de cucoană, apoi Iada se instală între ei camaraderește.

— Adam e la masă cu leoparzii, i-am plantat acolo și m'am dus în anticameră la Ambrozie, el e respectuos deși are o privire nerușinată și un zîmbet de pederast patentat, — sunt foarte necăjită, Adam m'a repezit de față cu toți invitații fiindcă m'am amestecat într'o discuție despre Nietzsche, mi-a spus să nu mă mai amestec în lucruri de care habar n'am și că nimic nu mă obligă să am cîte o părere în toate chestiunile, ca și cum eu nu l'ași fi citit pe Nietzsche, a cărui filosofie spune că omul trebue să fie mai tare de cît toți și că pentru asta trebue să se întreacă pe sine, să lepede tot, so n'aibă nici un scrupul, și că se întoarce mereu în viața asta, tot aia și tot aia adică der ewige, der ewige... nu-i așa Andrei, dece rîzi? sau ții și tu cu infectul ăla de Adam, iartă-mă Prințe că mă exprim astfel, deși sunt de origine poloneză, apropòs să ști că și eu sunt nobilă.

Ii întinse un deget în care purta un inel gros de aur, cu o coroană de conte pe el. — „Adam este și el nobil, un biet boer valah, dumneata ești pe semne fanariot, bizantin, eu sunt de părere că fanarioții sunt continuarea directă a aristocrației Bizanțului, dumneavoastră și cu noi avem o noblețe autentică, selecționată... Aici la Adam ai să întîlnești

cavaleri care au învățat manierele elegante la școala pregătitoare de ofițeri de rezervă. L'ai văzut pe Ieronim adineauri? Unii din ei își mai bat călcîele cînd înclină să-ți sărute mîna, dar Adam îi subțiază încet – încet, uite-te la Ambrozie de pildă, să juri că e de rasă. A propos Andrei, ce-ți mai face cînele de rasă pe care ți l'am dăruit, mi-ai rămas dator 500 pe el și știi domnule Mavrogheni am niște bulldogi pur-sînge și în fiecare an am o recoltă dela ei. Cățeaua e foarte libidinoasă, seamănă cu stăpînă-sa, eu însă nu fac copii, sunt stearpă, uite, uite mi se pare că vin leoparzii, fug am să budez toată noaptea, Ambrozie, Ambrozie, mă ascund la tine în cameră. Iada se ridică și ieși alergînd.

Din încăperea vecină răsbăteau rîsete și clinchetele unui sfîrșit de ospăț. Apoi sgomotul scaunelor trase dela locul lor.

— Azi e praznicul calicilor, rosti Clovis cu gravitate și aplecîndu-se confidențial spre Mavrogheni, își lămuri, cu o volubilitate de spiker, invitatul... De două ori pe săptămînă, casa lui Adam Gună este deschisă, seara, tuturora. Vin aici boeri scăpătați, snobi și snobinete, scriitori, artiști. Mai rar, gazetari și politicieni: se tem să nu-și pericliteze cariera. Reputația de cavaler de industrie, aventurier și șnapan a lui Gună se războește cu aceea de om de lume și de artă, boer de neam, mecenă și colecționar de monede vechi. Renumele acesta se formase în 30 de ani de străduinți, peste nouă țări și mări, în vreo 40 de temnițe de sub aproape tot atîtea drapele naționale și în cîteva expulzări definitive, dintre care una singură îl durea pe Gună: hotărîrea cere-i închidea vămile Franței — „la doulce France", gargarisea cu suspine și cu accentul de melancolie al lui Adam, foarte bine redat — Clovis. De ciudă și de răzbunare, Adam Gună se făcuse, în timpul neutralității romînești, omul Puterilor Centrale și unele guri și pene îl învinuise chiar de spionaj și trădare. Asta nu dovedește. din partea detractorilor, decît o regretabilă ușurință, comentă Clovis: în momentul lui de curaj, Gună nu este capabil decît de escrocherie... De altfel, ofertele n'au lipsit nici din tabăra adversă... Gună, repet, le-a respins, din aceiași pornire vindicativă. Blondel, ministrul Franței, i-a reproșat cu stăruință, că tocmai el, fostul elev al liceului Louis le Grand, fostul student al nu mai știu cîtor facultăți din Paris, susține politica Germaniei la București. Adam nu l-a lăsat să termine:

— Permettez Excellence, ce n'est pas à l'oeuil!

...Autoritățile dușmane, în timpul ocupației, au știut ce fac și cu cine au de a face, cînd l'au arestat pe Adam și l'au trimis într'un lagăr, ba l'au silit să execute și o sentință, mereu eludată, a tribunalelor romînești, „pentru un delict vulgar" gargarisi din nou, imitativ, netezindu-și cu mîna, în aer, un barbison imaginar, Clovis. Adam Gună trecea

cu o liniște nealterată și cu un superior punct fix de vedere prin toate. Era, după spusele sale, un prigonit politic. Pătimea pentru ideile lui anarhiste pe care le-a propagat din cea mai fragedă tinerețe. Să-l auzi, povestindu-și singur, nouilor veniți, aventurile. Clovis se ridică și-și debită rolul, cu glasul, atitudinea și gesturile pline de demnitate și de humor grav, ale personajului: „eu am fost cel care a dat cea dintîi lovitură oligarhiei latifundiare romîne (alegerea de predilecție cuvinte în care putea să grascieze pe r., și nu neglija barbișonul ipotetic): în 1906 m'am ales în opoziție ca reprezentant al țărănimei, la Colegiul al III-lea. Treceam prin sate, îmbrăcat în togă albă cu o barbă tăiată a la Jésus Christ și o cruce neagră pe plexus și călare pe un măgar înalt. Țăranii îmi așterneau în cale velințe și vestminte și femeile îmi aduceau flori, căutînd să-mi sărute mîna s'au măcar să-mi atingă poalele în treacăt. Alegerile au fost casate, dar scrutinul următor m'a scos tot pe mine. Au trebuit să trimită Cavalerie și ceva tunuri".

In momentul acesta, exact acelaș glas se înalță din camera vecină, cu tonuri profetice ca peste un tumult, și ajunse la ei:

— Bicarbonatul, domnilor și doamnelor, marchează sfîrșitul tinereții. Intrarea lui în obiceele cotidiene e de un funest augur.

— Asta e Adam, zise Clovis. Mavrogheni a putut astfel să constate justețea imitațiunei.

...Gună e un om ocolit de lume. El însă imparte oamenii în sinceri și fățarnici și nu-și recunoaște altă vină decît de a fi spus totdeauna lucrurilor pe nume, ceeace se chiamă, astăzi, pe nedrept, cinism. Are un dar netăgăduit de a povesti și o plăcere sadică să asculte cancanuri și anecdote. Aceasta era justificarea întinselor ospețe din sufrageria gotică, boltită ca o pivniță, cu ferestrele ascuțite și colorate. Amănunt: Gună trecuse în tinerețe la catolicism. Nimeni nu ar fi putut spune dece.

Adam se îngrijea de ospețele lui, de cele mai mici detalii de culină, pînă la distribuirea locurilor și la varietatea florilor răspîndite cu potriviri atente, cu aluziuni atente, cu omagii nuanțate, în fața tacîmurilor.

Tot orașul vorbea de ospețele lui Adam Gună și clevetirile celor ce n'au luat parte la ele întrec chiar bîrfa crîncenă la care se dedau comesenii. Este singurul viciu al acestor cine cuviincioase și de o dinstincție strictă cît timp ține masa propriu zisă. Se consumă enorme cantități de merinde, calculate parcă să sature un întreg Parnas flămînd. Pentru unii oaspeții, invitația permanentă la Gună e un prilej de aprovizionare a unui organism hărțuit de foame, în spațiul dinte cele două mese săptămînale. Casa e plină

de eroi balzacieni, care în orașul ăsta fără mansarde dorm în subsoluri și mănîncă mezeluri, la hîrtie.

— Adam îi prezidează și deabia gustă din bucate. Felul lui de a fi e pentru ei o școală de rafinament și de bun gust. Vin aci, continuă Clovis, „juveți depe cucuele Olteniei, și jidănași intelectuali din buzunările Moldovei, care pătrund pentru întîia oară într'o locuință bogată, de ciocoi, de cărturar și de artist. Gună îi ia sub protecție ca un maestru de scrimă și cu o amabilitate soră cu minunea, îi inițiază în utilizarea complicată a cuțitului și a furculiței la care acești discipoli ai lui Mallamé și Valéry se uită ca la niște instrumente de chirurgie și tortură. Nu tot cu aceiași iscusință îi previne contra exagerărilor, fiindcă unii din ei se pripesc să-și vâpsească în roșu aprins unghiile de abia despotmolite din pielițele natale, și să abunde în cosmeticuri și esențe violente. Oricum, în două - trei luni cavalerii stîngaci, sosiți să dea lupta cu metropola precară a Bucureștilor, devin, dacă nu eroi de roman, cel puțin oameni de bună cuviință, cu toate că nu e tocmai potrivit să te înhăitezi prea devreme cu ei.

Ascultîndu-l pe Clovis, prințul Mavrogheni examina decorul în care se aflau. Incăperile se umpluseră treptat cu sculptori, tablouri și mobile, armonios grupate dar prea înghesuite. (Într'o zi Clovis a scos din buzunar o busolă și a navigat cu încordare, dela o vitrină cu statuete și medalii pînă la steaua nordului, frumoasa marmoră a Miliței Petrașcu). Elita plasticei romîne contimporane era înfățișată aici. Cele mai bune pînze ale lui Luchian și Palade, alături de primele sculpturi de Brîncuș și Paciurea. Ele contrastau cu actualitățile triviale ale unui desenator politic înșirate dealungul scării și prelungite pînă în sala de baie, unde subiectele deveneau pur pornografice.

— Ușile, ușile, cu înțelepciune să luăm aminte: psalmodie pe nas Clovis...

Purtîndu-și capul blond ca pe un potir, Ambrozie trecu și deschise ușile de cristal dinspre sufragerie.

Pe sub un glas victorios de femee năvăli o duzină de invitați urmați de doi feciori purtînd tipsiile cu cafele. O doamnă, în rochie neagră de seară și care emitea trilurile acelea dominatoare, ca faldurile unui steag, trecu pe la buzele nouilor veniți o mînă sclipitoare și parfumată și intonînd cu inflecsiuni de fericire inextinguibilă: noapte bună domnilor, noapte bună doamnelor și pe curînd la revedere... cît de rău îmi pare că trebue să vă părăsesc (asta e Rita Șendrea dela teatrul de artă, îl informă Clovis pe prinț). Salutul ei fu rostit cu tonul Ofeliei în scena sinuciderei, apoi Rita se îndreptă spre eșire, ca Madame Roland spre eșafod, un mers model făcut să rămînă în istorie. Adam

Gună o petrecu pînă în hall. Din prag, Rita adresă un surîs suav unui bărbat voinic cu părul cărunt și buclat ca o figură cap-de-mort pe care totuși, plutea o gură roșie, senzuală, de copil îmbuibat. — Iată cum se surîde unei instituții financiare, aprobă Clovis. Mavrogheni recunoscuse și el pe Riza Khan directorul firmei Atias și Khan, efecte, devize și lombard.

Adam Gună se întoarse, strînse mîinile lui Mavrogheni pe care i-l prezintă Sima. Se situă în mijlocul odăii, cu atitudinea unui mușchetar care așteaptă o provocare:

— Ați văzut-o? Ce repede s'a consolat?

— Iar clevetești coane Adamache? Uiți că e o artistă de talent?

Intrerupătoarea, era Lucreția Mincu, o femee tînără cu înfățișare de vestală și cu un fel autoritar de a vorbi. O panglică albastră îi încingea fruntea, idealizîndu-i privirile blonde.

— Dar nu bîrfesc cîtuși de puțin, se apără Gună, tot ce spun e spre lauda ei.

Oaspeții se instalau confortabil în fotoliile de piele sumbră, pentru a savura pe'ndelete momentul cafelei și povestirea ce se anunța. Cei mai în vîrstă se grupau în picioare, să-și înlesnească digestia.

Răsunară silabe elegiace, pe un timbru de tunet înfundat: — iar au rămas o mulțime de bunătăți neconsumate! Era regretul unui quinquagenar uriaș, cu fălci preistorice, cu figura de sfeclă și pîntecele de Falstaff. — Eu rămîn pe poziție! bubui el, din pragul sufrageriei.

— Rămîi la datorie. domnule General! ordonă Lucreția Mincu.

— Generația de azi nu știe să mănînce, observă generalul și se înapoiă orgolios la bufet.

— S'a consolat! Gună rămăsese cu fața spre ușă, cu degetul întins, ca un fachir, urmărind dincolo de ziduri, retragerea invizibilă a Ritei. Cu această atitudine bizară izbuti să ralieze pe toți oaspeții în jurul povestirei pe care se vedea că ține cu dinadinsul să o povestească.

— S'a consolat și nici nu e de mirare. Ca să o cunoașteți pe Rita, faceți abstracție de purtările ei rafinate de cultura ei poetică și poliglotă. Nu țineți seamă nici de felul (admirabil, n'am ce zice) cum recită în limba lor pe Rilke, Keats și pe Shelley. Să nu vă uitați la ea din față fiindcă are ochi frumoști și un aer iluminat care o să vă înșele. Priviți-o din spate — accentuă el cu pasiune, numai din spate, bucurîndu-se de nedumerirea iscată. Și veți vedea că talia ei de libelulă și umerii ei de marchiză se termină cu o ceafă lată de birjar de lux, de scapet din piața teatrului. Dragii mei, tot sufletul ei e în ceafă.

— Intr'adevăr!

Exclamația era a unei doamne.

— Ultima ei victimă a fost Roro, știți, Rodrig Robescu, cîte un ro dela fiecare nume, — pe vremuri leadărul partidului conservator, om subțire și bogat și cu toate că tare bătrîn, încă verde. L'a zăpăcit și l'a stors de ultima vlagă, *naturalmente*, de ultimul ban. L'am văzut aci la mine, venise să-mi ceară un împrumut, cu ifosul lui demn și vulturesc. Avea încă o privire bărbătească. L'am poftit să aștepte și, naturalmente, după cîteva momente s'a spovedit: toate mezavanturile lui cu Rita. S'a întîmplat să-l dea afară din casă, (în micul auditoriu se observă o mișcare, fiecare se așeza mai comod în locul lui, să asculte mai bine) — da, în toiul nopții, după cîte o scenă de histerie, pricinuită de o tentativă de dragoste nu tocmai isbutită. A! nu numai din vina lui Roro. Pre cîte am aflat, după o anchetă, naturalmente, discretă, nici o astfel de încercare, jamais, jamais nu izbutește cu o parteneră ca Rita. E pentru ea un fel de caznă zadarnică, o plăcere acută dar fără culminație și fără deslegare. Fenomenul are, de altfel, o explicație, pe care o dă chiar Rita viitoriilor ei amanți cînd se află cu ei încă în faza introductivă, de camaraderie și confidență. Iubise, chipurile, pe un individ, în prima, primisimă ei tinerețe, și acela a trebuit să plece, și ea s'a măritat, de ciudă, cu altul, îl știți pe primul ei soț. In tot timpul călătoriei cît a lipsit iubitul, ea și-a interzis orice voluptate, soțul ei nu avea în ea decît o sclavă pasivă, o amantă inhibitivă, care spera îndărătnic în întoarcerea celuilalt. Și cînd i s'a întors platonicul iubit, Rita a dat busna. Dar vai! — după atîta așteptare, s'a ales cu o dezamăgire cumplită, de, machère, se adresă el Lucreției, după ce ai refuzat să cunoști într'adevăr voluptatea vreme de trei ani de exercițiu steril, după ce ți-ai domesticit simțurile și ți-ai cultivat desgustul ca să nu luneci pe panta plăcerei nu e ușor să-ți deslănțuești elanul chiar cînd ești în brațele celui mult așteptat.

— Trebuia să persevereze! spuse Kiki Asaki, mîngăindu-și lavaliera roșie de revoluționar ostentativ.

— Păi a perseverat, aproape să-l dea gata pe ăla, și tot nimic, pînă ce individul s'a speriat, sau s'a plictisit de această funcție de fierăstrău mecanic, și a dat bir cu fugiții.

— Și Rita?

— S'a 'ncăpățînat. Nu însă cu ibovnicul ei, ci cu alții, într'un fel de căutare exasperată, de frenezie erotică pînă ce a prins-o soțul ei și a lăsat-o. Curînd după aceia, legitimul a murit de tuberculoză galopantă (partea lui de contribuție), și i-a lăsat numele și o parte din avere, fiindcă nu se pronunțase încă divorțul. Rita s'a tot dat la băeți frumoși și tineri, a mai lucrat și în marină, a mai pus la încercare pe cîte un don juan cu faimă, pîndea toate reputațiile de matador în materie, și cu toate astea n'a înțeles absolutamente nimic. Ultima ei dragoste și care a durat mai mult, a fost știți, Jean Proca, junele prim, un macedonean, o curcitură, cel mai frumos exemplar al generației de moins de trente ans, și cel mai înzestrat de zeul Priap, ce să vă mai spun, e bine, — Gună făcu o pauză — *habet* slavă Domnului, știu asta dela o prietenă comună, și pe ăsta l-a pus pe fugă. Odată, după o noapte albă, către zori bietul băiat adormise, frînt, înfrînt, cînd fu deșteptat de un hohot de plîns înăbușit. Deschise ochii, Rita goală, sta în clarul de lună în pervazul ușilor care dădeau în balcon, sgîlțiită de suspine. Ce ai? Ce s'a întîmplat? — Sunt nefericită! s'a bocit ea, — sunt blestemată! Nu mi-e dat și mie să am de-aface măcar o singură dată cu un adevărat bărbat!

— Hi, hi, hi les amants bizarres! făcu Asachi.

— Vă puteți închipui, vibră glasul, totuși voalat al lui Adam și rîsul se potoli ca deobiceiu de îndată ce debitul lui sacadat își reluă cursul, — ce s'a ales din septuagenarul Roro, pus să joace rolul lui Booz, pe lîngă Rita. Ea s'a agățat imediat de el, mai întîi fiindcă-i plac boerii, e *friandă* de blazoane, și l'ar fi despărțit pe moș Roro de nevastă-sa dacă zeii n'ar fi decis altfel. I-a băgat în cap că există în viața bărbatului și o a treia înflorire, care se întîmplă pe la vîrsta psalmistului și că Roro, prins într'adevăr de cîteva tresăriri virile, dar efemere...

— Instantanee, corectă Asachi,..

— că Roro s'ar afla înt'o asemenea a treia înflorire. Și l-a supus unui regim delicios. După o săptămînă patriarhul era, naturalmente, „hors-jeu". Atunci au început certurile, concedierile în toiul nopții, rupturile de cîte o săptămînă-două, urmate de împăcăciuni mai întîi epistolare, cu eterna incantație despre reînflorire, apoi, cum să zic? efective, că Roro profita de concediu, și, sigur că va fi rechemat, se îndopa cu afrodisiace, își făcea injecții cu extrase glandulare, se culca devreme, fiindcă știa că nevoia de bani și de aristocrație i-o va aduce iarăși pe Rita, pe pieptul lui păros și sub sprincenele lui de antart.

Dar într'una din pauze, atît de viclean utilizate pentru preparații atletice, Roro s'a îmbolnăvit de gripă pulmonară și a decedat, a treia zi.

Eram pe Calea Victoriei, oprit printre curioșii care așteptau să treacă dricul lui Roro, copleșit de coroane, precedat de perna cu decorații, urmat de tot corpul politic și diplomatic, cînd, deodată, ca din pămînt, iată pe Rita, că mă apucă de braț: bonjours Adamake, ce mai faci, îl caut pe Roro de opt zile, am înebunit căutîndu-l, jamais une brouille n'a duré autant, telefonul lui nu răspunde, spune-mi ce e de făcut? (Gună rostise toată fraza pe tonul muzical al Ritei).

— Il cauți pe Roro ? — firește! — Și i-am arătat carul mortuar ce înainta solemn și pavoazat cu panglici, jerbe și coroane înspre eternitate, — uite-l, i-am zis, e a patra înflorire — și ce înflorire!

Am salutat dricul, am salutat-o și pe ea, profund, naturalmente, și am văzut-o un moment cum se 'nclina cu face-à-main-ul să citească imprimé-urile depe panglicile funerare, am văzut și cum îi scapă face-à-main-ul pe trotuar și se face țăndări. De atunci n'am mai văzut-o decît azi la masă, cînd am evitat, naturalmente, amîndoi, să mai vorbim de aceste triste evenimente.

— Dar par'că mai rămăsese niște sarailii !!

Intrebarea, fără nici o legătură cu povestea lui Gună, o rostise generalul Drăgoi, întors de cîteva clipe din sufragerie și care pîndea o pauză ca să poată vorbi. Adam îi aruncă o privire disprețuitoare.

— Știu eu unde sunt. Ți le aduc imediat. Și Lucreția ca un înger al casei, se ridică să-l ajute.

In așteptare, pe cînd atenția tuturora se împărțea între flacoanele cu l i q u e u r, care circulau fără întrerupere și amfitrion, generalul începu, de unul singur, un exercițiu foarte ciudat. Era un spectacol nou pentru Mavrogheni. Drăgoi se înălța mult pe vîrfuri și se trîntea ritmic pe călcîe, cu putere, numărînd șoptit, unu — doi, unu — doi. După ce repetă mișcarea de vreo zece ori, luă un scaun de stejar masiv, care-i sta la îndemînă și se prăbuși cu fesele pe el, tot ridicîndu-se și așezîndu-se cu izbire, vreme cam de un minut. Nu rîde, că te bate! auzi spunîndu-i-se la ureche, Mavrogheni. Dar Drăgoi observase nedumerirea depe figura străinului. Tinere, îi zise, ca din pivniță, la mine să vii să înveți să mănînci. Numai cu procedeul acesta (și se mai buși odată, icnind, pe scaun), se „tassează" bine alimentele și poți să mai adaugi.

— Generale, au sosit saraliile, anunță Lucreția.

— Rita asta, continuă Adam, se dedă și la devastări platonice, ea poate să desființeze un om nu numai cînd i se dă, dar și cînd i se refuză. Ia uitați-vă acolo! Și Gună arătă retras lîngă draperii profilul vînăt și tras al doctorului Valeriu Bratu, pierdut într'o atitudine de prostație cinematică, lîngă o butelie cu gin.

— Precum vedeți, unele femei nu se mulțumesc numai cu seva omului, ele atacă și materia cenușie: à propos mon-cher — și Gună se adresă deodată către Sima, complimentele mele.

E încîntătoare! E e un as. Dar aduți aminte de spusa lui Multedo y Cortina, defunctul meu amic, fostul ministru al Spaniei: il n'y a pas de femmes fatales, il n'y a que des hommes sots. Admir-o, cînt-o, împodobește-o, couche avec, dar n'o iubi: e încă pui, dar e din rasa primejdioasă, — mă pricep! Ferește-ți materia cenușie!

— Ce vrei să spui ? întrebă Sima, încurcat și agresiv. Cei de față îl priveau surîzînd.

— Și acum, să vă desvelesc bustul lui Pufika. La auzul acestui nume, adunarea izbucni în exclamații cu dublu sens și urmă, ca un stat-major, pe Gună pe o schelă mică, din fundul unei încăperi vecine, transformată în atelier. Cu gesturi încete, Adam desfăcu pînzele gălbui și umede, cari înfășurau ca un pansament sculptura. Murmure de aprobare. Era bustul unui efeb, cu fruntea îngustă și voluntară, cu ochi severi de lebădă și pofilul curb, și un surîs de sfidare de o tinerească neștiință, o arătare imberbă de tînăr despot asirian.

— Ce titlu are ?

— Invingătorul! Scandă cu emfază Adam. Iar colo alături e bustul meu, pe care nu vi-l pot arăta încă.

— Ce titlu-i puneți, întrebă aceeași voce ?

— Invinsul! proclamă Lucreția Mincu.

Pe cînd invitații se întorceau la locurile lor, Adam îi făcu semn lui Sima să-l urmeze. — „Poate că ai să-mi spui ceva... Cît ?

— Cinci mii de lei. — Fă-mi o chitanță.

Intre timp, fără nici o tranziție, Ieronim devenise, ca la un semnal, prada unui grup de indiscreți cari îl răsturnară și-l rostogoliră cu întrebări feroce. Il somase cineva să-și povestească isprăvile electorale. Ieronim răspunse cu un hohot, pe care-l voia indiferent și vesel, dar nu era decît confuz și penibil. Aruncă lui Sima o privire desnădăjduită, dar acesta, din prudență și din curiozitate, nu-i sări în ajutor. Toată indelicatețea agresorilor se prăbuși în fața hohotului nechezat cu disperare, a lui Ieronim. S'a aflat totuși, a plecat să se aleagă în Maramureș. Ieronim nici nu isbutise să candideze și fugise din reședință cu o domnișoară de care se îndrăgostise pe loc. Sima află astfel tot ceeace-i făgăduise Clovis să-i povestească. Pîndi prilejul să-i strecoare o jumătate din suma pe care i-o împrumutase Adam. Nu așteptă mult. Ceva ciudat se petrecea în sufragerie, că oaspeții se îmbulzeau, unii cu paharele în mînă într'acolo. Sima și Ieronim auziră comanda lui Adam, dată ca de un căpitan de vas în timp de furtună.

— Ambrozie, prepară bicarbonatul, o doză de porc mistreț!

Pe un fotoliu, lîngă masă, zăcea generalul Drăgoi, cu capul pe spate, cu miinile atîrnînd umflate, și gemînd, printre spumele cari i se clăbuceau pe gură. Pe fața roșie se împrăștiau vine mici, violete. Cind Ambrozie sosi cu bicarbonatul, generalul refuză din cap. — Sare amară, gîfîi el, multă. Se

vedea că Ambrozie cunoştea tratamentul şi că era pregătit; în mai puţin de un minut se întoarse cu o soluţie preparată într'un pahar uriaş. Cu mîinile ei de sibilă, Lucreţia desfăcu gulerul şi cravata generalului, îl ţinu apoi de frunte şi-l ajută să înghită doctoria.

— Priviţi-l, zise Adam, e par'că Socrate bînd cucută.

Doi invitaţi mai zdraveni îl sprijiniră pe general şi-l duseră să zacă şi să gîfîie singur pe un divan.

Eşind cu ceilalţi oaspeţi din sufragerie, Clovis se întîlni cu Dr. Valeriu Bratu, care-i aţinea calea. — Te descompui pe picioare, i se adresă amabil Clovis.

— Mai bine vino mîine dimineaţă să scriem, că diseară iese buletinul.

— Fii serios, îi şopti Clovis cu spaimă. In calitatea lui de funcţionar la o mare bancă, el nu voia să se afle că lucrează la buletinul scris în două limbi al lui Adam Gună: Apărarea Economică — La Défense Economique. Tocmai atunci, gazda ridică un pahar plin:

— In sănătatea lui Riza Khan, marele financiar şi pentru prosperitatea es-a-emului: cine are bani să subscrie! garantez o primă fantastică.

— Aşa va fi în prima lună, rînji în surdină Clovis. Comentariul acesta îi confirma lui Sima, svonurile rău-voitoare despre suspecta prietenie dintre Riza Khan şi editorii Apărării Economice şi despre prezenţa în această casă a lui Pufi Asaki, junele boer ajuns unul dintre conducătorii proletariatului. Dar mintea i se oprea în loc sub acţiunea subtilă a vaporilor de alcool.

Treptat, adunarea se desfăcuse în mici grupuri ameninţate de congestie, exagerat tolănite în fotoliile adînci ca un sărut. Cei mai tineri se întinsese pe blănurile de leopard, pe cari odihneau, în repausul lor, din teci de mătasă, picioarele femeilor. Sima îşi lăsă într'o reverie grea, privirile, să fluture printre ele.

Strident, telefonul ciurui tăcerea de miez de noapte. Adam ridică receptorul. — Allo! Ha! tu eşti Popă-Iapă? Cristelniţa mă-ti de ticălos! (mă iertaţi, doamnelor)! Ce zi-ici? da' barba ta la ce serveşte? dă-o'ncoa, să te învăţ io... Cînd faci nunta cu maica Veniamina? Ia-o, ascultă-mă pe mine, e fată bună... Am avut-o şi eu, i-am plătit şi tratamentul. Ia seama la profilaxie. Ţap bătrîn.

Convorbirea, în care am atenuat expresiile, continua pe acelaş ton într'un ritm din ce în ce mai energic în invective şi accente. De la capătul celălalt al firului, o voce spartă da replici viguroase şi triviale, care-i aţăţau verva lui Adam, îl însufleţeau pînă la bucurie, îi inspirau riposte ingenioase, inedite, ce culminau în simple înjurături şi huidueli prelungite, ca talazurile ce sparg şi se aştern pe stîncă. Adversarii

căutau, care de care, să închidă telefonul înaintea celuilalt, dar numai pe cîte o expresie mai fericită sau pe cîte un urlet emis mai cu dibăcie. Partenerul invizibil pe care Adam îl botezase Popa Iapă, fusese isgonit din cler, pentru fără de legi şi năravuri necuvenite. Duelul telefonic cu Gună era pentru el un excitant, un derivativ la monotoniile singurătăţii. Inclinat calm peste pîlnia sonoră, pîndea o clipă de oboseală, cînd Gună, răguşit, se oprea să răsufle, ca să-i trăgănească un răspuns buimăcitor pregătit din vreme şi să închidă discuţia, pe o victorie. Huo – huo — huideo — ho — vocifera scos din minţi Gună cînd deodată năvăli în odaie Iada în peignoir roşu cu părul răvăşit:

— De ce sbieri aşa Adame, fire-ai al dracului de şantagist. Scoli mahalaua. Ai înebunit?

Gună se opri surprins, tresări — vru să mai spună ceva, dar Popa-Iapă îi închisese telefonul, asupra unei închinări mai reuşite, aşa că nu mai avu alt de făcut decît să aşeze receptorul la loc şi să se adreseze plin de demnitate soţiei sale.

— De la tenue, madame,... nu sunteţi singură! dar cei mai apropiaţi auziră în acelaş timp şi o energică invocare a dumnezeirei intercalată în replică şi scrişnită printre dinţi.

Risetul, printre cei de faţă, degenerase în spasm, cineva se simţi rău.

— Domnilor, domnilor, il y a une vierge parmi nous!
— Impsibil! Absurd!
— E de necrezut!
— Parole d'honneur.
— Afară! Ruşine!

Ca şi cum văzuseră şi auziseră destul, leoparzii se ridiseră deodată cu toţii să plece.

Andrei Sima se găsi pe trotuar, nu-şi amintea în ce chip, la braţ cu Riza Khan, care-i spunea cu politeţa lui de prelat: ţi-am rezervat 50 de acţiuni B.A.M., la nominal, prima e sigură, cînd vrei să realizezi diferenţa dă-mi un telefon la bancă. Apoi Ieronim veni să-i scuture americăneşte mîna şi-i spuse că pleacă deadreptul la gară; veni apoi Clovis, insinuant: la revedere, Wertherule şi vezi, cruţă-te. I se părea lui Sima că e domnul din cimitir, şeful familiei, văduvul sau moştenitorul, oprit lîngă groapa proaspătă să primească perindarea asistenţei care prenzintă condoleanţe.

Kiki Asaki se apropie de el.

— Avem o bucată de drum împreună... Andrei înţelese că Asaki ar avea ceva de spus. Făcură câţiva paşi în tăcere. Eşti înscris în „mişcare"? Sima-i răspunse că din principiu nu face parte din nici un fel de asociaţii, mişcări şi partide. E partizanul ideilor revoluţionare, fără să fie nicăeri înrolat. Vorba lui Gună: romînul nu e născut poet ci mouchard. De aceia preferă să se ţie de o parte.

— Eşti care va să zică, un simpatizant. Din nou, tăcere. — Unde o fi vrînd să ajungă, se întrebă Sima. Se simţi deodată apucat de braţ, de o mînă care nu era a lui Asachi. Cineva intrase între ei. Bună seara, băeţi! Era un june pipernicit, cu privirile încălecate şi cu vocea subţire de copil întîrziat. Recunoscu pe unul din cei mai recenţi oaspeţi ai lui Adam. Sosise chiar în acest an din provincie, isgonit de mizerie, împins de curiozitate şi de voinţă. Nimeni nu era mai ospitalier cu tinerii plini de ambiţie, cu necunoscuţii cari debarcau în gara de Nord, fără scrisori de recomandaţie, decît Adam. Nici Sima, nici Asaki nu-şi aminteau cum îl chiamă pe noul venit. Il ştiau sfios, dincolo de margini, de aceia îi uimi îndrăsneala şi familiaritatea pe care şi-o îngăduise acum. — „Ce mai puneţi la cale conspiratorilor, le zise, tărîndu-i de coate, cu mersul său înainte, ca un mînz pus la ham pentru întîia oară. Ia spune-mi tu, Kiki, pe cînd, „le grand soir"? Asaki îl măsură cu privirea lui rece; pe care celălalt o înfruntă cu ochii lui pieziși şi sticloşi, cu întreaga lui figură schimonosită şi aprinsă, cu un rîs scîlciat care duhnea a alcool. Tînărul conducător al proletariatului, se opri, lîngă un felinar care-i punea în evidenţă profilul lui de medalie, portul lui de gentilom în salopetă. — Ascultă tipule, îi zise ridicînd degetul părinteşte, astă seară poţi să-ţi permiţi chiar să mă tutueşti, că eşti beat... Dar mîine se schimbă vorba, că altfel, te sictiresc! ţinîndu-şi şapca de mătase, se întoarse către Sima, îi întinse mîna. „Eu o iau pe aici", şi se depărtă. Andrei stătu locului aşteptînd şi plecarea intrusului. — Te conduc pînă acasă, am atîtea să-ţi spun. Şi i se agăţă de braţ, într'un elan sentimental. Andrei grăbi pasul. „Nu fugi de mine, se tîngui nepoftitul, sunt aşa de singur. Doream de mult să-ţi vorbesc. Mă numesc Ion Străinul, dar nu sunt jidan. *Eu nu sunt fiul tatălui meu*. Mama mea care a fost chelneriţă la hanul lui Şevcenko, la intrarea în Dorohoi, a fost nevoită să trăiască cu stăpînul, un ucrainian din Basarabia, — creştin. Altfel o dădea afară şi tatăl meu legitim era grav bolnav de hernie. Eu sunt fiul lui Şevcenko şi de la cinci ani m'a pus rîndaş la bucătărie. Era ca un fel de favoare. Cînd spărgeam vreun pahar mă bătea cu cureaua dela pantaloni, şi din cînd în cînd îi trăgea şi mamei cîte o palmă, dar nu prea tare. Cîtă vreme a fost frumoasă, mama a tot tras nădejde că Şevcenko mă va trimite la Chişinău să mă fac popă. A avut chiar o mică discuţie cu el, în care a trebuit să-i spună că tatăl meu legitim chemase la timp un rabin care m'a botezat evreeşte. Auzind acestea Şevcenko s'a înfuriat şi a spus că e un sacrilegiu să botezi creştineşte un circumcis, dar mite să-l mai trimiţi la siminarul ortodox să iasă popă. Mai tîrziu Sevcenko a angajat o altă servitoare mai tînără, şi pe mama a trecut-o

la grajduri, iar pe mine m'a dat afară cu toate că nu-mi plătea, în moneda de atunci, mai mult de patru lei pe lună. Am rămas să-i ajut celuilalt tată, un biet ovrei şontorog care toată ziua căra apă potabilă pe la casele oamenilor, iar seara ne ospătam cu ceai şi cu pîine, fiindcă tata avea un samovar dogit, moştenire dela bunicul şi cu ce ne mai aducea mama depe la mesele argaţilor, ne săturam. La fiecare răspîntie, Sima încercase să se desbere de acest tovarăş care-şi desvăluia secretele de familie numai pentru că cinicul Clovis îl numise chiar în acea seară jidănaş intelectual, tocmai într'un moment în care sensibilitatea alcoolizată a lui Ion Străinul îndura cu greu insultele.

—Cînd am împlinit doisprezece ani, m'am băgat cioban la oi. Mi-am luat rămas bun dela samovarul părintesc şi am făcut cunoştinţă cu caşul cu mămăligă, cu stelele cerului, cu dulăii şi cu apucăturile baciului care ziua stătea lîngă măgăriţă, iar nopţile lîngă mine. Ultimile cuvinte fuseseră spuse în şoaptă. — Tu Andrei nu cunoşti viaţa, pe unii îi întăreşte, pe alţii îi dezarmează. De aceia nu pot răbda un ponos mai mult şi ţi-am destăinuit secretul naşterei mele. Străinul continuă pe acelaş ton tînguitor o poveste fără sfîrşit în care numele lui Şevcenko revenea ca un leit motiv obositor, pînă ajunseseră în faţa gangului casei în care locuia Sima, El îi întinse hotărît mîna: — noapte bună domnule Străinu, du-te la culcare. Dar Străinul i-o prinse cu amîndouă mîinile lui mici şi aspre: nu pleca, imploră el, mai stai cu mine.

— Nu se poate, trebue să mă culc, mîine dimineaţă am treabă.

— Ia-mă la tine. Am să dorm toată noaptea într'un fotoliu. N'am să te supăr.

— Ba mă superi. Nu pot suferi nici o prezenţă la mine în casă. Nu sunt ospitalier.

Cu o mişcare neaşteptată, străinul i se aruncă de gît, i se agăţă cu ambele mîini de gulerul hainei. Faţa lui se schimonosi mai mult.

— Nu mă lăsa. N'am unde dormi astă seară.

— Minţi. De altfel nu mă interesează. Poftim du-te la un hotel.

— Am să mă culc aci, pe jos, sub poartă.

— Incet dar cu putere Sima îi desfăcu pumnii plăpînzi depe reverurile hainei sale.

— Cum vrei!

— Celălalt căzu în genunchi, plîngînd cu sughiţuri, apoi se întinse pe pămîntul gol, dealungul intrărei;

— Treci peste mine, dacă poţi.

— Andrei îl privi cu desgust. Nu era nici el destul de lucid, ca să-l poată ajuta. Il sări cu un salt exagerat, ferindu-se, crispat, nu cumva să-l atingă, nu cumva să-l calce,

ca pe un excrement svîrcolit, care ar fi prins viață. De ar putea înfrunta panopticul amenințător al nopții, singurătatea din atelierul său pustiu. Să doarmă pînă a doua zi cînd va merge să-și ia victima, din infernul chirurgical al doctoriței Cornelia. Un son neîntrerupt, ca într'un expres nocturn, între două stații lungi, una din besne, — din zori cealaltă. Somnul i-a stat totdeauna în ajutor, l-a găzduit în abisurile lui line. Avea Sima și ușurința egoistă de a uita faptele care-l tulbură, fiindcă dacă-i adevărat că somnul se apără, prin vise, de trezire, sufletul se ferește de suferință prin uitare. Dar nu izbutea să adoarmă imediat. Se afla ca într'un luminiș la marginea codrului cu vedenii, și fără să fie treaz își dădea seama că totuși nu doarme. Un lanț de întîmplări din timpul zilei îl ținea legat de realitate. Auzea încă glasuri de bărbați și de femei în roata unei corole vertiginoase, — își aminti de darul căzut din cer al lui Riza Khan, omul care vrea să fie bine cu toată lumea, de aventura comică și deplorabilă a lui Ieronim în alegeri, de bolnava lui misterioasă, pe urmă, ca de un burete, de figura buhăită a lui Bratu, printre cîțiva efebi agresivi ca să nu pară timizi, și de însuși amfitrionul, Adam, care la răstimpuri, pe furiș, își ducea mîna pe sub haină la inima lui strangulată de angină, inima, o frunză de sînge pe un lac verde, verde, și deodată lanțul se rupe și fiorul se pierde; Sima lunecă într'un somn fără fund.

(fragment dintr'un roman)
Ion Vinea

DIN CHARLES BAUDELAIRE

INDEMN LA CĂLĂTORIE

Copilă, sora mea,
Visează dragostea
Să mă urmezi în pribegie!
Iubirea s'o știm.
Să iubim, să murim
In țara asemenea ție
Razele șiroaie
Din ceruri cu ploaie,
Mi-incîntă-adormitor gîndirea
Cu farmece-ascunse
De lacrimi pătrunse
Cu care mi-ai mințit privirea.

Acolo, frumoase și'n ordine, toate
Sunt lux, liniște și voluptate.

Mobile 'nvechite
De ani lustruite
Ne-ar împodobi hotarul
Florile prea rare
Mireasma lor tare
Unind-o cu chihlimbarul
Tavane bogate
Oglinzi înșirate
Splendorile orientale
Totul ar șopti
Tainic inimii
Graiul dulce-al țării sale.

Acolo frumoase şi'n ordine- toate
Sunt lux, linişte şi voluptate.

Pe canalul mort
Dorm bărcile'n port
Visînd pe mări cărarea spumii;
Să nu-ţi vrea nimic
Dorul cel mai mic
Au venit din din fundul lumii.
—Sorii ce apun
Pe cîmpie pun
Pe canaluri, pe grădină,
Raze aurii;
Lumea adormi
In fierbintea lor lumină.

Acolo, frumoase şi'n ordine, toate
Sunt lux, linişte şi voluptate.

MASCA

— STATUE ALEGORICA IN GUSTUL RENAŞTERII —

Lui Ernest Cristophe, sculptor.

Priveşte lung comoara de graţii florentine;
In unduirea unui trup plin şi musculos
Puterea, Eleganţa răsar, surori divine.
Femeea, o statue cu har miraculos,
Dumnezeească'n vlaga, gingaşă şi subţire,
Făcută să domnească în patul somptuos,
Să farmece prelaţii şi prinţi de'naltă fire.

— Te uită la surîsul fin şi voluptuos:
Increderea de sine extaz i-a'ntipărit;
Privirea asta falşă şi galeş sfidătoare;
Obrazul ăsta fraged, de valuri învelit,
Din care orice linii proclamă'nvingătoare:
„Mă strigă Voluptatea şi -Amoru-mi dă cununi!"
Pe fiinţa hărăzită cu-atît de mari mîndreţe,
Ce vrăji răscolitoare cu ochii tăi aduni!

Dar s'ocolim pe-aproape această frumuseţe.
Afurisită artă! uimire, vis fatal!
Desăvîrşită formă ce chiamă fericirea
In sus se isprăveşte c'un monstru bicefal!

Ba nu! E doar o mască, decor ce ne înşeală,
Obrazul de lumină e o schimonoseală,
Şi iată cît de groaznic crispate în neştire
Şi capul ei avea şi fruntea -adevărată,
Ce sub o falşă faţă rămîne răsturnată.
—Sărmană frumuseţe! măreaţă gîrlă grea
De plîngeri se sfîrşeşte în sufletu-mi amar;
Minciuna ta mă'mbată şi inima îmi bea
Din apele durerii ce'n ochii tăi apar!
—Dar dece plînge, oare? Perfecţiune rară
Ce-ar frînge sub picioare tot neamul omenesc,
Ce boală tainic roade din trupul tineresc?
—Nebunule, ea plînge trecutul ce o cară
Şi traiul ei de astăzi! Dar ce o înfioară
Mai mult, din albii umerii pîn'la genunchii goi,
E, vai! e că şi mîine o să trăiască iară,
Şi mîine şi poimîine şi'ntruna! —ca şi noi!

FARURILE

Rubens, rîu de uitare, grădină'n lenevire
Şi pernă de sîn proaspăt pe care n'oi iubi,
Dar unde viaţa curge mereu în isvorire,
Ca vîntul în văzduhuri şi apa'n ape vii;

Da Vinci, umbră peste oglinzile profunde,
In care îngeri tineri zîmbesc în noapte blînd,
Acoperiţi de taine, în ţara sumbră, unde
Stau pinii şi gheţarii o zare închizînd;

Rembrandt, spital de jeale, cu murmure şiroaie.
—Crucificatu'n piată doar el l-a împodobit—
Şi unde plînsul rugii se'nalţă din gunoaie,
De-o rază, brusc, de soare iernatic sfredelit;

Michel-Angel, cîmpie cu umbră herculană
Și de Christos alături —'nălțîndu-și chipul drept,
Puternică nălucă, în seara diafană,
Rupînd cu mîini întinse lung giulgiul depe piept;

Obrăznicii de faun, grosolănii de luptă,
Tu, care frumusețea lichelelor lăsași,
Inaltă conștiință, orgoliu, față suptă,
Puget, un melancolic stăpîn peste ocnași;

Watteau, ești carnavalul, în care îndrăgostiții,
Ca fluturi se perindă pe aripi de luciri,
Decoruri luminoase — ușor înebuniții
Iși svîrle nebunia prin baluri și sclipiri;

Goya, coșmaruri pline de groaznice răscoale,
De fetuși fierți în zeamă în mijloc de sabat,
De babe la oglindă și de copile goale,
Ce-și trag ciorapi pe pulpe pîndiți de Necurat;

Și Delacroix, lac roșu și plin de răii îngeri,
Pe care -atîrnă umbră de codru cu brazi verzi
Și unde, sub cer negru, fanfarele de plîngeri
Ca'n muzica lui Weber, în geamăt lung, le pierzi;

Afurisiri, blesteme, suspin, extaz fierbinte,
Și strigăte și plîngeri și Te Deum deplin,
Ecoul lor răsună din mii de labirinte;
In inimi muritoare sunt opiul divin!

Chemarea e strigată de mii de sentinele.
E ordinul ce trece mărit de mii de ori,
E farul ce scintee pe mii de citadele,
In rătăciri de codru, e glas de vînători!

Căci e desigur, Doamne, deplina mărturie
A demnității noastre, ce'n suflete ne-o legi,
Aceste plînsuri care din veac în veac învie
Și vin ca să se stingă pe țărmul tău de veci!

Ion Pillat

EUGEN LOVINESCU

Cu toate acestea, la patruzeci de ani, după experiențe care azi ni se par în generalitatea lor ridicole și cu desăvîrșire perimate, d. Lovinescu și-a găsit un stil. Retorica de pînă aici era o simplă pipăire a suliței, o vocalizare exuberantă spre a-și controla coardele vocale și volumul plămînului. După această prea lungă fază de pregătire, fraza d-lui Lovinescu devine întîi onestă, învesmîntată într'un cenușiu fără ostentație, gîndirea se împacă cu expresia, neizbutind totuș s'o subjuge. Respirația este normală și epitetul abstract, iar stilul, mai zgomotos decît ideea, este acum un fîșîit rotativ de pîslă pe un asfalt neted și ud. Dar dacă am voi să dăm azi din nou exemplele care ne încîntau altădată, desamăgirea ar fi mare. După stilul gîfîit de altădată primim cu recunoștință fraze ca acestea:

„Cercetînd un mare număr de cranii din cimitirele Elveției, Italiei și Franței, un învățat elvețian a conchis că aceste cranii se aseamănă sau se deosebesc mai mult pe temeiul claselor sociale decît pe temeiul etnic. Craniul unui lucrător italian e mai aproape, sub raportul conformației lui, de craniul unui lucrător francez, decît de țeasta unui intelectual italian: rasa desparte pe oameni mai puțin decît profesiunea".

Progresul este învederat, dar este numai al d-lui Lovinescu, care începea în fine să scrie ca lumea, așa cum s'a scris la noi de un secol. Pentru critic aceasta era totuși un simptom că un nou echilibru a fost intuit. Și într'adevăr, sub imperiul acțiunii polemice, d. Lovinescu a venit într'o bună zi pe un armăsar în spume. Fraza sa porni într'un galop fulgerător, păstrîndu-și sub frîul călărețului numerica pasului, ridicîndu-se adesea în două picioare, nechezînd, sforăind, dar agitîndu-se mereu sub o coamă superbă. Fraza este de o nervozitate spasmodică, de o recalcitranță de smeu cu coada scurtă, dar frînghia ideei este solidă și sborul nu alunecă niciodată în vid. Cu pintenii înfipți în stilul său, scriitorul îl întoarce pe loc în orice direcție a ideei, urcînd pînă la abstracție și înotînd în citat cu o ușurință remarcabilă în timp ce respirația ritmică, agitată, incomensurabil de lungă,

își păstrează proporția desăvîrșită. Lichidul comprimat în corpul principal al perioadei se răspîndește cu repeziciune în toate ramificațiile comunicante, în așa fel încît ideea ar putea fi resorbită și recolectată fără să se prelingă nimic în vreo crăpătură poroasă și inutilă. De pildă:

„...Venită oarecum pe cale deliberativă, hotărîrea (de a nu „ajunge") se adaptează, în realitate, la date temperamentale, după tendința ascunsă ce ne face să ne teoretizăm propriul temperament și se încadrează, așa dar, într'o viziune pesimistă și indiferentă, într'un gust sălciu de neant și de cenușe, gust indelebil și ecvație personală, pe care nimic n'o poate stimula; gust determinat poate la început de un deficit de viață și de senzația unei morți timpurii, dar rămas și mai tîrziu ca însăși formula personalității, în care toate valorile vieții, valori morale și sociale, măriri și „locuri", bani și onoruri, se estompează și se degradează în nuanțe evanescente, viziune relativistă, în care totul s'ar nărui și s'ar preface în neant, de n'ar rămîne axa unui interes pentru a da încă o apetență vieții într'o inapetență universală, axa spectacolului estetic, singura ei legitimare — formulă nietzscheană, după care viața merită să o trăim prin frumosul ce ne oferă și să o activăm prin frumosul, pe care ne încumetăm să-l realizăm".

Cu această tehnică sunt scrise unele polemici, părți din *Istoria literaturii romîne contemporane* și din *Memorii*. Acum se pune întrebarea: constitue această însușire un talent literar? Răspunsul este: nu. Stilul este o îndemînare, exterioară actului de creațiune și de gîndire, în mare măsură învățată și în aceiaș măsură profitabilă pentru alții; este Retorica. D. Lovinescu are acest merit de a fi folosit de pe urma lecturii clasicilor francezi și de a fi dovedit că, chiar fără putere de creațiune, un autor poate strecura mai ușor în conștiința criticului ideile sale. Ceeace gramatica este pentru limba colectivă, stilul este pentru expresia gîndurilor obișnuite. Totuș, stilul se poate acorda cîteodată în așa chip cu materia, încît să dea naștere unei satisfacțiuni cu adevărat artistice. Atunci e drept să recunoaștem că stilul, în formele lui cele mai înalte, nu se poate numai învăța și că trebuește și o predispozițiune. Deci d. Lovinescu n'a ajuns numai, prin studiu, acolo unde putea ajunge oricine, ci are și talentul stilistic. Dar talentul stilistic este de ordin artistic, nu de ordin literar, adică el nu crează forme pline, viziuni, ci numai ritmuri. El e ca spiritul decorativ în pictură, se desfășură în pură libertate, fără să reprezinte nimic. Talentul literar e o artă a expresiei, stilul e o artă a agreabilului; creațiunea se percepe cu toate simțurile, stilul se ascultă. Stilistul crează niște mașinării ritmice și așteaptă un prilej să le pună în mișcare. Prilejul clasic este polemica. Voltaire, stilist

stălucit, de tradiție clasică, și-a folosit mașinăriile cu o maliție diabolică. El le-a întins ca pe niște pînze de păianjen în calea adversarilor și a așteptat provocarea. Mașinăriile mergeau apoi dela sine. Cititorul este așa de uimit de brusca desfășurare stilistică, agreabilă în sine, încît nu mai cercetează cuprinsul noțional al polemicei, care poate fi fără obiect, chiar fără spirit de observație. D. Lovinescu și-a experimentat stilul tot în polemică, scurmînd și împrăștiind tot ce poate acoperi cu țărînă pe adversar, coborîndu-se la calambur și la parodie, cu o vervă și o rapacitate adesea inimitabile, ca în diatriba împotriva d-lui Caracostea:

„Nu știm cum am netezi, lărgi, albi, această foae de hîrtie destul de netedă, destul de largă, destul de albă, pentru a face loc d-lui Caracostea: căci odată cu d-sa se deschid perspectivele și orizonturile: orice bagatelă devine o „importantă problemă bogată în urmări", eroii lui Galaction se integrează în antropogeografia sud-est europeană, trecerea popei Tonea peste Dunăre se explică prin studiul lui Iagic asupra Dunării din *Archiv für slavische Philologie*. Visul băetanului Stoica din *Moara lui Călifar* prin studiile lui Farinelli și „ale docentului vienez dr. St. Hock"; totul ia proporții considerabile, devine „excepțional", „mai complicat decît s'ar părea"; totul e privit „genetic" și prin „straturi de experiență", totul e „primordial" sau numai „îndeosebi de interesant"; cu d. Caracostea intră pateticul, bombasticul, doctoralul, vidul solemn, sud-est european și vest-european, Teodosie din Tîrnava și vestitul patriarh Evtimie, Murko și profesorul berlinez R. M. Meyer, ura împotriva diletantismului și necesitatea „constituirii nouei discipline literare în armonie, pe deoparte, cu starea actuală a științelor morale, pe de alta cu cerințele speciale ale literaturii ca știință" — cu d. Caracostea intră un articol sau douzeci și cinci, în serie, toată știința vieneză și berlineză, filologia romanică și „o lungă pregătire est-europeană slavă în primul rînd apoi bizantină", fără a mai pomeni și de bizantinismul aplicat; iată dece, nu știm cum am netezi, lărgi și albi aceasă foae de hîrtie destul de netedă, destul de largă, destul de albă, ca să devină destul de demnă și destul de încăpătoare pentru a primi pe d. Caracostea, deschizător de vaste perspective și semănător de mari probleme rămase totdeauna fără soluție..."

Așadar o falșă ceremonie de politețe la început, apoi o șarjă de citate infamante, conbinate, cu o ironie strivitoare, o ploae de săgeți înveninate dintr'o singură descărcătură și încheerea cadrului cu leit-motivul dela început, o mobilizare a trupelor într'un singur punct slab, apărat pînă la sfărîmare, mijloace care, aici sau în atacul împotriva d-lui M. Dragomirescu, fac pozițiile adversarilor intenabile și aruncă asupra lor un oprobriu cu atît mai definitiv cu cît

polemica se situează la nivelul artei. In aceste condiții d. Lovinescu a dărîmat orice autoritate ostilă și fiindcă arta are întotdeauna dreptate, victimele sale riscă să aibă durata trofeelor.

Omul care n'a scris nimic este o mică perlă de condensare stilistică:

„Printre altarele ridicate pe bătrîna Acropole — scrie polemistul — tuturor zeilor Olimpului grecesc, tuturor zeilor Asiei barbare și ai Egiptului, într'un veac de amestec al tuturor religiilor orientale, s'a găsit și un mic altar în cinstea „zeilor necunoscuți". Divina și subtila inteligență grecească se recunoaște într'o simplă inscripție votivă. Zeos, Ares. Afrodita, Hermes, Poseidon? Bun. Dar dacă mai sunt și alții? Astarte, Cibela, Istar, zei și zeițe ai Siriei, ai Feniciei, ai Chaldeei, ai Persiei? Bun. Dar dacă mai sunt și alții? Isis, Osiris, Ilos, Thot, Amon-Ra, și toți ceilalți zei ai Egiptului cu capete de pisică, de crocodil și de buhă? Bun, dar dacă mai sunt și alții? Zeul nou al unei secte barbare din Iudeea, cu capul de măgar? Bun. Să ridicăm un altar și lui Christos. Dar dacă mai sunt și alți zei? etc. Și atunci subtilul spirit grecesc a înălțat în plină Acropole, alături de Partenon, altarul „zeilor necunoscuți". Inchin și eu aceste pagini geniului ce stă ascuns de patruzeci de ani în sufletul d-lui Procopovici din Cernăuți".

Humorul demn al omului ultragiat, abila alăturare de sonuri rare și facilitatea erudiției, un contur îngroșat ici, colo (capete de pisică, de crocodil, de buhă) și mai ales retorica aproape melancolică a enumărării dau acestei compuneri pure, așa de desăvîrșite în felul ei că smulgerea unui fir infim ar atrage după sine deșirarea întregii țesături, îi dau un aer de ucigătoare ironie. Mulți vor ignora opera sau ființa istorică a d-lui Alexe Procopovici, dar multă vreme cadavrul împietrit al „Omului care n'a scris nimic" va sta expus în vitrina generațiilor viitoare ca un semn al vindictei apolonice. Se pot dar extrage pentru antologie destule pagini grațioase în care adevăratul merit este aducerea retoricei la măsura în care devine artă, fără nicio considerație de conținut. Cînd însă d. Lovinescu vrea să aibă stil în compuneri mai pretențioase, care cer însușiri complexe, penetrațiune, psihologie, emoție, atunci mecanismul se dovedește insuficient. In *Proces literar* bunăoară, d. Lovinescu ne prezintă un caz distractiv, o fată îndrăzneață care voește numaidecît opinia criticului. Una din notele îndrăznelii este pretenția de a se folosi des de telefonul gazdei. Cu acel spirit de simetrie retorică, ce putea merge în polemică, d. Lovinescu se prinde de acest tic. Intr'o convorbire de cîteva minute fata zice: „Imi dați voe, maestre? numai cîteva minute. E ceva urgent". Odată. Apoi: „Am altă idee. Imi dați voe să telefonez un moment?" De două ori. In sfîrșit:

„Imi dați voe să mai telefonez ceva, un moment numai?" De trei ori. Iar într'o altă întrevedere din aceiași zi fata „mai întreține cîteva convorbiri telefonice cu cîteva persoane; ascultă cîteva arii la radio, etc". In loc să se mărginească la un singur moment, cel mult două, tipice, d. Lovinescu simetrizeaza căzînd în cea mai plată bufonerie. Exemplul e luat din ultimul volum de *Memorii*, adică dintr'o etapă de involuție invederată. Fenomenul se explică în genere și prin lipsa de spirit, căci nu trebue socotită ca atare verva frazeologică. Intîlnești foarte adesea calambururi detestabile, documente de nedelicatețä:

„O cît regret că am avut Scăderea
Din cînd în cînd în cîte un vers
Să-mi spun Durerea.

(o strofă ce rezumă întreaga această producție politică)"

„Spuneți tuturora în cale
C'ați crescut pe munți și vale
Fără dor și fără sfaturi.

(mai ales fără sfaturi)"

„Mințeam ades; și nu-mi era rușine
Căci lumea mă'nvățase a minți!

(Poate că are dreptate „prietenul" și va fi învățat dela lume să mintă dar nu să facă și versuri)".

In legătură cu un critic căruia ține să-i recunoască munca, d. Lovinescu lămurește numaidecît: „și nu o muncă de bivol la jug", deși era de prisos, fiindcă munca intelectuală nu deșteaptă în nici un chip imaginea bivolului. Intenția malițioasă a criticului era să o deștepte totuși. Spiritul este însă grosolan.

D. Lovinescu voește să fie cu mult mai mult decît un stilist și un polemist, el țintește să fie un artist a cărei operă „să poată rezista timpului chiar dacă piloții afirmațiilor s'ar surpa". Egoismul acesta artistic e puțin mîngîietor pentru autorii studiați care se pot aștepta la tot felul de operațiuni în scopul de a se ridica interesul operei critice. In acest scop d. Lovinescu pune în joc o unealtă mai complicată, creatoare, și anume portretul. După exemplul lui Sainte-Beuve, criticul voește să ne dea portrete literare, în care intră atît observațiuni morale cît și trăsături fizice.

A spune că portretele d-lui Lovinescu sunt lipsite de de merit, înseamnă a exagera. Ele sunt distractive, unele pline de vervă, de contur stilistic. D. Lovinescu are fără îndoială darul de a spune anecdote și e foarte probabil că *Memoriile* sale vor rămîne un izvor de delectare pentru cei ce vor urma. Ele nu sunt însă „portrete", nici operă de crea-

țiune. Talentul acesta îi lipsește criticului. La obiecția unora, de altfel foarte dreaptă, că portretele sunt bune, dar psihologia rea, d. Lovinescu s'a apărat cu logica. Acest lucru — zice d-sa — n'ar fi cu putință. Un portret e o creație psihologică, firește sub unghiul vizuinei personale și ca atare bunul portretist este și un bun psiholog. Sofism. Un portret, cu oricît coeficient de relativitate, poate să semene. Cînd nu seamănă, el poate, cel puțin rămîne ca o nouă figură posibilă. Portretele d-lui Lovinescu nici nu seamănă, nici nu sunt posibile, fiindcă de fapt nici nu sunt portrete ci combinațiuni, cu caracter decorativ, de impulsiuni polemice și fragmente anecdotice, agreabile cînd „mașina" în care au fost formate e simetrică. Cine va putea să creadă vreodată că Vlaicu, inginer cu studii superioare la Budapesta și München, ar fi fost așa de lipsit de „speculație intelectuală" încît să se mire la Paris în acest chip prostesc:

„— Mare e mă (Luvrul)... să-i... mama măsei... Trebue să fi costat mulți creițari..."

„— Mare e, măi, și Opera... să-i... mama măsei. Și ea trebue să fi costat mulți creițari!"

Acel „trebue să fi costat mulți creițari" este fără îndoială adaosul criticului ca să exemplifice gradul de simplificație intelectuală al lui Vlaicu. Portretul nu-i nici asemănător (alte mărturii îl contrazic), nici psihologic, fiindcă exclamațiile cu caracter național le scoatem toți în clipe de jovialitate, păstrîndu-ne impresiile mai complexe pentru noi. Și iarăși nimeni nu mai crede că un om care a trecut prin școli nu știe să deosebească proza de poezie și că de aceea întreba: „cum scrii? ca Chendi ori ca Goga?". Dacă acest caz ar exista într'adevăr, atunci ar trebui o finețe analitică excesivă pentruca totul să se explice și să pară posibil. „Portretul" d-lui Lovinescu rămîne un sistem de anecdote amuzante dar și cu o notă de trivialitate voită („Cu mîna, no, firește cu mîna, nu fi a dracului, mă, că-ți dau peste labă..."). Lipsa de psihologie coincide cu o lipsă de iubire pentru oameni, cu un egoism literar care turtește și diformează. Vlaicu a fost un vizionar, un om de structură sublimă, care a luptat, a înfruntat moartea și s'a prăbușit. Latura lui eroică nu trebue despărțită de factorul pitoresc, ca dă înțeles întregii personalități. In chipul acesta „portretul" degenerează într'o caricatură naivă. P. Locusteanu, om de oarecare sensibilitate de vreme ce s'a sinucis, refuză lui Iosif un ajutor bănesc cu această incredibilă, imposibilă bufonerie:

„— Situația nu e, dealtfel, pierdută... Criza generală se poate remedia prin perspectivele unui nou statut european... Am vești bune dela Petersburg. Delcassé a trecut de partea noastră, așa că e aproape sigur că vom obține Silistra... Și atunci situația economică a țării se va destinde".

Crezînd că face psihologia altora, d. Lovinescu și-o face în chip cert numai pe a dumisale. In privința lui Vlaicu este invederată bunăoară suficiența criticului, convingerea că se află pe treapta cea mai înaltă de complicație intelectuală. Pornind dela concepția greșită că neîndemînarea în expresie e neapărat dovadă de lipsă de abstracțiune și de finețe, d. Lovinescu inspectează dela început orice gest al aviatorului.

„— Uite, Vlaicule, aici e Luvrul, îi spuneam eu, privindu-l pe sub gene".

De ce-l privea d. Lovinescu pe Vlaicu „pe sub gene"? Ca să-i studieze prostia de care era principial încredințat. E aici și credulitate, dar și răutate, prin urmare lipsă de adîncime sufletească. E de prisos a spune că mărginindu-se la două note anecdotice, d. Lovinescu generalizează apoi renunțînd la metoda portretistică și umflînd numai bucata cu alte anecdote ce n'au de-aface cu chestiunea. Ni se spune de pildă că d. Tudor Arghezi ar fi răspuns și el cuiva care-l întreba cu ce scrie: cu „mănușiță" asta. „La fel i-am răspuns și eu lui Vlaicu — continuă d. Lovinescu: „Uite cu mîna asta". In felul acesta d. Lovinescu ne atrage atenția ca și mai sus cînd privea pe sub gene că nu numai că e un om cu speculație intelectuală, dar a spus cel dintîi vorba memorabilă care se atribue d-lui Arghezi. Portretul lui Pîrvan e tipic pentru iluzia biografică. Este un autoportret al d-lui Lovinescu. Cu maniere onctuoase, Pîrvan este în fond zugrăvit, adică mai mult definit, într'un chip care dovedește o profundă repulsie. Tot ce poate degrada un om, evitînd tot ce poate înălța un om, este adus cu înverșunare. Pîrvan are chip de maimuță, Pîrvan duce geanta d-lui Iorga (explicația carierii!) Pîrvan e ambițios peste marginile îngăduite (dulce — „pînă la dezumanizare) în timp ce d. Lovinescu e un stoic „desfăcut de prejudecăți academice", Pîrvan se aseamănă și nu se aseamănă cu G. Aslan, un maniac care a murit într'un chip mizer; cariera lui Pîrvan se datorează unui fenomen de „pitiatism", adică de persuasiune. Pînă și ajungerea la catedră e diminuată prin răutatea că „Gr. Tocilescu se oferi să se jertfească, murind, unei cariere ce trebuia scutită de greutățile începutului". Ori cîte enfemisme ar strecura d. Lovinescu, impresia e limpede: Pîrvan e un ambițios crunt, care a amețit lumea și a avut un noroc miraculos izbutind să ajungă acolo unde a ajuns mai mult din lipsa „greutăților începutului". Dela notarea acoperită a repulsiei sale, d. Lovinescu trece fățiș la autobiografie. Cînd Pîrvan a ajuns la Universitate și la Academie, în loc să-l felicite fie și nesincer ca un coleg ce era, d. Lovinescu s'a apucat să-l „urmărească" în acest chip:

„— Ai ajuns, așadar, — i-am spus eu — la Universitate, la Muzeu, la Academie, — și ce mai poți dori? Ministru,

cred că nu, pentrucă nu faci politică și e destul să mă uit la gura asta amară pentru a înțelege cît disprețuești astfel de situații. Cum ai ajuns însă la 26 de ani, acolo unde cei mai mulți nu isbutesc să ajungă decît la 50 ani sau chiar la 60 de ani, este de plîns, căci în ce stă fericirea omenească? In posesiune? Nu, ci în luptă pentru posesiune, în așteptarea înfrigurată, în încordarea, în emoțiile neprevăzutului, în înfrîngeri parțiale și în biruințe reparatoare, într'un cuvînt în mișcare, devenire, luptă, pe care le ignorezi, întru cît ai ajuns dintr'odată. Nu cunoști ce e îndoiala de sine, precum nu cunoști ce e speranța. A ajunge înseamnă însă virtual a sfîrși... Ai sfîrșit! Ai murit deci de tînăr, la douăzeci și șase de ani... Rugați-vă pentru dînsul, trecători... pentru tînărul Vasile Pîrvan, din Iveștii Tecuciului, care, după ce n'a cunoscut alte bucurii decît frecventarea gentei lui Iorga, a *Tezaurului* lui Papiu Ilarian și a negustorilor romani, a sucombat în brațele Universității, ale Muzeului și ale Academiei...,

Invidie incoercibilă, lipsă de perspicacitate psihologică, nedelicatețǎ, o mulțime de porniri josnice ale sufletului foesc ca niște viermi răi în această tiradă Pîrvan i-ar fi zîmbit „fals" d-lui Lovinescu și i-ar fi spus: Ești incorigibil", iar d. Lovinescu a fost satisfăcut că nu l-a lăsat să triumfe, că adică și-a putut da pe față lipsa de cordialitate. Insă ne întrebăm: cui poți să-i spui, cu prilejul unei isbînzi: *ești de plîns?*

Atenuarea isbînzii altuia este forma tipică a invidiei. Iar propoziția că a căpăta o catedră universitară înseamnă „a ajunge" zugrăvește numai calitatea aspirațiilor autorului. Pentru Pîrvan, Universitatea era un mijloc banal de înfăptuire a unor ținte așa de ridicate încît sentimentul de „sfîrșire" nu l-a putut cuprinde niciodată. De aceea a și zîmbit „falș" așa cum va zîmbi oricine va citi această pagină stranie a d-lui Lovinescu. Toate încercările de palinodie onctuoasă ale portretului nu mai pot șterge penibila impresia biografică dela început.

Intorcîndu-ne acum la tehnica critică a d-lui Lovinescu, suntem nevoiți adesea să observăm că voința de talent a dăunat criticului. Nu e mai puțin adevărat că d. Lovinescu are incontestabilul merit, lucrînd pe o întindere publicistică mare, de a fi folosit toate metodele genului. Așa de pildă a aplicat cu statornicie vechea metodă a *izvoarelor*, fie sub forma contribuției de istorie literară, măcar prin depistarea unei reminiscențe, fie sub forma estetică a determinării gradului de contaminațiune și diferențiere. A folosit apoi metoda psihologică, mai ales în critica prozei și a teatrului, încercînd să capteze, prin citate, consimțămîntul cititorului la sentimentul autenticității, al posibilității sau imposibilității. N'a ignorat nici metoda filologică în care cuvîntul socotit ca me-

ditator între gîndire și expresie a cercetat pentru proprietatea și noutatea lui. S'a ridicat apoi la metoda reconstrucției ideale a cosmosului poetic, metodă în care criticul bizuindu-se pe expresie stabilește pe cale ideologică felul cum se resfrînge universul în conștiința scriitorului, concepțiile și experiența lui sensibilă, considerate ca fenomene naturale capabile de a fi așezate într'o serie istorică. Se amestecă aci metoda istorică cu cea filologică. A interpretat apoi scolastic, ca în critica occidentală, textul introducînd pas cu pas, în chip delicat, toate punctele de vedere. A ajuns cu îndemânarea pînă la acea elipsă a judecății critice care în cîteva rînduri rezumă un examen complex sau la tehnica de a încadra istoricește un autor în puține cuvinte. Și în sfîrșit a folosit cel dintîi conștient metoda reconstrucției muzicale din care vom da un exemplu:

„Există, în adevăr, o atmosferă bacoviană: o atmosferă de copleșitoare dezolare, de toamnă cu ploi putrede, cu arbori cangrenați, limitat într'un peisagiu de mahala de oraș provincial, între cimitir și abator, cu căsuțele scufundate în noroae eterne, cu grădina publică răvășită, cu melancolia caterincilor și bucuria panoramelor, în care *„Princese oftează mecanic în racle de sticlă";* și în această atmosferă de plumb, o stare sufletească identică: o abrutizare de alcool, o deplină dezorganizare sufletească prin obsesia morții și a neantului, un vag sentimentalism banal, în tonul caterincilor, și macabru, în tonul păpușilor de ceară ce se topesc, o descompunere a ființei organice în mișcări silnice și halucinate, într'un cuvînt, o nimicire a vieții nu numai în formele spirituale, ci și animale. Expresie a unei nevroze, o astfel de poezie impresionează în ansamblu fără să rețină prin amănunt".

Criticul a vrut așa dar aci să definească atmosfera bacoviană adică un inefabil. Definirea însă distruge emoția subterană, în vreme ce o recreare pură ar fi însemnat o poezie parazitară textului comentat. D-l Lovinescu a făcut un inventar complet al pieselor bacoviene, satisfăcînd rațiunea obiectiv, dar a dispus aceste piese în așa fel încît totalitatea lor să formeze un nou joc de umbre interioare. Cupole de cristal inventariate sunt așezate în așa chip că ciocnite în serie dau o melodie. Tot ce este enumărat în pasagiul de mai sus se află, concret în poezia lui Bacovia.

Dar expresiile: ploi putrede, arbori cangrenați, noroae eterne, melancolia caterincilor care sunt prin raport la obiectul studiat simple simboluri, condensări de fișe, rămîn, luate în sine, noui concrete, alcătuind o rețea de sugestii muzicale, un poem critic subjacent.

Cu această metodă, critica, fără să piardă terenul uscat al relației abstracte, capătă un mijloc de penetrație în esența poeziei prin mijloacele însele ale poeziei și deschide genului

drumuri nebănuite, cu primejdia totuşi a rătăcirii în desişurile fanteziei lirice sau a stagnării sterile într'o ariditate fără graţie. Încît a vorbi despre această metodă este nu atît a lărgi mijloacele criticii, cît a arăta limitele la care talentul poate împinge un gen vast.

Toate aceste metode, afară de aceea a reconstrucţiei muzicale, sunt comune şi d. Lovinescu are doar meritul de a le fi folosit pe o întindere mai mare. Cea din urmă, întrebuinţată întîmplător de mulţi, devine la d. Lovinescu o metodă consecventă. Din nefericire însă, exemplul de mai sus e o dovadă, procedeul acesta critic a devenit aşa de frecvent încît d-lui Lovinescu, fără o virtute analitică deosebită, nu-i mai rămîne decît laurul didactic. Totuşi sunt pagini personale care rămîn inalterabile, deşi nucleul lor e mai mult liric. Pagina autobiografică despre inutilitatea sforţării din care am citat un fragment (*Memorii*, pp. 106 9) e dintre acestea. Acolo turburarea care tună în planul stilului, provocată de cascada unei furii nebănuit de înalte este o desprindere demnă de vanităţile vieţii şi amărăciunea unei existenţe rău preţuite. Lirismul acestor pagini nu creşte pe ficţiune, ci pe nuditatea unui examen de sine în umbra gotică a confesionalului. Un joc vebal oricît de inocent, o vopsea retorică oricît de ştearsă ar fi trivializat solemnitatea de fenomen natural a testamentului. De aceea nici nu găsim imagini propriu zise, ci crăci şi ramuri smulse de şuvoiul sincerităţii deslănţuite, ca un indiciu de forfoteală şi sbatere a conştiinţei la punctul de prăbuşire în gol. Scurta descripţie a pieţei S. Marcu şi o serie de cuvinte ca *sălciu, neant, cenuşă, evanescent*, sunt imaginile cele mai eterice cu putinţă ale unei stări de luptă între subconştientul muzical şi conştientul abstract şi istoric. Însă muzicalitatea aci nu crează judecăţi critice. Mai aproape de critică sunt aceste rînduri despre Calistrat Hogaş:

„Bătrînul acesta, pe care toţi l'am văzut ducîndu-şi trupul masiv, adumbrit sub o pălărie uriaşă, pe sub teii Copoului, n'a fost contemporanul nostru, ci un homerid din Ciclade; n'a fost un poet liric al naturii romîneşti, ca d. Sadoveanu de pildă, ci un aed din faptul lumii, cînd soarele era o divinitate reală şi răsărirea lui o transfigurare universală, cînd toate fenomenele naturii se prezintau în expresia concretă a unor forţe cereşti, cînd umanul era amestecat indisolubil cu divinul, cînd totul era mit, pe vremea luptei Titanilor cu Olimpienii, a fioroşilor Ciclopi cu un singur ochi, a Lestrigonilor, a Scilei şi a Caribdei, a vînturilor scăpate din peştera lui Eol, a Hiperboreilor, a Centaurilor şi a Lapiţilor, a lînei de aur, a tuturor minunilor Odisseii şi a tuturor faptelor eroice ale Iliadei" (p. 110). Istoria literaturii înregistrează existenţa, în zilele noastre a unui Calistrat

Hogaş, fiu de potropop din judeţul Tecuci, în care recunoaşte pe autorul *Părintelui Ghermănuţă, Spre Nichit, Singur, La Tazlău*, dar ea se înşeală. Adevăratul Hogaş a fost după cum am spus, un rapsod homerid, vieţuitor acum vreo trei mii de ani, probabil orb; cinci insule din Ciclade şi două oraşe din Asia mică îşi dispută cinstea de a-i fi dat lumina vieţii" (p. 122).

Aceste fraze cu galop ideologic, dar răscolind în alergarea lor un nour de sugestii poetice, n'au înlăuntrul lor nici un element care să fie străin unei stricte caracterizări. Ficţiunea suprapusă care altădată estetiza nucleul abstract, este aci absentă. Cu toate acestea, printr'o abilă sinteză, organismul abstract dă o rezultantă fictivă şi fără să înceteze de a fi critică, studiul devine o adevărată literatură.

Să cercetăm critica d-lui Lovinescu sub unghiul conţinutului. Aci ne interesează mai cu seamă două puncte de vedere: gustul şi penetraţiunea analitică. Însă opera oferă şi alte particularităţi. De pildă este evident că mai tare decît plăcerea de a emite judecăţi critice este la d. Lovinescu dorinţa de a-şi cultiva propria reputaţie. D. Lovinescu nu face critică de partid ci critica în stare de a-i aduce cît mai mulţi prieteni. De unde o sforţare disperată la ambiguitate, procedee tipografice, concesiuni şi benignităţi, care fireşte sug din măduva impresiei adevărate. Un cronicar de pildă cruţă pe cît e cu putinţă pe d. Lovinescu dar din nefericire nu-i oferă un material vrednic de mari elogii. Temîndu-se de a nu cădea în exagerare, d. Lovinescu se încurcă în subtilităţi. D. P. C. — zice — „nu studiază principiul electricităţii în lămpile de pe stradă, ci în motorul uzinei, şi mai ales, nu-şi afirmă superioritatea făcînd statistica becurilor sparte sau numai deşurubate(!?!)". Cînd însă cronicarul e aspru cu d. Lovinescu, atunci d. Lovinescu caută să-l diminueze. Şi fiindcă un rest de pudoare sau de frică de opinia publică îl împiedică să tăgăduiască însuşirile, recurge la un sofism. Afirmă, gratuit desigur, că cronicarul „n'are nicio convingere în seriozitatea criticei". O mulţime de critici sunt repudiaţi pentru lipsa, presupusă, de „convingere în valabilitatea misiunii critice", caşi cînd o femee care nu crede că e frumoasă, încetează prin aceasta de a fi frumoasă. Cu această armă facilă d. Lovinescu îşi creiază valorile pe care le doreşte, dar încetează în aceiaş măsură de a face operă serioasă de critică. Ce părere are d. Lovinescu despre d. Moşandrei? Aceiaşi ca oricare din noi, că adică poetul caută încă şi n'a ajuns la marginile artei. Atunci e mai bine, spre a nu-l mîhni, de a-l cita numai în treacăt ca o viitoare posibilitate. Însă d. Moşandrei frecventează pe d. Lovinescu şi atunci criticul începe subtilităţile în jurul unei fotografii: poezie de „orătănii" (sperînd că prin această voită trivializare cititorul va

ghici intenția latentă, poezie „mai mult ornamentală" „sentimentală", obscură într'o manieră „întru nimic potrivită". Negațiunea este absolută dar portretul și spațiul ocupat iluzionează și potolește pe poet și desigur sugestionează și pe cititor deoarece acesta își zice că cu oricîte cusururi un poet despre care se vorbește, există. D. Cicerone Theodorescu e supus aceluiaș tratament subtil, edulcorat cu o fotografie, din care reiese că poetul (care fiind publicist trebue cultivat) nu poate primi deocamdată „adeziunea totală" fiind „dificil cu el însuși și cu noi". E foarte ușor pentru critic să dea mai tîrziu înapoi dacă poetul nu se mai dovedește util, declarînd că el nu-l prețuește de loc și că prin adeziune parțială a înțeles buna opinie discutabilă a cîtorva tineri prieteni ai poetului. Subtilitățile de soiul acesta sunt numeroase în volumele d-lui Lovinescu și dacă ele pot fi scuzabile în scrisul unui jurnalist, constrîns de forțe exterioare, ele sunt detestabile și în definitiv distrugătoare de substanțe într'o operă de durată. Insă trebue să recunoaștem că nu totdeauna d. Lovinescu se simte silit la subtilități și că foarte multe opinii sunt date intr'o libertate de judecată învederată. Și totuș și atunci un spirit atent descopere o tendință către șiretenie. Văzînd critica în deosebi ca o descoperire și afirmație de valori, d. Lovinescu a avut totdeauna teroarea de a nu rămîne în urmă și de a nu se compromite, fără să aibă însă o intuiție repede și o dialectică strînsă. Aproape niciodată d. Lovinescu nu și-a dat avizul înainte ca indicațiuni suficiente din opinia publică să-l constringă. Cei care îl citeau cu încredere n'au aflat niciodată, cîțiva ani, că există un Tudor Arghezi. Abia cînd acest nume a devenit notoriu, d. Lovinescu s'a hotărît să se pronunțe, căzînd acum intr'un modernism excesiv cu ignorarea tradiționaliștilor, ca să fie apoi prea tîrziu silit să recunoască valori și acolo. Această incertitudine îl împinge pe d. Lovinescu la o tehnică de expresie sibilină, care debilitează mult urzeala critică. Să citim de pildă articolul despre Gib Mihăescu. El e plin de subtilitate, o subtilitate ce ar eși mai bine în evidență dacă s'ar enumăra chinuitoarele incertitudini dela articolele mai vechi la cele mai noi și chiar dela fragmentul publicat izolat la textul din volum. D. Lovinescu a osîndit altădată, și nu de mult, nuvelistica lui Gib Mihăescu ajungînd la încheierea negativă că „nepilduita massă de trivialitate se pune deacurmezișul scriitorului în drumul spre literatură". Obiecția nu e fără dreptate. Dar acum, intimidat de mișcările de opinii ce se fac în presa noastră literară, fără motive estetice de altfel, dă înapoi. Acum vorbește de „destoinicia de a crea obsesii" „remarcată din primele încercări ale scriitorului", întoarce fără abilitate pe dos toate judecățile și observă că oricît de contestabilă ar fi morbiditatea

„temperamentul scriitorului a știut totuși s'o impună atenției". Aci nu e numai contradicție ci și absență de judecată critică. In fond d. Lovinescu era mai aproape de adevăr la început. Frica de a nu se aliena de opinia colectivă l-a împins să fugă de orice precizare. In definitiv noi cerem dela un critic să ne spună părerea lui și s'o îndreptățească. Ce vrea să spună asta: „s'a impus atenției?" Atenția celor mai mulți e îndreptată bunăoară luminoasă înspre Vasile Militaru și totuși acesta este lipsit de orice merit. Cînd e vorba de romane, pierzîndu-se în caracterizări vagi care sunt departe de adevăr, d. Lovinescu adaogă că in *Rusoaica* „unii critici au văzut o capod'operă", fără să lămurească dacă împărtășește sau nu această judecată. Metoda aceasta de sustragere e aproape constantă în critica d-lui Lovinescu și despre un cronicar (ca să evite judecata netedă) spune enigmatic „publicul l-a urmat", aruncînd, fără a putea de altfel dovedi, toată răspunderea asupra altora. De fapt așa ar trebui să procedeze istoricul, care înregistrează numai mișcarea opiniilor. Insă d. Lovinescu vrea să fie critic, decît fiind un critic cu receptivitate tardivă și știidu-se astfel, este prudent și abil. Poate adesea lămuri foarte bine condițiile externe ale unei arte, fără ca însuș s'o guste, simulînd cu gestul intelectual sensibilitatea absentă. Și totuș ar dori să fie singurul de care orice manifestare literară să se lege indisolubil, nevrînd să primească și fiindu-i frică să gonească. Ar vrea să scrie despre fiecare scriitor că e mare și că e și mic, că place și nu place, că are și n'are valoare, pentruca astfel să fie mereu oracol, mereu autoritate. Astfel un personagiu dintr'o nuvelă de Cehov voia să facă o reclamă pentru ceaiul din care să rezulte că are ceaiu din recolta nouă și că totuși ceaiul pe care-l vinde e în depozit de trei ani. In chipul acesta d. Lovinescu a descoperit metoda istorică a sincronismului și diferențierii. Dacă, gândirist, te miri că d. Crainic e arătat nediferențiat și prin urmare fără preț, d. Lovinescu dovedește că l-a socotit cu cinste în patrimoniul literaturii naționale; dacă, sburătorist, te indignezi că d. Crainic e socotit printre poeți, ți se răspunde că i s'a remarcat lipsa de originalitate și deci de valoare; dacă mărturisești că-ți place Cerna ți se spune că intr'adevăr Cerna are „talent"; dacă repudiezi pe Cerna ți se confirm că Cerna n'are talent, nefiind diferențiat; dacă admiri pe d. Arghezi, vei afla că poezia sa domină acești 25 de ani din urmă; dacă nu-l guști vei fi consolat că nici „critica matură" nu-l prețuește; dacă remarci că a fost înscris în istorie un poet fără valoare, ți se va observa că s'au studiat scriitorii în vederea curentelor și nu în virtutea meritului lor; dacă vei observa că lipsește un poet caracteristic ți se va răspunde cu argumentul estetic. Așa dar ori cum întors sincronismul ese o jucă-

rie ce cade mereu în picioare. Fără să vrei te gîndești la Polonius din *Hamlet:*

H. Vezi norul de colo care are forma unei cămile?
P. Pe legea mea, e tocmai ca o cămilă.
H. Mi se pare că seamănă cu o nevăstuică.
P. Așa-i. E îndoit ca o nevăstuică.
H. Ba e balenă.
P. Curat balenă.

Acum în urmă, renunțînd la principiul sincronismului, d. Lovinescu se ascunde după paravanul unor capitole arbitrare. Nu îndrăznește de a combate favoarea de care d. Mircea Eliade se bucură în cercul unor tineri, dar caută să-l scufunde punîndu-l la capitolul „epica autobiografică", însinuînd adică lipsa invenției și interesul strict documentar al acestei literaturi. E dela sine înțeles că toate aceste pagini de disimulație, ori cît de interesante ar fi, și sunt uneori, își pierd valoarea de durată, fiindcă extirpîndu-se în ele analiza și judecata verde, rămîn simple documente a'e unei dezorientări. Adesea din aceeași teroare de a nu se izola, d. Lovinescu supralicitează cu imprudență. Literatura d-lui Peltz a fost primită cu simpatie și încurajare de unii, în speranța că materialul plin de interes, in parte chiar absolut într'un început de creație, va fi punctul de plecare al unor opere valoroase. E. Lovinescu a îmbrățișat atunci brusc pe d. Peltz cu o exaltare tot atît de exagerată ca și rezerva sa de odinioară, declarîndu-l „mare poet liric" spre a fi desmințit din nefericire și să sperăm numai provizoriu de însuși d. Peltz prin cîteva volume de o regretabilă platitudine, pe care d. Lovinescu se obstinează să le justifice. Sunt și cazuri în care d. Lovinescu aruncă numaidecît peste bord un autor dacă i se pare că a devenit compromițător.

Suntem încredințați că d-lui Lovinescu îi lipsește gustul, precum îi lipsește complexitatea sufletească. Cîtăva vreme d. Lovinescu a fost ajutat de un număr de scriitori plini de sensibilitate ca dd. Aderca și Camil Petrescu, opiniilor orale ale cărora le dădea apoi un corp nu fără, trebue să recunoaștem, inteligență, îndemînare, și talent de adaptare. Activitatea aceasta a d-lui Lovinescu își are meritului ei istoric, fiindcă e indiferent în fond să știm pe ce cale un eretic ajunge la o convingere cu care poate modifica în bine opinia altora. Cînd însă d. Lovinescu a rămas singur, toată lipsa ca de sensibilitate a ieșit violent la suprafață. Erorile răsunătoare făcute de d-sa în vremea din urmă sunt ucigătoare și e de ajuns de a aminti pe noul Creangă, pe „noul Calistrat Hogaș" și pe „fata de geniu" Iată numai un exemplu. D. M. Crevedia este un autor cu însușiri, încă neclasificat, căruia i se datoresc niște poezii care au entziasmat pe d. Crainic și au intimidat deci pe d.

Lovinescu. In aceste poezii se afă cîte o rară viziune de realism în genul picturii lui Ribera, dar totul e înăbușit de un exces de parodie. Expresia este voit trivială. Este se înțelege o experiență din care autorul va trage foloase și d. Lovinescu ar fi putut extrage citate mai încurajatoare. Exagerînd peste marginile bunul simț această experiență, d. Lovinescu citează ca „admirabilă xilografie" aceste versuri:

Pe cer, se vărsase o tivgă cu lapte,
Stelele'nfloriră — boabe coapte,
Luna plină, creștea, creștea — ca o mămăligă,

Firește, dacă suntem la țară luna e de „mămăligă" și totul trebue figurat cu produse agricole.

Cît despre analizele literare trebue iarăși să acordăm d-lui Lovinescu meritul de a-și fi dat părerea despre toți scriitorii contimporani, făcînd singurul, critică integrală a momentului, și firește și meritul de a spune în foarte multe cazuri lucruri îndreptățite, ba chiar a face la fiecare scriiior cîte o observație întemeiată. Mai mult. In cele mai multe împrejurări, într'o formă cam fugară, cu știutele întortochieri, cu prea mulți „admirabil", „remarcabil", d. Lovinescu remarcă tot ce un ochiu iute în mișcări poate remarca la suprafață. Și cum d. Lovinescu are expresia îndemînatecă, aceste critici orientează, cu toate cusururile lor, mai bine decît nimicul. Dar dacă ne punem din punct de vedere al interesului lor de mîine, ținînd seamă de continua concurență critică în care ce e just e înghițit mereu de ce e adînc, nu e greu să prevestim că așa cum au murit vechile volume ale criticului ucise chiar de el, se vor stinge și volumele actuale cu excepția acelor pagini de vervă polemică sau anedotică de care am vorbit. Căci criticele acestea sunt superficiale și nu deschid nici una din acele perspective intelectuale pe care marile spirite știu să le desfășure înaintea ochilor. D. Lovinescu vede numai vizibilul. Ce e d. Sadoveanu pentru d. Lovinescu, lăsînd la o parte divagațiile literare? Un liric care „iubește natura". Atît și nimic mai mult. Niciun concept superior, nici o intuiție care să incendieze brusc fundurile operei. Didactic, în fond, mărginit în cîteva prejudecăți, d. Lovinescu nu dă literaturii de azi nici o scîntee. De-ar veni un Swift ar spune despre d. Arghezi că e un autor de „satiră macabră, cu sens obscur". Un Edgar Poe n'ar avea a treia dimensiune epică, un Victor Hugo ar declama și ar filosofa. D. Lovinescu, om cu studii clasice, a stimulat cu energie repulsia scriitorului romîn, în foarte multe cazuri fără cultură sistematică, nutrit cu reviste literare, pentru tot ce e sublim, afară din reguli, îmbibat de intelectualitate. D. Lovinescu a ridiculizat semănătorismul

care era totuș singura direcțiune din care în starea noastră putea să iasă ceva valabil și a ieșit, tăind istoria în chip abuziv pre a lăsa deoparte marii autori, semănătoriști și a parodia ieftin pleava mișcării. Istoricește într'o cultură critică, d. Lovinescu și-a avut meritul său. A întreținut în cultul literaturii anume cercuri le-a învățat să scrie, să-și facă un scop în viață din judecata asupra altora. El este fără îndoială o figură a literaturii contimporane, strîns legată de mișcarea literară a vremii mai puțin decît s'ar crede prin opera scrisă, din ce în ce mai lipsită de interes în fața nouei direcții a criticei creatoare, analitice, dar mai mult prin acțiunea personală. A face ierarhii azi e fără rost. Ceeace pare a se desena limpede încă de pe acum este că d. Lovinescu, în ciuda credinții d-sale despre sine și a cîtorva admiratori, prin datele sale originale sau prin falșă orientare, este un critic cu mult mai puțin însemnat decît s'ar părea unora înșelați de proporțiile dintre om și cîmpul de proecție. D. Lovinescu este scriitorul întru eternitate minor, cu sau fără unitate de măsură, un Nisard poligraf.

Cît despre romancier el este, vai, inexistent.

G. Călinescu

MAȘINA DE LOCUIT

Secolul nostru a dat naștere, în domeniul urbanismului și architecturii, unui curent care a revoluționat tradiția și a fixat criteriile unei armonii noui.

Unul dintre cei mai expresivi purtători de cuvînt ai acestei mișcări, deși poziția sa rămîne singulară chiar printre architecții moderni, este Le Corbusier. Apariția lui în architectură și creațiile cuprinse în grandioasele sale planuri urbanistice au stîrnit vii și pasionate polemici. Cu atît mai mult, cu cît ideile sale nevatoare, legate de problemele concrete ale vieții — atît individuale cît și colective — lovesc nu numai în principii și ierarchii de valori artistice ce păreau imuabile, dar și în dogme de sociologie. Că acceptăm sau nu ideile sale, ele merită în tot cazul să fie cunoscute și discutate. Autorul însuși desfășoară o largă activitate pentru a le apăra. Le Corbusier — architect și urbanist, desenator și scriitor — apare prin aceasta în primul rînd ca un luptător.[1])

Talentul se poate numai afirma și nu apăra. Polemicile ideologice, atunci cînd sînt duse de artiști, se rezumă doar la discuții de ordin technic, căci fondul unei opere, oglindind în chip nemijlocit resorturi sufletești, nu poate fi discutat. Astfel, le Corbusier își alege pentru atacurile și polemicile deslănțuite platforma de „technician" care luptă pentru realizarea unor viziuni și idei urbanistice. Ca atare, el critică tot ceeace este legat de manifestările și organizarea vieții zilnice, avîntîndu-se pînă în domeniul problemelor de sociologie. Dar pe acest teren, simplul punct de vedere al technicianului este insuficient pentru a vedea fondul adevărat al lucrurilor. Problema socială e mult prea complicată pentru a-și aștepta deslegarea pe calea simplelor realizări urbanistice. De aceea, geniul sclipitor, elanul lui Le Corbusier și perseverența lui au putut da roade numai spirituale. Ideile sale au înflăcărat, cei drept, imaginația a mii de tineri;

1). — Le Corbusier a scris multe broșuri și cărți combative despre problemele arhitecturii și menirea ei, dintre care cele mai importante sunt: *L'art décoratif d'aujourdhui*, *Maisons Palais*, Precision, Almanach *d'architecture moderne*, *Croisade*, *Vers une architecture*, *Architecture vivante*, *La ville radieuse*, *l'Urbanisme*.

dar nici „la ville radieuse", nici celelalte ale lui gigantice proecte urbanistice nu au fost încă realizate.

Revoltat și jignit de rezistența pe care planurile sale o întîmpină în Europa — această lume veche de care se simte totuși atît de legat, — pe de altă parte entuziasmat pentru tot ce e nou și în ritmul vieții moderne, era natural ca Le Corbusier să fi fost atras de noul continent, acele State Unite, care de multă vreme se numesc „țara tuturor posibilităților".

Călătoria peste Ocean, motivele care l'au determinat să o întreprindă, impresiile culese în cele două luni trăite acolo, propunerile imediate pe care el — europeanul incarnat — le face Americanilor, toatea acestea formează conținutul ultimului său volum, apărut în 1937 cu titlul: „Quand les cathédrales étaient blanches" și sub-titlul: „Voyage au pays des timides". — (Subtitlul subliniază propria lui lipsă de timiditate; căci trebue să ai curajul lui Le Corbusier, pentru a tăgădui american lor tocmai ceeace constituie nu numai meritul, ci și obiectul lor de mîndrie). — Conținutul volumului este o paralelă între lumea veche și cea nouă, din punct de vedere al orientării spirituale în domeniul urbanismului și al architecturii, prin care de fapt autorul confirmă încă odată cele spuse și combătute in timpul întregii sale activități.

„Quand les cathédrales étaient blanches" — adică pe vremea cînd catedralele erau încă noui — exprimă admirația lui Le Corbusier pentru epoca marilor creații architectonice și constituie și o aluzie la catedralele timpurilor noastre, catedrale necreate încă dar pe care el tocmai le plănuește.

Cîndva templele grecești erau noui și multicolore, cînd „catedralele erau albe", cînd marmora palatelor Renașterii era încă netocită, cînd Versailles strălucea îmbrăcat în aur, societatea întreagă considera aceste creații drept ale ei proprii și se bucura de perfecția lor. Căci autocrațiile trecutului, utilizînd mitologia în antichitate, catolicismul în Evul Mediu și ideia autorității monarchice în timpul absolutismului, au parvenit să impună tuturor claselor sociale un simbol unic.

Le Corbusier își propune să realizeze catedralele de astăzi.

— „Les temps modernes sont venus" — scrie el; acest aparent pleonasm vrea să însemne că epoca noastră e și *calitativ* o eră nouă, Plecînd dela afirmarea că baza catedralelor de azi trebue să fie mașinismul, raționalizarea și sistemul standard, el vrea să le înalțe în forma sgîrie-norilor. Catedralele timpului nostru — spune Le Corbusier — sunt monumente închinate nu unui Dumnezeu ci oamenilor. Ele trebue să satisfacă toate trebuințele zilnice ale acestora, să funcționeze ca niște „machines d'habitation", cum le numește el. Deaceea ele trebue prevăzute cu toate perfecțiunile tech-

nicei moderne: lifturi extra rapide parcurgînd 35 etaje în timpul necesar celor din Franța ca să ajungă abea la al șeaselea; aerisire condiționată, menținînd o temperatură medie plăcută atît vara cît și iarna și făcînd inutile ferestrele, înlocuite cu pereți de sticlă; servicii interne automatizate regulînd încălzitul; arderea gunoaelor, etc. Sgîrie-norii europeni vor fi construiți cu mai multă înțelegere și maturitate decît cei transoceanici, Giganții betonați ai Americei sunt doar creația unui popor care nu a eșit încă din instabilitatea adolescenței, de aici lipsa lor de „echilibru" și „timiditatea" constatată de Corbusier.

„Sgîrie-norii voștri sunt prea mici" — au fost primele cuvinte pe care le-a adresat el jurnaliștilor americani, cari îl înconjuraseră în momentul sosirii la New-York. Această afirmare nu a fost un simplu paradox. El vroia să spună astfel că nu s'a mers îndeajuns de departe cu înlăturarea trecutului, că ideile învechite n'au fost abandonate destul, și că europenii, cu maturitatea lor spirituală, atunci cînd vor parveni, în orînduirea socială a viitorului, să-și clădească sgîrie-norii lor, aceștia vor avea un conținut cu totul inedit, încît abia atunci va începe adevărata răsturnare in domeniul architecturii.

Totuși Le Corbusier, comparînd Europa cu America, găsește pe aceasta din urmă în multe privințe „modernă" și o dă lumii vechi drept pildă pentru forțele ei creatoare și generatoare de progres. Care este explicația acestei atitudini oarecum contradictorii?

Le Corbusier crede că principalul dușman al oricărei inovații în Europa este „academismul" de care el s'a lovit și se lovește mereu. Prin asta el înțelege biurocratismul și conformismul artistic, încorporate în stat și școală și susținute de oamenii cu mentalitate anchilozată, incapabili să se țină la acelaș pas cu mersul vremii. Fiindcă academismul nu numai că prezintă simbolurile trecutului ca niște date istorice, ci ni le și recomandă ca singura cheie pentru realizările architecturii moderne, Le Corbusier vede în asta cauza sărăciei de forme a timpului nostru și originea tabloului dezolant al realizărilor architectonice actuale. Legile armoniei care au determinat forma architecturii clasice de acum 2000 ani și-au pierdut vechiul privilegiu de valabilitate unică.

In comparație cu intransigența critică cu care Le Corbusier tratează architectura europeană de astăzi, din punctul de vedere al formei atitudinea lui față de America este mult mai tolerantă. Deși o numește „une catastrophe féerique" îi găsește totuși farmec, pentru curajul și spiritul de întrecere implicate intrînsa. Problemele de stil, atunci cînd este vorba de America, îl preocupă mai puțin; ba chiar le ignorează, și nu fără intenție. Căci dacă ar privi lucrurile mai de aproape

şi ar aplica architecturii americane criteriile utilizate în consideraţiile lui asupra Europei, întreaga lui construcţie teoretică şi-ar pierde din tărie.

In adevăr Le Corbusier, obsedat de ideia maşinismului, îl consideră pe acesta drept creator de forme. Betonul armat, fierul şi sticla nu sunt numai material de construcţie, ci şi expresia spiritului epocei noastre în architectură. După cum technica dă forma unei maşini şi transformarea ei este legată de progresele ştiinţei, tot aşa, în architectură, cele mai noi invenţii de construcţie vor determina forma „maşinei de locuit".

In lături deci cu legile armoniei clasice şi cu întreaga tradiţie. Să construim aşa cum ne dictează technica modernă. In aceste concluzii culminează concepţia lui Le Corbusier.

Dacă în America creaţia architecturală a fost dictată de technică şi maşinism, noul continent putîndu-se mai uşor libera de influenţa unei tradiţii care nu e a lui, dece Le Corbusier nu este mulţumit cu rezultatele obţinute în acest domeniu acolo, şi-i nevoit să le numească „une catastrophe féérique"? Iar dacă architecţii noului continent s'au inspirat de la formele maşinii, pentru ce n'au fost ei în stare să se elibereze total de vechile tipare architectonice?

Istoria artelor, în special istoria architecturii, arată că varietatea expresiilor de formă în diferitele epoci, adică ceeace numim noi astăzi stilul, reflectează nu atît situaţia materialelor, cît anumite concepţii spirituale ale epocii respective. Problema care s'a pus totdeauna constructorilor este stăpînirea materialului, spiritualizarea aceştui material şi nici decum supunerea la material, ridicat la rangul de sursă de inspiraţie. De pildă templele greceşti nu-şi datoresc forma faptului că la baza lor stă o construcţie materială simplă, o construcţie pur statică, redusă la o greutate (architravul) rezimată pe un sprijin (coloana); sau: înălţimea şi dantelarea catedralelor gotice nu-şi găsesc principala explicaţie în progresele meşteşugului de a prelucra piatra. Şi într'un caz şi în celălalt forma reflectează în primul rînd spiritul şi ideologia epocei, iar noua technică este doar mijloc şi nu cauză. Fără îndoială o nouă concepţie are de luptat şi cu greutăţi technice, cu problemele născute din natura materialului. Materialul însă nu poate fi niciodată determinant, ci, prin structura lui, poate doar să uşureze întrucîtva eliberarea formei din constrîngerea materială. (Betonul armat, de pildă, este material ideal din acest punct de vedere. Cu el se poate face aproape orice; se pot înălţa chiar astăzi cele mai gigantice turnuri, cele mai vaste cupole şi bolţi, ba chiar clădiri a căror întreagă construcţie să se sprijine pe un singur pilon, ca o ciupercă) Materialul nu poate totuşi fi mai mult decît partitura şi notele cu care se crează armonia architecturală,

Maşinismul deci nu poate creia forme noi în architectura modernă, De ani de zile architecţii tineri cer cu vehemenţă o „nouă materialitate" (eine neue Sachlichkeit), un limbaj al materialului", Rezultatele obţinute? Destul de puţin lucru. Fabricile, construcţiile technice, sistemele de apărare armată, etc. au putut, ce-i drept, să-şi modeleze forma conform acelei frumuseţi speciale a maşinii. Decît arhitectura industrială nu-i toată architectura. Simbolul acela unic, căutat de architecţi pentru a prezida ansamblul creaţiilor lor, o formă legală strîns de manifestările tipice ale vieţii noastre actuale, — aşa ceva nu există încă. Maşinismul nu a putut să-l dea. Şi în lipsa lui, academismul, deşi inadaptat ritmului vieţii moderne, arhaic şi fără vitalitate, luptă totuşi încă pentru a-şi păstra întâietatea.

Maşinismul a fost incapabil să dea acest simbol unic. Şi asta pentru mai multe pricini. Maşina satisface prin funcţionarea ei: motorul pune în mişcare pistoane şi roţi, becul electric luminează. Maşina este utilă, dar nu poate îndeplini menirile artei. Şi *architectura este şi o artă*. Pe lîngă funcţiunea ei utilitară, ea trebuie să exprime spiritul secolului al cărui conţinut e vast şi nu-l epuizează maşinismul. Dar mai mult, maşinismul este baza materială a sistemului de producţie actual. Din acest sistem rezultă o diferenţiere socială şi, contraziceri de clasă, şi deci două concepţii de viaţă fundamental deosebite. Maşinile se află astăzi în stăpînirea exclusivă a unei clase. Prin aceasta maşinismul, dacă poate fi şi folositor omenirii, poate fi şi mijlocul de distrugere al acesteia. Technica răsboiului este, credem. un exemplu convingător în această privinţă. Din cauza împărţirii societăţii în clase, care, fiecare priveşte maşinismul cu alţi ochi, alte gînduri şi alte interese, acest maşinism nu poate, — cel puţin în societatea divizată, de astăzi, — să îmlinească funcţiunea de simbol unic. Chiar de ar fi să simbolizeze ceva, el ar simboliza ici euforia dominaţiei, colo ura implacabilă a asupritului.

Sgîrie-norii Americii au şi ei acest dublu caracter, propriu ordinei noastre sociale pline de contraziceri. Pe de o parte întruchipează technica „timpurilor noi", cu toate binefacerile ei, pe dealtă parte ei sînt mijloace şi nu scopuri. Deaceia Le Corbusier le gratifică cu dublul atribuit de „féérique" şi „catastrophique" în acelaş timp: „féériques" fiindcă dovedesc marile posibilităţi technice ale secolului nostru; „catastrophiques" fiindcă ei s'au născut fără plan şi măsură, din lăcomie şi speculă, iar nu dintr'o voinţă colectiv ordonată, pusă în serviciul unei dorinţi de viaţă nouă.

Le Corbusier, artistul şi architectul, nu vede destul de clar elementul social care stă la bază contrazicerilor încorporate în sgîrie-norii americani. Totuşi, în lupta care se dă între timpurile vechi şi cele noi, atît în Europa cît şi în

America, el ia atitudine fermă pentru cele din urmă, după cum în domeniul architecturii se arată a fi un deschizător de drumuri. Propunerile sale urbanistice sunt strîns legate de transformările vieții noastre sociale. Asigurarea unei locuințe pentru fiecare, folosirea comună a bunurilor vieții orășănești moderne, raționalizarea circulației între locurile de muncă și cele de odihnă, asigurarea soarelui, aerului, luminii și verdeței în cantitate cît mai mare pentru întreaga colectivitate — toate aceste merg mînă în mînă cu o adîncă transformare architechtonică, dar mai ales cu una socială. De aceasta din urmă atîrnă ca simplele proecte din „la ville radieuse" să devie realități.

„Timpurile noi" de care vorbește Le Corbusier abia au început a se însera în actualitate. Artistul, creatorul Le Corbusier, trăește deja viziunea lor; el le presimte și le anticipează; prin aceasta, ca orice geniu, pășește dincolo de prezent către realitatea de mîine.

Architect Herta Schwammen

NOVALIS

ASTRALIS

Cîndva, în zori de vară, am fost tînăr.
Atunci simțit-am pulsul vieții mele
Intiia oară — și pe cînd iubirea
Se mistuia'n plăceri tot mai adînci,
Mă deșteptam treptat, iar năzuința
Spre-o mai lăuntrică și mai întreagă
Pătrundere sporea din clipă'n clipă.
Plăcerea-i vlaga existenței mele.
Eu sînt focarul, sînt izvorul sfînt
Din care orice dor vijelios
Pornește și spre care orice dor,
Răsfrînt în forme noi, se'ntoarce pașnic.
Voi nu mă știți dar m'ați văzut crescînd.
N'ați fost de față cînd, lunatec încă,
M'am intîlnit pe mine'ntiia oară
In seara-aceia veselă? N'ați tresărit
Atunci și voi înfiorați de vrajă?
Stăteam ascuns adînc în dulci corole.
Eram mireasmă; floarea se'nclina
In zori de aur. Un șuvoi lăuntric
Eram, o luptă blîndă; și totul străbătea
Prin mine și deasupra-mi nălțîndu-mă domol,
Atunci atinse primul fir de polen stigmatul...
Vă amintiți sărutul dat după strînsul mesei...
M'am revărsat din nou în mine însumi...
Un fulger... și puteam acum prea bine
Să zbor, să'nclin corola și firele ei fine,
Și'n timp ce singur mă'ncepeam pe mine,
Gîndurile repezi care se urzeau
In terestre simțuri se cristalizau.

Orb eram încă, totuş limpezi stele
Umpleau vrăjita zare-a firii mele.
Mă culegeam din mare depărtare,
Ecou din vremi şi vechi şi viitoare.
Din chin, iubire, presimţiri ţişnit.
Sufletul meu numai un zbor era.
Cînd focul voluptăţii în mine-a izbucnit,
Am fost cuprins de-o întristare grea.
M'am ridicat spre cer, din nou născut.
Destinul pămîntesc se'nfăptuise
In clipa cînd schimbarea la faţă se'nplinise,
Şi vremea care dreptu-şi irosise
Cerea'napoi ce dase cu'nprumut.

Acum o lume nouă începe să apară
Lăsînd în umbră chiar lumina cea mai clară.
Din mucede dărîmături s'arată,
Lucind, un viitor prea minunat,
Şi tot ce-a fost obişnuit odată
Apare-acuma tainic şi ciudat.
Impărăţia dragostei se'ntoarce;
Din nou acum povestea firu-şi toarce.
Incepe jocul cel străvechi al firii,
Şi totul este'n vorbe puternice rostit.
Şi astfel sufletul cel mare-al lumii
Se'ntinde pretutindeni şi creşte nesfîrşit.
Trebue ca totul să se 'nlănţuiască
Şi unul prin altul să se împlinească.
Fiecare'n ceilalţi se înfăţişează,
Şi într'o pornire lacomă de-abis
Sufletu'n adîncuri şi-l înviorează,
Către mii de gînduri proaspete deschis.
Visul se face lume, lumea se face vis,
Şi tot ce crezi, să se'mplinească 'ndată!
Şi vezi din depărtare cum se-arată.
Inchipuirea slobodă să fie!
Urzind în voie pînza ei uşoară,
S'ascundă multe, multe să le'nvie,
Şi-apoi în aburi magici să dispară!
Mîhnire, voluptate, moarte, viaţă,

Aici în chip adînc s'au împăcat,
Alesul unei mari iubiri învaţă
De rana-i să rămînă mereu nevindecat.
De pe lumina ochiului lăuntric
Valul dureros se va spulbera,
Şi sufletul va fi pustiu şi singur
Din lumea turbure cînd va zbura.
In lacrămi trupul se revarsă.
Şi lumea e o groapă mare-acuma
In care inima de doruri arsă
Se surpă prefăcută'n scrum.

In romîneşte de Al. Philippide

PROBLEMA BURGHEZIEI ROMINEȘTI DIN ARDEAL ȘI BANAT

Mai mult decît oricînd se discută astăzi, pe diverse căi, problema existenţii sau a formării burgheziei romînești. [1]) Această problemă care era mai înainte cercetată mai ales subt aspectele ei sociale, astăzi este desbătută ţinîndu-se în special seama de laturile ei naţionale, adică, mai precis, de proporţia dintre orăşenii romîni şi orăşenii de alte origini etnice.

Pentru Romînii din Ardeal problema burgheziei acestei provincii a avut aproape totdeauna caracterul unei probleme naţionale, şi anume: în ce proporţie exercită şi pot exercita Romînii îndeletniciri lucrative în oraşele ardelene. Inferioritatea Romînilor în vieaţa economică şi socială — căci de aceasta este mai ales vorba — a oraşelor ardelene este vădită: burghezie romînească este relativ puţină şi apoi chiar atît cît este nu participă, activ, în posturile de comandă şi aducătoare de mari venituri decît numai într'un număr prea redus faţă de populaţia totală romînească a acestei provincii şi în special a hinterland-ului oraşelor care este preponderent romînesc. Inţelegerea stărilor de astăzi nu este posibilă fără înfăţişarea împrejurărilor trecutului; din această cauză, unele referinţe istorice le socotesc necesare.

Ramificarea, prin evoluţie, a societăţii cu categoriile ei sociale şi profesionale este firească şi necesară. Societăţile umane cu viaţă ascendentă s'au diferenţiat mereu, preponderenţa pastorală cedînd aceleia a muncii agricole pentru ca apoi să se creeze industria de multe feluri, ivindu-se, paralel, activitatea comercială, bancară, financiară, etc., fiecare cu atmosfera şi metodologia ei.

Cînd o societate nu este abătută prin interferenţe arbitrare din calea evoluţiei ei fireşti, etapele de mai sus se

1) Revista noastă a început, din Iunie, publicarea, subt semnătura d-lui Ion C. Ion, o serie de aspecte nouă, luminate de un material de documente în parte inedit, asupra originei şi evoluţiei burgheziei în cele trei principate romîne. Revoluţia lui Tudor şi mişcarea dela 1848, greşit cunoscută pînă astăzi, vor fi analizate în numerile viitoare ale revistei. N. R.

ivesc şi se desvoltă în virtutea legii imanente a progresului. Altfel stau lucrurile atunci cînd în viaţa unei societăţi apare şi se impune silnicia, cînd vitalitatea unui popor este comprimată de arbitrar şi opresiune, cînd dreptatea, lumina şi adevărul sunt îndepărtate cu forţa din fiinţa şi evoluţia unei naţiuni. Şi aşa s'au petrecut lucrurile cu neamul romînesc din Ardealul robit streinilor.

Din timpurile îndepărtate îndeletnicirile Romînilor ardeleni au fost păstoritul şi agricultura; linguistica, arheologia, istoria ne-au furnizat în această privinţă dovezi definitive. Dealtfel, aceleaşi îndeletniciri le-au avut şi alte naţiuni mai vechi cari au trăit în condiţiuni istorice şi geografice asemănătoare. Bogăţiile Ardealului, necesităţile acestei provincii, schimburile ce trebuia să întreprindă cu alte regiuni şi popoare deschideau, în mod firesc, calea spre evoluţie şi diferenţiere pe seama populaţiunei de aci; şi naţiunea majoritară fiind totdeauna Romînii, afirmarea lor în domeniul agriculturii intensive, al industriei, comerţului, finanţei, concentrările urbane şi formarea deci a burgheziei trebuiau să se afirme şi să se desăvîrşească. De ce totuşi nu s'au petrecut lucrurile astfel ?

Aglomerările urbane şi viaţa burgheză se creează acolo unde este loc favorabil pentru schimburi economice, unde relieful înlesneşte croirea căilor de comunicaţii şi întretăierea lor, unde se poate organiza mai bine activitatea de prelucrare a materiilor prime, unde iau fiinţă aşezăminte de cultură şi religioase, etc. Deci, cine este în preajma acestor centre ale sistemului nervos al unei provincii sau regiuni intră în orbita prefacerilor burgheze; lumea mai îndepărtată de aceste centre rămîne cu deprinderile şi îndeletnicirile străvechi, nediferenţiindu-se. In Ardeal multe oraşe au luat fiinţă în preajma cetăţilor.

In Ardeal, peste lumea daco-romană, au venit în secolul al IX-lea şi al X-lea Ungurii. Aşezarea lor aci face parte din curentele mari de migraţiuni cari s'au abătut în acele vremuri asupra Europei din răsăritul îndepărtat. Un neam întreg de oameni, cu tot ce aveau, au părăsit o parte de lume pentru a se aşeza în altă parte în credinţa că îi va fi mai bine; nu poate fi vorba deci, cît priveşte pe Unguri, de o acţiune de colonizare cu tot specificul şi obiectivele ei.

După Unguri, pela 1150, sunt aduşi Saşii, în mai multe etape, de Géza II. Saşii erau triburi de Flandrii aduşi de pe Rinul de mijloc şi s'au aşezat la început în regiunea Sibiului, întinzîndu-se apoi şi mai departe. Prin 1210, pentru puţin timp, vin în Ardeal, aduşi de Andrei II, cavalerii teutoni.

Să reţinem, deci, următoarea împrejurare: Ungurii au venit, iar Saşii au fost aduşi. A fi aduşi înseamnează a ţi se garanta, cu anticipare, anumite drepturi, anumite privilegii.

Sașilor li s'au garantat aceste drepturi și privilegii, oferindu-li-se pămînt bun și îndestulător în cele mai prielnice regiuni ale provinciei. Apoi, trebue să mai ținem seama și de unde au venit coloniștii Sași. Regiunea Rinului de mijloc era, din vremuri îndepărtate, cunoscătoare a meșteșugurilor și a schimburilor comerciale; prin urmare Sașii colonizați în Transilvania veneau aci din ținuturi cu oarecare viață burgheză; și chiar dacă nu erau burghezi la venirea prin părțile noastre, aveau cunoștință și predispoziții pentru viața burgheză. Ar putea fi deci vorba și de o uzurpare a dreptului firesc al Romînilor de a forma, cu timpul, o burghezie romînească în Transilvania, uzurpare care apare mai evidentă atunci cînd Sașii își întăresc pozițiile în comerțul, meșteșugurile și industria ardeleană datorită ocrotirilor continue de cari se bucură din partea stăpînitorilor politici ai acestei provincii. Mai ales mai tîrziu, cînd Transilvania era o provincie austriacă, comenzile și furniturile de Stat erau aproape totdeauna încredințate Sașilor, a căror așezare în preajma frontierelor — Bistrița, Brașov, Sibiu — le era deasemenea foarte favorabilă schimburilor produselor lor în principatele romînești și mai departe.

Apoi să mai ținem seama și de faptul că Romînii țărani, în proporție covîrșitoare, trăiau în iobăgie, stare necunoscută de Sașii din Transilvania și încercată doar într'o mică măsură de către Unguri. Iobăgia a ținut pe loc elementul romînesc, ba chiar l-a dat înapoi; iobăgia nu prilejuește stări de civilizație, nu duce la diferențieri sociale, ci menține o populație în egalitatea dezolantă a mizeriei. Incă un motiv puternic al lipsei de contribuție corespunzătoare a elementului romînesc la formarea burgheziei ardelene.

Dar, pe lîngă aceste condițiuni generale de existență, asupritorii veneau să le întregească cu fel de fel de măsuri restrictive, prohibitive, pe seama Romînilor cari ar fi voit să practice meseriile, comerțul sau industria. La stăruința breslașilor sași și unguri, Romînii erau pur și simplu împiedecați să se stabilească în orașe, iar atunci cînd totuși se aflau, ei aveau fel de fel de piedeci și limitațiuni.

La începutul anului 1852, guvernatorul Transilvaniei, baronul Carol von Schwarzenberg din Sibiu, a dat o instrucție prin care înlătura o mulțime de abuzuri și monopoluri ale corporațiilor de meseriași. Atunci s'a desființat „numerus clausus" în comerț și industrie și s'a deschis calea Romînilor spre comerțul și industria orășenească. Aceste măsuri omenești vin prea tîrziu, eficacitatea lor fiind foarte redusă.

Cu toate împrejurările grele și defavorabile formărei burgheziei romînești în Ardeal, întîlnim în comerțul și meșteșugăritul ardelenesc de multă vreme un număr însemnat de Romîni, ceiace ne dovedește că neamul nostru a avut și are

aptitudinile necesare clasei burgheze, aptitudinea negoțului, meseriilor și industriei orășenești. In comerțul Transilvaniei cu Principatele romînești găsim, de timpuriu, un număr însemnat de negustori romîni din Ardeal, pe lîngă negustorii armeni, evrei și greci.

Privilegiile negustorești obținute în Ardeal de companiile grecești s'au transmis curînd și asupra elementului romînesc din Ardeal; dealtfel din așa zisele companii grecești făceau parte un număr însemnat de Aromîni.

Privitor la numărul negustorilor romîni din orașele ardelene ,menționăm numai relatările unor cercetători recenți. In lucrarea sa: „Situația econ. a Romînilor din Țara Făgărașului", d-l St. Meteș ne spune că la Făgăraș, în 1721 din totalul de negustori numai 5 erau streini și că în 1747, tot în acest oraș, 92 negustori și meseriași romîni protestează împotriva asupririlor îndurate pentru legea strămoșească. D-l N. Gologan, în lucrarea sa: „Cercetări privitoare la trecutul comerțului romînesc din Brașov", relatează că la Brașov, în 1844, din 139 negustori în total, 118 erau Romîni și numai 21 erau Sași. De bună seamă că proporții asemănătoare între negustorii romîni și streini se găseau și în alte orașe ale Transilvaniei.

Viață burgheză înseamnează viață orășenească în sistem de muncă capitalist. Desigur îndeletniciri burgheze sunt și în așezările rurale dar spiritul, atmosfera, trăirea burgheză preponderează în lumea orașelor. A vorbi, deci, despre burghezie înseamnează a vorbi despre orașe.

Orașele ardelene s'au bucurat de multe privilegii. Regii și principii își acopereau multe nevoi financiare prin contribuțiile orășenilor cu ajutorul cărora precumpăneau deseori și puterea prea mare a nobilimii. La orașe se trăia liber; săteanul, pentru a scăpa de poverile feudalismului năzuia să se așeze în orașe, lucru nu tocmai ușor. De sigur că feudalilor nu le convenea ca țăranii să părăsească satele și să se împuțineze astfel mîna de lucru la țară, limitîndu-se totodată și numărul populației asupra căreia să-și exercite nobilimea influența, puterea și exploatarea.

In orașele ardelene a dominat multă vreme elementul german; Ungurii ajung stăpîni abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu întărirea și extinderea dominației lor politice, accentuate mai ales după realizarea dualismului. Odată cu sporirea orășenilor unguri, sporesc și Evreii cari acceptă limba și cultura maghiară. Germanii se contopesc în mare număr în massa ungurească, păstrîndu-și doar uneori numele și fizionomia.

Una din căile asimilării a fost și este aceia a întăririi unei populațiuni în rîndurile claselor suprapuse ale națiunei dominante. Romînii ardeleni trăind izolat, accesul în lumea

și îndeletnicirile sus puse fiindu-le îngreunat, ei nu și-au pierdut individualitatea etnică; sus de tot, în „lumea mare" și în funcțiunile superioare de Stat, Romînii nu ajungeau decît pe două căi: prin renegare — și cazurile au fost, din fericire, puține — și prin însușiri personale cu totul excepționale.

Ungurii au practicat o metodă draconică și constantă de cucerire a orașelor ardelene. In aceste orașe sporul cel mai mare de populație îl aveau Ungurii. In răstimpul 1787—1910, în 40 orașe ardelene, Ungurii au sporit cu 256%, iar celelalte naționalități abia cu 122%; sporul nu s'a datorit înmulțirii naturale a populațiunii, ci așezării funcționarilor, intelectualilor, școlilor, avantajării clasei mijlocii maghiare, etc.

Statistica demografică a Ungariei pentru anul 1910, privitor la structura profesională și socială a populațiunilor acestei țări ne furnizează următoarele date: (Vezi tabloul de la sfîrșitul acestui studiu).

Numai cifrele privitoare la Romîni se referă la împărțirea în diversele categorii profesionale ale neamului nostru locuitor exclusiv al Transilvaniei și Banatului, pe cînd celelate cifre privesc structura pe întreaga țară a celorlalte națiuni împrăștiate în întreaga Ungarie de altădată.

Și ce observăm?

Piramida socială a Romînilor din fosta Ungarie avea o bază — țărănimea — disproporționat de mare, cu vîrful turtit, înălțimea acestei piramide fiind de șase ori mai mică decît înălțimea bazei. Considerînd ca îndeletniciri orășenești industria, comerțul, exploatările miniere, comunicațiile și grupa profesiunilor diverse, constatăm că acestea reprezintă pentru Romîni 12,20%, pentru Germani 46,84%, pentru Unguri 39,49%; cu tot caracterul de echilibru social pe care îl reprezintă țărănimea pentru o națiune și un Stat, totuși funcționarea normală și eficientă a acestuia nu se poate realiza fără o proporționalizare mai justă între diversele categorii profesionale și prin urmare și sociale. Industria, comerțul și meseriile condiționează buna desvoltare a agriculturii și deci existența urbană vie și prosperă duce la propășirea țărănimei, care poate vinde în cantități mari și cu preț produsele sale, care poate să beneficieze de mai multe achiziții ale civilizației, care își va putea cumpăra, în mai bune condițiuni de preț și calitate, cele ce îi sunt necesare însă pe cari nu le poate produce singură. Orașul cu compartimentele lui de viață și activitate bine organizate, nu pe temei de exploatare și speculă, este o completare de mare utilitate a vieții și posibilităților țărănimei. Subliniem: în orașul care nu își clădește existența pe exploatare și speculă.

Pentruca viața satului să se împletească organic și armonic cu aceia a orașului, este necesar ca populația lor să fie cît mai mult cu putință de acelaș neam romînesc. Un oraș trebue să ia ființă și să crească din realitățile demografice și etnice înconjurătoare. Toate energiile economice, sociale, spirituale și culturale ale orașului trebue să-și aibă obîrșia mai ales și în primul rînd în puterile de creație ale populației rurale împrejmuitoare.

Artificialitatea de astăzi și mai ales de eri a structurii etnice a orașelor ardelene rezidă și rezida în acest nonconformism etnic: orașele erau și sunt pline de unguri, evrei și nemți, iar satele din jurul lor sunt în mare majoritate romînești. In asemenea împrejurări, de sigur, nu se poate vorbi de existența unei comunități în temelia spirituală, adică o identitate de simțire, de gîndire, de limbă și de credințe.

Problema burgheziei romînești din Transilvania și Banat este deci o problemă cu două mari compartimente: acela al structurii social-Profesionale și acela al compoziției etnicce. Și e de ajuns să fie enunțate aceste două compartimente ale problemei pentru ca însemnătatea ei să fie evidentă.

Cifrele menționate mai sus privesc stări dinainte de răsboiul de întregire. Intre timp, de bună seamă, unele cifre și proporții au suferit oarecari modificări; natura și dimensiunile acestor modificări le vom putea aprecia cînd ne vor sta complet la'ndemînă datele recensămîntului general din 1930. Cunoașterea lor parțială și observațiile la fața locului ne îngăduesc să anticipăm cu o constatare: aspectul etnic al problemei orașelor ardelene s'a transformat favorabil în cei aproape 20 de ani dela unire, dar în componența economico-socială a acestor orașe sporul din punct de vedere romînesc a fost destul de slab. Ceiace ne îndreptățește să repetăm că problema burgheziei romînești în provincia care ne preocupă acum este una din marile probleme cari își așteaptă soluțiunea. Indicarea căilor de rezolvare a acestei probleme voi încerca să fac într'un studiu viitor.

Victor Jinga

PROFESII	ROMANI CIFRE	ROMANI %	GERMANI CIFRE	GERMANI %	MAGHIARI CIFRE	MAGHIARI %	EVREI CIFRE	EVREI %
Agricultură	2.531.567	85,87	938.455	49,51	5.436.513	54,90	67.064	7,36
Industrie	155.138	5,32	517.992	27,22	967.075	19,78	314.526	34,58
Comerț	17.933	0,61	113.192	5,05	478.067	4,80	346.067	37,98
Exploatări mine	33.460	1,13	29.969	1,57	96.073	0,98	971	0,10
Comunicații	24.384	0,83	41.564	2,18	457.357	4,59	35.529	3,90
Funcții civile și eclesiastice . .	42.621	1,45	51,585	2,71	492.900	4,59	73.849	8,10
Armată	15.940	0,54	21.797	1,14	85.822	0,06	4.657	0,51
Diverse profesii	127.243	4,31	188.802	9,92	951.824	9,34	68.664	7,53
Total . .	2.948.186	100,—	1.903.357	100,—	9.945.627	100,—	911.327	100,—

ASPECTE ȘI FACTORI DETERMINANȚI IN VIAȚA AMERICANA

Prima impresie puternică pe care o produc marile centre americane este importanța covîrșitoare a progresului material.

Știința – și indirect marele răsboi—au intensificat pînă la febrilitate acest progres material, și acum apare ca un factor de dezechilibru profund în viața americană, dezechilibru în raport cu desvoltarea morală și socială.

Din punct de vedere spiritual, omul modern pare că încă n'a avut timpul necesar să se realizeze pe el însuși și să stabilească valori de ordin moral și social care să mențină, față de progresul material, echilibrul necesar civilizației.

Accelerarea necontenită a ritmului vieții datorită perfecționărilor mecanice — mașina ajungînd azi a fi aproape stăpînul omului — întrece cu mult rezervele de energie ale organismului și rezistența sistemului nervos. Poate că de aceia, în centrele mari de intensă mișcare, de vastă luptă pentru cîștig, de sgomot și de rapidă schimbare a condițiilor de trai, numărul copiilor suferind de afecțiuni nervoase, sporește îngrijorător.

Dar progresul material pare a fi devenit și un oprimant al cugetării. Omul dintr'un astfel de mediu primește de-agata, aproape fără nici un efort intelectual, cunoștințele pe care i le dă radio, filmul, presa și toate mijloacele acestea de răspîndire de credințe — care pot fi tot aît de bine erezii, și de care ochiul și urechea nu se mai pot apăra. Cugetarea omenească — despre care Aristotel spunea că stabilește contactul omului cu eternitatea — se lenevește azi sub atîta îngrămădire de oprimante cunoștinți. Procesul de uniformizare devine astfel o primejdie, iar perspectivele care se deschid progresului spiritual apar îndoelnice.

Ceeace constituia altă dată, pentru oamenii politici și conducătorii de popoare, un proces de „educare a stăpînilor lor", adică a opiniei publice, tinde să devină azi începutul erei de dictatură mecanică asupra spiritului.

Progresul material nu numai că a provocat desechilibrul

de care vorbim, dar a intensificat conflictul dintre industrialism şi democraţie devenit acut în urma crizei din 1929-1933.

Poporul din Statele Unite cere sub toate formele şi prin toate mijloacele, legale sau nu, să beneficieze de o mai mare parte din avuţia naţională.

Grevele iau adesea un caracter de extremă violenţă; conflictele dintre puterea executivă şi cea judiciară, turburările de ordin social, etc., cer soluţiuni promte.

Această vastă frămîntare socială şi politică prezintă un mare interes teoretic şi practic pentru restul lumii fiindcă pune la încercare sistemul democratic ce stă încă la baza celor mai puternice şi mai bogate state din lumea civilizată. Experienţa pe o scară vastă pe care o fac acum Statele Unite va dovedi că sistemul democratic poate sau nu supravieţui excesivei desvoltări a industrialismului. Experienţă cu atît mai interesantă cu cît, paralel şi simultan cu dînsa, se fac alte vaste asemenea experienţe şi aiurea.

Rusia Sovietică, urmînd metoda americană de industrializare şi producţie în serie, merge vertiginos către capitalismul de stat, implicit către sporirea formidabilă a puterii Statului. Statul însă, după catechismul marxist, trebue distrus după ce va fi servit ca instrument de sfărîmare a deosebirilor dintre clasele sociale.

In Germania, sistemul experimentat (cu mai multă precizie după punerea în aplicare a planului de patru ani) a fost caracterizat ca fiind „nici capitalism de stat, nici socialism de stat, ci economie dirijată ca în timp de răsboi, fără răsboi". Unii compară acest regim cu vechiul sistem feudal din Prusia: serviiciile aduse erau răsplătite prin dăruirea de bunuri care nu deveneau proprietatea definitivă acelui ce le primea în dar, acesta din urmă rămînînd un simplu uzufructuar. In acelaşi fel, în Germania de azi, ori ce soiu de proprietate: capital, industrii, pămînt, etc., nu aparţine proprietarului nominal, ci este numai exploatată de el pentru „beneficiul întregei comunităţi".

Soluţia americană, atît a conflictului dintre industrialism şi democraţie — sau, cum este prezentat aiurea de către economişti, a crizei capitalismului — cît şi restabilirea echilibrului dintre progresul material şi desvoltarea spirituală nu este căutat nici în direcţia în care a pornit Germania şi mai puţin în aceia în care înaintează Rusia Sovietică. In Statele Unite, soluţia se caută în cadrul democraţiei. Şi caracteristica fundamentală a acestei democraţii americane este că baza organizaţiei sale a fost împrumutată de la organizaţia bisericească.

Se ştie că emigrarea din Anglia în America şi în special în statele din nord, către frontiera canadiană a fost stimulată de condiţiile politice şi religioase produse de Reformă, în deosebi după urcarea pe tron a lui Iacob I Stuart.

Emigranţii cautaseră să scape, în primul rînd, de „opresiunea Monarchiei şi a Bisericii".

Clasa mijlocie din Anglia de la începutul veacului al 17-lea ajunsese destul de însemnată, iar ca desvoltare intelectuală ea era o adevărată pepinieră de secte religioase produse de Reformă.

Asupra acestei clase, calvinismul a avut o influenţă profundă. Pe lîngă că acţiunea calvinismului era îndreptată către reforma comunităţii, intronînd ordinea publică şi virtutea în viaţa privată, ea mai era în opoziţie şi cu ideia — predominantă pe atunci — a puterii nelimitate a Statului.

Pe cînd Lutheranismul este condus, nu de puterea spirituală, ci de cea temporală — Luther acceptînd tutela Statului — calvinismul, din contră, înlătura amestecul Statului în conducerea bisericii.

Calvin se inspiră, în primul rînd, de la stoicismul lui Seneca (el comentează strălucit „De Clementia" a lui Seneca), aşa încît idealul stoic transformat prin învăţăturile evangheliei poate fi socotit ca esenţa calvinismului.

Lutheranismul nu putea progresa decît acolo unde Statul îl acceptă. Ceiace este este esenţial însă, pentru a înţelege şi mai bine elementele care stau la baza sistemului democratic american, sunt nouile mişcări religioase pe care le-a produs calvinismul în Anglia de unde apoi emigranţii le-au adus în America.

Aceste mişcări se caracterizează prin închegarea sectelor religioase, cuprinse în general subt denumirea de „Puritani" (pentru că urmăreau purificarea bisericii de tot ce ţinea de Roma) şi au o profundă influenţă asupra vieţii modrne; ele sunt adevăratul ferment al mişcărilor veacului al 17-lea, şi provocînd Revoluţia lui Cronwell, în Anglia şi determinînd mai tîrziu forma de guvernămînt a Statelor Unite.

Intr'o mare măsură, după cum am spus, Statele Unite au fost populate cu emigranţi aparţinînd sectelor religioase şi care căutau libertate complectă pe pămînt nou. Congregaţionaliştii, Independenţii, Nonconformiştii, Puritani, propriu zişi, Quakerii, Separaratiştii, Presbiterienii, Menoniţii — unii mai excentrici decît alţii, se împotriveau monarchiei, aristocraţiei, episcopilor, autorităţilor civile, condamnau viaţa veselă, teatrul, luxul sub ori ce formă, protestau contra obiceiurilor şi tradiţiei trecutului şi nu sufereau nici un fel de constrîngere din afară, aşteptînd ca lumina ce trebue să se producă în sufletul lor să le arate calea dreaptă, iar scrupulele conştiinţei să aleagă pentru ei faptele pe care le pot săvîrşi.

Aşezaţi însă pe pămîntul libertăţii, ei nu se pot înţelege între dînşii, devin intoleranţi unii faţă de alţii şi, deşi nu

erau mai mulți de optzeci de mii, nu admit să se supună unui singur stat și formează cinci state independente, organizate, fiecare așa ca să corespundă concepției de libertate și de credință religioasă a locuitorilor respectivi. Singura legătură dintre aceste state era guvernul britanic.

Timp de un veac și jumătate de stăpînire engleză, libertățile și administrația locală sunt practicate în aceste stătulețe complect independente unul de altul prin rădăcini adînci. Fiecare congregație religioasă se conduce în mod independent și fie-care enoriaș ia parte la administrația bisericească. Statul, episcopii, orice altă autoritate bisericească nu are nici-un amestec în conducerea parohiilor, lăsate exclusiv în seama poporului. Aici este laboratorul principal pentru guvernul local și pentru sistemul democratic. De la conducerea parohiei, sistemul se extinde în domeniul politic și la conducerea statului. In domeniul spiritual, libertatea conștiinței devine idealul la care nu se poate ajunge decît cu sprijinul bisericii.

Această evoluție istorică explică dece pînă azi, liberalismul englez și cel american au la bază religia. Conștiința este pentru acești oameni o fortăreață inviolabilă.

Ideile de libertate și egalitate trece apoi din domeniul teologiei în acela al politicei și devin forța care produce răsboiul civil în Anglia, mai pe urmă revoluția și alungarea lui Iacob II Stuart (1688), revoluția americană și revoluția franceză. Istoria modernă a lumii întregi este determinată de acțiunea acestor secte religioase, excentricii inspirați de calvinism.

Cînd s'a adoptat Constituția americană, administrația locală din statul Connecticut — stat puritan — dăduse rezultate așa de bune, încît ea a servit ca model pentru sistemul federal care avea să devină forma de guvernămînt a Statelor Unite. Cei care puneau acum bazele unui nou stat se credeau chemați să înfăptuiască o operă nu numai pentru nevoile poporului lor, ci „pentru beneficiul umanității", iar John Adams (unul dintre principalii conducători ai revoluției) spunea, repetînd principiul calvinist: „guvernul trebue să aibă la bază religia pură și morala austeră. Virtutea publică nu poate să existe la un popor fără virtute în viața privată, iar virtutea publică este singurul fundament pe care trebue să se razime statele".

Dacă sistemul democratic american are la bază o organizație bisericească, apoi democrația însăși este pentru cetățeanul american, o adevărată religie. Trei veacuri de adorare a aceluiași idol politic și social sub protecția căruia s'au desvoltat instituții, s'a creiat un sentiment de solidaritate și de înfrățire între oamenii veniți din toate părțile lumii, și s'a potolit setea de libertate a tuturor asupriților

de pe alte pămînturi — aceste impresionante realizări au făcut ca America să devină țara tuturor speranțelor și a „tuturor posibilităților". Dacă cineva ar propune azi, acolo, schimbarea sistemului democratic cu ori și care altul, acela ar fi socotit că aiurează. Nici-o revoluție și nici-o catastrofă, nici chiar — punînd o absurdă ipoteză — o puternică, ocupație străină, n'ar putea schimba religia democrației din America.

Rezultatele aplicării sistemului democratic și federal făceau pe un mare istoric englez să scrie la începutul veacului nostru: „Acest sistem a produs o comunitate mai puternică, mai prosperă, mai înțeleaptă și mai liberă decît ori și care alta, din cîte a cunoscut istoria lumei".

Este totuși foarte natural să se pună întrebarea: care a fost cauza pentru care nu s'a ajuns decît acum, în urmă, la conflictul dintre democrație și industrialism, cînd știut este ce progres veriginos făcuse, încă de multă vreme, desvoltarea industriei în America.

Desvoltarea socială americană reprezintă un fenomen unic în istoria modernă. Pe cînd statele de pe coasta Atlanticului evoluau către o complicată viață modernă, la hotarele din apus, către interiorul american, se repeta necontenit procesul de reîmprospătare cu viața primitivă. Colonizarea și expansiunea, mutarea necontenită a hotarelor către apus nu se termină decît în pragul veacului nostru. Contactul neîncetat cu viața primitivă, primenirea prin emigrație, lupta aprigă împotriva naturii, întrețin simplicitatea vieții, sporesc curajul și oțelesc caracterul. Angajați într'o luptă grea, coloniștii se simt aproape unul de altul în egalitate și înfrățire, într'o libertate pe care și-o îngăduesc singuri, Statul avînd doar o vagă și îndepărtată influență. Procesul acesta al unei expansiuni de voite proporții, comparabile poate numai celor din epoca de colonizare romană, dedea posibilități nebănuite și alimenta speranțe inepuizabile. El este procesul dominant în formarea caracterului american. Instituțiile democratice sunt întărite prin această viguroază reîmprospătare cronică iar libertatea, egalitatea și înfrățirea se nasc în cursul luptei comune cu greutățile vieți. Cînd însă procesul acesta încetează; cînd necontenitele așezări de viața rurală precum și emigrația încetează — atunci apar și în America toate acele fenomene produse de revoluția industrială pe vechiul continent; iar conflictul dintre industrialism și democrație devine acut.

II

Evoluția politică și socială a Statelor Unite stimulată și, în ultimul timp dominată chiar de progresul material devine caracteristică, dacă o comparăm cu aceea din restul lumii.

Mentalitatea religioasă este — după cum am spus — la baza practicei civice şi a organizației politicei sociale. Ca nişte centrii nervoşi, aceste organizații locale de „self government" întreţin funcţionarea şi evoluţia întregului organism politic şi social. Ideea de libertate, de egalitate şi de toleranţă este, de asemenea, o principală forţă dc cohesiune ce stă la baza simţului de naţionalitate americană. Generozitatea este larg arătată ori unde, pe acest pămînt, se aude glasul de durere al omului, fiindcă niciun popor pe lume n'a întrecut operile de binefacere şi de ajutorare a ştiinţei, igienei, a operilor de educaţie, a instituţiilor publice, ori a proectelor de înalte realizări progresiste. Americanul păstrează simplicitatea şi sobrietatea omului pentru care munca este o virtute, oferind o caldă şi spontantă prietenie. Caracterul lui e deschis şi franc cu oare care naivitate care apropie şi cucereşte. In niciuna din ţările mari nu există o mai arzătoare sete de cunoştinţe. Ca în epoca Renaşterii, lumea cu preocupări intelectuale şi politice din Statele Unite arde de dorinţa de a cunoaşte cît mai mult, de a afla mereu lucruri nouă; americanul ascultă ori ce părere şi nu are aversiune pentru ideile noui, ori cît de fantastice şi absurde ar fi ele. In centrele universitare, discuţiile care urmează după conferinţe — mai ales cele ţinute de străini — sunt adevărate ospeţe intelectuale. Nu te poţi împiedeca să cugeţi că din această exuberanţă de viaţa intelectuală de cugetare viguroasă şi de originală pot ieşi noui directive pentru viaţa şi civilizaţia umană. Arta, literele, muzica găsesc cea mai largă şi entusiastă încurajare. Ceeace a indus în eroare pe mulţi străini făcîndu-i să creadă că americanul este lipsit de ori ce idealism, ori de preocupări intelectuale a fost perseverenţa şi tenacitatea febrilă cu care el urmăreşte strîngerea banului. Trebue însă reamintit din nou că aceasta este caracteristica sectelor religioase — care au influenţat formarea poporului american — produsul specific al influenţei calviniste în lumea anglo-saxonă. Aceste secte care determină revoluţia puritană se socoteau ca nişte campioni, ca nişte atleţi ai creştinismului crezînd că ascultă porunca divină şi pentru adunarea de bogăţii.

Presbiterienii scoţieni au fost şi sunt încă bancherii şi oamenii de afaceri cei mai pricepuţi şi mai aprigi din Imperiul britanic, dar şi cei dintîi care să ajute operile de binefacere şi toate iniţiativele pentru binele public. E interesant de notat că Rockefeller care era baptist a stat, cînd era tînăr şi la începutul carierii sale, ceasuri întregi la uşa bisericii din Cleveland pentru a cere ajutoare ca să zidească o biserică nouă. Afacerile mari acumulate în America devin, aproape totdeauna, sub formă de donaţii, proprietate publică.

Acestea ar fi unele dintre particularităţile care formează

caracterul american. Dacă condiţiile geografice, clima, mişcările sociale, condiţiile economice, ideologia politică şi revoluţia industrială au contribuit puternic la formarea poporului ameriran, apoi nu e mai puţin adevărat că la baza caracterului lui rămîn sectarii emigraţi din Anglia. Prin ei — aluatul puternic — vastul continent capătă pecetea definitivă anglo-saxonă: limba, legea, mentalitatea, obiceiurile superstiţiile. Este rasa şi civilizaţia superioară care a dominat şi care „americanizează" necontenit elementele eterogene. Poate că acest proces de colonizare şi rezultatele lui nu-s prea mult diferite de acelea din Dacia Traiană de aproape două mii de ani în urmă.

Rapida desvoltare industrială, mai ales în ultimele decenii, a produs, între altele, îngrămădirea de averi imense în mîna unei minorităţi, cu efecte de ordin politic şi social fără precedent. Criza începută în 1929, avînd cauze complexe de ordin internaţional (pe lîngă cele locale), a creiat o stare care a impus intervenţia promptă şi energică a Statului. Se vedea astfel că întregul sistem politic şi economic nu mai corespunde cu desvoltarea modernă şi că deci el trebuia reajustat. De aci conflicte între puterea executivă (Preşedintele Republicei), cea legislativă şi cea judecătorească (Curtea Supremă), Această curte putea anula ori şi ce lege atunci cînd n'ar fi fost conformă cu prevederile constituţiei, ceeace se întîmpla mereu, dar mai ales în ultimii ani cu ocazia măsurilor urgente pentru combaterea crizei.

Preşedintele Roosevelt a propus, anul acesta, modificarea acestei instituţiuni sporind numărul judecătorilor de la 9 la 15 pentru a introduce elemente noi cu intenţia de a obţine, astfel, o majoritate favorabilă proectelor sale de reformă. Propunerea a stîrnit o adevărată furtună în opinia publică. Ideia că instituţia supremă care ţine în friu şi asigură exercitarea armonioasă şi strict în limitele constituţiei a puterilor de guvernămînt ar fi ştirbită devenea, în mintea mulţimii, similară cu primejduirea însăşi a constituţiei. Reacţiunea aceasta formidabilă a opiniei publice este încă o dovadă a credinţei adînci, de caracter aproape mistic, a americanului în aşezămintele democraţiei. Propunerea a fost respinsă acum de curînd de către Senat, votînd împotrivă-i înşişi membrii propriului partid al Preşedintelui Rosevelt.

Frămîntările pentru organizarea muncii au luat, anul acesta proporţii alarmante; ele se datoresc conflictului dintre iniţiativa privată şi organizaţia locală, de o parte, şi tendinţele de uniformizare a organizaţiei muncitoreşti de alta, cu eventuala legiferare în acest sens şi deci cu substituţia statului în treburile iniţiativei private. Trebue adaogat însă că legi pentru asigurările sociale, cum s'au înfăptuit în Germania

încă între 1881—1889 de către însuşi Bismarck şi în Anglia la 1906, încă nu s'au realizat în America.

In tot cazul, e destul să observăm că situaţia internă din Statele Unite este dominată de conflictul dintre industrialism şi democraţie, iar măsurile care se iau pentru a reduce acest conflict tind la o mai justă redistribuire a averii, proporţional cu munca şi cu capacitatea fiecărui cetăţean.

In domeniul internaţional, Statele Unite, prin însăşi forţa lucrurilor, vor deveni din nou arbitru, ca între 1914-1921.

Intensificarea discuţiilor din ultimii ani asupra interpretării şi implicaţiilor doctrinei lui Monroe este un adevărat barometru al intereselor crescînde ale americii în afacerile mondiale. Semnarea, la Buenos Aires, (16 Decembrie 1936) a trei acorduri pentru menţinerea păcii şi cooperarea dintre Statele Unite şi Statele Americii de Sud nu este decît extinderea şi în această parte a continentului a principiului doctrinei lui Monroe. Esenţa acestui principiu era de a împiedeca ori ce amestec din afară (din Europa) care ar primejdui ordinea de stat şi instituţiile democratice din Statele Unite. Deşi în mod mai restrîns acordurile menţionate reprezintă „securitatea colectivă" pe care omul din regiunea cea mai civilizată a lumii încă nu se arată pregătit s'o pună în practică, dar pe care animalele — după cum constată Darwin în Originea Speciilor — au folosit-o pentru conservarea speciilor. Fără a mai aminti Pactul Kellogg-Briand (1928) şi Tratatul Saavedra Lama împotriva răsboiului (1933), Statele Unite, minate necontenit de forţa interioară generată de principiile umanitare şi religioase, se orientează către acel „moral leadership" despre care se vorbeşte neconteuit în lumea anglosaxonă. Declaraţiile de la 16 Iulie anul acesta ale Secretarului de Stat Cordell Hull cum că „Statele Unite ale Americii n'ar putea să rămînă spectatori indiferenţi faţă de răsboaele ce s'ar deslănţui în lume" reprezintă o adevărată revoluţie faţă de tradiţia politicei externe americane. Astfel sunt satisfăcute în acelaşi timp interesele materiale pe care la au americanii pe tot globul, cît şi necesitatea de manifestare a spiritului umanitar şi religios. Nota adresată la 16 Iunie de către guvernul american tuturor statelor din lume cu scopul de a constata care este starea de spirit a celor ce au conducerea popoarelor şi cum înţeleg ei să coopereze la menţinerea păcii este iarăş un pas făcut către rolul de arbitru dacă nu efectiv, cel puţin către acela de arbitru moral. Nu trebuie uitat de asemeni apelul recent făcut de Ducele Mussolini pentru limitarea armamentelor, cît şi misiunea Vanzeeland care urmărea un acord financiar şi economic în care să intre şi alte state în afară de Franţa, Anglia şi Statele Unite.

Pe lăngă aceasta trebue adăogat că Statele Unite reprezintă ţinutul cel mai sigur din lume împotriva ori cărei incursiuni străine şi unde spaima de fiecare moment a războiului — spaimă endemică la popoarele europene de azi —, este absolut necunoscută. Statele Unite nu cunosc deci acea presiune internă care împinge la căutare de aliaţi şi la asigurarea liniştei. De aici relativa lor dezinteresare faţă de certele europene. Din cauza acestei securităţi pe care o oferă Statele Unite s'a pornit influxul aurului, o adevărată inundaţie care vine din toate părţile lumiie. Problema aurului este atît de gravă- încît guvernul din Washington este nevoit să cumpere mari cantităţi de aur pe care îl sterilizează îngropîndu-l în fortăreaţa special construită din Kassas.

Interesele americane în lume, precum şi similaritatea sistemelor economice şi politice au făcut posibil acordul monetar din Septembrie 1936 dintre Statele Unite, Marea Britanie şi Franţa, acord care, cînd îşi va lua întreaga desvoltare, va putea fi socotit ca cel mai important act de cooperare internaţională de la răsboi încoace.

Cooperarea dintre cele trei state apare şi mai categoric impusă de realităţi, dacă se ţine seama numai de faptele că Statele Unite şi imperiul Britanic, la un loc, controlează 70% din materiile prime ale lumii şi 60% din producţia industrială mondială, iar Franţa reprezintă o forţă politică, economică şi militară indispensabilă pentru menţinerea echilibrului mondial, Ca o frînă însă, pentru a nu fi atrase în conflicte şi pentru a da satisfacţie opiniei locale, guvernul din Washington a votat acel Neutrality Act care însă prin previziunile „carry and cash" adică a plăti imediat şi a-şi lua asupra-şi transportul, favorizează, în primul rînd Anglia şi Franţa care pot plăti şi pot şi transporta materiile prime şi de răsboi.

Progresul material făcînd ca interdependenţa dintre state să devină o puternică realitate, Statele Unite se interesează de situaţia generală a popoarelor din restul lumii cu mai mare grije decît ori şi care dintre marile puteri. Pe lîngă cele două mari instituţii pentru studiul relaţiilor externe, Foreign Policy Association şi Foreign Affairs Committee cu ramificaţiuni în toate centrele mai importante din Statele Unite mai sunt numeroase grupări care, toate, urmăresc cunoaşterea situaţiei internaţionale. La marile universităţi americane există catedre speciale pentru studiul politicei internaţionale Opinia publică din America îşi dă bine seama că monopolizarea de către un mic număr de persoane a cunoaşterii problemelor externe reprezintă o primejdie.

Cu cît sistemele sociale de aiurea şi evoluţia lor sunt cunoscute şi studiate de pătura cultă a unui popor, cu atît mai clară poate să apară politica externă naţională proprie acelui popor.

Americanul mai are însă şi credința mistică în rolul special pe care destinul l'a rînduit țării sale. De aci intervenția şi insistența Statelor Unite pentru dreptatea popoarelor oprimate. Se uită prea uşor că din 60 milioane de Europeni care trăiau sub stăpînire străină n'au mai rîmas acum decît 3% şi că inițiativa pentru a se aplica principiul de autodeterminare se datoreşte Preşedintelui Wilson şi Statelor Unite susținute de Franța şi Marea Britanie. Liga Națiunilor — ori care ar fi părerile contimporane — rămîne instituția care va cinsti pentru totdeauna progresul spiritului uman. Şi această instituție n'ar fi luat ființă fără puternicul sprijin american.

Azi evenimentele forțează aceleaşi state, care au sporit dreptatea şi libertatea popoarelor, să se apropie şi să coopereze, iar rolul Franței alături de grupul anglo-saxon este încă o garanție pentru securitatea şi respectul drepturilor popoarelor mai mici şi pentru păstrarea ordinei stabilite prin tratate. Poate e bine să se reamintească simbolicul fapt că Pilat, cel ce şi-a spălat mîinile, a murit şi s'a îngropat în Franța de azi...

Omenirea modernă este însă azi ca Laocon înfăşurată şi strînsă de progresul material care-i reduce forțele spirituale turburînd profund viața fiecărui popor în parte.

Examinarea situației din Statele Unite poate servi ca o învățătură şi ca un avertisment.

D. N. Ciotori

ÎNCEPUTURILE PICTURII MODERNE IN MUNTENIA.

CAROL VALŞTEIN

In timp ce Gheorghe Asaki se sbate la Iaşi pentru crearea şi desvoltarea unei vaste mişcări culturale, la Bucureşti Ion Heliade Rădulescu înfăptueşte o operă asemănătoare, stăpînind „prin marea diversitate a preocupărilor lui, toate ramurile de activitate culturală a timpului", afară de una singură: *pictura.*

Şcoala, presa, teatrul, literatura, politica pe toate le-a îndrumat şi încă pentru vreme mai îndelungată decât Asaki, deoarece Heliade nu numai că s'a adaptat cerințelor şi aspirațiilor superioare ale frămîntătorilor dela 1848, dar a fost chiar sufletul noilor mişcări, recunoscînd, grație inteligenței sale excepționale, adevăratele nevoi ale vieții noastre spirituale.

Providența a făcut ca pentru singura ramură în care Heliade nu avea mijloace proprii de îndrumare, să ne vină un străin: Scarlat, mai tîrziu Carol Valştein, austriac de origină, stabilit în Bucureşti în anul când Gheorghe Lazăr deschide prima şcoală națională a Munteniei în chiliile mănăstirii Sf. Sava din Bucureşti (1818)

Valştein n'avea atunci decît douăzeci şi doi de ani. Alt pictor afară de el nu mai era în Muntenia. Cine l-a adus, prin ce împrejurare a venit la noi şi cu ce gînd, — nu se ştie. Dar a venit şi a rămas.

(O cronică mai veche a timpurilor spune că s'ar fi născut la Iaşi în 1795 şi că, prin urmare, ar fi fost pictor pământean. Nimic însă n'o dovedeşte).

Carol Valştein (cunoscut şi sub numele de Valsteiner şi Wallenstein) s'a născut la 20 Octombrie 1795 la Gospici, lângă Agram, în Austria.

Tatăl său se numea Ioan Vella şi era medic militar.

Pius Wallenstein, un nepot al artistului a publicat în 1908 la Ploeşti (în tipografia „Lumina"), o broşură asupra vieții şi activitățiii lui Carol Valştein. Din această lucrare incoerentă şi lipsită de suficiente argumente doveditoare, reținem totuşi unele amănunte referitoare la biografia şi la diferitele variante ale numelui bunicului său.

Numele de *Valşteiner* provine dela tatăl vitreg al lui
Carol, însă — ne spune fără nici o explicaţie Pius – *corect
scris e Wallenstein.* Biograful işi sprijină această afirmaţie
pe un act pe care pretinde că-l posedă, dar al cărui conţi-
nut nu ni-l împărtăşeşte. Singurul act reprodus în broşura
de care ne ocupăm este o diplomă eliberată de „Asociaţia
pentru ştiinţe naturale din München", pe numele *C. Wahl-
stein.*

Numele artistului a circulat în diferite publicaţii care s'au ocupat de el, sub formele cele mai bizare: *Valştain, Wahlstein, Wahlsteiner, Valenstein,* etc.. Dar ceiace este mai curios e că aproape toţi cercetătorii îl numesc *Gheorghe.* Nu poate fi vorba de un alt artist, deoarece toţi îi atribue aceleaşi opere şi toţi precizează că a fost conservatorul primului muzeu din Bucureşti şi profesor la colegiul Sf. Sava.

In realitate, artistul semna *Scarlat* (transformat ulterior în *Carol Valştein*). Astfel, în pagina 78 din matricola anului 1832, între materiile predate *în clasul al V-lea, al VI-lea şi al VII-lea* la Sf. Sava, este trecut şi *deseniul, predat de d. Valştein.* E drept că în catalog secretarul a scris Valenştein. Profesorul însă semnează în state şi'n registrele de prezenţă, totdeauna *Sc. Valştein* — cum se vede şi în fragmentul din pagina 63 a condicei de cheltuieli pe luna August 1833, reprodus în facsimil de d. Ştefan Pop în revista „Boabe de Grâu" [1])

Numele de *Carol Valştein* îl aflăm pentru prima dată în forma aceasta pe lucrarea tipărită la 1831 în tipografia lui Heliade şi purtând titlul „Elemente de deseniu şi de Arhitectură" de *Carol Valştein (profesor de desemn în Colegiul Sf Sava).*

Lucrarea aceasta e găsită apoi, în 1836, în Biblioteca lui T. T. Burada, unde o semnalează Xenopol şi Erbiceanu („Serbarea şcolară", Tip. Naţională, Iaşi, 1885, pag. 319).

Noi vom adopta forma *Carol Valştein,* fiind cea mai frecventă şi singura controlabilă [2]). Forma Wallenstein n'am

---

1) *Ştefan Pop,* „Colegiul Naţional Sf. Sava", în „Boabe de Grîu", anul IV, No. 7, Imprimeria Naţională, Bucureşti, Iulie 1933, pag. 398 şi 399.

2) Caetul cu „elemente de deseniu şi arhitectură" al lui Carol
Valştein e semnalat în acelaş an (1836) în „Repertoriul cronologic"
al lui Dimitrie Iarca („Annale bibliografice romîne" Imprimeria Sta-
tului, 1865, pag. II, 32.812. Pe coperta exterioară stă scris (aşa cum
am arătat noi): *Elementa de deseniu şi arhitectură, de Carol Val-
ştein Profesor de desemn în Colegiul Sf Sava, tipărit cu cheltuială
din Casa Şcoalelor. Bucureşti, în tipografia Valbaum şi Veise, 1836.*
Lucrarea poartă următoarea dedicaţie. *„Prea înălţatului prinţ stă-
pinitor a toată ţara rumînească. Alexandru D. Ghika II.* — *cu adîncă
supunere se închină de către autor.*

O găsim şi pe petiţia reprodusă de noi mai jos şi pe autoportretul din 1836 al lui Carol Valştein, aflător în colecţia de stampe a Academiei Romîne.

găsit-o nicăieri întrebuinţată de artist. *Probabil că urmaşii lui şi-au spus astfel.* (Pius a compus şi o versiune nouă, tot atât de arbitrară: *Carol Wallenstein de Vella.*)

La 12 ani, Carol Valştein a fost luat de un unchiu al

Pentru acest fiu, Valştein face, în Decembrie 1840. următoarea intervenţie pe lîngă Domnitor:

„Prea înălţate Doamne,

„Cu plecată supunere îndrăsnesc a mă apropia de tronul Inălţimei
Voastre cu plecata mea jealbă. Fiul meu Heinrich, care a avut deose-
bita cinste de a se apropia înaintea Măriei Voastre, în mai multe
rînduri, a dorit să înveţe arhitectura, avînd deosebita aplecare şi gust,
privind că acest meşteşug va fi mai de trebuinţă şi mai folositor pen-
tru cele Ţării romîneşti.

Trecînd clasele de umanioare în colegiul Sf. Sava cu bune ates-
taturi, s'au aşezat pe lîngă arhitecţi şi supuindu-se la lucrările cele
mai grele, au dovedit oarecare deprindere în feluritele ramuri ale
arhitecturii, pre cît se osebeşte în această capitală. Cît mi-a fost de
greu să văd pre fiul meu în acea vîrstă fragedă silit a să da la prac-
tica arhitecturii mai nainte de a se fi întemeiat în teoria alegerii
ştiinţei, cu atît m'am mîngîiat în urmă văzînd că copilul cu rîvna cu
care se îndeletniceşte la acest meşteşug, dovedeşte adevărată vocaţie
de desăvîrşire în această artă.

Prea Inălţate Doamne, acest tînăr a lucrat toată vara pe ziduri
cu toată munca şi osteneala şi atît meşterul cît şi toate calfele ce au
fost împreună cu dînsul sunt foarte mulţumiţi de a sa răspundere, si-
linţă şi întemeiat pe această rîvnă, îndrăznesc a gîndi că dacă ar
avea prilej a merge la vre-o şcoală de cele mai înalte ale Europei ar
face cinste patrii sale de meşter şi fiindcă la Viena am rude care ar
îngriji să povăţuiască pasurile acestui copil pe calea bunei învăţături,
năzuesc, Prea Inălţate Doamne, la singura bunătate a Mării Tale ca
să d ruieşti şi la acest tînăr din bogata milă a Inălţimii Tale cu un
ajutor măcar numai de 72 galbeni pe an şi pentru aceasta tînărul îm-
preună cu toată a sa familie va fi totdeauna rugător pentru îndelun-
gată şi fericită viaţă a Mării Tale, rămînînd cunoscător şi către patria
naşterei sale cu slujba ce din toată putiinţa îi va aduce la a sa îndatorire.

Prea supus şi plecat, *S. Valştein*"

Pe această petiţie Domnul a pus următoarea rezoluţie:

„Noi, Alexandru Dimitrie Ghica II. cu mila lui Dumnezeu Domn
a toată Ţara romînească. — Departamentul Credinţei va îndrepta a-
ceastă jalbă în punere la cale Eforii Şcoalelor".

Departamentul Credinţei, cu No. 1254 dela 6 Mai 1841, trimite următoarea adresă Eforiei Şcoalelor:

„Alăturata pe lîngă aceasta în original jalbă cu No. 158 ce au dat
către Măria Sa Prea Inălţatul nostru Domn S. Valştein, Departamen-
tul nostru vine cu luminata Mării Sale rezoluţie ce au binevoit a
pune la această jalbă are cinste de a îndrepta către cinstita Eforie,
ca văzînd cererea ce se face a fi ajutorat cu 72 galbeni pe an ca să
trimită pe fiul său la universitatea dela Viena spre a se desăvîrşi la
meşteşugul arhitecturi, să binevoiască a face cuviincioasa punere la cale..

Eforia Şcoalelor către cinstita Logofeţie a Bisericeştilor. Anul 1841,
Mai 22, No. 340.

„Eforia are cinste a răspunde la adresa Cinstitei Logofeţii No.
1254 că, potrivit cu rezoluţia Mării Sale Prea Inălţatului nostru Domn
pusă la jalba Domnului Valştein, profesorul Colegiului, Eforia a chib-
zuit prin jurnalul său, a slobozi pe fieşicare an pentru ajutorul lui
Hainrich, fiul numitului profesor, cîte 72 galbeni pentru învăţătura
arhitecturei la universitatea dela Viena în soroc de trei ani.

Mihail Ghica Ştirbei P. Poenaru

Secretar, Iliescu

său la Viena, unde şi-a desăvîrşit studiile şi a primit primele îndrumări în artă.

La 1817 vine la Craiova, unde avea o mătuşă. Pleacă apoi în Muntenia pentru studii de ştiinţe naturale, de care se va ocupa toată viaţa. Se căsătoreşte în 1821, la Slatina, cu Maria Stănescu, cu care are şapte copii: Heinrich, Maria, Anton, Elisa, Caterina, Iosef şi Gheorghe.

Dintre aceştia, Iosef Wallenstein, (1831—1900) şi el profesor de desen şi pictor, vine la 11 Octombrie 1867 la catedra de desen şi caligrafie a gimnaziului Sf. Petru şi Paul din Ploeşti, după François Caiser, care suplinea această catedră. (Pius e fiul lui Iosef).

Iar Gheorghe Wallenstein (1836—1875) a fost primul tipograf al oraşului Turnu şi a trăit în Ploeşti între 1860—1865.

Carol Valştein călătoreşte prin ţară în căutare de subiecte, vînează dropii pe Bărăgan, pe care apoi le împăiază, îşi întregeşte studiile artistice la Braşov cu un pictor numit Debler, vizitează muzeele din Paris şi din Roma. La 1825 începe să editeze un ziar în limba germană „Bukarester Deutsche Zeitung", — tipărit la Lipsca şi adus de el la Bucureşti. E primul nostru ziar ilustrat.

In 1829 îl găsim în slujba Eforiei Şcoalelor; iar la 1830 e numit profesor la gimnaziul Sf. Sava.

Prins de avîntul cultural al epocii, Valştein scoate în 1838 un nou ziar, de astă dată scris în limba romînă, cu litere cirilice, şi intitulat „Ilustraţiunea". La 1850 ziarul e tipărit în tipografie propie (Strada Lipscani No. 30), — iar dela 1858 înainte apare cu litere latine în tipografia lui Valştein, fostă întîi proprietatea lui Szathmary.

Intre timp, soţia lui Vlştein murise (la 1838, în Bucureşti). Pictorul s'a căsătorit a doua oară cu o Germană, Eva, dela care n'a avut copii.

Valştein a fost naturalizat împreună cu toţi membrii familiei sale la 1840.

La 1844, Heinrich Valştein s'a înapoiat în ţară, a fost numit arhitect al oraşului Bucureşti şi în această calitate a lucrat primul plan al Capitalei.

Urmînd exemplul lui Asaki, Carol Valştein aduce din Apusul luminat cópii de pe operele Renaşterii.

Ca şi Moldovenii, Muntenii părăsesc repede nota bizantină purtată de veacuri în sînge, spre a se înflăcăra în masă pentru arta adusă şi executată de profesorul dela Sf. Sava. O artă — pare-se — destul de mediocră. Dar mediocritatea picturilor lui Valştein nu putea fi judecată atunci. Arta lui s'a impus pentrucă nu-i stătea alta în cale. Va fi avînd şi lucruri bune. Noi nu cunoaştem decît tablourile din Muzee. — La Simu, de pildă, se găsesc trei miniaturi fără deosebită

valoare artistică: „Veronica", copie după Rafael, datată 1849, un portret de familie cuprinzînd şi autoportretul artistului şi un peisaj semnat, reprezentînd un castel pe malul apei.[3])

Pinacoteca Ateneului păstrează deasemeni una din picturile lui Valştein şi anume o „Inălţare", în care artistul ar fi vrut să rezolve cele mai grele probleme ale artei moderne, dar n'a izbutit să ne dea decît o penibilă impresie de efort. Iisus, în mijlocul pînzei, artificial luminat pentru a reda un simbol, cu trupul gol şi capul uşor dat pe spate, cu o expresie de dulceaţă afectată în ochi, se înalţă spre cer. La picioarele lui, trupuri roşcate se ridică, se indoae, cad în genunchi, se prostern la pămînt cu expresii de groază. Dar groaza nu-i suficient sugerată. Trupurile, atît al lui Iisus, cît şi ale martorilor, sunt prost desenate. Anatomia e neglijată, proporţiile greşite. Muşchii apar unde nu există sau unde n'ar trebui să apară deoarece nu sunt în acţiune. Braţul lui Iisus, care ţine drapelul, e rotund ca un corn. Capul e prea mare faţă de trup. Pulpa — prea puternică şi din punct de vedere al proporţiei şi din punct de vedere al înţelesului simbolic. In primul plan, drept în mijloc, între două corturi trîntite la pămînt, s'a rătăcit un picior — partea dela genunchi în jos — care nu aparţine nimănui.

Valştein a vrut, fără îndoială, să urmeze principiile şcoalei eclectice: desenul lui Michelangelo şi coloritul lui Rafael. Dar cu toate că venea dela Roma, el nu ştia să deseneze, nu pricepea mare lucru din armonia culorilor şi cu atît mai puţin din structura unei compoziţii. In opera sa efectele de lumină sunt prost conduse, iar materia e inexistentă.

Lucrarea dela Ateneu, neiscălită şi nedatată, e probabil o operă de tinereţe. Intr'o zi, poate, Pinacoteca se va îmbogăţi cu vre-o operă mai de seamă a celui dintîi profesor de desen şi pictură al Bucureştilor, — în stare să-l ridice pe artist în ochii posterităţii.

Dacă pictura lui, afectată şi manierată, o putem ignora, — nu-i vom putea dispreţui în niciun caz activitatea, de pe urma căreia numeroşi elevi au învăţat un desen academic, un stil, o nouă industrie prin noi reţete chimice, o tehnică necunoscută, întrebuinţarea paletei, a pînzei întinse pe şasiu şi a lacurilor care înviorează pictura după uscare.

---

3) Dintre lucrările lui Carol Valştein, aflătoare în diferite colecţii Pius Wallenstein aminteşte: „Vălul Veronichii", copie după Rafael, „Omorîrea cu pietre a Sfîntului Ştefan" (aceasta — la biserica catolică din Bucureşti), „Invierea lui Christ", „Părintele Ambrosie şi Impăratul Teodosie", „Cenna Domini", copie după Leonardo da Vinci, „Visul" şi „Bărăganul", iar la Pinacoteca Ateneului: „Jurămîntul lui Mihai Viteazul înconjurat de boieri" şi portretele Domnitorilor Bibescu şi Grigore Ghica.

Tot de pe urma lui Valștein, școalele noastre s'au ales cu numeroase cursuri de desen, iar capitala cu muzee și pinacoteci.

Se pare că, după stăruința lui, înființase Heliade Rădulescu „un clas de desemn" la colegiul Sf. Sava. Catedra fusese încredințată chiar lui Valștein, care, pentru acest „clas" a adus și modele în gips din Italia.

Spirit organizator și om de ordine, Valștein stimulează atmosfera de artă din București prin expozițiile pe care le deschide la Sf. Sava la finele fiecărui an, și la care iau parte peste trei sute de școlari.

Se înfățișau pe lîngă lucrările obișnuite, desene topografice, schițe de arhitectură, peisaje și mai ales compoziții istorice, — Valștein dovedind astfel că preda cu conștiinciozitate „desenul cu mîna slobodă, la chipuri, flori și ornamente", precum și „desenul cu linia și compasul la obiecte industriale, la arhitectură și topografie" [4]).

Dar Valștein întreține atmosfera artistică și prin propriilei-i lucrări, care par a fi numeroase, deoarece într'o petiție din 20 Septembrie 1832, el se plînge că leafa de 300 de lei pe an ce i se plătea „pentru două clasuri e prea mică", și că nu-i rămîne timp să se ocupe „cu portreturile în uleiu".

In 1834, cînd Valștein află, prin „Albina Romînească, de apariția primelor „tabeluri în gravură, inspirate din istoria neamului, el socotește că situația Munteniei e cu mult în urma Moldovei și atunci începe să depună neobosite străduințe, urcă scările Eforiei Școalelor de zeci și sute de ori ca să obțină aprobări și fonduri pentru întemeerea unui muzeu de științe naturale și de antichități, iar mai tîrziu pentru intemeerea unei pinacoteci. Izbutește să înfăptuiască un început de pinacotecă în țară la 1837, — pentru care lucrează, în 1845, o „Cină de taină" după Leonardo da Vinci și „Visul lui Mihai Viteazul" după Nicolae Barabas, pictorul ungur în trecere la acea vreme prin țara noastră. Pentru aceste lucrări, el primește suma de 1564 de lei. [5])

In Februarie 1847, Eforia Școalelor recomandă profesorilor din țară tabloul lui Valștein „Războiul dela Călugăreni". [6])

In 1849, muzeul este atît de complect și de bine organizat, încît Caimacanul, vizitîndu-l împreună cu comisarul rusesc, rămîne foarte mulțumit și găsește că nu lipsește decît portretul împăratului Nicolae Pavlovici.

4) Dos. No. 2692 | 1841 al Ministerului Instrucțiunii, Arhivele Statului.

5) In „Analele Parlamentare" (tomul IX, partea I-a, la pag. 350), în Statul de lefuri al profesorilor școalelor pe 1837, e trecut și *C. Valștain*, „Conservatorul Muzeului, dela Iulie înainte, pe lună cîte lei 200 = 1200, — primind și osebită leafă pentru Deseme, pe an lei 6000".

6) *V. A. Ureche*, „Istoria școalelor", vol. II, pag. 17, — „Imprimeria Statului", București, 1894.

La 19 Ianuarie 1849, Valștein îl cere Eforiei [7]), care nu întîrzie să și-l procure. Portretul — opera unui pictor necunoscut [8]) ocupă numaidecît loc de cinste în Muzeu, iar astăzi se află în Pinacoteca Ateneului.

Impăratul e înfățișat în mărime naturală, în uniformă, purtînd o mare decorație și o largă panglică albastră trecută peste piept. Părul și mustața sînt cărunte. Chipul e asemănător, dar mîna care l-a zugrăvit n'a fost mînă de maestru. Totuși putem crede că a fost opera cea mai de seamă a Pinacotecii în Anul 1849.

Lucrările de artă înmulțindu-se și prin contribuțiile pictorilor pămînteni înapoiați rînd pe rînd din Apus, Domnitorul Barbu Stirbey, rînduește, cu decretul No. 1751 din 24 Decembrie 1850, înființarea unui nou muzeu, „o galerie de tablouri pentru studiului tinerimei".

Iată acest decret:

„Noi Barbu Dimitrie Stirbeiu,

Cu mila lui Dumnezeu, Domn stăpînitor a toată Țara Romînească, Departamentul Credinței.

Bazurile unei biblioteci, a unui Muzeu de istorie naturală și a unui cabinet de fizică și de chimie, s'au pus vre-o cîțiva ani și acestei trei stabilimente neapărate pentru instrucția publică se înaintează din zi în zi prin cumpărături din fondurile școalelor și prin danii generoase din partea iubitorilor de luminarea neamului.

O lipsă rămăsese neîndeplinită, aceea a unei galerii de tablouri pentru studiul tinerimei, care ar avea aplicare să îmbrățișeze această frumoasă artă,

Dorind a se pune temelia și pentru îndestularea acestei acestei trebuințe, și a se începe formarea unei asemenea galerii, poruncim acelui Departament a se înțelege cu Eforia Școalelor ca să se adune toate gravurile și tablouriie ce a avut școala și să se așeze într'o sală potrivită, după felul și meritul lor, și să se inscrie într'un registru șnuruit și pecetluit.

Spre acest sfîrșit, trămitem și noi pe lîngă acest ofis, două tablouri lucrate de doi romîni; G. Tătărescu, care se află în Roma cu cheltuiala Sfintei Episcopii de Buzău, și P. Alexandrescu, care, dovedind o aplicare și un talent deosebit pentru pictură, se va trămite pe patru ani la Roma, cu cheltuială din casa școalelor, ca să se desăvîrșească în această specialitate și cu vreme să se deschidă și această

7) Dos. No. 490/1849, Arhivele Ministerului de Culte.

8) Pius Wallenstein pretinde (în pag. 18 a broșurii sale) că, după vizita comisarului rusesc, la 22 Februarie, Carol Valștein înaintează Eforiei un raport prin care arată că „a isprăvit portretul Impăratului Nicolae Pavlovici" pentru expoziția Muzeului Național și roagă „să i se plătească unui încadrator Soner, prețul ramei portretului executat".

carieră tinerimei, pe lingă altele ce s'au aşezat cu noua organizare a şcoalelor.

Subvenția anuală a acestui tînăr va fi de două sute galbeni pe an[9]*) şi se va începe delă întii martie anul viitor 1851*"[10])

Valştein a fost numit Conservator al acestei galerii.

După o muncă continuă şi neobosită, Carol Valştein moare la 26 Decembrie 1859[11]) în vîrstă de 64 de ani.

Autoportretul lui, din 1836, se află la Academia Romînă, în loc de cinste, precum se cuvenea celui dintîi pictor şi profesor de desen al Țării Romîneşti. E cea mai bună dintre lucrările pe care i le cunoaştem.

In anul cînd a murit însă, Carol Valştein nu mai era singurul pictor al Munteniei, nici singurul profesor de desen al Colegiului Sf. Sava. Incă din 1847 îl aveam pe Constantin Lecca, primul pictor romîn al Bucureştilor, — şi începuse să se vorbească stăruitor şi de Gheorghe Tătărescu şi chiar de Theodor Aman, ale căror succese răsunătoare vor acoperi faima lui Valştein mai înainte chiar de a-l fi acoperit pămîntul...

H. Blazian

9) Pictorul Petre Alexandrescu (1828—1899) a trecut apoi la Paris unde-l vom găsi la 1856 în atelierul pictorului Cogniet.

10) Dos. No. 1 şi 239/1850. Arhivele Ministerului de Culte.

11) In casele sale din Bucureşti, Calea Călăraşi No. 24 (mai tîrziu 34). A fost înmormîntat pe socoteala Domnitorului Cuza în cimitirul catolic de pe Calea Călăraşi (azi desființat).

POLITICA ENGLEZA INTRE PACE ȘI RASBOIU

Se poate spune fără exagerare că una din cele mai desbătute probleme contemporane de politică externă este aceea a găsirii cheiei şi a determinării mobilurilor adevărate, cari formează substratul politicei internaționale a imperiului englez.

Ca în 1914, soarta păcii şi eventualitatea deslănțuirii unui nou răsboiu mondial depind iarăşi într'un grad foarte înalt de politica majestuosului Albion. Atunci, — ca poate şi acum — în atmosfera încărcată a Europei din ajunul marelui măcel, şovăirile şi nehotărîrea cabinetului englez au favorizat şi accelerat prăbuşirea lumii în încăierarea imperialistă mondială. Dacă na'r fi decît acest singur motiv şi încă ar fi îndeajuns a considera drept o expresie a lenevie; de gîndire po itică certificatul optimist pe care unii îl acordă politicei engleze, concretizîndu-l lapidar în cuvintele: „englezii ştiu ce fac".

Ar fi locul aici de remarcat în primul rînd că opinia publică engleză este profund divizată în privința judecării marilor evenimente internaționale şi că deci termenul generic de „engleji", întrebuința în această ocazie nu prea corespunde realității. Să facem însă deocamdată abstracție de acest amănunt, şi să accentuăm că dacă experiența fatalei erori săvîrşite în 1914 ar putea fi uitată, cu toate că ea a contribuit la stîrnirea cataclismului, care a sîngerat într'atîta lumea, cele două noi focare de răsboiu care mistuie acum zeci de mii de vieți omeneşti la cei doi antipozi ai globului ar trebui să ni-o readucă aminte şi să oprească continuarea aceleiaşi politice ezitante în cercurile oficiale şi neoficiale engleze.

Politica externă a Marei Britanii trebuie cercetată prin prizma intereselor păcii, pentrucă precum soarta lumii este în funcție de ea, tot aşa şi ea e înrîurită în mare măsură de ceeace gîndeşte şi ceeace face restul lumii.

Năvălind în 1931 în China şi cucerind Manciuria, militarismu; nippon a inaugurat o nouă fază de competițiuni imperialiste, de stilul celor pe care le trăim de şase ani încoace. An cu an spectrul resuscitat al răsboiului s'a apropiat, planînd tot mai apăsător deasupra Europei şi a celorlalte continente. In arena relațiunilor internaționale toate disputele, toate acordurile, toate ciocnirile, toate

urzirile de pacte și de fronturi precum și toate dezagregările lor, în sfîrșit toate actele de ostilitate în cursul cărora scîrțîitul penelor diplomatice a fost înlocuit cu bubuitul ghiulelelor — toate s'au centrat pe o singură canava: pe împărțirea statelor Europei și ale lumii în două mari categorii, al căror contur real a sdrobit orice convenție diplomatică sau politică oricît de doritoare de a ține seamă de ea. Aceste categorii sunt: grupul statelor cari dintr'un motiv sau altul doresc conservarea păcii și grupul țărilor, în genere dictatoriale, unde desnodămintele răsboinice sunt tot mai mult socotite ca o necesitate imperioasă a continuării regimului. Oricine poate numi pe principalii matadori ai acestui din urmă grup; sunt Germania, Italia și Japonia.

De șase ani conservatorii englejii se străduiesc să ocolească în harta politică a lumii această delimitare axiomatică dintre forțele pacifice și cele belicoase; *să împace deci ceeace nu poate fi împăcat, răsboiul cu pacea, agresiunea cu apărarea colectivă împotriva agresorilor.*

Cele mai mari puteri economice și militare ale lumii sunt în faza istorică actuală interesate la menținerea strictă a păcii, din cauză că ele nu ar putea decît pierde de pe urma unei noi conflagrații mondiale. Lor, adică Statelor-Unite, Franței, Angliei, li se adaogă atașamentul hotărît și principial în favoarea păcii, al Uniunei Sovietice. Forțele reunite ale acestor Puteri cărora li s'ar alătura toate statele mici ale lumii amenințate de apetiturile căpcăune ale regimurilor dictatoriale agresive, *ar putea și pot asigura menținerea păcii, căci ele covîrșesc cu mult și din toate punctele de vedere potențialul de acțiune al statelor închinate pe panta agresionistă.*

Digul de apărare al păcii construit astfel în baza unui sistem de asistențe mutuale, rapide și hotărîte împotriva agresiunilor, oriunde acestea s'ar produce, ar avea darul să tempereze ca prin farmec cutezanța agresorilor și să-i facă să înțeleagă că orice pas riscat în direcția deslănțuirii ostilităților e foarte probabil să-i coste în cel mai bun caz prea scump.

Guvernul conservator care conduce destinele Angliei din anul 1931, a preferat însă să bizue securitatea și integritatea imperiului britanic nu atît pe colaborarea cu celelalte state interesate la menținerea păcii în baza unui sistem de asistență mutuală reciprocă față de atacurile răsboinice, cît pe metoda acordării de concesii Puterilor agresoare, negociind separat cu ele și încercînd a le muta una contra alteia, în speranța tocirii tăișului lor îndreptat împotriva Marii Britanii și a posesiunilor ei.

Cînd militariștii dela Tokio și-au tăiat prima felie din teritoriul chinez, Manciuria, cabinetul englez a respins propunerea de acțiune concertată, venită din partea Statelor-Unite și a preferat să se înțeleagă în cele din urmă cu agresorii nipponi, în speranță că aceștia se vor sătura cu bucata înghițită, că astfel interesele engleze vor putea continua să predomine nestingherite în nordul Chinei și că, prin această înțelegere, concurența capitalului american va fi

mai eficace combătută. Astfel fu răsplătită cu o primă de încurajare prima agresiune în stil mare postbelică. Treptat, japonzii pătrund tot mai adînc în teritoriul chinez, creînd stătulețe independente de guvernul central din Nanking, stătulete conduse de marionete. Iar raza de influență a dominației engleze a fost silită să coboare tot mai spre nord.

Exemplul Manciuriei a găsit repede imitatori, de astădată în regiuni mai apropiate de bătrîna Europă. Cu atacarea și cucerirea Abisiniei au fost atinse interesele Marei Britanii într'un mod mult mai tăios. Stăpînirea italiană în imperiul Negusului era un început de flancare a ieșirei orientale a Mării Mediterane, deci de primejduire a principalei artere de comunicație a imperiului britanic. Această stingherire a drumului celui mai scurt spre Indii a însemnat un mare afront pentru vechiul și mîndrul Albion. Și totuși acesta s'a mișcat foarte greu, iar în cursul evenimentelor a părăsit pînă și adierea de energie cu care ceruse la un moment dat în numele securității colective aplicarea sancțiunilor. Ducele a putut sărbători astfel nederanjat triumful sîngeroasei sale campanii abisiniene. Miza pusă pe lipsa de energie și hotărîre în reacțiune a guvernului englez a isbutit pe deplin.

Poftele puterilor agresoare au crescut însă în ritm proporțional cu isbînzile obținute și cu spiritul de ezitare și conciliere de care dădeau dovadă conservatorii englejii. Dela Adis-Abeba la Madrid, peste mări, munți și țări, calea a fost bătătorită cu manifestări ale carenței cancelariilor engleze și franceze. Rebeliunea generalilor spanioli, isbucnită în Iulie 1936 și pregătită pe îndelete de cabinetele dela Berlin și Roma, a plasat obiectivul veleităților expansioniste ale statelor agresoare chiar pe nodul vital al liniilor de comunicație engleze, în preajma Gibraltarului.

Din acest moment, politica cabinetului britanic, care a antrenat după sine pe aceeași pantă și pe cel francez, a constituit un lung șir de concesiuni nouă, toleranțe și capitulări în fața intervenției armata a grupului germano-italian. Multitudinea întîmplărilor și a cotiturilor politice survenite în cursul ultimelor patrusprezece luni a dat naștere la impresii variate și juxtapuse pe diferite planuri.

Inlănțuite însă în ordinea lor cauzală, ele relevă în toată gravitatea ei linia fatală a politicei de „combatere" a forțelor agresoare, prin mijloace cari nu contribuie decît la îmbărbătarea lor.

Sub pretextul salvării păcii a fost întemeiată politica de neintervenție, care, așa cum a fost practicate, a lipsit lipsind guvernul spaniol legitim de posibilitatea de a face comerț liber de arme, răpindu-i adică un drept recunoscut de principiile relațiilor internaționale. Aceasta a permis Germaniei și Italiei trimiterea unor importante cantități de arme și debarcarea unui întreg corp expediționar. Urmarea directă a acestei politici a fost ocuparea insulelor Baleare de către forțele italiene și întărirea cu baze de foc de artilerie grea a coastei nordice a Marocului spaniol, care în momentele de față se află efectiv sub stăpînirea germană. In limbajul

sec al planurilor strategice de mîine aceasta nu înseamnă alt decît ținerea comunicației prin Gibraltar sub bătaia tunurilor și a bazelor aviatice germane și posibilitatea de a se împiedica transportul unei treimi din armata franceză aflătoare în nordul Africei în caz de mobilizare într'un conflict continental.

Sub presiunea alarmei născute in opinia publică, guvernul englez a sancționat iară și tot așa, adică evitînd de a recurge la măsuri energice de combatere efectivă a agresorilor, și inoind propunerile de împăciuire. Astfel luă naștere „gentlemen-agreement"-ul dela începutul anului, a cărui viață efectivă nu dură mai mult de cîteva zile. Căci Ducele își urma propria lui logică, logica de oțel a agresiunei. După toate isprăvile din Mediterana occidentală, conservatorii englezi se mulțumeau doar a cere Italiei numai slăbirea legăturilor sale cu Berlinul. Vrea-să-zică nici pe viitor o reacțiune energică nu era de așteptat. Intervenția în Spania putea să-și continue nestingherit cursul. Rezultatul era, atunci, de prevăzut. Imediat după încheierea acordului, începură să curgă diviziile de „voluntari" italieni în Spania, iar axa Berlin-Roma fu cimentată și mai solid printr'o serie de întrevederi desfășurate între cele două servicii de stat-major respective.

Urmară lunile înfrigurate ale ofensivelor neisbutite deslănțuite de trupele italiene-germane la Majadagonda, Aravaca, Guadalajara. Madridul a rezistat și de data asta. *Sigure de impunitate, forțele* agresoare germano-italiene provoacă incidentul cu crucișătorul „Leipzig", bombardează Almeria și în cele din urmă reușesc să spargă controlul naval și terestru, și așa destul de ineficace stabilit de către comitetul de neintervenție. Iar la toate acestea, din partea Engliterii, nici-o reacțiune serioasă, dar absolut nici una. Dimpotrivă, o nouă ofertă adresată Italiei pe calea unei scrisori confidențiale, este transmisă de premierul englez șefului fascismului italian. Scrisoarea cuprindea în esență încă o propunere de "împăcare", sub condiția utopică a unei răciri a raporturilor italo-germane. Fracțiunea din presa engleză, care împărtășește vederile oficialității și-a dat toată osteneala ca să influențeze cercurile italiene în acest senz. Astfel săptăminalul „Great Britain and East", măgulind megalomania lui Mussolini, căuta să-l convingă de avantagiile păcii asupra răsboiului, în termenii următori:

„Să-și aducă aminte d. Mussolini că el poate totuși încă să joace un rol mai mare ca Napoleon. El poate să devie mai mare decît cezarii, și Anglia îl va susține cu căldură. Rezultatele schimbului de scrisori dintre Mussolini și Chamberlain încă n'au îndreptățit speranțele puse pe ele. Dar succesul e posibil dacă există bună-voință".

Bună-voință pe care Englezii ar dori s'o vadă exprimîndu-se prin anihilarea axei Roma-Berlin:

„Dispunînd de sprijinul lui (Mussolini), Germania e încrezătoare în forțele sale. Dacă acest sprijin se va nărui, atunci elementele extreme național-socialiste vor ști că sunt condamnate".

La aceste sfaturi „Corrire della Serra" a răspuns disprețuitor: „Axa Roma-Berlin se întărește și se consolidează. In zadar mentorii străini umflă în mod răutăcios acele mici chestiuni, unde identitatea intereselor apare mai puțin deplină".

Ecoul scrisorii premierului Chamberlain a răsunat mai puțin în vocile presei cît la suprafața și în adîncimele mărilor, unde vasele Ducelui, încurajate de noul pas conciliator al cabinetului englez, au reînviat vechea meserie a corsarilor medievali. Odată cu scufundarea piraterească a zecilor de vase de naționalitate diferită, n'au fost cruțate nici vasele de comerț engleze. Ba cutezanța agresorilor a mers atît de departe încît s'a fost lansat o torpilă în una din cele mai falnice unități ale marinei de răsboiu engleze. Răsunet dezastruos a avut această faptă pînă la celălalt capăt al pămînfului, în Extremul-Orient. Deslănțuind noul răsboiu în China, militariștii japonezi au profitat de situația gravă creiată în Mediterană și de impunitatea cu care italo-germanii duc răsboi în Spania. Iar guvernul englez, ca rezultat al politicei sale de conciliere față de forțele agresoare, se află actualmente într'o situație incomparabil mai încurcată și mai complicată decît acum un an la începutul rebeliunei spaniole. Fiindcă n'a acționat energic în Mediterană, el este acum silit să renunțe, fără vrerea lui, la adoptarea unei atitudini hotărîte în Extremul Orient, și-vice-versa, dificultățile din Extremul Orient acționează, la rîndu-le, ca o frînă asupra politicei engleze în Mediterană. Indirect, acest lucru a fost mărturisit de Leon Blum[1] într'un discurs ținut la 6 Septembrie:

„Totul se ține, și nu suntem utopiști cînd vorbim de pacea indivizibilă. Dacă răsboiul din Spania n'ar fi existat, Japonia ar fi fost, poate mai prudentă. Invers, poate, o anumită putere (e vorba de Anglia) ar fi dispusă azi să acționeze cu mai multă energie și decizie în afacerile europene dacă n'ar fi fost obligată să urmărească cu o atenție vigilentă evenimentele din Extremul-Orient".

Fapt e că după afrontul din Mediterană, adică după încercarea de torpilare a vasului de răsboiu „Hunter", cabinetul englez a înghițit o a doua ofensă: împușcarea premeditată cu gloanțe a automobilului consulului englez de către avioanele japoneze. Conservatorii seceră în momentele de față recolta fatală a politicei lor externe ininteligent prudente. Și-i interesant cum această politică se explică la lumina intereselor naționale și de clasă ale cercurilor dominante britanice.

Deficitul de armament al Angliei este prezentat în mod curent drept ultima rațiune a politicei externe a guvernului conservator. Socotim această explicație necompleetă și insuficientă. Peste graiul faptelor nu se poate trece. Răsboiul italo-abisinian a început în ultimul sfert al anului 1935. Cu acest prilej a aflat opinia engleză și cea mondială din gura conducătorilor imperiului britanic că înarmarea Angliei rămăsese în urmă față de aceea a Marilor Puteri, în special a Germaniei. Termenul indicat pentru umplerea golului „descoperit" sau mărturisit atunci era de doi ani. Acest interval de

timp poate fi socotit aproape încheiat. Se știe în mod pozitiv că Anglia posedă actualmente o flotilă aeriană de temut. Totuși nici-o schimbare, nici-o recrudescență de energie în opera de apărare a păcii n'a putut fi remarcată. E adevărat că noul program de înarmări navale se află în toiul execuției. Vechea doctrină a amiralității engleze era bazată pe existența unei singure flote, care se muta dintr'o mare într'alta după necesitățile momentului. Această concepție este astăzi revizuită. Noua politică a amiralității se bizue pe principiul creierei a două centre navale militare independente, unul la Malta și altul la Singapore. Fiecare din ele trebue să fie destul de puternic pentru a apăra eficace interesele britanice în zona respectivă, Marea Mediterană sau Extremul-Orient, și fără a recurge unul la ajutorul celuilalt. Realizarea acestui principiu cere însă terminarea programului de înarmări navale în curs, lucru care nu se va întîmpla în nici un caz înainte de doi ani. Dacă această considerație ar fi într'adevăr precumpănitoare în calculele politicei engleze, se naște întrebarea: sunt mai ușoare sarcinele strategice actuale ale cabinetului englez, pus în fața a două focare de conflicte răsboinice deslănțuite, decît acum un an cînd ar fi fost deajuns o atitudine energică pentru a pune dintru început capăt intervenției în Spania? S'ar fi distrus desigur astfel unul din principalele imbolduri cari au împins Japonia în noua ei aventură răsboinică. Luîndu-se în considerație că la mijlocul anului trecut Germania nu era *pregătită încă pentru un răsboiu de mare amploare, că deci stăvilirea intervenției în Spania era posibilă fără mari riscuri*, că aceste riscuri în prezent sunt considerabil mărite, apare în mod evident că adevăratele cusururi ale acțiunii externe engleze nu trebue căutate atît în armament cît în alte domenii.

Imperiul britanic n'are interese de apărat numai în Europa. Dacă în vechiul continent el se simte amenințat alături de Franța și țările Micei-Antante, pozițiile lui sunt supuse unui permanent atac în Extremul-Orient. Trebue să facă așadar față pe două fronturi extrem de îndepărtate. Pe lîngă aceasta, englejii n'au uitat experie ța ultimului răsboiu mondial, în cursul căruia Statele-Unite au cucerit o sumedenie de debușee aparținînd anterior industriei engleze, pentrucă aceasta din urmă era complect absorbită și sleită de necesitățile răsboiului. Grație poziției sale de neutralitate, capitalismul yankeu a putut apărea în era postbelică ca o forță egală cu cea a imperialismului britanic, măsurîndu-se cu aceasta într'o luptă aprigă de concurență pe întregul glob. Dacă în precedentul răsboiu mondial Marea Britanie, cu toată victoria repurtată, și-a pierdut întîietatea în lume, împărțind-o cu Statele-Unite, un nou răsboiu de mare anvergură în cursul căruia guvernul american ar rămîne din nou măcar cîtva timp neutru, ar amenința să reducă definitiv pe mîndrul Albion la rangul al doilea în ierachia Puterilor capitaliste din lume.

Necesitatea de a apăra interese semănate în regiunile cele mai răslețe ale globului și teama de a nu da iară teren liber de expan-

siune marelui concurent american, aceste două fapte constitue coordonatele fundamentale, de cari politica externă engleză trebuie să țină negreșit seamă.

În asemenea împrejurări două linii generale de conduită, diferite una de alta, puteau fi alese. Sau să se fi recunoscut ca imposibilă apărarea pe cont propriu a tuturor fragmentelor imperiului, fundîndu-se în consecință politica externă pe un *sistem general de securitate colectivă*, care ar fi înglobat toate Puterile lumii doritoare de pace; în asemenea caz, chiar dacă Statele-Unite ar fi continuat să-și mențină politica de „neutralitate", forțele agresoare ar fi întîlnit din primul moment o rezistență atît de masivă, încît lumea ar fi fost scutită preventiv de orice ciocnire răsboinică de genul celor trei din ultimii ani, iar posibilitatea ca Anglia să fie atrasă într'un răsboiu de mare amploare ar fi devenit *minimă*. Pentrucă a sfida forțele reunite ale Franței, Marei Britanii, Rusiei Sovietice și Micei Antante este o operație pe care n'ar fi cutezat-o mult timp, dacă nu niciodată Germania, Italia sau Japonia, ori chiar toate laolaltă. Sau, dimpotrivă, să se fi ales cealaltă linie de conduită, aceea a compromisurilor cu puterile agresoare, a încercărilor de a vîrî între dînsele mărul discordiei, în credința că se va evita astfel atragerea Angliei într'un răsboiu de vaste proporții.

Zarurile cabinetului englez s'au pronunțat pentru cel de al doilea membru al alternativei. Rezultatele, Anglia le vede, le simte azi pe propria ei spinare. Prin îngăduirea cuceririi Abisiniei s'a încurajat îndrăsneala viitoare care a dus la organizarea intervenției în Spania. Prin tolerarea formelor tot mai violente ale acesteia, s'a dat imbold nouei invadări a Chinei. Tulburarea căilor de comunicații în Mediterană va atrage, azi-mîine, una indentică dealungul țărmurilor Chinei. Iar conservatorii englejii, cu toate sforțările lor de a îmbuna cînd pe un agresor cînd pe celălalt, se află în prezent mai aproape ca oricînd de perspectiva de a antrena Englitera într'un răsboiu pe care ei tocmai doresc să-l amîne cît mai mult.

Alegerea făcută de cabinetul britanic nu e deloc întîmplătoare. Ea corespunde mentalității lui sociale. Cu toate că activitatea răsboinică desfășurată de Duce și cancelarul Hitler în Spania lovește în interesele *naționale* cele mai vitale ale Marei Britanii, cu toate că ea e mărturisită în ultima vreme fără înconjur în fața întregii opinii mondiale, presa conservatoare engleză arată o vădită simpatie pentru generalul Franco. Iar atitudinea lordului Plymouth, președintele comitetului de neintervenție și reprezentantul autorizat al „Foreign-office"-ului, această atitudine a lui în cursul lucrărilor comitetului a devenit proverbială. Conservatorii englejii au subordonat interesele naționale ale Marei Britanii prejudecăților lor de clasă și în prezent ei plătesc oalele sparte ale acestei activități prin distrugerea și vătămarea investițiilor de 250 de milioane lire sterline concentrate în orașul Shangai!

Guvernul conservator a fost destul de abil pentru a ascunde în fața opiniei publice engleze adevăratele resorturi ale politicei sale.

Tînguirile asupra insuficienței înarmărilor au fost leit-motivul argumetării lor. Iar opoziția laburistă în loc de a profita de valul de proteste ridicat de opinia publică engleză cu ocazia publicării compromisului Laval-Hoare, n'a știut galvaniza într'o mișcare politică pozitivă neîncrederea instinctivă a publicului englez în politica șovăe nică a guvernului conservator. Din acest motiv, alegerile parlamentare complimentare desfășurate după data de 1 Ianuarie 1936 au dat niște foarte curioase rezultate. In cursul anului precedent, din 25 de locuri conservatorii au pierdut 7; în 1935 din 11 locuri n'au pierdut niciunul, iar numărul voturilor laburiste a fost în scădere. Deficiența în voturi a ambelor partide s'a manifestat printr'o scădere generală a participării la vot cu 25 pînă la 30%. Fapt care într'o țară cu tradiții constituționale ca cele ale Angliei, denotă o adîncă decepție a opiniei publice și o sumbră demoralizare a acesteia.

Vor însemna oare hotărîrile conferinței dela Nyon o cotitură sănătoasă în politica externă engleză? Glasul faptelor viitoare ne va aduce răspuns la întrebare. Nota sovietică prin care se lasă a se înțelege că, în caz de continuare a pirateriilor, flota sovietică de răsboiu e hotărîtă să intre în Mediterană pentru a apăra pe cont propriu interesele navigației comerciale sovietice, a exercitat o puternică impresiune asupra guvernului englez. In conferința dela Nyon, acesta împreună cu guvernul francez și-au luat obligația de a ordona flotelor respective de răsboiu să patruleze și să mențină calmul navigației pe liniile principale de comunicație ale Mediteranei. Dacă această obligație va fi îndeplinită în fapt, ea va însemna un prim pas săvîrșit pe drumul organizării rezistenței colective împotriva forțelor agresive ale răsboiului.

Situația internațională este foarte gravă. Dar există încă multe posibilități de a evita catastrofa. Ca și înainte, agresorii sunt în minoritate; ca și înainte ei sunt inferior înarmați; ca și înainte ei au de luptat cu greutăți economice mult mai considerabile ca puterile doritoare a păstra pacea. In clipa în care puterile democratice Anglia și Franța vor hotărî să nu mai tolereze nici-un soiu de agresiune, Mussolini și Hitler vor fi siliți să dea înapoi. Iar luarea acestei hotărîri depinde de felul cum vor ști marile mulțimi să-și spună și impună dorința arzătoare de a apăra pacea.

N. Corbu

CRONICA LITERARA

INTRE DINTRE ȘI INTRE

Cînd se zice *între*, și cînd se zice *dintre*?

Aceasta nu e o problemă de gramatică, ci una de pură literatură. O problemă de estetică literară, de „știință a literaturii".

Cea mai bună dovadă că întrebuințarea lui *între* și *dintre* nu relevă de gramatică este că nici o regulă de sintaxă nu există în această privință. A doua dovadă: limbi cu trecut glorios și gramatică savantă (ca cea franceză ori germană) — nu cunosc distincția dintre *între* și *dintre*. Iar aceste două dovezi combinate nasc o a treia: de vreme ce corecta alegere între cele două prepoziții atîrnă exclusiv de instinctul literar al individului, înseamnă că explicarea deosebirii dintre *între* și *dintre* relevă de simțul cuvintelor, de simțirea estetică și constitue o problemă de artă literară.

Așa dar, în alte limbi, mai suple, mai nuanțate și mai încercate ca a noastră, un acelaș cuvînt poate exprima și pe *între* și pe *dintre*: *inter* în latinește, *entre* în franțuzește, *zwischen* în nemțește, *between* în englezește.

Noi zicem, de pildă: *războiul „dintre" Rusia și Japonia a început;* sau: *„între" Rusia și Japonia a început un mare războiu.* Aceasta se traduce prin:

„*Entre* la Russie et le Japon un grande guerre etc..."

„La guerre *entre* la Russie et le Japon... etc..."

„Der Krieg *zwischen* Russland und Japan enstand etc..."

„Ein grosser Krieg *zwischen* Russland und etc..."

„The war *between* Russia and etc.."

„*Between* Russia and Japan a great war has begun".

De altfel și în romînește *între* și *dintre* sunt perfect sinonime; mai sinonime decît toate celelalte sinonime. Nici o deosebire de sens sau de cît de mică nuanță de sens n'am putea găsi între ele. *Foc* și *incendiu*, *femee* și *muiere*, *fire* și *natură* au, fiecare, particularități proprii; dar *între* și *dintre* înseamnă exact acelaș lucru. Totuși, sunt *două;* ceva mai mult: într'o frază oarecare simțim net că merge numai unul din ele și că celălalt ar fi incorect:

„Un războiu dintre Rusia și Japonia a devenit inevitabil"

nu se poate spune în romînește. Trebue *„între"*. De ce? Gramatica nu dă nici o regulă.

S'ar putea crede, din exemplele de pînă acum, că o regulă de gramatică totuşi există, şi anume: cînd prepoziţia se raportă la un substantiv articulat (*războiul* dintre), se pune *dintre;* cînd substantivul e nearticulat, cere pe „intre" *(un războiu* între etc.). Intr'adevăr, este, în asta, oarecare constanţă. Şi vom vedea îndată cum se explică ea. Dar nu-i regulă. Este doar corolarul, consecinţa unei regule, a unei regule care, ea, nu-i gramaticală, ci general psihologică. Dar, dealtminteri, constanţa de care vorbim nu-i absolută. Acelaş substantiv articulat poate cere cînd *între* cînd *dintre*. De exemplu:

Inţelegerea *dintre* noi a fost călcată.

Ingelegerea *între* ei devenise imposibilă. Dacă am zice:

Inţelegerea *dintre* ei devenise imposibilă; sau

Inţelegerea *între* noi a fost călcată, ar suna fals şi echivoc.

Dar iată un exemplu de substantiv articulat care nu poate tolera, în nici-un caz, pe *dintre:*

Traiul *dintre* noi fusese cu neputinţă.

Asta nici cel mai nesimţitor vorbitor romîn n'ar putea spune.

Aşa dar, observaţia cu articularea substantivului trebue raportată ea însăşi la o altă regulă care să explice totodată constanţa şi abaterile.

Dar mai intîi, o remarcă. Prepoziţia *între* sau *dintre* presupune un raport nu între două, ci între cel puţin trei idei. Cînd zic ‚cearta dintre mine şi tine", înfăţişez *trei elemente: eu, tu şi cearta* care ne desbină. Eu sunt legat de ceartă; tu eşti legat de ceartă; cearta e legată logic de amîndoi; iar noi doi suntem legaţi între noi prin rivalitatea pe care o avem în comun. Ideea de ceartă este noţiunea-ciment.

Să luăm acelaş cuvînt-mortar şi să-l lăsăm nearticulat: „o *ceartă* crincenă a izbucnit *între* el şi mine". Ca de obiceiu, *dintre* s'a prefăcut în *între*. De ce ? Şi care sunt acum cele trei noţiuni ? El, eu şi cearta ? Nu tocmai. El şi eu rămîn. Dar a treia noţiune a fost eclipsată de o a patra, care e verbul „a izbucni". Pe nesimţite, prepoziţia s'a detaşat de substantiv şi s'a lipit de verb. Şi verbul, el, cere totdeauna *între* şi niciodată *dintre*, chiar cînd verbul e foarte vag, ca în cazul verbului a fi: „*între* el şi mine este o mare inimiciţie"; imposibil de spus: „*dintre* el şi mine este o mare prietenie" pentru a desemna „prietenia dintre noi'.

Inimiciţie, prietenie, ceartă — articulate sau nu — cer: cînd *între*, cînd *dintre*, după cum stau mai autonome în frază sau, din contră intră, supuse, in sfera de influenţă a unui verb, in virtejul psihologic al unei acţiuni:

„ Cearta *dintre* el şi mine a izbucnit la ora patru". Aci izbucnirea la ora patru nu impietează asupra ideii de ceartă, nu o subjugă. Din contră, cînd zic:

„Cearta, care a izbucnit *între* el şi mine la ora patru", am legat mai strîns substantivul *ceartă* de verbul *a izbucnit*, şi l-am antrenat în dinamismul acestuia din urmă, şi asta indiferent dacă substan-

tivul, astfel smuls din izolarea lui statică şi angajat în procesul activ al verbului, era articulat sau nu.

Să nu se creadă că toate acestea sunt simple metafore. Din potrivă, ele exprimă cele mai sigure şi mai directe realităţi sufleteşti. In curgerea gîndului nostru se produc, în fiece moment, despărţiri şi împreunări de idei. O imagine, o gîndire îşi petrece timpul în mintea noastră cînd degajîndu-se de celelalte idei din preajma ei, cînd lăsîndu-se subjugată de vre-una din ele, cîteodată pînă la anihilare, alte ori numai pînă la o relativă subordine. Asta e ocupaţia curentă şi am putea zice unică a „gîndurilor". Prin aceste alternanţe de robie şi independenţă a noţiunilor, imaginilor, impulsiunilor unele faţă de altele, se fac şi desfac toate combinaţiile mai mult sau mai puţin creatoare, toate „configuraţiile" mai mult sau mai puţin efemere ale minţii noastre. Iar cuvintele, care exprimă gîndurile, exprimă implicit şi această operaţie fundamentală. De aceea, într'o frază, vedem cum, deodată, printr'o infimă introducere sau suprimare de cuvinte, se produce fie o degajare trufaşă a unui substantiv, fie o robire a lui subt efectul din principiu acaparant al vreunui verb.

Acum înţelegem rostul articolului la substantive cu privire la *între* şi *dintre*. Cînd zic:

„Războiul *dintre* Ruşi şi Japonezi a fost dezastruos", articolul ajută la situaţia autonomă a substantivului. Dezarticulat, substantivul slăbeşte; şi atunci el intră în cîmpul de atracţie al verbului care-l va absorbi:

„Un războiu a fost declarat *între* Ruşi şi Japonezi".

Iar particula *d*, pusă sau nu în capul prepoziţiei *între*, indică schimbarea, sau mai bine zis deplasarea, deplasarea interesului precum şi mutarea funcţională a însăşi noţiunei *între*, care trece din serviciul substantivului în acel al verbului, întocmai cum interesul nostru psihologic se mutase în exact acelaş sens.

Aşa dar, articularea sau privarea de articol pot, în genere, deplasa interesul psihologic (şi implicit cel gramatical) de la verb la substantiv sau viceversa înlăuntrul unei gîndiri (şi deci a unei fraze). Dar important e ca deplasarea aceasta psihologică să se producă. Prezenţa articolului e doar un indiciu — şi nu totdeauna infailibil — că avem cutare situaţie sau pe cea contrară.

Acum putem înţelege deplin ciudăţenia din exemplul cu „înţelegerea" — substantiv articulat care cere pe *dintre* în:

„Inţelegerea *dintre* noi a fost călcată" —, şi pe *între* in:

„Inţelegerea *între* ei devenise imposibilă".

Intr'adevăr, acelaş cuvînt este — ca să zicem aşă — foarte substantiv în prima frază, şi mult mai verb în a doua. Cele două prepoziţii se pot înlocui cu următoarele, perfect sinonime:

Pactul dintre noi a fost călcat.

A ne înţelege între noi devenise imposibil.

„Inţelegere" — care are formă gramaticală de infinitiv, poate să se solidifice în substantivul aproape material „pact", sau invers să se fluidifice la loc în verbul de la care purcede. Şi aceste subtile

nuanţe de semnificaţie fac oarecum „vînt gîndului" nostru în spre postura-verb sau din contră în spre instalaţia-substantiv. Iar acel minunat aparat de înregistrare al gîndirii care e limbajul indică, prin adaosul sau retragerea consunantei *d*, către care din cele două regimuri mentale ne îndreptăm în acel moment.

Şi nu e nevoie ca un substantiv să aibă reminiscenţe morfologice de verb ca să „tindă la verb"; nu e nevoie să aibă încă formă de al doilea infinitiv (ca „şedere acasă") sau de participiu („stat pe loc") sau de supin („vînat"); poate avea o desinenţă curat substantivală, cum este „traiu" (care sună exact ca „straiu", sau „naiu"). Dar *traiu*, care vine dela verbul tuturor verbelor, dela acţiunea prin excelenţă, dela „a trăi" care le presupune pe toate, „traiu" nu-şi poate niciodată pierde caracterul său verbal şi anti-substantival. Ca dovadă, articulat sau nu, acest cuvînt nu tolerează sub niciun cuvînt, cuvîntul „dintre" în vecinătatea sa. Se zice:

„Traiul între ei devenise insuportabil".

„Traiul *dintre* ei" nu cred să se fi zis vreodată. Dar iată o altă dovadă amuzantă. Cînd zic:

„Voi provoca o discuţie *între* doi mari savanţi" întrebuinţez pe „între" fiindcă centrul de gravitate al interesului psihologic se află în acţiunea provocării, nu în obiectul acestei provocări, element anex. Aci verbul porunceşte. Şi verbele poruncesc totdeauna: „între".

In schimb, dacă anunţ că „voi povesti această ceartă *dintre* cei doi savanţi", întrebuinţez pe „dintre" deşi această frază *şi* cea precedentă sunt identice gramaticalmente: aceeaşi dezarticulare a substantivului, aceleaşi raporturi sintactice între cuvinte. Totuşi, în exemplul al doilea, trebue „dintre". De ce? E foarte simplu. Din pricină că cele două verbe nu-s de loc la fel. A provoca şi a povesti, deşi puse la acelaş mod şi timp, şi deşi, ambele, de aceeaşi familie (tranzitive; puteam să le luăm din aceeaşi conjugare: a nara, sau a stîrni) —, cu toate acestea sunt total deosebite cu privire la comportamentul lor faţă de ideea de *între*. Căci se poate provoca ceva între două lucruri, dar nu se prea poate povesti nimic între mine şi tine, între Ruşi şi Japonezi, etc. Din pricina acestei neafinităţi chimice între ideile de *între* şi de *povestire*, cu toată dezarticularea lui *ceartă* sau *discuţie*, prepoziţia a rămas mai departe lipită psihologic de substantiv. Şi atunci, fireşte, a devenit, obligatoriu: *dintre*.

Spuneam să articolul întăreşte natura substantivală a unei noţiuni, pe cînd privarea de articol oarecum i-o bemolizează. Se poate însă obţine acelaş rezultat şi prin alte trucuri gramaticale. Iată substantivul *„alternanţă"*. Il articulez: *„alternanţa"*; apoi îi adaug pronumele demonstrativ „aceasta"; şi zic:

„alternanţa aceasta *între* comic şi tragic... etc".

Am articulat, am accentuat; dar toate aceste tratamente gramaticale au fost zadarnice. Substantivul „alternanţa" a rămas verb. In fraza de mai sus, gîndul nostru îşi reprezintă procesul dinamic al oscilării dela comic la tragic. Deaceea cere *între* şi refuză pe *dintre*. Iar pronumele „aceasta" întăreşte înţelesul-verb, ne face să ne oprim

cu mintea asupra imaginei de mişcare, asupra procesului oscilant. Şi cum cine decide este comportamentul ment l şi nu structura sintactică a vorbelor, indicele *d* se depărtează de prepoziţia *dintre*, ca un ac de busolă care părăseşte o poziţie pentru o alta.

Ar fi o interesantă problemă de psihologie etnică să se caute de ce tocmai în limba romînă s'a simţit nevoia de a se exprima material şi precis acest subtil proces sufletesc de substantivizare a verbelor şi verbalizare a substantivelor. Căci — cum spuneam încă la început — în alte limbi, mult mai evoluate ca a noastră, o asemenea nevoe nu există. Francezii au, ce-i drept, expresia „d'entre". Dar e cu totul altceva; ea înseamnă mai mult *printre*, *din*, *von*, *among*, *of*, *dintru*, *dinlăuntrul*. Cînd zicem: „lequel *d'entre* vous?" e sinonim cu „lequel *parmi* vous" sau cu „care *din* voi". Cînd zicem: „quand nous nous réveillerons *d'entre* les morts" înseamnă că ne vom scula *din* morţi, *din mijlocul* morţilor *printre care* ne aflăm. Cînd zicem: „il se souleva *d'entre* les décombres", are sens de „dinlăuntrul", *din fundul* dărîmăturilor. Iar dacă în loc de *printre*, *din*, *din mijlocul*, *dinlăuntrul*, traducem pe „d'entre" cu *dintre*, avem desigur dreptul s'o facem, dar este atunci un alt *dintre*, un simplu omonim al celui adevărat, cu înţeles diferit, cu înţeles de *printre*, *din*, *din mijlocul*, *dinlăuntrul*, etc... Şi noi aci ne ocupăm de cellalt *dintre*, cu care franţuzescul „d'entre" n'are nici o legătură noţională.

Poate că limba romînească, deşi mai puţin evoluată ca altele, a fost sensibilă la acest fenomen tocmai fiindcă era mai puţin evoluată. Limbile cu gramatică multă sunt expuse la o oarecare ankilozā. Cele care, nefiindu-şi făcut evoluţia pe'ndelete, simt nevoia să ratrapeze cu paşi mari şi repezi timpul pierdut, mobilizează toată energia şi toată invenţia de mijloace expresive pentru a face faţă, bine şi iute, la exigenţele unei limbi cu pretenţii pretenţii de precizie, nuanţare şi frumuseţe literară. Limba noastră este sigur o asemenea limbă. In mai puţin de un secol a cîştigat în bogăţie şi valoare cît nici-un alt idiom din lume. Limba cronicarilor ne place, desigur, căci ne merge la inimă pentru motive naţionaliste. Dar trebue să recunoaştem că e foarte aproximativă, nu numai ca proprietate de termeni, dar şi ca regularitate gramaticală. Iar ca structură generală, ca psihologie, ca să zicem aşa, ca mijloace de a urma fidel meandrele gîndirii — este o limbă infantilă. Toate frazele încep cu „Şi". Din cînd în cînd încep cu „Iară", — dar care însamnă în fond tot „Şi", fără nimic adversativ. Cîteodată găsim şi cîte un „Dacă", dar care şi el însamnă... tot „Şi" sau mai precis nu însamnnă nimic: „Şi dacă s'o dus Ştefan Vodă s'adune oaste etc." are exact sens de „Şi, atunci, Ştefan Vodă s'o dus... etc.". *Dacă* n'are nici umbră de nuanţă condiţională. Este un cuvînt parazit, sinonim cu dispensabilul „atunci".

Dar aci vrem numai să arătăm ce minune s'a îndeplinit cu limba noastră cînd, în cîteva decenii, s'a ajuns, dela acest babilonul frust al literaturii anterioare, la limba lui Eminescu, limbă egală în bogăţie de resurse expresive cu orice altă limbă depe glob. Iar

limba lui Eminescu este ea-însăşi un document pentru darul nostru de ghicire al formelor vocabulare exacte, de divinaţie prin simplu instinct estetic, prin efort de sensibilitate înlocuind al anilor îndelung şi metodic travaliu.

Toate acestea dovedesc şi că poporul romîn are talent literar înăscut, şi că împrejurările l-au silit să întrebuinţeze în mod intensiv aceste aptitudini. Şi atunci se explică, fără nici un fel de imodestie din parte-ne, cum, în limba romînă se pot găsi subtilităţi structurale — ca aceea a folosirii lui *între* şi *dintre* — inexistente în alte limbi în multe privinţi incontestabil superioare.

D. I. Suchianu

CRONICA EXTERNA

DESTINUL MICEI INȚELEGERI. CONFERINȚA DELA NYON.

In cursul lunei acesteia, s'a întrunit la Sinaia în sesiune ordinară Consiliul permanent al Micii Inţelegeri. Asemenea întruniri periodice dau naştere, în mod aproape regulat, la tot felul de svonuri, la alarme, la triumfuri ostile şi se închee totuşi cu un comunicat care înregistrează hotărîri comune şi noui afirmaţiuni de solidaritate. Rolul şi puterea Micii Inţelegeri pot explica aceste comentarii confuze. Insemnătatea acestui organism internaţional în compunerea forţelor în Europa, direcţiunile necesare pe care le păstrează în orientarea sa politică, posibilităţile pe cari le-ar deschide altora în cazul cînd el nu ar mai exista atrag asupra deliberărilor reprezentanţilor săi atenţiunea diplomaţiilor străine.

In împrejurările actuale de mare tensiune internaţională şi în urma recentelor acorduri bilaterale încheiate de aliata noastră Jugoslavia, adunarea Consiliului permanent a fost privită cu mai multă minuţiozitate. Recenta întărire a relaţiunilor romino-polone, activitatea crescîndă desfăşurată în această regiune de axa Berlin-Roma, agravarea ostilităţii dintre cele două ideologii violente din Europa, noui încercări de acorduri între statele dunărene şi atîtea alte evenimente actuale sunt legate în chip contradictoriu de structura şi funcţionarea Micii Inţelegeri. Din afară, unii doresc să o vadă cît mai solidară, practicînd într'o neîntreruptă ascensiune principiile de organizare pe care le-a adoptat prin ultimul său statut; alţii urmăresc o dispersiune a puterilor ei prin tratarea deosebită a chestiunilor generale şi prin accentuarea diferenţelor de interese faţă de probleme precise. Primii consideră că unificarea progresivă a politicii ei externe şi întinderea competenţei sale pot consolida Mica Inţelegere şi întări sistemul general de securitate din Europa, destinat să-i garanteze propriile frontiere şi să previe războiul. Ceilalţi speră să găsească în disocierea ei treptată o rezistenţă neînsemnată faţă de infiltraţia economică şi predominarea lor politică în bazinul dunărean şi în regiunea balcanică.

Aceste radicale deosebiri de vederi din afară au găsit cîteodată partizani printre oamenii politici din cele trei state ale Micii Inţelegeri. Bineînţeles, sub o formă atenuată şi nu cu acelaş scop des-

tructiv. Astfel, a fost instituită discuţiunea asupra naturii însăşi a Micei Inţelegeri. Chestiunea este de importanţă esenţială. Din ea decurge toată politica externă a acestui organism. Am menţionat-o în cronica trecută. Faţă de importanţa ei considerabilă, cetitorul îmi va îngădui, sper, o repeţire, cu adăugirea unor observaţiuni mai desvoltate.

Iată termenii controversei:

1). Mica Inţelegere a luat naştere pe urma tratatelor de alianţă încheiate în 1921 între Romînia şi Cehoslocacia şi Romînia şi Jugoslavia, împlinite prin tratatul dintre Cehoslovacia şi Jugoslavia. Aceste tratate prevăd apărarea în comun contra unui atac eventual din partea Ungariei.

Tratatele din 1921 au fost prelungite prin protocoalele din 1929.

Obiectul şi competinţa Micei Inţelegeri sunt determinate, delimitate de acele instrumente diplomatice. Origina ei comandă funcţionarea viitoare. Este adevărat că în 1933 s'a semnat de către reprezentanţii celor trei State un pact de organizare, care urmăreşte „unificare complectă a politicii lor generale" şi institue un organism permanent, compus din cei trei miniştrii de externe, însărcinat să formuleze şi să practice această politică generală comună. Dar acest pact este fructul unei vederi optimiste asupra situaţiunii internaţionale şi întrece posibilităţile Micei Inţelegeri. In afară de acest interes comun, apărarea contra unui atac ungar, statele Micii Inţelegeri vor fi totdeauna împărţite în faţa problemelor mai generale şi vor suferi influenţe divergente din cauza chestiunilor particulare de care sunt preocupate, mai ales acelea privitoare la raporturile cu marii lor vecini.

Politica Micii Inţelegeri trebue deci să se întoarcă spre origina ei, să se menţină unitară în faţa Ungariei, dar să se despartă într'o întreagă libertate în celelalte chestiuni. Altfel, constrînse în mod artificial să ia atitudini identice faţă de interese deosebite, statele Micii Inţelegeri nu vor putea face decît declaraţiuni fără conţinut real pierzînd, în acelaş timp, o fericită libertate de acţiune.

2) Origina Micii Inţelegeri este în adevăr cuprinsă în tratatele de alianţă din 1921, menite să organizeze rezistenţa în comun în faţa unui eventual atac ungar. Dar aceste tratate nu sunt decît germenii unei situaţiunii care avea să se desvolte în afară chiar de voinţa celor trei state, după linii prevăzute dealtfel de autorii lor. Numai decît se impun trei observaţiuni:

a) Pericolul vizat — un atac ungar — este mai mic decît puterile de rezistenţă ale fiecărui stat din Mica Inţelegere. El nu justifică deci o politică de alianţă. Autorii tratatelor din 1921 au avut în vedere o probabilă amplificare a acelui pericol.

b) Tratatele din 1921 menţionează voinţa statelor semnatare de a menţine situaţiunea creiată prin tratatul dela Trianon şi pacea, atribuind astfel o mai mare întindere alianţelor încheiate.

c) Insăşi acele tratate creiază obligaţiunea pentru contractanţi de a nu încheia vreun tratat de alianţă cu alte state fără consimţămîntul celuilalt, stabilind astfel prima condiţiune a unei politici comune şi cea dintîi restricţiune în libertatea diplomatică a aliaţilor.

Aceste caractere ale tratatelor din 1922 nu sunt menţionate numai pentru valoarea lor juridică, ci, mai ales, pentru semnificaţiunea lor politică. Chiar la origina sa şi în momentul cînd proaspăta victorie a aliaţilor limita năzuinţele contrare la simple declaraţiuni platonice, conducătorii celor trei state, prevăzători şi abili, au fundat acest organism internaţional în vederea agravării pericolului originar prin alte complicaţiuni internaţionale.

Faptele au dovedit cu prisosinţă că aceasta interpretare nu putea fi ocolită.

Chiar dela inceputurile sale, alianţa tripatită, vrînd să menţină situaţiunea creiată prin tratatul dela Trianon, a trebuit să-şi lărgească competinţa. Chestiunea restaurării Habsburgilor, Anschlus-ul, reînarmarea Ungariei, propaganda revizionistă la Geneva şi în lume au comandat celor trei state să se consulte şi să adopte hotărîri comune.

Acelaş pericol lua aspecte diferite. Iar în Europa, transformări neîncetate legau între ele situaţiunile creiate de toate tratatele şi alcătuiau treptat grupări de state bazate pe ideea menţinerii actualei ordini teritoriale sau pe aceea a unei răsturnări a acestei ordine. Cele trei state examinau, în mod necesar, toate aceste chestiuni şi puterea faptelor, instinctul de conservare şi înţelepciunea oamenilor politici au condus la închegarea acestui nou organism politic, Mica Inţelegere. Sub această formă, el a putut contribui la menţinerea păcii şi conservarea ordinei teritoriale. Aşa a putut juca un rol politic în Europa, a putut împiedica încercări de nefaste transformări, s'a putut opune constituirii unui directorat tinzînd să dispună de bunul altora. La Geneva, în conferinţe internaţionale, în negociaţiuni publice şi secrete, Mica înţelegere a căpătat avantagii, pentru fiecare din statele componente pe care nu le-ar fi atins prin mijloace separate.

Beneficiile obţinute sau pericolele conjurate prin o astfel de acţiune comună au condus la pactul de organizare din 1933. El nu a făcut decât să consacre o practică neîntreruptă şi, prin o alcătuire sistematică, să stabilizeze o situaţiune, ridicând în ochii lumii la un nivel superior poziţiunea internaţională a Micii Inţelegeri.

Pe deoparte, Mica Inţelegere a păstrat ca obiect principal al preocupărilor sale revizionismul ungar. Dar acest revizionism s'a complicat cu noi elemente internaţionale. Politica Ungariei a găsit sprijin în alte ţări; ordinea teritorială generală este ameninţată de alte mari pericole. Competinţa Micii Inţelegeri se lărgea pe măsura în care se extindea revizionismul. Ea s'a îmbogăţit cu noi argumente, cu noi mijloace în proporţie cu nouile probleme de care se lega scopul său iniţial.

Nici o derogare, prin urmare; ci o întindere a zonei sale de apărare în faţa întinderii eventuale a zonei de atac.

Pe dealtă parte, Mica Ințelegere a putut constata că tratativele duse în comun erau mai fructuoase decât cele separate. Fiecare din Statele componente aduceau în negocierile cu vecinii săi fie, sub o formă sau alta, adeziunea celorlalți, reprezentînd astfel un capital superior, fie rezistența lor comună în fața unor revendicări defavorabile. Succese aparente obținute recent prin acte separate se soldează neapărat prin o pierdere mai îndepărtată sau imediată. Mica Ințelegere a putut constata că solidaritatea sa este un capital și comun și separat și fiecare din Statele componente a simțit sprijinul celorlalte în punctul nevralgic pentru el. Ea și-a putut da seama că lipsa de solidaritate poate creia o stare de inferioritate pentru cele trei state și slăbi capacitatea lor de negociațiune printr'o concurență mutuală.

Legată de un sistem politic sprijinit pe Societatea Națiunilor, Mica Ințelegere poate spera beneficiul garanțiilor unor Mari Puteri în măsura în care ea însăși, particpînd la acel sistem, aduce o putere comună însemnată. Puterile occidentale se pot interesa mai ușor la o regiune organizată într'un cadru comun, decît la State cu mijloace reduse și cu orientări politice diferite.

Acesta este destinul Micii Ințelegeri: sau se consolidează progresiv și privește în comun marile probleme europene, sau, dacă vrea, după un înțeles meschin și nepolitic, să se întoarcă la delimitarea strictă a scopului său originar, să piară ca nemai având obiect.

Ultimul comunicat dela Sinaia dovedește dealtfel această necesitate primordială pentru Mica Ințelegere. El enumără vederile comune ale celor trei State în toate chestiunile la ordinea zilei: Societatea Națiunilor, pact locarniam, războiul din Spania, declarațiunile D-lui Hull. etc.

* *

Conferința dela Nyon este plină de învățăminte pentru politica europeană, metodele și concepțiunile ei. Ea poate avea consecințe importante, care să depășească problema tratată acolo. Prin voința comună pe care au arătat-o Anglia și Franța, prin metoda rapidă și directă pe care a adoptat-o conferința, prin hotăririle pozitive și execuția lor imediată, ea poate fi privită cu satisfacțiunea unei fericite inovațiuni.

Actele de piraterie din Mediterană întrerupeau circulația liberă din această mare, compromițînd interesele comerciale ale tuturor țărilor. Ele puteau arăta lumii că supremația britanică pe mare s'a stins și chiar siguranța liniilor imperiale este la discreția puterilor străine. In această împrejurare deasemenea s'a putut constata încă odată că interesele franco-engleze se potrivesc cu condițiunile păcii și cu cele ale liberei desvoltări generale.

Submarine necunoscute scufundau vase de comerț neutre cu o violență pe care o egala numai disprețul legii internaționale. O adevărată panică se răspîndise pe apele Mediteranei. Iar vasele ce cădeau victime ale actelor de piraterie păreau alese într'o anume grupare politică.

Franța și Anglia se arătară hotărîte să ia măsuri de poliție și să reprime orice încălcare a legii internaționale, dar credincioase doctrinei de securitate colectivă care stă la baza politicii lor externe, au convocat o conferință internațională compusă din toate statele interesate.

Italia a pus condițiuni preliminare ca totdeauna, cu acea grijă savantă de prestigiul regimului său interior. Deși i-au fost satisfăcute, Italia și după ea Germania au refuzat să participe la conferință sub cuvînt că, printr'o notă diplomatică violentă, U. R. S. S. o acuzase de piraterie. Impresiunea generală a fost că era vorba numai de un pretext și că în realitate Italia ar fi dorit să zădărnicească adunarea în care planul franco-britanic era asigurat să fie adoptat. Sau să obțină alte concesiuni pentru participarea sa. In tot cazul, nu ar fi fost pe placul său să vadă reușind o conferință în care se afirma supremația în Europa a colaborării anglo-franceze.

Poate că Italia a fost surprinsă că Anglia și Franța au stăruit în hotărîrea lor, au convocat conferința și, în două zile, un plan pregătit de cele două Mari Puteri, a fost adoptat în unanimitate.

Mediterana va fi controlată, în mod proporțional cu interesele și puterea lor, de flotele engleză și franceză. Celelalte țări vor exercita poliția în apele lor teritoriale. Marea Tireniană a fost rezervată Italiei, în cazul cînd speranța tuturor va fi realizată și ea va accepta să se alipească măsurilor generale prevăzute la Nyon.

Acordul privitor la poliția submarinelor a fost repede completat cu măsuri relative la celelalte vapoare de suprafață și la avioane.

O executare a hotăririlor dela Nyon a și început și unități numeroase și importante ale flotelor engleză și franceză au fost deja concentrate în Mediterană. De atunci, actele de piraterie au încetat și liniștea restabilită pe mare pare să fi avut efecte satisfăcătoare pe continent.

Italia a fost invitată să se asocieze la acordurile astfel stabilite, asigurînd-o că prin adaptări technice i se vor acorda drepturile care i se cuvin în calitate de Mare Putere interesată la libertatea Mediteranei.

Conversațiuni între reprezentantul Franței și cel al Italiei au arătat în fine bune dispozițiuni italiene și din partea Franței puterea de a introduce, ea, noui revendicări față de Italia în ceeace privește situațiunea în Spania.

Experți englezi, francezi și italieni se întrunesc zilele acestea la Paris pentru ca în suplețea acordurilor semnate la Nyon să așeze dispozițiuni technice menite să acorde Italiei zonele și porțiunile cuvenite.

Cine nu dorește, și în această chestiune ca în toate celelalte, o ințelegere între toate puterile europene.?

Mai ales în Romînia, unde nu este om care să nu aștepte dela o ințelegere generală liniștea de care Europa are nevoe și consolidarea ordinei actuale, de care țara noastră este legată.

Față de Italia, noi am păstrat speranțe și am nutrit sentimente statornice care nu au tremurat decît în fața politicii italiene protivnice intereselor noastre în chestiunea revizionismului și a principiilor care stau la baza politicii noastre externe.

Const. Vișoianu

CRONICA INTERNA

POSIBILITĂȚI DE SUCCESIUNE

Problema palpitantă a ceasului de față cu privire la politica internă e acela a succesiunei la guvern. Pronosticurile cele mai fantastice sunt făcute. Cafenelele, agenții culiselor, gazetarii sau simplii limbuți angajează pariuri, transformînd atmosfera politică într'una de alergări pentru Derby. Un svon pornit dimineața dintr'o sursă „sigură" e desmințit seara de un altul încă mai arbitrar, încă mai gratuit. Aproape fiecare partid politic din cele aproximativ paisprezece cîte numără Romînia-Mare crede sau măcar afirmă că vine indiscutabil la putere. Și viceversa, fiecare e convins că adversarul se înșeală și că șansele sunt exclusiv de partea lui.

Iar cînd întrebi asupra fundamentelor obiective sau măcar serioase care inspiră un asemenea optimism, afli că ele se reduc la o informație pe care fiecare potentat în legătură cu amanta cutărui mare industriaș i-a transmis-o în mare secret aseară ca deținînd-o de la cutare mare personagiu inițiat în toate intențiunile factorului constituțional.

In general, cu toate că într'o lună-două succesiunea trebue totuși să se deschidă, nici-o indicație serioasă nu s'a formulat încă. Cel mai complect arbitrar, cel mai definitiv hazard domnește încă. Multe, deși nu toate posibilitățile sunt deschise.

In marile țări ale Occidentului, hazardul e înlăturat în astfel de ocazii. Un raport precis de forțe, norme legale sigure, criterii absolut clare, instituții de veche tradiție fac ca surprizele să fie ca și excluse. La noi însă, jocul politic e mult mai subiectiv. Și, evident, partea purei întîmplări mult mai mare. Astfel cronicarul n'ar putea să se conducă decît după argumente raționale fundate numai în logică nu și în fapt. Să încercăm deci a degaja celace indică simpla judecată și bunul simț. Patru ipoteze sunt posibile: un guvern de alegeri, un guvern de dreapta, prelungirea guvernului liberal, un guvern național-țărănesc.

Guvernul de alegeri a fost preconizat de D-nii Iunian și Goga. Nu înțelegem bine ce urmărește prin această soluție președintele partidului radical-țărănesc. D-sa n'a întrunit în ultimele alegeri decît un număr în cel mai bun caz insuficient de voturi. Desigur,

Față de Italia, noi am păstrat speranțe și am nutrit sentimente statornice care nu au tremurat decît în fața politicii italiene protivnice intereselor noastre în chestiunea revizionismului și a principiilor care stau la baza politicii noastre externe.

Const. Vișoianu

CRONICA INTERNA

POSIBILITĂȚI DE SUCCESIUNE

Problema palpitantă a ceasului de față cu privire la politica internă e aceia a succesiunei la guvern. Pronosticurile cele mai fantastice sunt făcute. Cafenelele, agenții culiselor, gazetarii sau simplii limbuți angajează pariuri, transformînd atmosfera politică într'una de alergări pentru Derby. Un svon pornit dimineața dintr'o sursă „sigură“ e desminții seara de un altul încă mai arbitrar, încă mai gratuit. Aproape fiecare partid politic din cele aproximativ paisprezece cîte numără Romînia-Mare crede sau măcar afirmă că vine indiscutabil la putere. Și viceversa, fiecare e convins că adversarul se înșeală și că șansele sunt exclusiv de partea lui.

Iar cînd întrebi asupra fundamentelor obiective sau măcar serioase care inspiră un asemenea optimism, afli că ele se reduc la o informație pe care fiecare potentat în legătură cu amanta cutărui mare industriaș i-a transmis-o în mare secret aseară ca definind-o de la cutare mare personagiu inițiat în toate intențiunile factorului constituțional.

In general, cu toate că într'o lună-două succesiunea trebue totuși să se deschidă, nici-o indicație serioasă nu s'a formulat încă. Cel mai complect arbitrar, cel mai definitiv hazard domnește încă. Multe, deși nu toate posibilitățile sunt deschise.

In marile țări ale Occidentului, hazardul e înlăturat în astfel de ocazii. Un raport precis de forțe, norme legale sigure, criterii absolut clare, instituții de veche tradiție fac ca surprizele să fie ca și excluse. La noi însă, jocul politic e mult mai subiectiv. Și, evident, partea purei întîmplări mult mai mare. Astfel cronicarul n'ar putea să se conducă decît după argumente raționale fundate numai în logică nu și în fapt. Să încercăm deci a degaja ceiace indică simpla judecată și bunul simț. Patru ipoteze sunt posibile: un guvern de alegeri, un guvern de dreapta, prelungirea guvernului liberal, un guvern național-țărănesc.

Guvernul de alegeri a fost preconizat de D-nii Iunian și Goga. Nu înțelegem bine ce urmărește prin această soluție președintele partidului radical-țărănesc. D-sa n'a întrunit în ultimele alegeri decît un număr în cel mai bun caz insuficient de voturi. Desigur,

sub doi la sută, cifră minimă necesară spre a putea avea reprezentanţi în parlament.

Speră D-sa să aibă într'un guvern de alegeri un procent mai ridicat de voturi? Atunci? D-l O. Goga, scontînd probabil mari dificultăţi pentru a guverna şi dispunînd de oarecare popularitate, are în orice caz mai multe şanse într'un guvern de alegeri. Ca logică politică însă e cel puţin bizar ca un protagonist de dreapta, care preconizează dictatura sau semi-dictatura, adică guverne unitare şi autoritare, să recurgă la cea mai înaintată din procedurile pure democraţii, la guvernul parlamentar ieşit din combinaţia de grupuri obţinute prin guverne de alegeri.

Obiecţiunea cea mai importantă care stă în calea unui guvern de alegeri mi se pare a fi aceia că un guvern de alegeri a avut de fapt deja loc. El a fost în ziua de 25 Iulie a acestui an, cînd au avut loc alegeri în peste 20 de judeţe din toate provinciile ţării. Un guvern de alegeri ar mai avea noimă cînd nu s'ar cunoaşte voinţa corpului electoral. Dar consultarea s'a făcut şi rezultatul se ştie.

A doua ipoteză. Un guvern de dreapta. El ar trebui să însumeze toate grupările, adică să reprezinte o concentrare a dreptei. Şi aşa încă n'ar fi întemeiat constituţionaliceşte fiindcă toate grupările de dreapta la un loc n'au atins decît 2/3 din voturile partidului naţional-ţărănesc şi o fracţie ceva mai mică din voturile partidului liberal. Dar, afară de asta, despre o concentrare a dreptei nu poate fi vorba fiind cunoscute relaţiile dintre D-nii Cuza, Corneliu Codreanu şi Vaida.

In afară de acestea, un guvern al dreptei ar presupune o schimbare a politicei noastre externe tradiţionale. Dreapta susţine o apropiere de Germania şi Italia, de axa Berlin-Roma, pe cînd politica oficială se menţine evident pe linia Micii Antante, Franţa, Anglia. Partidul liberal şi cel naţional-ţărănesc ataşate acestei politici reprezintă la un loc aproape 70% din opinia publică. Astfel un guvern de dreapta s'ar lovi de dificultăţi insurmontabile.

O prelungire, atunci, a guvernării liberale? Dacă se ia în consideraţie rezultatul electoral de la 25 Iulie, ULTIMA consultaţie a sufragiului popular, guvernul a fost pus în minoritate în 20 de judeţe cu peste opt mii de voturi. In alte ţări de moravuri constituţionale mai corecte, el ar fi demisionat în acea zi chiar. La noi s'a mulţumit să se facă a nu înţelege.

Ne întrebăm însă dacă în mod serios liberalii — pe deasupra oricărei lăcomii de guvernare perpetuă — ar avea motive să dorească această prelungire. Ei ar pleca astăzi într'un moment relativ bun. O ameliorare a conjuncturii economice le-a permis o ameliorare a guvernării. Opoziţia divizată le-a permis anumite manevre. O prelungire a guvernării ar grupa fatal o mare parte din forţele opoziţiei contra lor. Un an sau doi de guvernare încă i-ar face poate odioşi. Partidul s'ar obosi peste măsură şi diversiunile interne s'ar accentua. După cum nu e bine ca cineva să pară persecutat, tot aşa nu e bine să pară prea favorizat. Nemesis se ridică în orice moment ameninţătoare. Şi apoi ar fi sigur partidul liberal care n'a întrunit decît 30% din voturi în alegerile judeţene să obţină la noile alegeri 40%?

Rămîne partidul naţional-ţărănesc. Acest partid a întrunit cele mai multe voturi la ultimele alegeri, în ultima consultare chiar întrecînd guvernul. Politica sa externă e în deplin acord cu tradiţiile ţării. Iar programul său e lipsit de exagerări demagogice de ordin rasist ori egalitarist (ca de pildă „omul şi pogonul" „căciula şi hectarul" „exproprierea urbană a evreilor" „calendarul vechi" etc, etc). In alte momente şi alte împrejurări nici o discuţie n'ar mai fi posibilă; succesiunea ar urma această cale normală. Dar la noi pronosticurile nu pot fi sigure şi cronicarul, trebue să admită în socotelile sale neprevăzutul poate chiar şi absurdul.

Mihai D. Ralea

CRONICA ȘTIINȚIFICA

STERILIZAREA EUGENICĂ

Frumoasele rezultate obținute de crescătorii de animale prin aplicarea metodelor de selecție bazate pe o cunoaștere mai precisă a legilor eredității, nu se putea să nu deștepte la cei preocupați de ameliorarea soartei neamului omenesc dorința de a aplica și acestuia asemenea procedee. Cum o selecție pozitivă prin realizarea căsătoriilor din ordin, după criterii de interes al speciei sunt greu de realizat, s'a încercat deocamdată selecțiunea negativă, adică escluderea din cadrul elementelor procreatoare a indivizilor a căror defecte fizice, morale, sau intelectuale s'ar fi putut transmite ereditar, în speranța de a reduce astfel, treptat, în generațiile viitoare numărul indivizilor de calitate inferioară sau periculoși bunului mers al societăței. In acest scop s'a propus și aplicat încă din 1877 (Sharp, în America) sterilizarea eugenică.

Din capul locului trebue să facem o deosebire între castrație și sterlizarea așa cum o concep eugeniștii. In primul caz este vorba de extirparea glandelor, organe de reproducere, operație care are în primul rînd un scop terapeutic urmărind suprimarea instinctelor anormale la perverșii sexuali. A fost practicată și se practică în primul rînd în interesul individului, la cererea lui sau a familiei, și este un act pur medical.

Sterilizarea, simplă suprimare a posibilităței de a fecunda, pentru bărbat, sau de a fi fecundată, pentru femee, fără suprimare a glandei corespunzătoare, deci nici a instinctului, nici a putinței de a-l satisface, e practicată numai în vederea evitărei unei descendențe anormale, ea nu reprezintă pentru individ nici un avantagiu, și este o operație cu scop pur social, eugenic. A fost propusă în vederea diminuărei treptate a diferitelor categorii de anormali, psihopați, demenți, asociali diverși, criminali etc, printre altele și din preocuparea de a putea astfel libera mai curînd pe unii dintre ei din diferitele instituții de detenție sau de a reduce sarcinile financiare reprezentate pentru societate prin internarea și îngrijirea lor. De la primele aplicări făcute în America, sterilizarea eugenică a fost admisă, sau impusă prin lege, într'o măsură de altfel destul de limitată, în diferite state din America de Nord și în unele cantoane din Elveția.

Acestei sterilizări eugenice, pînă atunci era totuși încă socotit ca avînd caracter medical, și lăsată în primul rînd la aprecierea corpului medical, legea germană din 1933 îi dă un cararter hotărît politic. In adevăr, pe baza concepției politice după care individul trebue să-și sacrifice interesele în beneficiul comunităței, și în virtutea misticei rassiste, sterlizarea eugenică devine în Germania una din bazele regenerărei naționale. După această lege, orice individ atins de una din bolile considerate ca ereditar transmisibile trebue sterilizat. Aceste boli sunt : 1 Debilitatea mintală congenitală (oligophrenia). 2. Schizophrenia, 3. Psichoza maniaco-depresivă 4. Epilepsia ereditară, 5. Chorcea Hutington 6. Cecitatea congenitală 7. Viciile de conformare grave, eventual alcoolismul grav.

Propunerea de sterilizare trebue făcută de pacient, tutore, directorul stabilimentului unde e internat, azil sau penitenciar, ori de medicul oficial. Orice medic este obligat a declara autorităților medicale toate cazurile de maladie ereditară pe care le-ar avea în îngrijirea sa. Propunerea e judecată de un tribunal special compus dintr'un judecător ca președinte, un medic oficial și un medic specialist în probleme de ereditate. La decizie se poate face recurs, judecat de un tribunal analog; odată definitivă, sentința trebue executată, la nevoie prin constrîngere. Nimeni nu poate fi eliberat dintr'un azil sau penitenciar înainte ca o propunere de sterilizare să nu fi fost judecată.

Pentru a justifica o legislație atît de drastică, prevăzînd o incontestabilă diminuare nu numai a libertăței individuale, dar a însăși integrităței trupești, trebue să vedem care este temeiul ei științific și în ce măsură, caracterul ereditar al bolilor sus amintite este cu siguranță stabilit.

Studiul eredităței patologice se bizue pe trei metode și anume: *a)* cercetarea genealogică a familiilor numeroase atinse de „tare" fizice sau mintale, *b)* studiul statistic al eredităței directe (părinți și copii ai bolnavilor) în serii mari alese din azilele de alienați, *c)* studiul gemenilor de același sex, univitelini.

Prima metodă a dat rezultate precise numai pentru boli puțin răspîndite ca hemofilia și ataxia cerebeloasă al căror caracter de ereditate mendeliană este sigur; pentru bolile mintale cele mai răspîndite interpretarea este foarte grea, și rezultatele puțin concludente. Rezultatele marilor statistici sunt și ele puțin sigure și în orice caz dau numai un procent de posibilitate, dar nu permit stabilirea unui pronostic individual; pentru aceasta numai genealogia fiecărui caz în parte putînd da o indicație. Deși mai redus poate, materialul bazat pe studiul gemenilor este acela care dă indicații mai precise.

Astfel, pentru oligophrenie, care de altfel nu e întotdeauna ereditară, putînd fi datorită și unei encefalite prenatale, sifilisului, traumatismului la naștere, insuficienței tiroidiene etc, concordanța la gemenii univitelini este de 98 la 100; cînd ambii părinți sunt debili mentali 91% din copii sunt oligofreni, și 41,6% cînd numai

unul din părinți este atins. Oligophrenia este aceia care ar justifica cel mai mult sterilizarea. In schizofrenie concordanța la gemeni e de 70%, ceiace înseamnă că 30%, din ei pot transmite boala fără a fi fost bolnavi; în caz de ereditate convergentă 82% din copii sunt anormali din care 53% demenți și 29% psihopați; cu ereditate divergentă 8—10% sunt bolnavi, 24—42% psihopați.

In stările maniaco-depresive rezultatele încă nu sunt c are; în caz de ereditate convergentă 62% din copii sunt bolnavi, 38% anormali; în caz de ereditate unilaterală 30 — 35% bolnavi și tot atîția psihopați. Decît printre aceștia, se întîlnesc cu mare frecvență personalități excepționale, un mare contingent de artiști de prima mînă, iar geniile nu sunt nici ele rare. Deaceia în Germania chiar, învățați care fac autoritate în materie admit că printre acești anormali trebue deosibite elementele pozitive de cele negative, distincție cu siguranța greu de făcut.

Pentru epilepsie, chestiunea e încă și mai puțin lămurită și se recomandă o foarte atentă cercetare a cazului individual; pentru surditate trebue cu mare băgare de seamă evitate confuziile (afecțiunile pot fi dobîndite), iar pentru diversele informațiuni încă se mai discută care din ele trebue considerate grave, pentru a impune sterlizarea, și care nu.

Aplicarea practică întîmpină și ea destul de mari dificultăți. In Elveția unde legea e foarte liberală, autorizînd sterilizarea, dar, firește, fără o impunere, s'au făcut, în 1928, 88 de cereri, s'au dat 46 de autorizații și s'au practicat 40 de sterilizări. In Germania statisticele oficiale pe 1934 dădeau 200.000 de sterilizări, (deatunci nu s'au mai publicat date). Cifra reclamată de partizanii eugeniei integrale ar fi de 400.000 anual pe timp de zece ani.

Ar fi chiar aceasta suficient pentru o ameliorare a rassei? Avînd în vedere marele număr al acelora care pot transmite boala, fără a fi ei înșiși bolnavi, s'a calculat că aproape 20% din populație ar trebui sterilizată. Ar fi cum spun unii autori: „mai curînd o contribuție la dezarmare decît o măsură de igienă". Care ar putea fi scadența previzibilă a unor rezultatele favorabile? După unii autori peste 5-6 ani, pentru alții după 10—20, alții cred că abia în cîte-va generați, după alții, în fine, nici odată.

Dacă mai ținem seama și de numărul indivizilor excepționali astfel suprimați, cine ar putea aprecia consencințele pentru viitorul omenirei și asigura că perderea n'ar fi mai mare decît cîștigul? Nu este oare anormalul, subt forma mutațiunilor brusce, unul din elementele principale ale evoluției speciilor? In viața omenirei „anormalul" subt forma marilor mistici și răsvrătiți ai gîndului și ai faptei nu a fost și este cel mai important factor de progres? Putem să delimităm atît de precis unde se isprăvește normalul și unde începe patologicul.? Putem dintre toate aspectele atît de variate și complexe ale ființei omenești să hotărîm cu atîta siguranță ce este bun și ce nu pentru viitorul speciei? Și dacă oare adevărul de astăzi va fi greșala de mîine? Ameliorarea „condițiunei umane",

este o problemă altcum complexă decît aceia a selecțiunei unei specii animale în vederea producției de carne, lapte, sau ouă, și destinele omenirei se conduc după legi ceva mai complexe, și trebue s'o recunoaștem încă în multe puncte prea obscure pentru ca să ne permitem să intervenim cu atîta hotărîre și ușurință în mersul lor. Prima calitate necesară adevăratului om de știință este să cunoască, și mai ales să recunoască, limita cunoștințelor sale.

Din punct de vedere științific eficacitatea sterilizărei eugenice fiind deci relativă, sau în orice caz realizată numai printr'o aplicare extrem de severă și într'o foarte largă măsură (400.000 de sterilizări anual reprezintă totuși o cifră impresionantă), necesitînd și intervenția asupra multori indivizi normali, dar numai susceptibili de a transmite boala, rămîne de văzut dacă din punct de vedere etic ea este justificată și acceptabilă.

Operația în sine, legătura canalului deferent la bărbat, a trompelor la femee, este în general inofensivă. Totuși la femeie, unde necesită laparotomie subt anestezie generală ea implică toate riscurile unor asemenea intervenții. De pe acuma se cunosc cîteva cazuri mortale, alte accidente mai puțin grave ca tromboze, embolii, pneumonii au fost citate; nu ar fi de mirare ca altele să fi rămas necunoscute (nimeni nu e tentat să facă publicitate unor asemenea accidente). Riscurile îndepărtate, deasemenea nule pentru bărbat, sunt mai mari l femee, maternitatea nesatisfăcută poate fi punctul de plecare a unor grave turburări psihice, și s'au citat cazuri de schizofrenii declanșate de operație.

Din punct de vedere social s'a observat că securitatea de a nu concepe poate fi un îndemn la libertinaj și prostituție, iar din alte părți s'a atras atenția asupra faptului că în țările cu natalitatea redusă și în descreștere, sterilizarea sistematică ar contribui la depopulare dacă nu ar fi compensată de o încurajare a natalității în familiile sănătoase, printr'o politică eugenică potrivită, lucru urmărit de altfel în Germania, unde în ultimii ani s'a și înregistrat o creștere a natalității.

In fine, cu sau fără pericol pentru individ, cu sau fără eficacitate absolută ca măsură eugenică, o călcare atît de flagrantă a libertăței individuale, în spec e a dreptului individului la integritatea lui corporală, din ordinul și în folosul statului, poate fi oare admisă fără a constitui pericolul intronărei unui sistem de tiranie ce nu mai știm unde se va opri? Fără să vrem, imaginea lui Galileu și a atîtor altora care au ispășit pe rug neconformitatea structurei lor psihice sau fizice cu aceia a mulțimii dominante, ne apare înaintea ochilor, pe un orizont, încă îndepărtat ce e drept, dar totuși nu mai puțin tulburător.

Acceptarea sau respingerea este desigur o chestiune de temperament și de concepție a rolului și drepturilor statului. Sunt țări ca Franța și Anglia în care respectul individului este prea mare pentru ca problema să poată fi măcar pusă. O profesiune de credință ca aceia a Lordului Baldwin, fost prim-ministru și șef al

partidului conservator englez e pe deplin lămuritoare: „Vechea doctrină a dreptului divin a regilor s'a dus, şi n'avem intenţia să punem în locul ei o nouă doctrină a drepturilor divine ale statului. Nici un stat, din nici o vreme nu e vrednic de a fi obiectul cultului unui om liber".

Rămîne latura de deontologie medicală. Pînă astăzi medicul a trăit în vechea şi clasică concepţie ipocratică a îndatoririlor sale resumate in acel faimos jurămînt prin care printre altele se leagă de „a nu se apropia de nici un bolnav decît numai şi numai în vederea binelui şi interesului lui". Practica medicinei nu a putut fi concepută, printr'o milenară tradiţie, decît în spiritul acelei încrederi oarbe cu care bolnavul îşi pune totul, onoare şi viaţă, în mîinile medicului, deslegat prin acest contract de orice altă obligaţie faţă de familie, societate, justiţie sau altele, care ar fi în contrazicere cu interesul bolnavului, singurul pe care este legat şi obligat a lămuri. In aceste condiţiuni poate medicul fără a deroga de la înalta demnitate morală a profesiunei să accepte acest rol de executor al unor măsuri ce pot leza pe bolnav, oricît ar cere-o interesul colectivităţei?

S'a invocat exemplul carantinei sau a vaccinărilor obligatorii in caz de epidemii; în aceste cazuri nu se aduce insă nici o vătămare individului, nu se produce nici o diminuare a nici uneia din funcţiunile lui, şi în cele din urmă, primul care beneficiază este chiar cel vaccinat, pus la adăpost de contagiune.

Medicina îşi face un titlu de glorie de a fi liberat, prin Pinel, pe nebuni din lanţurile în care pînă atunci erau ferecaţi, şi de a nu mai fi văzut în ei nişte elemente periculoase societăţei dar în primul rînd nişte oameni care sufere şi au nevoie de alinare şi îngrijire. Din acest spirit şi numai graţie lui s'a născut ştiinţa psihiatriei şi lui i se datoresc imensele progrese pe care în ultimele decenii le-a făcut această ramură a medicinei, şi toate achiziţiile atît de importante pentru cunoaşterea sufletului omenesc ce au decurs de aci. Nu numai vindecarea multora din bolile mintale este astăzi deseori obţinută, dar preocupările psihiatrilor de a realiza chiar o profilaxie a acestora sunt de pe acuma încununate cu rezultate promiţătoare.

Iată atitudinea cu adevărat medicală faţă de problema diferitelor anomalii fizice sau psihice, ereditare sau nu, atitudine, oricine poate să-şi dea seama, profund deosebită de aceia mai ales politică a partizanilor eugeniei integrale în numele căreia, se cere aplicarea riguroasă a sterilizărei eu enice.

Dr. M. Nasta

CRONICA PLASTICA

ENTARTETE KUNST

Este numele care s'a dat acelor opere de artă, considerate de conducătorii actuali ai Germaniei ca fiind expresia cea mai elocventă a decăderii în care se găsea statul înainte de venirea nazismului la putere. Şi, pentru ca streinii să nu fie tentaţi să dea o traducere mai blîndă acestor termeni, s'a călcat chiar peste obiceiul acum în vigoare în cel de al treilea Reich, unde toţi termenii negermani sunt riguros suprimaţi şi expresiile în limbi streine pe cît posibil evitate. Astfel, organizatorii expoziţiei şi-au luat osteneala să dea ei înşişi sensul cel mai corect formulei germane: *„Art dégenéré"* este scris, cu litere grase la intrarea în palatul Academiei de Arte Frumoase din München, unde au fost strînse la un loc cele cam cinci sute de lucrări supuse aprecierii publicului din Germania şi de aiurea.

Expoziţia aceasta, cu un caracter atît de particular, se ţine la München, oraşul sacru al nazismului. Ea a fost organizată în urma unuia din acele răsunătoare discursuri ale Führerului, destinate să sgudue întreaga ruptură, fizică şi morală, a compatrioţilor săi şi constituind în genere începutul unei campanii, cu toate energiile de care dispune statul în favoarea unei activităţi simpatizate de d Hitler. In acţiunea pentru regenerarea rasei, pe care o duc cu atîta violentă tenacitate şefii nazismului, arta sub toate formele ei, trebuia să joace un rol de căpetenie. Ea este prin definiţie menită să procure acea distracţie patriotică, înălţătoare de suflete, de care se simţea nevoe în societatea destrămată de după războiu; ea va contribui la formarea inteligenţei şi caracterului noilor generaţii. Este deci prudent şi chiar necesar să fie de aproape supraveghiată. Şi drept este puţine state, în afară poate de Rusia, au destinat desvoltării culturale şi artistice a poporului sume mai considerabile ca cel de al treilea Reich Inaugurarea di vara aceasta a clădirei destinate, tot la München, manifestărilor de artă naţională, clădire care înlocueşte Glaspalast-ul distrus de incendiu, s'a făcut cu un fast neobişnuit Atunci chiar a fost pronunţat discursul de care vorbeam mai sus. Iar palatul însuşi, care a costat milioane de mărci, constitue un simbol elocvent al interesului de care se bucură arta. Nu mai vorbesc de sumele fabuloase, fabuloase mai ales cînd sunt traduse în lei de-ai noştri, pe care statul, cu toate dificultăţile financiare, le dă pentru şcoli de toate gradele, pentru biblioteci, pentru teatre de dramă şi

de operă, pentru burse de studii, pentru favorizarea cercetării științifice. Din nou, după mulți ani, Germania a ajuns să poată asculta cele mai desăvîrșite reprezentații muzicale ce se pot auzi astăzi și să-și reia întiietatea intelectuală printre națiile Apusului. Toate aceste manifestații constitue, din punctul de vedere cultural, latura „credit" a guvernului actual, și nu pot fi în deajuns lăudate. Acest guvern însă nu se mărginește la protecția operelor mari și consacrate, ci are dorința să determine și să obțină altele noui, conforme unui ideal particular, dela care o anume tendință politică așteaptă însemnate rezultate. Decît, așa înțeleasă, activitatea statului devine mult mai discutabilă. Anume idei exprimate, tocmai în discursul la care făceam aluzie, ne pun cu adevărat pe gînduri. De la impresionism încoace, — fără a excepta nici măcar această mișcare, azi considerată ca unul din cele mai glorioase momente din evoluția picturii — tot ce s'a produs în artă în ultimul timp: futurism, cubism, expresionism, dadaism sunt curate nebunii, ne spune Führerul, cu totul primejdioase pentru spiritul public. E necesar deci ca Germania să se întoarcă la arta sănătoasă, în care natura este redată în toată a ei obiectivă realitate și prin care se aspiră la o emoție înălțătoare și nobilă. Este de observat însă, pe aceste timpuri în care se vorbește atita de axa Roma-Berlin, că Italia este departe de a împărtăși în această privință prezumpțiile Germaniei. Futurismul lui Marinetti, cu aeropictura lui Prampolini, au întîlnit o mare favoare în cercurile fasciste; iar dacă operile acestora nu mai interesează publicul, la acest fenomen salutar s'a ajuns în chip normal, fără o intervenție oficială. Au murit, cu alte vorbe, de moarte naturală, de un fel de epuizare treptată, și nici decum prin sugrumare.

Ca un exemplu convingător despre rătăcirile la cari ajunsese Germania, s'au strîns din colecțiile statului și comunelor, adică din muzeele destinate să formeze educația estetică a publicului — omițîndu-se intenționat expozițiile ocazionale, pentru ca astfel fenomenul să apară în toată gravitatea lui — operile cari justificau condamnarea fără apel a „modernismului". Cele mai apreciate nume din ultima perioadă a artei germane și cele mai scump plătite lucrări umple astăzi sălile Academiei de Arte din München, între placate cu extracte din discursurile asupra rolului artei, ținute de conducătorii nazismului, și fraze luate din articolele celor mai celebri critici de pînă ieri. Din punctul de vedere al efectului ce expoziția trebuia să aibă asupra privitorului, nimic n'a fost neglijat. Cine n'are suficient spirit critic sau nu e destul de familiarizat cu diversele epoci ale artei, cu fenomenele din trecut, similare celor semnalate cu atita putere oprobriului public, va ieși cîștigat pentru teza oficială. In ziua în care am vizitat expoziția, se găseau acolo sute, poate mii de persoane, aparținînd mai ales păturii modest burgheze; sau preoți, călugărițe, adolescenți veniți din multiplele tabere de antrenare (celor mai tineri, în numele moralei, le este interzisă intrarea), toți mai dinainte convinși de adevărul celor proclamate cu atita emfază. Cițiva streini, mai reticenți, mai obiectivi, se distin-

geau imediat prin uimirea care se citea pe fețele lor, prin cîte o privire admirativă, pe care o aruncau furiș unora dintre operele expuse, iar dacă acestea ar ajunge de vînzare, cum aud că este vorba, n'aș fi de loc mirat dacă unele muzee americane, elvețiene, olandeze sau de aiurea vor plăti bucuros statului german suma pe care acesta sau comunele o oferiseră artistului „din banii poporului muncitor", cum anunțau afișele lipite dedesubtul fiecărei opere, chiar atunci cînd ea fusese „dăruită" de artist sau de altcineva, cum tot un afiș, așezat subt cel dintîi, o proclamă.

Pentru un vizitator fără idei preconcepute, expoziția aceasta constitue unul din evenimentele cele mai ciudate din ultimul timp, mai bogate în consecințe și mai proprii ca să sugereze nesfîrșite reflexii. Fiecare din noi este invitat să-și facă un examen de conștiință, mai ales dacă deține într'un fel sau altul o parte de răspundere în mișcarea artistică națională, sau, cel puțin, să supună unei analize serioase convingerile sale cu privire la producerea operei artistice. Personal cred că ea este independentă, cu toate aparențele contrarii, de intervenția statului. Fiecare popor are, după cum spune zicătoarea, nu numai guvernul sau pe evreii, dar și arta pe care o merită. Creația artistică este printre fenomenele cele mai misterioase și mai complexe din cîte se pot închipui. Ea nu apare decît în mijlocul libertății și nu atîrnă și asta pînă unde? — decît de cel care i-a dat naștere. Mai mult chiar: curentele artistice, analizate cu perspicacitate, așa cum a făcut-o de curînd H. Focillon în a sa minunată *La vie des Formes*, par a avea o putere intrinsecă așa de mare și de irezistibilă, încît chiar reprezentanții lor mai mult le sufere decît le determină. Iar imaginea artistică a unei epoce este mai degrabă rezultatul unor forțe obscure, care emană din operile de artă înseși, dotate astfel cu un fel de virtute independentă de societate, de timp și de spațiu, independentă chiar de creatorul lor (un fel de determinism tainic, pe care Focillon a încercat să-l schițeze), decît consecința unor intenții aplicate într'un sens anumit și conștient. Dar, aceasta este o altă chestie, a cărei discuție ne-ar duce prea departe, și care nu ne interesează direct pentru cazul de față. Să revenim deci la expoziția din München.

Printre operile prezentate librării publicului, cam un sfert sunt lucrări pretențioase, ridicule, avortate, ieșite din dorința de a scandaliza atunci cînd autorul lor n'ar fi isbutit altfel și pe cale cinstită să atragă atenția lumei asupra lui și a lor. Ele sunt fructul neputinței, un fel de cacialmale cum se zice la jocul de cărți, pe care artistul le face amatorilor. Un alt sfert sunt însă opere serioase pline de avînt și de lirism, pornite din dorința artistului de a spune ceva nou, de a atinge o notă deosebită. Peisagii de Lovis Corinth, sculpturi de Lehmbruck, portrete de Kokoschka (care de altfel este austriac și nu german, așa încît pe cînd el este pus la stîlp în München, constitue la Paris și la Berna, în expoziția austriacă, centrul grupului artiștilor contimporani), anume vederi din nordul Germaniei sau naturi moarte de Emil Nolde, panouri decorative, simple

și armonioase, de O. Müller, tablouri înflorite de Pechstein; un număr respectabil de alți pictori ar putea figura cu succes pe zidurile oricărui muzeu din Apus, și Germania insăși, pînă eri, se mindrea cu ele. Restul, jumătatea care a mai rămas, este mai greu de clasat. Pentru alegerea operilor ce o compun, comisia de funcționari dela Ministerul Propagandei, care a organizat expoziția, a trebuit să se găsească în mare încurcătură. Multe din ele sunt de un caracter academic așa de pronunțat, încît numai fiindcă modelul a fost ales cu un fel de predilecție maladivă pentru particularități fizice desgustătoare, ele se găsesc în expoziție: o văduvă, purtind un crin acoperită de văluri negre, printre care se intrezărește o față vulgară și neplăcută; o natură moartă cu flori de toate categoriile, minuțioasă ca o fotografie colorată; un St. Francisc inspirat de Greco; o mare pînză oribilă prin crudul realism, reprezentind o tranșee din vremea războiului (oribilă, desigur, însă mult mai convingătoare și mai impresionantă ca tabloul lui Fr. von Stuck, așa de admirat, cu un subiect identic) și altele citeva. Publicul uită însă că la Berlin se consideră ca o glorie a muzeului Kaiser Friedrich un tablou de Hals, desigur magistral pictat, și fără nici o legătură din punctul de vedere al execuției cu cele de cari vorbesc, însă cu un subiect respingător (o bătrînă vrăjitoare beată), fără să mai vorbim de scene grosolane, pictate de Bosch, de Bonwer, de Steen sau chiar de Germani autentici. O clasare a valorilor estetice după subiect este ea justificată? Orice artist va răspunde: nu. Altele sunt elementele cari contează.

Deși nu putem fi în genere de acord cu organizatorii expoziției, mărturisim însă că ea a fost foarte utilă. Este pentru prima dată cînd putem avea strînși la un loc pe cei pe care toți criticii și istoricii germani îi considerau pînă mai eri ca pe cei mai puternici și mai *originali* dintre artiștii lor. Totuși, concluzia la care sintem siliți să ajungem nu este favorabilă acestui punct de vedere; din contra. Orice strein, trecînd în revistă pînzele cele mai încărcate de explozive, va fi isbit tocmai de lipsa de originalitate a autorilor lor, de amintirea constantă, deși uneori deformată, a lui Gauguin, a lui van Gogh, a lui Cezanne, a lui Munch, a lui Bonnard și Renoir, *localizați* însă și prezentați cu un sentiment exacerbat, cu brutalități și violențe, cu dedesupturi isterice chiar, ca o coardă întinsă pînă la rupere. Adesea se simte în ele un substrat de sensualitate mergînd pînă la un fel de obsesie sexuală, care poate să nu placă, dar care nu sunt noi și nici specifice „modernilor" sec. al XX-lea, fiindcă ele apar în toate epocile însemnate ale artei germane. Din cînd în cînd, ca un Leitmotiv, găsim apoi amintirea morței, a morței ca agent de distrugere, de nimicire a organismului a morței schelet, cînd carnea putrezește și viermii mișună și a cărei prezență se simte chiar sub aspectul tinereței celei mai înfloritoare. Dar nici această notă nu poate constitui o noutate absolută: ea preocupa pe mulți artiști germani din vremea Renașterii și de mai tîrziu.

De citeva ori, în decursul evoluției artei germane, unii artiști mai pătrunzători și mai analiști, au cercat, sub influența mai ales a Italiei, să reacționeze contra acestor tendințe, așa de adinci totuși și așa de răspindite la compatrioții lor. Dürer este unul din aceștia. Iar în secolul al XIX, ca să nu merg mai departe, au fost clasicii din München și mai ales Nazarinenii, stabiliți la Roma. In dorința de purificare, ei au încercat să gonească din operile lor pînă și cea mai inocentă aluzie la voluptate. Insă, să nu uităm, fenomenul castrărei fie și sub formă teoretică, denotă tocmai obsesia, sub forma ei cea mai teribilă, a forțelor ascunse ale sexului.

O altă constatare neașteptată ce suntem obligați să facem la München: latura dizolvantă, degenerată și degeneratoare a „modernismului" a fost pusă în ultimul timp toată în sarcina evreilor. O propagandă intensă și îndeminatecă s'a făcut în acest sens. Poate că, pentru anume curente literare, și mai ales în jurnalism, această afirmație să nu fie cu totul falsă. Este totuș curios să vedem că ideile exprimate cu atita pasiune de Führer sunt aproape textual cele al căror campion se făcuse pe vremuri Max Nordau, un evreu, și el înfocat dușman al modernismului. Decît, în hecatomba de opere blestemate din München, numărul evreilor este foarte redus. Ei sunt strînși într'o sală comună, destul de mică, unde acopere deabia un perete; sunt numai șapte la număr, inclusiv Chagall, care nu este evreu german.[1]) Iar printre critici, cei care scriau în acel stil insuportabil, umflat și fără măsură, cei care vorbesc în numele eternității și a universului, cei care spuneau despre Pechstein că este un „Giotto al timpului nostru", și despre Kirchner că dela Dürer nimeni n'a pătruns mai adinc în sufletul omului, mai toți sunt creștini, de bună familie germană, iar unii chiar cu un „von", inainte.

Dar, pentru a înțelege exagerările, unele atît de anoste și de copilărești ale școalei germane din ultimele decenii, trebue să facem puțină istorie. Toate au venit din ura pe care o inspira academismul și ca o reacție în contra acestei tendințe nefaste. Influența pontifilor aparținînd acestei școli, sprijiniți de guverne și de monarhi, stăpîni pe academii și pe muzee, era imensă. Cei cari simțeau în ei un impuls original, trebuiau fatal să ia un alt drum; și așa au și făcut. Condamnîndu-i însă pe toți acești neconformiști, în bloc, așa cum se face astăzi în Germania, pe cei care n'au nici o valoare și vor să se impună prin exagerări nesărate, ca și pe cei cu adevărat sinceri și chinuiți de nevoia unei note adequate timpului nostru, un Corinth, un Nolde, un Pechstein, un Marc, un Schmidt-Rottluff, se favorizează vechiului curent academic, care nu era cu totul mort, ci numai amorțit. Iar faptul că Academia de Arte Frumoase din München servește de mormînt „modernismului", ia caracterul unui simbol. Nicăeri stilul „pompier" n'a fost mai în floare și n'a făcut mai mult rău decît în capitala Bavariei.

1) Pictorii evrei sunt: Feibusch, Segall, Chagall, Adler, Katz, Meidner, Wollheim

Dacă acesta este rezultatul la care se va ajunge în Germania, și, nu cred sa mă înșel făcînd această profeție, vom asista atunci la un alt fenomen, cu totul neașteptat. Cu voia sau fără voia guvernanților arta germană se va asemăna cu arta rusă contemporană. In adevăr pentru cu totul alte motive, arta rusă de azi este aproape în întregime stăpînită de academism. Expozițiile dela Veneția din ultimii ani cea din Paris, anul acesta, au arătat-o pe deplin. Marx, Lenin și Stalin pot fi eroii noi ai unor nenumărate pînze, în care sunt arătați în cele mai variate situații, felul de tratare este însă tot cel vechiu, de pe vremea cînd Țarul proteja școalele de Arte Frumoase. Pictorii ruși, dela răsboi incoace, n'au ieșit mai nici unul din hotarele țări, n'au mai venit în contact cu nimeni, au fost reduși la propriile lor mijloace și la analiza — de care prea puțin au profitat — a unor opere, recente, franceze mai ales, din admirabil organizatele muzee rusești. Iar mijloacele lor de expresie își trăgeau origina din clasele de desen ale cîtorva pictori istorici cu renume, dela finele secolului trecut și începutul secolului actual. Sau încă, atunci din artist voia cu tot dinadinsul să fie un „revoluționar" și un „om nou", pe placul regimului, el imagina acele orori pe bază de angrenaje mecanice, în care omul devine o mașină, iar forțele captivate în uzine niște adevărate obsesii. Numărul celor cari aparțin însă primei categorii, care a păstrat legătura cu arta academică dinainte de răsboiu, este cu mult mai important. Astfel, și din acest punct de vedere, dela oarecare distanță, diferențele între tendințele Germaniei prezente și cele ale Rusiei sunt minime.

Care vor fi consecințele mișcărei pornite cu atîta energie în Germania? In primul rînd, cum am spus, intoarcerea la o artă academică și excluderea din viața artistică a tuturor neconformiștilor. Nici o colecție publică nu va mai cumpăra pe viitor astfel de opere. Directorii de muzee cari au avut tăria sau imprudența să mai păstreze la galeriile ce conduc opere din cele condamnate, după venirea la putere a nazismului, sunt criticați în termeni energici și amenințători pe placarde, atîrnate în chiar sălile expoziției. Răul trebue deci stirpit din rădăcină; de aceea administrația își va îndrepta acțiunea în contra chiar autorilor acestor „orori". Avem evident a face, a proclamat Führerul în faimosul său discurs, cu niște bolnavi primejdioși. Ei vor fi examinați de o comisie, care va constata caracterul boalei de care suferă. Cînd ea va avea o formă personală, artistul va fi tratat și poate se va vindeca. Dacă ea va avea însă un carater ereditar, va fi cazul ca Ministerul de Interne să intervină, pentru ca asemenea predispoziții periculoase să nu se mai transmită: ei vor fi sterilizați. Este vorba de o operație de nimica toată: se tae numai nu știu ce „cordon". Dacă cu voia sau fără voia „pacientului" asta este o altă chestie.

Am ascultat vara aceasta la Salzburg o minunată execuție a Simfoniei a 9-a a lui Beethoven, condusă de Furwängler. Programul explicativ, bine făcut, ne informa că primele audiții ale acestei nemuritoare opere n'au fost înțelese; că publicul și critica unanim

considerau simfonia ca o lucrare ratată a unui nebun, chaotică, anarhică, desorganizată, mai ales că autorul ei era și surd, cel mai teribil „handicap" pentru un muzicant, după cum s'ar crede în deobște. Beethoven, în aceste condiții, ar fi scăpat el oare de sterilizare? Iată întrebarea pe care ne-o punem cu oarecare neliniște.

G. Oprescu

CRONICA MILITARA

LUPTELE DELA SHANGAI

„Japonia merge la pieire"; astfel îşi intitula articolul său, publicat în numărul de Septembrie al revistei lunare londoneze „Contemporany Review", jurnalistul englez Harrison Brown, vestit prin desele sale călătorii în Extremul Orient. Dacă această prezicere se va realiza întocmai, mai curind sau mai tîrziu, este un lucru greu de spus. In orice caz socotelile greşite cu privire la începerea unui răsboiu, socoteli ce în urmă s'ar arăta dezastruoase sunt vai, frecvente: în istorie a rămas în acest senz ca un exemplu tipic campania rusească a lui Napoleon.

Militariştii japonezi au conceput „incidentul" nippono-chinez ca preambulul unei uşoare expediţii coloniale, condiţionată de neinsemnate sforţări. In realitate, mica incursie s'a transformat în prologul unui mare şi îndelungat războiu. Astfel se explică faptul că generalii japonezi au început atacul la Shangai doar cu o trupă de 12—13.000 de oameni, pentrucă în cîteva săptămîni să fie nevoiţi a face faţă unei armate chineze atingînd un efectiv de 100.000.

Din primele zile ale războiului, frontului din Nord i se alătură şi cel din regiunea Shangaiului. Pentru ambele părţi, acest din urmă sector al ostilităţilor are o importanţă primordială. Japonezii ştiu că izbutind chiar să învingă, ei nu-şi vor putea întinde dominaţia definitivă asupra Shangai-ului din cauza opoziţiei celorlalte puteri, ale căror legături cu imensa piaţă chineză trec prin acest oraş. Atacînd însă pe tărîmul shangaiez, ei ţintesc să divizeze forţele chineze şi să dobîndească mai lesne cucerirea provinciilor din China de Nord. De partea lui, guvernul central din Nanking, concentrîndu-şi sforţările în zona principală de interese a marilor puteri, nutreşte speranţa că acestea, prejudiciate în mod grav, vor reacţiona contra agresiunei japoneze.

In momentul în care, la 13 August, trupele japoneze au început atacul, diviziile chineze 87 şi 88 reuşiseră să se consolideze în gara de Nord şi Baosan. Luptele au durat 5 zile, pînă în 18 August. Ca rezultat al superiorităţii numerice a chinezilor (30.000 de soldaţi contra 12—13.000 japonezi) armata nipponă a trebuit să părăsească întreg teritoriul punctelor Honkin, Baosan şi Ciapei, retrăgîndu-se în partea de vest a concesiunei internaţionale. Avantagiul situaţiei astfel creiate a fost folosit de chinezi, cari au deslănţuit în ziua de

19 un atac general în trei direcţii, înspre nord de gara de Nord, înspre Brodway şi înspre aripa răsăriteană a concesiunei internaţionale, Iantzipu. Obiectivul acestei ofensive a fost curăţirea de nipponi a întregului teritoriu shangaiez. In zilele de 20—21 August, chinezii au lărgit terenurile cucerite, împingînd pe japonezi alocurea pînă la o jumătate de km. de malul rîului Vanpu. Comandamentul chinez n'a perseverat însă cu destulă energie; nipponii au adus întăriri şi raportul de forţe s'a egalat în acest sector.

Continuarea luptelor de stradă ar fi impus japonezilor mari pierderi şi ar fi prelungit mult speranţele. Ţinînd seama de acest fapt comandamentul japonez a întreprins noi debarcări de trupe de astă dată nu direct în oraşul Shangai, ci pe malul fluviului Iantzi în raioanele Liuhe, Lovian, Baosan şi Usun, cu intenţia de a întreprinde o largă ofensivă sortită a ocoli Shangai-ul pe la nord-vest şi a tăia trupelor chineze aflătoare în cartierele sale, legătura cu Nankingul.

După cîteva încercări nereuşite, în 24 August, comandamentul nippon punînd în funcţie artileria vaselor de război şi bombardamentul aviaţiei, isbuteşte să opereze aceste debarcări. Chinezii mută în acest sector centrul de greutate al operaţiilor lor, punîndu-şi ca ţel împiedicarea stabilirei de legături între diferitele unităţi debarcate. In timp ce ei îndeplinesc cu succes aceste sarcini, trupele japoneze profită însă de slăbirea rezervelor chineze din oraş şi isbutesc să ocupe Honkin şi gara de Nord, consolidîndu-şi astfel poziţiile din teritoriul propriu zis al Shangai-ului.

Cu toată superioritatea incontestabilă de armament a japonezilor, cu tot sprijinul acordat de artileria puternică a vaselor de răsboiu, trupele chineze împiedică mai bine de două săptămîni atît împreunarea forţelor japoneze debarcate pe linia Liuhe-Usum cît şi deslănţuirea ofensivei anunţate în repetate rînduri de presa japoneză, al cărei obiectiv era precum am spus învăluirea oraşului Shangai pe la nord-vest. Pînă la 10 Septembrie luptele cari se desfăşoară nu aduc decît neinsemnate schimbări de forţe în liniile fronturilor.

La 11 Septembrie comandamentul chinez ordonă trupelor sale ocuparea unei a doua linii de apărare în regiunea de nord-vest a oraşului Shangai, avînd la fel malul îndreptat spre fluviul Iantzi. Retragerea pe această nouă linie de defensivă a fost ordonată din motive strategice, fără ca forţele japoneze să fi exercitat o presiune deosebită. Această linie trece, începînd tot din Liuhe, prin Lovian Liuhan-Tahan-Miaohan-Tzianban-Batzitziao şi se termină la gara de Nord recîştigată de chinezi. Raţiunea acestei operaţii tactice este următoarea: trupele chineze n'au isbutit să împiedice în cele din urmă debarcarea efectivelor nippone. Teatrul luptelor însă fiind foarte apropiat de fluviul Iantzi, vechea linie de apărare era în bătaia focului intens de artilerie a 130 de vapoare de răsboiu concentrate de japonezi în apele Shangai-ului, şi numărînd peste 700 de tunuri. Cu slaba lor artilerie de cîmp chinezii nu puteau face

față acestui foc covirșitor. Noua linie de apărare scapă forțele chineze din raza optimă a acțiunei artileriei navale, astfel că ofensiva nipponă plănuită în vederea ocolirii Shangai-ului va fi intimpinată în condiții de apărare mai ușoare.

In acelaș timp însă japonezii dobîndesc și ei avantagiul de a putea continua debarcările de trupe, nestingheriți de focul de infanteriei și artileriei chineze, avînd doar a face față atacurilor aviației adverse.

Aceasta este situația pe frontul Shangai-ului în momentul în care scriem. Efectivele chineze cari luptă pe acest front ating cifra de 1.000.000. Cele japoneze sunt greu de stabilit din cauza muțeniei pe care o păstrează comandamentul japonez. Majoritatea corespondenților eng ezi se opresc în jurul cifrei de 70—80 de mii. Avînd în vedere inferioritatea de armament a trupelor chineze, mărimea efectivelor japoneze svîrlite în luptă și sprijinul acordat de artileria marină, succesele obținute pînă în prezent de agresorii japonezi apar foarte mici. Soldatul chinez, slab luptător ca lefegiu, însuflețit însă fiind de idealul salvării naționale-revoluționare, s'a dovedit a poseda apreciabile însușiri de eroism civic și vitejie militară. Acestui spriit de jertfă al soldaților trebuie în primul rînd să-i fie atribuită puternica și neașteptata rezistență de care a făcut dovadă armata chineză.

Bilanțul primei luni a războiului japono-chinez indică cu prisosință că Japonia a alunecat într'o aventură războinică de lungă durată. Este în stare ca să suporte un războiu de uzură? Iată problema desbătută în întreaga presă internațională.

a) După „Times", cu data de 10 Sept., din cele 17 divizii ale armatei japoneze din timp de pace. 16 au intrat deja în acțiune Dela începutul ostilităților înaintarea armatei japoneze a mers foarte greu și judecînd după acest fapt dobîndirea unor succese hotărîtoare în acest timp e foarte puțin probabilă. Rezultă dar că pentru a face față necesităților campaniei, Japonia ar trebui să depuie sforțările economice și financiare corespunzătoare întreținerei unei armate în timp de războiu. Cucerirea Chinei de Nord a încetat de a mai fi o preumblare colonială.

b) Japonia e lipsită totalmente de materii prime proprii. Importă metale, cărbune, petrol, cauciuc, bumbac. Orice presiune serioasă din partea unei terțe Puteri asupra aprovizionărilor ei cu materii prime ar putea-o curînd împinge într'o stare de paralizie.

c) Deficitele financiare ale vistieriei japoneze întrec orice imaginație. După afirmațiile tuturor celor cunoscători ai stărilor din Extremul-Orient, finanțele publice japoneze se află în pragul falimentului.

d) Fiscalitatea enormă impusă de partidul naționalist a ascuțit pînă la limită contradicțiile sociale interne ale Japoniei. Alegerile din primăvară au marcat, un mare progres al spiritului antifascist, antimilitarist și adversar războiului, spirit care însuflețește opinia publică. Cu toate că guvernul actual în care generalii dela Tokio au influență preponderentă, se străduiește din răsputeri să solidarizeze toate păturile sociale în jurul operei de susținere a războiului, opoziția împotriva acestuia se manifestă sub cele mai variante forme. In primul rînd bursa tokiotistă, care în trecutele campanii a arătat o dispoziție excelentă, este dela începutul războiului treatrul unor neîncetate scăderi. Insuși ministrul de războiu Sigiama a declarat în mod public: „în cazul prelungirii operațiilor militare se pot, în sinul populației, naște nemulțumiri și neliniște". Dacă acestea n'ar pluti în aier, n'ar fi fost silit ministrul de războiu să vorbească despre ele chiar dela începutul ostilităților. De astfel foarte caracteristice pentru situația internă a Japoniei sunt datele comunicate de ministerul de interne cu privire la grevele desfășurate în prima jumătate a anului curent. Au avut loc 1455 conflicte față de cele 886 din perioada corespunzătoare a anului precedent. Numărul lucrătorilor participanți la ele a fost de 181.000 față de numai jumătate în 1936. A fost astfel întrecut recordul ati s în acest domeniu în anul 1931, cînd sau desfășurat 1.079 conflicte cu 84 de mii de participanți. Ziarele japoneze relatează despre arestări de profesori universitari și studenți, acuzați de a fi manifestat păreri de condamnare a războiului de agresiune deslănțuit în contra Chinei.

e) In Coreea, Manciuko și provinciile din nordul Chinei supuse dinainte influenței japoneze, populația e în plină fierbere. Armata de ocupație a Manciurei, egală cu aproape jumătate din efectivele totale ale armatei japoneze pe timp de pace, este imobilizată de teama răscoalei în massă a populației manciuriene. Batalioane întregi manciuriene înarmate și organizate de ofițeri japonezi au trecut de partea trupelor chineze.

f) Insfîrșit tuturor acestor greutăți și în special antipatiei profunde nutrite de norodul japonez împotriva războiului de cuceriri ale cărui cheltuieli de sînge și de bogății el e nevoit să le suporte, se adaogă și dezorganizarea vieții economice. Nu numai din pricina adaptării ei la necesitățile războiului, ci și din cauza opririi totale a exportului japonez care se scurgea pe piața chineză. Șomaj, falimente în industrie și comerț, creștere a dificultăților de echilibrare a balanței comerciale, acestea sunt primele consecințe ale stării de războiu.

In lumina sumbră a realităților, noua aventură militară a Japoniei apare așadar mai mult decît riscată.

Cît privește situația din China, acest imens imperiu cu tradiția unei străvechi și pacifice civilizații, o zi nu seamănă cu cealaltă. Un resort tainic a răscolit resursele de energie adormite în profunzimile sufletului poporului de jos, trezit la luptă dîrză pentru a evita căderea în robie străină. Toate partidele politice antijaponeze și-au dat mîna, arestații politici au fost eliberați și asociați la opera de stăvilire a invaziei japoneze. Dar să dăm cuvîntul unui martor ocular, ziaristului englez pomenit la începutul acestei cronici.

„Pentru prima oară în istoria poporului chinez massele analfabete s'au unit cu intelectualitatea în vederea răscoalei. In întreaga

China umblă strigătul „Jos trădătorii! Inainte cu toții, împotriva dracilor din mările apusene!" Sunt numiți trădători în China nu numai chinezii, cari s'au vîndut japonezilor, dar și toți aceia cari în Nanking nu activează destul de energic. Massele chineze au introdus noul alfabet. Milioane de oameni acuma îl știu. Copii inițiază pe cei bătrîni. Un sat învață pe cel vecin. Setea de cunoștințe nu poate fi asemuită decît cu ceeace a fost în Rusia după revoluție. Tocmai deaceea, procesul care se desfășoară acum în China e de o importanță fundamentală: 450 milioane de oameni ridică pentru prima oară glasul, cerînd să li se acorde dreptul de a dispune singuri de sine. Am văzut în Shangai o grămadă de oameni prost îmbrăcați cari așteptau in fața porților închise ale școlii și cari au năvălit în odăile claselor temîndu-se să nu piardă măcar un moment din cursul predat. Ei nu vor să învețe pentru a citi versuri. Ei vor să învețe pentru a ști cum să alunge mai bine pe japonezi din țară... Inainte cu optsprezece luni China a fost la marginea războiului civil. Azi ea este mai unitară ca oricînd".

China dispune de 25 milioane soldați sub arme, din cari o parte sunt bine înarmați.

Forțele ei vor crește și se vor consolida pe măsura desfășurării ostilităților. In imensul ei teritoriu și luptînd piept la piept cu un popor de cîteva sute de milioane de oameni galvanizați sufletește, se pot rătăci și chiar pierde „balauri" mai mari decît militarismul nippon.

V. Nicolau

MISCELLANEA

Din antologia scrisului romînesc

„Cum se călătorește la Maglavit" — ne povestește un ziar de mare tiraj din capitală: „Vagoanele suficient de mediocru *luminate sunt înțesate pînă și în intervalele dintre b.nci. Mulți au* plecat în familie cu nevastă și copii". *Cu alte cuvinte, se poate pleca în familie în două chipuri: cu familia și fără. Două școli, perfect distincte. Detalii nu ni se dau. Păcat. Și deaceea considerăm acest reportaj suficient de insuficient. In schimb nu avem nici-o rezervă pentru a admira arta stilistică cu care-s împerechiate neologismele cu neaoșismul cronicăresc: „Deși condițiile de voiaj — scrie acelaș ziar — nu erau prea comode, totuși multă lume ce-și putea îngădui* o deplasare mai acătării *a fînut să se asocieze numerosului grup". „Deplasare mai acătării" ne place riguros la nebunie...*

Să trecem acum la articole de teorie literară. Criticul în chestie este, firește, profesor de contabilitate și ministru de ocrotiri sociale. In această dublă calitate se ocupă de poetul Cincinat Pavelescu și de sufletul uman în genere:

„Cum redă Cincinat în „Reîntoarcere" sentimentul profund omenesc al bucuriei, jumătate duioasă, jumătate tristă, *a întoarcerii în casa părintească!"*

Cît despre acei ce pretind că, pe lîngă duioșie și tristețe, sentimentul profund omenesc al bucuriei ar mai cuprinde, în vre-o eventuală a treia jumătate, și ceva veselie propriu zisă, aceia sunt nişte intriganți și niște „nechemați" ordinari.

Acum, puține științe naturale. Savantul cronicar al gazetei din care cităm, se ocupă de un „fantastic de frumos fluture exotic care trăește în Sumatra. Indigenii îl descriu avînd o mărime de 35 cm., cu aripile brăzdate ca blana tigrulu: cînd are aripile deschise". *Aflăm deci această curioasă particularitate a unora din feline, cărora nu li se brăzdează blana decît în momentul cînd deschid aripile. Pe de altă parte, aceste informațiuni de zoologie sunt parțial confirmate de sculptura antică unde felinul cu aripi era un motiv decorativ inspirat desigur din fauna locală, azi, vai, aproape dispărută și supraviețuind doar ici și colo, la unii fluturi. Insfîrșit, aceste descoperiri ar putea fi folosite de technica aviației pentru zborurile în țări polare, în vederea cărora aeroplanele ar putea fi prevăzute cu aripi îmblănite cu păr de tigru, cămilă, maimuță sau alte coleoptere.*

Să examinam acum o altă ramură de publicistică în care rominul contemporan excelează, anume literatura călătoriilor. Un alt fost ministru, director de ziar și bine cunoscut în scrisul nostru strămoșesc pentru interesantele și paradoxalele sale impresii de voiaj, ne descrie o excursie a d-sale la Roma. Dar mai întîi de toate, memorialistul explică în ce împrejurări s'a dus acolo: „Nu știu cum să mulțumesc arhitectului Antonescu și profesorului de istorie la Cluj, Panaitescu (eu mulțumesc la Cluj, tu mulțumești la Cluj, el etc..., — verb.) cari, prin insistențele lor m'au determinat, deși iarnă, să mă duc la Roma într'un sezon în care vizita cetății eterne este dintre cele mai restrînse, mai ales în ultimul timp și din cauza crizei economice".

Interesant. Așa dar, „deși iarnă", totuși sezonul la Roma începe vara — mai ales în ultimul timp. Afară de asta, expresia „deși iarnă" ne place — cum să spunem? — așa, în sine. Credem că ea constitue un frumos ovreism (autorul fiind, probabil, de origină semită): „iu, iarnă, mă duc deacum la Kissingen".

Dar iată și cîte-va date instructive asupra capitalei regatului — ce zic? imperiului ialian: „Numai în 10-12 ani, adică dela războiu încoace, Roma, dela cinci sute de mii, a ajuns la un milion de locuitori, adică populația i s'a dublat". Deducția este ingenioasă, fundată pe o argumentare strînsă și pe calcule matematice severe. Cu aceeași ocazie aflăm că, în momentul cînd au fost scrise aceste îndrăznețe afirmațiuni, trecuseră, dela războiu, „10-12 ani". Este o frumoasă certitudine. Cît despre a ști, încă mai precis, dacă au trecut 10, sau 12, sau un număr de ani reprezentînd o cifră intermediară între cele două citate mai sus, asupra acestei probleme Istoria nu s'a pronunțat încă.

Iată acum, într'un alt ziar de mare tiraj, o cronică științifică semnată de un medic. E vorba de glandele cu secreție internă, și anume de acel hormon numit „foliculină" despre care aflăm că a suferit, în destinul său, o curioasă evoluție:

„Se părea — zice cronicarul — că foliculina este aceea care dă acel „etern feminin" femeei; și cînd colo... foliculina aceasta, care se credea că-i secretată exclusiv de ovarul femeei se găsește astăzi și la bărbat.

Iată dar un foarte extravagant hormon care, după ce, timp de milenii s'a purtat cuminte și normal, locuind exclusiv în ovarul... femeii, astăzi (de ce tocmai astăzi? tainele biologiei sunt cu adevărat de nepătruns) astăzi, deci, a fost cuprins de fantezia de a se afla și la bărbat.

De altfel caracterul capricios al acestor hormoni este în deobște cunoscut de marele public. Un eminent membru al acestui mare public, ascultînd într'o zi cum se comenta maladia unui prieten, maladie care tocmai era atribuită secreției glandulare interne, a exclamat, cuprins de o justă indignare: „Mofturi! A trăit omenirea mii de ani fără glande endocrine și slavă Domnului, i-a mers bine".

Intr'adevăr, aceste misterioase glande, care funcționează de

relativ puțină vreme în organismele noastre, au revoluționat nu numai aceste organisme însele, și nu numai medicina în genere, dar și literatura — în special pe cea polițistă. Intr'un roman detectiv recent, îngrijit tradus în romînește, eroul comite o seamă de acțiuni inexplicabile. Cetitorul palpită, interesul intelectual se umflă, vrem să știm de ce, de ce se întîmplă tot ce se întîmplă... Și deodată, ajungem la capitolul-cheie, acela unde toate ciudățeniile și aparentele contradicții se topesc, în lumina unei explicații unice. Capitolul poartă un titlu care rezumă, prin el însuși, întreaga explicație. Capitolul se chiamă, scurt: „Endocrinele". Ele, afurisitele, au fost pricina celor mai absurde conduite; acum însă că știm, totul apare clar ca lumina zilei.

Dar ne-am cam abătut dela subiect. Ne reîntoarcem, pentru, dealtfel, a termina. Și terminăm cu un fragment de cronică cinematografică, luată firește, dintr'un mare ziar bucureștean și unde independent de valoarea intrinsecă a conținutului, ne facem o datorie să admirăm originalitatea gramaticală:

„Lui Otto Kruger i se dă prilejul de a se consacra definitiv (pînă acum fusese consacrat doar așa, provizoriu) ca mare interpret al rolurilor de pretențioasă evoluție. Avem deci, pentru astăzi, o premieră excepțională. O premieră pe care desigur că publicul nostru îi va face primirea ce i se cuvine".

Vorba lui Carageale: „Eu, mă 'nțelegi, s'a'nchis Senatu, ș'a plecatără toți pe la case".

P. S. — Va urma.

Portretul Nr. 5

Drept răspuns la portretul pe care d. G. Călinescu îl face d-lui E. Lovinescu, acesta din urmă acuză pe portretist de versatilitate și inconsequență. Intr'un foileton din „Adevărul", d-sa publică patru alte păreri ale aceluiaș d. Călinescu despre acelaș d. Lovinescu unele bune, altele rele, toate însă contradictorii între ele, și, iarăși toate, față de o a cincea exprimată în numerile din Iulie, August și Septemvrie ale revistei noastre.

Să luăm ipoteza cea mai proastă pentru d. Călinescu. Să presupunem că d. Lovinescu se referă la întreg portretul Nr. 5, chiar și la părțile care n'au fost scrise încă și-s doar în curs de publicație; să presupunem că într'adevăr cele patru sau cinci păreri sunt incompatibile Să presupunem că într'adevăr d. Călinescu s'a înșelat de patru ori din cinci, și că numai odată a avut dreptate. Chiar așa, ceeace ne interesează pe noi — și pe public — este nu dacă d. Călinescu s'a înșelat des, ci doar cînd a avut d-sa, în definitiv, dreptate. Nu fluctuațiile d-lui Călinescu importă, ci doar rezultatul final: dacă, adică, după multe ezitări, d-sa a ajuns sau nu la adevăr, și din acest punct de vedere, e limpede că al cincilea portret coin-

cide perfect cu realitatea. Intrinsul modelul e zugrăvit veridic — poate chiar, după gustul nosru — încă nițel prea optimist

Cit despre fenomenul fluctuației in sine, nu vedem intrucit el constitue ceva infamant. E drept că uneori schimbările și oscilațiile in păreri dovedesc slăbiciune de caracter, dar, cel mai adesea, ele dovedesc, dimpotrivă, tărie de caracter, probitate intelectuală și lipsă de vanitate de autor. In genere, comod este pentru amor propriu să pari, cum se zice, „om dintr'o bucată"; deaceea, cind simțim că ne-am inșelat, preferăm deobiceiu să găsim orice sprijin sofistic pentru a persevera in părerea începută. Trebue o mare doză de virtute pentru a mărturisi public o abdicare dela o credință anterioară. Este o atitudine antiorgolioasă, iar, din punct de vedere practic, nefolositoare, căci ne știrbește creditul in ochii masselor proaste, a acelora care socot, simplist, că fluctuația de opiniuni ste principial un cusur.

E drept că instabilitatea de vederi poate proveni și din lichelism. Decit dacă un fenomen are două surse posibile: una morală și una imorală; una: excesul de onestitate intelectuală, modestia științifică, lipsa de încăpățînare și de trufie etc. —, iar alta: versatilitatea interesată; dacă, in rezumat, pricina unui fenomen este dublă: o pricină lăudabilă și una infamantă, este normal ca noi să presupunem, principial, pe cea dintii, rămînind ca cea de a doua pricină posibilă să fie dovedită, ad-hoc, de cel ce acuză. Aceasta e regula jocului. E legea de procedură chiar și in cele mai severe afaceri depe acest pămint, anume in daraverile penale. Orice jurist vă va spune că, încă dela romani — și chiar dela popoarele primitive, sarcina probei „le fardeau de la preuve", „onus probandi" incumbă celui care aruncă vinovăția, și că pină la această „dovadă contrară", prezumpția legală e inocența. Așa dar, in cazul d-lui Călinescu, fluctuațiile d-sale indică o inaltă obiectivitate, modestie profesională, preocupare onestă de adevăr pe deasupra riscurilor și incomodităților unor contraziceri, etc., etc... Asta, pină la „proba contrară", proba precisă de lichelism, de atitudine interesată etc. care probă contrară n'a fost făcută.

Dar, ceva mai mult. Am incercat, noi, să o facem, această probă, contrară. Am căutat, noi, să descoperim d-lui Călinescu mobiluri interesate. Și iată ce am constatat:

Mai intii, schimbările d-sale de păreri, dacă schimbări sunt, merg dela mai bine la mai rău și nu vice-versa. Portretele evoluează spre pejorativ. Deci este exclusă ipoteza că fluctuațiile provin din interesul de a capta recunoștință și servicii din partea d-lui Lovinescu. Rămine atunci, drept singură ipoteză condamnatoare conceptibil posibilă, că d. Călinescu a vrut să ne facă plăcere nouă, știind că părerea despre d. Lovinescu a acestei reviste, încă de pe vremea cind era condusă de G. Ibrăileanu, nu a fost și nu este dintre cele mai entuziaste. Decit, aci ipoteza e contrazisă de fapte. Intr'adevăr nouă nu ne face plăcere și nici nu ne convine ca d. Lovinescu să fie atacat in revista noastră. Cind d. Călinescu ne-a adus seria d-sale de articole, i-am spus limpede că am fi preferat să ne dea altceva. Pe noi ne jenează faptul că lovim in cusururi — dealtfel perfect reale — ale d-lui Lovinescu. Căci de bine de rău, acest publicist susține azi, in politica culturală rominească, aceleași idei de libertate și largă toleranță ca și noi. Nu zicem că este un aliat; acest lucru in el insuși ne face să zimbim; dar avem interes ca deocamdată prestigiul, meritat sau uzurpat, al d-lui Lovinescu in opinia publică să persiste; acest prestigiu ne e momentan politicește util. Are tot timpul opinia publică să-l anuleze mai tirziu. Azi profităm de eroarea acestei opinii publice, pentru intărirea publică a unor credințe ale noastre care-s intimplător identice ca acele afirmate de d. Lovinescu.

Pentru toate aceste motive, ne jenează, ne deranjază faptul că a trebuit să publicăm articolele d-lui Călinescu. Am făcut-o ca o concesie, pentru prietenia noastră fără rezerve față de d-sa. Așa că in tot cazul, ipoteza că articolele au fost scrise in scopul interesat de a ne face nouă plăcere este net exclusă.

După cum vedem, nici dorința de a flata pe d. Lovinescu, nici aceea de a ne linguși pe noi nu poate fi originea celui de al cincilea portret. Rămine dar explicația cealaltă: d. Călinescu și-a făcut in cele din urmă, o idee mai exactă despre model; și atunci portretul Nr. 6 a anulat pe cele patru anterioare.

Decit, se intimplă că portretul No. 5 n'are nici o nevoie să anuleze vre-un altul. Iată ce ne spune d. Călinescu el insuși, ale cărui explicații le reproducem intocmai:

Celelalte portrete ale d-lui E. Lovinescu.

„M'aș fi mirat — scrie d. Călinescu — ca d. E. Lovinescu, așa de ingrijorat de propriul său viitor literar și prea puțin de altceva, să nu aibă ceva de spus asupra studiului meu despre d-sa. Dar ca d. E. Lovinescu, atletul revizuirilor și teoreticianul mutației valorilor să mă prindă in delict de versatilitate, ei bine, la asta m'aș fi așteptat mult mai puțin. Și totuș d. E. Lovinescu imi pune in față patru portrete (1. 2, 3, 4,) care după d-sa se contrazic, dind astfel o idee penibilă despre „natura psihologică și morală" a subsemnatului. Rar am văzut un literat mai iritabil la cea mai mică obiecție și umflindu-se mai tare decit laptele pe foc la cea mai banală și convențională laudă.

Intii de toate ceeace s'a publicat in numărul trecut cu subtitlul dat de redactor „portret", aparține unui lung studiu a cărui publicare se urmează. In el intră toate observațiile mele asupra d-lui E. Lovinescu, cuprinse in articole mai vechi, văzute prin experiența și simțul literar de azi. A căuta contradicții inainte de apariția intregului studiu, unde revin multe din elogiile vechi, e un semn de foarte mare grabă.

Să vedem așa dar in ce imprejurări s'au ivit in vreme de zece ani „portretele" d-lui E. Lovinescu. Asta este instructiv pentru condițiile in care se poate desvolta un critic. Voiam să scriu la

Gîndirea un articol despre d-sa. dar acolo mi s'a pus în vedere că nu ar fi agreat decît un articol negativ. Despre oricine poți spune și bine și rău, dar e frumos să le spui pe amîndouă deodată. Cu mare părere de rău am ales numai discuția cu privire la mutația valorilor și cîteva aspecte ale temperamentului criticului, totul exprimat într'un stil de badinaj care să nu jignească; într'o manieră labruyèriană așa de evidentă, că tot articolul putea părea o pastișă. Aș putea să mă revizuesc; însă nu e cazul. Observațiile din acel articol sunt fundamental valabile și acum. In 1930 a venit la mine d. Camil Baltazar și cu frenezia d-sale redacțională m'a conjurat să scriu un articol omagial despre d. E. Lovinescu, fiindcă d-sa a împlinit 50 de ani. A rugat și pe alții și a scris chiar și d. Arghezi. In genere lucruri omagiale, adică convenționale. Insă articolul meu nu era convențional, ci numai necomplet. La Gîndirea *trebuia numai să tăgăduesc, aci numai să laud. Atunci am înlăturat aspectele despre care vorbisem în* Gîndirea, *înlocuindu-le cu o introducere lirică barocă și fără nici o substanță (care d-lui Lovinescu i-a plăcut grozav), am eliminat discuția tuturor volumelor de doctrină, pe care le criticasem, mulțumindu-mă să le declar „discutabile", am evitat de a vorbi despre romane și am analizat numai tehnica critică a d-lui E.Lovinescu, făcînd astfel în fond o teorie a criticei în general, lăudînd ceeace laud și acum, dar deplîngînd mai cu blîndețe ceeace acum subliniez. Tot ce am spus despre d. Lovinescu în bine și în rău înainte rămîne fără schimbare și în studiul definitiv, deși conform mutației valorilor aș fi putut declara că d. Lovinescu s'a perimat, așa cum socotesc dealtfel prietenii mei dela* Viața Romînească [1]. *Insă poți scrie totul neted într'un număr omagial? Fiecare foaie a articolului meu (vezi* Memorii II) *cădea preventiv în mîinile omagiatului înainte de apariție și firește că în astfel de condiții, cu negații, articolul n'ar mai fi apărut.*

De altfel, cum d. Lovinescu avea 50 de ani am vrut sincer, copilărește, să bucur pe acest om despre care nimeni nu scrisese nimic. Și atunci, la studiul propriu zis pe care îl accept în întregime și azi, am adăogat o mică încheiere patetică, precum că în sfera în care scrie d. Lovinescu și care nu e a lui Maiorescu, nu e a lui Ibrăileanu, etc. d-sa este poate cel mai meritos. „Cel mai" este un superlativ relativ. Cel mai înalt om din țara piticilor nu este și un om înalt. Subtilitate, naivă subtilitate! Un critic nu trebue să se joace cu subtilitățile ci, ferindu-se de ierarhizări, să analizeze neted și crud. (Amintim în treacăt că d. E. Lovinescu n'avea 50 de ani atunci ci 48, cel mult 49. Dar nu importă). Important e doar că portretul no. 1 și portretul no. 3 stau perfect împreună, completîndu-se unul pe altul fără contradicție. Cît despre portretul no. 2 să ne ierte d. Lovinescu! El este un text de cîteva rînduri redacționale între fotografii, rînduri nesemnate, cu acele omenești cuvinte calde pe care orice gazetar și le îngădue la anume comemorări. Respingem în totul un asemenea abuz! Notele redacționale nu obligă întru nimic un critic în operele lui reci de analiză.

Dar în sfîrșit sunt acestea într'adevăr contradicții, „incoherențe" cum le zice d. Lovinescu cu fină intenție? D. Lovinescu poate perfect să fie totdeodată „spirit minor" fără „sensibilitate" (portretul no. 1) să aibă „putere de muncă" și „pasiune literară" (no. 2), să aibă „efigia candidă" (no. 3) și să fie „puțin cultivat" (no. 4). Dar cum *se poate asta? — zice d. Lovinescu. „Cînd un spirit minor... Cînd cel mai mare critic., pînă în prezent (de fapt, șiretenie, extrasul e scos din nota redacțională)". Ba cum să nu? Poți fi critic remarcabil și spirit minor. „Cînd lipsit de orice element de cugetare... Cînd... personalitate".*

Se poate totuș să fii o personalitate fără să ai idei. „Cînd departe de orice disciplină exactă... Cînd un constructor". Se poate să construești și să fii departe de orice disciplină exactă. „Cînd un om cu o mare statornicie a urii... Cînd în continuă ascensiune obiectivă". Și asta se poate, ba chiar stă împreună fiindcă numai acel capabil de ură are nevoia de a se obiectiva. „Cînd operă de un singur volum... Cînd opera care a îmbrățișat tot scrisul romînesc de treizeci de ani etc.". Unde e contradicția? D. E. Lovinescu a scos de curînd o ultimă ediție într'un volum a operei sale, anulînd, ca de obiceiu, tot ce scrisese înainte și care se ocupă cu cei treizeci de ani de literatură contimporană. D. E. Lovinescu merge pînă a socoti favorabilă opinia despre volumul de Memorii III *în* Adevărul Literar *și defavorabilă aci, deși atitudinea e în fond aceeași, numai odată acoperită de o discreție a cărei explicație ne-o poate da chiar d-sa. In fond pe d. Lovinescu nu-l supără „incoherența" mea, ci faptul că nu mă contrazic din ce în ce mai în favoare d-sale. D. Lovinescu are o singură idee fixă: aceea ca înainte de d-sa să nu fi fost nimic și d-sa să fie criticul cel mai mare, cel mai* mare, CEL MAI MARE.

[1]) Prietenii d-lui Călinescu de la Viața Romînească se mulțumesc a socoti că verbul „perimat" este aci lipsit de obiect, orice perimare presupunînd logic o existență prealabilă.

Mihail Eminescu și Gr. Cantacuzino

Pentru cei ce se ocupă cu biografia lui Eminescu este poate interesantă întîmplarea, pe care o reproducem mai jos, și care ne-a fost relatată de defunctul Ioan N. Roman — relațiune transmisă nouă de fiul său, ziaristul Horia Roman.

Cetitorul cunoaște laudabilele eforturi făcute de Ioan Roman, decănul baroului din Constanța și înființătorul cercului „Pro Eminescu", pentru a ține trează în mintea poporului acestuia romîn figura tragică a marelui său poet. Notița pe care o reproducem aci se referă la perioada dintre prima nebunie și cea definitivă:

„In 1888 Eminescu nu mai era tînărul frumos, a cărui trecere pe străzile liniștite ale Iașilor sau a cărui prezență în saloane provoca admirația și atenția tuturor. Era un om îmbătrînit de vreme, pe fața căruia suferința brăzdase numeroase cute și în ai cărui ochi adînci se strecurase lumina cenușie a deprimării. Un Eminescu întors după o boală care-i măcinase nervii și-i zdruncinase echilibrul sufletesc.

Așa se explică, în parte, de ce poetul stingea noaptea felinarele de pe trotoare, iar ziua smulgea trenele frumoaselor trecătoare de pe străzile Iașilor.

Ingrijorați de aceste manifestări, prietenii s'au hotărît să reinterneze pe poet. Dar această reinternare întîrzia. Și atunci, tot în interesul reputației poetului, prefectul poliției Gheorghe Morțun, s'a văzut silit să intervină. In zilele în care tensiunea nervoasă căpăta forme violente, Eminescu era condus într'o cameră mică a comisariatului Despărțirii I și ținut acolo pînă cînd se liniștea.

Un tînăr ziarist, față de care comisarul Dioghenide, șeful Despărțirii, avea anumite obligații, a cerut acestuia din urmă permisiunea de a i-l lua pe Eminescu pentru două-trei ore, la dejun. [1]) *După masă pacientul urma să fie adus înapoi. Ezitînd un moment, comisarul Dioghenide a sfîrșit prin a ceda.*

Ziaristul l-a găsit pe autorul „Luceafărului" într'o cameră mică a poliției, dormitînd pe o canapea veche cu droturile ieșite.

L-a întrebat cum se simte și a primit acest răspuns:

— „Minunat. Dacă aș avea ziare și cafele, aș rămînea toată viața aici".

Au plecat apoi împreună, peste drum, la „Tufli", unde după un dejun copios, pe care tînărul ziarist a avut imprudența să-l agrementeze cu prea mult vin, Eminescu i-a făcut unele destăinuiri ciudate.

I-a vorbit, de pildă, de origina lui nobilă, în adîncurile căreia poetul întîlnea prinți și seniori medievali. Imaginația lui Eminescu reconstituia lupte eroice în care căzuseră, bravînd moartea, mai mulți străbunici, cavaleri legendari.

In febra povestirii, Eminescu nu uita să ceară, atunci cînd băutura se termina, încă „o jumătate de vin" și cu cît consumația alcoolului creștea, cu atît închipuirea poetului lua aspecte mai fantastice.

— Știi cîte limbi cunosc eu? Să-ți spun numai cîteva: germana, franceza, italiana, elina, slavona, spaniola, engleza, indiana, ebraica...

Apoi, halucinat, s'a ridicat în picioare și căutînd oarecum să exemplifice poliglofia sa, începu să intoneze în slavonește, cu voce stridentă, vechi cîntece bisericești.

In clipele acelea se aţintiră asupra straniului și neașteptatului cîntăreț, privirile intrigate ale celor din sală.

---

1) Ziaristul era Ioan N. Roman, viitorul fruntaș constănțean, unul din acei democrați generoși cu care țara noastră nu se poate făli îndeajuns.

Tînărul ziarist văzînd că prietenul său începuse să divagheze a chemat chelnerul la plată.

— Să mai aducă o jumătate de vin, spuse poetul.

— Nu mai am cu ce s'o plătesc, domnule Eminescu, răspunse ziaristul care făcîndu-și socotelile modestului său buget, constatase că banii erau pe sfîrșite.

E greu de redat aici paloarea pe care ziaristul o citi pe fața lui Eminescu. Răspunsul căzuse ca o piatră și avusese un efect uluitor. Eminescu era umilit, învins, rușinat. După cîteva minute de tăcere, în care timp poetul avea ținutuită privirea în pămînt, răspunse:

— Păcat de băieți cu tine că n'au bani. Păcat! Dar de ce nu ceri Nababului un ajutor? Știi cîți bani are omul acesta?

— Eminescu întinse brațul și deschizînd palma proptită în diagonală pe masă, șopti:

— Are atîta aur încît ar putea să pardosească tot Iașul cu un strat așa de gros!

Apoi se așeză din nou pe scaun, dezamăgit, resemnat.

Ziaristul îi replică:

— Dece nu-i ceri d-ta, domnule Eminescu? Matale care ești așa de cunoscut, ți-ar da mai degrabă...

Pe obrazul cu oboseli maladive se imprimă drept răspuns un surîs amar. Un amestec de tristețe, de ironie și dezamăgire.

Apoi lăsându-și mâinile în jos, — aripi dezolate:

— Eu i-am cerut, dragul meu, dar nu mi-a dat nimic".

Avem încă odată confirmată acea curioasă inversare de instincte observată în timpul boalei lui Eminescu. Acest om, înainte vreme, avea o demnitate suprasensibilă în chestiunile de bani. N'ar fi consimțit pentru nimic în lume să-i plătească cine-va consumația, necum să „tapeze" și mai ales pe un om politic. Dar, indiferent de asta, întîmplarea povestită de Ioan Roman mai adaogă încă un galon la reputația de om de treabă a lui Gr. Cantacuzino, acel generos mecena al regimului neoiobag. Și fiindcă am evocat figura aceluia care putea „pava cu aur" un oraș întreg și totuși refuzase marelui Eminescu un mare ajutor — lui Eminescu, gazetarul care făcuse pentru doctrina conservatoare, mai mult decît toate milioanele nababului la un loc, — să ne fie permis a aduce, la rîndu-ne, o mică contribuție la Istoria acelei epoci. Faptul îl deținem dela defunctul Nenițescu, fostul ministru și om de casă al lui Gr. Cantacuzino. Am putea foarte bine — și nu numai la figurat — să zicem că era „mîna dreaptă" a premierului conservator. Căci acesta din urmă, în ultima vreme, perduse, dacă nu mîna dreaptă, în tot cazul controlul direcției drepte. Nababul a suferit multă vreme de acea boală curioasă a bulbului, boală foarte spectaculoasă consistînd din aceea că pacientul, odată pus în mișcare, nu se mai poate opri din mers, și-și continuă drumul indefinit, pînă ce un obstacol oarecare, om, pom sau altceva, oprește această cursă de sens unic. Deoarece o asemenea priveliște nu cadra cu prestigiul unui conducător de țară cum se încăpățîna Cantacuzino să fie, eminentul bărbat de Stat, care

avea o mare încredere în capacitatea și seriozitatea lui Nenițescu, îi făcuse acestuia confidența dezagreabilei sale infirmități, și-l întrebuința ca medicament mecanic oridecite ori apărea în public. Deaceea contemporanii nu l-au mai văzut, dela un timp, pe Nababul traversind o sală de minister sau culoarele Camerii altfel decit la braț cu Nenițescu, căruia avea aerul că-i destăinuește niște importante secrete de Stat, cu acel aer excesiv animat pe care figuranții de operete il iau cind conduc pe figurante la masă și simulează, cu mult joc de scenă, o aprinsă conversație. Și acest om care avea, mai tirziu, să circule în public cu „ține-cal" și cu frînă automată, conducea mai departe destinele țării.

Dealtminteri, calitatea premierilor noștri din acea vreme, se poate] explica prin aceea că trebile acestei țări erau, pe atunci simple și dela sine aranjabile. Nu era nevoie de oameni excesiv de normali în fruntea guvernelor. Colegul liberal al Nababului nu era oare el acel Mitiță Sturdza de vesel‹ memorie care de ani de zile prezida un mare partid istoric fiind alienat în toată regula și care ar mai fi condus, pînă la moarte partidul și țara dacă într'o zi n'ar fi fost văzut de colegii săi de cabinet, în plin consiliu de miniștrii, ieșind de subt masă și explicînd senin acestora că se instalase acolo ca să audă adevăratele lor păreri în chestiunile politice la ordinea zilei?

De-așa vremi ne'nvredniciră...

Observațiile unui profesor de romînă

Unul din cei mai distinși membrii ai corpului didactic romînesc, profesorul Const. Vedea dela liceul din Tirgu-Jiu, s'a amuzat să urmărească mecanismul moral al polemicii ca să zicem așa linguistice pe care d. Pisani o duce împotriva stricătorilor de limbă. D. Profesor Vedea nu se ocupă de conținutul acestei polemici, care conținut de altfel nici nu prea există, ci de psihologia autorului, caracteristică pentru felul cum se practică intelectualitatea în țările de incipientă și aproximativă cultură. Sistemul de triumf personal întrebuințat de inopinatul reformator se poate — zice d. prof. Vedea — rezuma în formula: bun cu cei buni și rău cu cei răi:

„Dar înainte de a arăta — scrie profesorul dela Tirgu-Jiu — cum bunătatea d-lui Pisani se revarsă torențial peste cei buni, se cuvine să vedem cam ce însușiri trebue să aibă cineva pentru ca să se poată mîndri cu o atare categorisire. „Cei buni" sunt acei cititori cari declară cu admirație că socotesc pe autor un mare luptător întru apărarea și neștirbirea graiului romînesc. Toate frazele de felicitare ce-i vin d-lui Pisani prin misive se inserează voioase în coloanele ziarului. Cind scrisoarea cu vorbe de laudă vine dela o persoană sus pusă, autorul, emoționat și flatat, se umilește și se cufundă în scuze: „Dintr'o scrisoare, spune domnia-sa, ce avusei cinstea să primesc dela d-na... Mulțumesc d-nei... pentru măgulitoarele-i cuvinte și-i cer iertare că am intîrziat să-i răspund..." În altă parte bucuria felicitărilor primite ia stilul omeric: „D-l... e încîntat de lupta începută de mine. Nu am cinstea să cunosc pe d-l..., dar scrisul său limpede, gîndirea luminată, etc. (Univ. 17/V/1935).

Procedeul nu e însă uniform. D-l Pisani se repetă, ce-i drept; totuși reușește să evite monotonia. Astfel: „...D-l..., student..., așa aș vrea să fie toți studenții, îmi spune: urmăresc cu deosebită atenție lupta ce duceți..." (20/IX/935). Aplauzele la adresa d-lui Pisani nu rămîn fără ecou. Cel care s'a purtat bine e de îndată expus la vitrina marei prăvălii cu titlurile și calitățile lui înșirate ca în reclamele comerciale: „D-l... profesor, autorul dicționarului etimologico-semantic, îmi scrie: Vă rog să primiți admirația mea"... D-l.. — adaogă atunci d. Pisani — judecă sănătos, așa cum trebue să judece orice prieten cu carte (4/X/935)". Așa știe d. Pisani să se poarte cu cei buni. Dar pe cit de fierbinte e dragostea sa pentru aceștia, pe atât de nemiloasă este dojana pe care o face celor răi.

Cine sunt cei răi? Sunt acei cari în scriere sau vorbire întrebuințează cuvinte neîngăduite de eroicul nostru legislator sau care, prin părerile ori prin manifestările lor, nu vădesc destulă încîntare pentru codicele său. Astfel, din rîndul celor osîndiți la hula și disprețul d-lui Pisani fac parte: „un domn asistent care în infumuratul său jargon zice: „intenționez" (26/III); un domn care „nu mă aprobă pînă în pînzele albe" și care „bate cimpii vorbind de Montaigne și de Rabelais" (2/IX/935); unul care „se socotea alfa și omega, buricul Universului" 26/IV); profesori nepregătiți cari ne învață să zicem deflație în loc de desumflare (dégonflement) (11/X); un inginer care a cîștigat două premii și... dacă n'are ceva de spus să se mulțumească cu cele două premii (4/X/935); scriitorii noștri de azi cari sunt înșirători de vorbe goale (23/IV/935). Mai ales contra acestora din urmă și contra profesorilor, cum am spus, pana d-lui Pisani se antrenează la scăpărat scintei.

Acest nomotet, mai strașnic decit era Malherbe pe vremuri, nu vrea să lase o iotă din canoanele sale severe după care: „pahar cu apă, magazin cu fierărie, și alte construcții de acest soiu, sunt mahalagisme (3/V/935); sau: a zice „bande de uvrieri" e mai dulce la auz decit a spune „conferințele vor avea loc" (12/IX/935); sau: a zice „nătăfleață" este mult mai frumos decit a spune „snob", și „stai" mai corect decit „stop!" (4/VII); sau: injuriă decit „insultă" (4/X), avînd însă grijă să declare: nu voiu (?) să jicnesc pe nimeni (11/X/1935). Și pentrucă o cititoare a avut nefericita inspirație să spună că nu e bine să zicem „își a dat", cum vrea neapărat d. Pisani, acesta din urmă își aduce cu admirație aminte de Juvenal care într'una din satirele sale susținea că femeile nu trebue date la învățătură ci să fie silite să rămînă niște proaste pentrucă altfel își bat capul dacă trebue să se zică: își a dat (14/VI/935).

Nu putem încheia această scurtă notă, (pe care o vom completa la nevoie cu citate din anii 1936 și 1937) decit reproducînd în

traducere un pasagiu din „Socrate chrétien" de Guez de Balzac (sec. XVII) în care e vorba de Malherbe, nume scump d-lui Pisani și semenul său drag: „... Vă amintiți de bătrînul pedagog, tiranul cuvintelor și silabelor... Mi-e milă de omul acesta care face așa de mari deosebiri între pas *și* point, *care vorbește de gerundiu și de participiu ca de două popoare cari se vrășmășesc pentru granițele lor... Moartea l-a găsit bătîndu-și capul dacă* erreur *și* doute *sunt masculine sau femenine...".*

La urma urmelor, s'ar putea admite că intențiile d-lui Pisani sunt oneste și lăudabile. Decît, obsedat de aceeași idee fixă, d-sa ochește foarte adesea dincolo de țintă. Astfel, amețit de ardoarea luptei, nu se sfiește să lovească chiar în propria-i persoană cînd ne asigură că nu e în căderea linguiștilor să ne învețe cum să vorbim și, urmînd îndemnul lui Maiorescu, ne trimite la cronicari și la scriitorii consacrați.

Lăsînd la o parte faptul, bine știut de toată lumea, că minunata limbă a lui Odobescu și Caragiale e presărată cu neologisme (ceeace putem dovedi că se găsește chiar în unele din scrierile lui Creangă), chiar în sec. XVIII intîlnim la unii scriitori asemenea „zorzoane" de stil. Așa bunăoară Mitropolitul Dositei întrebuințează cuvinte ca credulitate, cauză *ș. a. Iar Cantemir scrie* apothecariu, consens, funtament, a recomendui *și zeci de alte neologisme.*

Dacă ar fi consecvent cu el însuși și cu principiile pe cari le susține atît de stăruitor, d. Pisani ar trebui să spună foarte alarmat, și în stilul d-sale apostrofic: „Cum ai îndrăsnit tu, necugetatule Dositeiu, pocitorule de limbă, să murdărești graiul strămoșesc cu vorbe barbare ca: credulitate cauză, *etc., cînd aveai la îndemînă cuvinte neaoș romînești ca:* răutate *și* pricină *?".*

† Sandu Calligari

S'a stins din viață prematur (nu avea nici 50 ani) unul din cei mai devotați și mai generoși prieteni ai revistei noastre Sandu Calligari n'a fost un scriitor. Era unul din acei oameni de cultură — care se întîlnesc rar în țara noastră — și care nu fac din intelectualitate o meserie, ci o păstrează ca o nobilă plăcere și ca un instrument de orientare în concepția de viață. Acest strănepot de domnitor era un democrat, un om de stînga și un poporanist. Fire de boem dezinteresat, duios și simplu în maniere și în relații, admirator din adolescență al lui C. Stere și G. Ibrăileanu, el face parte din a doua generație a „Vieții Romînești" din generația lui Ernest Triandafil, Profira Soroceanu, Eugen Crăciun (noi acei ce scriem acuma, fiind a treia). Credințele și idealurile tinereții au rămas imaculate în acest suflet candid și pur: comori pe care le-a transportat virgine în lumea cealaltă a tăcerii eterne unde a plecat prea de vreme. Veselia sa a amuțit în plină vigoare. „Viața Romînească" și prietenii toți îi vor păstra o neștearsă amintire și un etern regret.

RECENZII

VICTOR EFTIMIU : Vorbe, Vorbe, Vorbe. Alcalay.

E foarte curios: în toate cărțile de maxime, chiar cînd ele-s semnate de La Rochefoucand sau de Jean Cocteau, găsim un procent impresionant de locuri comune, naivități, platitudini inutilități, scamatorii știute, penibile fatuități de autor, ba chiar și pasagii direct incomprehensibile. Se pare că este un fel de fatalitate a genului. In schimb, dacă suportă asemenea inegalități de conținut, acest gen nu tolerează mediocritatea. Vrem să spunem prin asta că o culegere de sentințe reclamă — sub pedeapsă de a nu exista artisticește — un stock minimum de cugetări de excepțională valoare, cugetări — dacă se poate zice — anticipat celebre. Și asta iarăși subt pedeapsă de nulitate.

Cartea D-lui Eftimiu există. Acel contigent minimal de cugetări de mîna întîi este satisfăcut. Găsim aci gîndiri delicate, observații fine, comparații ingenioase și sugestive, cîteodată analize profunde strînse într'o formulă. Genul maximelor reclamă o sinteză concentrată de poezie și filozofie. G. Călinescu, în al V-lea volum despre opera lui Eminescu, spunea acest mare și relativ inedit adevăr: nu există substanță mai lirică decît definiția. O definiție ține totodată de poruncă, de imagine și de idee; toate trei aceste elemente condensate într'o frază tulburătoare ca muzica și răscolitoare ca metafizica; o frază portativă ca o unealtă și durabilă ca un crez, ca o lozincă populară.

Ar fi interesant de analizat cartea de maxime a D-lui Eftimiu făcînd prin asta portretul moral — aproape biografia — autorului. Am găsi în acest portret generozitate, umanitate, demnitate. O asemenea analiză ne propunem s'o facem curînd, aci sau aiurea. Ne mulțumim acum să observăm că apariția de asemenea cărți cu maxime, cinstește nu numai pe cel ce le scrie, cît mai ales cinstește societatea unde opera a apărut, căci societatea aceea dovedește prin asta un grad înalt de civilizație.

S.

ELENA FARAGO, Poesii.

Fundațiile Regale ne oferă o selecțiune din întreaga operă poetică a d-nei Elena Farago, laureată recentă a premiului național. Sunt aici poezii pline de gingășie care în mare parte redeș eaptă o întreagă epocă, azi ușor perimată. D-na Farago este poeta simbolistă prin definiție, contemporana feminină a d-lui Minulescu, compunînd cu tot arsenalul școalei. „Simbolul", adică în fond ridicarea la o semnificație

generală şi adesea arbitrară a unui concret, este în floare. Se vorbeşte de „cimitirul nădejdilor", de „lunca nădejdilor", de „coasele toamnei", de „floarea albaştrilor Cînd" şi de „frunza verzuilor Poate". Oricît de uşor ridicol este să se afirme că „Poate" e verde şi are frunze iar „Cînd" dă flori albastre, nu e mai puţin adevărat că un suflu real de poezie inanalizabilă trece prin paginile poetei, care crede în ficţiunile şi generalizările ei. In general compunerile sunt litanice, uşor obscure, fără simetrie vizibilă. Cele mai mişcătoare strofe ni se par acele de expresie directă şi simplă, precum:

Mă uit în oglindă şi nu te mai chem
Şi nu te mai cer ca 'nainte,
Şi totuşi sunt clipe în care mă tem
De parcă mi-ai sta dinainte,

Şi'n grabă pe umeri, pe sînii mei vani,
Desfăşor cărunta podoabă,
Să'nvălui ruina pierduţilor ani,
Să-ţi cad în genunchi ca o roabă.

Doamna Elena Farago a cîntat dragostea feminină cu o ardenţă inimitabilă, totuşi cu o pudoare desăvîrşită. Să nu uităm că îi datorăm şi cele mai frumoase poezii pentru copii:

Moş Crăciun în noaptea asta
Bate'ncet la orice geam,
Şi întreabă dacă'n casă
Sunt ori nu copii şi lasă
Daruri pe la cine-i spune:
— Ţine-i Doamne, am...

La ferestrele de alt-dată
An de an veni pe rînd:
— Ai copii?
— Ba nu!... — şi plînsul
Mă'neca în gît, iar dînsul
Clătina din cap a milă
Şi pleca oftînd.
Etc. Etc.

C.

LUCREŢIA PETRESCU : Mărăcini.

Este, pe cît se vede, întîiul roman al autoarei, care prin lucrările sale dramatice a stîrnit entusiasmul d-lui Brătescu-Voineşti, comunicat la Academie dar neimpărtăşit de public şi de critică. Romanul însă nu e lipsit de îndemînare. Ni se zugrăveşte un anume mediu studenţec care se poate discuta în realitatea lui. O tînără fată de provincie primeşte omagiile carnale ale unui coleg egoist şi trivial pînă la consecinţa unui avort. De o înşelare propriu zisă nu poate fi vorba, deoarece fata fusese prevenită dinainte că niciun angajament nu decurge din coabitaţiune. Abia scăpată de această pacoste, fata îşi crează alta, atrăgînd în alcovul ei un alt student, care are chiar un moment intenţia de a o lua în căsătorie. Purtarea fetei este enigmatică şi cam de categoria şantajului, deşi s'ar părea că autoarea voeşte să îndreptăţească oarecum drama ei şi să exemplifice prin ea condiţia în general a femeei, împinsă la imprudenţă din simple nevoi fiziologice. Eroii sunt puţin observaţi, fără cohesiune sufletească.

C.

C. CONSTANTE : Haiducii Pindului.

Iată o carte cu haiduci, cam în stilul scrierilor lui N. D. Popescu cu mult înobilat şi care se citeşte cu cea mai mare plăcere. Este în acelaş timp şi un document de mare interes asupra vieţii pastorale a macedonenilor pe care autorul pare să-i cunoască foarte bine, fiind poate el însuş macedonean. Acţiunea se petrece în preajma Eteriei. Arominii din Pind, comandaţi de haiduci, printre care cel mai vestit este Caciandoni, se împotrivesc cu îndîrjire Paşei de Ianina care în chip abuziv voeşte să forţeze trecătorile şi să risipească avutul lor. E un prilej pentru autor să zugrăvească viaţa Arominilor sub toate aspectele (dragoste, luptă, moarte, economie rurală) într'o compunere plină de mişcare şi de pitoresc etnografic. Dăm un mic citat:

„Cu puţin înainte de miezul nopţii, Baba Chiriţa, Cardula şi nora ei mai mare, soţia lui Mitra, plecară de acasă şi se duseră la marginea satului, la o încrucişare de drumuri. Acolo, baba Chiriţa făcu, cu cuţitul ei fermecat, o gaură în care puse mai multe buruieni aduse de ea şi banul de argint, apoi le acoperi însoţindu-le de semne şi cuvinte neînţelese. După aceea aducînd jertfă cocoşul, invocă duhurile cele bune ale văzduhului să gonească pe cele rele şi să redea Siei voia bună de altă dată, după care, cele trei femei se înapoiară acasă".

C.

G. STRAT : Elogiul libertăţii.

Apologeţii sau măcar apărătorii libertăţii se fac din ce în ce mai rari. Poziţia libertară, atacată şi din dreapta şi din stînga, e din ce în ce mai greu de susţinut. Deaceia o declaraţie făţişă de entuziasm pentru libertate conţine astăzi un fel de nobleţă, ca aceia care constă în a apăra lucruri demodate şi opuse opiniei publice.

Nu e vorba de o apărare sistematică a libertăţii aşa cum face depildă L. Mises în cărţile sale, ci de o adunare de articole care au ca ideie comună stima şi încredere în liberalism. Cartea are astfel o unitate în varietatea fragmentelor sale. Convingerile autorului sunt contagioase fiindcă sunt oneste şi scrise cu talent, cu cultură şi cu un simţ al răspunderii scrisului pe care tinerele generaţii încep să-l piardă cu desăvîrşire.

R.

EMIL CIORAN : Schimbarea la față a Romîniei.

O carte curioasă și plină de promisiuni. Ne desparte de d. E. Cioran varii diferențe de structură și de convingere. Mai întîi, D-sa e ceace se chiamă un om de dreapta. Cu toate că în ultimele ipostaze ale vieții politice de pretutindeni glasurile s'au amestecat, un om de dreapta se deosibește totdeauna de unul de stînga, oricare ar fi celelalte deosebiri de detaliu, prin faptul că cel dintîi e sensibil numai la *ideia de ordine și de ierarhie* pe cînd cel de al doilea mai ales la *ideia de justiție*. Omul de dreapta urmînd ordinea e în genere un conservator chiar cînd, ca D-l Cioran, dorește o revoluție eroică. Concepția naționalistă nu e numai decît apanagiul dreptei. Ea devine insrumentul acesteia prin diversiunea pe care o produce în mod demagogic, căutînd să apere privilegii și situații cîștigate prin necesitatea unităței naționale care trebue să intervină în orice cucerire. Totalitarismul naționalist acceptă injustiția și se clădește pe ea, fiindcă admite implicit drepturi cîștigate și situații de „statu quo". Intreținînd mereu o stare de panică națională, agitînd spectre și pericole ce amenință integritatea națiunei, dreapta face apel la renunțarea îndreptării nedreptăților și cere mereu amînarea revendicărilor lor, în fața unui pericol presupus mai mare, și mai urgent, în fața unui inamic exagerat ca gravitate, dacă nu chiar pur și simplu fictiv. Stînga, din contră crede că niciun echilibru social nu se poate funda altfel decît pe dreptate. Dreapta va trebui astfel să facă mereu o *politică de expedient, de fascinație, de ipnoză socială, prin fast și propagandă. Stînga* va lucra, din contră, mai organic, mai lent, mai modest pentru permanență. Nedreptățile pe care le denunță stînga sunt de ordin material, în legătură cu prejudicierea cetățenilor. Evident, dreapta va trebui să nege cu dispreț aspectul trivial al repartiției economice și să ție un ton înalt idealist, mizînd pe suflet și „spiritualitate" și eliminînd „a priori" vulgaritățile stomacului.

In ce ne privește suntem sensibili pînă la indignare și revoltă la orice nedreptate. Deci suntem oameni de stînga, adică la polul opus D-lui Cioran. In afară de aceste convingeri sociale, ne desparte de D-l Cioran o diferență de structură. D-sa e, ca să zicem așa, un temperament dionisiac. Ființa sa e cotropită mereu de furtună, de devastări, de sbuciumuri. E frămîntat și chinuit adesea în chip penibil, fără speranță de înseninare și calm. Se poate ca d. E. Cioran, în viața practică să fie un om cumpănit și echilibrat. In scrisul său însă ceace iese pe primul plan e *temperamentul*, care este sau vrea să fie excesiv. Și totuși lucrarea de față constitue un mare progres față de încercările anterioare. „Schimbarea la față a Romîniei" nu mai prezintă acel sbucium turbure, nelămurit dureros din „Pe culmile desperării". Această primă încercare era un fel de spovedanie endocrinologică. Ea ținea mai mult de fiziologie. De atunci echilibrul organic a adus o serie de „refulări", de inhibiții ale impulsivității biologice, încît lucrarea de față a ajuns să aibă și o semnificație psihică. Sunt din oamenii care cred că atit arta, cît și valoarea intelectuală și estetică a unei opere consistă în comprimarea, în înăbușirea temperamentului, înăbușire care singură poate da naștere la sublimări interesante. Temperamentul e material brut. El trebue prelucrat. In nici un caz nu trebue prezentat în forma sa nativă.

Iată, așa dar, atîtea deosebiri care ar trebui să ne îndepărteze de d. Cioran. Trebue totuși să recunoaștem talentul său plin de făgădueli. Mai echilibrat, mai insemnat, mai ferit de influența umorilor organice, D-l Cioran ne va putea da reale contribuții de filozofie subiectivă și literară în genul Kirkegaard, Amiel ori Nietsche. Intuițiile sale sunt adînci ori ingenioase. Expresia lor aproape totdeauna fericită. Cît despre „ideile" din „Schimbarea la față" ne rezervăm a vorbi cu o altă ocazi.

R.

AL. ANTEMIREANU: Din vremea lui Căpitan Costache. Roman istoric, Ediție îngrijită și prezentată de Apriliana Medianu.

Romanul istoric romînesc își culege deobicei subiectele din trecutul nostru îndepărtat și semi-legendar. Dimpotrivă, trecutul apropiat ispitește îndeobște prea puțin pe romancierii noștri care își caută subiectele în istoria națională. Cînd e vorba de timpuri mai aproape de noi, documentarea este fără îndoială mai bogată dar și obligația adevărului istoric este și ea mai mare. Dar tocmai din această pricină, epocile mai apropiate de noi oferă prilej de evocări mai realiste și mai veridice.

La noi este o tradiție a romanului istoric realist. Ea are în Filimon pe reprezentantul ei cel mai ilustru. Romanul lui Al. Antemireanu se așează și el în aceeași tradiție.

„Din vremea lui Căpitan Costache" se petrece în 1848. O romantică poveste de dragoste se împletește cu firul realist al întîmplărilor și faptelor autentice. Intriga romanului este de fapt un pretext pentru înfățișarea cît mai exactă a epocii. Bucureștii acelor vremuri sînt zugrăviți cu multă putere de evocare, fără zadarnică poezie a trecutului. Alături de eroii inventați apar personagii istorice ca Domnitorul Gheorghe Bibescu și Eliade Rădulescu precum și acel Căpitan Costache, autentic și el deși netrecut în istorie, fioroasă întruchipare a poliției de pe vremuri.

Romanul lui Antemireanu este înainte de toate o cercetare a revoluției din 1848. Fără îndoială, atitudinea romancierului nu este întotdeauna prea obiectivă și adeseori, din modul cum sînt înfățișate evenimentele, uneori chiar din comentariile autorului, se poate vedea tendința critică a acestuia față de mișcarea patruzecioptistă.

Indiferent, însă, de ideile politice ale scriitorului, cartea aceasta, prin belșugul ei de scene pitorești și de evocări realiste, interesează și place ca un album de stampe vechi. Mireazma trecutului se păstrează puternică în aceste pagini.

Din amănunțita introducere a d-nei Apriliana Medianu aflăm că Antemireanu a scris romanul acesta în 1898 cînd avea numai douăzeci

și unu de ani. După moartea lui timpurie în 1910, o uitare grea și totală a acoperit activitatea lui foarte întinsă de ziarist, de poet și de eseist. Din opera lui, cel puțin acest „Căpitan Costache" (publicat în foiletonul „epocii" din 1898 și needitat pînă acum în volum) merita să rămînă ca un exemplar de valoare al romanului istoric romînesc

P.

E. BUCUȚA: Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori — Ed. Fund. Regale, 1936.

Din această corespondență portretul lui Titu Maiorescu rămîne intact. Există personalități statice date dintr'un început. Fixate oarecum chiar de la origină în eternitate. Dinții vremii nu pot roade nimic din ele. Așa a fost marele critic. In schimb figura lui Duiliu Zamfirescu ni se revelează așa cum nu o puteam bănui. Diplomatul și scriitorul distins apare de o cultură ostentativă, apare îngîmfat, fat și fad, laborios; cum se zice în franțuzește: se „gobează". Occidentul îl „epatează" ca pe un adevărat oriental. Manierele sunt, în distincția lor, de o spontaneitate dubioasă. In total o noblețe învățată cu multă bunăvoință în prima generație și un talent artificial făcut din permanente sforțări, fără sinceritate și fără autenticitate.

Lumea descrisă, mediul romînesc și european sunt odihnitoare și amuzante ca tot ce făcea parte din acel „bon vieux temps" patriarhal confortabil și fericit, care s'a prăbușit în 1914.

R.

1937. — ANUL XXIX Nr. 11 — NOEMVRIE

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU

SUMARUL:

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA: STR. AL. LAHOVARI Nr. 16

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU

ANUL XXIX
NOEMBRIE 1937

BROZ

Umblînd la păstrăvi în Valea Frumoasei, am învățat multe năravuri și rînduieli ale peștilor. In legătură cu păstrăvii și lipanii, am cunoscut cîte ceva despre gîngăniile care zboară la fața apei — ele fiind făcute nu numai ca să împodobească de colori schimbătoare lumina zilei și umbra cetinei, ci ca să hrănească pe păstrăvi și lipani. Urmărind fluturii, am dat de larve, și căutînd larvele am ajuns să văd că colorile lor sunt gemene cu ale florilor; iar florile și ele nu sunt atît pentru ochiul nostru cît pentru unele sălbătăciuni ale singurătății. Deci în legătură cu florile am pus căprioarele. Iar dela căprioare și cerbi am trecut la om care, în definitiv, a ajuns sus în urma lupului și ursului, cel din urmă, izbutind să se menție în primul plan, deși, la dreptul vorbind, nu-i nici o nevoie de el aici. Am aflat dela oamenii trecători istorisiri despre cele mai statornice decît ei. Din cînd în cînd a trebuit să mă supun și să accept și alte istorisiri decît despre urși, cerbi și căprioare; istorisiri despre oameni. Așa am aflat o întîmplare a lui Broz.

Broz era urmaș al unui pribeag carintian, poposit între aceste păduri și rămas în valea asta. Pe bătrînul cel vechiu se zice că l-ar fi chemat Loiz. După o viață destul de lungă și de grea, cînd i-a venit vremea să închidă ochii, a poftit să cinstească o cupă de vin și a închinat-o către apa Frumoasei. „Aicia mi-a fost drag să mor", a cuvîntat el — și s'a uitat întunecos la toate cîte se prevedeau, dulci și blînde, într'o zi strălucită de vară. Avea niște ochi fioroși, streșiniți de sprîncene groase, acel Loiz bătrînul, cît lelei Victoria, munteancă de baștină și soția lui dreaptă, îi fusese frică toată viața de acei ochi. Feciorul carintianului și al Victoriei șugăgeanca s'a nimerit să fie un bărbat bălan și luminat la înfățișare ca maică-sa; toată viața lui, părea c'a rîs și s'a bucurat cu apele și cu pădurile. Dar cel mai mare fecior al lui

Ile — cu numele Ambrozie — adică Broz — a prins a se uita la toate ca dintr'o adîncime și dintr'un întuneric, întocmai ca și unchieșul lui carintianul.

Părea că într'una îi ninge și-i plouă. Parcă nu-i erau boii acasă, deși nu era plugar. Ori negustător închipuindu-ne că ar fi fiind, parcă i s'ar fi înecat corăbiile în Marea Neagră — adică la capătul lumii, unde el nu fusese niciodată. Amară îi era apa dela izvorul din stîncă, și smeura din tăietură acră. Ursul pe care-l descoperise întîia oară, ca paznic, spre muntele Pătru, fusese cea mai bătrînă și mai crîncenă dintre fiare. Avea nărav acest Broz să pîndească și să identifice numai un cerb cu optsprezece crengi, al cărui glas pare tunet în nopțile de sfîrșit de Septemvrie, cînd boncăluiesc taurii muntelui. Știa să prindă și păstrăvi. Care erau mai mari și mai negri păstrăvi pe aceia îi prindea. Altfel era bărbat frumos, nalt și trufaș, cu două mustăți negre, tufoase și rotunjite și cu sprîncenele dese. Din mustăți rar îi stecleau dinții puternici; de subt tufele sprîncenelor se deșteptau numai cînd și cînd ochii castanii.

Iși durase casă lîngă Prigoana, și'n casă avea de toate, căci, fiind un meșter de căpcăni și teascuri și priceput la așezarea stîrvurilor otrăvite, scotea în fiece primăvară destule piei de vulpe, jder și lup, pe care le neguța cu pricepere în tîrg la Sebeș.

Numai un lucru nu-l nemerise bun între podoabele casei lui — nevastă după vrednicia pe care o avea el.

Șugag e locul unde oamenii noștri găsesc muieri după plac. Nici nu se află pe lume alt loc unde să se găsească atîtea femei frumoase ca la Șugag. Care de care mai frumoase. Cum iese fata la lume și rîde, vin muntenii din cotloanele cele de sus ca să se uite la dînsa. Așa că alesese și Broz una. Dar Nastasia lui se nemerise a fi ca o floare trecătoare. Inflorise într'o dimineață și se ofilise prea curînd. Intr'al doilea an al căsnicii lor, Nastasia s'a îmbolnăvit de piept și a mers tot în scădere. Așa încît ochii casei de lîngă Prigoana s'au întunecat ca și ai lui Broz.

După ce Nastasia s'a dus unde ne ducem toți, cu păstrăvii, căprioarele și bisacănul din curături, Broz a lăsat căsuța pustie și și-a alcătuit o colibă în cea mai depărtată rîpă, ca să-l uite toți și să nu se mai știe nimica de dînsul.

Stăpînii lui l-au căutat ca pe o sălbătăciune și, găsindu-l, i-au spus mai multe vorbe de mîngîiere, pe care paznicul părea că nu le aude. Lîngă acele vorbe de mîngîiere, prietinii mei au adaos un cățelandru vînător, castaniu și fumuriu la blăniță, liniștit și înțelept. Cum l-a văzut Broz, i-a zîmbit puțin, numai din partea dreaptă a obrazului. Și luînd sub mîna sa, în singurătate, pe acel cățel vînător, l-a deprins felurite lucruri de mirare, așa fel că, ieșind cu el după o vreme la lume, stăteau stăpînii și se uitau cu plăcere atît la Broz care se întorsese la viața oamenilor, cît și la Aiax, care devenise cel mai prima urmăritor al cerbilor și țapilor răniți.

Chiar în aceiași zi a ieșirii la lume, suind prietinul meu Ieronim pînă la un pătul în coasta Prigoanei, avînd cu sine pe Broz și pe Aiax, a tras cu carabina într'un țap tare — și, cercetînd locul, a aflat urmă de sînge.

— Ce facem, Broz? a întrebat prietinul Ieronim.

Broz a clătinat din cap.

— Facem bine.

A fluerat ușurel și Aiax a venit la piciorul lui.

— Pune nasul... i-a poruncit Broz lui Aiax.

Aiax a pus nasul. A ridicat apoi capul și a tras vînt în nări. A atins după aceia iarăși de două ori, scurt, urma țapului.

— Este? l-a întrebat Broz.

— Este, mă rog, a răspuns Aiax. „Este, mă rog", era un răspuns pe care cățelandrul obișnuia să-l deie cu coada. Iar Broz a trecut stăpînului său răspunsul, cu glas:

— Este, mă rog.

S'au dus pe urma țapului. — Aiax înainte și Broz după Aiax. Iar după Broz și Aiax venea prietinul Ieronim. Au suit la deal un timp; pe urmă au coborît într'un pîrău. Urmă de sînge nu mai era; dar cățelandrul se ducea liniștit și întins după semnele lui, care sînt o taină necunoscută nouă. A coborît în pîrău și a trecut dincolo; a făcut un ocol și a revenit la pîrău. A intrat în apă străbătind o desime. După ce a ieșit din desimea de rugi ghimpoși, s'a oprit, așteptînd pe oameni. Vremea era înăbușitoare și zările pădurii se întunecau de nouri. Au scăpărat fulgere și a detunat tunet. A trecut o ploaie repede cu vifor răsucind tufișurile și aplecînd adînc brazii tineri. Prietinul Ieronim, Broz și cînele

au stat sub cetini, aşteptînd să curgă la vale puhoiul neaşteptat, amestecat cu bolovani.

A trecut puhoiul. S'a făcut linişte. A lucit iar lumină sub poala pădurii.

— Acuma să ne întoarcem, a zis prietinul Ieronim.

— Ba, a răspuns Broz.

Prietenul Ieronim a priceput că mai aveau de mers „o țîră"

Aiax a trecut peste risipiturile pîrăului şi iar a prins a umbla în lungul costişei. S'a dus aşa vreme îndelungă; parcă umbla fără rost. Insă el era tras de o ață nevăzută; pînă ce a răzbit într'o poieniță. Acolo s'a oprit ş'a dat glas o singură dată: Ham! Țapul cel tare era acolo; nu mai avea putere. Se întinsese pe o lespede, cu capul spre deal. Gîrla ploii îl spălase de sînge.

De atunci Aiax a început a se bucura de mare cinste la vînătorii din Branişte. Iar Broz şi-a venit în fire, deschizînd iarăşi ochii spre lumină.

Lumina aceea era mai ales în jos, în partea unde merge lărgindu-se valea Frumoasei. Insuşi Aiax trăgea într'acolo, înțelegînd ce pofteşte stăpînul său.

Intr'o sfîntă zi cu soare, Broz a pus pe el straie nouă şi şi-a încălțat bocancii cei mari cu clonțuri de oțel. L-a întrebat pe Aiax dacă cunoaşte drumul.

— Il cunosc, i-a răspuns cățelandrul.

— Insă tu n'ai fost niciodată acolo.

Aiax n'a catadixit să răspundă la atît de multe cuvinte; Broz nu obişnuia decît prea rar să lege la un loc şapte vorbe. Afară de asta, un cîne vînător ca el n'are nevoie, ca oamenii, să se ducă să cunoască locul şi fiara anume; el cunoaşte toate ale lumii în alt chip cu mult mai sigur.

A pornit el, deci, înainte. Cînd a ajuns la gura Prigoanei, n'a ocolit la deal, ci a tras către vale. Broz a mormăit cu mulțămire. Dincolo de arcul de spumă al Prigoanei, la o bătaie de puşcă pe vale, se afla o colibă de lucrători. Dinaintea colibei ardea foc de brad; mirosea toată împrejurimea a răşină. Lucrătorii erau la lucrul lor, la mînatul buştenilor pe unda rîului; numai caimanul se afla acasă şi pregătea prînzul.

Cînele s'a oprit lîngă foc. Caimanul a ieşit din colibă.

— Doamne-ajută! a zis Broz.

— Mulțam, a răspuns caimanul.

— Găteşti mîncare soților? a întrebat paznicul.

— Gătesc, a răspuns caimanul. Asta e rînduiala caimanului. Doarme un somn. Bea o gură de răchie. Aprinde focul şi se gîndeşte la cîte în lume. Eu, decînd am venit dela Marmoroş în valea asta, o duc ca în rai. Am doi feciori; n'am să-i fac nici deputați, nici miniştri; eu zic să-i fac tot caimani, că altă breaslă mai bună nu-i. Ori cîte-ar spune unii şi alții, nu se află breaslă mai bună decît breasla lenei.

— Ie! a răspuns Broz, pe gînduri.

Caimanul a rîs:

— Dar ce-am spus eu ai ascultat?

— Ț!

— Vrasăzică, te duci la vale?

— M-îhî!

— Ai treabă la Bistra?

— Nu.

— Atunci te cobori tocmai la Şugag.

— Aşa-i.

Caimanul şi-a pregătit pipa şi a scuipat în foc.

— Ai tu dreptate. Am uitat eu, pentrucă au crescut dealurile. Breasla tinereții e mai bună decît a unui caiman bătrîn. Du-te şi petrece cît ți-i vremea. Numai vezi să n'aibă semnul diavolului.

— Cine?

— Fata aceia.

— Care fată?

— Fata aceia pe care ai s'o găseşti devale, la Şugag.

Broz a zîmbit din partea dreaptă a obrazului şi a cinstit cu o țigară pe maramureşan.

— Rămîi cu bine, Costea-baci.

A coborît la vale. Cînele l-a dus întins într'acel sălaş de oameni, unde sînt case una lîngă alta, unde se adună cinci şi chiar şase oameni la un loc, şi unde, stînd cît ai fuma o țigară la podul de peste Frumoasa, te socoteşti ca un stăpîn şi ca un vameş, vămuind din ochi fetele.

Sunt vreo două-trei urîte; acelea păşesc repede şi le place să meargă la un loc, vorbind. O țarcă le răspunde dintr'o salcie căprească. Cea frumoasă vine singură. Umblă cam alene şi se mlădie din mijloc. Care să fie semnul diavolului? ca

să-l ştie el citi. Cum îl citeşte, cum înţelege că trebuie să se ferească. Frumuseţa însă nu poate fi semn blestemat. Nici ochii care, ageri şi neliniştiţi, s'au pus asupra lui.

Broz îşi simte inima zvîcnind. Inima aceea o socotea îmbătrînită şi pustie. Cum îşi simte inima întinerind, află că soare ca în acea zi de vară n'a mai fost niciodinioară pe lume, aşa de auriu şi aşa de dulce. Deodată a cîntat un cuc în dreapta lui şi fata a rîs.

Văzîndu-l că tace, a grăit ea:

— Mi-a cîntat în stînga.

Broz a urmat să tacă, cercetînd-o stăruitor cu ochii lui umbriţi. Aiax s'a dus la dînsa. Ea a arătat îndată căţelului unde se duce şi i-a spus şi cum o chiamă şi a mai adăogat că se sfieşte de oamenii care privesc într'asemenea chip neprietinos.

Paznicul a îndrăznit să păşească înainte; ea s'a alintat:

— Poate nu-ţi place numele meu?

— Imi place a răspuns Broz. Şi a rostit numele ei întîia oară: Turia, umplîndu-se în toată fiinţa de un fior de dulceaţă. Ea a scos din straiţă un măr şi i l-a întins.

Cu mult mai tîrziu s'a gîndit Broz că acel măr, rumen pe o parte caşi obrazul ei, ar fi putut să fie semnul de care pomenise Costea-baci, după pilda strămoşului nostru Adam, care a pătimit dela soţia sa Eva dintr'o pricină asemănătoare.

Bun şi dulce măr.

Cînd s'a întors a doua oară la Şugag şi s'a abătut într'o margine ferită de dumbravă, i-a auzit şi glasul cîntînd. A stat cu gura căscată ascultînd, ca să intre acel cîntec în toate simţurile lui. S'a răzimat de un brad, socotind că nu mai are putere să treacă înainte. Totuşi a trecut. A păşit un pîrău, pe o punte îngustă. Dincolo, în poiană, erau unsprezece oi plăvăi. Şi Turia se ascunsese, aşa ca s'o vadă el şi s'o găsească.

Toate acestea au fost şi s'au petrecut într'o vară. Cum cînta fata aceia dela Şugag?

Bădişor dela Bihor,
Te-am iubit, eram să mor.

Foarte frumos cîntec a fost ş'acesta. Ş'au fost frumoase vorbele care s'au spus. Le-a spus mai mult ea. Căci el nici

acuma nu era prea vorbareţ. In ziua de Sîntilie, Broz s'a înfăţişat şi la părinţii ei, ca să-l cunoască. A găsit un gospodar cam slăbănog, cu numele Irimie. Insă Ana, mama Turiei, era o muiere cum sunt puţine pe lumea asta: vrednică şi aprigă. Avea o aruncătură de ochi întocmai ca a Turiei.

După Sîntilie au prins a tot veni domni la Branişte şi Broz a avut treabă cu căţelandrul său Aiax. In Septemvrie au fost ploi rele; apoi, cînd s'a luminat iar vremea, a început în munte boncăluitul cerbilor şi domnii s'au suit la pătuluri şi la colibe.

Pădurea de brad era mai frumoasă decît oricînd în toamna aceea. In casa cea singură a lui Broz se afla o măsuţă cioplită şi încheiată de mîna lui. Pe măsuţă, aruncată o horbotă. Deasupra, într'un pahar de sticlă verzie, o floare roşie, care înfloreşte pînă tîrziu în tăieturi. Floarea aceia se duce s'o caute Broz în fiecare dimineaţă, în plantaţiile nouă de brad. O aducea şi o aşeza în pahar schimbînd pe cea veche. Ieşind apoi la datoria lui, sta cu mintea aţintită la vremea cînd — după legămîntul jurat — avea să urce sus la el fata dela Şugag. Avea să urce cu zestrea şi cu cununia, să-i îmblînzească singurătatea.

Cîte odată se trezea răzînd şi-l intreba şi pe Aiax ce părere are. Aiax avea o părere foarte bună.

Mai fusese vorba ca să se repeadă Turia pînă sus, în vremea asta căt Broz era învăluit de treburile lui de paznic. Fusese vorba să vie măcar de două ori. El ar fi fost tare mulţămit s'o vadă venind măcar odată; pentru asta stăteau florile aşezate în pahar de mîna lui în fiecare dimineaţă.

Ea însă întîrzia. Broz îi trimisese vorbă stăruitoare. Costea-baci, caimanul, om înţelept, tălmăcise cît se poate de bine chemarea lui Broz: coborîndu-se într'o zi de sărbătoare la Şugag, găsise pe fată şi îi spusese că numaidecît să alerge la deal, ca să vadă ea singură cu ochii ei cum ard codrii de brad.

— Şi ea ce a spus?

— N'a spus nimic, fără decît a rîs. Am văzut şi semnul.

— Care semn?

— Semnul de care te-am vestit eu.

Broz a oftat cu mare năduf.

Semnul acela s'a dovedit a fi; iar rîsul a dat şi mai mare dovadă că treburile nu merg bine. Cînd s'a pregătit cu mare fierbințeală Broz, ca să se coboare cu Aiax la locul de fericire unde îi cîntase cucul în dreapta, a venit la el caimanul.

— Te duci la vale, Broz?

— Mă duc.

— La Şugag?

— La.

— Apoi nu te mai duce.

Lui Broz i-au scăpărat ochii; s'a uitat în jur, să vadă dacă n'a crăpat pămîntul, ca să-l repeadă cu un picior pe caiman în acea prăpastie, către focul tartorului. Prăpastia nu s'a deschis; caimanul duhănea cu înțelepciune din pipă.

— S'a întîmplat ceva?

— Tîmplat.

Broz s'a făcut negru ca pămîntul. A început să gîfie.

— A murit?

— Da n'a mai murit, a rînjit caimanul.

— Cum?

— Tune dracu'n coşul ei: n'a murit; s'a dus.

Broz a rămas fără glas. S'a lepădat pe scaun, — netrebnic şi ticălos. Apoi a răsărit din uimire.

— Nu se poate!

— Ba se poate! s'a îndîrjit Costea-baci.

— Iți spun eu că nu se poate, răcnea Broz. A făcut jurămînt.

Caimanul a scuipat către uşă:

— Aista-i jurămîntul lor!

Intîi bătrînul a crezut că n'are să mai scape cu viață din casa lui Broz. Aşa rîdea Broz şi aşa nebunise, dărămînd scaunele, dărămînd patul, dărămînd masa, izbind paharul cu floarea roşie într'un părete. N'a nebunit, însă, şi maramureşanului i-a venit răsufletul la loc. Broz a cules floarea de jos ş'a ținut-o în mîna stîngă, fără s'o vadă. S'a lepădat iar pe scaun, pînă ce i-a contenit gîfîitul. Pe urmă, încet-încet, s'a alinat. Pe uşa deschisă a intrat înserarea posomorîtă de toamnă.

— Dă glaja de pe poliță, a cerut intr'un tîrziu Broz; şi toarnă rachiu.

După ce au băut al treilea rînd, paznicul a îndemnat pe caiman să spue cum s'a întîmplat acel cutremur şi acel sfîrşit de lume.

Nu fusese nici cutremur, nici sfîrşit de lume. La Şugag oamenii se veselesc şi fac nunți.

A venit dela noi, dela Maramureş, un văduvoiu, decât care nu este altul mai bogat pe lumea asta. Are oi o mie, şi vaci douăzeci, şi cai patru, şi slugi opt, şi bani la bancă nouăzecişicinci de mii. Muierea i-a murit acu trei ani. Şi acel văduvoiu fiind acuma cărunt şi vrînd să se bucure de drojdia care a mai rămas în el, a venit să caute la Şugag o nevastă nu după vîrsta, cît după starea lui. A căutat, a răscolit Şugagul şi a găsit. Il chiamă Neculai Pîntea.

— Neculai Pîntea?

— Da.

— Ş'a găsit-o pe Turia?

— Intocmai.

— Şi pe urmă?

— Pe urmă a nuntit tot satul.

Broz a rîs amar.

— Fără să le pese de mine?

— Fără să le pese de tine. Şi după ce au nuntit, au suit pe mireasă în căruța mirelui şi Neculai Pîntea mirele a dus-o la Marmoroş. Din ce avea ea zestre, nu i-au trebuit lui Neculai Pîntea decît straiele ei şi cele unsprezece oi plăvăi.

— Ş'a dus-o?

— A dus-o. Gata.

— La Marmoroş?

— Da: la muma dracului, la Marmoroş.

— In ce loc?

— La casa lui.

— In ce sat?

— Numele satului nu-l ştiu; dar îl putem afla. Zice că ar fi într'un munte,

— Departe e acel ținut?

Departe. Umbli pînă acolo o săptămînă. Te duci o vreme cu țugu. Pe urmă umbli pe jos. Se duce acolo cine are treabă. Dacă n'are treabă, n'are ce căuta, că doar nu-i nebun.

Broz l-a lăsat pe Costea-baciu să grăiască singur şi el a prins a se gîndi. Aşa i se părea lui, că se gîndeşte, dar

numai gînduri nu erau toate cîte se încîlceau în el; erau mai degrabă șerpi veninoși. Din cînd în cînd gemea și-și mai turna o cupă de băutură. Maramureșanul împingea și el paharul, ca să-și primească dreptul, apoi, bînd, îl observa într'o parte pe Broz.

„Dacă nu nebunește acest om, mare minune", își făcea socoteală Costea-baci.

Ca un caiman ce se afla, ar fi trebuit să fie, cel puțin el, mai înțelept. Căci caimanul șade degeaba la colibă și n'are alta de făcut decît să se uite încolo și încoace; să cîntărească vorbele și faptele altora, să socotească și iar să socotească. Iată, n'a știut să cîntărăească și să socotească nimic, dovedind că au dreptate șvabii să-l poreclească precum l-au poreclit — „Keinmann". I s'a năzărit cu îndărătnicie caimanului că Broz vra numaidecît să pornească la Marmoroș și a început să-i numere pe degete de ce nu trebue să se ducă Broz la Marmoroș.

Mai intîiu, pentru semnul care se știe. Al doilea, pentrucă n'au ce căuta oamenii mîhniți la cei veseli. Al treilea, pentrucă așa a fost voia Celui de Sus; al patrulea pentrucă nu se mai poate face nimica.

— Cum?

— Nu se mai poate face nimica, a intărit caimanul.

Broz s'a răsucit pe scaun ș'a făcut numai: Ha-ha!

Al cincilea, pentrucă au să se supere domnii.

— Cum?

— Au să se supere domnii că pleci așa in lume.

— Ha-ha!

— Al șaselea, a urmat caimanul, se poate tîmpla o poznă.

Pe cînd Costea-baciu arăta al șaptelea și al optulea temeiu, Broz s'a ridicat de pe scaun și a început a umbla prin chilie, zvîrlind cu vîrful cizmei încolo și încoace cînd un ciob de pahar, cînd o haină. Intr'un tîrziu și-a ales cîteva lucruri, și-a strîns cureaua pe el și a poftit pe caiman să se ducă la colibă. Poate să ia cu el și glaja, cu ce a mai rămas în ea.

Atunci a văzut Costea-baci că vorbirea oamenilor e o faptă vicleană și că mai bine ar fi fost să tacă.

Foarte îngrijat de urmările nenorocirilor lui Broz ,moroșanul s'a dus la coliba lui și a isprăvit sticla, după care s'a

culcat pe urechea dreaptă, dormind trei ceasuri. Trezindu-se după trei ceasuri, s'a întors pe cealaltă parte și a mai dormit patru.

In vremea asta, Broz cobora către tîrgul Sebeșului, cu Aiax după el. Ajungînd la tîrgul Sebeșului, s'a înfățișat, cu rînduială și cuminte, la unul din stăpînii lui, arătînd că are nevoie numaidecît de opt zile de concediu, ca să-și puie în rînduială niște treburi încurcate și niște procese. Pentru acele treburi încurcate și procese cată să ajungă pînă la Sibiu — și poate și mai departe. Poate chiar și la Brașeu. Intîmplarea poate să-l mîie și mai departe decît Brașeu.

Dacă domnii vor să afle care-s încurcăturile lui pentru o moștenire, poate să le spuie. Este o moștenire dela bunicul Loiz.

Insă domnii n'aveau vreme să asculte istorisiri vechi. I-au dat lui Broz ce-i trebuia și l-au lăsat să se ducă. Deci Broz, lăsînd cățelul vînător în mîni bune la Sebeș, s'a pornit și s'a dus cum a priceput el pînă la Blaj. Acolo a întrebat și a aflat că este un tren pînă la Praid, unde încep munții pe care vrea el să-i vadă.

— Te duci să vezi munții? l-a întrebat un om de ai noștri.

— Așa.

— Vrai să-i măsori? Ești inginer?

— Numaidecît.

A rîs și Broz și s'a suit în tren.

Depărtată cale pînă la Praid. Și la tren înhămate niște iepe nebune, care fug cîte o toană și se tot opresc pe la stații. Și căruțele acestea acoperite și cu ferestre atîta se zbat pe șine, încît zvîrl pe om cînd în colțul acesta, cînd în celălalt. Eu cred că nu mai este pe lume asta, cît îi ea de mare, alt tren mai învrăjbit decît trenul acest din țara Secuilor. In alte părți, vagonu-i vagon, bunăoară la Blaj, care-i țară romînească; dar aici vagonu nu-i vagon, ci hudubaia hurducăturilor. Pe lîngă toate, nu sunt nici oameni în aceste hudubăi, ca să ai cu cine schimba o vorbă. Și umbli și opt ceasuri. Cînd să ațipești, te pălești cu tîmpla de o scîndură. Dac'ajunge la Praid, se duce pe jos, ca să se tămăduiască de tren secuiesc. O ia pe sub poală de codru și, pînă ce or sta anii, a nemeri el în acel munte la Marmoroș și la acea așezare unde s'a oprit muierea aceia, care acuma cîntă altora. Acea așezare se chiamă Macavei, după porecla văduvoiului.

Când a căzut din trenul secuiesc la Praid, a dat laudă Domnului-Dumnezeu. Uitîndu-se el supărat încolo şi încoace, a aflat pe nişte gospodari cu care a intrat în vorbă. Pe unul îl chema Fekete şi pe altul Kis. Tare de treabă oameni, şi creştini şi ei ca mine şi ca dumneata. Uitîndu-se ei la străin, l-au cunoscut numai decît că are o mîhnire şi l-au întrebat dacă nu-i bolnav.

— Nu-s bolnav, a răspuns Broz.

— Dacă nu eşti bolnav, vei fi avînd vre-o supărare.

— N'am nici o supărare, a adaos Broz. Mai bucuros decît mine nu poate fi nimeni.

Gospodarii l-au bătut pe umăr, înţegîndu-l, şi l-au luat între ei. Iaca şi noi ne ducem la Faierag, a lămurit Fekete; unde avem un nepot. Mare năcaz s'a întîmplat acelui nepot. Ieri, suindu-se în munte, l-a muşcat de pulpa piciorului o viperă.

— Şi eu am păţit asta, a suspinat Broz.

— Si ce ai făcut?

— N'am făcut nimica.

— Atunci n'a fost viperă; va fi fost altă dihanie, de care am cunoscut şi noi în tinereţele noastre. Aşa că noi ne ducem ca să doftorim pe acel nepot al nostru Ferenţ.

— Este leac? a întrebat Broz.

— Este, cum să nu fie? i-a întors cuvîntul Fekete-baci.

Vorbind, au ajuns în sat. Fiind vreme de sară, Broz a tras în gazdă la casa cu năcaz, unde zăcea Ferenţ feciorul, cel muşcat de viperă. Doftorii cei bătrîni ai secuilor îl împresuraseră. Ii făcuseră sub un şopron groapă şi-l îngropaseră în acea groapă, în picioare, astupîndu-l pînă la gît, ca să sugă puterea pămîntului din el veninul. Şi îi dădeau să bea pălincă. Tot să bea pălincă, să se înferbînte trupul şi să asude. Iar feciorul se ruga să nu-i mai dea atîta spirt, că ard în el măruntaiele; însă doftorii ştiau mai bine decît el ce-i de făcut.

A stat Broz şi a privit acea adunare. A băut şi el cu fraţii lui creştini şi a spus într'un tîrziu:

— Aşa sunt eu, cum e acest fecior.

A stat el la acea casă secuiască, cinstind şi închinînd pahare pînă ce a aflat dela localnici pe unde e drumul pe care trebuie să-l umble şi unde-i satul pe care îl caută. După ce a aflat toate cîte îi trebuiau, şi-a luat straiţa şi băţul şi s'a

închinat către cinstita adunare. S'a închinat şi către Ferenţ feciorul, fiindu-i milă de el.

S'a dus.

A umblat tot pe sub pădure şi-i plăcea să audă cum îi scrîşnesc bocancii pe poteca muntelui. Cerul era senin şi aerul îngheţat. Stelele păleau înaintea zorilor.

A umblat ziua aceia toată, fără popas. A ajuns la Macavei. Cum a ajuns la Macavei, a văzut o casă mare şi a cunoscut că-i casa pe care o caută.

Un fecioraş, slugă la viţei, umbla prin preajma porţii înturnîndu-şi ciurda la culcuş, căci era vreme de înserat. Luminile, însă, încă nu se aprinseseră în casă.

Broz a oprit pe fecioraş:

— Aici şade stăpînul tău Neculai Pintea?

— Aici, bade, a răspuns copilul, dar acum nu e acasă. S'a dus după oi în ţară.

— Aha! nu-i acasă?

— Nu. Dar dacă ai vreo pricină, este doamna. Căci stăpînul nostru şi-a adus soţie.

— Aşa?

— Aşa, a răspuns cu trufie copilul.

Broz s'a bucurat şi a intrat în ogradă. Din ogradă, a urcat trei trepte. A văzut chilia de dindos, unde ardea foc în vatră şi a nimerit îndată acolo. Dumnezeu a vrut aşa. Turia era singură. Broz s'a simţit liniştit dintr'odată.

A deschis uşa.

— Bună-vremea.

Femeia a întors fruntea. A vrut să ţipe şi n'a avut putere. A rămas cu gura căscată şi cu ochii înfricoşaţi. A venit Broz al ei s'o omoare!

Ochii aceia i-a privit Broz. Şi gura care cîntase pentru el a privit-o.

— Ascultă, Turia, a zis el, am venit să-ţi spun trei vorbe şi pe urmă mă duc la ale mele. Să te bată Dumnezeu...

I-a mai adăugat o vorbă pe care ne sfiim s'o scriem. Să te bată Dunezeu, muiere!... Să te bată Dumnezeu, dihanie. Nu. Nici aşa. Vorba pe care i-a spus-o cuprinde în ea sunete aspre — dar mai ales pe c, pe r, şi pe v, Broz le-a scrîşnit, rostogolindu-le ca dintr'un tunet lăuntric.

După care s'a alinat. Şi-a îndesat pălăria pe ochi, s'a răsucit fără să se mai uite înapoi şi a luat drumul îndărăt spre apa Frumoasei, trecînd întîi pe la Secui, unde a găsit pe Ferenţ feciorul ieşit din groapă şi tămăduit de muşcătura de viperă.

Mihail Sadoveanu.

REGEN

Mir schlug der Regen lang nicht vor...
Er packt mein Ohr.
Der Nacht-schweiss, der dem Fenster begegnet.
Durch die Höhlung der Zweige regnet.

Ich wollte ein Gleichnis erstehn,
mich am Gemurmel, an Geräuschen üben,
dass mir die Gitarren, gestehn
den ungefähren Widerklang, den trüben.

Die Nacht wird nächtiger im Grunde
und Nacht um Nacht wie sichs begibt,
stösst, die erboste, einen Regen aus dem Munde,
der sandig ist und wie gesiebt.

Gedanken im spätesten Regen entbrannt,
erbleichen zum Herzenlicht, das sich vermindert.
Die schwärzeste Nacht hängt wie Fahnen gespannt
am Baum, der am Fenster die Aussicht verhindert.

Ein Sausen nicht, das von gespitzten Säbeln hallt,
Das Schwert nicht, das an Schilde prallt,
Herzschläge nicht, die sich weigern,
Der Turm nicht mit den Zeigern,
die zu bestimmen begehren.

Der Aushauch ists von geschlagenen Heeren.

STIHURI DE SEARA: *PLOAIE*

N'am auzit'o parcă, demult... — O ascult. — Năduşala nopţii curge pe geamuri. — Plouă'n golurile din ramuri. — Aş voi să găsesc o asemănare — Şi caut în zgomote şi murmure — În viori, în naiuri şi chitare — Ecoul nedesluşit şi turbure. — Noaptea s'a 'ntunecat cu alte nopţi în fund, — Şi din noapte'n noapte, nopţile arzite — Cern ploaia ca nisipul mărunt — Ca nişte site. — Gîndul, ajuns în flacăra lui de ploaie tîrzie — Se face palid şi descreşte ca o făclie— Fereastra e cernită de un fag — Din care atîrnă noaptea neagră toată, ca un steag — Nu-i şuierul săbiilor ce se ascut — Şi-al spadei ciocănite de scut. — Nu-e bătaia inimii, nu-i — Turnul şi orniciul lui — În care timpul colinse. — E parcă sufletul tuturor oştirilor învinse.

DAS TRAUERTOR

Arme alte die ins Sterben sinkt,
Sie wusste ihren Tod so unbedingt,
Wie ihn zuletzt die Alten wissen, die steifen,
die mit den Händen durch die Nebel greifen.

Ich sah sie ihre Seele drehn
Zu jener andern Gegend,
Wo angereiht die Pappeln stehn,
Die sich zusammenlegend.

Ein Arzt sieht nach dem Fuss der sich verkleinert,
Ein Mädchen schaut, die dicke Pflegerin.
Es ist, wie wenn ein Fremdester versteinert
am Tisch, wo ihm die Herze schien.

Das Hündchen blieb ohne Alte,
Sein Maul erreicht nicht mehr die Hand,
die an der Brust sich im Gebet befand
dass man die Segnung halte.

Und wenn sie ein reinestes Linnen bekleidet,
den Körper, den Wehmut verwitwend durchschlägt,
So geht im Zeigerwerk der halbe Schlag und scheidet
die Zeit, und ist aus der geheimen Zahl geprägt.

Dem Hund der heut verfinstert hockt,
fehlt seine Milch, die Nahrung;
der Wandel, der durchs Haus geht, stockt
und was besteht ist in Entbehrung.

Ein Kupferding brennt auf,
gleich den vereinzelten Gestirnen, während
der Mond entsteht, sich wie ein Leuchtturm zehrend
aus dem umflockten Kuppellauf.

TUDOR ARGHEZI
Trad. de J. I. WEISSGLAS

CUVINTE POTRIVITE: *PORTA CERNITA*

Biata bătrînă a murit. — Ştia că moare negreşit, — Ca toţi bătrînii ce se simt că'nghiaţă — Intrînd încet cu mîinile în ceaţă. — I-am văzut sufletul trecînd, — In lumea cealaltă, — Prin plopii vineţi strînşi la rînd — Şi laolaltă. — Un medic îngrijea piciorul stafidit, — O fată mică şi o soră grasă. — Par'că un străin d'ncremenit — Intre făclii pe masă. — Căţelul a rămas fără bătrînă, — Nu-i mai ajunge botul pîn'la mînă, — Retrasă pentru marea rugăciune — La piept. Ietăciune. — Va fi îmbrăcat în rufele curate — Trupul ei văduv de durere. — Nesimţitor la ceasul jumătate — Care bate după 8 mistere. — Posomorît azi, cîinele nu are — Lapte, n'are de mîncare. — S'a întrerupt gospodăria — Şi s'au închis dulapul şi bucătăria. — Pirliţa de aramă — Luceşte ca un astru solitar — Şi luna şi-a făcut un far — Din turla'nvăluită'n scamă.

DESTIN ŞI CREAŢIE

Tema acestui studiu nu e o asociere neobişnuită de cuvinte, ci întruparea plastică a unei idei ce stăpîneşte toată cultura apuseană. Enunţul, poate surprinzător la prima auzire, ne cere, pentru a înlesni primirea lui, să desvăluim dela început gîndul nostru.

Din zbuciumul spiritual al vremurilor se desprind două mari înţelesuri ale cuvîntului destin, izvorîte din chipul de a statornici raportul dintre destin şi creaţie. Potrivit celui dintîiu înţeles, pe care îl putem numi *preformaţionist*, dominant dela Greci pînă chiar în zilele noastre, destinul şi creaţia sunt antagoniste, pentru simplul motiv că destinul este verdictul irevocabil rostit din eternitate şi ca atare el înlătură orice noutate. Timpul nu face decît să întărească sentinţa prefigurată în tainele Inceputului.

Potrivit celui de al doilea înţeles, *epigenetic*, destinul absoarbe noutatea sau creaţia şi astfel devine mai prietenos omului, fără a pierde întru totul coloritul tradiţional sumbru şi masca tragică. Dar mai presus de orice, în cadrul destinului epigenetic, timpul devine o realitate, e purtător de surprize şi deci explică dece unele evenimente se petrec numai „cînd bate ceasul" sau cînd „se împlineşte vremea". Destinul se identifică cu însuş timpul, întrucît acesta are un „sens unic", o *direcţie* ireversibilă. Destinul e vremea, al cărei curs nici nu poate fi oprit, nici nu poate fi întors la obîrşie. Aşa dar timpul e noutate, e creaţie — altminteri clipele sale nu s'ar deosebi — şi totuş desfăşurarea lui are o necesitate lăuntrică, o directivă implacabilă, un destin. Dimpotrivă destinul preformaţionist e netemporal sau, cel puţin, e indiferent faţă de timp. Să luminăm definiţiile de mai sus prin două exemple, unul privitor la colectivitate, celălalt la ins.

A. „Unirea tuturor Romînilor". Destinul preformaţionist lămureşte faptul aşa: a fost dictat dintru început. Intîmpinarea elementară sună: dece hotărîrea veşniciei s'a înfăptuit în 1918? Fiindcă timpul, care se maturează în fiece clipă cu date noui, are o anumită direcţie neintenţionată dar inevitabilă — e timpul istoric al neamului romînesc.

B. Intr'o catastrofă de automobil una din cele două persoane vecine moare, cealaltă scapă. Destinul preformaţionist

exclamă brutal și monoton: „așa a fost scris", exclamație cu totul nesatisfăcătoare pentru conștiința de azi. Destinul epigenetic dă alt tîlc: viața fiecăruia posedă o cadență proprie, care face ca această persoană să sosească mai tîrziu decît cealaltă și să ocupe un anumit loc.

Din considerațiile de mai sus nu ne putem mărgini la simpla alternalivă: destinul sau e o putere superioară voinței, sau din contra poate fi plăsmuit de voința noastră clarvăzătoare. Cum se va vedea, datele problemei sunt mult mai complicate. In discuție e pentru noi dacă destinul înlătură orice noutate sau creație, sub pretextul că e un verdict al veșniciei, sau dacă permite noutatea, și atunci nu mai e ceva pre-determinat, în adevăratul înțeles al cuvîntului. Am pus problema; să urmărim deslegarea ei.

Viziunea elenă a lumii are ca punct de plecare recunoașterea, mai mult fără voe, a creației, a apariției necontenite de noutăți, iar ca țintă neclintită negarea creației și înlocuirea ei prin ceva permanent, indestructibil și absolut necesar, care e de preferință Destinul. Creația e cuprinsă în constatarea chinuitoare și astenică de cele mai multe ori, exaltantă și tonică rareori, că realitatea sensibilă e devenire, prefacere necurmată, metamorfoză caleidoscopică, așa dar, apariție și nimicire ambele creații, una pozitivă *cealaltă* negativă.

Convingerea primitivă a Elenului e caracterul de caducitate, de nestatornicie, de sfărîmare a tuturor făpturilor și lucrurilor. Convingerea aceasta găsește exprimare în poezia lirică, în tragedie, în mistere ca și în filosofie. Ea dă elenismului o notă pesimistă, care covîrșește cu mult pe cea optimistă și senină, pusă în lumină de interpretarea tradițională a clasicismului.

Sufletul clasic nu e senin, ci profund tulburat. Motivul de căpetenie al melancoliei era priveliștea dispariției în nimic, ca și a apariției din nimic, pe scurt, era priveliștea creației. De aceea cultura greacă rezistă ideii de creație, pentru care spiritul grec a refuzat de a făuri un cuvînt potrivit. Cultura greacă, ducînd o luptă dîrză împotriva ideii de creație, se află în căutarea unui plan superior, de unde creația apare ca o iluzie, ca un „mè on". Acest plan superior e acela al universalului, al indestructibilului și al inalterabilului, adică, a ceeace este acum și va fi, așa cum a fost dela început. Astfel a luat ființă și a prins rădăcină părerea, împărtășită azi și de Osw. Spengler, că „sufletul antic" este senin „apolinic", și static, cantonat în forme neschimbătoare și finite. Nu se observă frămîntarea de dincolo de învelișul liniștit, plastic, armonios prin forme și proporții.

Caracteristic pentru spiritul antic e chipul cum e determinat factorul sustras schimbărilor, factorul identic cu sine.

Pentru a evita creația, spiritul elen se refugiază în ideea de destin, în ideia unei necesități oarbe, dar atotputernice, transcendente, care a promulgat viitorul odată pentru totdeauna, excluzînd surpriza noutății. Totul e repetiție, „eternă reîntoarcere". Pe bună dreptate, gînditorul italian *Adriano Tilgher* a numit civilizația greacă — nu și pe cea romană — o „civilizație a destinului (La Visione greca della Vita, 1926, pp. 88 și urm.) Se înțelege atunci dece Elenul nu are ideea de progres, de înălțare nedefinită, dar se simte îmbătat de spectacolul întoarcerii tuturor lucrurilor. Un filolog clasic care era și un mare moralist al veacului trecut, Frederic Nietzsche, a simțit și el aceeaș beție, cu toate că atmosfera spirituală modernă e cu totul deosebită de cea antică.

E vrednic a fi subliniat raportul dintre Destin (Ananke, Tyche, Moira, Heimarmene, Adrasteia) și divinitățile grecești. Dumnezeul creștin, unic și atotputernic, îngădue numai subalterni sau creaturi. Pe cînd la Elen deasupra divinităților și oamenilor stă puterea impersonală și inflexibilă a Destinului, a Fatalității. Deosebirea dintre oameni și zei, sub acest raport, e că zeii nu mor și că pot prevedea viitorul, deci pot cunoaște, dar nu pot schimba, decretele acelui *Fatum*, termen ce desvălue putința de *a pronunța* ab aeterno cursul ce trebue să fie urmat de evenimentele cosmice și cele umane, strîns împletite. Se explică atunci, dece preocuparea vitală a anticului era scrutarea viitorului, dorința chinuitoare de a ridica vălul ce ascunde verdictele veșniciei. Arta de a ghici cursul vieții umane — mantica — și știința necesităților cosmice — astrologia — vor cîștiga o însemnătate crescîndă în cultura veche. Devenite populare, ele oferă unei lumi în agonie mîngîierea supremă. E o frenezie mistică, o exasperare teosofică, pentru a smulge tainele Soartei.

In această lumină știința și filosofia greacă dobîndesc un înțeles nou. Filosofia veche, confundată cu știința, duce o grea luptă pe două fronturi: nu numai contra ideii de creație, dar și contra aceleia de destin. Ea păstrează necesitatea veșnică și indestructibilitatea postulate de destin, dar le răpește caracterul misterios incalculabil, simbolic, și le dăruește pe acela naturalist rațional, la îndemîna luminilor umane. In locul Destinului, putere oarbă, apare întîi substanța materială, apoi substanța spirituală: ideea, forma. Lupta contra destinului era pentru cultura antică o trebuință esențială, fiindcă, destinul avea *calități demonice și puteri distrugătoare.*[1]) Intreaga filosofie antică este o purificare prin Logos a Existenței demonice, încărcate cu destin.

Cu toate acestea filosofia greacă a sucombat. Altă dată

1) *P. Tillich:* Philosophie und Schicksal, Kantstudien, Vol. 34 (1929).

noi credem că pricina acestei înfrîngeri stă numai în neputinţa de a domina ideea de creaţie. Convingerea aceasta a rămas neatinsă, dar se cere întregirea. Nu numai că ideea de creaţie, de apariţie din nimic şi dispariţie în nimic cucereşte treptat în şcolile filosofice greceşti tot mai multe poziţii, dar totdeodată ideea de destin, care se vădeşte corelativă celei de creaţie, pune stăpînire, cum am văzut, pe sufletul antic. Sub tragica povară a Destinului, a credinţei că viitorul e predeterminat, irevocabil s'a prăbuşit o întreagă civilizaţie.

Acestei lumi în desechilibru *creştinismul* aduce un cuvînt de mîntuire şi o autoritate. E drept, creştinismul primeşte ca un fapt prim ce se poate lipsi de explicaţie: creaţia. Insă o atribue exclusiv lui Dumnezeu, Fiinţă, mai presus de orice, atotputernică — creaţie presupune necesar atotputernicia dar nu mai puţin înţeleaptă, care vede şi ştie tot — o Providenţă în locul destinului antic orb. Inţelegem atitudinea neprietenoasă a creştinismului faţă de credinţa în destin şi faţă de toate ştiinţele oculte. Ocultul e atribuit demonilor. Pilduitor este Augustin, care doreşte să şteargă din vorbire cuvîntul odios de *fatum*, pentru ca să rămînă fără rival acela de Providenţă, de Putere infinită şi bună.

Totuş in cadrul creştinismului, sub înrîurirea aceleiaşi atmosfere magice, se încheagă un alt concept de destin: *predestinaţia*, legată de preştiinţa divină. Augustin, adversarul destinului păgîn, este şi doctrinarul predestinaţiei. Intrebarea ce duce la noul concept de destin e următoarea, şi e poate cea mai tulburătoare din concepţia creştină: dacă Dumnezeu e creator, adică atotputernic şi atotştiutor, nu cunoaşte el oare tot ce voiu face eu, iar fiind atotputernic, nu înfăptueşte tot ce cunoaşte? Ce rămîne atunci pentru libertatea umană, concept esenţial în antropologia şi chiar cosmologia creştină? Omul nu e o marionetă în mîinele lui Dumnezeu? Nu interesează aci valoarea de adevăr şi armonia internă a doctrinei creştine, ci semnificaţia ei morală. E adîncă deosebirea dintre destinul orb al anticului şi predestinaţia clarvăzătoare a creştinului. Destinul suprimă libertatea omului şi scuză toate rătăcirile, e deci amoral; predestinaţia postulează o libertate ce lucrează pentru propria ei pierdere şi ca atare nu încetează de a fi responsabilă. In acest chip sensul antic al destinului sufere cea dintîi înfrîngere: predestinaţia nu înlătură cu desăvîrşire noutatea, iniţiativa personală şi deci acţiunea timpului.

In creştinism se învederează încă o posibilitate de a introduce ideea de destin în ordinea naturală şi în ţesătura vieţii omeneşti, păstrînd totuşi perspectiva noutăţii. E *ideea de minune*, idee care în vremea noastră a fost reîmprospătată de teologul protestant *Paul Tillich* sub numele de *Kairòs*,

adică „oportunitate fatidică", de „ceas", de „prilej" catastrofal, aşadar de timp ce posedă putere hotărîtoare de a înfăptui apocalipsa. Eternul pătrunde violent în cursul evenimentelor, pricinuind răsturnări revoluţionare şi realizări profetice. E revărsarea energiei dumnezeeşti în lume, mesianie, utopie, revărsare care se întrupează în faptele pline de răspundere ale marilor personalităţi. Aceste acte mesianice exprimă destinul momentului, ocazia fatidică. Cu aceasta ne-am apropiat încă mai mult de noul înţeles, contemporan, al destinului.

Gîndirea modernă se defineşte, în intenţia ei, prin refuzul de a recunoaşte putinţa unei acţiuni transcendente în lume şi în genere putinţa de creaţie, de apariţie din nimic. Ştiinţa nouă se află dela început în căutarea formulelor de conservare, de persistenţă şi identitate: mişcare, energie, cuantum de electricitate. Faţă de creaţie, implicată de orice schimbare sau devenire, ea opune *determinismul mecanic*, nu destinul. In adevăr, mişcarea e singura schimbare, care nu presupune creaţie, noutate, ci numai o dislocare într'un spaţiu imobil şi indestructibil. Geometria înlocueşte destinul, In epoca Renaşterii s'a făcut încercarea de a strecura în cultura nouă ştiinţele oculte (magia, astrologia, etc.) Dar ştiinţa matematică şi experimentală a naturii, rezemată pe fapte controlabile şi măsurabile, a înnăbuşit proaspăta irupere a ideii antice de destin. Faptul acesta are o înaltă semnificaţie istorică.

De relevat e deasemenea că în conştiinţa modernă ideea de determinism, care e forma raţională a necesităţii şi imutabilităţii, n'a avut efectul ideii de destin. In adevăr, ideea de destin, socotind viitorul predeterminat *ab initio*, paraliza fapta şi impunea o atitudine *spectaculară*, de impasibilă contemplare estetică a evenimentelor. Pentru omul modern, în ciuda determinismului, viitorul nu e dat dinainte, ci e un adevărat viitor, nu e făcut, ci se face el însuş şi îl facem şi noi. Voinţa fiecăruia e şi ea o cauză în ţesătura vieţii; Ea nu e anihilată de un decret exterior al destinului. Ne aflăm astfel în faţa unei situaţii paradoxale. Pe de o parte determinismul respinge noutatea, pe de altă parte fapta voluntară o cere neapărat. Se isca astfel o tensiune, o adîncă nepotrivire între noutate şi determinism, la început neobservată, dar care trebuia să ducă la reforma ideii de cauzalitate şi determinism. Se cade a stărui asupra acestei tensiuni în spiritul modern.

S'a văzut că destinul creştin, spre deosebire de cel antic şi de fatalismul mohamedan[1]), nu înlătură liberatea, iniţia-

---

1) Nu primim deosebirea dintre destin şi fatalitate. Intr'un înţeles general fatalitatea se confundă cu destinul; într'un înţeles special fatalitatea e un moment în evoluţia ideii de destin, anume, e momentul antic şi, în parte, cel mohamedan.

tiva, deci, răspunderea. De asemenea nici determinismul științei moderne nu îngădue identificarea lui cu ideea de destin și cu fatalismul antic. Incercarea lui V. Conta de a opune fatalismului teologic, bazat pe antagonismul dintre două puteri *libere* (destinul și omul), un fatalism științific, rezumat pe determinismul universal, nu e fericită?[1]) Vom vedea îndată că tendința gîndirii contemporane este de a păstra, alături de determinism ideea de destin, fiindcă ea se potrivește naturii omului în raportul acestuia nu numai cu puterile exterioare dar și cu cele interioare, cunoscute sau necunoscute.

Cultura modernă e activistă. Ea e susținută de convingerea că se poate vorbi de un destin umam numai dacă acesta își are axa în cadrul vieții, nu deasupra ei. Destinul sau e iminent, sau e posibil. *Destinul e fatalitatea faptelor omenești, întrucît acestea se înfățișează ca o conexiune între un caracter individual și lume sau procesele reale.* Această conexiune e independentă de voință, intenție și dorințe ca și de cursul întîmplător al lucrurilor. Dincolo de întîmplare e o ordine ascunsă neintenționată. In acest sens, destinul absoarbe și depășește determinismul. El îmbrățișează deopotrivă determinismul interior (lumea inconștientului cu instincte și dispoziții ereditare, vitalitatea ca și tarele latente, ce așteaptă clpa izbucnirii) și lanțul cauzal al proceselor cosmice dar nu se oprește la acestea, cum propun Conta și alții. Esența destinului nu stă în simpla punere laolaltă a doua determinisme, ci în angrenarea, în sintetizarea lor internă, în cadrul unei vieți individuale. Fiecare își făurește la tinerețe planuri, increzător în puterile sale, sigur că va stăpîni destinul. Dar planurile și visele, lovinduse de stîncile realității, se sfarmă, iar unitatea vieții pare compromisă pentru totdeauna. De acum, spune fiecare, mă voi mulțumi cu ce vine și voi face concesii. Viața pare ca un joc al întîmplării. Dacă cercetăm retospectiv seria întîmplărilor, intrevedem in perspectiva numerelor mari de evenimente o unitate ascunsă între natura noastră și lume, între voință și ceeace e independent de intervenția noastă. De aceea gînditorul francez *Maurice Blondel*, se crede îndrituit a scrie: „le mot *destinée* a lui-même deux sens; mais ces deux sens sont également légitimes.Ce mot équivoque désigne le développement nécessaire, de la vie indépendamment de toute intervention de l'homme dans la trame des èvènements qui se déroulent en lui et hors de lui; et il designe, en même temps, la façon personnelle dont nous parvenons à nos fins dérnières, selon l'usage même de la vie et l'emploi de notre volonté" (L'Action, *1893*, pp. *469—470*).

1) V. CONTA: Opere complete, ed. II-a (O. Minax), p. 191—192. Compară în acelaș sens : A LALANDE: De la fatalité (Revue philosophique 1896).

Cele două înțelesuri se contopesc într'unul singur, acela de mai sus: unitatea sau afinitatea profundă dintre o viață individuală și mediul în care ea se desfășoară. Fapta umană chiamă anume întîmplări sau alege pe unele și nesocotește pe celelalte, ca fiind în discordanță cu felul de a fi al unui ins. Dacă anume evenimente se repetă sau lipsesc la unii, pricina nu e decizia unei forțe oculte, ci caracterul acelora care vin înaintea evenimentelor sau trec pe lîngă ele fără a le observa. Această concepție mai nouă a destinului se bucură de o largă răspîndire. Schopenhauer, în *Parenga* und *Paralipomena* a examinat cu adîncimea obișnuită a gîndirii sale, dar și parțialitatea ei, chestia *destinului interior* („Speculație transcendentă asupra intenționalității aparente în destinul fiecăruia"). Accentul explicativ cade la el pe noțiunea de caracter înnăscut sau, în terminologia mai recentă, pe noțiunea de inconștient[1]). Acelaș înțeles al destinului inspiră pe esseistul american *Emerson*, altă dată atît de gustat.

Insuș Nietsche îi rămîne îndatorat. Se poate chiar spune că Emerson e făuritorul ideei moderne de destin. „Secretul lumii e legătura ce există între persoană și eveniment. Persoana crează evenimentul, evenimentul c r e a z ă persoana. „Timpul", „epoca", „vîrstele deosebite ale lumii", ce sunt toate acestea dacă nu cîteva personalități profunde și active care rezumă epoca lor... Credem că soarta e *contra* unui om, fiindcă nu e cunoscută cauza acestei soarte. Dar sufletul cuprinde evenimentul ce i se va întîmpla, fiindcă evenimentul nu e decît actualizarea gîndiri sale... Evenimentele sunt copiii sufletului și corpului nostru. (Emerson: Sept. Essais, ed. III-a, 1907, pp. 284—285). „Natura adaptează magic pe om la norocul său, făcînd din acesta rodul caracterului... Astfel evenimentele cresc pe aceeaș tulpină ca și oamenii, sau sunt așa zicînd excrescențele caracterului. Plăcerea vieții depinde de omul care trăește această viață și nu de meșteșug sau de loc. Vieața e un extaz" (Id. 285—286). Un om va găsi caracterul său în evenimentele ce par a veni la el din afară, dar care în realitate, emană dela el și-l întovărășesc. Evenimentele se măresc cu caracterul". Avem aerul de a fi un fascicol de șanse, de hazarduri, dar suntem un fascicol de cauze, suntem mozaicul tăiat și strivit pentru a umple locul ce ne așteaptă" (Id. 287) Tocmai fiindcă în ideea de destin sunt conexe determinismul extern și cel intern, libertatea se strecoară în destin și-i poate muta limita. (Id. 280) Inteligența anulează fatalitatea (264).

1) Să se vadă mai ales; *Dr. René Allendy*, Le problème de la destinée, etude sur la fatalité interieur, 1927.

M. Maeterlinck înfățișează viața ca rezultatul luptei dintre înțelepciune și destin. Destinul e instinctul. „Il existe des rapports incessants entre l'instinct et le destin, ils se soutiennent l'un l'autre et ils rôdent la main dans la main autour de l'homme inattentif. Mais tout être qui sent diminuer en lui la force aveugle de l'instinct diminue autour de lui la force du destin... A mesure que nous devenons sages nous échappons à quelques-unes de nos destinées instinctives. Il y a dans tout être un certain désir de sagesse, qui pourrait transformer en conscience la plupart des hasards de la vie, et ce qui a été transformé en conscience n'appartiment plus aux puissances ennemies (La Sagesse et la Destinèe § XII). Trecind peste fireasca întîmpinare, adusă lui Maeterterlinck[1]), anume, că cea mai mare greutate stă în ciștigarea înțelepciunii trebue să observăm altceva: înțelepciunea „paralizează destinul" sau îl face să se îndepărteze datorită unui proces de transpunere sau de *compensație*, cunoscut și lui Emerson. E o lege a compensației, care știe nu numai să aducă binele „pe urmele mîhnirii", cum spunea poetul Grigore Alexandrescu, dar și să scoată din durere seninătate; așadar să transfigureze în motive de vieață, cele mai crude și nedrepte încercări, chiar gîndul morții. In romanele, azi aproape uitate, ale scriitoarei *Pierre de Coulevin*, legea compensației, numită și a „providenței" — o providență mai mult filosofică decît teologică — face nu numai din vieața fiecărei ființe umane, dar și din vieața Pămîntului un „roman minunat". Acelaș înțeles al destinului, simpatie spontană între om și lume, se întîlnește la *H. Keyserling* (Das Schicksalproblem, în colecția Weltauschaung, 1911), la *Max Scheler* în articolul Ordo amoris (Schriften aus dem Nachlass, I, 1933, p. 230), etc.

Caracteristic în acest înțeles al destinului este funcția hotărîtoare a duratei. Impletirea fără nici o intenție a naturii interioare cu procesele obiective, pentru a întocmi un destin personal, cere o maturare, o durată, o istorie. Activismul modern, respingind destinul antic, dar primind fără o justificare îndestulătoare determinismul, se întrupează mai viu ca oriunde în ceeace s'a numit „conștiința istorică". Spre deosebire de antic, care vede în timp o degradare a perfecției inițiale, modernul își construește vieața progresiv, pregătește viitorul, în care așează idealul, are convingerea că face să nu sufere istoria. Omul e creator de istorie. In istorie își face apariția ceva nou, original, care fără fapta omului n'ar fi fost cu putință. Istoria e ireversibilă, ea merge într'un sens unic fără putință de revenire și repetiție. Conștiința istorică pare a fi antidotul cel mai puternic și cu efect contrar ideii

1) *Pasquale Materi:* La Vita e il Destino, 1926, p. 159.

de destin; ea s'a intărit tot mai mult la moderni pricinuind fenomenul numit just de *Ramon Fernandez* „mitul revoluționist", mitul revoluției radicale, a răsturnării necontenite din temelie, a dorinței „de a face ceva cu totul nou". (L'homme est-il humain? 1926, pp. 137 și urm).

Straniu la prima vedere e că tocmai istoria a deschis larg poarta pentru ca ideea înnoită a destinului să pătrundă în viața omului modern. „Universul ca istorie" și *istoria ca destin* au fost consfințite, după o pregătire ce începe din secolul al 18-lea, de către *Oswald Spengler* în opera *Untergang des Abendlandes* (vol. I, ed. I-a, 1918). Opera cuprinde „o nouă privire *numai asupra istoriei, o filosofie a destinului*, dealminteri prima în felul ei" (Op. cit. I, VIII). „*Problema destinului* apare ca fiind de precădere problema istoriei (anume *problema timpului*) (Id. p. 68). Socotim că e trebuitoare o schiță a acestei concepții istorice, amestec, așa de frecvent azi, de cel mai crud naturalism și de cel mai iresponsabil romantism. Temeiul concepției e un dualism deosebit de cel cartezian: de o parte sufletul de alta universul. Indepărtarea de cartesianism apare în chipul de a determina cei doi factori. Sufletul e vieață; vieața e timp, timpul are o direcție, e ireversibil. Universul este materie moartă și întindere fără direcție. Antagonismul hotărîtor e însă următorul. Timpul fiind ireversibil, ascultă de necesitatea mai adîncă a destinului; pe cînd universul (natura) ascultă de necesitatea *legii* sau *cauzalității*. „Că în afară de necesitatea cauzei și efectului — aș putea-o numi *logica spațiului* — există în vieață și necesitatea organică a *destinului* — *logica timpului* — un fapt de adîncă certitudine interioară, un fapt care umple întreaga gîndire mitologică, religioasă și artistică, fapt care alcătuește esența și sîmburele oricărei istorii în opoziție cu natura, care nu e accesibil formelor de cunoaștere cercetate de „critica rațiunii pure", aceasta n'a pătruns încă în domeniul formulării teoretice (Id. p. 9). Timpul destin „organizează" o „imagine cosmică" deosebită: istoria, și are ca metodă tactul fizionomic (instinctul). Spațiul-cauzalitate „organizează" o altă „imagine cosmică": *natura* și cere ca metodă „critica sistematică". Distincția dintre destin și cauzalitate (lege) nu e numai direcția ireversibilă a unuia și lipsa de direcție a celeilalte, ci una mai adîncă. Legea e atemporală, e constant posibilă, se bazează dar pe repetiție și identitate; destinul e posibil numai odată, e irevocabil, e o creație. Orice proces istoric nu se întîmplă *decît odată* și nu se repetă. El poartă caracterul direcției (a „timpului"), al *ireversibilității*. Procesul, ca ceva deacum devenit opus devenirii, ca solidificat, opus viului, aparține irevocabil trecutului" (129). Așadar deoparte devenirea, vieața, organicul, de alta devenirea, moartea, anorganicul. Principiul e devenirea (destinul); cau-

zalitatea e un destin solidificat, devenit. Există o *logică organică* instinctivă, ca în vis, opusă celei anorganice, a intelectului, demonstrației; există o *logică a direcției*, o *logică a istoriei*, opusă concepției obișnuite a istoriei, în care s'a introdus cauzalitatea sau determinismul.

„Fenomenul originar" (Urphänomenon) al istoriei este *cultura*. Cum istoria e vieața, fiecare cultură e un „organism", e chiar o plantă. Planta crește într'o anumită brazdă, într'un peisaj unic. Fiecare cultură, fiind organică, are și un suflet al ei cu posibilități de expresii sau forme numai ale ei. O cultură se naște, trece prin toate fazele vieții, sfîrșind cu bătrînețea, care e *civilizația*. „Civilizație e destinul inevitabil al unei culturi" (p. 42). Există dar o multitudine de culturi fără continuitate sau comunicare între ele. Totuș Spengler le studiază, caută omologii între *formele* lor și chiar pretinde a oferi prevederi, cu toate că la început înlătură repetiția cauzalității limitîndu-se la ceeace a avut o singură dată. „In locul acelei imagini monotone a unei istorii universale în formă lineară, pe care n'o putem conserva decît închizînd ochii în fața unei mase strivitoare de fapte, eu văd spectacolul unei varietăți de culturi grandioase, care cu putere cosmică primordială înfloresc din sinul unui *peisaj* matern, de care fiecare din ele e strîns legată în tot cursul existenței ei, care imprimă fiecare materiei ei, omenirii, *propria ei formă* și care fiecare are *propria ei idee*, pasiunile *proprii*, vieața *proprie*, *moartea proprie*. Există aci culori, lumini, mișcări, pe care nu le-a descoperit nici o privire spirituală. Există culturi, popoare, limbajuri, adevăruri, zei, peisagii înfloritoare și îmbătrînite, cum există stejari, pini, flori, ramuri foi tinere și bătrîne, dar nu există o „omenire îmbătrînită". Fiecare cultură are noui posibilități de expresie care nasc, se maturizează, se ofilesc și nu se mai întorc. Există mai multe plastici, picturi, matematici, fizici, cu toate deosebite unele de altele în esența lor intimă, fiecare cu o durată limitată de vieață, fiecare închisă în sine, cum fiecare specie vegetală are florile și fructele proprii, propriul ei tip de creștere și descreștere. Aceste culturi, făpturi vii de cel mai înalt rang, cresc într'o sublimă nepăsare față de vre-un scop, ca florile pe cîmp (wie die Blumen auf dem Felde). Ele aparțin, ca și plantele și animalele, naturii vii a lui Goethe, nu naturii moarte a lui Newton. Eu văd în istoria universală imaginea unei eterne formații și transformații, a unei minunate deveniri și dispariții de forme organice" (Id. 28—29).

In fața acestui „scepticism psihologico-istoric" reacția noastră nu e negativă, de subliniere a stridentelor nepotriviri interne, ci una pozitivă, de recunoaștere a meritelor, a activului spenglerian. Intîi, se pune în lumină adevărata natură a destinului pentru omul modern: o simbioză greu de definit

între viața unei culturi și mediul (peisajul) în care ea înflorește. (Nu interesează aci exactitatea metaforelor vegetale). Al doilea, se asociază destinul cu „creația" cu noutatea, spre deosebire de repetiția și moartea din natură. „Una (cauzalitatea rațională) cere *analiză*, deci distrugere, celălalt (destinul) este cu totul *creație*. In aceasta rezidă relația destinului cu viața și a cauzalității cu moartea" (p. 155).

Dece Spengler opune determinismului destinul, socotind că mai de grabă destinul — vechiul adversar al noutăți — se împacă cu creația, cu devenirea? Răspunsul are o însemnătate, din punctul nostru de vedere, covirșitoare. Spengler nu-și pune întrebarea, dacă înțelesul obișnuit al cauzalității — obișnuit în știința naturii și chiar în filosofie pînă la Bergson — este singurul cu putință. Acest înțeles e cauzalitatea — repetiție sau identitate, cerută de formulele de persistență ale fizicii. Cum însă procesul real implică noutatea, „creație"—asupra acestui punct, oricît de tulburător ar părea, ne apropiem de un acord unanim — Spengler apelează la celălalt principiu clasic al necesității, principiu care părea cu totul străin spiritului modern, dar care a putut fi remaniat: destinul.

Apelul la destin e scuzabil, dacă ținem seama de rezultatele obținute de aplicarea determinismului în istorie. Cauzalitatea mecanică, aplicată la istorie, a avut drept epilog așa numitul *istorism* sau *istoricism*, care a imprimat secolului al 19-lea o pecetie neștearsă. Acest secol e mai mult al istorismului decît al istoriei. Spengler însuș îi plătește tributul sub forma relativismului sceptic — istorismul e scepticismul justificat cu ajutorul istoriei — însă, fără să știe, îl depășește tocmai cu ajutorul ideii de destin.

Istorismul e idolatrizarea timpului, e ridicarea duratei la rangul de divinitate supremă în panteonul modern. Viața umană e fatal legată de istorie; orice eveniment are un coeficient temporal. Dar istoria nu e numai o revelare a Divinului, o teofanie, dar și o creație a Divinului prin sine, o teogonie, o istorie sacră. (*Adr. Tilgher*: (Critica dello storicismo, ed. II, 1935). Inapoia devenirii stă un principiu permanent care evoluează, care crește dinlăuntru. Divinul, Religia Istoriei are ca exponent pe filosoful german Hegel, gînditorul european cu cel mai prelung răsunet, fiindcă doctrina sa stă la baza celor două revoluții contemporane: bolșevismul și fascismul.

Istorismul nu se oprește la dumnezeirea timpului, pe care o primește și Spengler, partizan al destinului, ci face un pas mai departe, care spre uimirea noastră se îndreaptă spre negarea timpului. Această întorsătură paradoxală are o explicație destul de simplă. Cum timpul istoric real aparține

trecutului, istorismul e cultul trecutului, al tradiției, e „nostalgia arheologică după lucruri moarte" (Tilgher).

Pentru acest cuvînt, în istorism stă ascunsă o contradicție ruinătoare: suprimarea istoriei. Cel ce scrie istoria e înclinat a reduce orice eveniment la antecedentele lui, deci, la trecut. Ambiția istoricului e să descopere condițiile trecute ce-au pregătit un fapt nou, să dea în vileag virtualitățile sale. Această reducere a faptului dintr'un timp dat la trecut, la antecedente și virtualități, suprimă originalitatea faptului nou, deci neagă și timpul. Potrivit istorismului, a gîndi istoric un eveniment înseamnă a spune că acesta a preexistat lui însuș, că era înainte de a fi, deci, că nu e legat de timpul cînd apare, ci de timpul cînd nu apăruse, și așa mai departe, mergînd pe linia trecutului. Istorismul, din reducție în reducție, suprimă timpul și odată cu timpul, istoria.

Istorismul are cultul întîmplării istorice, nu fiindcă aceasta e dată într'o unică și ireversibilă constelație temporală ci fiindcă ea poate fi redusă la trecut, fiindcă poate fi absorbită de tradiție, pe scurt, fiindcă pierde originalitatea sau noutatea incomparabilă. Istorismul e partizan al continuității, al tranzițiilor și condamnă discontinuitatea și surpriza noutății. El preferă necesitatea și, mai ales, repetiția. Idealul istoricului e să arate că orice proces istoric e strict determinat, e necesar. Acest ideal e spulberat de faptul elementar că cel ce scrie istoria nu e în stare să prevadă viitorul, așadar, nu poate întrevedea în prezent taina viitorului. Firește, după ce evenimentul s'a consumat și s'a integrat în trecut, justificarea lui deterministă poate fi întocmită (Tilgher). Nu e aici dovada că istoria, tocmai fiindcă se confundă cu timpul, e noutate imprevizibilă, discontinuitate?

Cum s'a ajuns la istorism, la mitul istoriei, în secolul al 19-lea? Burghezia începe în veacul al 18-lea prin a opune situațiilor istorice sau de fapt, deținute de nobilime, drepturile imprescriptibile ale Rațiunii sau Naturii. Rațiunea e mașina de războiu contra privilegiilor rezemate pe istorie sau tradiție. Așadar, rațiunea burgheză e la început revoluționară, face *tabula rasa* de tradiții, de obiceiuri, datine, drepturi istorice, într'un cuvînt, e anti istorică. In contra istoriei se invocă rațiunea eternă.

Cînd însă rațiunea, favorabilă răsturnărilor, va fi întoarsă împotriva burgheziei, devenite conservatoare, de către proletariat, cînd așadar o nouă clasă angajează în serviciul ei ideologia raționalistă, burghezia se hotărîște a face din Rațiune un principiu conservator și de ordine. Această domesticire a rațiunii e opera istorismului din secolul al 19-lea, secolul de supremă afirmare a burgheziei. Istorismul, întrupat mai ales de Hegel, vede în istorie manifestarea Rațiunii sau

Ideii: dar manifestarea Ideii nu se petrece brusc sau revoluționar, ci treptat, evolutiv, fără salturi. Pentru a da mai multă tărie acestei vederi, istorismul burghez devine romantic și înlocuește rațiunea conștientă cu o rațiune inconștientă, instinctivă, inventivă, întrupată în operete populare, în datini, pe scurt, în toate produsele spirituale spontane. Rațiunea spontană e superioară celei reflectate, și e primordială.

Dar nici acest istorism nu pledează multă vreme în favoarea burgheziei. El e îmbrățișat de hegelianul radical, *K. Marx*, și instalat la temelia doctrinei sale revoluționare. Prezentul, deși decurge cu necesitate oarbă, instinctivă, din trecut, nu-l continuă, ci îl neagă revoluționar. Bolșevismul, depășind marxismul, ridică la rangul de principiu „mitul revoluționist"; istoria contemporană, e rupere radicală cu tot ce a fost, e refacerea societății din temelie. Astfel evoluționismul, partizan al continuității, e înlocuit cu un revoluționism, favorabil, discontinuității, creației, saltului chiar și în domeniul fizicii.

In fața acestei situații tragice burghezia, cuprinsă de panică, încearcă azi o eșire din istorism, adică din acel determinism, care anihilează noutatea faptelor istorice prin reducerea lor la antecedente. Tendința burgheziei e să recunoască istoriei caracterul de noutate, deci e hotărîrea de a-și asuma un rol creator în sbuciumul contimporan. O primă încercare de a depăși cauzalismul istorist e noul concept de destin al lui Spengler: istoria produce noutate, însă timpul are o direcție unică. Spengler însuș se oferă ca profesor de energie în aceste vremuri aspre. — Un profesor care recomandă primirea destinului, adică activarea pentru a face cît mai strălucită „civilizația" sau decadența culturii occidentale. Concepția destinului la Spengler are o notă pesimistă, pe care în zadar autorul ei a încercat s'o mascheze. De aceea se caută alt mod de a eși din istorism.

Numeroase simptome arată că noua lozincă antiistoristă pune înainte valorile eterne, supraistorice, și consultă trecutul numai ca justificare pentru impulsul creator al prezentului. Trecutul a încetat de a mai obseda, prezentul a mobilizat toate puterile și astfel sporește încrederea în putința de a crea, de a aduce soluții originale chiar în cadrul burgheziei și de a evada din cleștele determinismului istoric. Istoricismul reducea prezentul la trecut, fiindcă socotea că s'a sfîrșit creația istorică. Burghezia se legăna în iluzia că de acum înainte nu mai e posibil și nici nu mai e trebuitor ceva nou, ci doar aplicarea și *reforma* noutăților dinainte. Ce era de creiat, s'a făcut în trecut, în Revoluția franceză. Burghezia contimporană primește noutatea istorică, putința de a scăpa din dilemele dureroase ale prezentului, însă fără răsturnări catastrofale. Burghezia acceptă istoria, dar refuză

istorismul, care se încheie cu desființarea istoriei, cu eșirea din durată (marxismul leninist).

In acest chip s'a impus irevocabil faptul că realitatea umană e creatoare, că e capabilă de înnoire prin sine. Acest rezultat obținut de istorie împotriva istorismului are un imens răsunet filosofic. Ne-am ciocnit dela început de acest paradox. Recunoașterea noutății ca realitate s'a făcut întîi nu de către determinismul științei moderne, ci de către ideea de destin, care implica dimpotrivă ștergerea oricărei creații. Destinul antic e preformat, e un dictat *ab aeterno*. Dar să recapitulăm datele și deslegările problemei. Ințelesul antic punea față în față libertatea absolută a destinului orb și libertatea iluzorie a omului. Este iluzorie libertatea acestuia, fiindcă omului nu-i rămîne altă alegere decît îmbrățișarea destinului *Amor fati* a continuat să fascineze spiritele îmbătate de viziunea antică.

Creștinismul concedă putința noutății istorice și a libertății umane, dar recurge la o modificare a destinului antic: Providența care prin har sau predestinație îngrădește din eternitate voința umană. Spiritul modern, spre deosebire de cel antic, întronează un îndoit determinism: cel universal, cosmic, și cel individual, intern, dar nu legitimează armonia lor în viața umană personală sau colectivă. Determinismul n'a încercat să explice desfășurarea într'o singură direcție a unui complex de evenimente consonante. Pe această carență a determinismului s'a constituit noul concept al destinului: el explică acordul, sinergia, nu între două libertății, ci între două determinisme, deschizînd astfel libertății putința de a se introduce în jocul destinului prin „înțelepciune" sau cunoaștere (Emerson, Maeterlinck). Esențial e că acordul prin destin al complexului de evenimente supuse determinismului s'a înfăptuit în cadrul *timpului*, al duratei, al devenirii, care în faptul istoric se înfățișează ca purtător de noutate, ca spontan. Istoria devine destinul omului.

Gîndirea contemporană nu poate fi mulțumită cu aceste încheeri care întrețin o dispoziție de spirit iraționalistă și antiștiințifică. Noutatea, timpul, destinul, Istoria, pretind omului o facultate de înțelegere demonică, supraintelectuală, adică îi pretind puteri străine naturii umane.

Dislocarea de înțeles a ideii de destin are un alt efect, aceasta hotărîtor, în ce privește determinismul și cauzalitatea. Se ridică o problemă urgentă, o problemă ce domină pe față sau în ascuns toată cugetarea vremii noastre: *cum e posibilă noutatea în cadrul determinismului?* Cum se armonizează faptul noutății, implicat de evoluție, cu principiul cauzalității, care pînă acum a presupus repetiție, conservare, rutină, identitate. Noi nu vedem altă eșire din acest impas — cel mai

grav pe care l-a cunoscut știința apuseană chiar dela Greci[1]) — decît în revizuirea concertului de cauzalitate, pentru a face loc și noutății, creației, alături de repetiție. Astfel vom putea evada din paradoxele și sofismele iraționaliste. E aci o temă nouă, a cărei deslegare angajează nu numai știința, dar și practica umană, adică întreaga noastră ființă și deci sensul culturii în genere.

Mircea Florian

1) *M. Florian:* Cosmologia elenă, 1929, p. 17.

NOTE DE TOAMNA

Sunt semne de ploae.

Muşte fel de fel, — unele mici şi leneşe, neutre la culoare, fără personalitate, altele grele şi verzi şi altele negre, bîzîitoare şi repezi — se izbesc în geamuri şi caută să intre în casă.

Ploaia începe năprasnic, cu reminiscenţe de ploae de vară. Toate neamurile de muşte dispar fără urmă. Pînza de apă stăpîneşte, cenuşie, de sus pînă jos, ca urzeala pe un uriaş război.

In stradă pietrele spălate capătă nişte mutre foarte vesele. Mărunt troscot domestic le garniseşte pe fiecare, de jur împrejur, cu dantelă verde, încreţită.

Lumina, furişată fără veste prin spărtura unui nour, aprinde acoperişurile, — mai roşii acuma, udate de ploae — şi dă tonuri mai calde şi mai variate pereţilor îmbibaţi de apă. Oraşul, subt coloritul acesta înviorat şi multiplu, se travesteşte pentru o clipă în oraş meridional, fixat într'o aquarelă.

Şi zaplazul de peste drum şi-a schimbat culoarea. A supt atîta apă, că nu te-ai mira să-l vezi înfrunzind deodată.

*

Măturătorul municipal s'a aşezat jos, pe marginea trotoarului. Işi desface „încălţămintea" de pe un picior, apoi o *face* la loc: o combinaţie neînchipuită de petici, pae, opincă ruptă şi sfori cu noduri. Te minunezi cum se poate descurca în ele, cum le manipulează îndemînatec, într'o anumită ordine, după un ritual prestabilit şi cum izbuteşte să înjghebe eşafodajul trainic, cu care va colinda pînă'n sară străzile din *sectorul* lui.

Se auzea azi prin văzduh:

— Where?

— Well!

— Where?

— Well! — şi tot aşa de mai multe ori.

Vorbeau ciorile englezeşte, cu accent americănesc.

*

Nouri negri au despărţit toată ziua pămîntul de cer. Către sară ei îşi ridică trena în falduri depe dealul din fund şi soarele se grăbeşte să toarne strălucire grea peste Galata. Zidirea veche de piatră se arată orbitoare în minutul acela, ca un miraj arhitectural de argint curat.

*

In puterea nopţii se aude freamăt de pasăre mare în vişin.

S'o fi trezit vre-o cioară, nu se ştie din ce pricină? Un hulub somnambul, ori cuprins de o revenire atavică la viaţa sălbatică, la „camping", a părăsit hulubăria? Sau o pasăre călătoare a căzut istovită din întunericul înalt şi — pierdută de cîrd — se abate stingheră în loc străin?

*

Dimineaţa ori pe înserat scîrţie căruţe dela ţară şi poposesc devale, la „Aron".

— Is crude gutăile, bade, că uite-s verzi.

— Nu-s crude, cucoană, da'o fost multe pe copac.

— Multe, puţine, ce-are a face? Eu văd că-s verzi.

— Păi, dacă ele-s rari pe copac, se fac galbene. Dacă-s multe şi dese, apu'nu se fac galbene...

Dar cu toată acestă lămurire ad-hoc, plină de duhul blîndeţii, gutăile verzi nu prea au cătare. Căruţa rămîne încărcată pînă tîrziu, pe întuneric. Un fînăraş ca o jucărie o luminează şi o fetiţă negricioasă, cu ochi imenşi, cocoţată pe un sac, sus, peste gutăi, străjueşte apr:ig averea din livada ei, de acasă.

*

Un salahor cerne năsip dintr'o movilă şi aruncă prundişul peste o grămadă mai mică, alăturea.

Omul poartă ciurul cu mişcări deprinse, dar greoae, caricaturizînd parcă gestul de abilitate şi de graţie al femeilor care cern făina, executînd un fel de zbor vaporos al braţelor şi al sitei.

*

Pînă acum cîteva zile au ţinut frunzele întregi pe copaci şi pe vie. O brumă rea le-a dat jos pe toate peste noapte, încă verzi. A doua zi grădina era surprinzător de largă, luminoasă şi parcă deşartă.

*

Ca nişte proectile trimise de desişul pădurii, trec pe rînd peste poiană zburătoare felurite: păsări cu cap mare şi trup galben, destinzînd şi strîngînd ritmic aripi sure, rîndunele svelte, neliniştite în preajma plecării, gaiţe pestriţe şi ţipătoare şi nişte păsări mărunte cît nucile, cu capul de catifea ruginie.

*

Tufa de hurmuz de lîngă poartă, gătită toată vara cu mărgele de coral roz, şi-a schimbat către toamnă garnitura pe boabe mari de mărgăritar. Dar cînd a auzit că-i zic *Symphoricarpus*, s'a supărat aşa de tare, că şi-a zbîrcit mai toate perlele şi pe multe le-a trîntit la pămînt.

*

Strada Universităţii lîncezeşte întunecată şi singuratică, strînsă între zidurile ei vechi.

O ceaţă deasă s'a lăsat odată cu sara.

Dintr'un zaplaz mohorît se desprinde o bucată şi porneşte la vale: e calicul bătrîn, care-şi are acolo sediul lui profesional. In fiecare sară se scutură din nemişcarea lui stranie de peste zi, se rupe din zaplazul cu care făcea parcă un singur trup şi se duce — să zicem — „acasă".

La colţul străzii s'a iscat un vîrtej de colb, — panaş imens, fumegare de vulcan, fiinţă bizară cu zvîrcoliri şi destrămări mlădioase, în plină mişcare şi totuşi ţintuită în răspîntia unde s'a născut.

*

Un stol de păsări să fi fîşiit aşa, prelung, peste vîrfurile copacilor...? A fost numai un iureş de frunze uscate, învălmăşite de vînt şi ridicate sus de tot, pînă unde nu credeau nici ele s'ajungă vre-odată.

Dar vîntul cade şi cad şi frunzele în drum şi se rostogolesc pe dungă, la vale.

*

Praful de pe şosea, răscolit ziua întreagă de căruţe şi de automobile, stărue pînă tîrziu în aer, cu părticelele lui cele mai fine.

Tîrgu-Frumos, Podu-Iloae, Cucuteni... case turtite şi strîmbe, ogrăzi veneţiene cu mlaştini verzi, străzi desfundate dau peisagii romantice în estomparea amurgului, care îndulceşte şi escamotează detaliile.

O fată şi un băiat au poposit în drum subt un copac. Copacul lasă moale peste ei crengi cu frunze dogorite, — salbe grele de aramă.

Pulberea drumului a urzit din zare în zare un văl, prin care stelele se văd mai palide şi luna se arată ca un rod brumat.

Inserare şi dragoste... Prestigiul lor stăpîneşte aici, caşi pretutindeni, cu aceeaşi fastuoasă amăgire.

*

Acuma, la sfîrşitul „stagiunii", o pasăre îşi mai încearcă glasul: mărgele de argint, mici şi pline, cad repezi într'o cupă de cristal.

*

In grădina de zarzavat dai peste fel de fel de inovaţii. Mărarul ridică în soare umbreluţe cu *gura'n sus*. Ver-

gelele subțiri de smarald au prins între ele impalpabil aer albastru, pe care s'a împrăştiat ca o rouă aurul florilor mărunte.

Pătlăgelele roşii exagerează: poartă — chiar şi în timpul zilei — nişte rubine aşa de mari, că ori sunt falşe, ori îs de furat.

A înflorit şi ceapa! Flori mici şi cețoase (că trebue să fii prevenit, ca să le zici flori) se adună în buchete sferice, pe lujere înalte, imitînd calic şi cenuşiu baloanele colorate care, pe vremuri, împodobeau cu naivă convingere grădinile.

*

Incă din August în frunzişul salcîmilor încep să se petreacă lucruri tainice.

Zîne neastîmpărate, — mai mici şi mai iuți decît albinele — cizelate din văzduh fără culoare şi stropite cu azur abia înălbăstrit, năvălesc puzderie în toți salcîmii şi încep un dans nevăzut de oameni. Cînd frunzele freamătă uneori fără pic de vînt, înseamnă că veselia zînelor e în toi.

Dar dansul acesta nu e numai petrecere deşartă. Treburi gospodăreşti bine hotărîte se împlinesc acuma: frunzişoarele abia pălite sunt culese delicat, suflate uşor cu aur, strînse în suluri cu răbdare răsucite şi date în grija vîntului. Iar vîntul le rostogoleşte pe acoperişuri sclipitoare în soare, le culcă în țărînă moale şi bună, le furişează pe praguri de ferestre deschise...

Nu ştiu cum merg lucrurile cu frunzele celorlalți copaci, dar cu salcîmii aşa se întîmplă!

*

In sara asta s'a făcut foc în sobă. Şueră întîi subțirel, dintr'o parte, zbaterea unei flăcări înguste, care-şi face loc cu greu. Apoi — tăcere îngrijorătoare. S'o fi stins? După cîteva clipe însă izbucneşte duduitul plin şi uniform, cînd focul a prins din toate părțile.

Şi odaia devine ascunziş dulce şi adăpostit de iarnă.

*

Din toată grădina a rămas numai o petunia. Azi i-a înflorit o floare franjată şi albă, — aşa de albă că parcă un strop de lumină a căzut din soare, a *aterisat* pe tulpina viguroasă şi a închegat în juru-i umbre nesigure, care-i însamnă un delicat şi fugitiv contur.

*

Peste linia moale a colinelor dinspre Miază-noapte o stea îşi face în conştiință datoria ei de stea. Limpede şi dură ca o fațetă de diamant, licăreşte cu sclipitoare ape vii, trimițînd în alfabetul ei autohton necontenite ştiri indescifrabile.

Lucia Mantu .

PEDEAPSA

S'au risipit fintinele cu apă..
Adîncile isvoare,
Inghețate, clare,
Pe'nsetații vieții nu îi mai adapă.

Cei ce cat' isvoare
Vor muri săpind,
Cu apa în gind,
Şi în gind cu soare.

Nu săpați isvoare
Pe dealuri pustii...
Ce mai cată morții
Printre, noi, cei vii?

Lacrima de lună
Va cădea în zori
Peste muritori
Cît boabe de-alună.

Vintură-se raze
Soarele pe noi
Ca pe o grămadă
Mare de gunoi...

D. Corbea

THOMAS G. MASARYK

In ziua de 7 Martie 1850 la Hodonin, în familia vizitiului Josef Masaryk, s'a născut un băiat care a căpătat numele de Thomas. Băiatul creştea, viu şi inteligent. Maică-sa, femee ambițioasă şi tînără, făcea tot posibilul ca să dea fiului ei maximum de educație, şi visa să-l vadă învățător.

Fiindcă la şcoala normală nu se primeau elevii subt vîrsta de 16 ani, iar tînărul Masaryk nu avea, la terminarea şcoalei inferioare, decît 14 ani, tatăl său se decise să-l învețe fierăria. Grație însă a insistențelor prelatului Satora, care îl cunoştea pe băiat încă din şcoala inferioară şi-i aprecia inteligența şi aptitudinile, Thomas plecă la Brno unde intră în clasa a II-a a liceului german.

In anul 1869 tînărul Masaryk se duce cu familia unui elev, pe care îl medita, la Viena unde îşi continuă studiile liceale pînă la 1872, cînd trece bacalaureatul şi se înscrie la facultatea de filosofie.

Ca student se simte atras de învățătura lui Platon, al cărui adept avea să rămînă toată viața.

In 1876 trecînd cu succes doctoratul în filosofie, merge în Italia, iar mai tîrziu la Lipsca unde a cunoscut pe Miss Charley Garrigue, viitoarea lui soție şi tovarăşa sa credincioasă.

In 1877 Masaryk se întoarce la Viena, unde în baza lucrării sale, „Selbstmord als soziale Massenerscheinung der Gegenwart" este numit privat-docent pe lîngă facultatea de filozofie.

In anul 1882 capătă o catedră la universitatea cehă din Praga. Tînărul profesor devine animatorul studențimei. Datorită talentului său oratoric, metodei noui în prelucrarea, expunerea şi predarea materialului ştiințific, în jurul lui Masaryk se adună tineretul, care ascultă cu atenție şi dragoste fiecare cuvînt al acestui conducător.

In acelaş timp Masaryk, credincios devizei sale „nimic nu-i măreț ce nu-i adevărat" se ridică în contra aşa ziselor „Ruscopisy kralovédvorsky a zelenohorsky", pe care se sprijinea o mare parte din patrioții cehi de atunci în acțiunea lor patriotică. Aceste manuscrise în realitate nu erau decît

nişte falsificări. Masaryk cu adepții lui, supranumiţi ironic „Banda lui Masaryk", fiind siguri că „chestiunea cehă n'are nevoe de falsificări", că numai „prin ştiinţă şi adevăr se poate ajunge la dreptate", se ridică în contra acestor false sanctități naționale şi dovedeşte printr'o serie de articole scrise de el şi de alţi colaboratori ai lui ca prof. Gebauer, Kràl, Kraus ş. a., că aceste manuscrise sunt apocrife. Lupta pentru adevăr îi aduce lui Masaryk o mulţime de duşmani care îl declară trădătorul naţiei, şi organizează contra lui numeroase manifestaţiuni la care participă chiar şi foştii săi studenţi.

Incredinţat însă că totuşi „adevărul învinge", Masaryk îşi continuă activitatea ştiinţifică şi politică, luptînd mereu pentru cauza Slavilor din Imperiul Austro-Ungar. Activitatea lui pe terenul politic nu rămîne fără rezultat. Işi redobîndeşte popularitatea şi este ales deputat (1891) reprezentant al oraşelor Pisek, Domazlice, Klatovy Susice, Strakonice, Horazdovice şi Volyn.

Activitatea sa parlamentară însă nu-l putea mulţumi. Cadrele strîmte ale programului partidului, întreaga atmosferă a luptelor parlamentare, nu întotdeauna bazate pe interesele populaţiei reprezentate de cutare sau cutare partid, dar mai ales conştiinţa că el însuşi nu avea pregătirea necesară pentru munca parlamentară, toate acestea îl nemulţumesc din ce în ce mai mult. Această decepţie şi insatisfacţie Masaryk o mărturiseşte singur în faimoasa carte a lui „Die Weltrevolution, Erinnerungen und Betrachtungen 1914—1918": „Mă supărau părtinirea, îngustimea, asprimea bisericească a grupurilor mici... Nu eram încă gata"... Consecinţele acestei nemulţumiri fură depunerea mandatului, părăsirea cadrului partidului „Mladocesky" şi înfiinţarea în 1900 a propriului său partid politic, partidul poporului, „partidul realist".

In acelaşi timp lucrează din toate puterile pentru complectarea pregătirei sale politice ca şi pentru propagarea idealurilor, printre care locul de frunte îl ocupă educaţia politică şi naţională a poporului ceh. In anul 1907 este ales din nou deputat, de data aceasta ca reprezentant al partidului realist. Peste cîteva luni după realegerea sa pleacă în America unde ţine o serie de prelegeri şi conferinţe. Deaci Masaryk se afirmă din ce în ce mai mult pe terenul politic.

In anul 1911 după alegerile generale i se încredinţează din nou mandatul de deputat. In aceşti ani de carieră parlamentară Masaryk ştie să se impue. Ieşirea lui în Parlament a provocat interesul nu numai al cetitorilor Imperiului Austro-Ungar, ci şi al celor din străinătate. Este vorba de cunoscutul „proces Friedjungen" la care Masaryk a luat apărarea

sîrbilor de pe teritoriul Imperiului, învinuiţi de complot împotriva Monarhiei Austro-Ungare. Masaryk hotărît şi curajos demască cu această ocazie intrigăria şi înscenarea care erau la baza acestui proces şi profită de ocazie pentru a critica cu voce tare în Parlament politica Imperială faţă de slavii de sud.

Odată cu izbucnirea războiului mondial Masaryk, prinzînd momentul potrivit pentru redeşteptarea popoarelor slave asuprite de statul Austro-Ungar, pleacă în străinătate pentru a informa şi a se informa. Primul popas îl face în Italia, de unde trece în Elveţia, ţara clasică a refugiaţilor politici. Concepe şi trimete cehilor din străinătate planul activităţii revoluţionare, organizează în acelaş timp coloniile ceheşti.

Activitatea politică a lui Masaryk merge cu un tempo progresiv. Trecînd dintr'o ţară în alta el devine adevăratul misionar al libertăţii popoarelor slave. O bogată documentare, talentul lui oratoric, darul de a expune orice problemă, de a prezenta subt adevăratul ei aspect îl ajută la propagarea idealurilor sale. Călătoria în Franţa, Anglia şi Belgia îi aduce consimţămîntul oamenilor de stat străini în ce priveşte realizarea eliberării popoarelor slave de sub jugul Austro-Ungar. Sus ridică el drapelul naţionalismului ceh subt care chiamă pe toţi cehii.

In ziua de 6 Iulie 1915 cu ocazia aniversării de 500 de ani dela moartea lui Hus, Masaryk lansează următorul apel către conaţionalii lui : „Fiecare ceh, care îşi cunoaşte istoria poporului său. trebue să se decidă sau pentru reformism sau contra reformismului, sau pentru ideea cehă sau pentru ideea austriacă.

Iar ceva mai tîrziu ţinînd conferinţa la Londra despre „Problema popoarelor mici în criza europeană" afirmă că nesiguranţa politică a Europei este cauzată de diferenţierea dintre frontierele etnice şi cele geografice ale statelor din centrul Continentului. Alianţa mecanică, forţată, artificială a mai multor naţionalităţi într'un stat nu poate da tărie acestui stat. Baza unui stat puternic o formează conştiinţa sincer manifestată a poporului. Un astfel de stat se va putea desvolta în condiţiuni optime. De aci însă se ridică problema popoarelor mici. Unui astfel de popor, desigur, îi este mai greu să ajungă într'un timp scurt la tăria unui popor mai mare. In schimb însă, afirmă Masaryk, popoarele mici cu toate piedicile pe care le întîlnesc în calea desvoltării lor, au o aplicaţie spre muncă, o însufleţire mult mai mare decît naţiunile mari, căci puterea sufletească, puterea morală a unui membru al naţiunei nu-i condiţionată de aparţinerea lui la o naţiune mai mult sau mai puţin numeroasă. Deaceea, spunea el, şi popoarele mici au drept la desvoltare independentă pe terenul spiritual, cultural şi politic.

Deaici reacţiunea contra Austro-Ungariei devine mai pronunţată. Astfel în ziua de 14 Noembrie 1915 „Comitetul cehoslovac" din străinătate cu sediul la Paris iscăleşte proclamaţiunea contra Austro-Ungariei în care demască politica de asuprire a Imperiului, prezentînd în acelaş timp chestiunea slavilor din acest stat în adevăratul aspect al ei.

Această proclamaţiune poartă semnăturile lui Masaryk şi a lui Dürich.

Pentru a continua opera lui de propagandă Masaryk pleacă la Paris unde ţine o conferinţă cu subiectul „Slavii în lume". In acelaş timp „Comitetul Cehoslovac" se transformă în „Consiliu Naţional al Ţărilor Cehe" alegînd ca preşedinte pe Masaryk iar ca secretar general pe Dr. Eduard Beneş.

Lupta lui Masaryk pentru cauza slavă nu încetează. In ziua de 3 Februarie 1916 el vizitează pe Briand. In timpul acestei vizite, pentru a face ideile expuse de el mai intuitive, Masaryk prezintă lui Briand o hartă a Europei desenată conform părerilor lui despre reclădirea Europei Centrale, avînd ca bază împărţirea Austro-Ungariei în fragmentele ei naturale. Cu acest proect Masaryk îl cîştigă şi pe Briand.

Formînd teren favorabil în Europa apuseană, Masaryk întreprinde o călătorie în Rusia. In acelaş timp scrie una din operile sale de bază „Noua Europă", în care arată că principala cauză a războiului mondial constă în pangermanismul excesiv, — izvor al urei contra Slavilor. Pangermanismului îi opune mentalitatea americană. Această deosebire o rezumă prin cuvintele: „Impăratul german crede că puterea crează dreptul, America cu Lincoln crede că dreptul crează puterea".

Din Rusia (1918) Masaryk trece în Japonia, iar deacolo la Vancouver şi Chicago. Vizita lui la Chicago avea o deosebită însemnătate. Acolo în ziua de 30 Mai 1910 Masaryk semnează înţelegerea cu Slovacii din America în sensul uniunii cehoslovace. In acelaş timp vizitează pe preşedintele Wilson.

Ziua declarării oficiale a independenţei statului cehoslovac soseşte. La 28 Octomvrie 1918 „Comitetul poporului" din Praga proclamă statul independent cehoslovac, iar în ziua de 14 Noemvrie „Adunarea Revoluţionară a Poporului" alege în unanimitate în persoana lui Masaryk pe cel dintîiu Preşedinte al Republicei Cehoslovace.

In ziua de 20 Noembrie Masaryk părăseşte America plecînd spre ţară, pentru eliberarea căreia a lucrat şi a luptat atît de mult. Călătoria lui pînă la Praga a fost adevărată călătorie de triumf. Peste tot, la Londra, Paris, în Italia, e primit aşa cum ar fi fost primit capul statului.

In sfîrşit în ziua de 21 Decembrie 1918 Masaryk soseşte la Praga, unde este întîlnit de sute de mii de locuitori entu-

ziasmaţi. A doua zi după sosirea lui la Praga, lansează primul manifest care avea ca leit-motiv următoarea idee: „In lupta noastră dusă atît în străinătate cît şi acasă au biruit ideea, spiritul, dreptul şi adevărul... Noi am creat statul nostru, noi îl deţinem, noi îl creiem din nou".

Şi într'adevăr de atunci toată puterea lui de muncă, toată forţa lui spirituală au fost consacrate reclădirii, orînduirii şi întărirei acelui stat pentru independenţa căruia luptase atîţia ani.

Poporul recunoscător şi-a dat seama de importanţa acestui om în funcţia înaltă şi grea a unui conducător de ţară nouă, şi-l alege pentru a doua oară Preşedinte de Republică la 27 Mai 1927, şi a treia oară la 24 Mai 1934.

Rămas conştiincios pînă la exagerare, Masaryk, simţind povara anilor înaintaţi, abdică în luna Decembrie 1935, trecînd atribuţiile grele şi toată responsabilitatea elevului şi colaboratorului său credincios, D-rului Eduard Beneş. După abdicare, Masaryk se retrage la castelul Lany, de unde urmăreşte necontenit continuarea operei patriotice începută de el.

Pînă în ultimele zile ale vieţii sale, bătrînul preşedinte se interesa de aproape de toate chestiunile ce priveau statul Cehoslovac, atent la desfăşurarea politicei externe, ca şi a tuturor evenimentelor putînd avea vre-o repercursiune asupra scumpei lui patrii căreia i-a sacrificat toată viaţa.

Intreaga concepţie filosofică, socială şi politică a lui Masaryk poate fi numită un umanitarism realist.

Ca filosof, el nu vroia şi nu putea rămîne un savant abstract. Nu vroia să construiască nimic bazat exclusiv pe simpla logică, pe deducţie şi consideraţiuni abstracte. Din contră, în filosofie el căuta precizie, concretul şi realismul ştiinţific.

Pornind dela premisa că evenimentele din trecut nu pot fi explicate înainte de a se fi cunoscut cele contemporane, Masaryk se dedică unui mare studiu aprofundat al epocii sale. Aceasta îl duce la concluzia că societatea contemporană este prea îmbibată de scepticism, care îşi trage origina din prea marea superficialitate a omului modern.

Lipsa de cultură completă, beţia de idei şi cuvinte al căror sens nu este nici analizat nici aprofundat, aduc indiferentismul religios şi social. Lipsa de dragoste pentru oameni, lipsa de credinţă, iată cauzele care au adus desordinea şi descompunerea în societatea contemporană. Deaceea Masaryk n'a putut să adopte orbeşte nici pe Auguste Comte şi nici pe Spencer. Celui dintîiu îi reproşa atît lipsa de etică cît şi concepţia despre religie (considerată ca o superstiţie); celui de al doilea — explicarea tuturor fenomenelor sociale prin cauze pur biologice.

In toate articolele sale consacrate problemei religioase („Ştiinţa modernă şi religia" — 1897, „In lupta pentru religie" — 1904, „Ştiinţa şi biserica" 1908 etc.) subliniază că religia e baza puterii spirituale în viaţa individului şi a societăţii. Providenţa, credinţa într'o ordine superioară iată ce lipseşte, după Masaryk, contemporanilor săi.

Calităţile morale ale omului, avînd ca unul din elementele indispensabile simţul religios, trebuesc cultivate şi perfecţionate. Şi aici îşi pune întrebarea: prin care mijloc? Singurul răspunde prin ştiinţe, prin socializarea ştiinţelor, prin popularizarea lor în mase largi. Iar din ştiinţele recomandă să se aleagă cele practice, necesare vieţii, nu scolastice şi pur teoretice. Morala şi educaţia iată două calităţi cari asigură integritatea individului. Iar calităţile sau defectele indivizilor sunt calităţile sau defectele societăţii pe care o compun aceşti indivizi. Deaceea în studiile sale sociologice Masaryk opune studiilor generale, necesitatea monografiilor. In cartea lui „Bazele logicei concrete" cere ca cine se va ocupa cu sociologie, pe lîngă studiul general să lucreze în marginea posibilităţilor şi asupra monografiilor, să studieze un oarecare eveniment social din punctul de vedere static şi dinamic şi să-l expună cît se poate de amănunţit căci numai astfel se poate aprofunda consensul social şi desvoltarea istorică a acestui eveniment".

Ca exemplu el scrie faimoasa lui monografie „Selbstmord als soziale Massenerscheinung der Gegenwart" în care explică sinuciderea tocmai prin lipsa celor două elemente despre care am vorbit mai sus: educaţia şi slăbiciunea morală. Desvoltarea incompletă a acestor două elemente aduce cu ea interpretarea greşită a fericirei pămînteşti, înlănţuirea de dibuiri şi greşeli morale, care duc la rîndul lor la neîncrederea, slăbiciunea, la convingerea că soarta omenirei nu poate fi îmbunătăţită — iar deaici deslegarea — sinuciderea.

Studiind sinuciderea ca un eveniment social îl studiază în acelaş timp şi prin prisma psihologică, căci pentru Masaryk „evenimentele sociale sunt în acelaş timp şi evenimente psihologice". Deaceea în „Programul realist" el recomandă la studiul evenimentelor sociologice să se cunoască întotdeauna natura lucrurilor şi interpretarea ce li se dă de către indivizi.

In problemele sociologice, dînd o atenţie deosebită individului, Masaryk cere cu insistenţă reformele sociale şi culturale, reformele care ar putea ridica nivelul moral şi cultural al indivizilor, aceşti componenţi ai societăţii. Iar drept baze ale acestor reforme trebue să fie dragostea pentru oameni şi munca cinstită. Umanitarismul trebue să primeze în orice eveniment social. Chiar educaţia să fie scopul, şi instrumentul dragostei faţă de cei de aproape.

Un umanitarist sută la sută, Masaryk nu acceptă umanitarismul sub forma de simpla sentimentalitate, ci din contră pentru el dragostea către oameni trebue să se manifeste prin munca socială. Sau: partea teoretică trebue să fie transplantată pe terenul practic.

Şi atunci sociologia ca atare fiind o ştiinţă teoretică trebue să-şi găsească o formă de concretizare. Această formă reală, concretă, practică, Masaryk o vede în politică. Pentru el „Politica este sociologia practică, prelucrarea ştiinţifică a principiilor, la fel cum medicina nu-i decît expunerea practică a biologiei".

Politica însă pentru Masaryk nu trebue să se rezume la simplele palavrageli parlamentare. Adept credincios al pregătirei ştiinţifice în toate domeniile, el se ridică împotriva diletantismului politic, cere pregătirea şi educaţia politică. Orice om politic după el trebue să fie apreciat după gradul lui de cultură şi morală. Aceste două elemente pot asigura partea de bază a politicei — propaganda.

Concepţia lui socială despre care am vorbit mai sus se concretizează sub forma politică în democraţie. „Democraţia este forma umanitarismului" spunea el în „Revoluţia mondială" (1925). Şi această formă a umanitarismului o concepe ca democraţie de muncă. Masaryk nu propovăduia niciodată o democraţie abstractă sub forma unei idei politice. Nu, el cerea întotdeauna, alături de democraţia politică, şi pe cea economică şi socială.

Forma sub care i se prezenta democraţia, el singur o rezumă în următoarele cuvinte rostite cu ocazia comemorărei a 10 ani de independenţă a Republicei Cehoslovace. „Guvernarea prin sistemul *toţi prin toţi*, unde fiecare cetăţean poate repeta cu conştiinţa propriei sale demnităţi cuvintele regelui Franţei „*Statul sunt eu* sau, în termeni mai modeşti, *Statul sunt şi eu*".

Această democraţie însă nu se realizează prin voinţa unui singur om; Nu, realizarea ei cere un corp întreg de cetăţeni posedînd o cultură politică adevărată. Iar în fruntea acestui corp de cetăţeni instruiţi, Masaryk vedea pe un conducător şi nicidecum pe un stăpîn, căci, realist prin excelenţă, el nu putea admite concepţia teocratică a puterii de stat.

Văzînd în organizarea democratică organizarea ideală a statului, cea mai mare dorinţă a lui Masaryk era de a vedea Statul Cehoslovac aşezat pe bazele democraţiei pure. Şi în clipele grele cînd se năştea statul independent cehoslovac, în clipele în care curentele extremiste se iveau, creşteau şi luau proporţii mereu mai ameninţătoare, bătrînul savant a ştiut să pue la baza Republicei cehoslovace principiile democratice. Fiind deasupra intereselor mărunte ale unui partid, Masaryk a ştiut să dea statului său adevărata democraţie,

pentru caracterizarea forţelor motrice revoluţionare care şi-au găsit aci nu numai prima lor manifestare de masă, dar au dat şi conţinutul social acestei mişcări, trebue ţinut seama de două importante împrejurări:

In primul rînd de nivelul economic scăzut al societăţii romîneşti, cu corolarul lui firesc: starea politică haotică, lipsa de civilizaţie, inexistenţa unei culturi proprii, etc.. In al doilea rînd, amestecul direct în treburile principatelor al Turciei şi Rusiei.

Aplicarea unor criterii — juste în ele însele — luate din arsenalul mişcării revoluţionare din apusul Europei, ca şi încercarea de a găsi echivalentul acestei mişcări în ceiace s'a petrecut acolo, atunci cînd burghezia a deschis lupta pentru putere, ar duce la o falsificare a realităţilor romîneşti. Intre mişcarea din 1821, ca început al mişcării burghezo-democratice din Romînia şi între mişcările similare din ţările Apusului, există fără îndoială puncte comune. Totuşi, în judecarea mişcării revoluţionare din principate, trebue avut permanent înaintea ochilor nivelul real al forţelor de producţie şi cadrul în care ele activau, lipsa unei diferenţieri sociale în sînul maselor angajate în luptă, caracterul embrionar al unei serii de aşezări care, în restul Europei, ajunseseră deja la maturitate în momentul în care burghezia îşi revendica zgomotos drepturile.

Structura societăţii romîneşti în ajunul mişcării din 1821 am analizat-o în primul capitol.

Revoluţia condusă de Tudor Vladimirescu nu a fost în stare să dea o nouă faţă organizaţiei economice şi sociale mai întîiu celei din Muntenia mai apoi celei din principate[1]) pentrucă forţele sociale pe care se sprijinea erau lipsite nu numai de coeziune, dar şi de luminarea ideologică necesară unei reale mişcări revoluţionare. Insăşi platforma pe care s'a situat mişcarea — şi cînd vorbim de această platformă înţelegem şi toate curentele de idei născute ulterior revoluţiei, dar în imediată legătură cu ea — nu conţinea decît revendicări parţiale şi incomplect formulate.

Din ce cauză?

Forţele combative ale unei revoluţii se nasc şi sunt alimentate pe baza procesului diferenţierii sociale, dintr'un anumit moment. Ele sunt manifestări de forţă ale unei clase progresiste, care atrăgînd de partea ei întreaga masă a poporului, vorbeşte şi acţionează în numele întregei naţiuni. O asemenea clasă nu se poate însă naşte şi întări, decît atunci

1) Tudor Vladimirescu a căutat, în timpul mişcării, legături peste Milcov cu boerii moldoveni. Incercarea a rămas însă fără urmări practice — cum era de altfel şi de aşteptat. Vezi Em. Virtosu: Tudor Vladimiressu, p. 103.

cînd desvoltarea forţelor de producţie — active în largul domeniu al vieţii economice — au atins un anumit nivel. Intr'o societate primitivă, în care aceste forţe sunt încă în faşă, în care elementele precapitaliste precumpănesc (atotputernicia capitalului comercial şi cămătăresc la oraş, regimul iobag la sate,) forţele sociale, care să formuleze în luptă obiectivele unei revoluţii burgheze, nu vor avea nici tăria nici consecvenţa necesară.

Este tocmai cazul principatelor, la începutul veacului trecut. In cadrul economic al iobăgiei şi al forţelor de producţie atunci active la oraşe şi la sate, nu am putut avea în domeniul social decît isbucniri, de multe ori violente, dar incapabile de a creia un nou sistem social. Isbînda revoluţiei din 1821 în sensul unei radicale transformări sociale a principatelor era imposibilă, în condiţiile economice date. Primatul economic — atunci ca şi astăzi — a determinat cu stricteţă făgaşele vieţii sociale şi politice pe care s'a desfăşurat în urmă întreaga noastră viaţă socială şi de stat.

Cel de al doilea element, care a întunecat o justă analiză a evenimentelor din 1821 au fost factorii externi. Amestecul direct al Turciei şi al Rusiei, au deplasat în prima jumătate a secolului al 19-lea într'un anumit sens, raportul de forţe sociale din lăuntrul ţării. Acest amestec a avut ca efect să denatureze fenomenul pur social din anul 1821. Incercarea însă de a explica înfrîngerea revoluţiei ca urmare a intervenţiei puterii armate a turcilor, sau prin faptul abandonării de către Rusia atît a Eteriei cît şi a ridicării pandurilor[1]) mută întreaga discuţie pe un teren greşit. (Această afirmaţie, vom vedea că îşi păstrează întreaga valabilitate, şi pentru revoluţia dela 1848). Fără îndoială, că nu poate fi negat aportul politic adus de către Rusia ţaristă forţelor reacţionare din principate. După cum şi permanenta ameninţare cu invazia din partea Turciei, a fost de natură să influenţeze atunci luptele sociale din ţările romîne. Dar şi unul şi celălalt factor n'au fost în stare să creeze decît împrejurări exterioare îngreuitoare mişcării revoluţionare. In ceia ce priveşte revoluţia din 1821 — ca să ignorăm pentru moment anul 1848,— ea a fost înfrîntă cu mult înainte de trecerea trupelor turceşti peste Dunăre. Infrîngerea se datoreşte exclusiv contrazicerilor născute şi desvoltate în însuşi sînul ei.

*

Pentru a determina caracterul revoluţiei din 1821 şi a dovedi că ea într'adevăr deschide epoca revoluţiei burghezo-

1) Ţarul Alexandru I al Rusiei, după ce se desolidarizează de Eterie şi dă ordin consulilor ruşi din principate să ia toate măsurile pentru înăbuşirea insurecţiei, ia atitudine potrivnică şi împotriva mişcării conduse de Tudor Vladimirescu, pe care îl şi degradează din rangul ofiţeresc ce el îl avea în armata rusă.

democratice la noi, să pășim la o amănunțită analiză a cadrului
în care s'a desfășurat, a forțelor pe care le-a pus în mișcare,
a obiectivelor pe care le-a avut.

Și mai întîi de toate: pentru ce revoluția din 1821 a
izbucnit în Oltenia?

Elementul combativ, elementul social de bază în mișcarea
din 1821 au fost țăranii. A trage însă din această constatare,
încheierea — așa cum face și d-l Iorga[1]) — că această miș-
care a încercat să înscăuneze „guvernarea țerii prin țerani"
și că ea a avut prin aceasta un caracter țărănesc, înseamnă
a confunda forțele sociale pe care o revoluție le deslănțue
cu conținutul ei social[2]). Revoluția din 1821 n'a fost nici
prin ideologia ei, nici în metodele ei de realizare o revoluție
țărănească. După cum Tudor Vladimirescu nu a fost un repre-
zentat al țăranilor. El este un tipic purtător de cuvînt și un
luptător al intereselor micii boerimi și ale negustorimii, cu a
căror năzuinți și chiar prejudecăți, s'a confundat.
Această mică boerime în lupta pe care o ducea împotriva
protipendadei înțelegea să se servească de adîncile nemul-
țumiri ale țărănimii iobage. Prezența țărănimii revoltată
alăturea de Tudor și oamenii lui, nu trebue să ducă însă la
falsă concluzie. Țărănimea a sprijinit o mișcare revoluționară,
pentrucă interesele ei cereau o răsturnare a regimului în
ființă. Dar ea, s'a găsit sub conducere efectivă, a unor ele-
mente *ne-țărăniste* reprezentînd capitalul comercial și cel
cămătăresc. Aceste elemente, își aveau în revoluționarul
Tudor Vladimirescu un reprezentant autentic și prin el au
condus ideologic și politic mișcarea. Nu este o simplă întîm-
plare că semnalul insurecției a fost dat de către Tudor Vla-
dimirescu, din casa lui Vasile Moangă „vameșul și zaraful
județului Vîlcea" bun prieten și sfătuitor al lui Tudor[3]).
După cum prezența unui asemenea om drept inspirator al
mișcării nu este un fapt izolat.

1) Iorga, op. citat pag. 10.

2) In toate mișcările revoluționare burghezo-democratice dela
sfîrșitul sec. al XVIII-lea și din prima jumătate al celui de al XIX-lea
țărănimea iobagă a luat o parte activă. Mai ales în Prusia și în Aus-
tria ridicarea țărănimii a fost aproape generală. Burghezia s'a folosit
de țărănime, după cum s'a folosit și de muncitorime pentru a lovi în
feudalism, ca apoi imediat ce masele populare, în frunte cu acestea
din urmă, au început să formuleze revendicări proprii, burghezia să se
unească cu nobilimea împotriva muncitorimii și a țărănimii, în numele
apărării proprietății private. Fr. Engels în: „Revolution und Konter-
Revolution in Deutschland" analizează pe larg acest fenomen.

3) In ziua de 21 Ianuarie 1721, „Tudor se închide cu Vasile
Moangă într'o cameră unde îi destăinue planurile sale". In ziua de 22
Ianuarie, apare prima proclamație, dată din Tg Jiu (Al. Ștefulescu,
Incercare asupra istoriei Tg. Jiului. pag. 214) După ocuparea Olteniei
Vasile Moangă va deține o funcțiune importantă.

Revoltele țărănești, isbucnite în anul 1820 pe moșia ba-nului Brîncoveanu din jud. Mehedinți, „cînd se ridică cinci sate", au o conducere care-l umple de uimire pe Xenopol. „Lucru îndestul de straniu, — scrie acest istoric — raportul lui Gheorghe Filipescu, vel logofăt, arată că această „revoluție" fusese pusă la cale de vameșul acelui județ" [1]). Noi credem că apariția vameșului județului în fruntea unei mișcări țărănești, se încadrează logic în caracterul frămîntărilor și isbucnirilor, care aveau să se producă pe o scară mult mai întinsă abea după un an.

Originea socială a lui Tudor Vladimirescu? Ea este fără îndoială țărănească. El însă încetase cu mult înainte de 1821 să mai fie țăran, căci „face avere prin prăvălii și comerț cu boi", [2]) are moară și cultivă întinse relații negustorești. Ridicarea lui Tudor Vladimirescu în rîndul boerinașilor, este în acelaș timp, nu numai o urmare a averii lui personale, ci și a funcției de — vătaf de plai — pe care o îndeplinea. Pentru caracterizarea mișcării în fruntea cărei s'a găsit, starea socială și clasa în care pătrunsese Tudor Vladimirescu și cu care se identificase, va trage cu mult mai mult în balanță, decît originea lui socială. Datorită tocmai situației lui economice și sociale, el era chemat să vorbească nu în numele țărănimii, ci a micii boerimi nemulțumite. Din acest punct de vedere Tudor Vladimirescu, se încadrează ideologic — păstrînd binențeles, anumite caracteristice specifice — „ciocoilor" lui Ioniță Sturdza din Moldova.

In adevăr, mizeria țărănească, atît de grozavă încît impresionează puternic pe călătorii străini, care străbăteau țările romîne în acele vremuri [3]), era pretutindeni aceiași. Poate cu o mică corectare. Așa cum dovedește Radu Rosetti, Muntenia și Oltenia nu cunoșteau încă sălbateca exploatare a țărănimii practicată în Moldova, și unde regimul iobag era cu mult mai sîngeros. Dacă în adevăr, mizeria țărănimii ar fi fost singura cauză a ridicării revoluționare, atunci ar fi trebuit ca ea să isbucnească în Moldova și nu peste Olt.[5]) Dl. Vărtosu greșește și el atunci cind încearcă să explice pornirea revoluției din Gorj, pe temeiul că „era județul cel mai nevoiaș al Olteniei"[6]). Deci nu în această direcție poate fi găsit răspunsul la întrebarea care ne preocupă pentrucă insurecția a început în Oltenia și nu în altă regiune.

1) Xenopol, Vol. X, Ed. 1930, pag. 55.
2) Xenopol, idem, pag. 43, Ed. 1896.
3) F. Recordon, Lettres sur la Valachie 1821, Paris.
5) „Situația țăranului, față de stăpîn în țara romînească... era cu mult mai bună decît în Moldova... Drepturile lui de folosință asupra hotarului așezării, era neștirbit. Slujba ce datora stăpînului, era cu mult mai ușoară și stăpînul, nefăcînd plugărie, lipsea acest temeiu de antagonism". Radu Rosetti. Pentru ce s'au răsculat țăranii, pag. 138
6) E. Vărtosu, Pagini de Revoltă.

Iarăşi, nu se poate susţine că în judeţele olteneşti spiritul ţărănimii era mai agitat decît în alte ţinuturi romîneşti. Mişcările cu caracter agrar, pe care le găsim în anul 1819/20 în unele sate dincolo de Olt, au fost devansate de mişcări cu acelaş caracter în Moldova, cu cincisprezece ani în urmă. Dincoace şi dincolo de Milcov, ca şi dincoace şi dincolo de Olt ţărănimea se sbătea sub jugul unei cumplite exploatări pe care era din ce în ce mai puţin dispusă să-l suporte. Care era însă în Oltenia, faţă de Moldova şi de Muntenia elementul nou sau mai bine zis în proces de desvoltare?

Judeţele olteneşti, erau de mulţi ani drumul unui desvoltat trafic de mărfuri între Ardeal şi ţinuturile balcanice şi asiatice. La începutul secolului al XIX-lea se exportau prin Oltenia din Banatul austriac, — puternic centru de colonizare, cu sate bogate, cu agricultura înfloritoare, cu o industrie destul de desvoltată — „mărfuri de tot felul al ţărilor cu fabrici" [3]) Tot pe aici, neguţătorii greci, bulgari şi de alte multe neamuri îşi duceau mărfurile lor spre ţara regescocrăiască. Această mare mişcare de mărfuri a făcut ca „şi pe acea vreme, ca şi altă dată, acel pămînt oltean al celor cinci judeţe, era mult mai amestecat în mişcarea mărfurilor, în schimbul înrâuririlor decît ţara romînească". [3]) In aceste împrejurări desigur, că viaţa economică, s'a desvoltat aici mai puternic decît în celelalte ţinuturi romîneşti, iar capitalul cămătăresc şi comercial — singurele forme existente ale capitalului într'o societate înapoiată, — găsesc prielnice condiţii de desvoltare. Aceasta, este prima împrejurare, care uşurează răspunsul căutat. [4])

Cea de a doua împrejurare — direct legată de cea dintîiu — este existenţa tocmai în Oltenia a unei puternici pături de boerenaşi şi elemente orăşăneşti. Aceste categorii sunt mai puternic reprezentate aici, decît în restul ţării. Ele sunt însă tocmai mînuitorii capitalului cămătăresc şi al celui comercial. „Cercetînd epoca după 1830 cine sunt oamenii de afaceri — în sensul oamenilor de afaceri burghezi — scrie d. Zane — se constată, că cei mai mulţi se recrutau bine înţeles alături de negustorimea străină, din micii boeri. Ei apar ca peste tot locul, deţinători de bani şi intreprinzători de instalaţiuni industriale, plănuitori de mari afaceri. Cu o excepţie sau două, zecile de milioane de lei, cu care se împrumută

3) N. Iorga, Domnul Tudor din Vladimir, pag 17.

4) Ocuparea Olteniei de către austriaci, în anul 1718 — 1739 a contribuit în anumită măsură printr'o relativă ordine jos în administraţie, să uşureze desvoltarea normală a vieţii economice. Acest efemer contact al provinciei cu centrul Europei a lăsat urme şi influenţe destul de puternice.

visteria Munteniei sau a Moldovei în această epocă, sunt luate dela micii boeri, cu o dobîndă între 18—30% [1]) Pentru a ajunge la o asemenea situaţie, mica boerime nu şi-a adunat averile de pe o zi pe alta. Imbogăţirea ei prin camătă şi comerţ este mult anterioară acestei epoci. Prezenţa micii boerimi în viaţa economică, ca element activ, se semnalează încă dela sfîrşitul secolului al XVIII-lea, odată cu intensificarea relaţiilor comerciale ale principatelor. Mica boerime, ca şi elementele comerciale autohtone, au întâlnit concurenţa elementelor străine, în special evrei şi greci. Această concurenţă însă se va intensifica după 1830 [2]). Pe teren social şi politic, această mică boerime îşi stabileşte dela început prioritatea, faţă de celelalte pături orăşeneşti înstărite. Mai ales faţă de evrei, care erau lipsiţi de drepturile politice ba chiar şi de cele civile. Activitatea politică şi mai ales dorinţa micii boerimi de a împărţi privilegiile cu protipendada, sunt o urmare firească a îmbogăţirii ei şi a rolului pe care îl juca în viaţa economică.

Pentru problema care ne preocupă, este caracteristică gruparea pe judeţe a elementelor orăşăneşti, în ajunul anului 1821. O statistică din anul 1820, privind mazilii şi breslaşii, ne dă următorul tablou, pe judeţele Ţării Romîneşti. Slam Rîmnicul avea 58 mazili şi 7 breslaşi, Buzăul 24 mazili şi breslaşi la un loc, Saachi 500 mazili, 24 breslaşi, Prahova 17 mazili şi 28 breslaşi, Ialomiţa 117 mazili şi 8 breslaşi, Dîmboviţa 22 mazili şi 9 breslaşi, Ilfovul 29 mazili şi 23 breslaşi, Vlaşca 45 mazili şi 3 breslaşi, Teleorman 115 mazili, şi 112 breslaşi, Argeş 91 mazili şi 21 breslaşi. Oltul 70 mazili şi 37 breslaşi, Muscelul 102 mazili şi 37 breslaşi, *Vâlcea* 444 mazili şi 26 breslaşi, *Doljul* 129 mazili şi 46 breslaşi, *Gorjul* 632 mazili şi 22 breslaşi, *Mehedinţi* 401 mazili şi 27 breslaşi [1]) Concentrarea acestor categorii sociale, tocmai în Oltenia este evidentă. Spre deosebire de Moldova, unde elementul evreesc şi grecesc pătrunsese în o oarecare măsură în comerţ şi zărăfie, în Oltenia şi Muntenia, populaţia oraşelor în frunte cu negustorii şi zarafii erau, cu rare excepţii, elemente autohtone [2]).

Gheorghe Zane, Un veac de luptă pentru cucerirea pieţii romîneşti, pag. 65.

2) „Dacă proporţia comercianţilor şi meseriaşilor evrei creşte contenit dela 1782 — 1828, marea majoritate a acestor două clase nu rămîne mai puţin creştină "Iar între aceşti comercianţi şi meseriaşi creştini. „In 1831 la Iaşi ca şi în celelalte oraşe romînii formau majoritatea..." Verax, la Roumanie et les juifs p. 95—107.

1) V. A. Ureche, O statistică a Ţării-Romîneşti din 1820. In comentariul statisticii, V. A. Ureche, analizînd numele mazililor şi breslaşilor ajunge şi el la concluzia că, „industria şi comerţul, erau cu totul în miinile romînilor pela 1820" pag. 4.

2) G. Zane, Economia de schimb în Principatele romîne.

Nivelul economic ridicat al Olteniei — bine înţeles din punct de vedere al formelor precapitaliste, — şi existenţa relativ mai numeroasă a păturii sociale care mânueşte primele forme ale capitalului, explică isbucnirea revoluţiei din 1821 în Oltenia. Această isbucnire tocmai în Oltenia, exclude caracterul ţărănesc, pe care foarte mulţi cercetători l'au dat mişcării pandurilor.

CARACTERUL NAŢIONALIST AL MIŞCĂRII

Pretutindeni în Europa unde a existat o stăpînire străină (statele italiene, naţiunile cuprinse în hotarele monarhiei habsburgice etc.) lupta de emancipare politică a burgheziei a fost strîns legată de o *mişcare de redeşteptare* naţională. Prima încercare a strămoşilor burgheziei romîne (v. Memoriul boerilor din Braşov, în Vîrtosu: „Fapte şi date noi", pag. 120—6) se poate zice că, într'un anumit senz n'a făcut nici ca excepţie dela regulă. Dar aceasta numai într'un senz restrîns, anume ca sentimentul de ură al populaţiei împotriva unei stăpîniri străine — prin definiţie asupritoare şi economiceşte — se combina uşor, printr'o firească afinitate cu orice revendicări revoluţionare. Dar aceasta nu înseamnă că factorul principal este elementul naţional, aşa cum au crezut istoricii revoluţiei oltene. Caracterul social este predominant în revoluţia din 1821. Justa analiză a elementului naţional revoluţionar în mişcarea din 1821 duce cu totul la alte concluzii decît aceea pe care li-au tras toţi acei care au cercetat pînă acuma acele frămîntări sociale. Rareori s'au denaturat faptele cu mai multă voluptate şi cu mai puţin respect de adevăr, decît atunci cînd mişcarea ţărănimii oltene a fost ştampilată ca o mişcare şovină şi anti-grecească.

In primul rînd revoluţia din 1821 nu a cunoscut, la începuturile ei nici un fel de caracter xenofob, nici măcar unul antigrecesc. Ba chiar dimpotrivă am văzut că în primele proclamaţii ale revoluţiei tocmai se ia apărarea întregului norod *„veri de ce neam ar fi"*. Iar grecii nu sunt pomeniţi ca duşmanii de frunte, aşa cum se face cu boerii şi jefuitorii, *indiferent dacă sunt străini sau pămînteni*. Dar acest lucru are loc nu numai în cea dintîiu proclamaţie. De cîteva ori Tudor accentuiază comunitatea de interese a întregului norod faţă de boeri. *Distincţia de clasă explicit opusă aceleia de naţionalitate punctează deci începuturile revoluţiei.*

Numai după capitularea lui Tudor Vladimirescu apar primele manifestări anti-greceşti. Şi acestea — detaliu caracteristic — numai în formă scrisă. După intrarea în Bucureşti, într'un arz trimis Porţii, Tudor atacă pentru prima oară „pe cei după vreme domni şi pe boerii greci ai domnilor şi pe tot neamul grecesc"[1]) La baza însă populară a mişcării nu

[1]) Isvoarele Contemporane pag. 66.

vom întâlni asemenea manifestări.

Dovadă, trecerea pandurilor din armata lui Tudor, în frunte cu locotenenţii lui în rîndurile Eteriei îndată, după ce acesta fusese ucis.

In măsura în care vre-un element naţional a existat, în mişcarea din 1821 el nu a fost anti-grecesc, ci anti-turcesc. Cu toate aparenţele contrarii, mişcarea din 1821 a trebuit să însemne primul pas hotărîtor de emanicipare faţă de suveranitatea Porţii. Această perspectivă *politică*, în formă de obiectiv care trebuia atins, se naşte, bine înţeles, în primul rînd în mediul conducător al mişcării; indiferent însă de pătura care formulează această perspectivă, asta caracterizează revoluţia din 1821.

In adevăr, ţara şi în special ţărănimea, sufereau după urma jugului turcesc. Domniile fanariote, ca şi întreg regimul de conrupţie şi jaf atunci în fiinţă, se datorau nu instrumentelor întîmplătoare — grecii, — fanarioţi şi oamenii lor — ci, regimului de suzeranitate din ce în ce mai aspru la care erau supuse principatele. Nu este greu *de stabilit* atitudinea reală a lui Tudor Vladimirescu faţă de turci. Şi cînd vorbim de atitudinea lui Tudor, înţelegem nu numai opinia conducătorilor mişcării, dar şi a acelor pături sociale în numele cărora el se ridicase şi pe ale căror interese le reprezenta în adevăr. Arzurile şi scrisorile pe care Tudor le trimite Porţii, la începutul mişcării erau trucuri diplomatice, pentru a nu ridica dela început puterea armată a Turciei, contra revoluţiei. In sprijinul caracterului antiturcesc al mişcării revoluţionare dela 1721, vom aduce următoarele temeiuri.

In primul rînd, înţelegerea dintre Tudor Vladimirescu şi Ipsilante. Ea nu avea alt obiectiv, decît scăparea Romîniei de jugul turcesc, jug împotriva căruia se ridicase şi Eteria.

Este cunoscut, că revoluţia grecească începută sub comanda lui Alexandru Ipsilante, fost ofiţer în armata rusească, a avut ca obiectiv, eliberarea poporului grec de suzeranitatea Turciei. Trecut dela Odesa — unul din centrele pregătitoare ale revoluţiei greceşti — în Moldova, Ipsilante găseşte aci sprijinul nu numai al elementelor fanariote, în frunte cu domnul Mihail Suţu, cîştigaţi deja cu toţii de partea Eteriei, ci şi a unora din boerii moldoveni. Astfel Mitropolitul Veniamin Costache îi încinge lui Ipsilante sabia în biserica Trei Erarchi şi-l sprijină şi băneşte. Ambele mişcări, atît a lui Ipsilante cît şi a lui Tudor, nu puteau avea alt punct comun, decît lupta împotriva Turcilor. Cu atît mai uşor, se stabilise comunitatea aceasta de obiective, cu cît revoluţia eteriştilor a avut şi ca un conţinut, din punct de vedere social, burghezo-democratic. Conducătorii Eteriei se trăgeau cei mai mulţi, din pătura negustorească sau aveau legătură

directă cu ea. In sînul negustorimei ca şi a intelectualilor greci ideile revoluţiei franceze pătrunseseră adînc. Astfel, în manifestul adresat de către Ipsilante, poporului grec, el se referă la popoarele Europei, care au luptat pentru drepturile şi libertăţile lor.

Revendicările formulate de către revoluţia olteană, Ipsilante înţelegea să le sprijine fără rezervă. Mai mult, la 22 Februarie—adică 2 zile după izbucnirea revoluţiei greceşti—el este gata „să decreteze şi desfiinţarea privilegiilor din principate" odată cu proclamarea eliberării Greciei. Iar în proclamaţia dată mai tîrziu din Tîrgovişte, şi adresată de astă dată poporului romîn, conducătorul Eteriei formulează astfel principiile, care după părerea sa ar trebui să călăuzească, noua organizare a principatelor: „autoritatea superioară, să se încredinţeze unui pămîntean. Puterea legiuitoare să fie deosebită de cea executivă, să se întrunească o adunare de deputaţi din toate clasele cetăţenilor, fără încuviinţarea cărora să nu se aşeze nici un impozit, şcoli romîneşti, etc". Părerea d-lui Vîrtosu că această proclamaţie a lui Ipsilante, ar fi fost un simplu pretext lipsindu-i acestuia înţelegerea pentru durerea şi nevoile poporului romîn, este infirmată de simpla logică a lucrurilor şi de însăşi caracterul Eteriei. Caracterul burghezo-democrat al mişcării greceşti nu venea cîtuşi de puţin în contrazicere cu fondul social al revoluţiei Olteneşti. Iar efortul comun, nu putea decît să uşureze lupta de desrobire a ambelor popoare de adevăratul duşman: turcii. Nici chiar caracterul antifanariot, în cea de a doua fază a revoluţiei, nu putea prea mult să-l intereseze pe Ipsilante, pentrucă scopul mişcării lui nu era, după cum just observă d-l Filiti, de a sprijini interesele şi ambiţiile cîtorva familii greceşti, aciuite în ţara noastră.

Ţarul, înspăimîntat de caracterul radical al revoluţiei şi totodată de complicaţiile internaţionale ce-ar fi putut isvorî din sprijinirea de către Rusia a Eterei, abandonează mişcarea acest abandon, precum şi tot ce i-a urmat, a deslipit mişcarea oltenească de Eterie; dar nu pentrucă obiectul celor două mişcări se schimbase, ci pentrucă Eteria, rămasă fără sprijinul Ţarului, nu mai avea nici o perspectivă să izbîndească. In asemenea condiţie pentru luptătorii romîni, ea devenise numai o complicaţie în plus.

Un alt indiciu este cererea formulată de către Tudor, de a se acorda Munteniei o armată de 12.000 de oameni. Această armată naţională, trebuia să fie sîmburele unei apărări temeinice, cu care să se poată începe lupta împotriva cotropitorului.

Insfîrşit, în al treilea rînd exista un motiv care, priveşte personal pe Tudor Vladimirescu. Nu trebue uitat că el a luat parte activă la războiul din 1806—1812 ruso-turc şi par-

ticiparea lui a fost atît de intensă, încît multă vreme a fost compromis în ţară faţă de Turci şi a trebuit să fugă la Viena.

Care era atitudinea ţărănimii faţă de greci şi turci? Documente autentice scrise, care să ne ajute la fixarea unui anumit punct de vedere, lipsesc. Există totuşi o dovadă pe care o socotim peremptorie şi care poate ilustra luminos cercetarea noastră. Este poezia populară.

Lupta dintre eroii pe care i-a creiat imaginaţia poporului nostru şi turci este cîntată în nenumărate balade şi poezii. In sînul ţărănimii cruzimea turcilor şi regimul lor de impilare şi jaf nu putea produce decît o adîncă ură. Această ură s'a manifestat nu numai în vitejia reală cu care lupta împotriva cotropitorilor, dar şi în cîntecele ei.

Ţărănimea dorea să scape de Turci, după cum dorea să se scuture de toţi impilătorii ei, străini şi băştinaşi.

A existat un curent anti-grecesc în masele populare romîneşti înainte şi în timpul mişcării din 1821? Vom arăta în cele ce urmează că anti-grecismul a fost agitat şi cultivat în special numai de pătura boerească. Ţăranului iobag dacă grecul îi era duşman, îi era numai pentrucă îmbrăca haina boerului, a slugii domneşti sau ciocoeşti, a dregătorului jacmaş. Dar atunci nu faptul de a fi grec trăgea în cumpănă, ci acela de a fi boer, slugă domnească sau dregător. Deci nu un element naţional, ci unul pur social. Nu pe grec îl va ura, ci funcţia lui.

Dovada cea mai bună ne-o dau iarăşi cîntecele populare. In nici o poezie populară, înainte sau în timpul mişcării, nu există vre'o pornire împotriva grecilor. In „Cîntecul pandurilor dela 1821" doar ciocoiul este ameninţat şi urmărit cu cea mai nestăpînită ură, despre greci nu se pomeneşte nici un cuvînt. Iată fragrmentul principal al acestui cîntec:

Toate plugurile umblă
numai plugulețul meu
l'a înțepenit Dumnezeu.
Dar a da şi Dumnezeu
d'o umbla şi plugul meu!
să tragă brazda dracului
la uşa spurcatului,
ob răzduță d'ale sfinte
să ție ciocoiul minte[1])

In alte două poezii populare „adunate şi întocmite" de Vasile Alexandri, alături de ciocoi sunt pomeniţi şi grecii. Presupunînd că „întocmirea" a respectat textul primitiv —

[1]) Din culegerile lui G. Dem. Teodorescu.

ceia ce la Alexandri nu se poate afirma totdeauna cu siguranţă — poezia cea mai caracteristică din aceste două: „Visul lui Tudor Vladimirescu" este posterioară revoluţiei. In cuprinsul ei se spune în adevăr:

Şi Olteni ţi-ai aduna
Pe ciocoi să-i prinzi în ghiare
Şi s'alungi grecii din ţară.

Comentînd-o Alexandri scrie: „Nu mai încape îndoială că poporul desemna pe Ipsilante însuşi prin şarpele cu ochiul vînzător, cu graiul linguşitor şi cu creastă roşie în cap". Origina ei posterioară revoluţiei este deci evidentă. Punerea grecilor alături de ciocoi, ca duşmani ai poporului, se datoreşte întregii atmosferi antigreceşti ulterioară revoluţiei şi poate şi faptul că Tudor Vladimirescu a fost totuşi omorît de oamenii lui Ipsilante. Pentru teza noastră însă împrejurările evidente în care a fost compusă această poezie vin cu totul în sprijinul celor ce susţinem.

Poporul romîn. în massele lui largi, nu a cunoscut antigrecismul ca un curent popular. Agitaţia antigrecească n'a pornit de jos. Semnalul ei a venit din altă parte. Anume, din sînul boerimii. Şi — lucru cît se poate de carateristic — boerii refugiaţi la Braşov adică cele mai reacţiorare elemente ale clasei stăpînitoare, ei deschid şi deslănţue agitaţia. Rosturile unei asemenea atitudini nu sunt greu de ghicit.

Boerii fuseseră înspăimîntaţi de ridicarea pandurilor. Nemulţumirile ţărănimii erau mari şi primejdia isbucnirii lor violentă, imediată. Pentru clasele stăpînitoare era un ceas de grea cumpănă. Ca totdeauna în momentele de criză cei primejduiţi au încercat şi atunci să ocolească justele revendicări sociale ale mulţimilor, pe care nu le putea înfrînge pe calea armelor, cu o dibace diversiune xenofobă. O reţetă care nu şi-a pierdut nici azi nimic din actualitate. Lucrul era atunci cu atît mai uşor, cu cît elementul social se împletea cu cel naţional, iar massele ţărăneşti voiau să se elibereze deopotrivă pe tărîm social şi pe tărîm naţional.

Campania anti-grecească a boerilor era însă şi făţarnică şi interesată. Ea nu a fost pornită nici din conştiinţă naţională, aşa cum susţin istoricii apologeţi ai boerimii, nici pentrucă ei doreau să-şi spele păcatele susţinînd „revendicările naţionale" după cum crede d. Filitti. Nu promovarea elementului naţional urmăreau ei, nu deşteptarea forţelor naţionale şi ridicarea conştiinţei de neam îi interesa, ci doar înlăturarea elementelor fanariote dela scaunul Domniei şi dela dregătorii. Căci nu trebue uitat că boerimea pămînteană pierduse de mult nu numai mîndria naţională, dar şi ideea de neam. Existenţa unor elemente răzleţe, din sînul ei, care mai păreau

o umbră din vechea tradiţie, nu poate schimba această caracterizare. Căci atunci cînd grecii se bucurau de sprijinul Porţii şi veneau în numele stăpînitorilor, boerimea mare s'a grăbit să primească cu braţele deschise nu numai pe Domnii şi dregătorii greci, dar chiar pe oamenii fanarului de a doua şi a treia mînă, cărora li deschid larg casele, le oferă ficele ca soţii şi-i primesc în familii. Un fanariot era atunci un mijloc să te apropii de Domn şi aceasta însemna posibilitatea de îmbogăţire. Dar a mai existat o împrejurare care grăbise procesul de desnaţionalizare a protipendadei romîne. Comunitatea de interese între această protipendadă şi oamenii, pe atunci puternici ai Fanarului, jaful iobagului pămîntean, cu ajutorul stăpîniri şi a întregului aparat de stat.

Cînd însă Eteria este înfrîntă şi turcii îşi întorc faţa dela greci ca dela unii care nutriseră gînduri răsvrătitoare împotriva Porţii, atunci „conştiinţa naţională" a boerimii noastre se deşteaptă falnică. Perspectiva de a pune mîna pe Domnie şi pe marile dregătorii, ocupate pînă atunci de trimişii Ţarigradului e aceea care trezeşte această conştiinţă naţională şi naşte antigrecismul. Simpla cădere în disgraţie a fanarioţilor îndeplineşte brusca schimbare.

Ion. C. Ion.

FIŞE LITERARE

FILIMON, N. SCURTESCU, MIRCEA DEMETRIAD, D. ZAMFIRESCU, PANTAZI GHICA

Filimon

Nenorocirile unui slujnicar sau Gentilomii de mahala se începe (precum e obiceiul lui Filimon) cu o definiţie a slujnicăriei, presărate cu o mulţime de cunoştinţe de autodidact:

„Slujnicăria este o societate secretă ca a Francmasonilor, Carbonarilor şi Sansimonierilor, este o plantă exotică şi detestabilă a căreia naştere şi întindere în ţara noastră o datorăm sărăciei vicioase şi marei noastre lipse de cultură morală a unei părţi în junimea noastră.

„Ca societate secretă, slujnicăria are maeştrii ei, lojile, vendetele, prozeliţii şi chiar cinismul ei. Deosebirea este numai că doctrinele acestei societăţi tind foart mult la degradare şi materialism. Ca să ajungă cineva la gradul de perfect slujnicar, cată mai întîi de toate, să facă amor, cu slujnicele, să suspine neîncetat pentru dînsele şi să sufere de multe ori asprimea gerului, ploaea şi alte salamităţi, ca să poată conversa o jumătate de oră cu prea iubita sa slujnică, în buduarul ei cel parfumat cu extract deusturoiu".

Definiţia, mai mult comică, este lipsită fireşte de orice temeiu. Filimon are propriu zis în vedere pe tinerii liberali şi vînători de funcţie din vremea căimăcăniei de trei (Octombrie 1858—24 Ianuarie 1859). Eroul şi-a sacrificat viaţa „pentru sfântul principiu al libertăţii, egalităţii şi fratenităţii" şi nu crede de demnitatea lui să răspundă „unui aristrocrat, unui trădător, unui infam fără conştiinţă, care şi-a „vîndut ţara la Muscali şi la Nemţi". Vasăzică şi Filimon se aşează în tabăra conservatorilor sau mai bine zis a „moderaţilor". Modelul de referat compus de Găinescu este o prematură critică a funcţionarismului:

„Onorabilului consiliu Administrativ,

„Printr'acest referat, subt însemnatul îndrăzneşte a cuteza să se refere la înţelepciunea Onorabilului consiliu, şi a-l ruga să se refere şi el unde se cuvine, asupra chestiunii şi a pricinei cuprinsă în anexatul aci alăturat raport, ca după ce îl va lua în de aproape băgare de samă şi consideraţie, să binevoiască a face asupră-i cele de cuviinţă".

Intriga scurtei scrieri ar fi mai potrivită pentru o comedie. Mitică Rîmătorian, căzînd în disgraţia slujnicii Rezi pe care o cultiva, e bătut rău de prietenul maghiar al acesteia şi pe deasupra pârît la poliţie ca făcînd parte din complotul împotriva unuia din caimacami asupra căruia se încercase un atentat cu „o sfeclă găurită sau cu o sticlă de cerneală turcească umplută cu nisip." La poliţie slujnicarul e supus la cazne, silit să facă denunţuri absurde şi însfîrşit slobozit după o bună „povăţuire" adică pălmuire între patru ochi. S'a făcut,

pe drept cuvînt o apropiere între Filimon şi Caragiale. Intr'adevăr Rîmătorian vorbeşte către Rezi în stilul bombastic al lui Rică Venturiano:

„— Frumoasă Rezi!... Angel de candoare, care te-ai coborît din regiunile Imperiului (a voit să zică ale „empireului") unde se făurează trăsnetele şi fulgerile, ca să creezi fericirea unui nenorocit muritor ce te adoară precum adoară tînăra mumă pe primul ei născut, sau fanaticul principiile credinţei sale, ca avarul comorile sale!... Iubită Rezi! Tu care, prin fizionomia ta mai albă decît hîrtia ministerială, ai ştiut să înfigi în nenorocita mea inimă toate frigările amorului, aibi pietate de un om care nu trăeşte decît ca să contemple ochii tăi cei mai verzi decît granitul, buclele tale cele azurii, dinţii tăi cei de roze, şi buzele tale cele mai lucitoare decît marmora. Iată-mă la genunchele tale!... Fii şeful de secţie al inimei mele şi mă voiu crede foarte fericit ocupînd postul de pomojnic în amorul tău!... Voiu trece cu cea mai mare exactitate în bilanţul datoriilor mele de amant fidel toate evenimentele industriale şi politice ale amorului nostru!... Priveşte-mă, crudo!... Iată-mă zăcînd la picioarele tale întocmai ca robul ce geme de lanţul robiei, pe patu-mi de moarte eu zac tînguios!... să moară bătrînul de ani gîrbovit!... Să piară ciocoiul ce ţara-a strivit!... iar eu, dragă Rezi, să trăesc pentru tine, da! pentru tine şi pentru sărmana mea ţară, ca s'o ridic din căderea la care a ajuns din cauza ticăloşilor de moderaţi!..."

Acestea sunt comicării ce stîrnesc oricînd rîsul dar totdeauna mijloacele unei literaturi ieftine încît, adevăratul interes al scrierii, pe lîngă stilul curgător şi vesel, rămîne cele cîteva ştiri asupra vieţii de cafenea din Bucureşti epocei.

N. Scurtescu, Rhea-Silvia (1873)

Rhea-Silvia are această originalitate de a fi o tragedie de tip clasic, cu vădite înrîuriri din Racine, ajutînd la aceasta materia însăşi scoasă dintr'o epocă fără multe determinaţiuni istorice. Acţiunea se desfăşoară dar în pură abstracţiune pnă la istovirea energiilor şi pasiunilor cari i-au dat naştere.

Act. I. Rhea-Silvia, ascunsă sub un nume străin, nutreşte mereu răzbunarea împotriva lui Amuliu care a răpit tatălui ei Numitor tronul şi fiilor ei Romulus şi Remus viaţa. Regele însă o iubeşte. Act. II. Rhea se desvălue tatălui ei şi amîndoi încearcă să scape dela moatre pe hoţul de turme Remus pe care Amulius îl trimite fratelui său Numitor spre a-l măguli. In Remus, în care nu recunoaşte încă pe fiul ei, Rhea vede o unealtă de răzbunare. Pentru acelaş scop face scăpat şi pe Romulus care intrase în cetate spre a-şi gsăi fratele. Cînd însă află, greşit lămurită, că sunt copiii lui Faustus, cel care dăduse moarte pruncilor săi, începe să fie cuprinsă de ură împotrivă-le. III. Regele e furios că Numitor nu omoară pe hoţ şi gelos îşi închipuie că Silvia îl iubeşte pe acesta. Silvia a aflat însă dela Faustus însuşi cine sunt copiii şi toţi laolaltă conspiră împotriva lui Amulius care, Act. IV, vine să le ceară socoteală. O vorbă imprudentă descopere totul şi conspiratorii sunt aruncaţi la temniţă în vederea uciderei. Act. V. Amulius totuş s'ar purta mai blînd dacă Silvia i-ar răspunde cu dragoste şi aceasta, înspăimîntată e gata să se supună spre a-şi scăpa fiii, cînd Romulus, care fugise, vine cu norodul răsculat şi încheе domnia usurpatorului Amulius.

Scutit de îndatorirea coloarei locale, Scurtescu scoate treptat din definiţia principală a oamenilor, ce înfăţişează mai mult cîte o pasiune tare decît un caracter, toate urmările cu putinţă. Amulius e un iubitor de putere, un tiran, dar fiind acum în vîrstă e năvălit

de patima dragostei. Neizbînda îl înveninează de două ori ca bărbat şi ca rege. Silvia e o mamă aprigă, care a pierdut instinctul erotic, un fel de Andromacă ţintuită într'o idee fixă. Gelosia, sporită şi acoperită totdeodată de viclenia omului politic, se defineşte în linii repezi, energice:

Eu încă-aşi putea crede, — deşi prin amăgire,
Acele argumente, ce-mi spune-a la vorbire,
Dar ochi-mi nu se'nşeală la ceia ce-a văzut
Şi inima-mi atinsă zadarnic n'a bătut.
Că bănuiala-mi însă să mergem mai nainte
Şi cînd deplin vei şti-o, să vezi de am cuvinte
Cînd ea ştie, că viaţa acelui predător
De către noi e dată în mîini lui Numitor,
Va căuta'n tot felul prin orice viclenie
Suplicîul şi moartea să'i schimbe'n simpatie.
Căta-va de-l iubeşte, să-l poată graţia.
Femeia n'are arme, dar poate dezarma.
Pe Numitor cunoaştem, el e cam slab din fire
Şi trece foarte lesne la milă din cumplire.
Şi dacă'i adevărul, cum Polemon mi-a spus,
Că ea fiind acolo, să-l ierte-a şi propus...
Dar noi s'avem răbdare ca să vedem în fine,
Să prindem, de se poate şi probe mai depline
Şi-atuncea, cînd prepusu-mi va fi adevărat
În cruda-mi gelozie voiu fi ne'nduplecat.

Fire molatecă, senilă, în care scrupulul onoarei slăbeşte puterea de a voi, se strevede în aceste repezi întrebări jignite, fricoase, ale lui Numitor, învinovăţit că se lasă înrîurit de alţii:

Şi cine? Mi-aduci chinuri. Ai bănueli. Dar cine,
Aci amestec s'aibă un altu-afar' de mine?...
Şi cum? L'a mea părere, ai crede s'am complici?
Ai zis cuvinte grele, — te rog să le explici!

Pătrunderea psihologică a lui Scurtescu se vede în acea repede scenă în care, pirzîndu-şi cumpeătul Numitor şi Silvia, scapă cuvintele instinctuale de „fiu" şi „fiică", desvîluind adevărul:

AMULIU:
Ştiu intrigile voastre: sunt prea bine ţesute
Şi sufletele voastre destul de prefăcute.
Complotul vostru însă stă'n mîna mea acum.
Vorbiţi, cît vă e pofta şi-l apăraţi oricum.
Tot eu am şi tîlharul, — mi-e sigură isbînda, —
Momentul este-aproape ca să-i priviţi osînda.
Şi locul: iată colo, am zis a-l spînzura.
Ca să te crez, femee, tu — nu vei suspina.

SILVIA (cu disperare):
E fiul meu, iertate!...

NUMITORE:
Dar ce faci fiica mea?

. . . .

AMULIU (cu spaimă):
Voi! Ce-aţi zis? Ce-aţi zis? Rude? Nouă descoperire,

Ce-mi vine fără veste cu-a lor mărturisire!
A! Taină infernală, complot îngrozitor,
La care gîndind numai mă scutur, mă'nfior!
Ce fel? Este posibil ăst lucru ca să fie,
Ca morţii încă'odată în lume să revie?
Atunci... sunteţi în viaţă şi contra-mi conspiraţi,
Ca demoni din'tuneric, perfizi şi blăstămaţi!

Dialogul este repede, nervos, fără volubilitatea şi diminutivele lui Alessandri, şi limba chiar (afară de unele forme necurente (*cauză* pentru *cauzează*, *am născut* pentru *m'am născut*, *tremă*, *flama*, *bazat*), este aceea sobră a unei convorbiri de regi. Latinisme ca *latron*, *stult* sunt bine strecurate şi ele se pot relua. Inceperea însăşi a tragediei cu exclamarea *mai iată-mă* documentează o construcţie ce s'ar părea de fabricaţie modernă. Este însă în tragedia lui Scurtescu o uscăciune cărturărească, precum şi prea multă convenţie clasică. Racine răscumpără aceleaşi viţii prin marea poezie. La Scurtescu găsim un singur accent poetic remarcabil, visul lui Romulus, care îi va şi păstra numele în antologii:

Visam, că mă suisem pe muntele-Aventin.
Părea o zi superbă pe-un orizont senin.
Pornind spre pămînt braţul, luciu într'a mea mînă,
Din coasta-acelui munte un pumn plin de fărînă
Şi-o aruncai în spaţiu, dar praful se făcu
Un stol întins de vulturi şi spaţiul umplu.
Iar eu priveam la dînşii şi — spre a mea mirare
Vedeam, cum al lor număr creştea făr' de'ncetare
Şi mai tot orizontul, ori-cît era de'ntins,
De-acele falnici pasări părea a fi cuprins.
Văzui, că'n ori-ce parte prin sbor se răspndiră.
Mai mult cu-ale lor aripi pămîntul adumbriră.
Se rpezea'n tot locul, se svîrcolea în sbor,
In cît am lăsat somnul prin strigătele lor.

Mircea Demetriade

Renegatul, melopeea în 3 acte a lui Mircea Demetriade este o piesă monotonă şi de nivel artistic coborît. Un fost „inginer" romîn, copil din flori, a ajuns, sub numele de Mahmud, după îmbrăţişarea islamismului, mare şi bogat personagiu turcesc, trăind în plăceri împreună cu o ceată de stricaţi ai Stambulului. Mahmud se plictiseşte însă şi s'ar părea că ar putea să fie un nou mizantrop de felul lui Timon Atenianul, care împinge scîrba de lume pînă la voinţa de a se sinucide cu haşiş (exprimată eminescian):

Dorinţa de repaos şi linişte eternă;
Să-mi culc aprinsa frunte, pe-a morţei rece pernă!

E de ajuns să cumpere însă o nouă sclavă Maria, romîncă, pentru ca el să iubească din nou viaţa (cu aceeaş repeziciune cu care în cinci minute Maria trece dela ură la iubire) şi să se lase dus în Romînia (prilej acesta de exaltare lesnicioasă a publicului):

Romîn! o! Doamne sfinte! un suflet către tine
Din nou ţi-aduc, şi ţărei, un fiu iubit! Cu mine
Vei merge în Romînia.

Un singur truc teatral poate explica cele trei zile de reprezen-
tare a piesei la Teatrul Național din București (10, 14, 17 Ianuarie
1893), sfirșitul anume al actului intiiu cu o ironie neprevăzută. Intre-
bată cum se chiamă noua sclavă răspunde cu prețul cumpărării:

Hanimo, vino'n brațe, aici e fericire...
Și spune-mi cum te chiamă acum
Maria (cu lacrămi)
Trei mii de lire!

Drama e presărată cu cintece de operetă de tiparul acestuia:

Ghiaurul blestemat,
Bea vinul cel spurcat
Ce mersu'mpleticește
Ce mintea năucește;
Noi din Alah pornim,
Nectarul tău slăvim
Bis
Tutun
Tutun
Tutun
Suim prin al tău fum
Tutun
Tutun
Tutun
Al nemuririi drum!

și e scrisă de stilul romantismului proletar al lui Fr. Coppée și Jean
Aicard, înfățișat la noi prin C. Scrob și Rădulescu-Niger:

Stăpine, cu averea-ți de loc n'am ce să fac!
Sunt fată muncitoare și-am dus un traiu sărac.
In casă bogăție aveam pe al meu tată,
Pe muma mea sărmana, în lacrămi înecată;
Etc.

D. Zamfirescu

Cu toatecă romanul *Anna (Ceea ce nu se poate)* este prin per-
sonagii în dependență de celelalte, ințelegerea lui nu are nicio tre-
buință de factorii ce depășesc stricta desfășurare intrinsecă. Scrie-
rea este ilustrarea oarecum a unei teme. „Și ea [Anna] și Porția iu-
beau, și amindouă sperau că cealaltă se înșală. Nici una nu se credea
mai bună, dar fiecare aștepta mai mult dela soartă. *Ceea ce nu se*
poate". De aci a ieșit și titlul. Dar romanul mai are și o teză etică,
ba chiar patriotică, ce e drept, ciudată. „Amorul este cea mai de-
plină formă a poeziei [sic]" și cum femeea este poetică ea aleargă
după bărbat „fiindcă aspiră către ideal, și natura și-a pus propaga-
rea speciilor în amor, tocmai pentru aceea, adică pentrucă amorul
stă în poezie, după cum poezia stă în femee". Un om ca Căpitanul
Alexandru Comăneșteanu care „era tipul bărbătesc curat, în care
trăia noblețea unei rase superioare, rasă în care mai cu seamă pu-
terea trupească, îndrăzneala și hotărîrea stăpinea totul", „tipul ideal,
erou, poet și stăpin, acel generos produs al forței creatoare, nesta-
tornic prin legea firii sale" era iertat să fie poligam fiindcă acest nă-

rav bărbătesc intr'o oarecare măsură „devenia o sarcină publică, o
necesitate și o bucurie națională". Că Duiliu Zamfirescu nu glumește,
cum s'ar crede, se vede în prefață unde se vorbește de „femei supe-
rioare" cu „simțămintul patriei" de „minciunile individuale în fa-
milie" care sunt „semnul evident al decadenței". Așadar e limpede.
Alexandru Comăneșteanu își înșeală pe nevasta lui Porția, ardeleancă
de moravuri austere (și aci stă o intenție patriotică: unirea tuturor
rominilor prin boerul curat din Regat și țăranca din Ardeal) pe care
o înșeală cu Anna Villara, cu Urania Vucos, cu o Bertă pianistă și
prostituată, și, se dă a înțelege, cu o infinitate de femei. Toate aceste
iubite, pe care ofițerul le cucerește nepăsător și repede se arată „su-
perioare" fiindcă știind una de alta nu se stinjenesc. Numai Anna
nu pare încredințată de dreptul la risipire al bărbatului de rasă su-
perioară și este furios geloasă cași cînd ar fi adevărata soție. Autorul
însă o corectează la sfirșit dovedindu-i că legea e fără excepție și
arătîndu-i o altă femee care iubește pe Alexandru în tăcere și fără
gelozie. Aceasta este Elena Milescu, mătușa însăși a lui Comăneș-
teanu.

Intii, romanul suferă de modicitate ca tot ce iese din condeiul lui
Duiliu Zamfirescu. El n'are volum satisfăcător (151 pg.), densitate
utilă și fapte. Căpitanul îmbrățișează pe prepuelnica Anna, ca să
aflăm de legătura nr. 1, apoi trece la Berta, de aci la Urania, apoi la
Elena, insfirșit fuge după Urania la Sinaia și se întoarce pe furiș
acasă. Atunci aflăm că și Elena îl iubește. Un duel fără rost cu Her-
mann tovarășul Bertei și o încercare de sinucidere a Uraniei sunt
evenimente fără nici o amplitudine.

Numai faptul de a avea un singur erou bărbătesc ajunge să
arunce îndoială asupra temeiniciei acestui roman. Femeile toate lao-
laltă nu înfățișează decît reacțiuni emotive ale uneia și aceleiași fe-
mei tipice, iar eroul însuși nu e un caracter analizabil ci o atitudine
El e donjuanul sec și sigur de sine, susținut mereu de autor dar în
fond lipsit de orice orientare a voinței și de orice conținut. Premisele
acestea duc la concluzii grotești, cum e îndrăgostirea mătușii cu păr
alb, Elena, de nepotul ei, fenomen patologic, nicidecum sentimen-
tal și întreagă narațiunea devine o comedie bufă, un fel de *La locan-*
diera răsturnată, unde bărbatul nu femeea e iubit de toată lumea.

Firește că Duiliu Zamfirescu are o anume ținută literară, un
simț oarecare al atmosferii, cite-o imagine grațioasă, citeva spirite
izbutite. Dar năzuința lui prea învederată de a descrie „lumea mare"
îl duce la puerilități. Acțiunea romanului e compusă numai din ba-
dinerii și prețiozități. Anna scrie lui Alexandru că e pe cale să de-
vină „Anna dyomenă", generalul Villara face Bertei care pretinde că
nu e ca oricare germană, astfel de vitz-uri.

„...Și eu sunt germană de origină, dar nu trăesc așa, par'că aș
fi înghițit un baston...

— O trestie... zise generalul galant.

Berta se poticni într'un compliment...

— Sunt cam voluminoasă pentru o trestie...

— De zahăr..."

Eroii dizertează despre Platon și despre Leopardi cu vorbele
împrumutate lor de către autor care băgînd de seamă abaterea îi
pune să se simtă „cam declamatori". Dar autorul însuși compune
freddure ca aceea că Alexandru „asculta la început cu temerea bine-
voitoare a publicului cinstit, se simte acum luat de apă, dus departe,
pe-o gură de rai, unde tinerețea n'are nevoie să se mai întoarcă". Cu
mult mai mult miră nota patriotică atît de puțin potrivită cu me-

toda de observaţie a genului, încît cuvinte ca acelea ale Elenii, la locul lor aiurea („— Ce chemare măreaţă!... Dacia lui Traian!... Ai fost tu prin Dacia lui Traian?... Te-ai gîndit vreodată cum s'a format poporul nostru de astăzi, etc.") par semne de demenţă.

Tot romanul e făcut din intenţii etice, dulcegării şi pretenţii de înaltă intelectualitate şi asta-l face superficial şi fals. La atari mijloace merită să cităm precuvîntarea ţanţoşă şi cam trivială a lui Duiliu Zamfirescu însuşi:

„Romanul de faţă nu e scris pentru critici din ţara romînească, cari, ignoranţi şi de rea credinţă cum sunt în mare parte, vor găsi că seamănă cu Anna Karenin; nu e scris nici pentru *damele* cu moral; nici pentru bărbaţii cu prinţipuri. El e scris pentru sufletele nenumărate ce suferă; pentru tinerimea cultă, care, în artă, vibrează la tot ce e sincer, tresare la adierea frumuseţii; pentru cititorii cari pricep ce însemnează a crea oamenii vii şi-i deosebesc de oamenii de carton. El mai este scris pentru femeile delicate, care vor înţelege pe Anna, vor ierta pe Urania şi poate chiar pe Berta, pentru sinceritatea simţirilor lor. Ceea ce este mai cu seamă păgubitor în viaţa noastră socială şi trivial în căsniciile romîneşti, e puerilitatea sufletească a femeilor, făţărnicia şi minciunile bărbaţilor.

In fine, el este scris pentru Elena Milescu, pe care nu o cunosc, dar care trebue să existe undeva, în sufletul colectiv al femeilor superioare, în cari simţimîntul patriei — cel mai înnălţător din toate — va regenera ceea ce este bolnav în turpitudinea momentului. Cu acest simţimînt vom pregăti viitorul poporului nostru, care nu şi-a isprăvit luptele de constituire unitară, şi deci nu poate şi nu se cuvine să se ocupe de utopii, de soţial-democraţie, de votul analfabeţilor, de colectivism şi alte minciuni, cu cari declasaţii exploatează masa inculţilor. Aceste minciuni sociale sunt tot atît de păgubitoare, pe cît sunt minciunile individuale în familii, şi constituesc semnul evident al decadenţei; ceea ce nu poate să fie".

Pantazi Ghica

Istoricul literar este îndatorat a citi şi nuvele ca ***Marele vistier Cîndescu*** (*Revista contimporană*, 1873, Martie—Iunie) pe care Maiorescu mărturisea că nu avusese răbdarea s'o urmărească pînă la capăt. Mai mult decît limba plină de supărătoare neologisme ţinînd seamă de momentul istoric şi de felul de cultură al vorbitorilor (agitaţiune, guarde de onoare, adat, destringe, demisiune, blafard, bagagiu, fidanţat, ancsietate, sordid, prodijiuri, etc.), decît cadenţele stilistice şi polilogia (două fete, două copile; frumoasă, deşteaptă, cu inimă, cu simţire, cu minte, şi cu înţelepciune; acea ură, acea obosire, acel saţiu; amor salbatec, amor de tigru) este învederată la cocoşatul frate al lui Ion Ghica absenţa desăvîrşită a talentului. Nuvela povesteşte scurta domnie a lui Mihnea III, fiul lui Radu Mihnea (1658—1659). Informaţia istorică este mai mult sau mai puţin mulţumitoare, deşi dela început nu e adevărat că ţara ar fi suspinat după fostul domn Constantin Basarab, zis Cîrnul, de vreme ce acela plecase arzînd Bucureştii. Lipseşte intuiţia oricît de modestă a coloarei istorice. Marele vistier îşi dă „demisiunea", domnului i se împotriveşte, în veacul acela, „cugetul public", tot vistierul îşi strînge „bagagiul", „orologiul sună noaptea jumătate". Radu Buzescu „servia" Doamnei apă, Mihnea „activează marşul", etc. Romanţarea însăşi a cronicei se face într'un spirit de melodramă. Vistierul Cîndescu,

atins de uciderea unui fiu al său de către oamenii lui Vodă, se trage la munte în fruntea altor boeri nemulţumiţi, tocmai la vreme fiindcă Domnul pusese ochii pe una din fetele sale. O încercare de asediere a răzvrătiţilor dă greş. Doamna însăşi ameninţată cu despărţirea, moartea ori cu stăruinţele erotice ale lui Dincă Sîrbul „şearpe încolăcitor, fiinţă tîrîtoare, astucioasă, hipocrită, furbă, şi trădătoare, suflet damnat, spion şi confident al lui Michnea" fuge împreună cu tînărul Radu Buzescu pe care îl va lua mai tîrziu în căsătorie. După săvîrşirea a o mulţime de nelegiuiri şi schingiuirea chiar a omului său de încredere Dincă, Domnul e nevoit să fugă în Ardeal iar povestirea se încheie cu nunta celor două fete ale Cîndescului şi cu marea veselire a ţării. Cea mai tipică inaptitudine literară a lui Pantazi Ghica este lăsarea naraţiunii la modul cronologic, mod pe care îl folosise ce-i drept C. Negruzzi şi Al. Odobescu, dar cu alt meşteşug: „Vom trece de aci 'nainte răpede asupra evenimentelor fără'nsemnătate cari se petrecură în timpul şi după împreunarea tiranului cu avariţiosul Venalkadir paşa". In chipul acesta istoria n'a devenit act, pierzînd prin înjosirea limbii şi mireasma letopiseţului. Originalitatea în rău, a nuvelistului este satanismul şi macabritatea: ...toată lumea tăcută şi cuprinsă de o adîncă întristare păstră un silenţiu lugubru", „tigrul înverşunat strebeţea cugetător toate camerele palatului", „un şuerat oribil de satisfacţiune selbatecă se ecsala din peptul său", „un rîu de sînge în care se scăldau cîte-va cadavre", „îmi scapă şi ei! răcni tiranul înfigîndu-şi unghiile în carne", „este noapte, o tăcere adîncă, spăimîntătoare ca aceia care domneşce printre morminte...", „... un cărucior în care rînjia în un mod oribil un sărman paralitic tâmpit...".

După moda romantismului senzaţional autorul face din eroii săi demoni şi îngeri totdeodată. Mihnea de pildă schigiuieşte fără milă dar isbucneşte în „suspine sdrobitoare" cînd îl părăseşte soţia pe care totuşi voise s'o omoare.

Nuvela aceasta e, de bună seamă, ridicolă dar în 1874 era lăudată şi, în ciuda ironiilor lui Maiorescu, apărată de P. Grădişteanu. Azi chiar, N. Iorga socoteşte pe Pantazi Ghica „nu lipsit de talent".

Adulterul (*Revista contimporană*, 1874, Sept.—Oct.) cuprinde cu multe digresiuni ce vor a fi spirituale şi în acelaş stil exaltat şi anost povestea unei femei adultere care se căeşte de a fi înşelat un soţ implacabil şi care devenită călugăriţă pică moartă cînd îşi dă seamă că totuşi soţul o mai iubeşte. Numai descrierea dela început a unui interior poate da o ideee de fineţa unui om de lume din acea epocă.

„O cameră a cărei ziduri sunt acoperite cu hîrtie verde, şi margini argintii, mobile de stejar vechiu îmbrăcate cu rips de mătase verde şi bande de tapiserie, biuroul şi biblioteca asemenea de stejar vechi sculptat, cîte-va tablouri de Aman şi de Grigorescu, trei portrete de familie, cîteva statue, bronzuri, objecte de artă; o pendulă a cărei cadenţă gravă şi regulată indică curgerea timpului, un goblen vechiu representînd o vînătoare a regelui Ludovic al XV-a în pădurea de la Compiègne, cumpărat din Paris de la vînzare publică, pus acum în perete d'asupra divanului, şi pe dînsul acăţate o şişanea antică, o sabie turcească cu lamă de damas, o puşcă şi o carabină Lefaucheux, o sabie de infanterie cu fină lamă Solingen, două revolvere, şi două pistoale cari au servit în vre o patru dueluri; un cazier de stejar vechiu plin cu dosare, contracte, procure, şi sineturi; vechi în sfîrşit hîrtii, cărţi, dosare, aruncate în desordine pe toate mesele; — eată cabinetul de lucrare al d-lui *** advocat."

Elena cea frumoasă (*Revista contimporană*, 1874. Dec.) „novela"

e un soiu de schiță din viața mondenă. Elena este austeră cu cine o bănuește de infidelitate și generoasă cu cei modești. Gramatica incultă (unei femei onestă, asupra unei temă, unei reflecțiuni cavalerească) și tendința de a sluji grupului său de prieteni prin citarea poeziilor lui G. Crețianu și M. Zamfirescu fac scrierea și mai antipatică. Doar în căutarea Elenii prin munți cu facle aprinse un scriitor poate găsi o sugestie.

G. Călinescu

CRONICA LITERARA

LIMBA LUI CREANGĂ

Unul din elementele alcătuitoare ale farmecului pe care-l exercită mereu asupra noastră opera acestui povestitor este limba lui, în sensul cel mai larg (și de stil, adică). Dar, după cum asupra locului și valorii lui Creangă în literatura romînă s'au emis și se mai emit încă păreri greșite, la fel, ba, poate, și mai rău, stau lucrurile în ce privește limba lui.

Astfel s'a spus că autorul lui Harap-Alb este un scriitor regional, așadar ceva mai puțin chiar decît provincial (pentrucă opera lui ar fi legată de viața unui anumit ținut moldovenesc). Fără să vrem, ne putem gîndi că și importanța lui este tot regională, deci redusă. Transportat în domeniul limbii, acest termen este sinonim cu *dialectal*. Iată o afirmație absolut falsă. Romînii n'au avut și nu au scriitori propriu zis dialectali, ca alte popoare, de pildă Francezii și, mai ales, Italienii (ca să mă refer numai la Neolatini; altfel ar trebui să citez, în primul rînd, pe Germani, cu Fritz Reuter și J. P. Hebel).

La noi, singură literatura strict populară, cea orală și anonimă, adică, este dialectală (și, cel mult, autori care nu se deosebesc de cei anonimi decît prin faptul că, datorită unor împrejurări speciale, au izbutit să-și fixeze în scris produsele literare, dar ei nu contează, din cauza numărului și, mai cu samă, a valorii lor minime).

Această situație se datorește faptului că deosebirile dialectale sînt prea mici (am în vedere, firește, limba dacoromînească, nu și pe aceea vorbită de Aromîni, Megleniți și Istroromîni). Să ne gîndim, depildă, la dialectele franțuzești (chiar la cele franțuzești propriu zise, din jumătatea nordică a Franței) ori la cele italienești, cu diferențierea lor care merge adesea atît de departe, încît indivizii respectivi nu se pot înțelege deloc sau numai cu dificultăți.

La noi, deosebirile gramaticale aproape nu există dela o regiune la alta, iar ceeace ni se pare astfel este urmarea unei evoluții diferite a sunetelor. Rămîn deosebirile pur fonetice și cele lexicale, într'adevăr importante și deaceea izbitoare dela prima vedere (ca pretutindeni, dealtmintrelea). Cu toate acestea, pe cele dintîiu scriitorii noștri nu prea le utilizează, cel puțin nu pe cele mai caracteristice, ca, bunăoară, palatalizarea labialelor, pronunțarea (moldovenească și, în bună parte, ardelenească) a lui *c(e)*, *g(e)*, înmuierea și africatizarea lui *t* și *d* din provinciile de peste munți, etc.

Cum se explică acest fapt? Evident că astfel de particularități sînt simțite ca prea dialectale, adică specifice vorbirii oamenilor inculți, și scriitorii noștri, oricît de populari ar fi în atîtea privințe, — mă gîndesc, dintre contemporani, mai ales la Vissarion, pe care-l amintesc numai pentru nevoia discuției, — sînt, într'un anumit sens, oameni culți, chiar cînd posedă o cultură extrem de modestă. Ei cunosc, tocmai fiindcă nu-s complect analfabeți, corespondențele fone-

tice din limba literară, graţie şcolii, fie şi numai elementare, precum şi lecturilor, oricît de neînsemnate.

Astfel singurele deosebiri dialectale pe care le intîlnim la asemenea autori sînt cele lexicale. Acestea apar, într'adevăr, şi încă foarte adesea. Dar nu numai la ei. Se poate spune că nu există scriitor romîn al cărui vocabular să fie cu totul lipsit de expresii regionale.[1]) Cînd vorbeşte cineva despre lucruri trăite în copilărie, — şi asta se întîmplă totdeauna, oricît ar fi de obiectiv din punct de vedere literar, — materialul să-i zicem documentar (credinţe, obiceiuri, condiţiile exterioare ale vieţii, etc.) aduce cu sine şi terminologia respectivă, chiar dacă autorul nu vrea anume s'o folosească. Dar deobiceiu vrea, căci instinctul poetic îl face să simtă că, exploatînd această sursă, poate obţinea efecte stilistice sigure.

Aşa zisa culoare locală se datoreşte nu numai conţinutului, ci şi stilului unei opere literare[2]). Se aplică aici oarecum inconştient, adică fără intenţiii totdeauna precise, procedeele limbii de toate zilele, pe care se sileşte să le descopere şi să le clarifice metoda foarte cunoscută în lingvistica actuală supt numele „cuvinte şi lucruri".[3]) Este clar însă că siutaţia aceasta, pe care, în literaturile unor popoare ca Francezii, Englezii, Germanii, etc., n'o găsim decît în mod cu totul excepţional (şi-i vorba totdeauna de excepţii voite), îşi are izvorul şi în lipsa unei limbi cu adevărat literare, adică a unei limbi perfect unitare.

Aşadar Creangă nu este, fiindcă nu poate fi un autor dialectal. El este, şi din punct de vedere lingvistic, ceeace se numeşte, deobiceiu, un scriitor *popular*. Lucru firesc, dealtfel. Un povestitor ca el, care-şi ia materialul propriu zis al operei sale aproape exclusiv din vieaţa dela ţară şi-l prelucrează iarăşi ca un ţăran, nu poate întrebuinţa altă limbă decît pe cea populară. Conţinutul şi forma merg, trebue să meargă mînă în mînă.

Nu cumva însă „popular" şi „dialectal" sînt acelaşi lucru? Dialectul nu-i o variantă populară a limbii ? Aşa este, dar numai în parte, — după cum am arătat deja, cînd am spus că în general, deosebirile dela un graiu la altul şi, implicit, dela dialect la limba comună sînt de natură fonetică şi lexicală. Şi cum în scris nuanţele fonetice dialectale sînt, deobiceiu, lăsate la o parte, urmează că rămîn numai diferenţele de vocabular.

Ei bine, Creangă impresionează mai cu samă prin cuvintele şi expresiile pe care le întrebuinţează. *Acestea* alcătuesc fizionomia specifică a limbii lui. *Ele* creiază unele greutăţi de înţelegere pentru cetitori, dar nu atît din cauză că aceştia aparţin altor regiuni ale ţării, cît mai ales pentru altceva. Cetitorii lui sînt, în mare majoritate (dacă nu chiar toţi), orăşeni, adică oameni care, indiferent de originea lor locală, trăiesc la oraş, s'au îndepărtat, deci, de mediul rural, ale cărui elemente de vieaţă şi de limbă le-au devenit cu vremea ori le-au fost din capul locului străine.

Negreşit că un Moldovean (în special unul din nordul Moldovei) înţelege mai uşor decît un Muntean numeroşi termini din opera lui Creangă, dar, dacă-i orăşean de baştină sau, cel puţin, a pierdut de

1) Să se compare, printre fruntaşii literaturii noastre actuale, Sadoveanu, Arghezi şi Goga, reprezentînd fiecare cîte o provincie romînească.

2) Evident că nu mă gîndesc la autorii satirici de toate speciile, care urmăresc alte scopuri, atunci cînd vor să obţie anumite efecte şi cu ajutorul particularităţilor de limbă caracteristice pentru originea locală, deci şi pentru felul de a fi al unui personaj oarecare.

3) Studiază cuvintele *împreună* cu lucrurile respective. Se face astfel, în acelaşi timp, istoria limbii şi istoria civilizaţiei unui popor.

mult contactul cu viaţa dela ţară, întîmpină şi el destule dificultăţi. Chiar cînd e... filolog de meserie. Neavînd intenţii polemice, mă dau exemplu pe mine însumi. Multe cuvinte şi expresii de-ale lui Creangă le cunosc din glosarul anexat la scrierile lui, precum şi din cercetările pe care le-am făcut incidental în legătură cu lexicul limbii noastre de pretutindeni. Le cunosc aşa cum cunosc atîtea cuvinte franţuzeşti ori nemţeşti, adică pe unele le mai uit sau le pricep numai aproximativ. Dealtfel se pare că însuşi Creangă nu-şi mai aducea totdeauna bine aminte de ele, altmintrelea n'ar fi recurs la listele pe care se spune că le avea la îndemînă, cînd dădea redacţie definitivă povestirilor sale.

Să nu ne închipuim însă că dificultăţile de înţelegere menţionate aici constitue un inconvenient. Eu cred mai degrabă dimpotrivă. O operă poetică n'are nevoie de înţelegere în sensul obişnuit al cuvîntului. Nu poate fi vorba de o înţelegere ştiinţifică, adică exactă şi precisă, sau strict intelectuală. Opera literară trebue numai să sugereze, cum se zice, şi din punct de vedere lingvistic se atinge acest scop cu ajutorul terminilor *expresivi* (spre deosebire de lucrările ştiinţifice, în care terminii trebue să fie proprii).

Cuvintele şi construcţiile rare, deci, într'o măsură oarecare, necunoscute, împlinesc mult mai bine această condiţie decît cele des întrebuinţate. Căci expresivitatea este în funcţiune şi de raritate. Materialul lingvistic popular prezintă tocmai acest mare avantaj pentru aproape unanimitatea cetitorilor, oameni mai mult ori mai puţin culţi, adică străini de vieaţa şi limba ţărănească. Dacă la aceasta se adaugă, ceeace-i cazul lui Creangă, simţul lingvistic, căruia îi putem spune şi estetic, fără a fi acuzaţi de crocianism, ne găsim în situaţia cea mai favorabilă pentru realizarea unui limbaj, adică a unui stil expresiv pînă la maximum.

Creangă ştie ca nimeni altul să aleagă termini potriviţi cu intenţiile sale artistice. Parcurgînd glosarul alcătuit de *Al. Vasiliu* şi *Gh. T. Kirileanu* la volumul de *Opere complete* publicat înainte de războiu (ed. Minerva), ne putem uşor convinge de acest lucru. Iată cîteva cuvinte începătoare cu *b: bolciz, bădădăesc, bechiu, bernevici, bindisesc, bihlit, bleandă, bleştesc, bobletic, bobote, bodrogănesc, oncăluesc, bongoase, boscorodesc, buc (într'un buc), budihace, bulhac, bulicheriu, bulugheană, burzuluesc, baştihan*. Ce observăm? Pedeoparte că nu aparţin la vocabularul nostru zilnic, prezintă, deci, farmecul noutăţii şi al rarităţii. Pedealtăparte, şi acest lucru este mai important, au o mare expresivitate fonetică. Sunetele din care-s formate aceste cuvinte impresionează puternic, în sensul intenţiilor autorului, prin ele înseşi, aproape fără nicio legătură cu conţinutul lor noţional. Unele sînt curat onomatopeice, dar nu din cele ieftine, adică curente (şi deci cu expresivitate redusă), iar majoritatea lor ilustrează ceeace unii foneticişti şi esteţi lingvişti numesc simbolism fonetic: între anumite sunete şi anumite idei se stabileşte, fără să ne dăm samă, un raport strîns, care face ca pronunţarea sunetelor respective să trezească oarecum automat imaginile corespunzătoare. Şi aceasta, nu pentrucă sunetele în sine ar avea vreun înţeles, ci pentrucă, pe baza materialului lingvistic obişnuit, s'a creat legătura amintită aici, în sensul că un sunet determinat apare des în cuvinte cu un înţeles determinat şi asemănător, dacă nu identic, dela unul la altul.

Afară de terminii populari propriu zişi, limba lui Creangă oferă o bogăţie extraordinară de izolări, adică locuţiuni şi construcţii sintactice fixe, întrebuinţate de cînd lumea şi de către toţi oamenii aşa cum s'au fixat cu vremea. Depildă: *bortă 'n cer; c'o falcă 'n cer şi cu una în pămînt; a înghiţi noduri; nici una, nici două; c'un ochiu la făină şi cu unu la slănină; şi-a trăit traiul, şi-a mîncat mălaiul,*

etc.; *şi unde nu se porneşte o vifornită...; şi numai odată îi răteză capul; şi cînd colo, ce să vadă?*, etc. Deasemenea sînt extrem de numeroase zicătorile şi proverbele de toate felurile. Niciun scriitor romîn nu utilizează în aşa măsură acest bun comun al limbii noastre, mai exact spus, al limbii populare.

Nu încape îndoială că satisfacţia deplină pe care o simţim la lectura operei lui Creangă este, în bună parte, de natură ligvistică, adică stilistică. Chiar humorul lui, cel atît de lăudat şi de original, îşi are izvorul şi în aceste cuvinte şi expresii populare, care, aşadar, din cauza originii lor, nu-i aparţin lui decît numai prin modul cum ştie să le folosească. Am zis „numai", gîndindu-mă că povestitorul nostru n'a contribuit la crearea lor, ci le-a găsit gata formate în limba părinţilor săi şi a ţăranilor din Humuleşti şi împrejurimi. Altfel, aşa cum a ştiut să le aleagă şi să le aşeze la locul cuvenit şi potrivit nevoilor estetice ale povestirii, ele sînt în întregime ale sale, întrucît le-a re-creat, le-a „trăit" în momentul cînd le-a întrebuinţat şi prin aceasta le-a impus pecetea spiritului său, le-a transformat într'un bun cu adevărat personal.

Cred că cercetările asupra limbii lui Creangă ar trebui să se îndrepte mai ales, dacă nu exclusiv, în această direcţie. Căci elemente lingvistice de felul celor deja citate au valoare stilistică, adică estetică. Ceeace la Eminescu şi la poeţii culţi, în general, sînt imaginile şi figurile de stil, la Creangă sînt expresiile, locuţiunile şi construcţiile populare fixe. Acolo stil personal, aici, stil, în aparenţă, colectiv, de fapt însă tot atît de individual în sensul schiţat mai sus.

Aş îndrăzni să compar pe Creangă cu alt mare scriitor, adică stilist, romîn, cu Caragiale. Şi acesta se foloseşte de o limbă, la prima vedere, impersonală, limba oamenilor obişnuiţi, în orice caz deosebită, foarte deosebită chiar, de a lui Eminescu sau a lui Sadoveanu, bunăoară. Şi la Caragiale, natural, aceeaşi corespondenţă desăvîrşită între conţinut şi expresie, dar deoarece opera lui are un caracter eminamente orăşenesc, prin eroii ei, prin psihologia şi viaţa lor, se înţelege că limba întrebuinţată de el poartă şi ea pecetea cea mai specific orăşenească.

Cu autorul „Momentelor" Creangă seamănă şi din punctul de vedere al formulelor stilistice oarecum fixe, gata făcute. Numai natura lor diferă, fiindcă şi sursa lor este alta. E adevărat acum că la Caragiale numeroase particularităţi stilistice sînt menite să caracterizeze cu un anumit scop unele personaje. Dar nu la acestea mă gîndesc, ci la cele întrebuinţate direct de autor, fără nicio intenţie satirică. Limba lui este, ca şi a lui Creangă, săracă în imagini poetice, în figuri şi podoabe de stil. Cu toate acestea, aş zice mai degrabă tocmai din cauza aceasta, şi la unul şi la altul ne întîmpină, la tot pasul, efecte stilistice de primul ordin.

Asemănarea dintre Creangă şi Caragiale merge însă mai departe, trecînd dincolo de limbă, deşi izvorăşte din aceeaşi atitudine faţă de materialul operei lor. Cred că nu sînt mulţi scriitori romîni care să se poată compara cu aceştia doi din punctul de vedere al obiectivităţii, al supunerii la obiect, în ciuda aparenţelor, care la Caragiale, din pricina ironiei şi a satirei prea vizibile, par a vorbi, ba chiar a protesta contra afirmaţiei mele. Ei bine, oglinda acestei obiectivităţi interioare este tocmai limba lor oarecum impersonală, obişnuită, aşa de puţin deosebită, în elementele ei constitutive, aş spune materiale, de vorbirea populară la unul, de vorbirea orăşenească la celălalt.

În asemenea condiţii nu mi se pare deloc surprinzător faptul că doi scriitori atît de diferiţi şi cu mijloace lingvistice atît de obişnuite

au izbutit să se aşeze, în scara valorilor estetice ale literaturii noastre, cel mai aproape, dintre toţi, de Eminescu. Căci, indiferent de drumul pe care l-au străbătut şi de materialul pe care l-au prelucrat, ceeace i-a ridicat la o înălţime aşa de mare este arta lor excepţională, adică, referindu-mă la subiectul strict al articolului de faţă, simţul lor lingvistic, adică estetic, plin de profunzime şi subtilitate.

Iorgu Iordan

CRONICA LINGVISTICA

ACORDUL DUPĂ INŢELES

Rominul are proasta reputaţie de a nu acorda subiectul cu predicatul. Oamenii cu oarecare cultură sau chiar numai cu pretenţia de cultură ironizează adesea cunoscutul obiceiu al lui „este masline" şi „ieşi la raport toţi comandanţii de pluton". In realitate acest obiceiu este totodată mai culpabil decit s'ar crede şi mai scuzabil decit ne-am inchipui.

Căci sint numeroase cazuri cind dezacordul dintre subiect şi predicat este doar la graniţele dintre corect şi incorect, şi deci poate in ajun de a deveni, prin uz, chiar corect detot. Pe de altă parte, dezacordul verbului cu subiectul se poate intinde la unul cu pronumele, cu atributul, cu adverbul.

După cum se vede, chestiunea merită un studiu amănunţit.

O cunoscută regulă a gramaticei latine spune că acordul gramatical poate fi sacrificat inţelesului atunci cind subiectul este un substantiv colectiv, şi anume, deşi subiectul este la singular, verbul se poate pune totuşi la plural. Astfel scriitorii latini prezintă exemple ca *multitudo venerunt*, adică, transpus cuvint cu cuvint, „mulţimea veniră". Explicaţia se vede uşor: in mintea vorbitorului, mulţimea echivalează cu un plural: „toţi oamenii" sau „numeroşii asistenţi" sau „o mulţime (de oameni) veniră" etc., prin urmare predicatul poate fi plural. Nu e mai puţin adevărat insă că, din punctul de vedere al gramaticei teoretice, această construcţie este greşită.

Este mai puţin cunoscut faptul că acorduri după inţeles se fac adesea şi in romineşte. Ne propunem să adunăm aici un număr de exemple, insoţindu-le cu observaţiile necesare.

Este limpede că nimeni nu va spune in romineşte ca in latineşte: *Mulţimea vin;* problema se pune numai pentru cazul cind după substantivul colectiv se adaugă un complement la plural, care explică din ce e compusă colectivitatea. *O mulţime de oameni vine*, sau *O mulţime de oameni vin?* După cite ştim, gramatica oficială n'a formulat nici o regulă in această privinţă. Iată insă norma literară: cind colectivul este considerat ca adevăratul subiect, predicatul se acordă cu el, iar cind colectivul face oarecum figură de numeral pe lingă substantivul respectiv, atunci acordul predicatului se face cu acesta. De exemplu:

1. Mulţimea de femei şi copii *dă* năvală in sală...; o gloată de soldaţi in neorinduială *pune* stăpinire pe gară...; şi, invers:

2. O mulţime de oameni *cunosc* faptele...; o sumedenie de duşmani *au* năvălit in ţară.

Luindu-ne după această regulă, acordul e greşit in fraza: „In parantezele finale..., după modelul Dicţionarului Academiei, se *găseşte* o mulţime de note importante gramaticale" (S. Puşcariu).

Se mai poate preciza că acordul cu colectivul este de regulă cind acesta este articulat şi deci nu poate trece drept numeral: *Ceata clă-*

caşilor ajunge, iar nu: *ajung;* de asemenea, cind verbul este pus inaintea subiectului, atunci acordul se face in general cu subiectul gramatical, deci cu colectivul, care este cel mai apropiat: *Se vede venind o haită de lupi*, iar nu: *se văd*. Mai trebue să ţinem seama şi de cazul cind grupul colectiv + complement e despărţit de verb printr'un grup intercalat, in care caz, de obicei, ideea de plural invinge, căci vorbitorul are mai mult timp ca să uite subiectul gramatical: *Grupul nemulţumiţilor, incurajat de acest nou eveniment, incep să murmure.* Dar acest din urmă caz, deşi destul de frecvent, nu poate fi socotit corect.

Exemplele pe care le-am discutat pină aici sint, ca să zicem aşa, clasice, adică dintre acelea care chiar logiceşte se pot discuta, ambele soluţii fiind, cel puţin in oarecare măsură, plauzibile. Limba noastră cunoaşte insă cazuri de dezacord mult mai grave.

Iată mai intii un exemplu in care greşala e dublă:

„Se aduce la cunoştinţa tuturor proprietarilor de vehicule... ca: trăsuri..., camioane..., etc., că personalul de conducere *ale* acestor vehicule, conform art. 23 din legea asupra circulaţiei, nu *vor* avea dreptul să conducă..."

Ale e pus in loc de *al*, şi *vor avea* in loc de *va avea*, din cauză că cel care a redactat ordonanţa a făcut acordul „după inţeles", şi a inţeles prin personal: „funcţionarii".

Alte exemple unde ideea de colectiv nu e prea clară:

„Flota rebelă de război a somat vaporul prin lovituri de tun, apoi l-*au* escortat..."

„Il jeliră ai săi, il jeliră boerii, il *jeliră* şi poporul..." (Ispirescu, Aleodor Impărat).

„Stătu toată oastea de mirare şi *ziseră* că e urmă de zină..." (Iosif Cioca, Doine de pe Pogonici).

Aceste două exemple ar mai putea fi incadrate şi in altă categorie (vezi mai jos).

De cele mai multe ori, acordul predicatului este făcut nu cu subiectul, singular, ci cu un atribut la plural care arată din cine e format subiectul:

„Personalul sălilor de spectacole care n'*au* semnat..." (Sint mai multe săli de spectacole, deci mai multe personaluri.)

„O secţiune a trupelor de asalt *au* inconjurat-o..." (Bine inţeles, o secţiune poate fi considerată ca un colectiv, căci e formată din mai mulţi oameni, dar pluralul a fost desigur adus şi de *trupelor de asalt*.)

„Echipagiul, format din patru persoane..., *au* pierit in această catastrofă." (Aici este evident că redactorul a acordat predicatul cu *persoane*, ca şi cum acesta ar fi fost subiectul.)

„Impresia generală este că se vor mări numărul echipelor." *(Vor mări* e la plural, din cauza atributului *echipelor*. Ar mai putea fi şi din cauza lui *se.)*

„Ele ating cele mai variate idei, a căror legătură cu religia nu *sint* imediat de recunoscut" (S. Puşcariu). (*Sint* e la plural din cauza pluralului *căror*, care e corect acordat cu *idei*, dar nu corect cu *sint.)*

„Incercarea lui Kr. Sandfeld de a explica unele inovaţiuni „balcanice" ca pornind din greceşte nu se *pot* sprijini pe analogii din Franţa de Sud" (S. Puşcariu). (Pluralul *pot*, din cauza lui *inovaţiuni.)*

De la frazele de tipul citat mai sus se ajunge la altele, incă şi mai bizare, unde acordul se face cu atributul, chiar atunci cind acesta nu arată grupul din care face parte subiectul:

„Executarea persoanelor bănuite că n'ar simpatiza guvernul *devin* tot mai dese." (*Devin* la plural, din cauza pluralului *persoanelor.)*

„Nerespectarea ordinelor Ministerului *le* faceți pe riscul dv.". Aici pronumele *le*, în loc să fie acordat cu *nerespectarea*, este acordat cu atributul *ordinelor*. In ambele exemple citate aici, pluralul se datorește și sentimentului că e vorba de o repetare: sînt mai multe ordine, deci mai multe cazuri de nerespectare; mai multe persoane, deci mai multe execuții. Pentru acest din urmă caz, impresia de plural e atît de puternică, încît ne vine greu să zicem *executarea persoanelor... devine tot mai deasă*, și preferăm a spune: *executările devin tot mai dese*.

„Dacă citirea acestor rînduri *v'au* făcut să pierdeți prea mult din prețiosul dv. timp..." etc.

La exemplele înșirate mai sus s'ar mai putea alătura și următorul :

„Accesul... pentru a fi *serviți* este permis..." (Aici pluralul *serviți* este acordat cu un genitiv ghicit din *accesul: accesul clienților* sau *accesul pasagerilor*, de exemplu.)

O greșală asemănătoare se produce atunci cînd subiectul este *fiecare dintre*, sau *nici unul dintre:*

„Fiecare din fete *avură* cîte un măr" (Ispirescu, Prislea cel voinic).

Fiecare e la singular, dar autorul se gîndește că sînt trei fete.

„O întrebare la care n'*au* putut răspunde nici unul dintre miniștrii care s'au perindat..."

Nici unul fiind singular, verbul ar fi trebuit pus și el tot la singular.

Greșala e mult mai puțin sensibilă dacă predicatul este despărțit de subiect:

„O problemă pe care *au* încercat s'o rezolve, pe rînd, fiecare dintre directorii generali..."

Mai bizare sînt cazurile de greșală inversă, adică de predicat la singular după un subiect la plural, fie simplu, fie compus din două substantive la singular:

„Este o muncă și o bătaie de cap care-ți *tocește nervii*." (S'ar părea că numai bătaia de cap tocește nervii, nu și munca; vezi totuși mai jos, *limbile franceză și germană*.)

„Multe din numele orașelor latine din Nordul Peninsulei Balcanice ni *s'a* păstrat sub formă slavă" (S. Pușcariu). (Aici s'ar putea să avem afece cu o greșală de tipar.)

„Singurul punct comun între ei amîndoi *este* inteligența și vioiciunea." (Singurul punct sînt două.)

Cît despre exemple ca:

„Unicele rugiuri de buze fabricate la Paris *este* rugiul cutare", acestea sînt prea imbecile ca să mai merite să fie discutate.

După cum am întîlnit cazuri de acord al predicatului cu atributul, există și unele unde acordul în număr se face cu complementul:

„Cafeaua îi *făcură* să se mai înviorezе..."

Pluralul *făcură*, din cauza complementului *îi*, deși subiectul *cafeaua* e la singular.

„Îi *ținură* de rău tatăl lor..." (Ispirescu, Broasca țestoasă). (Subiectul *tatăl* e la singular, dar complementul *îi* e la plural, deaceea *ținură* în loc de *ținu*.)

Este de remarcat că toate exemplele citate sub această rubrică conțin verbul la perfectul simplu, ceea ce arată că nu e vorba numai de un acord după înțeles, ci, cum am arătat (v. *Bulletin linguistique*, III, p. 182 și urm.), mai este și altceva: oamenii simpli folosesc adesea persoana a treia a pluralului, la perfectul simplu, cînd vor să dea mai multă solemnitate frazei (*Murіră și bietu Moș Iordache!*).

In cea mai mare parte a țării, formele ca *muriră, făcură, ținură* au dispărut din vorbirea curentă, și nefiind deci cunoscute decît din literatură, au mai mare prestigiu. Iată încă un exemplu: „El se duseră la un loc ascuns..." (Barac, *Halima;* vezi și V. Bogrea, *Dacoromania*, II, p. 662).

Dar se poate spune ceva mai mult: în unele cazuri, pluralul, indiferent la ce timp e, se bucură în ochii oamenilor simpli de mai mult prestigiu decît singularul, chiar fără ca ei să cunoască pluralul politeții. Se aude astfel adesea *haideți* în loc de *haide*, de exemplu:

„— *Haideți*, moșule, să mîncăm..." (N. I. Dumitrașcu, Povești oltene).

Dacă Jianu-mi trecea
In județ la Slatina,
El din gur'așa-mi zicea:
— Haidèți, *murguleț*, haidèți,
Nu-ți mai face părul creț...

(V. Vîrcol, Graiul din Vîlcea.)

Ș'aideți, *neică, să fugim,*
Să fugim să pribegim...

(Id. Ibid.)

— *Măi podar, frate podar,*
Trageți *podul la livan...*
Că-ți trimet un glonț în piept,
Trageți *podul la livan...*

(Id., Ibid.)

— *Noi, pe ogar?!... Să-l vindem?!... Iată cît ne-i da dumneata...*
— *Cît să vă dau?*
— *Păi... dacă e așa*, dați-*ne atîția bani...*"

(Dumitrașcu, op. cit., p. 33.)

Un om din popor, cînd se adresează cuiva pe care-l socotește superior, nu-i spune *frate-meu*, ci *fraților*. Am auzit astfel: „*Aoleo, nu mai da, fraților*", și mi s'a și explicat că *fraților* e spus mai „pe ocolite" decît *frate-meu*.

Pînă la un oarecare punct, se poate socoti că simțul oamenilor simpli nu e prea dezvoltat cu privire la acordul predicatului cu subiectul. Cunosc un frizer care nu mulțumește clienților săi altfel decît cu: *Vă mulțumesc, să trăești!* Nu zice niciodată *să trăiți*, deoarece această expresie nu i se pare potrivită decît pentru militari. Iar dezacordul de număr între *vă* și *trăești* nu pare să-l supere.

Am citat mai sus un exemplu în care acordul după înțeles nu privea predicatul, ci un pronume complement. Iată alte exemple cu pronume :

„Colindînd m'am rătăcit, și iată-mă abia acum ajuns din fantastica-mi călătorie, cu un sac așa îngreuiat de tot felul de petice și de surcele, adunate de pretutindeni, încît nu mai cutez, Doamne ferește, nici chiar eu însumi să-l arunc în spinarea Manualului tău. Am luat dar pretențioasa hotărîre a le deșerta într'un volum osebit, ce-l voi tipări numai pe seama *lor*..." (Odobescu, Psevdo-kinighetikos).

Să-*l* arunc, dar pe seama *lor*....

„Chiar de la cele dintîi pomeniri ale neamului nostru, acesta apare numeros, în regiuni în care înainte nu-*l* atestase nimeni" (S. Pușcariu). (Pluralul *îi*, din cauză că autorul se gîndește la *Romîni*, nu la *neamul nostru*.)

„Corpul profesoral al liceului X aduce la cunoștință încetarea din viață a bunului *lor* elev"...

De asemenea am găsit și *„bunului lor coleg"* și alte expresii similare. Evident, ar fi trebuit *bunului său elev, bunului său coleg*, căci *corpul profesoral* este la singular, dar ideea de plural este atît de puternică, încît i s'a părut redactorului că pronumele ar suna rău la singular. Intr'un caz ca acesta, cea mai bună soluție este evitarea colectivului: *profesorii aduc*...

„Astfel era această familie, în siguranță în fortăreața ei, unde se mișca în voie, mînca bine, emițînd axiome care în fond nu erau decît exprimarea matinalei *lor* satisfacții". (Pluralul *lor*, pentru că familia are mai mulți membri.)

Mult mai grave mi se par greșelile făcute din cauză că vorbitorul (sau chiar scriitorul) analizează greșit fraza. Cel mai tipic exemplu îl constitue propozițiile cu verbul pasiv sau impersonal, construit cu pronumele *se*. In textele comerciale, rar se scrie altfel decît: *Pianine se vinde în rate; aici se vinde măsline*, etc. Dar aceeași greșală o găsim în circularele Ministerului Educației Naționale: *Se pune în vedere următoarele*. Explicația care ni se dă este că verbul se pune la singular, deoarece și subiectul, *se*, este la singular. Dar *se* nu este subiect, ci acuzativul pronumelui reflexiv, care transformă acțiunea verbului în pasivă, reflexivă sau impersonală, și acest pronume are o singură formă, atît pentru plural cît și pentru singular: *el se duce, ei se duc*. Subiectele adevărate sînt *pianine, măsline, următoarele*.

Alții fac greșala inversă: considerînd că subiectul logic al verbului impersonal este un plural, pun verbul la plural, deși subiectul gramatical, exprimat, este la singular:

„Se *dădură* înghețată" (Ghibănescu, Baba Vodoaia). Desigur că autorul argumenta așa: cei care au dat înghețata erau mai mulți, deci subiectul e la plural, și predicatul trebue pus tot la plural. In realitate, subiectul este *înghețată*, iar *se dădu* este un verb pasiv. E ca și cum s'ar fi scris *înghețata fură dată*.

„Agitatorilor masselor naive și bîrfitorilor pripășiți în Franța „tuturor libertăților" li se *vor* administra, de astăzi înainte, o respectabilă botniță".. (*Vor administra*, pentru că cei care administrează sînt mai mulți, dar subiectul gramatical e *se*, singular.)

In fine alții merg încă și mai departe cu acordul după înțeles (după înțelesul *lor*, firește) și susțin că trebue să se spună *mă doare ochii*, deoarece *mă* e singular. In realitate, *mă* e complement drept, care nu se acordă cu predicatul în număr; subiectul e *ochii*, plural.

Greșeli analoage se fac cu pronumele, *ce, cine*. Aud zilnic întrebîndu-se: *Ce-s cu lucrurile astea, ce-s cu oamenii ăștia*, etc. Este limpede că acordul verbului s'a făcut cu subiectul logic, *oamenii*, cînd trebuia făcut cu subiectul gramatical, *ce*.

Iată și expresia *în ceea ce privește*. Am auzit și am citit adesea: *In ceea ce privesc lucrările, în ceea ce privesc studiile, faptele*, etc. Deunăzi, într'o conferință la radio, vorbitorul a spus de mai multe ori *In ceea ce privesc delictele*. Pentru el, subiectul era *delictele*. Gramatical însă, *delictele* nu e decît obiectul direct al lui *privește*, iar subiectul e *ce*, la singular. In adevăr, nu delictele privesc ceva, ci pe ele le privește.

Cine se întrebuințează și pentru singular, și pentru plural: *cine este el, cine sînt ei*. Cînd însă persoana despre care se vorbește e neexprimată, se pune singularul: *cine a dărîmat Troia*? (Răspuns: Grecii). Nu este corect *Cine au dărîmat Troia*. Odată ce nu știi cine a făcut acțiunea, n'ai nici un motiv să crezi că e un plural. Cu toate acestea citim fraze ca: „Cine *vor* conduce primăriile sub viitorul guvern?" Pluralul e adus aici de pluralul *primăriile*, cu care însă predicatul nu se acordă. Se zice foarte corect: *Cine sînt oamenii care au dărîmat Troia*, căci aici avem o determinare la plural, dar nu e corect *Cine sînt oameni trebue să ia o atitudine*, ci numai *Cine e om*, căci aici nu se precizează cîte persoane vor face acțiunea.

Există și cazuri mai greu de analizat.

„Atunci se *înălțară* în Roma Forul lui Traian cu toate edificiile..." (Odobescu, Psevdo-kinighetikos). Pentru noi, subiectul este *Forul*, deci verbul trebuia pus la singular; dar poate Odobescu ar fi explicat că subiectul este *Forul și edificiile*, și în acest caz acordul e corect.

De altfel problema subiectului dublu sau a substantivului acordat cu două adjective nu este prea ușoară. Formula curentă la noi este *Limba franceză și germană*, sau, ceva mai pretențios, *limba franceză și cea germană*. Așa dar nu se pune limba la plural, deși e vorba în realitate de două limbi: înaintea celui de al doilea adjectiv, se subînțelege substantivul, de exemplu: *Limba franceză și (limba) germană*. Totuși, după modelul francez, mulți scriu astăzi *Limbile franceză și germană*, ceea ce satisface logica; dar pentru o ureche romînească sună foarte rău grupul *limbile franceză*. In afară de aceasta, pluralul poate da naștere la echivoc. Intr'un ziar am citit titlul: *Se părăginesc casele lui A. Pumnul și Coșbuc*. S'ar putea înțelege că fiecare din cei doi scriitori avea mai multe case, și pericolul acesta este mai mare decît dacă, scriind *Casa lui A. Pumnul și a lui Coșbuc*, cineva ar înțelege că amîndoi aveau aceeași casă. La fel de displăcut este: *Germania trebue să adere la pactele oriental și dunărean*. Iată însă un exemplu mai clar. Sub un tablou de la Muzeul Toma Stelian, se citește inscripția: *Portretele unui bărbat și al unei femei*. Nu se înțelege oare că un bărbat are mai multe portrete, iar o femee unul singur? Mult mai puțin echivoc ar fi fost *Portretul unui bărbat și al unei femei*, cu atît mai mult cu cît e vorba de un singur și același tablou.

De altfel, cît e de fals subiectul la plural în romînește, se vede bine dacă încercăm să-l introducem într'o expresie populară: *vacile neagră și roșie* ar face să rîdă pe oricine (aici *cea* este indispensabil: *neagră și cea roșie*, căci altfel s'ar putea crede că aceeași vacă e jumătate neagră, jumătate roșie). Dar *casele mea și ta?*

Mai greu se rezolvă problema cînd subiectul este la plural, iar predicatul trebue pus la singular. Există două categorii principale.

1. Numele de localități la plural, reprezentînd la origine o colectivitate: *Bucureștii este, sau Bucureștii sînt? Teoretic*, numai a doua formulă e corectă. Putem deci spune *Bucureștii consumă o mare cantitate de fructe*. Dar imediat ce e vorba să facem un predicat nominal, lucrurile se complică. Ar trebui să zicem *Bucureștii sînt un oraș mare;* sîntem însă obligați să recunoaștem că marele public nu se încurcă de loc cu studiul etimologiei, ca să constate că la origine *București* este plural, și spune, făcînd acordul după înțeles, *Bucureștiul este*. De asemenea nimeni nu va zice *Am colindat toți Bucureștii*, căci i s'ar pune întrebarea: cîți București există? Se zice totuși numai *Bucureștii noi*, formulă oficială intrată în graiul popular.

A doua categorie e și mai complicată: e vorba de cazurile cînd

subiectul este plural (fie că e un singur substantiv la plural, fie că e compus din două substantive la singular), iar predicatul nominal este la singular, sau vice-versa. *50 de lei e o sumă*, sau *50 de lei sînt o sumă?* Ambele formule sînt licite. S'ar părea că prima e mai răspîndită. Cu toate acestea nimeni nu va spune *Cele 6 milioane care s'au furat e o sumă*. Problema s'ar mai putea pune pentru termenii care numesc cele patru operații aritmetice. De exemplu e bizar *1 înmulțit cu 1 fac 1*.

„Drapelul sub care se introduc aceste deșertațiuni personale și crudități estetice *este* toideauna Națiunea și Libertatea" (Maiorescu, Direcția nouă).

Evident, nu e bine *Este națiunea și libertatea*, dar *Drapelul sînt* ar fi și mai rău.

„Unul din mijloacele reputate a asigura independența *este* cuceririle de teritorii."

Unul... sînt ar fi și mai rău.

S'ar părea că regula este aceasta: verbul se acordă cu subiectul sau cu numele predicativ, după cum primul sau cel de al doilea este pus la început: *Drapelul este națiunea și libertatea*, dar *Națiunea și libertatea sînt drapelul*. Prin urmare este greșită expresia:

Aceste neliniști e prima hrană a dragostei. Cu toate acestea sună fals și *Primul lucru pe care-l citea în ziare era rîndurile despre...* pentru că aici *rîndurile* este mult mai aproape de verb decât *primul lucru*.

Mai adăugăm cîteva cazuri speciale.

O greutate particulară ridică pluralul politeții: *Dv. sînteți om*, sau *dv. sînteți oameni?* Sînt unii care se opresc la a doua formulă, dar este evident că numai prima e admisibilă.

„Cînd ceri omului să-și pună corset, să pășească binișor, să respecte consemnul „stopurilor", cînd din senin îi administrezi un regim de constrîngere, *fă-le* cu toată prevenirea."

Cred că trebuia *fă-o*, căci *o*, pronume neutru, n'are plural.

„Milioane de oameni au fost victima acestui flagel."

Acordul e făcut conform regulei date mai sus. Dar de ce *victima* la singular? Acest cuvînt n'are înțeles colectiv; probabil că expresia este copiată după *a fi prada focului*, etc., unde *prada* este colectiv.

La radio se citesc zilnic cotele apelor Dunării, și se spune:

„Giurgiu, 432, *scade* (sau *crește*) 4 centimetri."

S'ar părea că verbul *scade, crește* e luat aici ca impersonal, căci altfel nu s'ar putea explica singularul.

In rîndurile care preced, am limitat problema acordurilor la categoria numerelor. Dar mai toate constatările pe care le-am făcut pînă aici sînt valabile și pentru genuri. Cîteva exemple o vor dovedi.

Iată mai întîi cîteva citate care arată că, după un substantiv feminin ca formă, dar masculin ca sens, se pune une-ori un adjectiv masculin.

„O plută pe care se aflau zece persoane, *înconjurați* de rămășițele unui naufragiu"...

Ar fi trebuit, bine înțeles, *înconjurate*, acordat în gen cu *persoane*, dar scriitorul s'a gîndit la oameni.

„— *Toate* erau persoane care aveau ceva avere, *toți* aveau un venit destul de mare...

— Dar ești sigur că au dispărut 27 de persoane?...

D. Reeder se gîndi o clipă, cu ochii ațintiți spre covorul de pe podea.

— Presupun că au fost *omorîte*, spuse el aproape vesel.

Procurorul sări în sus.

— D-ta pari să fii azi foarte dispus, spuse el răutăcios. Și de ce ar fi fost *uciși*, mă rog?"

Este aici un exemplu extraordinar de alternanță între masculin și feminin, după cum traducătorul se gîndește la persoane sau la oameni.

„Ziarul arată că la 22 August au fost *condamnați* de tribunalul special din circumscripția Leningrad 9 persoane, *acuzate* că fac parte dintr'o organizație contrarevoluționară."

Aici adjectivul este pus înaintea substantivului, dar greșala e aceeași.

„Lampa de cvarț cu mercur, *prevăzut* cu filtrul lui Wood..." (Stahl-Bogdan, Paleografie).

Acordul s'a făcut cu *mercur* sau cu *filtru*.

Iată și exemple de acord al pronumelui:

„... pe cînd amintirea lui Demetrius, despre care se crede că era născut la Sirmium, *îl* păstrează toponimicul Mitrovica..." (S. Pușcariu). Acordul e făcut cu *Demetrius*, în loc să fie făcut cu *amintirea*.

„Sovietele nu pot ajuta China fără să riște un război cu Japonia. *Ei* sînt însă incapabili de a face acest război..."

Ei este acordat nu cu *Sovietele*, cum ar trebui, ci cu *Rușii*, la care se gîndea redactorul.

Une-ori dificultatea o formează faptul că un substantiv de genul feminin reprezintă o persoană masculină. In cazul acesta regula cere ca adjectivul sau pronumele să fie pus la masculin, dar cîteodată găsim și exemple de feminin:

„...a exprimat dorința ca maiestatea sa să fie *însoțită*"...

Maiestatea sa înseamnă de fapt „regele".

„...să o primim pe maiestatea sa" (regele).

Cu toate acestea sună rău fraza:

— „Nu, răspunse foarte surprins gazda."

E o chestie de deprindere: *maiestatea* sa înseamnă în general *regele*, iar *gazda* e de obicei femee.

Iată și un caz unde acordul se face obligator cu atributul, nu cu subiectul: *Cei zece mii (de oameni)*, nu *Cele zece mii*, deși *mie* e feminin; aici *zece mii* este considerat ca un adjectiv numeral, iar *oameni* trece drept adevăratul substantiv la nominativ.

Un exemplu în care acordul după sens contrazice atît regula numărului cît și a genului:

„Adunarea magistraților Tribunalului și judecătorilor din orașul X, *entuziasmați*, hotărăsc donarea salariului pe o zi."

Există numeroase cazuri în care unii nu mai fac acordul în gen al adjectivului participiu, pentru că îl consideră ca pe un fel de adverb. Foarte des citesc inscripții redactate astfel:

„Este *interzis* intrarea... Este *interzis* trecerea... Este *oprit* depunerea... Este *interzis* staționarea... Trecerea strict *oprit;* Lipirea afișelor strict *oprit*, Prezentarea bonului anexat va fi *necesar* la intrare."

In toate aceste cazuri, punctul de plecare trebue căutat în fraze unde în adevăr este un adverb: *este interzis, oprit, a intra, a trece, a staționa, a lipi afișe; este necesar a prezenta*. Alte ori însă e vorba mai curînd de imitarea unei construcții străine:

„*Dat* fiind organizarea, *dat* fiind natura..." (Stahl-Bogdan, Paleografie); „...are onoarea, plăcerea, etc. a vă face *cunoscut căsătoria*"... „... are durerea a vă face *cunoscut* pierderea"...

E ca și cum am zice *a face cunoscută divorțul*.

In schimb, acolo unde avem în realitate de aface cu adverbe, sînt mulți care fac acordul, transformînd astfel adverbele în adjective:

„Sala a fost aleasă foarte *nimerită*."

Scriitorul a avut impresia că, dacă ar fi pus *nimerit*, ar fi greşit acordul cu *sala*; în realitate, *nimerit* este adverb, deci nu trebue să se acorde în gen. Nu se spune de exemplu *ploaia a durat multă*, ci *a durat mult*.

„Fişiile reţineau strîns *lipite* documentul" (Stahl-Bogdan, Paleografie).

Aici, lucru bizar, nu numai că adverbul a fost acordat în gen şi număr, dar acordul nu s'a făcut cu complementul, ci cu subiectul.

„Casa X vinde *cea* mai ieftin."

Dacă în adevăr *cel mai ieften* ar trebui acordat cu *casa*, ar fi fost normal să se zică *vinde cea mai ieftenă*. E adevărat că unii zic: *mărfurile acestea costă ieftene*, dar pînă acuma însă nu s'a ajuns la *vinde cea mai ieftenă*.

„O problemă *grea* de rezolvat", sau „interesantă de urmărit"; „o cale *grea* de urmat"; „o carte *uşoară* de citit"; „Sînt *grei* bătrînii de pornit"... (Coşbuc, Nunta Zamfirii). „Sînt *destui* de mulţi aceia care"...

Explicaţia trebue să fie aceeaşi în toate aceste cazuri. Cînd se suprimă verbul, cuvîntul care ne interesează e adjectiv: problema e *grea*, cartea e *uşoară*, sînt *destui* care, etc. După modelul acesta, cuvîntul ajunge să se acorde şi acolo unde e adverb.

Un exemplu mai bizar, dintr'o rubrică sportivă:

„*Individuali*, ne-au plăcut Bogdan, de un curaj extraordinar, Vintilă..."

Individual e adverb, legat de *au plăcut*, nu adjectiv acordat cu numele jucătorilor.

Cum se face acordul, atît în gen cît şi în număr, cînd un verb sau un adjectiv se acordă cu mai multe subiecte sau substantive de genuri sau numere diferite? In general acordul adjectivului în gen şi număr se face cu substantivul cel mai apropiat: *banii şi lucrurile* furate, *lucrurile şi banii* furaţi; *calul şi vacile* pierdute, *vacile şi calul* pierdut; *caii şi vaca* pierdută, *vaca şi caii* pierduţi.

In ce priveşte adjectivul predicativ, regula e mai complicată. Dacă subiectele sînt nume de fiinţe, atunci masculinul primează asupra femininului adică, dacă unul dintre subiecte e masculin iar celălalt feminin, acordul se face cu masculinul: *lupul şi oaia sînt* duşmani; *băiatul şi fetele sînt* zdrenţăroşi, *băieţii şi fata sînt* zdrenţăroşi.

Cînd subiectele sînt nume de lucruri, regula acordului diferă după cum e vorba de substantive la singular sau la plural. In primul caz, predicativul se pune totdeauna la forma feminină (mai bine spus: neutră): *cercelul şi brăţara sînt* frumoase, *brăţara şi cercelul sînt* frumoase; *cercelul şi inelul sînt* furate, *inelul şi cercelul sînt* furate; *brăţara şi inelul sînt* scumpe, *inelul şi brăţara sînt* scumpe. In cel de al doilea caz, se face o excepţie pentru frazele în care unul dintre subiecte e masculin plural, şi se pune predicativul tot la plural: *cercelul şi inelele sînt* furate, *inelele şi cercelul sînt* furate; dar: *cerceii şi inelul sînt* furaţi, *inelul şi cerceii sînt* furaţi. Apoi: *cercelul şi brăţările sînt* frumoase, *brăţările şi cercelul sînt* frumoase; dar: *cerceii şi brăţara sînt* frumoşi, *brăţara şi cerceii sînt* frumoşi. Cînd amîndouă subiectele sînt la plural, acordul se face cu cel mai apropiat: *cerceii şi inelele sînt* furate, *inelele şi cerceii sînt* furaţi; *cerceii şi brăţările sînt* frumoase, *brăţările şi cerceii sînt* frumoşi. In sfîrşit, cînd unul dintre subiecte e neutru iar celălalt feminin, predicativul este totdeauna de formă feminină: *inelul şi brăţările sînt* scumpe, *brăţările şi inelul sînt* scumpe; *inelele şi brăţara sînt* scumpe; *brăţara şi inelele sînt* scumpe; *brăţările şi inelele sînt* scumpe, *inelele şi brăţările sînt* scumpe.

Pentru încheiere, un amănunt privitor la acordul după înţeles cînd e vorba de cazuri.

Regula sintaxei romîneşti cere ca adjectivul să se acorde în caz cu substantivul pe lîngă care stă: *unei vulpi* şirete, *al unei femei* frumoase. Dar vorbitorilor li s'a părut că în astfel de fraze adjectivul este la plural (deoarece forma genitiv-dativului singular concordă totdeauna cu cea a pluralului). Deaceea s'a putut ajunge la acord după înţeles, adică la dezacord logic, nu numai în exemple ca *Unei fete atît de tînără* (corect este *Unei fete atît de tinere)*, adică acolo unde adjectivul este despărţit de substantiv, ci se spune şi se scrie *unei fete tînără*. Evident, acesta este un caz extrem, şi sforţările gramaticilor ar putea să-l mai înlăture. Dar asupra unei greşeli logice ca: *Publicarea unei cărţi numai bună de aruncat la coş* (corect ar fi: *bune)*, cu greu s'ar mai putea reveni.

Al. Graur

CRONICA EXTERNA

A XVI-a ADUNARE A SOCIETĂŢII NAŢIUNILOR. — CAMPANIA PREŞEDINTELUI ROOSEVELT

Ultima şedinţă a Societăţii Naţiunilor a avut loc în împrejurări internaţionale defavorabile. Dar însăşi gravitatea lor putea îngădui oamenilor de bună credinţă să măsoare golul pe care îl lasă în viaţa internaţională lipsa autorităţii eficace a instituţiunii dela Geneva. Astfel, meditaţiuni utile se vor fi făcut în lume asupra rolului esenţial pe care, în mod necesar, îl joacă Societatea Naţiunilor în organizarea şi garantarea păcii. O corespondenţă exactă s'a stabilit între pace şi Ligă şi între neputinţa ei şi război. Această mărturisire o fac chiar detractorii Societăţii Naţiunilor cînd, în faţa oricărui grad diferend, constată falimentul ei. Dacă ea ar fi puternică, conflictele nu s'ar mai putea produce. Unde se despart de adepţii ei, este asupra concluziunii pe care o trag. Primii condamnă însăşi ideea de organizare a păcii, considerînd că războiul este o fatalitate, isvorîtă din structura omului şi nu văd decît în violenţă, în raporturi de forţă, mijlocul lichidării diferendelor internaţionale. Pentru ei, o Societate a Naţiunilor este o eroare psihologică şi o utopie istorică. Ceilalţi cred în înbunătăţirea treptată a condiţiunii omului şi aşteaptă implinirea în viaţa internaţională a progresului realizat în viaţa internă a Statelor, prin substituirea normelor juridice mijloacelor violente. Ei socotesc că experienţa actuală dovedeşte că numai slăbiciunea Societăţii Naţiunilor îngădue atîtea conflicte sîngeroase şi violări ale legii internaţionale. Şi deduc că o întărire a acestei instituţiuni este condiţiunea pacificării relaţiunilor dintre State. Această întărire trebue să vină însă din voinţa naţiunilor de a accepta şi susţine aplicarea principiilor Societăţii Naţiunilor. O chestiune de timp ş de educaţiune şi poate nevoia unor mari lecţiuni tragice, prin războae. Fiindcă acesta pare să fie preţul cu care umanitatea plăteşte înţelepciunea.

Dar partizanii Ligii nu văd în existenţa şi funcţionarea ei nici o incompatibilitate cu legile spirituale ale omului sau cu destinul său istoric. Din contră, istoria, pe care de atîtea ori o invoacă oamenii de dreapta, pare să arate o facultate de progres a omului în societate prin supunerea lui la regule de drept şi prin diminuarea autenticităţii faptului în favoarea instituţiunilor.

Această controversă s'a agravat. În ultima vreme, prin aşa zisul „război ideologic". Numele pare pompos şi tinde către un prestigiu nemeritat, pentru ca să ascundă un vulgar conflict de interese.

De o parte, sunt aşezate statele dictaturilor de dreapta, fondate pe o doctrină de forţă, pe puterea faptului, pe o interpretară suverană a intereselor proprii şi însufleţite de tendinţe de expansiune. Ele au ridicat autoritatea Statului pînă la un fel de idolatrie şi au înconjurat ideile de suveranitate şi de raţiune de stat cu perorgative, ce fuseseră atenuate de un secol de înălţare a cetăţeanului şi

de predominare a legii. Naţionalul s'a ridicat împotriva umanului, printr'o contradicţiune substanţială, care nimiceşte vecinicia omului şi demnitatea lui personală. Statul nu mai cunoaşte nici o limitare voluntară. Definiţiunea sa faţă de proprii cetăţeni sau faţă de celelalte state nu are margini decît impuse prin forţă. Ideea de colaborare nu mai are loc într'o astfel de doctrină. Ea a fost înlocuită prin acea de concurenţă, de luptă. Recursul la justiţie este considerat ca o soluţiune inferioară, adoptată numai în cazul cînd mijloacele proprii nu pot asigura triumful unei revendicări personale. Noţiunile de general şi de etern au fost devastate de preocupări personale şi de interese imediate.

Cum se poate împăca această doctrină cu principiile Societăţii Naţiunilor?

De altă parte, statele democratice, care sunt fundate pe demnitatea persoanei, pe libertatea cetăţeanului şi care concep Statul sub forma serviciilor publice menite să garanteze o cît mai mare libertate. Ele tind să supună raţiunea de Stat controlului public şi să nu invoace suveranitatea naţională decît sub forma ei originară, adică de liberare a naţiunii într'un Stat cu conţinut uman şi vizibil, ci nu într'unul cu conţinut mistic. Un Stat de drept, nu un Stat de forţă, bazat pe garanţii juridice, în centrul căreia stă instituţiunea, nu faptul.

Ideologia acestor State este sprijinită pe noţiunea de eternitate a omului şi pe identitatea lui în faţa acestei vecinicii. Ea ştie că în nevoia lui de organizare socială, omul a căutat necontenit forma cea mai proprie libertăţii şi prosperităţii sale şi a cunoscut regimuri variabile. De aceea priveşte cu sceptism aceste regimuri.

Toate aceste idei conduc statele democratice către colaborarea între state şi către un regim internaţional organizat prin instituţiuni juridice. Suveranitatea lor este egală cu a altora şi poate fi înclinată în faţa principiilor de umanitate; iar interesele lor pot fi servite înăuntru unei organizaţiuni pacifice, care nu trebue străpunsă cu vîrfurile unor noţionalisme nelimitate. Un ilustru om politic francez spunea de curînd: „Sunt patriot, nu naţionalist". Fiindcă el ştia foarte bine că poţi să-ţi iubeşti ţara fără să înjoseşti alte naţiuni.

Aceste conflicte moderne se încrucişază deasupra Societăţii Naţiunilor. Ele au apăsat asupra ultimei adunări şi s'au scoborît pînă în desbaterile ei cele mai tehnice.

Cei ce doresc să o desfiinţeze şi nu au puterea să o facă, vor să o transforme într'un instrument favorabil intereselor lor particulare. Astfel s'au născut propunerile de modificare a pactului şi comitetul însărcinat să studieze această chestiune.

Propunerile erau anterioare războiului din Abisinia, dar ele au luat o formă concretă după eşecul Societăţii Naţiunilor în chestiunea sancţiunilor contra Italiei. Atunci a avut loc cea mai serioasă încercare de a se pune în aplicare principiile esenţiale ale pactului: garantarea integrităţii teritoriale a statelor membre prin măsuri colective de represiune contra unui Stat agresor. Operaţiunea nu a reuşit. Nu e locul să reluăm aici istoricul ei şi să analizăm cauzele nereuşitei. Este de ajuns să menţionăm că, în privinţa lecţiunii ce se putea trage, opiniunile s'au împărţit. Unii au considerat că eşecul Societăţii Naţiunilor s'a datorat prescripţiunilor exorbitante ale pactului, care impun membrilor obligaţiuni ce le depăşesc puterile. Politica de sancţiuni arătîndu-se insuficientă pentru rezolvirea diferendelor, trebue să se caute mijloace pentru prevenirea conflictelor. Aşa dar, modificarea pactului în sensul atenuării dispoziţiunilor din art. 16, care cuprinde sancţiunile contra agresorului şi organizarea unei proceduri mai accesibile pentru punerea în aplicare a articolului 19, care prevede revizuirea tratatelor. Aceiaş adaugă dorinţa de a se modifica şi articolul 10 privitor

la respectul şi menţinerea integrităţii teritoriale şi independenţii politice a statelor de către ceilalţi membri ai Societăţii Naţiunilor.

Semnificaţiunea acestor propuneri este simplă: Societatea Naţiunilor nu mai prezintă nici o garanţie membrilor săi nici pentru existenţa lor liberă, nici pentru liniştea lor. Din contră, ea îi ameninţă oricînd cu revizuirea frontierelor. Niciun beneficiu, numai riscuri. Viaţa internaţională ar deveni un cîmp de litigii, iar Societatea Naţiunilor un focar de învrăjbire.

Alţii şi-au zis că sancţiunile n'au reuşit din cauza aplicării lor infirme şi că agresiunile se produc fiindcă nu există voinţa sigură a membrilor Societăţii Naţiunilor de a aplica măsurile de represiune prevăzute de pact. O singură concluziune justificată se poate trage din eşecul sancţiunilor: nevoia de a se hotărî reprimarea agresorului prin măsuri colective, aşa cum dispune articolul 16 din pact. Prin urmare, revitalizarea acelui articol prin anularea unor rezoluţiuni anterioare şi stabilirea unui fel de regulament pentru punerea în vigoare urgentă şi integrală a sancţiunilor. In orice caz, pactul Societăţii Naţiunilor, în forma lui actuală, cuprinde toate măsurile destinate să împiedice agresiunea sau să o reprime. Rămîne ca guvernele şi naţiunile să fie decise să le aplice. Nu pactul este deci insuficient, ci voinţa statelor. Este vorba de o criză de voinţă, de spirit, ci nu de una de texte. A introduce o discuţiune asupra modificării pactului înseamnează să se introducă un nou element de slăbiciune. Fiindcă, în realitate, pactul nu poate fi modificat. Dar o vastă deliberare asupra nevoii de a-l amenda îi va micşora valoarea în ochii lumii şi va mări dificultăţile actuale care înconjoară Societatea Naţiunilor. Deci întărirea pactului printr'o mai fermă voinţă de colaborare, aşa cum prevăd dispoziţiunile sale.

In sesiunea sa din Septembrie, Societatea Naţiunilor s'a ocupat de această chestiune, fie în discuţiunea generală, fie în comitetul special, care a fost alcătuit mai de mult. S'a putut constata încă odată divergenţa radicală a opiniunilor. Din fericire, nu se poate înregistra un rezultat favorabil celor cari, dorind desfiinţarea Societăţii Naţiunilor, propun astăzi modificarea sa. Chestiunea rămîne în deliberările comitetului, dar prezintă o gravitate din ce în ce mai mare pentru interesele romîneşti. Ea trebue urmărită cu îngrijorare şi — aş adăuga — cu competinţă de reprezentanţii noştri la Geneva şi în alte capitale. Chiar dacă nu se va ajunge la o modificare a pactului (ce pare imposibilă din cauza unanimităţii de care este nevoe), discuţiunile oficiale în această privinţă pot arăta grupări de opiniuni defavorabile tezelor noastre şi pot conduce la situaţiuni critice pentru interesele internaţionale ale Romîniei.

In aceeaşi sesiune, Societatea Naţiunilor s'a mai ocupat de cererile guvernelor spaniol şi chinez. Primul s'a plîns contra unei agresiuni străine împotriva integrităţii sale teritorale şi a independenţei politice a statului spaniol. Astfel a caracterizat guvernul spaniol intervenţiunea masivă a unor state în lupta civilă din Spania. El a arătat neputinţa comitetului de neintervenţiune şi lipsa de măsuri eficace de cînd chestiunea a fost sustrasă Societăţii Naţiunilor şi dată în competinţa comitetului special dela Londra. Şi a protestat contra restricţiunilor la care este supus în ţările neutre în ceeace priveşte furniturile de război. Guvernul spaniol are legături mai cordiale cu state care privesc cu mai mare scrupulozitate obligaţiunile de neintervenţiune şi în care o opinie publică liberă exercită un adevărat control asupra atitudinii guvernamentale. In afară de Soviete, împiedicate însă de depărtarea lor geografică şi de complexitatea căilor de comunicaţiune să dea guvernului spaniol tot sprijinul pe care l-ar fi dorit, celelalte state au găsit limite în dorinţa lor de a respecta politica de neintervenţiune şi în divizarea opiniunii publice pe chestiunea luptei civile din Spania. Din contră,

ţările dictatoriale, care simpatizează cu generalul Franco, nu au suferit de aceleaşi greutăţi în privinţa ajutorului pe care i l-au dat. Ca totdeauna, o lege nerespectată a produs mai mult rău decît lipsa totală a acelei legi.

Apoi, comitetul dela Londra, deşi instituit sub auspiciile Societăţii Naţiunilor, lucrează după principii proprii şi printr'o procedură particulară. Guvernul spaniol ar fi preferat să supună toată chestiunea Societăţii Naţiunilor şi să capete beneficiile pe care le prevede pactul. El a putut măsura însă precauţiunile cu care membrii Ligii examinau problema şi piedicile definitive care stau în faţa unei acţiuni colective. Nu se poate tăgădui, că într'o mare măsură, ele par justificate.

Desbaterea s'a încheiat cu o rezoluţiune, al cărei avantaj stă în faptul că o acţiune eventuală întreprinsă mai tîrziu şi-ar găsi o bază legală şi ar fi sprijinită pe adeziunea morală a mai multor state.

Aceeaşi a fost soarta cererii guvernului chinez, care invoca intervenţiunea Societăţii Naţiunilor înpotriva unei agresiuni caracterizată. Cazul era mult mai grav şi semnificaţiunea sa juridică şi politică era indiscutabilă. Agravarea agresiunii japoneză în China este cea mai dureroasă admonestare a Ligii. Ea are ca origină primul act de slăbiciune al Societăţii Naţiunilor, dela care au pornit toate eşecurile sale ulterioare şi criza nenorocită prin care trece. Făcînd economia unor măsuri de rigoare în primul conflict chino-japonez, Societatea Naţiunilor a plătit mult mai scump celelalte violaţiuni. Ceeace s'a crezut a fi pe atunci un act de prudenţă şi de abilitate s'a dovedit o eroare. Marile Puteri democratice măsoară ele însile cu cât şi-au sporit riscurile şi răspunderile prin timiditatea de atunci. Iar Puterile mai mici nu au vrut să menţină autoritatea unor principii care stau la baza integrităţii lor teritoriale. Ele au mai mare interes la respectul legii internaţionale, care se poate adăuga la mijloacele lor de de apărare în faţa unor abuzuri venite dela state mult mai puternice.

Acţiunea de cucerire japoneză în China loveşte interesele multor ţări, în fruntea cărora stau Statele Unite. Ele s'au asociat la rezolaţiunea de condamnare votată de Societatea Naţiunilor şi Preşedintele republicei americane a pornit o adevărată campanie în favoarea respectului tratatelor şi a legii internaţionale şi pentru o intervenţiune mai activă în organizarea generală a păcii. Primul său discurs, rostit la Chicago, a avut o rezonanţă considerabilă în lume. Vechea idee de neutralitate, atît de răspîndită pînă acum în America, se clatină în faţa ameninţărilor din Pacific şi de aiurea. Preşedintele Roosevelt a amintit condiţiunile de solidaritate dintre state şi imposibilitatea unei neutralităţi într'un conflict grav. Un nou şi important element a fost cîştigat de doctrina securităţii colective. Rar s'a auzit în lume o condamnare mai puternică a întreprinderilor de cucerire şi a voinţei de expasiune, cu care unele state tulbură pacea şi împiedică revenirea la condiţiunile unei economii prospere şi ale liniştei Sociale.

Discursurile Preşedintelui Roosevelt au arătat deasemenea în ce direcţiune merg interesele şi idealurile americane. Coaliţiunea păcii pare constituită. Puterea ei comună este singura piedică împotriva războiului.

Const. Vişoianu

CRONICA ȘTIINȚIFICA

BĂTRÎNEȚEA ȘI MOARTEA

„Pentru a iubi viața trebue să ne facem o părere exactă despre condițiunile care o mențin. Cînd înțelegem viața muncim să o păstrăm, iar eforturile constante și repetate termină prin a creia pasiunea existenței".

A. LACASSAGNE

Progresele minunate pe care le-a realizat în ultimele decenii biologia și în special chimia biologică ne permit să privim astăzi sub o nouă lumină, viața cu episoadele ei fatale bătrînețea și moartea.

E adevărat că omenirea, fără să aștepte progresele biologiei a căutat răspuns la marile întrebări: ce e viața? —, ce este moartea? Noțiuni trancendentale erau totdeauna legate de aceste fenomene. Astăzi, cunoștințele medicale pătrund din ce în ce mai mult în public; și pentru acesta ca și pentru medici, bătrînețea e strîns legată de noțiunea de scleroză și în special de arterio-scleroză, despre care astăzi se discută atît de mult.

Scleroza nu-i decît înăbușirea celulelor nobile care formează partea specifică a unui organ, prin țesutul conjunctiv sau de susținere, care este puțin desvoltat în organele normale (rinichi, inimă, ficat, artere, etc.), așa încît organul sclerozat nu mai poate să-și îndeplinească funcțiunea sa.

Savantul rus Metchnikoff emisese seducătoarea ipoteză că fenomenele de arterio-scleroză și de viscero-scleroză (scleroza organelor) sunt datorite unei resorbțiuni de substanțe toxice, care se produc la nivelul intestinului gros, unde nu se găsesc mai puțin de 128.000 de miliarde microbi (Strassbeurgher). Metchnikoff își sprijinea afirmațiunile sale pe faptul că există unele păsări fără intestin gros, care au o longevitate excepțională. Propunerea sa de a extirpa intestinul gros, pentru a preveni bătrînețea nu putea însă să aibă răsunet căci Metchnikoff — spirit cu tendințe mai ales filosofice — a căutat să erijeze în legi observațiuni făcute asupra unor fenomene de ordin cu totul secundar.

Dacă viața e, ce-i drept, condiționată de fenomene fizico-chimice, coloidale, nu putem totuși concepe viața biologică fără celulă.

Se știe că celula este elementul anatomic și funcțional al tuturor ființelor vii, simple sau compuse, de la bacterii pînă la animalele superioare. Celula se compune dintr'o membrană care o învelește, dintr'o protoplasmă și dintr'un nucleu. Protoplasma e o substanță fluidă, puțin vîscoasă, formată din substanță coloidală. N[illegible] ar corespunde unui sîmbure dintr'un fruct, protoplasma fructului însuși.

Să reamintim cu această ocazie grupa protozoarelor creată de Haeckel, ca o clasă distinctă caracterizată prin absența nucleului. Ar-

fi vorba deci de niște celule incomplecte. Progresele technice microscopice au arătat însă că și așa zisele monere ale lui Haeckel posedă și ele un nucleu. Edificiul celular cu protosplasma și nucleul ei, un adevărat sistem energetic, ar constitui adevăratul suport al vieții. Bătrînețe și moartea trebue raportată la ceastă lume mică, lumea celulară, pentru a fi mai bine înțeleasă, căci microscopul descoperă aci modificări de o importanță covîrșitoare.

Dacă viața, cum a spus Claude Bernard, e asimilație, bătrînețea și moartea nu sunt decît diminuări ale asimilații și încetarea acesteia. Importanța nucleului în schimburile celulare e de primul ordin. Asimilația, ca și funcțiunile de reproducție, și în genere toate fenomenele de reacție celulară, sunt considerate ca dependinte de nucleul celulei, bogat în cromatină (substanță din grupul nucleo-proteidelor). Diminuarea cromatinei e un semn de îmbătrînire a celulei. Raportul dintre talia nucleului și a celulei întregi, „raportul nucleo-plasmatic" diminuează. Acest raport se poate traduce în chimie, după Schoeffer și Ellan, în raportul: $= \frac{\text{azot puric (nuclear)}}{\text{azot total din întreaga celulă}}$

Acest raport ca și primul sufere o scădere, în aceiași proporție. Pe de altă parte, celula se încarcă cu substanțe de dezintegrare, lipoizi și pigmenți, care trădează diminuarea asimilațiunei. In aceiași măsură fermenșii, oxidazele în special, diminuează, după cum a arătat profesorul G. Marinescu.

După alți autori, pentru a înțelege adevăratul mecanism al senilității, trebue să pătrundem în însăși structura fizico-chimică a celulei, structură care este coloidală. Îmbătrînim și murim deoarece coloizii din care suntem formați îmbătrînesc și mor ei înșiși.

Coloizii sunt formați din granule ultra-microscopice în suspensiune într'un mediu general lichid (mediu intermicelar). Granula e înconjurată de o sumă de ioni, constituind sistemul „micelia". Granulele sunt animate de acele mișcări în toate sensurile care se numesc browniene și care sînt în raport cu starea electrică a celor granule. Substratul anatomic al fenomenelor vitale îl constitue aceste micelii, care după ultimele cercetări n'ar fi decît molecule de proteine.

Coloidul vital neînsuflețit, sufere cu timpul o deshidratare, o reducere de volum a granulelor, o modificare a conductibilității electrice și consecutiv o diminuare a mișcărilor browniene, iar în cele din urmă o aglutinare a granulelor, o adevărată coagulare care nu e reversibilă.

Alterațiunile coloidului celular, în special ale stratului periferic, duce la modificarea permeabilității celulare, în sensul unei diminuări. Fenomenul poate fi accelerat de impregnarea cu colesterină și acizi grași — ceea ce se întîmplă în mod constant la bătrînețe. Rodier, Bibra, Roffo, Gelera au confirmat în totul acest lucru. O serie de experiențe asupra rezistenței la cloralizare a animalelor tinere și bătrîne au arătat că rezistența ultimilor este în raport cu diminuarea permeabilității neuronilor pentru cloraloză. Tot astfel se explică desigur și clorabilitatea mai mare a neuronilor la animalele tinere.

Profesorul Marinescu împreună cu Dr. Bruch și cu autorul prezentului studiu, au constatat că și permeabilitatea vasculară este diminuată la bătrîni. (printr'un test colorimetric).

Nici o îndoială deci că la bătrîni există o diminuare a permeabilității tuturor țesuturilor, cauzată în parte de procesul de scleroză, în parte de alterațiunile coloidale celulare și impregnarea cu lipoizi.

Coloidul, chiar neînsuflețit (amidon, albumine, hidrat feric, silice) îmbătrînește și în afară de organism, la adăpost de orice acțiune externă, chiar dacă nu trăește. El are o adevărată curbă vitală.

Dar ceeace e important e că această evoluțiune a coloizilor e ireversibilă, adică se face într'un singur sens. Ea depinde de starea

de provizorat a edificiului micelar care tinde spre o formă stabilă,
dar moartă. Astfel energia biologică nu-i decît o formă provizorie
de energie. Să reținem numele lui Bechold, care a făcut studii ad-
mirabile asupra acestei curbe vitale a coloidului. La noi profesorul
Marinescu l-a confirmat în totul prin studiile sale asupra celulei
nervoase.

Ireversibilitatea transformărilor coloidale ne demască utopismul
teoriilor intineririi. Bătrinețea apare ca un fenomen obligatoriu, căci
suntem formați din coloizi și aceștia sunt meniți să îmbătrinească prin
insăși structura lor; iar moartea naturală nu e decît o consecință a
bătrineții.

Dar cercetătorii au mers și mai departe. Modificările granulei
coloidale nu sunt decît consecințele unor transformări de ordin chi-
mic mult mai fin. Albuminele pot fi reduse în ultimă instanță la
acizi aminați (NH — R — COOH, glicocolul, alanină, leucină, etc.).
Aceștia sunt funcțiuni chimice numite aciclice, bipolarizate prin func-
țiunea lor acido-bazică (substratul chimic al bipolarizării de care
vorbesc spiritiștii). Importanța acestor acizi aminați în procesul asi-
milației și al creșterii e universal recunoscută astăzi. Ei pot suferi o
transformare ciclică (lanț închis) ceeace e sinonim cu reducerea
activității lor chimice, cauzată de anularea funcțiunii acid-bază.
Această ciclizare a acizilor aminați ar aduce moartea albuminelor vii.

Dar ni se pot aplica oare nouă legile ființelor unicelulare? Zilnic
miliarde de celule care aparțin corpului nostru mor (piele, intestin,
păr, etc.), fără ca organismul să se resimtă de pe urma acestor pier-
deri. In general murim fiindcă unul din organele noastre încetează
de a-și mai îndeplini rostul său în complexul organismului.

Excluzind morțile accidentale (morți patologice) se poate vorbi
de o moarte naturală la bătrinețe. De cele mai multe ori omul moare
din cauza cordului, rinichilor (scleroză cardiorenală) sau unei com-
plicații căreia organismul îmbătrinit nu-i mai poate rezista. Murim
de cele mai multe ori accidental și tocmai aici rezidă problema pro-
filaxiei bătrineții și a morții. Organismul nu îmbătrinește cu toate
componentele sale în aceiași măsură. Se pare că anumite organe de-
clanșează acest proces de decrepitudine generală. Glandele cu secre-
țiune internă (tiroida, hipofiza, capsulele supra-renale, etc.) par să
fie „primum movens" al procesului de îmbătrinire.

Astăzi se vorbește în medicină de o intervenție a capsulelor
supra-renale în geneza hipertensiunei arteriale, ateromului și arterio-
sclerozei. Glandele cu secrețiune internă conduc schimburile celu-
lare, fiind la baza constituțiunii noastre. O deficiență a acestor
glande produce o diminuare a schimburilor, „cartea a vizită a bă-
trineții".

In practică însă trebue să ținem seama de cauze patologice ca
sifilisul, tuberculoza, alcoolismul și surmenajul, cauze de îmbătri-
nire precoce.

Dar dacă o sumă de cauze ca acelea enumerate mai sus pot con-
tribui la prăbușirea organismului, dacă în fine se moare accidental
(prin cord, rinichi, pulmon, creer) se poate vorbi desigur cel puțin
despre o profilaxie a bătrineții și a morții.

Pentru alți cercetători mai optimiști aceste episoade ale vieței
deși constante, nu sunt totuși decît accidentele ultime pe care sun-
tem obligați a le suporta; ele-s produse fie de factori din afară de noi,
exogeni (diferite infecții, intoxicații, etc.), fie de factori interni, en-
dogeni (auto-intoxicațiile, uzura țesuturilor, depunerea substanțelor
organice și minerale, etc.).

Pentru acești cercetători moartea nu este legată de viață ci-i un
accident al ei. Izolată de acele elemente nocive, existența ar avea o

durată nesfirșită, comportindu-se ca un transformator perpetuu de
energie elementeră.

Celebrul naturalist german Weissman afirmase încă din secolul
trecut că în lumea ființelor unicelulare (protozoare) nemurirea este
frecventă. Mai tirziu Woodruff a putut menține în viață un protozoar
din clasa infuzorilor ciliați „Paramaecium aurelia" peste 10 ani, ob-
ținind prin multiplicarea primului exemplar 8.400 generații. (Bine-
înțeles, o sumă de condițiuni erau necesare, în special reînoirea
frecventă a mediului).

Pe de altă parte se știe că celula canceroasă este dotată cu pro-
prietatea de a se înmulți în mod excesiv, peste trebuința organismu-
lui. Țesutul canceros are o viață care depășește în intensitate pe
aceea a unui țesut normal. Unele varietăți de cancer grefate în mod
succesiv la animale nu prezintă niciodată semne de îmbătrinire.
Dar chiar un țesut normal se poate înmulți, în anumite condițiuni,
oarecare timp, uneori chiar aproape nelimitat. Din anul 1912 Carrel
cultivă un țesut din inima embrionului de găină. Săptăminal obține
200 de culturi noi, care rezultă din înmulțirea fragmentului inițial.
El cultivă aceste colonii pe membrane de fibrină coagulată, iar lichi-
dul care le scaldă conține un suc nutritiv, care trebue schimbat cit
mai des.

In lumea metazoarelor, Goetsch crește exemplare de polipi fără
ca acestea să prezinte nici cel mai mic semn de îmbătrinire și speră
cu un regim minimum de alimentare să le menție la infinit (?).

Regimul vegetal posedă varietăți ca boababul și dragonierul care
pot trăi mii de ani. Este celebrul dragonier din Otava a cărui virstă
a fost apreciată la 5.150 ani; o viață, desigur, care se apropie de
nemurire.

S'ar părea că atît timp cit celulele sunt într'o continuă înmulțire,
fie pentru a înlocui pe cele distruse, fie pentru a mări talia indivi-
dului, bătrinețea este înlăturată. Formarea activă de noi celule și
deci producerea de coloizi tineri ar reactiva întreg organismul, îm-
piedicind astfel apariția bătrineții.

Cu aceste fapte, afirmațiunea lui Claude Bernard „la vie c'est
la mort" este oare infirmată?

Profesorul G. Marinescu remarcă că față de nemurire, cei cițiva
ani de cultură ai unui țesut inferior, cultură fără semne de îmbă-
trinire, nu contează. Dacă unele plante sau animale trăesc mai mult
decît altele aceasta se datorește faptului că sunt formate din coloizi
diferiți, cu o curbă vitală deci diferită.

Nemurirea materială nu poate fi deci pusă; evoluția continuă spre
degradare a tuturor formelor de energie se aplică și energiei biolo-
gice, cea mai perfectă și cea mai fragilă dintre toate.

Pe măsură însă ce ne urcăm pe scara zoologică, apariția glande-
lor cu secreție internă și mai ales a sistemului nervos limitează du-
rata vieții. Am văzut că longevitatea unui țesut este în funcție și de
puterea de înmulțire a celulelor sale. Celula nervoasă nu se poate
înmulți în mod normal. Murim cu aceleași celule nervoase cu care
ne naștem. Aceasta ne asigură dealtfel continuitatea individualității
noastre. Deci chiar în ipoteza unui maximum de condiții favorabile,
un organism va muri totuși prin sistemul său nervos îmbătrinit.

S'ar putea însă vorbi cel puțin de o nemurire parțială a individu-
lui. Organismul nostru poate fi divizat într'o plasmă germinativă (ce-
lulele reproductive: ovule, spermatozoizi) și o plasmă somatică (res-
tul organismului). Plasma germinativă asigură nemurirea în parte
a individului dealungul unor nenumărate generații. Fiecare avem
înscrisă în noi o serie întreagă de strămoși, pe care o transmitem
generației viitoare prin plasma noastră germinativă. Mortalitatea noa-
stră este asigurată atita timp cit avem descendenți. Evident că acest

fel de nemurire nu ne poate încînta prea mult; ea este însă reală.
Concluziunea rîndurilor de mai sus e că în anumite condițiuni
de viață, ființe uniceleulare, țesuturi și chiar ființe mai complexe,
chiar superioare, pot să aibă o existență mult mai lungă decît de
obiceiu.
În ceeace ne privește nu păstrăm viața în condițiile cele mai
bune. Fiecare din noi trăește mai puțin decît ar putea. S'a zis cu
drept cuvînt că nu murim ci ne omorîm prin felul nostru de viață.
Cine trăește cei 200 ani pe care Haller îi atribue vieții omenești?
Dacă studiile biologice făcute asupra procesului general al bă-
trîneții ne-au demonstrat existența unei adevărate traectorii pe care
o urmează transformările coloidale din țesuturile oragnismului nostru
și ireversibilitatea lor, observațiunea simptomelor care preced și în-
soțesc cortegiul bătrîneții și a condițiunilor în care se produc a fost
mai încurajatoare și mai fructoasă din punct de vedere practic.
Anume, ea a arătat că acea traectorie vitală a coloizilor poate fi par-
cursă mai repede sau mai încet după împrejurări variabile dela in-
divid la individ și modificabile cu un tratament apropriat.
În orice caz, elixirul pe care Mefisto îl administrează lui Faust
rămîne, ținînd seama de datele actuale ale științei, o adevărată utopie.
Bătrînețea e înscrisă în însăși structura noastră coloidală; starea
glandelor cu secrețiune internă determină însă momentul apari-
ției ei.
Considerind unele manifestațiuni bine cunoscute ale decadenței
senile, Brown Sequard, creatorul doctrinei glandelor cu secrețiune
internă, opinase că involuțiunea glandelor sexuale e cauza involu-
țiunei generale a bătrîneții. Experimentînd chiar asupra lui, injec-
tîndu-și extract testicular a constatat la peste 70 ani o reînoire sur-
prinzătoare a forțelor. Steinach legînd canalele deferente, iar cele-
brul Woronoff grefînd organe tinere dela maimuțe au obținut, în
special ultimul, adevărate întineriri. În realitate, după cum s'a vă-
zut mai tîrziu, cu acest tratament accesibil miliardarilor era vorba
numai de revitalizări efemere care nu trebuesc confundate cu ade-
vărata stare de juvenilitate a corpului și spiritului. Profesorul Mari-
nescu a fost dintre primii care au combătut aceste operațiuni inutile
și atît de costisitoare. Înțelegeam acest lucru astăzi, căci glanda se-
xuală are un rol secundar în determinismul bătrîneții; pe de altă
parte ireversibilitatea transformărilor coloidale arată că întinerirea
propriu zisă nu e posibilă. Cura de întinerire nu există. Nu ne ră-
mîne decît să ne mulțumim cu o îndepărtare pe cît posibil a bătrî-
neții, o mărire a longevității, printr'o adevărată profilaxie, căci dacă
nu putem suprima bătrînețea cînd este deja instalată, ea poate fi însă
mult întîrziată. Să ținem seama că după toate probabilitățile longevi-
tatea omului ar trebui să fie cel puțin 120—140 ani.
E adevărat că fiecare octogenar, nonagenar, centenar, etc., s'a
crezut demn să dea rețeta unei longevități excepționale. Nonagena-
rul Sornaro găsise secretul tinereții sale îndelungate în 384 grame
alimente solide și 428 grame lichide zilnic („Discorsi della vita so-
bria" 1558) și cîți mulți alții în felul acestuia. Problema luptei con-
tra bătrîneții trebuie stabilită însă pe baze mai științifice, în lumina
datelor noi de endocrinologie.
Prăbușirea generală a organismului nostru trebue atribuită în
bună parte prăbușirii parțiale a glandelor cu secrețiune internă, în
special stării de hipofuncțiune a tiroidei, hipofizei și glandei sexuale.
Cu aceasta, evident, nu am rezolvat misterul involuțiunii organisme-
lor vii, căci, după cum a remarcat profesorul G. Marinescu, suntem
datori să ne întrebăm atunci care este cauza decadenții a însăși glan-
delor endocrine. Diferențierea lor extremă ar explica involuțiunea
lor primară.

Bătrînii precoci (Progeria), copii de 8—10 ani avînd aspectul
unor bătrîni de 70—80 ani și bolnavii cu insuficiențe glandulare, ne-au
dat posibilitatea să înțelegem și mecanismul unor manifestațiuni ale
bătrîneții. Ridurile, uscăciunea pielei, tendința la îngrășare și atrofia
organelor genitale (comparabil cu sindromul adipozo-genital) într'un
prim timp, cu slăbire excesivă alte ori (comparabil cu sindromul Si-
monds) sunt datorite unei diminuări în funcțiunea hipofizei. Scleroza
cardiovasculară și viscelară, se datorește unei hipoactivități a glandei
tiroide, pe cînd hipertensiunea și toate accidentele ei (angina pecto-
rală, hipertrofia cordului, hemoragia cerebrală) unei hiperfuncțiuni
a capsulelor suprarenale. În rezumat putem spune după Pende, că
bătrînețea exprimă o triplă insuficiență glandulară (troidă, hipofizară,
esxuală) și o hiperfuncțiune (a capsulelor suprarenale).
Longevitatea noastră depinde de jocul glandelor endocrine. Se
știe de altfel că aceste glande determină constituțiunea noastră. Im-
portanța constituțiunii atît în medicină cît și în psihologie e de pri-
mul ordin, după cum a arătat școala italiană. Trăim mai mult sau
mai puțin în raport cu constituțiunea noastră. Ereditatea unei longe-
vități mai trebue atribuită eredității unei constituțiuni cu aptitudini
pentru o viață lungă. Grosso modo, deosebim doi tipi morfologici:
tipul de constituție brevilinie (individul gras, îndesat, congestiv,
hipertensiv) cu o bătrînețe timpurie și o longevitate redusă; și
tipul longiliniu (individul înalt, slab, redus ca forță) cu o longevi-
tate uneori surprinzătoare („trompe-la-mort").
Cel ce vrea să înainteze în vîrstă fără să îmbătrînească, e dator
să încerce modificarea constituțiunii sale și a bilanțului său glandu-
lar în sensul tipului longiliniu.
Deoarece primele semne de îmbătrînire apar nu la 40—50 ani
cum se crede, ci între 30—40 (biologii socot chiar că bătrînețea în-
cepe odată cu nașterea) tratamentul opoterapic cu hipofiză, tiroidă
și glande sexuale (extracte sau chiar glande proaspete) va fi aplicat
în această perioadă presenilă, de alterațiuni minimale, numite de
autorii francezi „autohnose". Avem șansa să prelungim multă vreme
această perioadă atît de caracteristică prin energia fizică și intelec-
tuală, prin productivitatea ei.
În afară de acest tratament glandular, variabil în parte cu con-
stituția fiecăruia, felul de viață condiționează în mare parte longe-
vitatea noastră. S'a spus cu drept cuvînt că nu murim ci ne omorîm
prin modul nostru de a trăi. Celebrul chimist Chevreul întrebat la
adîncį bătrîneți care i-a fost secretul acestei longevități excepționale
și fecunde, a răspuns: „prin moderațiune în toate". E desigur un lu-
cru banal; dar nu e prea bine priceput de oameni.
Surmenajul fizic și moral constitue un factor principal de îmbă-
trînire precoce. Excesele sexuale grăbesc decadența glandelor sexuale
și mai ales a tiroidei, pe cînd exercițiile fizice moderate în aer liber
constituesc din contră un mijloc puternic de stimulare a sistemului
endocrinian. Hiperventilația pumonară excită tiroida și micșorează
aciditatea sîngelui, iar razele solare pun în valoare vitaminele din
corpul nostru, iradiindu-le. Nudismul capătă astfel o confirmare ști-
ințifică.
Factorul „alimentație" e de cea mai mare importanță în produ-
cerea diferitelor afecțiuni cari grăbesc bătrînețea și moartea. Se mă-
nîncă prea mult, mult peste nevoile organismului, surmenînd astfel
organele digestive, ficatul, sistemul circulator. Alimentațiunea bogată
în cărnuri, mai ales în perioda presenilă și la bătrînețe, constitue un
mare neajuns, deoarece metabolismul albuminoidelor este dirijat de
secrețiunile glandei tiroide, ea însăși slăbită în această fază. Pen-
tru a-l înlătura să recurgem la regimul lacto-vegetarian (nu se va
uita iaurtul pe care Metchnikoff l'a recomandat cu atîta căldură).

Alcoolul, tutunul, aceste divertismente ale organismului, trebuesc considerate ca mici agresiuni la durata vieţii.

Pierderea forţelor, a spus Cicerone (De Senectute), este mai adesea cauzată de viciile tinereţii decît de ravagiile anilor.

Igiena reprezintă un progres imens pentru prelungirea vieţii; dacă noi trăim mai mult decît strămoşii noştri e datorită desigur măsurilor de higienă socială. Igiena individuală nu e mai puţin necesară pentru prevenirea diferitelor infecţiuni (tuberculoza, sifilisul, etc.), care reduc atît de mult longevitatea.

Dacă ne gîndim că bătrîneţea constitue de cele mai multe ori o adevărată infirmitate pentru cel ce o poartă şi un neajuns pentru cei dimprejurul lui, căci într'adevăr cum a spus La Rochefoucauld „puţini oameni ştiu să fie bătrîni", a rămîne pe cît posibil tînăr e o adevărată datorie.

Dr. Nicolae Vasilescu

Zofja Stryjenska — *Paştele, tempera*

Stanislaw Wyspianski

Cap de înger. pastel

W. Borowski *Copii*

CRONICA PLASTICA

EXPOZIŢIA POLONEZA

Toate guvernele astăzi, oricit de puţin ar fi aplecaţi spre cultură, personal, oamenii politici cari le compun, n'au decit un gînd: să pue in valoare in faţa lumei contribuţia pe care fiecare naţie a adus-o, pe acest teren, la bunul comun al umanităţii. Este drept că această preocupare nu-i stăpineşte singură. Inarmarea ţine un loc cel puţin egal in grija oamenilor de stat pentru viitorul popoarelor. Cuvintul „inarmare" sună însă mai puţin plăcut decit cuvintul „cultură". Apoi, prin felul lor, armele nu se arată (cind se pot arăta) decit la zile mari şi la parăzi. In restul timpului e mai bine să nu le vadă decit soldaţii şi să nu prea se vorbească de ele. De aceea mai toate statele europene sint dornice să facă cunoscută producţia lor literară şi artistică, înfăţuirile lor de ordin intelectual. Pină şi mindra Anglie şi-a ieşit din izolarea ei, puţin dispreţuitoare de restul lumei, şi trimite profesori, cărţi şi expoziţi, oriunde i se cere.

Prietena noastră Polonia a înţeles printre cei dintii această nevoe a vremei. Şi cum, pe bună dreptate, ea se poate mindri în acelaş timp cu ce a produs în veacurile trecute, chiar în cele mai triste momente ale istoriei sale, şi cu ceeace a obţinut in prezent, după renaşterea sa miraculoasă, de la literaţi, de la artişti şi de la oamenii de ştiinţă, numărul manifestărilor pe cari le-a organizat, numai în domeniul artei şi exclusiv de la 1927 încoace, este impresionant. In catalogul, aşa de bine lucrat, al expoziţiei din sala Dalles, sunt menţionate nu mai puţin de opt zeci şi una de expoziţii de artă, toate înfăptuite de *Societatea pentru expansiunea artei polone în streinătate*, aşa numita TOSSPO. Şi totuşi, în acest impunător tablou nu-s trecute cele mai mărunte, cum a fost cea de gravură, arhitectură şi artă aplicată, care s'a ţinut de curind, la noi, la Bucureşti.

Meritul organizării şi al succesului obţinut de expoziţia din sala Dalles revine pictorului Waclaw Borowski, un delicat şi foarte cultivat artist. Cu experienţa sa bogată în ce priveşte astfel de întreprinderi, cu o cunoştinţă sigură şi obiectivă a resurselor artei ţării sale, sub toate aspectele ei, cu o lipsă de egoism şi de autosupraprețuire rară printre artişti, el era sigur de reuşită. Aceasta a fost însă mult facilitată de activul ministru al Poloniei la noi, D-l M. Arciszewski, care a făcut tot ce i-a stat în putinţă spre a da expoziţiei amploare şi a o înconjura de acea atmosferă de cordialitate, fără de care chiar şi operile de artă nu pot produce tot efectul. Astfel se poate spune că anul artistic s'a inaugurat la Bucureşti, toamna aceasta, într'un chip foarte promiţător, cu o manifestare care cu adevărat contează.

Aş ţine, vorbind de expoziţia poloneză, să scot în relief un detaliu, care nu-i lipsit de importanţă. In timp ce la noi se trimeteau atitea opere reprezentative, care umpleau sălile Dalles şi, din lipsă de spaţiu, unele nici nu puteau fi plasate, la Paris are loc una din cele mai mari şi mai complete expoziţii de artă poloneză, ce s'au trimis vreodată în afară de hotarele ţării. Acest lucru arată, pe de oparte,

cît de bogate sunt rezervele artistice ale Poloniei, iar pe de alta, cît de mult preț se pune la vecinii noștri pe respectarea unei promisiuni date. Nu s'a cruțat nimic pentru ca totul să fie gata la timp și așa cum se hotărîse. Un motiv mai mult ca să fim recunoscători organizatorilor.

Vorbeam, la începutul acestui articol, de nevoia ce se simte pretutindeni azi, de a se prezenta streinătății o imagină puternică și, de se poate, favorabilă, despre ceeace constitue tezaurul cultural al fiecării nații. La noi acest lucru nu se prea înțelege. De aceea nu e de mirare că, profitînd de neglijența noastră, toți cîți au interes să ne calomnieze, ne prezintă ca pe un popor inferior din punct de vedere intelectual. Deștepți, poate, dar leneși și fără perseverență, indiferenți la valorile culturale. Singurul efort într'adevăr eficace și în stil mare, pentru a spulbera această calomnie, a fost făcut numai acum la Paris, mulțumită profesorului Gusti. Totuși, mulți streini apreciază opinia noastră. Am constatat-o cu toții în ultimul timp, cînd au venit la noi, mai ales la muzeul ce conduc, atîtea expoziții streine: daneze, engleze, franceze, italiene, japoneze, poloneze chiar, căci cea de acuma, din sala Dalles, întregește numai pe cea trecută și clarifică imaginea lăsată despre înclinările și însușirile sufletului polonez.

Toate aceste expoziții au fost utile: Unele, ca să ne arate în ce constau similitudinele noastre cu anume alte popoare, cum ar fi cel francez sau italian; altele, pentru a pune în relief tocmai deosebirile, a preciza astfel, prin comparație, care este felul și intensitatea reacțiunilor noastre, întrucît se manifestă prin culoare, prin linie sau prin materia plastică. Ca și expoziția daneză de anul trecut, cea polonă de acum, cel puțin în ce privește pictura (care, oricare ar fi preferințele unuia sau altuia, în primul rînd se impune atenției noastre) ne surprinde prin accente și insistențe, mai rar întîlnite în arta noastră. Senzuali, mai spontani, poate mai puțin dispuși la teorii și, într'un sens, mai primitivi, adică cu ceva mai proaspăt în fire decît Polonii, noi ne lăsăm duși de instinct, mai ales fiindcă îl simțim sprijinit pe un fond solid, tradițional, venit din arta populară. Acest fond nu lipsește nici Polonezilor, și nici moștenitori ai unei vechi arte rustice, după cum se vede mai ales în „chilimuri", în stofele de mătase, în stilul unor anume gravuri colorate și chiar în sculptură, atunci cînd artistul s'a servit de lemn ca mijloc de expresie. Totuși, în majoritatea cazurilor, pictorii nu se pot hotărî să se lase tîriți de temperamentul lor, ci caută să-l controleze, să-l conducă chiar, își impun anume restricții, anume legi, bazează, cu alte vorbe, meseria lor pe un substrat mult mai intelectual, mai teoretic. Voluntar și conștient, ei se ostenesc să adapteze nevoilor lor, să localizeze idei pe care le-au primit din mișcările estetice ale Apusului, cînd nu le-au făurit singuri. Astfel, prin poziția chiar a țării, aici se întîlneau concepții venite din Franța în primul rînd, dar și din Germania, din Austria, pînă și din Rusia. De aceea poate nici unul din curentele mari din domeniul picturei, de pildă, nici impresionismul, nici realismul, nici expresionismul, sau neoclasicismul nu ne oferă exact acelaș aspect, ca în țara de origină. El ia în Polonia o altă formă, în care se resimte evident modelul; acesta este însă totdeauna modificat, conform unor nevoi sufletești adînci și durabile.

Dacă este să împărțim pictorii în cele două mari categorii, cu care ne-a obicinuit critica artistică de la Renaștere încoace, *desenatori și coloriști*, Polonezii, ca multe alte popoare mai din nord, sînt mai ales preocupați de desen. Chiar atunci cînd „școala" la care artistul aparține ar părea indiferentă conturului și liniei, cum ar fi de pildă în cazul tabolului lui Witowski, ne dăm totuși seama că avem a face cu un artist, pentru care caligrafia unei pînze nu e indiferentă. Aceasta este poate în primul rînd și explicația pentru superioritatea

vădită a secției de gravură, în care se remarcă atîtea talente solide, incontestabil în posesia tuturor resurselor acestui gen.

Insemnează oare aceasta că Polonezii sunt indiferenți la culoare? Nici de cum. Numai că ei o tratează dintr'un cu totul alt punct de vedere decît pictorii noștri, ca pe un element „intelectual", mai degrabă, decît ca pe un element „sensorial". De aici provin acele armonii căutate, de multe ori subtile, ca la un Zac, ca la Borowski chiar, dar care au în ele par'că ceva rezervat și distant. Coloritul lor nu ne atrage dintr'odată și cu căldura pe care o constatăm la unii din pictorii noștri.

Pentru toate aceste considerații aș recomanda vizitatorilor expoziției — dacă această cronică nu vine prea tîrziu — nu o plimbare grăbită, ci una atentă și mai pe îndelete. Tablourile artiștilor polonezi, afară de cîteva rare excepții, ne vorbesc mai mult în surdină și nu ne descoperă însușirile lor decît pe încetul. Am constatat acest fenomen la mine însumi, și nu cred ca el să-mi fie personal.

Cum a evoluat pictura vecinilor noștri în ultimii cincizeci de ani, o prefață foarte bine făcută ne-o spune, în fruntea catalogului. Ar fi inutil să încerc a intra în detalii și a analiza fiecare pictor sau școală în parte, să refac adică un lucru așa de meritoriu făcut. Nu mă pot împiedica totuși să constat ținuta serioasă a lucrărilor lui Borowski, stilul lor, noblețea sentimentului de care dau dovadă. In acelaș timp regret că Zac, nume cunoscut mai tuturor, și Falat, sunt destul de slab reprezentați. Primul, fire curioasă și melancolică, ne-a obicinuit cu acele compoziții în care figura umană, în genere ce a unui adolescent, are ceva din mlădierea ritmică a unui dansator rus; cel de al doilea a cîștigat o reputație europeană prin acuarelele sale de un colorit viu și larg tratate. Ceeace ni s'a trimis nu-l reprezintă destul, tocmai din pricina faptului că acuarela are ceva din insistența, cam migăloasă, a tablourilor sale în uleiu.

Gravura este partea cu adevărat remarcabilă a expoziției. Toate genurile sînt de față și toate tendințele, de la planta studiată în amănunte, pornind de la redarea cît mai veridică a naturei, pînă la acele fantezii de vizionar, cu care ne-au obicinuit școalele expresioniste. In toate se simte siguranța, deciziunea, înțelegerea pentru calitatea unei linii, pentru tonul catifelat, pentru repartiția arminioasă a valorilor. Portrete, peisagii, figuri de expresie, compoziții ilustrative și ilustrații de cărți, în toate ramurile găsim lucrări de mare calitate, demne de a fi puse alături cu cele mai înalte exemplare similare din școli mai vechi sau mai cu prestigiu. Un gen cultivat și ajuns la maturitate este gravura în culori, fie ea pe lemn sau în apă tare. Și, lucru simptomatic, care arată cît de rafinat gust au atins cei care o practică, mai mult decît în sălile de pictură, aici suntem cu adevărat fermecați de combinația culorilor. Ca în multe din covoarele orientale, în care se obțin cele mai prestigioase armonii cu cîteva tonuri simple, și aici, cu puțin brun, cu puțin albastru, roșu, sau verde, avem o imagine de cel mai frumos efect.

Fabricarea chilimurilor și a stofelor, am spus-o, se bazează pe o lungă și încercată tradiție. Este natural ca să găsim exemplare reușite, în care desenul, cînd bazat pe o compoziție cubistă, cînd deadreptul imitat după vechi modele, coloritul — în armonii adesea estompate sau bazate pe tonuri reci: verde, albastru și galben — compoziția, se armonizează în chip potrivit. Motivul floral este tot așa de frecvent ca cel geometric în chilimuri. Pe stofe se imitează mici teme orientale, dispuse în ceeace se numește o compoziție infinită, venite deadreptul de la șalurile și brîele, pe cari le purtau nobilii polonezi prin secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, multe țesute chiar în Polonia și de aici răspîndite în tot orientul. Și pe acest teren vizitatorul expoziției va avea prilej să întîlnească specimene din cele mai reușite.

Şi acum, la urmă, cîteva vorbe despre sculptură. Puţină de nuanţă „modernistă". Dintre toate categoriile, cea mai însemnată este cea în lemn, fie că e vorba de portrete, fie că e vorba de busturi şi medalioane decorative, cum sunt cele pe care Dunikowski le-a pregătit pentru castelul din Wawel. Sugestia i-a venit artistului de la ornamentele similare, pe cari le întîlnim adesea în construcţiile civile ale Renaşterii. Spiritul este însă modern, cu o nuanţă poate chiar niţel ironică. Unele poartă urme de culoare. Ea nu ajută însă nimic sculpturei. Iar cînd timpul o va şterge cu totul şi va patina lemnul, acum de aspect puţin mat şi uscat, aceste capete vor produce mai mult efect. Un bust în granit, de Karny, are ceva din simplitatea şi sobrietatea figurilor egiptene. Iar grupul lui Wittig, Nike, evident bazat pe sculptura franceză, are mişcare şi inspiră un sentiment de grandoare.

Din această sumară trecere în revistă, în care m'am ferit să intru în detalii, mărginindu-mă să încerc a înţelege şi deci, la rîndul meu, de a explica impresiile primite, se poate vedea toată importanţa unei expoziţii, pe care aşi dori-o vizitată de un cît mai numeros public romînesc.

Sunt cîteva săptămîni de cînd a apărut la Paris, sub îngrijirea a doi publicişti, din care unul are legături strînse cu ţara noastră, un *Almanach des Arts*, în editura librăriei Fayard. Eugenio d'Ors este un strălucit eseist Catalan, stabilit de multă vreme la Paris şi bine cunoscut în cercurile frecventate de artişti. Jacques Lassaigne, mai tînăr, şi-a făcut totuşi un frumos nume printre criticii de artă, aşa încît cronicele sale sunt de mult ţinute în seamă. Cunoscător al ţării noastre, D-sa consacră în acest almanah cîteva mici studii unor chestii care ne sunt scumpe, între altele artei populare. Am crezut nimerit să semnalez amatorilor de la noi acest prim volum, dintr'o colecţie care se va continua şi care conţine, alături de articole de critică, cum am spus, note extrem de utile cu privire la evenimentele artistice de seamă din cursul anului şi la cărţile apărute.

G. Oprescu

CRONICA PEDAGOGICA

PĂRERILE D-LUI CONST. KIRIŢESCU ASUPRA EDUCAŢIEI DIRIJATĂ

In Decembrie 1935 s'a ţinut la Belgrad *„conferinţa ţărilor din Europa de sud-est, organizată de „L'entr'aide Universitaire International" pentru studiul supra populaţiei universitare şi a şomajului tinerimii intelectuale"*. Au participat delegaţi ai Jugoslaviei, ai Bulgariei, ai Romîniei, ai lui *„L'entr'ade universitaire"*, ai *Institutului de Statistică Universitară*, din Paris, ai „Biroului Internaţional al Muncii" din Geneva, cîţiva experţi din Franţa, Olanda, Elveţia şi observatori din partea Turciei şi a Greciei. Din partea Romîniei a fost delegat d. prof. Const. Kiriţescu, directorul general al Invăţămîntului superior, care a prezentat, cu privire la ţara noastră, un material documentar bogat şi sigur. Raportul d-sale — o broşură de 70 de pagini în 4° — a apărut nu de mult sub titlul: *Problema educaţiei dirijate, în legătură cu suprapopulaţia universitară şi cu şomajul intelectual*". D-sa studiază toate feţele problemei, cum arată *cuprinsul*: „a) Caracterul social şi internaţional, al unei probleme de învăţămînt; b) cadrul învăţămîntului sup. din Romînia, înainte şi după războiul mondial; c) universităţile; creşterea numărului studenţilor, considerată pe facultăţi; d) şcolile speciale de grad universitar; e) raportul dintre numărul studenţilor şi cel al studentelor; f) cîţi studenţi părăsesc universitatea cu diplome?; g) studenţii romîni în străinătate; diplome echivalate; h) sporul populaţiei universitare din 1913—14, pînă azi; i) cauzele şi efectele creşterii populaţiei universitare; j) mijloace de soluţionare a crizei suprapopuaţiei: măsuri restrictive; măsuri preventive; k) Anexe; documente dela conferinţa din Belgrad. — Cu 68 tabele statistice."

Dacă măsurile luate pentru stăvilirea răului au fost, cred, mai radicale în Bulgaria, însă aportul teoretic mai important a fost cu siguranţă acel al delegatului romîn.

Creşterea numărului studenţilor e un fenomen general, care preocupă toate popoarele de cultură. In interpretarea acestui fenomen, sînt însă mai pesimist decît d. Kiriţescu.

Pentru un om care vrea numai să se instruiască, liceul constitue o bază *mai mult* decît suficientă. (Pentru massele noastre populare, un serios învăţămînt primar cu 7—8 ani trebue considerat ca un ideal). Cultura se difuzează astăzi atît de intensiv şi pe atîtea căi — ziare, reviste, radio, expoziţii, conferinţe, călătorii, etc. — încît, ca să te instrueşti, e destul să nu închizi ochii şi să nu-ţi astupi urechile! De învăţămîntul superior n'ai nici o nevoie. Cunosc un bărbier în Enghien-les-bains, n'are decît brevetul învăţămîntului primar; totuş se poate discuta cu dînsul orice: se exprimă ca un profesor şi judecă solid. Cei care dau năvală la universitate, vor să trăiască mai uşor: în birocraţie, ori în profesiunile libere. In deosebi în birocraţie, care, adesea chiar şi în Occidente şi-a creat, după război venituri suplimentare... Din războiul mondial burghezia a eşit cu prestigiul scăzut,

pe cînd ţărănimea s'a îmbogăţit şi şi-a ridicat pretenţiunile. In Franţa, fiul de plugar lasă în seama altora zeci de hectare de pămînt şi vine la oraş să se facă ştampilator de bilete. „A la campagne?... J'aime y aller, mais pas y rester". Exact cuvintele acestea le-am auzit în Ardeal spuse în romîneşte de un student fiu de sătean. Sînt efectele demoralizării şi ale semi-culturii... Cînd fiul de ţăran are o leacă de răbdare, ajunge la universitate, unde mai de obicei învaţă doar pe din afară ceeace în focul inspiraţiei, cu atîtea crude jertfe, au creat generaţiile trecute. Rezultatul este o coborîre a nivelului intelectual şi moral al claselor conducătoare, coborîre care, în politică, poate da naştere la dezastre ireparabile.... Una este a vorbi despre toate, şi alta este a pătrunde adînc şi a desvolta o activitate creatoare... In literatură se combină astăzi, fără credinţă, creaţiunile trecutului, iar savanţii adună la nesfîrşit fapte brute coborînd ştiinţa la nivelul unei cismării, în care nimeni nu fabrică o gheată întreagă, ci fiecare bate doar un cui. In toate ramurile culturii se pălăvreşte convenţional şi se trafică murdar. Excepţii există. In pavilioanele regionale ale Franţei (provincia!) am dat zilele acestea, spre uimirea mea de nişte tablouri superbe, care, în cea mai pură factură clasică, exprimă o caldă, adîncă şi religioasă dragoste pentru nobleţea naturii.. In genere însă, intelectualul, ştiindu-se în serviciul diavolului şi pe ascuns legat de soarta acestuia, se grăbeşte a denigra, bagateliza, acoperi cu cenuşă, pe adevăratul creator... Adesea într'un întreg congres nu se ridică un singur glas sincer. Printr'o solidaritate instinctivă care funcţionează desăvîrşit, muştele de o zi tămîiază pe maeştrii minciunii convenţionale, *decoraţi pe faţă şi pe dos... Unde-i omul, care cu riscul de a fi răstignit, să alunge zarafii din templu?!...*

Nu „sporul populaţiei", nici „dorinţa de instruire şi de progres individual" explică năvala spre universităţi, ci goana după „peticul de hîrtie ce deschide porţile de intrare către funcţiunile publice, către profesiunile libere şi către alte privilegii şi uşurări de obligaţii cetăţeneşti." (Kiriţescu).

In ţara noastră, fenomenul se datoreşte în esenţă aceleiaşi cauze, agravate însă de trei împrejurări: întîi, de situaţia în deosebi privilegiată a birocraţiei, care constituie o adevărată aristocraţie din punctul de vedere al puterii pe care o deţine în stat; al doilea, de posibilitatea pe care o au partidele politice, de a introduce mereu elemente noi în rîndurile funcţionarilor; al treilea, de înapoerea satelor în Vechiul Regat, şi în deosebi în stepa Munteniei, a cărei capitală este în acelaşi timp şi capitala ţării.

Celelalte cauze trebue considerate ca secundare: a) „creşterea totală a populaţiei ţării, dela 15.700.000 în 1910—1912, la 19.000.000 în 1935"; b) „naţionalizarea şcoalei secundare şi superioare în provinciile noi după Unire, şi ca urmare, îndreptarea masselor romîneşti spre şcoalele ce le fuseseră închise în timpul dominaţiei străine"; c) locurile care s'au liberat în birocraţie, pedeoparte în teritoriile noi, pedealtă parte, prin pierderile suferite în război.

Zic „secundare", fiindcă n'ar fi în stare să explice cîtuşi de puţin acest fapt fundamental: *că în 1913-14 Romînia veche avea 7 milioane de locuitori şi 5000 de studenţi, adică 1 student la 1400 locuitori, pe cînd în 1934, avea 19 milioane de locuitori şi 38.000 de studenţi, adică 1 student la 505 locuitori.* Naţionalizarea şcoalei ar fi ridicat doar numărul studenţilor în ţările alipite la nivelul celui din Vechiul Regat; de asemenea, locurile liberate în birocraţie, nu puteau mări acest număr, în raport cu populaţia. Avem mai mulţi studenţi, nu numai decît Bulgaria, Jugoslavia şi Grecia, ţări de analoagă structură economică-socială, de analoagă evoluţie istorică, şi de un grad de cultură asemănător, ci decît ţări de cultură veche, ca Suedia şi

Olanda, în care totuşi mulţi tineri urmează la universitate pentru amorul ştiinţei, şi nu cu gîndul de a ocupa o slujbă. („O statistică prezentată la congresul din Belgrad de către d. Gaston Martin, deputat în camera franceză şi preşedinte al Comisiei bugetare a învăţămîntului, a stabilit, pe baza unei anchete minuţioase, că în Franţa, numărul studenţilor ce urmează universitatea *în chip desinteresat*, adică fără intenţia de a-şi face carieră în specialitatea ce au învăţat, variază dela 2% la 20%, după diversele specialităţi. *Probabil că proporţia cade în Romînia pînă aproape de 0%"*). Faptul că şcoalele profesionale nu cuprindeau în 1924—1925 decît 36.000 de elevi faţă de cei 114.000 ai şcoalelor teoretice, şi că în 1934—1935, după măsuri luate de autoritatea şcolară, ajunseseră să aibă abia 42.000 de elevi faţă de 80.000 de liceeni (dar proporţia devine şi mai defavorabilă, dacă iei în considerare, că în învăţămîntul privat şi confesional, 27.000 de elevi urmează la licee şi gimnazii, şi doar 1.146, la şcoli profesionale!); apoi faptul că în 1921—1922 universitatea din Bucureşti cuprindea 8911 studenţi, adică atîta cît Clujul, Iaşul şi Cernăuţul la un loc, şi că pînă în 1927—1928 ajunge la un număr mai mult de cît îndoit, pe cînd Iaşul adaugă numai 25%, iar Clujul şi Cernăuţul scad chiar; şi în fine faptul că jumătate din numărul studenţilor bucureşteni urmează Dreptul — *arată limpede năvala spre funcţii şi politicianism, adică spre ocupaţii neproductive.* Intr'o organizare socială mai sănătoasă, exproprierea şi votul universal, îmbunătăţind situaţia materială şi morală a ţărănimii, ar fi trebuit să determine un aflux de elevi la şcoli technice, iar nu la cele teoretice.

Creştere mult mai repede a populaţiei Universităţii din Bucureşti faţă de surorile sale din provincie se explică prin atracţia pe care o prezintă Capitala faţă de ţara întreagă, prin utilajul superior al Universităţii sale, prin faptul că are ca hinterland regiunea cea mai mare mai populată şi mai bogată a ţării — Muntenia cu Dobrogea — şi prin faptul că are cel mai mare număr de Facultăţi. Studenţimea din ţara întreagă mai e atrasă spre Bucureşti de perspectiva găsirii posibilităţii de existenţă prin funcţii, lecţii private, etc. Universitatea din Bucureşti e considerată ca a ţării, pe cînd celelalte sunt ale provinciei al cărei centru cultural e oraşul în care se găsesc.

„Săli de laboratoare, utilate pentru 40—50 de lucrători, trebuiau să primească 200—300! Au trebuit să se facă sforţări uriaşe pentru a adapta vechea organizare la trebuinţele cele noi. . . . Cu toate acestea, efectele crizei de supra populaţie, dacă au putut fi însă înlăturate cu totul. . . .

„In general, la toate Facultăţile cari reclamă lucrări individuale de laborator, a trebuit să se comprime programele şi să se împartă studenţii în serii, pentru a face faţă exigenţelor minimale ale instrucţiei.

Măsurile de adaptare la noile împrejurări ale învăţămîntului, superior au avut de urmare o scădere a calităţii învăţămîntului. Explicaţia stă în posibilităţile din ce în ce mai reduse ale lucrării individuale şi ale contactului personal al studentului cu profesorii lui. Invăţămîntul universitar a ajuns un învăţămînt de masă. Profesorul vorbeşte unui auditor imens. Lucrările de seminar şi de laborator sunt restrînse la minimum. Cercetarea ştiinţifică, în înţelesul propriu al cuvîntului, îşi găseşte loc cu multă greutate. *Tendinţa este spre o îndeplinire cît mai accelerată a părţii formale a învăţămîntului şi a obligaţiei trecerii examenelor în vederea obţinerii diplomei.* Crescînd considerabil în suprafaţă, învăţămîntul universitar a pierdut în adîncime.

Unele verificări ulterioare obţinerii diplomei fac dovada acestui nivel scăzut. Examenele de capacitate pentru dobîndirea de catedre în învăţămîntul secundar dau rezultate uimitoare. Aceiaşi tineri cari au obţinut cu un an doi înainte o licenţă în litere ori în ştiinţe sunt respinşi în condiţii *dezastruoase* de către chiar profesorii lor, atunci

cînd sunt examinaţi în condiţii mai atentive. Iată cîteva cifre, care ilustrează această constatare:

In 1930, s'au prezentat la Exam. de Capacit. 1065 şi au reuşit 465, sau 43.66%.

In 1931, s'au prezentat la Exam. de Capacit. 1065 şi au reuşit 421, sau 40.25%.

In 1935, s'au prezentat la Exam. de Capacit. 3543 şi au reuşit 978, sau 27.60%.

Este evident că Universităţile au devenit pentru cea mai mare parte a activităţii lor, instituţii de pregătire profesională. Aceasta înseamnează o deformare a rostului învăţămîntului universitar. Remedierea gravei turburări adusă Universităţii de congestionarea ei, procurîndu-i-se spaţiul necesar mişcări şi aerul necesar respiraţiei, va trebui să redea Universităţii şi adevărata ei menire, de organ de propulsiune a ştiinţei, ameliorîndu-i în acelaş timp valoarea ei de pregătire profesională.

Fără a nega toate acestea — după cum nu contest că şi cauzele înşirate de către d. Kiriţescu au contribuit în parte la creşterea numărului studenţilor universităţii din Bucureşti, până a ajunge la % din numărul total — cred însă că nu suprapopularea e pricina fundamentală a scăderii nivelului. La jumătate din specialităţi, un student inteligent — şi la universitate trebuie să urmeze numai oameni inteligenţi — se poate lipsi de ajutorul profesorului. S'a constatat acolo un nivel mai ridicat?! La celelalte facultăţi, o reducere a lucrărilor de laborator va da naştere la oare-cari lacune, care însă cu ignoranţa masivă observată la examene nu au nimic de a face! Dezastrele constatate la examenele de capacitate sînt identice cu cele semnalate la examenele de bacalaureat, deşi împrejurările incriminate de către d. Kiriţescu lipsesc în învăţămîntul secundar...

Cauza principală rămîne, după mine, ascensiunea clasei ţărăneşti (80% din populaţie), în genere lipsite de ereditate intelectuală, într'o organizare socială care înfăţişează — nu numai la noi — fenomene de desagregare. Se caută în toate ţările corective ascensiunii şi corective desagregării — şi în parte s'au şi găsit.

După catastrofa războiului mondial, determinată de exagerările principiului liberei concurenţe, se crează o nouă formă de organizare socială, întemeiată pe un nou mecanism fundamental — principiul intervenţionismului de stat, — diametral opus celui precedent, tocmai pentru a-i remedia efectele rele. Or, la *economia dirijată* corespunde *educaţia dirijată*. Şomajul intelectual a devenit o primejdie pentru echilibrul social.

„Nu se mai poate persevera în empirism. Nu ne mai putem lăsa legănaţi de dulcile vechi formule romantice ale libertăţii absolute şi nelimitate a învăţămîntului, nestînjenit şi neînfrînat de nimic şi de nimeni. Ca în orice fel de producţie, dezordinea e păgubitoare. Producţia trebuie gradată după trebuinţele şi posibilităţile de absorbţie ale pieţii".

Să vedem ce măsuri restrictive s'au luat în alte ţări.

Bulgaria număra în 1933—34 un student la 947 de locuitori (în Romînia, 1 student la 505 locuitori). Ea avea 114 licee şi gimnazii.

a) Incepînd din anul şcolar 1934—35, au fost desfiinţate 41 gimnazii (licee) care n'aveau clasele complecte, precum şi 28 gimnazii din oraşe mai mici. (Va să zică 69 din 114.)

b) S'au închis toate gimnaziile particulare din întreaga ţară.

c) S'au îngreuiat posibilităţile de trecere dela şcoala primară superioară la gimnaziul humanist.

d) S'a introdus un nou examen de selecţie pentru elevii cari au terminat cl. V-a a gimnaziilor şi şcoalelor secundare reale, pentru a intra în cl. VI-a.

e) Cu începere din anul şcolar viitor, se va aplica un „*numerus clausus*" pentru toţi elevii cl. VI-a de gimnaziu; acest număr nu poate trece pentru toată ţara de cifra de *6000*, ceeace lasă să se spere că numărul anual al bacalaureaţilor nu va fi mai mare de 4000—4500.

Ca măsură de compensaţie, s'a instituit un nou tip de şcoală, destinată a înlocui gimnaziile suprimate: *şcoalele secundare reale*, cu 3 ani, suprapuse şcoalelor primare superioare. Ele nu dau acces la Universitate, ci au de scop să prepare pe tineri *pentru viaţă* şi dau acces la toate şcoalele profesionale. In anul şcolar 1934—35 aceste şcoli au fost frecventate de 15.355 elevi; în anul curent numărul lor s'a urcat la 15.801. Odată cu aceasta, întreg învăţămîntul profesional a fost concentrat la Ministerul Instrucţiei.

In 1934—1935, Germania a redus cam la jumătate numărul studenţilor, din care studentele nu pot trece de 10%.

La noi, încă în 1926 facultatea de medicină a instituit un concurs de intrare în anul întîi, concurs pe baza căruia se admite un număr fix de studenţi în acel an; dela an la an, numărul a variat între 100 şi 200, după capacitatea şi posibilităţile de lucru ale facultăţii. Acest soi de *numerus clausus* a avut efecte salutare, descongestionînd facultatea şi permiţînd efectuarea lucrărilor individuale în laboratoare şi clinici. De la peste 2000, numărul studenţilor în medicină a scăzut treptat, pînă s'a stabilit în jurul cifrei de 1000.

Anul 1927 poate fi considerat ca anul de maximă inflaţie a învăţămîntului liceal. S'a inaugurat atunci o politică de stăvilire: de suprimări şi de contopiri de şcoli. Cu chipul acesta, în anul şcolar 1932—33 populaţia şcolară a învăţămîntului secundar (licee, gimnazii) a fost redusă la 96.000 (de la 118.000).

O curiozitate a învăţămîntului nostru ne deosebeşte, cred, de toate celelalte ţări: pe cînd din 1922 pînă în 1930 cheltuelile învăţămîntului primar s'au întreit, cele ale învăţămîntului secundar şi cele ale învăţămîntului superior au ajuns de *6 ori mai mari!* Ceeace dovedeşte, poate, că partidul naţional-ţărănesc reprezintă mai degrabă interesele ţărănimii înstărite decît ale celei sărace, care de şcoală primară are nevoie, iar nu de liceu... Şi se vede că tot de ţăranii chiaburi s'a preocupat şi partidul liberal...

In 1925 s'a introdus examenul de bacalaurate ce se depune în faţa unor comisii instituite ad-hoc şi alcătuite din profesori secundari prezidaţi de un profesor universitar. Rezultatul a rămas slab, întrucît cei căzuţi, putînd repeta mereu examenul, ajung să-l ia în sfîrşit prin drept de vechime! „Barajul a fost năpădit de impetuozitatea curentului. Degajarea trebueşte deci începută mai de timpuriu: din timpul învăţămîntului liceal, sau chiar dela intrarea lui.

După război Statul a încurajat cu mijloace puternice frecventarea şcoalelor secundare, înfiinţînd internate pe lîngă liceele mari, în care găseau loc atît *bursieri*, întreţinuţi de stat, cît şi *solvenţi*, elevi care-şi plătesc întreţinerea. In anii 1924—29, Ministerul de Finanţe a pus la dispoziţia Ministerului Instrucţiei o sumă importantă, care servea să se plătească ajutoare în bani copiilor de funcţionari publici sau de săteni, pentru a li se înlesni frecventarea şcoalelor. Greutăţile financiare crescînde ale statului, care au ajuns la o criză permanentă, au secat însă sursele acestor ajutoare. Pe de altă parte, bugetul statului reducînd încetul cu încetul alocaţiile de material destinate învăţămîntului secundar, şcoalele au ajuns să fie obligate a se întreţine din mijloace proprii. Bugetul „Comitetelor şcolare" se alimentează aproape exclusiv din taxele şcolare; deaceea numărul

bursierilor întreţinuţi de stat s'a micşorat în timpul din urmă pînă aproape de anihilare.

Deosebit de spinoasă a fost, în anii după războiu, problema asistenţei studenţimii universitare. Distrugerile pricinuite de războiu au creat îndată după reluarea vieţii normale o gravă problemă a găzduirii şi a hrănirii populaţiei studenţeşti, în cea mai mare parte originară din localităţile din provincie şi dela sate. Au trebuit înfiinţate cantine şi cămine studenţeşti. Cele dintîi au fost înfiinţate de Ministerul Instrucţiei, apoi de asociaţii de asistenţă; judeţele şi comunele au început să dea o luptă de concurenţă în înfiinţarea de cantine şi cămine pentru resortisanţii lor. Din cauza înmulţirii lor, a promiscuităţii adăposturilor ce ofereau şi a bugetelor din ce în ce mai greu de echilibrat, multe din căminuri şi cantine au devenit localuri de insalubritate materială şi morală. Ele au mai avut efectul că au alterat mentalitatea tineretului universitar, obişnuindu-l să creadă în existenţa unei obligaţii ale statului de a da studenţilor întreţinerea materială. Au avut însă meritul că, într'o ţară în care clasa înstărită este în bună parte de origină străină, au înlesnit elementului autohton, recrutat din pătura ţărănească, să pătrundă în Universităţi şi să nu lase să se producă un dezechilibru prea accentuat între structura păturii culte a statului şi baza etnică a populaţiei aceluiaş stat.

Restrîngerea posibilităţilor de ajutor din partea statului, criza economică din ce în ce mai accentuată, au avut repercursiunile grave în masa studenţilor. Idei extremiste pun stăpînire cu uşurinţă pe sufletele lor tinere. Turburări mai mult ori mai puţin grave împiedecă liniştita desvoltare a vieţii universitare. Spiritul naţionalist care domină viaţa sufletească a studenţimii din Romînia, pe lîngă acte de intolerenţă, se manifestă uneori prin admirabile exemple de *self-help* aplicat la opere constructive: asociaţii de studenţi işi construesc şi conduc ele însele căminurile, contribuind cu cea mai grea muncă manuală la edificarea şi întreţinerea lor.

Că Statul are datoria de a ajuta pe studenţii săraci şi merituoşi, nu încape îndoială. De la început însă ar fi trebuit să se gîndească la burse, oricît de mult, iar nu la cămine şi cantine. Din studenţime se recrutează elita intelectuală şi clasa conducătoare a ţării. Or, se ştie că *izolarea şi independenţa înnalţă sufletele alese, iar viaţa în comun coboară la un nivel inferior fiecărui individ în parte*. Un tînăr cu oarecare cultură sufletească va prefera unui cămin o odăiţă modestă. Apoi, bursele se dau după merit. Selecţiunea neutralizează desavantajul ascensiunii claselor noi, lipsite de ereditate intelectuală. Cînd vorbeşti de calităţile ori de cusururile unei rase, unei clase, unui popor, te gîndeşti la majoritate; minoritatea cuprinde elemente de tot felul, prin urmare şi firi de elită. Pe acestea, profesorul conştiincios le va alege după îndelungă observare. Un simplu examen n'ar fi îndestulător, fiindcă oricine poate să-şi asimileze anume cunoştinţe...

Imprejurarea cea mai importantă, care se anunţă ca o stavilă inflaţiei universitare vine, nu din voinţa conducerii, ci din puterea împrejurărilor. Statul s'a văzut silit de criza economică prin care trecem de cîţiva ani, să micşoreze treptat, treptat, ajutoarele băneşti ce acorda Universităţilor; micşorînd alocaţiile de personal şi suprimînd cu desăvîrşire pe cele de material. Universităţile şi celelalte şcoale de învăţămînt superior au fost obligate să-şi creeze posibilităţi proprii de viaţă, instituind taxe cu diferite nume şi destinaţii, ale căror număr şi cote se suportă greu de masa studenţimii sărace. Deaceea situaţia de astăzi a studenţimii reclamă o deosebită atenţie. Pe de o parte i s'au retras, puţin cîte puţin, ajutoarele cu care fusese obişnuită, pe de altă parte e împovărată, tot mai mult, de sarcina

suportării greutăţii materiale a întreţinerii aparatului universitar. Evoluţia acestei crize, în mijlocul căreia ne găsim, va avea repercursiuni importante asupra populaţiei universitare. Ea a început să opereze depe acum o selecţie îngrijorătoare, care se face, nu pe calea aptitudinilor şi a meritului, ci pe aceia a situaţiei materiale. Ea ridică grave probleme de ordin social şi naţional şi este cauza principală a nervozităţii ce domneşte în massa studenţimii.

Micşorarea numărului studenţilor universitari este reclamată de două trebuinţi:

a) ridicarea nivelului studiilor, dînd putinţă instituţiilor universitare să lucreze în chip normal.

b) prevenirea crizei şomajului intelectual, micşorînd numărul diplomaţilor universitari la cel care poate fi absorbit de piaţa de cerere a profesiilor

Măsurile de luat pentru atingerea acestui scop, vor fi în primul rînd măsuri de restricţie. Astfel de măsuri impresionează rău. Ele sunt privite ca măsuri anti-culturale, ca măsuri ce împiedică libertatea omului de a se instrui. Deaceea ele trebuesc mînuite cu precauţie, fără a li se da caracterul vexant al interdicţiei de la cultură şi mai ales trebuesc complectate cu măsuri de orientare a tineretului spre drumuri noui, care să armonizeze interesul individual cu cel social.

Tocmai ce s'a făcut şi în Bulgaria.

Cea dintîi măsură ce se impune atenţiei, din cauza eficacităţii ei, este examenul de intrare în Universitate şi limitarea numărului studenţilor. Această măsură s'a aplicat la facultatea de medicină încă din anul 1928—29 şi a avut rezultatul că a împuţinat treptat numărul studenţilor facultăţii, reducîndu-l în 1933—34 aproape la jumătate din numărul studenţilor facultăţii, reducîndu-l în 1933—34 aproape la jumătate din numărul celor prezenţi. In 1935, consiliul inter-universitar a aplicat măsura în fiecare facultate şi secţie, precum şi în şcoalele de învăţămînt superior, şi a instituit examene de admitere cu programe apropiate pentru obţinerea numărului respectiv. Imprejurarea că s'au înscris chiar mai puţini decît fixase consiliul interuniversitar ceva mai mult de jumătate), arată că criza lucrează ea însăşi mai eficace decît orice restricţie.

S'au propus şi alte mijloace restrictive:

a) *Inăsprirea examenelor* de sfîrşit de an şi de diplomă;

b) *O supraveghere severă* a frecventării cursurilor şi lucrărilor, precum şi a depunerii regulate a examenelor, avînd ca urmare exmatricularea celor ce nu se conformează dispoziţiilor regulamentare în această privinţă; faptul că *jumătate din numărul total al studenţilor universitari rămîn cu studiile neterminate*, dă de bănuit că măcar o parte din cei ce renunţă, sînt lipsiţi de vocaţie şi de aptitudini.

c) Sporirea taxelor universitare. Această măsură preconizată în mai multe ţări, trebue îndepărtată ca nedreaptă şi antidemocratică. Ea ar opera selecţia în Universităţi nu pe baza meritului, ci al averii In Romînia ea ar avea defectul că ar fi şi *anti-naţională*, ducînd la rezultatul că ar da preferinţă elementelor străine în defavoarea elementului naţional. Dealtfel raţiunea regimului taxelor universitare nu poate fi cea fiscală, nici aceia de a opera selecţii ci este legitimată de nevoia de a acoperi cheltuelile întreţinerii materiale Universităţilor, cel puţin în partea pe care statul nu o poate satisface.

d) Introducerea unui *an de probă*. Aceasta ar avea de scop să studieze personalitatea studentului, să-i determine aptitudinile şi posibilităţile lui de desvoltare. Se va stabili în chipul acesta o bază sigură pentru orientarea profesională a tineretului şi se va avea un criteriu just pentru eliminarea celor inapţi. Desigur că această lucrare trebue să înceapă chiar din învăţămîntul secundar, de pildă în ultima

clasă. Fişa individuală a bacalaureatului va fi complectată prin observaţiile făcute în anul de probă universitar.

e) Controlul atent al studenţilor ce urmează Universităţile şi şcoalele speciale *din străinătate*, însoţit de legiferarea şi regulamentarea strictă a echivalării diplomelor obţinute în străinătate. Cu atît mai mult se impune un control riguros al instituţiilor care, în afara instituţiilor de stat, concură la ocuparea funcţiilor de stat.

Măsurile preventive rămîn, fireşte, cele mai eficace. Trebue să se stabilească un echilibru mai just, mai raţional şi mai corespunzător cu interesul populaţiei, între învăţămîntul secundar teoretic şi cel tehnic. Este drept că în ultimii ani s'a desfiinţat la noi un număr important de licee şi gimnazii, ceiace a scăzut populaţia şcolară a liceelor de Stat dela 117.000 în 1928, la 82.000 în 1934—35. Dar motivul principal al acestor desfiinţări fiind economiile bugetare, ele au fost apiicate şi învăţămîntului technic, care şi-a micşorat populaţia într'o proporţie aproape egală (dela 445 şcoli cu 53.000 elevi în 1928, la 399 de şcoli cu 42.000 de elevi în 1934).

Stăvilirea creşterii învăţămîntului liceal trebue aplicată, nu atît la învăţămîntul secundar elementar, gimnaziul, care este o continuare directă şi o complectare a învăţămîntului primar, cît asupra ciclului superior, deoarece acesta din urmă este o şcoală de specializare teoretică, pregătitoare pentru Universitate.

Reducerea învăţămîntului secundar ca număr de şcoli trebue complectată cu limitarea numărului de elevi pe clasă — dela 50 la maximum 30 —, cu organizarea de serioase concursuri de admitere în ciclul superior al liceului şi de severe examene pentru promoţia din clasă în clasă, cu înăsprirea bacalaureatului, între altele limitîndu-se dreptul unui candidat de a se prezenta la examene de prea multe ori.

Intărirea învăţămîntului tehnic trebue urmărită nu numai prin înmulţirea şcoalelor şi îngrijirea unui bun utilaj, dar mai ales prin crearea unor împrejurări post-şcolare favorabile pentru ajutarea absolventului la practicarea meseriei lui.

Şi un examen de admitre în clasa I gimnazială nu-i fără utilitate; decît el trebue să înlăture numai pe elevii cari dovedesc o strigătoare lipsă de aptitudini, întrucît la această vîrstă calităţile pot fi mascate de timiditate, debilitate, etc. Lipsa de rezistenţă a profesorului la ingerinţe din afară, şi din şcoală chiar, constitue călcîiul lui Ahile în sistemul de măsuri pe cari le propune d. Kiriţescu şi cu cari sîntem în acord deplin.

Cîteva din concluziile conferinţei de la Belgrad sînt în deosebi interesante:

„Conferinţa socoteşte că piaţa muncii intelectuale suferă de o *subconsumaţie* comună Europei de sud-est, a cărei principală cauză este criza economică. Ea observă că, paralele cu această criză de subconsumaţie, se accentuiază, în special în Romînia, o criză de *supraproducţie a diplomaţilor universitari.*

Conferinţa este de părere că principala cauză a supra populaţiei Universitare este desvoltarea exagerată a învăţămîntului secundar teoretic (licee, gimnazii). Metoda ce se întrebuinţează astăzi, de a ridica un baraj în pragul Universităţii, recurgînd la examene (bacalaureat, maturitate, examen de admitere în Universitate), sau la măsuri fiscale, prezintă multe inconveniente. Aceste măsuri vin prea tîrziu, iar rezultatele lor nu sunt totdeauna satisfăcătoare. *Este de preferat o orientare hotărîtă către o reformă a învăţămîntului de gradul II (mediu), care, fără a neglija răspîndirea culturii generale, va trebui să dirijeze tinerimea către ramurile productive ale agriculturii, comerţului şi industriei, ţinînd seama de trebuinţele oraşului şi cîmpului. In această ordine de idei, conferinţa a luat cunoştinţă cu interes de reformele recent introduse în Bulgaria pentru a raţionaliza în chip radical învăţămîntul teoretic, şi în Franţa, pentru a desvolta învăţămîntul technic, căutînd a salvgarda totuşi, prin măsuri apropiate, drepturile culturii clasice.*

Conferinţa, doritoare a vedea întreprinzîndu-se o acţiune imediată tinzînd spre rezultate eficace şi fără primejdie, preconizează întinderea aplicării metodelor orientării profesionale, chiar din stadiul învăţămîntului primar, după formule apropiate vîrstei şi nevoii populaţiei şcolare.

Faptul că în Bulgaria, unde ţărănimea e mai puternică politiceşte decît la noi, învăţămîntul teoretic a fost atît de repede şi de radical raţionalizat, dă de gîndit... Massele ţărăneşti nu au nevoie de licee, ci de şcoli primare cu 7 ani, de şcoli de meserii, etc. Te întrebi dacă partidul naţional-ţărănesc nu reprezintă mai de grabă pe ţăranii înstăriţi, luminaţi şi ambiţioşi, decît marea masă a ţărănimii sărace. Şi partidul liberal, tot de interesele rău înţelese ale chiaburilor e dispus să ţie socoteală.

„Conferinţa se declară împotriva măsurilor generale cari ar tinde la excluderea de la învăţămîntul superior *a unor anumite categorii.* Ea adoptă noţiunea *învăţămîntului derivat*, în sensul lărgirii pieţii intelectuale şi al adoptării orfertelor la trebuinţă. Ea-şi afirmă convingerea că restrîngerea numărului studenţilor trebue aplicată numai în vederea *selecţiei calitative*, sau în prezenţa unei saturaţii de netăgăduit a pieţii de muncă. Ea atrage atenţia asupra importanţei examenelor la începutul studiilor universitare (sfîrşitul anului I), ca mijloc de a preveni la timp pe studenţii ce se arată inapţi de a sfîrşi cu bine studiile lor superioare.

8. Conferinţa, referindu-se la marile linii ale „Planului de lucru" votat de „Consiliul de administraţie al Biroului Universitar de statistică" (şi în parte realizat în Franţa), lasă fiecăreia din ţările reprezentate grija de a reţine propunerile ce-i par cele mai convenabile printre cele ce urmează:

a) Organizarea orientării regionale şi profesionale în Facultăţi, în Marile Şcoli, în Şcoli ştiinţifice şi tehnice.

b) Protecţia titlurilor şi diplomelor.

c) Intervenţia împotriva ilegaliior şi empiricilor.

d) Reglementarea muncii străinilor.

e) Scoborirea limitei de vîrstă pentru punerea în retragere în administraţii, şi instituirea unei limite de vîrstă pentru exercitarea profesiilor libere.

f) Reglementarea cumulurilor publice şi private.

g) Organizarea imediată de lucrări excepţionale care să poată fi încredinţată muncitorilor intelectuali.

Nu ne îndoim că măsurile propuse de către d. Const. Kiriţescu şi de către conferinţa dela Belgrad vor fi din ce în ce mai exact aplicate — cu corectivul unui însemnat număr de burse în licee şi în universităţi; căci de vigoarea elementelor populare *în adevăr înzestrate*, clasa conducătoare are neapărată nevoie, pentru a nu moleşi în buna stare de care se bucură.

S'a dovedit pînă acuma că burghezia romînească, în faţa intereselor mari ale ţării, ştie să înăbuşe interesul individual, politic, electoral, etc. Să sperăm că aşa va fi şi în viitor. Intr'un popor tînăr, corupţia nu poate fi decît superficială.

H. Sanielevici

CRONICA TEATRALA

Inflaţie teatrală — Lipsa de programe — Dialectica succesului — Cum se joacă Caragiale — Comic şi caricatură — „Studio"-ul Teatrului Naţional — „Poveste de iarnă" — „George şi Margareta"

Dacă nobleţa culturală a unei metropole s'ar măsura cu numărul teatrelor în funcţiune, e cert că Bucureştii ar fi una din grădinile cele mai bogate ale spirtului. Proporţional cu numărul locuitorilor, Capitala noastră se înscrie, ca activitate teatralistică, îndată după Paris, Londra şi Berlin... Ba, ajungem că creem, în desfăşurarea acestei pasiuni publice, şi un orariu nou teatral, de o originalitate desăvîrşit bucureşteană: spectacolele zilnice de ora 6, pe lîngă matineurile de ora 10. Ca nicăiri în lume, teatrul nostru — cel puţin în zilele de sărbătoare — cuprinde întreagă ziua cetăţeanului: dela 10 dimineaţa pînă la 12 noaptea, fără întrerupere. E în această... teatralizare totală a timpului, o întîietate naţională pe care am avea dreptul s'o afişăm invidiei continentului, dacă ea ar fi întregită şi cu o producţie reală de *creaţie artistică*. Aşa, avem numai teatre şi spectatori, — cu o mare aproximaţie de interpretare şi cu o agitată lipsă de inspiraţie dramatică...

Ai fi împins să crezi că atîta trebuinţă obştească de spectacol cheamă mecanic o îmbelşugată eflorescenţă de selecţie actoricească şi o neîncăpută întrecere de literatură scenică autohtonă. Cu oricîtă indulgenţă s'ar găsi însă orgoliul nostru bucureştean, nu isbutim să deosebim în această inflaţie teatrală decît propăşirea sau numai îndrăsnelile comerţului respectiv. Sunt multe spectacole în Bucureşti, dar se face foarte puţin teatru, — în înţelesul de respect al acestui cuvînt.

De ani mulţi bunăvoinţa critică aşteaptă zădarnic opera nouă în stare să se aşeze lîngă cele 5-6 cari fac averea statornică de pînă azi a dramaturgiei naţionale. Şi nicio nouă personalitate, cu adevărat impunătoare, nu vine să se adaoge celor două duzini de nume actoriceşti cunoscute fără de cari nu se poate face în Bucureşti o „distribuţie" cuviincioasă. Legea cererii şi ofertei nu funcţionează în acest caprcios compartiment social. Trebuinţa îşi întrece aici puterile ei proprii de distilare a satisfacţiilor...

Aşa fiind, începutul noului an teatral se înfăţişează foarte îmbelşugat şi foarte... cunoscut. E un front extrem de întins dar excesiv de subţire... O singură noutate, destul de apreciabilă: directorii de întreprinderi dramatice au renunţat la farsa inocentă şi lesnicioasă a „programelor stagiunii". Nu mai suntem, adică poftiţi să citim acel inutil pomelnic de titluri şi de nume cu cari, în specail, conducerea tearelaor oficiale ni se credea îndatorată la reluarea activităţii. Repertoriile rămîn, astfel, cu sinceritate, în umbra conjecturală şi de pîndă a surprizelor şi norocului...

— Poate îmi pică ceva!...

Asta pare a fi deviza oricărui director de teatru. Scena bucureşteană, în genere, a ajuns doar un timid năvod svîrlit în undele — mereu altele şi etern aceleaşi — ale gîrlei „succesului". „Mişcarea" teatrală bucureşteană este bacaraua, cu fişe de împrumut, a oamenilor cu viciul sau cu candoarea „directoratului".

Nu avem, deci, a discuta vreun program de activitate. Întîi, fiindcă nu ni se vesteşte niciunul. Şi apoi, chiar de ni s'ar fi afişat o cît de sfioasă bară a itinerariilor necesarului vagabondaj dramaturgic, — am depozitat destulă experienţă pentru a şti că nimic nu e mai mincinos (nici chiar statistica!) decît un repertoriu de stagiune viitoare...

Se începe (ca să întrebuinţăm şi noi detestabila vorbă la modă) „sub semnul" întîmplării. Teatrele se deschid căutînd, dibuind, aşteptînd.

— Poate că ne pică ceva bun!...

Nu există, desigur, ingineri de gust public. Nimeni nu poate construi cu precizie matematică pe acest tărîm nisipos şi înşelător, cu dunele căruia se joacă neistovit vînturile modei şi ale faimei.

Ce place publicului? După douăzeci de ani de cercetare a psichologiei spectatorului bucureştean, trebuie să mărturisesc că nu e cu putinţă fixarea unei reţete. Ai fi îndrituit, de cele mai multe ori, să crezi că plac piesele proaste cari amuză. Ei bine, nu! Nu toate năroziile cu haz sînt cu amiciţie recepţionate. După cum, nu toate lucrările de oarecare calitate artistică or intelectuală, sînt principial condamnate... E un capriciu nesfîrşit, — de fiecare dată, de fiecare premieră, — care decide de soarta unui spectacol. Ai impresia că totul depinde de atmosfera, aş zice: endocrină, a primei reprezentaţii, — de starea *humorală* a colectivităţii asistente. Sînt piese excelente cari au parte de un public morocănos, opac, încuiat. Şi se exibează altele cari nu sînt decît nepăsătoare injurii ale bunului-simţ, dar cari găsesc o asistenţă primitoare, digestivă şi perfect funcţională... Piesa cade sau face carieră după cum dictează sentinţa acestei mici unităţi sociale, solidarizată parcă de o aceiaşi schimbăcioasă receptivitate, exclusiv organică.

E o contagiune a „succesului" sau a „căderii". Ea se deslănţuie din seara premierei. Nu-i se pot desluşi căile de semănare, dar e cert că nimic nu o poate împiedeca. Critica gazetelor mai puţin ca orice altă încercare de înrîurire! Sînt piese laureate de unanimitate presei cari nu ajung să adune public nici măcar pentru spectacolul al doilea. Şi, sînt altele cari, nemilos condamnate de judecătorii „cronicii dramatice", cheamă mulţimile la casa teatrului cu nevăzute şi irezistibile trîmbiţe.

E în acest fenomen destul material de nelinişte pentru psichologul social; opiniile şi stările de spirit ale unei colectivităţi sînt încă mult mai independente şi mai nepătrunse decât le-ar crede orgoliul mijloacelor noastre patronale şi totalitare...

Deci, teatrele şi-au redeschis uşile în mijlocul aceluiaşi cîmp de mistere... Şi-au reluat viaţa lor hîrşită „de azi pe mîine".

A fost mai întîi o închinare pentru *Caragiale*. *„Studio"-ul Teatrului Naţional* şi *Teatrul Comedia* au concurat în acest cuvenit omagiu.

Intenţiile frumoase impun, fireşte, anume generozităţii de judecată. Dar, nu cînd e vorba de a califica osteneala unor artişti a căror reputaţie nu mai poate fi jignită decît de indulgenţă.

Vom spune, prin urmare, cu toată stima cuvenită, că, în majoritate, comedianii întruniţi de luxul afişului dela *Comedia* nu au

ştiut să joace pe Caragiale. Afară de *Aurel Athanasescu*, al cărui Chiriac e clasic (şi aproape istoric) şi de *Leny Caler* care a figurat cel mai adevărat şi mai artisticeşte amănunţit Spiridon, — restul interpreţilor s'au întrecut să poarte doar *caricatura*, mai mult sau mai puţin reuşită, a eroilor *Nopţii Furtunoase*.

Ceeace nu înţeleg actorii noştri de azi — şi ceiace simţeau cei de ieri: *Iancu Petrescu, Brezeanu, Cincureştile* — e că eroii lui Caragiale trăiesc grav, adevărat şi uneori patetic. Ei provoacă risul tocmai prin seriozitatea, aproape tristă, a acţiunii şi vorbei lor. Interpreţii de zi dau mereu impresia supărătoare că sînt conştienţi de cît de caraghioşi se înfăţişează, şi că se desfată, ei-inşişi, de ridicolul vocabularului ce folosesc. E spiritul de revistă şi de sketch care se amestecă ucigaş în cazna, destrăbălată de succes, a comicului.

Cînd marea, neegalată *Miţa Cincurescu* îşi cîntă suferinţa amoroasă înaintea pozei lui Chiriac, noi rîdem desigur, dar actriţa lăcrăma de multă, umană sinceritate. Ce departe e interpreta dela *Comedia*, cu glumeaţa ei solfegiere, de adevărata arie a comicului şi mai ales de lumea caragialească.

Am mai scris odată şi nu ştiu cum să repet mai des: *un actor comic e mare nu atît prin ceiace face, ci prin ceiace, ispitit de succes, refuză să facă*. Regula se aplică cu deosebire în estetica teatrală, ajunsă de delicată, a prezentării lui Caragiale.

Teatrul Naţional are un „Studio". Principial, nimic mai lăudabil. Dar, ne întrebăm: dispune prima noastră scenă de un personal îndestulător ca să susţină viaţa a două întreprinderi simultane? Ştiu: pe statele de lefuri ale Teatrului Naţional figurează un batalion întreg de „elemente". Numai că „elementele" astea nu pot sprijini un afiş de teatru... Probă că şi pentru distribuţiile „*Studio*"-ului se folosesc tot actorii (cei vreo 10—15) cari constituesc rezistenţa bătrînei case a lui Millo. Cînd teatrele particulare adună în aceiaşi reprezentaţie o colecţie întreagă de nume seducătoare, cu anevoie i-ar fi Teatrului Naţional să-şi vîndă biletele numai cu atracţia încurajerii noilor aspiraţii actoriceşti. Aşa, nevoit să împartă acelaşi număr restrîns de valori acceptate între două scene, ansamblul de sub conducerea foarte activă a d-lui Paul Prodan va fi supus la grele încercări.

Deocamdată, manevra — căci, e vorba de o adevărată manevră — n'a vătămat prea mult. *Poveste de iarnă*, care a prilejuit distingerea calităţilor regisorale ale lui **Ion Şahighian**, la **Teatrul Naţional**, şi *George şi Margareta* la „Studio", şi-au putut împărţi fără supărare micul contingent actoricesc de care dispune vizibil prima noastră scenă.

George şi Margareta e o comedie englezească de d. Gerald Savory în care naivitatea ajunge să pară delicateţe şi în care lăbărţarea unei vieţi de familie fără ocupaţie oferă englezeşte material de glume inocente. In genere, un spectacol plăcut chiar dacă numai d. *G. Calboreanu*, din tot cuprinsul interpretării, a putut să nu fie „de-ai noştri", de prin Crângaşi sau numai Dealul Spirii. Dar, mărturisim că mediul şi acţiunea piesei nu centrazicea această *transpunere*. In definitiv, e desigur mult mai deosebit boerul britanic de boerul romîn, decît poate fi mitocanul londonez de cel dîmboviţean.

Dem. Teodorescu

CRONICA CINEMATOGRAFICA

CELE DOUA FILME GUITRY

Ultimele două luni au adus Bucureştenilor filmele lui Sacha Guitry, filme de o factură inedită şi personală.

Desigur, găsim în ele multe cusururi. Un film american ca „Femei de noapte" în ordinea tragică sau „Café métropole" în ordinea comică sunt mult mai perfecte. Un film francez ca „La grande illusion" are o nobleţe infinită iar un film englez ca „Knight without Armour" este de o frumuseţe fotografică desăvîrşită.

Dar în toate aceste cazuri, avem filme perfecte, în genuri care există deja de mult. Desigur, ele-s, şi dînsele, pline de invenţii. Dar este o invenţie de detalii. Nu-i originalitate de factură. Nu avem a face cu descoperirea unei noui idei technice generale, unei reţele nouă de compus filme.

Pe cînd Sacha Guitry tocmai aduce asta.

Fără 'ndoială, cele două filme ale lui conţin nenumărate imperfecţii. Fără să mai vorbim de principalul lor cusur: însăşi personalitatea supărător şi demodat cabotinească a d-lui Guitry. Este exasperant felul cum se auto-adoră, cum îşi debitează de fals rolul (pe care-l simţim tot timpul că e „rol", partitură făcută gata, învăţată pe dinafară şi repetată în faţa oglinzii).

Dar, putem trece cu vederea toate acestea. Defectele sunt cu prisos răscumpărate printr'un mare merit de originalitate.

Guitry şi-a dat osteneala să caute esenţa cinematografului. Şi a găsit-o. Nu ştiu dacă a făcut-o metodic, aşa cum studiezi o problemă ştiinţifică, sau a dibuit, din sugestie în sugestie, găsind instinctiv un scenariu care l-a sedus prin originalitatea lui — fără să-şi dea lucid seama că descoperise, ipso facto, o întreagă vînă ignorată pînă atunci.

Dar puţin importă „cum" a găsit Sacha Guitry ce căuta — şi „cum" a căutat. Principalul e că a găsit, şi „ce" anume a găsit.

Cinematograful este o artă de imagini în mişcare. Cinematograful trebue deci să aprofundeze mai ales acele stări sufleteşti unde imageria predomină.

Sînt mai multe asemenea situaţii. Una este postura omului care visează. Alta a omului care-şi aduce aminte. Alta, aceea a omului care citeşte sau ascultă o poveste pasionantă, unde imagini evocate se suprapun, brusce şi fragmentare, fluviului dintr'o bucată al istorisirii în cuvinte. O altă postură sufletească bogată în „imagerie" e aceea a cercetării intelectuale, a efortului de invenţie, de ticluire a unei combinaţii noui, a „realizării", cum zic Englezii, a unei idei confuze pe care vrem s'o descoperim de tot şi căreia vrem să-i dăm corp ferm.

Şi or mai fi şi alte situaţii mentale unde imageria predomină. Inşirarea de mai sus e exemplificativă, nu limitativă. Şi poate că — cine ştie — tot Sacha Guitry va descoperi asemenea situaţii nouă, la care nu ne-am gîndit încă. In tot cazul, el a găsit deja două. Şi le-a realizat cinematograficeşte — cel d'întîi.

„Le roman d'un tricheur" trezeşte, in noi, spectatorii, exact sen-
timentul aducerii aminte. „Les perles de la couronne" trezeşte, in
noi, spectatorii, exact sentimentul cetitorului sau ascultătorului de po-
veşti, atmosfera înferbintată a consumatorului de istorisiri.
S'a zis că cele două filme au aceeaşi factură. Nimic mai greşit.
Unul imită rememorarea unor întîmplări adevărate, unor experienţe
presupuse autentice, — cellalt redă apariţia dezordonată a unor ta-
blouri de pură inchipuire, brodate pe canavaua unui discurs de vorbe.
In „Romanul unui trişor" cele două serii: seria verbală şi seria
vizuală curg pari passu, la aceeaşi alură, împletindu-se ca doi con-
fluenţi care-şi amestecă apele pentru a forma un acelaş rîu.
In „Perlele coroanei" cele două serii n'au de loc acelaş stil de
mişcare. Povestea de cuvinte e, ca orice discurs coherent, netedă,
solid articulată, înaintînd cu viteză uniformă. Seria vizuală e făcută,
dimpotrivă, cu frînturi rapide, tablouri scurte, explozii brusce de
imagini disparate, desrobite de timp şi spaţiu, de epocă istorică şi
de loc geografic, căci toate epocile, toate costumele, toate limbile sunt
presărate, pestriţ, dealungul poveştii povestite. Este întocmai alura
descusută şi deşănţată a imaginilor de pură imaginaţie, contrastînd
cu alura închegată şi discursivă a istoriei presupusă a fi istorisită
sau cetită.
Sacha Guitry, in cele două filme, a dus la bun sfîrşit amîndouă
aceste idei. A realizat cinematografic două stări sufleteşti subtile:
aceea a omului care-şi aduce aminte despre propria lui viaţă, şi aceea
a omului care citeşte sau ascultă o întîmplare a altuia.
Fără îndoială, nişte întreprinderi ca acestea nu pot fi, dela în-
ceput, perfecte. Mai întîi pentru că ele nu se pot bizui, ca în filmele
obicinuite, pe muncă colectivă, ci reclamă efort individual. Oricît de
supărător ni se va părea să-l auzim pe superlativ-mulţumitul-
de-sine Sacha Guitry, spunînd: „Ce film, je l'ai conçu, imaginé,
de sine Sacha Guitry, spunînd: „Ce film, je l'ai conçu, imaginé,
réalisé, ecrit et joué moi-mêêêême" — trebue să recunoaştem că aşa e,
sau aproape aşa. Şi atunci micile imperfecţii ale acestor două prea in-
teresante inovaţiuni cinematografice nu mai au importanţă. In faţa
acestui fenomen cultural enorm care este creaţia de genuri artistice,
nu mai avem dreptul să cerem pur şi simplu a fi „amuzaţi". Ni se
oferă un cadou mult mai mare: o promisiune de plăceri viitoare du-
rabile, faţă de care micile imperfecţii ale plăcerilor prezente şi tre-
cătoare nu trebue să conteze.

D. I. Suchianu

MISCELLANEA

IORGA ŞI MAIORESCU

De multă vreme d. Iorga şi-a făcut o specialitate din oraţia fu-nebră. Nimeni ca dînsul nu ştie, atunci cînd corpul defunctului nici nu s'a răcit încă, să pronunţe vorbe mai calde şi mai emoţionante asupra particularităţilor decedatului. Se pot cita multe bucăţi de antologie din lunga carieră a acestui vechiu necrofil. Mă gîndesc de pildă la panegiricul înaripat scris în ziua morţii lui Titu Maiorescu. D. Iorga nu-l iubise. Dar aceasta nu putea să-i întunece obiectivitatea. In cîteva cuvinte lapidare, se arată poziţia ocupată de Maiorescu în cultura romînă.

„A început în vremuri cînd murea un ideal — idealul vechilor Ardeleni — şi isprăveşte în alte vremuri, cînd un nou ideal răsare — acela pe care-l desfacem azi din fapta noastră (interesant lapsus-ul freudian în „desfacem", termen luat din jargonul valorilor comerciale). El (Maiorescu) s'a ţinut de o parte şi de unul şi de altul. De agonia celui dintîi a rîs, de primele mişcări de viaţă ale celui din urmă nu s'a încălzit" (personal credem că, vice-versa: de primul nu s'a încălzit şi de al doilea a rîs).

Dar n'are importanţă. Important e că, după d. Iorga, participarea lui Maiorescu la cultura romînă consistă dintr'o dublă abstenţiune, din abţinerea dela principalele două idealuri ale acestei culturi. Aceasta — cu privire la doctrine şi ideologie. In ordinea moralei personale, aflăm despre Maiorescu că:

„A trecut printre oameni, întrebuinţîndu-i de multe ori, — despreţuindu-i în taină totdeauna".

De unde, d. Iorga deduce că eminentul dispărut se dispreţuia chiar pe el însuşi:

„El însuşi trebue să-şi fi fost indiferent sieşi. N'ajungi a te iubi puţintel de cît de mila ta, după ce amar te-ai ţinut de rău şi te-ai pedepsit cu asprime. Ajungi astfel de afli aurul care s'a topit în tot acest foc al vieţii tale".

Interesant. Un singur inconvenient are această teorie: auzind-o, publicul, involuntar, se va gîndi la anumite cazuri unde amorul de sine nu se poate zice că provine din părerea de rău pentru prostiile făcute, şi unde eroul se iubeşte pe el însuşi mai mult decît „puţintel" tocmai fiindcă a reuşit, din chiar primele clipe ale vieţii sale, fără ezitări şi etape prealabile, „să afle aurul care se topeşte în focul acestei a sale vieţi".

Faţă de ideea naţională, atitudinea lui Maiorescu n'a scăpat nici ea vigilentului necrologist:

„A-ţi servi Regele, a-ţi ajuta Patria, a sprijini cultura neamului, sfinte acte *prea estetice* pentru ca un suflet ca al lui să fi *refuzat* a le face şi să fi fost în stare *a le face rău*".

Pasajul, independent de chestia Maiorescu, conţine o interesantă teorie asupra caracterului musai estetic al „sfintelor acte patriotice",

teorie foarte diferită de aceea din ţările de mare patriotism (ca Anglia, Franţa, Statele-Unite), unde actele de slujire faţă de „ţară şi neam" nu-s estetice decît dacă-s practicate ca ceva banal, dela sine înţeles, normal şi curent, pentru a deveni automatic inestetice — penibile, caraghioase şi frizînd excrocheria — de îndată ce se încearcă a li se da alură de „acte sfinte".

Dar să revenim la Maiorescu.

Aşa dar el a fost nevoit să *„nu refuze"* de a-şi ajuta uneori ţara şi regele, căci prea ar fi fost din cale afarăde inestetic să n'o facă.

Nenorocul lui Maiorescu a fost acest păcător de caracter estetic al actelor patriotice, care l-a silit să se abţie — à contre coeur — *„de a face rău"* regelui şi patriei — cum foarte fin remarcă d. Iorga.

Cît despre raporturile dintre Maiorescu şi Istoria evenimentelor, d. Iorga face o subtilă distincţie între oamenii care adaogă o contribuţie personală la evenimentele vremii, şi alţii care din contră, profită de evenimente pentru a-şi adăoga lor înşilor ceva, la propria glorie personală. Bine-înţeles, marele dispărut, după părerea d-lui Iorga, face parte din cea de a doua categorie:

„Şi la ce importante acte (ale Ţării, de pildă tratatul din Bucureşti) a luat (el, Maiorescu) parte, — *adăugîndu-şi-le!"*

Şi necrologul se încheie, patetic, cu cuvintele:

„Şi-a salvat opera, singura şi marea operă: *iluzia superbă* ce voia să deie despre sine însuşi".

DIN ANTOLOGIA SCRISULUI ROMIN

Există tot soiul de religii. Unele au partizani mai mulţi, altele mai puţini, altele puţini de tot. Dar şi-a închipuit vreodată cineva ca o religie să aibă numai 9 adepţi? Adică nici măcar 9; vre-o 8 şi trei sferturi.

O asemenea religie totuşi există. Informaţia o deţinem dela un foarte cunoscut scriitor bucureştean, care, într'o carte a sa — premiată cu premiul Tekirghiol — spune:

„Nu trebue să uit că o religie se păstrează nu din convingere (!), ci din dragoste şi respect pentru cei *aproape nouă* şi care cred în ea".

E foarte simplu de rezolvat această mică problemă de algebră. Expresia perfect corectă: *„aproape de noi"* s'a combinat cu aceea, nu mai puţin corectă: *„apropiaţi nouă"* şi a dat, prin fuziune, expresia: *„aproape nouă"*, care în romîneşte însamnă vre-o 8 şi ceva. (Asemenea fenomene de chimie se întîmplă foarte des. Nu-s oare oameni care din hermină + zibelină fac „hermelină"?)

Dar să revenim la religie şi la autorul nostru. Acesta a studiat foarte serios procedeele diverse prin care un om poate veni în contact cu supranaturalul. Printre metodele descoperite de d-sa este unul deosebit de interesant. Se poate ajunge la divinitate prin intermediul mătuşilor, — cu condiţia ca ele să fie foarte bătrîne. Dacă cineva are o astfel de mătuşă şi o întrebuinţează convenabil, parvine uşor la Dumnezeu. Cităm:

„Am simţit şi verificat această minune umană: contactul cu suprafirescul *prin tuşă*, prin ochi, prin... etc., etc. „Experienţa a durat două ceasuri, istovindu-ne" (pe d-sa, şi, probabil, şi pe tuşa domniei-sale).

Şi fiindcă în „antologia" din această lună am început cu un scriitor din elita literilor romîne, vom lăsa pe umilii gazetari în pace şi vom cere permisiunea să rămînem în „lumea bună". Iată un alt mare personaj cultural, profesor universitar, şef de partid, fost şi viitor apostol al neamului, fost prim ministru, — care scrie aşa:

„A cioplit aşa de frumos cărbunele omenesc comun încît nu s'a

gîndit măcar că în adîncurile unde fierb puterile creatoare se poate face din el un diamant care cristalizează odată cu apariţia sa însăşi".

In ipoteza foarte improbabilă cînd fraza citată ar avea vre-un sens, acesta ar fi în primul rînd o condamnare în bloc atît a sculpturii cît şi a încălzirii cu cărbune (poate chiar şi a industriei extractive a acestui minereu). Căci lucrîndu-se cu cărbunele comun, se împedecă cristalizarea acestuia în forma mai nobilă a diamantului.

Dar poate autorul a avut intenţiuni pur metaforice? In cazul acesta, el veştejeşte, la figurat, pe cei ce-şi bat capul să înfăptuiască ceva, şi le recomandă să lase lucrurile în pace, pentru ca ele să se facă singure. Ceeace este o foarte ingenioasă atitudine pentru un apostol oficial.

Dar să lăsăm pe acest prim-ministru, şi să ne adresăm altuia — altui fost prim-ministru.

Intr'un discurs rostit de d-sa, şi reprodus a doua zi de toate cotidianele bucureştene, găsim următorul pasagiu:

„Nu vreau să fac istoricul mişcării noastre. Cum însă trăim într'o epocă de misticism, trebue să fac o mărturisire".

Ştiut fiind că una din caracteristicele misticului este nevoia de confidenţe.

Dar iată şi importanta mărturisire:

„Un conducător este *cu atît mai* zbuciumat *cu cît* umblă să corespundă intereselor mulţimii şi are o răspundere *prea mare*".

Interesantă această măsurătoare inginerească a zbuciumului conducătorilor, fără să mai vorbim de frumuseţea literară intrinsecă a formulei: „cu atît *mai* zbuciumat cu cît are o răspundere *prea* mare".

Mai departe, d. fost prim-ministru afirmă:

„Noi am fost giganţii care am dus acest partid la biruinţă". Ne place nespus de mult expresia „giganţii". Ne putem închipui uşor scena ca, de pildă: „Mă recomand gigant Calomfirescu"; sau: „Daţi-mi voie să vă prezint pe gigantul Uţă"; sau „Popa-Vasile nu mai e gigant; a plecat din partid"; etc., etc.

Dar, ni se va spune poate: oamenii aceştia s'au exprimat poate niţel cam confuz; intenţia lor, adevăratul sens al gîndirii lor, e totuşi evidentă. A abuza de asemenea lapsus-uri stilistice însamnă rea credinţă.

Foarte bine. Să „pledăm vinovaţi" — cum se zice în procedura penală engleză. Şi să invocăm, drept circumstanţă uşurătoare pentru noi că suntem vinovaţi într'o foarte strălucită companie. Unul din meritele acordate lui Caragiale a fost acela de a ne fi arătat cum gîndirea burghezului romîn, de îndată ce recurge la limbajul articulat, se preschimbă în cele mai fantastice lucruri, fără a înnăbuşi totuşi inocenta intenţie originară.

Bunioară o coană preoteasă soseşte la un avocat, însoţită de fiul ei, şi are intenţia să-i spună:

Mă recomand Tarsiţa Popescu, văduva preotului dela biserica Caimatei, ştiţi, biserica aceea care a fost dărîmată în urma dispoziţiunilor primarului Pache Protopopescu, atunci cînd a făcut să treacă prin locul acela bulevardul cel nou. Şi daţi-mi voie, domnule avocat, să vă prezint şi pe fiul meu.

Acesta ar fi discursul normal şi corect, care ar corespunde intenţiilor doamnei preotese. In locul acestor două fraze, coana Tarsiţa fabrică una singură, sintetică şi ceva mai aproximativă, — şi zice:

„Mă recomand Tarsiţa Popeasca, văduva lui priotul Sava dela Caimata, care a dărîmat-o Pache, cînd a făcut bulivardu ăl nou, şi pe fiu-meu, Lae Popescu".

Fireşte, cetitorul înţelege perfect ce a vrut să spună coana preoteasă. Totuşi el nu se poate abţine de a avea viziunea homerică a brutalului Pache dărîmînd pe Popeasca şi obţinînd, prin această me-

todă, naşterea unui bulevard, asemenea legendarului Cronos care, oridecîte ori supunea pe zeiţa Rhea unui tratament similar, dedea naştere, drept progenitură, la continente întregi; cu deosebirea că demiurgul mai degenerat Pache era mai modest — mulţumindu-se cu un simplu bulevard — şi mai eclectic — făcînd, din cînd în cînd, şi cîte-un copil propriu zis.

In fond, tot ce vrem să arătăm noi în această a noastră „antologie" periodică este că purtătorii de făclie în societatea noastră contemporană, fruntaşii vieţii culturale şi sociale, sunt încă personagii caragialeşti. Şi cînd afirmăm că aceasta este foarte grav, că trebue să ne întristeze tare şi că avem datoria să combatem răul — nu credem să existe cineva care să spună că greşim procedînd astfel.

De altminteri, răul e mai grav decît pe vremea lui Caragiale. Clientela acestuia se recruta din mărunta burghezie recentă. Exemplele noastre dovedesc că „lumea bună", pătura conducătoare, a fost şi ea contaminată de acelaş dezolant agramatism şi de o neglijenţă culturală egală.

De aceea vom continua. Iar prezenta notă, o vom încheia cu încă o frază extrasă din discursul altui şef de partid actual.

„Adevarata valoare a leului se rezumă pe (!) puterea lui de schimb, care după părerea d-sale (a unui deputat), ar fi fost de 2,50. *Noi* statistici nu avem, *eu* după informaţiile mele, *era* la 2,20, dar statistici nu *avem* şi *recunosc* că nici mare preţ nu se poate pune pe ele".

E un frumos exemplu de libertatea cu care subiectul frazei se plimbă dela persoana întîia plurală la a treia singulară, apoi de acolo la întîia singulară, apoi înapoi la întîia plurală, şi iar la întîia singulară. Dar mai presus de toate, este aci şi un folositor învăţămînt moral. D. fost ministru şi actual şef de partid descopere cu înţelepciune că nu trebue să punem niciodată preţ pe ceeace nu există.

(Va urma).

DIN ISTORIA DELICTULUI DE CALOMNIE

Intr'o carte de aforisme a d-lui Victor Eftimiu am găsit această cugetare:

„La noi nu ai dreptul de a spune adevărul; ai numai dreptul de a calomnia."

Pare, la prima vedere una din acele „banalităţi ieftine şi aproximative cu pretenţie de paradox (gen „obrăsnicia timidului"). In realitate formula citată conţine o curioasă şi precisă problemă juridică în legătură cu delictul şi dreptul de a defăima.

„Drept" este opusul lui „delict". Totuşi ce-i ilicit azi poate deveni permis mîine şi ce într'o ţară e infracţiune poate fi un drept într'o alta. Este relativitatea valorilor juridice.

Un caz interesant de asemenea mutaţii de valori este evoluţia, în societatea romînească, a delictului de calomnie.

Că „a spune adevărul" poate uneori constitui, un adevărat delict —, aceasta nici nu mai trebue demonstrat. Insuşi regimul actual al presei e o suficientă dovadă.

Dar în deosebi picantă este cealaltă mutaţie: preschimbarea unui delict în drept. Căci calomnia, formal, este încă o infracţiune, pedepsită ca atare de codul penal, chiar de cel întinerit şi unificat în 1937. Totuşi, în ciuda literii legii, calomnia nu numai că „scapă" urmăririi, dar nici nu-i măcar urmărită. Cauza renunţării, din partea vre-unui calomniat, de a intenta o acţiune în justiţie este că nimeni

nu-i nebun să înceapă un proces (lucru şi ostenitor şi costisitor) cînd are certitudinea că-l va pierde.

Şi de ce oare îl va pierde? Sau mai corect de ce publicul *crede că* va pierde un asemenea proces? (Căci părerea noastră este că tribunalele ar da, totuşi, cîştig de cauză reclamaţiilor justificate).

Avem aci una din cele mai subtile şi mai curioase probleme de sociologie.

Guvernele în Romînia fac o mulţime de lucruri reprobabile. Aceasta nu însamnă însă că guvernanţii n'au şi ei un fel de conştiinţă. Se tem de opinia publică, oricît de precară ar fi ea. Le este frică de ce-va-zice-lumea. Şi se silesc să „aranjeze" această primejdie. Metoda, o cunoaştem cu toţii. Consistă din a cumpăra pe jurnalişti. Nu-i un secret pentru nimeni că, în fiecare lună, fiecare minister distribue un număr variabil de plicuri conţinînd între două mii şi o sută de mii de lei fiecare, şi care constitue leafa mensuală a diferiţilor gazetari. Li se cere în schimb să vorbească şi să tacă într'un anumit sens.

Se va zice, poate, că de vreme ce există cenzură a presei, este absurd a se mai cheltui parale pentru aşa ceva. Nu-i oare mai eftin să se taie cu foarfeca ceeace nu convine şi să se dea drumul numai la ceeace convine?

Este mai eftin, desigur; dar nu şi cel mai folositor. Căci într'un asemenea regim, publicul va simţi că nu i se spune adevărul, şi va ghici ce i se ascunde — ba poate chiar îi va umfla gravitatea, aşa cum se exagerează tot ce e lăsat pradă simplei închipuiri. Interesul guvernanţilor este un regim de aparentă liberă discuţie, pe care ei, guvernanţii, cu bani, se silesc să-l dreagă conform nevoilor. Şi guvernanţii din ţara noastră sînt destul de abili ca să vadă că sacrificiul lor pecuniar e larg răscumpărat de avantagiile de popularitate aduse lor de articolele ziariştilor.

Aceste articole sînt de două feluri: cele scrise şi cele ce tocmai urmează a nu se scrie. Iar cele efectiv scrise se subîmpart la rîndu-le în două: articole de laudă pentru guvern şi de calomnie pentru adversari.

Cum însă lauda este mai puţin impresionantă decît calomnia, şi apologia este un gen literar fad în timp ce invectiva e un gen literar picant şi emoţionant — e natural ca articolele acestea plătite din bugetul statului să fie orientate către înjurie mai des decît către admiraţiune.

De aci instituirea unui regim de pseudo-libertate şi de falşă democraţie cu privire la presă. Un vast sistem unde calomnia contra neprietenilor guvernului este obligatorie, iar calomnia împotriva terţilor indiferenţi doar facultativă (cît despre calomnia împotriva guvernului nu se poate propriu zis spune că este interzisă pentru bunul motiv că împotriva guvernului nici chiar adevărul nu-i permis).

Cel mai interesant în toate acestea este acea calomnie facultativă împotriva terţilor indiferenţi. Materia juridică prin natura ei este incompatabilă cu aproximaţia şi cu jumătăţile de măsuri. Un lucru e permis sau nepermis; un drept este valabil sau nu este de loc. Nu se poate lăsa liberă calomnia contra inamicilor guvernanţilor şi reprima cu asprime cînd e îndreptată în contra unor cetăţeni oarecari. Pentru vre-o eventuală calomnie exercitată faţă de guvernanţi există corectivul cenzurii. Dar ar fi imposibil ca cenzura să apere şi pe simplii particulari. Asta iese nu numai din atribuţiile, dar chiar şi din puterile ei materiale.

Şi rezultatul este o egalitate a tuturora în faţa primejdiei defăimării, o transformare a delictului de injurie într'un adevărat drept cetăţenesc.

Cum este juridiceşte garantat acest drept? Foarte simplu. Prin in-

terzicerea oricărui proces de calomnie. Dacă vre-un cetăţean mai combativ ar voi să intenteze o asemenea acţiune în justiţie, atunci breasla gazetărească, periclitată în principala ei industrie, ar apela la solidaritatea ei cu guvernele şi le-ar face pe acestea din urmă să exercite presiuni asupra judecătorilor. Sîntem încredinţaţi — căci avem despre societatea romînească şi despre moralitatea ei o părere totuşi mai optimistă decît aceea a comunului cetăţenilor — sîntem încredinţaţi că, în faţa unei avalanşe de procese în calomnie magistratura noastră îşi va face datoria şi va condamna conform codurilor. Ba poate chiar că printr'o asemenea cruciadă cetăţenească pe cale privat-judecătorească s'ar putea începe adevărata mişcare de purificare a moravurilor. Dar aci nu-i vorba de părerea noastră, ci de aceea a vulgului. Asupra celor mai mulţi, guvernul exercită un prestigiu absolut, şi foarte cu greu se va crede că o ingerinţă a guvernului asupra fncţionarilor săi — chiar cînd e vorba de inamovibilii magistraţi, ar putea da greş. Şi această credinţă şi imorală, şi sîntem convinşi, falsă, paralizează net orice elan procesiv al vreunui eventual calomniat.

Astfel, injuria, formal delict, a devenit, în fond, un drept. Un drept apărat de Stat — în persoana guvernului — apărat de opinia publică — în persoana gazetarilor -- şi garantat judecătoreşte prin imposibilitatea oricărui proces penal de calomnie, această imposibilitate fiind făcută posibilă prin părerea pesimistă despre corpul judecătoresc, părere care, lucru deosebit de picant, constitue ea însăşi o calomnie.

Aforismul d-lui Eftimiu: adevărul devenit delict şi delictul de defăimare devenit drept — este, din nefericire, ceva mult mai grav decît o butadă de esseist. Este un riguros adevăr istoric.

Istoria faptelor e plină de cazuri interesante în acest sens. Acum cîţiva ani un ilustru fruntaş al baroului aducea acuzaţii infamante unui nu mai puţin ilustru director de mare cotidian. Acesta, în loc să se disculpe, a preferat să aducă la rîndu-i învinuiri nu mai puţin infamante învinuitorului. Acesta din urmă a rispostat servind alte învinuiri, cărora li s'a răspuns printr'un nou stoc de acuzaţii îndreptate contra acuzatorului. Şi polemica a continuat astfel, pînă ce ambii beligeranţi au obosit acuzîndu-se şi fără ca nici-unuia să-i fi trecut măcar prin gînd a se desvinovăţi pe el şi a trage la răspundere în faţa tribunalului pe celălalt. Şi doară unul din adversari era avocat de mare renume şi poate chiar şi de o reală pricepere. Totuşi, nimeni n'a făcut proces.

Şi acest caz nu e singurul. Acum un an a avut iar loc o polemică, identică, unde s'au afirmat fapte teribile, s'au prăbuşit averi de milioane, s'a început chiar şi un fel de războiu civil, s'au dresat ruguri şi s'au ucis oameni. Dar nici-o clipă ideea unui proces penal n'a încolţit în mintea vre-unuia din interesaţi. Calomnia e liberă în ţara romînească. Şi, în această materie, apelul la justiţie este „tabu".

CEL MAI FRUMOS AMOR AL DEMOCRAŢIEI

Există la Londra un Institut de cercetări sociologice care întocmeşte, între altele, monografii despre viaţa politică în diferite ţări. Din această serie face parte şi un volum gros de trei degete intitulat „Politics and Political Parties in Roumania". Fiecare partid, din cele vre-o douăzeci, constitue cîte un capitol. Capitolele nu-s iscălite (şi nici coperta nu poartă vre-un nume de autor). Totuşi se poate uşor deduce că autorii sunt şefii ei înşişi ai partidului studiat. Căci nu se spune niciodată „partidul cutare vrea" sau „partidul cutare a reuşit

să", ci pur şi simplu „noi" vrem, partidul „nostru" poate etc., etc.

Fireşte este şi asta un fel de obiectivitate. Adevărul aci rezultă, mijlociu dar aproximativ valabil, aşa cum cotele la bursă ies din amalgamarea şireteniilor adverse.

Nu însă aceasta e interesant ci, oarecum din contra, armonia şi perfecta identitate de doctrină între toate partidele politice (cu excepţa, neglijabilă, a celor de dreapta). Toate, cu neînsemnate variante de amănunt, subscriu la aceleaşi principii pe care ne vom permite să le reproducem aci, extrase din partitura naţional liberală, unde ele sunt particular de strălucit exprimate.

Programul „nostru' — spune anonimul cronicar prevede:

„Sincera aplicare a regimului parlamentar şi a constituţionalismului, prin respectarea prerogativelor tuturor puterilor constituţionale".

„Eliminarea abuzurilor care ar determina diminuarea prestigiului parlamentarismului, şi aplicarea principiilor pe care este fundată constituţia noastră".

„Combaterea tuturor curentelor bazate pe ura de rasă..."

„Pedepsirea, după o procedură accelerată, a celor care prin fraudă sau abuz au păgubit statul, judeţul sau comuna.

„Sfîrşirea excesului de legislaţie care a creat haosul legislativ".

„Reducerea funcţionarilor şi un regim de neobosite economii".

Lăsăm altora plăcerea facilă de a triumfa răutăcios descoperind eventuale contradicţii între acest program şi realizările practice ale partidului respectiv. Ceace ne interesează nu-i demascarea contradicţiei, ci explicarea ei — am îndrăsni chiar să spunem elogierea ei.

Suntem profund emoţionaţi în faţa acestei oneste nevoi de-a minţi în beneficiul democraţiei. Şi o spunem direct şi sincer, fără nici o ironie (asta e altă calamitate în Romînia: cînd vrei să fii ironic, eşti luat „à la lettre"; iar cînd îţi admiri, loial, adversarul, ţi se atribue o şiretenie glumeaţă şi intenţiuni satirice).

Incă odată: nevoia de a se nega brutal şi naiv faptele de dragul ideii democratice e o splendidă dovadă de puterea acestei idei, de prestigiul ei mai tare decît toate interesele personale ori sectare. Nu i s'a adus doctrinei constituţionalismului şi libertăţii un mai mare omagiu ca acel al minciunii involuntare comise în declaraţia — program citată adineori. Este unul din cazurile tipice cînd — cum zicea La Rochefoucault — „l'hypocrisie est l'hommage que le vice rend à la vertu", omagiu cu atît mai considerabil cu cît ipocrizia e mai grosolan cusută cu aţă albă. Sau, fiindcă am pomenit de La Rochefoucault, vom reproduce un aforism al unui scriitor romîn, premiat cu premiul naţional de literatură. Un aforism care m'a emoţionat pentru gîndirea lui înaltă, pentru demnitatea modestiei şi nobleţea optimismului lucid care se află implicate întrînsul:

„In fond — scrie acest moralist — suntem cu toţii reacţionari. Unii însă, vorbim şi de democraţie. Şi aceştia, totuşi, chiar numai aşa, aduc reale servicii democraţiei".

Am citit cîndva o tulburătoare poveste de Barbey d'Aurevilly care se chema „Le plus bel amour de Don Juan". Era vorba de o fată tînără şi aprigă, a cărei mamă era îndrăgostită de Juan, şi care nutrea o neţărmurită ură împotriva seducătorului, ură făcută din o mulţime de sentimente combinate; revolta împotriva trădării, solidaritate cu tatăl ei astfel ofensat, ciudă de se vedea „împărţită" — şi dezavantajos împărţită în dragostea mamei ei pentru dînsa, necaz de curiozitate nesatisfăcută, şi de incapacitate de a-şi explica farmecul pe care personajul îl exercita asupra tuturor femeilor frumoase, etc., etc. Intr'o zi, Juan era la ei acasă. Şezuse cîtva timp într'un fotoliu, şi după aceea se sculase. Fără să-şi dea seama de ce face, fata se repede ins-

tinctiv spre jilțul unde stătuse Juan, și seașează, cu atenție, exact așa
cum șezuse el. Intre pulpele ei căuta să cuprindă locul ocupat de
Juan, să se pătrundă de căldura evanescentă a trupului lui. Și Juan,
care știa că este urît, și care văzuse și pricepuse gestul dușmanei
sale, — povestea mereu, de atunci, că acesta fusese cel mai mare amor
pe care l-a inspirat el în lunga lui carieră de seducător.

O emoționantă asemănare unește această poveste cu aventura pe
care-o istoriseam la început. Nu poate fi dovadă mai tulburătoare de
amor pentru democrație decît acea declarație candid ipocrită a par-
tidului liberal. Ca și fata din poveste, liberalii s'au văzut pierzîndu-și
brusc firea, și lipindu-se, amoros, de urmele și ecourile de cuvinte
ale acestei democrații, deși știau bine că este o escapadă nebunească,
menită a rămînea fără rezultate viitoare. Și tot ca fata din poveste,
ei se înșelau crezînd aceasta. Căci după cum ea, a doua zi, putea prea
bine să cadă — pentru a nu mai pleca de acolo — în brațele vrăji-
torului, tot astfel este cu neputință ca, mai curînd ori mai tîrziu, o
doctrină care are de partea ei farmecul irezistibil al dreptății, umani-
tății, demnității și onestității să nu sfîrșească prin a seduce chiar și
pe cei mai recalcitranți ai săi inamici.

Pioasa minciună cuprinsă în manifestul — program exprimat în
iuțeala instinctului de partidul liberal este fără nicio îndoială cel
mai frumos amor al democrației contemporane.

Nicanor & Co.

RECENZII

G. I. BRĂTIANU: O enigmă și un miracol istoric: poporul romîn (în limba franceză, București 1937)

Savantul francez Ferdinand Lot, ocupîndu-se, într'o lucrare recentă asupra invaziunilor barbare, și de problema originii Romînilor, a adoptat teoria după care poporul romîn ar fi luat naștere în sudul Dunării, de unde a emigrat spre nord, pe la Porțile de Fier, repopulînd Transilvania și apoi Valahia, prin Carpați. La baza acestei teorii istoricul francez pune argumente de ordin linguistic: vocabularul slav în termenii bisericești și de stat din limba noastră, relațiile străvechi ale bisericii romîne cu metropola din Ohrida, prezența cuvintelor albaneze în limba romînă — totul ar pleda în favoarea ipotezei formării poporului romîn în Sudul Dunării, într'un mediu mai favorabil latinizării decît Dacia, nu îndeajuns de romanizată și golită complect de populația se după marea criză a invaziunilor barbare din sec. III. Apoi, unitatea limbii romîne, care se remarcă pînă în dialectul macedo-romîn, n'ar putea fi explicată decît printr'o separațiune relativ recentă a celor două idiome (sec. X).

Teoria savantului francez a găsit un ecou considerabil în țările învecinate cu țara noastră, care dela război n'au încetat de a ridica revendicări împotriva stipulațiilor tratatelor de pace și care, înaintea revendicărilor de ordin politic, au pornit o adevărată ofensivă „științifică", destinată să justifice legitimitatea politicii lor revizioniste. După școala istorică a acestor țări, poporul romîn ar fi uzurpatorul unor situații nemeritate, fără drept de a-și funda dominația politică asupra teritoriilor pe care le-a ocupat, prin hazardul unor migrațiuni, la o dată destul de recentă.

Hotărît să răstoarne tezele savantului francez, d. G. Brătianu, în lucrarea de curînd apărută — *Une énigme et une miracle historique: le peuple roumain* — înainte de a analiza argumentele acestuia, rezumă și răstoarnă teoriile istoricilor a căror preocupare este politica revizionistă și numai după aceia trece la cartea d-lui Lot, pe care-l crede onest și străin de preocupările celorlalți istorici.

Ipoteza că poporul romîn a luat naștere numai în sudul Dunării, de unde a emigrat spre Nord, este sprijinită de argumentele evacuării complecte a Daciei de către Aurelian și unitatea limbii romîne. D. G. Brătianu ia în discuție aceste două argumente și susține în primul rînd că evacuarea unei provincii de întreaga sa populație este un fapt prea important pentru ca să poată fi sprijinit numai de un singur text (Vopiscus și Eutropius). Este hazardat să afirmăm că între provinciile asupra cărora năvăliseră Barbarii și cele apărate de Imperiul roman n'a mai existat niciun contact. Mișcările de masse din sec. IV, V, VI, și IX dela Sud spre Norod și invers ne demonstrează că părăsirea Daciei de către Aurelian nu este un fapt unic în istorie, ci un episod în contactul permanent, în schimbul continuu de

fi explicat de asemeni prin schimbul continuu între populaţiile de pe cele două maluri ale Dunării.

Argumentul de ordin linguistic, unitatea dialectală a limbii romîne, nu este în stare să probeze aşezarea recentă a poporului romîn în regiunile pe care le ocupă. Cazul unităţii limbii noastre poate fi explicat prin schimbul continuu între populaţiile de pe cele două maluri ale Dunării.

Mai rămîne ceva: d. Lot este impresionat de mutismul istoric a zece secole. Acest mutism d. Brătianu îl interpretează în sensul că Romînii au început să joace un rol ca stat în Balcani începînd din sec. X, iar în nordul Dunării din sec. XIII.

Invazia slavă a avut efecte mai considerabile: în limba populaţiei daco-romane a pătruns un vocabular ad-tiv şi profesional, toponimia regiunilor a fost modificată, etc. Aceste efecte însă n'au fost hotărîtoare pentru soarta poporului nostru.

Cartea d-lui Brătianu este o contribuţie preţioasă la opera de demascare a intrigilor revizionismului şi de apărare a hotarelor noastre.

A.

ION MATASA: Democraţie şi dictatură — 1937

In clipa cînd, pe lîngă acţiunea politică de lichidare a regimurilor democratice, viaţa publică a multor ţări, printre care se prenumără — la loc de cinste — şi ţara noastră, cunoaşte o adevărată ofensivă „ştiinţifică" de torpilare a fundamentelor ideologice ale democraţiei, apariţia unei cărţi, din paginile căreia se desprinde concluzia aderării la formula democratică, trebue salutată, chiar atunci cînd autorul, pe alocuri, dă dovadă că n'a pătruns esenţa problemei pe care o discută. Este lucrul care trebue spus despre cartea de curînd apărută a d-lui Ion Matasă — *Democraţie şi dictatură*. Şi pentruca să nu întîmpinăm interpretări greşite, vom preciza dela început că chiar dacă autorul acestei cărţi greşeşte uneori, făcînd prin aceasta un rău serviciu democraţiei, rămîne ca un fapt pozitiv şi impresionant, în acelaş timp, calda profesie de credinţă a autorului pentru apărarea libertăţii şi demnităţii omului, isvorîte din democraţie.

Impresionat de criticile nedrepte care se aduc idealurilor de libertate, d. Ion Matasă a scris această carte cu intenţia de a răsturna o sumă de idei false asupra democraţiei. Pentru aceasta d-sa a pornit dela o definiţie a democraţiei, pentru care a găsit o formulă scurtă dar sugestivă, anume aceia de „domnie a poporului". Trecînd la analiza temeiurilor democraţiei — egalitate, libertate şi legalitate, autorul găseşte argumente juste ca să respingă învinuirile celor care pretind că democraţia ar tinde spre o nivelare a valorilor, în fapt fiind vorba de o nivelare a inegalităţilor isvorîte din aşezările nedrepte ale societăţii. Cele mai calde cuvinte d. Matasă le are pentru apărarea libertăţii: „*Libertatea face parte din fiinţa omenească. Libertatea e o cerinţă a vieţii, fără care nu se poate deplină propăşire a personalităţii omeneşti*".

Cît priveşte legalitatea, autorul stabileşte că ea este un mijloc de menţinere a echilibrului social, căruia individul însetat de libertate trebue să i se supună. Însă, „*cum în toate timpurile, legalitatea cuprindea prea multe datorii şi prea puţine drepturi pentru cei de jos, cum ea era, mai ales o îngrădire a claselor de sus... legalitatea a însemnat aproape întotdeauna atotputernicia celor puţini şi frîu celor mulţi.*". Iată de ce d. Matasă nu poate trece cu vederea legitimitatea pentru cei mulţi de a înlătura acest soi de legalitate şi a stabili noi raporturi de legalitate, care să le consfinţească năzuinţele de mai bine. „*In legalitate era stăpînul, care-şi ucidea sclavul*: era proprietatea lui;

— spune d. Matasă, — în legalitate era seniorul feudal, cînd lua dela supuşii lui tot avutul lor, cînd le necinstea femeile, fetele: era dreptul lui.

„In legalitate se afla deunăzi proprietarul mare de pămînt care se îmbogăţea din munca ţăranului lucrător, ori îi da pămînt în arendă, pe preţuri ruinător de mari: era libertatea învoelii. In legalitate e astăzi proprietarul de păduri, care nu îngădue ţăranului să cumpere lemne de foc sau de construcţie: e dreptul sfînt al proprietăţii.... Şi tot în legalitate se află patronul care plăteşte salar de foame lucrătorului din fabrică: e liberă învoiala".

Trecînd la analiza ideii democrate în luptă cu ideia aristocrată, unde sunt discutate principiul egalităţii faţă cu selecţiunea, moştenirea însuşirilor şi principiul diferenţierii, autorul reuşeşte să înlăture o seamă de idei greşite asupra noţiunii de democraţie, după care abordează criticile de ordin teoretic trase din practica democraţiei, supunînd discuţii şi aşa zisa superioritate a regimurilor dictatoriale. Şi aici, dacă d-sa are uneori observaţii şi analize juste, cum sunt cele privitoare la dictatură, unde „*singurele idealuri către care dictatorul conduce fiinţa omenească*" sunt „*supunerea, uniformitatea, înfrîngerea oricărui spirit de împotrivire*", alteori dă dovadă de o greşită înţelegere a unor probleme, cum este, de exemplu, judecata pe care o face asupra diferitelor soiuri de dictatură.

Cum spuneam la început însă, cartea d-lui Matasă rămîne ca o caldă apărare a ideii de libertate şi demnitate umană, lucru pe care şi d-sa îl mărturiseşte în prefaţa lucrării: „*Am înălţat un imn ideii de libertate individuală, de legalitate şi de egalitate în cinstea legilor, visul nostru din tinereţe şi al părinţilor noştri, într'un timp cînd copiii noştri par a fi în căutarea unui stăpîn*". Şi este mult, foarte mult, pentru un intelectual din zilele noastre, cînd — cum spune d-sa — „*crugul lumii s'a întors: suntem iarăşi la 1848*".

A.

IORGU IORDAN: Gramatica limbii romîne. Cartea Romînească, 1937.

O carte a cărei nevoe se simţea de multă vreme. In afară de manualele pentru cursul inferior de liceu şi de cărţile ştiinţifice publicate în străinătate (Tiktin, Gartner), gramatica romînească n'a fost prezentată decît în două, trei rînduri, în volume care în general au dispărut de mult timp din circulaţie.

Toate cărţile care au fost publicate pînă acuma se adresau în primul rînd cunoscătorilor. Se trecea astfel uşor peste amănunte şi mai ales peste greşelile curente. Dar tocmai acestea au mai multă nevoe să fie semnalate, căci poate nicăeri nu face marele public atîtea greşeli ca la noi.

Aceasta este sarcina pe care şi-a luat-o d. Iorgu Iordan. Sînt mulţi ani de cînd d-sa acordă cea mai mare atenţie limbii vorbite azi, ale cărei fenomene le studiază şi le comentează în revistele ştiinţifice. Deaceia, întreprinzînd publicarea unei gramatici, d-sa nu s'a mulţumit să înşire regulile oficiale, ci a ţinut să adauge peste tot sfaturi practice, subliniind greşelile curente şi explicând pentru ce este nevoe să se evite anumite forme şi întorsături.

Cartea d-lui Iordan prezintă deci un dublu caracter: de gramatică ştiinţifică, sistematică, şi de gramatică a greşelilor de care trebue să ne ferim.

Greşelile curente au mai fost studiate în alte limbi. Există astfel manuale, intitulate fie „Gramatica greşelilor", fie „Vorbiţi corect",

„Știi franțuzește", și așa mai departe. Dar este, credem, prima oară, cînd o asemenea carte cuprinde în același timp și un corp complet al gramaticei unei limbi.

Regulile date în această carte sînt în general cele oficiale: ortografia academiei, iar pentru morfologie și sintaxă norma o formează uzajul general și mai lase al marilor scriitori.

Cine cunoaște însă personalitatea d-lui Iordan va înțelege ușor că d-sa nu s'a mărginit să înregistreze fenomenele (cu exemple în mare parte adunate de d-sa), ci a făcut peste tot o viguroasă critică a regulilor admise.

Astfel cititorul va găsi întîi norma oficială, apoi critica ei, în fine discutarea abaterilor dela normă, dintre care unele sînt admisibile sau cel puțin discutabile, iar altele denotă lipsa de cultură a celui care le comite.

Socotim că citirea adîncirea faptelor expuse în gramatica d-lui Iordan vor aduce cele mai mari foloase tuturor acelora care țin să vorbească și să scrie corect, și care nu se mulțumesc cu o regulă învățată pe de rost, ci vor să li se și explice de ce trebue în cutare fel și nu altfel.

G.

M. THEODORIAN-CARADA: Efemeridele. Insemnări și amintiri, 1908—1928.

D. Theodorian Carada a avut ocazia să cunoască îndeaproape pe mulți dintre oamenii care, în ultimii cincizeci de ani, au jucat roluri importante în istoria politică, socială și religioasă a Romîniei. Iată de ce memoriile d-sale interesează mereu. Ele se referă întotdeauna la întîmplări istorice și nu se împotmolesc niciodată în amintiri pur personale, sau care să nu fie în legătură cu o chestiune de ordin general.

Ni se înfățișează astfel, în legătură cu trecerea autorului la biserica unită, cîteva capitole interesante pentru culisele politicei noastre bisericești și pentru moravurile noastre religioase. Om de convingeri și de credință, d. M. Teodorian-Carada, cu mult tact dar și cu fermitate, pledează pentru unirea bisericii romîne cu Roma. Și argumentele sale sînt întotdeauna bazate pe fapte.

Dealtfel tonul acesta de pledoariei și de apărare a vre-unei convingeri se menține în toată cartea. Interesante pagini sînt acelea în care autorul vorbește de epoca neutralității, de perioada războiului, cu scene din timpul ocupației în București. Maiorescu, Filipescu, Marghiloman, Ionel Brătianu, apar zugrăviți în scurte tablouri, prin vorbe și gesturi autentice.

O carte scrisă cu căldură și cu grija adevărului.

P.

ION PILLAT: Din poezia germană — Literania. Cernăuți

Este o mică antologie din lirica germană dela Klopstock la Rainer Maria Rilke. Volumul cuprinde cincizecișipatru de poezii. Cincisprezece poeți germani sunt reprezentați, iar dintre aceștia Goethe, Hölderlin, Platen și Stefan George ocupă primul rang prin numărul de poezii traduse.

D. Pillat, căruia îi place să învingă greutățile și care e stăpîn pe o versificație subtilă și meșteșugită, a ales, în general, poezii greu de tradus. A izbutit cîteodată în chip admirabil ca, de exemplu, în

traducerea poeziei „Willkommen und Abschied" a lui Goethe: ritmul și tonul versurilor lui Goehte au trecut aidoma în romînește. Iată prima strofă în original și în traducere:

Es schlug mein Herz, geschwind zu Pferde!
Es war getan fast eh' gedacht;
Der Abend wiegte schon die Erde;
Und an den Bergen hing die Nacht;
Schon stand im Nebelkleid die Eiche,
Ein aufgetürmter Riese, da,
Wo Finsternis aus dem Gesträuche
Mit hundet schwarzen Augen sah.

Imi strigă dorul meu: călare!
In șea am fost cît ai gîndi.
Pe cîmp amurg în legănare,
Pe munți a nopților stihii;
In ceață învelit stejarul,
Uriaș năprasnic se clădea
Și umbră rea din tot frunzarul
Cu mii de negri ochi pîndea.

D. Pillat a ales cu pricepere și gust poeziile pe cari le-a tradus. A știut să rămînă credincios originalului fără ca totuș că insiste prea mult asupra exactității literare și a căutat să redea în primul rînd tonalitatea poeziei, ceiace reprezintă singurul mod de-a transpune cu succes versuri dintr'o limbă în altă limbă.

Cea dintîi condiție a unei traduceri este să nu pară traducere. Cu puține excepții (care apar tocmai acolo unde traducătorul s'a lăsat ispitiți de prea multă exactitate literală) poeziile din antologia de traduceri a d-lui Pillat dau un sunet plin, amintind pe acela al originalului.

P.

GH. OPRESCU: Pictura romînească, în secolul al XX-lea. Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II", 1937

Dacă asupra artei romînești vechi existau încă de acum cîțiva ani lucrări mari de ansamblu, cum este aceia a d-lor Iorga și Balș, în schimb nu exista încă pînă acum un studiu care să cuprindă arta romînească din secolul al XIX-lea. D. Gh. Oprescu a întreprins acest studui dîndu-ne în volumul de față o istorie a picturii romînești din secolul trecut. Lucrarea aceasta, cum bine spune autorul în prefață, era cu atît mai greu de realizat cu cît există prea puține monografii despre pictorii noștri din veacul al XIX-lea. Invingînd greutățile de infromație și utilizînd de multe ori izvoare inedite, d. Gh. Oprescu a construit o operă de vastă informație și în acelaș timp de ample vederi generale.

Intr'o primă parte d-sa studiază sub titlul general de „Primitivi și precursori" pe primii pictori străini și „reprezentanți ai curentelor occidentale" pe un Chladek și pe un Szathmary. Apoi trecînd la „pictorii romîni de școală occidentală" scoate în evidență un fapt, care e dealtfel adevărat pentru toată desvoltarea culturală (și literară în deosebi) a epocii de pe la 1840 și anume că pictura este la acele vremi subordonată revendicărilor naționale și avînturilor patriotice. In alt capitol despre „contribuția ardeleană și pictorii religioși" sunt studiați pictorii Constantin Lecca, Mișu Popp și G. Tătărăscu.

Partea a doua a lucrării cuprinde „nașterea școalei moderne".

Odată cu Theodor Aman „primul pictor în înțelesul întreg al cuvîntului", pictura romînească modernă iese din faza de subordonare și de imitație pentru a intra într'o perioadă de desvoltare artistică independentă. Cu Aman, cu Grigorescu și cu Andreescu, pictura romînească evoluează spre realizări din ce în ce mai mari pînă în pragul secolului nostru.

Cu o perfectă obiectivitate critică, d. Oprescu judecă producția noastră artistică din secolul trecut, așezînd-o în adevărata ei lumină, deosebind mereu criteriul istoric de cel artistic și insistînd asupra valorii istorice, documentare sau pur și simplu naționale pe care, cu excepția unui Aman, a unui Grigorescu și a unui Andreescu în pînzele cele mai bune, o au pictorii din acele vremuri.

Prin aceasta, cartea d-lui Oprescu, capătă o valoare științifică și mai mare și umple un gol în istoriografia artei romînești.

P.

ION PILLAT: Țărm pierdut, versuri. Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II", 1937

Țărmul la care a poposit acum inspirația calmă a d-lui Ion Pillat este acela al unei Elade albe și senine, fără furtuni și fără sbuciume adînci. Astfel de clime convin de minune temperamentului poetic al d-lui Pillat. Poezia sa a fost întotdeauna îndrăgostită de lumină clasică și, chiar atunci cînd s'a coborît în abisuri mistice, ea nu și-a părăsit limpezimea și s'a aventurat cu prudență în adîncuri. Iată de ce, deobicei, poemele d-lui Pillat dau o impresie de calmă contemplație și de confortabilă simțire. Impresia aceasta răsare din belșug la lectura volumului de față. Șaisprezece din cele patruzecișipatru de poezii ale cărții sunt închinate Balcicului. Capitolul pe care ele îl formează este unul din cele mai sugestive ale volumului. Sunt pastele în care priveliștea lăuntrică întregește priveliștea exterioară:

Cișmele cîntă, marea le răspunde.
Amurgu-și strînge pînzele în port.
De ce ecoul umbrelor pe unde,
În mine cînd lumina o mai port?

Un singur paltin stă de strajă mării,
Un singur dor și singură o stea.
Mă 'mbată vinul negru al uitării
Cînd toate pier în umbra tot mai grea.

Intîlnim mereu în volumul „Țărm pierdut" această înfrățire cu priveliștea, această continuă corespundere între peisaj și sensibilitatea poetului. D. Pillat a transformat pastelul parnasian, păstrînd precizia imaginilor dar introducînd rezonanțe sufletești mai adînci. Ar fi de citat aici, pentru exemplificare, multe din poemele volumului și în special bucata dela început care a dat titlul întregei culegeri, apoi cele trei poeme alcătuind capitolul „Versuri pentru o insulă" și cele trei „Elegii marine" dela sfîrșit.

„Țărm pierdut" este o nouă realizare, gravă și amplă, a unui talent ajuns la perioada lui de maturitate și de largă împlinire. Destpotismul rimei este deseori evitat și clopoțelul ei disprețuit. Versurile albe, în largi și domoale endecasilabe, se fac tot mai dese, desăvîrșind fizionomia acestui volum și dîndu-i o înfățișare de masivă seriozitate poetică.

P.

1937. — ANUL XXIX Nr. 12 — DECEMVRIE

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU

SUMARUL:

REDACȚIA ȘI PUBLICITATEA: STRADA AL. LAHOVARI Nr. 16

ADMINISTRAȚIA:
MONITORUL OFICIAL ȘI
IMPRIMERIILE STATULUI
BULEVARDUL ELISABETA, 29
BUCUREȘTI I
TELEFON 5-1820

Giranți responsabili: M. RALEA, C. VIȘOIANU și D. I. SUCHIANU

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU

ANUL XXIX
DECEMVRIE 1937

TROGLODIȚII

Manevrele de toamnă s'au încheiat în acea parte a țării, cu o luptă în mari desfășurări de trupe, aproape de Vlădița.

Au răbufnit tunurile în văgăuni. S'au înșirat pîlcuri de cavalerie, galopînd în ceață pe linia culmilor. Au răsărit batalioane din păduri de arin, întîmpinate cu răpăituri de salve. Au dat flăcăii năvală la asalturi, cu răcnete și urale, cu străfulgerări de baionete ude în burnița fumurie. Iar în amurg toate au contenit deodată, cînd goarnele au trîmbițat, de pe-un gurgui singuratec de deal, încetarea manevrei.

Companiile și batalioanele infanteriei, escadroanele de cavalerie, bateriile de artilerie și de obuziere, se alcătuiau în coloane mai mult sub supravegherea gradelor mărunte. Ofițerii se achitau în grabă de datorie, țineau lăturile, se căutau dela regiment la regiment și dela armă la armă, pentru a pune la cale oarecare întîlniri și ospețe de noapte.

Manevra sfîrșise cu bine. Generalii au scăpat cuvinte de satisfacție. Ținuta trupei nu lăsa de dorit. Flăcăii satelor se dovedeau vrednicei urmași ai dorobanților și căciularilor dela Plevna, ai călărașilor dela Opanez și Smîrdan.

— Ceea ce mi se pare remarcabil — s'a pronunțat generalul comandant al corpului de armată, desfăcînd curelele binoclului de cîmp și predîndu-l aghiotantului — ceea ce mi se pare remarcabil la soldatul nostru, este fericitul echilibru al unui ingenios spirit de inițiativă și al celei mai absolute supuneri. In soldatul romîn s'au conciliat două tendințe contradictorii ale spiritului omenesc. Nu vi se pare?...

Intrebase de formă, adresîndu-se unui general de brigadă, deșirat și cu barbă à la Cuza-Vodă. Acesta s'a grăbit să confirme tot de formă, știind că superiorului, fost camarad de promoție, îi plăcea să-și desvolte ideile în monolog fără contraziceri:

— Ai cea mai perfectă dreptate!

Ochii însă spuneau altceva, cu răceală: „Ești un farsor și un flecar plicticos! Fără atîtea rubedenii, unchi, cumnați și frați, miniștri în toate guvernele și politicieni în toate partidele, ai fi rămas

cel mult colonel comandant de regiment. Și te-aș fi muștruluit să
mă ții minte. Așa, sunt nevoit să tac și să te ascult!"

Generalul comandant al corpului de armată, scund și bondoc,
strîns și încătărămat în curele ca un geamantan nou, a zîmbit, pre-
gătindu-și mănușile, încîntat de sine și de ideile sale, ca și de sol-
datul romîn:

— Evident că am dreptate! S'a verificat și cu această ocazie!...
Ii dai soldatului o misiune s'o execute cu mijloace proprii. Reușește!
Execută! Și reușește imposibilul, inexplicabil cum. L-a învățat
poate viața în aer liber, cu răspunderi din vîrsta copilăriei... Nu
crezi?

— Ai cea mai perfectă dreptate! a întărit generalul de brigadă,
uitîndu-se cu gîndurile în altă parte, la un cal înșeuat, care își aș-
tepta stăpînul frămîntîndu-se'n loc, ținut în frîu de-un soldat pi-
pernicit cu tunica prea largă.

— Evident că am cea mai perfectă dreptate! Imi cunosc bine
soldatul... Spuneam de ingeniozitate și inițiativă. Trec la supunere!...
Ii ceri supunere? Trece prin foc! Dacă i-ai ordona să-l împuște pe
tată-su, pe frate-su, pe mumă-sa care l-a alăptat, execută! „Am în-
țeles, să trăiți!" Pune pușca la ochiu și-i împușcă... Avem un ma-
terial uman admirabil. Datoria noastră este să-i utilizăm calitățile
la maximum!

Acestea fiind spuse, generalul corpului de armată și-a încheiat
mînușile, și-a îmbumbiat nasturii mantălii cu reverul de postav
roșu și s'a urcat în trăsură alături de alt general, cu aghiotantul
ghemuit pe scăunașul din față, cu genunchii la nas. In alte trăsuri
cu poclitul ridicat s'au strîmtorat alți ofițeri superiori de Stat-
Major, zîngănindu-și săbiile. Trăsurile s'au depărtat spre oraș, unde
pe toți îi aștepta o masă cu flori, muzică, șampanie și toasturi, la
Cercul Militar.

Trupa s'a rînduit în marș istovit prin ploaie, către satele de
cvartiruire. Țăcănitul copitelor suna trist în mohorîta noapte. Tăl-
pile se încleștau în goluri. Deoparte și de alta se întindeau cîmpuri
arate, pustii, pîrloage cu mărăcini, tufe de bozii. Lătra undeva, de-
parte, un cîine de stînă, arar.

Scîrțîiau în urmă căruțele cu muniții și provizii. Dondănea un
soldat un cîntec de țară, de-acasă. Dar nimeni nu-i ținea hangul.
Au întîlnit și podețe rupte, cu treceri de-a-dreptul prin apă.

Un svon a circulat tainic printre ofițeri:

— Ne-așteaptă masa la Vlădița!

Unii voiau să afle la cine și cum? De unde venea invitația și
pentru cîți? Un locotenent de roșiori, a apropiat calul scară lîngă
scară, de roibul camaradului Muți Leonardescu. I-a șoptit ceva de
sub gluga pelerinei și celălalt a izbucnit în explozii entuziasmate:

— Ești formidabil, mă! Fenomenal!... Atunci mergem, monșer!
Are și pian?... Are și gramofon?... Epatant, monșer! O fi și rost
de vre-un pocheraș, te pomenești!... Cum zici c'o chiamă?

— Elena Casimir. Nu ți-am spus?

— Pă ea monșer! S'o șarjăm, monșer!

Locotenentul a dat pinteni, purtând invitația la alți camarazi,
aleși pe sprinceană, băieți de viață și bine crescuți.

In regimentul de infanterie rămas în urmă, o ștafetă îndeplinea
aceeași misiune, cu o selecție mult mai severă. Stăpîna dela Vlădița
era o doamnă trăită prin străinătăți; a fost pînă acum cîțiva ani o
celebritate a cronicii mondene din Iași și din București. Invitase
din politețe pe toată lumea. Le rămînea curtenilor delicata răspun-
dere, să nu-i bage în saloane mocofani și țoape, care răstoarnă bibe-
lourile cu cotul și înfulică la masa cu tacîmuri de argint, leorpăind
ca din gamelă, tăind peștele cu cuțitul și aruncînd feliile de brînză
cu mîna direct în cerul gurii, ca un anume colonel vestit în toată
divizia.

Curtea se afla răslețită de sat. Casă cu două caturi și cu bal-
coane de fier, într'un parc cu alei de nisip și un lac artificial, pen-
tru care doamna Elena Casimir a adus din străinătate peștișori
roșii și două perechi de lebede.

— Formidabil, monșer! Epatant, mă, să descoperi un adevărat
castel, în sălbătăciile acestea... Trăim în țara celor mai formidabile
surprize monșer!

— Nu-i castel, Mutule! O casă de țară. Frumoasă, cu saloane,
balcoane, cu parc... Dar nu-i castel.

— Atunci ce numești tu castel? Știi că ești fenomenal?

— Bine. Vom vedea. Văzînd și făcînd.

Cei cîțiva privilegiați ai soartei care au fost încartiruiți acolo,
știau despre ce e vorba. Ceilalți, impresionați de exagerarea somp-
tuoaselor descripții, se îngrijorau de anume amănunte ale toaletei
și ținutei, cu totul rudimentare într'un echipament de manevră.
Au început să se întrebe unul pe altul de briciuri și manșete scro-
bite, de pudră și colonie. Unii aveau. Alții își puneau nădejdea în
împrumuturi.

Prin sat au trecut fără să-l vadă. Nici nu era un sat omenesc.
O adunare de sălașuri scunde, mîhnite și întunecate în ploaia
de toamnă. Trupa se risipea după foile de încartiruire, în ogrăzi
cu năruite coșare, fără zaplaz și fără lumină la case. Erau și multe
colibe de lut, acoperite cu pămînt.

Soldații însă pătrundeau ca la dînșii acasă.

Vorbeau cu zăvozii, potolindu-i îndată din hămăiturile vrăj-
mașe. Imblînzeau babele hărțăgoase și intrau în repede prieteșug
cu moșnegii, cu nevestele, cu plodurile speriate din gura tindei.
Umblau după căldări și donițe știindu-le locul, aprindeau focuri,
puneau în mișcare cumpenele fîntînelor și se pregăteau de vorbă
lungă.

Tot dintr'un sat de colibe ca acesta veneau și măcar că nu l-au
mai văzut niciodată, le era cunoscut.

— Cum s'ar spune, v'ați cam războit o țîră? întreabă un moș-
neag pletos, scociorînd bășica de tutun și întinzînd-o oșteanului.

— Mai mult joacă decît războiu, moșule. Ia am mai stricat și noi niște focuri oarbe și ne-am mai înfundat prin tăuri, de haram.

— Apoi o veni ea mîine și vremea războiului... Că prea s'o'n-mulțit lumea!

— O veni, moșule!... Și-atunci om trage în carne vie, dacă așa om primi ordin!...

— Am auzit eu din unii și alții că peste Prut, în Rosia, cic'ar fi mai rău. Acolo au tras și mai trag Muscalii în Muscali... Cică pușcă oștirea'n norod.

— Să-i înțeleagă Dumnezeu! făcu soldatul cu nepăsare. Una ca asta n'am auzit-o! La urmă, treaba lor!...

Moșneagul mai întreabă de regiment, de ofițeri, dacă's oameni blînzi ori haini; despre mîncarea dela cazarmă.

— Văd că ne cam cunoști rosturile, moșule, după întrebările dumitale.

— Le cunosc, c'am avut trei feciori la oaste și-acuma îl am pe al patrulea. Dară acesta din urmă, face serviciul departe, încolo, la Galați... Pe dînsu am fost eu să-l văd și acolo am auzit despre răsmerița din Rosia, dela un soldat de flotilă, un fugar... Mai spunea el că acolo la Moscova lor, taie cazacii în prunci și'n femei cu paloșu, ca'n haldanii de cînepă...

Soldatul însă nu dădea ascultare unor asemenea întîmplări, care nu-i făceau nici cald nici rece. Trăgea cu ochii spre tindă, unde se ițea o cămașă albă de fată ori de nevastă.

Și în alte case, în staule de vite, în glugi de porumb, sub șopruri și în colibe pe pămîntul gol, alții și alți soldați își pregăteau culcușul de noapte, își scuturau mantălile și tunicile ude, legau frăție de cruce cu localnicii satului, glumind cu flăcăii, speriind babe care-și stupeau în sîn, ispitind băieții și fetele să scotocească prin cămări și prin poduri după mere și nuci, întrebînd despre prețul muncilor și despre pămînt. Unii mai aveau puțină vreme pînă la eliberare. Incepea să-i muncească gîndul altui fel de robie, la care se întorc.

Localnicii se plîngeau de stăpînă. Amarnică muiere, să n'o dai pe trei bărbați! Gonește călare pe cîmpuri, sare pîrleazurile și pîraiele din galop, nu se sfiește a croi obrazul romînului cu sfîrcul cravașei, mai strașnică la mînie decît vatavii. De altfel vătafi ca pe moșia aceasta nici, că se mai află aiurea. Arnăuți mustăcioși, albanezi, Domnul să-i mai știe ce; străini aduși de peste Dunăre, din țara turcească. Umblă cu flinta la spate și junghiul la chimir, ca haiducii.

Cît despre pămînt, atîta e al lor, ce se vede. Vatra satului și țărna de pe colibe, unde cresc mături și tufe de măsălariță.

— Coana Ileana le spune în batjocură, că's grădinile noastre spînzurate. Grădinile unei împărătese a Vavilonului, Semiramizla, Coromizla, numai dînsa-i mai cunoaște numele, după cît e de pocit...

Povestitorul, Ion Stoica Răuțoiu, rîdea cu palma bătătorită la gură, minunat de năzdrăvăniile care-i mai trec prin capul cucoanei, când se află ea în voie bună.

— Așa că s'o cunoști dumneata, aceasta! Nu-i merge cumva să istorisești c'ai dormit în coliba unui sărman din Vlădița, cu pămînt pe jos și cu pămînt pe sus. Ai să spui frumușel c'ai dormit sub grădini spînzurate... Numai trage dumneata pe nări, să vezi ce mîndră miroasnă de grădiniță mai vine!... Tot a baligă de bou și-a cîine plouat... Mai miroasă el oleacă a opincă și-a ogheile... Da aista, pot zice că-i izul nostru. A intrat în noi...

Ion Stoica Răuțoiu își boțea obrazul spîn și bălan, în încrețituri mărunte de rîs. Părea om vesel din fire, fără să pună necazurile la inimă. Il bîntuiseră totuși o sumă, una după alta. Astăvară, un pîrlaciu de tîrg i-a furat sumanul la iarmaroc, la Căliman. După o lună îi moare vaca. Săptămîna trecută îi scoate perceptorul boarfele din grădina lui spînzurată și le duce la primărie, fiindcă n'a plătit birul cel nou, pe popușoiul din anii de belșug ca acesta. Toate le vedea numai pe fața lor hîtră și le istorisea ca atare:

— Acum, vaca ca vaca!... Tot împungea ea boala de-mi țițiia la fieștece clipă inima de grija copiilor... Ce mă fac eu însă cu împunsătura ceialaltă, a nevestei, cînd ajung acasă să-i spun bucuria!... Trec eu pe la crîșmă, să iau oleacă de curaj pe datorie. Acolo pe cine'ntîlnesc?... Taman un neguțător de piei... Mare noroc pe mine, zic!...

Omul se opri din povestit să asculte.

O goarnă suna stingerea, trist și prelung, cu sfîșietoare învăluiri de pustiu asupra satului de colibe cufundat în noapte și în ploaie.

Cînd sunarea n'a mai fost, sfîrșită în tremur, Ion Stoica Răuțoiu s'a uitat prin geamul îngust de-o palmă. A vorbit, fără nicio urmă de răutate ori pizmă:

— Apoi după cum s'arată, stingerea asta nu-i pentru toată lumea!... Ia'n faceți-vă numai a vă uita spre Curte!... Acolo, abia de-amu înainte s'aprind luminățiile și începe bairamul!... Le-om ține și noi isonul, aicea sub grădinile noastre spînzurate... Măi nevastă! Ce stai și asculți cu gura căscată, că doar a trecut vremea muștelor!... Dă fuguța și adă o cofă cu apă proaspătă, să cinstim câte-o ocă de vin călcat de broaște cu băieții iștia...

Soldații rîdeau și dînșii, cuibărindu-se în fundul laițelor cu mantălile ude între umeri. Ochii lor căutau însă mereu, fără vrere, pe ferestruia de-o palmă, la iluminația de departe, caldă, din adîncul nopții, la curte.

In saloanele cu ușile date în lături, Elena Casimir își primea acolo invitații cu strălucirea dintotdeauna.

Ofițerii spilcuiți și ferchezuiți băteau ușor din pinteni — cei fără pinteni numai din tocuri — se frîngeau de mijloc să sărute mînușița parfumată; se așezau în fotolii moi picior peste picior,

admirîndu-și cismele lustruite oglindă de ordonanțele care și-au secat tot stupitul din gură, ca adaos la „Crema Cavaler". Unii nu-și găseau loc. Admirau tablourile, covoarele, bibelourile etajerelor, albumele cu priveliști dela Monte Carlo, Nisa și Biaritz. Răsfoiau o carte legată artistic în scoarțe de piele și după o savantă mișcare strategică de împresurare, se apropiau de amfitrioană.

Elena Casamir în rochie neagră de catifea, cu un trandafir roșu tot de catifea, înfipt între sîni ca unică podoabă, îi privea cu un surîs amuzat. Sub părul masiv, lucios, ochii negri de-o umedă frumusețe animală, se opreau mai stăruitor o clipă la un băiețandru care venise cu planuri cuceritoare și acum se fîstîcea sub privire. Cînd își lua curajul să înainteze și să debiteze un compliment îndelung recitat în minte, ochii Elenei Casimir lunecau aiurea. Părea că urmărește fumul din țagareta lungă de sidef sau că e atentă la cele ce se petrec în altă sală, unde slujnicele în șorțuri și bonete de casă mare, pregăteau masa. Numai surîsul dura, în colțul buzelor umbrite de-un ușor puf brun, senzual.

Trecea în mers unduios dela un grup la altul, rotindu-și trena rochiei în urmă cu o învăluire de pantof. Se scufunda între brațele unui jilț, unde îndată se închidea în juru-i un cerc de uniforme în scîrțîit de cisme, de curele, de centiroane; în împestrițate amestecuri de epoleți, de fireturi, de brandeburguri și de lampasuri.

— E formidabil, monșer! Fenomenal! exclama uimit locotenentul Muțu Leonardescu, netezindu-și mustăcioara sclipitor scăldată în briantină. De unde-au scos, monșer, atîtea uniforme ca din cutie? Fantastic! Acum două ore eram plini de noroiu pînă peste urechi... Ș'acum, privește! Suntem extraordinari!...

Mai extraordinară le-a fost surpriza, cînd au aflat de ce întîrzie masa. Elena Casimir a trimis arnăuții să scoată din bîrlogurile satului și să aducă pe sus, ofițerii încartiruiți la țărani, la Primar și la Notar, uitați sau lăsați înadins laoparte de pe lista invitaților.

— Extravagant, monșer! O idee extravagantă! Au să ne facă de rîs...

— Deocamdată e o lecție subțire pentru noi. Ne-a dat... adică *v'a dat* peste nas! spuse un locotenent de rezervă, magistrat, tînăr cu carte, care tot timpul concentrării și manevrelor a dus războiu cu activii.

— Ești fenomenal! Unde vezi tu lecție?

— Puneți monoclul și ai s'o vezi!... îi rîse în nas rezervistul, mărunțel și negricios, răsucindu-se pe călcîie și îndreptîndu-se spre bibliotecă, să citească titlurile prin geamul de sticlă.

Cei uitați sau lăsați înadins la o parte, au apărut în uniforme mai puțin strălucitoare, unii nebărbieriți, alții cu botfori groși de serviciu. Stînjeniți, se țineau aproape unul de altul, în cîrd, tipărindu-și pieptănăturile cu latul palmei și pipăindu-și nasturii. Elena

Casimir le-a ieșit înainte, a spus cuvintele de cuviință, însoțite de surîsul cuvenit, pentru ca toți să se simtă îndată mai la largul lor. Pe unul dintre aceștia, l-a ales ca să-i stea în dreapta la masă, oferindu-i brațul gol și rotund.

— Eu n'o mai înțeleg! E fenomenală! s'a văietat Muțu Leonardescu. Ce vrea femeia aceasta?

Locotenentul rezervist, despăturindu-și șervetul, a răspuns după ce-a apreciat în cunoscător calitatea olandei și arta monogramelor:

— Eu cred că nu vrea nimic. Are pe dracu în ea!...

— Ești imposibil!

— Se amuză cu noi și ca să întrebuințez terminologia voastră, de cazarmă, ași putea spune că-și caută remonta. Are într'ales...

— Ești un infect! Formidabil de infect, parol!

Masa întinsă sub candelabrele cu sclipiri de cristal, depășea chiar imaginația celor care țineau să asemuiască neapărat conacul dela Vlădița, cu un autentic castel. Tacîmurile de argint, porțelanurile și cristalurile, olanda feței de masă și a șervetelor, toate erau dulci pipăitului după mizeria popotelor de manevră. cu talere de cositor și linguri de aluminiu. Iar vinul? Un vin formidabil. Adică mai multe sorturi de vin; albe și negre, aspre și dulci; — după felul mîncărilor purtate în tăvile ovale de slujnicuțele cu bonetă și șorțuri albe; după gustul convivilor.

Cu încetul și într'o mare măsură cu ajutorul acestor felurite vinuri, deșertate din paharele de cristal cu picior înalt, s'au deslegat limbile. Conversația timidă și constrînsă a devenit generală, cu încrucișări de chemări și de anecdote, de risete, de întreruperi, de aluzii și de tachinării, de porecle și insinuări aruncate dela unul la altul, peste vasele cu flori. Când au trecut înapoi în cele două saloane, toți vorbeau cu ațîțare, învăpăiați la obraz și ne mai sfiindu-se să privească țintă în ochii amfitrioanei.

Iar Elena Casimir, părea și ea stăpînită de un neastîmpăr, schimbată, dogorită de efluviul atîtor dorinți care-o învăluiau. Îi luceau ochii negri sub fruntea joasă, cu o șuviță desprinsă din păr și clătinîndu-se cînd izbucnea în hohot. Un hohot de rîs nervos, provocator, desvelindu-i dinții albi și puternici, animali, în răsfrîngerea buzelor cărnoase cu puf brun și catifelat în colțul gurii. Ținea în mînă, cînd cupa de șampanie, cînd țigareta lungă de sidef. S'ar fi spus că tot smalțul subțire de mare doamnă, plesnise. Se desfăcuse din el altă femeie, lacomă să-și trăiască ultimii ani cu nesațiul poftelor la sfîrșit de tinerețe. Sînii strînși în corset împingeau dintre globurile lor floarea roșie, sîngerie. Ea o înfigea uneori îndărăt și atunci în unghiul decolteului, lărgit, se zăreau mai adînc rotunjimile albe cu vine albăstrui.

Chema din privire, să-i stea alături, un locotenent de roșiori, înalt și robust, trecut de vîrsta gradului. Un soiu de aventurier, de neam bun, care se activase după ce și-a risipit moștenirea în străi-

nătate şi după ce-a încercat o sumă de meserii suspecte, poate şi crupier, poate şi amant de femei întreţinute. Intors în ţară, îşi căutase în oaste refugiul din urmă. Camarazii îl ocoleau. Il bănuiau că prea are noroc la cărţi. Era plin de datorii şi fusese eroul unor nenumărate scandaluri nocturne, la chef, în varieteuri, cu oglinzi sparte şi lovituri de sabie. Altfel bărbat frumos, impunător, cu faţa brăzdată de curte care nu-i stăteau rău, cu părul puţin cărunt la tîmple şi cu ochi de-o scînteiere verzuie, fascinatoare. Făcea parte din lotul celor înadins neinvitaţi, fiindcă după părerea camarazilor, nu aducea cinste oştirii şi nu era un oaspe comod. Elena Casimir tocmai pe dînsul îşi pusese ochii. Se simţeau ca din aceeaşi familie, regăsiţi în vasta lume.

Slujnicile cu şorţuri şi bonete albe, au distribuit mesuţele din lemn de lămîiu, pe grupuri, cu păhărele de lichior şi ceşti de cafea. Au desfăcut şi mese verzi, de joc. Un sublocotenent luase în primire gramofonul, schimbînd plăcile şi alegînd altele, din picioare, lîngă o lampă cu imens abajur de mătasă trandafirie.

— Formidabil, monşer! De unde-o mai scoseşi şi pe asta? Fenomenal!

Rezemat de marmora căminului, cu degetarul de lichior în mînă, ofiţerul rezervist, magistratul, îşi desvolta o teorie a sa, proaspăt germinată în fundul paharului. O teorie a numelor. Există nume predestinate. Nume care definesc un caracter, hotărăsc o carieră, rezumă o existenţă. Nume de bandiţi şi de genii; de căpitani şi de amanţi. Jianu şi Bujor sunt nume de haiduci. Pipa şi Mărunţelu de bandiţi. Ravachol e nume de anarhist predestinat. Ravaillac de regicid. Nu putea să-l cheme pe asasinul lui Henric al IV-lea, Rafael Sanzio... Nici Mitică!

— Eşti fantastic, monşer!... Mi se pare că ne cam iei la sigur!...

— De ce? îl întrebă locotenentul rezervist, cu un zîmbet ironic. Invaţă-te să examinezi aspectul lucrurilor şi să tragi concluzii. Te numeşti Muţi Leonardescu!... Te poţi tu imagina oare aşa cum eşti, numindu-te Vasile Popîndău, ca sublocotenentul de colo cu botforii dintr'o vacă, pe care v'aţi făcut a-l scăpa din vedere la apelul de-aci? Nu!... Sau pe dînsul, ţi-l poţi tu imagina cu numele Muţi Leonardescu? Absurd! Imposibilitate absolută!

— Ştii că eşti formidabil?... Mi se pare că ai dreptate! cedă Muţi Leonardescu, acestui argument decisiv [1]).

— Insă... urmă rezervistul. Insă nu mi-te pot nici eu imagina, numindu-te Napoleon Bonaparte, Alexandru Macedon, Suvarof sau

[1]) Această conversaţie între cei doi imbecili (imbecilul civil superior şi imbecilul sublocotenent), pe lîngă interesul ei psihologic mai are şi unul anecdotic. Căci în anul următor, tînărul ofiţer vine să potolească răsculaţii în aceeaşi regiune unde, în 1906, făcuse manevre. Şi cînd aude de ţăranul Rău-ţoiu, i se pare că acesta are un „nume predestinat'' de revoluţionar. De aceea pune în capul listei celor ce urmau să fie executaţi pe acest biet gospodar paşnic, glumeţ şi total străin de revoluţie. N. R.

nu-mi amintesc cum îl chema pe comandantul escadroanelor de cuirasieri, care-au executat celebra şarjă dela Reichshoffen! Vreau să mi te imaginez şi nu pot. Eşti şi rămîi Muţi Leonardescu, cel cu formidabil, fenomenal şi extraordinar. Muţi Leonardescu şi alt nimic!

— Fugi monşer, că eşti imposibil!

Muţi Leonardescu a spus, dar a fugit el. Pe uşa deschisă spre balcon, a ieşit să-şi răcorească fruntea şi ideile. In salon încetase cântecul de gramofon. Se aşezase cineva la pian. Fumul ţigărilor năvălea în valuri luminate dinăuntru în afară, ca fumul unui incendiu.

S'a lipit de perete, lăsind vîntul şi umezeala să-i alunge aburii vinului. Voia să fie limpede la cap, pentru a se instala mai grabnic la o partidă de pocker. Bun vin! Bun lichior! Dar prea mari cantităţi... A băut prea mult. Toţi au băut prea mult. Se aud vociferînd, rîzînd, cîntînd ca la varieteul din garnizoana lor, tîrziu, la trei după miezul nopţii...

Două umbre au înaintat pe altă uşă deschisă. Au trecut pe lîngă el, fără să-l vadă. S'au oprit rezemîndu-se de bara balconului şi privind asupra satului cufundat în besnă.

— .... troglodiţi... sat de troglodiţi... nu poţi şti ce înseamnă o vieaţă de exil în asemenea lume, după ce-ai cunoscut alta... după ce ai trăit alta...

Glasul Elenei Casimir sfîrşea în suspin înecat.

Umbra ce-altăuri, bărbătească, a rostit cu un glas plăcut de bariton:

— Te înţeleg... Cu aceşti troglodiţi îmi sfîrşesc şi eu vieaţa la cazarmă... Troglodiţi care au îmbrăcat uniforma, dar rămîn tot troglodiţi....

Umbra înaltă, bărbătească, a întins braţul să cuprindă de mijloc cealaltă umbră, femenină.

— Formidabil! exclamă Muţi Leonardescu, fără să-şi dea socoteală c'a vorbit.

Umbrele s'au desprins repede. S'au depărtat. Au intrat din nou în încăperile luminoase, unde clapele clavirului împroşcau o deslănţuire de acorduri în iureş de *Cake-Walk*.

— Fenomenal!

Locotenentul de cavalerie Muţi Leonardescu, n'avea cui să spună ce i s'a părut lui formidabil şi fenomenal. Nu erau cele două umbre în început de înlănţuire. Nu-l mirau. Se aştepta să le vadă aşa, după semnele pe care i le-au desluşit ochii în salon, cu toată păinjenirea privirii.

Satul de troglodiţi, acesta îi părea lui formidabil şi fenomenal. Troglodiţii în uniformă, aceştia îi păreau lui formidabili şi fenomenali. Nu i-ar fi trecut prin minte o mai potrivită numire, după chipul şi asemănarea sălaşurilor pe lîngă care a trecut. Troglodiţii

de-aici scoteau capete sburlite din cotloanele de pămînt, ca să întimpine alţi troglodiţi, în uniforme, cu straiele tăvălite în noroiul manevrelor. Se înţelegeau cu semnele lor, îşi vorbeau în limba lor, îşi făceau loc să încapă în hrubele lor. Troglodiţi! Admirabil spus. Genial!

Muţi Leonardescu a aprins o ţigară şi, limpezit cu desăvîrşire din aburii vinului, a intrat să caute loc la o masă de pocker.

CEZAR PETRESCU

(Fragment din romanul *1907*, volumul II: *„Noi vrem pămînt!"*, sub tipar).

SENTIMENTUL RĂSPUNDERII

In timpul din urmă am auzit vorbindu-se foarte mult de cultivarea caracterului. In şcoală şi vieaţa publică, la fiecare ocazie, cultivarea caracterului constitue un desiderat admis fără discuţie de toată lumea. Se vorbeşte cu mult mai puţin de cultivarea sentimentului de răspundere, deşi cultivarea acestui sentiment este începutul cultivării caracterului însuşi. Omul de caracter începe prin a fi un om cu sentimentul răspunderii.

Sentimentul răspunderii este cheia de boltă a caracterului.

In adevăr: Nu este om de caracter acela care afişează anumite norme morale de conduită, pe care apoi le urmează în mod mecanic, prin deprinderi repetate; un asemenea om este mai curând o maşină.

Repetarea de deprinderi duce la inconştient, iar nu la cultivarea caracterului; căci o deprindere cu cît se repetă cu atît ea se realizează cu mai puţină conştiinţă. Prin om de caracter, toată lumea înţelege dimpotrivă nu numai om cu conştiinţă, dar om cu conştiinciositate, adică om cu conştiinţă bine controlată şi susţinută. Această conştiinţă bine controlată şi susţinută o dă sentimentul răspunderii. Iată de ce am zis că sentimentul răspunderii formează cheia de boltă a caracterului.

De ce se vorbeşte, cu toate acestea, aşa de puţin de sentimentul răspunderii şi se vorbeşte, în schimb, foarte mult de caracter, lăsînd a se înţelege că formarea caracterului iese din repetarea deprinderilor impuse de anumite norme morale, de valoare universală? Fiindcă lumea contemporană, sub influenţa marilor succese obţinute în vieaţa industrială, a ajuns să confunde înfăptuirile sufleteşti cu fabricaţiile mecanice şi în consecinţă aplică la unele ca şi la celelalte acelaşi criteriu de valorificare. Un caracter, pentru ea, este ca şi un motor pus la punct; să se pună în mişcare cu precizie şi să consume puţin. Omul fără caracter este un motor stricat, care face servicii în mod intermitent, pe când un om cu caracter este motorul gata în fie ce moment pentru serviciile cerute de societate. Prin urmare omul trebue să fie om de caracter, adică: motor de precizie, gata a servi idealurile societăţii.

Fericit ar fi omul dacă şi-ar putea forma caracterul în modul acesta mecanic. Şcoala vieţii ar fi atunci pentru el o simplă artă de

lui destule piedici, dar nu piedici de neinlăturat. Cu desăvîrşire altul este însă cazul omului la care este să se cultive sentimentul răspunderii. Aici şcoala nu are un rol hotărîtor. Trebue să mai contribue la rolul ei şi atmosfera sufletească a societăţii.

Cîte odată această atmosferă este cu desăvîrşire înăbuşitoare pentru sentimentul răspunderii.

Din nefericire atmosfera în care trăiesc europenii de astăzi, este una în felul acesta. Iată cîteva dovezi:

Epoca noastră este o epocă în care nu se mai crede în judecata istoriei. Altădată această judecată constituia postulatul vieţii publice europene. Cînd se zicea: „istoria va avea să judece''; „istoria va arăta cine are dreptate'', era ca şi cum se făcea un jurămînt solemn. Era ca un apel la cea mai înaltă instanţă a dreptăţii şi adevărului.

Astăzi judecata istoriei nu mai are preţ; ea este înlocuită cu puterea faptului îndeplinit. In imparţialitatea istoriei nu mai crede nimeni, începînd cu istoricii înşişi.

Judecata istoriei a ajuns să fie o simplă sugestiune dibace, pentru a servi interesele politicei actuale. Dacă este în interesul politicei actuale să se pună în evidenţă binefacerile unei forme de guvern, sau a unei instituţii, repede se aranjează documentele trecutului, pentru a da justificarea cerută.

In revista franceză *Le Mois*, numărul pe Octomvrie—Noemvrie 1927, se poate ceti un mic articolaş intitulat: Istoria Rusiei revăzută şi corijată de Stalin. In acest mic articolaş se povestesc cîteva lucruri, care cu cîţiva ani în urmă s'ar fi considerat că sunt imposibile, dar care astăzi, în Rusia, sunt considerate totuşi ca lucruri evidente. Se spune astfel, că întreaga istorie a poporului rus a fost, dela primele sale începuturi, îndrumată spre revoluţia marxistă, produsă în 1917; că ţarii de odinioară, Ivan Teribilul şi Petru cel Mare, sunt precursorii lui Stalin, dictatorul de astăzi şi altele, şi altele...

Rusia nu este unica ţară în care imparţialitatea istoriei şi-a pierdut adepţii. In Europa, mai peste tot, se întîmplă cam aceleaşi lucruri. Se decern titluri glorioase, care nu corespund realităţii, cu nemiluita; se face din alb negru şi din negru alb, fără cea mai mică ezitare. Nu se mai crede în puterea pe care ar avea-o judecata istoriei de a descoperi adevărul!

In o asemenea atmosferă, cum să se mai cultive sentimentul răspunderii? Dacă înfăptuitorii vieţii istorice sunt fără răspundere în faţa conştiinţei popoarelor, cum să fie cu răspundere simplul individ, în faţa propriei sale conştiinţe, pentru aceea ce a înfăptuit?

La originea civilizaţiei moderne apoi, sociologii de odinioară susţineau că stă instituţia contractului. Această instituţie pune preţ pe promisiunile pe care părţile contractante le schimbă între ele, prin simpla expresie verbală. Cuvîntul odată dat trebue însoţit de răspundere. Instituţia contractului întreţine astfel de fapt cul-

tura sentimentului de răspundere. Intreaga vieaţă economică a individului, este bazată pe această instituţie a contractului.

In ce atmosferă se găseşte astăzi această instituţie? Intr'o atmosferă de completă discreditare. Politicianismul de pretutindeni a făcut din promisiune un mijloc de propagandă electorală. Un om care face politică astăzi este un om care promite. Care promite orice, fără gînd de răspundere. Sau, în limbajul politic al zilei, care creează mituri, adică poveşti fără început şi fără sfîrşit. Instituţia contractuală, presupusă a fi la baza civilizaţiei moderne, repusă din nou în atmosfera de mitologie a societăţii antice! Omul contimporan se lasă a fi condus de mituri.

In aceste condiţii, cînd vieaţa politică este o şcoală care pregăteşte oameni fără răspundere, cum mai poate fi în mijlocul societăţii contimporane o altă şcoală care să cultive sentimentul răspunderii?

Prin urmare este o slabă nădejde, nădejdea care se pune în rolul şcoalei, pentru a face educaţia sentimentului de răspundere şi prin aceasta pentru a face indirect educaţia caracterului.

Această educaţie nu se poate face decît după purificarea atmosferei în care trăim.

Este posibilă o asemenea purificare?

Desigur, este posibilă; ea a mai fost făcută odată pe suprafaţa Europei şi încă în mod radical.

La sfîrşitul erei antice, vieaţa politică a popoarelor se desfăşură într'o atmosferă asemănătoare cu aceea în care trăim noi astăzi. Impăraţii Romei îşi ridicau, în vieaţă fiind, statui, la care supuşii lor erau obligaţi să se închine. Caracalla a mers cu iresponsabilitatea încă şi mai departe: el şi-a făcut din calul său senator.

Şi cu toate acestea... tocmai cînd atmosfera era mai înăbuşitoare, s'a ridicat furtuna unei noi spiritualităţi care a risipit-o. Religiunea creştină a adus, în locul inconştienţei antice faţă de sentimentul răspunderii, o conştiinţă aşa de vie, că dela ea înainte sentimentul răspunderii s'a prelungit şi pentru vieaţa de dincolo de mormînt.

Aşa va fi şi astăzi. O nouă spiritualitate va veni să purifice atmosfera în care trăim şi să dea putere sentimentului de răspundere. Căci din acest sentiment au răsărit şi vor răsări toate operele de valoare ale culturii omeneşti.

C. RĂDULESCU-MOTRU

DIN CH. BAUDELAIRE

MI-E DRAGĂ AMINTIREA

Mi-e dragă amintirea acestor vremuri goale,
Cînd pe statui Apollo da auriri astrale.
Pe-atunci bărbat, femee, agili la fel, plăceri
Gustau făr'de minciună și fără de dureri.
De dor fierbinte cerul îi mîngîia pe spate,
Dînd trupului lor nobil deplină sănătate.
Cybela'mbelșugată pe-atunci de rodul ei,
Ușor purtîndu-și pruncii, nu îi găsea prea grei,
Ci împărțea — lupoaică — o dragoste comună,
O lume alăptînd-o din plin la țîța-i brună.
Sta omul drept, puternic și mândru-adevărat
De frumusețea care'l făcuse împărat,
Rod pur de orice pată, lipsit de piei brumate,
A cărui cărnuri fragezi și tari se cer mușcate.

Dar cînd Poetul astăzi dorește'nfăptuirea
Inaltor începuturi, lăsîndu-și iar privirea
Pe om în goliciune și pe muierea goală,
El simte'n suflet rece că suie neguri, pală,
In fața ăstui negru tablou îngrozitor.
O, monștri hîzi plîngîndu-și zadarnic haina lor!
Ciuntite trunchiuri, busturi ca măștile, teșite!
Biete trupuri strîmbe, burtoase, fleșcăite,
Pe care zeul Muncii, senin și auster,
Copii, îi înfășase în fașa lui de fier!
Voi, palide neveste ca lumînări de ceară,
Mîncate și hrănite de vițiu, tu, fecioară,
Tîrînd păcatul mamei, ereditar blestem —
Și toată urîția lehuzelor ce gem!

Avem, e drept, noi nații acum'n agronie,
Mîndrii necunoscute la vechia seminție:
Obraz ros pîn'la oase de cancerul iubirii
Și frumuseți, ași spune, asemeni ofilirii;

Dar ce-au găsit cu trudă grea muzele firave,
Nici când n'o pune piedici cu rasele bolnave
S'aducă tinereții adânca lor slăvire,
— Prea sfintei tinerețe cu frunte de uimire,
Cu limpeziri în ochiul ei clar, de apă vie,
Imprăștiind pe toate în drumu-i, făr-să știe
Ca pasărea și floarea și cerul de azur,
Miresmele, cîntarea și dulcile călduri!

FRUMOASA NAVĂ

Să-ți povestesc mi-e vrerea, mlădie vrăjitoare,
De harurile-ți multe, ca tinerețea'n floare;
Voi spune frumusețea ta,
In care dimineața cu-amiaza se topea.

Cînd vîntul tu îl mături cu rochia ta largă,
Pari o frumoasă navă ce'n larg voind să meargă
Iși leagănă pînzișul plin
In ritmul mării molcum și lenevos și lin.

Pe gâtul tău, rotundul, pe umeri grăsulii,
Se 'mpăunează capul cu grații grijulii;
Și în triumf cu ochii reci
Iți vezi de drum, copilă, și maiestoasă treci.

Să-ți povestesc mi-e vrerea, mlădie vrăjitoare,
De harurile-ți multe, ca tinerețea'n floare;
Voi spune frumusețea ta,
In care dimineața cu-amiaza se topea....

Ți-e pieptul, ce se'mpinge obraznic sub mătase,
Sunt sînii tăi, în slavă, dulapuri prea frumoase,
Al căror lemn bombat și clar,
Ca scutul, prinde'n fugă al fulgerilor dar;

Sunt scuturi sfidătoare cu vârfuri purpurii,
Dulapuri cu dulci taine, belșug de bucurii,
Cu vin de preț și cu parfum
Ce inimă și creer le-aruncă'n vis nebun!

Cînd vîntul tu îl mături cu rochia ta largă,
Pari o frumoasă navă ce'n larg voind să meargă
Iși leagănă pînzișul plin
In ritmul mării molcum și lenevos și lin.

Puternicele pulpe, sub unduiri de fustă
Imi chinuia dorinţa ascunsă şi se'ncrustă
Ca două iele care fac
Să fiarbă filtre negre într'un cazan de drac.

Cu braţele ai frînge în joacă pe herculi;
Sunt şerpilor gigantici strălucitori emuli,
Făcuţi să-l strîngă îndîrjit
Să-ţi tipărească'n suflet pe veci, pe-al tău iubit.

Pe gâtul tău, rotundul, pe umeri grăsulii,
Se'mpăunează capul cu graţii grijulii;
Şi în triumf cu ochii reci
Iţi vezi de drum, copilă, şi maiestoasă treci.

JOC DE APE

Mari ochii tăi de oboseală,
Iubito blîndă'n somn s'au stins.
Rămâi aşa în moleşeală
Cu trupul de plăcere prins.
In parcuri jocul apei spune
Şi nu mai tace zi de zi —
Alintă frageda minune
In care dorul m'adînci.

Jerbele deschise
In mii de flori,
Unde luna mi se
Pierde'n culori,
Plouă ca'n vise
Plîngeri de zori.

La fel şi sufletu-ţi, ce-l arde
Al voluptăţii fulger, mi
Se'nalţă repede şi iar de
Intinse ceruri se lovi.
Apoi, cu apele-i tăcute,
Pe luciul lor oglinditor,
Pe povîrnişuri neştiute
Coboară'n inimă fior.

Jerbele deschise
In mii de flori,
Unde luna mi se
Pierde'n culori,
Plouă ca'n vise
Plîngeri de zori.

O, tu, atât de mîndră'n noapte,
Ce dulce mi-e, pe sînul tău,
S'ascult cum veşnicia'n şoapte
Se plînge în havuz mereu!
Talazuri, lună, noapte vie,
Copaci cu tremurul uşor,
A voastră grea melancolie
Mi-oglindă tainicul amor.

Jerbele deschise
In mii de flori,
Unde luna mi se
Pierde'n culori,
Plouă ca'n vise
Plîngeri de zori.

LOLA DIN VALENCIA

Inscripţie pentru tabloul lui Edouard Manet

Prin frumuseţi pe care oricînd le poţi vedea,
Vă înţeleg, prieteni, că'n cumpănă stă dorul —
Neaşteptat scînteie şi te vrăjeşte'n ea
O nestemată neagră şi roz, ce-ţi dă fiorul.

DE DRAGUL MINCIUNII

In faţa mea cînd luneci, o, scumpă lenevoasă,
In cîntece de-arcuşuri ce de tavan se frîng,
Plutind cu o mişcare domol armonioasă,
Plimbîndu-ţi plictiseala din ochiul tău adînc;

Cînd tot privesc, sub focul de gaz ce-i dă viaţă,
Şi fruntea-ţi palâ, plină de'un vino'ncoa morbid,
Pe care facla serii aprinde-o dimineaţă,
Şi ochii tăi ca ochii icoanei de pe zid,

Imi spun: Cit de frumoasă! ce gingașă și dreaptă!
Cunună, amintirea îi stă, domnesc pridvor,
Și inima, pătată ca piersica prea coaptă,
I-așteaptă, ca și trupul, un încercat amor.

In toamnă, ești tu rodul desăvîrșit de raze?
Ești urna funerară cu plîns aromitor,
Parfumul ce ne fură spre depărtate oaze,
Mîngîietoarea pernă sau coșul plin de flori?

Știu gene încărcate de lacrimi suverane,
Ce nu ascund secrete și tăinuiri nu au;
Sunt scrinuri fără pietre, pustii medalioane,
Mai goale'n adîncire ca voi, o Ceruri, stau!

Dar ca să'ncânți un suflet setos de înșelare,
I-ajungi tu, lui ce fuge de adevăr lumesc.
Prostia ta nu-mi pasă, nici greaua-ți nepăsare!
Salut, decor sau mască! Iubirea ți-o slăvesc.

ION PILLAT

NUR

Doctorului Bacon, urmaș al lui Bacon de Verula
și custode al muzeului din Turnul Sighișoarei.

Șapte idoli se tot depășesc domol,
Dînd zi cu zi săptămîna de gol.
Iar alții, ciopliți, sunet de clopot bat,
Din ceasul Cetății, colo sus, în cat.

Descuietoare — în răspăr lunecuș,
Chelarul te'ntoarce, pornind urcuș
Pe'ncolăcite trepte de scară
Spre ferecata, de taină cămară,

Unde stă smirna p'un bust berc, împăiat,
A miresii lui rochie din alt leat,
Ce'ntr'un hîrdău se lăsase purtată
Pentru a fi poate mai imaculată.

BAMBI

Două afine coapte
Desghețate din noapte

Din împînzitul lumii scutec
Se desgolește un mic pîntec;
Făptură curată, de lapte,
Dospită în leagăn de șoapte.

Somn limpezit de orice vină,
Ingînă moale (ori suspină),
Un fraged gînguriț
Abia mărturisit.

BARBU BREZIANU

ÎNVĂȚĂMINTELE RĂZBOIULUI DIN CRIMEEA (1848—1937)

Cărțile școlare de istorie a Romînilor exagerează adesea, cînd exaltînd importanța anumitor episoade, cînd atenuînd uriciunea altora. Intr'o singură privință însă declamația patriotardă de manual oficial coincide sigur cu adevărul, și anume cînd e vorba de lungile „suferințe ale neamului nostru''.

Bine înțeles, toate popoarele din lume au avut un „trecut de suferințe''. Dar nu-i mai puțin adevărat că o istorie mai sumbră ca a noastră, mai monotonă în nedreptăți și ticăloșii, nu se poate găsi ușor. Toate țările au cunoscut amărăciunile împilării de către clase privilegiate. Dar nicăieri ca la noi aceste clase dominante n'au fost mai dispuse să pactizeze cu inamicul exterior, — cu toți inamicii exteriori. Dorința de exploatare a norodului în numele nu știu cărui panaș rasist de evghenie e un sentiment poate bestial, dar avuabil, ba chiar adesea ostentabil, pe cînd cu trădarea țării sale față de o putere străină nimeni nu se poate lăuda.

Aci stă tocmai suplimentul de suferință pe care-l cuprinde trecutul romînesc, unde simplul furt social al clasei dominante care spoliază norodul s'a complicat întotdeauna cu uneltiri de natură internațională, învoieli cu un Stat străin, împotriva, fie a integrității teritoriale a acestor două principate, fie a coeficientului lor de suveranitate proprie.

Din școală, iar mai pe urmă din lecturile noastre particulare, aflăm a cunoaște acest lung plurisecular răstimp de amărăciuni și batjocuri, pe care avem elementara datorie de a ni le aminti neîncetat și de a nu uita învățămintele ce izvorăsc dintr'însele

S'a născut, după războiu, la noi, un prea caraghios curent tradiționalist care descria în culori roze cumintele, cuviinciosul nostru trecut strămoșesc. In realitate de un asemenea trecut ar trebui să nu știm cum să fugim. Nu admirînd beat, ci într'un cu totul alt fel se cade să ne manifestăm iubirea față de „Istoria Neamului'', solidaritatea noastră față de trecutul romînesc. A te solidariza cu acest trecut înseamnă un lucru foarte precis, anume a utiliza fără preget învățămintele suferințelor de altă dată pentru a împiedeca

pe cele de astăzi. A face asta înseamnă fidelitate; a nu folosi lecțiile istoriei pentru a ușura trăirea prezentului, înseamnă a trăda; și-i cea mai vastă și mai adîncă dintre toate trădările.

Amintim toate acestea pentrucă tocmai găsim cum evenimentele din ultimul an au de tras foarte profitabile lecții din întîmplările de acum aproape un secol, din întîmplările care au culminat în Războiul Crimeei. In deosebi aceasta e valabil pentru Englitera — atunci ca și acum arbitru al Europei. Politica ei de atunci este reeditată, aidoma, acum, cu aceleași temeri, aceleași dileme, aceleași perplexități, și aceeași repercursiune asupra țării noastre.

Valul revoluționar care năpădise Europa anului 1848 arunca îngrijorare în toate cancelariile. Rusia devine — cum i s'a spus — „jandarmul Europei'', gata să sară în contra oricărei noi recrudescedențe de redeșteptare națională, și democrație (două noțiuni care erau pe atunci sinonime, și care de altfel mai sunt și azi, cu condiția bineînțeles de a nu se înțelege prin apărare a intereselor naționale cu totul altceva decît este). Acel prestigiu, amestecat totuși cu oarecare teroare, pe care unele guverne — în ciuda opiniei populare însăși îl are azi față de Germania hitleristă, în epoca 1848 mergea către imperiul dela Răsărit, care înăbușise mai multe revoluții, spre gratitudinea Sfintei Alianțe resuscitate.

Decît, printre țările național-revoluționare, era una care nu semăna deloc cu celelalte, și anume grupul moldo-valah, anticamera naturală a Constantinopolei. De aceea guvernul țarului întrebuințează toate șiretlicurile pentru a da o bază juridică unei ocupări a Principatelor, ocupare care are loc în 1848 și continuă, cu o scurtă întrerupere, pînă aproape de terminarea războiului Crimeei. O ocupație care pe lîngă ocară a adus și multă cruzime, precum și un jaf neînchipuit. Dar firește pentru noi, paguba cea mai mare era pierderea beneficiului cuceririlor morale, politice și sociale dela patruzeci și opt, ruinarea speranței, născută atunci pentru prima oară, că țările noastre se vor așeza pe baze de dreptate democratică.

Așa dar, în mijlocul luptei interne care, în țările romîne, se dedea între boerii reacționari și revoluționarii, gen Bălcescu-Brătianu-Rosetti, Rusia *„intervine''*, militărește, așa cum azi Germania (cu anexa ei Italia) intervin în războiul civil din Spania. Iar Franța și Englitera, exact ca și azi, după multe socoteli, se hotărăsc a purcede la un pact de neintervenție în Principatele Dunăriene, ceea ce înseamnă a le lăsa pe acestea pradă măcelurilor și nelegiuirilor muscălești, (exact așa cum poporul spaniol a fost lăsat în voia trupelor de ocupație italo-germane).

Este interesant — iar pentru noi, Romînii, extrem de măgulitor — cum, în anii aceia, un bărbat de Stat al nostru, Dumitru Brătianu, a adresat un memoriu lordului Palmerston, premierul britanic; un memoriu moderat ca ton, dar ferm ca conținut, în care se pledează nu atît cauza Romîniei, cît cauza Englterii, a intereselor Angliei de a nu permite ocuparea Moldo-Valahiei:

„Chestiunea noastră — scria Brătianu — nu este o chestiune de
„demnitate şi de ascendent moral, dar una de mare interes politic
„pentru Marea Britanie. Şi nici nu e nevoie să demonstrăm cît de
„amenințătoare pentru Europa este ocupaţiunea rusească a Princi-
„patelor. Nu, căci Excelenţa Voastră cunoaşte mai bine ca noi pozi-
„ţiunea însemnată a Principatelor, şi ştie ce primejdie prezintă pen-
„tru *libertatea mondială*, nu numai anexarea, dar chiar şi ocuparea
„lor de către Rusia. Excelenţa Voastră ştie prea bine că o armată
„rusească aflătoare între Dunăre şi Carpaţi se găseşte ca într'o fortă-
„reaţă dominînd Răsăritul şi Apusul: intrînd în principate, se gă-
„seşte în inima Imperiului Otoman, iar stăpânind Carpaţii îşi în-
„dreaptă aripa dreaptă spre Germania şi cea stîngă spre Italia.

„Fiind îndeajuns la adăpostul iluziunilor patriotice, pot să
„afirm cu o siguranţă, că în afară de importanţa poziţiilor lor geo-
„grafice, Principatele au o valoare intinsecă considerabilă şi că, odată
„ce li s'ar reda libertatea, ar putea fi de un nepreţuit folos comerţu-
„lui şi industriei britanice [1])".

După cum vedem, în această scrisoare, prin care generosul pa-
şoptist Brătianu dă lecţii de patriotism britanic sforarului conser-
vator Palmerston —, nu lipseşte nimic, nici-un singur element al
problemei. Şi oare nu în aceeaşi situaţie se află în prezent marile
puteri democratice Anglia şi Franţa, în raport cu agresiunea supor-
tată de poporul spaniol? Nu sunt în primejdie comunicaţiile vitale
ale Marei Britanii cu India, legăturile Franţei cu Africa de Nord?
Nu e ameninţată să devie vulnerabilă graniţa Pirineilor, să fie lip-
site de aprovizionarea cu bogatele minereuri spaniole, industria en-
gleză şi cea franceză?

Dumitru Brătianu n'a şovăit, el, reprezentantul grămăjioarei de
proscrişi valahi, care n'aveau cu ei altă forţă decît progresul isto-
ric — (dar există oare vreo putere lumească mai tare!) — să declare
răspicat lordului Palmerston, că numai *atitudinea pasivă a guverne-
lor englez şi francez a făcut posibil actul de agresiune comis de
ţarism în contra principatelor:*

„Ruşii ştiau că nu au dreptul de a interveni, şi temîndu-se că
„un asemenea act de agresiune (pînă şi terminologia a rămas aceeaşi!
„N. A.), să nu-i atragă într'un războiu plin de primejdii pentru Im-
„părăţia Ţarilor, au încercat înainte de toate să găsească un pre-
„text în vederea unei intervenţiuni şi au uneltit spre a fi chemaţi
„în Valahia de către boeri. Nereuşind au trecut Prutul cu sfială,
„apoi s'au prefăcut că se retrag, şi s'au resemnat timp de două luni
„să privească cursul paşnic al revoluţiei din Valahia. Numai atunci
„s'au hotărît a o înăbuşi cînd liniştea perfectă dominînd în Princi-
„pate, Rusia a putut să-şi dea seama pe deoparte că manifestul ei,
„ameninţările ei şi presiunile ei asupra Divanului nu pricinuiau
„nici o opoziţie din partea celorlalte guverne, şi pe de altă parte,
că Ambasadorii Marilor Puteri la Constantinopole nu dădeau as-

[1]) Al. Cretzianu: „Din arhiva lui Dumitru Brătianu, p. 155.

„cultare apelurilor Valahilor şi arătărilor Poartei. *Rusia s'a hotărît
„numai atunci cînd a constatat, în sfîrşit cu plăcută surprindere,
„că acele Puteri de care se temuse în mod stupid, se temeau ele în-
„săşi de dînsa, şi că îi era, deci, îngăduit să îndrăznească fără pri-
„mejdie să facă ceea ce dorea*".

La 1848, ţarismul a călcat cu o brutalitate fără seamăn Prin-
cipatele, pregătind astfel anexarea lor definitivă.

Dar această brutalitate a fost totuşi foarte „delicat" realizată,
prin abile şi precaute pipăiri de teren, nedîndu-se drumul trupelor
decît treptat, în măsura în care Ţarul se asigura bine de lipsa de
energie a Franco-Eenglezilor. Este exact felul cum a procedat azi jan-
darmul italo-german, ale căruia efective militare în Spania cresc
proporţional cu pasivitatea Antantei.

Suntem convinşi — spunea Brătianu, în acelaş al său memoriu
către Lordul Palmerston, primul-ministru englez — că intervenţia
„Marii Britanii (N. A.), în chestiunea moldo-valahă n'ar putea da
„loc la războiu, căci ar fi suficient să vorbească spre a fi ascultată,
„căci Rusia se teme de războiu mai mult ca orice altă Putere, şi
„sgomotul ce-l face e numai destinat a-l evita prin intimidarea ce-
„lorlalte Puteri. Chiar îndrăzneala ei excesivă, care pare a sfida
„Europa întreagă, trebue atribuită mai puţin încrederii ce o are
„în puterea sa, decît părerii greşite pe care a reuşit să o impună
„în Apus" [1]).

Eterna poveste a coloşilor cu picioare de lut şi a îndrăsnelilor
de carton ale celui „sărac şi fudul". Ca şi Germania de azi, care
pierde toate marile războaie — cel din 1914 şi a fortiori cel even-
tual la care s'ar gîndi acum (Italia nu poate pierde niciodată nici-
un războiu, pentrucă e ori mult mai tare decît adversarul — v. răz-
boiul abisinian — ori atunci trece de partea adversarului — v. ul-
timul războiu european), tot astfel era şi jandarmul din veacul
al XIX-lea. Rusia a pierdut sistematic şi dînsa toate războaiele im-
portante, (v. 1856, v. 1904, v. 1917). De asemeni analogia este isbi-
toare între „bluff-ul" ţarist de atunci şi sfidările svîrlite astăzi Eu-
ropei de bicefalul jandarm fascist.

Dealtfel (atunci exact ca şi acum) Franco-Englezii îşi cam de-
deau seama că colosul care voia să intimideze este în realitate de o
remarcabilă slăbiciune. Azi se ştie sărăcit spăimîntătoare şi starea
falimentară a celor două fudule State fasciste, tot aşa cum odinioară
se cunoşteau dificultăţile nenumărate ale Imperiului de Răsărit.
Aşa încît pasivitatea Franco-Englezilor faţă de evenimentele din
Romînia nu provenea în fond din intimidare. „Impăratul Nicolae,
nu e în stare să ducă un războiu mai important — spunea Brătianu;
Rusia ar fi urmărită de ura tuturor naţiunilor euopene, o ură care
nu poate fi întrecută decît de barbaria moscovită care a pricinuit-o".
Englitera asculta asemenea cuvinte, după cum şi azi aude unele
similare, aproape transcrise textual, căci şi azi se poate spune despre

[1]) Ibid., p. 158.

Germania că „nu e în stare să ducă un războiu mai important, căci în acest caz Germania ar fi urmărită de ura tuturor națiunilor..... etc., etc." ,(cum s'a și întîmplat în ultimul războiu, cu singurile deosebiri că atunci Germania avea o rezistență alimentară și financiară mai mare, și că America nu se pronunțase net contra, ca acuma).

Așa dar, nici pactul de neintervenție de la 1848 nici acel de astăzi nu-s fundate pe frică, mai precis: pe frica *de războiu*. Franco-Engezii știu azi — cum știau și atunci — că o atitudine energică nu numai că nu declanșează războiul, dar este poate singurul mijloc capabil de a-l amîna durabil.

Cauza neintervenției a fost alta — în ambele cazuri și în chestia românească din 1848, și în cea spaniolă din 1937. O cauză socială — aceeași, sau aproape aceeași în ambele ipoteze. In Anglia era un guvern conservator (Palmerston) ca și acum (Chamberlain), care ca tot ce e reacționar, preferă să trădeze interesele țării de dragul intereselor de clasă. In 1848, aristocrația engleză privea cu o netă antipatie — și cu acea admirabilă obtuzitate proprie reacționarilor — orice democratizare și înfrățire internațională a noroadelor. Orice încercare de acest soiu era cu naivitate socotită ca un vulcan, ca un pojar sinistru. Astăzi, conservatorii englezi manifestă aceleași aprehensiuni, față de republica spaniolă. Franco reprezintă, ce-i drept, pentru Englitera, ruina unor multiple vitale interese naționale. Dar sunt momente cînd interesele naționale tac în fața intereselor de clasă. Iată de ce guvernanții britanici actuali — exact ca cei din 1848 — simpatizează cu inamicul natural al Engliterii și se sperie la gândul unei victorii a opiniilor subversive.

Căci dela început clasele muncitorești, colaboratori efectivi la revoluțiile burgheze, au fost păcălite de burghezia avută — în deosebi în Englitera, unde burghezia devenită încă de pe vremea lui Cronwel clasă dominantă, se temea în secolul al XIX-lea de păturile lucrătoare și de reformele sociale cerute de ele (v. Chartismul). Puse a alege între „preocupările de ordine" — ale unei „ordine" care avea să fie intens reformată în deceniile ce au urmat — și între apărarea energică a vătămării intereselor Imperiului Britanic de către expansiunea țaristă, cercurile aristocratice londoneze au optat în favoarea celor dintîiu. De aceleași sentimente era însuflețit și guvernul celei de-a doua Republici franceze, care în luna Iunie a anului 1848 se răfuise atât de sîngeros cu proletariatul parisian.

Palmerston — simbol al politicii engleze; generalul Cavaignac, eroul represiunii din Iunie, simbol al politicii franceze. Neintervenția a fost, atunci, ca și acum, o chestie de clasă.

Ca și azi (cînd nici victoria guvernamentalilor, nici aceea a lui Franco, nu convine guvernului conservator englez actual), cabinetul Palmerston a lăsat lucrurile să meargă înainte, condamnind la moarte pe romîni (așa cum azi condamnă la moarte pe spanioli). Dar lucrurile de acest fel echivoc nu merg niciodată foarte departe.

In cazul lui 1848 două exagerări erau posibile, care să împiedece continuarea duplicității britanice: ori jandarmul să devină din cale afară de pretențios, sau opinia publică engleză să se indigneze. In 1851—52 ambele aceste evenimente s'au produs. Anglia a fost astfel constrînsă să facă războiu, să provoace, ea, războiul pe care tocmai pretinsese a voi să-l evite. Un războiu deosebit de sîngeros (aproape un milion de morți), cum sunt toate mișcările datorite unei opinii publice jugulate prin nesocotința reacționarilor.

După zăgăzuirea vîrtejului revoluțiilor democratice din anii 1848—49, lovitura de Stat dela 2 Decemvrie 1851, prin care a doua republică franceză intra în istorie, a fost salutată cu sgomotoase jubilări de toate cercurile guvernamentale ale Europei. Insuși dibaciul Palmerston își pierdu cumpătul adresînd felicitări oficiale cetei de aventurieri, care punînd mîna pe destinele Franței, aveau s'o conducă după douăzeci de ani de împărăție absolutistă la catastrofa națională din anul 1870. Opinia publică democrată engleză sili pe Palmerston să plătească cu demisia imprudența sa reacționară. In 1852 însă, în armonie cu vîntul reacționar ce bătea în întreaga Europă, în fruntea Angliei se formează un guvern așa zis de coaliție, cu tendințe conservatoare în fond, sub președinția unui sincer admirator al țarului Nicolae, lordul Aberdeen. Păreau dar că se întorc vremurile „bune" ale Sfintei Alianțe reacționare încheiate în 1814, care a ținut Europa liniștită sub semnul păcii între despotisme, mai bine de trei decenii.

Printr'o ironie a soartei însă toate aparențele sunt spulberate. Tocmai în momentul cînd reacțiunea eropeană credea mai bine că a revenit la un statu quo politic și la pacea dintre Statele absolutiste dinainte de 1848, complicațiile încep.

Cum ajunse la Petrograd vestea că lordul Aberdeen se află în fruntea guvernului englez, țarul Nicolae invită ambasadorul britanic la o discuție fățișă în care îi comunică hotărîrea lui de a isprăvi cu „trupul agonisant" al imperiului turcesc. Cabinetul englez avu grijă să ferească de opinia publică britanică și europeană comunicările primite. Problema era însă pusă. Politica de preferință a „intereselor ordinei" din anii 1848—49 își dădea primele roade. Țarismul încurajat de faptul că a putut pune nestingherit stăpînire pe *Principate, cum a vrut și cînd a vrut, credea că poate proceda la sfîrtecarea organismului bolnav al Turciei, fără a ține seama de niciun avertisment.* Astfel, faimoasa „chestiune orientală", reînvie iarăși, acoperind cu nori furtunoși cerul politic al Europei.

E adevărat, imperiul otoman era condamnat să se descompună. Insă evenimentele puteau produce *două modalități de dispariție istorică a Turciei:* fie prin întinderea supremației rusești asupra ținuturilor europene dominate de Sultan, fie prin renașterea la o viață națională independentă a popoarelor locuitoare ale acestor regiuni. Revoluția pașoptistă din Muntenia a constituit o mare sforțare a poporului romîn de a înclina cumpăna istoriei în favoarea celei de-a două eventualități. Discutînd chestiunea turcă,

într'un articol intitulat „Problema orientală"[1]), Karl Marx a judecat revoluţia paşoptistă ca o mărturie a vitalităţii poporului romîn, prezicînd încă dela 1853, rolul important pe care acesta avea să-l joace în lichidarea imperiului turcesc. (Să nu uităm că în acelaşi timp conservatorii englezi şi Napoleon al III-lea, lansau încă ocheade amabile oprimatorului naţiunei romîne, ţarului Nicolae). Dar iată şi reflexiile lui Marx:

„Daco-romînii din Principatele turceşti au cel puţin o nobi-
„lime băştinaşă şi instituţii politice; şi în pofida tuturor sforţărilor
„Rusiei, spiritul revoluţionar a pătruns la ei, pentru a arăta cu pri-
„sosinţă răsvrătirea din 1848. Fără îndoială, asupririle şi spolie-
„rile, ce le-au fost impuse în vremea ocupaţiei ruseşti de după 1848,
„au alimentat şi mai mult acest duh, cu toată legătura religiei co-
„mune şi a superstiţiei ţaristo-popeşti, cu care ei au privit pînă
„acum pe capul imperial al bisericii greceşti ca pe protectorul lor
„firesc. *Şi dacă acesta este cazul, naţiunea valahă va putea să joace*
„*odată un rol considerabil în hotărîrea definitivă a soartei acelor ţi-*
„*nuturi care vin în considerare*" [2]).

Aşa dar, după ce în 1848, aspiraţiile Principatelor la o viaţă nouă, descătuşată, au căzut victimă politicii „neintervenţioniste" anglo-franceze, la 1852 ţarul ameninţa să înghită odată cu alte teritorii importante ale împărăţiei turceşti şi ţările romîne, să le desfiinţeze complet autonomia naţională şi să le zăvorască în uriaşa temniţă a naţiunilor ce era imperiul ţarist. Primul pas este şi executat în această direcţie. Prinţul Olencikoff soseşte ca trimes al ţarului la Constantinopole, impune demisia cabinetului turc, inspirat de partidul reformelor, pretextează apărarea locurilor sfinte dela Ierusalim şi impune un ultimatum înjositor şi inacceptabil care e respins de Poartă. Ca o urmare a acestui fapt, ţarul ocupă din nou Principatele la începutul lunii Iulie 1853.

Intre Februarie şi Iunie, cît a durat misiunea lui Mencikoff, guvernul englez a continuat vechea sa politică „neintervenţionistă". Oficiosul „Times", scria că chestiunea turcească *nu e o problemă europeană*, iar corespondenţa diplomatică engleză, adresată ţarului, îi declara acestuia că, „nicio altă politică mai desinteresată, mai „binefăcătoare pentru Europa, nu poate fi adoptată decît cea ur„mărită de atîta timp de Maiestatea sa Imperială". Mai e mirare, dar că această duplicitate a politicii engleze a încurajat şi mai mult ţarismul?

Noul său act de provocare, stîrni însă furtună în întreaga opinie democratică a Europei. Politica „neintervenţionistă" şi complice de fapt cu agresorii, de care era responsabil guvernul englez, ameninţa să înalţe enorm prestigiul opoziţiei democratice. Conservatorii şi Napoleon al III-lea se văd siliţi să bată în retragere.

[1]) Publicat în „New-York-Tribune", la 7 Aprilie 1853.
[2]) Gesammelte Schriften von Karl Marx und Friederich Engels, herausgegeben von Rjasanoff, Stuttgart 1917, vol. I, pag. 149. Subliniat de autor.

Ei încearcă totuşi o ultimă manevră. La Viena, unde se întrunesc reprezentanţii Marilor Puteri, se prelucrează în grabă o notă, care, acceptată de Mencikoff, e trimeasă Porţii spre aprobare. (Această conferinţă diplomatică dela Viena, devenită aproape permanentă pînă la soluţionarea războiului din Crimeia, seamănă prin făţărnicia şi metodele ei de amăgire cu actualul comitet de neintervenţie). Incurajată de o mişcare de protest a opiniei publice europene, Poarta respinge „nota vieneză", care însemna o nouă îngenunchiere a ei. Numai la acest lucru nu se gîndiseră onorabilii diplomaţi, anume la părerea aceluia, a cărui soartă se decidea. In faţa acestui refuz, ţarul îşi măreşte pretenţiile. La rîndul lor Turcii, care ajunseseră să prefere „un sfîrşit cu groază, decît o groază fără sfîrşit", cer diplomaţiei ţariste evacuarea Principatelor. In urma neîndeplinirii acestei cerinţe isbucneşte războiul ruso-turc.

In Anglia, massele populare sunt cuprinse de o iritaţie tot mai mare. Guvernul are un singur mijloc de a reduce la tăcere opoziţia: iniţiind în politica externă un curs de mare anvergură. Sdrobirea flotei turceşti de către cea rusă — fapt care însemna pentru Marea Britanie ivirea unui periculos rival în Marea-Neagră şi în Mediterana Orientală, toarnă uleiu peste foc. Presaţi de agitaţia populară, simţind impasul în care au fost aruncate interesele engleze în urma tolerării agresiunilor ţarismului dela 1848 şi de după aceea, conservatorii englezi se hotărăsc, în sfîrşit, să se opuie cu forţa armată injoncţiunilor ţariste, oricît le era de greu să lovească în acea putere reacţionară pe care au preţuit-o atîta în opera de păstrare a „ordinei europene".

Tot ce se întreprinde însă cu jumătate de inimă nu se face temeinic. Războiul Crimeei se prelungeşte mult, pînă a căpăta renumele istoric de „războiul plictisitor", din pricină că forţele apusene trimese sunt neîntrerupt neîndestulătoare. Floarea armatei engleze este măcinată în împrejurimile Sebastopolului din cauza şovăelilor continui ale guvernanţilor englezi.

Cu toate slăbiciunile interne şi putreziciunea imperiului ţarist, Puterile apusene nu obţin o victorie rapidă. Forţele lor armate operau în principal pe ţărmul Mării Negre. Rusia putea fi atacată însă energic şi din flancul stîng, dinspre Principatele romîne, şi silită astfel să-şi divizeze forţele, lucru care ar fi dus la sdrobirea ei imediată. Pentru a activiza frontul apusean al imperiului, existau două metode: a susţine mişcările naţional-revoluţionare ale romînilor, polonilor, ungurilor şi a căpăta astfel o armată entuziastă în stare de a lovi cu putere, sau a atrage în contra ţarului monarhia austriacă, care în 1848, ameninţată fiind de revoluţiile burgheze şi naţionale, a fost salvată tocmai de intervenţia trupelor ţariste. Conservatorii englezi şi Napoleon al III-lea au preferat alianţa diplomatică şi militară cu stăpînirea austriacă reacţionară, decît să ajute naţionalităţilor asuprite, printre care romînii se situau în primul plan. Putea oare fi altfel, dacă tot ce

amintea progresul democratic și adierea anului 1848 le inspira
oroare!

Această tactică s'a răsbunat însă amar!

Austriecii s'au mișcat greu, au negociat și cu Puterile apusene
și cu Rușii, iar aportul lor militar a fost minim. Țarul și-a putut
lăsa frontiera spre Principate descoperită și și-a concentrat toate
forțele în Crimeia.

Dintre observatorii contemporani, tot Marx a fost acela care
a accentuat că războiul Crimeiei n'ar fi fost atît de lung, sîngeros
și extenuant, dacă Puterile apusene ar fi garantat populației ro-
mîne libertățile constituționale democratice și naționale, interioare
și exterioare, proclamate la 1848. Ne mai vorbind de faptul că
salvarea națională a poporului romîn ar fi fost *sigură, iar progresele*
sale sociale, economice și politice mult mai radicale decît au fost
și reprezentanții lui n'ar fi fost tratați așa cum au fost tratați la
congresele din 1856 și din 1858.

„Este clar — a scris Marx în 4 Iulie 1854 — că, dacă Omer-
„Pașa ar intra acum în Valahia cu o armată victorioasă, dacă Turcii
„învățați de ultimele lor experiențe și fiind în războiu cu Rusia ar
„reînscăuna Constituția dela 1848, imperiul otoman ar căpăta
„viață nouă cu... creațiile anului 1848" [1]).

Aceasta a constituit și dorința pribegilor valahi pașoptiști,
a Brătienilor, a lui C. A. Rosetti și a celorlalți! Dînd mîna cu
dominația vieneză, Marile Puteri au desamăgit din nou națiunile
de pe malurile Dunării, desmințind astfel legenda romantică, în care
se învăluise războiul Crimeiei purtat pentru a apăra libertatea și
„dreptul de viață al națiunilor mici" contra „tendințelor cotropi-
toare ale țarismului", această legendă se clătina și cel mai „popular"
războiu din veacul trecut, războiul Crimeiei, începea a fi urît de
massele engleze și franceze.

Firește, acum ca și odinioară, în fața unei asemenea politici de
duplicitate, opinia publică s'ar putea revolta deabinele, și obliga
guvernul — care, probabil va fi altul decît cel conservator — la o
lichidare radicală a chestiei spaniole, așa cum populația engleză și
franceză din 1854—1856, exasperate de sabotarea sistematică a răz-
boiului, au pus un adevărat ultimatum nu guvernului ci regimului
însuși, ultimatum care se poate rezuma în formula: „ori cade Se-
bastopol, ori facem republică pentru Franța"; ori cade Sebastopol,
ori se prăbușesc privilegiile politice ale aristocrației" pentru En-
glitera. Puse la zid, cele două guverne fac o sforțare și, prin cuce-
rirea Sebastopolei, lichidează războiul.

Fără acest desnodămînt al războiului Crimeiei, soarta noastră
era pecetluită. Generozitatea opiniei publice populare, muncitorești,
din cele două mari țări europene: Franța și Anglia, au salvat ființa
Principatelor dunărene — după cum tot ele vor salva, probabil, în

[1]) O. c. vol. II, pag. 25.

cele din urmă, soarta poporului spaniol osîndit a se „sinucide" la
nesfîrșit.

In conștiința noastră trebue să fie gravată adînc constatarea
istorică că, politica energică care a dus în cele din urmă la războiul
Crimeiei, și care a produs însăși victoria Puterilor apusene în această
mare încăerare europeană, de pe urma căreia poporul romîn s'a
ales cu garantarea vieții sale naționale, *a fost impusă de către opi-*
nia democratică europeană în contra politicii „neintervenționiste"
a guvernanților efemeri din acele vremuri! De asemenea, putem
trage un învățămînt de neprețuit pentru împrejurările actuale, re-
zultat din bilanțul politicii „neintervenționiste" practicate în in-
tervalul dintre 1848—1853. *Dacă în 1848 Puterile apusene ar fi*
comunicat țarismului hotărîrea lor fermă și nestrămutată de a se
opune oricărei încălcări a dreptului internațional, adică oricărei
agresiuni, popoarele europene n'ar fi plătit oalele sparte ale poli-
ticii „neintervenționiste" cu jertfa a unui milion de vieți omenești
și a nenumărate bogății, cît a costat lunga campanie din Crimeia!

Primejdia este astăzi mult mai mare decît acum opt decade.
Războiul din Crimeia n'a pus în joc civilizația europeană, civilizația
umană, deși a cerut enorme jertfe de sînge. Războiul însă, a cărui
prefață se desfășoară actualmente în Spania, și care va isbucni cu
siguranță, dacă politica de falsă neintervenție va fi continuată pînă
la ultimele ei consecințe, amenință să distrugă în fluvii de sînge ci-
vilizația aceasta a noastră.

Curentele romînești de dreapta privesc cu simpatie intervenția
italo-germană în Spania. O asemenea atitudine, pentru cei ce cu-
nosc trecutul nostru istoric și vibrează la suferințele romînești de pe
vremea ocupației rusești, este antiromînească, fiindcă nu este mo-
ralmente admisibil a se privi cu bunăvoință repetarea acestei ope-
rații astăzi, față de un alt popor. Ar însemna că am uitat de tot
suferințele noastre identice. De altminteri, aci nu-i vorba numai
de Spania, căci neintervenționismul franco-englez merge pari passu,
cu micile intervențiuni succesive ale italo-germanilor. Nu-i o sim-
plă întîmplare că centrul de gravitate al acțiunii în Spania a căzut
în sarcina fascismului italian. Germania își rezervă potențialul ei
de acțiune în vederea cotropirii centrului și estului Europei. Și,
deoarece puterea militară a U. R. S. S., impune hitlerismului
german respect, acesta își va concentra desigur veleitățile sale asu-
pra Ceho-Slovaciei, Romîniei și altor „prăzi" relativ mai ușoare.
Politica de neintervenție amenința astfel să facă înconjurul Eu-
ropei și să se apropie tot mai mult de granițele noastre. Dacă ea
își găsește pieirea în vîltoarea evenimentelor spaniole, vor răsufla
ușurate toate Puterile mici ale lumii. Dacă, dimpotrivă, ea va
triumfa, aceasta va fi în contra intereselor noastre celor mai vi-
tale. Cît despre atitudinea curentelor romînești de dreapta, net
protivnică intereselor naționale romînești, ea nu reprezintă nimic
nou, căci continuă și dînsa o veche tradiție. E tradiția marei boe-
rimi valahe, care, la 1848, a implorat cu smerenie și cu desnădejde

cabinetul ţarist să ordone hoardelor cazace cotropirea Ţării-Romînești.

Iată ce scria Treboniu Laurian, în 19 Iulie 1848, pașoptistului radical Al. G. Golescu, despre boierii aristocraţi, emigraţi la Brașov: „Slătineanu zise, că, decît să-şi lase proprietăţile în dispoziţia sans-culoţilor, mai bine vrea guvern muscălesc!" [1]).

N. D. CORBU

[1]) Anul 1848, vol. II, pag. 647.

ALTE VORBE

A fi ascultat, executat sau chiar compus, nu înseamnă a fi pătruns tîlcul adînc al muzicei. Muzica este raportul dintre cantitatea de linişte deplasată şi sunetele care au înlocuit acel gol. Cine nu are voluptatea şi respectul liniştei, nu e muzicant. Liniştea fecundează sunetul. In afară de acest echilibru nu există muzică, există numai sgomote organizate.

*

Cei care n'am greşit cu nimic împotriva patriei, a religiei, a moralei, vorbim de ele cu discreţie. Frenezia o lăsăm pe seama celor ce au păcate grele de răscumpărat.

*

Convinşi de superioritatea lor, unii, oriunde s'ar afla, stau departe de frămîntările contemporanilor şi mor de urît pe altitudini. Cînd soarta mă orînduieşte vreunui fund de provincie, cu decretez acel colţ de lume buric al pămîntului, mă arunc în cancanurile şi idealismele locale, ca într'un ocean, dau proporţii de epopee celor mai neînsemnate personagii şi întîmplări. De aceea, poate, nu mă plictisesc nicăieri.

*

Viaţa, şi aşa destul de grea, e complicată de oamenii incoruptibili şi de cei care încep o eră nouă.

*

Megalomania înfloreşte mai ales în societăţile care nu-şi răsplătesc artiştii creatori.

Ea este replica şi consolarea singuratecului pe care mulţimile şi oficialitatea nu l-au consacrat.

*

Evreii au mai adînc decît noi sentimentul carităţii şi al justiţiei. Ochiul nostru e mai mult isteţ, aristocrat, decît umanitarist.
Probabil fiindcă ei sunt mai creştini prin sânge decât noi, care continuăm tradiţia greco-romană.

*

Educaţia care se dă în unele gospodării proaspete priveşte numai raporturile cu străinii. Rămaşi între noi, continuăm familiarităţi de trib. Am luat parte, dăunăzi, la o primire somptuoasă în casa unui foarte îmbogăţit ministru: valeţi înmănuşaţi, fel ireproşabil de a primi oaspeţii, moduri distinse de a servi, de a complimenta. După plecarea invitaţilor, destindere generală: ministreasa parcă lepădase un corset de fier; Excelenţa Sa părea scos din cisme de lac prea strîmte. A început o verificare a rămăşiţelor festinului, o ceartă cu slugile, o ţigănie care m'a făcut să mă întreb, în stradă, cu melancolie:

— In loc de recepţii, n'ar fi mai bine să ne poftim la o ţuică, in colţ!

*

Invaţă să te porţi bine cu cei din casa dumitale: cu străinii vrei nu vrei trebue să faci pe gentilomul.

*

Oameni noi cît pofteşti, dar oameni capabili, fiindcă tinereţe nu e tot una cu merit.

*

E mai bun romîn cel ce dă banul său evreului din ţară, decît creştinului de peste hotare.

*

A fi sărac şi a visa bogăţii nu cere un prea mare efort de imaginaţie. Adevăraţii poeţi sunt milionarii avari care se cred în mizerie şi răuşesc să o trăiască aevea.

*

Aiurea: democraţie în dictatură. La noi: satrapie cu desmăţ.

*

Aş minţi şi eu, dar mi-e lene. E prea complicat. Păstrez imaginaţia pentru altceva.

*

A face bani este la noi supremul scop. Aiurea, abia după ce ai făcut bani te întrebi ce rost ai în viaţă.

*

Blegului îi spunem *bun*.

*

Cuvîntul *dor* reprezintă realităţi ale sufletului romînesc. *Activitate* —, simple deziderate.

*

Cred în realitatea legendelor, fiindcă imaginaţia omenească e prea săracă. Ea poate, cel mult, să dea proporţii unor peisaje sau fapte care s'au petrecut, dar nu inventează nimic.

*

Cei vechi aşteptau moartea cu mai multă seninătate. Nouă ne e frică de ea, fiindcă religiile consolatoare ne-au complicat-o cu perspectivele altor existenţe.

*

Cînd sunt prea multe, şi bunele maniere trădează pe mitocan.

*

Cine-şi iubeşte patria începe prin a o lăsa în pace.

*

Cea mai formidabilă uzină de mitologie e sărăcia.

*

Viaţa e destul de lungă, prea lungă, uneori. Dar tinereţea e nedrept de scurtă. Copilăria şi bătrîneţea sunt inutile.

*

Clasic înseamnă uneori şi declasat.

*

Cu cît cerul e mai frumos, cu atît viaţa sufletească e mai ştearsă: feeriile interioare se nasc şi se hrănesc din ceaţă.

*

Cele mai multe romane contemporane sunt prefețele lungi, comentariile științifice ale unei opere epice care urmează să fie scrisă.

*

Cine ride e tînăr. Cine rînjește, bătrîn.

*

Cînd scoți moaștele fără să fi consultat, în prealabil, barometrul, ești un imbecil, fiindcă dacă nu plouă, ai compromis pe sfînt.

Iar dacă-l consulți, ești un escroc.

De-aceia e mai bine să lăsăm moaștele în pace.

*

Cînd vreau să dau prestigiu unui loc comun, îl atribui înțelepciunii populare sau vreunui mare om din străinătate.

*

Cineva constata cu părere de rău, că „tradiția Caragiale" se pierde. Inregistrez cu inima ușoară acest declin. „Stilul" marelui comic nu e tot ceea ce avem noi mai de preț. Caragiale a dăruit teatrului romînesc o colecție de bădărani și de pușlamale care sunt ușor de jucat, fiindcă, în afară de un talent natural, nu cer interpretului nicio înfrigurare, nicio transfigurare.

*

Cea mai lungă epocă din istoria omenirii ni se pare, fiecăruia, vremea pe care o mai avem pînă la moarte.

*

Frumoasă pasăre! zise vînătorul, împușcînd-o.

*

Cîinele este animalul cu aspectele cele mai multiple. Dela cal pînă la păianjen, trecînd prin ursul polar și leul dela tropice, el îmbracă formele altor viețuitoare, privirea tivită cu roșu a popindăului, felinul jaguarului, cînd nu imită capul lui Bismark sau al lui Clemenceau.

Iată de ce se înțelege atît de bine cu celălalt cameleon: omul.

*

Cu cît ne plac mai puține lucruri, cu atît ne credem mai pricepuți. De cele mai multe ori, însă, lucrurile care ne plac dovedesc lipsa noastră de discernămînt.

A fi dificil nu înseamnă a avea gust.

*

Criticii nu se pricep în poezie. Totdeauna am fost conduși din umbră, de un specialist, poet ratat. Iată de ce criticii sunt atît de dificili.

*

Dacă n'ai aptitudini de farsor, cu greu te va crede romînul inteligent.

*

Deosebirea claselor sociale este, în fond, o varietate de boală: unii au gută, alții tuberculoză.

*

Toate credințele sunt respectabile, toate religiile sunt bune, nici una, însă, nu e perfectă.

Dacă religiile ar fi perfecte, n'ar exista decît una singură.

*

E plin de atita vanitate încît nu mai încape în el nici măcar un strop de invidie.

*

Englezii dețin un record: sunt ipocriți, fără să fie catolici.

*

E înduioșător numărul prietenilor care îmi cer să mor pe baricade....

*

Fiindcă sunt neplăcute unele soluții ni se par singurele bune.

*

Fiecare om se naște cu otrava fanteziei. Construind opere de imaginație, artistul o cheltuiește și se purifică. Omul politic, financiarul, economistul, neputînd elimina această otravă în specialitatea

lor, o folosesc cînd sunt chemaţi să ne guverneze. Şi iată haosul de care ne mirăm.

*

Fiindcă a rămas necunoscut, se crede tînăr.

*

Generaţia de azi intră în viaţă asemeni clientului care nimereşte în restaurant cînd au început să se şteargă anumite feluri de pe listă.

*

Generozitatea pare virtute numai celor obişnuiţi să ceară.

*

Gloria ca şi moartea nu vine decît o singură dată. Eşti pregătit?

*

I-e numai foame. Dar se crede insetat de glorie.

*

I-ar trebui antene şi el are numai labe.

*

In farmecul slav intră şi o apreciabilă doză de escrocherie.

*

Imi place să dau, dar nu-mi place să mi se ceară.

*

In faţa unei opere monumentale mă întreb dacă n'a creat-o mai mult plictiseala decît entuziasmul. Lui Dumnezeu trebue să-i fi fost tare urît cînd s'a apucat să zidească pămîntul.

*

Insurîndu-te, aruncă lancia şi ia scutul, fiinde'ai intrat în defensivă. Trebue să-ţi aperi căminul. Trebue să te aperi împotriva căminului.

*

In viaţă, ca şi în tren, oamenii aşezaţi confortabil sunt ostili celor ce stau în picioare, cînd ar trebui să se întîmple contrariul.

*

Inainte de a publica o carte, fă bine şi reciteşte — dacă nu le-ai rupt încă — paginile scrise în frigurile divine ale inspiraţiei.

*

Judec pe fiecare după felul cum s'a purtat cu mine. Ce e sublim în el, îl priveşte.

VICTOR EFTIMIU

AM AUZIT DE DUMNEAVOASTRĂ...

— Am auzit de Dumneavoastră!...
Formulele banale au acest privilegiu de a-şi putea uneori,
răzbuna mediocritatea în care au decăzut, renăscînd brusc pentru
o semnificaţie proaspătă şi importantă. Ni se întîmplă să desco-
perim subit o valoare filozofică subtilă cutărei expresii zise şi
răs-zise, care ne apare atunci ca întîlnită pentru întîia oară. Este
ceva asemănător cu acea păţanie, pe care romancierii ni-o descriu
adesea: trăim ani întregi în vecinătatea — în intimitate chiar — a
unei femei; şi într'o bună zi, nu ştim nici noi de ce, observăm cu
surprindere că e frumoasă...

Cred că ceea ce în primul rînd m'a făcut să tresar a fost sen-
timentul limpede că niciodată o frază ca aceea nu mi-a fost adre-
sată mie, precum şi sentimentul confuz că nici nu mi s'ar putea
pe viitor adresa vreodată.

„Am auzit de dumneavoastră''. Stranie formă de celebritate.
Nu oricui i se potriveşte un asemenea omagiu. Ce comic ar fi
cineva care ar zice: „Am auzit eu de Mussolini''. Iar dacă i-ar
spune „Am auzit de d-voastră'' lui Einstein sau chiar lui Sacha
Guitry, ar comite, de data asta, o directă mojicie.

Căutam să-mi reprezint categoria omenească specială căreia
o asemenea formulă de conversaţie să i se poată adresa. O categorie
desigur intermediară între celebritate adevărată şi anonimat so-
cial. O admiraţie exprimată printr'o frază fără complement drept
pentru bunul motiv că fraza, prin ea însăşi, este un compliment
direct.

Popularitatea e de două feluri: una pe bază de frică, alta pe
bază de amor. Despoţii sunt vast cunoscuţi din pricina temerii ce
au ştiut s'o nască. Chiar oamenii ce nu se tem de ei (de pildă
un romîn care s'ar gîndi la d-l Hitler) fac totuşi, măcar teoretic,
să intervină în cugetul lor schema spaimei; căci raportează exis-
tenţa eroului la panica populaţiei respective (sau „admiraţia''
— ca să-i dăm şi celelalte nume). Fără toate aceste sentimente
(respect, prestigiu, entuziasm) constelate în jurul emoţiei fricei,

un personaj ca d-l Hitler sau ca d-l Mussolini, sau ca Impăratul
Napoleon I — devine, cum zic Francezii „inpensable''.

Şi mai există şi cealaltă celebritate, pe bază de gratitudine.
Celebritatea romînească a unui Eminescu, făcută din multele clipe
în care am făcut cunoştinţă cu ce era mai înalt şi mai nobil în
sufletul nostru, sau celebritatea mondială a lui Maupassant, sau
Dostoïewski, care ne-au permis, prin creaţiile lor, să facem cunoş-
tinţă cu „dracul'' care şi el locuieşte în sufletele noastre.

Celebritatea aceasta fundată pe gratitudinea consumatorilor
are, la fundul ei, o înaltă modestie. Căci, la limită, ea duce oare-
cum la anonimat. Se povesteşte despre şansonierul Béranger, acela
care a mîngîiat şi îndulcit atîtea biete inimi de bieţi oameni, ur-
mătoarea întîmplare. Era bătrîn, şi se odihnea, într'o „guin-
guette''-ă, pe malul apei, în împrejurimile Parisului. Lîngă masa
lui, o alta, mare, numeroasă şi tînără. Toată lumea cînta, cu o deo-
sebită desfătare, cîntece de Béranger... Autorul intră atunci în
vorbă şi întrebă, politicos:

— Nu ştiţi cine a compus bucata asta!

Nimeni din tot grupul n'a putut să-i răspundă.

Nu ştiu dacă asta se poate corect numi „adevărata'' glorie.
Imi ajunge să ştiu că o asemenea evoluţie este posibilă la adevărata
glorie, atunci cînd ea e fundată pe recunoştinţă înduioşată. Suntem
aşa de încîntaţi cînd gorila din noi se îndulceşte, încît uităm bucuros
pe autorul înduioşării noastre...

Uneori, gloria evoluiază şi mai ciudat. Ea poate trece dela
forma-teroare la forma-gratitudine. Un curios exemplu este acela
al lui Constantin Stere. Aproape douăzeci de ani după terminarea
răsboiului, o harnică asociaţie de oameni răi a lucrat la construirea
unei uri solide în jurul acestui om politic, care, totuşi, cu mintea lui,
inventase şi dăruise o ideologie trainică şi eficace celor două partide
mari ale Romîniei, partidului liberal şi celui ţărănist. O mare tovă-
răşie de oameni mici, lucrînd sîrguitor, a parvenit să ţese în jurul
personajului o reţea de hulă şi de indignare. Astfel, i se construi lui
Stere o celebritate falsă, pe bază de frică. Căci, defăimătorii lui se
slujeau şi ei de terorizare. Oricine nu ura cum se cuvine pe Stere,
era ameninţat cu ştampila infamantă de „rău-romîn''. Şi gloria lui
Stere se fabrică astfel din infiniţii mici ai fricei.

Aceasta a durat pînă în ziua cînd Stere — la vîrsta de aproape
şaptezeci de ani — a „debutat'' în literatură. Atunci, toate planurile
duşmanilor au fost dejucate. Mulţimile se guvernează nu numai cu
teroare, dar şi cu „circenses''. Populaţia a citit romanele lui Stere.
Şi poporul nu uită pe cei ce l-au desfătat (sau îi uită, ca în cazul cu
Béranger, din, dacă putem spune, „exces de amor''). Astfel, romînii
încetară de a-l mai urî pe Stere. Norodul, e totuşi mai generos ca
aşa zisele elite. Miile de cititori al căror suflet a fost răscolit de
poveştile cînd aprige, cînd înduioşătoare ale debutantului septua-
genar, au transformat, neaşteptat de iute, celebritatea de hulă şi
de teroare a trădătorului Stere, într'una de amor şi îndatorare.

Despre Stere, despre Mussolini, despre Somerset Maugham, despre Stalin, despre Eminescu — înadins am ales exemple din cele mai diverse calităţi de celebritate — nu se poate zice „am auzit de...", fără a cădea în absurditate şi în grotesc.

Care e atunci această misterioasă categorie de „glorios minor" unde formula „am auzit de dumneavoastră" să se potrivească?

M'am uitat cu atenţie la domnul de pe stradă, căruia tocmai i se spusese asta. Era un jovial şi foarte bine îmbrăcat quadragenar, a cărui prosperitate materială şi spirituală dovedea că-şi condusese bine, pînă în acel moment, barca, şi că aştepta, liniştit, ca norocul trecut să dea, ca orice brav, adevărat capital, dobînzi în viitor.

Mi-am zis atunci, că prima condiţie a ceeace numeam schematic în gîndul meu „categoria gloriosului mărunt", este o relativă tinereţe. Materia primă a acestei celebrităţi imprecise, este promisiunea vagă a unei valori, deocamdată prezumate. Toată munca unor asemenea personagii, ţinde la construirea unei valori, nu realizate deja, ci doar în general, verosimile. Am avut viziunea — ca într'un film cu multe „supraimpresiuni" — a sutelor „Băiat bun", „Bun băiat", „Băiat solid", „Băiat de viitor", şi alte multe asemenea mici unităţi de opinie publică, compuse toate din băieţi viitori şi pur verbali.

Am vrut să fiu cît mai onest. Şi mi-am impus să presupun că „Marele Băiat" îşi construise buna lui reputaţie şi situaţia lui de candidat la celebritate, muncind conştiincios într'o instituţie oarecare, publică sau privată, administrativă sau economică. De ce să presupunem numai decît trişeria? Desigur, ipoteza trişeriei e perfect posibilă. Dar de ce probabilă?

Decît, gîndind mai bine, chiar dacă liniştitul domn de pe trotoar făcuse, pînă atunci, regulate şi severe ore de birou în slujba societăţii şi Neamului, tot trişerie era, în ultima analiză. Căci munca, munca productivă şi conştiincioasă, nu-i un titlu de glorie, ci o modestă plată a unei elementare datorii. Ea nu dă dreptul la celebritate. Gloria mai reclamă şi altceva. Pentru a o merita, nu-i de ajuns să achiţi ceea ce ai iscălit prin simplul fapt de a te naşte. Trebuie să mai dai ceva în plus. Trebuie să *„dai"* — în înţelesul cel special al cuvîntului, înţelesul de „donaţie" opus aceluia de „prestaţie". A dărui presupune libertate de a face sau nu face, şi presupune un oarecare amor pentru genul uman.

Cînd, uneori, amărît de mediocritatea producţiei mele intelectuale, mă gîndesc că poate, odată şi odată, voi scrie ceva cu adevărat valabil, în ordinea cugetării sau în aceea a sentimentului, mă surprind hotărînd ca o asemenea lucrare să nu o iscălesc. Semnătura la finele articolului sau pe coperta cărţii indică, simbolic, că e vorba de o simplă achitare a unei obligaţiuni profesionale. Orice om e dator, faţă de societatea care îl hrăneşte, să aibă o meserie. Aceea de scriitor e şi ea una din ele. Dar, pe deasupra amorului meseriei — care e o obligaţie socială elementară — există un amor mai mare, acela al „îndrăgostitului de genul omenesc". Această iubire duce — ca orice iubire — la nevoia de a da. Şi este o străveche regulă de

morală umanitară să-ţi ascunzi numele atunci cînd dăruieşti ceva. Cînd întîmplarea făcea să scriu vreun articol care, să mi se pară a avea o asemenea valoare „caritativă", cîte un mic articolaş polemic în care, bătîndu-mi joc de cutare fals apostol, sau de cutare celebru personaj care a semănat micile răsbunări, mărunte mizerii şi meschine persecuţii de-a-lungul oamenilor de condiţie modestă, pe care un noroc imoral îi i-a pus subt puterea lui, — să pot astfel „răcori" puţin pe toţi cei ce au avut de îndurat nedreptăţi similare, — am avut un sentiment net de jenă în momentul cînd, articolul terminat trebuia să pun o iscălitură. Cînd vrei să faci un bine, e indecent să laşi şi carte de vizită... Şi atunci, lăsam locul gol, conştient că totuşi am comis păcat de orgoliu, căci în fond toată povestea plecase dela ideea mea imodestă că săvîrşisem o mare ispravă...

„Am auzit de dumneavoastră...". Această frază banală şi curentă, de linguşire sinceră şi uneori aproape desinteresată, capătă tot mai mult în ochii mei valoarea unui articol de crez moral. E semnul de recunoaştere al gloriei neoneste şi mai e, pentru omul cinstit, un elementar tabù.

D. I. SUCHIANU

ÎN VUETUL VREMII

Cînd m'oiu întoarce iarăş pe pămînt
Cu florile, cu viermii, cu vulturii, cu iarba,
In lutul trîndav şi 'n azurul sfînt,
Imprăştiat în mii şi mii de vieţi
Şi-ajuns atunci în pragul eternei dimineţi,
Păstra-voiu poate încă vreun strop din cel ce sînt!

In marea clipă fără viitor
M'oiu despărţi de mine ca de-un străin cu care
M'am pomenit alături pe-un drum ostenitor
Schimbind din mers cu dînsul cuvinte vagi şi rare.

Ce bun prieten, totuşi, voiu fi pierdut atunci!
Şi cît de rău îmi va părea
Că nu l-am cunoscut mai bine
Pe-acel fidel tovarăş de grele drumuri lungi!

In proaspetele mele vieţi şi firi
Voiu duce în neştire mai departe
O existenţă fără amintiri
Mai moartă decît cea mai neagră moarte.

Un strop din sufletul meu cel de-acum
Va îngheţa prin depărtări astrale,
Vrăjit mărgăritar de scrum
Şi pulbere de arse catedrale.

Din glasul meu un fir va dăinui
In vuetul de vînturi al vremii care trece,
Şi-un cîntec fără nume mereu se va trezi
Cu fiecare nouă toamnă rece.

Şi cîntecul acela fără ţel
Aş vrea să fie-acesta pe care-acum il spun,
Miraj sonor cu care îmi înşel
Ne'ncrederea în visul meu tainic şi nebun,
Tot încercînd s'acopăr cu spuma lui uşoară
Neostenitul vuet al vremii care zboară.

AL. PHILIPPIDE

ZOLA ŞI ROMANUL REALIST FRANCEZ

Interesul pentru operele lui Emile Zola se menţine încă viu şi astăzi în publicul nostru cetitor. In deosebi la noi, marele romancier trebue considerat ca unul dintre cei mai populari scriitori străini, căci aproape toate romanele lui sunt traduse în romîneşte.

In Zola nu trebue însă să vedem numai un mare artist cu talent literar strălucitor şi cu o conştiinţă morală superioară, ci şi un om de ştiinţă, un cercetător asiduu al vieţii omeneşti. Emile Zola, ca şi ceilalţi scriitori realişti, nu se adresează în scrierile sale numai sentimentului, ci şi intelectului; nu vrea să vadă în opera sa numai o *creaţiune artistică*, ci şi un *document ştiinţific* preţios. In articolul de faţă vom încerca să lămurim tocmai această latură a operei sale. Creaţiunea literală cea mai grandioasă a lui Zola este cuprinsă în cele douăzeci de romane ale seriei „Rougon-Macquart'', scrise zi de zi, timp de 25 ani (1868—1893). Această „istorie naturală şi socială a unei familii de sub Imperiul al II-lea'', încearcă să cuprindă istoria întregei societăţi franceze din timpul domniei lui Napoleon al III-lea, după cum predecesorul său Balzac reuşise să redea în „Comedia Umană'' o istorie a moravurilor burgheziei franceze dela Restauraţia Bourbonilor până la Revoluţia din 1848.

Tendinţa de a da operelor artistice un înţeles ştiinţific era caracteristică întregei literaturi realiste din secolul trecut şi corespundea cu desvoltarea vertiginoasă a ştiinţelor pozitive, mai ales a celor naturale. Progresul ştiinţific şi technic mergea paralel cu desvoltarea regimului capitalist, şi clasa conducătoare—burghezia— îşi însuşea filozofia pozitivistă ca o concepţie nouă a lumii.

Auguste Comte a pus bazele unei concepţiuni ştiinţifice, realiste şi utilitariste, care avea să fie, pentru burghezie, un far filozofic care s'o lumineze în toate ocaziunile vieţii. Legătura dintre filozofie şi viaţa reală Comte a fixat-o în formula lapidară: ştiinţă—prevedere—acţiune, sau, după cum s'a exprimat mai tîrziu, „savoir pour prévoir, afin de pouvoir''.

După faimoasa lege a „celor trei stări'' a lui Comte, gîndirea omenească, pe la jumătatea secolului trecut, se afla la al treilea şi ultim stadiu al desvoltării sale, la cel pozitivist, celelalte două precedente—teologic şi metafizic— fiind lichidate. Lumea nu mai era con-

dusă nici de voința divină, nici de puteri abstracte, ci de legi naturale pe care știința avea menire să le descopere.

Intemeetorul filozofiei pozitiviste n'a putut desăvîrși singur opera începută și a lăsat celor ce l'au urmat sarcina de a introduce metoda științifică și în acele domenii în care s'au mai păstrat încă reminiscențe ale mentalității metafizice. Și Zola e unul din acești urmași. „Fiecare epocă are formula ei", spune el; „noi ne aflăm în perioada metodei științei experimentale și simțim, în primul rînd, nevoia analizei exacte".

Scriitorii realiști, credincioși poruncilor lui Comte, au utilizat *principiile pozitivismului în creațiunea artistică*, studiind în mod amănunțit societatea burgheză și culegînd material necesar care să servească pentru edificarea sociologiei pozitiviste. Folosind o metodă științifică, romancierii realiști dela mijlocul secolului trecut au reușit să ne lase nu numai opere de artă nemuritoare, dar și documente istorice din cele mai prețioase asupra societății în mijlocul căreia au trăit.

Studierea societății ca scop principal al literaturii a fost reclamată pentru prima oară de Balzac în „Introducerea" sa la „Comedia Umană". Istoricul aici e însăși societatea franceză; eu trebue să fac numai pe secretarul ei. Stabilind inventarul viciilor și virtuților, înregistrînd principalele manifestări ale pasiunilor, descriind caractere, evidențiind evenimentele sociale mai importante, compunînd tipuri prin asocierea trăsăturilor mai multor caractere comune, voiu reuși, poate, să scriu istoria, uitată de atîția istorici, istoria moravurilor. Ajutat de o mare răbdare și curaj, voiu putea scrie despre Franța, secolului al XIX-lea, acest fel de carte, a cărei lipsă o regretăm cu toții, o carte cum nici Roma, nici Atena, nici Tyrul, nici Memfisul, nici Persia, nici India nu ne-au lăsat despre cultura lor".

„Comedia Umană" a uimit pe toți istoricienii și sociologii prin bogăția și exactitatea informațiilor. Engels o numea: „cea mai minunată istorie realistă a societății franceze", din care el a af'at „chiar în privința detaliilor economice, mai mult decît din cărțile tuturor istoricienilor, economiștilor și statisticienilor profesionali din perioadă aceia".

Totuși pe timpul lui Balzac, curentul realist era deabia în formațiune, abia se desemnau principalele trăsături ale metodei realiste în creațiunea artistică. Ințelegerea și interpretarea operei lui Balzac și a contemporanului său Stendhal, ca începutul unui curent nou realist în literatură, se datorește mai ales lui Hippolyte Taine, promotorul metodei pozitiviste în artă. Articolele acestuia: „Balzac, viața și caracterul lui" (1858) și „Stendhal, Roșu și negru" (1864), pot fi considerate ca manifeste literare care au proclamat victoria școalei realiste.

Zola, de asemenea, recunoaște în Balzac și în Stendhal pe întemeetorii romanului realist. „Balzac, scrie Zola, a fost un mare și curagios novator, care a pus observația omului de știință în locul născocirilor poetului". Balzac îi apare lui Zola ca „un chimist al inimii și creerului" omenesc, iar Stendhal, ca un cunoscător desăvîrșit al

„mecanismului sufletesc", care a ridicat la culmi nebănuite analiza psihologică.

Explorările primilor realiști își găsesc expresia definitivă abia în prima decadă după revoluția din 1848, când realismul devine curentul dominant în literatura franceză. Evenimentele din 1848 deschid o eră nouă în viața economică și socială a Franței. Sub domnia lui Louis-Philippe, numai o parte a burgheziei mari lua parte la conducerea treburilor publice, și anume numai aristocrația financiară și marii proprietari funciari. Revoluția din Februarie le alătură și burghezia industrială propriu zisă care fusese ținută pînă atunci în permanentă opoziție.

Colaborarea tuturor fracțiunilor burgheziei mari, sub oblăduirea binevoitoare a lui Napoleon al III-lea, contribue în mare măsură la înflorirea economică, astfel că în două decade ale Imperiului al II-lea, producția Franței se dublează și chiar triplează.

Progresul economiei capitaliste întărește și mai mult încrederea burgheziei în misiunea ei istorică, favorizînd înflorirea romanului realist scris pentru clasa burgheză și cu subiecte alese din viața ei. Literatura realistă are menirea de a ajuta publicul cititor burghez în cunoașterea de sine și a orienta această pătură, ajunsă conducătoare, în acel mediu social complex în care ea trebuia să acționeze și să-și fortifice supremația.

Romanele lui Champfleury, ale fraților Goncourt și mai ales ale lui Flaubert, din prima și a doua decadă după revoluția din 1848, desăvîrșesc opera primilor realiști și demonstrează forța artistică predominantă a școalei realiste.

Flaubert, după expresia lui Zola, „a defrișat și luminat pădurea virgină a lui Balzac". Romanul „Madame Bovary" e considerat ca expresia cea mai perfectă a doctrinei realiste în literatura franceză. Apariția lui „Madame Bovary" a determinat, după cum afirmă Zola, „o cotitură bruscă în evoluția literară". Formula romanului contemporan părea găsită și exprimată clar în cele patru sute de pagini ale acestei cărți. Codul de legi al artei noi a fost scris. In Madame Bovary aceste legi sunt exprimate cu o claritate și o perfecțiune așa de mare încît romanul a devenit un model tipic și desăvîrșit al noului gen".

Romanul realist își propune să desvolte teme de actualitate, având ca principiu conducător *studierea* cît mai amănunțită a vieții în toată diversitatea ei. Pentru cunoașterea acestei vieți înconjurătoare, scriitori realiști folosesc *metoda observației*, împrumutată de ei dela științele naturale și consacrată de filosofia pozitivistă.

Opera literară realistă cere dela scriitori strîngerea prealabilă a unei imense cantități de material documentar, pe baza observației directe și scrupuloase a fiecărui colțișor de viață. Fiecare pagină a operei trebue să fie documentată și justificată pînă la cele mai mici amănunte.

Metoda de lucru a lui Balzac, așa cum o descrie Taine, rămîne edificatoare în această privință: „El nu începe ca un artist, ci ca

un om de știință, disecând în loc să picteze. El nu pătrunde în mod brusc în sufletele personagiilor sale, ca Shakespeare sau Saint-Simion, ci sboară în jurul lor ca un fluture. Analizează un mușchiu, apoi un os, o vînă, un nerv, ajungînd în fine la creer și inimă, după ce a operat toate celelalte organe. El descrie orașul, apoi strada și casa; povestește despre fațadă, găuri în zid, despre construcția și materialul ușilor dela intrarea principală, despre forma brîului dela temelie, culoarea mușchiului care acopere zidurile, rugina dela zăvoare, plesniturile geamurilor dela ferestre; povestește despre tapete, mobilă și dispoziția ei; apoi se oprește asupra îmbrăcămintei. Ajungînd pînă la om, el arată structura mîinilor, curba spinării, forma nasului, grosimea oaselor, lungimea bărbiei și înălțimea buzelor. El enumără gesturile, apucăturile; știe originea, educația lui, toată biografia omului, averea lui în imobile și hîrtii de rentă, cercul lui obișnuit de cunoscuți, cheltuielile lui, hrana, vinurile, pe scurt o mulțime incalculabilă de întîmplări încurcate, ce se împletesc între ele, formînd partea exterioară și conținutul intim al naturii și vieții omenești. In Balzac găsim și arheolog și arhitect, și tapițer, și croitor, și vânzător de obiecte de toaletă, și estimator de valori, și fiziolog, și notar — fiecare pe rînd prezintîndu-se pentru a da raportul său amănunțit și precis. Artistul îi ascultă pe toți cu o scrupuloasă atenție, imaginația lui se aprinde după ce el a cules un morman imens de documente.

Toate acestea impun scriitorului realist o muncă titanică, mai ales dacă ținem seamă de complexitatea *obiectului de studiu*, care era, în primul rînd, însuși mediul social al scriitorului, adică *societatea burgheză*.

Lărgimea problemelor noi puse de școala realistă n'a putut să nu influențeze și asupra formei exterioare a creațiunii artistice. Reprezentarea fidelă și multilaterală a tuturor elementelor societății burgheze impunea un gen literar, care să permită scriitorului de a cuprinde în opera sa un cerc cît mai larg și mai variat de fenomene. De aceia *romanul*, forma cea mai liberă a creațiunii literare, devine *genul favorit* al scriitorilor realiști. Numai în cadrele romanului încăpeau cu ușurință și descrieri detailate, și cercetări științifice și declamațiuni lirice; numai în roman se puteau trata pe larg frămîntările vieții sociale și se puteau arăta legile care o guvernează.

Literatura realistă nu se mărginește însă numai la culegerea faptelor goale, ea caută să descopere legăturile intime dintre ele, să determine legile care reglementează aceste raporturi, apelînd încontinuu la principala sa aliată, știința. Artistul, după expresia lui Balzac, trebue „să cerceteze *cauzele fenomenelor sociale*, să prindă înțelesul ascuns al acestei aglomerații de personagii, patimi și evenimente”.

Adaptarea metodologiei științifice a observației impunea scriitorilor realiști *obiectivitatea desăvîrșită în zugrăvirea omului și a fenomenelor* vieții. Flaubert, cerea scriitorilor să studieze mediul social

în mod obiectiv, după cum un botanist cercetează natura. „Trebue să privim oamenii ca pe niște mastodonți sau crocodili..., oare pot să ne supere coarnele unora sau fălcile altora”? „Sunt de părere, continua el, că adevărata artă trebue să fie științifică și impersonală.... Arta trebue să stea deasupra sentimentelor și impresiilor individuale. E timpul s'o înzestrăm cu metoda și exactitatea științelor naturale”.

Scriitorul realist privește viața liber de idei preconcepute, prejudecăți sau dispoziții sufletești schimbătoare, obiectiv și indiferent ca un om de știință. El e dator să stăpînească pornirile sale interioare, să înăbușe simpatiile sau aversiunile personale.

Realistul nu idealizează omul sau viața, așa cum făceau scriitorii romantici, și nu transportă pe cititor în lumea viselor și a basmelor; el caută să reprezinte vieața adevărată în toată goliciunea ei. Toți oamenii și toate fenomenele, bune sau rele, plăcute sau respingătoare, înălțătoare sau josnice sunt documentar deopotrivă de importante pentru scriitorul realist.

Studierea mediului fizic și social era necesară, după cum am văzut, pentru explicarea acțiunilor și atitudinei eroilor din opere literare. Condiționarea manifestărilor omenești de cauze materiale, scriitorii realiști au luat-o dela Taine. Mediul se compune, după dînsul, din trei factori: clima și poziția geografică, împrejurările politice și condițiunile sociale. „Acestea cuprind în ele toate cauzele exterioare care determină formarea ființei omenești și prin care lumea exterioară influențează asupra celei interioare”.

„Ambiția, curajul, dragostea de adevăr sunt condiționate de anumite cauze în aceeași măsură ca și digestia, mișcarea mușchilor sau căldura corpului. Viciul și virtutea sunt produse ca și piatra vînătă sau zahărul”. In aceste afirmații ale lui Taine se simte influența puternică a pozitivismului lui Comte, care nega că ar fi un abis între natura vie și natura moartă.

Noutatea concepției lui Taine și a scriitorilor realiști față de cea a clasicilor, constă deci în faptul că ei nu admit invariabilitatea trăsăturilor înăscute ale caracterului, ci caută să urmărească evoluția acestuia sub înrîurirea „mediului”, și să puie conduita omului în legătură cu impresiile pe care el le primește din afară.

Taine condiționează apariția și formarea „tipurilor sociale”, prin trei „forțe primare”: *rasa, mediul și momentul istoric*. Factorul rasă înseamnă trăsăturile înăscute ale omului, iar momentul istoric, stadiul de desvoltare la care se găsește societatea într'o epocă dată. Pentru a evidenția importanța acestui din urmă factor, Taine compară societatea omenească cu o plantă: „Acelaș grăunte, la aceeași temperatură și în acelaș teren, dă la diferite stadii ale desvoltării sale succesive diferite formații: muguri, flori, fructe, semințe”.

Cele trei „forțe primare”, condiționînd formarea tipului psihologic al colectivității sociale date, determină, la urma urmei, întregul mers al evoluției acesteia, istoria ei politică și culturală. In romanele realiste, cititorul nu întîlnește, prin urmare, caractere „fixe”,

ci evoluția treptată a caracterelor sub înrâurirea mediului înconju-
rător, totul fiind pus în legătură cu „momentul istoric''.
Aplicarea acestui principiu al sociologei pozitiviste în literatură
cere, după cum am văzut, descrierea detaliată a mediului natural și
social care e considerat ca un factor determinant în motivarea ac-
țiunii din opera literară. Flaubert, care excela prin descrieri amă-
nunțite, spune: „In cartea mea nu există nicio descriere izolată sau
inutilă. Toate sunt necesare pentru personagiile mele și condițio-
nează imediat sau ceva mai târziu acțiunile lor''.
Motivarea formării și evoluției caracterelor prin înrîurirea me-
diului social conține însă în ea și un *element revoluționar*. Trăsăturile
imorale, dealtfel destul de frecvente la „tipurile sociale'', din roma-
nele realiste, se explicau prin acțiunea mediului social înconjurător;
de unde, ca o concluzie logică, necesitatea transformării regimului
social care a putut produce caractere așa de defectuoase.
Această latură „revoluționară'' a literaturii realiste, cu tot „o-
biectivismul'' ei mereu trîmbițat, n'a putut să nu provoace o reac-
țiune din partea regimului autoritar al lui Napoleon al III-lea. Cri-
tica oficială în frunte cu Sainte-Beuve a dus o companie aprigă în-
potriva școalei realiste. Taine, Flaubert, frații Goncurt și alții, au
avut de suferit persecuții polițienești, rigorile cenzurii, procese lite-
rare etc. In schimb guvernul imperial, pentru a îndrepta literatura
pe „calea cea bună'', a instituit premii acordate operelor literare
ce puteau deveni „o învățătură pentru clasa muncitoare, prin pro-
pagarea ideilor sănătoase și a spectacolelor de bun exemplu''.
Dealtfel însăși sociologia pozitivistă refuza să admită această
interpretare „revoluționară'' a factorului mediu. Ea nu admitea
raportul de cauzalitate între mediu și individ decît în sens direct, nu
însă și în sens invers, adică nu acorda individului posibilitatea de a
influența asupra mediului. In această privință sociologia pozitivistă
imita științele naturale pentru care toată evoluția lumii e determi-
nată de anumite legi naturale, independente de voința omului.
Adaptarea cea mai perfectă a metodelor sociologiei pozitiviste
la creațiunea artistică o găsim la romanul „naturalist'' al lui Zola,
unde întîlnim toate trăsăturile caracteristice creațiunii literare a
predecesorilor săi realiști: studierea și zugrăvirea mediului fizic și
social, tendința de a transpune în literatura și vieața socială legile
științelor naturale, metoda observației pentru cunoașterea vieții, o-
biectivitatea reprezentării și descrieri detaliate ale mediului ca fac-
tor determinant în formarea caracterelor.
Fiind cu aproape douăzeci de ani mai tînăr decît Flaubert și
decît Frații Goncourt, Zola n'a apucat bătăliile literare deslănțuite
în jurul romanului „Madame Bovary'' și privitoare la realismul în
artă. Abia în 1865, după apariția lui „Germinie Lacerteux'', a fra-
ților Goncourt, Zola se manifestă prima dată în public ca adept al
școalei realiste. Recenzînd acest roman, el scrie: Studierea stăruitoare
a realității, cercetarea și generalizarea detaliilor au creat în ultimul
timp, atîtea opere minunate, că e timpul să pronunțăm sentința.

Artistul are dreptul să scormonească toate adîncurile ființei ome-
nești, să nu ascundă nimic din trupul omului, să se intereseze de cele
mai mici ale noastre amănunte, să descrie mediul cu exactitate și să
arăte cum influențează acesta asupra bucuriilor și amărăciunilor
noastre''.

Apărînd tezele realiste în artă, Zola nu le aplică totuși în pri-
mele sale opere. Abia în „Tereza Raquin'', apărută în 1867, se ob-
servă interesul autorului pentru metoda științifică. Acest roman avea
să joace un rol hotăritor în desvoltarea ulterioară a creațiunii lui
literare și în formarea teoriei sale asupra „romanului naturalist''.

Apărîndu-se de atacurile criticei scandalizate de metoda natu-
ralistă din „Tereza Raquin'', Zola are ocazie să-și desvolte mai pe
larg concepția asupra creațiunii artistice. In „Introducerea'' la edi-
ția a doua a acestui roman, el arată că face parte din grupul „scrii-
torilor naturaliști'' și se declară de acord cu „critica naturalistă'',
care „ a reușit să înviorеze știința, istoria și literatura''. Ca epigraf
la această ediție el repetă cunoscuta frază a lui Taine: „Viciile și
virtuțiile sunt produse inevitabile ale vieții sociale, după cum piatra
vînătă și zahărul sunt rezultate ale anumitor procese chimice''.

Zola ține să sublinieze că „Tereza Raquin'' e „un roman știin-
țific și că singurul scop al lui a fost o cercetare științifică''. „Dra-
gostea eroilor mei e satisfacerea necesităților lor fiziologice; omorul
pe care-l săvîrșesc se aseamănă perfect cu fapta unui lup care sfîșie
o oaie, și în fine lucrul pe care am fost nevoit să-l numesc mustrări
de conștiință, nu este decît o deranjare a organismului, o reacțiune
a sistemului nervos supus unei încordări prea puternice. Sufletul
lipsește cu totul și recunosc cu plăcere că am urmărit înadins
aceasta''.

Taine în scrisoarea sa către Zola, publicată abia acum cîțiva
ani în „Buletin de la Société littéraire des Amis d'Emile Zola''
Nr. 15 din 1931), dă o apreciere extrem de favorabilă romanului
„Tereza Raquin'', subliniind însă cadrele prea înguste ale subiec-
tului. „Cartea, scrie Taine, trebuia să fie imaginea întregei socie-
tăți... Ați scris o operă puternică, plină de fantezie, logică și foarte
morală. Vă rămîne acum să creați o alta care să cuprindă obiecte
mai multe și să aibă un mai larg orizont''.

Parcă, pentru a asculta, aceste sfaturi ale lui Taine, Zola se
hotărăște să scrie o vastă operă, unde să reflecteze vieața întregii
societăți franceze.

Este seria „Rougon-Macquart'', în care se manifestă, în toată
plenitudinea, particularitățile caracteristice ale talentului lui Zola,
și concepția lui „naturalistă''. Acest roman „naturalist'' al său tre-
bue considerat ca făcînd parte din literatura realistă franceză, iar
„Rougon-Macquart'' ca opera cea mai „monumentală'' a acestei
literaturi.

Aproape doi ani în șir (1868—69) Zola lucrează sistematic
și zi de zi la realizarea detaliată a grandiosului proiect. In această
muncă pregătitoare, Zola lucrează la fixarea punctelor principale

ale planului, la stringerea datelor cronologice, stabilirea păturilor
sociale care trebuesc zugrăvite, la caracterizarea personagiilor, la
schiţarea unora din acţiuni.
Dar nu se mulţumeşte numai cu asta, ci caută să-şi clarifice
şi o mulţime de probleme de ordin pur ştiinţific. In acest scop,
Zola studiază numeroase lucări istorice, filosofice, critice, medi-
cale. „Romanul absoarbe în timpurile noastre toate celelalte ge-
nuri literare, scrie Zola. Cadrele lui aşa elastice sunt în stare să
îmbrăţişeze toată gama cunoştinţelor actuale. El cuprinde şi poezie,
şi ştiinţă. Romanul încetează de a delecta; ci devine tot ce vrem,
poemă, tratat de patologie şi anatomie, armă politică sau predică
morală''.
Tendinţa de a apropia arta de ştiinţă este, de fapt, caracteris-
tică întregii şcoli realiste şi stă, după cum am văzut, în imediată
legătură cu principiile sociologiei pozitiviste. Zola subliniază di-
-ecta dependenţă a romanului său „naturalist'' de această filoso-
fie: „Metoda pozitivistă cucereşte treptat toate domeniile activi-
tăţii omeneşti. In literatură ea a creat naturalismul''.
Taine a fost acela care a ajutat lui Zola să adopte metoda po-
zitivistă în creaţiunea literară şi influenţa lui Taine se resimte pu-
ternic în toată teoria romanului naturalist. In introducerea la
opera „Rougon-Macquart'', Zola scrie o frază, parcă luată dela
Taine: „Ereditatea are legi proprii ca şi gravitatea'' Zola nici nu
ascunde admiraţia sa faţă de autorul „Istoriei Literaturii En-
gleze'': „Consider că toată critica ultimelor două decenii se întru-
pează în el. Taine e un fruct copt al şcoalei crescute pe ruinele
retoricei şi scolasticei. Ştiinţa nouă, în care intră fiziologia şi psi-
hologia, istoria şi filosofia, a înflorit în sufletul lui cu nişte magnifice
culori. Epoca noastră, cu năzuinţele ei către cunoaştere şi analiză, cu
dorinţa ei de a reduce totul la mecanica pură a ştiinţelor matema-
tice găseşte în Taine un strălucit exponent''. Zola scrie trei
schiţe de orientare: „Consideraţiuni generale asupra desfăşurării
operei'', „Consideraţiuni generale asupra caracterului operei'' şi
„Diferenţa dintre mine şi Balzac''. In prima lucrare, Zola indică
cele două elemente care condiţionează mersul acţiunilor omeneşti:
„1. Elementul pur omenesc, fiziologic, cercetarea ştiinţifică a unei
familii, împletirile fatale ale eredităţii; 2. Influenţa contempora-
nietăţii asupra acestei familii, dezagregarea ei fizică şi sufletească
din cauza febrilităţii epocii, influenţa socială şi fizică a mediului
înconjurător.... Dacă această familie s'ar fi născut în alt timp şi în
alt mediu ea ar fi acţionat cu totul altfel''.
Concluziile generale ale celor trei schiţe au fost mai tîrziu
concretizate în „Primul proiect predat editorului A. Lacroix'', din
care cităm punctele principale: „Romanul va fi construit pe urmă-
toarele două idei de bază:
1. Se vor studia problemele eredităţii şi mediului, luînd ca
exemplu o familie. Se vor urmări pas cu pas acele cauze tainice
care înzestrează pe copiii aceluiaşi părinte cu diverse pasiuni şi

caractere în legătură cu încrucişarea elementelor ereditare şi cu
felul de vieaţă diferit. Intr'un cuvînt se va descoperi înţelesul viu
al dramei omeneşti, adîncurile vieţii unde se elaborează cele mai
mari virtuţi şi cele mai mari crime, care se vor desvălui în mod
metodic, folosind ca fir conducător descoperirile fiziologice cele
mai noi.

2. Se va studia toată epoca Imperiului al II-lea, dela lovitura
de Stat şi pînă'n zilele noastre. Se va întrupa, în tipuri, societatea
actuală, criminalii şi eroi. Se va zugrăvi astfel o întreagă vîrstă a
omenirii — în fapte şi frămîntări — reprezentînd-o în toate parti-
cularităţile moravurilor şi evenimentelor.... Eu studiez familia du-
blă „Rougon-Macquart'' şi.... aleg ca un cadru corespunzător Im-
periul al II-lea; personagiile mele se desvoltă înăuntrul acestui ca-
dru conform logicei caracterelor; ele sunt legate unul de altul, dar
fiecare are o personalitate proprie; actorii tipici care rezumă epoca.
Eu dau o analiză sintetică a naturii umane, dar în acelaşi timp şi
istoria acesteia''.

In acest „prim poiect'', descoperim cu uşurinţă cele trei „forţe
primare'': *rasa, mediul şi momentul* istoric, care, după Taine, *de-
termină formarea şi evoluţia caracterelor omeneşti.* Eroii sunt în-
zestraţi cu anumite trăsături ereditare, care se manifestă în mod
diferit sub influenţa mediilor diferite şi totul se petrece într'o epocă
anumită a istoriei omeneşti.

Avînd intenţia să facă istoria întregii societăţi franceze, cu
reprezentarea tuturor păturilor sociale, Zola a văzut că nu va putea
epuiza subiectul propus într'o singură carte. El fu nevoit să-l ex-
tindă la o serie de romane care să fie legate prin ceva unul de altul
pentru a constitui după expresia lui Zola „un tot unic şi vast''.
Zola nu imită în această privinţă pe Balzac care unesc volumele
„Comediei Umane'' prin comunitatea personagiilor, ci stabileşte
raporturi de rudenie între eroii romanelor, întrunindu-i într'o sin-
gură familie. „Rougon-Macquart'', legături ce capătă o bază ştiin-
ţifică dela teoria eredităţii, împrumutată „Tratatului despre eredi-
tatea naturală'' al doctorului Luck.

Legile eredităţii, în familia „Rougon-Macquart'', *concretizează
factorul „rasă''* al lui Taine şi arată înţelesul adînc al intenţiunii
lui Zola de a clădi opera sa pe principii sociologice pozitiviste. In-
zestrînd eroii săi, membri ai aceleeaşi familii, cu anumite „încli-
naţiuni înăscute şi moştenite pe care omul le aduce cu el în vieaţă''.
Zola caută să evidenţieze influenţa mediilor deosebite asupra per-
sonagiilor care au la bază aceleaşi trăsături ereditare.

„Inclinaţiunile înăscute şi moştenite'' ale familiei „Rougon-
Macquart'' n'au fost alese totuşi la întîmplare. Eroii romanelor au
primit trăsături „ereditare'' care corespundeau tendinţelor sociale
ale epocii: setea nebună de îmbogăţire, dorinţa de a gusta din
toate cuceririle civilizaţei, dragostea de ştiinţă şi liberalism; „Tră-
săturile caracteristice ale vieţii contemporane — zicea el — înghe-

suiala tuturor ambițiilor, avintul democratic, ieșirea pe scenă a tuturor claselor. Romanul meu n'ar fi fost posibil înainte de 1789".

In cele 20 de romane ale seriei, Zola urmărește manifestările acestor trăsături „ereditare", aruncind pe membrii familiei „Rougon-Macquart" în diferite pături și categorii sociale. In desvoltarea celor două laturi ale operei sale, biologică și socială, Zola a fost nevoit să stabilească o armonie prealabilă între ele, adică să înzestreze din punct de vedere biologic personagiile romanelor sale cu acele trăsături care i se păreau caracteristice vieții sociale. Desfășurind acțiunea pe cele două planuri, Zola arată pe de o parte importanța legilor de ereditate și urmărește pe de altă parte înrîurirea mediului.

Factorului mediu, Zola acordă un înțeles larg, văzind în el și mediul social și condițiunile naturale, felul de viață și profesiunea eroului. Romanele lui sunt încărcate cu descrieri amănunțite și bine documentate ale acestui mediu. In articolul său „Despre roman", Zola subliniază importanța acestor detalii: „Descrierile nu prezintă pentru noi un scop în sine. Noi urmărim numai exactitatea și plenitudinea lor. Să luăm de exemplu un zoolog, care studiind o specie de insecte, e nevoit să cerceteze cît mai detaliat și planta pe care trăește și cu care se hrănește această specie... Credem că nici omul nu poate fi privit în afara mediului înconjurător. Imbrăcămintea lui, interiorul locuinței sale, trăsăturile caracteristice ale orașului sau a localității în care trăește, toate acestea completează imaginea. Deaceia nu ne mărginim la psihologia personagiilor ci căutăm să le și explicăm acțiunile prin condițiunile mediului. Aceasta e cauza „descrierilor noastre interminabile".

Fiecare din romanele lui Zola este legat de un anumit mediu fizic și social; de o bucată de pămînt, de o clădire sau o întreprindere. In „La Fortune des Rougons" avem cimitirul, în „L'Assommoir" — un depozit de vin, în „La Bucuria Cocoanelor" — un magazin universal, în „Germinal" — o mină de cărbune. Deasemenea în fiecare volum e zugrăvită și o anumită pătură socială.

Zola își propune să arate comunitatea de sforțări și dorinți a diferitelor grupuri sociale și, prezentindu-le în acțiune, vrea să dea astfel o caracterizare a întregei epoci. El nu se rästringe numai la descrierea păturii burgheze sau țărănești, așa cum făceau predecesorii săi realiștii, ci afirmă că absolut *toate clasele sociale* trebuesc să fie reprezentate în literatura realistă.

Revoluția din 1848 a produs o diferențiere încă mai vizibilă înăuntrul societății. Pozițiile și aspirațiunile fiecării clase au căpătat o expresie mai clară și mai puternică. Zola sezisează aceste schimbări adinci în organizația socială și își propune să cuprindă în seria „Rougon-Macquart", toate categoriile sociale. Compoziția societății, după o schemă făcută de Zola în timp ce-și pregătea planul operei sale grandioase, e următoarea: poporul (lucrători, soldați, țărani), comercianții, burghezia, pătura de sus (funcționari

superiori, politicieni) și în fine, lumile speciale — prostituate, criminali, preoți, artiști.

In „L'Assommoir" și în „Germinal", Zola descrie clasa muncitoare, în „La Terre" — viața țăranilor și în „Prăbușirea" — lumea militară. „La Bucuria Cocoanelor", e un roman al marelui comerț, iar „La Curée" și „L'Argent" — romanele speculațiunilor financiare și burgheziei rentiere. In „Son Excellence Eugène Rougon" e reprezentată lumea politică, iar în „Nana" lumea bună se amestecă cu „demi-mondul"; criminalii de tot felul sunt zugrăviți în „Bestia Umană", iar în „L'Oeuvre", lumea artistică; clerul se bucură de atenție deosebită în „La Conquête de Plassans" și în „Greșala abatelui Mouret".

Zola, nefiind numai literat, ci și publicist de seamă, are o concepție și o atitudine a sa personală față de lumea complexă pe care o zugrăvește. El caută totuși să se ascundă după paravanul „obiectivității", care ar trebui să-l ferească de simpatizarea anumitor teorii și mișcări sociale. Pregătind planul operei sale grandioase, Zola scria: „Eu nu ating chestiunea aprecierii regimului politic și a modului cel mai bun de guvernare politică și religioasă a oamenilor. Nu pot să susțin sau să apăr o anumită politică sau religie. Tabloul zugrăvit de mine este o simplă analiză a unei părți din viața reală, așa cum este ea. Ascensiunea familiei Rougon-Macquart va fi descrisă „fără tendință democratică preconcepută... Nu vreau să fiu un socialist, ci numai un observator și artist".

Totuși, din felul cum sunt descrise diferite pături sociale, reese clară ideologia liberală, democratică, mic-burgheză a lui Zola. In „Au bonheur des dames", vedem admirația autorului față de întreprinderile comerciale mari, glorificarea procesului de concentrare a capitalului, afirmarea puternică a oamenilor de afaceri activi, plini de încredere în victoria marelui capital asupra întreprinderilor mici. In „La Curée" și „L'Argent", sunt defăimate în schimb speculațiunile financiare dela bursă și evoluția unei părți din mica burghezie spre pătura rentieră, iar în „La Joie de vivre", e descris pesimismul rentierilor, pesimism care încolțește pe terenul putred al vieții parazitare a acestora.

Atitudinea favorabilă a lui Zola față de marea burghezie se explică, în mare măsură, prin desvoltarea relativ lentă a economiei franceze de sub imperiul al II-lea. Procesul de concentrare a capitalului industrial, mai temperat decît în celelalte țări europene, a permis micii burghezii franceze să se acomodeze mai ușor la noile condițiuni economice de producție. O parte din burghezie a luat drumul rentierilor, iar alta, din care face parte și Zola, a fost absorbită în armata capitalului sub forma de cadre technice și științifice.

Prin felul său de viață și aspirațiunile sale, Zola este un burghez tipic, dar în acelaș timp și un defăimător talentat al viciilor societății burgheze. Totuși, critica lui față de regimul capitalist, nu urmărește decît reformarea acestuia într'un spirit mai liberal și

mai democratic, spre pașnica desvoltare a societății burgheze. In acest sens e caracteristică campania lui Zola împotriva romancierilor George Sand și Eugène Sue, care propagau idei socialiste mic-burgheze.

Ideologia liberală a lui Zola, se manifestă clar și în atitudinea lui anticlericală. In cele două romane din viața clerului „La Conquête de Plassans" și „Greșeala abatelui Mouret", preoțimea e arătată ca susținătoare a tendințelor reacționare în politică. Aceste romane au apărut imediat după agitațiile religioase din 1873, organizate de cler și de nobilimea latifundiară, care urmăreau compromiterea regimului republican și restaurarea monarhiei. Preoțimea răspîndea zvonuri stăruitoare despre diferite minuni, mai ales despre aparițiile Maicei Domnului, anunțînd venirea apropiată pe tronul Franței a regelui Henri al V-lea (principele de Chambord). Zola, scria cu această ocazie, în timp ce romanele lui se puneau sub tipar: „Numărul minunilor se înmulțește mereu. Auzi din toate părțile că ologii încep să umble, că morții învie, bolnavii de hidropizie se vindecă. In anii imperiului al II-lea, cerul se odihnea... A venit însă republica, și cerul s'a trezit.... Cerul nu vrea republica, și de aceea se agită.... In noaptea evului mediu minunile au putut să strălucească ca niște stele; pe măsură ce se aprindea ziua epocii noastre, minunile păleau ca luna în zori de zi... Dacă lumina științii se va întări, ele vor dispărea cu totul... De aceea știința e condamnată. Prima literă a alfabetului e considerată ca începutul răului... Școlile trebue închise pentru a salva Lourdes-ul".

Din romanele muncitorești ale seriei „Rougon-Macquart" se poate vedea evoluția concepției sociale a scriitorului sub influența evenimentelor politice care se desfășurau în timp ce el lucra la opera sa grandioasă. Planul romanului „L'Assommoir" a fost schițat în anii 1868—1869, adică înainte de luptele revoluționare din 1871. In acest roman Zola își pune următoarele sarcini: „De a arăta mediul popular și de a explica prin acest mediu moravurile poporului: cum la Paris, bețiа, destrămarea familiei, bătăi, diferite umilințe și mizerii, rezultă din condițiunile de viață ale muncitorului — muncă grea, destrăbălarea sexuală, neglijență etc.". In al doilea roman muncitoresc „Germinal", apărut mai tîrziu, tema capătă deja un înțeles politic; „Romanul e răzvrătirea muncitorilor. Societatea primește o lovitură grea, din cauza căreia se destramă: într'un cuvînt, lupta între muncă și capital. Aci stă toată însemnătatea cărții; ea prezice viitorul, pune problema care va deveni cea mai ascuțită în veacul XX".

In romanul țărănesc „La Terre", Zola vrea să arate „dragostea țăranului pentru pămînt, dragostea directă, dorința de a-l poseda, de a pune mîna pe cît mai mult, fiindcă pămîntul în ochii țăranului e singura bogăție pe lume".

Opera vastă a marelui romancier, nu se reduce la cele 20 de romane ale seriei „Rougon-Macquart". Am insistat totuși numai asupra ei, deoarece am crezut că descriind felul cum Zola a con-

ceput această operă și cum a lucrat asupră-i, vom scoate mai ușor în evidență concepțiunea lui asupra creațiunii literare. „Rougon-Macquart" este, fără îndoială, realizarea, poate, cea mai caracteristică a teoriei romanului naturalist.

In 1893 apare ultimul roman din seria „Rougon-Macquart", Zola reușind astfel să ducă la bun sfîrșit opera începută în 1868. Timp de 25 de ani, Zola își concentrează toată munca literară asupra acestei opere grandioase, fără totuși a renunța la activitatea publicistică, prin care vrea să apere și să concretizeze în mod teoretic tezele realiste în creațiunea artistică.

Polemicile literare, pe care le are de susținut, contribue în mare măsură la formularea definitivă a teoriei sale „naturaliste", Zola dînd o desvoltare și o interpretare personală principiilor realiste ale predecesorilor săi. In anii 1880 și 1881, Zola reunește articolele sale critice în două volume: „Le Roman expérimental" și „Les romanciers naturalistes".

Principala contribuție a lui Zola este faimoasa sa *metoda experimentală*, care trebuia să servească scriitorului, alături de metoda observației, pentru cunoașterea vieții reale. Scriitorul realist se mulțumea cu observația directă a faptelor vieții, cel naturalist își alege acum, pe baza acestor observații, anumite personagii și un anumit mediu, pune aceste personagii în anumite relații reciproce inițiale și urmărește apoi, ca într'un laborator de cercetări științifice, desfășurarea ulterioară a acestor raporturi. Din notarea minuțioasă a mersului experienței, rezultă romanul experimental sau naturalist.

Zola, entuziasmat de succesele răsunătoare pe care le-a repurtat metoda experimentală în științele naturale, vrea s'o adopte și în creațiunea literară, punînd astfel un semn de egalitate între romanul naturalist și tratatul științific. El se folosește de „Introducerea la studiul medicinei experimentale" a lui Claude Bernard și împrumută, aproape fără nicio modificare, principiile de bază ale acestui tratat.

Intenția lui Zola a fost de a descoperi cu ajutorul metodei experimentale, cauzele fenomenelor sociale, dar pasiunea lui pentru științele naturale a făcut ca el să dea evenimentelor sociale o interpretare fiziologică și biologică.

Zola se simte nevoit să modifice de asemenea și înțelesul noțiunei de „obiectivitate" în zugrăvirea omului și a fenomenelor vieții. El ajunge la concluzia că arta nu poate fi „impersonală" și că individualitatea artistului se resimte în opera sa chiar atunci cînd el folosește metoda științifică. Romanul naturalist a lui Zola devine „natura vie văzută prin prizma unui temperament".

Stăruind asupra descrierii cît mai fidele a mediului fizic și social, Zola nu atribue însă totdeauna eroilor săi trăsăturile tipice clasei căreia aparțin. Adeseori ei sunt înzestrați cu anumite trăsături ereditare patologice, care fac ca subiectul să devie mai pasionant, slăbind însă valoarea documentară a operei literare.

La Zola întîlnim peste tot o condensare a culorilor: obiecte sau situaţii care produc impresii puternice, pasiune exagerată pentru descrierea murdăriilor vieţii, pasiune ce nu prea se împacă bine cu cercetarea obiectivă a unui experimentator. Dese depărtări dela realitatea vieţii, exagerări şi simbolizări frecvente au făcut ca unii critici să-l considere pe Zola drept un *romantic* care doar a adaptat metoda naturalistă.

Teoria „romanului experimental'' şi aplicarea ei în practică au întîmpinat critici severe din partea diferitelor cercuri literare. Mai ales a fost contestată probitatea metodei experimentale în cercetarea fenomenelor sociale. Plehanov susţinea că Zola e un materialist naturalist „care nu înţelege că acţiunile, tendinţele, gusturile, obiceiurile şi ideile omului social nu-şi pot găsi o explicaţie suficientă în fiziologie sau patologie, deoarece sunt condiţionate de raporturi sociale... Rămînînd credincioşi acestei metode, artiştii vor putea zugrăvi pe „mastodonţii'' şi „crocodilii'' lor numai ca indivizi izolaţi şi nu ca membri ai întregului social.

Metoda experimentală a marelui romancier a rămas pînă la sfîrşit puţin concludentă pentru studierea vieţii sociale — care nu putea fi redusă la un simplu laborator de experienţe ale unui scriitor.

Romanul naturalist trebue considerat ca începutul procesului de descompunere a realismului burghez şi ca o evoluare a literaturii spre simbolism. Procesele ideologice din literatura franceză dela sfîrşitul veacului trecut sunt strîns legate de criza evoluţiei economice şi sociale, determinată de transformarea capitalismului industrial progresist în capitalism financiar monopolist. Subt loviturile primite, aduse liberalismului democratic, toată cultura burgheză a cotit brusc spre idealism.

Unele devieri ale lui Zola dela metoda realistă nu pot să întunece totuşi importanţa covîrşitoare a operelor sale, care şi astăzi încă sunt citite cu cel mai mare interes.

VERA PAMFIL

MINIATURA ASTA, CA MUZICA...

In ziua cea din urmă, — poate'ntr-o primăvară,
Cînd va cădea în mine o nesfîrşită sară,
Cînd veţi privi alături şi nimeni n'o pricepe
De-i vre-un sfîrşit vre-odată la tot ce-atunci începe,
In mînele aceste ca'n rugă adunate,
Ca'n nişte scoici pe plajă, de mare aruncate,
Va stărui fiorul tău cald ca un parfum
Rămas din alintarea pe care-o simt acum,
Şi'n palma cu inscripţii de viaţă încheiată
Voiu mai simţi eu trupul ce-am dezmierdat odată.
Ca pe-o statue mică ce-aş fi furat din viaţă
Să nu fiu aşa singur pe-oceanele de ghiaţă.
Miniatura asta, ca muzica, fluidă,
Va coborî ascunsă, cu mine, în firidă
Şi nimeni n'o să ştie că am plecat cu ea...
Incarc această clipă, cu veşnicia mea.

DEMOSTENE BOTEZ

*

DANY, FATĂ DE NOUĂSPREZECE ANI

Ciudat, astăzi nu mă supără prea tare lumina acestui sfînt și
prețios astru, care se chiamă Soare. Sunt și eu asemenea oricărui om
normal și binevoitor: sunt recunoascătoare naturii. Cu toate că știu
a o stima destul, această „mamă a noastră a tuturor", eternă muză a
artiștilor *minuitorilor de artă*, cea mai teribilă dovadă a imensei pu-
teri de creație și de înțelegere a lui Dumnezeu etc. — nu găsesc
totuși necesar să fac mult caz de existența și mizericordia ei, la adă-
post de anumite clipe de reculegere, dezorientare sau aducere aminte
a vreunui lucru, care nu mai este. Nu mi s'a întâmplat niciodată,
intrînd într'un loc gătit cu flori, arbori, cîntec de păsări, efecte de
lumină și umbră, să-mi spun, măcar în gînd:

— Ce verzi și înalți sunt pomii!

Sau:

— Ce albastru e cerul!

Farmecul l-am simțit, m'a covîrșit chiar, foarte adesea, dar nu
am cântat să-mi precizez impresia, oricît de puternică ar fi fost.

In clipa în care voiu constata că iubesc pe cineva, neputînd
preciza *pentru ce*, voiu fi sigură că sunt în adevăr și temeinic în-
drăgostită. Intotdeauna am putut să-mi explic pentru ce iubesc pe
cutare sau cutare; și acest exercițiu mi-a potolit, curînd bătăile
inimii, îndreptîndu-mi ochii ori gîndurile spre altcineva...

Dacă mă dau jos din tren simt subit nevoia de a-mi face cruce
și de a înălța o rugăciune către Dumnezeu, de bucurie că nu-l mai
detest, de cînd am coborît. Dar mă tem de ridicol și mă abțin. Ce
ar spune oamenii aceștia, pașnici și grăbiți, și desigur, cam reduși?
După toate regulile adoptate de persoanele civilizate, oamenii, dacă
își mai aduc aminte, cînd și cînd, de Dumnezeu, nu-i aduc laudă și
proslăvire decît înlăuntrul anumitelor edificii, înălțate în acest scop.
Nici de cum, deci, pe peronul unei gări provinciale, presărat cu pa-
sageri aferați, hamali calmi, mireasmă de cărbune și mizilic, ziare
vechi, cremă de ghete și cornuri proaspete. Eu nu mă duc la bise-
rică, fiind de părere că nu trebue să informez o grămadă de lume
(în majoritate: mult mai păcătoasă decît mine), că am nevoe să
invoc în momentul acela cerul, să fac semnul crucii și să-mi
exprim o dorință. Eu nu m'am rugat, nicicând, pentru *a cere* ceva.

Mi-am înălțat gîndul către Dumnezeu, în clipe de suferință ori de
mulțumire, am întrebat, poate: „de ce"? și n'am cerut răspuns.

Emoționant: am senzația că mă bucur, că trăiesc, necunoscînd
pricinele acestei bucurii. Pe conștiință nu simt nicio apăsare, deci
sunt convinsă că n'am făcut nimic rău.

Dorel va fi, bineînțeles *fericit* de apariția mea cu valiză, bască
și inimă iubitoare. Incă odată bag de seamă că mă preocupă mai
mult situația de vagabond, în care mă aflu, decît fericirea lui
Dorel și — evident — a mea. Mă gîndesc la mine, nu la persoana
întîi, ci la a treia, ca la un individ străin, pe care eu fac experiențe.
Imi aduc mie însămi serviciile unui cobay și ale unui tratat de
psihologie. Dureros e că această auto-disecție nu are nici scop, nici
rezultat și îmi produce numai pagube. Imi pierd, încet, încet, în-
crederea în puterea voinței și a seriozității mele, îmi pierd și dra-
gostea pentru orice fel de preocupare.... Ce să fac cu mine? M'am
adus la disperare, în ochii mei îmi apar ca un splendid, dar șubred
ciorap de mătase animală, care se deșiră mereu. Il repar frumos, cu
răbdare, constat că mai merită încă să fie întrebuințat, dar mulțu-
mirea îmi e de scurtă durată. Un modest și trainic ciorap de bum-
bac ar merge sigur mai bine. Cu groază și resemnare cuget că, în-
tr'o bună zi, nu numai că n'am să-l mai repar artistic, dar am să-l
arunc, eu însă-mi, fără să mai țin seamă de nimic. ....Din nou ima-
ginea unei sinucideri. Cam deplasată, tocmai acum când sunt așa
de sigură că-mi place să trăiesc....

Avea dreptate Silviu, Soarele e ceva superior, și unic. Da....

In fond, ce mult l-am iubit eu pe Sil.... Cînd îmi aduc aminte,
parcă-mi vine să plîng și parcă nu-mi vine să cred că l-am iubit
atît.... Ce repede uit eu pe cine am iubit și chiar pe cine iubesc....
De pildă, acum nu cred să iubesc pe cineva.... Ba da. Il iubesc pe
Dorel. Sigur. Pentru el sunt aici și nu lîngă logodnicul meu pe
care nu-l mai iubesc.... Așa că, să mă grăbesc să ajung la Dorel.
Are să se bucure foarte. Ține mult la mine. Suferea atunci, că nu
vreau să-l iau în serios. Inviorată de hotărîrea de a mă grăbi, dau
adresa birjarului, surîzînd, ca și cum i-așì comunica o formulă
magică de care ar depinde fericirea întregului univers.... Bietul om,
somnoros și cam bătrîn, probabil și surd, se uita la mine și exclama
interogativ:

— Hm?

Repet numele străzii și numărul și rămân definitiv convinsă că
provincialul D. e cel mai comic orășel de pe toată suprafața pămîn-
tului. Intorc încet capul și privesc în urmă. Trenul, care m'a adus,
a dispărut de mult și soarele a îmbrățișat întreg peronul, Hurr....
Trossssse..... Am pornit. Uff!

Ce încet mergem! Casele dorm, încă, epurește, cu transpe-
rantele lăsate pe jumătate și puținii trecători de pe stradă au în
mîini un coș de piață, un maldăr de ziare proaspete ori pachete de
forme ciudate, în care, tare mult aș vrea să știu ce duc. Lupta

pentru pîinea cea de toate zilele mi se înfățișează brutal, în toată
splendoarea-i lipsită de avînt, cu ploape cîrpite de somn, mizeră și
goală. Cum îndrăznesc eu să privesc și să cred că pricep ceva ce
nu cunosc decât din auzite și zărite? Vieața cea plină de griji, a celor
mulți, are poate o vrajă veritabilă, conține, poate, acea doză de în-
demn spre train lung, după care eu alerg de atît amar de vreme. Cine
știe dacă, apucîndu-mă de o muncă oarecare, cu ore fixe, trudă și ex-
tenuare, nu mi-aşi disciplina gîndurile și nu mi-aşi găsi, în sfîrșit
un rost în vieață? E inutil să persist în dorința de a încerca să
muncesc în vreun fel, căci nu sunt capabilă să mă ocup serios, re-
gulat, de nimic. Dar atunci, de ce nu mă simt bine în inactivitate?

Abea aștept momentul în care să-mi pot spăla dinții și astfel
să scap de gustul fumului de tren, care mă indispune și-mi dă
amețeală....

— Cît e ceasul?

Birjarul se întoarce, mă privește cercetător și se răstește:

— Aud?!?

Țip:

— Ceasul, cît e?

— N'am.

Poftim.... N'are! După ce că e surd, nu poate știi nici cît e
ceasul!

Mă sîcîie huruitul trăsurii și tîmpenia acestui om cu bici, care
n'are ceas, și e surd. La urma urmii, ce mare pagubă e dacă nu
știu cît e ceasul? E dimineață. Soare. Ziuă, deci. De amănunte mă
pot lipsi.

Simt, subit, nevoia de a vorbi cu cineva. Mi-e urît. Mi se parte
că tac de o sută de ani. Aşi vrea să spun ceva, să mi se răspundă
altfel decît în monosilabe, să mi se adreseze o întrebare, aşi vrea,
cu alte cuvinte, să nu mă mai simt așa de singură și —mai cu seamă—
mută. Zău, ce m'aşi face, dacă aşi fi mută într'adevăr? Iată un
gând la care îmi simt toată șira spinării furnicată de sute și mii
de ace subțiri, ascuțite și reci.... Brrrr....

Avînd în vedere că birjarul e surd și că în afară de dînsul n'are
cine să se înspăimînte auzindu-mă vorbind singură, șoptesc răspicat,
pentru a-mi putea demonstra că sunt încă în perfecta posesiune a
graiului:

— Nu sunt mută, nu sunt mută, nu voi fi mută, n'am fost nicio-
dată mută....

Așa... m'am liniștit.

Mă doare capul. Aşi prefera să mă jeneze o măsea, să-mi fi intrat
o musculiță în ochi, ori să-mi fie foarte somn. Incîntarea mea de vieață
durează încă, deși știu sigur că va dispărea la întîiul prilej de ener-
vare stupidă, la prima clipită de plictiseală meschină... Incîntarea mea
de vieață hurue, ca roțile acestei trăsuri în care am avut ghinionul să
mă urc. Incîntarea mea de vieață e împinsă de un orb, așa cum roțile
astea se mișcă după voia unui surd. Incîntarea mea de vieață se des-

tramă și se risipește printre casele burgheze, printre gropile din
stradă, și foarte curînd mă voiu trezi că n'o mai simt și îmi va părea
rău, desigur, ca după un cîntec pe care nu mi-a fost dat să-l aud
decît odată și nu l-am înțeles deplin... Incîntarea mea de vieață se
fărîmă sub șlampătul pas al trecătorilor amorțiți și se pierde printre
razele soarelui, îmbîcsite de praf, musculițe și tristeți imperceptibile...

Mă bucură faptul că nu sunt mută și că mă apropii de Dorel. Mul-
țumirea mea cere, insistent, un fum de țigară. Din nenorocire nu pot
fuma într'o trăsură, circulînd pe strada principală a unui orășel —
capitală de județ, — case scunde și moravuri înalte. Am s'o revăd și
pe Lya, bineînțeles. Acum bag de seamă că mi-era dor de ea. Prevăd
că de azi încolo, vieața mea se va schimba în bine. Pe ce mă bizui, ca
să sper asta? Dela ce pornesc? Dela oboseala drumului, dela atmos-
fera apăsătoare a gării, dela monosilabicele răspunsuri ale birjarului
fără auz, cu siguranță că nu... Totuși... Dar dacă mă înșel? Dacă
încerc iar să trec peste o apă care mi se parte mult deosebită de cele-
lalte pe care le-am încercat să le trec și mă ostenesc zorind să ajung
mai repede pe malul opus celui dela care pornesc și dau din mîini,
înotînd voios, către o bucurie ce nu există? Incep să regret că am
pornit. Ar fi fost mult mai bine să fi rămas pe loc și să mă fi mîn-
gîiat, căutînd să-mi închipui o fericire adevărată, așteptîndu-mă veș-
nic, dincolo... Mă suprind întristată și din nou simt nevoia cuiva care
să mă poată aduce la realitate. Să încerc să vorbesc astfel încît să
fiu auzită: să urlu cît mai tare posibil. De prisos acest efort. Timpul
tot așa de anevoie are să treacă... Imi reproșez melancolia în care am
aterizat, brusc, dintre înălțimile unei bucurii de vieață limpede și
constat că mă doare capul. Imi pierd răbdarea... Și totuși nu-mi pare
prea rău de nimic. Amintirile îmi devin din ce în ce mai străine, clipă
cu clipă mă îndepărtez de trecut, cu atîta ușurință, încît mi-e milă
de sufletul meu care se sbuciumă încă și caută lumină... Mintea îmi
tresare, se desvăluie de întrebări și îndoieli, ridicînd începutul unei
romanțe care nu mi-a plăcut niciodată:.... „partir c'est mourir un
peu''...

*

* *

Sun la ușă cu obrăznicie și insistență. Imi pare foarte bine că
am ajuns. Servitoarea îmi deschide cu oarecare grabă, pare că se miră
că nu-i aduc la cunoștință că arde casa, ori că se apropie turcii..... nu
mă recunoaște și nu înțelege de ce am sunat. Ii zîmbesc, dîndu-i „bună
dimineața''. Și-i vine inima la loc.

— Aha-a-a... Dumneavoastră erați...

Apoi îm urează, bleg:

— Bine ați venit!

Intru în casă și încep să-mi plimb, cercetător, privirile pe mo-
bile, pe pereți, pe covor. Lipsește pianul. Intreb unde e și aflu că l-au
mutat în sufragerie. Nora nu e acasă. Ca orice bună gospodină pro-
vincială, s'a dus la piață, cu bucătăreasa. Iau loc lîngă o măsuță cu
bibelouri pe care era, odată, și o fotografie a mea, de pe cînd eram

mică. Remarc *lipsa mea de aici* și mă întristez: mă așezase Nora între o vază de cristal și un splendid ogar de porțelan scump.

— Vi-ați tăiat părul, domnișoară!!

— Da... cum vezi...

Șubreta mă privește cu atenție și am impresia că strîmbă din nas. Se vede că nu-mi apreciază noua pieptănătură. Nu-i nimic. Părerile servitorilor n'au izbutit niciodată să mă intereseze sau să mă influențeze. Acum sunt puțin contrariată de contemplarea mută a acestei fete-în-casă, fiindcă mă doare capul și simt în ochi oboseala nopții nedormite. Intr'o asemenea stare, orice muritor devine susceptibil...

— Dorel nu-i aici?

— Ba da... Tocmai că s'a sculat mai devreme azi. Zicea, aseară, că are să meargă nu știu unde, nu știu cu cine. Trebue să fi trecut la baie. Mă duc să-i spun că ați venit.

Rămîn singură. Trec în dormitor. Mă enervează cuvertura prea albă, de pe pat. Imi aranjez părul, mă spăl pe dinți și îmi vopsesc buzele și obrajii. Ochii îmi sunt obosiți, îngrijorați și uriți. Desfac un flacon de parfum și-mi umezesc vîrful degetelor și fruntea. Imi scutur praful de pe rochie, mă mai uit odată în oglindă și mă întorc în salon. Ce liniște apăsătoare domnește în casa asta! Nu știu de ce mi se pare că puțin zgomot mi-ar face bine, m'ar înviora... Am să-l rog pe Dorel să-mi cînte la pian. Aștept cu nerăbdare să mai dansez, așa ca altădată și să primesc laude...

Descopăr un pachet de țigări și aprind una. Deodată, mă simt admirabil, sigură de ce vreau și pe ce fac. Durerea de cap mi-a trecut și umbra de îndoială mi-a părăsit inima, ca prin farmec. Incerc să-mi închipui că n'am plecat nicicînd de aici și că-mi place mult să locuiesc în provincie. Liniștea din casă nu mă mai exasperează și...

— A zis că vine îndată.

— Cine?

— Domnu' Dorel.

— A, da...

— Știți că la început nu vroia să mă creadă că ați venit!!

— Da? Nu se aștepta, desigur... Și pe urmă?

— Pe urmă a zis: „Bine, vin numaidecît".

— Altceva n'a mai spus?

— Ba da. A mai zis să vă întreb dacă ați luat ceva de dimineață și dacă nu, să luați ceaiul împreună cu dânsu'.

— S'a gîndit bine. Mi-e foame. Fă-mi o cafea neagră. Nu-mi place să beau ceai la ora asta.

A plecat. De astădată nu mi-a mai acordat atita atențiune. Bine a făcut. M'ar fi indispus iarăși. Sunt veselă. Sunt foarte veselă. Atît de veselă, că-mi vine să cînt, să sar în sus și să cred că toată fericirea mi se leagă de clipa ce o trăiesc, simțind astfel. Iată-mi visul împlinit. In curînd, voiu vorbi cu Dorel, îi voiu spune cît îl iubesc, cum vreau să rămîn lîngă el cît mai mult posibil (e mai prudent să nu precizez), prin cîte am trecut în ultimul timp și ce mulțumită sunt

că, însfârșit, îl am alături de mine. Apoi, am să-l rog să-mi cînte la pian și am să-l ascult cu ochii închiși, să mi se pară că lumea întreagă e a mea și că habar n'am ce-i desnădejdea, dorul pustiu și uritul. Are să fie atît de bine! De ce am fost oare așa de ingrată mai înainte, crezând că Dumnezeu nu-mi poartă de grije? In clipa asta, am impresia că întregul rost al vieții mele constă în revederea cu Dorel. Amețesc. Sunt victima propriei mele cruzimi: mă chinuesc în fel și fel de chipuri, care mai de care mai stranii și mai barbare, mă sbat în propriile mele mîini, ca o muscă, pe care, pentru a-mi alunga uritul, am prins-o așa, din senin, făr să am barim scuza că am suferit din parte-i o înțepătură,— și mă apuc să-i smulg aripele, picioarele și pare că mă grăbesc să ajung la cap. Sunt oribilă. Ar trebui să mă menajez, să mă prețuiesc, oarecum, să mă mai adun în mine, să mă apuc de umeri și să mă scutur, să mă desmeticesc din vîltoarea care mă cuprinde din ce în ce mai strîns... Complic situațiile în care mă aflu, complic evenimentele la care particip, îmi complic faptele și gîndurile și pe urmă stau să mă judec și să mă sfătuesc, de parcă n'ași fi conștientă de tot ce se întîmplă, de tot ce *mi* se întîmplă... Invidiez pe cei ce au febră, delirează și apoi, cînd se răcoresc, nu-și mai aduc aminte de nimic. Invidiez pe cei care au voința și puterea de a se debarasa de viață ca de o scamă de pe haină. Imi urăsc viața, mi-o plîng ori mi-o iau în rîs, îmi bat joc de ea dar nu mi-o disprețuiesc. Dacă m'ași sinucide, ași căuta să mă desprind de vieață cu o decență medievală, — ași arunca-o departe de mine, așa cum ași zvîrli, de pe un balcon, un trandafir alb, către un sunet de chitară... Nu-mi pot concepe moartea efectuîndu-se printr'o ardere a stomacului, printr'o risipire a creierilor, sau printr'o sugrumare de beregată... Dacă nu m'am sinucis pînă astăzi, nu însemnează că n'am avut destule motive și destulă bunăvoință, ci că n'am găsit încă o demnă modalitate, discretă și totuși adînc impresionantă... Dănuț zicea, odată, că mireasma puternică a unei flori ar fi cel mai frumos călău. Dănuț era poet, în toate gîndurile lui. Dacă n'ar fi murit, cred că eu nu aș fi ajuns la mine, cea de acum... Dănuț avea darul de a scutura, din mințile oamenilor, ideile imbâcsite de propria-le persoană.... Cu riscul de a-i supăra, îi făcea să rîdă și să gîndească departe de ei. Imi dau seama de tot ce am pierdut, pierzîndu-l pe Dănuț. S'ar zice că n'am trăit decît prin el, căci, de îndată ce l-am pierdut, eu am încetat de a mai fi eu... In ultima-i scrisoare îmi promitea că va continua, „de acolo", să mă veghieze și să mă călăuzească. Săracul! Credea că visele urzite aici se pot prelungi și dincolo; că părăsirea unei vieți e tot atît de neînsemnată ca plecarea dintr'un oraș; că își poate prevedea atitudinile de înger păzitor... Dănuț avea ochi mari, prea mari în proporție cu trăsăturile feții, schițate extrem de fin; și cînd rîdea, mă simțeam atît de liniștită, încît îmi era teamă (întotdeauna binele m'a înspăimîntat mai lesne decît răul) și-i spuneam, aspru:

— Incetează!

Ironiile-i mă dispuneau și mă desmorțeau. Dece a murit înainte de a-mi fi deschis nițel ochii asupra mea? Dece a murit înainte de

a mă vedea dansînd ?... Cîndva m'a rugat să dansez pentru el și n'am vrut, convinsă că eu n'am să dansez decît pentru mine însămi, întotdeauna. Și atunci m'a privit lung:

— Cu asta vrei să-mi demonstrezi că ești încăpățînată sau egoistă? Proastă sau foarte inteligentă ? Modestă sau încrezută ? Ori îți dai seama că nu simți nicio înălțare sufletească în vreme ce dansezi și deci arta ta nu-i decât un banal sistem de a-ți omorî timpul ? Ori dansul e ceva atît de mare, încît îl consideri sfînt și-l păstrezi ca pe o taină în care numai gîndul ți-a pătruns, pe deplin ?

Imi pare rău că n'am dansat pentru Dănuț. M'ar fi înțeles. Imi pare rău că nu l-am iubit pe Dănuț, așa cum l-am iubit pe Silviu. Sunt sigură că de el nu m'ași fi putut depărta... Aș vrea să fie, acum, aici, să-l privesc și să-l ascult...

Cît sunt de searbădă! Cum nu mă mai preocupă nimic din inteligența mea și a celorlalți! A trebuit să fug dela logodna mea și să mă pregătesc de a lua gustarea de dimineață în tovărășia lui Dorel, a trebuit să-mi impun să mă gîndesc la ceva, a trebuit — realmente — *să n'am ce face*, ca să-mi aduc aminte de Dănuț... Mi-e rușine. Inainte, trăiam cu sufletul și cu gîndul, nu le acordam atenție și nu le dădeam importanță în vieața mea decît lor. Sufeream, poate, mai mult decît sufăr acum, cînd trăiesc cu picioarele, cu ochii, cu stomacul și cu inima redusă la simpla funcțiune de întreținător și regulator al sistemului circulator... Și totuși... Mă chinuiesc, punîndu-mi fel de fel de întrebări. De ce am fugit de acasă? — Nu m'am gîndit. De ce cred că îl iubesc pe Dorel? — Nu mă gîndesc. De ce mi-am adus aminte de Dănuț? Nimic și nimeni nu m'a îndreptat către el, în ceasul ăsta. Și iată că mă gîndesc nu numai la el, dar la tot și la toate la cîte nu m'am gîndit...

Mă gîndesc. Mă ridic de pe scaun. Mă gîndesc. Incep să mă învîrtesc în loc. Mă gîndesc: mai am timp să dispar, înainte de a fi dat ochii cu cei de aici, să mă întorc îndărăt, acasă, să caut să-mi îndrept greșelile, să... Dar nu mă mai pot gîndi: ușa se deschide încet (dacă ar scîrțîi, mi-aș ieși din fire) și Dorel își face politicoasa, corecta, zîmbitoarea apariție. Atitudinea lui e cam afectată și foarte indiferentă. Nu-l recunosc. Nu-mi vine să cred că ochii *aceștia* mă priveau, cîndva, atît de mîngîitor, că buzele *astea* mi-au rostit cuvinte de dragoste, că mîinile *astea* au știut să cînte pentru mine, de atîtea ori, înălțîndu-mi visele mai sus de ultima treaptă a fanteziei mele... *Asta* e expresia omului pentru care sunt eu, acum, aici ? Simt că-mi vine să plîng. Intorc privirea. De ce am plecat de acasă? Mi-l închipuiam pe Dorel, așa ca altădată. Eram sigură că în clipa revederii, are să se apropie tare de mine și are să-mi pună atîtea întrebări repezi, la care nu are să-mi dea răgaz să răspund... că are să-mi sărute, lung, mîinile, mulțumindu-mi pentru bucuria ce-i dărui, venind la el...

— Ce e cu tine, Dany, aici ?

— Nimic... Am venit...

Tac. M'am fîstîcit puțin, dar nu-mi pierd calmul, nu mi-l pierd de tot.

— Nu-ți pare bine că am venit ?

Continui să evit de a-l privi în față, îl privesc peste umăr, cu oarecare sfială... Totuși, e omul pe care-l iubesc... Vom fi fericiți... Pe el îl încîntă prezența mea, fără îndoială...

— Nu-ți pare bine că am venit, Dorel ?

— Nu știu dacă-mi pare bine... dar mă mir că ești aici.

— Te miri? De ce?!

Pauză. Ne dăm mîna (nu mi-o sărută) și apoi, ca și cum n'ar fi trebuit să facem gestul ăsta, ne întoarcem ochii, unul dela altul, într'o mișcare pripită. Tîrziu, simțindu-mă privită cu deosebită atenție (nu *admirativă*), mi se înfierbîntă obrajii și mi se încîlcește gîndul...

— Dacă nu mă înșel, aseară era să fie logodna ta !

— Nu te înșeli: a fost, chiar. Dar în loc să mă logodesc, am venit încoace.

— Văd. De ce?

— „De ce" mă vezi, „de ce" nu m'am logodit sau „de ce" am venit ?

— Te văd, pentrucă mă uit la tine... Restul nu-l pricep.

Tresar. Admit să se mire că sunt aici, admit să mă întrebe de ce nu m'am logodit cînd trebuia să mă logodesc, admit chiar să mă mai întrebe și de ce am venit (cînd ar putea, foarte ușor să înțeleagă)... dar nu-mi explic pentru ce, întrebîdu-mă, face uz de un ton deplasat, brutal, aproape nesuferit. Se vede că e atît de emoționat, că n'ar vrea să observ eu că e atît de emoționat și caută să mă mistifice, simulînd un calm nefiresc...

— Nu mi-ai spus tu, odată, că ai vrea să fiu mereu lîngă tine ?

— Ei și ?!

Iar „ei și", ca atunci...

— *Ei și*... am venit.

— De-aceia ai venit ?!

— Și n'am să mai plec.

— N'ai să...

Dacă într'o clipă de enervare sau de tîmpenie, i-aș fi dat cu ceva în cap, cred că nu s'ar fi deplasat atît de brusc, arătîndu-mi-se uimit, revoltat, sfiit, încurcat și jenat, totdeodată. Ochii i se măresc la figurat, căpătînd, la propriu, o expresie atît de neutră, încît prevăd că am să-mi pierd răbdarea, și dacă mă strădui să evit o cît de vagă exteriorizare a neliniștii mele, e că încă mă tem de ridicol. Niciodată nu mi-am închipuit că fericirea se manifestă pe chipul cuiva într'un mod atît de comic. Expresia figurii lui Dorel e o perfectă ilustrație pentru: „să vezi și să nu crezi", ori: „spune-mi că nu visez", ori: „la toate m'aș fi așteptat"... Și, eu stric. Ar fi trebuit, de cum a intrat, să-i sar de gît și să-i spun: „dragul meu"... Eu însă

am continuat să stau liniștită, ca mai înainte, să-i anunț evenimente mari cu voce mică; să joc scene principale, cu accente secundare... N'am ce să-i fac. Așa sunt eu. Dacă vine cineva să mă ia de gît și să mă sărute, reacționez, făcînd întocmai sau refuzînd, simplu, orice demonstrație de expansivitate. Dar eu, oricît și oricum aș ține la cineva, nu pot atenta la gîtul și buzele sale, atît cît mi se pare că aceasta ar însemna că eu face cel dintîi pas... Rău... Foarte rău. Iată pentru ce sunt învinuită de mîndrie, lipsită de feminitate și insensibilitate... Sunt sigură că Dorel mă vede și nu crede că mă vede, mă aude și nu crede că mă aude. Prin prezența mea, îi dovedesc că îl iubesc, și el nu crede că-l iubesc... E caraghios. Are să mă înțeleagă el, mai tîrziu. Mai tîrziu... Noțiunea de „mai tîrziu" se prezintă, pentru mine, sub formă de amețeală și umbră pe ochi. Blestemate cuvinte!... Parcă ar fi o formulă magică pentru distrugere: îmi dau rău fizic și deprimare sufletească.

— Ei, nu... Asta-i bună.... Ți-am spus eu că?....

— Da. Sigur, Dorel. Mi-ai spus și că mă iubești... Nu-ți aduci aminte?

— Ba... parcă... dar...

S'a zăpăcit rău. Il întreb, iar:

— Nu-ți mai aduce aminte?

— Ba da... Sigur... Imi aduc aminte... totuși...

Și tace. Niciodată nu m'a înfuriat tăcerea cuiva, ca în clipa de față. Să-i ajut să-mi vorbească. Sunt extraordinară! Nu, zău, am foarte multă bunăvoință, putere de înțelegere și răbdare... O, mai ales răbdare! Sunt un monument de docilitate femeiască... Da... Cochetez:

— Nu-ți pare bine că am venit, Dorel?

— Hm... de... știu eu?... Hm...

A, nu-i pare bine că am venit!... Nu numai că nu e fericit, dar nici măcar nu se bucură că mă aflu alături de el. Poate că nu mă aștepta... Poate că l-a zăpăcit anunțul logodnei mele... Poate că nu mă mai iubește... Iubirile junilor din ziua de astăzi sunt relative, șubrede... Dorel e un june modern, dar iubirea lui nu poate fi... Adică de ce n'ar putea fi...? Eu însămi sunt o jună a cărei iubire nu contează, nici ca intensitate, nici ca durată... Asta mi-am demonstrat-o de nenumărate ori. Așa că de ce să nu cred...?

Spun încet, ca pentru mine:

— Nu mă mai iubești, Dorel?

De astă dată, tăcerea lui îmi răspunde, răspicat:

— Ai ghicit.

...Destul de trist: să fug eu de lîngă logodnicul care mă iubește, ca să viu să aud din gura celui pe care îl iubesc, deodată, că el nu mă mai iubește. Sinceritatea lui Dorel mă mîhnește, mă tulbură, mă înfurie... E ceva la care nu mă așteptam... E ceva groaznic... E ceva...

Cum voiu izbucni? Dîndu-i o palmă ori ieșind pe ușe, frumos, ca dela o vizită oarecare? Deocamdată, stau pe loc și găsesc nimerit să-i mai pun o întrebare:

— Dar... atunci, cînd mi-ai spus... mă iubeai?

— Da... Și te-ași iubi încă, dar așa... (mă arată cu degetul, de parcă mi-ar indica, într'un oraș străin, o stradă necunoscută)... așa, nu.

Am nevoie de explicații. I le cer. Nu ca să schimb situația, ci spre lămurirea mea. Intre timp, suntem chemați la masă. Incep să înghit cu noduri, fără poftă, din simplă dorință de a face ceva, de a mă afla în treabă. Ciudat, înainte nu făceam nimic, numai din politețe, cînd eram în compania cuiva drag... Incurcătura mea îl încurajează din ce în ce. Rolurile s'a inversat. Se simte mai ușor. Privește mai puțin neutru. Are aerul că pregătește un surîs...

— Te-am iubit... Sigur că te-am iubit, Dany. Și poate că mi-ai fi dragă și acum dar... așa cum ești acum, nu m'ași mai putea atașa... Numai amintirea ta mi-a rămas... și...

— Dă-mi un sandwitch, te rog... Merçi... Vorbește mai limpede, Dorel, da?

— Te-am iubit, Dany, fiindcă erai așa cum numai tu erai. Pricepi?

— Nu...

— Insfîrșit... felul tău de a zîmbi... lipsa de fard... ideile tale...

Iți mărturisesc, adineauri, cînd mi s'a spus că ești aici, am fost mulțumit...

— Mulțumit?!?

— Da.

— Nu... *fericit?*

— Ba... poate și fericit... De ce mă întrebi?

— Așa... ca să știu. Urmează.

— Știi, uitasem chiar de „faire-part"-ul pe care l-am primit... A propos, ai primit o telegramă?

— Da. Mulțumesc.

— Și cum îți spuneam: cînd am intrat pe ușă și te-am văzut...

Iar tace. Simt că sunt gata să izbucnesc în plîns.

— Sunt așa de urîtă?

— Ba nu, ești drăguță... fermecătoare chiar... dar... Dar nu mai ești tu... Acum ești ca toate fetele... De ce ași continua să te iubesc pe tine cînd le pot iubi, la fel și pe celelalte?

— Te asigur, Dorel că, totuși, nu m'am schimbat...

— Barim părul să nu ți-l fi tăiat...

— Am rămas aceeași.

— Nu arăți, Dany...

Mă ridic. Mulțumesc pentru cafea și trec dincolo. In definitiv, așa e: nu mai sunt eu. De ce să mă supăr? Eu singură m'am adus aici. Mi-am pus masca de care îmi vorbea Dănuț, în ultima-i scri-

seare. Mi-am pus-o dar, probabil, nu știu s'o port. Sunt stingace. Mă mișc, vorbesc, încet, gîndesc cu glas tare, rîd, mă port în așa fel încît parcă n'ași avea-o, masca aducătoare de liniște. Sunt prea cinstită, prea limpede, în tot ce fac... mereu. Continui să trăiesc în trecut, purtînd masca de astăzi... Am rămas copil. Același copil fără mamă, fără de sprijin moral, fără de țintă în vieață. Sunt veșnic orfană și chinuită de frumusețile unei realități pe care nu sunt în stare s'o ating niciodată. Sunt veșnic indecisă și inutilă... Imi imaginez vieața, ca pe o sală de spectacol; ea e pe scenă și noi, aceștia care o trăim, stăm și o privim și o ascultăm... Eu am întîrziat, n'am găsit decît un loc liber și acela sus, la galerie, de unde, ca să poți vedea cum se cade, trebue să te uiți cu binoclul. Mai ales cînd ești miop... Iar eu, nebănuind că am să fiu un spectator de galerie, deși mioapă, nu mi-am adus binoclul și nimeni nu vrea să-mi împrumute unul... Și nu văd nimic... Și ceea ce aud nu prea înțeleg fiindcă, la mine, simțul auzului e înfrățit cu cel al văzului... Invidiez pe acei care asistă la reprezentație, instalați, comod, în loji, stal și balcon... Ii invidiez dar nu rezolv nimic... Oribil... Imi vine să plîng. Imi vine să plîng dar nu plîng, de rușine... Mi-e rușine... Și îmi pare rău... Și ași vrea să cer iertare cuiva... și n'am cui... Mie? — Eu nu mă voiu ierta niciodată. Altcuiva?... Cui?... Eu nu mă am decît pe mine... Numai pe mine... Numai...

COCA FARAGO

PATRU SCRISORI ALE LUI G. EMINOVICI

In *Viața Romînească* din 15 Noemvrie 1933, (an. XXV, Nr. 11, pp. 6—9) am publicat trei scrisori ale lui Gh. Eminovici, tatăl lui Mihai Eminescu, din cele 41 pe care ni le-a dăruit Al. Calligari-Dumbrăveni. Pentru cei care se interesează de aproape de familia marelui poet, scrisorile acestea, pe care le vom publica treptat, au farmecul lor. Mai dăm azi la lumină încă patru transcrise cu fidelitate. In celelalte trei s'au strecurat cîteva inevitabile greșeli de tipar. Le îndreptăm aici dintr'o năzuință spre puritate, dacă bine înțeles și culegătorul va colabora. Cifra arată numărul rîndului din fiece scrisoare, în care nu s'a socotit și titulatura.

I. 8 mîngăiosul *și priinciosul* răspuns.

II. 15 și un fra*ti;* 17 apoi *lesnii* va pute; 19 arvon*ă;* 21 greșală; 28 meu *ca* îndată; 32 meau *ramas;* 36 *î*npărăție; 41 sfint*ele* sărbători; 46 B*ă*lușcă.

III. 1 am sf rșit *arăturile* și sămănăturile; 3 *fon* Hain; 5 ploat; 7 *vro* 35 fălci; 9 gândesc; 12 Asemine *ne* sănt; 21 car*e* pre destule... pentru propor*ția;* 30 nu sănt aic*e;* 33 Cu nădejd*i*.

G. CĂLINESCU

I

Domnule Bizai!

Imi pare mult rău că așa aț pus la cale cumparatu boilor dar ci să vă fac acuma așa va merge.

Te rog dăruceștem acea milă șim scrie macar odată un prietinesc ravaș find mult rău îm pare că tuturora ai scris dar pentru mine vreme nu țau ramas, aceasta cred din asămine căci mult țam greșit.

Ravașul care acum reportueşte poronca dumitale cum vei vroi așa vei pastra fiind nu sănt la îndoială că am scris oare ce nu ieste. Strașnici oameni au lasat D-lui boieriu aice cu mine. Crede dumiata ca dacă nu va veni vreun oam mai de ispravă apoi și eu nu rămîi căci mam săturat de muncă ca de hrean amar. Domnule domnule! oare cu care idee merge boeriu asupra me în străinătate. Mau oprit a șăde la D-lui păr acum dar cu recunoștiința Dumisale. Scriem ceva

mai mult din prietinie şi nu tot porunci de care mi acru sufletu şi apoi te voiu cunoaşte de acel ce aj fost fiind.

Al dumitale plecat slugă, *Em[inovici]*.

24 Oct. 839.
Maşina.

Fostul mieu stăpân D. Domnul baron Enachi să ro[a]gă dumisale C. C. Costache pentru un vas de vin roş pe care va plătit preţul cuvenit. — Cu poşta viit[o]are însuş voiu scrie stare boilor care voiu lega la grajdiu. Toţi boi barabagi sânt de legat iar pentru harabali vom cumpăra încet şi încet.

II

Domnul meu!

Tuturor împă[r]tăşăşti ştiinţă di pitrecere boerilor şi de toate actile dar mie nici cum. Bag de samă că teai fi jăgnit întru oare ceva pre cum aceilanţi în ani trecuţi, dar cu toate aceste num aduc aminte şi numai cu aceasta mă mîngăi. Socoţi că ciocoi acei care mănincă mămăliga de pomană puţăn au seris minciuni dumitale pe care nu am fost la îndoeală că nu mi lei împărtăşi spre ştiinţă.

Domnule! crede şi aceasta că eu de voiu lipsi din Dumbrăveni apoi [a]tunce ori că Dumneavoastră aţi trimete pe alt oam în locu mieu sau aţi fi săliţi a veni la Dumbrăveni căci aceşti care sânt aice nu sânt în stare a cărmi aceste trebi. Ţiu a mînca bine, a be bine şi a fura când le vine dindămînă. Im pare rău că acum eu asămine înpărţăţi prieteşugu pentru care aducânduţi aminte trebui rău săţi pară. Nam nadăjduit dela dumiata asămine pildă când creştere dumitale nu cartă însuţ şi evghenist find.

Să poate mă rog să num seri nici odată vreun ravaş prietinesc ci numai toat poroncile de care mi acru sufletu. Ce să fac toată vreme care aice am pitrecut care prietin iam fost şi acum unde nădăjduesc a fi îngrădit cu prieteşugu dumitale mă găsăsc poate şi defăimat. Norocu lui Caserle şi a lui Lazar că astăzi să găsăsc mai cît înainte dumitale unde mai înainte eu eram. Bade lui Ion Vezăteu Vasăle Vezăteu şi Manolache Rădăuceanu spune mă rog dela casăle lor multe închinăciuni şi trebile le merg bine ear eu sânt,

Al Dumitale slugă, *Eminovici*.

839 Noemb. 1.
Maşina.

[a tergo]

Cin. Dumisale Domnului

Alecsandru fon Bizai

la Chişinău

III

Al meu voitori de bine Domnul şi stăpînul meu! C. C. Alexandre!

Aşa precum bine încredinţat sînt, de moralul şi bună preţuire Dumitale şi precum de mai înainte de bun al mieu prietin şi acum de voitori de bine te cunosc îndrăznesc a te ruga! să binevoeşti a stărui la boeriu pentru mine, spre a mi să da un alt mai uşor post de slugă, căci almintrile vieaţa îm voiu scurta, crezînd că în Dumbrăveni mare greutate trebui să port. — Judecă! drept şi vei ave şi bună răsplătire dela acel ci neau zidi. — Eu cred că nici D-lui boeriu num va socoti de alt feliu de scopos, fiind că toţi cunosc slăbăciunile pieptului meu şi iuţimea me. — Cu nădejde că voiu fi folosit de acele dorite rămîn,

Al Dum. plecat slugă, *G. Eminovici*.

15 Decemb. 839.
Maşina.

IV

Domnule Bizai!

Pentru Sf[in]tele Sărbători aicea nuţi hiritisăsc decât toate acele ci D-ta însuţ dela ziditoriu pofteşti.

Mie îm merge ca racul căci bolnav de piept mă găsăsc. Te rog dar dăruceştem acea milă şi adă pi d-lui boeriu la acea proeresăs ca să mă scape de blăstămată gre slujbă. Ori şi în care post bucuros voiu slujă dar în asămine crede că mai mult nu pot. Dar dacă cineva va pune sălinţă asupra me ca de istov să sfîrşăsc pieptul meu. Im poronceşti ca săţ îngraşi boi bine, cred că ai interes de a fi acel mai întâi cu boi ca şi în anul trecut. Of! Of! şi mai mult nuţ zic crezînd că vei judeca adevărul.

Poronceşte ca să vin păr la Sculeni să ne întălnim ca săm pot mărturisă oftul meu, ca către unul ci am avut de norocire al ave de prietin şi stăpîn.

Al Dum. plecat slugă, *G. Emin[ovici]*.

29 Decemv. 839.
Dumbrăveni.

DESPRE NĂDEJDE

— Fragment —

Oamenii de azi se împart în două: oamenii nădejdii și oamenii nopții. Intre aceste două categorii se dau azi toate bătăliile, dela vastele lupte, libere și entuziaste de pe recentele fronturi militare născute în chip firesc din cele morale și pînă la luptele tăcute din case în care aceeași sfîșiere universală se repetă microcosmic între frații numelui, ai sîngelui și ai oglinzii. Oricine, oriunde, se naște fiu al nădejdii, sau atunci fiu al nopții. Și poate chiar așa s'au născut oamenii întotdeauna. Dar s'ar părea că trăim acum vremea unei spontane revelări universale și că, de pretutindeni, încrucișîndu-și stolurile în direcțiuni opuse, oamenii nu mai rezistă fericirii de a se regăsi, de a se regrupa. Cred, cu alte cuvinte, că sunt astăzi în lume numai două familii mari și că asemenea celor două din Verona, ele își chiamă astăzi fiii risipiți, pentru a-i închide în cetățile conflictului originar.

* * *

... Oamenii nădejdii fac revoluții; cei ai nopții: războaie. Astfel se explică de ce întîlnirea pe care o trăim astăzi, și la care un veac de exaltare și de presimțiri glorioase ne pregătise îndestul, este întîlnirea dintre războiu și revoluție. Din cursul celor trei etape, în care am văzut succesiv o revoluție transformîndu-se în războiu civil, acesta la rîndu-i devenind un războiu național, și prin aceasta amenințînd să nască imediat un războiu civil internațional, a trebuit să înțelegem că răsturnarea aceasta paradoxală de formule și de sensuri corespunde totuși unor realități, și că pe deasupra tuturora, astăzi în luptă — orișiunde este luptă — sunt revoluția și războiul. Nici sensul exterminator al luptei nu era de prisos: într'adevăr unul dintre cei doi trebue să rămînă pe teren. Cred că în curînd în istoria omenirii: ori revoluția, ori războiul „vor fi trăit”.

Cel care e menit să nu mai existe este războiul, după toate probabilitățile. Oricare va fi isbînda finală și oricînd..., războiul nu va mai fi nu numai pentrucă și-a pierdut sensul, existența sa legitimă, ci,

mai mult, singur s'a tăgăduit și singur a arătat că omenirea astăzi nu își mai poate pune decît o singură întrebare: aceea a revoluției, războiul el însuși nefiind decît un aspect și o parte a acesteia: contrarevoluția. Nimeni nu mai poartă astăzi războaie pentru ele-însele, războaie spontane, războaie reflexe. Acei care recurg la ele arată că intră astfel într'o luptă de mult începută, într'un conflict prea înaintat al conștiinții umane, și că pentru a înăbuși revoluția, ei trebue să facă războiul. Pretext? se va spune: Mistificare? „Războiul pentru ideologie este în fond mai curînd unul pentru „geologie”? Desigur. Dar nu mai puțin clar este că de data aceasta înșelătorul este cel înșelat. Faptul că aceștia sunt forțați să dea sensuri, *chiar sensuri potrivnice*, arată că omenirii îi sunt înainte de toate necesare aceste sensuri *și că pune înaintea existenții, conștiința*. E de ajuns pentru ca războiul să nu mai fie astăzi printre noi.

(Odată cu această negare a războiului se înțelege lesne de ce tocmai cei care pretind să le reprezinte și să le apere sunt constrînși să nege laolaltă și toate celelalte noțiuni ale zestrei lor ideologice. Apărătorii religiei, după cum am arătat, sunt cei care neagă nu numai etica acesteia prin fapte, dar și metafizica ei prin sensul păgîn pe care trebue să-l recunoască existenții, în afara oricărei organizări și conștiințe globale, care este primul reflex al sentimentului religios. Apărătorii națiunilor le neagă, deopotrivă cu cei care, respectîndu-le, aspiră totuși și revendică pentru această maturitate a omenirii organizarea altor comunități, superioare dacă nu definitive. Dar cei care își fac suprema legitimitate din egoismul național și din indiferența, ba chiar mai mult, nerecunoașterea oricărei alte întrebări în afara sau pe deasupra acesteia, neagă astăzi națiunile, *legîndu-le unele de altele în internaționala naționaliștilor*. Națiunea nu poate fi pentru un naționalist un principiu tocmai pentrucă el nu recunoaște decît existențe, care sunt în afara judecății și înțelegerii, și pentrucă din acest punct de vedere națiunea lui trebue să fie *unică*. Un naționalist luptînd pentru principiul naționalismului se blastămă singur. Un naționalist luptînd pentru o altă națiune o neagă pe a lui în chiar existența ei. Problema mai abstractă, și deci mai isbitoare, se pune tot de asemeni pentru rasiștii puși să participe la acțiuni comune, purtate de rase deosebite și deci vrăjmașe pe principii totuși rasiste... Și cum elementele crezurilor naționaliste sunt înainte de toate credințe a căror poruncă este de a fi păstrate neatinse, se înțelege că conștiința unui naționalist modern trebue să fie, printre atîtea peticiri și tăgăduiri, plină de indignări și rușini. El nu are de ales decît între scufundarea în rea credință, sau atunci.., renașterea prin revoltă).

Din clipa în care sensul a pătruns în istorie, războiul nu mai are ce căuta. Privit în adîncurile sale, războiul nu este numai expresia zădărniciei — zădărnicie a distrugerii, zădărnicie a posesiunii veșnic reînoite — ci este, mai mult, readucerea violentă a fatalității între oameni, de către om. Pentru o omenire a cărei supremă înălțare este năzuința de a întreba: de ce? ca și de altfel ultimul strigăt

al desnădejdii, a face războiu înseamnă în primul rînd a renunța la orice înțelegere, a te învesti de o parte cu implacabilitatea absurdă a destinului, și de alta a recunoaște în semenul tău ucigaș unealta oarbă, și în fond indiferentă, a aceluiași destin triumfător. Războiul este trădarea omului de către om. El coincide cu căderea omului în animalitate, adică cu desnădăjduirea omului de a-și rezolva singur condiția, și cu recurgerea la vechile reflexe de înaintea lui, de împotriva lui.

De asemeni astăzi, într'un moment în care umanitatea pare aproape de adevărata ei naștere, războiul nu mai este față de ea decît încercarea bine determinată de a se înăbuși această emancipare, de a opri conștiința omului de a-și lua singură răspunderea propriului ei destin. Recunoscut ca atare și de cei care îl poartă ca și de cei care îl înfruntă, de toți cei care vor înțelege să-l poarte ca și de toți cei care îl vor înfrunta, războiul astăzi nu mai este *printre* oameni; el este *împotriva* lor.

Pe de altă parte, începutul „istoriei conștiente'', este și acel al revoluției. Revoluția permanentă, expresie al cărei sens restrîns pînă la o semnificație de tehnică tactică, în care înțelesul său originar vast nu mai este cuprins, trebue tocmai pricepută ca efortul continuu și în plină desfășurare al omenirii de a se așeza altfel decît pînă acum în condițiunile sale, și de a-și ajusta existența după voința și conștiința sa. In sensul acesta revoluția este suma tuturor revoluțiilor, este linia itinerariului lor succesiv prin istorie. De fapt, toate revoluțiile înseamnă în istoria trudită de pînă acum și în marea sa bicisnicie, singurele momente de acțiune voluntară, concertată și predeterminată, și care se sustrag deci indiferenței și neputinței istorice. Orice revoluție este gratuită, adică neimpusă de cotidian, ci dimpotrivă *propusă*, prin deliberare generală și continuată a oamenilor asupra soartei lor. Orice revoluție este un act de inteligență umană și o manifestare de voință subordonată acestei inteligențe; este o izbîndă a oamenilor împotriva vieții, pe cînd dimpotrivă orice războiu este o răbufnire a vieții împotriva oamenilor.

De asemeni este revoluție, și deci act de conștiință, orice mișcare a oamenilor pentru ei și împotriva condițiilor lor. Și oricare i-ar fi aparența și denumirea rămîne războiu și inconștiență a istoriei orice act de divizare a oamenilor între ei și de cedare în fața urgenții necesităților animale.

De aceea spuneam, revoluția nu este decît una, continuată și permanentă. Ea este urmărirea voinței prometeice în întreaga biografie umană.

Voința aceasta, voință de emancipare pe de o parte, voință de a construi pe de alta, distinge întotdeauna în istorie pe actorii revoluției de cei împotriva cărora ea trebuește făcută. Direcțiunea, sensul revoluției fiind unul, același și în continuare, actorii sunt și ei întotdeauna aceiași. Ei se regăsesc întotdeauna într'o identică situațiune. De aceea singurele mărturii despre o continuare, despre o

direcție a existenței omului în istorie, sunt pe de o parte istoria spiritului, iar pe de alta istoria claselor sociale. (De aici legătura indisolubilă dintre intelectuali și clasele revoluționare). Cea dintîi este precizarea progresivă a idealurilor spontane, legarea lor de posibilitățile obiective ale existenței și descoperirea lor în acestea. Cea de a doua este într'adevăr drumul omului, dar este și neîncetata primenire istorică.

Această primenire, cititorule, se face prin nădejde. Asemeni torțelor din mitul vechiu, care nu greșea, nădejdea trece din mînă în mînă, și numai cel care o poartă duce drumul mai departe. Dar mitul vechiu greșea, arătînd trecerea necurmată dela părinți la fii. Nu. Nădejdea fuge pe sub vreme, ca o flacăre sub pămînt, și izbucnirile ei ca ale acesteia sunt de neașteptate. Ea părăsește și schimbă țările, popoarele, continentele, dar mai ales clasele, așa cum face și cu indivizii. Legea ei nu este de a aparține tineretului; ci, dimpotrivă, prezența ei definește tineretul istoric. Intr'adevăr, este tineret istoric comunitatea umană căreia nădejdea colectivă îi dă veselia de a trăi, demnitatea de a fi om, voința de predeterminare și mai ales sentimentul de legitimitate a existenței, așa cum este dată în legile ei naturale. Unui asemenea tineret nimic nu i se poate opune. El are limpezimea vederii și cutezanța actului, amîndouă apanagii naturale ale voinței de a crea. Această voință de a crea, am spus că este motorul istoriei ca și sentimentul central al omului. Ea îi îndreaptă privirea spre natura mută și informă pe care va trebui să o răscolească, să o sculpteze, să o fecundeze, să-și afirme prin ea existența, realitatea lui creatoare. Tot ea îl asigură din spate de necesara solidaritate frățească a oamenilor. Acțiunile omului nădejdii, nu sunt ale individului, ci ale umanității, al cărei condiționat permanent este, după cum e și reprezentantul ei.

Nu orice tineret este tineret istoric. Cunoști, de pildă, cititorule, tineretul care se naște închis în bogatele cetăți bătrîne și care poartă în el un straniu sentiment de asediu? Puterea părinților lor este pentru ei cauza tuturor slăbiciunilor; pe calea aceasta ocolită, istoria își face dreptate. O remușcare fără cauză aparentă, dar nu mai puțin apăsătoare, îi turbură, îi îngrijorează, îi reține dela gesturile cele mai elementare. Frica îi cuprinde ca și o animată ostilitate, și singuri, în mijlocul indiferenței muncitoare a lumii, vin să-și strige spaima și disperarea prăbușirii. Amurgul sufletului lor își trimete lumina vesperală oriunde le răsbate privirea, și proiectînd peste lume febrilitatea panicei lor, ei deschid năvălitorilor calmi de-afară, ca și Electra, porțile cetății în care se înăbușe. Dreptatea istorică astfel, într'adevăr se împlinește, căci pe cînd lăcomia destoinică a veselilor barbari se va conjuga cu eterna tinerețe indecentă a naturii, ceilalți fug. Ei fug de vieață. Născuți în regiunile blînde și triste ale agoniei istorice, ei caută în viează același climat nesbuciumat unde să li se îngăduie să uite frica și desgustul lor de pîine, de oameni și de sex.

Ţi-am arătat cititorule tineretul amurgului, Iată-l acum pe cel al nopţii. Il cunoşti? Ceea ce îl deosebeşte de cel dintîi este clara luciditate pe care i-o dă faptul de a se fi născut un moment mai tîrziu. Luciditatea lor este identificarea conştiinţei interioare a morţii, în realitatea morţii de afară. Ceilalţi prevesteau năuci nu ştiu ce condamnare istorică; aceştia îi văd executarea. Cei dintîi reacţionau prin spaimă; aceştia prin ură. In sfîrşit, ca şi spaima celor dintîi, ura acestora este nelimitată şi nedefinită: e ura împotriva vremii. Ei ştiu prea bine că duşmanul nu poate fi personificat şi că de fapt sufere sancţiunea unui neîntrerupt proces de biologie istorică; tocmai de aceea însă, pe de o parte, spiritul lor desfigurează realitatea aspră, dar simplă în cabale apocaliptice, iar pe de alta îi împinge la toate împotrivirile. Toate pornirile lor sunt de negare; toate încep cu prefixul „anti-....". Şi încă odată legea se verifică în netulburata ei dreptate naturală: adică amîndouă părţile împlinesc, ca de comun acord şi reciproc aceeaşi acţiune istorică. Vieaţa solicită, ei refuză. Vieaţa adună, ei se înăbuşe. Vieaţa deschide cărări noi, ei le astupă şi pe cele vechi. Vieaţa îi cheamă afară, ei ridică garduri. Vieaţa construeşte, ei distrug.

A distruge, iată-le misiunea. La aceasta îi conduce nu numai conştiinţa dar, înainte de toate, însuşi reflexul acţiunii, acea spontaneitate implacabilă a omului pe care unii se acordă a o numi destin. Conştiinţa lor este armonică şi senină, aşi spune chiar „totalitară". Ei adică nu se sfiesc de a duce pînă la ultimele concluzii premisa sufletească a gîndirii lor, şi de a-şi recunoaşte într'o sumbră perspectivă logică nevoia de a distruge toate elementele unei vieţi, întreg mecanismul ei, în care n'au ce căuta şi pe care nu încetează de a-l compara cu un trecut îndepărtat faţă de care se simt familiari şi legitimi. Vrînd să distrugă realităţile, ei ştiu să atace în primul rînd credinţele şi înţelegerile şi să producă astfel învălmăşeala pe care o produc bandiţii consumaţi, atunci cînd trag întîi în becuri.

De aceea, sufletul lor, a cărui besnă este atît de adîncă încît nici nu poate crede ca pe un alt emisfer istoric să mai fie lumină, caută mai întîi de toate: noaptea. Mai mult, caută moartea, a cărei chemare irezistibilă o poartă în el şi a cărei lumină neagră sclipeşte în adîncul ochilor lor. Priveşte-i bine, cititorule! Cuprins de un îngheţ care nu este omenesc, vei înţelege numai atunci de unde le vine uşurinţa cu care ei seamănă moartea şi dragostea cu care o presimt. Sunt ucenicii ei, care n'o cunosc decît pe ea şi care nu ştiu decît, fie să o dea, cu sentimentul majestuos al împlinirii, fie să o primească, la fel cu liniştea lor inevitabilă.

Intre timp, oamenii care trăesc, care, ca atari, nu cunosc decît viaţa, nu-şi pun decît întrebările ei şi nu cunosc soluţii dinafara ei. Ei trăesc în toată trudnicia speţei umane şi în întreaga demnitate a acestei continuităţi. Şi într'adevăr, s'ar părea că tocmai în timpurile acestea omenirea se apropie de o deslegare. Ceea ce în istoria culturii va rămîne ca momentul întîlnirii dintre metafizică şi economie poli-

tică, în istoria omului propriu zisă va figura ca prima întrebare a omului asupra sa şi libertăţii sale.

Intreagă istoria filosofiei nu este decît efortul continuat şi dureros al omenirii de a ajunge la propria ei cunoaştere şi prin aceasta la libertate. Mai mult ea este itinerariul distanţei dintre ideal şi realitate, aşa cum, cu toate erorile şi îndoelile, a fost parcurs de către spiritul omului, ceea ce totdeodată explică şi nevoia permanentă a filosofiei de a sprijini pe ştiinţă, de o determina pe aceasta la concluziunile ei, dar şi de a găsi în ea augurii unei realităţi favorabile. Ştiinţa specială asupra căreia această colaborare s'a fost exercitat, a variat în decursul ei — şi însăşi variaţiunea aceasta indică orientarea căutărilor omeneşti.

Trăim acum momentul de o importanţă incalculabilă al despărţirii de fizică, de care de trei veacuri filosofia era tot atît de legată pe cît fusese înainte de teologie. Toate aceste trei veacuri, şi cu deosebire cel din urmă, care poate pentru aceasta ni se pare acum tipic, naiv şi „stupid" — au fost cele ale năzuinţei omului de a se cunoaşte pe sine dinafară, de a se cunoaşte ca existenţă exterioară şi naturală şi de a descoperi astfel printre legile naturii pe cea care i-ar îngădui să o stăpînească. Această năzuinţă s'a prăbuşit — şi desnădejdea omului o mai trăim încă şi astăzi. El ştie de acum înainte că nu va putea niciodată cunoaşte, că uneltirile şireteniei sale îl trădează, şi că trebue să se resemneze de a se afla ca şi pînă acum într'un univers de necunoştinţi şi de incertitudini, universul de necaptat al relaţiei de nesiguranţă. El este mai mult ca niciodată singur.

Singurătatea aceasta se poate numi „noua singurătate a omului", asemănătoare într'o măsură cu, după formula lui Scheler, noul ateism postulator. Intr'adevăr această singurătate a omului nu mai are nimic din vechea exaltare, din năzuinţa sa necontrolată, şi mai ales din entuziasmul ei neprihănit. Este o singurătate necesară şi tragică. Poziţia actuală a omului în lume, die *Sonderstellung der Menschen in Kosmos* este echivalată numai cu o luare de cunoştinţă, care însă pentru aceasta nu trebue să fie neapărat şi o exaltare. Omul află astăzi numai că *este*. Existenţa omului este, între toate îndoelile şi nesiguranţele care iarăşi îl asaltează şi îl înconjură de pretutindeni, singura realitate certă şi nedesminţită. Istoria, ştiinţa omului, devine acum ştiinţa realităţilor celor mai categorice. Singură perspectiva ei îl asigură de o permanenţă şi de o constanţă. Oricum ar fi ea — este expresia unui destin neîntrerupt şi încă al unui destin propriu. Atunci cînd Dilthey scria: „Was der Mensch sei, erfährt er nur durch die Geschichte", el exprima atît faptul că numai istoria poate vorbi despre om şi numai în ea acesta se poate afla, cît şi acela că omul nu *este* decît în istorie. Omul nu este decât viaţa sa şi pe aceasta şi-o face singur. Şi conştiinţa modernă se naşte din momentul în care, ieşind din refugiile pasivităţii sale, omul nu mai vrea să se cunoască şi să cunoască

decît prin măsurile acţiunii sale, prin vieţuirea sa creatoare şi efectivă.

Liber arbitru? Nu conştiinţa existenţei nu-l eliberează din condiţiunea sa. Dar i-o relevează, îi dă în mînă firele ei şi-i arată care îi sunt marginile şi care puterile. Il scoate din frică pentru a-l introduce în responsabilitate, ceea ce este echivalentul conştiinţei şi al adevăratei puteri. Dar deopotrivă este şi antipodul hotărît al harului. Singurătatea omului, independeţa sa, este faţă de orice prezenţă şi împotriva oricărui sprijin. Libertatea sa este libertatea unei existenţe naturale, redusă la propriile ei condiţii şi resolvată tot în ele, scutită de orice alte determinante, afară de acelea din a căror conjugare se produce viaţa sa. Viaţa sa, acest fapt armonic şi global, acelaşi în începutul şi sfîrşitul său, necesar şi unic, ireductibil şi totuşi liber, fapt simplu, clar şi „ca atare''.

Totuşi şi pentru această revelaţie spiritul uman va trebui să fi aşteptat. A trebuit să o primească tot dinafară. Atîta vreme cît s'a căutat în sine, el n'a putut prinde decît oglindirile propriei sale nelinişti: conştiinţa individuală nu-i oferea nicio siguranţă, ci numai un permanent joc între două incertitudini care se fugăresc: incertitudinea celor dinafară şi aceea a celor dinăuntru. Dar afară trăeşte prin operă şi prin acţiune — prin realizare, în care reuneşte atît realitatea universului exterior cît şi exprimarea potenţelor sale interioare. Atunci se naşte o nouă ştiinţă a omului, prima ştiinţă a omului viu (şi prin aceasta a vieţii), istoria fiind ştiinţa omului mort: economia politică. Ea îi vorbeşte omului numai despre el. Am arătat însă cum. Fără a-l purta pe culmile tuturor semeţiilor, dar şi fără a-l asvîrli în toate îndoelile, ea îi întoarce privirea dela ceruri şi din gol şi, asupra realităţii sale imediate, domestice, din care omul întotdeauna vroise numai să evadeze — îi proiectează lumina unei noi înţelegeri. Această economie politică îi spune că puterea pe care o aşteptase dintotdeauna era lîngă el dintotdeauna, atîta cît este, şi că harul pe care îl aştepta dela alţii e' singur şi-l poate creea din realitatea sa severă. Astfel află omul că numai are nimic de aşteptat, dar nici nimic de temut, că este singur şi că singur poate şi trebue să trăiască.

Dar tot cu aceeaşi privire el a văzut şi altceva — a văzut marea cruce a omenirii *al cărei centru este în fiecare individ* şi prin care trec toţi morţii culcaţi din care s'a ridicat el în picioare şi toţi fraţii săi vii, deoparte şi de alta a braţelor sale întinse. Este marea cruce a lanţurilor omului, lanţul vertical al morţilor, lanţul orizontal al viilor. Ele sunt şi singurele justificări dar şi singurele condiţiuni ale omului desrobit. Şi dacă condiţiunile morţilor sunt ceea ce i se lasă, cele ale viilor sau ceea ce are de făcut. Omul istoric, omul creator este umanitatea — individul nu există deît în măsura solidarităţii sale cu ea, în măsura în care se înglobează în ea. Conştiinţa acestei solidarităţi îi este dată omului nou de o posibilitate, dar şi de o necesitate. Intr'adevăr regruparea oamenilor

este posibilă. Ce înseamnează aceasta? Inseamnă că momentul a venit în care omul ia cunoştinţă de întreaga sa întindere şi că de pretutindeni de unde stăpîneşte, umanitatea se înfrăţeşte. Mijloacele comunicaţiei sale sunt date pentruca această cunoştinţă să devină activă şi pentruca marea asemănare pretutindenară să însemne adevărata descoperire a omului. O organizare, ideea ei, posibilitatea ei însfîrşit, sunt date. Mai mult, se dovedeşte că şi pînă acum, în aceste vremuri de ignorare şi de canibalism istoric, aceeaşi organizare dăinuia, fără a fi ştiută, dimpotrivă, ţinută ascunsă. Asemenea unui trup, societatea umană descopere că se întreţine singură, dar prin toate celulele sale, care îşi răspund una alteia, şi între care circulă marele curent al alimentaţiei umane, gulf-stream-ul solidarităţii. Vapoarele de războiu sunt totuşi simple bastimente comerciale.... câştigurile cupidităţii şi interesele nu sunt decît mobiluri aparente pentru asigurarea acestei circulaţii, care ea este esenţială. Viaţa umană se reduce la ea însăşi. Aici se plasează revelaţia omului nou, în momentul cînd află, *în realitate*, mecanismul întregii vieţi, simplu de altfel, şi cînd vede că resursele toate sunt în mîna omului, dar că în loc de a fi în mîna omului, sunt risipite între oameni. Un singur lucru se cere deci: proclamarea unităţii omeneşti. Conştiinţa aceasta este posibilitatea. Dar această posibilitate este şi o necesitate. Omenirea de astăzi ori îşi va găsi adevărata vieaţă, ori va muri. Medicina economică a omenirii, aplecată în întreaga cunoştinţă asupra ei, declară unanim: singura soluţie este deschiderea arterelor sociale, asigurarea respiraţiei, intensificarea firească, posibilă şi necesară a circulaţiei sîngelui social. Orice piedică din calea acestora trebue înlăturată, orice obstrucţie desfundată. Infecţia organismului uman este destul de înaintată, niciun moment nu mai este de pierdut, semnele intoxicării şi ale înăbuşirii apar. Să spargem asfixia.

Aici ne aflăm astăzi. Impărţită în două, omenirea se luptă în jurul unei ferestre: a luminii, a aerului, a vieţii.

GHIŢĂ IONESCU

SCRISORI DIN LONDRA

OBSERVAŢII ASUPRA POLITICEI BRITANICE

Poporul, a cărui vieaţă spirituală are un fond religios, care doreşte pacea cu pasiune, care priveşte tradiţiile lui, ca şi pe ale altor neamuri ca ceva sacru, care vede înlăturarea conflictelor dintre oameni mai mult în lumina biblică decît în cea juridică purtîndu-se cu omenie faţă de semenii lui, punînd dreptatea şi ordinea la baza existenţei sale —: poporul englez apare totdeauna într'o lumină stranie în ochii altor neamuri. Şcoala lui exaltează caracterul, sănătatea morală şi trupească, înaintea inteligenţei strălucitoare ori vastelor cunoştinţi; cultivă respectul părerilor altuia ca un sacru domeniu spiritual şi învaţă arta de a nu se afirma talentul cu sgomot, ori cu aroganţă, ci în aşa fel încît să adauge o notă armonioasă în vieaţa mediului său.

Revolta englezului împotriva nedreptăţii şi oprimării, ori de unde ar veni şi împotriva oricui ar fi îndreptată, ia adesea forma donquijotică.

Poporul acesta prin educaţia civică pe care şi-a dat-o, prin spiritul de ordine şi de disciplină, prin conştiinţa puternică a datoriei, prin felul cum şi-a ciştigat şi şi-a folosit libertăţile, a făcut chiar din *Stat* doar un fel de acoperemînt, ca o casă comodă şi luminoasă, în care trăieşte o familie prosperă, iar nu o cazarmă, un loc de privaţiuni, de tortură sau o închisoare. O ţară stranie, într'adevăr, în care însăşi poliţia, care aiurea e privită, dacă nu cu ură, cel puţin cu sentimente neplăcute, acolo se bucură de afecţiunea generală.

Cîteva trăsături ale caracterului englez sunt indispensabile pentru a se putea apoi vorbi de politica britanică.

Politica britanică a fost şi probabil că va mai rămîne încă în contradicţie cu logica popoarelor de pe continentul european. După contribuţia uriaşă şi decisivă pentru victoria aliaţilor, Marea Britanie ia apoi o atitudine — în special dela 1920 — de desinteresare, de quasi isolare faţă de Europa, cu care nu ţine contact decît prin Liga Naţiunilor. Această instituţie devine nu numai ancora care ţine Marea Britanie ataşată de continentul european,

ci şi un centru al politicei inter-imperiale britanice. Dominioanele engleze vin la Geneva cu sentimentul de independenţă şi pe picior de egalitate cu Marea Britanie şi într'o atmosferă pe care n'ar găsi-o la Londra.

Trebue adăugat însă, că pentru Anglo-Saxoni „Covenant'' este o noţiune mai mult cu conţinut moral şi religios, decît juridic. Covenantul implică şi datoria de a predica o evanghelie. Oricum, Liga Naţiunilor este, prin structura ei, o instituţie care reprezintă aproape aceeaşi idee ca şi Imperiul Britanic.

Legată de Europa astfel prin Liga Naţiunilor, Marea Britanie, mai mult decît oricare dintre statele care au fost părtaşe la stabilirea noui ordini politice, a dus totuşi cea mai severă, mai violentă şi chiar mai nedreaptă campanie împotriva tratatelor de pace. In Anglia, mai ales, s'a creat o opinie populară că toate relele şi toate suferinţele Europei izvorăsc din aceste tratate „nedrepte, sălbatece, spoliatoare, brutale, izvorite din răsbunare, dictate, iar nu liber consimţite, etc.''. Gestul juridic al Marei Britanii, de a păşi în vreme de primejdie cu un picior pe continent, schiţat prin semnarea Pactului dela Locarno, a fost aspru criticat, stimulînd mai tîrziu curentul isolaţionist în opinia britanică.

Toate acestea, pentru că poporul englez credea că pacea, pe care o doreşte înainte de toate, nu se poate aşeza pe baze solide, decît prin modificarea tratatelor, înlăturîndu-se — după credinţa lui — cauzele nemulţumirilor actuale. Pe lîngă aceasta, vechea ideie a izolării şi teama de complicaţii, care ar atrage Marea Britanie într'un războiu, jucau roluri destul de însemnate în formarea curentelor populare.

In această stare de spirit, relaţiile cu Franţa ajung în aşa fel. încît Stresemann scria, în 1927 fostului Kronprinz că „se vorbeşte din ce în ce mai mult chiar de un conflict armat între Franţa şi Anglia''. O exagerare, poate mai mult o dorinţă germană, dar totuşi pornind dela o situaţie destul de serioasă. Un eminent diplomat englez recunoştea pe vremea aceea: „mulţi dintre compatrioţii mei iau pe francezi drept nemţi, iar pe nemţi drept francezi''.

In 1934, Macdonald, el însuşi un apostol al pacifismului, în calitate de prim-ministru, accepta planul lui Mussolini pentru formarea unui „Directorat'' care avea de scop, în primul rînd revizuirea tratatelor şi modificarea hărţii Europei şi care devine cunoscut ca Pactul celor patru. Acest pact a fost totuşi privit cu ostilitate de opinia engleză, care vedea în el mai degrabă un instrument dictatorial, decît unul de conciliere şi dreptate. Acţiunea energică a ministrului de externe romîn, N. Titulescu, care, în numele Micei Inţelegeri, a intervenit la Paris şi Londra, arătînd că încercarea de revizuiri teritoriale puse la cale între cei patru însemnează precipitarea războiului, garanţiile speciale pe care el le-a obţinut din partea Franţei au redus apoi valoarea acestui pact. Trebue adăugat că de data aceasta şi Polonia a dus o acţiune impo-

triva acestui pact, care totuși pare a fi desgropat în cazul unei înțelegeri între puterile apusene.

Prezența Marei Britanii în „frontul dela Stresa" (Aprilie 1935) reprezenta, mai degrabă, o serioasă tentativă de o apropiere de Franța, care începuse să alunece — după cum a și alunecat — către Italia.

Schimbările din Germania și mai ales pregătirile serioase ale Italiei în vederea campaniei din Abisinia, — încurajată prin acordul Laval-Mussolini din Ianuarie 1935, — începea să preocupe foarte serios pe conducătorii politicei engleze. Se vedea lămurit la Londra, că Italia fascistă urmărește dominația în Mediterană, fără de care „Imperiul Italian", propovăduit de Mussolini, nu va putea fi realizat.

De aceea declarațiile făcute de Sir Samuel Hoare la Geneva, în Septemvrie 1935, cum că „Marea Britanie susține menținerea în mod colectiv a Covenantului în întregime, și în special pentru hotărîta rezistență colectivă împotriva tuturor actelor de agresiune neprovocată", reprezintă cel mai serios angajament pe care și l'a luat Marea Britanie față de Europa dela războiu încoace. Prestigiul britanic la acea dată s'a ridicat în ochii lumii întregi.

Atitudinea Franței însă, în timpul războiului Italo-Abisin, a dus la o violentă și unanimă pornire engleză împotriva francezilor. Puțin a lipsit ca politica lui Laval să aibă consecinți foarte grave, nu numai pentru Franța, dar pentru pacea europeană, iar situația de azi din Mediterana se datorește, în primul rînd, acestei politici [1]).

Aceste cîteva exemple arată în deajuns lupta necontenită a conducătorilor politicei britanice de a-și păstra libertatea de acțiune pe de o parte împotriva curentelor și prejudecăților opiniei publice, iar pe de alta împotriva forței evenimentelor care leagă pe zi ce trece Marea Britanie de soarta Europei.

Britanicii începuseră a uita, mai ales în ultimul secol, că Wolsey, Cardinalul, este acela care în vremile lui Henric al VIII-lea determină, tocmai pentru protejarea Angliei, „echilibrul puterilor europene", sistem care predomină în viața politică a Europei timp de patru sute de ani pînă la instituirea Ligii Națiunilor și care — după eclipsarea Ligii în urma războiului Italo-Abisin — reînviează sub o formă sau alta. Dacă în trecut, Anglia putea să se retragă din politica efectivă de pe Continent, după cum îi dictau interesele și mai ales favorizată de situația geografică specială, astăzi situația este complect schimbată.

Cînd acum doi ani Baldwin a declarat că frontiera britanică este pe malurile Rinului, el a scris epitaful splendidei izolări, care nu mai poate fi realizată din cauza progreselor mecanice.

[1]) Laval insista la Belgrad pentru încheierea unui pact Italo-Iugoslav îndată după acordul său cu Mussolini.

Retragerile engleze din politica europeană dela 1713, apoi 1763 — cînd, după cum spune Macaulay „din cauza politicei engleze Frederick cel Mare a comis teribila crimă, părintele altor crime mai mari: prima împărțire a Poloniei" — apoi la 1802, 1815 și 1920, toate provoacă schimbări adînci în ordinea europeană.

Un eminent istoric englez crede că aceste retrageri se datoresc mai degrabă instinctului adînc de a nu se contribui, prin prezența britanică în politica europeană, la stabilirea supremației a unuia dintre foștii aliați ai Angliei.

Nesiguranța, teama și necontenitele frămîntări de pe continent sporesc, ori scad după apropierea ori depărtarea Angliei. Pe cît de adevărat e că dacă în 1914 Marea Britanie și-ar fi precizat atitudinea la timp, Germania n'ar fi îndrăznit să deslănțuiască războiul, tot atît de sigur este că dacă Germania hitleristă n'ar fi avut aproape certitudinea indiferenței britanice față de o acțiune germană în răsăritul Europei, n'ar fi făcut cele mai fantastice pregătiri militare din cîte a cunoscut Europa [1]).

Față de situația creată de Germania și Italia, în primul rînd este natural ca Marea Britanie să fie acum mai apropiată de Europa decît oricînd, iar relațiile cu Franța care, după cum spunea William Eden — curioasă coincidență — după dărîmarea Bastiliei: „is no longer an object of alarm", ori de rivalitate sunt mai bune decît dacă aceste două State ar fi legate prin cea mai formală alianță.

Opiniei britanice i-a trebuit însă aproape două decenii pînă să se convingă nu prin argumentele conducătorilor, ci prin brutalitatea realității, că „Splendida izolare" de altă dată poate duce la o splendidă sinucidere.

Unanimitatea cu care cetățenii britanici acceptă înarmările, hotărîrea împinsă pînă dincolo de orice limită și febrilitatea cu care se lucrează fără întrerupere la aceste înarmări, arată cît de puternic s'a deșteptat instinctul care simte primejdia care amenință nu numai Anglia, ci întreaga Europă. Atît congresul Partidului Muncii, ținut la Bournemouth, cît și acela al Partidului conservator, la Scarborough, au aprobat politica guvernului pentru reînarmare. De altfel nota dominantă a discursului destul de pesimist al lui Eden, ținut la Geneva înaintea Adunării generale, a fost expunerea progresului înarmărilor britanice, ca și discursul Primului Ministru, Neylle Chamberlain, la 8 Octomvrie, la Scarborough, cînd a declarat că Marea Britanie construește nu mai puțin decît 500.000 tone vase de războiu, în afară de reparații și alte construcții auxiliare pe care le-ar mai aproba Parlamentul între timp. Aceste înarmări sunt într'adevăr fără precedent în istorie.

[1]) Fostul ambasador britanic, Sir Malcolm Robertson, membru în consiliul de coroană, publică în Times dela 14 Octomvrie, un articol în care spune după ce citează pasagii din „Mein Kampf": dacă Germania va pune stăpînire pe Austria și va domina Cehoslovacia, popoarele din sud-estul Europei nu vor fi decît vasali ai vastului Imperiu german, care se va întinde apoi în Ukraina.

Ceea ce trebue accentuat însă este felul cum au fost primite aceste înarmări în Europa, ca şi în restul lumii. In Italia, reînarmarea britanică a produs o adîncă nelinişte şi o necontenită enervare, care s'a manifestat, în primul rînd, prin călătoria şi acordul Contelui Ciano la Berlin, în Decemvrie 1936. Apoi, prin intensificarea propagandei printre musulmani (şi prin staţia de radio dela Bari), prin demonstraţia călătoriei Ducelui Mussolini în Libya, unde s'a proclamat „Protectorul musulmanilor", prin acel gentelmen's agreement în Mediterana şi care s'a dovedit a fi fără valoare prin intensificarea intervenţiei italiene în războiul civil din Spania. Asupra acestei intervenţii, Mussolini n'a pierdut nicio ocazie să declare oficial nu numai participarea trupelor italiene, dar şi hotărîrea de a continua pînă la înfrîngerea comunismului. Tot din cauza înarmărilor britanice Mussolini a făcut o propunere — neacceptată — în Aprilie, Preşedintelui Roosvelt, pentru a lua iniţiativa limitării armamentelor. Călătoria Ducelui la Berlin a fost determinată tot de pregătirile militare britanice, care dacă vor fi completate nu se va mai putea spera o soluţie a chestiunii mediterianiene, aşa cum se doreşte la Roma. In ultimele zile imediat după sgomotoasa şi „Colosala" demonstraţie dela Berlin — care trebue să fi aprins invidia exilatului dela Doorn — s'a intensificat trimiterea de trupe italiene în Libya, ca o ameninţare împotriva Marei Britanii.

In Germania înarmările britanice aproape au produs consternare. Agitaţia pentru a i se restitui coloniile şi pregătirea planului de patru ani constitue răspunsul german, pe lîngă ameninţările cu o acţiune în Europa centrală. Şi de data aceasta Germania s'a înşelat asupra psichologiei poporului englez, despre care a crezut că va continua a face concesii în favoarea ei, decît să accepte a suporta fabuloasele cheltuieli ale înarmărilor. A mai crezut, de asemenea, că pacifismul, convingerile religioase şi mişcările muncitoreşti vor paraliza încă multă vreme acţiunea britanică în domeniul pregătirilor militare, şi că, între timp, Germania va fi obţinut tot ceea ce doreşte şi îşi va fi consolidat dominaţia pe Continent. Numai astfel se explică faptul că Reichul şi-a epuizat toate resursele în pregătirea cea mai rapidă cu putinţă a unei uriaşe forţe militare.

Tot reînarmările britanice — ca şi distrugerea conducerii armatelor sovietice — deslănţuesc înainte de vreme războiul de cucerire a Chinei de către Japonezi.

In Statele democratice însă hotărîrea — deşi foarte tardivă — a Marei Britanii de a înfrunta tentativa dominaţiei prin forţă şi de a apăra dreptul şi libertăţile, au deşteptat curajul şi spiritul de coloperaţie.

Mai întîiu, relaţiile anglo-franceze, au întrecut cu mult pe acelea din vremile „ententelor cordiale". Prima care s'ar putea numi astfel a fost stabilită, de Cromwell, în luptele comune dela Dunkirk.

Perspectivele unei stabilităţi politice, datorite în primul rînd politicei britanice, duc, de asemenea, la importantul acord financiar dintre Anglia, Franţa şi Statele-Unite, provocînd o schimbare în opinia americană, în sensul unei cooperări cu marile State democratice din Europa. Declaraţiile recente ale Secretarului de Stat, Cordell Hull, şi mai ales discursul dela Chicago, la 5 Octomvrie, al Preşedintelui Roosevelt, reprezintă starea de spirit din Statele-Unite, şi în acelaşi timp şi un avertisment dat la timp pregătirilor de aventuri, care par a fi urmarea logică a demonstraţiilor recente dela Berlin.

„Popoarele care iubesc pacea — spune preşedintele Roosevelt — trebuesc să facă o sforţare comună pentru a se opune acelora care violează tratatele, acelora care nesocotesc instinctele umane şi care creează astăzi anarhia şi instabilitatea internaţională şi de care nu se poate scăpa printr'o simplă izolare ori neutralitate".

„Trebue să ne întoarcem la credinţa în cuvîntul dat şi în valoarea unui tratat iscălit. Trebue să se recunoască faptul că moralitatea naţională este tot atît de vitală ca şi moralitatea privată". „Este deci un interes vital pentru poporul Statelor Unite, ca sanctitatea tratatelor internaţionale şi moralitatea în relaţiile dintre popoare să fie restabilită".

Primul ministru al Marii Britanii — în discursul dela Scarborough — caracterizează acest discurs ca „Sunarea adunării pe care o anunţă cel mai puternic Stat din lume", şi la care poporul englez e gata să răspundă.

Ceea ce este semnificativ, este că atît Eden cît şi Delbos au ţinut să mulţumească în numele guvernelor respective preşedintelui Roosevelt, prin reprezentanţii americani la Londra şi Paris, pentru acest discurs, care fără îndoială că va însemna una din cele mai importante date în istoria lumii. Trebue accentuat că această puternică manifestare americană urmează imediat după sărbătorirea gigantică a axei Berlin-Roma, care mai degrabă consfinţeşte rolul secundar — ca acela al Imperiului Austro-Ungar — al Italiei, faţă de Germania. (Declaraţiile lui Bismark dela 1879 par a fi profetice: „Stăpîni la Viena am putea noi să ne oprim acolo? Ar trebui să mergem la Triest, portul natural, complimentul Vienei. Iar Trentinul a-l da Italiei, ar trebui să-i dăm cheia Alpilor").

Reînarmările britanice şi acţiunea diplomatică a Londrei de a apăsa cînd asupra Berlinului, cînd asupra Romei, pentru a cîştiga timp sporeşte nervositatea în aceste centre.

Italia împinge Ungaria către o înţelegere cu Iugoslavia şi cu Mica Inţelegere, miniştrii Ungariei şi Italiei la Bucureşti desfăşurînd o acţiune comună cu prilejul conferinţei Micii Inţelegeri din August, la Sinaia, Germania, după cum anunţă Times la 20 Septemvrie, dela trimisul său special la Geneva, „Strongly advising against the idea" unui *rapprochement* şi prezentînd, în schimb, o conferinţă a patru sau chiar cinci State care ar avea loc la Berlin în curînd şi la care ar lua parte, pe lîngă Germania, Italia, Austria, Ungaria şi Iugoslavia. Acelaşi ziar anunţă la 13 Octomvrie călătoria, în Noemvrie, la Berlin, a primului ministru şi ministrului de externe ai Ungariei.

Acestea sunt indicații că atît Germania cît și Italia caută, fiecare în parte, să-și asigure o situație preponderantă în Europa centrală, cît mai repede cu putință, pînă ce puterea britanică nu-și va fi luat rolul de arbitru.

Neutralitatea Belgiei, în special în urma acordului dintre Berlin și Bruxelles, dela 13 Octomvrie, dă și mai multă libertate de acțiune Germaniei în răsărit, ceea ce ar putea însemna o apropiere a primejdiei. Dacă Germania nu va obține satisfacție cît mai repede în chestiunea colonială — restituirea coloniilor germane însemnează începutul revizuirilor teritoriale — atunci Hitler ar putea reîncepe loviturile de dărîmare a tratatelor.

Italia însă contribue necontenit la înrăutățirea situației din Mediterana, dorind a forța o soluție a problemei mediterane cît mai repede cu putință.

Nu numai că Ducele Mussolini intervine în Spania dar, după cum declară Eden la 15 Octomvrie, „după metoda de azi se proclamă intervențiile și se glorifică încălcările de tratate'', el face totul pentru ca formal să se prezinte în ochii lumii adversar al Marii Britanii. Declarația de solidarizare cu Japonia este ultimul act de ostilitate italiană, față de Anglia. Cu toată ocuparea italiană deghizată a insulei Majorca, și altor puncte strategice, cu toată fortificarea de insule în Mediterana, semnalate de Chruchill, în discursul dela Scarborough, cu toată îngrămădirea de trupe italiene în Libya, Marea Britanie păstrează un calm exasperant. Politica ei este de a cîștiga timp pentru a-și completa reînarmarea.

Oricît de importante ar fi interesele britanice în Extremul Orient, Mediterana rămîne însă o chestiune vitală pentru Imperiul Britanic.

Preponderanța engleză în Mediterana coincide cu însăși evoluția istorică a Imperiului Britanic, iar această preponderanță nu a reprezentat niciodată un monopol pentru comerțul britanic, ci siguranța și protecția comerțului internațional. Dela 1596, cînd flota Anglo-Olandeză atacă și ocupă Cadix, obținînd astfel dela Spania dreptul de a face comerț cu Indiile, dela luptele împotriva lui Ludovic al XIV-lea, care încearcă să facă din Mediterana un lac francez, pînă la ocuparea Gibraltarului la 1704 a insulei Malta, la 1798 și pînă la victoria dela Trafalgar, Imperiul Britan progresează pînă ce la Trafalgar își asigură stabilitatea. Pentru Franța, situația din Mediterana pe lîngă că-i primejduește comunicațiile cu Africa de Nord, distrugînd așa zisul „echilibru strategic'', dar ar putea s'o și imobilizeze făcînd-o incapabilă de a-și îndeplini obligațiile față de aliații ei din Europa centrală, și răsăriteană și reducînd-o la o putere de rangul al doilea.

Pe de altă parte idealul fascist de expansiune și dominație în bazinul mediteranian nu poate fi realizat fără o dominație Italiană în Mediterană.

Cei vechi credeau că Atlas ținea pămîntul pe umăr; nu este exagerat să se spună că în momentul de față pacea Europei atîrnă

dela forța care păzește pe stînca dela Gibraltar. Această forță a Marei Britanii este întărită prin cooperarea deplină cu Franța și susținută din ce în ce mai viguros de Statele Unite, reușind a grupa forțele democratice din lumea întreagă de partea ei. Se poate spune chiar că discursul președintelui Roosevelt este o manifestare a instinctului de solidaritate anglo-saxon și a tuturor elementelor care vorbesc aceeași limbă.

O coincidență adînc impresionantă este sosirea la Paris a șase mii de foști luptători americani, tocmai în momentul cînd Mussolini și Hitler demonstrau sgomotos pentru idealurile care au mai fost spulberate odată de tunurile aliaților.

Pe cînd pe continent se făuresc „axe'' care amenință independența politică și economică a altor popoare, ca și libertatea lor de a-și alege regimul intern, care li se potrivesc mai bine, Marea Britanie își întărește poziția, nu ca un element de agresiune, și ca unul care caută să mențină ordinea și legalitatea internațională, și să apere pacea pentru toți, Ea este o forță după care se orientează restul lumii ca după Steaua Polară.

D. N. CIOTORI

CRONICA INTERNĂ

PROBLEMA GENERAŢIILOR

Una din originalităţile luptelor sociale şi culturale e aceea de a fi introdus rivalitatea între generaţii. Istoria a cunoscut lupta de rasă, lupta de clasă şi lupta pentru credinţa religioasă.

Azi asistăm la un capitol inedit: lupta de generaţie.

Intreaga istorie a omenirii civilizate se caracterizează prin continuitatea generaţiilor. Toate popoarele, începînd cu cele primitive, urmînd apoi cu lumea greco-romană şi apoi cu popoarele din evul mediu, au întreţinut rituri de iniţiere: cei bătrîni ajutînd pe cei tineri să se desvolte, cei tineri respectînd experienţa şi înţelepciunea celor bătrîni. Mitul transmisiunii torţelor din antichitate simboliza această continuitate a generaţiilor. Chiar perioadele revoluţionare au păstrat o parte din tradiţii şi din experienţele celor în vîrstă. Adunări speciale de veterani, de seniori, au fost menţinute şi consultate şi în astfel de timpuri tulburi. Au existat totdeauna deosebiri de mentalitate între tineri şi bătrîni, dar nu ca azi. O opoziţie în adevăr ostilă.

Asistăm astăzi la o ruptură, la o sciziune între generaţii. Tineretul de pretutindeni pare că se crede investit cu o misiune specială. El se consideră animat de o mentalitate complet originală, de o structură sufletească complet nouă, care nu are nimic comun cu a celor bătrîni.

Dispreţul tineretului pentru cei ce i-au precedat e un fapt notoriu. Se pleacă dela ideea că generaţia actuală nu poate colabora cu înaintaşii, de oarece ea are altă morală, altă logică, altă politică. Surse vechi cum e de pildă romanul lui Turghenieff, „Părinţi şi copii", arată că procesul exista şi în secolul trecut. Dar nu cu aceeaşi acuitate. Să se excludă astfel din comunitatea naţiei aproape tot ce trece de vîrsta oamenilor? Cine a trăit cît de puţin înaintea războiului să fie considerat străin de timpul şi de naţia lui? Generaţia în sine ar forma astfel un cerc închis, cu o mentalitate proprie, cu ţelul şi idealuri străine de celelalte generaţii. In orice ocazie se invoacă o sociologie a generaţiei, pentru a justifica refuzul de colaborare acelor tineri cu cei bătrîni. N'am putea spune că fenomenul e general, dar trebue să constatăm că el e destul de răspîndit pentru a fi reflectat. O astfel de stare de spirit e cu deosebire pernicoasă pentru desvoltarea normală a unui popor.

A) Mai întîi ea e falsă din punct de vedere al adevărului. Generaţia tînără nu vine azi cu un program care să fie cu totul străin generaţiilor anterioare. Amiptind faptul că nicio revoluţie morală nu înseamnă rupere absolută de tradiţii şi că fiecare din ele păstrează o bună parte din trecut, trebue să constatăm că revendicările şi credinţele actuale ale tineretului sunt de caracter conservator. In adevăr ceeace voeşte să apere o parte a tineretului de azi: naţiunea, religia, ordinea sunt valori pe care omenirea le-a înscris în programul ei politic şi social de mai bine de 100 de ani.

Cum să nu găsească atunci generaţia actuală puncte de contact cu cei mai bătrîni care au avut aceleaşi idealuri?

B) Continuitatea între generaţii e singura chezăşie a progresului. Dacă din douăzeci în douăzeci de ani s'ar rupe mereu cu trecutul şi tineretul ar începe viaţa din nou, ştergînd cu buretele ceeace au făcut înaintaşii, naţiunile ar îndeplini o muncă de sisif şi progresul care înseamnă adăugare şi acumulare, iar nu anihilare de bunuri spirituale, n'ar fi posibil;

C) Prosperitatea naţiunilor se bazează pe un *echilibru între experienţă şi entuziasm*. O societate însufleţită numai de avînt duce la anarhie, după cum ura condusă numai de experienţă şi înţelepciune duce la anchilozare şi scleroză. Proverbul francez: „si jeunesse savait et si veillesse pouvait", exprimă necesitatea acestui just dozaj între cele două elemente;

D) Inlăturarea din cîmpul muncii naţionale a oamenilor de o anumită vîrstă duce la o ruină economică a naţiei. Căci, dacă munca înseamnă avuţie, neutilizarea tuturor vîrstelor duce la o teribilă risipă. In ţările de mare civilizaţie bătrînii sunt întrebuinţaţi pînă la ultima putinţă de randament. A renunţa la jumătate din acest randament de mumcă şi a întreţine atîţi pensionari, fie chiar în mizerie, înseamnă a reduce capacitatea de lucru a naţiei pînă aproape de ruină;

E) Dar aspectul cel mai grav al acestei mentalităţi ar fi următorul: Generaţia actuală chiar cînd cu tot şomajul intelectual i s'ar da de lucru, ar refuza de a se mai pregăti să cucerească treptele unei cariere prin stagiu, muncă, examene. Modul acesta de *afirmare individuală* i s'ar părea lung, lent şi mediocru. Ea ar voi o *cucerire colectivă* în numele generaţiei a tuturor posturilor de comandă din Stat. O suprimare a virtuţilor de luptă personală pe baza meritului, a muncii şi a răbdării. O transformare totală care să îndepărteze pe toţi înaintaşii lor şi să le ofere locurile uşor, fără sforţare, cu maximum de comoditate. Aceste perspective paradiziace i-ar face să adere la orice perspectivă revoluţionară pentru a avea repede şi facil totul.

Suprimarea efortului individual înseamnă anihilarea personalităţii. Dacă fiecare fără răspundere individuală vrea să pătrundă în viaţă, indiferent de merit, pe căile colective şi iresponsabile ale generaţiei, aşa cum se intră în bloc fără bilet la teatru, orice emulaţie, orice desvoltarae a individualităţii e suprimată. Când cineva îşi asigură succesul, nu pe ideea de merit, ci pe o invazie brutală a tuturor, însuşi ideea de civilizaţie e periclitată.

Această mentalitate periculoasă are desigur cauzele ei. Sciziunea şi izolarea generaţiilor e un efect al şomajului intelectual, al unei rele organizaţii şcolare şi sociale, al barbarizării societăţii din motive economice şi morale. Combaterea ei trebue făcută simultan şi economic şi moral. In orice caz această prejudecată gravă a războiului între generaţii formează oarecum platforma teoretică, postulatul dela care pleacă toată dezorientarea tineretului de azi. Ea e prefaţa şi justificarea tuturor tulburărilor de azi. Dar cei care în numele unui Stat puternic cer solidarizarea tuturor claselor neamului într'o perfectă unitate naţională, nu pot exclude generaţiile mature din comunitatea naţională şi nu pot ajuta, sprijiniţi pe acest principiu, o dictatură a tineretului.

Prin toate mijloacele, profesorii sunt datori să arate cu orice ocazie inepţia şi pericolul concepţiei luptelor între generaţii. Prin exemplul şi cuvîntul lor ei trebue să cheme în deplin solidare toate generaţiile la muncă, în deplină înfrăţire şi iubire.

M. RALEA

CRONICA MUNCITOREASCĂ

POLITICA SOCIALĂ ȘI RECONSTRUCȚIA ECONOMICĂ

Am arătat, în cronica noastră precedentă, că marea criză economică, izbucnită în 1929, a răsturnat principiile de politică muncitorească pe timp de criză, de pînă atunci.

Pentru prima dată, în plină criză economică, nu s'a uzat de mijlocul expeditiv al reducerii salariilor și al majorării orelor de lucru, dimpotrivă, s'au combătut efectele crizei prin majorarea salariilor și reducerea orelor de lucru, cu menținerea aceluiași nivel de salarii.

Faptul și-a avut consecințe economice (majorarea salariilor atrăgea după sine creșterea puterii de consum a maselor) și consecințe sociale (reducerea orelor de lucru crea posibilități pentru absorbția în cîmpul muncii a unui număr cît mai mare de lucrători șomeuri).

Examinînd învățămintele crizei economice asupra politicii muncitorești, d. H. Butler, constată, în raportul său, pe bună dreptate:

„Așa după cum secolul al XIX-lea a cunoscut o vulgarizare a preceptelor de știință medicală, secolul al XX-lea se pare că va cunoaște o popularizare a principiilor de economie națională și higienă publică".

Omenirea a devenit, în adevăr, mult mai sensibilă la necesitățile de ordin social.

D. Butler examinează, pe rînd, concluziile ce se pot trage din politica socială practicată în timpul crizei.

In ceea ce privește combaterea șomajului, intervenția statului a îmbrățișat formele cele mai directe: dela simpla asistență, la organizarea asigurării și pînă la campania de mari lucrări publice, toate mijloacele posibile au fost întrebuințate pentru a ușura situația a milioane de oameni fără de lucru.

Susținerile acelora care afirmau că cheltuielile publice pentru mari lucrări sînt anti-economice, s'au dovedit fundamental greșite, pentrucă aceste cheltuieli, pe lîngă faptul că dădeau posibilități de traiu la milioane de oameni, dar activau realmente și producția industrială și vieața comercială a țării.

Un alt învățămînt dezagreabil al crizei: pe lîngă factorul conjuctural, care determină în proporție atît de considerabilă șomajul, există — în mod din ce în ce mai accentuat — și un factor tehnologic, progresul tehnic determinînd o eliminare importantă a mînii de lucru din cîmpul muncii.

In această direcție, măsurile de raționalizare a producției trebue să țină seamă și de acest aspect social al lucrurilor; iar guvernele trebue să inițieze și să susțină o vastă operă de reeducație profesională.

In ceea ce privește asigurările sociale, ele au luat un considerabil avînt, în timpul și mai ales după criza economică: efectivele asigura-

ților obligatorii au crescut, în toată lumea, iar încasările și cotizațiile s'au mărit, fără ca prestațiile de servicii să diminueze.

In timpul crizei și după criză, a existat și există încă o tendință generală către legiferarea salariului minim.

Numai în cursul anului 1936, salariul minim a fost adoptat în Bolivia, Brazilia, Bulgaria, Guatemala, Noua-Zelandă, Panama, Venezuela, Iugoslavia.

Sistemul alocațiilor de familie (după sarcinele familiale ale angajatului) a fost încă un mijloc pentru majorarea salariilor, în timpul crizei.

Durata muncii a făcut obiectul unei deosebite preocupări în timpul depresiunii economice.

Italia, U. R. S. S., Statele Unite, la început, Franța și Noua-Zelandă, mai tîrziu, au adoptat săptămâna de 40 de ore.

In conferința din anul trecut și în cea din anul acesta a organizației internaționale a muncii dela Geneva, problema a constituit și constitue încă subiectul unei ample desbateri.

Măsurile de politică socială au fost generale în toate țările, iar activitatea pe 1936 a biroului internațional al muncii o dovedește cu prisosință.

Iată, în adevăr, situația ratificărilor de convenții de către diferitele State membre:

	15.III.936	15.III.937
Ratificări înregistrate:	689	739
Ratificări autorizate:	45	36
Ratificări recomandate:	86	123

In finalul raportului său de mare valoare științifică și documentară, d. H. Butler face remarca interesantă:

„Oricare ar fi structura politică, organizația de Stat nu mai poate să ignoreze, în zilele noastre, faptul că marile mase reclamă insistent un anumit nivel de vieață și o anumită securitate în servicii".

Forța guvernelor a început să se măsoare după rezultatele obținute în acțiunea de diminuare a șomajului și de ridicare a nivelului venitului agricol și industrial.

Se pare că pe viitor — în ordinea nouă de lucruri — intervenția Statului este chemată să aibă un rol hotărîtor; ea a devenit astăzi sub toate regimurile o practică quasi-universală.

Este foarte adevărat, însă, că nici aceste intervențiuni de Stat în economiile naționale, nu dau maximum de rezultat posibil decît dacă se ține seamă și de condițiile internaționale și decît dacă se asigură colaborarea economică internațională.

Interdependența economică a Statelor, între ele, determină din ce în ce mai mult astfel de soluții.

In viitor, acțiunea de refacere economică trebue să ție seamă de o adevărată dirijare a prețurilor de către organul de Stat, fie direct prin fixarea cursurilor schimburilor sau prin fixarea primelor, fie indirect, prin acțiunea asupra volumului creditului.

Examinînd tendințele de autarhizare completă a economiei naționale germane, d. H. Butler nu poate să nu constate ce primejdie extraordinară reprezintă, pentru liniștea omenirii și pentru opera de reconstrucție economică, politica de înarmări masive.

Cheltuielile enorme, investite în industria armamentului sînt cheltuieli esențial inproductive economicește; iar întrebuințarea lucrătorilor este de suprafață.

D. Butler se întreabă, în ultimul său capitol, care sunt totuşi mijloacele de prevenire a crizei şi cari sunt perspectivele de viitor?".

Chiar în această epocă de repriză economică, în Marea Britanie, în Statele-Unite şi Suedia, se discută mijloacele de a împiedeca speculaţia fără friu, creşterea excesivă a preţurilor, scumpirea vieţii, care ar putea aduce o inflaţie imposibil de controlat, preludiul unei noi prăbuşiri.

E un bine că lumea începe să-şi dea sama de primejdie.

Şi este de sperat că acordul tripartit din Septemvrie 1936, dintre cele trei mari puteri democratice: Franţa, Anglia şi Statele-Unite, va funcţiona la timp şi va modera orice tendinţă de dezechilibru monetar şi de credit.

Ar fi de dorit, desigur, ca apropierea economică, pe tărîm internaţional, colaborarea tuturor Statelor să se realizeze, cu o clipă mai devreme, pentru a se combate uniform simptomele de apariţie ale unei noi crize economice.

„Orice atenuare — scrie d. Butler — adusă controlului schimburilor, orice suprimare a contingentării şi orice abolire a barierelor vamale, ar contribui la desvoltarea unei prosperităţi durabile".

D. Butler observă, în al doilea rînd că un program de reconstrucţie economică, pe lîngă realizarea libertăţii schimburilor, trebue să iniţieze înfăptuirea unui plan vast de lucrări publice „bine conceput, executat în timp oportun, care să constitue unul din elementele importante ale tehnicei de stabilizare a preţurilor şi a serviciilor".

Se impune ca totate guvernele să adopte astfel de planuri de ansamblu complete, conjugate cu „studiul general al resurselor naţionale şi al posibilităţilor de punere în valoare a lor, cu scopul final: „neutralizarea efectelor unei crize eventuale".

In Italia, astfel s'a creiat, în 1926, un Consiliu Superior al lucrărilor publice", ale cărui atribuţii au fost mult lărgite, în 1934, în sensul că dirijează exploatarea tuturor bogăţiilor naţionale şi crearea unor vaste posibilităţi de întrebuinţare la lucru.

Deasemeni, în Germania, în Spania, în Japonia, în Noua-Zelandă, organizarea lucrărilor publice a fost centralizată.

Precum se vede, în cele mai multe State a început să se preţuiască la justa sa valoare întrebuinţarea lucrărilor publice ca mijloc pentru consolidarea acţiunii de reconstrucţie economică.

Dar reconstrucţia economică nu poate duce la rezultate satisfăcătoare, dacă, paralel, nu se urmăreşte şi o reconstrucţie socială: nu numai o siguranţă în afaceri, dar şi o siguranţă în servicii.

Este ceea ce Franţa şi Noua-Zelandă au înţeles cele mai bine.

In Franţa, paralel cu misiunile de ordin financiar, s'au adoptat de către Parlament şi marile reforme sociale: introducerea săptămînii de 40 ore şi instituirea concediilor plătite, ridicarea vîrstei minime pentru şcolaritatea obligatorie, legiferarea convenţiilor colective, a concilierii şi a arbitrajului obligatoriu. Aceste mari realizări de ordin social au dat naştere la o extraordinară expansiune a sindicalismului; efectivele Confederaţiei generale a muncii au crescut dela 1.165.265 membri în Aprilie 1936 la 4.314.170 în Decemvrie 1936.

Despre măsurile de politică socială în Noua-Zelandă vom scrie pe larg altădată; e suficient să spunem că s'a adoptat săptămîna de 40 de ore în industria laptelui.

Minunile analoage din U. R. S. S. şi Statele-Unite sînt cunoscute.

Opera de reconstrucţie economică nu trebue şi nu poate să nu ţină samă de justele cerinţe de ordin social ale maselor.

N. N. MATEESCU

CRONICA MILITARĂ

INARMARILE NAVALE

Rivalităţile navale constitue în prezent ca şi în preajma lui 1914, una din axele principale ale rivalităţilor dintre marile Puteri ale lumii. Din acest punct de vedere, este foarte semnificativ faptul că cele două focare de conflicte din momentele actuale, cel din peninsula iberică şi cel din întinsa Chină se integrează în sferele de dominaţie navală cele mai importante ale lumii.

In cadrul campaniei generale a înarmărilor, pregătirile militare navale ocupă, din motivul arătat, un loc de frunte. Ele se desfăşoară actualmente într'o cadenţă precipitată; analiza programelor de construcţii navale ale marilor puteri ne-o arată în deajuns.

Printre diferitele soiuri de armament, cel naval reclamă investiţiile financiare cele mai mari şi sforţările industriale cele mai considerabile. Perioada de semi-stabilizare, de după războiu, a cunoscut două încercări importante de limitare *cantitativă* a înarmărilor navale. Tratatul dela Washington din anul 1922 şi convenţia încheiată la Londra în 1930. Ambele aceste tratate nu mai sunt azi de fapt în vigoare. Din punct de vedere *cantitativ*, înarmările navale se desvoltă aşa dar fără nicio îngrădire.

Construcţiile navale de războiu comportă însă nu numai limitări cantitative, ci şi îngrădiri *calitative*. Acestea din urmă sunt orînduite în momentul de faţă de tratate care leagă Statele-Unite, Marea Britanie, Franţa, Germania, Italia şi U. R. S. S. (Japonia refuză să adere la ele).

In ce constă aceste aşa numite limitări calitative? Ele privesc, atît tonajul vaselor, cât şi calibrul artileriei lor. Marile bastimente — cuirasatele — au o limită de tonaj de 35 mii de tone şi calibrul maxim al artileriei este de 406 mm. Vaselor purtătoare de avioane li s'au fixat un tonaj maxim de 23 mii de tone şi un calibru artileristic de 155 mm. In sfîrşit, crucişătoarele nu pot depăşi respectiv 8.000 de tone şi 130 mm.

Refuzul Japoniei de a semna condiţiile limitative din punct de vedere calitativ, a silit Statele-Unite, Anglia şi Franţa, să fixeze calibrul artileristic maxim al cuirasatelor, la 406 mm, deşi ar fi dorit să-l mărginească la 356 mm. De asemeni U. R. S. S. a trebuit să facă

rezerva explicită că nu poate ţine seama de limitările calitative fixate, decît în construcţiile ei din Europa, păstrînd pentru flota ei din Oceanul Pacific libertatea de a ţine piept eventualelor noi recorduri pe care le-ar atinge Japonia.

Actuala evoluţie precipitată a înarmărilor navale este interesantă prin faptul că desminte cîteva sgomotoase teorii, cu privire la caracteristicele războiului naval ultra-modern.

S'a susţinut în primul rînd că întrebuinţarea largă a aviaţiei ar face de prisos flota navală. Experienţa strategică din ultimul timp arată însă că aceste două categorii foarte importante de armament, departe de a se exclude, se completează perfect una pe alta. Pentru a avea pe imensitatea oceanelor o rază de acţiune cît mai cuprinzătoare, este nevoie de *baze plutitoare*, deci de nave purtătoare de avioane. Aceste bastimente trebue însă apărate, păzite prin vase înzestrate cu artilerie, de mari unităţi de războiu. Pe de altă parte, bătaia lungă a artileriei cuirasatelor poate fi mai uşor regulată după indicaţiile avioanelor, astfel că acestea ar putea deveni „ochiul" marilor escadrile navale de războiu. Flota navală şi cea aeriană, departe de a se elimina, se întregesc una pe alta.

Precum în doctrina militară, privitoare la armatele de uscat, s'au ivit curente care preziceau dispariţia armamentului greu şi înlocuirea lui prin unităţi uşoare motorizate, tot aşa şi în domeniul înarmărilor navale şi-au făcut loc păreri care susţineau inevitabila înlăturare a marilor unităţi navale, a cuirasatelor. Programele moderne ale înarmărilor au desminţit ambele „inovări" teoretice.

Mai mult, în momentele de faţă, sforţările marilor Puteri se concentrează cu deosebire în domeniul construirii colosalelor unităţi de războiu. Incepînd din 1932, Franţa a reînceput construirea de cuirasate, urmată fiind în 1934—35 de Italia şi de Germania. După împlinirea termenului tratatului dela Washington, marile Puteri oceanice Statele-Unite, Imperiul britanic şi Japonia, au început construirea de mari unităţi. *In momentul de faţă şi fără a socoti Rusia, 18 mari cuirasate se construiesc în lume:* 5 de către Marea Britanie, 4 de Germania, 4 de Franţa, cîte două de către Statele-Unite, Japonia şi Italia!

Aşa dar, construcţia marilor unităţi a revenit pe primul plan. Teoria care prezicea micşorarea rolului cuirasatelor, prin sporirea importanţei unităţilor uşoare n'a rezistat evenimentelor. Dacă bastimentele-de-linie apără cuirasatele de atacurile torpedelor, acestea din urmă prin focul lor puternic de artilerie sunt singure în stare să întreprindă acţiuni ofensive şi să ţină în şah forţele inamicului. Prin blindajul lor puternic de oţel, ele sunt şi mai puţin vulnerabile la atacurile torpedelor, minelor artileriei adverse sau a bombardamentelor aviatice.

In construcţia cuirasatelor, diferitele puteri n'au urmat aceleaşi planuri. Marea Britanie şi Franţa, care dispun de o bogată flotă de cetăţi de artilerie plutitoare, ar fi preferat ca tonajul-limită să nu fi depăşit 24—25.000 de tone. Consecventă cu nevoile ei, Franţa de pildă, a lansat în anii 1932 şi 1934 două cuirasate de cîte 26.000 tone. Italia, Statele-Unite, Germania, fiind din potrivă sărace în baze navale cu mare putere ofensivă, construiesc pînă la limita acordurilor calitative. „Vittorio Veneto" şi „Littorio", au fost primele cuirasate construite cu tonajul maxim de 35.000 de tone, de către amiralitatea

italiană. In momentele de faţă aceste dimensiuni au fost adoptate de către toate Statele, cu privire la construcţiile lor aflătoare în şantiere.

Ca un semn al vremurilor, trebue considerată înmulţirea rapidă a unui gen de vase necunoscut în războiul mondial: bastimentele port-avioane şi cele servind la „ancorarea" hidro-avioanelor. Toate puterile navale ale lumii construiesc în acest domeniu, în ritm foarte rapid. La mijlocul anului curent, după socotelile cele mai modeste, se aflau în şantiere 19 asemenea vase. Anglia şi Japonia deţineau întîietatea cu cîte cinci vase, urmau Franţa cu patru, Statele-Unite cu trei şi Germania cu două. Trebue subliniat însă faptul că mai toate marile bastimente de războiu, actualmente în construcţie sau cele supuse modernizării sunt prevăzute cu mici aerodromuri adaptate pentru adăpostirea şi purtarea a 4 pînă la 6 avioane. Acestea din urmă sunt destinate a îndeplini în cursul bătăliilor, funcţii legate de activitatea unităţilor, la care ele sunt ataşate. Nu numai armatele de uscat se vor sluji aşa dar de avioane pentru recunoaşteri, regularea tirului artileriei etc., ci şi marile flote navale.

Un alt tip cu totul nou de vase, impus de capacitatea de acţiune ofensivă, tot mai eficace a aviaţiei, este constituit de unităţile *înzestrate exclusiv cu artilerie anti-aeriană.* In ultimii doi ani, multe unităţi mai mici, relativ învechite, au fost transformate în asemenea corăbii. Impreună cu artileria anti-aeriană proprie a crucişătoarelor, ele au menirea să ridice baraje puternice de foc împotriva atacurilor aeriene. Cîmpul de luptă naval tinde astfel tot mai mult să capete chipul şi asemănarea celui terestru!

Paralel cu producţia marilor unităţi, construcţia vaselor uşoare de războiu se desfăşoară cu tot atîta febrilitate. Crucişetoare, submarine, purtători de mine, bastimente de suprafaţă, populează şantierele navale de războiu din întreaga lume. La mijlocul anului 1937 Marea Britanie construia 22 de crucişătoare, 50 bastimente de suprafaţă şi 19 submarine. Statele-Unite, 10 crucişătoare, 56 bastimente de suprafaţă şi 22 submarine. Franţa, 2 crucişătoare, 22 bastimente de suprafaţă şi 11 submarine. Italia, 2 crucişătoare, 10 bastimente de suprafaţă şi 19 submarine. Germania, 3 crucişătoare, 22 bastimente de suprafaţă şi un număr de submarine ţinut în taină. Amploarea construcţiilor de vase uşoare, întreprinse de Japonia, nu poate fi stabilită, deoarece începînd din anul 1936, programele ei în această privinţă nu mai sunt date în vileag.

Lansarea unităţilor uşoare este însoţită de construirea unei sumedenii de corăbii mici, adaptate îndeplinirii unor funcţiuni limitate. Printre acestea trebue subliniate cuterele prevăzute cu torpede.

In concluzie: *tendinţele generale ale actualelor înarmări navale nu aduc schimbări fundamentale în concepţiile fixate de grozava experienţă a războiului mondial.* Ele nu fac decît să îmbogăţească mozaicul construcţiilor navale în raport cu sporirea eficacităţii de acţiune a aviaţiei şi cu progresele uimitoare ale tehnicei moderne de războiu. Din ele se desprinde mai mult ca oricînd necesitatea unor baze de aprovizionare puternice, sortite a constitui izvoarele de nutriţie ale imenselor maşinării navale, care vor brăzda mările şi oceanele. Din acest motiv, construcţiile bazelor de aprovizionare preocupă în momentul de faţă statele majore navale în aceeaşi măsură ca şi sporirea propriu zisă a forţelor de luptă de pe întinsurile apelor.

Formidabilele înarmări navale, ce se află în curs de executare, învederează cu prisosinţă rolul primordial pe care îl vor juca încăerările navale în viitorul războiu.

Înfiorătorul cortegiu de pierderi umane şi materiale, care a făcut din războiul mondial, războiul mărilor ameninţă aşa dar să fericească din nou lumea, dacă o politică activă de pace nu va reuni într'un efort comun de combatere efectivă a agresiunilor şi agresorilor, majoritatea puterilor lumii, care n'au de profitat nimic de pe urma războiului şi au totul de pierdut.

V. NICOLAU

CRONICA PLASTICĂ

CONTRIBUŢIA ARTISTICA A ROMÎNIEI LA EXPOZIŢIA DIN PARIS

Printre Statele care au participat la Expoziţia din Paris, puţine au adus pe terenul artistic o contribuţie mai efectivă ca ţara noastră. Nu vorbesc numai de ceeace reprezintă, în această întrecere mondială, pavilionul romîn, aşa cum el a ieşit din concepţia profesorului Gusti şi a colaboratorilor săi, ci şi de rolul jucat în expoziţia Greco, din localul venerabilei *Gazette des Beaux Arts*, de pînzele împrumutate de colecţia regală. Este drept că această ultimă şi aşa de minunată realizare a unui plan de mult pregătit n'a făcut parte integrantă din Expoziţia Internaţională; ea s'a ţinut însă la aceeaşi epocă, s'a adresat aceluiaşi numeros public, a contribuit la strălucirea pe care a lăsat-o în memoria vizitatorului obiectiv efortul uriaş făcut de Francezi în vara anului acestuia.

Voiu încerca în cele următoare să clarific şi să definesc impresiile produse de participarea noastră în ambele aceste cazuri. Voiu începe cu pavilionul Romîniei. Aşezat la un loc favorabil, pe una din aleele principale, a fost incontestabil unul din cele mai populare şi mai simpatic primite de public şi de presă. La aceasta nu puţin a contribuit osteneala ce şi-a impus personal comisarul nostru şi d-na Gusti de a face cît mai des onorurile casei în pavilion şi în restaurant. La o masă bună romînească şi în auzul melodiilor naţionale, cu care Dinicu şi Fănică Luca au fermecat tot Parisul, se pregătea uşor iniţiarea personalităţilor mai importante, care doreau să fie informate asupra diverselor aspecte ale ţării. Şi toţi au plecat mulţumiţi de ce-au văzut şi au auzit. Iar faptul că ministrul francez al comerţului (mi se pare), a ţinut să primească, într'un banchet final, pe toţi comisarii străini în chiar restaurantul nostru, arată cît preţ s'a pus pe colaborarea Romîniei şi ce înaltă idee şi-au făcut toţi despre ospitalitatea noastră.

De dimineaţa, cînd se deschideau, pînă seara, cînd se închideau porţile, pavilionul nu se golea niciun moment. Valuri, valuri, publicul se perinda înaintea lucrurilor expuse, atent, interesant, mulţumit, cercînd să prindă fizionomia particulară a unei ţări, aproape necunoscută pînă atunci. Prezentarea era vie, sistematică, instructivă. Ea producea în cei mai mulţi o imagine precisă a posibilităţilor noastre pe toate terenurile.

Clădirea, după planul lui Duiliu Marcu, este nobilă şi nu lipsită de grandoare, amintind, în ce priveşte faţada — după cum foarte just remarcă L. Hautecoeur într'un articol din Beaux Arts — spiritul

în care se clădeşte acum la Roma. Portalul dela intrare, foişoarele laterale, grădina din spate, hallul în care s'a aşezat o statue colosală a Regelui, sunt părţi deplin reuşite. Iar dacă celelalte detalii sunt mai puţin liber tratate, dacă diviziunea spaţiului nu-i totdeauna din cele mai fericite, e de vină problema ce se punea constructorilor: a obţine o enormă suprafaţă de expunere într'un teren destul de îngust, grevat deasupra de anume servituţi, cum era aceea de a păstra intactă coroana arborilor de pe aleele laterale. Pavilionul se completa cu localul restaurantului, aşa încît realizările arhitectului trebuesc împreună judecate. Aici locul fiind mai priincios, Duiliu Marcu a ridicat una din construcţiile cele mai echilibrate şi mai potrivite cu destinaţia lor, din cîte erau în incinta expoziţiei. Modernă, dar în acelaşi timp legată de tradiţia noastră arhitectonică, ea a avut încă norocul să fie decorată de doi pictori cari şi-au înţeles perfect obligaţiile: Jiquidi şi Demian. In simplicitatea lor voită, spirituale şi chiar cu o nuanţă de ironie, vesele, mai ales lucrările primului, vor rămîne în memoria noastră a tuturor.

Imaginea pavilionului a fost de atîtea ori reprodusă de ziare, încît nu cred să fie nevoie să apară odată mai mult în revista noastră. Ceeace nu se poate vedea însă într'o simplă fotografie, este îngrijirea cu care s'a efectuat cel mai mic detaliu, calitatea materialului nobil. Spre deosebire de ceeace se obişnueşte în asemenea ocazii, pentru faţadă s'a întrebuinţat o foarte frumoasă marmoră, de culoare caldă şi uşor de lucrat, iar pentru sălile principale blocuri de alabastru şi de sare gemă, care se luminau prin transparenţă în timpul serii. Electricitatea, ingenios distribuită, cădea puternic şi misterios în acelaşi timp asupra obiectelor expuse.

Pentru a obţine aceste rezultate n'a fost tocmai uşor, date fiind mai ales împrejurările de ordin politic şi social, de astă primăvară, din Paris. Cele mai delicate amănunte trebuiau executate de lucrătorii recrutaţi mai ales printre „someuri", departe de a-şi cunoaşte meseria şi dînd adesea dovadă de o mentalitate aproape anarhică. Minunea cea mare este că totuşi pavilionul s'a putut inagura cu mult înaintea altora. Au trebuit pentru aceasta sforţări continue şi o supraveghere de tot ceasul din partea tuturor, mai ales a profesorului Gusti, care şi-a sacrificat astfel întregul său timp şi chiar sănătatea. Totul s'a terminat însă cu bine, spre mulţumirea tuturor, poate cu ceva mai multă cheltuială de cum ar fi fost cazul într'o epocă mai liniştită.

Aranjamentele interioare, multiplele decoraţii picturale şi sculpturale, au fost cu grije executate. Şi dacă ele n'au avut totdeauna calitatea pe care am fi dorit-o, vina nu este desigur a comisariatului şi poate nici a autorului lor. Obligat să lucreze repede, fără putinţa de studii preliminare, să se comodeze unor circumstanţe pe care nu le cunoştea de mai înainte în toată complexitatea lor, pictorul sau sculptorul a făcut uneori lucrări pripite, care se resimţeau de puţina vreme pusă întru realizarea lor. Am avut încă impresia că s'a cam abuzat de ornamentaţie. Cînd la tot pasul ţi se oferă ceva de admirat, o frescă sau un basorelief, sfîrşeşti repede prin a nu le mai băga în seamă şi tot efectul lor se pierde. Apoi nici calitatea artistică a decoraţiilor nu se impunea fără rezerve. Aşa a fost cazul cu panourile de mari dimensiuni, care se întîlneau mai pretutindeni, cu excepţia cîtorva figuri din operele d-nelor Greceanu şi Magda Iorga şi a ciclului executat de Teodorescu-Sion, pentru rotonda ce decora una din săli; aşa a fost cazul cu sculptura lui Baraschi din sala Străjeriei; chiar cu statuia Regelui din sala dela intrare, operă în care, cu tot talentul incontestabil al lui Medrea, nu putem vedea o lucrare capabilă să înfrunte

timpul. Inconvenientul ornamentării excesive a fost observat pe loc, chiar de organizatori, şi bine s'a făcut că s'au transportat în grădină cele două mari reliefuri ale d-nelor Cosăceanu şi Basarab: Dacii şi Romanii, cari primitiv aveau o altă destinaţie. In aerul liber ele păreau mult mai viguroase decît în spaţiul relativ strimt din încăperile pavilionului. Frumoase şi de toţi admirate mozaicurile d-nei Nora Steriadi, şi ele aşezate tot în aer liber, sub cele două foişoare care mărgineau lateral pavilionul.

Clare şi elocvente au fost mai toate fotomontajele, mai ales cele din parter, unde ele se completau în chip fericit cu imagini schemate în lemn sau în metal, ale diverselor noastre producte vegetale, animale sau minerale, şi cu o hartă uriaşă a Romîniei în care, prin lumini electrice de diverse culori, se putea vedea distribuirea bogăţiilor ţării. Este mai ales meritul lu P. Grant de a fi reuşit o aşa de ingenioasă prezentare. Impreună cu Alex. Bădăuţă şi Mac Constantinescu, d-sa a fost principalul colaborator al profesorului Gusti.

In subsol se găseau animale şi păsări din tot întinsul Romîniei, grupate în mediul în care ele trăesc obişnuit, evocat cu o mare putere de sugestie. La celelalte etaje erau standurile Străjeriei, de care a fost vorba, al Fundaţiilor Regale, specimenele de artă naţională, în deosebi admirate, cele două interioruri săteşti, vitrinele cu cărţile legate, nenumărate alte produse ilustrînd „arta şi tehnica" romînească. Ultimul etaj era consacrat picturii şi sculpturii. Intr'o sală lungă, însă destul de bine iluminată şi de proporţii convenabile, erau grupate operile alese de d-nii I. Steriadi şi Alex. Busuioceanu. Ele dedeau o idee destul de completă despre tendinţele urmate de tînăra noastră şcoală şi, cu prea puţine excepţii, erau foarte reprezentative. Cîteva statui, aşezate din distanţă în distanţă, puneau ceva varietate în lungul şir, care ar fi devenit altfel monoton, al tablourilor. Petraşcu, Ştefan Popescu, Stoenescu şi Teodorescu-Sion erau strînşi împreună într'o sală mai mică. Ceilalţi: Pallady, Iser, Steriadi, Dărăscu, Ressu, Tonitza, Şirato şi cei mai tineri, erau expuşi în sala comună. Toţi împreună, deşi deosebiţi prin temperament şi prin felul cum înţeleg execuţia, constituiau un mănunchiu unitar, la care se simţeau acele legături trainice şi tainice, care dau fizionomie proprie şi valoare unei şcoli.

* * *

Se poate afirma astăzi, în ajunul închiderii, că expoziţia Greco a obţinut cel mai desăvîrşit succes. Deşi au lipsit toate lucrările artistului aflătoare în colecţiile spaniole, adică partea cu adevărat grandioasă a operei sale, s'au putut strînge la un loc din restul Europei un total de vreo patruzeci şi nouă de pînze, în care să se reflecteze evoluţia unuia din cei mai mari şi mai originali artişti pe care i-a cunoscut lumea [1]). Cele nouă tablouri, ieşite din colecţia regală romînă şi care, alături de celebrul Rembrandt, reprezentînd o scenă din viaţa Esterei, constitue floarea acelor colecţii, formau un tot impunător prin calitatea şi modul de conservare. Iar Adoraţia Păstorilor, Portretul Canonicului Bosio şi Logodna Fecioarei, se pot aşeza alături de dureroasa şi sublima Pietà, a contesei de la Béraudière, în

[1]) Pentru cititorul interesat de a pătrunde mai adînc „problema Greco", aş recomanda un remarcabil articol, apărut în ultimul timp în Gazette des Beaux Arts (Mai-Iunie 1937), şi semnat de Jean Babelon, conservatorul cabinetului de Medalii al Bibliotecii Naţionale.

care apare una din cele mai expresive imagini ale Mîntuitorului, din cîte cunoaște arta, și poate mai sus ca Sfînta Familie din muzeul din Cleveland, cam mult restaurată, însă fermecătoare prin coloritul ei strălucitor și cald, ca Mater Dolorosa din muzeul din Strasbourg, misterioasă și inspirată ca o pagină din Apocalipsă, ca Magdalena pocăită din muzeul din Kansas City (Statele-Unite), ca schița magistrală pentru celebrul Espolio din Toledo (Galeria contelui Contini Bonacossi din Florența), ca figura lui Ioan Botezătorul, plină de toată poezia aprigă a deșertului, din Galerie Gwendoline Davies din Londra.

Cea mai mare parte din tablourile care constituiau expoziția se vor întoarce în colecțiile de unde au pornit, vor fi ca și dispărute pentru publicul romîn. Cele din colecția regală vor reveni însă în țară, așa încît unul sau altul dintre amatorii romîni va avea probabil ocazia să le revadă. Mă voiu întinde deci mai mult asupra lor în timp ce voiu vorbi prea puțin de celelalte. Ași ține totuși să repet, cu privire la acestea, ceeace am spus în cronica mea din Universul. Nu pot fi de acord cu toate afirmațiile cuprinse în catalogul publicat de organizatorii expoziției, chiar dacă aceste afirmații sunt puse sub autoritatea unui așa de bun cunoscător al picturii spaniole, cum este August Mayer. Familia lui Greco, tablou întunecos, așa de slab desenat și compus, nu poate fi de mîna lui Greco, ci numai, cel mult, o lucrare de atelier. Unul din cei mai mari coloriști și practiciani pe care îi cunoaște arta, niciodată n'a pictat, nici chiar în tinerețea sa, cu o pensulă atît de nesigur și de neglijent purtată, într'o materie opacă și murdară, așa cum se întîlnește în această pînză. De asemenea, cele două mici schițe din Strasbourg: Nunta dela Cana, Christ și Femeia adulteră, n'au nimic comun cu lucrările autentice ale lui Greco. Ele trebuesc lăsate „Școalei lui Tintoretto", așa cum spun vechile inventare. Faptul că o figură sau alta apare la Tintoretto, aici și în alte tablouri ale lui Greco, nu probează nimic, într'o epocă în care se făceau dese împrumuturi dela artiști care, cum e cazul lui Tintoretto, au făcut o puternică impresie asupra contemporanilor. Mi se par apoi destul de exagerate comentariile în legătură cu tripticul de Modena, considerat — nu știu cu cîtă dreptate — ca prima operă a lui Greco.

Printre tablourile trimise dela noi, ași face mai multe categorii. Unele sunt replici de mîna artistului, adică repetiții ale unor subiecte deseori tratate de acesta. La nimeni, ca la Greco, nu apare mai frecvent acest fenomen. Evident, fiecare din posesorii unor astfel de lucrări este mai mult sau mai puțin îndreptățit să creadă că tabloul său este „modelul" original. In realitate, atîta vreme cît ele nu sunt examinate alături, este greu oricui să se pronunțe asupra acestei foarte delicate chestiuni. Cînd ele au fost executate la intervale depărtate, intervin încă deosebiri de execuție, care complică mai mult problema. Așa este cazul cu Isus purtîndu-și crucea, cu Sfînta Familie, cu Isus luîndu-și rămas bun dela Fecioara, cu Sfîntul Martin, cu martiriul Sfîntului Mauriciu. De aceea poate unii dintre istoricii de artă au fost tentați să se îndoiască de autenticitatea unora dintre ele. Astfel, de pildă, August Mayer, în contra părerii lui Busuioceanu, care cunoaște de aproape colecția regală, a exprimat părerea că Martiriul Sfîntului Mauriciu n'ar fi de mîna lui Greco. Am convingerea că Busuioceanu are totuși dreptate. Mă bazez afirmînd aceasta, nu numai pe identitatea compoziției și a spiritului în care este tratată cu cele din alte tablouri sigure ale lui Greco, cît mai ales pe calitatea rară a picturii. Mayer, care în momentul cînd a emis această părere, n'a văzut poate decît numai o fotografie, n'a putut fi în situație să judece. Fotografia

Greco: Cristos luîndu-și rămas bun dela Fecioara

(Din colecția Regală Romînă)

Greco: Adorația păstorilor

(Registrul inferior al tabloului). (Din colecția Regală Romînă)

Greco: Sfintul Martin

(Din colecția Regală Romînă)

Greco: Canonicul Bosio

(Fragment)

(Din colecţia Regală Romînă)

era fatal defectuoasă din pricină că tabloul este acoperit de un strat gros de verniu, pe alocuri alterat și devenit opac. Observat cu atenție, mai ales cînd razele soarelui îl luminează pînă la stratul de pictură, tabloul apare cu totul altul. In orice caz, nimic nu se poate afirma cu siguranță, atita vreme cît nu se va fi îndepărtat verniul cel vechi.

Christ purtîndu-și crucea, este mai convențional. Este una din numeroasele replice cerute artistului de admiratorii săi, și, după cît se pare, relativ tîrzie. In figură observăm acele deformări, obicinuite în tablourile lui Greco, care constitue un fel de act de autenticitate cînd sunt atent executate, dar care aici apar ca mai puțin convingătoare, cu un pronunțat caracter de „manieră". Același lucru l-ași spune și în privința mîinilor, de un foarte corect, însă cam neplăcut stil academic. In schimb Christ luîndu-și rămas bun dela Fecioara, prezintă acea calitate adînc spirituală de intensă viață interioară, din ce în ce mai frecvente la Greco, cu cît înaintează în vîrstă. Astfel de opere nu mai pot fi controlate prin simțuri și prin datele realității. Ele ne transportă în domeniul negrăibitului, pe un plan foarte înalt, acolo unde fiecare imagine devine simbol și presimțire.

Frumoase încă Sfîntul Martin, Sfîntul Sebastian, Sfînta Familie. Prima lucrare este una din acele compoziții voluntare și turburătoare ale lui Greco. Orizontul, foarte jos, apare printre verticalele puternice, exprimate prin picioarele calului și prin cele ale săracului cu care sfîntul își împarte mantaua. Tabloul este viguros scandat de aceste pete deschise, care se înalță ca niște „coloane torse", de tipul cel mai caracteristic al barocului. Personajele se înalță, fusiforme, au ceva din tremurătura pîlpîitoare a unei flăcări. Cerul este brăzdat de nori groși, iar jos într'un colț vedem silueta orașului Toledo, ca un tighel alb pe un fond negru, fel de tratare pe care îl întîlneam adesea la celalt mare poet al luminei, la Tintoretto. Fără să ajungă strălucirea tabloului din Cleveland, Sfînta Familie revarsă asupra privitorului un sentiment duios, într'o compoziție din cele mai elegante. Sfîntul Sebastian a păstrat ceva din grația morbidă a personagiilor lui Correggio și ale lui Tintoretto. Este modelat printr'un clar obscur, subtil și voluptuos, notă rară în opera lui Greco. Este încă interesant prin felul în care sunt redate efectele de lumină, așezate ca niște mari și ușori fulgi de zăpadă, pe fondul întunecat, de un cenușiu verzui.

Totuși, nici una din aceste opere nu poate rivaliza cu Adorația Păstorilor, cu Portretul Canonicului Bosio, cu Logodna Sfintei Fecioare. Adorația Păstorilor este o lucrare tipică pentru arta lui Greco. In ea simțim în același timp calitatea temperamentului și procedeele de creație ale acestui incomparabil artist. Ca și alți vizionari, ca Tintoretto, ca Rembrandt, ca Goya, el pornește totdeauna dela realitatea imediată. Pentru a ne da impresia vieții, el prezintă multe detalii, văzute în toată particularitatea lor excepțională: Mielul de pe primul plan, tufișul și ruinele abea stilizate ale peisajului, trăsăturile aspre și așa de autentic rustice din figurile ciobanilor. Pătrunși de aceste detalii, convinși de realitatea lor, nu mai opunem nicio rezistență la ceea ce urmează. Artistul ne ia atunci de mînă, fără voia noastră, și ne conduce într'o altă lume, în lumea sa, acolo unde totul este mai subtil, mai ireal, mai imaterial decît într'a noastră, unde visul devine aevea. Ca și în vis, elementele scenelor ce se desfășoară sunt provenite din viața obicinuită; combinația lor este însă arbitrară, aproape ilogică, ca și atmosfera, în care ele apar. Cea mai înaltă idealitate este deci la Greco împreunată cu un realism care poate lua formele cele mai concrete. Nimeni, afară poate de Jeronimus Bosch, n'a redat mai naturalist, naturalist pînă la iluzie, aripele unui înger, diformațiile și

asimetriile unei figuri, luciul unui cristal, consistența unei broderii grele, pe veștmintele unui episcop de pildă. In același timp nimeni n'a fost în stare să ne transporte mai sus, într'o lume mai eterică și mai muzicală decît același Greco. Toate registrele sensibilității noastre sunt atinse, iar tabloul ia înțelesul și amploarea unui final de simfonie, în care instrumentele cele mai deosebite ca timbru se armonizează într'o strălucită concluzie.

Portretul Canonicului Bosio atinge și el culmile supreme ale artei lui Greco. Nici Tițian, nici Tintoretto n'ar fi putut merge mai adînc cu analiza sufletească, reda mai magistral acea fizionomie severă, uscată, concentrată, de intelectual spaniol. Fiecare trăsătură de pensulă are rolul ei și contribue la rezultatul ultim. Cu o economie de mijloace neîntrecută, într'o pastă nuanțată la infinit, însă subțire și abea acoperind pînza, Greco a spus totul, pentru cine este capabil să-l înțeleagă. El s'a ferit să ne facă să citim în fizionomia modelului ca într'o carte deschisă, din contră: el ne-a redat una din acele complexe figuri muncite de gînduri, cum sunt multe în preajma Renașterii, în care impulsurile și ideile cele mai contradictorii se înfruntă, complicate încă prin firea așa de deosebită de restul umanității, a spaniolului. Se credea că este unul din portretele prietenului și compatriotului artistului, și el stabilit în Spania, Covarruvioes. Busuioceanu, bazîndu-se pe inscripția de pe marginea cărții, pe care personajul o ține în mînă, îl consideră ca pe un portret al canonicului Bosio. Afirmația mi se pare întemeiată, deși inscripția nu are aerul să fie scrisă chiar de Greco, care avea totdeauna grijă, cînd punea o literă, să-i dea un caracter ornamental, ceea ce nu se poate spune în cazul de față.

Mai sus încă ridică puterea de a emoționa și valoarea de realizare picturală a Logodnei Fecioarei. E o lucrare neterminată, prin aceasta chiar mai misterioasă. Este ca și cum artistul, care s'a ridicat un moment dela șevalet, n'ar aștepta decît o ocazie favorabilă pentru a continua opera începută. Greco încetează astfel de a mai fi pictorul de acum trei sute de ani, devine aproape contemporanul nostru, îl așteptăm să vie spre a-și desăvîrși tabloul. Figurile tuturor personagiilor, ca și mîinile lor, adică tocmai părțile cărora artistul le acorda obicinuit mai multă atenție, sunt abia schițate, de aceea procedeul de lucru al pictorului se învederează aici, cu cea mai mare claritate. Cele două însușiri esențiale ale lui, ale lui ca și ale acelor care aparțin aceleiași familii spirituale, ceea ce am putea numi latura de foc și cea de gheață a lui Greco, apar cu toată evidența. Motivul, adică idea care îl inspiră, este simțit cu căldură; el îmboldește și exaltează imaginația artistului, așa încît, prima transpunere pe pînză ia forma cea mai lirică cu putință. După aceea vin însă rațiunea și acea conștientă putere de a concentra și de a transforma cu răceală o stare sufletească. Ele conduc mîna care, pe îndelete, desăvîrșește opera începută, adaogă trăsătură după trăsătură; ele dictează tot ceea ce constitue execuția definitivă pînă ce materia ia acea consistență de smalț și de piatră scumpă, pe care o întîlnim în mai toate lucrările mari ale lui Greco. Veștmintele au fost însă terminate, în aceste părți el n'ar mai fi avut probabil nimic de adăogat. Iar contrastul dintre draperiile grele și figurile diafane, aproape fantomale, ca și cel dintre liniile puternice, perpendiculare, produse de perdeaua din fundul tabloului sau cele care radiază centrifugal, cu perspectiva ornamentelor de pe pardoseală, și imobilitatea personagiilor, contribue într'o largă măsură ca scena principală să creeze un și mai puternic efect, apărînd ca un simbol al fericirii ieșită din pacea conștiinței, din liniș-

tea unor suflete curate în mijlocul agitației lumii înconjurătoare. Figura Fecioarei, delicată ca o floare, sub cutele masive ale mantiei ce o învălue, este netăgăduit una din cele mai sugestive creații ale lui Greco. Pentru Sfîntul Iosif a pozat același model, cu ceva aspru în înfățișare, pe care l-am întîlnit în figura lui Ioan Botezătorul din aceeași expoziție.

Am impresia că și Căsătoria Fecioarei ar cîștiga, dacă s'ar fi ridicat verniul, care pe alocuri a devenit opac, iar pe alocuri se cojește și cade sub formă de mici părticele de pulbere.

GH. OPRESCU

CRONICA MUZICALĂ

Viaţa muzicală a acestui început de sezon este covîrşitor dominată de activitatea supraomenească a marelui, a incomparabilului nostru Enescu. Se împlinesc 40 de ani de cînd Enescu şi-a început cariera artistică. In ţara „punţilor" şi a „sărbătorilor", maestrul începe al patruzecelea an de muncă, oferind ţării întregi nenumărate concerte de violină, iar Capitalei ciclul simfoniilor lui Bethoven şi actul III din Siegfried.

In faţa unei asemenea activităţi artistice cu tot ceea ce implică ea ca putere de a simţi şi comunica emoţie muzicală, sentimentele de admiraţie şi de gratitudine sunt depăşite şi se pierd într'un fel de nedumerire. Ce se mai poate spune despre ciclul simfoniilor lui Bethoven, dirijate de Enescu şi culminînd cu neuitata execuţiune a simfoniei a IX-a? Pentru acei care le-au auzit, cuvintele sunt inutile şi pentru acei care nu le-au auzit ele sunt de prisos.

Ca violonist, maestrul rămîne ceea ce a fost toată vieaţa: un creator de bunuri muzicale. Desigur că partea de extremă perfecţiune a meşteşugului începe să se resimtă puţin, ceea ce de altfel nu aduce după sine o scădere, ci mai curînd adaugă o notă de distincţie artistului care este considerabil mai mult decît un simplu mare virtuoz; dar adîncurile, perspectivele, revelaţiile muzicale pe care le descopere sau le creează Enescu la fiecare cotitură a liniei sonore, sunt o încîntare, o dumnezeească desfătare pentru ascultătorul simţitor şi cu oarecare experienţă.

Despre actul III din Siegfried, vom mărturisi că ni s'a părut mai puţin perfect de cum îl aşteptam; fără voie ne amintim de Bacchanala din Tannhäuser, dirijată tot de maestrul Enescu anul trecut, una din cele mai scumpe amintiri muzicale, demne de a figura în orice colecţie de experienţe artistice. Atunci vraja muzicei, care parcă emana nu din orchestră, ci din însăşi fiinţa maestrului, pusese stăpînire totală pe un auditoriu meduzat. Ce s'a întîmplat de data aceasta? Muzica era tot de Wagner, de fericitul Wagner al anilor petrecuţi la Triebschen, orchestra era tot Filarmonica şi maestrul Enescu, aceeaşi miraculoasă personalitate muzicală care se poate cheltui în fiecare zi cu o putere de însufleţire şi cu o dărnicie de soare. Explicaţia ni se pare a fi că orchestra filarmonicei nu este îndeajuns de formată la muzica tetralogiei pentru a putea desăvîrşi într'un număr restrîns de repetiţii, pagini de diversitatea şi dificultatea celor care alcătuesc actul III din Siegfried. Oricît de mare ar fi prestigiul şi autoritatea dirijorului, oricît de covîrşitor darul de a comunica intenţia şi emoţia muzicală, sunt greutăţi materiale, tehnice, care prin natura lucrurilor, nu pot fi învinse de dirijor într'un interval de timp restrîns, după cum sunt vechi păcate ale filarmo-

nicei care nu se pot lecui dela o zi la alta. Mai trebue adăugată şi lipsa acelei ceţi protectoare care se interpune între public şi orchestră atunci cînd se execută lucrări puţin sau deloc cunoscute aci; şi mai trebue adăugată fragilitatea extremă a farmecului wagnerian care poate fi ruinat de cea mai mică impuritate, de pildă de un acord nu foarte, foarte curat, emis de suflători.

Dificultăţi de execuţie, considerabil mai mari, au aţinut calea quartetului vocal. Fără îndoială este imposibil de realizat echilibrul acela nestabil între voce şi orchestră, atunci cînd într'o sală de concert, cîntăreţii se găsesc, inevitabil, chiar pe locul orchestrei; dar în afară de această împrejurare, pentru care publicul a făcut cuvenitul scăzămînt în aşteptările sale, s'a simţit uneori lipsa acelei discipline wagneriene fără de care sensul şi valoarea se pierd, iar comentariul simfonic devine confuz sau în cel mai bun caz schematizat. Intr'un cuvînt, s'a putut constata o imaturitate profesională a cîntăreţilor ca şi a instrumentiştilor.

In programele concertelor simfonice au figurat în timpul din urmă şi un număr de prime audiţii. Cîteva observaţiuni elementare, privitoare la aceste audiţii ni se par necesare. In primul rînd, care este rostul lor? Intrebarea aceasta comportă mai multe răspunsuri corespunzătoare punctului de vedere al celor interesaţi, trei la număr: compozitorul, dirijorul şi ascultătorul. Compozitorul unei prime audiţii la noi, poate fi un autor străin de reputaţie bine stabilită şi care iese deci din cauză; sau poate fi un autohton pentru care executarea de către prima noastră orchestră a unei lucrări, înseamnă consacrare sau încurajare. Al doilea interesat este dirijorul care doreşte şi trebue să arate că este o forţă activă în vieaţa noastră muzicală, că nu se odihneşte pe laurii cîştigaţi etc. Al treilea şi principalul interesat este ascultătorul; pentru acesta, primele audiţii în doze moderate a lucrărilor compozitorilor noştri, sunt în totdeauna binevenite; ele sunt primite cu egală bună voinţă şi incompetenţă, fie că lucrările prezentate ar fi scrise cu o preocupare vădită de a fi „naţionale", fie că ar fi scrise în limbajul muzical contimporan şi oarecum internaţional a vreuneia din şcolile apusene. In general însă aceste prime audiţii sunt mai interesante pentru compozitor decît pentru auditor, căci nimeni nu va avea prezumţia de a crede că tot ceea ce oferă tînăra noastră şcoală, este neapărat perfect sau epocal.

Sunt însă lucrări cu adevărat „epocale", din acelea care au stîrnit în timpul lor discuţii, rezistenţe, controverse pasionate, lucrări care acum s'au situat definitiv în literatura muzicală universală şi care ajunge la noi în starea virginală de primă audiţie. Bunul simţ ajunge pentru a decide că *o singură* audiţie a unei astfel de lucrări este cu totul insuficientă dacă se are în vedere ascultătorul. Aplauzele lui nu trebue să înşele pe nimeni, începînd cu el însuşi; ele exprimă tot aşa de bine nedumerirea ca şi indiferenţa. Simpla consacrare a unor asemenea lucrări în marile centre muzicale din apus nu uşurează cu nimic dreapta lor înţelegere la primă vedere. Oricît de limpede le-ar fi explicate şi comentate rostul, tendinţa, originalitatea şi inovaţiile, nimic nu poate înlocui experinţa directă şi mai ales repetată. Important este ca repetirea să nu se producă la un răstimp prea mare, astfel ca ea să poată fi ajutată de amintirea primei impresii.

Numai în felul acesta, primele audiţii îşi împlinesc rostul lor artistic şi educativ; altfel ele servesc numai publicităţii dirijorului şi orchestrei care oricum, repetă tot ceea ce execută. Cele de mai sus sunt mai ales valabile pentru „Sacre du Printemps" pe care l-a dirijat d. Georgescu cu multă vervă şi siguranţă; a-l executa o singură

dată într'o seziune ar fi însă numai un început de faptă bună. Nu știm care vor fi fost greutățile ce au trebuit învinse pentru această primă audiție; cu siguranță însă că vor putea fi învinse mai ușor a doua și a treia oară.

Se întîmplă cîteodată să auzim și prime audiții despre care s'ar putea spune că au fost executate odată prea mult; acesta pare să fi fost cazul concertului Nr. 2 pentru violină de Prokofieff. Trebue mărturisit că în ciuda unei execuțiuni care a avut cel puțin meritul de a pune în valoare mecanismul robust al violonistului francez R. Soetens, acest al doilea concert a decepționat și a plictisit. Am fost deprinși cu un Prokofieff original și imprevizibil în toate glumele și ieșirile lui humoristice, așa cum le cunoaștem din alte concerte și din numeroase piese pentru piano; e păcat că d. Soetens nu a avut o alegere mai fericită și fiindcă o mărturisire făcută înlesnește pe cea următoare, de ce n'am spune că nici „Tzigane" de Ravel nu ni se pare o strălucită reușită a prestigiosului maestru francez.

Cine a izbutit pe deplin în acest fel de jocuri muzicale, a fost Marcel Mihalovici cu al său „Caprice roumain", o compoziție recentă a talentatului nostru compatriot. Materialul tematic al acestui capriciu nu este autentic popular, ci inventat de compozitor în spiritul cîntecelor noastre de joc. Interzicîndu-și orice desvoltare simfonică a temelor, capriciul se mărginește a fi o prezentare și o reluare a lor de către diferitele instrumente și grupe de instrumente ale orchestrei. S'ar părea că din această îngrădire voită în preluarea materialului, ar trebui să rezulte repedea lui istovire, cu un efect final de monotonie. Talentul lui Mihalovici a obținut însă exact ce a voit: „Capriciul romîn" este exuberant de tinerețe, de voioșie, strălucitor în culoare și cu o miraculoasă putere de reînoire a motivelor care se repetă fără să se asemene.

Dacă nu ne înșelăm, tot „primă audiție" la noi a fost și requiem-ul de Mozart, executat în concertul simfonic următor de asociația corală „Bach" din Brașov. Sunt mulți ani de cînd această vrednică și harnică formațiune ne-a obișnuit cu executarea literaturii muzicale sacre. Mese, oratorii, requiem-uri au fost prezentate publicului bucureștean în condițiuni în totdeauna mai mult decît onorabile. Nu vom stărui asupra detaliilor de execuție care au fost în general la nivelul ridicat pe care-l așteptam, dar vom sublinia eminentele servicii pe care formațiunea brașoveană le aduce vieții muzicale din Capitală, împlinind un gol pe care nimeni nu s'a încumentat să-l umple în proporția în care o face animatorul ei, d. V. Bickerich.

RADU GEORGESCU

VECINII NOȘTRI

INSTRUCȚIA PUBLICĂ ÎN U. S. S. R.

Obiectivele pe care statul sovietic și le-a propus pe tărîm cultural, în cel de al doilea plan cincinal, nu sunt mai puțin interesante decît cele privitoare la desăvîrșirea înzestrării industriale a țării și la consolidarea colectivizării agricole. Sfîrșitul „piatiletcii" trebue să însemne acum nu numai lichidarea definitivă a analfabetismului — problemă care, deși pusă cu toată tăria imediat după revoluție, însă nu și-a găsit soluția ultimă — dar și marcarea unui progres în toate domeniile legate de conținutul noțiunii *cultură*. Căci ridicarea nivelului general de viață al unui popor implică, pe lingă satisfacerea cerințelor materiale — dela cele mai simple pînă la cele mai complexe — și înarmarea colectivității cu toate mijloacele în stare să-i sasatisfacă nevoia de luminare.

Eforturile primului plan cincinal au dus la crearea unei industrii moderne, accentul punîndu-se pe industria grea. Bugetul statului, atenția opiniei publice, mobilizarea energiilor populare au fost îndreptate în această direcție. Existența industriei grele — baza întregii industrii — odată asigurată, economia planificată a putut să fixeze sarcini noi, privitoare și la celelalte domenii ale vieții publice. De astă dată, acele legate direct de înzestrarea culturală a țării, au fost puse pe primul plan. Iar dintre acestea, chestiunea instrucțiunii publice și a perfecționării ei a trecut înaintea tuturor celorlalte.

Lucrul era cu atît mai necesar, cu cît roadele date de școala primară și secundară în primii zece ani după revoluție, nu au fost satisfăcătoare. Chestiunea reorganizării și perfecționării învățămîntului au devenit de o actualitate imediată, îndată ce s'a văzut o totală nepotrivire între cerințele pe care economia sovietică în desvoltare le punea elementelor care populau universitățile și școlile tehnice și pregătirea cu totul insuficientă cu care aceste elemente, ieșite din școlile secundare, pășeau pragul învățămîntului superior.

Organizarea învățămîntului primar și secundar s'a început în anul 1931. Principiile conducătoare, atunci fixate, sunt și astăzi în vigoare.

In ceea ce privește perfecționarea învățămîntului, ea a mers pe două căi strîns legate una de cealaltă. Pe de o parte, au fost puse la dispoziția Comisariatului instrucțiunii publice, sume din ce în ce mai masive; pe de altă parte, structura pedagogică și programatică a întregului învățămînt a fost radical modificată.

Să urmărim cîteva dintre cele mai caracteristice momente ale evoluției instrucțiunii publice în Rusia.

In anul 1913 se cheltuia pentru învăţămînt, în imperiul ţarilor, la o populaţie puţin inferioară celei actuale, 182 milioane de ruble. In primul an al planului cincinal, bugetul instrucţiunii publice era de 643 de milioane ruble [1]). In 1932 acest buget a crescut la 4.535 milioane. Urmînd o linie progresivă, ajunge în 1937 la 18.264 milioane ruble.

Mai interesant şi mai elocvent decît aceste cifre absolute, este calculul procentual al cheltuielilor pentru instrucţia publică în raport cu totalul cheltuielilor bugetare. Astfel în 1927/928 9,8% din buget au fost cheltuite pentru învăţămînt şi opera de culturarizare a maselor. In 1935 procentul a crescut la 12,7% ca să ajungă în 1937 la 19,1%.

Pentrucă suntem pe terenul comparaţiilor, vom da cîteva cifre calculate după aceeaşi metodă, pentru Franţa, Germania şi Italia.

In Franţa s'a cheltuit în 1928 din întreg bugetul ţării (capitolul cheltuieli) 5,9% pentru învăţămîntul public; în 1936 acest procent a crescut la 6,5%. Fără îndoială că nivelul cultural ridicat al poporului francez, face *inutile multe din cheltuielile pe care* guvernul sovietic este nevoit să le facă. Totuşi, comparînd cifrele, anumite concluzii nu pot fi înlăturate. Ele sunt în acelaşi timp şi cel mai bun răspuns dat felului în care André Gide a încercat în „Retouches à mon retour de l'Ussr" să arunce un nemeritat discredit asupra străduinţelor de cultivizare pe care sovietele le întreprind astăzi.

Cît priveşte Germania, comparaţia este şi mai plină de învăţăminte. Deşi capitolele bugetare ale celui de al treilea Reich se bucură de o mare mobilitate — atît în ce priveşte conţinutul cît şi destinaţia — totuşi se vede că: în 1931/932 (deci înainte de venirea guvernului actual) se cheltuia pentru instrucţia publică 20% din cheltuielile bugetare generale (Reich, state federale, comune etc.). In primul buget făcut de către guvernul nazist (1933—1934) acest procent a scăzut la 13,6% [2]). In ultimii ani acest procent s'a micşorat şi mai mult. O singură cifră ilustrează un întreg sistem: *numărul studenţilor care în 1930 era de 132 mii, a scăzut în anul 1937 la 73 mii, adică cu 44,8%.*

Nu mai puţin sunt caracteristice şi cifrele pentru Italia. In 1927/928, bugetul instrucţiunii publice consuma 7,21% din cheltuielile generale. In 1936/937 la o populaţie mărită, acest procent a crescut la 7,27%.

Ce reprezintă toate aceste cifre moarte, în elementele vii, în oameni? Să ne întoarcem la U. S. S. R. In 1932 învăţămîntul primar şi secundar cuprindea 24,2 milioane de elevi. In 1937 acest număr a crescut la 30 milioane; iar totalul celor care învaţă este astăzi de 36 milioane. Cu alte cuvinte, la fiecare mie de locuitori, 201 urmează o şcoală, ceea ce înseamnă că fiecare al 5-lea locuitor sovietic este şcolar, licean sau student al unei facultăţi, instituţii sau al unei academii. In 1913, în imperiul ţarist, procentul *acesta era exact de 30 la mie* [3]).

* * *

[1]) Rublele post-belice sunt recalculate; cele două epoci pot fi deci corect comparate.

[2]) Datele sunt luate după „Statistiches Jahrbuch für das deutsche Reich", 1936.

[3]) A. Kurella: „La révolution culturelle", Paris 1931.

Cum este organizată instrucţia publică în U. S. S. R. ?

După o epocă de tatonări şi experiementări, s'a ajuns la sistemul actual, pus în aplicare după 1931. Pînă atunci predomina teoria „extinderii şcolii", teorie după care învăţămîntul se putea dispensa de manuale, de programa analitică, de examene. Studiul limbilor moderne şi clasice era completamente neglijat. — Rolul învăţătorului şi al profesorilor era acela al unui atent îndrumător şi mai ales supraveghetor. Sistemul avea avantajul asigurării unei nestînjenite iniţiative ale elevilor şi mai ales a distrus radical tradiţionalismul şcoalei ruseşti dinainte de războiu. Dar nu a fost în stare să ridice nivelul intelectual — din punct de vedere teoretic şi practic — al elevilor. Lipseau mai ales cadrele profesorale, care ar fi putut aplica just o asemenea metodă didactică [1]). Elementele care veneau la universităţi sau şcoli tehnice superioare nu posedau cunoştinţele necesare pentru o serioasă pregătire profesională şi deci nu puteau folosi temeinic învăţămîntul universitar.

S'a recunoscut curînd că baza instrucţiunii şi a desvoltării bagajului de cunoştinţe rămîne şcoala primară şi mai ales cea secundară. Orice deficienţă gravă aici se resimte puternic — fără putinţă de compensare — şi în studiile superioare şi în viaţă.

Printr'un decret din August 1932 se pun bazele noului învăţămînt primar şi secundar. Se creiază trei tipuri de şcoli: şcoala primară de patru clase, şcoala de 7 clase numită „şcoala secundară parţială şi şcoala secundară de 10 clase. Au fost introduse manualele didactice, programa analitică, examenele de sfîrşit de an, aprofundarea ştiinţelor teoretice exacte (matematica superioară, chimia, fizica etc.) şi studiile limbelor moderne.

Şcoala lui Costja Rjabzev fusese produsul unei epoci de tranziţie. Ea îşi avusese rolul ei istoric, dar se dovedise insuficientă pentru timpurile noi, de masivă industrializare a ţării.

Dar ceea ce deosebeşte învăţămîntul public în U. S. S. R., de cel al ţărilor capitaliste, este caracterul ei politehnic. Studiul ştiinţelor şi al literaturii este strîns legat de munca manuală şi de o serioasă iniţiare în diferitele domenii ale tehnicei şi organizării economiei socialiste. Această iniţiere nu are un caracter diletant. Ea urmăreşte, dimpotrivă o reală familiarizare cu principalele ramuri ale economiei naţionale: izvoarele de energie (combustibil, electricitate etc.), cu metalurgia, construcţia de maşini, industrializarea agricolă etc. [2]).

Din primii ani, munca intelectuală şi munca manuală se îmbină. Se dă în acelaşi timp o deosebită importanţă „culturii fizice", menită să ţie în echilibru organismul copilului, prin destindere şi exerciţiul fizic necesar. In afară de orele de „cultură fizică" zilnice, se fac cu elevii exerciţii recreative, chiar în pauzele dintre ore.

Ca şi în celelalte domenii ale vieţii economice şi sociale, şi în învăţămînt, regimul sovietic s'a inspirat din cuvintele lui Marx. El cerea să se „substituie individului parcelar, simplu executant al unei func-

[1]) Atmosfera generală a acestui prim regim şcolar se poate găsi foarte pitoresc redată, în cartea lui Ognev: „Les cahiers de Costja Rjabzev", document preţios al acelei mentalităţi, astăzi depăşite.

[2]) Statutul noii şcoli politehnice prevede că: „Programele trebue să asigure o preparaţie politehnică prin muncă, făcînd să se cunoască în mod practic formele organizaţiei socialiste şi a tehnicei moderne, principalele instrumente de muncă şi metodele transformării materialelor, combinînd învăţămîntul cu munca productivă", citat în G. Friedman: „Problèmes du machinisme", pag. 31.

ţiuni de detaliu, indivizi cu o desvoltare integrală pentru care diversele funcţiuni sociale nu vor fi decît forme diferite şi succesive ale activităţii lor". După cum s'a căutat să se realizeze şi o a doua recomandare făcută de Marx, anume: „Educaţia viitorului va uni pentru toţi copiii de a anumită vîrstă, munca productivă cu instrucţia şi cu gimnastica după cum Robert Owen a demonstrat-o în amănunt; aceasta nu va fi numai o simplă metodă urmărind creşterea producţiei sociale, ci singura metodă capabilă de a produce oameni desvoltaţi în toate drecţiile" [1]).

In asemenea condiţii, învăţămîntul secundar a putut să fie adaptat sarcinilor care i se puneau în faţă, pentru a pregăti elementele din care urma să se recruteze cadrele necesare industriei şi întregei economii sovietice.

* * *

In ce priveşte, învăţămîntul superior, el este format din universităţi, institute, şcoli tehnice şi facultăţi muncitoreşti. Acestea din urmă — după cum indică şi numele — sunt puse la dispoziţia muncitorimei de fabrică. Stricta aplicare a zilei de 7 ore (în industria minieră, 6 ore) şi a săptămânii de cinci zile, permite muncitorilor care doresc, să urmeze cursurile universitare, să se perfecţioneze frecventînd aceste facultăţi [2]).

Iată cîteva cifre care indică direcţia desvoltării învăţămîntului superior după războiu. In 1913 existau în Rusia 91 de universităţi. In 1936 au funcţionat 595 universităţi, academii şi institute superioare, 716 facultăţi muncitoreşti şi 2.572 şcoli tehnice de diferite specialităţi şi grade. In 1937 vor termina studiile universitare 93.000 de mii de studenţi, şcolile tehnice 169,9 mii, iar facultăţile muncitoreşti 70,1 mii. Totalul studenţilor care frecventează în 1937 învăţămîntul superior, este de circa 600 de mii.

Cifra pare la prima vedere exorbitantă. Este vorba de o uriaşă generaţie de viitori ingineri, doctori, arhitecţi, oameni de ştiinţă, profesori, avocaţi etc.; e vorba deci tocmai de aşa zisa „plagă" a proletariatului intelectual, plagă care bîntue ţările europene. O asemenea „plagă" U. S. S. R. nu cunoaşte. Necesităţile economici naţionale — în cadrul construcţiei socialismului — sunt atît de mari; iar străduinţa de a ridica nivelul de viaţă al întregei populaţii, necesită forţe intelectuale, pregătite atît de numeroase, încît problema şomajului intelectual nu se pune nici acuma, nici pentru viitor. Dimpotrivă, în locul restrîngerii numărului studenţilor — lucru practicat în atîtea ţări ale Europei — în U. S. S. R. se încurajează prin toate mijloacele, *frecventarea învăţămîntului superior.*

Care este compoziţia socială a corpului studenţesc în U. S. S. R.? In 1914, dintr'o sută de studenţi aparţineau nobilimii, ordinului eclesiastic şi burgheziei bogate 39,1%; micii burghezi şi meseriaşilor 32,1%; cazacilor şi ţăranilor 25,5% [3]).

[1]) Karl Marx: „Le Capital", t. III, p. 169 (Ed. Costes).

[2]) In momentul de faţă se experimentează şi facultăţile de fabrică. La Leningrad s'a înfiinţat o primă facultate pe lîngă una dintre cele mai mari fabrici. Ea este pusă la dispoziţia muncitorilor, a familiilor lor şi a funcţionarilor tehnici superiori. Programul este compus din materii, privind nu numai chestiuni tehnice, ci şi literare şi de cultură generală. Experienţa reuşind, urmează să fie extinsă şi în alte centre.

[3]) A. Kurella, idem.

In 1924—1925, studenţii proveniţi din sînul muncitorimii, formau 26% din numărul total, iar cei de origine ţărănească 25%. In 1933 primul procent se ridică la 51,4%, iar împreună cu cei veniţi din sînul ţărănimei formează imensa majoritate a populaţiei universitare.

Această fundamentală schimbare, în structura socială a corpului studenţesc a născut şi problema întreţinerii materiale a studentului.

Această grije se manifestă prin acordarea de stipendii permanente în timpul studiului, şi prin asigurarea de locuri de odihnă şi recreaţie în timpul vacanţelor. Următorul anunţ apărut în ediţia germană a „Pravdei" [1]) care constitue cea mai bună documentare a felului cum a fost soluţionată prima problemă.

Cu ocazia deschiderii noului an şcolar, institutul german de agricultură din Engels (centrul în ţinutul german de pe Volga), anunţă: „Cererile pentru primirea în primul an al institutului se vor trimete dela 20 Iulie până la 1 August. Studenţii primesc în anul I un stipendiu dela 80—110 ruble lunar, iar în anii următori stipendiul va fi mărit în proporţie cu munca depusă. In afară de aceasta, studenţii au la dispoziţie o bucătărie comună şi un internat". Conţinutul acestui anunţ face inutil orice comentare.

In ceea ce priveşte grija de sănătatea studenţilor, vom cita următoarele date: In 1936, uniunea sindicatelor profesionale (muncitoreşti), au pus la dispoziţia studenţimii 50 de mii de locuri în casele de odihnă, 5 mii de locuri în sanatorii şi 2 mii în staţiunile climaterice.

* * *

Cea de a treia caracteristică fundamentală a învăţămîntului public în U. S. S. R. este adaptarea lui, strictă şi consecventă structurii naţionale a statului. Plecînd dela justa formulare a principiului că promovarea culturii nu-i posibilă decît dacă fondul ei socialist îmbracă o formă naţională, proprie fiecărei naţiuni — guvernul sovietic a încurajat manifestările culturale — dela cele primitive până la cele superioare ale tuturor naţionalităţilor din Uniune. O imediată şi totală aplicare a acestui principiu s'a făcut în instrucţia publică. Intreg învăţămîntul, dela cel primar pînă la cel superior, este predat în limba fiecărei naţionalităţi. O singură ilustrare: cărţile de şcoală apărute în 1932, conform nouei programe analitice, au fost tipărite în 75 de limbi diferite.

Dela 1932, anumite progrese s'au făcut şi în aceste domenii. Populaţii — în Siberia de Nord-Est, în munţii Caucazului, în ţinuturile mongolice — care nu cunoşteau nici măcar alfabetul scris, au azi şcoli în limba lor. In districtul Kalagau, în fundul taigei siberiene, între Jenisei şi Marea Okhotsk, locuesc Tunguzii, vestiţi vînători. Pentru ei, în 1929, guvernul sovietic a înfiinţat o şcoală în limba localnicilor, după ce alfabetul scris a fost prelucrat. In 1936 funcţionau deja în district 18 şcoli cu 1.500 elevi.

R. V. BOLDUR

[1]) Deutsche Central Zeitung, din 28 Iulie 1937, Moscova.

MISCELLANEA

† D. D. PATRAŞCANU

Pătrăşcanu aprecia în lumea asta mai cu seamă, două lucruri: entuziasmul şi bunătatea. El insuşi a fost un om de o bunătate infinită şi imaginea pe care noi, prietenii şi tovarăşii lui dela „Viaţa Romînească", o aveam mereu în minte cînd ne gîndeam la el, era aceea a unui om apucat subit de un entuziasm delirant. Un gest cu braţul care turbiliona prin văzduh ca să-şi exprime admiraţia pentru vreun om, vreo carte, vreo faptă, admiraţie care nu mai găsea cuvinte şi se mulţumea cu cîte una din acele vorbe aşa de superlative, încît aproape că părăsesc limbajul articulat, acest gest cu braţul şi cuvîntul „co-lo-sal!!", erau ca un fel de iscălitură plastică a lui Pătrăşcanu în memoria noastră. Cînd venea vreodată vorba de cîte vreo mîrşăvie, nedreptate sau cruzime, Pătrăşcanu schimba instinctiv vorba, parcă jenat de a face parte din ginta omenească de care totuşi n'ar fi vrut să se desolidarizeze.

Pătrăşcanu a suferit mult şi multiplu nedreptatea şi hula omenească. Şi asta totuşi nu i-a clintit apucăturile lui optimiste şi entuziasmul lui unanimist. Uneori — şi asta era singura lui reacţiune negativă — uneori se supăra scurt pe cîte ceva ori cineva. Fără explicaţii şi de asemenea fără rancună. Noi, prietenii lui, care îl cunoşteam şi-l stimam, ştiam că aşa se supără el, şi că aceste brusce supărări, prin care lichida cu un om sau cu o situaţie, erau metoda lui de a se reface disponibil pentru entuziasmuri nouă. Totul îl interesa: literatura, călătoriile, istoria, biologia, politica, gospodăria, comerţul chiar (n'a fost el ani de zile directorul editurii şi librăriei „Vieţii Romîneşti"?). Intr'o zi s'a supărat, scurt, pe politică; într'alta s'a supărat pe literatură. Prea se purtase rău cu el, această societate romînească, pentru ca el să mai aibă inima să-i dea ceva din fundul sufletului lui... Dar noi, prietenii, aşteptam. Aşteptam să-i treacă. Acum de curînd — nu-i nici o lună — unul din noi ne-am gîndit să încercăm a-i cere lui Pătrăşcanu o nuvelă pentru revista noastră. Ni-a răspuns fiul său că-s cu toţii foarte supăraţi. Pătrăşcanu, care avea o sănătate de fier, şi nu fusese bolnav niciodată, s'a îmbolnăvit acum şi nimeni nu ştia ce are. Peste cîteva zile a murit. A făcut, în această împrejurare, cum a făcut în toate. Intr'o bună zi s'a supărat, scurt, pe viaţă. Şi a părăsit-o. Fără explicaţii. Şi — suntem siguri, fără nicio rancună. A murit aşa cum a trăit. Această armonie între viaţă şi moarte n'o pot avea decît acei oameni de elită, care nu se lasă a trăi aşa, la întîmplare, ci-şi îngrijesc destinul după un model ales cu socoteală şi silinţă.

Ar fi absurd şi micşorător să vorbim acum şi aici despre opera literară a lui Pătrăşcanu. Discuţia ei nu aparţine unor asemenea note ocazionale. Pătrăşcanu e un clasic şi analiza scrierilor sale e a criticei literare în genere, dincolo de clipă şi de actualitatea trecătoare. Iată de ce, din teancul de articole primite la redacţia noastră despre Pătrăşcanu, vom alege numai unul singur, fiindcă e vorba într'însul de om, şi anume de un aspect precis al acestui om, de acea activitate în care dărnicia lui se putea exercita mai slobod ca oriunde. Este o notiţă a unui fost elev. Căci Pătrăşcanu era unul poate din cei mai interesanţi şi mai iubiţi profesori de istorie.

Autorul notei este un vechiu colaborator al revistei noastre, criticul literar Aureliu Weiss. Publicăm aci rîndurile sale:

„Spre sfîrşitul anului 1910 un profesor nou de istorie îşi făcu apariţia în clasa a şaptea a liceului Matei Basarab din Capitală. Avea părul blond, un barbişon scurt şi ţinea în mînă o pălărie tare şi înaltă. Cu privirea surîzătoare, dar cu un accent hotărît în glas, începu convorbirea cu elevii.

„Fără a se preocupa de cunoştinţele deja cîştigate ale noilor lui elevi, Pătărşcanu căuta să-i fixeze asupra momentului istoric la care se oprise lecţiunea din acea zi, spre a le sugera ambianţa mediului în care aveau să se petreacă evenimentele imediat următoare. Intrebările se succedau tot mai stinse, tot mai semnificative. Răspunsul se degaja cu naturaleţă şi cu necesitate din datele întrebării. In curînd toţi elevii luau parte la surprinzătoarea conversaţie, ridicîndu-se din bănci şi aşezîndu-se, după indicaţiile degetului arătător al profesorului, ca micile ciocane ale pianului mişcate de bătaia clapelor. Dela locul meu, urmăream cu interes crescînd manevra noului venit. La început, obişnuit cu uscăciunea formalismului didactic, mă amuzam privind evoluţia anexei capilare a bărbiei, care se mişca la fiecare deschidere a gurii. Gesturile profesorului erau iuţi şi nerăbdătoare. Din cînd în cînd îşi trecea mîna maşinal prin părul ridicat şi răzvrătit. Dacă răspunsul întîrzia peste durata unei scurte aşteptări, un alt elev trebuia să-l pronunţe cu iuţeala unei descărcări electrice, la contactul cu privirea încordată şi persuasivă fixată asupra lui. După trei sferturi de oră, întîmplările ce trebuiau memorate pentru lecţiunea următoare trăiau în imaginaţia mea, într'o înlănţuire vie. Fără nicio sforţare, fără penibila casnă de a vîrî în minte nume, date şi fapte, al căror sens niciun elev nu se străduia mai înainte să-l pătrundă, ajunsesem să presimt drama conflictelor care agitaseră în depărtarea timpurilor sufletul popoarelor. Oamenii al căror nume se păstrase în foile manualului de istorie, începeau să se profileze în vălmăşagul evenimentelor, cu caracteristicile şi cu contribuţia lor hotărîtoare, în cursul pe care ei îl imprimau întîmplărilor omeneşti. Dar mai ales faptele se luminau în succesia unui determinism bine articulat, care proecta lumina gîndului iscoditor în toate ungherele întunecoase ale istoriei. De ce războiul a fost deslănţuit într'un moment anumit şi nu în altul? Care era starea de spirit şi situaţia materială a poporului pornit la luptă şi a conducătorilor lui? Ce urmăreau şi ce foloase nădăjduiau să tragă din mişcarea pe care o deslănţuiseră? Date fiind împrejurările —, ce puteau să facă şi ce s'ar fi potrivit mai bine împrejurărilor?

„Astfel mecanismul gîndului se punea pe nesimţite în mişcare şi elevii începeau să cugete asupra sensului şi rostului fiecărei întîmplări. Evenimentele istorice se prindeau în angrenajul preocupării fiecăruia de a-şi orienta mai potrivit preferinţele şi reflexiunea, în scopul de a da un desnodămînt firesc şi logic întîmplărilor evocate. Clasa se agita ca prinsă în adierea unui suflu nou.

Ora se sfirşea şi rămînea cufundat în gînduri. Pricepeam semnificaţia metodei noului profesor; percepusem numai decît marea deosebire de spirit dintre el şi ceilalţi.

Lecţiunile următoare întăriseră impresia dobîndită din primul ceas. Nu citisem pînă atunci nimic de Pătrăşcanu şi nu-mi amintesc dacă, puţin după aceea, sau mai tîrziu, i-am citit primul volum de schiţe. Rămîneam însă tot mai ataşat profesorului şi tot mai recunoscător omului pentru orizonturile pe care le deschidea cu atîta precizie şi cu atîta bogăţie de amănunte relevatoare.

Pătrăşcanu trata istoria cu o mare siguranţă. Evenimentele se succedau cu necesitate şi determinismul îşi păstra rigoarea logică elementară. Accentele porneau convingătoare, aruncate parcă de un resort deslănţuit în adîncul sufletului. Să nu fi perceput acest intelectual, înălţat deasupra mediului, nici-o spărtură în armonia construcţiei dela cauză la efect, pe care o ridică în fiecare lecţie? Nu era el oare niciodată frămîntat de vre-o îndoială cu privire la existenţa substratului istoric real, căruia oamenii îi substitue adeseori o cauză aparentă, scoasă din arsenalul patimilor şi agitaţiilor comune, şi prin asta mai de grabă întunecînd decît luminînd perspectivele?

Nu ajunsesem pînă atunci să bănuesc misterul felului în care se scrie şi se conservă, de obiceiu, istoria omenirii, dar după o serie de lecţii, presimţeam vag că explicaţiile noului profesor puteau fi simple ipoteze, grefate doar pe anumite fapte sigure. Lectura scepticilor francezi şi perspectivele pe care le deschideau minţii mele contribuţiile ştiinţifice care alimentau filosofia ce mi-o formasem pe atunci, contribuiau să-mi întărească sentimentul unei rezerve în faţa siguranţei magistrale a lui Pătrăşcanu.

Nici astăzi nu ştiu dacă Pătrăşcanu a crezut într'adevăr, cu convingerea şi cu pasiunea pe care căuta să le comunice elevilor, în realitatea strictă a explicaţiilor cauzale şi a documentărilor pe care le releva. Surîsul ascuns care transpare prin paginile schiţelor lui, par a înlătura ipoteza primirii fără critică şi fără o serioasă cercetare şi rezervă, a isvoarelor de interpretare a istoriei, care, de cele mai multe ori iau ipotezele speculative drept cea mai imuabilă realitate.

Insuşirea *scriitorului* Pătrăşcanu de a evoca lucrurile în imagini vii, a fost de un folos nepreţuit profesorului. Din paginile inerte ale Istoriei Romînilor de Aguletti, figurile se ridicau animate, pasionate, temătoare sau ireductibile în voinţa lor, graţie contribuţiei inspirate a profesorului. Cu cît evenimentele înaintau spre pragul politicei contemporane, cu atît viziunile se lărgeau, glasul magistrului căpăta inflexiuni grave, impresionante, iar privirea, prin care se strecurau radierile pasiunii ce nu se putuse exterioriza prin voce, rămînea fixată stăruitor asupra elevilor pînă ce se lăsa înecată de umbra preocupării pentru întîmplările de mai tîrziu.

Judecata mea de atunci era lipsită de experienţă; totuşi copilăria şi adolescenţa îmi fuseseră destul de frămîntate de greutăţi şi lupte ca să-mi ascundă cu totul faţa adevărată a lucrurilor. Am judecat atunci pe Pătrăşcanu cu o măsură, pe care cunoaşterea lui mai de aproape în alte împrejurări şi la o vîrstă mai înaintată a menţinut-o neschimbată. Profesorul meu de istorie a fost un patriot înflăcărat şi un cuget cinstit. Pasiunea pe care o punea în credinţa propăşirii Romîniei, respectul de care căuta să înconjoare figurile politice ale unirii principatelor romîne, pornirea admirativă cu care vorbea mai ales de Ion Brătianu, nădejdile ce le lăsa să se întrevadă la orizontul realizărilor viitorului, în credinţa lui în democraţia liberală, din care se alimenta filosofia vieţii lui publice, arătau un suflet curat şi o iubire nețărmurită a patriei.

Cînd ne-am despărţit, după examenul de capacitate, în anul 1912, nimic nu făcea să se presimtă furtuna care avea să îngrămădească nourii grei de mai tîrziu asupra orizontului vieţii lui promiţătoare. Era plin de încredere şi de elan.

Ii dădusem tocmai să citească o lucrare a mea, un dialog, în care amplificasem cu consideraţii filosofice o convorbire anterioară. Pătrăşcanu o citise şi mi-a împărtăşit cu bunăvoinţă părerile lui asupra lecturii. La plecare, mi-a întins prietenos mîna, spunîndu-mi: „Ne despărţim acum, dar sunt convins că voiu auzi odată vorbindu-se de d-ta".

Cuvintele acestea mi-au răsunat mult timp în memorie şi mi le-am reamintit cu tărie cînd, întorcîndu-se dela Iaşi în anul următor, mi-a întins zîmbind scrisoarea comitetului de redacţie al Vieţii Romîneşti, care, prin pana lui Topîrceanu, mă primea pentru întîia oară, cu aprecieri măgulitoare, printre colaboratorii revistei. Percepeam prin confuzia celor douăzeci de ani ai mei bucuria pe care o radiau glasul şi privirea lui şi auzeam, ca prin vis, vorbele amabile de încurajare pe care le rostea cu obişnuita lui putere de afirmare.

Războiul a mărit golurile învăţămîntului nostru secundar şi superior. Dacă s'ar fi lăsat lui Pătrăşcanu, desamăgit şi desaxat, activitatea lui, libertatea profesării istoriei cu experienţa îmbogăţită şi tot mai umanizată de vicisitudinile dureroase ale vieţii, demoralizarea şi revolta nu l-ar fi putut copleşi şi generaţii de elevi ar fi fost adăpaţi la tezaurul cunoştinţelor, metodei şi talentului său. Să fi avut învăţămîntul nostru atîtea valori în materia profesată de către Pătrăşcanu, încît să-şi fi putut permite înlăturarea lui — cum şi-a permis-o, de altfel, şi pe aceea a lui Titu Maiorescu?

Moartea i-a curmat viziunea acestei cruzimi şi l-a liberat de suferinţe. In perspectiva vieţii lui agitate apar însă azi meritele lui neîntinate. Lumea îl cunoaşte mai ales prin reputaţia pe care i-a creat-o faima lui de scriitor. Elevii de liceu îi citesc astăzi numele în manualele de istorie, pe care le-a scris cu o artă consumată, atunci cînd n'a mai putut profesa oral această materie.

De aceea am ţinut să evoc cîteva aspecte din activitatea lui profesorală, pe care timpul a situat-o în depărtările trecutului dinainte de războiu.

DIN ANTOLOGIA SCRISULUI ROMIN

Am inagurat această antologie culegînd, la întîmplare, mărgăritare ici şi colo, din cele mai diverse provincii ale scrisului romîn: directori de ziare, membrii ai Ateneului romîn, cronicari medicali, cronicari artistici, cronicari ştiinţifici, beletrişti, etc. In numărul următor al revistei, am introdus principiul specializării, şi ne-am mărginit a ne ocupa exclusiv de proza şefilor de partide, precum şi de aceea a cîtorva foşti — şi viitori — prim-miniştri. In numărul viitor am dori să facem o călătorie în ţara manualelor didactice. Cît despre astăzi, ne vom plimba dealungul frazelor bogate ale unui distins filolog romîn, membru bineînţeles al academiei, profesor fireşte universitar şi alte asemenea boereşti avantaje.

Vorbind de B. P. Haşdeu, autorul spune:

„*Venit în ţară în 1856, ca tînăr ofiţer cu licenţa în drept dela Universitatea din Charkoff, după ce conduse mai multe periodice la Iaşi..., se introduse etc...*".

Asta se întîmpla desigur pe vremea cînd noi aveam mare nevoie de ofiţeri ruşi, dar mai cu seamă din arma juridică. (In armata ru-

sească, ofiţerii se împărţeau în două mari grupe: cei cu licenţa în drept şi cei fără). Dar ce e mai curios este că Haşdeu a venit *„în ţară după ce conduse o bibliotecă la Iaşi"*. Trebue să fie foarte greu să intri în Romînia, plecînd din Iaşi. Cît despre licenţa în chestiune, ea a fost luată la *„Charkoff"*. Dacă nu ştiţi unde se găseşte această localitate, deschideţi orice dicţionar, la litera C, şi veţi citi:

Charkoff sau *Charkofff*, oraş rus, pe Ondai.
Chalmuk, popor budist din Mongolia.
Chaunitz, om de stat austriac.
Chamenetz, oraş din Podolia.
Chansas, unul din statele republicei Statelor Unite.
Choch, savant german, descoperitorul bacilului tuberculozei.
Chossuth, revoluţionar ungur.
Ching-Chong, gorilă legendară, erou au unui film al casei Fox Movietone, etc., etc.

Dar să lăsăm lexicologia şi să trecem la fonetică. Autorul ne vorbeşte despre un curios şi capricios *„mecanism, după care o limbă se schimbă în orice moment, iar la intervale mai mari îmbracă forme deosebite"*.

Aşa dar, cum trece un interval niţel mai mărişor, o limbă nu se mai schimbă, ci, ca să zicem aşa din contră, îmbracă forme deosebite.

Dar iată o altă frumoasă descoperire:

Din toate aceste achiziţiuni, elementul hotărîtor pentru ascensiunea nouă (ortografia aparţine autorului), *disciplinei l-a constituit formularea principiului* despre *constanţa şi acţiunea uniformă a legilor fonetice după care se fac transformările din limbă*, un element *care, în treacăt fie zis, lipseşte celorlalte*, ştiinţe din domeniul culturii, *ca istoria* cu *preistoria şi sociologia, arheologia* cu *geografia şi etnografia, în fine filozofia* cu *psihologia ş. a. m. d.*".

Mai întîi trebue să admirăm cum o frază aşa de bogată, reuşeşte totuşi să fie limpede ca lumina zilei. Căci credem că cititorul a înţeles numai decît problema. E vorba de faimosul „principiu *despre* constanţa legilor fonetice". E, şi acesta, un principiu ca oricare altul, cum ar fi bunioară principiul *despre* gravitaţie, sau principiul despre vasele comunicante, sau principiul despre Monroe. Important e că principiul acesta „e un element care lipseşte „celorlalte ştiinţe din domeniul culturei, ca istoria cu preistoria şi sociologia etc."; deabia dacă îl găsim (pe acest element şi principiu) în ştiinţele care nu sunt în domeniul culturii. (Sunt o mulţime de ştiinţe situate dincolo de domeniul culturii; autorul nostru le cunoaşte mai bine ca oricine). Oricum, ne pare rău. E păcat ca un principiu aşa de frumos ca elementul despre constanţa legilor fonetice să lipsească tocmai din geografie, ori din filozofie. E drept că asta se întîmplă numai în cazul cînd geografia e „*cu*" arheologia, sau când filozofia se află „cu" psihologia. Dacă le poţi însă prinde un moment singure, atunci situaţia se schimbă cu totul.

Fonetica mai are şi alte mistere. Astfel:

„S'a constatat că un sunet schimbat într'o anumită epocă, cuprinde toate cuvintele indigene şi străine din acea epocă în care se găseşte acel sunet".

Că un sunet poate cuprinde cuvinte, este deja foarte frumos; dar aceste cuvinte, la rîndul lor, să cuprindă acest sunet, la asta mărturisim că nimeni nu s'ar fi aşteptat.

Aşa dar, e foarte greu în filologie. Fireşte, în ultimul timp, s'au mai îndreptat lucrurile. Dar odinioară dificultăţile acestui studiu erau considerabile:

„Pe vremea cînd Haşdeu se introducea singur *în tainele acestui studiu* — spune prietenul nostru — *greutăţile erau mult mai mari decât cele de astăzi*". Aşa dar Haşdeu avea prudenţa, oridecîteori „se introducea în studiu", să nu ia pe nimeni cu el. Şi avea perfectă dreptate. Avea dreptate mai cu seamă din cauza Neogramaticilor. Intr'adevăr, neogramaticii, ne spune universitarul nostru profesor, *„nu mai erau mulţumiţi cu concepţiile vechilor linguişti, privitoare la o mulţime de chestuni dar mai ales la ideea greşită pe care o avem despre natura limbii*".

Este o tipică dovadă de ingratitudine. Vechii linguişti, în cuminţenia lor, ofereau concepţii privitoare „la o mulţime de chestiuni". Şi totuşi neogramacicii nu se mulţumeau. Ceva mai mult, nu erau mulţumiţi nici cu concepţiile vechilor linguişti, „privitoare la ideea greşită pe care o aveau despre limbă". In cazul acesta, dacă pînă şi concepţiile privitoare la o idee greşită nu mai sunt respectate, unde ajungem, şi'n condiţiile astea nicio, mă'nţelegi, linguistică nu mai poate pentru ca să fie...

„O altă greutate care se ivea în drumul cercetărilor lui B. P. Haşdeu — continuă doctul nostru universitar amic — *mai era faptul că atunci cînd el încerca să introducă pe studenţi în secretele unei discipline pentru care noi astăzi, după 64 de ani nu avem un specialist, studiul filologiei romîne se afla în faza începuturilor*". Intr'adevăr, faptul că filologia n'are azi, după 64 de ani, niciun specialist, constituia pentru Haşdeu o dificultate în cel mai bun caz, insurmontabilă.

Dar mai iată una. Vorbind de declinări şi cazuri, academicianul nostru spune:

„Mulţimea terminaţiunilor la nume dedea o prea mare autonomie cuvîntului, care se putea mişca liber în frază. De aci rezultă o mare greutate *pentru aceia care nu erau* familiarizaţi cu structura *lor* gramaticală".

Adică numai jumătate de rău. Greutatea rămînea numai pentru acei ce nu erau familiarizaţi „cu structura lor gramaticală". Bănuim că autorul nostru face parte din ceilalţi, deja familiarizaţi. Şi recunoaştem că e un mare merit. Căci trebue să fie destul de greu să te familiarizezi cu aşa structură gramaticală.

Fiindcă am vorbit de cazuri la substantive, nu putem trece neobservată observaţia d-lui profesor, relativă la: „faptul că limbile indoeuropene au un număr de cazuri care la unele (cazuri) *ajung* pînă la opt" (fără să ni se precizeze dacă pînă la opt ante sau postmerediaane).

Dar să fim obiectivi, şi să recunoaştem, odată cu autorul nostru, că limbile indoeuropene au şi ele micile lor avantaje:

„Ceea ce impresiona (la aceste limbi indoeuropene) era posibilitatea de a *reduce prin substituire* toate aceste limbi la una singură."

Aşa, de pildă, franceza o substituim germanei, apoi pe cea dintîi englezei, iar acestela din urmă romîna, din care facem limbă unică şi universală, întrebuinţată atît în diplomaţie cît şi în comerţul internaţional, fără să mai vorbim de simplificarea învăţămîntului liceal din care vor fi excluse germana, franceza, etc., ceea ce va libera ipso facto considerabile disponibilităţi bugetare, permiţînd a da acestor sume întrebuinţări mai culturale, cum ar fi bunioară bonificarea unor gratificaţii acordate membrilor activi ai academiei romîne pentru memorii şi comunicări, făcute în şedinţele acestei venerabile instituţiuni. (Studiul de care ne ocupăm este tocmai o comunicare făcută — sau ca să întrebuinţăm stilul autorului — o „comunicare *ţinută*" la Academia Romînă în anul acesta).

Fiindcă am vorbit de stil, nu ne putem abţine să cităm cîteva înalte fantezii în această ordine de idei:

„Dar astăzi, cînd privim istoric forţele sufleteşti puse în joc de Eliade, titanismul lui înţelegem că era cea mai necesară dintre directivele vremii".

Intr'adevăr, ce poate fi mai *necesară* ca un titanism? Sau:

„In această direcţie, puterea de creaţie a lui B. P. Haşdeu, era pentru vremea lui *ceva* (subliniat de autor nu se ştie de ce), care ieşea cu totul din comun, mai ales, (virgula aparţine şi ea autorului) că ea (ea, adică ceva) purta pecetea unei originalităţi, în care nota lui personală (a lui, adică a peceţii, sau a originalităţii, sau a puterii de creaţie, pe alese) ţîşnea din fiecare rînd (care rînd? al peceţii? sau al notei personale?). Mai departe:

„Astăzi, după un interval de atîtea decenii, *rezultatele* la care am ajuns, ne îngădue, ceva mai mult, ne *impune* (ele, rezultatele) să privim sintetic problemele", sau:

„In *seria* de etimologii de origine dacă, *scrise* în mai multe *publicaţii*" (poate ar fi fost tot aşa de frumos: „etimologiile publicate în mai multe scrieri"?

Dar n'am mai vorbit de mult despre greutăţile lui Haşdeu. Iată aici un nou prilej:

„Cu toate aceste greutăţi, B. P. Haşdeu n'a pregetat *să se preocupe cu* toate problemele care interesau studiul limbei romîne".

„*A se preocupa cu*" este aproape tot aşa de frumos ca „cu mă frecventez cu Maria" sau „băiatu cantonerului s'a decedat cu levorveru".

Iar pentru a sfîrşi, o frază deosebit de îmbelşugată în intorsături de condeiu:

„Cu toate că, la început B. P. Haşdeu condamna, după cum am văzut, tendinţa prea exagerată a unor linguişti de a se ocupa cu studiul limbilor clasice sub raportul indoeuropean, totuşi impresia primelor descoperiri realizate cu ajutorul gramaticii comparate, era atît de vie, iar rezultatele (subînţeles „era") atît de surprinzătoare încît nu exista filolog în vremea aceea şi chiar în vremea tinereţii noastre, care să se apuce de studiul limbilor moderne fără ca mai întîi să fi cunoscut structura limbilor indoeuropene".

Inchipuiţi-vă un cimpanzeu care ar fi găsit o perie de cap. O apucă în mîna sa prea lungă, o duce spre fruntea lui prea mică, şi începe să-ţi perie părul de pe frunte. Parc'ar semăna niţel cu gestul de a peria părul; şi totuşi parcă n'ar fi tocmai asta...

Este exact impresia pe care o avem uneori asistînd în cercurile academico-universitare romîne, la înduioşătoarele eforturi de a mînui limbajul articulat...

TOCILESCU, ANGHEL DEMETRIESCU ŞI ALTE POVEŞTI CU CĂRŢI.

Cînd, intrînd într'o bibliotecă romînească, vedem că sala e plină, un sentiment de orgoliu ne cuprinde, un fel de reconciliere dintr'odată cu tot genul uman. Acest animal presupus răufăcător care este omul se desvinovăţeşte atunci subit de toate acuzările. Il vedem întrebuinţîndu-şi vremea lui de odihnă cu paşnicele şi înălţătoarele plăceri ale lecturii, cu dezinteresata muncă de a cunoaşte şi de a pricepe. Asta ne face să nu mai regretăm că facem parte din ginta omenească, şi, pe deasupra, un sentiment patriotic de gratitudine ne cuprinde faţă de conaţionalii noştri care s'au ostenit — ei — să aducă dovada aceasta

de nobleţe prin gestul lor frumos — gest aproape tot atît de frumos cît şi cel de a mîngîia sau de a ierta — gestul de a deschide o carte şi de a întoarce, împăcat, foaia deja citită.

Oricare adolescent care s'a dus regulat într'o bibliotecă publică a visat, cîndva, să devină bibliotecar; s'a gîndit la asta cu acelaşi romantism cu care a vrut să fie pirat, sau misionar, sau explorator, sau poet mondial, într'un cuvînt, tot ceea ce englezii numesc „captain of souls", căpitan de suflete. Căci bibliotecarul este şi el căpitan peste tot acel norod de volume, aliniate cuminte, dar ţinînd—fiecare dîrz—la înţelepciunea cuprinsă intrinsele.

O bibliotecă e ca o biserică în timpul slujbei. O vecinătate tăcută de sforţări calme, fiecare din ele avînd alt conţinut şi toate împreună pironite către acelaşi scop oarecum supraomenesc.

Luna trecută, în editura Fundaţiilor Regale, al cărei harnic director, d. Alexandru Rosetti, şi-a făcut o specialitate din a desgropa scrieri epuizate sau presărate în vechi reviste uitate şi de a le aduna la olaltă, dînd o actualitate resuscitată cîte unui valoros gînditor romîn (cum a fost cazul cu Haşdeu, cum va fi, după cîte am auzit, cazul cu „campaniile" literare ale lui Ibrăileanu), a apărut, ziceam, în editura Fundaţiilor o colecţie de studii ale lui Anghel Demetriescu, un eminent învăţat, unul din aceia care au onoarea de a putea purta titlul de „autodidact" într'un sens ne-pejorativ (ein „Privatgelehrter", cum zic Germanii). Citind această carte, am dat peste un pasaj curios, unde este tocmai vorba de acel amor pentru vieaţa de bibliotecă despre care vorbeam adineaori. Am putut afla atunci că această pasiune, ca orice pasiune, cunoaşte dramatice probleme de conştiinţă şi dileme corneliene — şi că îşi are, şi ea, martirii ei.

Anghel Demetriescu candidase la o catedră la Universitatea din Bucureşti, împreună cu Tocilescu, un fel de cavaler de industrie — astăzi uitat — al ştiinţei istorice, erou interesant şi tipic al acelor vremuri de vieaţă ştiinţifică uşoară şi de romantism în erudiţiune. Bineînţeles, Tocilescu cîştigă catedra, prin mijloace ce nu se pot povesti, ele relevînd de mecanica morală a infiniţilor mici. Anghel Demetriescu, sub efectul ultimelor evenimente, cercetează mai cu deamănuntul opera contracandidatului, şi-i găseşte o mulţime de mici cusururi, printre care plagiatul nu era desigur cel mai mic. Şi atunci, începe Anghel Demetriescu să publice într'un ziar o serie de articole în care spunea ce gîndea în această chestiune. Intelectualii din Romînia aşteptau cu mare interes fiecare nou foileton. Dar în curînd, seria se opreşte, şi în locul articolului următor, Anghel Demetriescu publică o scrisoare către directorul gazetei în care îl roagă să oprească tipărirea în curs a ultimului articol, căci a renunţat de a mai continua orice polemică cu d. Tocilescu. Iar cîteva rînduri mai jos, explică de ce s'a hotărît deodată a proceda astfel.

Cititorul va putea căuta oricît; chiar cînd îi vom spune că Tocilescu, pe lîngă alte sinecure, o mai avea şi pe aceea de director al Bibliotecii Centrale, nici atunci cititorul nu va ghici.

Explicaţia ţine de nişte împrejurări de necrezut, unele înduioşătoare, altele comice şi feroce în legătură cu Tocilescu, cu Demetriescu şi cu moravurile timpului.

Văzîndu-se, aşa dar, atacat, Tocilescu a lovit. Şi a ştiut, cu flerul său de braconier intelectual, să aleagă locul cel mai vulnerabil al anatomiei sufleteşti a adversarului lui. Intr'o bună zi, venind ca deobiceiu Anghel Demetriescu la bibliotecă, şi cerînd servitorului materialele de care avea nevoie pentru lucrările lui în curs, acesta i-a comunicat că volumele sau manuscrisele acelea tocmai lipseau. Demetriescu a cerut altele. Dar — curioasă coincidenţă — şi acestea lipseau. Insfîrşit, din toate cărţile cerute de Anghel Demetriescu lipseau

exact toate. (Atragem atenția că nu era vorba aci de materiale în legătură cu polemica în contra lui Tocilescu, ci cu alte cercetări în curs ale lui Anghel Demetriescu).

Atunci avu loc o întrevedere care reamintește poveștile cu gangsteri de astăzi. Un pact fu încheiat între cei doi istorici. Anghel se obligă să nu mai polemizeze cu Tocilescu, iar acesta își luă angajamentul să restitue în bună stare copilul răpit — toți copiii spirituali viitori ai acestui cercetător dezinteresat care era Demetriescu.

Amândoi contractanții se ținură riguros de cuvînt (asta e de regulă în asemenea materii de „kidnaping"). Și astfel, Anghel Demetriescu plăti cu o renunțare destul de grea dreptul de a trăi mai departe în atmosfera de liniște creatoare a casei cu cărți, precum și dreptul de a se număra printre martirii bibliotecii.

Cu o bonomie și o naivitate tipică la adevărații savanți, Anghel Demetriescu, în scrisoarea de care vorbeam, și prin care anunța oprirea oricărui atac din parte-i, explica pe scurt înțelegerea lui cu adversarul.

Această poveste o știam de mult, pentru a o fi auzit-o îndelung comentată de Carageale și Ion Suchianu, cei doi intimi și foarte iubiți prieteni ai lui Anghel Demetriescu. Dar uitasem că ea poate fi povestită, că adică există dovezi scrise despre acest pitoresc și neverosimil mic incident cultural. Anghel Demetriescu nu ezitase nicio clipă să-și sacrifice amorul propriu în folosul datoriei lui de intelectual, și socotise că-i de o mie de ori mai util pentru cultura romînă să-și continue cercetările lui științifice decât să fie el acela — căci știa c'or să mai fie alții mulți — care să demasce pe abilul arcaș care știa atît de sigur să nimerească în călcîiul lui Ahile.

Dar povestea are și interes sociologic. Căci cititorul auzind-o, se va fi întrebînd cum oare asemenea moravuri au fost odinioară posibile, încredințat fiind, poate, că azi ele ar fi cu neputință.

Socotind așa, cititorul se înșală. Căci azi este încă și mai rău. O poveste din anul acesta, vai, ni-o dovedește.

Intr'o bibliotecă publică din Romînia, s'a fost suspendat, pentru cîtăva vreme, accesul în camera de lectură unuia din obicinuiții sălii, pe motiv că citea acolo „prea multe" cărți socialiste (aparținînd, bine-înțeles, instituțiunii).

Trebue să stimăm sincer pe autorul acestei măsuri. Dezinteresarea merită totdeauna respect; și poate oare exista ceva mai dezinteresat pe lume decît a fi prost? Biologicește și egoist vorbind, omul are interes să nu facă prostii. Și dacă este nevoie de a se da o definiție științifică acestei antidarviniene conduite, vom spune că a face prostii înseamnă a săvîrși acte care ratează țelul urmărit (este prostia de gradul I), care chiar duc la rezultate exact opuse scopului urmărit (gradul II), și însfîrșit, a produce eventual și pagube personale autorului acțiunii (este prostia de gradul III).

In povestea noastră găsim reunite toate aceste trei aspecte. Intr'adevăr, acțiunea este ineficace, căci nu-i deajuns să oprești pe un singur cititor să consulte cărți socialiste; trebue să le interzici tuturora, și asta nu numai în incinta bibliotecii, ci și extra muros.

Al doilea, a socoti că e suficient să citești o carte despre socialism pentru a și deveni socialist, înseamnă a atribui acestei doctrine o valoare, o putere, o virtute de persuasiune, un caracter de evidență, imediată așa de mare, încît această atribuție este, prin ea-însăși, cea mai entuziastă propagandă socialistă.

In al treilea rînd, împiedecînd lectura lucrărilor socialiste, se sabotează lupta de combatere împotriva socialismului însuși. Ca să combați un lucru, prima condiție e să știi despre ce e vorba. A lua adversarilor socialismului orice mijloc de combatere a acestuia, înseamnă iarăși cea mai sigură propagandă filosocialistă.

Insfîrșit, acela care, într'o bibliotecă ce funcționează de zeci de ani de zile, decretează într'o bună zi că cutare cărți constitue prin ele-înșile ceva infamant, aduce o jignire directă instituțiunii și oamenilor de înaltă cultură care o conduc. De aceea, în bună logică, un asemenea slujbaș riscă a fi izgonit din instituție.

Și astfel sunt realizate toate cele trei grade ale nobilei conduite care-l făcuse odată pe un filosof să definească specia noastră prin formula:

„Omul e singurul animal absurd".

ARTA GRAFICA

Este un sigur semn de civilizație cînd, la scurte intervale, o societate găsește prilej de comemorare, de cinstire a vreunui om sau a unei fapte care să fi însemnat ceva pentru cultură. Și este un semn de civilizație încă superioară cînd asemenea prilejuri coincid mai multe laolaltă, înrudite sau complementare.

E tocmai cazul astăzi. In acest număr al revistei noastre am avut de pomenit un nume scump nouă și ilustru pentru țară: numele lui Pătrășcanu. Vom avea a-l mai cita odată. Căci el se leagă de un alt eveniment cultural recent.

Imprimeriile Statului au hotărît să tipărească o revistă de artă grafică. Primul număr a apărut deja și se găsește acum pe masa redacției noastre. Cît orgoliu ne cuprinde văzînd această înaltă dovadă de destoinicie în cea mai tipică dintre îndeletnicirile culturii, este inutil s'o mai spunem. Cititorul romîn de atîtea ori indignat și deprimat în fața volumelor imunde ce se tipăresc la noi, cărți a căror înfățișare alternează între eleganța listelor de mîncăruri de bodegă din periferie și bunul gust al unor compendii de farmacologie — se va desfăta răsfoind această Revistă de Artă Grafică, unde litera, cerneala, distribuția brazdelor de text, gravurile, copertele, totul este așa de îngrijit esteticește.

Imprimeria Statului dispune de mașini ce pot rivaliza cu cele mai bune din străinătate, și de o mînă de lucru cum n'are nimeni în Romînia.

In ce privește mașinile, este aci loc pentru o înduioșată aducere aminte. Cînd, după războiu, Viața Romînească devenise o bogată și prestigioasă societate anonimă, Pătrășcanu, membru marcant și unul din directorii societății, aduce într'o zi vestea senzațională că marea, mondial celebra imprimerie Freitag din Viena lichidează și e dispusă să vîndă foarte ieftin frumoasele sale unelte; și directorul Pătrășcanu propune Vieții Romînești să se grăbească a cumpăra această comoară pe care o putea avea quasi pe nimica. Unul din membrii din consiliul de administrație se grăbește a cumpăra acea Imprimerie, care, sub numele de „Cultura Națională", aduce multă vreme mari servicii producției intelectuale romînești. Mai tîrziu, atelierele sunt vîndute Statului. Și aceasta face din Imprimeria Națională și Monitorul Oficial cea mai artistică dintre tiparnițele noastre. Dar Cultura Națională și Freitag au fost numai nucleul originar. Căci la mașinile existente li s'au adăugat multe altele. Decît ele au trebuit să fie de aceeași valoare, de aceeași familie calitativă cu cele primitive, căci au fost desvoltarea și prelungirea naturală a acestora; și protoplasma unei celule nu poate să fie decît de calitate egală cu aceea a nucleului. In sfîrșit, toate acestea trebuiau completate cu încă ceva, cu o mînă de lucru perfectă. Ceea ce s'a și făcut, grație iscusinții și energiei direc-

torului Bunescu, harnicul organizator al acestei instituţii, una din puţinele care contrazic ideea manchesteriană veche a Statului mediocru întreprinzător.

Aţi avut desigur prilejul să tipăriţi în Germania, şi aţi fost poate adesea înmărmuriţi văzînd cum, dela prima corectură — aceea zisă a „şpaltului" — n'aţi putut, cu toate sforţările, găsi nicio greşală, dar nici cea mai mică greşală de tipar. Acest lucru se întîmplă uneori şi în Romînia, graţie echipelor sever selecţionate dela Imprimeriile Statului — fapt care ne pune foarte măgulitor în rîndul naţiilor real civilizate.

Mulţi din cititorii noştri care au azi 40—50 de ani îşi mai amintesc poate că una din „cărţile de dar" cele mai apreciate de pe vremea copilăriei lor, era faimosul atlas al lui Hickmann, plin nu numai de hărţi, dar şi de mii de fantezii plastico-statistice. Acest atlas — care avea format de carte normală, portativă şi elegantă în acelaşi timp, era o „friandise"-ă pentru copiii intelectuali, un prestigios şi plăcut izvor de visare cărturărească.

Acest atlas era lucrat de Freitag, adică de actualele tiparniţe ale Imprimeriei Naţionale romîneşti.

Toate aceste fapte prezente şi trecute îşi dau întîlnire în coloanele revistei de Artă Grafică editată de Imprimeria Monitorului. Socot că orice romîn care se pretinde cituşi de puţin intelectual (şi slavă Domnului o asemenea pretenţie nu-i propriu zis rară la noi) ar comite un act de indiferenţă patriotică culpabilă dacă n'ar avea — nu în biblioteca sa, căci ar fi prea departe, ci — pe masă, în odaia lui de lectură, acest potou indicator care, cu toate piedicile obscurantismului care, ca să fim drepţi, cîştigă şi el teren, vesteşte că totuşi cultura şi amorul pentru carte progresează în Romînia.

NICANOR & Co.

RECENZII

ION BIBERI: Etudes sur la lithérature roumaine contemporaine. Editions Corymbe, Paris, 1937.

Volumul d-lui Biberi cuprinde şaizeci şi şase de portrete de scriitori romîni şi două articole, unul consacrat grupului revistei „Gîndirea" şi altul „Bilanţului unei generaţii". Cei mai mulţi dintre scriitorii romîni actuali sunt înfăţişaţi în scurte şi comice caracterizări, făcute cu grija unei imparţiale preţuiri. Dela d. Iorga pînă la Saşa Pană, toate curentele, toate temperamentele, toate talentele şi toate concepţiile care umplu astăzi viaţa noastră literară, sînt reprezentate în lucrarea d-lui Biberi. Scrisă pentru informarea străinătăţii, într'o franceză curată şi expresivă, cartea aceasta îşi va îndeplini şi mai bine scopul, atunci cînd va fi completată printr'o antologie copioasă şi bine alcătuită. Deocamdată străinul, doritor să cunoască literatura noastră, va găsi în volumul d-lui Biberi un preţios izvor de informaţii şi caracterizări.

P.

N. DAVIDESCU: Evul Mediu, poem. Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II", 1937.

Noul volum de versuri al d-lui Davidescu, înfăţişează încă un episod din vastul ciclu de poeme pe care d-sa l'a început acum cîţiva ani sub numele de „Cîntecul Omului". Din această legendă a secolelor" au apărut pînă acum, în afară de cartea de faţă, încă trei: „Ideea", „Helada" şi „Roma". Intreprinderea este de sigur cuprinzătoare şi îndrăzneaţă. Ea este însă în acelaşi timp plină de riscuri. O poezie de felul acesta, care îşi propune să exprime obiectiv spiritul civilizaţiilor şi epocilor trecute, poate uşor să cadă în păcatul didacticismului. De acest păcat n'au scăpat nici Leconte de Lisle, nici Hérédia, înaintaşi iluştri în acest fel de poezii.

D. Davidescu dispune de un considerabil meşteşug poetic. Cunoaşte toate combinaţiile de versuri, de ritmuri şi de rime. In „Evul Mediu", meşteşugul acesta atinge o remarcabilă virtuozitate. Frumuseţea formală a versurilor este pretutindeni realiztă. Formula parnasiană a pitorescului obiectiv este aplicată în chip strălucit.

P.

DUMITRU CORBEA: Războiu. „Bucovina", I. E. Torouţiu.

Titlul, deja, sună a răzvrătire. Atitudinea poetului este tinerească şi dîrză. Expresia e proaspătă şi tonul sincer. D. Corbea în-

clină, din temperament dar şi cu voinţă, către o poezie socială, de revendicări şi de revoltă. Primejdia acestei poezii se cunoaşte: teza ia locul inspiraţiei şi pledoaria alungă poezia. Norocul d-lui Corbea este că are destul talent ca să se poată feri de greşala căderei în discursul cu ritm şi rimă, şi să scrie de multe ori poezie adevărată:

S'au risipit fîntînile cu apă.
Adîncile izvoare,
înghețate clare,
pe 'nsetaţii vieţii nu îi mai adapă.

Cei ce cat izvoare
vor muri săpînd
cu apa în gînd
şi în gînd cu soare...

Poezia încetează, însă, acolo unde materialul omenesc, oricît de interesant şi de puternic ar fi, este turnat în poem înainte de-a fi fost suficient prelucrat. D. Corbea, cînd nu se lasă tîrît de eloquenţă şi de convingeri sociale, dă dovadă de un simţ poetic adînc şi curat.

Desvoltîndu-se numai pe temeiul acestui simţ şi orientîndu-se către poezia fără scop şi fără teză, talentul său va putea să-şi dea roadele fără nicio piedică.

P.

ZAHARIA STANCU: *Albe, poeme*. Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II", 1937.

Dela „Poeme simple" apărute în 1927, d. Zaharia Stancu nu mai dăduse, în poezie, decît „tălmăciri din Serghei Esenin". Aceste „Albe", publicate acum, se înfăţişează, formal, ca o serie de mici cîntece de cîte două catrene fiecare. Este o uniformitate voită care dă volumului un aspect unitar şi consequent. Inlăuntrul cîntecelor acestora, autorul şi-a păstrat o libertate desăvîrşită de ritm şi de rimă. Ritmul se schimbă mereu, iar rima nu cade decît întîmplător şi firesc la capătul versului. Numai un poet care cunoaşte bine meşteşugul versului îşi poate îngădui astfel de libertăţi şi de desordini. D. Zaharia Stancu realizează în aceste „Albe" armonii subtile, pline de răsunete adînci şi durabile:

Numele tău, simplu, ca al Maicei Domnului,
Mă înfăşură cald, ca un şal.
Zac uitat la porţile somnului
Cu ocii spre celălalt mal.

Paşii cenuşii, ca paşii zorilor,
Pe unde or fi? Nu-i mai aud.
Cu inima, clopot al florilor,
Sun către nord, sun către sud...

Motivele acestor poezii sînt felurite. Niciun program nu le ordonează. Fiecare cuprinde o reacţiune a sufletului poetului în faţa naturii de cele mai multe ori în faţa dragostei, a chemărilor de dincolo de lume. Toate sînt file dintr'o spovedanie simplă şi tainică, în care apare o sensibilitate frămîntată de multe îndoeli şi de multe revolte şi care năzueşte, totuş, spre o liniştire. Un puternic temperament de poet se exprimă în aceste „Albe".

P.

PROF. T. A. ŞTIRBU: *Manifestări economice la Iurceni şi Nişcani*, 1937, Chişinău.

După trei ani dela înfiinţare, Institutul Social Romîn din Basarabia se prezintă în faţa publicului cu un buletin (*Buletinul Institutului Social Romîn din Basarabia*, tomul I. Chişinău — 1937), din care se poate constata că intelectualii aflaţi în fruntea acestei instituţii sunt călăuziţi de intenţii serioase în ce priveşte opera de ridicare a satului basarabean.

Preocuparea de căpetenie a Institutului Social Romîn din Basarabia este cercetarea realităţilor sociale din Basarabia, cu deosebire a satului, şi aceasta pentru motivul că — după cum spune d. Pan Halippa, preşedintele Institutului — *„satul romînesc s'a plasat în vremea de pe urmă, în centrul intelectualităţii romîneşti. Satul este privit ca un izvor nesecat al energiilor romîneşti şi temelia pentru întreg naţionalismul romînesc"*.

Pe lîngă faptul că Institutul Social Romîn din Basarabia a căutat să prezinte publicului din Basarabia doctrinele sociale, economice şi culturale contemporane, prin conferinţe publice care s'au ţinut la Chişinău sub auspiciile Institutului, secţia sociologică a institutului care a grupat o seamă de tineri intelectuali cu dor de muncă, şi-a îndreptat privirea spre realităţile sociale şi în acest scop, în anii 1935 şi 1936 prin echipe monografice, alcătuite după exemplul echipelor regale, a întreprins cercetarea monografică a două sate, situate în regiunea codrilor centrali ai Basarabiei: *Iurceni şi Nişcani*. Buletinul amintit cuprinde rezultatele acestor cercetări monografice.

Din mulţimea studiilor tratînd viaţa celor două sate sub toate aspectele, vrem să ne oprim aici asupra unuia din aceste studii, de un interes capital pentru înţelegerea realităţii satului romînesc. Este vorba de studiul d-lui T. A. Ştirbu, profesor la Chişinău — *Manifestări economice la Iurceni şi Nişcani*, care cuprinde materialul referitor la manifestările economice din aceste două sate, adunat de autor cu ocazia cercetărilor monografice amintite şi sistematizat în articolul publicat în Buletinul Institutului.

Eram învăţaţi pînă acum să privim satul romînesc ca o unitate socială omogenă nediferenţiată şi că problema atît de acută a satului nostru şi-ar fi găsit soluţia definitivă în reforma agrară şi a votului universal de după războiu. Acest punct de vedere — susţinut de altfel şi de sociologia oficială — contrazis de ultimele cercetări care demonstrează, pe bază de cifre şi cercetări, că în sînul ţărănimii este în curs un adînc proces de diferenţiere socială.

Pe lîngă alte studii de acest fel, cercetările d-lui prof. Ştirbu vin să ne prezinte ţărănimea basarabeană sub adevărata ei înfăţişare: *„Gospodăria ţărănească de sine stătătoare, urmată de făuritorii reformei agrare — spune d. Ştirbu — nu s'a putut închega din cauza condiţiunilor economice defavorabile şi a natalităţii mari, cari au pulverizat proprietatea. Ţăranul proletar nu-şi poate găsi întrebuinţarea braţelor. Deposedaţi prin împrejurări de loturile lor, nevoiaşii acceptă pentru 16 kg grăunţe de porumb primite în timpul iernii, să lucreze 5 zile chiaburului"*.

In satele supuse cercetărilor monografiilor, d. Ştirbu a găsit trei categorii de ţărani, cu interese sociale şi concepţii politice deosebite: ţăranul înstărit, ţăranul mijlocaş şi ţăranul lipsit de pămînt, proletarizat. Nivelul de viaţă al acestor trei categorii de ţărani este înfăţişat astfel:

„Nivelul de viață al chiaburilor este destul de ridicat. Consumul este îndestulat, iar în casă și în curte nu se observă lipsă de mobile sau inventar. Produce direct pentru viață dela care se și aprovizionează. Copiii sunt dați la învățătură la școlile din oraș.

„Țăranul mijlocaș tinde spre o gospodărie închisă, produce mai mult pentru consumul propriu. Toți membrii familiei iau parte activă la muncile agricole și casnice. Mijlocașul nu posedă inventar suficient și se împrumută cu ceea ce-i lipsește dela vecinii înstăriți.

„Nivelul de viață al țăranului proletar este subnormal; alimentația insuficientă, locuințe insalubre, lipsa aproape totală de inventar agricol, produc nemulțumiri și deosebiri de concepții politice față de cei înstăriți".

Studiind bugetele anuale ale celor trei categorii de țărani, d. Știrbu ajunge la concluzia că bugetul țăranului mijlocaș și proletar este deficitar *„în mod dezastruos*". Pentru exemplificare, vom da și noi cîteva cifre adunate de d. Știrbu: familia unui mijlocaș, compusă din 6 persoane, consumă anual de 60 lei pîine, 500 lei haine, 800 lei ghete etc. Consumul total 12.000 lei. Familia de 6 persoane a unui țăran proletar, consumă pîine de 30 lei, haine 350 lei, ghete 150 lei. Consumul total 3.500 lei. O familie de chiabur însă, compusă din 5 persoane, consumă numai carne de 1.500 lei, haine 10.000, ghete 4.000 lei, consumul total ridicîndu-se la 63.790 lei. Și cu toate acestea bugetul țăranului înstărit este excedentar. E de notat că din lista de consum a țăranului mijlocaș și proletar lipsesc cu desăvîrșire articolele de consum ca: zahărul, carnea etc.

Deficitele anuale, care înfățișează dezastrul economiei țărănești, se reportează deobicei asupra bugetului anului viitor, dînd loc la sarcini din ce în ce mai apăsătoare.

Gradul de mizerie al țărănimii nevoiașe se poate demonstra cu următorul caz care-l citează d-l Știrbu: la Iurceni țăranca Anastasia G., mamă a 5 copii, a cerut medicului echipei monografice „vreo doftorie" pentru a-i strînge unul din copii, căci îi era cu neputință să-i hrănească pe toți.

In general — constată d. Știrbu — țăranii mijlocași nu constitue o clasă bine evidențiată. *„In schimb structura socială a satului Nișcani se caracterizează printr'o puternică separațiune dintre clasa chiaburilor, în majoritate mazili și clasa țăranilor proletari, înghesuiți în altă parte a satului*".

In acest studiu mai găsim și alte constatări referitoare la munca țăranului: condiții de muncă, randament, starea inventatorului etc. Trecem în revistă numai cîteva din aceste constatări: femeea lucrează în casă și alături de bărbat la cîmp, fiind considerată ca un obiect de exploatare. Copiii sunt folosiți dela vîrsta de 5 ani ca păstori și ca ajutori la muncile agricole, obligativitatea învățămintului fiind considerată ca o muncă. Munca începe odată cu revărsatul zorilor și durează pînă în amurgul zilei. Randamentul muncii este scăzut. Cultura pămîntului se face în mod empiric și rudimentar, după obiceiurile căpătate dela bătrîni. Cerealele produse sunt de calitate inferioară.

Asupra tendințelor de evoluție ale celor două sate, iată ce ne spune d. Știrbu: *„concentrarea de bogății într'un număr de bogății într'un număr redus de mîini, clasa celor deposedați se îngroașă din ce în ce mai mult, singurul lor mijloc de existență — munca pe pămînturile celor avuți — nereglementată și lăsată la aprecierea dătătorilor de lucru este departe de a le asigura strictul necesar și contribue la creșterea continuă a nemulțumiților.*

In aceste împrejurări, conflictul care nu poate să fie rezolvat prin deplasarea populației, amenință cu luarea forțată a mijloacelor de producție de către cei săraci dar mulți, din mîinile celor avuți, dar puțini. Situația este agravată și de legiuirile existente care tolerînd concentrarea avuțiilor la sate, au neglijat aproape complect chestiunile sociale legate de economia rurală, în urma reformei agrare".

Studiind realitatea satului basarabean, d. Știrbu nu se poate opri de a anunța și soluția acestei grave probleme, soluția care nu poate fi decît de ordin democratic: *„este timpul să se facă unele corecturi reformei agrare în sensul reîmproprietăririi, cel puțin în parte, a celor rămași fără pămînt, dîndu-li-se posibilitatea de a se aproviziona și cu inventarul necesar producției*".

Abia citind un studiu de asemenea natură, care înfățișează în toată cruzimea realitatea satului romînesc, îți poți da seama cît de străini suntem de probleme atît de grave, atît de presante pentru viitorul acestui popor. Iată de ce cercetările d-lui prof. Știrbu constitue o prețioasă contribuție la cunoașterea realității rurale și asupra lor ar trebui să se oprească, în mod special, organismele politice ale căror programe se sprijină pe nevoile maselor populare.

CONSTANTIN NICȘULESCU: *Ipoteza formațiunilor politice romîne la Dunăre, în sec. XI.* București 1937.

Se cunoaște discuția care a avut loc în timpul din urmă cu privire la principatele dunărene, despre care ne vorbesc cronicarii bizantini: în secolul al XI-lea, mai mulți principi din părțile acestea, bizuiți pe oștiri numeroase, se amestecă, cu rezultate variate, în treburile imperiului.

Unii au văzut în popoarele care au format statele pomenite Ruși, alții Bulgari, iar alții, în fine, Romîni. Argumentele pe care s'au bazat și unii și alții au fost explicațiile etimologice ale numelor proprii, conjecturile bazate pe presupuneri și, în sfârșit, sentimentele.

D. Const. Necșulescu a socotit că e mai bine să înceapă cu începutul, și anume cu cercetarea izvoarelor. De aceea d-sa s'a adresat cronicilor în care e vorba de aceste principate și de șefii lor, a citit cu atenție textele, le-a interpretat, și arată cu argumente convingătoare că nu poate fi vorba de Romîni. Nu pentru că n'ar fi existat Romîni în timpurile acelea pe ambele maluri ale Dunării. Din potrivă, este infinit probabil că printre soldații diferiților prinți se găseau și destui Romîni. Dar aceștia nu puteau avea încă organzații militare atât de puternice. In orice caz, cronicile nu-i pomenesc niciodată.

Autorii bizantini ai textelor, dintre cari unii aveau toate motivele ca să știe să deosebească între ele diferitele popoare supuse sau vecine, ezită ce e drept, în întrebuințarea numelor de popoare. Dar cercetarea atentă a d-lui Necșulescu dovedește clar că cel puțin Ana Comnena știa ce spunea cînd afirma că organizatorii armatelor cu care avea de aface imperiul oriental erau Pecenegi.

Lucrarea d-lui Necșulescu, clară și documentată, aduce un real și important progres într'o chestiune a cărei importanță a fost poate exagerată de polemicile recente, dar care, în orice caz, e bine că a fost definitiv elucidată.

G.

GROMOSLAV MLADENATZ: Intreprinderea şi economia actuală 1937. Independenţa economică.

D-l Mladenatz este unul dintre cei mai pătrunzători şi mai informaţi cercetători romîni în materia aşa de vastă a economiei politice şi a ştiinţelor sociale. Şi d-sa mai e şi unul din bunii cunoscători ai chestiunilor cooperative din Europa. Toate lucrările d-sale sînt contribuţii serioase la problema pe care o tratează. Volumul de Istorie a Doctrinelor cooperatiste (scris în limba franceză), lucrarea d-sale asupra diverselor curente ale economiei actuale, monografiile d-sale asupra unor subiecte de detaliu, în legătură cu practica şi teoria cooperatistă, lucrări publicate, fie în romîneşte, fie în nemţeşte — reprezintă o carieră de gînditor că face cinste culturii noastre.

Cartea recenzată aci tratează despre *întreprindere*. Dacă privim viaţa economică oarecum fiziologic, adică în exerciţiul funcţiunii sale, întreprinderea corespunde celulei; e unitatea esenţială şi fundamentală. A o studia în trecut şi în prezent, a o studia în cutare organizaţie de Stat sau în cutare altul, înseamnă a pricepe cheia însăşi a acestui joc complicat de piese care se chemă „viaţă socială". Iată de ce gînditorii economişti dau o deosebită atenţie acestei probleme. Şi poate niciuna n'a stîrnit mai multe polemici ca dînsa. In sistemul lui Marx — acest gînditor care a declanşat, în urmă-i un potop de teorii pro şi contra, infirmante, întregitoare sau precizătoare — întreprinderea stă la baza tuturor explicaţiilor şi deducţiunilor. In deosebi chestiunea „dimensiunilor" unei întreprinderi a făcut celebritatea teoriilor marxiste. Formula, devenită populară, a întreprinderii mari care înghite pe cea mică, exprimă importanţa pe care o are volumul material al unei întreprinderi.

In cartea d-lui Mladenatz găsim toate aceste aspecte ale chestiunii. După o dogmengeschichtliche" analiză a diverselor teorii, după o trecere în revistă a evoluţiei faptelor, a întreprinderii însăşi în decursul timpului, d. Mladenatz consacră un capitol special posibilităţilor de supravieţuire ale întreprinderii mici, în ciuda fatalităţii istorice a „înghiţirii" ei de către întreprinderea cea mare. Şi, ca un corolar al acestei analize, autorul studiază delicata problemă a „dimensiunilor optime".

Tot ce este viaţa ascultă de această lege a lui „nici prea mare, nici prea mic". In lumea organică, aşa zisa „reproducere" — care în forma ei cea mai simplă este „sciziparitatea", scindarea organismului, care devenise prea voluminos, în altele de proporţii mai convenabile — ne arată cum la chiar temelia vieţii se află această lege a unui optimum volumetric. Şi Marx, de altfel, tocmai pe asta îşi sprijinea aşa zisa lui „teză catastrofică" a istoriei capitalismului: întreprinderea, în acest regim, tot creşte, înghiţind organismele mai mici, şi ajungînd, la un moment dat, la nişte dimensiuni monstruoase şi în acelaşi fel neviabile, cum fuseseră acele trupuri de giganţi debili, specii monstruoase dispărute în vremurile preistorice.

Acest capitol, din cartea d-lui Mladenatz, unde e vorba de proporţiile optime ale întreprinderii, este poate cel mai interesant din punct de vedere al evoluţiei viitoare şi destinelor de mai tîrziu ale vieţii economice. In schimb, sub raportul actualităţii, deosebit de interesant e capitolul care tratează despre „Intreprindere în noile regimuri economice", adică în cel fascist, nazist şi social-catolic austriac. Ar fi fost interesant dacă se studia şi soarta întreprinderii în regimul comunist rusesc. D. Mladenatz n'o face. Ne vorbeşte despre aceasta numai în cîteva aluzii sumare (la p. 41 şi la p. 49), just ca să

ne spună că Rusia „face excepţie" faţă de toate celelalte State din lume, şi că acolo întreprinderea e aproape 100% colectivizată, ca de altfel întreaga viaţă economică. (Intr'o altă lucrare a d-sale „Cooperaţia în economia agricolă", d. Mladenatz se ocupă cu problema antinomiei Kolhoz-culacism, adică vastă întreprindere agricolă socializată şi mică gospodărie individuală de ţăran chiabur).

O foarte interesantă concluzie se desprinde din analiza celor trei sisteme ce-şi zic revoluţionare — sau în tot cazul „inovatoare": fascismul italian, nazismul german şi papalismul social austriac. In realitate ele nu inovează aproape nimic. Este drept — recunoaşte d. Mladenatz — că cele trei ţări citate au rupt-o formal cu liberalismul politic şi economic. Dar asta nu înseamnă nimic revoluţionar, şi nici măcar original, căci — scrie d. Mladenatz — „şi în celelalte ţări asistăm, în gradaţiuni diferite, la instalarea diferitelor sisteme de *economie dirijată*, şi aceasta chiar în Anglia sau Franţa, care pot totuşi fi socotite ca ultimele redute ale burgheziei liberale şi capitaliste" (p. 41).

In tot cazul — constată d. Mladentz, — regimul german, deşi mai „tînăr" decît celelalte două, e mult mai inovator în această activitate socializantă, e mult mai serios animat de acea predominare a colectivului asupra individualului. Ceea ce însă — zice autorul nostru — nu înseamnă anticapitalism. Structura burgheză primează în funcţionarea resorturilor economice. Atît doar că peste această structură fundamentală s'a adăogat una mai inconsistentă, făcută din controlul politicii şi ingerinţa Statului.

Acest amestec al autorităţii administrative, destul de eficace în Germania, este insignifientă în Italia. „In practică — scrie d. Mladenatz — Statul fascist italian nu a făcut prea mare uz de această însărcinare primită, în orice caz nu într'o măsură mai largă decît multe din Statele ce-şi zic încă *liberale*" (p. 54). In privinţa aceasta este amuzantă istoria consorţiilor obligatorii. „Faimoasa lege asupra consorţiilor" — scrie d. Rosenstock-Franc în a sa: „L'économie corporative fasciste en doctrine et en fait", lucrare citată de d. Mladenatz — „a contribuit în larga măsură la sporirea popularităţii fasciste. Din nenorocire, la o cercetare mai atentă se constată că... *dacă e adevărat că există o lege care reglementează consorţiile obligatorii, în schimb nu există niciun consorţiu obligator...*", care să fie reglementat. „Dacă într'adevăr, — spune Rosenstock-Frank — există, cum zice De Stefani, o răzbunare a faptelor, o *vendetta dei fati*, atunci iat-o!".

„Să o spunem sincer — adaogă el — : întreaga poveste este destul de humoristică. A fost suficient pentru un guvern dictatorial şi temut să promulge a lege asupra consorţiilor obligatorii, pentru ca într'o clipă să dispară orice consorţiu obligator din Italia". Este exact situaţia pe care folklorul romînesc — cînd vrea să caracterizeze pe un tiran autoritar şi crunt — o exprimă prin formula „cînd a răcnit la ei, i-a băgat pe toţi în pămînt".

In tot cazul, din studiul d-lui Mladenatz, se desprinde o constatare destul de surprinzătoare şi care trebue să ne pună în gardă împotriva erorii — devenită banală — în legătură cu idealul corporatist al fascismului şi în genere al Statelor totalitare. In Italia am văzut cum se desumflă veleităţile corporatiste deîndată ce guvernul le ia cîtuşi de puţin în serios. Cît despre Germania, acolo — scrie d. Mladenatz — „s'au ridicat obiecţiuni vehemente împotriva noţiunii de Stat corporativ (Standestaat), care e considerat ca amăgitor, întru cît prezintă imaginea unui Stat fărîmiţat — tocmai, adică opusul Statului unitar, centralist, totalitar" (p. 60).

S.

P. V. ȘTEFANUCĂ: Cercetări folklorice în Valea Nistrului-de-Jos. (M. O. Imprimeria Națională-București, 1937).

Timp de cîțiva ani, d. P. V. Ștefănucă, un tînăr profesor basarabean, a cutreerat unul din cele mai caracteristice ținuturi din Basarabia — Valea Nistrului-de-Jos — a răscolit satele și a adunat, cu răbdare și migală, un material folkloric extrem de bogat și de variat.

Valea Nistrului-de-Jos se întinde dela confluența rîului Botna pînă la Liman. Caracteristica geografică a acestei regiuni stă în faptul că în timp ce Nistrul de Nord și de mijloc, curge printr'o vale îngustă și stîncoasă, mai jos de Botna, valea se lărgește, dealurile se depărtează de albie, iar în vale se întinde renumita *„baltă"*, scăldată aproape în fiecare an de apele pe care le revarsă Nistrul și acoperită cu livezi de meri și peri, stufării, bălți cu pește, șesuri, păduri etc., formînd una din regiunile cele mai bogate ale țării.

Dacă sub raportul geografic această regiune prezintă caracteristici, nu mai puțin sub raportul configurației populației, în acest ținut găsim un amestec foarte interesant. Peste populația băștinașă romînească, locuind în aceste locuri încă de pe vremea lui Alexandru cel Bun, în decursul veacurilor s'au produs dese procese de infiltrare a populațiilor de altă naționalitate, în special ruși ucrainieni, atrase de bogățiile ținutului. Convețuirea comună a acestor populații, a dat loc la raporturi de apropiere și fenomene de asimilare pe calea căsătoriilor mixte, care au modificat, de multe ori, caracterul ambelor populații venite în contact, făcînd ca *„elementele culturii populare"* să circule *dela un neam la altul ca lichidul din două vase comunicante — cum spune autorul — „In cuprinsul acestor sate cu populație mixtă, rămîi cu impresia că se plămădește un popor nou, cu un suflet nou"*. Aceste împrejurări istorice au modificat și graiul locuitorilor, dînd loc la particularități, după cum trecerile de obiceiuri, credințe și superstiții dela o populație la alta, au făcut ca acestea să sufere prefaceri în decursul anilor.

Afară de aceasta, în dreptul satelor Copanca și Talmaz, înainte vreme Nistrul își avea albia mai la Vest, chiar sub dealuri. Și astăzi se mai vede albia veche, numită de localnici „Nestru chior", sau „Nestru mort". Balta dintre Nistrul viu și mort, în întindere de mii de hectare, acoperită cu grădini și păduri, a fost — până la Unire — proprietatea satelor Slobozia și Cioburciu de dincolo de Nistru, iar astăzi a trecut în proprietatea Statului romîn. Parte din foștii proprietari, refugiați, după unire în Basarabia, s'au stabilit în satele romînești și determină ca și astăzi să nu înceteze procesul de plămădire, amintit mai sus.

Ceea ce l'a făcut pe d. Ștefănucă să cerceteze acest ținut, a fost completa lui necunoaștere și izolare de trunchiul popolației romînești dela Nord. Dacă din punct de vedere istoric și arheologic, prin cele două cetăți care ascund numeroase urme de civilizație străveche, regiunea a fost studiată foarte mult, cercetările folklorice au lipsit cu desăvîrșire.

Inainte de a trece la obiectul propriu zis al studiului său, d. Ștefănucă, într'o documentată intoducere, aruncă o privire generală asupra ținutului și oamenilor, necesară pentru încadrarea materialului folkloric în mediul său istoric și social. După aceasta, d-sa trece la studiul graiului din acest ținut, cu particularitățile și explicațiunea lor, precum și la studiul genurilor folklorice ce se mai întîlnesc în satele de pe Valea Nistrului-de-Jos. Urmează apoi mai bine de o sută de pagini de texte, grupate în felul următor: balade și cîntece ciobănești, cîntece (doine), satire, glume, cîntece de pahar, cîntece de stea, colinde, plugușoare, literatura nunții, bocete, ghicitori, proverbe, zicale, jocuri de copii, povești, legende, snoave, tradiții, superstiții, descîntece, medicină populară și magie.

In cazul cînd pentru unii dintre intelectualii noștri poporul apare ca deținător numai a unor infinite posibilități de manevră pentru aceștia din urmă, este îmbucurător faptul că se mai găsesc oameni care se îndreaptă cu gîndul curat spre acest popor, cu scopuri de a-i cunoaște nevoile și durerile prin cunoașterea valorilor sale culturale. Cartea d-lui Ștefănucă, pe lîngă brazda rodnică pe care o deschide într'un ogor aflat în paragină, trebue să constitue un îndemn și pentru alți tineri.

A.

M. ȘTEFANESCU-GALAȚI: Poate-i de mult... Poate-i de-acum... Tip. „Brawo"-Iași, 1937.

Eroul cărții d-lui Ștefănescu-Galați, Grigore Onu, fecior de boer, pleacă la învățătură la Iași. (Prilej pentru autor de a ne da cîteva întîmplări hazlii, care arată cîteva trăsături caracteristice asupra moravurilor lumii școlare de altă dată). Animat de sentimente largi față de cei de jos și gîndindu-se mereu la ridicarea țărănimii, de a cărei exploatare este conștient, el intră în legătură cu lumea socialiștilor din jurul „Contemporanului" și după ce termină primii ani de școală, se hotărăște să se facă medic și să plece în mijlocul celor mulți, consecvent credințelor sale.

Deși — cum spuneam mai sus — Grigore Onu este conștient de nedreptățile sociale, concepțiile sale asupra prefacerilor sunt haotice, uneori lipsesc cu totul și de cele mai multe ori sunt visuri sau simple utopii, lipsite de orice perspectivă de a se transforma în acțiuni practice. Iată de ce, cînd îl vedem doctor în mijlocul muncitorilor, la primul contact cu realitatea, credințele sale se năruesc ca un castel de carton și acela șubred construit, și vizionarul nostru începe a da îndărăt.

D. Ștefănescu-Galați încearcă să ne înfățișeze cîte ceva și din relațiile de ieri dintre stăpîni și țărani. Lipsind însă înțelegerea adîncă a realităților sociale de atunci, tabloul este șters și deși dela început eroul ne este prezentat ca fiind de partea celor oprimați, după citirea cărții cititorul nu-și poate șterge impresa de adîncă desnădejde în fața vremurilor de azi și de suspin față de ceea ce a fost ieri. Același lucru despre sguduitoarele evenimente dela 1907, care au răscolit pînă în adîncuri întreaga față a țării. Cîteva trăsături doar, un vînt care a suflat de undeva, punînd în mișcare țărănimea, apoi totul a intrat în normal. Nimic din măreția tragică a zilelor în care țărănimea a vărsat sînge pentru o vieață mai bună.

De asemeni este curioasă concepția autorului despre ceasul în care „nevoia vremii a trebuit să schimbe rînduiala pămînturilor", pentrucă potrivit acestei concepții, la temelia așezărilor noi ar fi stat „jertfa" boerilor, care — prin această jertfă — au devenit „ctitori de țară".

Cartea d-lui Ștefăescu-Galați lasă impresia că autorul ei a voit-o roman, deși n'a intitulat-o ca atare. Și bine a făcut, pentrucă nici nu reușește să fie. Ii lipsește firul conducător — acțiunea — dela început pînă la sfîrșit nefiind decît o suprapunere de tablouri scurte,

de multe ori fără nicio legătură între ele. Scrisă într'un stil viu şi plăcut, ea rămîne ca o evocare caldă şi duioasă a unor vremuri de mult înmormîntate în negura trecutului. Iar printre rînduri — discret — se strecoară părerea de rău faţă de ceea ce a fost odată.

A.

ANGHEL DEMETRIESCU: Opere. Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II". Col. Scriitori români uitaţi. 1937.

Născut în 1847, mort în 1903, Anghel Demetriescu este astăzi uitat cu desăvîrşire. Opera lui era cea mai nimerită pentru inaugurarea unei colecţii de „Scriitori romîni uitaţi". Culegerea de faţă cuprinde optsprezece studii, cele mai multe dintre ele publicate între 1897 şi 1903 în revista „Literatură şi artă romînă". Toate aceste studii sunt astăzi adunate pentru prima oară în volum. Om de cultură, spirit limpede şi scriitor cu disciplină clasică, Anghel Demetriescu tratează în eseurile lui chestiuni de estetică şi de artă literară. E puternic influenţat de Taine. Judecăţile şi concluziile lui, chiar dacă nu dovedesc prea multă originalitate, sînt întemeiate întotdeauna pe o solidă informaţie şi pe formule sigure. Aceasta dă eseurilor lui Anghel Demetriescu o înfăţişare didactică. Ceea ce le lipseşte este curiozitatea pentru ceea ce nou, oarecare îndrăzneală în analiză şi, poate, fineţea gustului. Dovadă studiul despre Eminescu, în care, alături de aprecieri cîteodată juste asupra ziaristicei poetului, apare o totală neînţelegere faţă de esenţa poeziei eminesciene. Cîteva portrete de oratori şi oameni politici (printre care Fleva, I. C. Brătianu, Maiorescu, Take Ionescu), completează volumul.

VASILE PÂRVAN: Dacia. Civilizaţiile străvechi din regiunile carpato-danubiene. Traducere de Radu Vulpe după textul original francez inedit. Volum publicat de Asociaţia Academică „Vasile Pârvan" a Foştilor Membri ai Şcoalei Române din Roma. Bucureşti, 1937, 218 p. in-8° mic.

La zece ani dela moartea strălucitului nostru istoric şi arheolog Vasile Pîrvan, unul dintre cei mai distinşi elevi ai săi, d. Radu Vulpe, docent la Universitatea din Bucureşti, publică în traducere romînească, prelegerile ţinute de regretatul savant la Cambridge, în Martie 1926. Graţie prieteniei profesorilor Evans, Charlesworth, Minns etc., aceste prelegeri au apărut în limba engleză, în 1928, cu titlul *Dacia: an autline of the early civilizations of the Carpatho-Danubian countries*, la cunoscuta editură Cambridge University Press, şi s'au bucurat de mare succes.

Invitaţia lui Pîrvan la Cambridge şi editarea lecţiilor sale de renumiţi savanţi englezi arată ce reputaţie avea învăţatul nostru în lumea ştiinţifică din Apus. Cît de statornică e această reputaţie a sa în cercurile istoricilor şi arheologilor occidentali ne-o confirmă o probă recentă: d. Marcel Durry în recensia din *Revue des Etudes Latines* 1937, p. 210, a vol. XI, din monumentala *Cambridge Ancient History* (Cambridge 1937), arătînd că multe capitole au fost scrise de specialişti străini şi că, de pildă, capitolul despre Geţi, Daci şi provinciile danubiene a fost încredinţat d-lui Alföldi dela Universitatea din Budapesta, adaogă — spre justificata noastră mîndrie — : „et 'il ne pou-

vait être fait meilleur choix apres la mort prématurée de notre ami V. Parvan" *).

Cele cinci lecţiuni dela Cambridge ale lui Pîrvan, pe care le putem citi acum şi în romîneşte, sunt o sinteză a evoluţiei vechilor civilizaţii din ţara noastră şi din regiunile vecine dela sfîrşitul epocei de bronz (deci cam pe la 1000 a. Chr.), şi pînă în vremea invaziilor postromane. In cele cinci capitole ale volumului de faţă despre Carpato-Danubieni în relaţiile lor cu Villanovienii, cu Scythii, Grecii, Celţii şi cu Romanii, avem, în pagini dense, o mare bogăţie de fapte şi de idei, rezultatul laborioaselor şi îndelungatelor cercetări ale unui arheolog şi totodată ale unui istoric, care, pornind dela studiul migălos al celor mai neînsemnate — în aparenţă — rămăşiţe preistorice, dela documente arheologice din epoca istorică, precum şi dela texte epigrafice şi istorice, a ştiut să degajeze un număr de idei generale extrem de interesante pentru istoria străvechilor civilizaţii din această parte a Europei.

Incă de pe la 1500 a Chr. stăpînesc aici Daco-Geţii. Intre 1400 şi 700 se observă o evoluţie culturală continuă, o lume caracterizată prin fenomene politice şi sociale asemănătoare evului mediu mycenian. Seniorii evului mediu carpatic al bronzului erau agricultori. Civilizaţia lor ţine însă de Occident, căci splendida industrie a bronzului din Occident se infiltrează aici treptat graţie circulaţiei economice neîntrerupte între lumea italo-celtică şi cea carpato-danubiană.

Cam pe la 1000—900 a hr. Cimmerienii (populaţie se pare tot de familie tracică, p. 41), împinşi de Iranieni din stepa caspică vin înspre Carpaţi (p. 35), dar o catastrofă a marii culturi a bronzului are loc de abia după 700 a. Chr., din pricina invaziei Scythilor. Aceşti nomazi au adus fierul şi o artă influenţată de elemente arhaice şi asiatice, au adus ritul exotic al inhumaţiei, într'o regiune în care incineraţia e folosită din epoca neolitică şi pînă la biruinţa creştinismului, şi au întrerupt relaţiile Carpato-Danubienilor cu Occidentul, turburînd profund şi sărăcind prin economia lor primitivă viaţa agricolă înfloritoare de aici. Scythii n'au reuşit nici să transforme, nici să înlocuiască civilizaţia indigenă găsită, căci au fost desnaţionalizaţi, dar au produs un *hiat* între vechea şi frumoasa civilizaţie a bronzului şi renaşterea getă din a doua epocă a fierului. Cimmero-Scythii au fost Dorienii Carpaţilor.

Cu Grecii intră în contact Carpato-Danubienii în sec. al VII-lea: cea mai veche colonie greacă de pe coasta de Vest a Pontului Euxin, Histria, e din 650 a Chr. Grecii pătrund pretutindeni în regiunile getoscythice în secolul VI, peste care domnesc regi şi prinţi scythici elenizaţi. Rolul cetăţilor Histria şi Olbia e covîrşitor: Histria e specializată în afacerile getice de pe Dunăre şi afluenţii ei (bogăţia principală fiind pescuitul), iar Olbia e stăpînă pe drumurile comerciale care duc prin Galiţia în Nordul Ardealului şi în Ungaria. (In această privinţă, relatările lui Pîrvan sunt strălucite comentarii arheologice şi istorice la cartea a IV-a lui Herodot). Callatis (colonie agricolă), ajunsese la importanţă în sec. IV, Tomis de abia în sec. III. Pîrvan a descoperit civilizaţia strălucită a Histriei şi o evocă în mod magistral.

---

*) La noi, d-l D. Burileanu a încercat să-l împiedice pe Pârvan de a intra în Universitate, acuzîndu-l de plagiat! Dar această meschină şi penibilă manifestare „ştiinţifică" (a se vedea *Monitorul Oficial* Nr. 163 din 23 Octomvrie 1910, p. 6684—6694), a fost zădărnicită de intervenţia hotărîtă a unor învăţaţi ca I. Bogdan, A. D. Xenopol, D. Onciul, N. Iorga şi P. P. Negulescu încît, departe de a-l cobori întrucîtva pe Pîrvan, l-a pecetluit pentru totdeauna pe autorul ei.

Dar această civilizație slăbește în sec. III a Chr. odată cu venirea Celților la Dunăre. In sec. III—I Geții și Thracii atacă mereu cetățile grecești, iar în sec. I a. Chr., regele dac Buerebista, contemporanul lui Pompei și al lui Caesar, întemeiază aici cel mai mare imperiu barbar preroman. Civilizația elenă n'a reușit în Dacia să formeze o civilizație specifică daco-elenistică, deoarece, după cum a arătat Pîrvan cel dintîi, Dacii erau mai înrudiți cu Celții prin cultura lor, ca unii ce erau orientați spre Occident încă dela începutul mileniului I a. Chr. (p. 116 și 121). „Unde Grecii n'au izbutit, au izbutit Celții în mod strălucit". (p. 110). In metalurgie (în special uneltele agricole, plugul, coasa, secerea, roata) și în ceramică, ca și în tehnica cetăților, Dacii lucrau după modele celtice.

Astfel, „Celții au fost cei mai buni inițiatori ai Daco-Geților la romanizare" (p. 147), cu toate că penetrația romană începe în sec. II a. Chr. (p. 140 și 151 și urm.). Sub August Romanii cuceresc provinciile illyro-celtice și celto-thracice, subt Claudiu Dunărea e graniță organizată pe toată întinderea ei. Pe vremea lui Vespasian se găsesc în provinciile dunărene o mulțime de veterani și cetățeni romani, ca să nu mai vorbim de meșterii și tehnicienii romani aduși de principii și regii celți și daci. Pîrvan constată deci o interdependență italo-celtică de o parte, romano-dacă de alta, în domeniul vieții materiale și în acela al vieții spirituale, timp de mai multe secole înainte de Traian (p. 159) și găsește în această interdependență cît și în așezarea unor statornice comunități rurale de veterani (p. 160 și 168), explicația marelui succes al romanizării Daciei (p. 152 și urm., p. 185).

Trebue să mulțumim d-lui Radu Vulpe pentru această excelentă și binevenită traducere: a făcut operă de pietate pentru fostul său profesor, operă utilă pentru știința romînească.

B.

DOMINTE TIMONU: Al nimănui, roman, Chișinău, 1937.

Din prefața cărții scrisă de un profesor dela Chișinău, aflăm că *„apariția volumului capătă o deosebită semnificație, fiind singura carte băștinașe ce împodobește vitrina librăriilor de aici"*, adică dela Chișinău. Această semnificație este în legătură cu *„afirmarea spiritualității romînești locale"*. Dacă ar fi singura și dacă aceste cuvinte ar fi puse în fruntea unei cărți care să prezinte un merit oarecare, n'am avea nimic de spus. Așa însă, cu romanul d-lui Timonu, semnificația despre care vorbește prefața nu există, sau dacă există, atunci e o semnificație cu totul opusă aceleia la care s'a gîndit autorul prefeței și asta pentru motivul că acest roman nu prezintă nicio valoare din punct de vedere literar.

Dar s'ar putea, poate, obiecta că dacă valoarea literară a unei cărți lasă de dorit, atunci interesează măcar tema pe care o ridică scriitorul, concepția nouă despre viață și oameni. Așa stînd lucrurile, paginile unei cărți de acest soi rămîn ca un document uman vrednic de luat în seamă. Or, și din acest punct de vedere „romanul" d-lui Timonu este inexistent.

Eroul romanului este un copil al nimănui: Victor Crăișor. Gustînd de mic doar amarul vieții, crescut într'un orfelinat, la terminarea liceului, viața îl aruncă la poarta unui birou de plasare, care-i deschide calea către o altă viață, trimițîndu-l ajutor de administrator la o moșie. Și fiindcă altfel nu se putea, moșierul are o fată, frumusețea întrupată, de care Crăișor se îndrăgostește. Urmează ceeace știm cu toții: refuzul părinților, răpirea, fuga etc. Episoade care prezintă o exasperantă banalitate, nu pentrucă ar fi banale prin ele înșile, ci pentrucă autorul așa ni le-a dat. Nu există niciun tip care să stea în picioare, care să trăiască.

Din prima pagină a cărții aflăm că este vorba de luptă, nu de resemnare în fața vieții. Victor Crăișor este animat de idealuri mari: dreptate pentru cei mulți. Așa se pare numai, pentrucă la cea dintîi ocazie, cînd se vede ducînd o viață mai bună, aducîndu-și aminte de cei rămași în fața biroului de plasare, după o noapte de orgii în tovărășia fiului moșierului, la început plînge. Apoi face filosofie: „Pentru cine a plîns? El era sătul și cu banii în buzunar. Pentrucă sunt oameni bogați și săraci? Pentrucă unii nu vor să sărăcească, iar ceilalți nu pot să se îmbogățească? A plîns poate pentru cei săraci? Ce nebunie! Își făcea imputări și se condamna pe el însuși. In istoria lumii pe care o buchisise cîte puțin, nu întîlnise niciun caz, ca într'o țară să fie numai oameni bogați sau săraci. Așa trebue să fi fost de cînd e lumea... Intotdeauna au fost și vor fi încă: oameni voinici și slabi, proști și deștepți, după cum tot așa săraci și bogați. Tuturor drumul bogăției le este deschis".

Sau iată cum judecă în altă parte, cînd se vede în mașină, alături de fiul boerului:

„In închipuirea lui, se vedea îmbrăcat elegant, în saloane cu policandre multe, cu femei frumoase, în rochii decoltate țipător.

El este ținta tuturora privirilor și se întreține cu femeile, glumind și măgulindu-le vanitatea cu finețe".

Să nu se creadă că autorul a voit să ne dea tipul unui renegat. Nu! Acesta e „luptătorul" său.

Lăsînd la o parte paginile în care abundă platitudinea, acolo unde încearcă să facă poezie, d. Timonu este nefericit inspirat, dovedindu-se a fi în totul străin de aspectele vieții pe care vrea să ni le înfățișeze drept trăite. De pildă, oricît de departat ar fi cineva de viața satelor, dar cînd citește rînduri ca cele de mai jos, va înțelege că d. Timonu exagerează, căutînd să găsească simfonie acolo unde nu e decît muncă și o muncă grea, credem noi:

„Muncitori și muncitoare, pîrliți de soare și rumeni de sănătate, erau stăpîniți de aceeași veselie. Munca părea o beție plăcută, o licoare ce se scursese în toată acea mulțime, veselă și cu mișcări repezi".

D. Timonu este tînăr. Zadarnic se erijează în cunoscător adînc al vieții. Hotărît să îmbrățișeze aspecte cît mai largi din viață și să aprofundeze lucrurile, dar lipsit de orice criteriu care să-i ajute a desprinde un sens în această viață, d-sa nu reușește decît să se descopere a fi un dezorientat, tirada de ieftină filosofie pe care încearcă s'o facă undeva nereușind decît să ne convingă de golul de intelectualitate și absența oricărei atitudini în viață.

Iată de ce pretinsa semnificație pentru literatura din Basarabia, despre care vorbește prefața cărții, nu există. Nici nu poate exista, pentru opere de calitatea acestora.

A.

CASSA DE DEPUNERI ŞI CONSEMNAŢIUNI
(OPERAŢIUNI — ACTIVITATE — REZULTATE)

de Prof. I. BANCIU
Directorul general al Cassei de Depuneri şi Consemnaţiuni

Infiinţare şi operaţiuni. — Cassa de Depuneri şi Consemnaţiuni a fost creiată prin legea din 1 Decemvrie 1864, cu scopul de a primi, conserva şi administra, sub autoritatea Ministerului de Finanţe, următoarele fonduri: depunerile voluntare, judiciare şi administrative; consemnaţiunile ordonate sau autorizate de legiuirile noastre civile, comerciale şi criminale; succesiunile vacante; fondurile ce vor proveni din bunurile sechestrate; excedentul bugetar al judeţelor şi comunelor; garanţiile gestionarilor publici şi întreprinzătorilor de lucrări publice; cauţiunile ce contribuabilii vor fi datori a da în cazurile prevăzute de lege.

Cassa de Depuneri şi Consemnaţiuni este cea mai veche instituţie bancară din Romînia; ea are o existenţă de peste 70 de ani, în care timp — contribuind la progresul tuturor ramurilor economiei naţionale — **a fost un factor de consolidare a creditului privat şi public, un institut de finanţare a Statului şi a diferitelor instituţiuni de interes public, dar mai ales un izvor de importante venituri pentru Tezaur.**

Ca factor de consolidare a creditului privat, Cassa de Depuneri şi Consemnaţiuni a fost un refugiu sigur pentru capitalurile mobiliare în timp de criză şi un organ de valorificare a micilor capitaluri care ar fi rămas neproductive;

Ca factor de consolidare a creditului public, ea a absorbit întotdeauna un important stoc de efecte publice, pe care le-a sustras dela fluctuaţiunile bursei;

Ca institut de finanţare, ea a furnizat importante credite în condiţiuni excepţional de avantajoase, atât în ceea ce priveşte dobînda, cât şi în ceea ce priveşte condiţiunile de rambursare şi, în sfîrşit, **începând dela 1901, Cassa de Depuneri şi Consemnaţiuni a vărsat anual, Tezaurului Public, importante sume de bani, reprezentînd beneficiile realizate din operaţiunile sale bancare.**

Activitate. — O privire de ansamblu asupra activităţii Cassei de Depuneri şi Consemnaţiuni în ultimele cinci exerciţii, o putem avea din analizarea câtorva tablouri privind mişcarea depunerilor şi consemnărilor în numerar şi efecte, care constituesc fondurile de rulment ale Cassei, precum şi mişcarea împrumuturilor acordate şi a plasamentelor în titluri de rentă.

Mişcarea depunerilor şi consemnărilor (în milioane lei)

EXERCIŢIUL	Depuneri şi Cons. în numerar				Depuneri şi Cons. în efecte			
	Sold iniţial	Primiri în curs. exerc.	Restit. în curs. exerc.	Sold final	Sold iniţial	Primiri în curs. exerc.	Restit. în curs. exerc.	Sold final
1932/33 (15 luni).....	3.937	7.421	7.533	3.825	6.640	4.320	5.532	5.337
1933/34.............	3.825	7.215	7.273	3.767	5.337	2.693	2.561	5.470
1934/35.............	3.767	7.341	7.369	3.739	5.470	3.522	3.555	5.637
1935/36.............	3.739	7.749	7.811	3.677	5.637	6.060	3.751	7.945
1936/37.............	3.677	8.363	7.966	4.084	7.945	7.200	7.067	8.078

Din examinarea acestui tablou — pe lîngă importanţa fondurilor încredinţate Cassei de Depuneri şi Consemnaţiuni şi volumul însemnat al operaţiunilor de depuneri şi retrageri de numerar şi efecte — trebue remarcată creşterea însemnată a operaţiunilor Cassei începând cu exerciţiul 1935/36, creşterea vizibilă în deosebi la primirile şi restituirile în numerar şi la depuneri de efecte.

Dobânzile bonificate la depozitele în numerar variază după natura depozitului şi anume:

Depozite voluntare 2%; depozite tutelare 3½%; depozite ad-tive 1%.

Pentru încurajarea depunerilor voluntare, legea Cassei de Depuneri şi Consemnaţiuni prevede o exonerare de impozit la dobânzile ce li se bonifică, până la cifra de lei 12.000 anual.

Cassa de Depuneri şi Consemnţiuni primeşte în păstrare orice depozite de titluri, valori, acte, bijuterii şi orice alte obiecte de valoare, contra unei taxe de păstrare de 1,20‰, socotită la valoarea nominală sau declarată a depozitului.

Mişcarea împrumuturilor acordate (în milioane lei)

EXERCIŢIUL	Sold. debit. la începutul exerciţiului	ÎMPRUMUTURI		Sold debitor la închiderea exerciţiului
		Acordate în cursul exerciţiului	Rambursate în cursul exerciţiului	
1932/33 (15 luni)....	1.364	253	194	1.423
1933/34.............	1.423	104	72	1.455
1934/35.............	1.455	165	713	907
1935/36.............	907	141	169	880
1936/37.............	880	303	608	575

Cassa de Depuneri şi Consemnaţiuni **acordă împrumuturi particularilor** — pe gaj de efecte publice sau acţiuni B. N. R., şi cu o dobândă de 5½% pe an — iar **autorităţilor publice**, cu o dobândă ce variază între 5—7%.

Tabloul de mai sus arată că rambursarea împrumuturilor acordate se face în condiţiuni excelente.

Mişcarea plasamentului în titluri de rentă (în milioane lei)

EXERCIŢIUL	Val. nominală a plasamentului la începutul exerciţiului	Val. nominală a titlurilor cumpărate în cursul exerciţiului	Val. nominală a titl. ieşite la sorţi sau convertite în cursul exerc.	Val. nominală a efectelor la finele exerciţiului
1932/33 (15 luni)....	2.192	7	162,—	2.036
1933/34.............	2.036	—	1,—	2.035
1934/35.............	2.035	617	0,7	2.651
1935/36.............	2.651	93	1,1	2.743
1936/37.............	2.743	1.200	249,—	3.694

Din acest tablou se constată o creştere a plasamentului Cassei.

Pentru a avea o lumină completă asupra situaţiei Cassei de Depuneri şi Consemnaţiuni, e necesar a arunca o privire şi asupra situaţiei patrimoniale a Cassei, care se prezintă astfel, conform bilanţului încheiat la 31 Martie 1937:

		în milioane lei	
Mijloace în numerar	Exigibile imediat....................	4.778	
	Neexigibile	251	5.029
Plasamentul mijloacelor în numerar	Disponibil lichid	4.255	
	Disponibil angajat cu termen...........	600	
	Imobilizări	174	5.029

Din această situaţie se poate constata că patrimoniul Cassei are o excelentă lichiditate.

Intr'adevăr, unui pasiv exigibil de lei 4.778 milioane, îi corespunde:

— **un disponibil lichid imediat de lei 4.255 mil., adică 89%.**
„ „ **angajat pe termen „ 600 „ „ 12%**
adică lei 4.855 milioane.

Marea lichiditate patrimonială a Cassei mai rezultă şi din următoarele cifre:

a) *din calculele făcute asupra volumului restituirilor de depozite în numerar se constată că* durata mijlocie a exigibilităţii unui depozit este de 166 zile. *Prin urmare, în medie, o consemnare în numerar stă, în Tezaurul Cassei, 166 zile, adică o jumătate de an, ceea ce înseamnă că pasivul exigibil al Cassei nu are* caracterul de imediat.

b) *deşi în cursul exerciţiului 1936/37, totalul restituirilor din depuneri şi consemnări în numerar se urcă la importanta sumă de lei 7.956 milioane, totuşi Cassa a executat aceste restituiri din curentul de depuneri şi consemnări (8.363 milioane)* fără a ataca plasamentul său în titluri.

c) *creşterea continuă a soldului în numerar aflat în Tezaurul Cassei:*

31 Martie	1935	lei	242,4	milioane.
31 „	1936	„	322,8	„
31 „	1937	„	602	„
30 Septemvrie	1937	„	943,5	„
27 Octomvrie	1937	„	1.045,9	„

Rezultate. — *In ultimele cinci exerciţii, veniturile brute, cheltuielile şi beneficiile nete vărsate Tezaurului de către Cassa de Depuneri şi Consemnaţiuni, sunt următoarele:*

în milioane lei

EXERCIŢIUL	Venituri bruie	Cheltuelile de administraţie	Dobânzi şi diverse fonduri	Beneficii nete vărsate Tezaurului
1932/33 (15 luni)	224,5	23,4	86,7	114,4
1933/34.............	165,7	17,4	71,0	77,3
1934/35.............	176,5	14,9	75,4	86,2
1935/36.............	186,7	19,2	86,8	80,7
1936/37.............	178,6	21,1	67,5	90,0

Din acest tablou, se constată că cea mai mare parte a veniturilor, (după scăderea cheltuelilor de administraţie, a dobânzilor calculate la sumele aflate

în depozitul Cassei și a fondurilor create conform legii organice), se varsă Tezaurului Public pentru a servi la acoperirea cheltuielilor publice.

In ultimii ani, Direcția Generală a Cassei a constituit, prin prelevări asupra veniturilor, un fond de rezervă menit să acopere eventualele diferențe de curs la efecte care alcătuesc „Fondul Cassei". Acest „fond de rezervă", totalizează numai după 5 ani, importanta sumă de lei 75.710.000 în numerar.

Concluziuni. — Din cifrele examinate se face deci dovada că, prin activitatea și rezultatele sale, Cassa de Depuneri și Consemnațiuni se definește ca cel mai important factor de consolidare a creditului public și privat; ca un excelent institut de finanțare a Statului și a diferitelor instituțiuni de interes public, precum și a particularilor care solicită împrumuturi pe lombard de efecte publice și acțiuni B. N. R., și mai ales, ca un isvor de importante venituri pentru Tezaurul Public.

Dacă la toate cele de mai sus adăogăm și faptul că tezaurul Cassei de Depuneri și Consemnațiuni, în urma noilor amenajări ce i s'au făcut, poate satisface toate cererile ce i se adresează pentru conservarea valorilor, actelor și documentelor de preț, se înțelege de ce Cassa de Depuneri și Consemnațiuni este, în ori și ce moment, obiectul desăvârșitei încrederi a publicului care recurge la serviciile ei.

